

HADİSLERLE KUR'AN-I KERÎM TEFSÎRİ

İbn Kesîr

4

Çevirenler

Prof. Dr. BEKİR KARLIĞA
Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Prof. Dr. BEDREDDİN ÇETİNER
Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

ÇAĞRI YAYINLARI
Divanyolu Cad. Işık Sok. No: 10
34122 Sultanahmet - İSTANBUL - TÜRKİYE
Tel.: (212) 516 20 80 - 81 Fax: (212) 516 20 82
www.çağrı.com.tr - www.cagri.com.tr
e-mail: cagri@cagri.com.tr

Çağrı Yayınları : 40
Kaynak Eserler : 4/4

Bu cildde yer alan İbn Kesîr Tefsîrinin metni Bedreddin Çetiner tarafından tercüme edilmiş ve Bekir Karlığa tarafından mukâbele edilerek izâhlar eklenmiştir.

Baskı: Çevik Matbaacılık, İstanbul - 2008

İÇİNDEKİLER

ÂL-İ İMRÂN SÛRESİNİN DEVAMI

Peygamberler Kâfilesi ... 1229
İlâhî ve Tabiî Seçim ... 1231
İmrân Âilesi ... 1237
Hz. Zekeriyyâ'nın Duâsı ... 1241
Hz. Meryem ... 1244
Hz. İsâ'nın Doğuşu ... 1247
Hilkat Harikası ... 1249
Babasız Çocuk ... 1250
Hz. İsâ'nın Sonu ... 1258
Hz. İsâ ile Hz. Âdem'in Durumu Aynıdır ... 1264
Ehl-i Kitâb'ı Dâvet ... 1275
Hz. İbrâhîm'in Gerçek Yakınları ... 1278
Ehl-i Kitâb'ın Tuhaf Davranışları ... 1280
Gerçek Kitâb'ın Ehli Olanlar ... 1282
Allah'ın Ahdini Satanlar ... 1284
Allah'a İsnâdda Bulunanlar ... 1287
Ahdinden Dönenler ... 1291
İslâm'dan Başka Din Arayanlar ... 1293
İmândan Dönenler ... 1295
Kâfir Olarak Ölenler ... 1297
Sevdiğiniz Şeyleri Vermedikçe ... 1299
Hakîkî İnfâk ... 1300
Allah'ın Dinine Uyun ... 1303
Kâ'betullah ... 1307
Ehl-i Kitâb'a Sesleniş ... 1315
İslâm Ümmeti ... 1317
Allah'ın İpine Sarılmak ... 1322
Ma'rûfu Emir ve Münkerden Nehiy ... 1327

Gerçek Kurtuluş ... 1329
En Hayırlı Ümmet ... 1332
İnananlar ve İnanmayanlar ... 1345
Mü'min Olmayanları Dost Edinmek ... 1348
Uhud Harbinin Başlangıcı ... 1352
Hüküm, Yalnızca Allah'ındır ... 1356
Savaş ve Faiz ... 1362
Öfkeyi Yenmek ... 1364
Afv ve Mağfiret ... 1367
Gevşeyip Üzülme Yok ... 1373
Peygamber Ordusu ... 1376
Büyük İmtihân ... 1397
Ölüm ve Hayatın Değerlendirilmesi ... 1400
Allah'ın Lutuf ve İhsânı ... 1402
İstişâre ... 1413
İslâm'da Şûrâ Prensibi ... 1416
Azim ve Tevekkül ... 1421
Hz. Peygamberin Gelişi ... 1425
İki Ordunun Karşılaşması ... 1437
Allah Yolunda Öldürülenler Diridir ... 1440
Ruhun Bakâsı, Ölüm ve Hayat ... 1452
Uhud Savaşının Genel Değerlendirmesi ... 1457
Uhud Harbinin Cereyân Tarzı ... 1462
Uhud Savaşından Tablolar ... 1473
Uhud Harbinin Anlattığı Gerçekler ... 1476
Küfre Koşanlar ... 1491
Yahûdîlerin Ham Hayâlleri ... 1496
Her Nefis Ölümü Tadacaktır ... 1501
Göklerin ve Yerin Yaratılışını Tefekkür ... 1506
İslâm'da Tefekkür ... 1513
Kâinatı Tefekküf ... 1516
Rablarından Korkanlar ... 1523

NİSÂ SÛRESİ

Nisâ Sûresi ... 1539
İlk Yaratılış ... 1540
Tek Nefis Hz. Âdem mi? ... 1542
Yetîm Kızların Hakkı ... 1544

Birden Fazla Kadınla Evlenme ... 1546
Teaddüd-i Zevcât (Polygami) ... 1551
Çok Evlilik Emir Değil Ruhsattır ... 1559
Câriyelik ... 1567
Yetîmlerin Hakkını Gözetmek ... 1569
Verâset Hükümleri ... 1575
Mîrâsta Erkeğe İki Pay, Kadına Bir Pay ... 1581
Paylar Niçin Eşit Değil? ... 1587
Mîrâs Kâideleri ... 1589
Allah'ın Hudûdu ... 1592
Fuhşa Sed Çekmek İçin ... 1594
İslâm Fuhşa Nasıl Engel Oluyor? ... 1595
Tevbe Kapıları ... 1600
Eşlerin Ayrılması ve Birleşmesi ... 1604
Evlenmeleri Yasak Olanlar ... 1614
Müt'a Nikâhı ... 1626
Câriyelik Müessesesi ... 1634
Câriye Sistemine Niçin İzin Verilmiştir? ... 1641
Kolaylık Dini ... 1647
İslâm Dışı Toplumlarda Kadının Korkunç Durumu ... 1647
Büyük Günâhlar ... 1655
Kadının Mülkiyet Hakkı ... 1671
Âilede Hâkimiyet Erkeğindir ... 1679
Hakem Usûlü ... 1683
Allah Yolunda İnfâk ... 1691
İslâm Ümmetinin Şâhidliği ... 1693
Teyemmümün Meşrû' Kılınmasının Sebebi ... 1711
Allah'a ve Sizden Olan Ülü'l-Emr'e İtâat ... 1742
Tâğût'un Hükmüne İtâat Edenler ... 1748
Peygambere İtâat Etmedikçe Mü'min Olamazsınız ... 1750
Allah'a ve Peygambere İtâat Edenler ... 1755
Kasıtlı Öldürme Suçunun Hükümleri ... 1792
1 — Öldürülen Canlı Bir İnsan Olmalıdır ... 1792
2 — Öldürücü Fiil Suçludan Sâdır Olmalıdır ... 1801

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

قُلْ إِن تُخْفُوا مَا فِي صُدُورِكُمْ أَوْ تُبْدُوهُ يَعْلَمْهُ اللَّهُ ۗ وَيَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٩﴾ يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُّحْضَرًا وَمَا عَمِلَتْ مِن سُوءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا ۗ وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ ۗ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ ﴿٣٠﴾

29 — De ki: İçinizde olanı gizleseniz de, açıklasanız da; Allah bilir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsini O, bilir. Allah, her şeye Kâdir'dir.

30 — Düşünün o günü ki; herkes ne hayır işledi ise karşısında onu hazırlanmış bulacak. Kötülükten de ne yapmışsa; kendisiyle onun arasında uzun bir mesâfe olmasını ister. Allah bizzât korkutuyor. Ve Allah; kullarına Raûf'dur.

Allah Teâlâ kullarına; gizli, saklı ve açık olan her şeyi bildiğini haber veriyor. Onların hiçbiri Allah'a gizli değildir. Bütün hallerini her zaman ve her anda, göklerde ve yerde ne varsa Allah'ın ilmi kuşatmıştır. Yerin herbir köşesinde, denizlerde, dağlarda zerre ağırlığında ya da ondan daha küçük hiçbir şey Allah'a gizli değildir.

Bu âyet Allah'ın, kullarına O'ndan korkmalarını, O'nun yasakladığı ve hoşlanmadığı şeyleri yapmamaları tenbîhini içermektedir. Zîra Allah onların her işini bilir, hemen cezâlandırmaya gücü yeter. Eğer onlardan bazılarını hemen cezâlandırmıyorsa bu, onlara mühlet verdiği, sonra güçlü ve Azîz olan yakalamasıyla yakalayıvereceği içindir. İşte bu sebeble Cenâb-ı Hak, «Düşünün o günü ki, herkes ne hayır işledi ise kar-

şısında onu hazırlanmış bulacak.» buyurur. Kıyâmet günü, hayır olsun, şer olsun kulun bütün amelleri hazırlanacaktır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette de :

«O gün insana, önde ve sonda ne yaptıysa bildirilir.» (Kıyâme, 13) buyuruyor. Amellerinden güzel gördüğüne sevinip ferâhlayacak; çirkin gördüğüne de kızıp kötüleyecek, yapmamış olmayı, onlarla kendi arasında uzun bir mesâfe olmasını temennî edecek. Dünyada kendisiyle beraber olan, kötü işlere kendini teşvîk eden şeytânına da şöyle diyecektir : «Keşki benimle senin aranda doğu ile batı arasındaki kadar uzaklık olsaydı. Sen ne kötü arkadaş imişsin.» (Zuhruf, 38)

Allah Teâlâ tehdîdini ve vaîdini tekrârla te'yîd ederek, «Allah size kendisinden korkmanızı emreder.» buyuruyor. Allah sizi azâbıyla korkutuyor. Sonra kullarını, rahmetinden ve lutfundan ümit kesmemeleri için «Allah kullarını en çok esirger» buyuruyor.

Hasan el Basrî der ki : «Allah'ın kullarını esirgemesi onların kendinden korkmalarını emretmesidir.» Başkaları da şöyle dedi : «Allah yarattıklarına karşı merhametlidir. Onların kendi yolunda, dosdoğru dininde olmalarını ve yüce elçisine uymalarını ister.»

قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣١﴾
قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ ۖ فَإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ ﴿٣٢﴾

31 — De ki : Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah sizi sevsin ve günâhlarınızı bağışlasın. Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.

32 — Allah'a ve peygambere itâat edin, de. Şâyet yüz çevirirlerse şüphesiz ki Allah kâfirleri sevmez.

Bu âyetin hükmüne göre, Allah'ı sevdiğini iddiâ ettiği halde Hz. Muhammed'in yolunda olmayan kişi her sözünde, halinde Hz. Muhammed'in yoluna ve o'nun getirdiği hak dine uymadığı sürece bu dâvâsında yalancıdır. Nitekim sahîh bir hadîste Rasûlullah şöyle buyurur : «Bizim emrimiz bulunmayan bir işi işleyenin ameli merdûddur.» Bunun içindir ki Allah Teâlâ : «De ki : Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun, Allah da sizi sevsin.» buyuruyor.

Sizin istediğiniz olan ona sevgi beslemenizin de üstünde Allah'ın size olan sevgisi meydana gelsin. Bilgin ve bilge kişilerin : «Mühim

olan senin sevmen değil, sevilmendir.» dediği gibi bu ikinci yani Allah'ın sizi sevmesi elbette daha büyük ve önemlidir.

Hasan el-Basrî ve seleften bazıları şöyle der : Bir grup Allah'ı sevdiğini zannetti de Allah, onları bu âyetle imtihân etti ve «De ki : Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun, Allah da sizi sevsin» buyurdu.

İbn Ebu Hâtim diyor; bize babam... Hz. Âişe'den nakletti ki Rasûlullah şöyle buyurdu : «Din, sevgi ve öfkeden başka bir şey değildir. Allah «De ki : Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin.» Sonra da «(Elçisine uymanız mukâbilinde) günâhlarınızı bağışlasın. O, çok bağışlayıcı ve merhamet edicidir." buyuruyor. Bütün bunlar O'nun peygamberliğinin bereketi ile olur.

Allah Teâlâ sonra havâss ve avâmdan olan herkese emrederek buyuruyor ki : «Allah'a ve Peygambere itâat edin. Şâyet yüz çevirirlerse (O'nun emrine muhâlefet ederlerse) şüphesiz ki Allah kâfirleri sevmez.» Bu da delâlet ediyor ki; davranışlarında Rasûlullah (s.a.) a zıt hareket etmek küfürdür. Bu vasıfta olanları, —her ne kadar kendini Allah'ı seviyor ve O'na yakınlaşıyor zannetse de— peygamberlerin sonuncusu, cinler ve insanlar âlemine Allah'ın elçisi, ümmî Peygamber Hz. Muhammed'e uyuncaya kadar Allah kat'iyyen sevmeyecektir. O peygamber ki nebîler, rasûller, hattâ Ülü'l-azm peygamberler onun zamanında gelmiş olsalardı ona ve dinine tâbi olmaktan başka bir şey yapamazlardı. Nitekim bunun açıklanması ilerde 81. âyette tekrâr gelecektir.

إِنَّ ٱللَّهَ ٱصْطَفَىٰٓ ءَادَمَ وَنُوحًا وَءَالَ إِبْرَٰهِيمَ وَءَالَ عِمْرَٰنَ عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٣٣﴾ ذُرِّيَّةًۢ بَعْضُهَا مِنۢ بَعْضٍ ۗ وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾

33 — 34 — Muhakkak Allah; Âdem'i, Nûh'u, İbrâhîm âilesini ve İmrân âilesini birbiri soyundan olarak âlemlere üstün kıldı. Ve Allah Semî'dir, Alîm'dir.

Peygamberler Kâfilesi

Allah Teâlâ, bu âileleri diğer insanlardan üstün kıldığını haber veriyor. Âdem (a.s.) i üstün kıldı; onu bizzât yarattı, kendisinden ona rûh üfledi, melekleri ona secde ettirdi, her şeyin isimlerini öğretti, cennete yerleştirdi. Sonra bir hikmete binâen cennetten yeryüzüne indirdi.

Nûh (a.s.) u üstün kıldı. İnsanlar putlara tapıp Allah'dan herhangi bir delil gelmediği halde, Allah'ın dininde şirke düştüklerinde Allah, Nûh (a.s.) u insanlara ilkin elçi olarak gönderdi. Kavmini gece gün-

düz, gizli açık Allah'ın dinine çağırdı. Çağrıları kavminin küfrünü artırmaktan başka bir işe yaramayınca o da bedduâda bulundu. Bunun üzerine Allah, son ferdine kadar onların hepsini suda boğdu. Allah'dan getirip teblîğ ettiği dine uyanlar hâricinde kimse kurtulamadı.

İbrâhîm âilesini de üstün kıldı. Meselâ insanlığın efendisi, peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed (s.a.) bu âiledendir. İmrân âilesini de üstün kıldı. Bu İmrân, Îsâ (a.s.) nın annesi Meryem'in babası olan İmrân'dır.

Muhammed İbn İshâk (Allah ona rahmet eylesin.) diyor ki : O, İmrân İbn Yaşil, İbn Emun, İbn Mîşâ, İbn Hazkiyâ, İbn Ahrîk, İbn Yümîm, İbn Azaryâ, İbn Emsiyâ İbn Yâviş İbn Ecrîyehu, İbn Yâşim, İbn Yehfaşat, İbn İnşâ, İbn Ebyân, İbn Rahî'am, İbn Süleymân, İbn Dâvûd (a.s.) dur. Îsâ (a.s.), İbrâhîm (a.s.) zürriyetindendir. Bu konunun açıklanması inşâallah En'âm sûresinde tekrâr gelecektir.

İZÂHI

İyi bil ki; Allah Teâlâ kendi sevgisinin ancak peygamberlere uymakla tamâmlanacağını belirtmekle, peygamberlerin derecelerini ve makâmlarının önemini açıklamış oluyor. Ve bu sebeple, «Allah Âdem'i seçti» buyuruyor. Bu âyette bazı mes'eleler vardır :

Birinci mes'ele : İyi bil ki; yaratıklar iki kısımdır. Bir kısmı mükelleftir, bir kısmı gayr-i mükelleftir. Mükellefin, mükellef olmayandan daha üstün olduğu konusunda ittifâk edildiği gibi, mükellefin de dört grup olduğu konusunda ittifâk edilmiştir. Bunlar : Melekler, insanlar, cinler ve şeytânlardır. Meleklerin rüzgârdan yaratıldığı konusunda bazı haberler rivâyet edilmiştir. Bir kısmı da bunun doğruluğuna bir takım aklî deliller getirmişlerdir. Bu delillerden birincisi; melekler rüzgârdan yaratılmış oldukları için, en hızlı biçimde uçma gücüne sahip olmuşlardır. İkincisi; aynı nedenle Arş'ı taşıma gücüne sahip olmuşlardır. Çünkü eşyânın taşınmasında rüzgârlar etkili olurlar. Üçüncüsü; rüzgârdan yaratıldıkları için (ريح) kelimesinden alınarak onlara rûhânîler adı verilmiştir.

Bir başka rivâyette ise meleklerin nûrdan yaratılmış oldukları, bu sebeple parlayıp Allah Teâlâ'ya samîmiyyetle bağlandıkları belirtilmiştir. En doğrusu her iki sözü birleştirerek şöyle dememizdir : Meleklerin bedenleri rüzgârdan, rûhları nûrdan yaratılmıştır. Bu sebeple onlar gökler âleminde oturmaktadırlar.

Şeytânlara gelince; bunlar kâfirlerdir. İblîs'in kâfir olduğu «Ve o kâfirlerden oldu.» âyetiyle apaçıktır. Öteki şeytânlara gelince onlar da : «Doğrusu şeytânlar, kendi dostlarına sizinle mücâdele etmelerini

fısıldarlar. Eğer onlara itâat edecek olursanız doğrusu siz müşriklersiniz.» kavline binâen kâfirdirler. Şeytânların özelliklerine gelince; bütünüyle şeytânlar insanların düşmanlarıdır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : «O, Rabbının emrinden uzak kaldı. Yoksa siz, onu ve onun soyundan gelenleri Benim yerime dostlar mı ediniyorsunuz? Halbuki o, sizin düşmanınızdır.» Ve bir başka âyet-i kerîme'de ise şöyle buyuruyor : «Böylece biz, her peygambere insandan ve cinden düşmanlar kıldık.»

Şeytânların bir diğer özelliği de ateşten yaratılmış olmalarıdır. Nitekim Allah Teâlâ İblîs'in dilinden hikâye ile şöyle buyurmuştur : «Sen, beni ateşten, onu ise topraktan yarattın.»

Cinlere gelince; onlardan bir kısmı mü'min, bir kısmı kâfirdir...

İnsanlara gelince; şüphesiz ki onların bir tek ataları vardır. Ve bu, ilk atadır. Aksi takdîrde ataların sonsuza kadar devâmı gerekir ki, Kur'an bu ilk atanın Âdem (a.s.) olduğunu belirtmiştir. (...) (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, VIII, 19-20)

İlâhî ve Tabiî Seçim

Burada, asr-ı hâzırı en ziyâde işgâl eden, pek mühim bir ilmî kanun ile risâlet mes'elesinin mâhiyyeti gösterilivermiştir. Şimdi, risâlet nedir? Peygamberlerin diğer insanlardan ne farkı vardır? Niçin Allah, herkese bizzât tebliği emretmesin? Kelâmını, emirlerini anlatmasın da ayrıca peygamberler göndersin mi, diyeceksiniz? Bunu anlamak için âlemde ve özellikle canlılar âleminde ve özellikle akıllılar âleminde rubûbiyyet sıfatının gereği olan bir kanun terbiyesi, bir seçilme ve olgunlaşma kanunu vardır ki, rubûbiyyet şâhidlerinin ilm ve kudretinin sonsuz rahmet ve inâyetinin bürhânlarından birini teşkîl eder. İşte risâlet mes'elesi, bu ilâhî sünnet, bu hak tarîkı, bu ilm-i yakîn ve en ma'kûl bir istidlâl sûreti ile anlaşılır. Çünkü mazhar-ı risâlet olmayanların, bunu müşâhede ile veya diğer bir tecrübe ile ilmen anlamağa çalışmaları abestir. Bunu anlamak için de âyetteki kayıdları iyi tasavvur etmek lâzım gelir.

(اصطفا) ıstıfâ; lügatta bir şeyin arınmasını, yani en sâf hulâsasını almaktır. Tasfiye bir şeyin karışık kalanını, bulanıklık şâibelerini izâle edib hulâsasını çıkarmak, arınmışı karışıktan ayırmak olduğu gibi, ıstıfâ da en sâfî olanı seçip almaktır. Bir madeni tasfiye edip cevherini almak bir ıstıfâ, o cevherin arasından herhangi bir şeye en elverişli olanını seçmek de bir ıstıfâdır. İşte ıstıfâ lugat bakımından böyle ihtılâtı temâyüze, ferdi müteaddid karışma tefrîk ve tahvîl ederek kemâli istihdâf eden bir fiil ve irâdî te'sîrdir ki hılkatte bu fiil ve te'sîrin tevâlîsine, ilmî ıstılâhta ayıklama kanunu deniliyor. Burada

mevzû-u bahs olan ıstıfâ ise; hılkatte cereyân eden Allah Teâlâ'nın ıstıfâsıdır ki, asıl ıstıfâ kanunu da budur. Binâenaleyh bunda, tasfiye ile mevcûd arınmışı arınmamıştan tefrîk ve seçme mânâsından fazla olarak sâfîye vücûd vermek mânâsı da bizzarûre dâhildir. Bunun için müfessirler bu ıstıfâyı iki mânâ ile tefsîr etmişlerdir. Birisi ıstıfâ; mahlûkâtının en hulâsası kıldı, diğeri de kötü sıfat ve keyfiyetlerden tasfiye ve ahlâk-ı hamîde ve güzel hasletler ile tezyîn eyledi, demektir. Şüphe yok ki ıstıfâ, bu ikinci mânâ da daha zâhirdir. Ve İmâm Fahrüddîn Râzî bunun üzerinde yürüyerek enbiyâ üzerinde cereyân eden ilâhî ıstıfâyı, ıstıfâ kanunu nazariyyesine muvâfık bir sûrette izâh eylemiştir. Fakat bu izâh tamâm olmak için birinci tefsîri de nazar-ı dikkatten uzak tutmamak lâzımdır. Zîrâ ıstıfâ kanununun tevâlîsinde; her tasfiye lahzası ikinci mânâyı tazammun ederken, yani kötü sıfat ve durumdan, eksikler atılıp güzel hasletler ve sûretler ile tezyîn yapılırken, o tezyîn mütekâmilen bir yeni yaratışı da müştemil bulunacağından; birinci mânâdan uzak değildir. Bunun için Râğıb demiştir ki: «Allah Teâlâ'nın bazı kullarını ıstıfâsı, bazan başkasında mevcûd olan karışıklıktan, şâibeden, sâfî olarak îcâd ile, bazan da bundan uzak olmayarak ihtiyâr ve hükm ile olur.» Demek ki bazı müfessirler bunun birini, diğeri de birini daha ziyâde şâyân-ı itibâr bulmuşlardır. Hâsılı ilâhî, ıstıfâ behemehal bu halk; ya başlangıçtandır, veya senden ve ilâvetendir ki bu sâyede bir sâfîden daha sâfîsi, daha sâfîsi ilh... vücûda gelerek, sonsuz bir tekâmül mümkün olabilmektedir. Başlangıçta maddesiz sâfî olarak yaratma dahî, âdemdeki ıhtılâttan bir tasfiye mânâsını tazammun etmek i'tibâriyle bir ıstıfâ ise de, meşhûr ıstıfâ mevcûd halîta üzerindeki ıstıfâdır ve bu ıstıfâ dahî halktan ayrı değildir. Bu sûretle ıstıfâ, âlemin hılkâti üzerinde Allah Teâlâ'nın bir rubûbiyet kanunu, cârî bir sünnetidir ki; hılkâtteki bütün tenevvûât, eşyânın mertebelerindeki bilcümle tahavvül, tatavvur ve tekemmül dereceleri, ancak bu kanunu husûle getiren ilâhi fiil ve te'sir sâyesindedir. Yani ıstıfâ, eşyânın sıfatı olarak değil, Allah Teâlâ'nın bir fiil ve irâdesi olarak kanundur. İttırâd kanununa muârız olan ve illiyyete en büyük misâl ve bürhân vererek; illetin bakâsı, ma'lûl'ün tahavvülü kanununa müteferrî bulunan bu zorunlu kanun, tabîat nazariyyesini sürekli ve muttariden ibtâl etmek için hem her lahzasında ıttırâd kanununu ta'dîl eder, hem de ilme ve illetin bakâsına bürhân olmak için onu büsbütün nesh ve ibtâl etmeyip maiyyetinde götürür. Bu sûretle ıstıfâ tekâmülün şartıdır ve beraber mütâlaa edilmek lâzım gelir. Bütün eşyâyı bir vücûd cümlesi altında tabakalara bölerek basitten mürekkebe veya eksikten kâmile doğru çıkan veya aksi bir tasnife tâbi tutan ve bu sâyede beşerî ilim ve fenlere de mevzûlarıyla mütenâsib ve uyumlu bir tasnîf te'mîn eden bu ıstıfâ kanunu, âlemin hâdisâtının hepsinde mü-

tecellî olmakla beraber, en ziyâde hayatî hâdiselerde ve özellikle hayvanî tasnîfte ve en çok beşerî tenâsül, insanî hılkât ve tekâmül de pek bârizdir.Bu mütâlaada maddenin ibtidâen basit ve sâfî veya karışık ve mürekkeb olarak yaratılması veya mevcûdiyeti mebâhisiyle uğraşmaya hiç lüzum görmeden hâdisâtın filhâl ma'lûm olan tekâmül tabakalarını nasıl bulduklarını ve bulmakta olduklarını düşünmek vardır. Şimdi şu karşımızda âlem denilen hâdisâtın karışımını şöyle bir düşünelim : Evvelâ, bir fezâ ile bir çok cisimler halîtası görünen umûmî manzara karşısında bulunuyoruz. Ve bu manzarada fezâ cisimlerinden ve birbirlerinden temâyüz etmiş ve bunlar içinde arzımızı da onlardan ayrılmış görüyoruz. Bunların her biri bize bir ıstıfâ nümûnesi arzeder. Sonra arzımızı teşkîl eden cisimler içinden üçünün denilen madenler, bitkiler, hayvanların yekdiğerinden bâriz ve mütekâmil farklarla temâyüz ettiklerini görürüz, öyle ki asıldan madenler, madenlerden bitkiler, bitkilerden hayvanlar artarak birer tekâmül ve temâyüz gösteriyorlar. Maden cinsinin sûretinde birleşen ve madenî tabîat denilen özel bir halîta muhtelif tasfiyelerden geçerek ve her birinde başka başka yeni husûsiyetler ile birleşerek yepyeni bir cevheri hulâsada ıstıfâ edilip maden çeşitleri zuhûr ediyor. Ve her birinde muhtelif basamaklar da sınıflar görülüyor. İkinci olarak başka bir husûsiyet ile bitkiler geliyor, bunlar madenî husûsiyeti başkaca bir safâ, bambaşka bir ıstıfâ sûreti veren gelişme, uzviyyet ve tenâsül gibi hususiyetler ile topraklardan silkinerek çıkan yeni bir vücûd arzediyor, bu da tevâlî zincirinde bitkiler tasnîfini meydana getiren bir çok ıstıfâ mertebelerine ve tekâmüle ayrılıyor ki, madenlere nisbetle bunlardaki safâ ve kemâl ne kadar bârizdir. Üçüncü olarak başka bir husûsiyet ile hayvanlar geliyor, ibtidâî hayvanlar ile ibtidâî bitkiler arasındaki temâyüz, bizim için gerek ma'lûm olsun ve gerek olmasın bunların tekemmül mertebelerindeki fark ve ayırım o kadar bârizdir ki; hiç kimse bir çiçekle bir kelebeği karıştırmaz, çiçeği olduğu yerde koparır, kelebeği de kovalamaya mecbûr olur. Ve bilin ki; nebâtî hayat kelebekte vardır. Fakat hayvanî hayat çiçekte yoktur, çiçek kelebek haline gelmek için topraktan daha silkinmiş, daha mütekâmil bir ıstıfâya mazhar olmuştur. Bu sûretle nebâtî husûsiyyete hayvanî hususiyyet eklenerek ardarda geliş zincirinde bir de hayvanî tabîat zuhûr etmiş bu da hayvanî tasnîfi meydana getiren tabakalara ayrılmıştır. İşte arzımızın hudûsunda onu ecrâmı, sâir cirimlerden temâyüz ettiren yaratma ve tekvînden sonra üzerinde görülegelen bu tevâlî silsilesi içinde tahavvül ve tenevvûda ıttırâda doğru götüren ıstıfâ ceryânı bu kadar zâhir ve müncelîdir ki; bunda tabîat nâmı verilebilecek her muttarid husûsiyetin re'sen bir yeni halk, âdet hılâfı bir hârika eklenmesiyle tahaddüs ederek geldiği ve hiç bir tabîatın ıttırâdı,

ceryânı, tenevvuu ve ihtilâftan uzak olmadığı ve binâenaleyh tâm mânâsıyla bir tabîat dâvâsının bâtıl olduğunu ve eşyâdan hiçbirinde vahdet ve vahdet nizâmının varlığı, Sâni' ve Nâzımı olan vücûd illetinin, eşyânın zâtlarına yerleşmiş veya fânî ve muzmahill olmayıp bizzât bâkî bulunduğunu, velhâsıl eşyâyı hâdiseden hiçbirinin illeti kendinde olmayıb hâriç bulunduğunu ve şu halde bunlar cem'edildiği zaman, küllî illetin dahi hey'eti mecmûası, âlemin dahîl ve fânî olmayıp bütün âlemin mütehavvil ve küllî illetle fânî bulunduğunu ve vahdânî olmayıp bütün âlemin mütehavvil ve küllî ılletle fânî bulunduğunu ve vahdet-i zâtiyyenin ancak bu illet-i bâkiyeye âid olduğunu ve binâenaleyh bütün âlemin de bir tabîat olmadığını gösteren açık bir delil ve şâhid vardır. Akıl ve fen sahiplerinin bu ıstıfâ sırrını pek iyi düşünmeleri lâzım gelir. Bu ıstıfâyı yapan, eşyâyı böyle bir asıldan ayırıp peyderpey teksîr ve tenvî' ederek tekemmül ettiren müessir fâilin; âlemin hâlıkı olduğundan şüphe eden hiç kimseye tesâdüf edilmemiştir. Şu kadar ki, bir takım kimseler bu muhtelif tabîatlerin hep yekdiğerinden doğarak geldiklerine ve her kâmilin nâkıstan bizzât ve bittabîa çıktığına ve sonra gelen herşeydeki ıstıfâ kuvvetinin öncelikle kendiliğinden tehaddüs ettiğine, tenevvuun ıstıfâ eseri olduğunda şüphe etmemekle beraber, ıstıfânın sebepsiz, ılletsiz olduğuna ve bu sûretle ıttırâd, tâm zıddı olan ihtılât ve tenevvuu bizzarûre ihdâs ettiğine ve bu tenâkuz içinde âdî bir tek tabîat olduğuna zâhib olmak gibi bir tenâkuza sapmışlardır. Bu noktada bugün de tabiî fenler ashâbının iki mütenâkız kaziyyede ısrâr ettiklerini görüyoruz :

1 — Diyorlar ki; ıstıfâ ve tekâmül kanunu mûcibince bütün mevâlîd bir asıldan doğmuştur. Binâenaleyh bütün hayvanlar bir ibtidaî hayvandan tevellüd veya tahavvül ederek gelmiştir. Ve bu tekâmül ve ıstıfâ bitkilerden madenlere geçerek, tâ aslî maddeye kadar gerisin geri ircâ' olunuyor. Binâenaleyh insan dahî ibtidâî hayvanlardan tenâsül etmiştir.

2 — Her hayvan, her nebât behemehâl kendi nev'inin bir tohumundan tevellüd veya tevâlüd eder. Pasteur bunu bittecrübe isbât etmiştir. Binâenaleyh tohumsuz tevellüd olmayacağı gibi, meselâ nohud tohumundan buğday çıkmaz, balık tohumundan köpek olmaz, maymun tohumundan ayı doğmaz, hattâ zâtürrie mikrobundan tifo mikrobu doğmaz.

Görülüyor ki; bu iki dâvâ yekdiğerine tamâmen muârızdır, biri ilmî ise diğeri gayr-i ilmîdir. Bu gün herkes bilir ki; arzımız sonradan teşekkül etmiştir. O halde bu günkü hayvanların başlangıcı olan tohumlar nasıl tekevvün ettiler? Tabîat nazariyesine en muvâfık olan Pasteur nazariyesinde bu suâle cevap yoktur. Meğer ki arzın tahavvü-

lâtı ve sonradan hudûsu inkâr edilsin. Halbuki evvelki nazariye ıstıfâ ve tekâmüle istinâd ederek buna cevap verebilir ve nice harâret bin derecesinde kaynamakta olan maddelerden ıstıfâ ve tekâmül kanunuyla gazları, mâyîleri, katı cisimleri, madenleri, bitkileri, hayvanları çıkarmak imkânını bulabilir. Fakat bunu bulmak, hâdisâtın aslî maddedeki aslî hudûdu ve zâtî hudûdu geçebildiğini ve asıldan daha mütekâmil özellikler ifâde ettiğini ve binâenaleyh hakîkî müessirin maddenin tabîatına hâkim ve onun fevkinde bir yaratıcı kudret olduğunu kabul eylemektir. Ve bunu söylemek için tabîat dâvâsından sarf-ı nazar etmiş olduğunu ilân etmek lâzım gelir. Yoksa bu da kendisiyle mütenâkız olmuş olur. Istıfâ ve tekâmül mefhûmlarının tabîat fikri davâsıyla nasıl kâbil-i te'lîf olduğu sorulduğu zaman, tenevvu ifâde eden ıstıfâ, ıttırâd ifâde eden tabîatın bir kanunudur, diyenler bir tenakûzdan başka bir şey söylemiş olmazlar. Bunlar ilmin esâsı olan, hakkın kendine mutâbakatı ve illiyyetin tenâsübü kanununa küfretmiş olurlar. O zaman ne ilim kalır, ne ma'lûm, ne tabîat kalır, ne vücûd. Bu noktaya gelince bütün hakîkatı i'tirâf ederek; ıstıfânın tabîatten değil, mutlak kâdir olan Halik Teâlâ'nın irâdesinden geldiğini ve binâenaleyh fıtratın tabîatten önce bulunduğunu i'tirâf eylemek zarûrîdir. Bunun içindir ki; ıstıfâ nazariyesinde irâdî terbiye mes'elesinin ehemmiyeti pek büyüktür. Şu halde tabiî ilimler tabîat hilâfı hârikaları inkâr ettirecek bir zarûret değil, hilâfı mümkün olan bir cârî âdet ifâde eder.

İşte risâletin mâhiyyetini anlatmak için sevk edilmiş bulunan ve Îsâ'nın yaratılışına da bir mukaddime teşkîl edecek olan bu âyette ıstıfânın zarûrî mutlak bir ıttırâd değil, fevkattabîa bir fıtrat, bir halk-ı mütezâyid ifâde eden ilâhî fiil olduğuna ve aslî maddenin zarûriyyeti ve önceliği dâvâsından da sarf-ı nazar etmek ıktizâ edeceğine ve binâenaleyh tabîat dâvâsıyla her şeyi bir sâbit ıttırâd üzere mukâyese ederek hılkâtte ayân beyân görülmekte olan fevkalâde terakkî ve tekâmülü, tenevvu ve temâyüzü inkâr veya tevkîfe kalkışmamak ve bu cümleden olmak üzere beşerî tabîat namına insanların hep fıtrat, kuvvet meleke i'tibâriyle bir seviyede addetmemek ve bu sûretle herkeste yok diye nübüvvet ve risâleti ve peygamberlerin mu'cizelerini imkânsız, gayr-i ma'kûl gibi zannetmemek ve Îsâ mes'elesini de bu esâs dâiresinde anlamak lâzım geldiğine ve ıstıfânın irâdî oluşuna ve ilm-i terbiyedeki kıymetine en yüksek misâl, tabîatta irâde-i tasarrufa kâbiliyyet fıtratını hâiz olan insan nev'i olduğuna ve bu nev'in dahî daha mükemmel bir ıstıfâya namzet bulunduğuna nazar-ı dikkati celb için beşerî ıstıfâdan başlayıb nev-i beşerin bütün âlemin içinde en mükemmel bir ıstıfâ nüshası bulunduğunu göstermiş ve bu gün birbirinin zürriyyeti olarak tevâlî edib giden bu nev'in, mebde-i hılkât-i tabîatın hükmü ile tohumu nev'isinden başlamayıp re'sen gayr-ı mu'tâd bir ilâhî ıstıfâ ile zuhûr

ettiğini ve sonra bu ıstıfânın kat kat artıp tekâmül eylediğini ve işte risâlete mazhar olan zevâtın böyle bir ıstıfâ ile diğer akıl sahiplerinden mümtâz özel bir ilâhî ıstıfâ ile Âdem, Nûh, Âl-i İbrâhîm ve Âl-i İmrân silsilesini ta'kîb ettiğini ve Îsâ, Âl-i İmrân'dan, onunla beraber Hâtem-i Rasûl de Âl-i İbrâhîm'den bulunduğunu ve şu halde gerek risâleti inkâr vâdîsinde ve gerek bunların kadirlerinin yüceliği aleyhinde gizli veya âşikâr söylenen sözleri veya beslenen fikirleri Allah Teâlâ'nın işitir ve bilir olduğunu anlatmıştır.

Artık vahdet ile kesret, tabîat ile irâde arasında bir irtibât noktası teşkîl eden ıstıfâ kanunu ve bunun ifâde ettiği terbiye sırrı ve tekemmülü bihakkın düşünüb tasavvur edenler en belirgin bir ilmî açıklık ile şu hakîkatleri i'tirâf ederler.

1 — Her kanun, kanunun üstünde bir fıtrat hâdisesi ile başlar.

2 — Her hâdise için bir kanun koymak zarûrî değil, mümkündür.

3 — Bir hâdisenin kanun olması için, sürekli ardarda gelmesi şarttır. Fakat her ardarda gelip sürekliliğe aykırı bir farklılığın bulunması da zarûrîdir. Binâenaleyh âlemin zamanda imtidâdı aynen bir zâtî bakâ değil, bir teceddüd-i emsâldir. Zâtî bakâ bu yenilenmenin hakîkî ılleti olan Hâlik'ın sıfatıdır.

4 — Tabîat bir zâtî zarûret değil, mahmûl bir zarûret şartına bağlı bir zarûret ifâde eder. Binâenaleyh bu gün kabul edilen bir tabîat, dünün ve yarının vâkıalarına bizzarûre hâkim değildir.

5 — Türlerin teklerinde ayniyyet mümkün olmadığı gibi, mutlak eşitlik de mümkün değildir. Onlarda tür altı veya tür üstü özellikler nâkıs veya kâmile müşahhisât ve mümeyyizâtta vardır. Binâenaleyh nev'î vahdet veya cinsî vahdet terakkî ve inhıtâta mâni' değildir.

6 — Âlemin bileşiminden temâyüz eden mahlûkât türleri meyânında beşer nev'i; hepsinden mükemmel bir ıstıfâ ile vücûd bulmuştur. Istıfânın irâdî olmak özelliği bilhâssa bunda zâhirdir. Beşerî tekâmül, ilâhî kemâle en yakın olan, madde ve tabîat üzerinde en ziyâde tasarrufa müste'id bulunan bir kemâle müteveccihtir.

7 — Risâlet, beşeriyyetin türe bağlı özelliği değil, insan türünde ekmel bir ilâhî ıstıfâdır. Bunu da mütevâlî dereceler üzerinde bir ıstıfâ silsilesi ta'kîb etmiştir. (Elmalılı M. Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, II, 1081 - 1090).

———oOo———

إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَٰنَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ أَنتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٥﴾

فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ وَإِنِّي
سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴿٣٦﴾

35 — Hani, İmrân'ın karısı: Rabbım karnımdakini hür olarak Sana adadım, benden kabul buyur. Doğrusu Sensin Sen, Semî', Alîm, demişti.

36 — Fakat onu doğurunca —Allah onu ve doğurduğunu daha iyi bilici iken— Rabbım, ben onu kız olarak doğurdum. Erkek, kız gibi değildir. Gerçekten ben adını Meryem koydum. Ben onu da soyunu da kovulmuş şeytândan sana sığındırırım, demişti.

İmrân Âilesi

İmrân'ın kızı, Meryem (a.s.) in annesi olan Fâkûz'un kızı Hanne' dir.

Muhammed İbn İshâk diyor ki: O kısır bir kadın idi. Bir gün gagasıyla yavrusunu besleyen bir kuş gördü ve çocuğu olmasını arzulayarak Allah'dan, kendisine bir çocuk vermesini istedi. Allah duâsını kabul buyurdu, kocasıyla birleşti ve hâmile kaldı. Hâmile kaldığını anlayınca onu sırf ibâdet ve mukaddes evin hizmetine adadı. Ve şöyle dedi: «Rabbım karnımdakini hür olarak Sana adadım. Benden kabul buyur. Doğrusu hakkıyla işiten ve bilen Sensin, Sen.» (Duâmı işittin, niyyetimi de biliyorsun. O karnındaki çocuğun erkek mi kız mı olduğunu bilmiyordu.) «Fakat onu doğurunca —Allah onu ve doğurduğunu daha iyi bilici iken— Rabbım, ben onu kız olarak doğurdum. (İbâdet ve Mescid-i Aksâ'nın hizmeti için kuvvet ve dayanıklılıkta) erkek, kız gibi değildir. Gerçekten ben adını Meryem koydum» dedi. Burada, çocuğun doğduğu gün ismini koymanın câiz olduğuna delâlet vardır. Nitekim hâdisenin akışı böyledir ve bu bizden öncekilerin de âdetidir. Rasûlullah (s.a.) ın bunu kabul buyurduğuna dâir rivâyetler olduğu gibi, O'nun sünnetinden olduğu da sâbittir. Şöyle ki: Rasûlullah (s.a.) buyurdu:

وُلِدَ لِيَ اللَّيْلَةَ غُلَامٌ. فَسَمَّيْتُهُ بِاسْمِ أَبِي، إِبْرَاهِيمَ

«Bu gece bir oğlum oldu ve ona babam İbrâhîm'in adını koydum.» Bu hadîsi Buhârî ve Müslim tahrîç etmiştir. Yine Buhârî ve Müslim'in tahrîç ettiği bir hadîs şöyledir: Enes İbn Mâlik'in kardeşi olunca, onu

alıp Rasûlullah (s.a.) a götürdü. O da çocuğun damağını ovup adını Abdullah koydu.

Sahîh-i Buhârî'deki bir hadîs şöyledir : «Bir adam Rasûlullah (s.a.) a gelerek : «Ey Allah'ın elçisi bir oğlum oldu, adını ne koyayım?» dedi. Efendimiz : «Oğluna Abdurrahmân adını ver» buyurdular. Yine Buhârî'de kaydedildiğine göre Ebu Üseyd, damağını ovması için oğlunu Rasûlullah (s.a.) a getirmişti. Rasûl-i Ekrem unutunca çocuğun babası onu evine geri gönderdi. Efendimiz otururlarken Ebu Üseyd'in çocuğunu oraya getirdiğini hatırlayarak çocuğa Münzir adını verdi.

Katâde'nin hadîsine gelince : Hasan el-Basrî'den, o da Semure İbn Cündeb'den nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : «Her çocuk akîkasına bağlıdır. Yedinci günü onun için kurban kesilir, ismi konur ve başı tıraş edilir.» Bu hadîsi Ahmed İbn Hanbel ve Sünen sahipleri rivâyet etmişlerdir. Tirmizî de «Bu lafızlar sahîhdir» demiştir. «İsim konur» yerine «Kan bulaştırılır» rivâyeti de vardır. Ki bu daha sahîhtir.[1] Zübeyr İbn Bekkâr'ın Kitab'ün-Neseb'de rivâyet ettiği : «Rasûlullah (s.a.) oğlu İbrâhîm için yedinci günü akîka kurbanı kesti ve ona İbrâhîm adını verdi.» hadîsinin isnâdı sâbit değildir ve sahîh olan, hadîse muhâliftir. Bu hadîs sahîh olsa bile Rasûlullah (s.a.) ın İbrâhîm'in ismini, o gün ilân ettiği şeklinde anlaşılmalıdır. Allah Teâlâ Meryem'in annesinin şöyle dediğini haber veriyor «Ben onu da, soyunu da —ki İsmâil (a.s.) dir.— taşlanmış şeytânın (şerrinden) Sana sığındırırım.» Allah Meryem'in bu duâsını kabul buyurmuştur. Abdürrezzâk diyor ki bize Ma'mer... Ebu Hüreyre'den nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : «Hiçbir çocuk yoktur ki doğumu esnâsında şeytân onu ellemiş olmasın. Şeytânın bu dokunmasıyla çocuk bağırarak ağlar. Ama Meryem ile oğlu böyle değildirler.» Sonra Ebu Hüreyre şöyle dedi : Dilerseniz Âl-i İmrân sûresinin 36. âyetini okuyunuz... Bu hadîsin başka bir rivâyetinde Rasûlullah (s.a.) ın şöyle buyurduğu rivâyet edilir : «Her doğan çocuğu şeytân bir veya iki defa sıkar. Meryem oğlu Îsâ ve annesi hâriç.» Sonra Rasûlullah (s.a.) Âl-i İmrân sûresinin 36. âyetini okudu. Bu hadîs de Kays kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyet edilmiştir...

(.....)

Leys İbn Sa'd... Ebu Hüreyre'den rivâyet ediyor ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : «Her âdemoğlunu annesi doğurduğunda

(1) Kan bulaştırma şöyle oluyordu: Akîka olarak kesilen kurbanın derisinden bir parça alınıyor, çocuğun başı üzerine tutuluyor ve çocuğun başına ondan kan damlatılıyordu. Sonra da çocuğun başı yıkanıp tıraş ediliyordu. Ancak bunun câhiliye âdetlerinden olup neshedildiği rivâyet edilmektedir. Bu hadîs'in açıklanmasında Hattâbî şöyle der: «Rasûlullah (S.A.) çocuğun başında bulunan kurumuş pisliklerin giderilmesini emretmişken ağır bir necâset (pislik) olan kanın çocuğun başına damlatılmasını nasıl emretmiş olabilir? (Arapça naşirler)

şeytân böğründen dürter. Ancak Meryem oğlu Îsâ böyle olmamış ve şeytân onu dürtmeye gittiğinde hicâb (perde) ile kendisi dürtülmüştür.»

فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ
وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكِ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ
مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٧﴾

37 — Bunun üzerine Rabbı onu güzel bir kabul ile karşıladı. Onu güzel bir bitki gibi yetiştirdi. Zekeriyyâ'nın himâyesine verdi. Zekeriyyâ mihrâba her girişinde onun yanında bir yiyecek bulurdu. Ey Meryem, bu sana nereden? derdi. O da: Allah tarafından derdi. Şüphe yok ki Allah; dilediğini hesâbsız rızıklandırır.

Rabbımız bu âyette Meryem'i annesinin bir adağı olarak kabul ettiğini haber veriyor. «Onu güzel bir bitki gibi büyüttü.» Onu tatlı bir şekilde ve güzel görünüşlü kıldı. Onun için isteklerinin kabul sebeplerini müyesser kıldı. Kullarından sâlih kişilerle beraber kıldı ki onlardan hayrı, ilmi ve dini öğrensin. Buna işâretle buyuruyor: «Onu Zekeriyyâ (a.s.) nın himâyesine verdi.» Zekeriyyâ (a.s.) yı ona hâmî ve kefîl kıldı.

İbn İshâk der ki: Meryem yetîm olduğu için Zekeriyyâ ona kefîl oldu. Başkaları da İsrâiloğullarının o sene kıtlığa dûçâr kaldıklarını ve bu sebeble Zekeriyyâ'nın Meryem'i himâyesine aldığını zikrederler. İki kavil arasında zıtlık yoktur ve doğrusunu Allah bilir. Şurası muhakkak ki, Allah Zekeriyyâ'nın, Meryem'e, onun mutluluğu ve Zekeriyyâ'dan faydalı bütün ilimleri, sâlih amelleri öğrenip alması için kefîl olmasını takdîr buyurdu. Zekeriyyâ (a.s.) —İbn İshâk ve İbn Cerîr'in kaydettiğine göre— aynı zamanda Meryem'in teyzesinin kocasıydı. Meryem'in kız kardeşinin kocası olduğu da söylenir. Nitekim Sahîh hadîste şöyle denir: «Birden Yahyâ (a.s.) ve Îsâ (a.s.) ile karşılaştım. Bunlar teyze çocuklarıdır.» İbn İshâk'ın bu rivâyeti geniş anlamda kabul edilebilir. Buna göre Meryem teyzesinin kucağında büyümüştür. Nitekim Buhârî ve Müslim'deki bir hadîse göre Rasûlullah (s.a.) İmâre Bint Hamza'nın, teyzesi olan Ca'fer İbn Ebu Tâlib'in hanımına verilmesine hükmetmiş ve «Teyze anne mesâbesindedir» buyurmuşlardır. Sonra Allah Teâlâ Meryem'in, ibâdet yerindeki yüceliğine işâretle: «Ze-

keriyyâ mihrâba her girişinde onun yanında bir yiyecek bulurdu.» buyuruyor.

Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Ebu'ş-Şa'sâ, İbrâhîm en-Nehaî, Dahhâk, Katâde, Rebî' İbn Enes, Atiyye İbn Avfî ve Süddî şöyle tefsîr ederler : «Onun yanında kışın yaz meyveleri, yazın da kış meyveleri bulurdu.»

Mücâhid'in : «Onun yanında ilim bulurdu» Ya da : «Onun yanında, içinde ilim olan sayfalar bulurdu.» diye tefsîr ettiğini İbn Ebu Hâtim nakleder. Fakat birinci görüş daha sıhhatlidir.

Bu âyette evliyâ'nın kerâmetlerine işâret vardır ve bunun sünnette benzeri pek çoktur.

Zekeriyyâ bunları Meryem'in yanında görünce : «Ey Meryem, bu sana nereden?» der. O da : «Allah tarafından» derdi. Şüphe yok ki Allah; dilediğini hesâbsız rızıklandırır.»

Hâfız Ebu Ya'lâ diyor : Bize Sehl (ya da Süheyl) İbn Zencele... Câbir'den rivâyet etti ki «Bir keresinde Rasûlullah (s.a.) birkaç gün yemek yemeden durdu. Sonra bu ona ağır gelmeye başladı. Hanımlarının evlerine uğradı. Onlardan hiçbirinde de bir şey yoktu. Onlardan çıkıp kızı Fâtıma'ya geldi ve : «Kızcağızım, yanında yiyebileceğim bir şey var mı? Karnım aç.» buyurdular. O da : Anam, babam sana fedâ olsun, yok, dedi. Rasûlullah (s.a.) Fâtıma'nın yanından çıktıktan sonra bir komşusu Fâtıma'ya iki ekmekle bir parça et gönderdi. Fâtıma bunları aldı ve bir kaba koyarak : «Allah'a yemîn ederim ki, Allah Rasûlünü kendime ve yanımdakilere tercîh ederim» dedi. Halbuki hepsi de bir parça yemeğe çok muhtâç idiler. Hasan'ı veya Hüseyin'i Rasûlullah (s.a.) a gönderdi. O (s.a.) geri geldi. Fâtıma : Anam babam sana fedâ olsun. Allah bize bir şey gönderdi, ben de onu sana sakladım, dedi. Rasûlullah (s.a.) Getir onu kızcağızım, buyurdu. Fâtıma anlatıyor : Kabı getirdim, açtım, bir de baktım ki ekmek ve etle dolu. Hz. Fâtıma kaba bakıp da içindekileri görünce, âdetâ dili tutuldu ve anladı ki bu, Allah'ın bereketindendir. Allah'a hamd, Peygamberine de salât ve selâm ederek Rasûlullah (s.a.) a ikrâm etti. Rasûlullah (s.a.) onu görünce Allah'a hamdetti ve : Kızcağızım, bu sana nereden geldi? diye sordu. O da : Ey babacığım, bu Allah katındandır. Muhakkak ki Allah dilediğini hesâbsız rızıklandırır, dedi. Rasûlullah (s.a.) tekrâr Allah'a hamdetti ve : «Kızcağızım, seni İsrâiloğulları kadınlarının efendisi olan Meryem'in bir benzeri kılan Allah'a hamdolsun. Allah Meryem'i rızıklandırıp da bundan sorulduğunda : «Bu, Allah katındandır. O dilediğini hesâbsız rızıklandırır, derdi.» buyurdular. Ve Hz. Ali'ye haber gönderdiler. Sonra Rasûlullah, Ali, Fâtıma, Hasan, Hüseyin ve Efendimizin bütün hanımları ile ev halkı ondan doyuncaya kadar yediler. Fâtıma diyor ki : «Yemek kabı (yine de) olduğu gibi (dolu) duruyordu. Kalanını bütün komşularıma dağıttım. Allah ona çok hayır ve bereket vermişti.

هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ ﴿٣٨﴾
فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَىٰ مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ
وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٣٩﴾ قَالَ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِيَ
الْكِبَرُ وَامْرَأَتِي عَاقِرٌ قَالَ كَذَٰلِكَ اللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ ﴿٤٠﴾ قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ
آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْزًا وَاذْكُرْ رَبَّكَ كَثِيرًا وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ ﴿٤١﴾

38 — Orada Zekeriyyâ Rabbına duâ etti : Rabbım, bana katından temiz bir şey bahşet. Muhakkak Sen duâyı işitensin.

39 — O, mihrâbda namaz kılarken melekler ona seslendiler : Allah sana, kendisinden bir kelimeyi tasdîk edici bir efendi, nefsine hâkim ve sâlihlerden bir peygamber olmak üzere Yahyâ'yı müjdeler.

40 — Ve dedi ki : Rabbım, ben artık iyice kocamış, karım da kısırken nasıl oğlum olabilir? Öyle, Allah dilediğini yapar, dedi.

41 — Rabbım; bana bir alâmet ver, dedi. Alâmetin, üç gün işâretten başka şekillerle insanlarla konuşmamandır. Bunun la beraber Rabbını çok an ve akşam sabah tesbîh et.

Hz. Zekeriyyâ'nın Duâsı

Zekeriyyâ (a.s.), Allah Teâlâ'nın Hz. Meryem'i yazın kış meyveleriyle, kışın da yaz meyveleriyle rızıklandırdığını görünce, kendisi kemikleri zayıflamış bir ihtiyâr, hanımı da ihtiyâr ve kısır olduğu halde bir çocuğu olmasını arzuladı. Ve Rabbına gizli bir nidâ ile duâ edip istekte bulundu :

«Ey Rabbım bana katından temiz bir evlâd bahşet. Muhakkak ki Sen duâyı işitensin.» dedi. Cenâb-ı Allah buyuruyor : «O, mihrâbda namaz kılarken melekler ona seslendiler.» O mihrâbda namaz kılarken melekler, işitebileceği bir şekilde ona seslendiler. Sonra Allah Teâlâ, meleklerin ona verdiği müjdeyi haber veriyor. «Allah sana (senin sulbünden olacak bir çocuğu) Yahyâ'yı müjdeliyor.»

Katâde ve başkaları diyor ki : Allah O'nu îmânla dirilttiği için Yahyâ ismi verildi. «Kendisinden bir kelimeyi tasdîk edici.» kısmı hakkında İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfî ve başkaları Hasan, Katâde, İkrime, Mücâhid, Ebu'ş-Şa'sâ, Süddî, Rebî' İbn Enes, Dahhâk ve başkaları diyor ki : «Alah'ın kelimesi Meryem oğlu Îsâ'dır.

Rebî' İbn Enes şöyle der : Meryem oğlu Îsâ'yı ilk tasdîk eden o'dur. Katâde ilâve ediyor : O, Hz. Îsâ'nın şerîatı üzere idi.

İbn Cüreyc diyor ki : İbn Abbâs «Kendisinden bir kelimeyi tasdîk edici...» âyeti hakkında şöyle dedi : Yahyâ ve Îsâ (s.a.) teyze çocukları idiler. Yahyâ (a.s.) nın annesi Meryem'e şöyle derdi : «Karnımdakinin senin karnındakine secde ettiğini hissediyorum. İşte Yahyâ'nın Îsâ (a.s.) yı ilk tasdîkı böylece ve anne karnındayken olmuştur. Allah'ın kelimesi Îsâ'dır. Yahyâ (a.s.), Îsâ (a.s.) dan daha büyüktür. Süddî de böyle der.

«... bir efendi...» âyeti hakkında Ebu'l-Âliye, Rebî' İbn Enes, Katâde, Saîd İbn Cübeyr ve başkaları «hikmet sahibi birisi» derken, Katâde : «İlim ve ibâdette efendi.» demiştir. İbn Abbâs, Sevrî ve Dahhâk : «Efendi, hikmet sahibi ve müttakî kimsedir.» demişlerdir. Saîd İbn el-Müseyyeb : «O fakîh ve âlimdir.» derken Atıyye : «Huylarında —ya da yaratılışında— ve dininde efendi..» demiş, İkrime : «Öfkenin kendine galebe çalmadığı kişidir.» demiştir. İbn Zeyd «O şereflidir» demiş. Mücâhid ve bir başkası da : «Onun Allah Teâlâ'ya karşı saygılı olduğunu söylemişlerdir.

«... Nefsine hâkim...» kavli hakkında da İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Ebu'ş-Şa'sâ ve Atıyye el-Avfî'den rivâyete göre onlar : «kadınlara gitmeyen (onlarla cinsî temâsta bulunmayan) kimsedir» demişlerdir. Ebu'l-Âliye, ve Rebî' İbn Enes'ten nakledildiğine göre «O, kendisi için çocuk doğurulmayandır» demiştir. Dahhâk ise şöyle der : «O, çocuğu ve erlik suyu bulunmayandır.»

İbn Ebu Hâtim diyor ki : Bize babam.. İbn Abbâs'tan (الحصور) un «kendisinden erlik suyu inmeyen kişi» olduğunu nakletti. Bu konuda yine İbn Ebu Hâtim gerçekten garîb bir hadîs rivâyet etmektedir. Şöyle ki : Bize Ebu Ca'fer Muhammed İbn Gâlib... İbn el-Âs'dan, —Râvî bunun Abdullah mı yoksa Amr mı olduğunu bilmiyor— O da Hz. Peygamberden «... bir efendi, nefsine hâkim.» âyeti hakkında rivâyet etti ki o, şöyle dedi : «Hz. Peygamber sonra yerden bir şey aldı ve : «Erlik organı bunun gibi olan» buyurdu.

İbn Ebu Hâtim diyor : Bize Ahmed İbn Sînân ...Amr İbn Âs'dan nakletti ki o şöyle demiş : «Allah'ın yaratıklarından, Zekeriyyâ Oğlu Yahyâ (a.s.) hâriç bir günâhla karşılaşmayan hiç kimse yoktur.» Saîd İbn Müseyyeb sonra «... efendi ve nefsine hâkim...» âyetini okudu ve

yerden bir şey alarak «(الحصور) tenâsül uzvu bunun gibi olandır.» dedi. (Burada) Yahyâ İbn Saîd el-Kattân serçe parmağının ucunu göstermiş. Bu, mevkûf bir hadîstir ve isnâdı yukardaki merfû' hadîsten sonra daha sıhhatlidir. Hattâ merfû' olan hadîsin sıhhati de şüphelidir. Allah Teâlâ en iyisini bilir.

Kâdı İyâz «Şifâ» adlı eserinde şöyle der : Allah'ın Yahyâ (a.s.) yı övmesi onun nefsine hâkim olmasındandır. Değilse bazılarının dediği gibi şehvetten kesilmiş ya da erkeklik organı olmadığından değil. Bu tür sözler büyük müfessirler ve tenkidci âlimlerce şiddetle reddedilmiştir. Onlar der ki : «Bu, bir ayıp ve eksikliktir ki peygambere yakışmaz. Bunun mânâsı, olsa olsa günâh işlemekten masûndur, şeklindedir. Yani sanki şehvetten kesilmiş gibi günâh işlemez.» Şöyle de açıklanmıştır : «Nefsini şehvetten alıkoyar,», «kadınlara karşı bir istek duymazdı.»

Bundan da anlaşılıyor ki kadınlarla temâsa gücü yetmemek aslında bir eksikliktir. Fazîlet kudretin bulunması, sonra da onun frenlenmesidir. Bu; ya Îsâ (a.s.) daki gibi bizzât kendisinin gayreti ile, ya da Yahyâ (a.s.) daki gibi Allah'ın bundan müstağnî kılmasıyla olabilir. Şehvete sahip olup onun gereğini yerine getiren ve şehvetini tatmîn etmek kendini Rabbı ile beraber olmaktan alıkoymayan kimsenin derecesi ise en yüksektir. Bu derece, Rasûlullah (s.a.) ın derecesidir. Hanımlarının çok olması onu Rabbına ibâdetten alıkoymaz, bilâkis onları korumak, işlerini görmek, kendileri için kazanç peşinde koşmak ve Allah'ın hidâyetine sebep olmak sûretiyle o'nun Rabbına ibâdetini artırırdı. Şehveti tatmîn herne kadar başkaları için dünya lezzetlerinden ise de, Rasûlullah (s.a.) için dünya lezzetlerinden değildi. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : «Sizin dünyanızdan üç şey bana sevdirildi : Kadın, güzel koku ve gözüm nûru namaz.»

Kâdı İyâz'ın ifâdesi budur ve bu âyetten maksad kadınlardan uzak olduğundan dolayı değil de, nefsine hâkim olduğundan dolayı Yahyâ (a.s.) yı övmektir. O ve başkaları şöyle diyor : Yahyâ (a.s.) fuhşiyât ve pisliklerden uzak ve ma'sûmdur. O'nun bu durumu, kadınlarla evlenmesine ve onlardan çocuğu olmasına engel değildi. Hatta Zekeriyyâ (a.s.) nın duâsından Yahyâ (a.s.) nın nesli olduğu anlaşılır. Şöyle duâ etmişti : «Rabbım bana katından temiz bir nesil bahşet.» Yani bana nesli ve soyu olan bir çocuk, bahşeyle.

«Sâlihlerden bir peygamber olmak üzere...» kavline gelince bu, Yahyâ (a.s.) nın doğacağı müjdesinden sonra o'nun aynı zamanda peygamber olacağına işâret eden ikinci bir müjdedir. Bu müjde, birinciden daha büyüktür. Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Mûsâ (a.s.) nın annesine şu müjdesinde olduğu gibi : «Şüphesiz onu Biz sana döndürecek ve peygamber yapacağız.» (Kasas, 7)

Zekeriyyâ (a.s.) bu müjdeyi alınca, ihtiyârlığından sonra kendinden çocuk olacağına şaşmaya başlar ve şöyle der : «Rabbım ben artık iyice kocamış, karım da kısırken nasıl oğlum olabilir?» Melek de : «Öyle, Allah dilediğini yapar.» Allah'ın emri böyle büyüktür, hiçbir şey O'nu âciz bırakamaz, hiçbir iş O'na büyük ve zor gelmez. Zekeriyyâ (a.s.) «Rabbım (benden çocuk olacağını anlayabileceğim) bir alâmet ver bana, dedi. Alâmetin, üç gün işâretten başka şekillerle insanlarla konuşmamandır.» bütün uzuvların sağlam ve düzgün olduğu halde konuşamıyacaksın, dedi. Sonra bu halde iken zikir, şükür ve tesbîhi çoğaltmayı emrederek : «Bununla beraber Rabbını çok an ve akşam, sabah hamdet» buyurdu.

Bu konuda detaylı bilgi inşâallah Meryem sûresinin başında tekrâr gelecektir.

وَإِذْ قَالَتِ الْمَلَٰٓئِكَةُ يَٰمَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَىٰكِ عَلَىٰ نِسَآءِ الْعَٰلَمِينَ ﴿٤٢﴾
يَٰمَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَاسْجُدِي وَارْكَعِي مَعَ الرَّٰكِعِينَ ﴿٤٣﴾ ذَٰلِكَ مِنْ أَنۢبَآءِ الْغَيْبِ
نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يُلْقُونَ أَقْلَٰمَهُمْ أَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنتَ لَدَيْهِمْ
إِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٤﴾

42 — Hani melekler : Ey Meryem, şüphesiz Allah seni seçip temizledi. Dünyaların kadınlarından seni üstün tuttu, demişlerdi.

43 — Ey Meryem, huşû' ile Rabbının dîvânına dur. Secdeye kapan. Rükû' edenlerle birlikte rükû' et.

44 — Bunlar sana vahyetmekte olduğumuz gayb haberlerindendir. Meryem'e hangisi kefîl olacak diye kalemlerini atarlarken sen yanlarında değildin. Çekişirlerken de orada bulunmadın.

Hz. Meryem

Bunlar, Allah'ın kendilerine vâki' emri gereği, meleklerle Meryem'in konuşmalarını haber vermektedir : İbâdet ve takvâsının çokluğu, şerefi, her türlü kir ve vesveseden temiz oluşu sebebiyle bir de dünya kadınlarına üstünlüğünden dolayı Allah Meryem'i seçmiştir.

Abdürrezzâk diyor : Bize Ma'mer... Ebu Hüreyre'den nakletti ki Rasûlullah (s.a.) buyurdu : «Deveye binen kadınların en hayırlısı, Kureyş kadınlarıdır. Küçüklüğünde çocuğa en merhametli, elinde olan şeylerde (mallarda) kocasının haklarına son derece saygılı olanlarıdır. İmrân kızı Meryem ise aslâ deveye binmemiştir.» Müslim dışında hadîsi bu şekliyle tahrîç eden olmamıştır. Müslim bu hadîsi Muhammed İbn Râfî ve Abd İbn Humeyd'den, onlar da Abdürrezzâk'tan rivâyet etmişlerdir.

Hişâm İbn Urve babası kanalıyla... Ali İbn Ebu Tâlib'den rivâyet eder ki, o şöyle demiş : Rasûlullah'ı şöyle söylerken işittim : «Onların (İsrâiloğullarının) kadınlarının en hayırlısı İmrân kızı Meryem. (Kureyş'in) kadınlarının en hayırlısı da Hüveylid kızı Hadîce'dir.»[1] Hadîsi Buhârî ve Müslim de Sahîhlerinde Hişâm'dan tahrîç etmişlerdir.

Tirmizî diyor ki; bize Ebu Bekr İbn Zenceviyye... Enes'den Rasûlullah (s.a.) ın şöyle buyurduğunu nakletti : «Yeryüzündeki kadınlardan; İmrân kızı Meryem, Hüveylid kızı Hadîce, Muhammed (s.a.) kızı Fâtıma ve Firavun'un karısı Âsiye sana yeter.»

İbn Merdûyeh, Şu'be kanalıyla... Muâviye İbn Kurrâ'nın babasından rivâyet ediyor ki, Rasûlullah (s.a.) buyurdu : «Erkeklerden çok kişi olgunluğa erdi. Kadınlardan ise sadece şu üçü : İmrân kızı Meryem, Firavun'un karısı Âsiye ve Hüveylid kızı Hadîce. Âişe'nin diğer kadınlara üstünlüğü ise tiridin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir.»

Sonra Allah Teâlâ meleklerden bahsediyor : Onlar Meryem'e; ibâdeti, huşû'u, secde ve rükû'u çoğaltmasını, amelleri alışkanlık haline getirmesini emrettiler. Bu şekilde zorluklar ile karşılaşacaksa da iki dünyada şânı yüce olacaktı. Allah'ın takdîri böyleydi. Bunun mukâbilinde Allah onda eşsiz kudretini ortaya çıkaracak, babasız bir çocuk yaratacaktı. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor :

«Ey Meryem huşû' ile Rabbının dîvânına dur, secdeye kapan, rükû' edenlerle birlikte rükû' et.»

(القنوت) huşû' içinde yapılan ibâdettir. Şu âyette de bu anlamda kullanılmıştır :

«Göklerde ve yerde olanlar O'nundur. Hepsi O'na boyun eğer.» (Rûm, 26)

İbn Ebu Hâtim derki; bize Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ... Ebu Saîd'den, o da Rasûlullah (s.a.) dan rivâyet etti ki Efendimiz şöyle buyurdu : «Kur'an'da kunût zikri geçen her harf taâttır (ibâdettir.)» İbn Cerîr bu

(1) Buhârî'nin lafzı şöyledir: Erkeklerden çok kişi olgunluğa erdi. Kadınlardan ise sadece Firavun'un karısı Âsiye ve Hüveylid'in kızı-Hadîce. Âişe'nin diğer kadınlara üstünlüğü ise **tiridin** diğer yemeklere üstünlüğü gibidir. (Buhârî, K. Bed'il Halk, IV, 194)

hadîsi, İbn Lehîa kanalıyla Derrâc'dan rivâyet etmiştir. Onun hadîsi ise münkerdir.

Mücâhid diyor ki : Meryem topukları şişinceye kadar kıyâmda durdu. Kunût namazda uzunca durmaktır. Ki o bunu Cenâb-ı Hakk'ın «Ey Meryem sen huşû' ile Rabbının dîvânına dur.» ermine uyarak yapıyordu. Hasan ise burada kunût'u ibâdet etmek anlamına almıştır. Buna göre mânâ şöyle olacaktır : «Rabbına ibâdet et. Secdeye kapan, rükû' edenlerle birlikte rükû' et.»

Evzaî şöyle der : Meryem mihrâbında kıyâm, rükû' ve secde ederek o kadar durdu ki ayaklarına sarı su indi. Allah ondan râzı olsun.

Hâfız İbn Asâkir Meryem'in tercüme-i hâlinde zikrediyor. Muhammed İbn Yûnus kanalıyla... Yahyâ İbn Kesîr'den rivâyet edildiğine göre, O «Ey Meryem huşû' ile Rabbının divânına dur, secdeye kapan..» âyeti hakkında şöyle demiştir : Meryem, gözlerine sarı su ininceye kadar secdede kaldı.

İbn Ebu Dünyâ zikrediyor : Bize Hasan İbn Abdülazîz... İbn Şevzeb' den rivâyet etti ki, o şöyle demiştir : Hz. Meryem, her gece guslederdi.

Allah Teâlâ, olayı bütün açıklığıyla Rasûlüne bildirdikten sonra o'na : «Bunlar, sana vahyetmekte (anlatmakta) olduğumuz gayb haberlerindendir. Meryem'e hangisi kefîl olacak diye kalemlerini atarlarken sen yanlarında değildin. Çekişirlerken de orada bulunmadın.» buyuruyor. Bunlar olurken yanlarında olup da gözlerinle görerek etrâfındakilere haber vermiyorsun. Bilakis bunları; Meryem'e hangisi kefîl olacak da daha çok ecir ve mükâfât kazanacak diye kur'a atışlarını sanki sen orada hazır ve şâhid olmuşsun gibi sana Allah bildirdi.

İbn Cerîr derki; bize Kâsım... İkrime'den rivâyet etti ki, şöyle demiş : Meryem'in annesi, Meryem'i şaşırmış bir halde Mûsâ (a.s.) nın kardeşi Hârûn (a.s.) un oğlu olan Kâhin oğullarına götürdü. Onlar, o zaman Beyt el-Makdis'de şimdiki Kâ'be koruyucularının vazîfesini yapıyorlardı. Onlara şöyle dedi :

«Şu adak, işte önünüzde. Ben onu Beyt el-Makdis'e adadım ve o benim kızımdır. Hayızlı olan (ya da kız) kiliseye girmez. Onu evime geri götürmek de istemiyorum. (Onu ne yapayım?)»

Dediler ki : «Bu, imâmımızın —İmrân namazda onlara imâmlık ederdi— ve kurbanlarımızın sahibinin kızıdır.»

Zekeriyyâ : «O'nu bana verin. Zîrâ teyzesi benim karımdır» deyince onlar : Yok, buna gönlümüz râzı olmaz. Zîrâ o, bizim imâmımızın kızıdır, dediler. Sonunda Tevrâtı yazmakta oldukları kalemlerle kur'a atıştılar. Kur'a Zekeriyyâ (a.s.) a çıktı ve Meryem'e o kefîl oldu.

İkrime, Süddî, Katâde, Rebî' İbn Enes ve başkaları bu kur'a işini şöyle naklederler :

«Ürdün nehrine girdiler ve orada kur'a atıştılar; kalemlerini atacaklar; suyun akıntısına rağmen kimin kalemi bir yerde durursa o Meryem'e kefîl olacaktı. Kalemlerini suya attılar. Zekeriyyâ'nın kalemi hâriç hepsini su alıp götürdü. Hatta denir ki su akıntısına karşı kalem suyu yararak yukarı doğru gitti. Bütün bunlarla birlikte Zekeriyyâ (a.s.) onların büyüğü, efendisi, âlimi, imâmı ve peygamberleri idi. Allah'ın salât ve selâmı o'na ve diğer peygamberlere olsun.

إِذْ قَالَتِ الْمَلَٰٓئِكَةُ يَٰمَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِّنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا
فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٥﴾ وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٤٦﴾
قَالَتْ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ قَالَ كَذَٰلِكِ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ إِذَا قَضَىٰٓ
أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿٤٧﴾

45 — Melekler demişti ki : Ey Meryem, Allah kendinden bir kelimeyi sana müjdeliyor. Adı; Meryem oğlu Îsâ, Mesîh'tir. Dünyada da, âhirette de, şânı yücedir. Allah'a yakın kılınanlardandır.

46 — Beşiğinde de, yetişkinlik halinde de insanlarla konuşacaktır ve sâlihlerdendir.

47 — Meryem dedi ki : Hey Rabbım; bana bir beşer dokunmamışken, benim nasıl çocuğum olabilir? Melekler de: Allah, dilediğini öylece yaratır ve bir şeyin olmasını dilerse, ona «Ol» der de oluverir, dediler.

Hz. İsâ'nın Doğuşu

Bu ifâde meleklerin Hz. Meryem'e, kendisinden ünlü, ulu ve büyük bir çocuk doğacağı müjdesidir. Allah Teâlâ buyuruyor : «Melekler demişti ki : Ey Meryem, Allah kendinden bir kelimeyi, ol emriyle oluverecek bir çocuğu sana müjdeliyor.» Bu âyet, «Allah sana, kendinden bir kelimeyi tasdîk edici olarak Yahyâ'yı müjdeliyor» âyetinin tefsîridir. İsmi Meryem oğlu Îsâ Mesîh'tir. Dünyada bu isimle meşhûr olacak, mü'minler kendini bu isimle bileceklerdir.

Niçin Mesîh adı verildiğine dâir açıklamalar şöyledir :

a — Çok seyâhat ettiği için.

b — Ayakları düzdü, ortalarında çukur yoktu.

c — Hasta olanları meshettiğinde Allah'ın izniyle iyileşiveriyorlardı.

Babası olmadığı için Hz. Îsâ âyet-i kerîme'de annesine nisbet edilerek «Meryem oğlu Îsâ» şeklinde anılmıştır. «Dünyada da âhirette de o'nun şânı yücedir. Allah'a yakın kılınanlardandır.» Allah'ın kendisine kitâb, şerîat vermesi yanında daha başka özellikleriyle dünyada iken Allah katında üstün bir dereceye ermiş ve şânı yüce olmuştur. Âhirette de Allah katında o'nun izin verdiklerine şefâat edecek ve Ülü'l-Azm peygamberlerle birlikte Allah onun da şefâatini kabul buyuracaktır.

O beşiğinde de yetişkin halinde de insanlarla konuşacak, küçüklüğünde, bir mûcize ve peygamberliğine alâmet olmak üzere insanları tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdete çağıracak, yetişkinliğinde Allah'ın bu konudaki vahyi üzerine yine bu çağrıyı yapacaktır. O, sözünde ve amelinde sâlihlerdendir. O'nun ilmi doğru, ameli ise sâlihtir.

Muhammed İbn İshâk dedi : Yezîd İbn Abdullah Ebu Hüreyre'den rivâyet etti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu :

«Hz. Îsâ (a.s.) ve Cüreyc'in arkadaşından başka hiçbir çocuk küçüklüğünde konuşmamıştır.»

İbn Ebu Hâtim diyor : Bize Ebu Sakar Yahyâ İbn Muhammed, Ebu Hüreyre'den rivâyet etti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : «Hz. Îsâ (a.s.), Cüreyc zamanında bir çocuk ve ondan başka bir çocuk hâriç besikte iken hiç kimse konuşmamıştır.»

Hz. Meryem Allah'ın bu müjdesini meleklerden alınca, Allah'a yakararak şöyle dedi :

«Ey Rabbım, bana bir beşer dokunmamışken benim nasıl çocuğum olabilir?»

Benim kocam yok, evlenmeyi de düşünmüyorum, kötü yolda değilim, Allah korusun zinâ da etmedim, o halde nasıl çocuğum olabilir?

Bu sorunun cevâbı mâhiyetinde, melek Allah'ın buyruğunu şöyle nakleder :

«Allah dilediğini öylece yaratır.» Allah'ın emri böylece büyüktür. Hiçbir şey O'nu âciz bırakamaz.

Zekeriyyâ (a.s.) nın kıssasında olduğu gibi «Allah dilediğini öylece yapar.» denilmiyor da Hz. Îsâ'nın yaratıldığını açıkça ifâde etmek üzere «Allah dilediğini öylece yaratır» buyuruluyor. Ayrıca bu husûsu te'yîd etmek üzere «Bir şeyin olmasını dilerse ona ol der, o da oluverir.» deniliyor. Yani aslâ gecikmez, emrin hemen arkasından meydana gelir. Nitekim şu âyette de bu husûs ifâde edilmektedir :

«Ve bizim emrimiz birdir, bir göz kırpması gibidir.» (Kamer, 50) Biz emrimizi bir kere veririz, aslâ ikilemeyiz. O şey de hemen, göz açıp kapayıncaya kadar oluverir.

İ Z Â H I

Hilkat Hârikası

Allah dilediğini işte böyle yaratır. O, bir şeyin olmasına hükmedince, yani bir şeyi isteyince onu yaratır. Burada geçen emir kelimesi umûr kelimesinin tekilidir. Kazâ ise aslında hüküm vermektir. Kazâ ta'bîri; yok olanın varedilmesine ve var olanın yok edilmesine ilişkin ilâhî irâde için kullanılır. Buna kazâ adının verilmesinin sebebi; iliştiği husûsun mutlakâ meydana gelmesinden dolayıdır. Genellikle bir iş için kullanılır. «Rabbın hükmetti ki...» âyeti de bu anlamdadır. «O, şeye sadece ol der ve o da oluverir.» Olur yani yoktan meydana gelir. Ekseriyete göre bu ifâde Allah'ın murâdını gerçekleştirme kudretinin temsîlidir. (...)

Her iki takdîrde de bu cevâbtan maksad; babasız çocuk yaratmaya Allah Teâlâ'nın gücünün yettiğinin açıklanmasından ibârettir. Babasız çocuğun meydana gelişi, kendiliğinden mümkün olan bir şeydir. İrâde ve kudretin ilişmesiyle gerçekleşebilir. Nasıl gerçekleşmesin ki; biz çoğunlukla hayvanların doğuş yoluyla meydana geldiklerini görüyoruz. Farenin pislikten, yılanın kokuşmuş saçlardan, akrebin badrûçtan (bir tür bitki), sineğin bakladan doğuşu gibi, daha buna benzer çeşitli doğuşlar. Son derece uzak görülecek şeylerin meydana gelmesi gibi. Bu, ilim şöyle dursun, zannı dahî gerektirmez. Mülkünün var oluşunun doğru haberi alındıktan sonra, onun sıhhatine kesinkes kâni' olmak gerekir. Yukarda sayılan canlılarda ve benzerlerinde, maddenin mevcûd oluşundan sonra mümkün olmasında kuşku yoktur. Ancak bu bizim mevzûubahis ettiğimiz husûsa râci değildir, çünkü insanın ana maddesi iki kişinin menîsidir. Babasız çocuk doğumunda ise bir tek menî bulunmaktadır veya hiçbir menî bulunmamaktadır. Bu takdîrde yaratılış nasıl mümkün olur? sözü ise hiçbir anlam ifâde etmez. Bizim mezhebimize göre; varoluş daha önce bir maddenin bulunmasını gerektirmez. Aksi düşünülecek olursa; mes'ele zincirleme olarak devâm eder. İnkârcıların mezhebine gelince; dişinin menîsinin kendiliğinden veya Allah'dan başka kimsenin bilemeyeceği bir durumla ona eklenen bir maddenin, insanın ilk maddesi olması mümkündür. Bunun uzak karşılanması hiç de önemli değildir. Ve bu gibi noktalarda bir fayda sağlamaz. Kaldı ki Allah Teâlâ'nın menîden başka bir maddeyi, menî yerine ikâme etmesi câizdir. Bundan hiçbir muhâl gerekmez. Görmüyor musunuz insan türünün ilk doğuşunda toprak, nasıl sperma yerine ikâme edilmiştir? İkâme edilen bu nesnenin rahmin dışında olması şartına bağlı olduğu, rahmin içinde ikâme edilmesinin ise hiçbir belge olmadan mümkün olamayacağı iddiâsına gelince, bu açık ve doyurucu bir iddiâ değildir. Aksine

akıl imkân bakımından iki konuyu birbirinden ayırdetmez. Aklın bunlar arasında gördüğü fark alışılana uyması veya uymamasıdır ki; bu da bizim konumuzun dışındadır. (Âlûsî, Rûh el-Meânî, III, 164)

Babasız Çocuk

Âdem'in topraktan halkı, evlâd-ı Âdem'in sulb-i pederdeki tavr-ı hılkâtlerine muâdildir, denebilir. Bu gün bazı zooloji bilginlerinin seçkinlerine göre; nutfedeki, yani genlerdeki hayat, nebâtî hayattır. Medlûlüne nazaran da Âdem'in arzdan bir nebâtî hayat ile başlamış olması anlaşılabiliyor. Bundan sonra, bunun hayvanî hayata ve insanî hayata bir adımda mı, yoksa bir çok adımlarda mı geçtiğini ilim denecek sûrette ta'yîn edemeyiz. Bunlar şüphelidir. Bunda muhkem olan nokta, Âdem'in herhalde ilk hılkâti ne olursa olsun, onun o hilkâtte insan ve Âdem değil iken, ilk olarak bir insan bir beşer olması ve ondan evvel nebât ve hayvan varsa da insan bulunmaması ve insanın bir «ol» emri ile tekevvün etmesidir. Şu halde burada hem insan, hem hayvan, hem nebât nokta-i nazarından her birinin ilk tohumları kendi cinslerinden olmadığını, onların her birinin de bir ilâhî halk ile olduğunu ve bunların kadîm ve ezelî olmadıklarını tasrîh vardır. Binâenaleyh insan, bir hayvan tohumundan olmuştur veya bir bitki tohumundan olmuştur, diye şüphe etmek de mes'eleyi değiştirmez. İlk insan yine bizzât mahlûktur. Farzedelim ki Âdem bir hayvandan doğmuş olsun, bir hayvan veya bir bitki insan oluversin, bu da bir «ol» dan başka bir şey midir? Bilfarz ilk insan için; insan tohumu zarûrî değildir demek değil midir? O halde bunlar da yaratma kanunu ve «kün» emrinden başka ilmî ve yakînî bir kanunî mebde' yok iken, şüphelere koşub da muhkemi bırakmanın mânâsı nedir? Daha sonra Âdemin bir değil, bir çok farzedilmesi de mes'eleyi değiştirmez. Bilâkis örnekleri çoğaltır. Lâkin akıl nokta-i nazarından bir Âdem'den fazlası da zarûrî ve muhkem değildir. Maamafih ne garîbtir ki babasız bir insan olmaz dâvâsında bulunanlar, bidâyette bir değil bir çok babasız insanlar bulunduğuna hükmetmek istiyorlar. Bu ise ilimde ve îmânda muhkemi bırakıp şüpheye koşmaktır. (...)

İşte Allah'ın müteşâbih bir kelimesi olan Îsâ'yı böyle bir muhkem asla ircâ ile izâh, ilmi îmâna bağlayan bu muhkem âyetin sebeb-i nüzûlü; Necrân'dan gelen Hıristiyan murahhas hey'etinin huzûr-i risâletteki mübâhaseleri olduğunda müfessirler müttefiktirler. Binâenaleyh bu âyet önce nassan ve ibâresi ile Hıristiyanlara, ikinci olarak ve işâretle Yahûdî vesâire'ye cevâbdır. Necrân hey'eti, demişlerdi ki; madem Îsâ'nın beşerden bir babası olmadığı müsellemdir, o halde Allah olması lâzım gelir. Şimdi bunlara karşı buyuruluyor ki; Îsâ'nın ve tasdîk ettiği bilumûm peygamberlerin getirdikleri ilâhî kitablar ve ezcümle Tevrât

ve İncil mucibince Hz. Âdem'in de beşerden bir babası olmadığı ma'lûm ve müsellemdir. Halbuki bütün bunların şehâdetiyle Âdem ne Allah'tır, ne de onun oğludur. İşte İsâ da tıpkı onun gibi ne Allah, ne de onun oğludur. Allah, İsâ'nın babası değil, yaratanı ve Rabbıdır. İsâ ancak Meryem'in oğludur. Hak budur. Bunun hilâfı Tevrât ve İncil'i ve İsâ'yı dahî tekzîbdir. Burada tekzîb edilmesi lâzım gelen noktalardan birisi, bu ifâdenin Hıristiyanlara karşı mücerred bir ilzâm ifâde eden bir cedelden ibâret olmayıp, kat'î ilzâmı ifâde etmekle beraber, hiçbir hatâ ihtimâli olmayan bürhânî, muhkem bir hakkı, bir ezelî hakîkâtı tesbît etmiş olmasıdır. Yoksa muharref İncil'ler de İsâ'ya «İbn Yûsuf» nâmının verilmesini tecvîz eden Hıristiyanlara karşı diğer ilzâmlar da yapılabilirdi. Fakat bu bir hakk olmaz, İsâ'ya ve Meryem'e ve Yûsuf'a bir bühtân, bu da vicdânında Meryem'i tasdîk eden Allah Teâlâ'ya bir küfrolurdu. Bunun içindir ki Allah İsâ'ya ancak «İbn Meryem» demiştir. Ve bununla tanrının oğlu ünvânını nefyettiği gibi, İbn Yûsuf ünvânını da nefyetmiştir. Binâenaleyh bu hall sade bir hall-i ilzâmî değil, bir hall-i bürhânî olduğundan, yalnız Hıristiyanlara cevâb olmakla kalmayıp, bil-işâre Yahûdîlere vesâir münkirlere de cevâbdır. (Elmalılı M. Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, II, 1118 - 1121).

———oOo———

وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ ﴿٤٨﴾ وَرَسُولًا اِلٰى بَنِٓى اِسْرَٓائِيلَ اَنِّى
قَدْ جِئْتُكُمْ بِاٰيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ اَنِّٓى اَخْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَاَنْفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ
طَيْرًا بِاِذْنِ اللّٰهِ وَاُبْرِئُ الْاَكْمَهَ وَالْاَبْرَصَ وَاُحْىِ الْمَوْتٰى بِاِذْنِ اللّٰهِ وَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَاْكُلُونَ
وَمَا تَدَّخِرُونَ فِى بُيُوتِكُمْ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٤٩﴾ وَمُصَدِّقًا لِمَا
بَيْنَ يَدَىَّ مِنَ التَّوْرٰيةِ وَلِاُحِلَّ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِى حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُمْ بِاٰيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ
فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُونِ ﴿٥٠﴾ اِنَّ اللّٰهَ رَبِّى وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٥١﴾

48 — O'na kitâbı, hikmeti, Tevrât'ı ve İncil'i öğretecek.

49 — O'nu İsrâiloğullarına peygamber olarak gönderecek ve onlara şöyle diyecektir : Ben size Rabbınızdan bir âyet getirdim. Ben, size çamurdan kuş gibi bir şey yapıp ona üfleyeceğim de, Allah'ın izniyle hemen kuş olacak.

Anadan doğma körleri ve abraşı iyi edeceğim. Allah'ın izniyle ölüleri dirilteceğim. Yediklerinizi ve evlerinizde sakladıklarınızı da size haber vereceğim. Eğer îmân edenlerden iseniz, elbette bunda sizin için âyet vardır.

50 — Benden önce gelen Tevrât'ı tasdîk etmek ve size harâm kılınanların bir kısmını helâl kılmak üzere Rabbınızdan size bir âyet getirdim. Artık Allah'dan korkun ve bana itâat edin.

51 — Şüphe yok ki Allah; benim de Rabbım, sizin de Rabbınızdır. Öyleyse O'na kulluk edin, dosdoğru yol işte budur.

Allah Teâlâ, meleklerin Hz. Meryem'e, oğlu Îsâ'nın müjdesinin bir tamâmlayıcısı olarak şunları söylediklerini haber vererek şöyle buyurur :

Muhakkak ki Allah, ona kitâbı (yazmayı) hikmeti —hikmet hakkında açıklama Bakara sûresinin 129. âyetinde geçmişti.— Tevrât ve İncil'i öğretecek.

Tevrât Allah'ın İmrân oğlu Mûsâ'ya, İncil de Îsâ (a.s.) ya indirdiği kitaptır. Îsâ (a.s.) her ikisini de ezberlemişti.

O'nu İsrâiloğullarına peygamber olarak gönderecek ve onlara şöyle diyecektir : Ben size Rabbınız'dan bir âyet getirdim. Ben size çamurdan kuş gibi bir şey yapıp ona üfleyeceğim de Allah'ın izniyle hemen kuş olacak.

Hz. Îsâ söylediğini yapmıştı : Çamurdan kuş şekli yapmış, ona üflemiş o da açıkça herkesin görebileceği şekilde Allah'ın izniyle uçmuştu. Allah bunu Hz. Îsâ'ya, onun Allah tarafından gönderildiğine delâlet etmek üzere mûcize olarak vermişti.

Anadan doğma körleri ve abraşı iyi edeceğim, Allah'ın izniyle ölüleri dirilteceğim.

Âlimlerden birçoğu şöyle diyorlar :

Allah her peygamberi zamanının insanlarına uygun gelecek bir mûcize ile göndermiştir. Meselâ Hz. Mûsâ (a.s.) nın zamanında sihir çoktu ve sihirbâzlar hürmet görürdü. Allah o'na öyle bir mûcize verdi ki gözleri faltaşı gibi açıldı. Sihirbâzlar şaşırıp kaldılar. Allah katından verilmiş bir mûcize olduğunu anlayınca da îmân ettiler ve sâlih kişiler oldular.

Hz. Îsâ da doktorların ve tabiî ilimlerin revâçta bulunduğu bir zamanda gönderildi. O'na da öyle mûcizeler verildi ki, kimsenin yap-

ması mümkün değildi. Şerîatları gönderen Allah, kendi peygamberini te'yîd etmek üzere bunları o'na vermişti.

Hangi doktor cansız şeyleri diriltebilir, anadan doğma körü ve abraşı tedâvî edebilir? Kabrinde haşredek rehin olan birini diriltebilir ki?...

Aynı şekilde Hz. Muhammed (s.a.) de fasâhat ve belâgat erbâbının büyük şâirlerin zamanında gönderilmiş ve Allah'tan bir kitâbı, Kur'an'ı getirmişti. Öyle bir kitâb ki onun bir benzerini, ya da on sûresinin bir benzerini, yahut bir tek sûresinin benzerini getirmek üzere bütün insanlar ve cinler toplansa, birbirlerine destek olsalar, yine de yapamayacaklar. Çünkü yaratıklarının kelâmı, Allah'ın kelâmına aslâ benzemeyecektir.

Hâlen yediklerinizi, yarın için evlerinizde saklayıp biriktirdiklerinizi size haber vereceğim. Eğer îmân edenlerden iseniz, elbette bunda sizin için size getirip haber verdiğim şeylerde doğru olduğuma delil vardır.

Tevrât'tan benden önce olanları tasdîk edici ve size daha önce harâm kılınan bazı şeyleri helâl kılıcı olarak.

Bu ifâde, Hz. Îsâ'nın, Tevrât'ın bazı hükümlerini kaldırdığına delâlet etmektedir. Âlimlerden bir kısmı da şöyle diyorlar : Hz. Îsâ Tevrât'tan hiç bir şeyi kaldırmamış, sadece çekişip de ihtilâfa düştükleri ve hatâ ettikleri bazı şeyleri helâl kılmış, bu konulardaki kapalılığı açıklamıştır. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyurulmaktadır :

«Size ihtilâfa düştüğünüz şeylerin bir kısmını açıklamak için geldim.» (Zuhruf, 63) Allah Teâlâ en iyi bilendir.

Rabbım'dan size söylediklerimin doğru olduğuna delâlet edecek bir âyet getirdim. Allah'tan korkun ve O'na itâat edin. Şüphe yok ki Allah benim de Rabbım, sizin de Rabbınızdır. Öyleyse O'na kulluk edin. Kulluk etmede, boyun eğmede, sizinle benim aramda hiç bir fark yoktur. Doğru yol işte budur.

İ Z Â H I

Hz. Îsâ'nın İsrâiloğullarına yaptığı dâvetin bu şekilde sona ermesi; bütün peygamberlerin dâvet metodunu ve yüce dinin rûhunda ve tabîatında mündemiç bulunan eşsiz hakîkatları ortaya koyar.

Hz. Îsâ'nın doğumu ve bunun mâhiyeti hakkında ortaya çıkan şüpheler bizzât Hz. Îsâ'nın lisânı ile reddedilince, o hakîkatlar husûsî ve şâheser bir mâhiyet kazanıyor. Aslında o şüphelerin hepsi, hiçbir peygamber devrinde asliyeti değişmeyen Allah'ın dininden inhirâf gâyesine ma'tûftu.

O; «Benden önce gelen Tevrât'ı tasdîk ederek size yasak edilenlerin bir kısmını helâl kılmak üzere...» diyerek, gerçek Mesîhliğin tabîatını ortaya koymuş oluyordu. Hz. Mûsâ'ya inzâl edilen Tevrât; o zamanın ihtiyâcı nisbetinde, içtimâî hayatın, özellikle Benî İsrâil cemiyetinin tanzîmini gâye edinen, teşrîî kâideleri ihtivâ ediyordu. Ve o, beşer cinsinden sadece İsrâiloğullarına mahsûs bir kitaptı. Tevrât, aynı zamanda Hz. Mesîh'in risâletinin de dayanağı idi. O'nun peygamberliği; Allah'ın İsrâiloğullarına yasak ettiği bazı şeyleri helâl kılmak gibi basit değişikliklerle birlikte Tevrât'ın bütününü tasdîk esâsına dayanıyordu. Tevrât'ta bazı şeylerin harâm kılınması keyfiyeti, Benî İsrâil'in sapıklık ve isyânları sebebiyle kendilerine revâ görülen bir cezâ idi ki, Allah; helâl olan bazı şeyleri harâm etmekle onları te'dîb etmişti... Sonra Allah'ın hudûtsuz irâdesi, Mesîh Aleyhisselâm vasıtası ile Benî İsrâil'e merhamet etmeyi diledi ve yasak ettiği bazı şeyleri onlara helâl kıldı.

İşte buradan anlaşılıyor ki din, beşer hayatının tanzîmi için teşrîî kanunları da tazammun eder. Dinin gâyesi sadece ahlâkı güzelleştirmekten, vicdânî şuuru uyandırmaktan, ibâdet ve inançtan ibâret değildir. Böyle bir din olamaz. Din, Allah'ın insanoğlu için tesbît ettiği bir hayat programıdır. İnsan hayatını yaratıcının yoluna bağlayan ve Allah'ın kudret eliyle çizilen bir hayat nizâmıdır.

Îmânî akîdenin; ibâdet yolundan, ahlâkî değerlerden ve ilâhî şerîata uygun olan bütün dinlerde cemiyet nizâmını hedef alan kanunlardan ayrılması mümkün değildir. Bu esâslardan herhangi birinin ayrılması, hayat sâhasında ve rûhlarda görülmesi arzulanan ilâhî akîdenin bütün te'sîr ve fonksiyonunu tamâmen yok eder. Ve bu durum; Allah'ın murâd etmiş olduğu, kendi yolunun tabîatına, rûhuna ve tasavvuruna tamâmen aykırıdır.

İşte, Hıristiyanlığın başına gelenler de, bundan başka bir şey değildir. Bir taraftan çeşitli tarihî sebepler, diğer taraftan son din gelene kadar muvakkat bir zaman için gönderildiği halde, kendi zamanını da aşarak yaşamaya devâm etmesi, bu hakîkâtten uzak, kötü manzarayı meydana getirdi. Dinin, teşrîî kâideleri tazammun eden cemiyet nizâmına âit cephesi ile, taabbudî, rûhî ve ahlâkî kâideleri ihtivâ eden cephesi tamâmen birbirinden ayrıdır. Yahûdîlerle Hz. Îsâ ve havârîleri arasında, derin bir düşmanlık peydâ oldu ve bu düşmanlık Îsâ (a.s.) dan sonraki nesiller arasında da varlığını kaybetmedi. İşte bu durum, cemiyet hayatını esâs alan kanunlar tazammun eden Tevrât'la rûhî ve ahlâkî güzelliği sağlayacak olan husûsları ihtivâ eden İncil arasında derin bir ayrılık meydana getirdi. Halbuki bu teşrîî kaideler de muvakkat bir zamana ve muayyen bir insan cemiyetine mahsûs olan şer'î

nizâmdı. Bütün beşeriyete şâmil olan ebedî şerîatın gelişi de Allah'ın takdirinde gizleniyordu.

Bir gerçektir ki; bugün Hıristiyanlık şerîatsız, kuru bir inanç derekesine düşmüştür. Bunun içindir ki; kendisine inanan insanların hayatlarına, içtimâî münâsebetlerine şekil ve yön verememektedir. İçtimâî hayata yön vermek; bütün varlığı, özellikle insan hayatını ve onun varlık âlemindeki mevkiini açıklayacak i'tikâdî bir tasavvuru icâbettirir. Ahlâkî değerleri ve taabbüdî nizâmı gerektirir. Sonra da bu ahlâkî değerlere, taabbüdî nizâma ve i'tikâdî tasavvura istinâd ederek cemiyet hayatını tanzîm edecek kanunlar külliyâtını gerektirir. Dinin ortaya koyduğu bu sağlam terkîb; içtimâî nizâmın temel unsurudur. O içtimâî nizâmın, inkâr edilemeyen garantileri ve ma'lûm sebepleri vardır. Îsâ dininde ma'lûm ayrılık ve ihtilâf ortaya çıkınca artık Mesîh'-lik, beşerî hayata şâmil bir nizâm olmak ümîdini kaybetmişti. Netîcede kendi tâbîlerini; hayatlarında, amelî değerleri ile rûhî değerlerinin arasını ayırmaya mecbûr etti. Halbuki içtimâî yaşayışın istinâdgâhı olan cemiyet nizâmı, bu iki esâsa dayanırdı. Ve bu yegâne yolun tabiî kâidesinden ayrılan içtimâî nizâmlar, muallakta sallanmaya mahkûm oldu... Birbirini nakzeden sakat esâslarda dalgalanmaya mecbûr oldu...

Bu hal, beşer hayatında basit bir mesele değildir. İnsanlık tarihi için de küçük bir hâdise nazarıyla bakılamaz. Muhakkak ki, o bir musîbettir; büyük bir musîbettir. Sapıklık, şaşkınlık, çözülme, dağılma ve bugünkü maddî medeniyeti allak bullak eden belâlar fışkıran bir musîbet... Din olarak Hıristiyanlığı kabul eden memleketlerde de, kendileri Mesîhî olmadıkları halde, Mesîhî olduklarını iddiâ edenlerden pek de farklı bir i'tikâtta olmayan beldelerde de durum, maalesef budur. Çünkü dinin teşrîî kâideleri yok edilmiş ve içtimâî nizâm da esâs dayanağını kaybetmiştir. Halbuki Hz. Îsâ'nın getirdiği şekliyle, din ismine hak kazanan her dinin tabîatında olduğu gibi, Mesîhîlik de, bir hayat nizâmıdır... Teşrîî kanunlar silsilesidir... Yaratan hakkındaki i'tikâdî tasavvurdan neş'et eden bir esâstır... Ve bu tasavvura istinâd eden ahlâkî kıymetler külliyâtıdır... Bu şümûllü ve mütekâmil dayanaklar olmayınca, Mesîhîlik de olmaz; mutlak mânâda din de olmaz... Bu ihâtalı payandalar olmayınca, beşer rûhunun ihtiyâçlarına cevap verecek, hâdiseleri değerlendirecek, beşeriyetin hayâlini ve rûhunu Allah'a doğru yükseltecek olan insânî hayatın içtimâî nizâmı da olmaz...

İşte bu hakîkât, Hz. Îsâ'nın şu sözünün ihtivâ ettiği mefhûmlardan biridir :

«Benden önce gelen Tevrât'ı tasdîk ederek, size yasak edilenlerin bir kısmını helâl kılmak üzere...»

Bir hakîkâtı teblîğ etmek için söylenen bu söz, en büyük hakîkâte istinâd eder : Şüphe kabul etmeyen tevhîd hakîkâtine...

«Size Rabbınızdan bir âyet getirdim. Artık Allah'dan korkun ve bana itâat edin. Şüphe yok ki, Allah benim de Rabbım, sizin de Rabbınızdır. Öyleyse O'na kulluk edin. Doğru yol, işte budur.»

Hz. Îsâ, Allah'ın göndermiş olduğu bütün dinlerin istinâd ettiği i'tikâdî tasavvurun hakîkâtini ilân ediyor; göstermiş olduğu mûcizeler, kendi cânibinden değildir. O, bir beşerdir. Buna kâdir değildir; bütün bunları, en büyük kudret sahibi olan Allah'dan getirmiştir. Hz. Îsâ, ilk olarak Allah'dan korkmaya ve Rasûlüne itâate dâvet ediyor. Sonra da Allah'ın; hem kendisinin, hem de bütün mahlûkâtın Rabbı olduğunu ilân ediyor. Kendisinin bir ilâh değil, sadece âciz bir kul olduğunu söylüyor. İnsanları O yegâne Ma'bûda ibâdete çağırıyor. Allah'tan başka hiç kimseye kulluk yapmamalarını teblîğ ediyor. Sözlerini de; Allah'ın birliğini ve O'na ibâdet etmeyi, Rasûlüne ve getirmiş olduğu nizâma itâat etmeyi ihtivâ eden şu ölmez hakîkâtle mühürlüyor.

«Doğru yol, işte budur...»

Öyleyse diğer yollar, sapıklık ve hakîkâtten inhirâftır... Böyle bir yol da hiç bir zaman din vasfına lâyık olamaz. (Fî Zılâl'il-Kur'an, II, 289 - 292)

———oOo———

فَلَمَّآ أَحَسَّ عِيسَىٰ مِنْهُمُ ٱلْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنصَارِىٓ إِلَى ٱللَّهِ ۖ قَالَ ٱلْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنصَارُ ٱللَّهِ ۖ ءَامَنَّا
بِٱللَّهِ ۖ وَٱشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٥٢﴾ رَبَّنَآ ءَامَنَّا بِمَآ أَنزَلْتَ وَٱتَّبَعْنَا ٱلرَّسُولَ فَٱكْتُبْنَا مَعَ ٱلشَّٰهِدِينَ ﴿٥٣﴾
وَمَكَرُوا۟ وَمَكَرَ ٱللَّهُ ۖ وَٱللَّهُ خَيْرُ ٱلْمَٰكِرِينَ ﴿٥٤﴾

52 — Îsâ onların inkârlarını sezince; Allah uğrunda yardımcılarım kimlerdir? dedi. Havârîler: Biziz Allah'ın yardımcıları, Allah'a îmân ettik. Sen de şâhid ol ki, biz muhakkak müslümanlarız, dediler.

53 — Ey Rabbımız indirdiğine îmân ettik. Ve Peygamberinin ardınca gittik. Bizi şâhid olanlarla beraber yaz.

54 — Hîle yaptılar. Allah da onları cezâlandırdı. Ve Allah, hîle yapanların cezâsını en iyi verendir.

Allah Teâlâ buyuruyor ki;

Îsâ (a.s.) onların küfür ve dalâlet üzre kalmaya niyyet ve azmettiklerini hissedince : Allah uğrunda yardımcılarım kimlerdir? dedi. Mü-

câhid burayı «Allah'a giderken bana kim uyacak?» şeklinde anlarken, Süfyân el-Sevrî ve başkaları da «Allah ile birlikte benim yardımcılarım kimlerdir?» şeklinde anlamışlardır. Mücâhid'in kavli akla daha yatkın gelmektedir. Burada maksadı herhalde : «İnsanları Allah yoluna dâvette bana yardımcı olacak kimlerdir?» olsa gerektir. Nitekim Rasûlullah (s.a.) da hac mevsiminde hicretten önce şöyle buyurdu : Rabbımın sözünü teblîğde bana yardım edecek kimdir? Muhakkak ki Kureyş, Rabbımın sözünü teblîğ etmemi engelliyor.

Nihâyet Ansâr'ı buldu; Rasûlullah'ı korudular, yardımcı oldular. O da onların yanına hicret etti. Siyah deriliye, kırmızı deriliye, herkese karşı o'nu korudular.

Aynı şekilde Hz. Îsâ (a.s.) ya da İsrâiloğullarından bir grup icâbet ederek ona îmân ettiler, yardımcı oldular ve Allah'ın kendisine inzâl buyurduğu nûra uydular.

İşte bunun için Allah Teâlâ onlardan bahsederek şöyle buyuruyor:

«Havârîler : Biziz Allah'ın yardımcıları. Allah'a îmân ettik. Sen de şâhid ol ki, biz muhakkak müslümanlarız, dediler. Ey Rabbımız indirdiğine îmân ettik. Ve peygamberin ardınca gittik. Bizi şâhid olanlarla beraber yaz, dediler.»

Havârî : Yardımcı demektir. Nitekim Rasûlullah (s.a.) Hendek muhârebesinde insanları yardıma çağırınca, Zübeyr hemen icâbet etmiş; sonra tekrâr onları yardıma çağırmış, yine Zübeyr koşmuştu. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) :

«Her peygamberin bir havârîsi vardır. Benim havârîm de Zübeyr'dir.» buyurmuşlardı.

İbn Ebu Hâtim diyor : Bize Ebu Saîd el-Eşecc... İbn Abbâs'dan rivâyet etti ki o,

«Bizi şâhid olanlarla beraber yaz» âyeti hakkında şöyle demiştir:

«Bizi Muhammed (s.a.) ümmeti ile birlikte yaz.» demektir. Bu hadîsin isnâdı ceyyiddir. (iyidir.)

Sonra Allah Teâlâ, İsrâiloğullarından haber vererek şöyle buyurur:

Havârîler ona yardım ettiği sırada, yahûdîler Îsâ (a.s.) yı öldürmek, ona kötülük yapmak ve asmak istediler, zamanın kralına aleyhinde laflar ettiler. O da kâfirdi. Bir adam var; insanları sapıttırıyor, krala itâattan alıkoyuyor, tebeayı parçalıyor, baba ile oğulun arasını açıyor, gibi yalanlar uydurdular. Hattâ onun kötü bir kadının oğlu olduğunu bile söylediler. Böylece kralı Hz. Îsâ (a.s.) aleyhine tahrîk ettiler. O da Hz. Îsâ'yı yakalayıp hakkından gelecek ve onu asacak adamlarını gönderdi. Hz. Îsâ'nın evini sarıp onu ele geçirdiklerini zannettikleri sırada Allah Hz. Îsâ (a.s.) yı onların aralarından çekip kurtardı ve evin tavanındaki bir delikten göğe çekti. Evde Hz. Îsâ ile bulunan bir adamı Allah, Hz. Îsâ'ya benzetti. Onlar da karanlık eve girince gece karan-

lığında o adamı Hz. Îsâ (a.s.) zannederek yakaladılar, hakâret ettiler ve astılar, başına da diken koydular. (tac gibi). İşte bu, Allah'ın onlara bir hîlesidir. Allah peygamberini onların arasından kurtarmış, onları daldıkları sapıklığın içinde bırakmıştır. Onlar aradıklarını ele geçirdik zannetmişlerdir. Halbuki Allah, onların kalplerine Hakk'a karşı bir inâd koyuvermiş yaptıkları sebebiyle de haşre kadar onlardan ayrılmayacak bir horluk ve alçaklığı onlara vermiştir. İşte bu sebeple Cenâb-ı Allah :

«Hîle yaptılar, Allah da onları cezâlandırdı ve Allah hîle yapanların cezâsını en iyi verendir.» buyuruyor.

إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَىٰ إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَجَاعِلُ الَّذِينَ
اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنتُمْ
فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٥٥﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَأُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ
وَمَا لَهُم مِّن نَّاصِرِينَ ﴿٥٦﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ
الظَّالِمِينَ ﴿٥٧﴾ ذَٰلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْآيَاتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ ﴿٥٨﴾

55 — Hani Allah demişti ki : Ey Îsâ, seni öldürecek olan Benim. Seni kendime yükseltip kaldıracak, seni kâfirlerin içinden tertemiz çıkaracak ve sana tâbi olanları kıyamet gününe kadar küfredenlerden üstün tutacak da Benim. Sonra dönüşünüz yalnız Banadır. Ayrılığa düştüğünüz konularda aranızda Ben hükmedeceğim.

56 — Küfredenleri de dünya ve âhirette şiddetli azâba uğratacağım. Onların hiçbir yardımcıları yoktur.

57 — İmân edip sâlih amel işleyenlere gelince; onların mükâfâtları ödenecektir ve Allah zâlimleri sevmez.

58 — İşte bunları sana; âyetlerden ve hikmet dolu Kur'an'dan okuyoruz.

Hz. Îsâ'nın Sonu

Müfessirler : «Ey Îsâ seni öldürecek olan Benim. Seni kendime yükseltip kaldıracak... da Benim.» âyetinde ihtilâf etmişlerdir.

Katâde ve başkaları : Bu âyette takdim - te'hîr vardır. «Seni önce kendime yükseltip kaldıracak sonra seni öldürecek olan da Benim» demektir, diyorlar. Ali İbn Ebu Talha; İbn Abbâs'tan nakleder ki (انى متوفيك) kavli seni öldüreceğim, demektir.

Muhammed İbn İshâk diyor ki, aleyhinde söz söylenmeyen biri Vehb İbn Münebbih'den rivâyet etti ki o şöyle demiş : Allah (c.c.) Hz. İsâ (a.s.) yı kendine yükselttiğinde gündüz üç saat öldürmüştü.

İbn İshâk diyor : Hıristiyanlar Allah'ın Hz. İsâ'yı yedi saat öldürüp sonra dirilttiğini iddiâ ediyorlar. İshâk İbn Bişr İdrîs kanalıyla Vehb İbn Münebbih'ten nakleder ki; Allah O'nu üç gün öldürmüş, sonra diriltmiş, ondan sonra da yükseltip kaldırmıştır.

Ancak bu söz delillendirilmeye muhtâçtır.

Varrâk diyor ki «Seni dünyada öldüreceğim» ama bu ölme bildiğimiz ölüm değildir.

İbn Cüreyc de Allah'ın Hz. İsâ'yı öldürmesi o'nu kendine yükseltip kaldırmasıdır, der.

Birçokları da şöyle derler : Burada ölümden maksad uykudur. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur :

«O'dur, geceleyin sizi kendinizden geçiren.» (En'am, 60)

«Allah, ölüm ânında, rûhları alır. Ölmeyenin ise uykusunda.» (Zümer, 42)

Rasûlullah (s.a.) da uykudan uyandığında; «Bizi öldürdükten sonra dirilten Allah'a hamdolsun haşr (dirilip gidilecek yer) O'nadır.» derdi.

Allah Teâlâ şöyle buyurur :

«Küfretmeleri ve Meryem'e büyük iftirâda bulunmalarından ve «Allah elçisi Meryem oğlu İsâ Mesîh'i öldürdük.» demelerinden. Oysa O'nu öldürmediler ve asamadılar. Ancak onlara İsâ'ya benzer gösterildi. O'nun hakkında ihtilâfa düşerler. O'ndan yana şüphe içindedirler. Bu husûstaki bilgileri ancak zanna dayanmaktan ibârettir. O'nu gerçekten öldürememişlerdir. Bil'akis Allah o'nu kendi katına yükseltmiştir. Allah Azîz'dir, Hakîm'dir. Kitâb ehlinden hiç kimse yoktur ki, ölümünden önce o'na inanacak olmasın. O da kıyâmet günü aleyhlerinde şâhid olacaktır.» (Nisâ, 156 - 159)

Bu âyetin (من قبل موته) «Ölümünden önce» kısmındaki zamîr Hz. İsâ'ya râcîdir. Bu halde mânâ şöyle oluyor : «Ehl-i kitâb Hz. İsâ'nın ölümünden önce kendisine îmân edecektir. İlerde de açıklanacağı üzere Hz. İsâ kıyâmetten önce yeryüzüne indiğinde bütün ehl-i kitâb kendisine inanacaktır. Zîrâ Hz. İsâ o zaman cizye koyacak ve İslâm'dan başka bir din kabul etmeyecektir.

İbn Ebu Hâtim diyor ki : bize babam... Hasan'dan rivâyet etti ki o,

«Seni öldüreceğim...» âyeti hakkında şu açıklamada bulunmuştur: Burası, «Seni uyku ölümü ile öldüreceğim, yani uyutacağım» anlamınadır ki, Allah Teâlâ Hz. Îsâ'yı uykuda iken göğe kaldırmıştır.

Hasan diyor ki : Rasûlullah (s.a.) yahûdîlere şöyle dedi : «Muhakkak ki Îsâ ölmedi. O, kıyâmet gününden önce size dönecektir.»

Kâfirlerin içinden, seni semâya kaldırmak sûretiyle tertemiz çıkaracak ve sana tâbi olanları kıyamet gününe kadar küfredenlerden üstün tutacak da Benim.

Böyle de olmuş ve Mesîh (a.s.) göğe yükseltilince, arkadaşları kendisinden sonra muhtelif fırkalara ayrılmışlardır. Onlardan bir kısmı Allah'ın o'na göndermiş olduğu dine, o'nun Allah'ın kulu ve elçisi, Meryem'in oğlu olduğuna inanırken, bazıları ileri giderek o'nun, Allah'ın oğlu olduğunu söylediler. Bir başka grup «O, Allahtır.», başkaları da «O, üçün üçüncüsüdür» dediler. Allah bütün bu grupların sözlerini Kur'an'da naklederek hepsini reddetmiştir.

Hıristiyanlar bu şekilde yaklaşık üçyüz sene devâm ettikten sonra, Konstantin adı verilen bir Yunan kralı çıktı ve hıristiyan dinine girdi. O'nun bir filozof olduğu ve hıristiyanlığı bozmak için bu dine girdiği söylenir. Bilgisizliğinden bu dine girdiği de söylentiler arasındadır. Şu kadar var ki Konstantin, Mesîh'in dinini değiştirip tahrîf etti, artırmalar, eksiltmeler yaptı. Bu din için kanunlar koydu ve büyük emâneti (Papalık?) —ki aslında aşağılık bir hâinlik idi— koydu. O'nun zamanında domuz eti helâl sayıldı. Doğuya doğru namaz kılmaya başladılar, kiliseleri resimlerle süslediler. Mesîh'in işlediğini zannettikleri bir günâh sebebiyle orucu on gün artırdılar. Böylece Mesîh'in dini «Konstantin dini» oldu. Bununla beraber Konstantin oniki binden fazla kilise, manastır ve ibâdet yeri yaptırdı. Kendi adıyla bilinen şehri kurdu, kraliyet âilesini yeni dine soktu.

Bu şekilde hıristiyanlar yahûdîlerden üstün oldular. Allah da onları yahûdîlere karşı kuvvetli kıldı. Her ne kadar hepsi kâfir iseler de, bunlar (hıristiyanlar) yahûdîlere göre Hakk'a ve gerçeğe daha yakın idiler.

Allah, Muhammed (s.a.) i elçi olarak gönderince o'na îmân edenler bu îmânlarıyla Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine gerçek bir şekilde inanmış ve yeryüzündeki bütün peygamberlere uymuş oluyorlardı. Zîrâ âdemoğlunun efendisi, peygamberlerin sonuncusu ve kendilerini bütün gerçek dinleri tasdîke çağıran o ümmî peygamberi tasdîk etmiş oluyorlardı. Onlar daha önce geçen bütün peygamberlere, onların dini ve yolu üzere olduklarını zanneden kendi ümmetlerinden daha lâyıktırlar. Zîrâ o peygamberlerin ümmetleri peygamberlerinin getirmiş oldukları gerçekleri değiştirip bozmuşlardı.

Böyle olmasa bile Allah, Muhammed (s.a.) aracılığıyla göndermiş

olduğu hak diniyle diğer bütün peygamberlerin getirdiklerini ortadan kaldırmıştır. Bu hak din, kıyâmete kadar ne değiştirilebilecek ne de bozulabilecektir. Diğer bütün dinlere üstün olarak devâm edecektir. İşte bunun için Allah bu dine uyanlara yeryüzünün doğusunu, batısını açacak, onlar da böylece bütün memleketleri fethedecekler, bütün devletler onlara yaklaşacak (boyun eğeceklerdir), Kisrâları ezecekler, kayserlere gâlib gelecekler, hazînelerini ele geçirip Allah yolunda harcayacaklardır. Allah Teâlâ peygamberine bunları şöyle haber veriyor :

«Allah içinizden îmân edip sâlih amel işleyenlere va'detti ki; onlardan öncekileri nasıl halef kıldı ise onları da yeryüzüne halef kılacak ve onlar için beğendiği dini temelli yerleştirecek, korkularını emniyete çevirecektir.» (Nûr, 55)

Hz. Muhammed'e îmân edenler aynı zamanda gerçekten Mesîh'e îmân etmiş olduklarından, Şam diyârını hıristiyanlardan alıp onları Rûm memleketine sürdüler. Onlar da kendi şehirleri olan Konstantiniyye'ye sığındılar. İslâm ve müslümanlar kıyâmete kadar onlardan üstün olarak devâm edeceklerdir. Rasûlullah (s.a.), sonunda müslümanların mutlakâ Konstantiniyye'yi fethedeceklerini, mallarını ganîmet olarak alacaklarını, Rûmları öldüreceklerini —hem de öyle bir öldürme (ve katliâm) ki insanlar ne önce böyle bir şey gördüler, ne de daha sonra bir benzerini görecekler— haber vermiştir. Bu konuda müstakil bir cüz' (risâle) topladım.

İşte bunun için Allah Teâlâ :

«Sana tâbi olanları kıyâmet gününe kadar küfredenlerden üstün tutacak da Benim. Sonra (Kıyâmet gününde) dönüşünüz yalnız Banadır. Ayrılığa düştüğünüz konularda aranızda Ben hükmedeceğim. Küfredenleri de dünya ve âhirette şiddetli azâba uğratacağım. Onların hiçbir yardımcıları da yoktur.»

Gerçekten Allah Teâlâ böyle de yapmış ve gerek yahûdîlerden Mesîh'i inkâr edenlere, gerekse hıristiyan olduğu halde Hz. Îsâ hakkında ileri giden ve (o'nu ilâh derecesine çıkaranlara) dünyada öldürülme, esir edilme, mallarının ellerinden alınması ve sürgün şeklinde azâb etmişti. Onların âhiretteki azâbları ise elbette daha şiddetli olacaktır. «O günde onları Allah'a karşı koruyacak birisi de yoktur.» (Ra'd, 34)

«Îmân edip amel-i sâlih işleyenlere gelince, onların mükâfâtları dünyada nusret ve zafer, âhirette de yüce cennetlerle eksiksiz olarak ödenecektir. Allah zâlimleri sevmez.»

«İşte bunları sana, âyetlerden ve hikmet dolu Kur'an'dan okuyoruz.»

Ey Muhammed Îsâ (a.s.) nın durumu, doğumunun başlangıcına dâir sana bu anlattıklarımız, Allah'ın sana vahyedip de Levh-i mah-

fûz'dan indirdiklerinden ve sana söylediklerindendir. Bunda aslâ şüphe yoktur. Meryem sûresinde de şöylece buyuruyor :

«İşte hakkında şüpheye düştükleri Meryem oğlu İsâ hak söze göre budur.

Oğul edinmek Allah'a aslâ yakışmaz, O münezzehtir. Bir işin olmasını istedi mi ona sadece «Ol» der. O da oluverir.» (Meryem, 34 - 35)

İZÂHI

«Ey Îsâ, seni öldürecek ve katıma yücelteceğim.» İbn Ebu Hâtim, Katâde'den nakleder ki; o şöyle demiştir : Burada takdîm ve te'hîr vardır.. Yani seni katıma yüceltecek ve canını alacağım, demektir. Bu te'vîl âyetin zâhirinin; başka âyette tasrîh edilmiş olan meşhûr açıklamaya aykırı olmasının ortaya çıkardığı te'vîl yollarından birisidir. Hz. Peygamberin de buyurduğu gibi Hz. Îsâ ölmemiştir ve kıyâmetten önce sizin yanınıza dönecektir. İkinci te'vîl ise şöyledir : Burada kastolunan; Ben senin ecelini tamâmlayacağım ve hemen seni öldüreceğim, seni öldürecek birini üzerine musallat etmeyeceğim, demektir. Te'vîldeki ifâde; Hz. Îsâ'nın düşmanlardan veya o'nun canını almak isteyen düşman yerine kâim kişilerden korunacağından kinâyedir. Çünkü bu yorum, Allah Teâlâ'nın Îsâ'nın süresini tamâmlatacağını ve hemen o'nun canını alacağını gerektirmemektedir. Üçüncüsü, bu ifâdeden maksad; seni tutup şahsını yerden kaldıracağım. Bu te'vîl; malı ödemek, tutup kaldırmak anlamından alınmıştır. Dördüncü te'vîl şöyledir : Buradaki vefâttan maksad; uykudur. Uyku ile ölüm kardeştir. Biri diğerinin yerine kullanılır. Rebî'den rivâyet edildiğine göre Allah Teâlâ, Hz. Îsâ'ya rıfk ile muâmele etmek için uyurken gökyüzüne çıkarmıştır. Bu ve önceki sözler Hasan'dan da rivâyet edilmiştir. Beşinci te'vîl şöyledir: Buradaki ifâdeden maksad; Ben seni canı alınmış gibi kılacağım, demektir. Çünkü Hz. İsâ'nın göğe çekilmesi buna benzemektedir. Altıncı te'vîl şöyledir : Âyetten maksad; rûhunu ve bedenini alarak seni kaldıracağım, demektir. Bu takdîrde seni kendime yücelteceğim ifâdesi öncekinin yorumu gibi olmaktadır. Yedinci te'vîl şöyledir : Ölümden maksad Hz. Îsâ'nın melekûta ulaşmasına engel olan şehvet güçlerinin ölmesidir. Sekizinci te'vîl şöyledir : Bundan maksad; senin amelini karşılayacağım, demektir. Bu şekillerin hiçbirisi uzak sayılmaz. Özellikle sonuncusu. Denildi ki; âyet zâhirine hamledilmiştir. İbn Cerîr, Vehb İbn Münebbih'den tahrîç eder ki o şöyle demiştir : Allah Teâlâ gündüzün üç saatliğine Meryem oğlu Îsâ'nın canını almış ve sonunda o'nu kendi katına yükseltmiştir. Hâkim'in Vehb İbn Münebbih'den tahrîcine göre; Allah Teâlâ Hz. İsâ'nın yedi saatliğine canını almış, sonra dirilt-

miştir. Hz. Meryem onüç yaşındayken Îsâ'ya hamile kalmış, Hz. Îsâ otuzüç yaşındayken göğe çekilmiş, annesi de o'nun göğe çekilmesinden altı sene sonra vefât etmiştir. Bu konuda İbn Abbâs'tan zayıf bir rivâyet vârid olmuştur. Kurtubî'nin dediği gibi sahîh olan, Allah Teâlâ'nın Hz. Îsâ'yı uyutmadan ve öldürmeden göğe çekmiş olmasıdır. Taberî'nin tercîh ettiği görüş bu olduğu gibi, İbn Abbâs'tan sahîh olarak nakledilen rivâyet de budur. İbn İshâk, Allah Teâlâ'nın yedi saatliğine Îsâ'nın canını aldığı hikâyesini ise hıristiyanların iddiâsı olarak zikreder. Hıristiyanların bu konuda tüyler ürpertici sözleri vardır. Ve bunun İncil'de yer aldığını iddiâ ederler. Hâşâ, böyle bir şey yoktur. Sadece büyük bir bühtân ve iftirâdır. (Âlûsî, Rûh el-Meânî, III, 164 - 165)

———oOo———

إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِندَ ٱللَّهِ كَمَثَلِ ءَادَمَ ۖ خَلَقَهُۥ مِن تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ ﴿٥٩﴾ ٱلْحَقُّ
مِن رَّبِّكَ فَلَا تَكُن مِّنَ ٱلْمُمْتَرِينَ ﴿٦٠﴾ فَمَنْ حَآجَّكَ فِيهِ مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَكَ مِنَ ٱلْعِلْمِ
فَقُلْ تَعَالَوْا۟ نَدْعُ أَبْنَآءَنَا وَأَبْنَآءَكُمْ وَنِسَآءَنَا وَنِسَآءَكُمْ وَأَنفُسَنَا وَأَنفُسَكُمْ
ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَل لَّعْنَتَ ٱللَّهِ عَلَى ٱلْكَٰذِبِينَ ﴿٦١﴾ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ ٱلْقَصَصُ ٱلْحَقُّ ۚ وَمَا
مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّا ٱللَّهُ ۚ وَإِنَّ ٱللَّهَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٦٢﴾ فَإِن تَوَلَّوْا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌۢ بِٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٦٣﴾

59 — Gerçekten Allah katında Îsâ'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir. Allah o'nu topraktan yarattı. Sonra o'na «Ol» dedi, o da oluverdi.

60 — Hak, Rabbındandır. Öyleyse şüphecilerden olma.

61 — Sana ilim geldikten sonra; kim seninle tartışırsa de ki: Gelin oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım. Sonra la'netleşelim. Allah'ın la'netinin yalancıların üstüne olmasını dileyelim.

62 — Doğrusu işte budur, o kıssanın hak ifâdesi: Allah'dan başka ilâh yoktur. Şüphesiz ki Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.

63 — Şâyet yüz çevirirlerse şüphesiz ki Allah, bozguncuları bilir.

Hz. İsâ ile Hz. Âdem'in Durumu Aynıdır

«Allah'ın kudreti konusunda hakîkat, Allah katında babasız olarak yaratılan İsâ'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir.» Allah Âdem'i de anasız-babasız topraktan yaratmış sonra o'na «Ol» demiş o da oluvermiştir.» Âdem'i yaratanın muhakkak ki İsâ'yı da yaratmaya gücü yeter.

Babasız yaratılmış olmakla İsâ'nın Allah'ın oğlu olduğu iddiâsı câiz olsaydı bu; Âdem hakkında evveliyetle câiz olması gerekirdi ki bilindiği gibi bu görüş, ittifâkla bâtıldır. O halde İsâ'nın Allah'ın oğlu olduğu iddiâsı da bâtıl olup fesâdı son derece açıktır. Allah (c.c.) gücünü yaratıklarına göstermek isteyip Âdem'i yarattığında erkeksiz ve kadınsız, anasız ve babasız, Havvâ'yı da kadın, (ana) olmaksızın erkekten, İsâ'yı erkeksiz (babasız) kadından, diğer insanları da bir erkekle bir dişiden yarattı. Meryem sûresinde Allah Teâlâ «Onu insanlara bir âyet kılmak için...» buyurur. Burada ise şöyle buyuruyor :

«Hak Rabbındandır. Öyleyse şüphecilerden olma.» İsâ hakkındaki bu söz, kaçılamıyacak gerçeklerden olup ondan başka doğru yoktur. Öyle ya Hak'tan başkası ancak sapıklıktır.

Sonra Allah Teâlâ elçisine; durum bütün açıklığıyla ortaya çıktığı halde Hz. İsâ hakkında gerçeğe karşı gelip zıtlaşanlarla karşılıklı la'netleşmeyi emrederek buyuruyor ki; «Sana ilim geldikten sonra, kim seninle tartışırsa de ki : «gelin oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım. Karşılıklı olarak la'net dilemek üzere hepsini hazır edelim. Sonra la'netleşelim. Gerek sizden, gerekse bizden Allah'ın la'netinin yalancıların üstüne olmasını dileyelim.»

«Mübâhele» âyeti karşılıklı lanetleşmenin ve sûrenin başından buraya kadar olan kısmının nüzûl sebebi, Necrân Hey'eti'dir. Hıristiyanlar geldiklerinde İsâ (a.s.) konusunda tartışmaya başladılar. Hz. İsâ'nın Allah'ın oğlu ve ilâh olduğunu iddiâ ediyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ —Muhammed İbn İshâk İbn Yesâr ve başkalarının da zikrettiği gibi— bu sûrenin baş kısmını onlara bir reddiye sadedinde indirdi.

İbn İshâk meşhûr es-Sîret'ün-Nebevî isimli eserinde ve başkaları şöyle diyorlar :

Necrân hıristiyanları hey'eti altmış binitli olarak Rasûlullah'a geldiler. Ulularından ondört kişi de içlerindeydi. Bunlar :

1 — Âkıb --ki ismi Abd'ül-Mesîh idi—

2 — Seyyid —bu da Eyhem'dir—

3 — Bekir İbn Vâil kabîlesinin kardeşi Ebu Hârise İbn Alkame
4 — Üveys el-Hâris
5 — Zeyd
6 — Kays
7 — Yezid
8 — Nebîh
9 — Hüveylid
10 — Amr
11 — Hâlid
12 — Abdullah
13 — Yuhannes idiler.

Bunların esâs söz sahibi olanları da şu üçüydü :

1 — Âkıb : Kavmin başkanı (emîri) görüşlerinin sahibi ve danışılan kişiydi. Ancak onun görüşüyle hareket ederlerdi.

2 — Seyyid : Âlimleri, binitlerinin ve toplantılarının sahibi idi.

3 — Ebu Hârise İbn Alkame : Râhibleri, imâmları ve medreselerinin sahibi (hocası) idi. Bekr İbn Vâil oğullarından bir arap olup hıristiyan olmuş Rûmlar ve kralları nca ta'zîm görmüş, kendisine kiliseler yapılmış, mal ve hizmetçiler verilmişti. Zîrâ O'nun dinindeki salâbetini (sağlamlığını) biliyorlardı. Ebu Hârise okumuş olduğu eski kitaplardan Rasûlullah (s.a.) ın sıfatını ve durumunu çok iyi öğrenmişti. Fakat bulunduğu makâm ve gördüğü muâmele sebebiyle câhilliği onu hıristiyan olarak kalmaya itiyordu.

İbn İshâk diyor ki : Muhammed İbn Ca'fer İbn Zübeyr bana anlattı ve şöyle dedi :

İkindi namazı kılınırken geldiler ve Rasûlullah (s.a.) ın yanına, mescidine girdiler, üzerlerinde Yemenli elbiseleri vardı. Cübbeler ve ridâlarla develere binmişlerdi.

Rasûlullah (s.a.) ın ashâbından onları gören bazıları diyorlar ki : «Onlardan sonra onların benzeri hiçbir hey'et görmedik.» Onların kendi ibâdet vakitleri gelince Rasûlullah (s.a.) ın mescidinde ibâdet etmek üzere kalktılar. Rasûlullah (s.a.) «Bırakınız (kılsınlar)» buyurdu. Onlar da doğuya doğru ibâdet ettiler.

Rasûlullah (s.a.) onlardan Ebu Hârise İbn Alkame ve Âkıb Abd'ül-Mesîh ile ya da Seyyid el-Eyhem ile konuştu. Onlar hıristiyanlıktan melik dini üzere (Melkânî) idiler —durumlarındaki farklılıklarla birlikte— dediler ki :

Hz. İsâ Allah'dır. Hz. Îsâ Allah'ın oğludur. Hz. Îsâ üçün üçüncüsüdür. Bunlar hıristiyanlığın inançlarıdır. Bu sözlerini şöyle delillendirdiler : O Allah'dır, sözü hakkında : O, ölüleri diriltir, hastaları iyi-

leştirir, gâibden haber verir, çamurdan kuş şekli yapar ona üfürür o da kuş olurdu.

(Bilmiyorlardı ki) bunların hepsi Allah'ın emriyle olmuştur ve bunları Allah, insanlara, o'nun peygamberliğine delâlet edecek birer (mucize) âyet kılmıştır.

«O Allah'ın oğludur» iddiâları hakkında şunları söylediler :

O'nun bilinen bir babası yoktur. Kendisinden önce (insanlardan) Âdem oğlundan hiç kimsenin yapmadığı bir şeyi yapmış; beşikte iken konuşmuştur.

«O üçün üçüncüsüdür» iddiâları hakkında; Allah'ın «Yaptık, emrettik, yarattık, hükmettik...» şeklindeki sözlerini delil getirerek şöyle dediler :

Şâyet bir olsaydı «Yaptım, hükmettim, emrettim, yarattım» derdi. Halbuki o, kendisi Îsâ ve Meryem (den ibârettir).

İşte bu sözlerin herbiri için Kur'an (dan âyet) nâzil oldu.

İki râhib Rasûlullah ile konuştuklarında Allah Rasûlü (s a.) her ikisine de : Müslüman olun, buyurdu. Onlar da : Muhakkak ki biz (daha önce) müslüman olduk, dediler. Allah Rasûlü : Hayır, siz müslüman olmadınız; müslüman olunuz, buyurdular. Onlar yine : Evet, dediler. Biz senden önce müslüman olduk.

Rasûlullah (s.a.) : «Yalan söylediniz» buyurdular. «Allah'ın oğlu var demeniz, haç'a tapmanız ve domuz eti yemeniz sizin müslüman olmanızı engelliyor.» Onlar : Ey Muhammed (Îsâ) nın babası kimdir? diye sordular.

Rasûlullah (s.a.) sustu ve onlara cevap vermedi. Allah Teâlâ da onların bu sözlerinin herbiri hakkında ve ayrılığa düştükleri konular için Âl-i İmrân sûresinin baş kısmını ve seksen küsur âyetini indirdi.

İbn İshâk şöyle devâm eder :

Allah'dan bu konuda haber ve Hz. Peygamberle hey'et arasında hüküm ifâde eden âyetler gelince, tartıştıkları konularda o'nun sözünü kabul etmedikleri takdîrde karşılıklı la'netleşme emrini alan, Hz. Peygamber, onları la'netleşmeye çağırdı. Dediler ki : Ey Ebu'l-Kâsım bırak düşünelim, sonra bizi çağırdığın şeyi yapıp yapmayacağımızı sana bildiririz. Ve ayrılıp gittiler. Sonra Âkıb ile başbaşa kaldılar. Onların görüş sahibi olanları Âkıb idi. Âkıb'a ey Abdülmesîh ne dersin?» dediler. Âkıb şöyle konuştu :

Ey hıristiyanlar topluluğu, muhakkak biliyorsunuz ki Muhammed (Allah tarafından) gönderilmiş peygamberdir. Hz. Îsâ'nın haberi konusunda kesin hüküm ortaya koydu. Biliyorsunuz, hiçbir kavim yoktur ki Peygamberi ile la'netleşmiş olsun da büyükleri kalsın, küçükleri yetişsin. Eğer bunu yaparsanız kökünüz kazınır. Eğer bundan vazgeçerseniz ancak dininizi sevdiğiniz ve sahibiniz (Hz. Îsâ) hakkında söyledi-

ğiniz sözlerde devâm etmek için böyle yapmış olacaksınız. Gidin onunla vedâlaşın ve memleketinize dönün.

Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) a geldiler ve şöyle dediler : Ey Ebu'l-Kâsım, seninle la'netleşmemeye, seni kendi dinin üzere bırakmaya, biz de kendi dinimiz üzere kalarak dönmeye karar verdik. Yalnız ashâbından münâsib gördüğün birini bizimle gönder. Mallarımızda ve ihtilâf ettiğimiz şeylerde aramızda hüküm versin. Biz böylece sizden râzı olmuş olacağız. (hoşnûd olacağız.)

Muhammed İbn Ca'fer diyor ki; Rasûlullah şöyle buyurdu : Akşamleyin bana gelin. Sizinle kuvvetli ve emniyetli birini göndereceğim.

Hz. Ömer İbn Hattâb şöyle derdi :

O gün emîrliğe seçilme ümîdini taşıyıp arzuladığım kadar başka zaman aslâ arzulamadım. Öğle namazına erkenden gittim. Rasûlullah (s.a.) öğle namazını kıldı, selâm verdi ve sağına, soluna baktı. Uzanıyordum ki beni görsün. Gözleriyle aranmaya devâm etti ve nihâyet Ebu Ubeyde İbn el-Cerrâh'ı görerek o'nu çağırdı ve : Onlarla beraber git; ayrılığa düştükleri konularda hak üzere hüküm ver, buyurdu.

Ömer der ki : Ebu Ubeyde onlarla gitti.

İbn Merdûyeh Muhammed İbn Ca'fer kanalıyla... Rûfi' İbn Hadîc'ten rivâyetinde Necrân heyetinin gelişini aynı şekilde anlatır ve seçkinlerinin on iki kişi olduğunu söyler. İbn Merdûyeh olayı uzun uzadıya ve daha başka fazlalıklarla anlatır.

Buhârî diyor ki; bize Abbâs İbn el-Hüseyin... Huzeyfe'den rivâyet etti ki o şöyle demiştir : Necrânlılardan Âkıb ve Seyyid la'netleşmek üzere Rasûlullah'a geldiler. Biri arkadaşına dedi ki : Yapma, vallâhi eğer o peygamberse ve biz o'nunla la'netleşirsek aslâ kurtulamayız, kendimizden sonraya hiç bir şey bırakamayız (kökümüz kurur, ocağımız söner.)

İkisi birden Rasûlullah (s.a.) a şöyle dediler : Biz, bizden istediğini sana vereceğiz. Bizimle beraber emîn bir adam gönder. Yalnız bu gönderdiğin adam gerçekten emîn birisi olsun. O (Rasûlullah) da :

Sizinle gerçekten emîn olan bir adam göndereceğim, buyurdu. Rasûlullah'ın ashâbı merâkla beklediler, Hz. Peygamber : Ey Ebu Ubeyde İbn Cerrâh kalk! buyurdu.

Ebu Ubeyde kalkınca Rasûlullah (s.a.) :

«İşte bu ümmetin emîni budur.» buyurdu. Hadîsi; Buhârî, Müslim, Tirmizî, Neseî ve İbn Mâce muhtelif tarîklarla Ebu İshâk es-Sebî'î kanalıyla Huzeyfe'den rivâyet etmişlerdir. Yine aynı hadîsi İmâm Ahmed Neseî, ve İbn Mâce İsrâîl kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmişlerdir.

Buhârî diyor ki; bize Ebu'l-Velîd... Enes'den O da Rasûlullah (s.a.)

dan rivâyet etti ki o, şöyle buyurmuş : Her ümmetin bir emîni vardır. Bu ümmetin emîni de Ebu Ubeyde İbn Cerrâh'tır.

İmâm Ahmed diyor ki; bize İsmâîl İbn Yezîd... İbn Abbâs'dan rivâyet etti ki o, şöyle demiştir :

Ebu Cehil : Rasûlullah (s.a.) ı Kâ'be'de namaz kılarken görürsem varıp boynuna basacağım, demişti. Eğer dediğini yapsaydı melekler açıkça onu çarpıvereceklerdi. Şâyet yahûdîler ölümü temennî etselerdi muhakkak ölecekler ve cehennemdeki yerlerini göreceklerdi. Rasûlullah (s.a.) ile la'netleşmeye çıkanlar, bunu yapsalardı dönecekler ve ne mallarını ne de âilelerini bulacaklardı.

Beyhakî «Delâil'ün-Nübüvve»sinde Necrân hey'eti kıssasını çok uzun bir şekilde rivâyet eder. Biz de o rivâyeti buraya alıyoruz. Zîrâ bir çok faydası yanında garîb yönleri var ve bu makâma da uyuyor :

Beyhakî diyor ki; bize Ebu Abdullah el-Hâfız ve Ebu Saîd Muhammed İbn Mûsâ... Seleme İbn Abdi Yesû'dan, o babasından, o da dedesinden —ki bu zât hıristiyan idi ve müslüman olmuştu— rivâyet ettiler ki; Rasûlullah (s.a.) Tâsîn... Süleymân (Neml Sûresi) nâzil olmadan önce Necrânlılara şu mektubu yazdı :

İbrâhîm, İshâk ve Ya'kûb'un İlâhı adıyla : Allah'ın elçisi, Nebî Muhammed'den Necrân papazına ve Necrân halkına : Barış size. Sizlere, İbrâhîm, İshâk ve Ya'kûb'un İlâhına olan hamdimi iletirim.

Bundan sonra, sizi kullara kulluğu bırakıp Allah'a kulluğa, kulları dost edinmeyi bırakıp Allah'ı dost tanımaya çağırıyorum. Eğer kabul etmezseniz cizye vereceksiniz. Bunu da kabûl etmezseniz size aramızda harbi haber veriyorum vesselâm...

Mektup papaza ulaşınca okudu, müthiş bir şekilde korktu ve Necrân halkından Şurahbil İbn Vedâa'ya gelmesi için haber gönderdi. Şurahbil, o sırada Hemedân'da idi ve ondan önce, herhangi bir problem doğduğunda kimse çağırılmazdı, ne Eyhem, ne Seyyid, ne de Âkıb.

Papaz Rasûlullah (s.a.) ın mektubunu Şurahbil'e verdi ve o da okudu. Papaz sordu : Ey Ebu Meryem ne dersin? Şurahbil :

Allah'ın İbrâhîm'e, İsmâîl zürriyetine Peygamberlik va'dettiğini biliyorsun. (Fakat) bu peygamberin bu adam olduğuna inanamıyorsun (değil mi?) Peygamberlik konusunda benim herhangi bir fikrim yok. Şâyet dünya ile ilgili bir iş olsaydı bu konudaki fikrimi söylerdim, senin için çalışırdım, deyince papaz ona : Şöyle bir kenara otur, dedi. Ve Şurahbil bir köşeye oturdu.

Papaz Necrân halkından Abdullah İbn Şurahbil'e gelmesi için haber gönderdi. —Bu da Himyerlilerden Zü'l-Asbah'dan biridir— ona da mektubu okuttu ve fikrini sordu. Abdullah da Şurahbil'in sözlerinin aynıyla cevâb verince papaz, onu da bir kenara oturttu ve (bu sefer)

Necrân halkından Cebbâr İbn Feyz adında birini çağırttı. —Cebbâr, Hâris İbn Kâ'b oğullarından, Hammâs oğullarından biridir— ona da mektubu okuttu ve bu konudaki fikrini sordu. Cebbâr da Şurahbil ve Abdullah gibi cevâb verince onu da bir köşeye oturttu.

Hepsinin görüşleri böylece aynı noktada birleşince papaz, çan çalınmasını ve (kiliselerde) manastırlarda ateşler yakılmasını emretti. Gündüz korkulacak bir şey olunca böyle yaparlardı. Korkuları gece olursa çan çalar ve manastırlarda ateş yakarlardı. Çan çalınıp ateş yakılınca vâdînin alt tarafında, üst tarafında kim varsa gelir toplanırdı ki, vâdînin boyu süratli bir binitli için bir günlük yol idi. Vâdîde yetmiş üç köy ve yüz yirmi bin muhârib vardı.

Hepsi gelip toplanınca, papaz Rasûlullah (s.a.) ın mektubunu onlara okudu ve bu konudaki görüşlerini sordu. Onlardan aklı erenler Şurahbil İbn Vedâ el-Hemedânî, Abdullah İbn Şurahbil el-Asbahî ve Cebbâr İbn Feyz el-Hârisî'yi Rasûlullah (s.a.) a gönderme konusunda birleştiler. Bunlar Rasûlullah (s.a.) hakkında onlara haber getireceklerdi.

Hey'et yola çıktı; Medîne'ye gelince yolculuk elbiselerini çıkardılar. Çizgili Yemen kumaşından yapılmış uzun kaftanlarını giydiler, altın yüzükler takındılar. Sonra Rasûlullah (s.a.) ın yanına gelerek selâm verdiler. Rasûlullah (s.a.) selâmlarını almadı. O'nunla gün boyu konuşmaya çalıştılarsa da üzerlerinde bu kaftanlar ve altın yüzükler bulunduğu (için) Rasûlullah (s.a.) kendileriyle konuşmadı. Bunun üzerine daha önceden tanıdıkları Osmân İbn Affân ve Abdurrahmân İbn Avf'a gittiler. Onlar muhâcir ve ansârdan bazılarıyla oturuyorlardı. Şöyle konuştular :

Ey Osmân, Ey Abdurrahmân, sizin peygamberiniz bize bir mektup yazdı biz de icâbet ederek kalkıp geldik. Yanına vardık, selâm verdik; selâmımızı almadı, gün boyu kendisiyle konuşmaya çalıştıksa da bizimle konuşmadı. Bu konuda sizin fikriniz nedir? Dönmemizi tavsiye eder misiniz?

Onlar da aralarında bulunan Ali İbn Ebu Tâlib'e : Bu topluluk hakkında sen ne dersin ey Ebu'l-Hasan? diye sordular. Hz. Ali, Osmân ve Abdurrahmân'a : Bana kalırsa bu elbiselerini ve yüzüklerini çıkarsınlar, yolculuk elbiselerini giysinler, sonra Rasûlullah'a dönsünler, dedi. Öyle yaptılar ve Rasûlullah (s.a.) a gidip selâm verdiler. Selâmlarını aldı sonra Hz. Peygamber şöyle buyurdu :

Beni hak ile gönderen Allah'a yemîn olsun ki, sizin bana birinci gelişinizde İblîs de sizinle beraberdi. Sonra karşılıklı olarak birbirlerine sorular sordular, sonunda şöyle dediler : Îsâ hakkında ne dersin? Biz kavmimize döneceğiz ve biz hıristiyanız. Eğer peygamber isen bu konuda bize (birşeyler) söyle.

Rasûlullah (s.a.) : Bu konuda bugün size söyliyeceğim bir şey yok. Burada (bir müddet) kalın da Îsâ hakkında Rabbımın bana söyleyeceklerini size haber vereyim, buyurdular. Ertesi günü sabah olduğunda Allah Teâlâ bu âyetleri indirdi.

Bunu kabul etmediler. Kendilerine bu haberi verdiğinin ertesi sabahı Rasûlullah (s.a.) yanında Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Fâtıma olduğu halde la'netleşmek üzere yola çıktı. O sırada Rasûlullah'ın birkaç hanımı vardı. Hasan ve Hüseyin'i kendi örtüsü altına almış; Fâtıma da yanında yürüyordu.

Şurahbil iki arkadaşına şöyle dedi : Vâdîmizin alt ve üst tarafında olanlar biraraya geldiklerinde, biliyorsunuz benim görüşümün dışına çıkmamışlardı. Vallahi ben bu işi ağır bir iş olarak görüyorum. Eğer bu adam gönderilmiş bir kral ise onun gözünde arablardan öldürülecek ve işleri kendisine verileceklerin ilki biziz. O'nun ve ashâbının gönlünden geçen ancak bizi mahvetmek olabilir. Muhakkak ki arablardan onlara en yakın komşu biziz, ama bu adam peygamber ise ve biz o'nunla la'netleşirsek yeryüzünde bizden bir kıl ve tırnak kalmamacasına helâk oluruz.

Arkadaşları o'na : Ey Ebu Meryem (o halde) görüşün nedir? dediler. O da : Ben o'nu hakem kabul edelim, derim. O'nu aslâ zulüm ile hükmetmeyecek birisi olarak görüyorum, dedi. Arkadaşlarının : O halde bunu yap, demeleri üzerine Şurahbil Rasûlullah (s.a.) a geldi ve : Ben seninle la'netleşmekten daha hayırlı bir şey görüyorum, dedi. Rasûlullah (s.a.) : O nedir? diye sordu. O da : Bugün geceye, geceleyin de sabaha kadar bizim hakkımızda hüküm senindir. Bizim hakkımızda ne hüküm verirsen ver, kabul edeceğiz, dedi. Rasûlullah (s.a.) : Ya arkandan seni ayıplıyacak ve hükmünü kabul etmeyecek biri çıkarsa? buyurdu. Şurahbil : Arkadaşlarıma sor, dedi. Rasûlullah o'nun iki arkadaşına sordu. Şöyle dediler : Vâdîde ancak ve ancak Şurahbil'in görüşü ile hareket edilir.

Rasûlullah (s.a.) döndü (gitti) ve onlarla la'netleşmedi. Ertesi günü yine o'na geldiler ve Rasûlullah (s.a.) kendilerine şu mektubu yazdı:

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Allah'ın elçisi ve nebîsi Muhammed'in Necrân'a yazdığıdır. «Eğer hükmü onlar üzerinde ise» her meyvede, her sarı, beyaz, siyah ve ince şeyde onlara fazlası vardır. Bunların hepsi onlara bırakılacaktır. İkibin hulle (elbise) karşılığında. Her receb ayında bin hulle, her Safer ayında da bin hulle (verilecektir)[1] Ve tamâmıyla hadîsin kalanını da zikretti.

(1) Bu hadîs şüphelidir. Şöyle ki: Necrân, süratli bir atlının bir gün ve gecede geçebileteği genişlikte değildir. Orduları yüzyirmi bin küsur olacak kadar halkı da çok değildir. Değilse hiç korkarlarmıydı? Sonra Rasûlullah'ın selâmlarını almaması, bütün bir gün onlarla konuşmaması. Hz. Ali'nin de onlara süslü elbiselerini ve yüzüklerini

Netîce olarak Necrân hey'etinin gelişi hicretin 9. yılındadır. Zîrâ Zührî şöyle diyor : «Rasûlullah (s.a.) a ilk cizye verenler Necrân halkıdır. Cizye âyeti ise Mekke'nin fethinden sonra indirilmiş olup şu âyettir:

«Allah'a ve âhiret gününe de inanmayanlarla savaşın.» (Tevbe, 29)

Ebu Bekr İbn Merdûyeh diyor ki; bize Süleymân İbn Ahmed... Câbir'den rivâyet etti ki o şöyle dedi : Âkıb ve Tayyib Rasûlullah (s.a.) a geldiler. Hz. Peygamber onları la'netleşmeye çağırdı. Onlar da ertesi günü la'netleşmek üzere sözleştiler. Ertesi günü Rasûlullah (s.a.) Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'in elinden tutarak geldi ve gelmeleri için onlara haber gönderdi. Fakat gelmediler ve harâc'ı kabul ettiler.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Beni hak ile gönderen Allah'a yemîn olsun ki, eğer hayır deselerdi vâdî tepelerine ateş yağdıracaktı. Câbir der ki : İşte onlar hakkında «... Gelin oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı...» âyeti nâzil oldu.

Yine Câbir diyor ki : Âyetteki «Kendimizi ve kendinizi» kavli ile Rasûlullah (s.a.) ve Ali İbn Ebu Tâlib, «oğullarınızı» kavli ile Hasan ile Hüseyin, «kadınlarınızı» kavli ile de Hz. Fâtıma kasdedilmiştir.

(.....)

Sonra Allah Teâlâ buyurur ki;

«Doğrusu işte budur, o kıssanın hak, gerçek ifâdesi : Ey Muhammed (s.a.) Hz. Îsâ hakkında bizim sana bu anlattıklarımız dönülmeyecek ve sapılmayacak gerçeğin ta kendisidir.»

«Allah'dan başka ilâh yoktur. Şüphesiz ki Allah Azîz'dir, Hakîm'dir. Şâyet bundan başka şeylere doğru yüzçeviririlerse, şüphesiz ki Allah bozguncuları bilir.» Kim hakk'ı bırakır bâtıla dönerse o bozguncudur. Allah onu bilir ve onun cezâsını verir. O, kendisini hiçbir şeyin geçemeyeceği Kâdir-i mutlaktır.

İZÂHI

Doğrusu Îsâ'nın misâli. Yani Allah katında o'nun babasız olarak ilâhî kudretle varedilmesi şeklindeki sıfatı. Hz. Âdem'in ana ve babasız dünyaya gelişindeki gibidir. İyi bil ki, kudretin hârikaları tükenmez. Ve onun ölçülebileceği hiçbir ölçü yoktur. Bir insanın ana ve baba olmadan meydana gelişinin nümûnesi yoktur. Bu, hikmet âleminin eseridir. Hayvanların bir çoğu, yaratılışları tuhaf ve eksik olduğu için bir

---

çıkarmalarını söylemesi Resûlullah'dan zuhûr edebilecek şeyler değildir. Rasûlullah (S.A.) kendine gelen elçileri kabul eder, görünüşleri müslümanların görünüşlerinden ayrı olmasına rağmen onlarla konuşurlardı. (Arapça nâşirler)

anda yaratılarak doğarlar. Sonra tenâsül ve doğurma yoluyla çoğalırlar. Kezâ insanın da bir anda herhangi bir devirde doğuş yoluyla meydana gelmesi mümkündür. Sonra bu doğuş tekerrür eder. Babasız oluş da böyledir. Doğrusu erkeğin menîsi, kadının menîsinden çok daha keskindir. Onda birleştirici güç daha fazladır. Tıpkı peynire nispetle nefhalanan (peynir mayasının) durumu gibi. Kadının menîsinde ise dağılma gücü daha fazladır. Tıpkı sütteki gibi. Bu ikisi birleşince anlaşma tamâm olur ve ikisi birbiriyle birleşir ve cenîn oluşur. (...) «Ol, deyince oluverir.» kavli; rûhun üflenişine işârettir. Ve bunun emr âleminden oluşunu gösterir. Önceden bedenin yaratılışı gibi bir madde ve süreye gerek kalmadığını ifâde eder. Böylece, alışılanın dışında oluşları, ikisinin de cesedi toprak unsurundan yaratılmış olması ve ikisinin de rûhunun emir âleminden ibdâ' edilmiş olup, madde ve müddetin önceden geçmemiş olması nedeniyle, Hz. Âdem ve Hz. Îsâ'nın durumu birbirine uygun düşmektedir. (Muhyiddîn İbn el-Arabî, Tefsîr el-Kur'an'il -Kerîm, I, 192 - 193)

Ayrıca burada bazı mes'eleler vardır. Birinci mes'ele şudur : Ben Harzem de bulunduğum sırada, kendi dinlerini derinliğine araştırıp incelediğini iddiâ eden bir Hıristiyanın geldiğini haber verdiler. Ben, onun yanına vardım ve aramızda şu konuşma geçti : Hıristiyan dedi ki : Hz. Muhammed'in peygamber olduğunun delili nedir? Ona dedim ki; nasıl Mûsâ, Îsâ ve diğer peygamberlerin elinden hârikalar çıktığı bize nakledilmişse, aynı şekilde Hz. Muhammed'in elinden de hârikalar zuhûr ettiği nakledilmiştir. Şâyet biz tevâtürü reddedersek, ya da kabul etmekle beraber mucize peygamberin doğruluğuna delil olmaz diyecek olursak; bu takdîrde diğer peygamberlerin peygamberliği bâtıl olur. Eğer tevâtürün doğruluğunu kabul eder, mucizenin peygamberin doğruluğuna delil olduğunu söylersek ve ardından da her iki husûsun Hz. Muhammed hakkında da vârid olduğunu ifâde edersek, bu takdîrde kesinkes Hz. Muhammed'in peygamberliğinin doğruluğunu kabul etmemiz gerekir. Çünkü deliller eşit olunca, delillerin sonuçlarının da eşit olması zorunludur. Hıristiyan dedi ki : Ben Hz. Îsâ'nın peygamber olduğunu söylemiyorum. O'nun tanrı olduğunu söylüyorum. Ben ona dedim ki : Peygamber hakkındaki sözden önce, tanrının bilinmiş olması gerekir elbette. Şu senin söylediğin söz buna binâen bâtıldır. Çünkü tanrı kendiliğinden varlığı vâcib olan, bir var olandan ibâret olmalıdır. O'nun cisim olmaması, bir yere yerleşmemesi, araz olmaması gerekir. Halbuki Îsâ yok iken sonradan varolmuş, beşerî cisme sahip, diri iken sonradan öldürülmüş —sizin söylediğinize göre— önce çocuk iken, sonra delikanlı ve olgun bir genç olmuş. Yer, içer, konuşur, uyur ve uyanır bir şahıstan ibârettir. Aklî bedâhetle; sonradan varedilmiş olanın, kadîm olmayacağı açıktır. Muhtâcın zengin olmayacağı, müm-

künün vâcib olamıyacağı, değişkenin sürekli olamayacağı kesindir.

Bu görüşünüzün ibtâli konusunda söyleyeceğimiz ikinci söz şudur : Siz yahûdîlerin Hz. Îsâ'yı tutup astıklarını, bir tarafını çiğneyip haçta diri olarak gerdiklerini kabul ediyorsunuz. Hz. Îsâ'nın yahûdîlerden kaçtığını, gizlenmek istediğini ve yahûdîler Îsâ peygambere bu muâmeleyi yaparken o'nun şiddetli acı çektiğini iddiâ ediyorsunuz. Eğer o, bir tanrı ise veya tanrı kendisine hülûl etmişse, ya da tanrıdan bir parça ise ve o parça onun içine girmişse, neden tanrı onlara karşı kendini korumamış ve neden onları bütünüyle yok etmemiştir? Bir tanrının acı çekmesine ve kaçıp kurtulmak için hîleli yollara başvurmasına ne gerek vardır? Doğrusu ben, gerçekten hayret ediyorum. Akıl sahibi birisinin böyle bir sözü söylemesi ve bu söze inanmanın doğru olacağını belirtmesi nasıl uygun düşer? Aklın bedîhî gerçekleri, bu görüşün bozuk olduğunun apaçık delilidir.

Üçüncü şekil : Denebilir ki tanrı, şu görülen cismânî şahıstan ibârettir. Veya tanrı bütünüyle ona hülûl etmiş, ya da onun bir kısmı tanrısal, bir kısmı da beşerîdir. Her üç görüş de bâtıldır. Birincisi bâtıldır, zîrâ evrenin tanrısı, eğer cisim olmuş olsaydı, yahûdîler onu öldürdüklerinde bu, yahûdilerin evrenin tanrısını öldürmüş olmaları anlamına gelirdi. Tanrı öldüğüne göre âlem tanrısız nasıl devâm etmektedir? Kaldı ki insanların en hor, hakîr ve aşağılık grubu olan yahûdîlerdir. Yahûdîlerin öldürdüğü bir tanrı mutlakâ son derece âciz bir tanrı olmalıdır. İkincisi de yani tanrı bütünüyle bir bedene girmiştir sözü bâtıldır. Çünkü tanrı, cisim ve araz olmadığı için O'nun cisme girmesi imkânsızdır. Eğer cisim olsaydı, bu takdîrde o cismin bir başka cisme girmesi, o cismin parçalarının diğer cismin parçalarıyla karışmasından ibâret olurdu. Bu ise tanrının parçalarının birbirinden ayrılabileceği gerçeğini ortaya koyardı. Eğer tanrı araz olsaydı, bir yere muhtâç olurdu. Bu takdîrde başkasına muhtâç bir tanrı olması icâb ederdi ki, bu bütünüyle sakat bir görüştür. Üçüncü görüş olan, Îsâ'ya tanrının hülûl etmesi ve o'nun bir tarafının ilâhî, bir tarafının beşerî olması görüşü de bütünüyle imkânsızdır. Çünkü ilâh olarak kabul edilen parçası tanrıdan ayrıldığı zaman, ilâh olarak kalmamasını gerektirir. Eğer ulûhiyyetin gerçekleşmesi konusunda değeri hâiz kabul edilmiyorsa, o zaman tanrıdan bir parça olamaz. Böylece her üç görüşün de bozuk olduğu gerçekleşmiş oluyor. Dolayısıyla Hıristiyanların sözü bâtıldır.

Dördüncü husûs : Hıristiyanların tevâtür yoluyla, Hz. Îsâ'nın Allah'a ibâdet ve itâata son derece düşkün olduğunu belirtmeleri konusundaki görüşlerinin ibtâline dâirdir. Bu görüş de doğruysa Îsâ'nın ilâh olması imkânsızlaşır. Çünkü tanrı kendi kendine tapmaz. Bütün

bu açık ve bâriz görüşler Hıristiyanların sözlerinin bozukluğuna delâlet etmektedir.

Sonra o hıristiyana dedim ki : Hz. Îsâ'nın ilâh olmasını gösteren ne gibi deliliniz vardır? O dedi ki : Hz. Îsâ'nın ölüleri diriltmesi, sağırları duyurması, körleri gördürmesi ve abraşları iyi etmesi gibi fevkalâde hârikalar göstermesi, beşer elinin mahsûlü olamaz. Bu ancak Tanrı Teâlâ'nın gücü ile gerçekleşebilir. Ben ona dedim ki : Delilin yokluğu, medlûlün de yokluğunu gerektirir mi gerektirmez mi? Eğer delilin yokluğu, medlûlün yokluğunu gerektirir dersen, âlemin ezeldeki yokluğundan yaratıcının yokluğu da gerekir. Şâyet delilin yokluğu, medlûlün yokluğunu gerektirmez dersen, o zaman ben derim ki : Sen tanrının Hz. Îsâ'nın bedenine hülûl etmesini câiz gördüğüne göre, tanrının senin hayvanın, bitkinin ve katı maddenin bedenine hülûl etmediğini nasıl bilebilirsin? O, aradaki fark açıktır, dedi. Tanrının Îsâ'ya hülûl ettiğini kabul etmemin nedeni; Îsâ'dan o hârikulâde fiillerin zuhûr etmesidir. O hârikulâde fiiller, ne senin elinden gelebilir, ne de benim elimden. Şu halde biz de tanrının hülûlü bulunmadığını öğrenmiş oluyoruz. Ben ona dedim ki : Şu anda senin, benim sözümü anlamadığın ortaya çıktı. Evet delilin yokluğunun, medlûlün yokluğunu gerektirmez sözümün anlamını. Çünkü o hârikulâdeliklerin Hz. Îsâ'dan zuhûru tanrının Îsâ'nın bedenine hülûlüne delâlet ediyorsa, bu hârikaların benden ve senden zuhûr etmemesinin sebebi bu delilin bulunmamasından başka bir şey değildir. Delîlin yokluğu, medlûlün yokluğunu gerektirmediği açık olduğuna göre, bu hârikaların benden ve senden zuhûr etmemesi hülûlün benim ve senin hakkında köpek, kedi ve fare hakkında söz konusu olmayacağının delîli olamaz. Sonra dedim ki : Tanrının zâtının, köpek ve sineğin bedenine hülûl etmesini câiz gören bir görüş son derece aşağılık ve çirkin bir görüştür.

Beşinci şekil : Değneğin yılan haline döndürülmesi, akıl nokta-i nazarından ölünün diriltilmesinden daha uzak bir ihtimâldir. Çünkü ölünün bedeniyle dirinin bedeni arasındaki şekil benzerliği, odunla yılanın yapısı arasındaki benzerlikten daha fazladır. Hz. Mûsâ'nın asâsını ejderha haline döndürmesi, Mûsâ'nın ilâh olmasını veya tanrının oğlu olmasını gerektirmediğine göre, ölülerin diriltilmesinin tanrısallığı gerektirmemesi daha evlâ olmalıdır. Bunu söyleyince o hıristiyan sustu ve bir daha konuşmadı. En iyisini Allah bilir. (...) (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, VIII, 78 - 80)

———oOo———

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَىٰ كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ

شَيْـًٔا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ ۚ فَإِن تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٦٤﴾

64 — De ki : Ey ehl-i kitâb; hepiniz, sizinle bizim aramızda eşit olan bir kelimeye gelin : Allah'dan başkasına kulluk etmeyelim. O'na hiçbir şeyi eş koşmayalım. Ve Allah'ı bırakıp da kimimiz, kimimizi Rab edinmesin. Eğer yüz çevirirlerse o vakit şâhid olun ki, biz müslümanız deyin.

Ehl-i Kitâb'ı Dâvet

Bu hitâb yahûdî ve hıristiyan olan ehl-i kitâb ile onların durumunda olanlara yöneltilmiş, umumî bir hitâbdır.

«De ki ey ehl-i kitâb; hepiniz, sizinle bizim aramızda eşit olan bir kelimeye gelin» kelime burada olduğu gibi tâm bir anlam taşıyan cümleye denir. Allah Teâlâ «kelime» yi açıklayarak şöyle buyuruyor : «Allah'dan başkasına kulluk etmeyelim. O'na hiç bir şeyi eş koşmayalım.» Ne putları ne haçı, ne tâğût'u ne ateşi, ne de başka bir şeyi ona ortak koşmayalım, ibâdeti sadece tek ve ortağı olmayan Allah'a tahsîs edelim.

Bu, şu âyetlerde de geçtiği üzere bütün peygamberlerin çağırdığı şeydir :

«Senden önce gönderdiğimiz her peygambere : Benden başka tanrı yoktur. Bana kulluk edin, diye vahyetmişizdir.» (Enbiyâ, 25)

«Andolsun ki her ümmete : Allah'a ibâdet edin ve putlardan kaçının, diye peygamberler göndermişizdir.» (Nahl, 36)

Sonra buyuruyor ki;

«Ve Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi Rab edinmesin.»

İbn Cüreyc şöyle der : Allah'a isyân olan konularda kimimiz kimimize itâat etmesin.

İkrime de şöyle der : Bazımız bazımıza secde etmesin.

«Eğer yüz çevirirlerse o vakit, şâhid olun ki biz müslümanız, deyin.»

Bu çağrıya ve aranızdaki eşit olan kelimeye gelmezlerse, Allah'ın sizin için koymuş olduğu İslâm üzere dâim olduğunuza onları şâhid kılın.

Biz, Buhârî şerhinde, bu konuyu açıklarken zikrettikki, Zührî... yoluyla gelen rivâyette şöyle anlatılır : İbn Abbâs'tan şöyle nakleder :

Ona Ebu Süfyân Rum kralı —Kayser— nın huzûruna girdiklerinde olanları anlatırken söylemiş. Kayser onlara Rasûlullah (s.a.) ın nesebini, sıfatını, niteliklerini ve çağırmış olduğu şeyi sorar. Ebu Süfyân da hepsini bütün açıklığı ile anlatır. Şu kadar var ki Ebu Süfyân o sıralarda bir müşriktir ve henüz müslüman olmamıştır. Bu hâdise Hudeybiye barışından sonra —hadîste de açıklandığı üzere— Mekke'nin fethinden öncedir.

Kayser : Zulmediyor mu? diye sordu.

Ben dedim ki :

Hayır, uzun zamandan beri o'nu tanırım böyle bir şey yapmış değildir.

Sonra şöyle devâm etti : Bundan sonra bana ek olarak bir şey söylememe fırsat vermedi. Daha sonra Rasûlullah (s.a.) ın mektubu getirildi ve o da okudu. Mektup şu meâlde idi : Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Allah'ın elçisi Muhammed'den Rûm'un büyüğü Hirakl'e : Doğru yola uyanlara selâm olsun. Bundan sonra : Müslüman ol, kurtul. Müslüman ol ki Allah sana mükâfâtını iki kat versin. Ama yüz çevirirsen Erîsîlerin (Ariusçuların?) günâhı senin boynunadır ve: «De ki ey ehl-i kitâb, hepiniz sizinle bizim aramızda eşit olan bir kelimeye gelin : Allah'dan başkasına kulluk etmeyelim. O'na hiçbir şeyi eş koşmayalım. Ve Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi Rab edinmesin. Eğer yüzçeviririlerse o vakit şâhid olun ki biz müslümanız, deyin.»

Muhammed İbn İshâk ve başkaları Âl-i İmrân sûresinin başından itibâren seksen küsur âyetin Necrân hey'eti hakkında nâzil olduğunu zikrediyorlar. Zührî de şöyle diyor : «Cizyeyi ilk verenler onlardır.»

Cizye âyetinin Mekke fethinden sonra nâzil olduğunda ihtilâf yoktur. O halde Muhammed İbn İshâk ve Zührî'nin zikrettikleri ile Âl-i İmrân'daki bu âyetin, Hirakl'e yazılan mektupta aynen yer almasının arasını nasıl bulacağız?

Buna çeşitli şekillerde cevâb verilebilir :

Birincisi : Bu âyet iki defa nâzil olmuş olabilir. Bir kerre Hudeybiye'den önce, başka bir kerre de Mekke fethinden sonra.

İkincisi : Âl-i İmrân sûresinin, başından bu âyete kadar olan kısmının Necrân hey'eti hakkında, bu âyetin ise ondan daha önce inmiş olması Ebu Süfyân hadîsinin de delâletiyle İbn İshâk'ın «Seksen küsur âyete kadar...» sözünün mahfûz olmaması mümkündür.

Üçüncüsü : Necrân hey'etinin Hudeybiye'den önce gelmiş olması, la'netleşmeden vazgeçerek vermiş olduklarının cizye olarak değil de anlaşma ve hediye kabîlinden vermiş olmaları, sonra da buna uygun olarak cizye âyetinin indirilmiş olması mümkündür. Nitekim ganîmetlerin beşte biri ve beşte dördü hakkındaki hükümde de böyle olmuş ve

Abdullah İbn Cahş'ın Bedir Gazvesi öncesinde yapmış olduğu uygulamaya uygun şekilde, ganîmetlerin taksîmine dâir âyet nâzil olmuştu.

Dördüncüsü : Muhtemeldir ki, Rasûlullah (s.a.) Hirakl'e gönderdiği mektubda bu ifâdelerin yazılmasını emrettiğinde henüz inzâl olunmamıştı. Sonra Rasûlullah'ın yazdırdığına uygun bir şekilde âyet nâzil olmuştur. Örtünme, esîrler ve münâfıkların namazının kılınmaması hakkında Hz. Ömer'in arzusuna uygun âyetler nâzil olduğu gibi. Şu âyetlerde de durum aynıdır :

«Siz de İbrâhîm'in makâmından bir namazgâh edinin.» (Bakara, 125)

«Şâyet o sizi boşarsa, Rabbı ona, sizden daha iyi... eşler verir.» (Tahrîm, 5)

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تُحَاجُّونَ فِي إِبْرَاهِيمَ وَمَا أُنْزِلَتِ التَّوْرَاةُ وَالْإِنْجِيلُ إِلَّا مِنْ بَعْدِهِ أَفَلَا
تَعْقِلُونَ ﴿٦٥﴾ هَا أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ حَاجَجْتُمْ فِيمَا لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَاجُّونَ فِيمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ
عِلْمٌ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾ مَا كَانَ إِبْرَاهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَٰكِنْ كَانَ
حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٦٧﴾ إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَٰذَا
النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٨﴾

65 — Ey ehl-i kitâb; İbrâhîm hakkında niçin münâkaşa ediyorsunuz? Tevrât da, İncil de, şüphesiz ondan sonra indirilmiştir. Aklınız ermiyor mu?

66 — Siz, hadi bilginiz olan şey üzerinde münâkaşa eden kimselersiniz. Ya bilginiz olmayan şey üzerinde niçin münâkaşa ediyorsunuz? Halbuki Allah bilir, siz bilmezsiniz.

67 — İbrâhîm; ne yahûdî, ne de hıristiyan idi. Fakat o, Allah'ı bir tanıyan, gerçek bir müslüman idi. Ve müşriklerden de değildi.

68 — Doğrusu İbrâhîm'e en yakın olanlar o'na uyanlar; şu peygamber ve imân edenlerdir. Ve Allah mü'minlerin dostudur.

Hz. İbrâhîm'in Gerçek Yakınları

Allah Teâlâ yahûdî ve hıristiyanların Hz. İbrâhim hakkındaki münâkaşalarını ve onlardan herbirinin Hz. İbrâhîm'in kendilerinden (kendi dinleri üzere) olduğu iddiâsını reddediyor. Nitekim Muhammed İbn İshâk İbn Yessâr der ki : Zeyd İbn Sâbit'in kölesi Muhammed İbn Muhammed'in... İbn Abbâs'dan rivâyetine göre : Necrân hıristiyanları ve yahûdî hahamları Rasûlullah (s.a.) ın yanında biraraya geldiler ve o'nun yanında münâkaşaya giriştiler. Hahamlar : İbrâhîm yahûdîdir. Hıristiyanlar da : İbrâhîm hıristiyandır, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Ey ehl-i kitâb İbrâhîm hakkında niçin münâkaşa ediyorsunuz?...» âyetini indirdi.

Ey yahûdîler siz nasıl olur da Hz. İbrâhîm'in yahûdî olduğunu iddiâ edersiniz? O, Allah'ın Tevrât'ı Hz. Mûsâ'ya indirmesinden önce yaşamıştır. Ve siz, ey hıristiyanlar, nasıl olur da o'nun hıristiyan olduğunu iddiâ edersiniz? Hıristiyanlık, Hz. İbrâhîm'in zamanından çok sonra ortaya çıkmıştır. İşte bu sebeple Allah Teâlâ : «Aklınız ermiyor mu?» buyuruyor.

Sonra şöyle devâm ediyor : «Siz, hadi bilginiz olan şey üzerinde münâkaşa eden kimselersiniz. Ya bilginiz olmayan şey üzerinde niçin münâkaşa ediyorsunuz?»

Bu âyet, bilgisi olmayan şeyler üzerinde münâkaşa edenlere bir reddiyedir. Yahûdîler ve hıristiyanlar Hz. İbrâhîm (a.s.) hakkında, bilgisiz oldukları halde münâkaşa ediyorlardı. Meselâ Hz. Muhammed (s.a.) in peygamberliğine kadar geçerli olmak üzere Allah'ın kendilerine, göndermiş olduğu dinle ilgili olarak bildikleri konularda münâkaşa etseler, bu onların hakkı olurdu. Halbuki onlar bilmedikleri konularda konuşuyorlardı. İşte Allah Teâlâ bunu onlara yasaklıyor ve bilmedikleri konuları hâzır ve gâib olan her şeyi, işleri gerçek yönleriyle ve bütün açıklığıyla bilen Allah'a bırakmalarını emrediyor ve şöyle buyuruyor : «Halbuki Allah bilir, siz bilmezsiniz.»

Sonra devâmla :

«İbrâhîm ne yahûdî, ne de hıristiyan idi. Fakat o, Allah'ı bir tanıyan, şirkten kaçıp îmân'a yönelen gerçek bir müslüman idi ve müşriklerden de değildi.»

Bu âyet daha önce Bakara sûresinde geçen «Yahûdî veya nasrânî olun ki hidâyete eresiniz, dediler.» (Bakara, 135) âyeti gibidir.

Allah Teâlâ devâmla buyuruyor ki;

Doğrusu İbrâhîm'e en yakın olanlar, o'na tâbi olmaya en çok hakkı olanlar, o'nun dinine uyanlar; şu peygamber Hz. Muhammed (s.a.) ve o'na îmân eden ansâr, muhâcir ve bunlardan sonra gelen Muhammed ümmetidir. Allah mü'minlerin dostudur.

Saîd İbn Mansûr dedi ki : Bize Ebu'l-Ahvas... İbn Mes'ûd'dan rivâyet etti ki, Rasûlullah (s.a.) :

Her peygamberin, peygamberlerden dostları vardır. Benim de peygamberlerden dostum, atam ve Rabbımın dostu olan İbrâhîm'dir, buyurdu, ve bu âyeti okudu : «Doğrusu İbrâhîm'e en yakın olanlar...» Allah Teâlâ : «Allah mü'minlerin dostudur» buyuruyorki gerçekte Allah, bütün peygamberlerine inananların dostudur.

وَدَّتْ طَّآئِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يُضِلُّونَكُمْ ۚ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّآ أَنفُسَهُمْ وَمَا
يَشْعُرُونَ ﴿٦٩﴾ يَٰٓأَهْلَ الْكِتَٰبِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِـَٔايَٰتِ اللَّهِ وَأَنتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٧٠﴾ يَٰٓأَهْلَ
الْكِتَٰبِ لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْبَٰطِلِ وَتَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٧١﴾ وَقَالَت طَّآئِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ
الْكِتَٰبِ ءَامِنُوا۟ بِالَّذِىٓ أُنزِلَ عَلَى الَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَجْهَ النَّهَارِ وَاكْفُرُوٓا۟ ءَاخِرَهُۥ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٧٢﴾
وَلَا تُؤْمِنُوٓا۟ إِلَّا لِمَن تَبِعَ دِينَكُمْ ۗ قُلْ إِنَّ الْهُدًى هُدَى اللَّهِ ۙ أَن يُؤْتَىٰٓ أَحَدٌ مِّثْلَ مَآ أُوتِيتُمْ أَوْ
يُحَآجُّوكُمْ عِندَ رَبِّكُمْ ۗ قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَآءُ ۗ وَاللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ يَخْتَصُّ
بِرَحْمَتِهِۦ مَن يَشَآءُ ۗ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٧٤﴾

69 — Ehl-i kitâb'tan bir tâife sizi şaşırtmak istediler. Halbuki onlar, kendilerinden başkasını şaşırtamazlar da farkına varmazlar.

70 — Ey ehl-i kitâb, görüp dururken niçin Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz?

71 — Ey ehl-i kitâb, niçin hakkı bâtıla karıştırıyor ve bile bile hakkı gizliyorsunuz?

72 — Ehl-i kitâb'tan bir gürûh şöyle dedi : Varın o mü'minlere indirilenlere güpegündüz îmân edin. Sonunda da dönüp küfredin. Belki onlar da dönerler.

73 — Kendi dininize uyanlardan başkasına inanmayın. De ki : Doğru yol, Allah'ın yoludur. Derler ki : Size verilenin bir benzerinin de birine verildiğini veya Rabbını-

zın katında size delil gösterecekleri bir şeyi açıklamayın. De ki : Doğrusu lutuf Allah'ın elindedir. onu dilediğine verir. Allah Vâsi'dir, Alîm'dir.

74 — Dilediğine rahmetini tahsîs eder. Allah, en büyük lutuf sahibidir.

Ehl-i Kitâb'ın Tuhaf Davranışları

Allah Teâlâ yahûdîlerin müslümanları çekemediklerini ve onları sapıtmak istediklerini haber veriyor. Ve yine bildiriyor ki bu yaptıklarının vebâli yine kendilerine dönecek ve şaşırtılmış olduklarını hissetmiyecekler bile.

Sonra Allah Teâlâ onları reddederek buyuruyor ki;

«Ey ehl-i kitâb, görüp dururken doğru ve gerçek olduğunu bildiğiniz halde niçin Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz? Ey ehl-i kitâb, niçin hakkı bâtıla karıştırıyor ve bile bile hakkı gizliyorsunuz?» Siz Muhammed (s.a.) in kitâbınızda bulunan sıfatını çok iyi bildiğiniz halde gizliyorsunuz.

«Ehl-i kitâb'dan bir gürûh şöyle dedi : Varın o mü'minlere indirilenlere güpegündüz îmân edin sonunda da dönüp küfredin.»

Bu, onlar tarafından hazırlanan bir tuzak idi. Böylece insanlardan henüz îmânı zayıf olanların dinî işlerini, duygularını karıştıracaklardı. Aralarında istişâre etmişler ve şu karâra varmışlardı : Günün başlangıcında îmân etmiş görünecekler, müslümanlarla birlikte sabah namazını kılacaklar. Gün sona erince de tekrâr kendi dinlerine döneceklerdi. Böylece insanların bilgisizleri şöyle düşüneceklerdi : Onlar müslümanların dininde bir eksiklik ve ayıp görmeseler hiç dinlerine geri dönerler miydi? Allah Teâlâ onların bu niyyetlerini şöyle açıklıyor :

«Böylece yapın, belki onlar da dönerler, derler.»

İbn Ebu Necîh, Mücâhid'den nakleder ki; o, Yahûdîler hakkında nâzil olan bu âyet konusunda şöyle dedi : Yahûdîler Rasûlullah (s.a.) ile birlikte sabah namazı kıldılar, günün sonunda da küfrettiler. Bu onların bir hîlesi idi. Böylece insanlar bu dine tâbi olduktan sonra onların bu dindeki sapıklığı gördüklerini zannedeceklerdi.

Avfî İbn Abbâs'tan naklen der ki; Ehl-i kitâb'dan bir grup kendi aralarında şöyle konuştular : Günün başlangıcında Muhammed'in ashâbıyla karşılaşırsanız îmân edin. Akşam olunca da kendi ibâdetinizi yapın. Belki onlar : Bunlar ehl-i kitâb'dır. Bizden daha bilgilidirler, derler.

Allah Teâlâ buyuruyor ki;

«Kendi dininize uyanlardan başkasına inanmayın.» Sizin dininize

inananlar dışında sakın kimseye güvenip de sır vermeyin. Yanınızda olan şeyleri müslümanlara göstermeyin. Olur ki ona inanırlar da bunları, size karşı kullanırlar.

«De ki : doğru yol, Allah'ın yoludur.» Mü'minlerin kalblerini en kâmil îmânâ ulaştıracak olan Allah'dır. Bunu da kulu ve elçisi Muhammed (s.a.) e indirmiş olduğu apaçık âyetler, kesin deliller ve açık huccetlerle gerçekleştirecektir. Ey yahûdîler siz istediğiniz kadar daha önce geçen peygamberlerden naklettiğiniz ve kitâbınızda mevcûd olan Hz. Muhammed'in niteliklerini gizleyin.

«Derler ki : Size verilenin bir benzerinin de birine verildiğini veya Rabbınızın katında size delil gösterecekleri bir şeyi açıklamayın.» Diyorlardı ki : Sizdeki bilgileri müslümanlara göstermeyin. Bunları sizden öğrenirler de sizinle eşit olurlar. Hattâ bütün güçleriyle bunlara îmân edeceklerinden sizden üstün bile olurlar. Ya da Allah katında sizin aleyhinize bunları delil olarak kullanırlar. Böylece bu ilimler hem dünyada hem de âhirette aleyhinize delil ve hüccet oluverir.

«De ki : Doğrusu lutuf Allah'ın elindedir. Onu dilediğine verir.» Bütün işler O'nun tasarrufu altındadır. Veren de O, vermeyen de. Dilediğini îmân, ilim ve tâm bir tasavvur gücü vererek nimetlendirir; dilediğini sapıtır, gözünü ve basîretini bağlar, kalbini ve kulağını mühürler, gözüne perde çeker. Huccet ve hikmet O'nundur.

«Allah Vâsi'dir, Alîm'dir.» Dilediğine rahmetini tahsîs eder. En büyük lutuf sahibidir.

Ey îmân edenler, peygamberiniz Muhammed (s.a.) i diğer bütün peygamberlerden şerefli kılmakla ve sâyesinde sizi şerîatların en güzeline ulaştırmakla Allah size sınırsız ve nitelenemeyecek lutufları tahsîs etmiştir.

وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِقِنْطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِدِينَارٍ لَا يُؤَدِّهِ
إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ وَيَقُولُونَ
عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ بَلَىٰ مَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ وَاتَّقَىٰ فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٧٦﴾

75 — Ehl-i kitâb'tan öylesi vardır ki; kantarla emânet bıraksan onu sana öder. Öylesi de vardır ki; bir tek altın emânet etsen, tepesine dikilmedikçe onu sana ödemez. Bu, onların : Ümmîler hakkında bize karşı sorumluluk yoktur,

demelerindendir. Onlar, bile bile Allah'a karşı yalan söylemektedirler.

76 — Hayır, kim ahdini yerine getirir ve sakınırsa şüphe yok ki; Allah, sakınanları sever

Gerçek Kitâb'ın Ehli Olanlar

Allah Teâlâ yahûdîlerde hâinlik bulunduğunu haber vererek, mü'minleri onlara kanmaktan sakındırıyor. Zîrâ «Onların içinde öyleleri vardır ki, kendisine kantarla mal emânet etsen onu sana geri öder. «Bundan az olanını da elbette geri ödeyecektir.» Öylesi de vardır ki bir tek altın emânet etsen tepesinde dikilmedikçe, hakkını elinden kurtarabilmek için devâmlı ısrârla başında durmadıkça onu sana ödemez.» bir tek altın hakkında böyle yaparsa daha fazlasında ne yapar bir düşünün.

Kantar hakkında sûrenin başında bilgi vermiştik. Dînâr (altın) ise bilinen birşeydir.

İbn Ebu Hâtim diyor ki; bize Saîd İbn Amr'ın... Mâlik İbn Dînâr'dan naklettiğine göre o şöyle demiş : Altına dînâr (دينار) denildi. Çünkü o, hem din hem de ateştir. Kim onu hakkıyla, hakkı olarak alırsa, işte o dinidir, kim de hakkı olmadan alırsa bu kendisi için bir ateştir.

Buhârî'nin Sahîh'inde birkaç yerde zikrettiği bir hadîsi buraya almamız uygun olacaktır. Buhârî'nin Kitâb'ül-Kefâle'de zikrettiği hadîs şöyledir :

Leys... Ebu Hüreyre'den, o da Rasûlullah (s.a.) dan naklediyor ki; Rasûlullah (s.a.) İsrâiloğullarından bir adamı anlattı : O adam, İsrâiloğullarından birisinden kendisine bin dînâr borç vermesini istedi. Borç istenen : Bu işe şâhid tutacağın şâhidler getir, dedi. Adam : Şâhid olarak Allah yeter, dedi. O halde bana bir kefîl göster, deyince de: Kefîl olarak Allah yeter, dedi.

Adam :

Doğru söyledin, diyerek kendisine belli bir va'de ile bin dînârı verdi. Borç alan adam denize açıldı ve ihtiyâcını giderdi. Sonra söz verdiği günde yetişmek üzere binecek bir vâsıta aradı ama bulamadı. Bir ağaç parçası aldı, oydu, içine bin dînâr ile paranın sahibine hitâben bir mektup koydu. Sonra da oyduğu oyuğu kapattı, düzeltti ve bunu yanına alarak denize açıldı, şöyle dedi : «Ey Allah'ım, sen biliyorsun ki ben falancadan bin dînâr borç istedim. Benden kefîl istedi. Ben de : Kefîl olarak Allah yeter, dedim. Seni kefîl olarak kabul etti. Benden şâhid getirmemi istedi. Ben de : Şâhid olarak Allah yeter, dedim. Senin

şâhidliğine râzı oldu. Ona ait olan parayı yetiştirmek için bir binit bulmaya çabaladım, ama bulamadım. Şimdi ise onu Sana bırakıyorum.» Ağaç parçasını denize bıraktı ve ağaç kaybolup gitti. Adam da oradan ayrıldı ve memleketine gitmek üzere vâsıta aramaya koyuldu.

Bu sırada borç veren adam, evinden çıktı ve deniz kenarında beklemeye başladı; belki bir vâsıta gelir de borçlu parasını getirirdi. O esnâda paranın içinde bulunduğu odun parçasını gördü. Evde yakacak odun olarak onu aldı kırınca da içindeki parayı ve mektubu gördü. Sonra borç alan adam geldi ve bin dînârı getirerek : Vallâhi, malını sana getirebilmek için çok vâsıta aradım. Şimdi geldiğimden daha önce hiç bir vâsıta bulamadım, dedi. Alacaklının : Sen bana birşey gönderdin mi? sorusuna : Söyledim ya, bundan önce binecek bir vâsıta bulamadım, diye cevâb verdi. Alacaklı : Muhakkak ki Allah, senin ağaç içinde gönderdiğini bana ulaştırdı. Al bin dînârını, var safâ ile git diyerek parasını iâde etti. Böylece Buhârî hadîsi «muallak» olarak cezm ifâde eden kalıpla kaydediyor.

(.....)

«Bu onların, ümmîler hakkında bize karşı bir sorumluluk yoktur, demelerindendir.» âyetine gelince : Onları, Hakk'ı inkâra sevkeden husûs, onların şöyle demeleridir : Dinimize göre ümmîlerin, yani arapların mallarını yememizin hiçbir mahzûru yoktur. Çünkü Allah, bunu bize helâl kılmıştır.

Allah Teâlâ da şöyle buyuruyor :

«Onlar bile bile Allah'a karşı yalan söylemektedirler.» Bu sözü kendileri uydurdular, bu sapıklıkla Allah'a iftirâda bulundular. Halbuki Allah, hak ile yemenin dışında malların yenilmesini onlara harâm kılmıştır. Muhakkak ki onlar iftirâcı bir kavimdir.

Abdürrezzâk diyor ki; bize Ma'der... Sa'sa'a İbn Yezîd'den nakletti ki, bir adam İbn Abbâs'a; harbde zımmîlerin mallarından tavuk ve koyun gibi mallar ele geçiriyoruz, ne dersin? diye sordu.

Peki siz buna ne diyorsunuz? deyince, Bunda bir beis yok diyoruz, dediler. İbn Abbâs : Sizin bu sözünüz, ehl-i kitâb'ın «ümmîler hakkında bize karşı bir sorumluluk yoktur.» demelerine benziyor. Eğer zimmîler cizyelerini veriyorlarsa, onların kendi gönülleriyle vermeleri hâriç bunlar size helâl değildir. Bu hadîsi Sevrî de Ebu İshâk'dan rivâyet etmiştir.

İbn Ebu Hâtim diyor ki; bize Muhammed İbn Yahyâ... Saîd İbn Cübeyr'den rivâyet etti ki o şöyle demiş :

Ehl-i kitâb ümmîler hakkında bize karşı bir sorumluluk yoktur, deyince Allah'ın Peygamberi şöyle buyurdu : Allah'ın düşmanları yalan söyledi. Câhiliyyet devrinden kalan her şey şu iki ayağımın altın-

dadır, yalnızca emânetler müstesnâ. Zîrâ o, ister iyi ister kötü olsun, emânet mutlakâ sahibine verilecektir.

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor :

«Hayır, kim ahdini yerine getirir ve (günâhtan) sakınırsa...» Ey Ehl-i Kitâb, sizden her kim Allah ile daha önce yapmış olduğu anlaşmaya —ki buna göre— Allah (c.c.) Muhammed (s.a.) i peygamber olarak gönderdiğinde o'na îmân edeceklerdir. Allah Teâlâ aynı şekilde bütün peygamberlerinden ve onların ümmetinden de bu konuda ahd almıştır, kim bu ahde vefâ gösterir, Allah'ın harâm kıldığı şeylerden sakınır, insanlığın efendisi, elçilerin sonuncusu (Muhammed) ile, onun getirdiğine tâbi olursa «Şüphe yok ki Allah sakınanları sever.»

إِنَّ ٱلَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ ٱللَّهِ وَأَيْمَٰنِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُو۟لَٰٓئِكَ لَا خَلَٰقَ لَهُمْ فِى ٱلْءَاخِرَةِ
وَلَا يُكَلِّمُهُمُ ٱللَّهُ وَلَا يَنظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٧﴾

77 — Allah'ın ahdini ve kendi yemînlerini az bir pahaya değişenlerin, âhirette hiç bir payı yoktur. Allah, kıyâmet günü onlarla konuşmaz, onlara bakmaz, onları temize çıkarmaz. Ve onlar için elîm bir azâb vardır.

Allah'ın Ahdini Satanlar

Allah Teâlâ buyuruyor ki : Muhammed (s.a.) e tâbi olmak ve o'nun sıfatlarını, durumunu insanlara anlatmak konusunda Allah'a vermiş oldukları sözü bozanlar ve yalan, kötü, günâhkâr yemînlerine bedel olarak fâni ve az bir dünya malına karşılık tercîh edenler var ya işte «Onların âhirette hiçbir payı yoktur. Allah kıyâmet günü onlarla konuşmaz, onlara rahmet nazarıyla bakmaz. Onları günâh ve pisliklerinden temize çıkarmaz. Aksine cehenneme atılmalarını emreder. Onlar için elîm bir azâb vardır.»

Bu âyet-i kerîme ile ilgili birçok hadîs-i şerîf vârid olmuştur. Bunları zikredelim :

1 — İmâm Ahmed diyor ki; bize Affân'ın... Ebu Zerr'den rivâyetine göre o şöyle demiştir : Rasûlullah :

ثَلَاثَةٌ لَا يُكَلِّمُهُمُ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ، وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِم ، وَلَا يُزَكِّيهِم . وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ قَالَ
فَقَرَأَهَا رَسُولُ اللهِ ﷺ ثَلَاثَ مِرَارٍ. قَالَ أَبُو ذَرٍّ : خَابُوا وَخَسِرُوا . مَنْ هُمْ يَا رَسُولَ اللهِ ؟ قَالَ

الْمُسْبِلُ وَالْمَنَّانُ وَالْمُنْفِقُ سِلْعَتَهُ بِالْحَلِفِ الْكَاذِبِ

Üç kişi vardır ki, Allah kıyâmet günü onlarla konuşmaz, onlara (rahmet nazarıyla) bakmaz, onları temize çıkarmaz ve onlar için elîm bir azâb vardır, buyurdu. Ebu Zerr der ki : Rasûlullah (s.a.) bunu üç kerre okudu. Ebu Zerr; bunlar kaybedip hüsrâna uğradılar. Ey Allah'ın Rasûlü onlar kimlerdir? dedi.

Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Elbisesini kibirlenerek yerde sürüyen, malının değerini yalan yemînle artıran ve yaptığı iyiliği, karşısındakinin başına kakandır..

Müslim ve Sünen sahipleri de hadîsi Şu'be kanalıyla rivâyet etmişlerdir.

Hadîsin başka bir tarîktan rivâyeti de şöyledir :

İmâm Ahmed diyor ki; bize İsmâîl... Ebu'l-Ahmes'den rivâyet etti ki o şöyle demiştir : Ebu Zerr'e rastladım ve ona dedim ki : Bana ulaştığına göre sen Rasûlullah (s.a.) dan bir hadîs rivâyet ediyormuşsun?

Dedi ki : Rasûlullah (s.a.) dan işittikten sonra ondan işittiğim şey hakkında yalan söyleyeceğimi sanma, benden sana ulaşan nedir?

Ben dedim ki : Bana ulaştı ki sen şöyle diyormuşsun : Üç kişi vardır ki; Allah onları sever; yine üç kişi vardır ki, Allah onları sevmez ve onlara buğzeder.

Ebu Zerr şöyle dedi : Evet bunu söyledim ve (Allah Rasûlünden) işittim.

Ben yine sordum : Kimdir o Allah'ın sevdikleri?

Bir grup içinde düşmanla karşılaşır da onunla, öldürülünceye kadar ya da gâlib gelinceye kadar vuruşur. Bir kavim sefere çıkar, yolculukları uzar ve bir yerde konaklamak isterler ve konaklarlar. Onlardan birisi bir kenara çekilir ve tekrâr yola çıkmak üzere diğerlerini uyandırıncaya kadar namaz kılar. Bir de bir adamın kendine eziyet veren bir komşusu olur da, Allah aralarını ölüm ya da komşusunun ayrılıp gitmesiyle ayırıncaya kadar onun eziyetlerine sabreder.

Ya Allah'ın sevmedikleri kimlerdir? Çok yemîn eden tâcir (veya satıcı), hîlekâr fakîr ve çok minnet eden cimri. Hadîs bu şekliyle garîbtir.

2 — İmâm Ahmed diyor ki; bize Yahyâ İbn Saîd'in... Adiyy İbn Ümeyra el-Kindî'den rivâyetine göre o şöyle dedi :

Kindeli İmri'ül-Kays İbn Âbis adında bir adam ile Hadramût'dan bir adam, bir yer (toprak parçası) üzerinde Rasûlullah (s.a.) ın huzûrunda tartıştılar. Rasûl-i Ekrem Hadramût'lu adamdan belge istedi. Adamın bir belgesi yoktu. İmri'ül-Kays'dan yemîn etmesini istedi. Hadramûtlu adam : Ey Allah'ın Rasûlü eğer bu adama yemîn imkânı verir-

sen —Kâ'be'nin Rabbına yemîn olsun— benim toprağım gider, dedi. Allah'ın Rasûlü : Kim, birisinin malını kendine maletmek için yalan yere yemîn ederse, Allah'a kavuştuğunda Allah'ı kendine kızgın olarak bulur, buyurdular.

(Râvî) Racâ' şöyle der : Allah'ın Rasûlü : «Allah'ın ahdini ve yemînlerini az bir pahaya değişenlerin...» âyetini okudu. İmri'ül-Kays'ın: Ey Allah'ın Rasûlü, peki onu bırakanlara ne var? sorusuna, Allah Rasûlü : «Cennet» buyurdular. İmri'ül-Kays :

Şâhid ol, ben hepsini ona bıraktım, dedi. Hadîsi Neseî de Adiyy İbn Adiyy'den rivâyet etmiştir.

3 — İmâm Ahmed diyor ki; bize Ebu Muâviye'nin... Abdullah'tan rivâyetine göre o şöyle dedi :

Allah'ın Rasûlü (s.a.) buyurdu : Kim, bir müslümanın malını kendine mal etmek için yalan yere yemîn ederse Allah (c.c.) kendisine kızgın olduğu halde Allah'a kavuşur.

Eş'as şöyle diyor : Vallâhi, bu hadîs benim hakkımda söylenmişti. Şöyle ki : Benimle bir yahûdî arasında ihtilâflı bir arâzî vardı. Adam benim hakkımı inkâr etti. Adamı tuttum Allah Rasûlünün (s.a.) huzûruna götürdüm. Rasûlullah (s.a.) bana : Belgen var mı? buyurdu. Ben : Hayır, dedim. Yahûdî'ye, yemin et, dedi.

Ben söze karıştım : Ey Allah'ın Rasûlü adam yemîn eder, benim de malım gider. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Allah'ın ahdini ve kendi yemînlerini az bir pahaya değişenlerin...» âyetini inzâl etti. Hadîsi Buhârî ve Müslim de A'mes'ten rivâyetle tahrîç etmişlerdir.

Bu hadîsin başka bir tarîktan rivâyeti de şöyledir : İmâm Ahmed diyor : Bize Yahyâ İbn Âdem'in... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu :

Kim müslüman bir kişinin malını kendine mal ederse, Allah'a kavuştuğunda O'nu kendine kızgın olarak bulur.

Eş'as İbn Kays geldi ve : Ebu Abdurrahmân size ne rivâyet ediyor? diye sordu. Durumu anlattık. Şöyle dedi : Bu hadîs benim hakkımdadır. Amcam oğlu ile aramızda ortak, fakat onun elinde bulunan bir kuyu konusunda Allah Rasûlünün (s.a.) huzûrunda tartıştık. Rasûlullah (s.a.) : Onun, senin kuyun olduğuna dair elinde bir belge varsa ne âlâ, değilse ona yemîn ettireceğim, buyurdu. Ben : Elimde belge yok. Onun yemîni ile hükmedersen de benim kuyum gidecek. Zîrâ hasmım günâhkâr bir kişidir, deyince Rasûlullah (s.a.) : Kim müslüman bir kişinin malını kendine malederse Allah'a kavuştuğunda O'nu kendine kızgın olarak bulur.» buyurdular, ve bu âyeti okudular : «Allah'ın ahdini ve kendi yemînlerini az bir pahaya değişenlerin...»

4 — İmâm Ahmed diyor ki; bize Yahyâ İbn Ğaylân... Muâz İbn Enes'den o da babasından rivâyet etti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle bu-

yurdu : Allah'ın birtakım kulları vardır ki kıyâmet günü onlarla konuşmaz, onları temize çıkarmaz ve onlara bakmaz.

Kimdir onlar ey Allah'ın elçisi? diye soruldu. Anne-babasından yüzçeviren evlâd, çocuğundan yüzçeviren ebeveyn ve bir de bir kavmin kendisine iyilik yaptığı, sonra da onların nimetlerini inkâr ederek onlardan yüzçeviren kişi, dedi.

5 — İbn Ebu Hâtim dedi : Bize Hasan İbn Arafe'nin... Abdullah İbn Ebu Evfâ'dan rivâyetine göre; bir adam pazara bir mal koydu ve müslümanlardan birisini aldatmak için vermediği halde, o malı birisine verdiğine dâir, Allah adına yemîn etti. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu : «Allah'ın ahdini ve kendi yemînlerini az bir paha ile değişenlere...» Bu hadîsi başka bir şekilde Buhârî de Avvâm'dan rivâyet etmiştir :

6 — İmâm Ahmed dedi : Bize Vekî'in... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre :

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu :

Üç kişi vardır ki kıyâmet günü Allah onlarla konuşmaz, onlara bakmaz ve onları temize çıkarmaz. Onlar için elîm bir azâb vardır :

Yolcuya yanındaki fazla suyu vermeyen, bir mal için yalan yere yemîn eden, bir imâma bîat edip de sonra imâm kendisine (mal) verirse bîatına vefâ gösteren, vermediği takdirde de vefâ göstermeyen kişi. Hadîsi Ebu Dâvûd ve Tirmizî de Vekî' kanalıyla rivâyet etmişlerdir, Tirmizî bu hadîs hasendir, sahîhtir, der.

وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُۥنَ أَلْسِنَتَهُم بِالْكِتَٰبِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَٰبِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَٰبِ
وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِندِ اللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِندِ اللَّهِ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٨﴾

78 — Onlardan bir gürûh vardır ki; kitâbda olmadığı halde kitâbdan zannedesiniz diye, dillerini eğip, bükerler. Allah katından olmadığı halde Allah katındandır, derler. Allah adına, bile bile yalan söylerler.

Allah'a İsnâdda Bulunanlar

Allah Teâlâ yahûdîlerden —Allah'ın la'neti onların üzerlerine olsun— haber vererek buyurur ki; onların içinde bir grup var ki, onlar kelimeleri yerlerinden kaldırarak tahrîf ederler, Allah kelâmını değiştirirler ve asıl yerlerinden kaldırırlar. Böylece câhillere, Allah kitâbın-

da bu şekilde olduğu vehmini vermek isterler ve bu yaptıkları şeyi Allah'a nisbet ederler. Bu, açıkça Allah'a karşı bir yalandır. Kendileri yalan söylediklerini ve bu konuda iftirâ ettiklerini bile bile böyle yaparlar. İşte bunun için Allah Teâlâ «Allah adına bile bile yalan söylerler.» buyuruyor.

Mücâhid, Şa'bî, Hasan, Katâde, Rebî' İbn Enes, «dillerini eğip bükenler» ifâdesini, tahrîf ederler diye tefsîr etmişlerdir.

Buhârî İbn Abbâs'tan naklediyor: Onlar (kitâbları) tahrîf ediyor ve ilâvede bulunuyorlar. Allah'ın yaratıklarından, Allah'ın kitâbının lafzını izâle edebilecek hiç kimse yoktur. Olsa olsa tahrîf etmiş ve te'vîl edilmeyecek mânâlarla te'vîl etmişlerdir.

Vehb İbn Münebbih de şöyle der: Tevrât ve İncil, Allah'ın onları inzâl ettiği gibidir, bir harfi bile değişmemiştir. Fakat onlar tahrîf ve te'vîllerle bir de kendiliklerinden yazmış oldukları kitaplarla sapıklığa düşmüşlerdir.

«Allah katından olmadığı halde Allah katındandır, derler.» Allah'ın kitaplarına gelince, onlar korunmuştur ve onlarda bir değişiklik yoktur.

İbn Ebu Hâtim rivâyet ediyor: Eğer Vehb (İbn Münebbih) onların halen ellerinde bulunan kitâbları kasdediyorsa bunlar değiştirilmiş, tahrîf edilmiş ,ziyâde ve noksanlıklara ma'rûz kalmıştır. Bunların arapçaya çevirilmesi sırasında da birçok hatâlar, eksik ve fazlalıklar, fâhiş vehimler olmuştur. Bunları arapça olarak ifâde eden kimsenin açıklaması, birçoklarının belki de tamâmının yanlış anlamasından ibârettir. Ama Vehb, Allah'ın kitâblarını —ki katında mevcûd olanlardır— kastediyorsa, bunlar korunmuştur ve onlara yabancı hiçbir şey girmemiştir.

مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي
مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَٰكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ ﴿٧٩﴾
وَلَا يَأْمُرَكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ أَرْبَابًا أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٨٠﴾

79 — Hiç bir insana yakışmaz ki; Allah kendisine kitâbı, hükmü ve peygamberliği versin de sonra o, insanlara: Allah'ı bırakıp bana kullar olun, desin. Fakat: Kitâbı okuyup öğrettiğinize göre Rabb'a kul olun, demek yaraşır.

80 — Size melekleri ve peygamberleri Rab olarak benimsemenizi de emretmez. Müslüman olduktan sonra size küfretmeyi mi emredecek?

Muhammed İbn İshâk der ki; Muhammed İbn Ebu Muhammed'in... İbn Abbâs'dan naklettiğine göre : Necrân'lı yahûdî ve hıristiyan din adamları Rasûlullah (s.a.) ın katında toplandılar ve Rasûlullah (s.a.) onları İslâm'a çağırdı. Bu sırada Ebu Râfi' el-Kurazî Rasûlullah (s.a.) a şöyle dedi : Ey Muhammed, hıristiyanların Meryem oğlu Îsâ'ya tapmaları gibi sen de bizim sana tapmamızı mı istiyorsun?

Yine Necrân'lılardan bir hıristiyan olan Reîs adındaki adam da : Ey Muhammed, bizden bunu mu istiyorsun, bizi buna mı çağırıyorsun? diye sordu. Rasûlullah (s.a.) : Allah'dan başkasına tapmaktan veya O'ndan başkasına tapmayı emretmekten Allah korusun. Allah beni bunun için göndermedi, bunu emretmedi, buyurdu. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Hiçbir insana yakışmaz ki, Allah kendisine kitâbı, hükmü ve peygamberliği versin de...» âyetlerini indirdi.

«Hiçbir insana yakışmaz ki, Allah kendisine kitâbı, hükmü ve peygamberliği versin de sonra o, insanlara : Allah'ı bırakıp bana kullar olun desin.» âyetine gelince; Allah'ın kendisine kitâb, hüküm ve peygamberlik verdiği kişinin : «Allah ile beraber, O'nun dışında bana tapının» demesi yaraşmaz. Böyle bir şey bir peygambere, bir Rasûle yaraşmazsa onların dışında insanlardan herhangi birisine hiç de yaraşmaz.

Bunun için Hasan el-Basrî şöyle der : Bir mü'minin, insanlara, kendine tapmalarını emretmesi yaraşmaz. Ehl-i kitâb'ın bir kısmı diğerlerine tapardı : Bilginlerine ve din adamlarına taparlardı. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor :

«Onlar Allah'dan başka hahamlarını, râhiblerini... rablar edindiler.» (Tevbe, 31)

İlerde geçeceği gibi Müsned ve Tirmizî'de belirtilir ki;

Adiyy İbn Hâtim şöyle demiş : Ey Allah'ın elçisi, ehl-i kitâb onlara tapmıyordu ki? Allah'ın Rasûlü buyurdu : Evet tapmıyorlardı ama onlar, kendilerine Allah'ın harâmlarını helâl, helâllerini de harâm kılıyorlardı. Onlar da buna uyuyorlardı. İşte onların bilgin ve din adamlarına tapmaları budur.

Bilginlerin, din adamlarının ve sapıklık önderlerinin câhilleri bu kötülemenin hükmü içindedirler. Peygamberler ile onlara uyan, ilmi ile âmil bilginler ise bu hükme girmezler. Zîrâ onlar Allah'ın emrettiği ve peygamberlerinin kendilerine teblîğ ettiği şeyleri emrediyor; peygamberlerin kendilerine ulaştırdığı, Allah'ın yasaklarından da nehyediyorlardı. Bütün peygamberler, Allah'ın kendilerine yüklemiş olduğu, peygamberliği ve emâneti teblîğ etme görevini, yerine getirme konusunda Allah ile yaratıkları arasında birer elçidirler ve bu vazîfeyi en mükemmel şekilde yapmışlar, halka nasîhat etmişler ve onlara hakk'ı teblîğ etmişlerdir.

«Fakat kitâbı okuyup öğrettiğinize göre, Rabb'a kul olun, demek yaraşır.»

Fakat peygamberler, insanlara : «Rabb'a kul olun.» derler.

İbn Abbâs, Ebu Rezîn ve başkalarının ifâdesine göre; hakîmler, âlimler ve hilim sahipleri böyle derler.

Hasan el-Basrî ve başkalarının ifâdesine göre de fakîhler böyle derler. İbn Abbâs, Saîd İbn Cübeyr, Katâde, Atâ el-Horasânî, Atiyye el-Avfî, Rebî' İbn Enes'den de aynı görüş rivâyet edilir. Hasan'dan rivâyete göre ise burada ibâdet ve takvâ ehli kastedilmiştir.

Dahhâk «Kitâbı okuyup öğrettiğinize göre Rabb'a kul olun.» âyeti hakkında şöyle der : Kur'an'ı öğrenenin aynı zamanda fakîh de olması lâzımdır.

(.....)

Allah Teâlâ sonra şöyle buyuruyor :

«Size, melekleri ve peygamberleri Rab olarak benimsemenizi de emretmez.» Allah'dan başka ne bir peygambere, ne de mukarrebûn meleklerinden birine tapmanızı emretmez. «Müslüman olduktan sonra size, küfretmeyi mi emredecek?» Elbette bunu yapmaz. Allah'dan başkasına tapmaya çağıran muhakkak ki küfre çağırmış olur. Peygamberler ise ancak îmân ile emrederler. O îmân ki tek ve ortağı olmayan Allah'a tapmaktır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Senden önce gönderdiğimiz her peygambere : Benden başka tanrı yoktur. Bana kulluk edin, diye vahyetmişizdir.» (Enbiyâ, 25) «Andolsun ki her ümmete : Allah'a ibâdet edin ve putlardan kaçının, diye peygamber göndermişizdir.» (Nahl, 36) «Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerden sor. Biz, Rahmân'dan başka ibâdet edecek tanrıları meşrû' kılmış mıyız?» (Zuhruf, 45)

Meleklerden haber vererek de şöyle buyurur : «Bunlardan her kim «Tanrı o değil de benim...» derse, onu derhâl cehennemle cezâlandırırız. Ve Biz zâlimlerin cezâsını böyle veririz.» (Enbiya, 29)

وَإِذْ أَخَذَ ٱللَّهُ مِيثَٰقَ ٱلنَّبِيِّۧنَ لَمَآ ءَاتَيْتُكُم مِّن كِتَٰبٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَآءَكُمْ رَسُولٌ مُّصَدِّقٌ لِّمَا
مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِۦ وَلَتَنصُرُنَّهُۥ ۚ قَالَ ءَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِى ۖ قَالُوٓا۟ أَقْرَرْنَا ۚ
قَالَ فَٱشْهَدُوا۟ وَأَنَا۠ مَعَكُم مِّنَ ٱلشَّٰهِدِينَ ﴿٨١﴾ فَمَن تَوَلَّىٰ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ
ٱلْفَٰسِقُونَ ﴿٨٢﴾

81 — Hani Allah Peygamberlerden söz almış: Andolsun ki, size kitâbı, hikmeti verdim. Yanınızda olanı doğrulayıcı bir peygamber geldiğinde mutlakâ o'na inanacak ve yardım edeceksiniz. İkrâr edip de ahdi kabul ettiniz mi? demişti. Onlar da: İkrâr ettik, demişlerdi. Allah: Şâhid olun, Ben de sizinle beraber şâhidlerdenim, demişti.

82 — Artık kim bundan sonra dönerse işte onlar, fâsıklardır.

Ahdinden Dönenler

Allah Teâlâ haber veriyor ki; Hz. Âdem (a.s.) den Hz. Îsâ (a.s.) ya kadar gönderdiği bütün peygamberlerden —Allah kendisine kitâb ve hikmet vermiş ve hangi dereceye ulaşmış olursa olsun— kendisinden sonra bir peygamber geldiği takdîrde, o'na îmân ve yardım edeceğine, kendisinde bulunan ilim ve peygamberliğin o'na uymasına ve îmân etmesine engel olmayacağına dâir söz almıştır. Bunun için şöyle buyuruyor: «Hani Allah peygamberlerden söz almış: Andolsun ki, size kitâbı, hikmeti verdim. Yanınızda olanı doğrulayıcı bir peygamber geldiğinde, mutlakâ o'na inanacak ve yardım edeceksiniz. İkrâr edip de ahdi kabul ettiniz mi? demişti.» İbn Abbâs, Mücâhid, Rebî', Katâde ve Süddî âyetteki (اصرى) kelimesinin «ahid» anlamına olduğunu söylemişler; Muhammed İbn İshâk da burayı şöyle anlamaktadır: Size yüklenen ahdim, zor ve pekiştirilmiş olan mîsâkım ağır oldu.

«Onlar da: İkrâr ettik, demişlerdi. Allah: Şâhid olun, Ben de sizinle beraber şâhidlerdenim, demişti. Artık bu ahid ve söz vermeden sonra «Kim dönerse işte onlar fâsıklardır.»

Ali İbn Ebu Tâlib ve amcası oğlu Abdullah İbn Abbâs şöyle dedi: Allah Teâlâ; gönderdiği her peygamberden kendisi hayatta iken Muhammed (s.a.) peygamber olarak gelirse o'na îmân edip yardım edeceği, ümmetinden de hayatta oldukları sırada Muhammed (s.a.) gelirse îmân edip o'na yardım edecekleri husûsunda söz alacağına dâir ahid almıştır.

Tâvûs, Hasan el-Basrî ve Katâde şöyle dediler: Allah, peygamberlerden, birbirlerini doğrulayacaklarına dâir söz aldı.

Bunların tevcîhi Hz. Ali ve İbn Abbâs'ın sözlerine zıt değil, belki onun bir lâzımı ve tamâmlayıcısıdır. Bu sebepledir ki, Abdürrezzâk Ma'mer'den, o Tâvûs'dan, Tâvûs da babasından Hz. Ali'nin sözünün bir benzerini rivâyet etmiştir.

İmâm Ahmed dedi: Bize Abdürrezzâk'ın... Abdullah İbn Sâbit'-den rivâyet ettiğine göre Hz. Ömer Rasûlullah (s.a.) a geldi ve: Ey Allah'ın Rasûlü, ben Kurayza'lı bir kardeşime uğradım. Bana Tevrât'tan bazı şeyler yazdı. Onları size arzedeyim mi? dedi.

Rasûlullah (s.a.) ın yüzü değişti. Abdullah İbn Sâbit der ki: Ben, Hz. Ömer'e: Rasûlullah (s.a.) ın yüzü nasıl oldu görmez misin? dedim. Bunun üzerine Hz. Ömer: Biz Allah'ı Rab, İslâm'ı din ve Hz. Muhammed (s.a.) i rasûl olarak kabul edip râzı olduk, dedi.

Râvî anlatıyor: Rasûlullah'ın o hali zâil olunca buyurdular ki; Muhammed'in nefsi kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki, Mûsâ size gelse ve beni bırakıp ona tâbi olsaydınız muhakkak ki sapıtmış olurdunuz. Siz, ümmetlerden benim payıma düşen, ben de peygamberlerden sizin payınıza düşenim.

Hâfız Ebu Bekr der ki, bize İshâk... Câbir'den rivâyet etti ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş:

Ehl-i kitâb'a bir şey sormayınız. Onlar sizi hidâyete ulaştırmaz. Zîrâ kendileri dalâlete düşmüşlerdir. Eğer sorarsanız ya bir bâtılı doğrulamış, ya da bir gerçeği yalanlamış olursunuz. Allah'a yemîn olsun ki; eğer Mûsâ aranızda hayatta olsaydı, ancak bana tâbi olması o'na helâl olurdu.

Diğer bazı hadîslerde de şöyle geçer: Eğer Mûsâ ve Îsâ hayatta olsalardı mutlakâ bana tâbi olurlardı.

Allah'ın Rasûlü Muhammed (s.a.) peygamberlerin sonuncusudur. Allah'ın salât ve selâmı kıyâmete kadar dâimâ o'nun üzerine olsun. O en büyük imâmdır. Hangi asırda olursa olsun, diğer bütün peygamberlerden önce o'na itâat vâcib olurdu. İşte bunun içindir ki, mi'râc gecesi peygamberler Beyt'ül-Makdis'de toplandıklarında; onlara imâm olmuştu. Haşr günü Rab, hakları ayırmak üzere geldiğinde şefâatçı yine o'dur. Ülü'l-Azm peygamberlerin gelip geçtiği ve sonunda nöbetin kendisine gelip de ancak o'na mahsûs olarak kaldığı makâm-ı Mahmûd da Rasûlullah Muhammed (s.a.) e yaraşır.

أَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبْغُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا
وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾ قُلْ آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ
وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَالنَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ
بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿٨٤﴾ وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ

مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٨٥﴾

83 — Yoksa Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Oysa göklerde ve yerde kim varsa, ister istemez O'na teslîm olmuştur. Ve O'na döndürüleceklerdir.

84 — De ki: Allah'a îmân ettik. Bize indirilene. İbrâhîm, İsmâîl, İshâk, Ya'kûb ve oğullarına indirilenlere, Mûsâ'ya, Îsâ'ya ve peygamberlere; rabları tarafından verilenlere de îmân ettik. Onların hiç birisi arasında fark gözetmeyiz. Ve biz O'na teslîm olanlarız.

85 — Kim, İslâm'dan başka bir din ararsa, ondan aslâ kabul olunmaz. Ve o, âhirette hüsrâna uğrayanlardandır.

İslâm'dan Başka Din Arayanlar

Allah Teâlâ, Allah'ın dininden başka bir din istiyenlere red makâmında olmak üzere böyle buyuruyor. Allah'ın dini ki; kitaplarını onunla indirmiş, peygamberlerini onunla göndermiştir. O din tek ve ortağı olmayan Allah'a kulluktur. «Göklerde ve yerde kim varsa ister istemez O'na teslîm olmuştur.» Nitekim Cenâb-ı Hak bir başka âyette şöyle buyurur:

«Göklerde ve yerdekiler de, gölgeleri de sabah akşam ister istemez Allah'a secde ederler.» (Ra'd, 15)

«Allah'ın yarattığı şeylerin gölgelerinin sağa-sola vurarak boyun eğip Allah'a secde ettiklerini görmüyorlar mı? Göklerde ve yerde bulunan canlılar ve melekler büyüklük taslamaksızın Allah'a secde ederler. Kâhir ve Hâkim olan Rablarından korkarlar ve emrolundukları şeyleri yaparlar.» (Nahl, 48 - 50)

Mü'min, kalbini ve kalıbını kendi isteğiyle Allah'a teslîm etmiştir. Kâfir ise istemeye istemeye. Zîrâ o da Allah'ın karşı çıkılamayan ve kurtuluşu olmayan büyük hükümrânlığı, kahr ve galebesi altındadır.

Bu âyetin tefsîrinde başka bir mânâda bir hadîs-i şerîf vârid olmuştur ve ihtivâ ettiği tevcîh garîbtir. Şöyle ki:

Hâfız Ebu'l-Kâsım Taberânî diyor ki: Ahmed İbn Nadr... Atâ İbn Ebu Rebâh'dan; o da Rasûlullah (s.a.) dan rivâyet etti: «Göklerde ve yerdê ne varsa ister istemez O'na teslîm olmuştur.» âyeti hakkında Rasûlullah şöyle buyurmuştur:

Semâda olanlar meleklerdir. Yerde kendi isteğiyle Allah'a teslîm olanlar müslüman olarak doğanlardır, istemeyerek teslîm olanlar ise

zincir ve bukağılarla getirilen ümmetlerin esîrleri olup bunlar istemedikleri halde cennete sürüleceklerdir.

Sahîh bir hadîste de şöyle denilir :

Rabbın, zincirlerle bağlı olarak cennete sürülen bir kavme şaşar.

Buna diğer bir yönden başka bir delil daha ilerde gelecektir. Fakat âyete bizim verdiğimiz önceki mânâ daha kuvvetlidir.

Vekî' tefsîrinde şöyle der : Bize Süfyân... Mücâhid'den rivâyet etti ki : «Göklerde ve yerde ne varsa, ister istemez Allah'a teslîm olmuştur» âyeti;

«Andolsun ki onlara : Gökleri ve yeri kim yarattı? diye sorsan Allah,derler.» (Lokmân, 25) âyeti gibidir.

Vekî' yine tefsîrinde Süfyân kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetle bu âyeti şöyle tefsîr ediyor : Oysa göklerde ve yerde ne varsa, Allah kendilerinden söz aldığında, ister istemez O'na teslîm olmuştur.

«Ve (Kıyâmet günü) hepsi O'na döndürülecekler. O da hepsinin amelinin karşılığını verecektir.»

Sonra Allah Teâlâ şöyle buyuruyor :

«De ki Allah'a îmân ettik. Bize indirilen Kur'an'a, İbrâhîm, İsmâîl, İshâk ve Ya'kûb'a indirilen vahy ve sahîfelere, Ya'kûb'un oğullarına —ki İsrâiloğullarının Ya'kûb'dan türeyen oniki sıbtıdır— indirilenlere, Mûsâ'ya verilen Tevrât'a, Îsâ'ya indirilen İncil'e ve bütün peygamberlere indirilenlere îmân ettik. Onların hiçbiri arasında fark gözetmez, tamâmına îmân ederiz. Ve biz O'na teslîm olanlarız.»

Bu ümmetin mü'minleri gönderilen her peygambere, indirilen her kitâba îmân eder, onlardan hiçbirini inkâr etmez; bilakis Allah katından indirilen her kitâbı, Allah'ın gönderdiği her peygamberi doğrular.

Sonra şöyle buyuruyor :

«Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, Allah'ın koymuş olduğu yoldan başka bir yola giderse, ondan aslâ kabul olunmaz. Ve o âhirette hüsrâna uğrayanlardandır.» Sahîh bir hadîs-i şerîf'te Rasûlullah (s.a.) da şöyle buyurur : Kim bizim dinimizde olmayan bir ameli işlerse o reddedilmiştir.

İmâm Ahmed der ki; bize Hâşim oğullarının kölesi Ebu Saîd... Ebu Hüreyre'den rivâyet etti ki —biz o sırada Medîne-i Münevvere'de idik— Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Kıyâmet günü ameller gelir : Namaz gelir ve; Ey Rabbım, ben namazım, der. Allah Teâlâ; sen hayır üzeresin, buyurur. Sadaka gelir ve; ey Rabbım ben sadakayım, der Allah Teâlâ ona; sen hayır üzeresin, buyurur. Sonra oruç gelir ve; ey Rabbım ben orucum, der. Allah Teâlâ da ona; sen hayır üzeresin, buyurur. Böylece bütün ameller gelir ve Allah Teâlâ hepsine de; sen hayır üzeresin, buyurur. Son olarak İslâm gelir ve; ey Rabbım sen selâm'sın,

ben de İslâm, der. Allah Teâlâ da ona; sen hayır üzeresin. Bugün seninle olacağım ve seninle vereceğim, buyurur. Allah Teâlâ kitâbında :

«Kim, İslâm'dan başka bir din ararsa ondan aslâ kabul olunmaz ve o, âhirette hüsrâna uğrayanlardandır.» buyuruyor. Hadîsi yalnızca Ahmed İbn Hanbel tahrîç etmiştir. İmâm Ahmed'in oğlu Ebu Abdurrahmân Abdullah şöyle der : Abbâd İbn Râşid güvenilir bir râvidir. Fakat Hasan, Ebu Hüreyre'den işitmemiştir.

كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ وَشَهِدُوا أَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ
الْبَيِّنَاتُ ۚ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٨٦﴾ أُولَٰئِكَ جَزَاؤُهُمْ أَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ اللَّهِ
وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿٨٧﴾ خَالِدِينَ فِيهَا ۖ لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ
يُنظَرُونَ ﴿٨٨﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِن بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٨٩﴾

86 — İmân ettikten, peygamberin hak olduğunu gördükten ve kendilerine apaçık delillergeldikten sonra küfre sapan bir kavmi Allah nasıl hidâyete eriştirir? Ve Allah, zâlimler gürûhunu hidâyete iletmez.

87 — İşte bunların cezâsı : Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların la'neti onların üzerinedir.

88 — Ebediyyen onun içindedirler. Onlardan azâb hafîfletilmez ve onlara rahmet nazarıyla bakılmaz.

89 — Ancak bunun ardından tevbe edip, islâh edenler müstesnâdır. Doğrusu Allah, Ğafûr'dur, Rahîm'dir.

İmândan Dönenler

İbn Cerîr diyor ki; bize Muhammed İbn Abdullah'ın... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o şöyle demiştir :

Ansârdan bir adam müslüman olmuş, sonra dinden çıkarak küfre katılmış, fakat pişmân olarak kavmine şu haberi göndermişti : Benim için Allah Rasûlüne sorun : Benim için tevbe var mı? Bunun üzerine; bu âyetler nâzil oldu. Kavmi o adama bunu haber verdiler. O da geldi ve yeniden müslüman oldu. Hadîsi Neseî, İbn Hibbân ve Hâkim, Dâvûd İbn Ebu Hind kanalıyla rivâyet etmişlerdir : Hâkim; İsnâdı sahîhtir, ama Buhârî ve Müslim tahrîç etmemiştir, der.

Abdürrezzâk diyor ki; bize Ca'fer İbn Süleymân... Mücâhid'den rivâyet etti ki, o şöyle dedi : Hâris İbn Süveyd Râsûlullah (s.a.) a geldi ve müslüman oldu. Sonra kâfir oldu ve kavmine döndü. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyetleri inzâl buyurdu. Bu âyetleri Hâris'in kavminden birisi alıp götürdü ve o'na okudu. Hâris : Vallâhi ben seni doğru bir adam olarak bilirim. Allah Rasûlü senden daha doğrudur. Allah Teâlâ ise üçünüzün en doğru olanıdır, dedi.

Râvî anlatıyor : Hâris döndü ve müslüman oldu. Hem de iyi bir müslüman.

Allah Teâlâ buyuruyor ki;

«Îmân ettikten, peygamberin hak olduğunu gördükten ve kendilerine apaçık deliller geldikten sonra küfre sapan bir kavmi Allah nasıl hidâyete eriştirir?»

Peygamberin kendilerine getirdiklerinin doğruluğuna dâir huccetler ve bürhânlar ortaya konup durum açıklığa kavuştuktan sonra, şirkin karanlıklarına dönenler var ya işte onlar, hidâyeti körlükle karıştırdıktan sonra, hidâyete yeniden nasıl hak kazanabilirler? İşte bunun için Allah Teâlâ :

«Ve Allah, zâlimler gürûhunu hidâyete iletmez. İşte bunların cezâsı : Allah'ın ve yaratmış olduğu meleklerle bütün insanların la'neti onların üzerinedir. Ebediyyen bu la'netin içindedirler. Onlardan azâb bir an dahi olsa hafîfletilmez ve onlara rahmet nazarıyla bakılmaz. Ancak bunun ardından tevbe edip islâh edenler müstesnâdır. Doğrusu Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir». buyuruyor. Bu, Allah'ın yarattıklarına olan lutfu, iyiliği ve rahmetindendir. Kim O'na tevbe ederse muhakkak ki O, tevbeleri kabul eder.

إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بَعْدَ إِيمَٰنِهِمْ ثُمَّ ٱزْدَادُوا۟ كُفْرًا لَّن تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ ۖ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلضَّآلُّونَ ﴿٩٠﴾
إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَمَاتُوا۟ وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَن يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِم مِّلْءُ ٱلْأَرْضِ ذَهَبًا وَلَوِ ٱفْتَدَىٰ بِهِۦٓ ۗ أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَمَا لَهُم مِّن نَّٰصِرِينَ ﴿٩١﴾

90 — İmân ettikten sonra küfredip de, küfürleri artanların tevbeleri kabul edilmez. İşte onlar sapıkların kendileridir.

91 — Doğrusu küfredip de, kâfir olarak ölenler, yeryüzü dolusu altını fidye verecek olsalar yine de hiç birin-

den kabul edilmez. Onlar için elîm bir azâb vardır. Ve onların hiç yardımcıları da yoktur.

Kâfir Olarak Ölenler

Allah Teâlâ, îmân ettikten sonra kâfir olan, sonra küfrü artan ve ölünceye kadar da kâfir olarak kalan kimselerin, ölüm esnâsındaki tevbelerini kabul etmeyeceğini haber veriyor. Nitekim bu âyette de aynı tehdît vardır : «Kötülükleri işleyip dururken ölüm gelip çatınca, şimdi işte gerçekten tevbe ettim... diyenlerin... tevbesi kabul değildir.» (Nisâ, 18)

Bunun için burada da : «Tevbeleri kabul edilmez. İşte onlar, sapıkların kendileridir.» buyuruyor.

Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki; bize Muhammed İbn Abdullah... İbn Abbâs'dan rivâyet etti : Bir kavim müslüman oldu, sonra irtidât etti. Sonra tekrâr müslüman oldu, sonra da tekrâr irtidât etti. Kavimlerine haber göndererek kendilerinin durumlarını sormalarını istediler. Onlar da durumu Allah'ın Rasûlüne (s.a.) ilettiler bunun üzerine bu âyet nâzil oldu. Ebu Bekr el-Bezzâr böylece rivâyet etmiştir ve hadîsin isnâdı kuvvetlidir.

Allah Teâlâ buyuruyor ki;

«Doğrusu küfredip de kâfir olarak ölenler, yeryüzü dolusu altını fidye verecek olsalar yine de hiçbirinden kabul edilmez.»

Küfür üzere ölen kimsenin hiç bir hayrı kabul edilmez. Allah'a yakınlık vesîlesi olarak görüp de yeryüzü dolusu altını dahî infâk etmiş olsa bu, kabul edilecek değildir.

Nitekim Rasûlullah (s.a.) a sordular : Ey Allah'ın Rasûlü, Abdullah İbn Cüd'ân misâfirleri ağırlar, esîrleri âzâd eder ve yemek yedirirdi. Bunlar kendisine hiç fayda vermeyecek mi?

Hayır, ömründe bir gün olsun «Allah'ım kıyâmet gününde hatâmı bağışla.» dememiştir, buyurdular.

Böylece, yeryüzü dolusu altını dahi fidye olarak verse bu, kendisinden kabul edilmiyecektir. Nitekim Allah Teâlâ şu âyetlerde de buna işâret ediyor :

«Kimseden bedel kabul olunmaz, şefâat fayda vermez.» (Bakara, 123)

«Alış-veriş ve dostluğun olmayacağı gün...» (İbrâhîm, 31)

«Muhakkak ki, yeryüzündeki bütün şeyler ve onların bir katı daha kâfirlerin olsa da, kıyâmet gününün azâbından kurtulmak için onu fidye olarak verseler, onlardan kabul olunmaz ve onlara elîm bir azâb vardır.» (Mâide, 36)

Burada da şöyle buyuruyor :

«Doğrusu küfredip de kâfir olarak ölenler, yeryüzü dolusu altını fidye verecek olsalar yine de hiç birinden bu kabul edilmez...» Onu hiç bir şey Allah'ın azâbından kurtaramaz. O kişi dünya kadar altın infâk etmiş, dünyanın dağları, tepeleri, kumları, ovaları, vâdîleri, karaları ve denizleri kadar altını nefsini kurtarmak için fidye vermiş olsa bile.

İmâm Ahmed diyor: Bize Haccâc... Enes İbn Mâlik'den, o da Rasûlullah (s.a.) dan rivâyet etti ki o şöyle buyurmuş:

Kıyâmet günü cehennem ehlinden olan bir adama sorulur: Söyle bakalım, yeryüzünde bulunan şeyler senin olsaydı bunları fidye olarak verir miydin? Adam, evet, der. Allah Teâlâ buyurur: Ben senden, bundan daha azını ve kolayını istedim. Baban Âdem'den senin adına, Bana hiçbir şeyi ortak koşmayacağına dâir söz aldım. Sen ise şirk koşmakta direttin. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim de tahrîç etmişlerdir.

Bu hadîsi bir başka tarîktan rivâyeti ise şöyledir:

İmâm Ahmed dedi: Bize Revh... Enes İbn Mâlik'den rivâyet etti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular:

Cennet ehlinden bir adam getirilir. Allah Teâlâ ona, ey âdemoğlu evini nasıl buldun? diye sorar. O da; ey Rabbım evlerin en hayırlısı, diye cevâb verir.

Allah Teâlâ buyurur ki:

İste ve dile. Adam şehîdliğin fazîletini bildiği için şöyle der: Beni dünyaya döndürüp Senin yolunda on kerre şehîd olmaktan başka bir şey istemem ve dilemem.

Cehennem ehlinden bir adam getirilir ve Allah ona da sorar; ey âdemoğlu evini nasıl buldun? O da; ey Rabbım evlerin en kötüsü, diye cevâb verir. Allah Teâlâ; buradan kurtulmak için dünya dolusu altın fidye verir miydin? diye sorar. Adam; evet ey Rabbım, der. Hak Teâlâ buyurur ki; yalan söylüyorsun. Bundan daha az ve kolayını istedim de yapmadın. Ve cehenneme geri götürülür.

İşte bunun için Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

«Onlar için elîm bir azâb vardır ve onların hiç yardımcıları da yoktur.» Onları Allah'ın elîm azâbından kurtaracak hiç kimse yoktur.

لَن تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّىٰ تُنفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ ۚ وَمَا تُنفِقُوا مِن شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٩٢﴾

92 — Sevdiğiniz şeylerden infâk etmedikçe, aslâ birr'e erişemezsiniz. Ve her ne infâk ederseniz şüphesiz Allah onu bilir.

Sevdiğiniz Şeyleri Vermedikçe

İmâm Ahmed dedi : Bize Revh... Enes İbn Mâlik'den rivâyet etti ki o şöyle demiş :

كَانَ أَبُو طَلْحَةَ أَكْثَرَ الْأَنْصَارِ بِالْمَدِينَةِ مَالًا مِنْ نَخْلٍ وَكَانَ أَحَبَّ أَمْوَالِهِ إِلَيْهِ بَيْرُحَاءَ وَكَانَتْ مُسْتَقْبِلَةَ الْمَسْجِدِ وَكَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْخُلُهَا وَيَشْرَبُ مِنْ مَاءٍ فِيهَا طَيِّبٍ قَالَ أَنَسٌ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَلَمَّا أُنْزِلَتْ هٰذِهِ الْآيَةُ لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ قَامَ أَبُو طَلْحَةَ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّ اللهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَقُولُ لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَإِنَّ أَحَبَّ أَمْوَالِي إِلَيَّ بَيْرُحَاءَ وَإِنَّهَا صَدَقَةٌ لِلهِ أَرْجُو بِرَّهَا وَذُخْرَهَا عِنْدَ اللهِ فَضَعْهَا يَا رَسُولَ اللهِ حَيْثُ أَرَاكَ اللهُ قَالَ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَخٍ ذٰلِكَ مَالٌ رَابِحٌ ذٰلِكَ مَالٌ رَابِحٌ وَقَدْ سَمِعْتُ مَا قُلْتَ وَإِنِّي أَرَى أَنْ تَجْعَلَهَا فِي الْأَقْرَبِينَ فَقَالَ أَبُو طَلْحَةَ أَفْعَلُ يَا رَسُولَ اللهِ فَقَسَمَهَا أَبُو طَلْحَةَ فِي أَقَارِبِهِ وَبَنِي عَمِّهِ

Medîne'de ansârdan; hurma malı en çok olan kişi Ebu Talha idi. O'nun en sevgili malı da mescid'in karşısında bulunan Beyrûhâ idi. Rasûlullah (s.a.) oraya girer ve tatlı suyundan içerdi.

Enes anlatıyor : «Sevdiğiniz şeylerden Allah için infâk etmedikçe aslâ iyiliğe erişemezsiniz.» âyeti nâzil olunca Ebû Talha şöyle dedi : Ey Allah'ın Rasûlü, Allah Teâlâ : «Sevdiğiniz şeylerden Allah için infâk etmedikçe aslâ iyiliğe erişemezsiniz.» buyuruyor. Benim de en sevgili malım Beyruhâ'dır. Ve o Allah için sadakadır. Ben Allah katında onun iyiliğini ve Allah katında bana azık olmasını istiyorum. Ey Allah'ın Rasûlü burayı Allah'ın sana gösterdiği yere koy.

Rasûlullah buyurdu : Mâşâallah! Bu kazançlı bir maldır, bu kazançlı bir maldır. Burayı akrabâlarına bırakmanı uygun görüyorum.

Ebu Talha; o halde öyle yap ey Allah'ın Rasûlü, dedi ve Rasûlullah da orayı Ebu Talha'nın akrabâlarına ve amca oğullarına bölüştürdü. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim tahrîç etmiştir.

Yine Buhârî ve Müslim'de bulunan bir hadîse göre Hz. Ömer :

يَا رَسُولَ اللهِ ! إِنَّ الْمِائَةَ سَهْمٍ ، الَّتِي بِخَيْبَرَ ، لَمْ أُصِبْ مَالًا قَطُّ هُوَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْهَا . وَقَدْ أَرَدْتُ أَنْ أَتَصَدَّقَ بِهَا . فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ احْبِسْ أَصْلَهَا ، وَسَبِّلْ ثَمَرَتَهَا

Ey Allah'ın Rasûlü Hayber'deki yüz hissemden daha güzel ve nefîs bir malım yok. Onu tasadduk etmek istemiştim.

Rasûlullah şöyle buyurdular :

Aslını kendine bırak, meyvesini dağıt.

Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr dedi : Bize Ebu'l-Hattâb Ziyâd İbn Yahyâ... Hamza İbn Abdullah İbn Ömer'den rivâyet etti ki o şöyle demiştir:

«Sevdiğiniz şeylerden Allah için infâk etmedikçe...» âyeti nâzil olunca Allah'ın bana verdiklerini düşündüm ve içlerinde bana en sevgili olarak bir Rûm câriye buldum. Bu, Allah rızâsı için hürdür, dedim. Keşki tekrâr düşünüp başka bir şeyi Allah rızâsı için vereydim de onunla evleneydim.

İZÂHI

Hakîkî İnfâk

«Siz sevdiklerinizden infâk etmedikçe birr'e ulaşamazsınız.» Yani birr'in hakîkatına ulaşıp birr sahibi olan ebrâr cümlesine giremezsiniz. Denildi ki; Allah'ın birr'i sevâbıdır. Yiyecekleriniz, sevdiğiniz ve tercîh ettiğiniz kendi nafakanız oluncaya kadar birr'e ulaşamazsınız. Tıpkı Allah Teâlâ'nın «kazandıklarınızın temizlerinden infâk edin.» kavli gibi. Selef-i sâlihîn merhûm; bir şeyi sevdikleri zaman onu Allah için verirlerdi. Rivâyet edilir ki, bu âyet nâzil olduğunda Ebu Talha geldi ve dedi ki; Ey Allah'ın Rasûlü, bana mallarımın içerisinde en sevimli olanı Beyruhâ'dır. Ey Allah'ın Rasûlü, onu Allah'ın sana gösterdiği şekilde kullan. Rasûlullah (s.a.) ne güzel, ne güzel. Bu kazançlı mal. Veya kokulu mal buyurdu. Onu, senin yakınların için vermeni uygun görürüm, dedi. Ebu Talha, öyle yaparım ey Allah'ın Rasûlü diyerek, onu akrabâları arâsında taksîm etti.

Zeyd İbn Hârise'nin çok sevdiği bir atı vardı. Bu, Allah yolundadır, dedi. Rasûlullah (s.a.) onun üzerine Zeyd'in oğlu Üsâme'yi bindirdi. Zeyd, kendi içinde bir şey duydu ve dedi ki; ben bunu tasadduk etmek istemiştim. Rasûlullah (s.a.) bunun üzerine şöyle dedi : Doğrusu Allah Teâlâ senden onu kabul etti.

Hz. Ömer (r.a.) Ebu Mûsâ el-Eş'arî'ye mektup yazarak, kendisine Kisrâ'nın şehri fethedildiği gün esîr alınan Celûlâ esîri bir câriye satın almasını bildirdi. Câriye yanına getirilince, ona hayrân oldu ve dedi ki : Allah Teâlâ; «Sevdiklerinizden infâk etmedikçe aslâ birr'e ulaşamazsınız» buyuruyor. Binâenaleyh ben bu câriyeyi azâd ediyorum.

Hz. Ebu Zerr'e bir misâfir indi. Ebu Zerr, çobana en güzel devemi getir, dedi. O, en çelimsiz bir deve getirdi. Ebu Zerr, bana ihânet ettin, deyince o; devenin en güzeli dişi olanıdır. Ben bir gün sizin ona ihtiyâç duyacağınızı hatırladım, dedi. Ebu Zerr, ona muhtâç olduğum gün, çukura koyulduğum gündür, dedi. (Zâmahşerî, Keşşâf, I, 444 - 445)

Müfessirler, bu âyetin tefsîrinde; selef'i sâlihîn'in Allah için sevdikleri şeyleri nasıl infâk ettiklerine dâir pek çok örnekler zikrederler. İbn Cerîr bu konuda bir çok misâl naklederken diğer hadîs kitapları da bazı vak'aları aktarırlar. (...)

Bu konuda İbn Cerîr Mücâhid'den şöyle dediğini nakleder : Hattâb oğlu Ömer, Ebu Mûsâ el-Eş'arî'ye bir mektup yazarak, Celûla'dan kendisine bir câriye satın almasını bildirir. Olay, Sa'd İbn Ebu Vakkâs'ın Medâin'i fethettiği savaşta cereyân etmiştir. Câriye geldiğinde, Hz. Ömer câriyeyi çağırır ve der ki; Allah Teâlâ «Siz sevdiğiniz şeyleri infâk etmedikçe birr'e ulaşamazsınız.» buyuruyor. Binâenaleyh ben seni bu sebeple azâd ediyorum, der.

İnfâk ve sevilen şeyleri Allah yolunda harcama konusunda selef-i sâlihîn'den pek çok haber nakledilmiştir. Nitekim Hz. Peygamberin evine bir misâfir gelir. Ancak âilesinde ona vereceği bir şey bulamaz. Bu sırada Ansârdan bir adam gelir —ki bu kişi Zeyd İbn Sehl'dir— misâfiri kendi evine götürür. Önüne yemek koyar. Ve karısına da çırayı söndürmesini emreder. Kadın kalkar, çırayı yakıyormuş gibi yapıp söndürür. Zeyd İbn Sehl elini yemek kabının içerisine yiyormuş gibi uzatır, çeker ama hiçbir şey yemez. Misâfir tek başına yemeği yer. Zeyd İbn Sehl ve âilesi aç ve güçsüz kalırlar. Ertesi gün Rasûlullah (s.a.) ona der ki : Allah, Azze ve Celle sizin dün gece misâfirinize yaptığınız şeye hayret etti. Bunun üzerine, «kendileri muhtâç da olsalar başkalarını kendi nefislerine tercîh ederler» âyeti nâzil oldu. Bu olayı Buhârî, Müslim ve başkaları Ebu Hüreyre'den naklederler.

Abdullah İbn Ömer bir balık yemek ister. Bu sırada hastalıktan yeni çıkmıştır. Medîne'de gezinir ama balık bulamaz. Bir süre sonra balığı bulur ve birbuçuk dirheme satın alır. Balık kızartılır ve bir parça ekmekle önüne getirilir. Bu sırada kapıdan bir dilenci gelir. Abdullah İbn Ömer oğluna der ki ;onu ekmeğimle beraber sar ve dilenciye ver. Çocuk yapmak istemez, karşı çıkar ise de Abdullah İbn Ömer vermesini emreder. Sonra onu getirir, önüne koyar ve der ki; Ey Ebu Abdurrahmân, onu âfiyetle ye. Ben bir dirhem verdim ve satın aldım. Abdullah İbn Ömer der ki : Onu sat ve fakîre ver. Ondan dirhem dahî alma. Çünkü ben Rasûlullah (s.a.) ın şöyle dediğini duydum : «Hangi kimse bir şeyi arzular ve arzusunu reddederek başkasını kendine tercîh ederse, Allah onu bağışlar. Veya o bağışlanır.» İbn Hibbân zayıf hadîsler arasında bunu rivâyet ederken, Ebu Şeyh Nâfi' kanalıyla Abdullah İbn Ömer'den nakleder. Darekutnî ise onu müfred hadîsler arasında zikreder.

Hattâb oğlu Ömer (r.a.) den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) ın ashâbından birine bir koyun başı hediye edilmiş. O, falanca kardeşim ona benden daha çok muhtâçtır diyerek, onu o kardeşine göndermiş. Gön-

derilen kişi, falanca kardeşim benden daha çok muhtâçtır, diyerek başı ona göndermiş. Ve her biri diğerine göndererek tam yedi el dolaştıktan sonra, ilk gönderene ulaşmış. Bu olayı Ebu Tâlib el-Mekkî Kût el-Kulûb da, Gazzâlî de ihyâ'da nakleder. Benzer bir olay da meşhûr sûfîlerden Ebu'l-Hasan el-Antâkî'den nakledilir. Şöyle ki; onun yanında otuz küsur kişi toplanmışlar, Rey yakınında bir köyde bulunuyorlarmış. Önlerinde sayılı ekmek parçası varmış. Hepsi birlikte o ekmeği yeseler doyamazlarmış. Parçaları ikiye bölmüşler ve çırayı söndürüp yemeğin başına oturmuşlar. Her biri diğer arkadaşına, yemiş gibi görünmeye çalışmış. Fakat ışık yandığında görmüşler ki, hiç birisi bir lokma yememiş. Yemek bütünüyle duruyormuş.

İhyâ'da nakledilir ki; Abdullah İbn Ca'fe (r.a.) kendi tarlalarından birine giderken bir hurma ağacının altında oturmuş. O hurma ağacının sahibi olan topluluğun çocukları da orada çalışıyormuş. Çocuk azığını getirip yemek istemiş. İçeriye bir köpek girmiş ve çocuğa yaklaşmış. Çocuk ona bir parça ekmek bölüp atmış, hayvan yemiş. Sonra ikinci ve üçüncüyü atmış. Hayvan onları da yemiş. Abdullah çocuğa bakıyormuş. Demiş ki; ey çocuk, günlük azığın ne kadar? Çocuk, görmedim demiş. Abdullah niçin bu köpeğe azığını yediriyorsun? dediğinde, o bu günümü böylece dürüp kapatacağım, demiş. Abdullah İbn Ca'fer demiş ki; nasıl bir cömertlik. Bu çocuk benden çok daha cömert. Bunun üzerine o bahçeyi satın almış ve bahçede çalışan köleyi azâd etmiş, bahçeyi de köleye vermiş.

Bu ve benzeri olaylarda Allah'a ve âhiret gününe inananlar için güzel örnekler vardır. Bu güzel örnekleri benimsemek gerekir. Selef-i sâlihîn bu güzel örneklere bağlanmışlardır. (Reşîd Rızâ, Tefsîr el-Men'âr, III, 373 - 376)

———oOo———

كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِّبَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَٰٓءِيلُ عَلَىٰ نَفْسِهِۦ مِن قَبْلِ أَن تُنَزَّلَ التَّوْرَىٰةُ ۗ قُلْ
فَأْتُوا۟ بِالتَّوْرَىٰةِ فَٱتْلُوهَآ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٩٣﴾ فَمَنِ ٱفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ
فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٩٤﴾ قُلْ صَدَقَ ٱللَّهُ ۗ فَٱتَّبِعُوا۟ مِلَّةَ إِبْرَٰهِيمَ حَنِيفًا ۖ وَمَا كَانَ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿٩٥﴾

93 — Tevrât inmeden evvel İsrâîl'in, kendi nefsine harâm kıldığından başka bütün yiyecekler İsrâiloğullarına helâl idi. Eğer sâdıklardan iseniz haydi Tevrât'ı getirip okuyun, de.

94 — Bundan sonra artık kim Allah'a karşı yalan isnâd ederse, işte onlar zâlimlerin ta kendileridir.

95 — De ki : Allah doğru buyurmuştur. O halde hanîf olarak İbrâhîm'in dinine uyun. O, müşriklerden değildi.

Allah'ın Dinine Uyun

İmâm Ahmed diyor : Bize Hâşim İbn el-Kâsım... İbn Abbâs'dan rivâyet etti ki o şöyle demiştir : Bir grup yahûdî Rasûlulalh (s.a.) ın huzûruna geldi ve : Sana bir takım huylar soracağız; bunları ancak bir peygamber bilebilir, dediler. Rasûlullah; dilediğinizi sorun. Ancak Ya'kûb'un, çocuklarından söz aldığı gibi siz de bana söz vereceksiniz : Şâyet sizin bildiğiniz bir şeyi ben size haber verirsem bana tâbi olup müslüman olacaksınız, buyurdu. Onlar da : Peki, bu sözü söylüyoruz, dediler. Rasûlullah (s.a.) : O halde dilediğinizi sorun, buyurdu. Onlar; bize şu dört hasletten haber ver : Birincisi, İsrâîl hangi yemeği kendisine harâm kıldı? İkincisi, erkeğin ve kadının menîleri nasıl olur? Bunlardan nasıl erkek çocuk olur? Üçüncüsü, uyuyan ümmî peygamber nasıldır? Dördüncüsü, bu ümmî peygamberin meleklerden dostu hangisidir? diye sordular. Rasûlullah (s.a.); onlara bunları haber verdiği takdîrde kendisine tâbi olacaklarına dâir söz alarak şöyle buyurdu: Mûsâ'ya Tevrât'ı indiren (Allah) adına söyleyin; biliyor musunuz ki İsrâîl şiddetli bir hastalığa tutulmuş ve hastalığı uzamıştı. Allah hastalığına şifâ verirse en sevdiği yemeği ve içeceği nefsine yasaklayacağına dâir Allah'a adakta bulundu. En sevdiği yemek deve eti, en sevdiği içecek de deve sütüydü.»

Evet, dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) : Allah'ım şâhid ol, buyurdu. Kendinden başka ilâh olmayan ve Mûsâ'ya Tevrât'ı indiren Allah için söyleyin : Erkeğin menîsinin beyaz ve koyu, kadının menîsinin sarı ve ince (akıcı) olduğunu biliyor musunuz? Hangisi üstün gelirse Allah'ın izniyle çocuk ona benzer : Erkeğin menîsi kadınınkine üstün gelirse Allah'ın izniyle çocuk erkek, kadınınki erkeğinkine üstün gelirse Allah'ın izniyle çocuk kız olur. Onlar, evet dediler. Rasûlullah (s.a.): Allah'ım şâhid ol! buyurup devâm buyurdular : Mûsâ'ya Tevrât'ı indiren Allah için söyleyin. Bu ümmî peygamberin gözlerinin uyuduğunu, fakat kalbinin uyumadığını biliyor musunuz? Onlar; Allah'ım evet, dediler. Rasûlullah (s.a.) : Allah'ım şâhid ol, buyurdu. Onlar : Şimdi de sen bize meleklerden dostunun kim olduğunu haber ver. İşte o zaman seninle birleşeceğiz, ya da ayrılacağız, dediler. Rasûlullah (s.a.) :

Benim dostum Cibrîl'dir. Allah'ın gönderdiği hiç bir peygamber yoktur ki Cibrîl o'nun dostu olmasın.

Onlar : İşte şimdi senden ayrılıyoruz. Eğer dostun o'ndan başkası olsaydı sana uyacaktık, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ (Bakara, 97) âyet-i kerîme'sini inzâl buyurdu. Bu hadîsi İmâm Ahmed, Hüseyin İbn Muhammed kanalıyla Abdülhamîd'den de rivâyet etmiştir.

Bu hadîsin başka bir tarîktan rivâyeti ise şöyledir : İmâm Ahmed dedi : Bize Ebu Ahmed ez-Zübeyrî... İbn Abbâs'dan rivâyet etti ki o şöyle demiştir : Yahûdîler Rasûlullah (s.a.) a geldiler ve şöyle dediler :

Ey Ebu'l-Kâsım, sana beş şey soracağız : Eğer bunları bilirsen senin peygamber olduğunu anlıyacağız ve sana uyacağız.

Rasûlullah (s.a.) İsrâîl'in (Hz. Ya'kûb) oğullarından söz aldığından «Allah söylediğimize vekîldir» dediği gibi söz almıştı. Müteâkiben : Söyleyiniz, buyurdu. Onlar : Bize peygamberin alâmetini haber ver, dediler. Rasûlullah (s.a.) : Gözleri uyur ama kalbi uyumaz, buyurdular. Onlar : Kadının nasıl erkek veya kız doğurduğunu haber ver, diye sordular. Rasûlullah (s.a.) : İki su (menî) birleşir; eğer erkeğin menîsi üstün gelirse erkek, kadının menîsi üstün gelirse kız doğurur, buyurdular. Onlar : İsrâîl'in kendine neyi harâm kıldığını haber ver, dediler. Rasûlulalh (s.a.) : Hz. Ya'kûb ayak ağrılarından şikâyet ediyordu. Buna falan, falan sütü uygun bulmuştu. —Ahmed İbn Hanbel der ki; bazıları bunun deve sütü olduğunu söylediler,— Hz. Ya'kûb daha uygun bir şey bulamadı ve deve etini kendine yasakladı.

Onlar : Doğru söyledin, deyip sordular : Bize şimşeğin ne olduğunu haber ver.

Rasûlullah (s.a.) : Şimşek, Allah'ın meleklerinden birisidir. Bulutların idâresiyle görevlendirilmiştir. Elinde ateşten bir kamçı vardır. Bununla bulutları Allah'ın emrettiği yerlere sevkeder, buyurdular.

Onlar : Peki bu duyulan ses nedir? dediler. Rasûlullah (s.a.) : O, meleğin sesidir, buyurdu. Onlar yine : Doğru söyledin ama bir soru daha var. Eğer onu da haber verirsen sana uyacağız, dediler : Hiç bir peygamber yoktur ki, kendisine haber getiren bir melek bulunmasın. Bize bu arkadaşının kim olduğunu haber ver, dediler. Rasûlullah (s.a.) : Cibrîl (a.s.) dir, buyurdu. Onlar : Bu, harb ve azâb indiren Cibrîl'dir ve bizim düşmanımızdır, rahmet, bitki ve yağmur indiren Mîkâîl'i söyleseydin, o zaman sana uyacaktık, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «De ki, kim Cebrâîl'e düşmansa bilsin ki, evvelki kitâbları tasdîk eden mü'minler için hidâyet ve müjde olan Kur'an'ı senin kalbine Allah'ın izniyle indiren O'dur.» (Bakara, 97) âyetini inzâl buyurdu. Bu hadîsi Tirmizî ve Neseî, Abdulalh İbn Velîd'in hadîsinden rivâyet eder. Tirmizî der ki; bu hadîs hasendir, garîbtir.

İbn Cüreyc ve Avfî, İbn Abbâs'tan naklederler ki; İsrâîl'e —Hz. Yâkûb'un adıdır— geceleri ayak ağrısı ârız olur, o'nu rahatsız ve huzûrsuz ederek uyutmazdı. Sabah olunca ağrısı giderdi. Hz. Ya'kûb; Al-

lah kendisinin bu derdini giderirse ne kendinin ne de çocuklarının damar yemeyecekleri husûsunda nezretti.

Dahhâk ve Süddî de aynı şekilde naklederler. İbn Cerîr de tefsîrinde aynı husûsu anlatıp rivâyet ettikten sonra şöyle der : İsrâîl'in oğulları bunun harâm kılınmasında Hz. Ya'kûb'un sünnetine ve yoluna tâbi oldular.

İbn Cerîr : «Tevrât inmeden...» kısmının tefsîrinde de : İsrâîl bunu kendisine, Tevrât indirilmezden önce yasaklamıştı, der.

Ben derim ki : Buranın, geçen kısımla iki (yönden) münâsebeti vardır :

Birincisi : İsrâil (a.s.) kendisi için en sevimli olan şeyi nefsine yasaklamış ve Allah için onu terk etmişti. Şerîatları buna izin veriyordu. Daha sonra gelen, «Sevdiklerinizden Allah yolunda infâk etmedikçe iyiliğe erişemezsiniz.» âyetiyle bunun arasında bir münâsebet vardır. Aynı husûs bizim şerîatımızda da vardır. Kul, Allah'a itâat için sevdiği ve arzuladığı şeylerden infâkta bulunur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur :

«Malını seve seve... veren» (Bakara, 177)

«Onlar... seve seve yemek yedirirler.» (İnsân, 8)

İkincisi : Bundan önceki âyetlerde hıristiyanların Mesîh hakkındaki bâtıl inançları reddedilmiş, inançlarının boş olduğu açıklanmış, Îsâ (a.s.) ve annesinin durumları, Allah'ın onu kudret ve dilemesi ile nasıl yarattığı, İsrâiloğullarına peygamber olarak gönderip onları Rabbına ibâdete davet etmesi açıklığa kavuşturulmuştu. Burada da yahûdîlere red sadedinde olmak üzere vukû' bulduğunu ve câiz olduğunu kabul etmedikleri neshin vukû' bulduğu anlatılıyor : Allah, onları kitâbı olan Tevrât'ta Nûh (a.s.) gemiden çıktığında Allah'ın kendisine yeryüzünün bütün hayvanlarını mübâh kıldığını, onun da bunları yediğini, bundan sonra İsrâil'in deve etini ve sütünü kendine yasaklamış olduğunu, bu konuda oğullarının da ona uymuş bulunduğunu, aynı yasaklamayı Tevrât'ın da getirdiğini, bundan başka daha birçok şeyi zikrediyor :

Nitekim, Allah Teâlâ Hz. Âdem'e kızlarını oğullarıyla evlendirme izni vermişti. Sonra bunu yasakladı.

Karısının üzerine, onun haberi olmadan odalık edinmek Hz. İbrâhîm'in dininde mübâhtı. Nitekim Hz. İbrâhîm, Sâra üzerine Hâcer'i odalık edindiğinde böyle yapmıştı. Sonra bu gibi şeyler Tevrât'ta yahûdîlere yasaklandı. Aynı şekilde iki kız kardeşle aynı anda evli olmak yaygın idi. Nitekim Hz. Ya'kûb (a.s.) iki kız kardeşi nikâhı altında toplamıştı. Sonra bu, Tevrât'ta yasaklandı. Bütün bunlar ellerindeki Tevrât'ta zikredilmiştir. Bu ise neshin ta kendisidir.

Aynı şekilde, Tevrât'ta yasaklanan bazı şeylerin Mesîh (a.s.) e he-

lâl kılınması da birer neshtir. Niçin ona uymadılar da yalanlayıp muhâlefet ettiler?

Allah'ın Muhammed (s.a.) e gönderdiği ve ataları İbrâhîm'in dini olan hak din ve doğru yol da böyledir. Niçin inanmıyorlar?

Bunun için Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : «Tevrât inmeden evvel, İsrâîl'in, kendi nefsine harâm kıldığından başka bütün yiyecekler İsrâiloğullarına helâl idi. Eğer sâdıklardan iseniz haydi Tevrât'ı getirip okuyun, de.» Zîrâ Tevrât da bizim söylediklerimizin aynını söylemektedir.

«Bundan sonra artık kim Allah'a karşı yalan isnâd ederse, işte onlar zâlimlerin ta kendileridir.»

Neshin vukû' bulduğuna dâir bu açıklamamızdan ve zikrettiklerimizden sonra kim; Allah'a karşı yalan isnâd eder, Allah'ın kendilerine sebt gününü verdiğini, dâimâ Tevrât'a sarılmayı emrettiğini, bürhân ve hüccetlerle Allah'a çağıracak başka bir peygamber gönderilmediğini (gönderilmeyeceğini) iddiâ ederse «İşte onlar zâlimlerin tâ kendileridir.»

Sonra Allah buyuruyor ki;

Ey Muhammed de ki : Kur'an-ı Kerîm'de haber verdiği ve şerîat olarak koyduğu şeylerde Allah doğru buyurmuştur. O halde hanîf olarak İbrâhîm'in dinine uyun. O, müşriklerden değildi. Allah'ın, Kur'an-ı Kerîm'de Muhammed (s.a.) in lisânıyla koymuş olduğu İbrâhîm'in dinine uyun. O, üzerinde hiç şek ve şüphe olmayan Hak dindir. Hiçbir peygamberin daha mükemmelini, daha açığını, daha tamâm olanını getirmediği bir yoldur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : «De ki : Şüphesiz Rabbım beni dosdoğru yola iletti. Hâlis muvahhid olan İbrâhîm'in dinine. İbrâhîm müşriklerden olmadı.» (En'âm, 161)

«Sonra sana : Muvahhid olarak İbrâhîm'in dinine uy, O hiç bir zaman müşriklerden olmadı, diye vahyetti.» (Nahl, 123)

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ ﴿٩٦﴾ فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ
مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَن دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا
وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٩٧﴾

96 — Muhakkak ki; insanlar için konulmuş ilk ev çok mübârek olarak kurulan ve âlemler için hidâyet olan Mekke'dekidir.

97 — Orada apaçık alâmetlerle, İbrâhîm'in makâmı vardır. Kim oraya girerse emîn olur. Ona yol bulabilen herkesin, Kâ'be'yi haccetmesi insanlar üzerinde Allah'ın bir hakkıdır. Kim inkâr ederse bilsin ki, doğrusu Allah, âlemlerden müstağnî'dir.

Kâ'betullah

Allah Teâlâ; insanların ibâdet etmeleri, kurban kesmeleri, kendisine doğru namaz kılmaları, yanında i'tikâfa durmaları için kurulan ilk evin, Mekke'de İbrâhîm (a.s.) in binâ ettiği Kâ'be olduğunu haber veriyor. O İbrâhîm (a.s.) ki, hem hıristiyanlar hem de yahûdîler o'nun dini ve yolu üzerinde olduklarını iddiâ ediyorlar ama Allah'ın emriyle binâ ettiği ve insanları onu haccetmek üzere çağırdığı evi (Kâ'be'yi) haccetmiyorlar. Bunun için Allah Teâlâ : «Çok mübârek olarak kurulan ve âlemlere hidâyet kaynağı olan Kâ'be'dir.» buyuruyor.

İmâm Ahmed dedi : Bize Süfyân... Ebu Zerr'den rivâyet etti ki o şöyle demiş :

Rasûlullah (s.a.) a; ey Allah'ın Rasûlü, yeryüzünde ilk kurulan mescid hangisidir? diye sordum.

O; Mescid-i Harâm'dır, buyurdu. Sonra hangisi? dedim. O; Mescid-i Aksâ, buyurdu. Aralarında ne kadar zaman var? dedim, o; kırk sene, dedi. Ondan sonra hangisi? dedim o; (sonra) nerede namaza erişirsen orada kıl. Zîrâ (yeryüzünün) tamâmı mesciddir, buyurdular. Hadîsi Buhârî ve Müslim de A'meş kanalıyla tahrîç etmişlerdir.

İbn Ebu Hâtim dedi : Bize Hasan İbn Muhammed... «İnsanlar için kurulan ilk ev Mekke'deki... Kâ'be'dir.» âyeti hakkında... Hz. Ali'den rivâyet etti ki, o şöyle demiş : Ondan önce evler vardı. Fakat o, Allah'a ibâdet için kurulan ilk evdir.

Yine İbn Ebu Hâtim diyor ki : Babam... Hâlid İbn Ar'ara'dan haber verdi ki o, şöyle demiştir : Bir adam kalktı ve Hz. Ali'ye sordu : Bana Beyt (Kâ'be) den haber verebilir misin? O, yeryüzünde ilk kurulan ev midir? dedi.

Hz. Ali : Hayır, dedi. Fakat içine bereket konan ilk evdir. İbrâhîm'in makâmıdır. O'na giren emniyette olur.

Râvî sonra Hz. İbrâhîm'in Kâ'be'yi nasıl binâ ettiğine dâir hadîsin tamâmını zikretti. Biz, Bakara sûresinde o hadîsleri genişçe zikrettiğimiz için buraya tekrâr almıyoruz.

Süddî, mutlak olarak yeryüzünde ilk kurulan evin Kâ'be olduğunu iddiâ etmiştir. Ama sahîh olan Hz. Ali'nin sözüdür.

Beyhakî'nin, Delâil'ün-Nübüvve adlı eserinde İbn Lehîa tarîkıyla...

Abdullah İbn Amr İbn Âs'dan merfû' olarak rivâyet ettiği hadîs-i şerîf'e gelince; hadîsin metni şöyledir : Allah Âdem ve Havvâ'ya Cibrîl'i gönderdi ve Kâ'be'nin inşâsını emretti, Âdem de Kâ'be'yi inşâ etti. Sonra da onu tavâf etmelerini emretti ve Âdem'e şöyle denildi : Sen insanların ilkisin, bu da insanlar için kurulan evlerin ilkidir. Görüldüğü üzere hadîs İbn Lehîa'nın tek başına rivâyet ettiği hadîslerdendir ve İbn Lehîa zayıf bir râvîdir.

Allah daha iyisini bilir ama bu hadîs Abdullah İbn Amr'da mevkûf olup, ehl-i kitâb'ın kelâmından olmak üzere Yermûk günü esîr aldığı iki arkadaşından almış olsa gerektir.

«Doğrusu insanlar için kurulan ilk ev «Bekke» deki...» âyetine gelince; meşhûr olan kavle göre «Bekke», Mekke'nin isimlerindendir.

Şöyle de denilmiştir : Oraya Bekke denildi. Çünkü zulmetler orada parçalandı ve zâlimler orada hakka boyun eğdiler. Oraya Bekke denilmiştir : Çünkü insanlar orada toplanarak izdihâm yaratırlar.

Katâde şöyle diyor : Allah, bütün insanları oraya toplar. Orada kadınlar erkeklerin önünde namaz kılarlar. Oradan başka hiç bir yerde bu yapılmaz.

Aynı şey Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Amr İbn Şuayb ve Mukâtil İbn Hayyân'dan da rivâyet edilmiştir.

Hammâd İbn Seleme... İbn Abbâs'dan naklediyor ki o, şöyle demiş : Mekke, Fecc'den, Ten'îm'e kadar; Bekke ise Kâ'be'den Bathâ'ya kadar olan yerlerin ismidir.

Şu'be, Muğîre'den, o da İbrâhîm'den rivâyetle şöyle dedi : Bekke, Beyt (Kâ'be) ve Mescid'dir. Zührî de aynı şeyi söylüyor :

Bir rivâyetinde İkrime ve Meymûn İbn Mihrân ise, Bekke'nin Kâ'be ve çevresi, bunun dışındaki yerlerin de Mekke olduğunu söylüyor.

Ebu Sâlih, İbrâhîm el-Nehaî, Atiyye ve Mukâtil İbn Hayyân şöyle diyorlar : Kâ'be'nin yeri Bekke, bunun dışındaki yerler ise Mekke'dir.

Mekke için birçok isim zikredilir. (Bazıları) şunlardır :

Mekke, Bekke, Beyt'ül-Atîk, Beyt'ül-Harâm, Beled'ül-Emîn, Me'mûn, Ümmü Ruhm, Ümmü'l-Kurâ, Salâh, Arş, Kâdis (günâhlardan temizlediği için), Mukaddese, en-Nâse (orada su az olduğundan, ya da sapıkların oradan çıkarılması sebebiyle), Bâse, Hâtime, Nessâse, Re's, Kûsî, Belde, Beniyye ve Kâ'be.

Allah Teâlâ buyuruyor : «Orada apaçık âlâmetler...» oranın İbrâhîm (a.s.) tarafından inşâ edildiğine, Allah'ın orayı yüceltip şereflendirdiğine dâir alâmetler «Ve İbrâhîm'in makâmı vardır.»

Kâ'be'nin inşâsı esnâsında İbrâhîm (a.s.) orada durarak temel ve duvarlarının yükseltilmesinde oradan yararlanmıştı. İbrâhîm (a.s.) orada durur ve oğlu İsmâîl de kendisine (taş ve malzeme) verirdi.

İbrâhîm'in makâmı Kâ'be'nin duvarına bitişikti. Hz. Ömer halîfe-

liği sırasında burayı tavâf edenlerin rahatça tavâf yapabilmeleri ve tavâftan sonra orada namaz kılanlarla karışmamaları için doğuya doğru olmak üzere geri çektirdi. Hacılar burada, tavâftan sonra namaz kılıyorlardı. Çünkü Allah Teâlâ : «Siz de İbrâhîm'in makâmından bir namazgâh edinin.» (Bakara, 125) âyet-i kerîme'sinde bize, onun yanında namaz kılmayı emretmiştir.

Bu konudaki hadîsleri daha önce (Bakara sûresinde) zikrettiğimizden tekrâr buraya almıyoruz.

Avfî, İbn Abbâs'dan rivâyetle : «Orada apaçık âyetlerle İbrâhîm'in makâmı vardır» âyeti hakkında şöyle der : İbrâhîm'in makâmı ve Meş'ar o apaçık âyetlerdendir.

Mücâhid de : Makâmdaki İbrâhîm'in iki ayak izi apaçık bir âyettir, diyor. Aynı görüş Ömer İbn Abdülazîz, Hasan, Katâde, Süddî, Mukâtil İbn Hayyân ve başkalarından da rivâyet edilmiştir.

İbn Ebu Hâtim diyor ki; Ebu Saîd ve Amr el-Evdî «İbrâhîm'in makâmı vardır» âyeti hakkında... İbn Abbâs'tan şöyle rivâyet ettiler : Harem'in tamâmı İbrâhîm'in makâmıdır.

Amr el-Evdî'nin lâfzı ise şöyledir : Hacer'in tamâmı İbrâhîm'in makâmıdır.

Saîd İbn Cübeyr'in, hacc, İbrâhîm'in makâmıdır, dediği rivâyet edilir. (Yazılı bir) nüshada bu şekilde gördüm. Herhalde «Hacer'in tamâmı İbrâhîm'in makâmıdır» şeklinde olacaktır. Nitekim Mücâhid bunu tasrîh etmektedir.

«Kim oraya girerse emîn olur» âyetine gelince : Korkan kişi Mekke'nin harem'ine girdiğinde (orada) her kötülükten emîn olur. Câhiliye devrinde de durum böyle idi : Hasan el-Basrî ve başkalarının da söylediği gibi : Bir adam birisini öldürür ve boynuna yün koyarak Harem'e girer, öldürülenin oğlu onu harem'de bulsa bile ona hücûm etmez, öldürmeye kalkışmaz, Harem'den çıkmasını bekler, gözetirdi.

İbn Ebu Hâtim diyor ki : Ebu Saîd el-Eşecc... İbn Abbâs'dan rivâyet etti ki : «Kim oraya girerse emîn olur» âyeti hakkında şöyle dedi : Kim Kâ'beye sığınırsa, Kâ'be onu korur. Ancak barındırılmaz, yedirilmez ve içirilmez. Oradan çıkınca da yaptığı suçtan dolayı yakalanır (ve cezâsı verilir).

Allah Teâlâ buyuruyor ki; «Çevrelerinde insanların kapılıp götürülmesine rağmen orayı mukaddes bir harem yaptığımızı onlar görmediler mi?» (Ankebût, 67)

«Bu evin Rabbına ibâdet etsinler; ki o, kendilerini açlıktan kurtarmış ve korkudan emîn kılmıştır.» (Kureyş, 3 - 4)

Avlarının avlanması, avlarının yuvalarından kaçırılması, ağaçlarının kesilmesi, otlarının koparılması oranın harâmları cümlesindendir. Nitekim bu konuda sahâbeden bir grup tarafından muhtelif hadîs-i

şerîf ve haberler rivâyet edilmiştir. Bunların bir kısmı Rasûlullah (s.a.) dan rivâyet edilirken, diğer bir kısmı sahâbe-i kirâm'a dayanmaktadır.

Buhârî ve Müslim'de —lâfız Müslim'indir— İbn Abbâs'tan rivâyet ediliyor ki, o şöyle demiştir : Rasûlulalh (s.a.), Mekke'nin fethi günü şöyle buyurdu : Bundan sonra hicret yoktur. Fakat cihâd ve niyyet vardır. Cihâda çağırıldığınız zaman icâbet ediniz.

Yine Mekke'nin fethi günü şöyle buyurdu : Muhakkak ki Allah, bu beldeyi, gökleri ve yeri yarattığı gün harâm kılmıştır. Burası kıyâmete kadar böyle kalacaktır. Burada, benden önce, hiç kimseye savaş helâl kılınmamıştır. Benim için de günün az bir kısmında helâl kılınmıştır. Burası kıyâmete kadar böylece harem olarak kalacaktır. Dikenleri koparılmaz, avları ürkütülmez, oradaki buluntu mallar ancak sahibi aranmak sûretiyle alınabilir, yaş bitkileri koparılmaz. Abbâs sordu : Ey Allah'ın Rasûlü, İzher otu hâriç değil mi? Çünkü izher otu demirci, dökümcüler ve evlerin üstünü örtmek için kullanılır.

Rasûlullah (s.a.) : Evet izher otu[1] hâriç, buyurdular.

Buhârî ve Müslim'de Ebu Hüreyre'den rivâyet edilen bunun gibi bir hadîs daha vardır. Yine Buhârî ve Müslim'de —Lafız Müslim'indir— bulunan bir hadîs-i şerîf şöyledir :

Ebu Şüreyh el-Adevî Mekke-i Mükerreme'ye elçiler gönderirken Amr İbn Saîd'e şöyle dedi : Ey Emîr, Rasûlullah (s.a.) Mekke fethinin ertesi günü konuştu. O, konuşurken kendisini şu gözlerim gördü. Konuştuklarını kulaklarım bizzât duydu ve kalbim konuştuklarını muhâfaza etti. İzin ver de Rasûlullah'ın bu sözlerini sana nakledeyim. Rasûlullah (s.a.) Allah'a hamd ü senâdan sonra şöyle buyurdu : Mekke'yi, insanlar değil Allah harâm kılmıştır. Allah'a ve âhiret gününe îmân eden bir kişiye orada kan dökmek ve ağaç kesmek helâl olmaz. Allah Rasûlü'nün orada harbetmesini kendine de bir ruhsat saymaya kalkanlar olursa onlara deyiniz ki : Allah, Rasûlüne izin verdi, size değil. O'na da günün kısa bir kısmında bu izni vermiş, sonra harâmlığı dün olduğu gibi bugün tekrâr geri dönmüştür. Burada olanlar, olmayanlara teblîğ etsin.

Ebu Şüreyh'e sordular : Peki Amr sana ne dedi? Ey Ebu Şüreyh, bunu ben senden daha iyi biliyorum. Harem; bir âsiyi, kâtil olduğu veya utanç verici bir şey yaptığı için kaçanları barındırmaz, dedi.

Câbir de şöyle dedi : Rasûlullah (s.a.) ı şöyle derken işittim : Hiçbirinizin Mekke'de silâh taşıması helâl değildir. Bu hadîsi de Müslim rivâyet eder. Abdullah İbn Adiyy diyor ki; Rasûlullah (s.a.) ı Mekke

(1) İzher, yaprakları geniş ve hoş kokulu bir bitkidir. Demirci ve dökümcüler odun ve kömür yerine bunu yakarlardı. Evlerin üstüne örtü olarak da kullanılırdı.

çarşısında Hazvera (Hazvera Mekke'de bir yerin ismidir. Kelime anlamı küçük tepedir. O yerde küçük bir tepe olduğu için bu adı almıştır.) da durmuş konuşurken işittim Rasûlullah (s.a.) şöyle buyuruyordu :

Allah'a yemîn olsun ki sen (Kâ'beyi kasdediyordu) Allah'ın yeryüzünün en hayırlısısın, yeryüzünün Allah'a en sevgili olanısın. Şâyet ben senden çıkarılmamış olsaydım aslâ çıkmazdım.

Hadîsi İmâm Ahmed bu lâfızla —Tirmizî, Neseî ve İbn Mâce rivâyet etmişler ve Tirmizî hasendir, sahîhdir, demiştir. Tirmizî aynı hadîsin İbn Abbâs'dan rivâyeti hakkında da, sahîhdir der. İmâm Ahmed bu hadîsin bir benzerini Ebu Hüreyre'den rivâyet eder.

İbn Ebu Hâtim diyor : Bize babam... Yahyâ İbn Ca'de İbn Hübeyre'den rivâyet etti ki o, «Kim oraya girerse emîn olur.» âyeti hakkında şöyle dedi : Kim oraya girerse ateşten emîn olur.

Beyhakî'nin rivâyet ettiği şu hadîs de aynı mânâdadır : Bize Ebu'l-Hasan Ali İbn Ahmed... Abdullah İbn Abbâs'dan rivâyet etti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Beyt'e (Kâ'be'ye) giren iyiliğe girmiş, kötülükten çıkmış olur. Oradan çıktığında da bağışlanmış olarak çıkar. Sonra Beyhakî şöyle der : Bu hadîsin rivâyetinde Abdullah İbn Müemmel tek kalmıştır ve kuvvetli değildir.

Cumhûr'un kavline göre «Ona yol bulabilen herkesin Kâ'be'yi haccetmesi, insanlar üzerinde Allah'ın bir hakkıdır.» âyeti; haccın farz kılındığı âyettir. «Hacc ve Umre'yi Allah için tamâmlayın.» (Bakara, 196) âyetinin bu farziyyeti bildirdiği de söylenir. Kuvvetli olan görüş birincisidir. Haccın, İslâm'ın temel rükünlerinden ve esâslarından biri olduğuna dâir müteaddid hadîs-i şerîfler vârid olmuştur. Ayrıca müslümanların bu konuda zarûrî icmâ'ı vardır. Mükellef olan kişinin ömründe bir kere haccetmesinin farz olduğu nass ve icmâ' ile sâbittir.

İmâm Ahmed diyor... Bize Yezîd İbn Hârûn Ebu Hüreyre'den rivâyet etti ki o şöyle dedi : Rasûlullah (s.a.) bize (bir hutbede) şöyle buyurdu : Ey insanlar, hacc size farz kılındı, haccediniz. Bir adam : Her sene mi ey Allah'ın Rasûlü? diye sordu. Rasûl-i Ekrem sustular. Adam sorusunu üç kere tekrârlayınca : Evet deseydim farz olacaktı. Güç yetirdiğinizde (haccediniz.) buyurdu ve şöyle devâm etti : Ben sizi bıraktığım sürece siz de beni (kendi halime) bırakınız. Sizden öncekiler, peygamberlerine çok şey sormaları ve onlara muhâlefet etmeleri yüzünden helâk oldular. Size bir şey emrettiğimde onu güç yetirebildiğiniz kadar yapın; bir şeyi de yasakladığımda onu (mutlakâ) terkedin, bırakın. Müslim de Zübeyr İbn Harb kanalıyla, Yezîd İbn Hârûn'dan hadîsin bir benzerini rivâyet eder.

Süfyân İbn Hüseyin... İbn Abbâs'dan rivâyet ediyor ki, o şöyle dedi:

Rasûlullah (s.a.) bir hutbesinde bize şöyle buyurdu : Ey insanlar, Allah size haccı farz kıldı. Akra' İbn Hâbis kalktı ve : Ey Allah'ın Ra-

sûlü her sene mi? diye sordu. Rasûlullah (s.a.) : Böyle söyleseydim (evet deseydim) farz olacak ve farz olduğunda yapamayacaktınız, yapmaya da gücünüz yetmeyecekti. Hacc bir kerredir. Kim bundan fazla yaparsa nâfiledir, buyurdular.

Bu hadîsi İmâm Ahmed, Ebu Dâvûd, Neseî, İbn Mâce ve Hâkim Müstedrek'inde Zührî kanalıyla rivâyet ediyorlar. Yine aynı hadîs-i şerîfi, Semmâk'dan, o İkrime'den, o da İbn Abbâs'dan rivâyet etmiştir. Bu hadîs-i şerîf Üsâme İbn Yezîd'den de rivâyet edilmiştir.

İmâm Ahmed diyor : Bize Mansûr İbn Verdân... Hz. Ali'den rivâyet etti ki o şöyle dedi : «Ona yol bulabilen herkesin Kâ'be'yi haccetmesi, insanlar üzerinde Allah'ın bir hakkıdır.» âyeti nâzil olunca, sordular : Ey Allah'ın Rasûlü her sene mi? Rasûlullah (s.a.) sustu. Yine sordular : Ey Allah'ın Rasûlü her sene mi? Rasûlullah (s.a.) : Hayır, buyurdular. Eğer evet deseydim (her sene) üzerinize farz olacaktı. Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyeti indirdi :

«Ey îmân edenler, size açıklanınca hoşunuza gitmeyecek olan şeyleri sormayın.» (Mâide, 101)

Bunu Tirmizî, Neseî, İbn Mâce ve Hâkim Mansûr İbn Verdân'ın hadîsinden rivâyet ediyor. Tirmizî : hasen'dir, garîbtir, diyor. Fakat bu sözü hakkında konuşulabilir. Zîrâ Buhârî : Ebu'l-Bahterî Ali (r.a.) den hadîs işitmemiştir, diyor.

İbn Mâce diyor ki; bize Muhammed İbn Abdullah... Enes İbn Mâlik'den rivâyet etti ki o şöyle dedi : Ey Allah'ın Rasûlü hacc her sene mi farzdır? diye sordular. Eğer evet deseydim farz olacaktı, farz olsaydı yapmayacaktınız, yapmayınca da azâba çarptırılacaktınız, buyurdular.

Buhârî ve Müslim'de İbn Cüreyc kanalıyla... Sürâka İbn Mâlik'den : rivâyet ediliyor ki o şöyle dedi : Ey Allah'ın Rasûlü bu nimet bize sadece bu sene midir, yoksa ilelebed mi? Rasûlullah (s.a.) : Hayır, ilelebed buyurdular.

İmâm Ahmed'in Müsned'inde ve Ebu Dâvûd'un Sünen'inde : Vâkıd İbn Ebu Vâkıd el-Leysî'den o da babasından rivâyet ediyor ki, Rasûlullah (s.a.) (Vedâ haccında) hanımlarına şöyle buyurdular : (Haccınız) bundan ibârettir. Sonra evinize kapanıp (dışarı) çıkmayacaksınız.

İstitâa (güç yetirmeye) gelince bunun kısımları vardır : Kişi bazan kendi kendine, bazan da bir başkasıyla (hacca) güç yetirir. Nitekim bu husûs ahkâm kitaplarında anlatılmıştır.

Ebu Îsâ Tirmizî dedi : Bize Abd İbn Humeyd... İbn Ömer'den rivâyet etti ki : Bir adam kalktı ve Rasûlullah (s.a.) a : Hacı kimdir ey Allah'ın Rasûlü? diye sordu. O : Saçı başı dağınık (Saçını traş etmeyen) ve koku kullanmayan kişidir, buyurdular. Bir başkası kalktı ve : Hangi hacc daha fazîletlidir? sorusunu sordu. Allah Rasûlü ona : Tel-

biye getirilen ve kurban kesilenidir, cevâbını verdiler. Bir başkası daha kalktı ve şöyle sordu : Yol bulabilme ne demektir? Rasûlullah ona da : Azık ve binittir, diye mukâbelede bulundular.

İbn Mâce de bunu İbrâhîm İbn Yezîd'in hadîsinden rivâyet ediyor. Tirmizî ise : Bunu sadece İbrâhîm'in rivâyetinden biliyoruz, bazı âlimler onun hıfz yönü hakkında konuştular, demiştir.

Tirmizî burada böyle söylemekte ise de Kitâb el-Hacc'da : bu, hasen bir hadîstir, demektedir.

Şüphe yok ki bu isnâddaki ricâlin tamâmı, İbrâhîm hâriç, güvenilir (sika) râvîlerdir. Onun hakkında da bu hadîsinden dolayı konuşulmuşsa da bu hadîste başkası da ona tâbi olmuştur.

İbn Ebu Hâtim diyor : Bize babam... Muhammed İbn Abbâd İbn Ca'fer'den rivâyet etti ki o şöyle dedi :

Abdullah İbn Ömer'in yanında oturuyordum. O şöyle dedi : Rasûlullah (s.a.) a bir adam geldi ve : Ey Allah'ın Rasûlü, (Kâ'be'ye) yol (bulma) nedir? diye sordu. Rasûl-i Ekrem : Azık ve binittir, buyurdular.

Bu hadîsi İbn Merdûyeh de Muhammed İbn Abdullah İbn Ubeyd İbn Umeyr'den rivâyet ediyor.

İbn Ebu Hâtim devâmla şöyle der : Bu hadîsin bir benzeri İbn Abbâs, Enes, Hasan, Mücâhid, Atâ, Saîd İbn Cübeyr, Rebî' İbn Enes ve Katâde'den de rivâyet edilmiştir.

Bu hadîs başka tarîklardan olmak üzere Enes'den, Abdullah İbn Abbâs'dan, İbn Mes'ûd'dan ve Âişe'den rivâyet edilmektedir ve tamâmı da merfû'dur. Fakat isnâdları hakkında konuşulmuştur. Nitekim el-ahkâm kitâbında anlatılmıştır. En doğrusunu Allah bilir.

Hâfız Ebu Bekr İbn Merdûyeh bu hadîs'in tarîklarını toplamaya özen göstermiştir.

Hâkim, Ebu Katâde Abdullah İbn Vâkıd kanalıyla... Enes'ten rivâyet ediyor ki : Rasûlullah (s.a.) : «O'na yol bulabilen herkesin...» âyeti soruldu ve şöyle denildi : «Sebîl» nedir? Rasûlullah (s.a.) : Azık ve binittir, buyurdular.

Hadîs, Müslim'in şartlarına göre sahîh ise de, Buhârî ve Müslim bunu rivâyet etmemişlerdir.

(.....)

İmâm Ahmed diyor : Bize Abdürrezzâk... İbn Abbâs'tan rivâyet etti ki : Rasûlullah (s.a.) :

Farz olan haccı edâ etmekte acele ediniz. Zîrâ sizden birisi başına ne geleceğini bilemez.

Yine İmâm Ahmed şöyle der : Bize Ebu Muâviye... İbn Abbâs'tan rivâyet etti ki : Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Kim haccetmek isterse acele etsin.

Hadîsi Ebu Dâvûd Müsedded'den, O da Ebu Muâviye ed-Darîr'den rivâyet etmiştir.

Saîd İbn Cübeyr «Ona yol bulabilen herkesin...» âyeti hakkında İbn Abbâs'dan şunu rivâyet ediyor: Üçyüz dirhemi olan, ona yol bulabilmiş sayılır.

İkrime'den de, kölesi şöyle dediğini rivâyet ediyor: Sebîl (ona yol bulabilme şartı) sıhhattır.

Vekî' İbn el-Cerrâh... İbn Abbâs'dan rivâyet ediyor ki o şöyle demiştir: «Ona yol bulabilen herkesin...» âyetindeki «Sebîl»; azık ve deve (binit) tir.

«Kim inkâr ederse bilsin ki doğrusu Allah, âlemlerden müstağnîdir.»

İbn Abbâs, Mücâhid ve bir çokları şöyle dediler: Kim haccın farz olduğunu inkâr ederse, Allah ondan müstağnîdir.

Saîd İbn Mansûr şöyle der:

Süfyân... İkrime'den nakleder ki, O şöyle dedi: «Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, ondan aslâ kabul olunmaz...» (Âl-i İmrân, 85) âyeti nâzil olunca yahûdîler: Biz Müslümanız, dediler. Allah Teâlâ da: (فاخصمهم فحجهم) buyurdu. Yani Rasûlullah (s.a.) kendilerine «Allah, güç yetiren müslümanlara Beytullah'ı haccetmeyi farz kıldı.» âyetini okudu. Onlar da: Bu, bize farz kılınmadı, dediler ve haccetmekten imtinâ' ettiler. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Kim inkâr ederse bilsin ki; doğrusu Allah âlemlerden müstağnîdir.» buyurdu.

İbn Ebu Necîh, Mücâhid'den bunun bir benzerini rivâyet eder.

Ebu Bekr İbn Merdûyeh dedi: Bize Abdullah İbn Ca'fer... Ali (r.a.) den rivâyet etti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu:

Kimin azığı ve biniti olur da Beytullah'ı haccetmezse yahûdî veya hıristiyan olarak ölmesi ona bir zarar vermez. Bu böyledir; zîrâ Allah Teâlâ: «Ona yol bulabilen herkesin Kâ'be'yi haccetmesi, insanlar üzerinde Allah'ın bir hakkıdır. Kim inkâr ederse, bilsin ki; doğrusu Allah, âlemlerden müstağnîdir.» buyurmuştur.

İbn Cerîr bunu, Müslim İbn İbrâhîm'in hadîsinden rivâyet ediyor.

İbn Ebu Hâtim de aynı hadîsi Ebu Zür'a'dan kendi isnâdıyla rivâyet eder.

Tirmizî aynı hadîsi Muhammed İbn Yahyâ kanalıyla... Hilâl İbn Abdullah'dan rivâyetle; hadîs garîbtir, sadece bu vecihden biliyoruz ve isnâdı hakkında konuşulmuştur. İsnâd'daki Hilâl İbn Abdullah meçhûldür. Hâris ise bu hadîste zayıf bulunmuştur, der.

Buhârî: Hilâl'in hadîsi münkerdir, diyor.

İbn Adiyy de; bu hadîs mahfûz değildir, demektedir.

Hâfız Ebu Bekr el-İsmâîl, Ebu Amr el-Evzaî'nin hadîsinde Ömer İbn el-Hattâb'dan rivâyet ediyorki o şöyle dedi:

Kim haccetmeye gücü yeter de hacca gitmezse ister yahûdî, ister hıristiyan olarak ölsün farksızdır.

Bu mevkûf hadîsin Hz. Ömer'e kadar isnâdı sahîhtir.

Saîd İbn Mansûr, Sünen'inde, Hasan el-Basrî'den rivâyet ediyor ki; Ömer İbn el-Hattâb şöyle dedi :

لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ أَبْعَثَ رِجَالاً إِلَى هَذِهِ الأَمْصَارِ فَيَنْظُرُوا كُلَّ مَنْ كَانَ لَهُ جِدَةٌ فَلَمْ يَحُجَّ، فَيَضْرِبُوا عَلَيْهِمُ الجِزْيَةَ، مَا هُمْ بِمُسْلِمِينَ، مَا هُمْ بِمُسْلِمِينَ

İstedim şu şehirlere adamlar göndereyim, baksınlar; haccetmeye gücü yettiği halde hacca gitmeyenlere cizye koysunlar. Zîrâ onlar müslüman değildir, onlar müslüman değildir.

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ شَهِيدٌ عَلَى مَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٨﴾ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ تَبْغُونَهَا عِوَجًا وَأَنْتُمْ شُهَدَاءُ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٩﴾

98 — De ki : Ey ehl-i kitâb; Allah yaptıklarınızı görüp dururken niçin Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz?

99 — De ki : Ey ehl-i kitâb, siz gerçeği gördüğünüz halde Allah'ın yolunu eğri göstermeye yeltenerek, îmân edenleri niçin ondan çeviriyorsunuz? Allah, yaptıklarınızdan gâfil değildir.

Ehl-i Kitâb'a Sesleniş

Bu, Allah tarafından kitâb ehli kâfirlere bir serzeniştir. Zîrâ onlar hakk'a karşı inâtlaştılar, Allah'ın âyetlerini inkâr ettiler, kendi gayreti ve gücü ile Allah'ın yoluna isteyerek giren îmân ehlini Allah'ın yolundan çevirdiler. Halbuki daha önceki peygamberlerden edinmiş oldukları bilgiler, ümmî, hâşimî, arabî, mekkî, Âdem oğlunun efendisi, peygamberlerin sonuncusu, yer ve göklerin Rabbının Rasûlü hakkında daha önceki peygamberlerin müjdeleri ışığında kendileri de Rasûlullah (s.a.) ın getirdiklerinin Allah katından gelen gerçekler olduğunu bilmektedirler.

Allah Teâlâ, peygamberlerden kendilerine gelen emirlere muhâlefet etmek, yalanlamak, inkâr ve inâtla müjdeci peygamberle harbetmek sûretiyle yapmış oldukları şeyleri gördüğünü bildirerek onları tehdîd ediyor ve haber veriyor ki onların yaptıklarından habersiz değildir,

mal ve çocukların fayda etmediği bir günde bu yaptıklarının cezâsını mutlakâ verecektir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تُطِيعُوا فَرِيقًا مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ يَرُدُّوكُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ
كَافِرِينَ ﴿١٠٠﴾ وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنْتُمْ تُتْلَى عَلَيْكُمْ آيَاتُ اللَّهِ وَفِيكُمْ رَسُولُهُ وَمَنْ يَعْتَصِمْ
بِاللَّهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٠١﴾

100 — Ey îmân edenler, eğer kendilerine kitâb verilenlerden herhangi bir zümreye uyarsanız, îmânınızdan sonra sizi çevirirler de kâfir yaparlar.

101 — Allah'ın âyetleri size okunur, aranızda peygamberi bulunurken nasıl küfredersiniz? Kim Allah'a sımsıkı sarılırsa muhakkak doğru yola iletilmiştir.

Allah Teâlâ îmân eden kullarını, Allah'ın verdiği lutfu ve kendilerine peygamber göndermiş olma nimetini çekemeyen ehl-i kitâb'dan bir gruba itâat etmekten sakındırıyor.

Allah Teâlâ bir başka âyette : «Kitâb ehlinden çoğu, hak kendilerine apaçık belli olduktan sonra içlerindeki çekememezlikten ötürü, sizi îmândan sonra küfre döndürmek isterler.» (Bakara, 109) buyurduğu gibi, burada da :

«Eğer kendilerine kitâb verilenlerden herhangi br zümreye uyarsanız, îmânınızdan sonra sizi çevirirler de kâfir yaparlar. Allah'ın âyetleri size okunur, aranızda peygamberi bulunurken nasıl küfredersiniz.» buyuruyor. Yani küfür sizden, siz de küfürden uzaksınız. Allah'ın âyetleri, elçisine gece gündüz indiriliyor, o da onları size okuyup tebliğ ediyor.

Bu âyet, Allah'ın şu âyeti gibidir :

«Peygamberler, sizi Rabbınıza îmân etmeye çağırdıkları halde niçin Allah'a inanmıyorsunuz? Halbuki o, sizden kesin söz almıştı. Eğer inanacaklardansanız... Sizi karanlıktan aydınlığa çıkarmak için kuluna apaçık âyetler indiren O'dur. Doğrusu Allah size karşı Raûf ve Rahîm'dir. (Hadîd, 8 - 9)

Bir hadîs-i şerîf'te de Rasûlullah (s.a.) bir gün ashâbına sorar : Sizce mü'minlerin îmân bakımından en çok tuhaf olanı hangisidir? Melekler'dir, dediler. Rasûlullah; onlar Rabları katındadırlar, nasıl olur da îmân etmezler? buyurdu. O halde peygamberler, dediler. Rasûlul-

lâh : kendilerine vahy inip dururken nasıl olur da îmân etmezler? buyurdu.

Öyleyse biziz, dediler. Bunun üzerine Allah'ın Rasûlü; ben aranızda olduğum halde nasıl olur da îmân etmezsiniz? buyurdu.

Ey Allah'ın Rasûlü o halde insanlardan, îmânı en tuhaf olanı hangisidir? diye sordular. Efendimiz: Sizden sonra gelecek bir kavimdir ki onlar sayfalar bulacaklar da o sayfalarda bulunan şeylere îmân edecekler, buyurdu.

Hadîsin senedi ve hadîs hakkında söylenenler Buhârî şerhinin baş kısmında zikredilmiştir. Hamd Allah'a mahsûstur.

Sonra Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Kim Allah'a sımsıkı sarılırsa muhakkak doğru yola iletilmiştir.»

Bununla beraber Allah'a sarılmak ve O'na tevekkül etmek; doğru yola ulaşmada sağlam bir temel, sapıklıktan uzaklaşmada bir hazırlık, olgunluğa ermeye bir vâsıtadır, doğruya ulaşmanın, arzulanana ermenin yoludur.

İZÂHI

İslâm Ümmeti

Bu ümmet... İslâm ümmeti... Yeryüzünde Allah'ın yegâne nizâmını hâkim kılmak için geldi. Bu ümmetin varlığının tek sebebi, bu nizâmı varetmektir. Bu ümmet beşeriyetin hayatında eşsiz vazîfesini yapması için varlığını Allah nizâmına borçludur. Bu ümmet, Allah nizâmını pratik ve amelî şekilde hâkim kılma için varolmuştur. Onun kendisine hâs özel prensibleri vardır. Bu prensiblerle ilâhî hükümler, hareket ve iş, düşünce ve ahlâk haline inkılâb eder.

Bu ümmet bütün telâkkîlerini Allah'tan almadıkça, bu telâkkîlerini beşerin hayatına hâkim kılmadıkça, kendi varlığını tahakkuk ettirmiş, yoluna istikâmet vermiş sayılmaz. Yeryüzünde apayrı pratik hayat telâkkîsini teessüs ettiremez. Ancak, bu telâkkîyi Allah'tan alırsa kendi varlığını tahakkuk ettirir. Herhangi bir insandan telâkki almak ile değil. Ya bu, yahut da o... Ya hakîkat, yahut da küfür, dalâlet ve inhirâf.

İşte Kur'an'ın her zaman tekrârladığı, her münâsebette bahsettiği gerçek... İşte fırsatı bulunca İslâm düşüncesinin, İslâm ahlâkının üstüne oturacağı kâide. Bu âyet-i kerîme'de işlenen konu hep bu. Kitâb ehlinin Medîne'de yeni teşekkül eden İslâm cemâatına karşı mücâdele taktiğini, hîle ve tuzaklarını yönetişleri... Bunlar yalnız o devirde böyle değiller ki, hüküm o devre âit olsun.

Bu, İslâm ümmetine tevdî edilen âlemşümûl vazîfedir. Bu ümmetin varlığının esâsı, mevcûdiyetinin gâyesidir.

Bu ümmet beşeriyete kumandan olmak için gelmiştir. O zaman nasıl olur da Allah nizâmına uydurmak veya kökünden devirmek istediği câhiliyyet telâkkîlerini kabul edebilir? Eğer bu kumanda ve hâkim olma vasfını, ondan alacak olursak, meydanda bir şey kalmaz. Zaten kalması da gerekmez.

Bu ümmet kumandanlık için gelmiştir. Sağlam bir düşünce, sağlam bir i'tikâd, sağlam bir şuûr, sağlam bir ahlâk, sağlam bir nizâm, sağlam bir idâre kumandası. Ancak bu sağlam kumandalar dâhilinde akıl, gelişme imkânı bulur, kâinatı anlayabilir, varlıkların esrârını çözebilir. Kâinattaki enerji kaynaklarını kontrol edebilir. Fakat en mühimi de bütün bunları insanlığın hayrına harcayabilecek, kâinatı bombardıman tehlikeleri, şehvet saltanatlarıyla tehdîtten koruyacak olan îmân kumandasıdır. Evet, bu çalışmalar îmân için olmalıdır. İslâm cemâati bu îmân âbidesinin üstüne oturup kulların tevcîhâtıyla değil, Allah'ın tevcîhâtıyla insanları doğru yola sevketmelidir.

Bu âyet-i kerîme'de Allah Teâlâ İslâm ümmetini müslüman olmayanların peşine gitmekten men'ediyor. İslâm'ın gölgesinde sağlamca vaziyet alıp onu korumanın yollarını gösteriyor.

Önce ehl-i kitâb'ın hîleli yollarına gitmemelerini, yoksa sonucun küfür olacağını belirtiyor :

«Ey îmân edenler, eğer kendilerine kitâb verilenlerden herhangibir zümreye uyarsanız, îmânınızdan sonra sizi çevirirler de kâfir yaparlar.

Allah'ın âyetleri size okunur, aranızda peygamberi bulunurken nasıl küfredersiniz? Kim Allah'a sımsıkı sarılırsa, muhakkak doğru bir yola iletilmiştir.»

Kitâb ehline uymak, onların telâkkîlerini kabul etmek, nizâmlarını iktibâs etmek, herşeyden önce İslâm ümmetinin varlığına sebep olan kumandanlık vazîfesini kaybettiğini, dâhilî bir hizmeti gösterir. Aynı zamanda Allah nizâmının hayata hâkim olmadığı, onunla yücelme ve ilerlemenin mümkün olmadığı şüphesinin varlığına delâlet eder ki, bu bile kalbte küfür filizinin canlanmasına yeter. Fakat zavallılar bu yakın tehlikeyi görüp sezmezler.

Diğer taraftan ehl-i kitâb olan yahûdî ve hıristiyanlar, bu ümmeti îmân ve i'tikâdından uzaklaştırmaktan başka gâye gütmezler. Bu îmân ve inanç, Müslüman milletinin müdâfaa hattı, savunma gücünün kaynağı ve kurtuluş kayasıdır!.. Eskiden olduğu gibi bugün de İslâm düşmanları, bunun böyle olduğunu pek iyi biliyorlar. O yüzden de ellerinden gelen hîle ve oyunlarını, güç ve enerjilerini bu milletin îmân kaynağını kurutmak için sarfediyorlar. Açıktan açığa saldırmadıkları va-

kit de hîle ve desîse yollarına başvuruyorlar. Ve adı müslüman, münâfıklar vâsıtasıyla saldırıya geçiyorlar. Bütün düşman güçler sarmaş dolaş olup bu imânı içinden boğmağa, ev sahibini evinde i'dâm etmeye yelteniyorlar. Böylece halkı İslâm'dan uzaklaştırıp onlara bozuk sistemleri süsleyip püsleyip yutturmak istiyorlar.

Kitâb ehli yahûdî ve hıristiyanlar müslümanların kendilerinin emrine uyduklarını görünce şüphesîz ki, çirkin emellerine âlet edecek, onları ve onların peşinde İslâm cemâatını küfre sürükleyeceklerdir. O yüzden Rabb-ı Zülcelâl kat'î ve mutlak emrini bildiriyor :

«Ey îmân edenler, eğer kendilerine kitâb verilenlerden herhangi bir zümreye uyarsanız, îmânınızdan sonra sizi çevirirler de kâfir yaparlar.»

O an, inananlar için ne korkunç... Îmândan sonra kendisini küfür bataklığında bulmak!.. Cennete ulaştıktan sonra tekrâr cehenneme dönmek!.. Her zaman ve her yerde müslümanın durumu aynı. O yüzden bu ilâhî hakîkat bir alev yalımı gibi vicdânları yalayıp, mûnis ve müthiş sadâ halinde mü'minleri i'kâz ediyor. Bunu müteâkiben de korkutma ve hatırlatma faslı başlıyor. Ne yazık onlara ki, Allah'ın âyetleri karşılarında okunduğu, Rasûl-i Kibriyâ içlerinde bulunduğu halde îmân ettikten sonra tekrâr küfre dönerler... Îmân dâvâsı hazır bulunduğu, îmân dâvâsı dimdik ayakta durduğu halde küfre dönmek... Ne acı şey?.. Küfürle îmân yolunun ayrılış noktasında şu ilâhî nûrdan fener asılmış :

«Allah'ın âyetleri size okunur, aranızda peygamberi bulunurken nasıl küfredersiniz?..»

Evet, îmân nûrunun sönmemiş olduğu demlerde, mü'min nasıl küfre dönebilir?.. Rasûlullah Efendimiz gününü doldurup yüce dosta göçmüşlerse de, Allah'ın âyetleri ebediyyen bâkîdir. Rasûlullah'ın hidâyet kaynağı hadîs-i şerîfleri yaşayacaktır. İlk demde yaşayanlar gibi biz de bu gün aynı hitâb-ı ilâhî ile karşı karşıya bulunuyoruz. Kurtuluş yolu açık, kurtuluş sancağı çekilmiştir.

«Kim Allah'a sımsıkı sarılırsa, muhakkak doğru bir yola iletilmiştir.»

Evet, Allah'a sımsıkı sarılmak. İşte kurtuluş yolu!.. Allah Zülcelâl ilelebed bâkîdir. O, Hayy ve Kayyûm'dur. Peygamber efendimiz îmân ve içtimâî nizâm, i'tikâdî düşünce şekilleriyle pek ilgisi olmayan, zirâat, harb usûlü gibi daha çok tecrübeye dayanan konularda oldukça kolay muâmele eder, onların usûl ve âdetlerine pek karışmaz, kendi hallerine bırakırlardı. Tabiî ki, bununla onun arasındaki fark açıktır... Hayat nizâmı ve sistemi ayrı şey, tecrübe ve tatbîkâta dayanan pozitif ilimler ayrı şeydir.

Fakat hayat sistemi olarak gelmiş olan İslâm ile, bu hayât için

lüzûmlu olan ilmî ve maddî buluşlardan, aklî realitelerden faydalanmayı emreden İslâm, birbirinden farklı değildir.

(.....)

İşte Allah'ın tevcîhâtı... İşte Rasûlullah'ın ta'lîmâtı... Ya kendilerini müslüman zanneden zavallı bizler!.. Bakıyorsunuz ki, Kur'an ve hadîs anlayışınız müsteşriklerin veya onların talebelerinin anlayışının aynisi... Bakıyorsunuz, var oluş ve hayat felsefemiz şuradan buradan derlenmiş, Grek, Lâtin, Roma, Avrupa, Amerika felsefesinin aynisi! Bakıyorsunuz hayat nizâmımız, kanunlarımız, şerîatımız o memleketlerden getirilmiş ithâl malı... Bakıyorsunuz, ahlâkımız, âdâbımız, gidişâtımız, dinden uzaklaşan mücerred madde medeniyetinin beslendiği o çirkefler menbaı kokmuş gölden. Hangi dinden bahsediyorsunuz... Allah için bütün bunlardan sonra kendimizi müslüman mı sanıyoruz?!.. Bu öyle bir zan ki günâhı, açıktan küfrün günâhından daha ağır. Biz bu halimizle İslâm'a leke sürüyoruz.

İslâm bir nizâmdır. Bambaşka ve özel bir nizâm... Düşünce ve i'tikâd yönünden hayatın çevreyle irtibâtını sağlayan sistem yönünden, bu irtibâtın esâs umdesini teşkîl eden ahlâk kâideleri, siyâsî, iktisâdî, içtimâî prensibleri bulunan bir nizâm. O, bütün beşeriyete kumanda etmek, önderlik yapmak için gelmiş ilâhî bir sistemdir. Elbette yeryüzünde bu sistemi hedefine doğru götüren bir kitle bulunacaktır. —Önce de belirttiğimiz gibi— Böyle bir kitlenin dışardan ithâl etme yabancı nizâmlarla yönetilmesi kumandanlık tabîatıyle tenâkuz teşkîl etmez mi? Hem de nasıl?.. Geldiği günden beri bu nizâm insanlığın iyiliğini hedef edinmiştir. Bugün veya yarın ne zaman olursa olsun, insanları bu sistemle hükmetmeye davet edenler, onların hayrı için bunu yapmaktadırlar. Fakat... Şimdi durum daha kritiktir. İslâm insanlık için gâyet elzemdir. Bugün beşeriyet ne çekiyorsa içinde kıvrandığı bozuk düzenlerden çekiyor. Bu ilâhî nizâmdan başka beşeriyeti kurtaracak bir düzen yoktur meydanda... Onun beşeriyetin hayatında üstüne düşen vâzifesini tamâmıyle yapabilmesi, insanlığı bir kerre daha kurtarabilmesi için, bütün özellikleriyle tekrâr hayata hakim olması lâzımdır.

İnsanlık çeşitli sâhalarda tabîat güçlerini idâresi altına alarak büyük zaferler kazandı. Teknik, tıp ve müsbet ilimlerde geçmişe nazaran hârika sayılacak baş döndürücü keşifler yaptı ve hâlen de bu zaferlerinde dev adımlarla ilerlemektedir. Fakat bütün bunlar onun hayatına ne getirebilmiştir? Onun rûhî hayatında neler icrâ edebilmiştir? Daha doğrusu insanlığa saâdet iksîrini sunabilmiş midir?

İnsanlar mes'ûd mudurlar? Huzûr yüzü görüyorlar mı? Selâmet nedir biliyorlar mı? Buna vereceğimiz cevâb korkunç bir «Hayır» olacaktır. Bütün bunlar insanlığa bedbahtlık, korku, buhrândan başka

bir şey getirmemiştir. Rûhî buhrânlar, asâbî krizler ve en son noktasına kadar da müthiş cinâyetler korkunç cinsî sapıklıklardan başka bir şey vermemiştir. İnsanlık hayatın gâyesi, varlığın hedefi bakımından, yani ma'nevî değerler yönünden, sanıldığı gibi hiç de ilerleme kaydetmemiş, bilakis gerilemiştir. Çağdaş medenî kişinin kafasındaki hayatın gâyesi, varlığın hedefi arasında karşılaştırma yaptığımızda, yirminci asır insanının gittikçe elîm bir bataklığa battığını!.. İnsanın kendisi ve varlığı hakkındaki düşüncelerinde mel'ûnca alçaldığını!.. Önem verdiği konular ve istekleri bakımından alçalıp küçüldüğünü görürüz. Bu düşüş beşeriyetin mustarib kalbini yiyip bitiriyor!.. Hayret, yorgun rûhunu tehdîd ediyor... İnsanlık Allah'ı bulamıyor. Onu, kendi yanlış tutumu Allah'tan uzaklaştırıyor. Allah'ın nizâmının gölgesinde yürüyünce her zaferi insanları Allah'a yaklaştıran bir adım olan ilim, rûhunun değişmesinden dolayı beşeriyeti fersahlarca Allah'tan uzaklaştırdı. İnsanoğlu rûhunun çılgınca aradığı hakîkat nûrunu bulamıyor. İnsan kendi fıtratıyla kâinâtın kanunları, kendi hareketiyle kâinâtın hareketi arasındaki nizâmı sağlayacak olan şâmil, kâmil bir sistemi bulamıyor...

İşte bu insanlardan bir kısmı, insanları Allah'ın dosdoğru nizâmından uzaklaştırmak için çalışıyorlar. İslâm'a bağlanmayı, ileriyi onda görmeyi «Gericilik» sanıyorlar. Ya cehâletlerinden, yahut da kötü niyetlerinden dolayı, beşeriyeti ilerleteceği, terakkî ettireceği gibi huzûr ve sükûna da ulaştıracak olan Allah sisteminden uzaklaştırmak istiyorlar... Bizler bu sisteme gönülden inanıp bağlananlar... İnsanlığı neye ve niçin dâvet ettiğimizi biliyoruz. Biz beşeriyetin bu günkü hâl-i perîşânını görüyor, düştüğü çirkefli, pis bataklığın iğrenç kokusunu duyuyor ve yakında, hemen şuracıktaki yüce ufuklarda, bu kızgın çöl güneşinin altında yüreği kavrulanlar için açılan sancağı, bu çirkef deryâsında boğulanlar için beliren temiz, parlak tepeyi görüyoruz!.. Ve biliyoruz ki; eğer beşeriyetin kumandası, önderliği bu ilâhî nizâma devredilmezse, yahut bu ilâhî sistem onu bizzat kendisi almazsa, insanlık tamâmen tarihiyle bütün mânâsıyla bu korkunç uçuruma doğru tepetaklak yuvarlanacaktır!..

Bu yolda atılan ilk adım bu nizâmın diğerlerinden ayrılmasıdır. Ve bu nizâma bağlı olanlar, Allah nizâmının temizliği ve selâmeti için civârında bulunan müstevlî câhiliyet prensiplerinden buyruk almamalıdırlar. Ve bu hâli Allah'ın izniyle müslümanların, beşeriyetin kumandasını bir kerre daha eline almasına kadar devâm etmelidir. Allah kullarına daha çok acır. Şurda burda câhiliyet propagandası yapan, insanlık düşmanlarının eline onu bırakır mı hiç?.. İşte Allah Teâlâ'nın Kitâb-ı Kerîm'inde ilk müslüman cemâatına öğretmek ve tel-

kîn etmek istediği hakîkat budur. (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, II, 372 - 379)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٠٢﴾ وَاعْتَصِمُوا
بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ
فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ
اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠٣﴾

102 — Ey îmân edenler, Allah'dan nasıl korkmak lâzımsa öylece korkun. Ve her halde müslüman olarak can verin.

103 — Topluca Allah'ın ipine sarılın, ayrılmayın. Ve Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani, siz düşman idiniz de O, kalblerinizin arasını uzlaştırdı da, O'nun nimeti sâyesinde kardeş oldunuz. Siz, bir ateş uçurumunun tâm kenarında iken, sizi oradan doğru yola eresiniz diye kurtardı. Allah âyetlerini size işte böylece açıklar.

Allah'ın İpine Sarılmak

İbn Ebu Hâtim diyor: Bize Ahmed İbn Sinân... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyet etti ki o, «Allah'dan nasıl korkmak lâzımsa öylece korkun.» âyeti hakkında şöyle dedi: O'na itâat edilip isyân edilmemesi, zikredilip unutulmaması, şükredilip küfrân-ı nimette bulunulmamasıdır.

Bu, mevkûf ve sahîh bir isnâddır. Aynı hadîsi İbn Merdûyeh Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ kanalıyla Abdullah'dan merfû' olarak rivâyet eder.

Hâkim, müstedrek'inde, İbn Mes'ûd'dan merfû' olarak bu hadîsi rivâyetle şöyle der: Bu hadîs Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahîhtir, fakat tahrîç etmemişlerdir.

Ancak kuvvetli (ve tercîh edilen) görüşe göre bu hadîs mevkûftur. Allah en doğrusunu bilir.

İbn Ebu Hâtim şöyle der: Bu hadîsin bir benzeri Mürre el Hemedânî Rebî' İbn Hüşeym, Amr İbn Meymûn, İbrâhîm en-Nehaî, Tâvûs, Hasan, Katâde, Ebu Sînân ve Süddî'den de rivâyet edilmiştir.

Saîd İbn Cübeyr, Ebu'l-Âliye, Rebî' İbn Enes, Katâde, Mukâtil İbn Hayyân, Zeyd İbn Eslem, Süddî ve başkaları bu âyetin; «Öyleyse ne kadar gücünüz yetiyorsa Allah'tan o kadar korkun.» (Teğâbün, 16) âyeti ile neshedildiği görüşündedirler.

Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'ın «Allah'tan nasıl korkmak lâzımsa öylece korkun.» âyeti hakkında şöyle dediğini naklediyor : Âyet mensûh değildir, fakat «Nasıl lâzımsa» kavlinin anlamı: «Allah yolunda gerçekten mücâdele etmek, bu mücâdeleye ayıplayanların ayıplamalarının engel olmaması, kendi nefsi, babaları ve çocuklarına karşı bile olsa adâletten ayrılmamaktır.»

«Ve herhalde müslüman olarak can verin.»

Müslüman olarak can vermeniz için sıhhat ve âfiyette iken İslâm'a sarılınız. Zîrâ hayırlı kişi, bunu âdet haline getirendir. Kişi ne üzere yaşamışsa o hal üzere ölür, hangi hal üzere ölmüşse yine o halde diriltilir. Bunun tersinden Allah'a sığınırız.

İmâm Ahmed diyor ki; bize Revh... Mücâhid'den rivâyet ediyor ki : İnsanlar Kâ'be'yi tavâf ediyorlardı. İbn Abbâs da yanında Mihcen olduğu halde oturuyordu. Şöyle dedi :

Rasûlullah (s.a.) buyurdular : «Ey îmân edenler, Allah'dan nasıl korkmak lâzımsa öylece korkun ve her halde müslüman olarak can verin.» (Âl-i İmrân, 102) âyeti hakkında şöyle dedi : Yeryüzü halkına Zakkûm'dan bir damlacık damlatılsa onlara hayatı zehir ederdi, ya Zakkûm'dan başka yiyeceği olmayanın hâli nicedir?

Aynı zamanda bu hadîsi Tirmizî, Neseî, İbn Mâce ve İbn Hibbân Sahîh'lerinde, Hâkim de Müstedrek'inde değişik tariklerden ve Şu'be'den rivâyet etmişlerdir.

Tirmizî; bu hadîs, hasendir, sahîhdir, derken; Hâkim, Buhârî ve Müslim'in şartlarına uymaktadır, fakat tahrîç etmemişlerdir, demektedir.

İmâm Ahmed diyorki; bize Vekî'... Abdullah İbn Amr'dan rivâyet etti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular : «Cehennemden uzak kılınmayı ve cennete girmeyi seven kişiye ölümü, Allah'a ve âhiret gününe inanır olduğu halde ulaşır. O kişi insanlara, kendine davranılmasını istediği gibi davranır.»

Yine İmâm Ahmed diyor : Bize Ebu Muâviye... Câbir'den rivâyet etti ki o şöyle demiştir :

Rasûlullah (s.a.) ı, ölümünden önce üç kere şöyle derken işittim : Sizden birisi ölürken Allah'a hüsnü zan besler durumda can versin.

Hadîsi Müslim de A'meş tarîkıyla ve aynı isnâdla rivâyet etmiştir.

İmâm Ahmed diyorki; bize Hasan İbn Mûsâ... Ebu Hüreyre'den, o da Rasûlullah (s.a.) dan rivâyet etti ki o şöyle buyurdular : Allah Teâlâ : «Ben kulumun Beni zannettiği gibiyim : Eğer Benden hayır

(bekler ve böyle) zannederse, ona hayır vardır, yok kötülük (bekler ve böyle) zannederse, ona kötülük vardır.

Bu hadîsin aslı Buhârî ve Müslim'de başka bir vecihle ve yine Ebu Hüreyre'den rivâyet edilmiştir. Buna göre Ebu Hüreyre şöyle dedi : Rasûlullah (s.a.) : Allah Teâlâ buyuruyor : Ben kulumun Beni zannettiği gibiyim, buyurdular.

Hâfız Ebu Bekr el Bezzâr dedi : Bize Muhammed İbn Abdülmelik... Sâbit'den (ya da zannediyorum) Enes'den rivâyet etti ki o şöyle dedi : Ansâr'dan bir adam hastalanmış ve Rasûlullah (s.a.) onu ziyârete gelmişti. O adamla çarşıda karşılaştılar. Allah Rasûlü (s.a.) sordular : Ey falanca nasılsın? Adam, iyiyim ey Allah'ın Rasûlü; Allah'dan (hayır) umuyorum, fakat günâhlarımdan korkuyorum, dedi. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Bu ikisi bir yerde, bir kulun kalbinde birleşirse, muhakkak Allah ona umduğunu verir ve korktuğundan da emîn kılar.

Sonra (Ebu Bekr el-Bezzâr şöyle) dedi : Bu hadîsi Sâbit'den, Ca'fer İbn Süleymân'dan başkasının rivâyet ettiğini bilmiyoruz.

Hadîsi Tirmizî, Neseî, ve İbn Mâce de rivâyet etmiş ve Tirmizî, hadîs garîbtir, demiştir.

Bazıları da hadîsi, Sâbit'den mürsel olarak rivâyet etmişlerdir.

İmâm Ahmed'in rivâyet ettiği hadîse gelince : Bize Muhammed İbn Ca'fer'in... Hâkim İbn Hazâm'dan rivâyetine göre, şöyle dedi : Hz. Peygambere; ancak ayakta iken yere serileceğim konusunda bîat ettim.

Neseî, Sünen'inde bu hadîsi İsmâîl İbn Mes'ûd kanalıyla... Şu'be'den «Secdeye nasıl gidilir?» bâbında rivâyet etmiştir.

Bunun mânâsı hakkında şöyle denilmiştir : Ancak müslüman olduğum halde can vermek üzere Allah'ın Rasûlüne bîat ettim. Arkam düşmana dönük olarak değil de, yüzüm düşmana dönük olarak öldürülmek (ya da harbetmek) üzere Allah Rasûlüne (s.a.) bîat ettim. İkinci anlam, birinci ile aynıdır.

«Topluca Allah'ın ipine sarılın, ayrılmayın...»

«Nerede bulunurlarsa bulunsunlar, üzerlerine zillet vurulmuştur. Allah'ın ve mü'minlerin ahdine sığınmış olanlar müstesnâ.» (Âl-i İmrân, 112) âyetinden de anlaşıldığı üzere Allah'ın ipi, Allah'ın ahdi ve zimmeti anlamındadır, denilmiştir.

«Allah'ın ipi»nin, «Allah'dan gelen bir ip» yani Kur'an olduğu da söylenmiştir. Nitekim Kur'an'ın sıfatına dâir Hâris el-A'ver kanalıyla Hz. Ali'den merfû' olarak rivâyet edilen bir hadîste şöyle buyrulur :

O, (Kur'an) Allah'ın sağlam ipi, dosdoğru yoludur.

Bu konuda ve sadece bu anlamda başka bir hadîs-i şerîf daha vârid olmuştur. Şöyle ki :

İmâm Ebu Ca'fer et-Taberî dedi: Bize Saîd İbn Yahyâ'nın Ebu Saîd'den rivâyetinde Rasûlullah (s.a.) :

Allah'ın kitâbı, gökten yere uzanan Allah'ın ipidir, buyurmuştur.

İbn Merdûyeh İbrâhîm İbn Müslim kanalıyla... Abdullah (r.a.) dan rivâyet ediyor ki Rasûlullah (s.a.) :

Muhakkak ki bu Kur'an Allah'ın sağlam ipidir, açık bir nûrdur, faydalı bir şifâdır, ona sarılan için bir koruma (kendine sarılana koruyucu) ve kendine uyan için bir kurtuluştur, buyurmuşlardır.

Huzeyfe ve Zeyd İbn Erkam'dan da bu hadîsin bir benzeri rivâyet edilmiştir.

«... Ayrılmayın» kavline gelince : Burada Allah Teâlâ, mü'minlere cemâat olup toplanmayı emretmekte ve tefrikayı, parçalanmayı yasaklamaktadır.

Ayrılığa düşmeyi yasaklama, toplanmayı ve dostluğu emretme sadedinde birçok hadîs-i şerîf vârid olmuştur :

Sahîh-i Müslim'de Süheyl İbn Ebu Sâlih'in... Ebu Hüreyre'den rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular :

Allah üç şeyden dolayı sizden râzı olur, üç şeyden dolayı da size kızar : Allah'a kulluk edip O'na hiçbirşeyi ortak koşmamanızdan, topluca Allah'ın ipine sarılıp parçalanmamanızdan, Allah'ın sizin başınıza geçirdiği kimseye nasîhatta bulunmanızdan hoşnud olur. Dedikodu yapmanıza, çok soru sormanıza ve malınızı boşa harcamanıza da kızar.

Müteaddid hadîslerde geçtiği gibi, mü'minlere ittifâk etmeleri halinde hatadan korunmuş olacakları garanti edilmiş, parçalanıp çatışmadan da sakındırılmıştır. Nitekim sakındırılan haller olmuş ve bu ümmet 73 fırkaya bölünmüştür. Bu 73 fırkadan sadece bir tek fırka —ki fırka-i Nâciye'dir.— cehennem azâbından kurtulup cennete gidecektir. Bunlar Rasûlullah (s.a.) ve ashâbının hali üzere olanlardır.

«Ve Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani siz düşman idiniz de, O, kalblerinizin arasını uzlaştırdı ve O'nun nimeti sâyesinde kardeş oldunuz.» âyet-i kerîme'si Evs ve Hazrec kabîleleri hakkındadır. Câhiliye devrinde iki kabîle arasında bir çok harbler olmuştu ve şiddetli bir kin ve düşmanlık vardı. Bu sebeple de aralarındaki harb ve olaylar uzadıkça uzuyordu. Allah, İslâm'ı gönderip de onlar İslâm'a girince Allah'ın Celâli ile birbirlerini seven, Allah için birbirlerine yaklaşan (birbirlerine gidip gelen), iyilik ve takvâ üzerine yardımlaşan kardeşler haline geldiler.

Allah Teâlâ, bir başka âyette;

«Seni ve mü'minleri yardımıyla desteklemiş olan O'dur. Ve onların kalblerini birleştirmiştir. Eğer yeryüzünde bulunan herşeyi sarfetsen yine de onların gönüllerini birleştiremezdin. Fakat Allah onların aralarını birleştirdi.» (Enfâl, 62 - 63) buyuruyor.

Kâfir olmaları sebebiyle cehennemî bir uçurumun hemen kıyısında idiler de Allah, kendilerine hidâyet bahşetmek sûretiyle oradan uzaklaştırdı.

Rasûlullah (s.a.) Huneyn ganîmetlerini taksîm ettiğinde, Allah'ın kendisine emrettiği üzere ansârdan olmayanlara daha fazla pay vermişti. Ansârdan bazıları buna kendi aralarında homurdanınca, Allah Rasûlü eski durumlarını kendilerine hatırlatarak şöyle buyurdu :

Ey ansâr topluluğu, ben sizi sapıklar olarak buldum da Allah benimle size hidâyet bahşetmedi mi? Parça parça idiniz de Allah benimle sizin aranızı uzlaştırmadı mı? Fakîr ve muhtâç idiniz de Allah benimle sizi zengin kılmadı mı?

Rasûlullah (s.a.) ın bu sorularından her birine ansâr : Allah ve Rasûlü en çok lutfedendir, karşılığını veriyordu.

Muhammed İbn İshâk İbn Yessâr ve başkaları anlatırlar :

Bu âyet Evs ve Hazrec kabîleleri hakkında nâzil olmuştur. Şöyle ki: Yahûdîlerden birisi, Evs ve Hazrec'den bir grubun yanından geçerken aralarındaki birlik ve sevgiyi görünce çok bozuldu ve yanında bulunan bir adamı onların yanına gönderdi. Bu adam yanlarında oturarak Buâs günündeki harblerini onlara anlatacaktı. Adam söyleneni yaptı ve toplulukta bulunanların gönülleri kabardı, bir kısmı diğerlerine kızmaya başladı, intikâm duyguları kabardı, eski şiârlarını yükselterek silahlarını getirmeye kalktılar karşılaşmak üzere anlaştılar.

Bu hâdise Rasûlullah (s.a.) a anlatılınca yanlarına gitti, onları teskîn etmeye başladı ve şöyle buyurdu : «Ben aranızda olduğum halde câhiliye dâvâsı mı güdüyorsunuz?» sonra bu âyet-i kerîme'yi okudu. Onlar da pişmân olup anlaştılar, kucaklaştılar ve silahlarını attılar.

İkrime ise bu âyetin, Ansâr'ın ifk olayında birbirlerine hücûm etmesi üzerine nâzil olduğunu zikreder. En doğrusunu Allah bilir.

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ
الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٤﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ
وَأُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٥﴾ يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ
وُجُوهُهُمْ أَكَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿١٠٦﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ
وُجُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١٠٧﴾ تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَمَا اللَّهُ
يُرِيدُ ظُلْمًا لِلْعَالَمِينَ ﴿١٠٨﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ

الْأُمُورُ ﴿١٠٩﴾

104 — İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülükten alıkoyan bir topluluk bulunsun. İşte onlar, kurtuluşa erenlerdir.

105 — Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra, parçalanıp ihtilâfa düşenler gibi olmayın. İşte onlara büyük bir azâb vardır.

106 — O gün nice yüzler ağarır, nice yüzler kararır. O zaman yüzleri kara olanlara: İmânınızdan sonra küfrettiniz ha! İşte o küfrünüzün cezâsı olarak tadın azâbı, denir.

107 — Ama yüzleri ağaranlar, Allah'ın rahmeti içindedirler. Onlar orada temelli kalacaklardır.

108 — Bunlar Allah'ın âyetleridir. Onları sana hak olarak okuyoruz. Allah, âlemlere zulmetmek istemez.

109 — Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Bütün işler Allah'a döndürülür.

Ma'rûfu Emir ve Münkerden Nehiy

Allah Teâlâ :

«İçinizden hayra çağıran... bir topluluk bulunsun.» buyuruyor. Yani hayra çağırmada, iyiliği emredip kötülüğü yasaklamada, Allah'ın emrini yerine getirmek üzere ta'yîn edilmiş bir grup bulunsun.

«İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.»

Dahhâk şöyle der : Bunlar sahâbenin ve râvîlerin seçkinleridir. Yani (Allah yolunda) cihâd edenlerle bilginleridir.

Ebu Ca'fer el-Bâkır diyor ki : Rasûlullah (s.a.) «içinizden hayra çağıran... bir topluluk bulunsun.» âyetini okudu sonra şöyle buyurdu : Hayır, Kur'an'a ve benim sünnetime uymaktır. Bu hadîsi, İbn Merdûyeh rivâyet etmiştir.

Her ne kadar bu iş, ümmetin her ferdine yüklenmiş bir görev ise de, bu âyetten maksad bu işe bakacak bir grubun bulunmasıdır.

Sâhih-i Müslim'de Ebu Hüreyre'den[1] rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu :

(1) Ahmed Şâkir, Umdetu't-Tefsîr'de (III, 17) hadîsin Ebu Hüreyre'den değil de Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyet edildiğini ve İbn Kesîr'in yanıldığını söyler.

مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ . فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ . فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ وَذٰلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ

Sizden biri bir kötülük (yapıldığını) gördüğünde onu eliyle değiştirsin, buna gücü yetmezse diliyle, buna da gücü yetmezse kalbiyle. Bu ise îmânın en zayıfıdır.

Bir başka rivâyette ise hadîsin sonunda şöyle bir ilâve vardır :

Bundan sonra bir hardal tânesi kadar dahi îmân yoktur.

İmâm Ahmed diyor : Bize Süleymân el-Haşimî'nin... Huzeyfe İbn el-Yemmân'dan rivâyetinde Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu :

Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki; ya iyiliği emreder, kötülüğü yasaklarsınız, ya da Allah size katından bir cezâ gönderiverir. Sonra O'na duâ edersiniz de duânıza icâbet etmez.

Bu hadîsi Tirmizî ve İbn Mâce, Amr İbn Ebu Amr'dan rivâyet etmişler; Tirmizî, hadîs hasendir, demiştir.

Bu konuda birçok hadîs-i şerîf ve âyet-i kerîme vardır. Yerleri geldiğinde açıklanacaktır.

Sonra Allah Teâlâ : «Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ihtilâfa düşenler gibi olmayın.» buyurarak kendilerine apaçık deliller geldiği halde iyilikleri emir ve kötülükleri yasaklamayı terkeden, parçalanıp ihtilâfa düşen geçmiş ümmetler gibi olmayı, bu ümmete yasaklamaktadır.

İmâm Ahmed diyor ki : Bize Ebu Muğîre... Ebu Âmir Abdullah İbn Lühayy'dan rivâyet etti ki o şöyle dedi : Muâviye İbn Ebu Süfyân ile hacca gittik. Mekke'ye vardığımızda öğle namazını kılarken kalktı ve şöyle dedi : Allah'ın Rasûlü (s.a.) : Muhakkak ki iki kitâb ehli dinlerinde 72 parçaya bölündüler. Bu ümmet ise 73 bölüğe bölünecek. Birisi hâriç hepsi cehennemdedir. O bir bölük ise cemâat ehlidir. Ümmetimden bir kavim çıkacak, bu bozuk heveslere esîr olacaklar. Öyle ki bu hevesler, onların bütün damarlarına ve mafsallarına girecek. Ey Arab topluluğu —Allah'a yemîn olsun ki— eğer siz, peygamberinizin getirdiklerini yapmazsanız, sizden başkaları bunları yapmamaya sizden elbette ki daha lâyıktır, buyurdular. Hadîsi Ebu Dâvûd Ahmed İbn Hanbel ve Muhammed İbn Yahyâ'dan o ikisi de Abdülkuddûs İbn el-Haccâc'dan rivâyet etmişlerdir. Bu hadîs birçok tarîktan rivâyet edilmiştir.

O gün nice yüzler ağarır, nice yüzler de kararır.

İbn Abbâs der ki : Kıyâmet günü ehl-i sünnet ve'l-cemâat'in yüzleri ağardığından, bid'at ve tefrîka ehlinin yüzleri karardığında :

«O zaman yüzleri kara olanlara : «İmânınızdan sonra küfrettiniz ha...» denilir. Hasan el-Basrî'ye göre bunlar münâfıklardır. İşte o küfrün cezâsı olarak tadın azâbı denilir.» Bu nitelik de bütün kâfirleri kapsar.

«Ama yüzleri ağaranlar Allah'ın rahmeti (cennet) içredirler. Onlar orada temelli kalacaklardır. Ve oradan ayrılmak da istemiyeceklerdir.

Ebu Îsâ Tirmizî bu âyetin tefsîrinde şöyle diyor : Bize Ebu Küreyb... Ebu Gâlib'den rivâyet etti ki o şöyle dedi : Ebu Ümâme Şam merdivenlerine asılmış başlar gördü ve : Bu başları kesenler ateşin köpekleridir, gökyüzünün altında en kötü ölülerdir. Ölülerin en hayırlıları ise bunların öldürdükleridir, dedi ve : «O gün nice yüzler ağarır, nice yüzler de kararır.» âyetini okudu. Ebu Ümâme'ye sordum : Sen bunu Rasûlullah (s.a.) dan işittin mi?

Eğer onu bir, iki, üç, dört —yediye kadar saydı— kerre işitmemiş olsaydım size haber vermezdim, dedi. Tirmizî devâmla; hadîs hasendir, der.

İbn Mâce de bunu, Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla yine Ebu Gâlib' den rivâyet eder. İmâm Ahmed ise Müsned'inde hadîsi Abdürrezzâk kanalıyla Ebu Gâlib'den tahrîç etmiştir.

İbn Merdûyeh bu âyetin tefsîrinde Ebu Zerr'den uzun ve gerçekten garîb bir hadîs rivâyet eder.

Sonra Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : «Bunlar Allah'ın âyetleri, hüccet ve beyyineleridir.

(Ey Muhammed) onları sana hak olarak okuyoruz. Dünya ve âhiretin durumunu sana açıklıyoruz. Allah, âlemlere zulmetmek istemez.»

Allah onlara zulmedici değil, bil'âkis zulmetmeyen adâletli bir hâkimdir. Zîrâ O'nun herşeye gücü yeter, her şeyi bilir. Bununla birlikte yarattıklarından hiç kimseye zulmetmeye ihtiyâcı yoktur. Bu sebeple şöyle buyuruyor : «Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ın malı ve kullarıdır. Bütün işler Allah'a döndürülür. Dünya ve âhirette tasarruf O'nundur, dünya ve âhirette yegâne hâkim de O'dur.

İZÂHI

Gerçek Kurtuluş

«İşte felâha erenler de onlardır.» Onlardır kurtuluşa erenler, başkaları değil. Hz. Peygamber minberde iken, ona insanların en hayırlısı kimdir? diye soruldu. O, ma'rûfu en çok emreden, münkeri en çok neh-

yedendir. Bir de Allah'dan en çok korkup, akrabâlarını en çok ziyâret edendir, buyurdu. Bir başka hadîs-i şerîf'te ise şöyle buyurdu : Kim ma'rûfu emreder ve münkerden nehyederse o, yeryüzünde Allah'ın halîfesi, Allah'ın Rasûlünün halîfesi ve Allah'ın kitâbının halîfesidir. Hz. Ali (r.a.) de der ki : Cihâdın en fazîletlisi, ma'rûfu emir ve münkerden nehiydir. Kim de fâsıklara yardakçılık eder, Allah'ı kızdırırsa, Allah'ın kızgınlığı onun üzerine olsun. Huzeyfe der ki : Bir zaman gelecek ki; o zamanda merkeb leşi ma'rûfu emreden ve münkeri nehyeden bir mü'minden insanlara daha sevimli olacak. Süfyân el-Sevrî der ki : Bir kişi komşuları tarafından çok sevilirse, arkadaşları tarafından çok övülürse bil ki; o kişi, müdâhenecidir. Ma'rûfu emir, emredilen vâcib ise, o da vâcib, mendûb ise o da mendûbtur. Münkeri nehiy ise herkese vâcibdir. Çünkü bütün münkerleri terketmek, çirkin olması nedeniyle vâcibdir. Vâcibin yolu nedir dersen? Ben derim ki; bu konuda Mu'tezilenin önderleri ihtilâf etmişlerdir. Ebu Ali'ye göre vâcibin yolu duyma ve akıldır. Ebu Hâşim'e göre ise sadece duymadır. Nehyin şartları nelerdir dersen?, ben derim ki; nehyeden kişi, nehyettiği şeyin çirkin olduğunu bilmelidir. Zîrâ onun çirkin olduğunu bilmezse, iyiyi nehyetmiş olmaktan emîn olamaz. Ayrıca nehyettiği şeyi yapmamış olması gerekir. Çünkü onu yapan kişinin yaptığı şeyi nehyetmesi güzel olmaz. Bu gibi kimseler kendilerinin zemmedilmesini kolaylaştırır. Ayrıca nehyeden kişi; nehyedilen şeyin kötülükleri arttırdığı konusunda zann-ı gâlibe sahip olmalıdır. Kezâ kendisinin nehyetmesinin te'sîr etmediğini, abes olduğunu kabul etmemesi gerekir. Vâcib oluşunun şartları nelerdir? derseniz, ben derim ki; nehyeden kişinin, günâhın işlenmek üzere olduğu konusunda kuvvetli zannı bulunmalıdır. Meselâ içki içen kişinin, içki içmek için âlet ve edevâtını hazırlamış olduğunu görmelidir. Ayrıca nehyettiği zaman, kendisine büyük bir zarar dokunmayacağını, kuvvetli bir zanla tahmîn etmelidir. Münkeri nehyetmeye nasıl koyulur? dersen, derim ki; önce kolaylıkla başlar. Fayda vermezse zora doğru gider. Çünkü maksad, kötülüğü engellemektir. Ayrıca Allah Teâlâ, «onların arasını ıslâh edin» buyurmuştur. Sonra da «onlarla savaşın» buyurmuştur. Ma'rûfu emir ve münkeri nehye kim tevessül eder? dersen, ben derim ki; imkânı ve şartları elverişli olan her müslüman. Ulemânın icmâ'ına göre başkasının namazı terkettiğini gören kişinin, namazı terkedeni uyarması gerekir. Çünkü namazı terketmenin çirkin olduğu herkes tarafından bilinir. Savaşı gerektiren nehyin, imâm ve onun halîfeleri tarafından yapılması daha evlâdır. Çünkü onlar, siyâseti daha iyi bilirler ve bu konuda hazırlıkları vardır. Kime emredilip nehyedilir? dersen, ben derim ki; mükellef olan herkese. Mükellef olmayan da başkasına zarar vermeye başlarsa —çocuklar ve deliler gibi— bunlarda nehyedilir. Çocuklar yasakları işlemekten nehye-

dilirler ki, ona alışmasınlar. Tıpkı tecrübe kazansınlar diye namaza götürüldükleri gibi. Eğer kötülüğü işleyen kimsenin, işlediği kötülüğü nehyetmesi vâcib midir? derseniz; ben derim ki; evet, vâcibdir. Çünkü kötülüğü işlemeyi terkedip, işletmemeye çalışmak onun üzerine vâcibdir. İki vâcibden birini terketmek, onun üzerinden öteki vâcibi kaldırmaz. Selef-i sâlihin derler ki; yapmasalar da siz hayrı emredin. Hasan'dan nakledilir ki, o Mutarrif İbn Abdullah'ın, yapmadığı şeyi söylemem dediğini duymuş. Bunun üzerine hangimiz dediğimizi yapıyoruz? demiş. Şeytân böylece size gâlib gelmek ister. Bunun sonucunda hiçbir kimse ma'rûfu emretmez ve münkerden nehyetmez demiş. (Zâmahşerî, Keşşâf, I, 452 - 453)

———oOo———

كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَتُؤْمِنُونَ
بِاللَّهِ وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُم مِّنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١١٠﴾
لَن يَضُرُّوكُمْ إِلَّا أَذًى وَإِن يُقَاتِلُوكُمْ يُوَلُّوكُمُ الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنصَرُونَ ﴿١١١﴾ ضُرِبَتْ
عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ أَيْنَ مَا ثُقِفُوا إِلَّا بِحَبْلٍ مِّنَ اللَّهِ وَحَبْلٍ مِّنَ النَّاسِ وَبَاءُو بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ وَضُرِبَتْ
عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ الْأَنبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ
ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوا وَّكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿١١٢﴾

110 — Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten alıkorsunuz. Ve Allah'a inanırsınız. Ehl-i kitâb da inanmış olsaydı kendileri için hayırlı olurdu. İçlerinde îmân edenler olmakla beraber, çoğu gerçek dinden çıkmış fâsıklardır.

111 — İncitmekten başka size herhangi bir zarar veremezler. Sizinle savaşsalar bile geri dönüp kaçarlar. Sonra kendilerine yardım da edilmez.

112 — Nerede bulunurlarsa bulunsunlar, üzerlerine zillet vurulmuştur. Allah'ın ve mü'minlerin ahdine sığınmış olanlar müstesnâ. Allah'ın hışmına uğradılar. Üzer-

lerine de bir miskînlik vuruldu. Bu, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmelerindendir. Bu, onların isyân etmeleri ve taşkınlık yapmalarındandır.

En Hayırlı Ümmet

Allah Teâlâ, Muhammed ümmetinin ümmetlerin en hayırlısı olduğunu haber vererek :

«Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz.» buyuruyor.

Buhârî diyor ki : Bize Muhammed İbn Yûsuf... Ebu Hüreyre'den : «Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz.» âyeti hakkında rivâyet etti ki o, şöyle dedi : Siz, insanların insanlar için en hayırlı olanısınız. İslâm'a girmeleri için onları boyunlarında zincirlerle getirirsiniz.

İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Atâ, Rebî' İbn Enes ve Atiyye el-Avfî de böyle söylediler.

Yani : Onlar ümmetlerin en hayırlısı ve insanların, insanlar için en faydalı olanlarıdır. Bu sebeple Cenâb-ı Hak : «İyiliği emreder, kötülükten alıkorsunuz ve Allah'a inanırsınız.» buyuruyor.

İmâm Ahmed diyor : Bize Ahmed İbn Abdülmelik... Dürre Bint Ebu Leheb'den rivâyet etti ki o şöyle dedi : Rasûlullah (s.a.) minberde iken bir adam kalktı ve : Ey Allah'ın Rasûlü, insanların en hayırlısı hangisidir? diye sordu, Allah'ın Rasûlü :

İnsanların en hayırlısı Kur'an'ı en güzel okuyan, Allah'dan en çok korkan, en fazla iyiliği emredip kötülükten alıkoyan, en fazla sıla-i rahimde bulunanlardır, buyurdular.

Neseî, Sünen'inde, Hâkim Müstedrek'inde Semmâk'in hadîsinde Saîd İbn Cübeyr'den, o da İbn Abbâs'dan : «Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz.» âyeti hakkında şöyle dediğini rivâyet ederler : Bu âyette kasdedilenler, Rasûlullah (s.a.) ile Mekke'den Medîne'ye hicret edenlerdir.

Sahîh olan ise bu âyetin bütün bir ümmet hakkında umûmî olduğudur. Her nesil bundan nasîbini alacaktır : Bu ümmetin en hayırlısı Rasûlullah (s.a.) ın aralarında gönderilmiş olduğu nesildir, sonra onları ta'kîb edenler, sonra da onları ta'kîb edenlerdir.

Nitekim başka bir âyette de : «Böylece sizi vasat bir ümmet kıldı. Olur ki insanlara karşı şâhidler olursunuz.» (Bakara, 143) buyurulmaktadır.

İmâm Ahmed'in Müsned'inde, Tirmizî'nin Câmi'inde, İbn Mâce'nin Sünen'inde ve Hâkim'in Müstedrek'inde Hakîm İbn Muâviye, İbn Hayde'den o da babasından şöyle rivâyet eder : Rasûlullah (s.a.) : Siz yetmiş ümmeti tamâmlıyorsunuz ve siz onların en hayırlı olanısınız. Siz Allah katında en çok değerli olan ümmetsiniz, buyurdular.

Bu, meşhûr bir hadîstir ve Tirmizî, hadîsin hasen olduğunu belirtmektedir. Muâz İbn Cebel ve Ebu Saîd'den de bu hadîsin bir benzeri rivâyet edilmiştir.

İmâm Ahmed'in de dediği gibi bu ümmet, hayra koşmada birinci sırayı almıştır. Bunun nedeni de peygamberleri olan Hz. Muhammed (s.a.) dir. Zîrâ o, Allah'ın yaratıklarının en şereflisi, Allah Rasûllerinin en değerlisidir. Allah Teâlâ kendisine, daha önceki peygamberlerden ve rasûllerden hiç birine vermediği en büyük ve mütekâmil bir şerîat göndermiştir. O'nun metod ve yoluna uygun olarak yapılan az bir amel, diğerlerinin çok amelinden daha hayırlıdır.

Şöyle ki : Bize Abdurrahmân... Ali İbn Ebu Tâlib'den rivâyet etti ki o, şöyle dedi : Rasûlullah (s.a.) buyurdular : Peygamberlerden hiç birine verilmeyen şeyler bana verildi. Biz; ey Allah'ın Rasûlü, nedir onlar? diye sorduk. Buyurdular ki : Korku anında yardım olundum, yeryüzünün anahtarları bana verildi, Ahmed diye isimlendirildim. Toprak bana temiz kılındı. Ümmetim, ümmetlerin en hayırlısı kılındı.

Bu şekliyle hadîsi, yalnız İmâm Ahmed tahrîç etmiş olup isnâdı hasendir.

İmâm Ahmed diyor : Bize Hasan İbn Süvvâr... Ümmü'd-Derdâ'dan; o da Ebu'd-Derdâ'dan rivâyet etti ki o, şöyle dedi : Ebu'l-Kâsım (s.a.) ı —ki Ümmü'd-Derdâ'dan başka Rasûlullah'ı böyle künyesiyle zikreden başka birine rastlamadım— şöyle buyururken işittim : Allah Teâlâ buyurdu ki : Ey Îsâ, Ben, senden sonra öyle bir ümmet göndereceğim ki sevdikleri bir şey başlarına geldiğinde hamd ve şükrederler; hoşlanmadıkları bir şey başlarına geldiğinde de ecrini (Allah'dan) bekleyerek sabrederler. Onların hilmi de, ilmi de yoktur. Hz. Îsâ şöyle der : Ey Rabbım, ilim ve hilm olmadan nasıl olacak? Allah Teâlâ : Ben onlara kendi hilm ve ilmimden veririm, buyurur.

Burada zikredilmesi uygun olan birkaç hadîs nakledelim :

İmâm Ahmed diyor : Bize Hâşim İbn el-Kâsım... Ebu Bekir Sıddîk'tan rivâyet etti ki o, şöyle dedi : Rasûlullah (s.a.) buyurdular : Bana (ümmetimden) hesâbsız olarak cennete girecek yetmiş bin kişi verildi. Yüzleri ayın ondördü gibi parlaktır. Kalbleri bir tek kalb gibidir. Rabbımdan (c.c.) artırmasını diledim. Bana bunlardan beheri ile birlikte yetmiş bin kişi artırdı. Ebu Bekr (r.a.) şöyle der : Öyle zannediyorum ki bu, köylülere kadar ulaşacak, çöllerin köşelerinde olanlara kadar isâbet edecektir.

İmâm Ahmed diyor : Bize Abdullah İbn Bekr'in... Abdurrahmân İbn Ebu Bekr'den rivâyetinde Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Allah bana (Ümmetimden) hesâbsız olarak cennete girecek yetmişbin kişi verdi.

Ömer dedi ki : Ey Allah'ın Rasûlü daha fazlasını isteseydin? Rasûlulah (s.a.) : Daha fazlasını istedim, her bir adamla birlikte yetmişbin kişi daha verdi, buyurdular. Ömer yine : Ey Allah'ın Rasûlü daha artırmasını isteseydin, deyince, Rasûlullah (s.a.) : Ben de artırmasını istedim şu kadar daha verdi, buyurdular. Abdullah İbn Ebu Bekr ellerini öne doğru açtı. Râvî der ki; iki kulacını yaydı, serdi. Hişam da şöyle dedi : Bu, Allah'dandır, sayısının ne olduğu bilinmez.

İmâm Ahmed der ki : Bize Ebu el-Yemân'ın... Şüreyh İbn Ubeyd' den rivâyetine göre o şöyle demiştir : Sevbân Hımş'da hastalandı. Oranın vâlisi olan Abdullah İbn Kurt el-Ezdî onu ziyârete gelmemişti. Kelâ' kabîlesinden birisi Sevbân'ı ziyârete gelmişti. Yanına girdiğinde Sevbân : Yazar mısın? dedi. Adam : Evet dedi. Sevbân : Yaz, dedi ve şöyle yazdırdı : Emîr Abdullah İbn Kurt'a, Allah Rasûlü (s.a.) nün kölesi Sevbândan : Şayet senin yanında Mûsâ ve İsâ (a.s.) nın bir kölesi olsaydı (ve hastalansaydı) ben mutlakâ onu ziyarete gelirdim. Daha sonra da mektubu katlayıp o kişiye : Bunu ona ulaştırır mısın? dedi. Adam evet deyip mektubu İbn Kurt'a götürdü. İbn Kurt mektubu okuyunca telâşla ve korkuyla kalktı. İnsanlar : Durumu nedir? Bir şey mi oldu? dediler. (Hemen) Sevbân'a gitti, yanına girip ziyâret etti. Bir süre oturdu, sonra kalktı. Sevbân ridâsından tutup : Otur ki sana Allah Rasûlü (s.a.) nden işittiğim bir hadîsi nakledeyim, dedi ve şöyle devâm etti : Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işittim : Ümmetimden yetmişbini hesâbsız ve azâbsız cennete girecek. Her bini ile beraber yetmişbin kişi daha girecek. Hadîsi bu kanaldan sadece İmâm Ahmed rivâyet etmiş olup ravîlerinin hepsi Şamlı, Hımslı ve güvenilir kimselerdir. Bu; sahîh bir hadîstir. Allah'a hamdederiz.

Taberânî der ki : Bize Amr İbn İshâk'ın... Sevbân'dan rivâyetine göre o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş : Muhakkak Rabbım ümmetimden yetmişbininin hesâba çekilmiyeceğini va'detti. Her bin ile beraber yetmişbin daha olacaktır.

İmâm Ahmed diyor : Bize Abdürrezzâk'ın... İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre o şöyle dedi : Bir gece Rasûlullah (s.a.) ın yanında uzun uzun konuştuk. Ertesi sabah yanına vardığımızda bize şöyle buyurdular : Geceleyin peygamberler ümmetleri ile birlikte bana arzolundular. Peygamberler (önümden) geçmeye başladılar. Kiminin üç kişilik, kiminin on kişilik, kiminin daha çok ümmeti vardı. Kiminin de hiç ümmeti yoktu. Nihâyet Mûsâ (a.s.) önümden geçti. Yanında İsrâiloğullarından kalabalık bir cemâat vardı. Çok hoşuma gittiler ve sordum : Kim bun-

lar? Bu, kardeşin Mûsâ'dır, yanındakiler de İsrâiloğulları, denildi. Ben yine sordum : Peki benim ümmetim nerede? Bana : Sağına bak, denildi. Baktım ve gördüm ki, alçak dağlar insanların (adamların) yüzleriyle kapanmıştı. Sonra bana; soluna bak, denildi. Baktım ve gördüm ki, ufuk adamların yüzleriyle kaplanmıştı. Bana soruldu : Râzı oldun mu? Hoşnûd oldum Rabbım, dedim. Bana denildi ki : Bunlarla beraber yetmişbin kişi var. Onlar da cennete hesâbsız olarak girecekler.

Rasûlullah (s.a.) devâmla şöyle buyurdu : Anam babam size fedâ olsun. Eğer bu yetmişbinden olabilirseniz olun, buna yetişemezseniz o alçak dağlarda olanlardan olun. Buna da yetişemezseniz o ufukta olanlardan olun. Ben orada birbirine girmiş insanlar gördüm.

Ukkâşe İbn Mihsan kalktı ve : Ey Allah'ın Rasûlü, Allah'a duâ et de beni o yetmiş binden kılsın, dedi. Allah Rasûlü onun için duâ buyurdu. Başka bir adam daha kalktı ve : Ey Allah'ın Rasûlü, beni onlardan kılması için Allah'a duâ et, dedi. Rasûlullah (s.a.) : Ukkâşe bunda seni geçti, buyurdular.

Râvî devâmla şöyle anlatıyor : Sonra biz konuştuk ve şöyle dedik : Bu yetmişbinin kimler olduğunu zannediyorsunuz? Bunlar, İslâm üzere doğmuş olup da ölünceye kadar Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayan bir topluluktur.

Bu konuşmamız Rasûlullah (s.a.) a ulaşınca şöyle buyurdular : Onlar dövme yapmayanlar (kendilerine dövme yaptırmayanlar), Muska yapmayanlar, (herhangi bir şeyde kendileri için) uğursuzluk görmeyenler ve sadece Rablarına dayanıp tevekkül edenlerdir.

İmâm Ahmed bu şekil ve bu senedle hadîsi rivâyet etti. Abdüssamed kanalıyla... Katâde'den de aynı hadîsi rivâyet etmiştir. Ancak bu rivâyette; hoşnûd oldum Rabbım, hoşnûd oldum Rabbım ifâdesinden sonra şöyle buyurulur :

Bana, râzı oldun mu? diye soruldu. Evet, dedim. O halde soluna bak, denildi. Baktım ve gördüm ki, ufuk adamların yüzleri ile kapanmış. Bana tekrâr soruldu : Râzı oldun mu? Râzı oldum, dedim.

Hadîs bu vechiyle isnâdı sahîh bir hadîstir. Fakat tahrîcinde İmâm Ahmed tek kalmış, başkaları hadîsi tahrîç etmemişlerdir.

Ahmed İbn Menî' der ki : Bize Abdülmelik İbn Abdülazîz'in... İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre, Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur : «Mevsim'de bana ümmetler arzolundu da ümmetimin arzı geciktirildi. (arkaya bırakıldı.) Sonra onları gödüm; çoklukları ve durumları beni sevindirdi. Ovaları, dağları doldurmuşlardı. «Hoşnûd oldun mu ey Muhammed?» buyruldu, ben evet dedim. «Muhakkak ki bunlarla beraber yetmiş bin kişi de cennete hesâbsız girecek. Onlar kendilerine dövme ve muska yaptırmayan, sadece Rablarına tevekkül edenlerdir, buyrul-

du.» Ukkâşe İbn Mihsan kalkıp: Ey Allah'ın elçisi, beni de onlardan kılması için Allah'a duâ et, dedi. Allah Rasûlü: Sen onlardansın, buyurdu. Başka birisi daha kalkıp: Allah'a duâ et de beni de onlardan kılsın, dedi. Hz. Peygamber: Ukkâşe bunda seni geçti, buyurdu.

Taberânî diyor: Bize Muhammed İbn Muhammed... İmrân İbn Husayn'dan, rivâyet etti ki o şöyle dedi: Rasûlulah (s.a.) buyurdular: Ümmetimden yetmişbin kişi hesâbsız ve azâbsız cennete girecek.

Onlar kimlerdir? diye soruldu. Rasûlullah (s.a.): Onlar kendilerine dövme ve muska yaptırmayan, (herhangi bir şeyde kendileri için) uğursuzluk görmeyen ve sadece Rablarına tevekkül edenlerdir, buyurdular.

Bu hadîsi Müslim de Hişâm İbn Hassân tarîkı ile rivâyet etmiştir. Müslim'in hadîsinde de Ukkâşe'nin adı geçmektedir.

Buhârî ve Müslim'de Zührî kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyet ediliyor ki o şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) ı şöyle söylerken işittim:

Ümmetimden yetmiş bin kişilik bir grup cennete girecek, yüzleri ayın ondördü gibi parlayacak.

Ebu Hüreyre devâm ediyor: Ukkâşe el-Esedî kalktı, üzerindeki elbiseyi (yukarı) kaldırarak: Ey Allah'ın Rasûlü, Allah'a, beni onlardan kılması için duâ buyur, dedi. Allah'ın Rasûlü (s.a.): Allah'ım, bunu onlardan kıl, buyurdular. Sonra onlardan bir adam daha kalktı ve o da: Ey Allah'ın Rasûlü duâ buyur da Allah beni de onlardan kılsın, dedi. Rasûlullah (s.a.): Ukkâşe bunda seni geçti, buyurdular.

Ebu'l-Kâsım et-Taberânî diyor: Bize Yahyâ İbn Osmân'ın... Sehl İbn Sa'd'dan rivâyetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular:

لَيَدْخُلَنَّ الْجَنَّةَ مِنْ أُمَّتِي سَبْعُونَ أَلْفًا، أَوْ سَبْعُمِائَةِ أَلْفٍ (لَا يَدْرِي أَبُو حَازِمٍ أَيَّهُمَا قَالَ) مُتَمَاسِكُونَ. آخِذُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا. لَا يَدْخُلُ أَوَّلُهُمْ حَتَّى يَدْخُلَ آخِرُهُمْ. وُجُوهُهُمْ عَلَى صُورَةِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ

Ümmetimden yetmişbin ya da yediyüz bin kişi —Ebu Hâzım hangisini söylediğini bilmiyor— birbirlerine tutunarak ve birbirlerini alarak cennete girecekler. Sondan gelenler girinceye kadar öncekiler girmeyecektir. Onların yüzleri de ayın ondördü gibi parlaktır.

Bu hadîsi Buhârî ve Müslim de Kuteybe kanalıyla... Sehl'den rivâyetle tahrîç etmişlerdir.

Müslim İbn el-Haccâc Sahîh'inde şöyle diyor: Bize Saîd İbn Mansûr kanalıyla... Husayn İbn Abdurrahmân haber verdi ve şöyle dedi:

كُنْتُ عِنْدَ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ فَقَالَ: أَيُّكُمْ رَأَى الْكَوْكَبَ الَّذِي انْقَضَّ الْبَارِحَةَ؟ قُلْتُ: أَنَا. ثُمَّ قُلْتُ: أَمَا إِنِّي لَمْ أَكُنْ فِي صَلَاةٍ. وَلَكِنِّي لُدِغْتُ قَالَ: فَمَاذَا صَنَعْتَ؟ قُلْتُ: اسْتَرْقَيْتُ قَالَ: فَمَا حَمَلَكَ عَلَى ذَلِكَ؟ قُلْتُ: حَدِيثٌ حَدَّثَنَاهُ الشَّعْبِيُّ فَقَالَ: وَمَا حَدَّثَكُمُ الشَّعْبِيُّ؟ قُلْتُ: حَدَّثَنَا عَنْ بُرَيْدَةَ بْنِ حُصَيْبٍ الْأَسْلَمِيِّ؛ أَنَّهُ قَالَ: لَا رُقْيَةَ إِلَّا مِنْ عَيْنٍ أَوْ حُمَةٍ. فَقَالَ: قَدْ أَحْسَنَ مَنِ انْتَهَى إِلَى مَا سَمِعَ. وَلَكِنْ حَدَّثَنَا ابْنُ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ «عُرِضَتْ عَلَيَّ الْأُمَمُ فَرَأَيْتُ النَّبِيَّ وَمَعَهُ الرُّهَيْطُ وَالنَّبِيَّ وَمَعَهُ الرَّجُلُ وَالرَّجُلَانِ. وَالنَّبِيَّ لَيْسَ مَعَهُ أَحَدٌ إِذْ رُفِعَ لِي سَوَادٌ عَظِيمٌ فَظَنَنْتُ أَنَّهُمْ أُمَّتِي فَقِيلَ لِي: هَذَا مُوسَى ﷺ وَقَوْمُهُ وَلَكِنِ انْظُرْ إِلَى الْأُفُقِ فَنَظَرْتُ فَإِذَا سَوَادٌ عَظِيمٌ فَقِيلَ لِي: انْظُرْ إِلَى الْأُفُقِ الْآخَرِ فَإِذَا سَوَادٌ عَظِيمٌ فَقِيلَ لِي: هَذِهِ أُمَّتُكَ وَمَعَهُمْ سَبْعُونَ أَلْفًا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ بِغَيْرِ حِسَابٍ وَلَا عَذَابٍ

ثُمَّ نَهَضَ فَدَخَلَ مَنْزِلَهُ. فَخَاضَ النَّاسُ فِي أُولَئِكَ الَّذِينَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ بِغَيْرِ حِسَابٍ وَلَا عَذَابٍ فَقَالَ بَعْضُهُمْ: فَلَعَلَّهُمُ الَّذِينَ صَحِبُوا رَسُولَ اللهِ ﷺ. وَقَالَ بَعْضُهُمْ: فَلَعَلَّهُمُ الَّذِينَ وُلِدُوا فِي الْإِسْلَامِ وَلَمْ يُشْرِكُوا بِاللهِ وَذَكَرُوا أَشْيَاءَ. فَخَرَجَ عَلَيْهِمْ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَقَالَ مَا الَّذِي تَخُوضُونَ فِيهِ؟ فَأَخْبَرُوهُ. فَقَالَ «هُمُ الَّذِينَ لَا يَرْقُونَ. وَلَا يَسْتَرْقُونَ. وَلَا يَتَطَيَّرُونَ وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ فَقَامَ عُكَّاشَةُ بْنُ مِحْصَنٍ. فَقَالَ: ادْعُ اللهَ أَنْ يَجْعَلَنِي مِنْهُمْ. فَقَالَ «أَنْتَ مِنْهُمْ» ثُمَّ قَامَ رَجُلٌ آخَرُ فَقَالَ: ادْعُ اللهَ أَنْ يَجْعَلَنِي مِنْهُمْ. فَقَالَ «سَبَقَكَ بِهَا عُكَّاشَةُ»

Saîd İbn Cübeyr'in yanında idim. Dün kayan yıldızı hanginiz gördü? diye sordu. Ben: Ben gördüm, dedim ve devâm ettim: Namazda değildim. Fakat beni (zehirli bir hayvan) sokmuştu.

Peki ne yaptın? dedi. Muska yaptırdım, dedim.

Seni böyle yapmaya sevkeden nedir? dedi. Şa'bî'nin bize haber verdiği bir hadîs-i şerîf'tir, dedim.

Şa'bî size ne haber verdi? dedi. Şa'bî, Büreyde İbn el-Husayb el-Eslemî'den haber verdi ki, o şöyle demiş: Göz (nazar) ya da zehirin dışında muska yaptırmak yoktur. İşittiğini yapan güzel yapmış, dedi. Fakat bize İbn Abbâs nakletti ki Rasûlullah şöyle buyurmuş:

Bana ümmetler arzolundu. Peygamber gördüm yanında küçük bir topluluk var, peygamber gördüm; yanında bir iki kişi var, peygam-

ber gördüm yanında kimse yok. Birden büyük bir kalabalık görerek onları kendi ümmetim sandım. Bana : Bu, Mûsâ ve kavmidir. Fakat ufka bak, denildi. Baktım. Birde ne göreyim, büyük bir kalabalık. Diğer ufka bak, denildi. Gördüm ki, orada da büyük bir kalabalık var.

Bana : İşte bunlar senin ümmetindir. Onların yanında yetmiş bin kişi daha var ki hesâbsız ve azâbsız olarak cennete girecekler, denildi. Sonra Rasûlullah (s.a.) kalktı ve evine girdi. Halk aralarında, cennete hesâbsız ve azâbsız girecekler hakkında konuşmaya daldı. Bir kısmı :

Herhalde bunlar, Rasûlullah (s.a.) ın sohbetine nâil olanlardır, dediler. Bir kısmı da : Herhalde bunlar İslâm üzere doğan ve Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayanlardır, dediler. Daha başka şeyler de söylediler. Rasûlullah (s.a.) çıktı ve : Konuşmaya daldığınız şey nedir? diye sordu. Konuşulan kendisine haber verildiğinde de : Onlar muska yapmayan, yaptırmayan, (herhangi bir şeyde kendisi için) uğursuzluk görmeyen ve sadece Rablarına tevekkül edenlerdir, buyurdu. Ukkâşe İbn Mihsan kalktı ve : Allah'a duâ et de beni onlardan kılsın, dedi. Rasûlullah (s.a.) : Sen onlardansın, buyurdular. Sonra bir adam daha kalktı ve : Allah'a duâ et de beni de onlardan kılsın, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) : Ukkâşe bunda seni geçti, buyurdular.

Buhârî bu hadîsi Üseyd İbn Zeyd'den, o da Hüşeym'den rivâyetle tahrîç etmiştir. Fakat o'nun rivâyetinde «Muska yapmayanlar» kısmı yoktur.

İmâm Ahmed diyor : Bize Ravh İbn Ubâde'nin... Câbir İbn Abdullah'dan rivâyetinde o şöyle dedi : Rasûlullah (s.a.) ı şöyle derken işittim... ve Câbir'in hadîsini nakletti. Hadîste şöyle deniliyor : İlk grup yüzlerini açtı. Ayın ondördü gibiydi. Yetmişbin kişiydiler ve hesâba çekilmediler. Sonra onların peşinden gelenler; bunlar da gökteki en parlak yıldız gibiydiler. İlh.

Ve hadîsin devâmını naklediyor.

Müslim bu hadîsi Ravh'ten rivâyet eder. Fakat onun hadîsi mevkûftur. (Rasûlullah'a ulaştırılmamıştır.)

Hâfız Ebu Bekr İbn Ebu Âsım, Kitab'üs-Sünen'inde şöyle der : Bize Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe... Ebu Ümâme el-Bâhilî'den rivâyet etti ki o şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) ı şöyle derken işittim :

Rabbım, ümmetimden yetmişbin kişiyi, her bir kişiyle birlikte yetmişbin kişi daha olmak üzere, hesâbsız ve azâbsız insanları cennete koyacağını ve bunlarla beraber Rabbımın avucuyla üç avuç daha (sayısızlıktan kinâye) yine hesâbsız, azâbsız cennete koyacağını bana va'detti.

Bu hadîsi Taberânî de Hişâm İbn Ammâr kanalıyla İsmâîl İbn Ayyâş'tan rivâyet etmiştir ve isnâdı sağlamdır.

Yine Taberânî'nin İbn Ebu Âsım kanalıyla... Ebu Ümâme'den

naklettiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) : Andolsun ki Allah ümmetinden yetmişbinini hesâbsız cennete koymayı bana va'detti, buyurmuştu. Yezid İbn el-Ahnes : Ey Allah'ın elçisi bu miktar senin ümmetin içinde sinekler içindeki kırmızı sinekler kadardır, dedi de Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu : Allah bana her bin ile beraber yetmişbin kişi olarak yetmişbini (cennete hesâbsız koymayı) va'detmiş ve üç avuç (alıp onları da cennete koyma va'dini) artırmıştır. Bu hadîsin de isnâdı hasendir.

Taberânî diyor : Bize Ahmed İbn Huleyd'in... Utbe İbn Avd'dan rivâyetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular : Rabbım, ümmetimden yetmişbin kişiyi hesâba çekmeden cennete koyacağını bana va'detti. Sonra (bunlardan) her bini yetmişbine şefâat edecek. Sonra Rabbım, elleriyle üç avuç (çokluktan kinâye) alacak (ve bunları da cennete koyacak.)

Ömer tekbîr getirerek : Allah Teâlâ bunlardan ilk yetmişi babalarına, oğullarına ve akrabâlarına şefâatçi kılacak... Allah'ın beni son avuçlardan birinde kılmasını isterim.

Hâfız Ziyâ el-Makdisî «Sıfat'ül-Cenne» isimli eserinde : Bu isnâdın bir illeti olduğunu bilmiyorum, der. En iyisini Allah bilir.

İmâm Ahmed diyor : Bize Yahyâ İbn Saîd... Rifâa el-Cühenî'den rivâyet etti ki o şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) ile beraber geliyorduk. Kedîd —ya da Kudeyd— denilen yere geldiğimizde bir hadîsi zikretti ve şöyle buyurdu : Rabbım, ümmetimden yetmişbin kişiyi hesâbsız olarak cennete koyacağını bana va'detti. Siz ve eşlerinizle zürriyetinizden sâlih olanlar cennetteki evlerinize yerleşmedikçe onların cennete girmeyeceklerini umarım.

Ziyâ der ki bana göre bu hadîs, Müslim'in şartlarına uymaktadır.

Abdürrezzâk diyor ki : Bize Ma'mer... Enes'den rivâyet etti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular : Rabbım ümmetimden dörtyüz bin kişiyi cennete koyacağını bana va'detti.

Hz. Ebubekir : Bize daha da artır, ey Allah'ın Rasûlü, dedi. Rasûlullah : Vallâhî böyle, dedi. Ömer : Yeter ey Ebubekir, deyince Ebubekir : Bırak beni, Allah'ın hepimizi cennete koymasını istemez misin? dedi. Ömer de : Allah dilerse (bütün) yaratıklarını bir elle cennete koyar, dedi. Rasûlullah (s.a.) : Ömer doğru söyledi, buyurdular. Ziyâ'nın söylediğine göre bu hadîsi bu isnâdla yalnız Abdürrezzâk rivâyet etmiştir. Hadîsi, Hâfız Ebu Nuaym el-İsbahânî de rivâyet etmiştir.

Muhammed İbn Ahmed İbn Mahled bize... Enes'den haber verdi : Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular : Rabbım, ümmetimden yüz bin kişiyi cennete koyacağını bana va'detti.

Ebubekir, ey Allah'ın Rasûlü bize artır, dedi. Rasûlullah (s.a.) : Böyle, buyurdular.

Râvî Süleymân İbn Harb, eliyle böylece işâret etti.

Ben dedim ki : Ey Allah'ın Rasûlü bize daha artır. Hz. Ömer : Allah, bütün insanları bir elde (bir avuçta) cennete koymaya kâdir'dir, deyince, Allah'ın Rasûlü (s.a.) : Ömer doğru söyledi, buyurdular.

Bu şekliyle bu, garîb bir hadîstir.

Hâfız Ebu Ya'lâ diyor : Bize Muhammed İbn Ebu Bekr'in... Enes'den rivâyetinde Rasûlullah (s.a.) buyurdular ki : Ümmetimden yetmişbin kişi cennete girecek.

Ey Allah'ın Rasûlü bize artır, dediler. Her bir adam için yetmiş bin, buyurdular. Onlar yine : Ey Allah'ın Rasûlü bize artır, dediler. Rasûlullah (s.a.) kumların üzerindeydi : Böyle, buyurdular ve eliyle bir avuç (kum) savurdular.

Onlar : Ey Allah'ın Rasûlü, bundan sonra da cehenneme girenleri (Allah rahmetinden) uzaklaştırsın, dediler.

Bu hadîs'in isnâdı sağlam, râvîleri güvenilir, sika râvîlerdir.

Taberânî Katâde'den rivâyet ediyor ki; Ebu Bekr İbn Enes... Ebu Bekr İbn Umeyr'den, o da babasından naklediyor : Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular : Allah ümmetimden üçyüz bin kişiyi cennete koyacağını va'detti.

Umeyr : Bize artır ey Allah'ın Rasûlü, dedi.

Rasûlullah (s.a.) eliyle, böyle dedi. Umeyr yine : Bize artır ey Allah'ın Rasûlü, deyince Hz. Ömer : Yeter, eğer Allah dilerse insanları bir elde (bir avuçta) cennete koyar, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) da : Ömer doğru söyledi, buyurdular.

Taberânî diyor : Bize Ahmed İbn Huleyd'in... Ebu Saîd el-Ansârî'den rivâyetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular : Rabbım, ümmetimden yetmiş binini hesâbsız olarak cennete koyacağını, onlardan her birinin de yetmiş bin kişiye şefâat edeceğini bana va'dettiler. Sonra Rabbım iki eliyle üç avuç alacak (ve bunları cennete koyacak).

Kays devâmla anlatıyor: Ben Ebu Saîd'e : (Şimdi) sen bunları Rasûlullah (s.a.) dan işittin mi? dedim. O, Evet, dedi. Kulaklarım duydu, kalbim muhafaza etti.

Ebu Saîd devâmla dedi ki; Rasûlullah (s.a.); inşâallah Allah Teâlâ ümmetimin muhâcirlerini (bu avucun içine) alacak, kalanını da bizim bedevîlerimizle tamâmlayacaktır.

Bu hadîsi Muhammed İbn Sehl İbn Asker de Ebu Tevbe er-Rebî' İbn Nâfi' den (kendi) isnâdıyla rivâyet etmiştir. O'nun hadîsinde şu fazlalık vardır :

Bu miktar, Rasûlullah (s.a.) ın katında (yanında) hesâblandı, sayı dörtyüz bin kere bin ve doksan bin kere bine ulaştı.

Ebu'l-Kâsım el-Taberânî diyor : Bize Hâşim İbn Mirsed... Ebu Mâlik'den rivâyet etti ki Rasûlulah (s.a.) şöyle buyurdular :

Muhammed'in nefsi (kudret) elinde olan Allah'a yemîn ederim ki, sizden bir zümre kıyâmet günü siyah gece misâli (kalabalık olarak) cennete sevkedilecek. Hepsi de yere basacaklar. Melekler diyecekler ki: Niçin Muhammed ile (diğer bütün) peygamberlerle gelenlerden daha fazla insan geldi?

Bu hadîsin isnâdı hasendir.

Bu ümmetin fazîletine, şerefine, Allah katındaki değerine, dünya ve âhirette ümmetlerin en hayırlısı olduğuna delâlet eden başka hadîsler de vardır.

İmâm Ahmed diyor : Bize Yahyâ İbn Saîd... Câbir'den rivâyet etti ki o, Rasûlullah (s.a.) ı şöyle derken işitmiş : Kıyâmet günü ümmetimden bana tâbî olanların, cennet ehlinin dörtte biri olacağını umuyorum.

Râvî diyor ki : Biz tekbîr getirdik. Sonra Allah'ın Rasûlü : Ben öyle umuyorum ki; siz cennet ehlinin yarısı olacaksınız, buyurdu. Bu hadîs Ravh kanalıyla, İbn Cüreyc'in isnâdıyla da rivâyet edilmiştir. Bu hadîs Müslim'in şartlarına uymaktadır. Hadîsin değişik bir şekli hem Buhârî, hem de Müslim'de mevcûttur. Buhârî ve Müslim'de Ebu İshâk es-Sübey'î kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyete göre o, şöyle demiştir :

أَتَرْضَوْنَ أَنْ تَكُونُوا رُبُعَ أَهْلِ الْجَنَّةِ قُلْنَا نَعَمْ قَالَ تَرْضَوْنَ أَنْ تَكُونُوا ثُلُثَ أَهْلِ الْجَنَّةِ قُلْنَا نَعَمْ قَالَ أَتَرْضَوْنَ أَنْ تَكُونُوا شَطْرَ أَهْلِ الْجَنَّةِ قُلْنَا نَعَمْ قَالَ وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ إِنِّي لَأَرْجُو أَنْ تَكُونُوا نِصْفَ أَهْلِ الْجَنَّةِ

Rasûlullah (s.a.) bize : Cennet halkının dörtte biri olmaktan hoşnûd olur musunuz? diye sordular. Evet (oluruz) dedik. Sonra : Cennet ehlinin üçte biri olmaktan hoşnûd olur musunuz? buyurdular. Biz evet dedik. Üçüncü kere : Cennet ehlinin yarısı olmaktan hoşnûd olur musunuz? dedi. Biz; evet (oluruz) dedik. Muhammed (s.a.) in nefsi kudret elinde olan (Allah'a) yemîn ederim ki, ben, sizin cennet halkının yarısı olacağınızı umarım, buyurdular.

Taberânî diyor : Bize Ahmed İbn el-Kâsım... İbn Mes'ûd'dan rivâyet etti ki Rasûlullah (s.a.) cennetin dörtte birinin size, kalan dörtte üçünün de diğer insanlara âit olmasını nasıl bulursunuz? diye bize sordu. Orada bulunanlar; Allah ve Rasûlü en iyisini bilir, dediler. Üçte birine ne dersiniz? diye sordular. Oradakiler : Bu daha çok, cevâbını verdiler. Peki yarısının size âit olmasına ne dersiniz? buyurdular. Oradakiler : Bu en çok diye cevâb verdiler. Cennet ehli yüzyirmi saftır ve bunun seksen safı sizindir, buyurdu.

Taberânî hadîsi sadece... Hârîs İbn el-Hasîra rivâyet etmiştir, der.

İmâm Ahmed der ki : Bize Abdüssamet'in... Ebu Büreyde'den, onun da babasından rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.) : Cennet halkı yüz-

yirmi saftır. Bu ümmet onlardan seksen safıdır, buyurmuştur. İmâm Ahmed hadîsi ayrıca Affân'dan; o da Abdülazîz'den rivâyet etmiştir. Tirmizî ise Ebu Sinân'dan rivâyetle tahrîc etmiş ve : Bu hasen bir hadîstir, demiştir. İbn Mâce de Süfyân es-Sevrî kanalıyla... Süleymân İbn Büreyde'den o ise babasından isnâdla hadîsi rivâyet etmiştir.

Taberânî, Süleymân İbn Abdurrahmân ed-Dimaşkî kanalıyla... Süleymân İbn Ali İbn Abdullah İbn Abbâs'dan, onun babasından, onun dedesinden, onun da Allah Rasûlü (s.a.) nden rivâyetine göre o, şöyle buyurmuştur : Cennet ehli yüzyirmi saftır. Bunların sekseni benim ümmetimdendir. Hadîsi rivâyette Hâlid İbn Yezîd el-Becelî tek kalmış olup İbn Adiyy onun zayıf olduğunu söylemiştir.

Taberânî'nin Abdullah İbn Ahmed İbn Hanbel kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre o şöyle demiştir : «Bir çoğu öncekilerden, bir çoğu da sonrakilerdendir.» (Vâkıa, 39, 40) âyeti nâzil olduğunda Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu :

Siz cennet ehlinin dörtte birisiniz, siz cennet ehlinin üçte birisiniz, siz cennet ehlinin yarısısınız, siz cennet ehlinin üçte ikisisiniz.

Abdürrezzâk dedi : Bize Ma'mer'in... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre Rasûlullah (s.a.) :

نَحْنُ الْآخِرُونَ الْأَوَّلُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ . وَنَحْنُ أَوَّلُ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ . بَيْدَ أَنَّهُمْ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِنَا وَأُوتِينَاهُ مِنْ بَعْدِهِمْ فَاخْتَلَفُوا فَهَدَانَا اللهُ لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ . فَهٰذَا يَوْمُهُمُ الَّذِي اخْتَلَفُوا فِيهِ . هَدَانَا اللهُ لَهُ (قَالَ يَوْمُ الْجُمُعَةِ) فَالْيَوْمَ لَنَا وَغَدًا لِلْيَهُودِ . وَبَعْدَ غَدٍ لِلنَّصَارَىٰ

Sonuncu olup da kıyâmet günü ilk olan biziz. İlkin cennete bizler gireceğiz. Halbuki onlara kitâb, bizden önce verildi. Bize ise kitâb onlardan sonra verilmiştir. Onlar ihtilâfa düştüler de Allah bizi, onların üzerinde ihtilâfa düştükleri konuda gerçeğe iletti. Bugün (cum'a günü) onların hakkında ihtilâfa düştükleri gündür. Allah bizi o konuda hidâyete erdirdi. Bu gün (cum'a günü) bizimdir. Yarın yahûdîlerin (cumartesi) ertesi gün de (pazar günü) hıristiyanlarındır, buyurdular.

Hadîsin bir benzeri Buhârî ve Müslim, Abdullah İbn Tâvûs kanalıyla... Ebu Hüreyre'den, o da Hz. Peygamber'den merfû olarak rivâyet etmişlerdir. Müslim'in A'meş kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyetinde Allah Rasûlü (s.a.) : Biz kıyâmet günü sonuncular ve ilkleriz. Biz, cennete gireceklerin ilkiyiz, buyurmuştur. Ve Müslim hadîsin tamâmını zikretti.

Darekutnî Ferd hadîsler bölümünde nakleder ki : Abdullah İbn Muhammed'in... Ömer İbn el-Hattâb'dan rivâyetine göre Rasûlullah

(s.a.) Cennet, ben girinceye kadar bütün peygamberlere, benim ümmetim girinceye kadar da diğer ümmetlere harâm kılındı, buyurmuşlardır.

Darekutnî sonra şöyle der : (Bu hadîsi) Zührî'den rivâyetle İbn Akîl tek kalmış, Zührî'den, ondan başkası rivâyet etmiştir. İbn Akîl'den rivâyette Züheyr İbn Muhammed, Züheyr'den rivâyette de Amr İbn Ebu Seleme tek kalmışlardır.

(.....)

Bu hadîsi Sa'lebî de... İbn Akîl'den rivâyet etmiştir.

Bütün bu hadîsler «Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz : İyiliği emreder, kötülükten alıkoyarsınız ve Allah'a inanırsınız.» âyetini açıklama sadedinde vârid olmuştur.

Bu ümmetten her kim bu nitelikleri taşırsa bu övgüye dâhil olur. Nitekim Katâde diyor ki : Bize ulaştığına göre, Ömer İbn el-Hattâb bir kerresinde hacca gitmiş ve insanların hızlı davrandıklarını görmüş : «Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz.» âyetini okuyarak; kimin bu ümmetten olmak hoşuna gidiyorsa Allah'ın bu ümmet için koyduğu şartları yerine getirsin, buyurmuş.

Her kim de bu nitelikleri taşımazsa Allah Teâlâ'nın : «Birbirlerinin yaptıkları fenâlıklara engel olmuyorlardı.» (Maide, 79) âyetinde zemmetmiş (kötülemiş) olduğu ehl-i kitâb'a benzemiş olur.

Sayılan nitelikleriyle Allah Teâlâ bu ümmeti övdükten sonra ehl-i kitâb'ı zemmetmekte ve serzenişte bulunmaktadır :

«Ehl-i Kitâb da Hz. Muhammed'e indirilene inanmış olsaydı kendileri için hayırlı olurdu. İçlerinde, Allah'a, size ve kendilerine indirilmiş olanlara îmân edenler olmakla beraber çoğu gerçek dinden çıkmış, sapıklık, küfür, fısk ve isyân üzere olan fâsıklardır.»

Sonra Allah Teâlâ, inkârcı, mülhid ehl-i kitâb'a karşı zaferin mü'min kullarının tarafında olduğunu müjdeleyerek şöyle buyuruyor :

«İncitmekten başka size herhangi bir zarar vermezler. Sizinle savaşsalar bile geri dönüp kaçarlar. Sonra kendilerine yardım da edilmez.»

Gerçekten böyle olmuş, Hayber günü Allah onları alçaltmış, burunlarını yere sürtmüştür. Onlardan önce de Medîne yahûdîlerinden Kaynuka oğulları, Nadîr oğulları ve Kurayza oğullarını, tamâmen hor ve hakîr kılmıştır. Şam'daki hıristiyanların da durumu böyledir : Sahâbe-i kirâm birçok yerde onları yenmiş, ebediyyen devâm etmek üzere Şam hükümranlığını onlardan söküp almıştır. Şam, Hz. İsâ'nın (a.s.) inmesine kadar İslâm'ın tâcını giymiş olarak kalacak. Hıristiyanlar yine aynı hakîr ve zelîl hallerinde olacaklar. Hz. İsa (a.s.) inince Hz. Muhammed'in şerîatıyla hükmedecek, haç'ı kıracak, domuzları öldürecek,

İslâm'dan başka din kabul etmeyecek, bu dini kabul etmeyenlere cizye koyacaktır.

Sonra Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : «Nerede bulunurlarsa bulunsunlar, üzerlerine zillet vurulmuştur. Allah'ın ve mü'minlerin ahdine sığınmış olanlar müstesnâ.»

Allah onlara zillet ve alçaklığı vâcib kılmıştır. Nerede olursa olsunlar bundan kurtulamazlar. «Allah'ın ahdine... sığınmış olanlar müstesnâ» Allah'ın onları zimmî olarak kabul buyurup üzerlerine cizye koyması ve bu dinin hükümlerine tâbi kılması hâli müstesnâ. «Bir de insanların ahdine sığınmış olanlar müstesnâdır.» Yani insanların kendilerine emân verme hali hâriçtir. Mühlet verilenler, anlaşma yapılanlar ve esîrler hakkındaki uygulamada olduğu gibi. Böyle birisine, bir kadın dahi olsa, bir müslümanın, ya da —ulemânın iki kavlinden birine göre bir (müslüman) kölenin emân verme hali müstesnâ tutulmuş oluyor. İbn Abbâs : (الا بحبل من الله و حبل من الناس) kısmını «Allah'ın ve insanların ahdine sığınmış olanlar müstesnâ» şeklinde anlamış aynı açıklama Mücâhid, İkrime, Atâ, Dahhâk, Hasan, Katâde, Süddî ve Rebî' İbn Enes'den de rivâyet edilmiştir.

«Allah'ın hışmına uğradılar ki buna müstehaktırlar. Üzerlerine de miskînlik vuruldu. Bu, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmelerindendir.» Onları böyle davranmaya kibirleri azgınlıkları ve çekememezlikleri sürüklemiş; bu da onlara âhiret zilleti ile birlikte ebedî zillet, alçaklık ve meskeneti getirmiştir.

«Bu, onların isyân etmeleri ve taşkınlık yapmalarındandır.»

Allah'ın emirlerine çokça isyân etmiş olmaları, Allah'ın harâmlarına dalmış ve Allah'ın koyduğu şerîatın dışına çıkmış olmaları; onları Allah'ın âyetlerini inkâra, Allah'ın peygamberlerini öldürmeye ve kendileri için takdîr edilen hale düşmeye sürükledi.

İbn Ebû Hâtim der ki : Bize Yûnus İbn Habîb'in... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre o şöyle dedi : İsrâiloğulları bir günde üçyüz peygamberi öldürürler ve aynı günün sonunda da sebze pazarı kurarlardı.

لَيْسُوا سَوَاءً ۗ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ آيَاتِ اللَّهِ آنَاءَ اللَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ ﴿١١٣﴾
يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَيُسَارِعُونَ
فِي الْخَيْرَاتِ ۖ وَأُولَٰئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١١٤﴾ وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَن يُكْفَرُوهُ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ

بِالْمُتَّقِينَ ﴿١١٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَأُولَٰئِكَ
أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١١٦﴾ مَثَلُ مَا يُنْفِقُونَ فِي هَٰذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ
أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَأَهْلَكَتْهُ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَٰكِنْ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٧﴾

113 — Hepsi bir değildir. Onlardan secdeye vararak geceleri Allah'ın âyetlerini okuyup duran bir topluluk vardır.

114 — Onlar Allah'a ve âhiret gününe inanırlar. İyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar. Hayırlara koşuşurlar, işte onlar sâlihlerdendir.

115 — Ne hayır yaparlarsa, ondan mahrûm bırakılacak değildirler. Ve Allah, takvâ sahiblerini bilir.

116 — Küfredenlerin malları ve çocukları Allah'a karşı kendilerine hiçbir fayda sağlamayacaktır. Onlar cehennem yârânıdırlar, orada ebediyyen kalacaklardır.

117 — Bu dünya hayatında onların sarfettikleri şeylerin durumu; kendilerine zulmeden bir kavmin ekinlerine isâbet ederek mahveden kavurucu bir rüzgârın durumuna benzer. Allah onlara zulmetmedi, ama onlar, kendilerine zulmediyorlardı.

İnananlar ve İnanmayanlar

İbn Ebu Necîh diyor ki; Hasan İbn Yezîd'in Abdullah İbn Mes'ûd'dan olduğunu sandığı bir rivâyete göre; «hepsi bir değildir...» âyetini o; Ehl-i kitâb ile Muhammed (s.a.) ümmeti bir değildir şeklinde tefsîr etmiştir.

Süddî de böyle dedi. Bu kavli, Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'inde rivâyet ettiği şu hadîs de te'yîd etmektedir : Bize Ebu'n-Nadr ve Hasan İbn Mûsâ... İbn Mes'ûd'dan rivâyet ettiler ki o, şöyle dedi :

Rasûlullah (s.a.) yatsı namazını geciktirdi, sonra mescide çıktı ve ashâbın namazı beklediğini görerek :

Bu dinlerin mensûblarından (Yahûdî ve Hıristiyan) bu saatte sizden başka Allah'ı zikreden kimse yoktur, buyurdular ve bu âyetlerin nâzil olduğunu haber verdiler.

Muhammed İbn İshâk ve başkalarının zikrettiği, Avfî'nin de İbn

Abbâs'dan rivâyet ettiği ve birçok müfessirden nakledilen meşhûr görüşe göre; bu âyetler ehl-i kitâb bilginlerinden îmân edenler hakkındadır. Abdullah İbn Selâm, Esed İbn Ubeyd, Sa'lebe İbn Sa'ye, Useyd İbn Sa'ye ve diğerleri bunlar arasındadır. Buna göre âyet şöyle anlaşılmalıdır: Daha önce zemmedilen ehl-i kitâb ile îmân eden bunlar elbette aynı değildirler. Bunun için Allah: «Hepsi bir değildir» Hepsi aynı seviyede değildirler. Bilâkis onlardan îmân edenler ve günahkârlar vardır, buyuruyor: Ehl-i kitâb'dan, Allah'ın emrini yerine getiren, Allah'ın şerîatına itâat eden, Allah'ın peygamberine uyan ve doğru yolda olanlar vardır. Onlar secdeye vararak geceleri Allah'ın âyetlerini okurlar, ibâdet ederler, fazlasıyla teheccüd namazı kılarlar, namazlarında Kur'an okurlar. Bu topluluk, Allah'a ve âhiret gününe inanırlar. İyiliği emreder, kötülükten vazgeçirirler. Hayırlara koşuşurlar. İşte onlar sâlihlerdendir.

Sûrenin sonunda; «Ehl-i kitâb'dan öyleleri vardır ki; Allah'a size indirilen ve kendilerine indirilmiş olana Allah'a hûşû' duyarak inanırlar. (Âl-i İmrân, 199) âyetinde zikredilenler de bunlardır. Burada da şöyle buyuruluyor:

«Ne hayır yaparlarsa ondan mahrûm bırakılacak değildirler.» Yaptıkları hayırlar Allah katında boşa gitmez. Tersine Allah onları en güzel şekilde mükâfâtlandırır. «Ve Allah takvâ sahiplerini bilir.» Güzel iş işleyenlerin amelleri Allah'a gizli değildir ve O'nun katında güzel amel sahiblerinin eseri kaybolmaz.

Sonra Allah Teâlâ müşrik kâfirlerden haber vererek buyuruyor ki: «Küfredenlerin malları ve çocukları Allah'a karşı kendilerine hiçbir fayda sağlamıyacaktır.» Allah istediğinde bunlar, Allah'ın azâbını onlardan geri çeviremeyecektir.

«Onlar cehennem yârânıdırlar, orada ebediyyen kalacaklardır.»

Daha sonra —Mücâhid, Hasan ve Süddî'ye göre— kâfirlerin bu dünyada harcadıklarına Allah Teâlâ bir misâl vererek şöyle buyuruyor: «Bu dünya hayatında onların sarfettikleri şeylerin durumu kavurucu bir rüzgârın durumuna benzer.»

Âyetteki (صر) kelimesi İbn Abbâs, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Katâde, Hasan, Dahhâk, Rebî' İbn Enes ve başkalarına göre, şiddetli soğuk anlamınadır.

Atâ ise soğuk ve don anlamı veriyor. İbn Abbâs'dan da ayrıca aynı görüş rivâyet edilmiştir.

Mücâhid de (صر) kelimesini ateşle tefsîr ediyor. Bu tefsîr birinci ile aynıdır. Zîrâ şiddetli soğuk ve özellikle don, ateşin eşyâyı yakması gibi ekini ve meyveleri yakar kavurur.

«(Bu rüzgâr) kendilerine zulmeden bir kavmin ekinlerine isâbet ederek kavurur, mahveder.» bu kavurucu soğuk hasad mevsimi gelen

ekinlere indiğinde onları tahrîb eder, ekin ve meyveleri yok eder, sahibi de yoksul duruma düşer. Kâfirlerin durumu da böyledir: Allah bu ekinleri ve meyveleri sahibinin günâhları sebebiyle yok ettiği gibi, kâfirlerin bu dünyadaki amellerinin sevâbını ve semeresini de yok eder. Böylece bu kâfirler dünyalarını asılsız ve temelsiz olarak binâ ederler. «Allah onlara zulmetmedi. Ama onlar kendilerine zulmediyorlardı.»

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ
الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١١٨﴾
هَا أَنْتُمْ أُولَاءِ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا
وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ قُلْ مُوتُوا بِغَيْظِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١١٩﴾
إِنْ تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ
كَيْدُهُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿١٢٠﴾

118 — Ey îmân edenler, sizden başkalarını dost edinmeyin. Onlar sizi şaşırtmaktan geri kalmazlar. Sıkıntıya düşmenizi isterler. Öfkeleri ağızlarından taşmaktadır. Sînelerinin gizlediği ise daha büyüktür. Düşünürseniz size âyetlerimizi açıkladık.

119 — İşte siz; öyle kimselersiniz ki, onlar sizi sevmezken, siz onları seversiniz. Ve kitabın bütününe inanırsınız. Onlar ise ancak sizinle karşılaştıkları zaman: Îmân ettik, derler. Yalnız başlarına kaldıkları vakit de, size karşı öfkeden parmaklarını ısırırlar. De ki: Öfkenizden ölün! Gerçekten Allah göğüslerin özünü bilir.

120 — Sizlere bir iyilik dokunursa bu; onları üzer. Ama başınıza bir felâket gelirse, buna sevinirler. Sabreder ve sakınırsanız, onların hîlesi size hiçbir zarar veremez... Şüphesiz ki Allah, onların yaptıklarını kuşatmıştır.

Mü'min Olmayanları Dost Edinmek

Allah Teâlâ bu âyette mü'minlerin, münâfıkları dost edinmelerini yasaklamaktadır. Öyle bir dostluk ki gönüllerindekini ve düşmanlarına karşı içlerinde gizlediklerini kendilerine açarlar. İşte onlar bu şekilde sizin dostlarınız olmasınlar. Zîrâ münâfıklar güçleri yettiğince mü'minleri şaşırtmaktan geri durmazlar, güçleri yettiğince ve mümkün olan her şeyle mü'minlere karşı hîle, hud'a yaparlar, onlara zarar verecek şeylere koşarlar.

Allah Teâlâ buyurur ki; «Ey îmân edenler sizden başkalarını, diğer dinlere mensûb olanları kendinize dost edinmeyin.»

Âyetteki (البِطانة) bir insanın özel dostları, âilesinden kendine yakın olanlardır ki bunlar, kişinin yaptığı işlerin içyüzüne vâkıf olurlar.

Buhârî rivâyet ediyor: Yûnus, Yahyâ İbn Saîd, Mûsa İbn Ukbe, İbn Ebu Atîk kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyete göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular: Allah'ın gönderdiği her peygamberin ve peygamberlerin arkasından bıraktığı her halîfenin mutlakâ iki tane dostu bulunur. Bunlardan biri ona hayrı emreder ve onu hayra teşvîk eder. Diğeri de kötülüğü emreder ve kötülüğe teşvîk eder. Ma'sûm kişi, ancak Allah'ın koruduğu kişidir.

Hadîsi Buhârî ve Neseî; Yûnus, Yahyâ İbn Saîd, Mûsâ İbn Ukbe ve İbn Ebu Atik'in de içinde bulunduğu bir cemâat kanalıyla... Ebu Saîd'den rivâyet ederler ki Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah'in gönderdiği her peygamberin ve (onlara kıldığı) her halîfenin mutlakâ iki dostu vardır: Hayr emredip ona teşvîk eden bir dost ve kötülüğü emredip ona teşvîk eden bir dost. Ma'sûm, ancak Allah'ın koruduğu kimsedir. Hadîsin bir benzerini Evzaî ve Muâviye İbn Selâm, Zührî kanalıyla... Ebu Hüreyre'den merfû' olarak rivâyet etmişlerdir. Bu hadîsin Zührî'nin yanında Ebu Seleme'den rivâyetle mevcûd olması da ihtimâl dâhilindedir. Hadîsi, Neseî de Zührî'den rivâyetle tahrîç etmiştir. Buhârî Sahîh'inde hadîsi Abdullah İbn Ebu Ca'fer kanalıyla... Ebu Eyyûb el-Ansârî'den muallak olarak rivâyetle zikretmiştir. Hadîsin Ebu Seleme'nin yanında üç sahâbî'den rivâyetle mevcût olması muhtemel olup en doğrusunu Allah bilir.

İbn Ebu Hâtim diyor: Bize babam... İbn Ebu Dehkâne'den rivâyet etti ki Ömer İbn el-Hattâb'a: Burada Hîre halkından iyi ezberleyen ve yazı yazan bir çocuk var, onu kâtib edinsen, dediler. Hz. Ömer: O zaman mü'minlerden ayrı olarak «dost edinmiş» olurum, dedi.

Âyet-i kerîme ile birlikte mütâlaa edildiğinde bu eser (hadîs) zimmîlerin kâtiblikte kullanılmasının câiz olmadığına delâlet eder. Zîrâ bu işte kullanılmaları halinde müslümanlardan üstün tutulmuş ve müslümanların işlerinin içyüzüne muttali' kılınmış olurlar. Bu sırları

müslümanların düşmanlarına ve harb ehline ifşâ etmelerinden de korkulur. İşte bunun için Allah Teâlâ : «Onlar sizi şaşırtmaktan geri kalmazlar, sıkıntıya düşmenizi isterler.» buyuruyor.

Hâfız Ebu Ya'lâ dedi : Bize İshâk İbn İsrâîl'in... Ezher İbn Râşid'den rivâyetine göre : Halk Enes'e gelirdi, o kendilerine anlayamadıkları bir hadîs rivâyet edince Hasan el-Basrî'ye giderlerdi ve Hasan el-Basrî, hadîsi kendilerine açıklardı.

Ezher İbn Râşid der ki, Enes, bir gün yine Rasûlullah'tan bir hadîs rivayet etti. Bu hadîste Rasûlullah (s.a.) şöyle buyuruyordu : Müşriklerin ateşi ile aydınlanmayın ve yüzüklerinize arapça nakış yapmayın. Hadîsin mânâsını anlıyamadılar ve yine Hasan el-Basrî'ye giderek ona; Enes bize rivâyet etti ki, Rasûlullah (s.a.) : Şirk ateşiyle aydınlanmayın ve yüzüklerinize arapça nakış yapmayın, buyurmuş. (Bunun anlamı nedir?) dediler.

Hasan el-Basrî şöyle dedi :

Yüzüklerinize arapça nakış yapmayın, demek; yüzüklerinize —ki mühür olarak kullanılırdı.— Muhammed (s.a.) ismini kazımayın, demektir. «Şirk ateşi ile aydınlanmayın.» kavli ise kendi işlerinizde müşriklerle istişâre etmeyin, demektir. Sonra Hasan el-Basrî :

Bu tefsîrin Allah'ın kitâbındaki delili : «Ey îmân edenler, sizden başkalarını dost edinmeyin.» âyetidir, dedi.

Hâfız Ebu Ya'lâ böyle rivâyet etti. Neseî de, Mücâhid İbn Mûsâ kanalıyla Hüşeym'den; İmâm Ahmed de aynı isnâdla ve fakat Hasan el-Basrî'nin açıklaması olmaksızın Hüşeym'den rivâyet eder.

Bu açıklama şüphelidir, fakat anlamı açıktır.

Yüzüklerinize arapça nakış yapmayın, demek; Hz. Peygamberin yüzüğünün nakışına benzememesi için yüzüklerinize arapça yazı kazımayın, demektir. Rasûlullah (s.a.) ın yüzüğünde (محمد رسول الله) «Muhammed, Allah'ın rasûlüdür» ibâresi yazılıydı. Bunun için sahîh bir hadîste vârid olduğuna göre Rasûlullah başkasının aynı yazıyı yüzüğüne kazıtmasını yasaklamıştır.

«Müşriklerin ateşi ile aydınlanmaya» gelince, bunun da anlamı şudur :

Onların memleketlerinde onlarla birlikte olmanız durumunda, evlerde onlarla yakın olmayın. Aksine onlardan uzaklaşın ve memleketlerinden ayrılın.

Bunun için Ebu Dâvûd rivâyet eder ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Mü'minlerle müşriklerin ateşleri —karşılıklı olarak— görünmemeli (görünmiyecek kadar birbirlerinden uzak olmalılar.)

Başka bir hadîste de şöyle buyurulur : Kim müşrikle birleşir (bir araya gelir) ya da onunla birlikte otururşa onun gibidir.

Bu hadîsin, Hasan el-Basrî'nin söylediğine hamledilmesi ve âyetin buna delil getirilmesi şüphelidir. Allah en doğrusunu bilendir.

Sonra Allah Teâlâ : «Öfkeleri ağızlarından taşmaktadır. Sînelerinin gizlediği ise daha büyüktür.» buyuruyor.

Yüzlerinde ve düşünmeksizin dillerinden dökülüveren sözlerinde düşmanlıkları görünür. Kalbleri de İslâm ve müslümanlara karşı kin ve düşmanlık ile doludur. Böyle şeyler akıllı kişilere elbette gizli değildir. Bunun için Allah Teâlâ : «Düşünürseniz size âyetlerimizi açıkladık.» buyuruyor.

«İşte siz öyle kimselersiniz ki onlar sizi sevmezken siz onları seversiniz!»

Ey mü'minler, münâfıklar size karşı îmân izhâr ettikleri için siz münâfıkları seviyorsunuz. Halbuki onlar sizi ne zâhiren, ne de bâtınen (içlerinden) sevmezler.

«Siz, kitâbın bütününe inanırsınız.»

Kitaptaki hükümler hakkında sizin şüphe ve tereddüdünüz yoktur. Halbuki şüphe, tereddüt ve şaşkınlık onlardadır.

Muhammed İbn İshâk şöyle dedi : Bana Muhammed İbn Ebu Muhammed... «Siz kitâbın bütününe inanırsınız...» âyeti hakkında İbn Abbâs'dan şu açıklamayı rivâyet etti : Siz kendi kitâbınıza, onların kitâbına, ondan önce geçen kitâblara inanırsınız. Halbuki onlar sizin kitâbınızı inkâr ederler. Onların size karşı öfke beslemelerinden daha çok siz onlara karşı öfke beslemeye, hak sahibisiniz.

Bunu İbn Cerîr rivâyet ediyor.

«Onlar ise ancak sizinle karşılaştıkları zaman : Îmân ettik, derler. Yalnız başlarına kaldıkları vakit de size karşı öfkeden parmaklarını ısırırlar.»

Katâde, âyetteki (الأنامل) kelimesinin «Parmak uçları» anlamına geldiğini; İbn Mes'ûd, Süddî ve Rebî' İbn Enes de «Parmaklar» anlamında olduğunu söyler.

Bu, münâfıkların durumudur : Onlar mü'minlere karşı îmân ve sevgi (dostluk) izhâr ederler. İçleri ise her yönüyle bunun tersinedir.

Nitekim Allah Teâlâ : «Yalnız başlarına kaldıkları vakit te size karşı öfkeden parmaklarını ısırırlar.» buyuruyor ki bu, öfke ve kinin en şiddetli derecesidir.

Allah Teâlâ müteâkiben; «De ki : Öfkenizden ölün! Gerçekten Allah onların göğüslerinin özünü bilir.» buyuruyor.

Herne kadar îmânlarından dolayı mü'minleri kıskanıyorsanız ve bu durum sizi öfkelendiriyorsa da bilin ki; Allah mü'min kullarına nimetini tamamlayacak, dinini kemâle erdirecek, dinini yüceltecek ve dinine yardım edecektir, siz öfkenizden geberin!

«Gerçekten Allah onların göğüslerinin özünü bilir.»

Allah göğüslerinizin, kalblerinizin mü'minlere karşı içerdiği ve gizlediği öfke, kıskançlık ve düşmanlığı iyi bilir. Dünyada, umduklarınızın tersini size göstermekle; âhirette de aslâ çıkmayarak ebediyyen kalacağınız cehennemin şiddetli azâbıyla sizi cezâlandıracaktır.

Sonra Allah Teâlâ şöyle buyuruyor :

«Sizlere bir iyilik dokunursa, bu onları üzer. Ama başınıza bir felâket gelirse, buna sevinirler.»

Bu durum onların mü'minlere karşı düşmanlıklarının şiddetine delâlet eder. Öyle ki mü'minlere bir bolluk, bir zafer bir te'yîd gelse, yardımcıları çoğalıp kuvvetlense bu münâfıkları üzer. Allah'ın bir hikmetine mebnî müslümanlara kıtlık gelse ya da düşmanları onlara gâlib gelse —ki Uhud günü böyle olmuştu— münâfıklar buna sevinirler.

Allah mü'min kullarına hitâben şöyle buyuruyor :

«Sabreder ve sakınırsanız, onların hîlesi size hiçbir zarar veremez. Şüphesiz ki Allah, onların yaptıklarını kuşatmıştır.»

Allah; mü'minleri sabırla, takvâ ile, Allah'a tevekkülle, kötülerin kötülüklerinden ve günahkârların hîlelerinden kurtuluşa erdirir. Allah mü'minlerin düşmanlarını kuşatmıştır. Mü'minlerin gücü ve kuvveti ancak Allah iledir. Allah'ın dilediği olur, dilemediği de olmaz. Hiçbir şey O'nun takdîri ve dilemesi olmadan var olmaz. Kim O'na tevekkül ederse Allah ona yeter.

Sonra Allah Teâlâ Uhud savaşını, oradaki mü'min kullarını sınamasını, mü'minlerle münâfıkları birbirinden ayırmasını ve sabredenlerin sabrını beyân etmeye başlayarak şöyle buyuruyor :

وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٢١﴾ إِذْ هَمَّتْ
طَّائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا ۙ وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا ۗ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٢٢﴾ وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ
بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ ۖ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢٣﴾

121 — Hani, sen mü'minleri savaş için duracakları yere yerleştirmek üzere erkenden ayrılmıştın. Allah Semî'dir, Alîm'dir.

122 — O zaman sizden iki takım bozulmaya yüz tutmuştu. Halbuki onların dostu Allah idi. Mü'minler yalnız Allah'a güvenip, dayansınlar.

123 — Andolsun ki siz düşkün bir durumda iken Be-

dir'de Allah size kat'î bir zafer vermişti. Allah'tan korkun ki şükretmiş olasınız.

Uhud Harbinin Başlangıcı

İbn Abbâs, Hasan el-Basrî, Katâde, Süddî ve başkalarının söylediğine ve cumhûr'a göre burada sözkonusu edilen olay Uhud harbidir.

İbn Cerîr'in Hasen el-Basrî'den rivâyetine göre ise burada bahis mevzûu olan olay, Ahzâb (Hendek) harbidir.

Fakat bu görüş garîb olup i'timâd edilemez.

Uhud harbi hicretin üçüncü senesi Şevvâl ayının cumartesi günü olmuştur.

Katâde'ye göre : Şevvâl'den bir gece geçmişti.

İkrime ise : Şevvâlin yarısında bir cumartesi günüydü, demektedir.

Uhud harbinin sebebi şöyledir :

Bedr harbinde müşriklerin eşrâfından birçoğu öldürülmüş ve fakat Ebu Süfyân'ın yanında bulunan ticâret kervanı kurtulmuştu. Kervan Mekke'ye dönünce öldürülenlerin çocukları ve kalan Mekke büyükleri Ebu Süfyân'a : Bu malları Muhammed ile harbetmek için ayır, dediler.

Böylece malları bu işe harcadılar ve bir ordu topladılar. Sayıları üç bine yaklaşıyordu. Nihâyet Medîne taraflarında Uhud yakınında bir yerde konakladılar.

Rasûlulah (s.a.) cum'a günü namazdan sonra Neccâr Oğullarından Mâlik İbn Amr'ın (cenâze) namazını kıldırdı ve bilâhere ashâbı ile istişâre etti :

Düşmana karşı mı çıkılacak, yoksa Medîne'de mi kalınacaktı?

Abdullah İbn Übeyy; Medîne'de kalma görüşünü savundu. Eğer müşrikler kaldıkları yerde kalırlarsa kötü bir yerde kalmış olacaklar, Medîne'ye girmeye kalkarlarsa erkekler onlarla yüzyüze çarpışacak, kadınlar ve çocuklar da tepelerinden taş yağdıracaklar; dönerlerse kaybetmiş olarak döneceklerdi.

Ashâbdan Bedir savaşına katılmamış olanlar ise düşmana karşı çıkma görüşünü savundular. Rasûlullah (s.a.) evine girdi, zırhını giydi ve onların yanına çıktı.

(Müşriklere karşı çıkma görüşünü savunanlardan) bazıları pişmân oldular ve herhalde Rasûlullah'ın (s.a.) hoşuna gitmeyecek bir şey yaptık, diyerek Rasûl-i Ekrem'e : Ey Allah'ın Rasûlü, dilersen kalalım, dediler.

Rasûlullah (s.a.) ise : Bir peygambere —Allah kendisi hakkında hüküm vermedikçe— zırhını giydikten sonra dönmesi yaraşmaz, buyurdular.

Rasûlullah (s.a.) bin kadar ashâbıyla yola çıktı. Şavt —Medîne ile Uhud arasında bir bahçedir— denilen yere gelince Abdullah İbn Übeyy, kendisinin görüşüyle hareket edilmediği bahânesiyle ve yanında ordunun üçte biri olduğu halde geri döndü. O ve arkadaşları şöyle diyorlardı : Bu gün harb olacağını bilsek size uyardık. Fakat bugün onlarla harbedeceğinizi sanmıyoruz.

Rasûlullah (s.a.) yürümeye devâm ederek Uhud eteklerine vardı. Vâdînin bir tarafına kondu, askerlerinin arkasını Uhud dağına verdi ve şöyle buyurdu : Ben emir verinceye kadar kimse kesinlikle harbetmeyecek.

Rasûlullah (s.a.) yediyüz ashâbı ile harbe hazırlandı, elli okçunun başına Amr İbn Avf oğullarının kardeşleri olan Abdullah İbn Cübeyr'i geçirdi ve onlara : Atlıları (oklarınızla) bizden uzaklaştırın, sizin önünüzden geçip bize ulaşamasınlar, savaş lehimizde de olsa aleyhimizde de olsa yerlerinizden ayrılmayınız. Yenildiğimizi görseniz bile yerinizden kesinlikle ayrılmıyacaksınız, buyurdular.

Rasûl-i Ekrem üst üste iki zırh giydi ve sancağı Abd'üd-Dâr oğullarının kardeşi Mus'ab İbn Ümeyr'e verdiler.

Rasûlullah (s.a.) bazı çocukların bu harbe çıkmasına izin vermiş; bazılarını ise bırakarak onlara da bu olaydan yaklaşık iki sene sonra olan Hendek muhârebesinde müsâade buyurmuşlardır.

Kureyş de harbe hazırlandı. Üç bin kişiydiler. Yanlarında ikiyüz de at vardı ve onları yedekte tutuyorlardı. Atlıların sağ kanadının başına Hâlid İbn Velîd'i, sol kanada da İkrime İbn Ebu Cehli geçirmişler, sancağı Abd'üd-Dâr oğullarına vermişlerdi.

İki ordu arasında geçenler inşâallah ilgili âyetler geldiğinde genişçe anlatılacaktır.

Allah Teâlâ buyuruyor ki; «Hani, sen mü'minleri savaş için duracakları yere yerleştirmek üzere onlara yerlerini bildirmek, ordunun sağ ve sol kanatlarında senin emrettiğin yerlerde durmak üzere yerleştirmek için, erkenden evinden ayrılmıştın. Allah, onların söylediklerini işitici ve kalblerinde olanları iyi bilicidir.»

İbn Cerîr burada şöyle bir soru soruyor : Rasûlullah (s.a.) ın, Uhud'a Cum'a günü namazdan sonra yürüdüğünü nasıl söylerler? Halbuki Allah Teâlâ «Hani, sen mü'minleri savaş için duracakları yere yerleştirmek üzere erkenden evinden ayrılmıştın.» buyuruyor. Bu soruya kendisi şöyle cevap verir : Rasûlullah'ın, ashâbını savaşacakları yere yerleştirmek üzere çıkması Cumartesi günü sabahleyin olmuştur.

Allah Teâlâ :

«O zaman sizden iki takım bozulmaya yüz tutmuştu.» buyuruyor. Buhârî diyor ki : Bize Ali İbn Abdullah'ın... Câbir İbn Abdullah'dan

rivâyetinde o, «O zaman sizden iki takım bozulmaya yüz tutmuştu.» âyeti hakkında şöyle dedi :

Bozulmaya yüz tutan iki takım biz; yani Hârise oğulları ve Seleme oğulları idik. «Halbuki onların dostu Allah idi.» kavlinden dolayı âyetin indirilmemiş olmasını da istemezdik.

Müslim de bunu Süfyân İbn Uyeyne hadîsinden rivâyet eder. Aynı şekilde seleften birçoğu da bu iki grubun Hârise oğulları ile Seleme oğulları olduğunu söylerler.

Alalh Teâlâ : «Andolsun ki, siz düşkün bir durumda iken Bedir'de Allah size kat'î bir zafer vermişti. Allah'dan korkun ki şükretmiş olasınız.» buyuruyor.

Bedir savaşı, hicretin ikinci yılı Ramazân'ının 17. Cum'a günü olmuştu. Bedir, hak ile bâtılın ayrıldığı, müslümanların sayıca az olmalarına rağmen, Allah'ın İslâm'ı ve müslümanları yüceltip şirki kahreylediği, şirk yerlerini tahrîb eylediği bir gündür. Müslümanlar o gün, 313 kişiydiler, iki atları, yetmiş develeri vardı. Kalanları yaya idi. İhtiyâçları olan harp malzemeleri de yeterli değildi.

Düşman ise 900 ilâ 1000 kişi arasında olup zırh ve miğferler giymişlerdi. Harp malzemeleri tamâmdı süslü ve güçlü atlara sahiptiler.

Buna rağmen Allah, Rasûlünü yüceltti, dinini muzaffer kıldı, peygamberin ve taraftârlarının yüzünü ağarttı, şeytânı ve neslini rezîl-ü rüsvây etti.

Bunun için Allah Teâlâ kendinden korkan ve sakınan mü'min kullarına bu nimetini hatırlatarak : «Andolsun ki, siz düşkün bir durumda iken Bedir'de Allah size kat'î bir zafer vermişti.» buyuruyor. Sizin sayınız az idi. Böylece zaferin ancak Allah katından olduğunu, sayı ve hazırlığın fazlalığına bağlı olmadığını anlamış olacaktınız.

Bu gerçeğe işâretle Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyuruyor : «Andolsun ki Allah size... Huneyn gününde yardım etmişti. Hani çokluğunuz sizi böbürlendirmişti de size bir faydası olmamıştı. Yeryüzü, genişliğine rağmen size dar gelmişti. Sonra gerisin geri dönüp gitmiştiniz. Bilâhere Allah Rasûlü ile mü'minlerin üzerine sekînetini indirmişti, görmediğiniz orduları da indirmişti ve kâfirleri azâba uğratmıştı. Kâfirlerin cezâsı buydu. Sonra Allah bunun ardından dilediğinin tevbesini kabul eder. Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir.» (Tevbe, 25 - 27)

İmâm Ahmed diyor : Bize Muhammed İbn Ca'fer... İyâz el-Eş'arî'den rivâyet etti ki o şöyle dedi : Yermûk harbinde bulundum. Bize beş kişi kumandanlık yaptı : Ebu Ubeyde, Yezîd İbn Ebu Süfyân, İbn Hasene, Hâlid İbn Velîd ve İyâz (Bu İyâz, Semmâk'e hadîsi rivâyet eden İyâz değildir.) Râvî devâm eder : Hz. Ömer, bize harb olduğunda Ebu Ubeyde'ye yapışın, (onu kumandan yapın) demişti. Biz de Ebu Ubeyde'ye : Ölüm bizi sıkıştırıyor, diye haber gönderip yardım istedik. O da

bize şöyle yazdı: Benden imdât isteyen mektubunuz bana geldi. Size yardım edecek daha yüce, orduları daha güçlü olan birini size haber vereyim: Allah Teâlâ. Siz O'ndan imdâd dileyin. Muhammed (s.a.) Bedir günü sizden daha az bir sayıyla zafere erdirilmişti. Size bu mektubum gelince (hemen) harbe tutuşun ve bana mürâcaat etmeyin.

Hemen harbe tutuştuk ve düşmanı bozguna uğratarak dört fersah kovaladık çokça ganîmet elde ettik. Bunları nasıl taksîm edelim diye yaptığımız müşâvere netîcesi İyâz, herkesi öldürdüğü beher düşman için on hisse verilmesi görüşünü ileri sürdü.

Râvî anlatıyor: Ebu Ubeyde:

Benimle kim yarışır? diye sordu. Bir genç: Ben, dedi. Ebu Ubeyde; ya kazanamazsan? dedi. Yarışın sonunda, delikanlı Ebu Ubeyde'yi geçti. Ebu Ubeyde çıplak bir atın üstündeydi, delikanlının arkasında kalmıştı, saç örgüleri uçuşuyordu.

Bu hadîsin isnâdı sahîhtir. İbn Hibbân da sahîh'inde Bündâr kanalıyla Gunder'den tahrîç etmiş ve Hâfız Ziyâ el-Mekdisî de kitabında bu hadîse yer vermiştir.

Bedr, Mekke ile Medîne arasında bir yer olup kuyusu ile tanınır. Kuyu, onu kazan Bedr İbn en-Nârîn isimli adama nisbet edildi.

Şa'bî der ki: Bedr, aynı adı taşıyan bir adama âit kuyudur.

Bunlardan sonra Allah Teâlâ: «Allah'dan korkun ve O'na itâat üzre olun ki şükretmiş olasınız,» buyuruyor.

إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَن يَكْفِيَكُمْ أَن يُمِدَّكُمْ رَبُّكُم بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُنزَلِينَ ﴿١٢٤﴾ بَلَىٰ
إِن تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُم مِّن فَوْرِهِمْ هَٰذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُم بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ ﴿١٢٥﴾
وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُم بِهِ ۚ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِندِ اللَّهِ الْعَزِيزِ
الْحَكِيمِ ﴿١٢٦﴾ لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنقَلِبُوا خَائِبِينَ ﴿١٢٧﴾ لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ
شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١٢٨﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ
يَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢٩﴾

124 — Hani sen, mü'minlere: İndirilmiş üç bin melekle Rabbınızın size yardım etmesi yetmez mi? diyordun.

125 — Evet. Sabreder, sakınırsanız ve onlar da he-

men üzerinize gelirlerse, Rabbınız sîze nişânlı beş bin melekle yardım edecektir.

126 — Bu yardımı Allah; size sırf bir müjde olsun ve kalbleriniz bununla yatışsın diye yaptı. Yoksa zafer, ancak Azîz ve Hakîm olan Allah'tandır.

127 — Küfredenlerin bir kısmını kessin veya perîşân etsin de ümitsiz olarak geri dönüp gitsinler diye.

128 — Senin elinde emirden bir şey yok. Allah, ya onların tevbesini kabul eder, yahut ta zâlim oldukları için azâblandırır.

129 — Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Dilediğini bağışlar, dilediğine azâb eder. Ve Allah Ğafûr'dur, Râhîm'dir.

Hüküm, Yalnızca Allah'ındır

Allah Teâlâ'nın bu va'dinin Bedr'de mi, yoksa Uhud'da mı olduğunda müfessirler ihtilâf etmişlerdir. Şöyle ki :

«Hani sen mü'minlere... diyordun» âyeti «Allah Bedr'de size kat'î bir zafer vermişti.» âyetine atfedilmiştir.

Bu görüş; Hasan el-Basrî, Âmir eş-Şa'bî, Rebî' İbn Enes ve başkalarından rivâyet edilmiştir. İbn Cerîr de bu görüşü tercîh etmiştir.

Abbâd İbn Mansûr, Hasan'dan rivâyetle «Hani sen mü'minlere... diyordun» âyetinin Bedr günü olduğunu söylemiştir.

Bunu İbn Ebu Hâtim rivâyet eder ve der ki : Bize Mûsâ İbn İsmâîl'in... Âmir eş-Şa'bî'den rivâyetine göre; Bedr günü Kürz İbn Câbir'in müşriklere yardıma geldiği haberi müslümanlara ulaşınca, bu onlara zor geldi. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Hani sen mü'minlere : İndirilmiş üçbin melekle Rabbınızın size yardım etmesi yetmez mi? diyordun. Evet. Sabreder, sakınırsanız ve onlar da hemen üzerinize gelirlerse, Rabbınız size nişânlı beşbin melekle yardım edecektir.» âyetlerini indirdi. Ancak Kürz'e bozgun haberi ulaştı ve o da müşriklere yardıma gelmedi. Böylece Allah Teâlâ da müslümanlara beş bin melek göndermedi.

Rebî' İbn Enes diyor ki : Allah, müslümanlara bin meleği yardıma gönderdi. Melekler sonra üç bin, daha sonra da beş bin oldular.

Bu kavle göre, bu âyetler ile

«Allah bunu size sırf bir müjde olsun ve kalbleriniz yatışsın diye yapmıştı. Yardım ancak Allah katındandır. Muhakkak ki Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.» (Enfâl, 10) âyetinin arası nasıl cem'edilecektir? denilirse şöyle deriz :

Hani, siz Rabbınızdan imdâd istiyordunuz da; «Birbiri ardında bin melekle size imdâd ederim.» diyerek duânıza icâbet etmişti. (Enfâl, 9) âyetinde bin sayısının zikredilmesi, âyetteki ardarda gelen kelimesi dolayısıyla meleklerin üçbin ve daha fazla olmasına ters düşmez. Zîrâ bu kelimeden, gönderilen bin meleğe başka binlercesinin eklenmesi ve peşlerinden gönderilmesi anlamı anlaşılır. Enfâl sûresindeki âyetin akışı da buradaki âyetin akışına benzemektedir.

Zâhir olan ve bilinen şudur ki; meleklerin harbe iştirâki Bedir günündedir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Saîd İbn Ebu Arûbe de Katâde'den rivâyetle Allah Teâlâ Bedr günü beşbin meleği mü'minlere yardıma gönderdi, demektedir.

Allah'ın bu va'di; «Hani, sen mü'minleri savaş için duracakları yere yerleştirmek üzere erkenden evinden ayrılmıştın.» âyetiyle ilgilidir ve bu, Uhud günüdür.

Bu görüş Mücâhid, İkrime, Dahhâk, Zührî, Mûsâ İbn Ukbe ve başkalarına âittir. Fakat bunlar : Beşbin meleğin yardıma gelmesi vaki' olmamıştır. Zîrâ mü'minler o gün kaçtılar, diyorlar. İkrime de : Üçbin melek de yardıma gönderilmemiştir. Zîrâ Allah Teâlâ : «Evet. Sabreder, sakınırsanız.» buyurmaktadır. Halbuki mü'minler o gün sabretmemişler, aksine kaçmışlar ve dolayısıyla bir melek dahi yardıma gönderilmemiştir, diye ilâve eder.

Allah Teâlâ; «Evet, düşmanlarınıza sabreder, Benden sakınır ve emrime itâat ederseniz ve onlar da hemen üzerinize gelirlerse...» buyuruyor.

Hasan, Rebî' ve Süddî âyetteki (ويأتوكم من فورهم هذا) «ve onlar da hemen üzerinize gelirlerse» kısmını, bu yüzleriyle, bu yönleri ve şekilleriyle şeklinde tefsîr etmişlerdir.

Mücâhid, İkrime ve Ebu Sâlih ise öfkeleriyle, demiştir.

Dahhâk; bu öfkeleri ve halleriyle, demiştir.

Avfî, İbn Abbâs'dan, bu seferlerinde, şeklinde tefsîr etmişlerdir. Başkaları da, bu öfkeleriyle, şeklinde anlamışlardır.

«Rabbınız size nişânlı beş bin melekle yardım edecektir.»

Ebu İshâk es-Sübey'î Hârise İbn Mudarrab'dan, o da Ali İbn Ebu Tâlib'den rivâyet etti ki o şöyle demiş :

Bedir günü meleklerin nişânı beyaz yün idi. Ayrıca atlarının alınlarında da nişânları vardı.

Bunu İbn Ebu Hâtim rivâyet ediyor ve sonra diyor ki : Bize Ebu Zür'a... Ebu Hüreyre'den rivâyet etti ki o, bu âyet hakkında şöyle demiştir : Kırmızı yünle «nişanlı» beş bin melekle.

Mücâhid, âyetteki (مسوّمين ← kelimesini şöyle açıklar : Atlarının yeleleri düzeltilmiş, alınları ve atların kuyrukları beyaz yünle nişânlanmıştı.

Avfî, İbn Abbâs'dan rivâyetle şöyle der : Melekler, yün ile alâmetlenmiş olarak Hz. Muhammed (s.a.) e geldiler. Hz. Muhammed (s.a.) ve ashâbı da kendilerini ve atlarını yünle nişânladılar, işâretlediler.

İkrime ve Katâde aynı kelimeyi «Harp nişânı ile nişânlanmış» şeklinde anlarken, Mekhûl «Sarıkla nişânlı» şeklinde yorumlamaktadır.

İbn Merdûyeh Abdülkuddûs İbn Habîb kanalıyla... İbn Abbâs'dan rivâyet ediyor : Rasûlullah (s.a.) âyetteki (مسومين) kelimesinin belirlenmiş demek olduğunu bildirerek, Bedr günü meleklerin nişânı siyah sarık Huneyn günü de kırmızı sarık idi, buyurmuş.

Husayn İbn Mahârık hadîsinde... İbn Abbâs'dan rivâyet ediliyor ki o şöyle demiş :

Melekler Bedr gününden başka savaşmadılar.

İbn İshâk diyor : Bana ithâm etmediğim birisi Miksem'den, O da İbn Abbâs'dan rivâyet etti ki o şöyle dedi :

Bedr günü melekler beyaz sarıklıydılar, sarıklarının (ucunu) sırtlarına salıvermişlerdi. Huneyn günü de kırmızı sarıkları vardı. Melekler Bedr gününden başka bir günde muhârebe etmediler. Melekler Bedr'den başka günlerde yardımcı olarak bulunmuşlar, ancak vuruşmamışlardır. (...)

İbn Ebu Hâtim diyor : Bize Ahmesî'nin... Yahyâ İbn Abbâd'dan rivâyetine göre : Zübeyr (r.a.), Bedr günü başına sarı bir sarık sarmıştı. Melekler ise başlarında sarı sarıklarla inmişler.

Aynı hadîsi İbn Merdûyeh de Hişâm İbn Urve kanalıyla... Abdullah İbn Zübeyr'den rivâyet etmiştir.

Allah Teâlâ buyuruyor ki; «Bu yardımı Allah, size sırf bir müjde olsun ve kalbleriniz bununla yatışsın diye yaptı.»

Allah'ın melekleri indirmesi ve bunu size bildirmesi sadece size bir müjde olsun diye ve kalbinizi ferâhlatmak, huzûra kavuşturmak içindir. Değilse elbette zafer sadece Allah katındandır ve Allah siz olmadan ve sizin muhârebenize ihtiyâç duymadan da düşmanlarından intikâmını alır.

Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîmede mü'minlere kendi yolunda savaşmayı emrettikten sonra : «Eğer Allah dileseydi, onlardan intikâm alırdı. Fakat kiminizi kiminizle denemek ister. Allah yolunda öldürülenlere gelince; Allah onların amellerini asla boşa çıkarmaz. Onları hidâyete eriştirecek ve durumlarını düzeltecektir. Onları kendilerine tanıttığı cennete koyacaktır.» (Muhammed, 4 - 6) buyuruyor. Aynı nedenle burada da : «Bu yardımı Allah, size sırf bir müjde olsun ve kalbleriniz bununla yatışsın diye yaptı. Yoksa zafer, ancak Azîz ve Hakîm olan Allah'tandır.» buyurmaktadır. O, eğilemeyen bir izzet, ölçüsünde ve sağlamlıkta hikmet sahibidir.

Sonra Allah Teâlâ buyuruyor ki; «Küfredenlerden bir kısmını kessin... diye.»

Size (kâfirlerle) cihâdı ve vuruşmayı emrediyor. Çünkü her yönüyle bunda hikmet vardır ve yine bunun için Allah Teâlâ kendileriyle çarpışılan kâfirler hakkında mümkün olan her konuyu zikrederek: «Küfredenlerden bir kısmını kessin, onlardan bir ümmeti perîşân etsin veya helâk etsin de umduklarına erişemeyince eski öfkelerine dönsünler. Ümitsiz olarak geri dönsünler, diye.» buyurur.

Sonra Allah Teâlâ bir ara cümlesiyle dünya ve âhirette hükmün tek başına ve ortaksız olarak kendine âit olduğuna delâlet etmek üzere: «Senin elinde emirden bir şey yok.» buyuruyor. Bütün emir Allah'ındır. Nitekim başka âyet-i kerîme'lerde de şöyle buyurur:

«Senin vazîfen sadece teblîğ etmektir. Hesâb sormaksa bize düşer.» (Ra'd, 40)

«Onları hidâyete erdirmek sana düşmez. Allah dilediğini hidâyete erdirir.» (Bakara, 272)

«Muhakkak ki sen her sevdiğini hidâyete erdiremezsin. Ama Allah dilediğini hidâyete erdirir.» (Kasas, 56)

Muhammed İbn İshâk «Senin elinde emirden bir şey yok.» âyeti hakkında şöyle der: Benim sana emrettiğim dışında senin elinde, kullarım hakkında herhangi bir hüküm yoktur.

Sonra Allah Teâlâ kendileriyle döğüşülen kâfirler hakkında söylenebilecek şeylerin kalan kısımlarını da zikrederek: «Allah, ya onların küfürden dönmek üzere yaptıkları tevbelerini kabul eder ve onları sapıklıktan sonra hidâyete erdirir, ya da küfürleri ve günâhları yüzünden onları azâblandırır. Çünkü onlar zâlimlerdir ve bunu hak etmişlerdir.» buyuruyor.

Buhârî diyor: Bize Hıbbân İbn Mûsâ... Sâlim'den, o da babasından rivâyet etti ki; O, Rasûlullah (s.a.) ın sabah namazında, ikinci rek'atın rükû'undan doğrulurken (سمع الله لمن حمده و ربنا لك الحمد) dedikten sonra: Allah'ım, falana ve falana la'net et, dediğini duymuş. Rasûlullah'ın bu duâsı üzerine Allah Teâlâ: «Senin elinde emirden bir şey yoktur.» âyetini indirmiş.

Neseî de bunu Abdullah İbn Mübârek ve Abdürrezzâk hadîsinden, her ikisi de Ma'mer'den rivâyet ederler.

İmâm Ahmed diyor: Bize Ebu Nadr... Sâlim'den, o da babasından rivâyet etti ki o şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) ı: Allah'ım falana la'net eyle, Hâris İbn Hişâm'a, Süheyl İbn Amr'a, Safvân İbn Ümeyye'ye la'net eyle, derken işittim. Bunun üzerine: «Senin elinde emirden bir şey yok. Allah ya onların tevbelerini kabul eder, yahut da zâlim oldukları için azâblandırır.» âyetini indirdi. Hepsinin de tevbeleri kabul edildi.

Ahmed der ki: Bize Ebu Muâviye el-Ğalâbî'nin... Abdullah'dan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) dört kişiye beddua ederdi de Allah Teâlâ: «Senin elinde emirden birşey yok.» âyetini indirdi. Râvî der ki: Allah Teâlâ onları İslâm'a hidâyet buyurdu. Muhammed İbn Aclân'ın Nâfî'den, onun da İbn Ömer'den rivâyetine göre o şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) müşriklerden bazı kimselere isimlerini belirterek beddua ederdi. Nihayet Allah Teâlâ: «Senin elinde emirden birşey yok.» âyetini indirdi.

Yine Buhârî rivâyet ediyor: Bize Mûsâ İbn İsmâîl... Ebu Hüreyre'den rivâyet etti ki; Rasûlullah (s.a.) birine bedduâ edeceği, ya da duâ buyuracağı zaman rükû'dan sonra kunut yapardı. Bazan (سمع الله لمن حمده و ربنا لك الحمد) dedikten sonra sesli olarak: Allah'ın Velîd İbn el-Velîd'i, Seleme İbn Hişâm'ı, Ayyâş İbn Ebu Rebîa'yı ve zayıf mü'minleri —Hadîsin K. et-Tefsîr'deki rivâyetinde, zayıf müminler kısmı yoktur. Bu kısım K. ed-Deavât'daki rivâyetinde vardır.— kurtar. Allah'ım Mudar'ı sıkıştır ve onlara Yûsuf (a.s.) un kıtlık seneleri gibi kıtlık seneleri ver, der; bazan da sabah namazında arap kabîlelerinden bazıları hakkında:

Allah'ım falana ve falana la'net et, derdi. Nihâyet Allah: «Senin elinde emirden bir şey yok.» âyet-i kerîme'sini indirdi.

Buhârî diyor ki; Humeyd ve Sâbit'in Enes İbn Mâlik'den rivâyet ettiklerine göre; Rasûlullah (s.a.) Uhud günü yaralandığında: Peygamberlerini yaralayan bir kavim, nasıl kurtuluşa erdirilir? buyurmuş ve bunun üzerine «Senin elinde emirden bir şey yok.» âyet-i kerîme'si nâzil olmuştur.

Bu hadîs Müsned olarak da rivâyet edilmiştir.

Buhârî Uhud harbiyle ilgili olarak rivâyet ettiği hâdiste şöyle diyor: Bize Yahyâ İbn Abdullah... Sâlim İbn Abdullah'dan, o da babasından rivâyet etti ki, Abdullah, Rasûlullah (s.a.) ın sabah namazında ikinci rek'atın rükû'undan doğrulduğunda (سمع الله لمن حمده و ربنا لك الحمد) dedikten sonra: Allah'ım falana, falana ve falana lanet eyle, dediğini işitmiş, bunun üzerine Allah: «Senin elinde emirden bir şey yok.» âyet-i kerîme'sini indirmiş.

Hanzala İbn Ebu Süfyân der ki; Sâlim İbn Abdullah'ı şöyle derken işittim: Rasûlullah (s.a.) Safvân İbn Ümeyye, Süheyl İbn Amr ve Hâris İbn Hişâm'a bedduâ eylemişti. Bunun üzerine: «Senin elinde emirden bir şey yok.» âyet-i kerîme'si nâzil oldu.

Bu fazlalık, Buhârî'de muallak ve mürsel olarak vardır. Biraz önce İmâm Ahmed'in Müsned'inde müsned ve muttasıl olarak geçmişti.

İmâm Ahmed diyor: Bize Hüşeym... Enes'den rivâyet etti ki: Uhud günü Rasûlullah (s.a.) ın ön dişleriyle azı dişleri arasında bulu-

nan dişi kırılmış ve alnından yaralanmış, yüzüne kan akıyordu. Rasûl-i Ekrem; kendilerini Allah'a da'vet eden peygamberlerine bunu yapan bir kavim nasıl kurtuluşa erdirilir? buyurdular. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Senin elinde emirden bir şey yok...» âyet-i kerîme'sini indirdi.

Bu hadîsin Ka'nebî kanalıyla... Enes'den rivâyetinde Müslim tek kalmıştır.

İbn Cerîr şöyle diyor : Bize İbn Humeyd... Katâde'den rivâyet etti ki o şöyle dedi : Rasûlullah (s.a.) Uhud günü yaralandı, ön dişleriyle azı dişi arasında bulunan dişi kırıldı, kaşı açıldı, üzerinde üst üste iki zırh olduğu halde yere düştü. Kendisinden kan akıyordu. Ebu Huzeyfe'nin kölesi Sâlim efendimizin yanına geldi, yere oturtarak yüzündeki kanları sildi. Efendimiz şöyle buyurarak kendine geldi : Peygamberlerine bunu revâ gören bir kavme Allah ne yapmaz. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Senin elinde emirden bir şey yok.» âyet-i kerîme'sini indirdi.

Bu hadîsi Abdürrezzâk, Ma'mer'den o da Katâde'den rivâyet etmiştir. Ancak onların rivâyetinde, Rasûlullah (s.a.) kendine geldi; ibâresi yoktur.

Sonra Allah Teâlâ şöyle buyurur :

«Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Her şey Allah'ın malıdır, gök ve yer ehli O'nun kullarıdır. Dilediğini bağışlar, dilediğine azâb eder. Yegâne tasarruf sahibi O'dur, hükmüne karşı çıkılamaz, yaptıklarından sorulamaz, halbuki onlar yaptıklarından sorulacaklardır ve Allah Ğafûr'dur, Rahîmdir.»

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٣٠﴾
وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿١٣١﴾ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٣٢﴾
وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٣﴾
الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣٤﴾
وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ
يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَىٰ مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٣٥﴾ أُولَٰئِكَ جَزَاؤُهُمْ مَغْفِرَةٌ
مِنْ رَبِّهِمْ وَجَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿١٣٦﴾

130 — Ey îmân edenler; kat kat faiz yemeyin. Allah'tan korkun ki felâh bulasınız.

131 — Kâfirler için hazırlanmış olan ateşten sakının.

132 — Allah'a ve Peygamber'e itâat edin ki rahmete erdirilesiniz.

133 — Rabbınızın mağfiretine ve genişliği göklerle yer arası kadar olan cennete koşun. O, takvâ sahipleri için hazırlanmıştır.

134 — Onlar ki, bollukta ve darlıkta infâk ederler, öfkelerini yenerler, insanların kusûrlarını bağışlarlar. Allah ihsân edenleri sever.

135 — Onlar ki, fenâ bir şey yaptıklarında veya kendilerine zulmettiklerinde Allah'ı anarlar; hemen günâhlarının bağışlanmasını dilerler. Günâhları, Allah'tan başka kim bağışlar? Hem onlar yaptıklarında bile bile ısrâr da etmezler.

136 — İşte onların mükâfâtı; Rablarından bir mağfiret ve altından ırmaklar akan cennetlerdir. Orada temelli kalacaklardır. Ne de güzeldir mükâfâtı iş yapanların.

Savaş ve Faiz

Allah Teâlâ, mü'min kullarına faiz almayı, ve kat kat faiz yemeyi yasaklıyor. Araplar, câhiliyye devrinde, borcun va'desi geldiğinde, «Ya ödersin ya da artırırsın (artırılır)» derlerdi. Borçlu borcunu öderse ne âlâ. Değilse borcun va'desi uzatılır, miktarı da artırılırdı. Her sene bu minvâl üzere devâm eder, az olan borç artar, artar; esâs borcun kat kat üstüne çıkardı.

Allah Teâlâ mü'minlere dünya ve âhirette kurtuluşa erebilmek için takvâ üzere olmalarını emrederek onları cehennemle tehdîd ediyor, cehennemden sakındırıyor ve şöyle buyuruyor :

«Kâfirler için hazırlanmış olan ateşten sakının. Allah ve Peygambere itâat edin ki rahmete erdirilesiniz.»

Sonra da onları hayır işlerine, kendilerini Allah'a yaklaştıran amellere koşmaya davet ederek : «Rabbınızın mağfiretine ve genişliği göklerle yer arası kadar olan cennete koşun. Cehennemin kâfirlere hazırlandığı gibi o da takvâ sahipleri için hazırlanmıştır.» buyuruyor.

«Genişliği göklerle yer arası» ibâresinin, cennetin uzunluğunun

son derecede fazla olduğuna işâret olduğu söylenmiştir. Nasıl, cennet yatakları nitelenirken; «İçleri kalın ipekten atlastandır» (Rahmân, 54) buyuruluyorsa «İçi atlastan olan cennetin dışı nasıl olur bir düşünün» denilmek isteniyor.

Diğer bir te'vîli ise şöyledir :

Genişliği uzunluğu gibidir, zîrâ O Arş'ın altında bir kubbedir. Kubbeli ve yuvarlak bir şeyin ise uzunluğu ile genişliği birdir.

Sahîh-i Buharî'deki şu hadîs buna delâlet eder :

فَإِذَا سَأَلْتُمُ اللهَ فَاسْأَلُوهُ الْفِرْدَوْسَ فَإِنَّهُ أَوْسَطُ الْجَنَّةِ وَأَعْلَى الْجَنَّةِ أُرَاهُ قَالَ وَفَوْقَهُ عَرْشُ الرَّحْمٰنِ وَمِنْهُ تَفَجَّرُ أَنْهَارُ الْجَنَّةِ

Allah'tan cenneti istediğinizde O'ndan Firdevs'i isteyin. Muhakkak ki Firdevs, cennetin ortası ve en yüce yeridir. Onun şöyle dediğini sanıyorum. Üzeri Allah'ın Arş'ıdır, cennet ırmakları oradan kaynar.

Bu âyet-i kerîme, Hadîd sûresindeki şu âyet gibidir :

«Rabbınızdan bir mağfirete, Allah'a ve peygamberlerine îmân edenler için hazırlanmış olup da genişliği yerle göğün genişliği kadar olan cennete koşuşun.» (Hadîd, 21)

İmâm Ahmed'in Müsned'inde, Heraklius'un Rasûlullah (s.a.) a; Sen, beni genişliği göklerle yer arası kadar olan bir cennete çağırıyorsun. Peki cehennem nerede? diye yazdığını ve Rasûlullah (s.a.) ın da : Sübhânallah, gündüz geldiğinde gece nerede? diye karşılık verdiğini daha önce zikretmiştik.

İbn Cerîr der ki : Bana Yûnus'un... Ya'lâ İbn Mürre'den rivâyetinde o şöyle anlatıyor : Hirakl'ın Allah Rasûlü (s.a.) ne göndermiş olduğu elçisi et-Tenûhî'ye Hıms'da rasladım. İyice yaşlanmıştı. Dedi ki : Hirakl'ın mektubunu Allah Rasûlü (s.a.) ne getirdim. Solunda duran birisi sayfayı aldı. Ben : Mektubu okuyan arkadaşınız kim? diye sordum. Muâviye dediler. Mektupta : Sen beni genişliği göklerle yer arası kadar olan ve müttakîler için hazırlanan cennete çağırmak üzere mektup yazmışsın. Peki cehennem nerede? deniliyordu. Allah Rasûlü (s.a.) : Sübhânallah! Gündüz geldiğinde gece nerede oluyor ki? buyurdu.

(.....)

A'meş Süfyân es-Sevrî ve Şu'be, Kays İbn Müslim'den o da Târık İbn Şihâb'dan rivâyet ediyor ki : Yahûdîlerden bir grup Hz. Ömer'e, genişliği göklerle yer arası kadar olan cenneti sordular ve, o halde cehennem nerede? dediler.

Gece olunca gündüz; gündüz olunca da gece nerede söyler misiniz? diye cevap verdi. Onlar : Muhakkak ki bunun örneğini Tevrât'tan aldın, dediler.

Hadîsi üç kanaldan rivâyet eden İbn Cerîr sonra şöyle der : Bize Ahmed İbn Hâzim'in... Yezîd İbn el-Asamm'dan rivâyetine göre Kitâb

ehlinden biri şöyle demiş : Genişliği göklerle yer arası olan cennet (e koşun diyorsunuz). Peki cehennem nerede? diyorlardı. İbn Abbâs şöyle dedi : Gündüz geldiğinde gece; gece geldiğinde gündüz nerede oluyor? Ayrıca merfû' olarak da rivâyet edilmiştir. Şöyle ki : Bezzâr... Ebu Hüreyre'den rivâyet etti : Bir adam Rasûlulah (s.a.) a geldi ve; Allah Teâlâ'nın «Genişliği göklerle yer arası kadar olan cennete koşun» âyetini görüyor musun? Peki o halde cehennem nerede? diye sordu. Rasûlullah (s.a.) : Bak, gece olup her şeyi örttüğünde gündüz nerede? buyurdu. Adam : Allah'ın dilediği yerde, deyince Allah'ın Rasûlü; işte cehennem de böyle, Allah'ın dilediği yerdedir, buyurdular.

Bu ifâde, iki anlama gelebilir :

1 — Gündüz olunca geceyi görememiz onun herhangi bir yerde bulunmadığı anlamına gelmez. Biz bilemesekte cehennem de böyledir ve Allah'ın dilediği bir yerdedir. Bu mânâ, Ebu Hüreyre hadîsinde de geçtiği üzere son derece açıktır.

2 — Gündüz âlemin yüzünü bir yönden kaplayınca diğer yüzü gece olur. Cennet de böyledir ve göklerin üstünde, Arş'ın altında A'lâ-i İlliyyîn'de (Yücelerin yücesinde) olup genişliği Allah Teâlâ'nın buyurduğu üzere «Göklerle yer arası kadardır.» Cehennem ise esfel-i sâfilînde olup cennetin genişliğinin göklerle yer arası kadar olması cehennemin var olmasına engel değildir.

Sonra Allah Teâlâ cennet ehlinin niteliklerini zikretmek üzere söyle buyuruyor :«Onlar ki bollukta ve darlıkta,» sevinilecek ve yerinilecek durumlarda, sağlık ve hastalık hallerinde, kısaca her durumda Allah Teâlâ'nın başka bir âyette «Gece gündüz, gizli ve açık olarak mallarını infâk eder, Allah yolunda harcarlar.» buyurduğu gibi, infâk eder, Allah yolunda harcarlar. Hiçbir şey onları Allah'a itâatten, O'nun rızâsına kavuşturacak yerlere mallarını harcamaktan, çeşitli yollarla akrabâlarına ve Allah'ın diğer yaratıklarına ihsânda bulunmaktan alıkoyamaz.

Öfkeyi Yenmek

«Öfkelerini yenerler», insanların kusurlarını bağışlarlar. Öfkeleri kabardığı zaman onu yener ve kendilerine kötülük yapanları affederler.

Bir hadîste şöyle buyurulur : Allah Teâlâ :

Ey Âdem oğlu, öfkelendiğinde Beni an (hatırla) ki Ben de öfkelendiğimde seni hatırlayayım da helâk ettiklerim arasında seni de helâk etmeyeyim, buyurmuştur.

Hadîsi İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir.

Ebu Ya'lâ Müsned'inde rivâyet ediyor : Muhammed İbn el-Mü-

sennâ... Enes İbn Mâlik'ten, o da babasından rivâyet etti ki, Rasûlullah (s.a.) : Kim öfkesini tutarsa, Allah da ona karşı azâbını tutar. (Ona azâb etmez.) Kim dilini saklar, muhâfaza ederse Allah da onun ayıbını gizler. Kim de Allah'a özrünü beyân ederse Allah o kimsenin özrünü kabul eder, buyurmuştur.

Bu, garîb bir hadîstir ve isnâdında şüphe vardır.

İmâm Ahmed diyor : Abdurrahmân'ın... Ebu Hüreyre'den rivâyetinde Rasûlullah (s.a.) :

لَيْسَ الشَّدِيدُ بِالصُّرَعَةِ . إِنَّمَا الشَّدِيدُ الَّذِى يَمْلِكُ نَفْسَهُ عِنْدَ الْغَضَبِ

Cesûr ve yiğit kişi; (herkese gâlib gelen) kuvvetli kişi değil, öfkeli ânında nefsine hâkim olan kişidir, buyurdular.

Hadîsi Buhârî ve Müslim de Mâlik'den rivâyetle tahrîç etmişlerdir.

İmâm Ahmed diyor : Bize Ebu Muâviye... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyet etti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu :

Hanginize vârisinin malı kendi malından daha sevimli gelir? Orada bulunanlar; Ey Allah'ın Rasûlü, biz hepimiz kendi malımızı vârisimizin malından daha çok severiz, dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular : Şunu iyi bilin ki, herkes vârisinin malını kendi malından daha çok sever. Malından, sadece kendinden önce gönderdiğin (Allah yolunda harcadığın) sana âittir. Geriye bıraktığın ise vârisinin malıdır, buyurdular. Sonra devâm ederek; size göre güçlü kuvvetli kişi kimdir? diye sordular.

Biz : İnsanların yenemediği kişidir, dedik. Rasûlullah (s.a.);

Hayır, buyurdular. Öfke anında kendine hâkim olan kişidir.

Sonra devâm ederek; Peki kimi, Rakûb (الرقوب) çocuğu yaşamayan sayarsınız? diye sordular.

Biz : Çocuğu olmayanı, dedik. Rasûlullah (s.a.); hayır çocuğunun kendisine önceden birşey (hayır) göndermediği kişidir, buyurdular.

Hadîsin birinci bölümünü Buhârî aslını da Müslim A'meş rivâyetiyle tahrîç etmişlerdir.

İmâm Ahmed diyor : Bize Muhammed İbn Ca'fer... Ebu Hisbe —ya da İbn Hisbe— den, o da Rasûlullah (s.a.) hutbede iken orada bulunan birisinden rivâyet etti ki; Rasûlullah (s.a.) : Biliyor musunuz Rakûb kimdir? diye sordular. Orada bulunanlar; Çocuğu olmayan, dediler.

Rasûlullah (s.a.); (hayır, öyle değil) çocuğu olduğu halde kendisi öldükten sonra çocuğunun kendisi için hiç bir hayır yapmadığı kişidir, buyurdular.

Sonra devâm ederek; Sa'lûk (الصعلوك) kimdir bilir misiniz? di-

ye sordular. Buna cevap olarak : Malı olmayandır, dediler.

Rasûlullah (s.a.); tam olarak sa'lûk malı olup da öldükten sonra malından kendine bir şey takdîm edilmeyen malından kendisi için hiçbir hayır işlenmeyen kişidir, buyurdular. Sonra; peki bahadırlık nedir? diye sordular. Orada bulunanlar; (herkesi) yenendir, dediler. Bunun üzerine; hayır, öyle değil, öfkelenip de öfkesi şiddetlendiği; o kadar ki yüzü kızarıp öfkeden titrediği hâlde, öfkesini yenendir, buyurdular.

İmâm Ahmed rivâyet ediyor : Bize İbn Nemîr... Câriye İbn Kudâme'den rivâyet etti ki : O Rasûlullah (s.a.) a; ey Allah'ın Rasûlü, bana fayda verecek bir şey söyle. Fakat az olsun ki onu ezberleyip muhâfaza edebileyim, demiş.

Rasûlullah (s.a.) : Öfkelenme, buyurmuşlar. Câriye soruyu tekrârlamış, aynı cevâbı almış. Tekrâr tekrâr sormuş, her defasında da : Öfkelenme, cevâbını almış.

Hadîsi İmâm Ahmed, Ebu Muâviye'den, o da Hişâm'dan rivâyet etmiştir. Yine İmâm Ahmed'in Yahyâ İbn Saîd el-Kattâr kanalıyla Hişâm'dan rivâyetinde bir adam : Ey Allah'ın elçisi, bana bir şey söyle, ama az olsun ki anlayıp ezberliyebileyim, demişti. Hz. Peygamber : Öfkelenme, buyurdu. Hadîsi sadece Ahmed rivâyet etmiştir.

Ahmed der ki : Bize Abdürrezzâk'ın... Humeyd İbn Abdurrahmân' dan, onun da Hz. Peygamberin ashabından birisinden rivâyet ettiğine göre bir adam : Ey Allah'ın elçisi bana tavsiyede bulun, demişti. Hz. Peygamber : Öfkelenme, buyurdu. Adam der ki : Hz. Peygamber bu sözü söylediğinde düşündüm ve anladım ki öfke bütün kötülükleri (kendinde) topluyor. Hadîsi yine sadece İmâm Ahmed rivâyet etmiştir.

İmâm Ahmed diyor : Bize Ebu Muâviye'nin... Ebu Zerr'den rivâyetine göre o, : Kendine âit bir havuzdan su suluyordu, bir grup geldi ve kendi aralarında konuştular : Kim Ebu Zerr'in yanına gidip saçından birkaç tel koparır?

İçlerinden biri : Ben, dedi ve Ebu Zerr'in yanına gidip söyleneni yaptı.

Ebu Zerr ayakta idi. Önce oturdu, sonra da yere uzandı.

Sordular : Niye oturdun ve sonra yere uzandın?

Ebu Zerr;

Rasûlullah (s.a.) bana dedi ki : «Sizden biri öfkelendiğinde eğer ayakta ise otursun, öfkesi giderse ne alâ, yoksa yere uzansın, yatsın, buyurdular, diye cevâb verdi.

Hadîsi Ebu Dâvûd da Ahmed İbn Hanbel'den alarak değişik bir isnâdla rivâyet etmiştir.

İmâm Ahmed diyor :Bize İbrâhîm İbn Hâlid... Ebu Vâil es-San'ânî'den rivâyet etti ki, o şöyle anlatmış : Biz Urve İbn Muhammed'in yanında oturuyorduk. Birden yanına bir adam geldi ve onu kızdıracak bir

şeyler söyledi. Urve öfkelenince kalktı, gitti, abdest almış olarak yanımıza döndü ve şöyle dedi : Babam, dedem Atiyye'den —ki bu zât İbn Sa'd es-Sa'dî olup sahâbîdir.— rivâyet etti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Öfke şeytândandır ve şeytân da ateşten yaratılmıştır. Ateş ise su ile söndürülür. O halde sizden birisi öfkelendiğinde abdest alsın.

Hadîsi Ebu Dâvûd da aynı senedle tahrîç etmiştir.

İmâm Ahmed diyor : Bize Abdullah İbn Yezîd... İbn Abbâs'dan rivâyet etti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular :

Kim bir fakîre, borcunu ödemesi için mühlet verir, ya da borcunu azaltırsa Allah o kişiyi cehennem ateşinden korur. Dikkat edin cennete götürecek işler zordur. —Bunu üç kere tekrâr buyurdular— Dikkat edin cehenneme götürecek işler ise son derece kolaydır. Mutlu kişi kendini fitneden koruyandır. Yutulan şeylerin Allah'a en sevgili olanı kulun yutmuş olduğu (yenmiş olduğu) öfke yudumudur. Kul, Allah için öfkesini yutarsa Allah onun içini îmânla doldurur.

Hadîsi yalnız İmâm Ahmed tahrîç etmiş olup isnâdı hasendir. Bu isnâdda mecrûh râvî yoktur, metni de hasendir.

Aynı mânâda olmak üzere Ebu Dâvûd'un tahrîç ettiği bir hadîs şöyledir : Bize Ukbe... Süveyd İbn Vehb'den, o da Rasûlullah (s.a.) ın ashâbından birinin çocuklarından, o da babasından rivâyet etti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Kim, yerine getirmeye gücü yettiği halde öfkesini yutar, gizlerse; Allah onu emniyet ve imânla doldurur. Kim, gücü yettiği halde alçak gönüllülüğünden güzel elbise giymeyi terkederse; Allah kendisine şeref elbisesi (hil'ati) giydirir. Kim de, Allah rızâsı için teşvîk ederse, Allah ona hükümdârlık tâcını giydirir. İmâm Ahmed diyor : Bize Abdullah İbn Yezîd... Sehl İbn Muâz İbn Enes'den o da babasından rivâyet etti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular : Yerine getirmeye gücü yettiği halde kim öfkesini yener ve gizlerse; Allah bütün yaratıklarının yanında onu çağırarak istediği hûrîyi seçmekte serbest bırakır.

Hadîsi Ebu Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce de Saîd İbn Ebu Eyyûb'dan rivâyet etmişler ve Tirmizî; hasendir, garîbdir, demiştir.

(.....)

Allah Teâlâ :

«Öfkelerini yenerler.» buyuruyor. İnsanlarla muâmelelerinde öfkelerinin te'sîri olmaz. Bilakis insanlara kötülükleri dokunmaz. Bunu yaparken de Allah katında bir ecir ve mükâfât umarlar.

Afv ve Mağfiret

«İnsanların kusûrlarını bağışlarlar.»

Sadece insanlara kötülük etmemekle kalmayıp, kendilerine zulme-

denleri affederler. Hiç kimseye karşı gönüllerinde kızgınlık kalmaz. İşte bu, insan halinin en mükemmeli en gelişmişidir.

«Allah ihsân edenleri sever.»

Onların bu yaptıkları da ihsânın makâmlarından, derecelerindendir.

Bir hadîs-i şerîfte şöyle buyrulur :

ثَلاثٌ أُقْسِمُ عَلَيْهِنَّ مَا نَقَصَتْ صَدَقَةٌ مِنْ مَالٍ وَمَا زَادَ اللهُ عَبْدًا بِعَفْوٍ إِلا عِزًّا. وَمَا تَوَاضَعَ أَحَدٌ لِلّٰهِ إِلَّا رَفَعَهُ اللهُ

Üç şey var ki onların üzerine yemîn ederim; bunlar;

Sadakadan (sadaka vermekle) mal eksilmez, kul affederse Allah onun izzetini artırır, kim de Allah rızâsı için alçak gönüllü olursa Allah onu yüceltir.

Hâkim, Müstedrek'inde Mûsâ İbn Ukbe kanalıyla... Übeyy İbn Kâ'b'dan rivâyet ediyor ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Kimi, kendisi için (evlerin) binâların yükseltilmesi ve derecelerinin yüceltilmesi sevindirirse kendine zulmedeni affetsin, kendini mahrûm bırakana versin, kendisine gelip gitmeyene, gitsin.

Hâkim bu hadîsi zikrettikten sonra; bu hadîs Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahîhtir, fakat onlar tahrîç etmemişlerdir, der.

Hadîsi İbn Merdûyeh de Ali, Kâ'b İbn Ucre, Ebu Hüreyre ve Ümmü Seleme'den rivâyetle zikretmiştir.

Dahhâk kanalıyla da İbn Abbâs'dan rivâyet ettiğine göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular : Kıyâmet günü bir münadî; nerede insanların suçlarını bağışlayanlar? Rabbınıza gelin ve ecirlerinizi (mükâfâtlarınızı) alın. Her müslüman kişi bağışladığında, cennete girmeye hak kazanmıştır, diye nidâ eder.

Allah Teâlâ buyuruyor ki;

Onlar ki, fenâ bir şey yaptıklarında, kendilerinden bir günâh sâdır olduğunda veya nefislerine zulmettiklerinde Allah'ı anarlar ve hemen günâhlarının bağışlanmasını dilerler, tevbe ederler.

İmâm Ahmed diyor : Bize Yezîd... Ebu Hüreyre'den rivâyet etti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Bir adam günâh işler ve; Rabbım, muhakkak ki ben günâh işledim, günâhımı bağışla, derse, Allah Teâlâ : Kulum günâh işledi ama günâhı bağışlayan ve elinden tutan bir Rabbı olduğunu da bildi, kulumu bağışladım, buyurur.

Sonra başka bir günâh işler ve; Rabbım, günâh işledim, bağışla, der. Allah Teâlâ : Kulum günâhları bağışlayan ve elinden tutacak bir

Rabbı olduğunu bildi. Kulumu bağışladım, buyurur. Sonra başka bir günâh daha işler ve yine; Rabbım, günâh işledim, bu günâhımı da bağışla, diye niyâz eder. Allah Teâlâ yine; Kulum günâhlarını bağışlayan ve elinden tutacak bir Rabbı olduğunu bildi. Kulumu bağışladım, buyurur. Sonra başka bir günâh işler ve; Rabbım günâh işledim, bağışla, deyince Allah Teâlâ bu sefer de : Kulum günâhlarını bağışlayan ve elinden tutan bir Rabbı olduğunu bildi. Şâhid olun, doğrusu ben kulumu bağışladım. Dilediğini yapsın, buyurur.

Müslim de Sahîh'inde bunu İshâk İbn Ebu Talha hadîsinden tahrîç etmiştir.

İmâm Ahmed rivâyet ediyor : Bize Ebu Nadr ve Ebu Âmir'in... Ebu Hüreyre'den rivâyetlerine göre o şöyle demiştir : Ey Allah'ın Rasûlü, sizi gördüğümüzde kalbimiz inceliyor ve âhiret ehlinden oluyoruz. Ama sizden ayrıldığımızda dünya hoşumuza gidiyor; kadınlara ve çocuklara yaklaşıyoruz, dedik.

Rasûlullah (s.a.); eğer her zaman benim yanımda bulunduğunuz hal üzre olsanız, melekler sizinle musâfaha eder ve sizi evlerinizde ziyârete gelirlerdi. Eğer siz günâh işlemeseydiniz Allah Teâlâ, bağışlayabilmek için günâh işleyecek bir kavim yaratırdı, buyurdular. Biz : Ey Allah'ın Rasûlü, bize cennetten bahset, cennetin binâları nasıldır? dedik. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu :

Kerpiç (tuğla) leri altın ve gümüşten, sıvası miskten, çakılları inci ve yâkûttan, toprağı za'ferândandır. Oraya giren nimete garkolur, darlık görmez, ebedî olur, ölmez. Elbiseleri eskimez, gençliği sona ermez. Üç kişi vardır ki duâları geri çevrilmez : Adâletli imâm (Devlet başkanı), iftâr edinceye kadar oruçlu olan kişi, mazlûmun duâsı bulutların üzerine taşınır ve ona semânın kapıları (göğün kapıları) açılır da Rab Teâlâ buyurur ki; «İzzetime yemîn olsun ki, bir süre sonra da olsa sana mutlakâ yardım edeceğim.»

Hadîsi Tirmizî ve İbn Mâce de Sa'd'dan ve başka bir şekilde rivâyet etmişlerdir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel'in rivâyet ettiği şu hadîs-i şerîf'e göre, tevbe esnâsında abdestli olmak ve iki rek'at namaz kılmak tevbeyi kuvvetlendirir.

Bize Vekî'... Ali İbn Ebu Tâlib'den rivâyet etti ki o şöyle demiştir : Rasûlullah'tan bir söz işittiğim zaman, Allah beni dilediği kadarıyla faydalandırırdı. Başka birisi ondan bana bir hadîs rivâyet ettiğinde ise o kişiden yemîn etmesini isterdim, eğer yemîn ederse onu doğrulardım.

Ebubekir —ki o doğru söyler— bana Rasûlullah'dan şöyle işittiğini haber verdi : Hiç bir adam yoktur ki, günâh işlesin de hemen akabinde güzelce abdest alıp iki rek'at namaz kılsın ve Allah Teâlâ'dan bağışlanma dilesin de Allah onun günâhlarını bağışlamasın.

Hadîsi, Ali İbn el-Medînî, Hümeydî, Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe, Sünen sahipleri, İbn Hibbân Sahîh'inde, Bezzâr ve Dârekutnî muhtelif kanallardan Osmân İbn el-Muğîre'den rivâyet etmişler ve Tirmizî; bu, hasen bir hadîstir, demiştir.

Biz, bu hadîsin tarîklarını ve hakkında söylenenleri Ebu Bekr'in müsned'inde genişçe zikretmiştik. Kısaca söylemek gerekirse : Bu, hasen bir hadîstir, mü'minlerin emîri Ali İbn Ebu Tâlib tarafından ve Rasûlullah (s.a.) ın halîfesi Ebu Bekr'den rivâyet edilmiştir.

Müslim'in sahîh'inde tahrîç ettiği ve mü'minlerin emîri Ömer İbn Hattâb'ın Rasûlullah (s.a.) dan rivâyet ettiği şu hadîs de yukardaki hadîs-i şerîf'in sıhhatine delâlet eder : Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular :

مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ يَتَوَضَّأُ فَيُبْلِغُ (أَوْ فَيُسْبِغُ) الْوَضُوءَ ثُمَّ يَقُولُ : أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُ اللهِ وَرَسُولُهُ ، إِلَّا فُتِحَتْ لَهُ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ الثَّمَانِيَةُ ، يَدْخُلُ مِنْ أَيِّهَا شَاءَ

Sizden birisi güzelce abdest alır, sonra da; ben şehâdet ederim ki Allah'dan başka İlâh yoktur, Muhammed O'nun kulu ve Rasûlü'dür, derse; cennetin sekiz kapısı kendisine açılır ve o da dilediğinden girer.

Buhârî ve Müslim'de mü'minlerin emîri Osmân İbn Affân'dan rivâyet edilir ki o, Rasûlullah (s.a.) ın abdesti gibi abdest aldı ve şöyle dedi : Rasûlullah (s.a.) ın şöyle dediğini duydum :

مَنْ تَوَضَّأَ نَحْوَ وُضُوئِي هٰذَا ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ لَا يُحَدِّثُ فِيهِمَا نَفْسَهُ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ

Kim benim şu abdestim gibi abdest alır, iki rek'at namaz kılar ve bu namazında dünyayı hatırına getirmezse (gönlünden dünyayı çıkarıp atarsa), onun geçmiş günâhları bağışlanır.

Bu hadîsi şerîf hulefâ-i Râşidîn'in rivâyetinde Rasûlullah (s.a.) dan sâbit olmuştur. Kur'an-ı Kerîm de günâhlara tevbenin âsilere fayda vereceğine delâlet etmektedir.

Abdürrezzâk diyor : Bize Ca'fer İbn Süleymân... Enes İbn Mâlik'den rivâyet etti ki o şöyle dedi : «Onlar ki fenâ bir şey yaptıklarında veya kendilerine zulmettiklerinde Allah'ı anarlar; ve hemen günâhlarının bağışlanmasını dilerler.» âyeti nâzil olduğunda İblîsin ağladığı bana ulaştı.

Hâfız Ebu Ya'lâ diyor : Bize Mahrez İbn Avn... Ebu Bekr (r.a.) den rivâyet etti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş :

Kelime-i tevhîd ve istiğfâra sarılın ve bunları çokca yapın, zîrâ

İblîs : İnsanları günâhlarla helâk ettim; lâ ilâhe illallah ve istiğfâr da beni helâk etti. Bunu görünce ben de onları hevâ ve hevesleri ile helâk ettim. (Bu halde iken) onlar kendilerini doğru yolda sanıyorlar, demiştir.

İsnâddaki Osmân İbn Matar ve şeyhi zayıftır.

İmâm Ahmed Müsned'inde Amr İbn Ebu Amr ve Ebu'l-Heysem kanalıyla... Ebu Saîd'den, rivâyet ediyor ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu :

İblîs; ey Rabbım izzetine yemîn ederim ki, rûhları cesedlerinde olduğu müddetçe kullarını saptıracağım, dedi. Allah Teâlâ da : İzzet ve celâlime yemîn olsun ki, Benden bağışlanma istedikleri sürece Ben de onları bağışlayacağım, buyurdu.

Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr dedi : Bize Muhammed İbn el-Müsennâ' nın... Enes'den rivâyetine göre : Bir adam geldi Rasûlullah (s.a.) a : Ey Allah'ın Rasûlü bir günâh işledim, dedi. Rasûlullah (s.a.) : Günâh işlediğin zaman Allah'dan bağışlanma dile, buyurdular.

Adam; istiğfâr ediyorum, sonra dönüp tekrar günâh işliyorum, dedi.

Rasûlullar (s.a.); günâh işlediğinde dön, yine Allah'dan bağışlanma dile, buyurdular.

Adam dördüncü kere de aynı şeyi söyleyince, Allah'ın Rasûlü; şeytân yoruluncaya kadar Rabbından bağışlanmanı dile, buyurdular.

Hadîs bu şekliyle garîbtir.

Allah Teâlâ : «Allah'dan başka kim bağışlar?» buyurur ki, günahları O'ndan başkası bağışlamaz. Nitekim İmâm Ahmed'in Muhammed İbn Mus'ab kanalıyla... Esved İbn Serî'den rivâyet ettiği bir hadîste şöyle buyurulur :

Rasûlullah (s.a.) ın yanına bir esîr getirildi. Adam; ey Allah'ım sana tevbe ediyorum, Muhammed'e değil, dedi. Bunun üzerine Allah'ın Rasûlü : Hakkın kime âit olduğunu bildi, buyurdular.

Allah Teâlâ, devâmla;

«Hem onlar yaptıklarında bile bile ısrâr da etmezler.» buyurur.

Günâhlarına tevbe eder, en kısa zamanda Allah'a döner, günâh üzre devâm etmezler, tamâmen vazgeçmeseler bile günâhta ısrâr etmezler, tekrâr günâh işlerlerse ondan da tevbe ederler.

Nitekim Hâfız Ebu Ya'lâ, Müsned'inde diyor ki : Bize İshâk İbn Ebu İsrâîl ve başkaları... Ebubekir (r.a.) den naklettiler ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Günde yetmiş kere günâha dönse de istiğfâr eden ısrâr etmiş olmaz.

Hadîsi Ebu Dâvûd, Tirmizî ve el-Bezzâr da Müsned'inde rivâyet ederler. Ali İbn el-Medînî ve Tirmizî şöyle diyor : Hadîsin isnâdı bu şekilde değildir. Görünen odur ki; bu durum Ebu Bekr'in kölesinin bi-

linmemesinden ileri gelmektedir. Fakat bunun bir zararı yoktur. Zîrâ herhalde büyük bir tâbiî'dir. Ebubekir el-Sıddîk'e nisbeti (güvenilir olması için) yeterlidir ve hadîs hasen bir hadîstir. Allah en iyisini bilir.

Mücâhid ve Abdullah İbn Ubeyd İbn Umeyr «Hem onlar yaptıklarında bile bile ısrâr etmezler» âyetini şöyle yorumlarlar : Onlar, tevbe edenin tevbesini Allah'ın kabul edeceğini bile bile günâhta ısrâr etmezler.

Bu âyet Allah Teâlâ'nın şu âyetleri gibidir :

«Bilmezler mi ki Allah muhakkak kullarından tevbeyi kabul edecek... olanın kendisidir.» (Tevbe, 104)

«Kim bir kötülük yapar veya kendine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse Allahın Ğafûr ve Rahîm olduğunu görür.» (Nisâ, 110)

Ve bunun benzeri pek çoktur.

İmâm Ahmed diyor : Bize Yezîd... Abdullah İbn Amr'dan rivâyet etti ki, Rasûlullah (s.a.) minberde şöyle buyurdular :

Merhamet ediniz ki merhamet edilesiniz. Bağışlayın ki bağışlanasınız. Sözü dinleyip de kendisine sözün te'sîr etmediği kişiye yazıklar olsun. Bile bile (günâha) ısrâr edenlere de yazıklar olsun.

Bu hadîsi rivâyette İmâm Ahmed tek kalmıştır.

Allah Teâlâ sakınanları böylece niteleyip sıfatlarını zikrettikten sonra şöyle buyuruyor :

«İşte onların, bu niteliklerine karşı mükâfatı Rablarından bir mağfiret ve altlarında çeşitli içecek ırmakları akan cennetlerdir. Orada temelli kalacaklardır. Ne de güzeldir mükâfâtı iş yapanların.» Böylece Allah Teâlâ cenneti de övmüş oluyor.

قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿١٣٧﴾
هَٰذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٨﴾ وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ
إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾ إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ
نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ
الظَّالِمِينَ ﴿١٤٠﴾ وَلِيُمَحِّصَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَمْحَقَ الْكَافِرِينَ ﴿١٤١﴾ أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ
وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٢﴾ وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ

مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿١٤٣﴾

137 — Sizden önce neler gelip geçti. Onun için yeryüzünde gezin de yalanlayanların sonunun nasıl olduğunu görün.

138 — Bu; insanlar için bir açıklama, müttâkîler için de bir hidâyet, bir öğüttür.

139 — Gevşemeyin, üzülmeyin, gerçekten inanmışsanız, mutlakâ siz üstünsünüz.

140 — Eğer size bir yara dokunduysa, şüphesiz o kavme de o kadar yara dokunmuştur. Hem o günleri biz insanlar arasında döndürür dururuz. Bu; Allah'ın îmân edenleri belirtmesi ve içinizden şâhidler edinmesi içindir. Allah, zâlimleri sevmez.

141 — Bu; Allah'ın îmân edenleri seçmesi, kâfirleri mahvetmesi içindir.

142 — Yoksa Allah, içinizden cihâd edenleri ve sabredenleri belirtmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız?

143 — Gerçekten siz, ölümle karşılaşmadan önce onu arzulamıştınız. İşte onu gördüğünüz halde bakıp duruyorsunuz.

Gevşeyip Üzülme Yok

Allah Teâlâ, Uhud günü bozulan (bozgun ve musîbete dûçâr olan) ve yetmiş şehîd veren mü'min kullarına hitâben : «Sizden önce neler gelip geçti...» buyuruyor. Sizden önce de peygamberlerin ümmetlerinin başına aynı şeyler geldi. Ama sonunda onlar gâlib geldi, kâfirler perîşân oldu.

Onun için yeryüzünde gezin de yalanlayanların sonunun nasıl olduğunu görün.»

«Bu Kur'an, insanlar için bir açıklamadır. Onda her iş bütün açıklığıyla açıklanmış, geçmiş ümmetlerin düşmanlarıyla olan münâsebetleri anlatılmıştır. Müttâkîler için de bir hidâyet, bir öğüttür.»

Onda sizden öncekilerin haberleri, sizi kötülükten alıkoyacak öğütler vardır ve kalbleriniz için bir hidâyettir O.

Sonra mü'minleri teselli sadedinde : Olanlardan dolayı gevşeyip

zayıflamayın, gerçekten inanmışsanız, mutlakâ siz üstünsünüz. Netîce de zafer, mutlakâ sizindir ey îmân edenler.

Eğer size bir yara dokunduysa, sizden bazıları yaralandı ve öldürüldüyse, şüphesiz o kavme de o kadar yara dokunmuştur. Onlardan da sizin kadar yaralı ve ölü vardır. Hem o günleri Biz, insanlar arasında döndürür dururuz. Hikmetimize mebnî, sonunda zafer sizde olacaksa da bazan düşmanlarınızı size gâlib getiririz. Bu ise, Allah'ın îmân edenleri belirtmesi —İbn Abbâs'a göre; düşmanlarla savaşmaya, vuruşmaya kimin sabredeceğini görmesi— ve içinizden şâhidler edinmesi, içinizden bazılarının Allah yolunda vuruşup öldürülerek şehîd olması, O'nun rızâsına kavuşmak gâyesiyle kendini fedâ etmesi içindir. Allah zâlimleri sevmez.

Bu, Allah'ın îmân edenleri seçmesi, uğradıkları musîbet sebebiyle varsa günâhlarını bağışlaması, değilse derecelerini yükseltmesi ve kâfirleri mahvetmesi içindir. Zîrâ kâfirler zafer kazanınca daha da azacaklar ve bu da onların helâkına, mahvolmalarına ve yok olmalarına sebep olacaktır.

Sonra Allah Teâlâ :

«Yoksa Allah içinizden cihâd edenleri ve sabredenleri belirtmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız?» buyuruyor.

«Yoksa siz, sizden önce geçenlerin durumu başınıza gelmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız? Onlara öyle yoksulluk, sıkıntı gelmiş ve sarsıntıya uğramışlardı ki.» (Bakara, 214) ve «Yoksa insanlar, inandık demeleriyle bırakılıvereceklerini ve kendilerinin denenmeyeceklerini mi sandılar?» (Ankebût, 2) âyetlerinde de işâret buyrulduğu üzere, harb ve zorluklarla imtihân edilmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız, buyuruyor. Yani imtihân edilip de Allah; içinizden kendi yolunda cihâd edip düşmanlarla karşılaşmaya sabredenleri görmeden cennete giremezsiniz, buyuruyor.

«Gerçekten siz ölümle karşılaşmadan önce onu arzulamıştınız. İşte onu gördüğünüz halde bakıp duruyorsunuz.»

Ey mü'minler (Uhud) gününden önce siz düşmanla karşılaşmak için yanıp tutuşuyordunuz, onlarla harbetmeyi istiyordunuz. İşte isteyip temennî ettiğiniz şey karşınızda duruyor. Haydi, buyurun bakalım harbetmeye ve sabra.

Buhârî ve Müslim'de rivâyet edilen hadîs-i şerîf'te Rasûlullah (s.a.) şöyle buyuruyor :

لَا تَتَمَنَّوْا لِقَاءَ الْعَدُوِّ وَاسْأَلُوا اللهَ الْعَافِيَةَ . فَإِذَا لَقِيتُمُوهُمْ فَاصْبِرُوا وَاعْلَمُوا أَنَّ الْجَنَّةَ تَحْتَ

ظِلَالِ السُّيُوفِ

Düşmanla karşılaşmayı temennî etmeyin ve Allah'tan âfiyet dileyin. Ama düşmanla karşılaştığınız zaman da sabredin ve bilin ki; cennet kılıçların gölgesi altındadır.

Bunun için Allah Teâlâ :

«İşte ölümü gördünüz.» ölümü; kılıçların parıltısında, mızrakların şakırtısında ve düşman saflarında gördünüz, buyuruyor.

Mütekellimler (Kelâmcılar) bu âyetten «Tahyîl» yani hissedilemeyen şeylerin hissedilen şeyler gibi görülebilmesi, ya da «sezgi» anlamı çıkarırlar. Meselâ koyun, koçun kendine dost, kurdun da düşman olduğunu sezinlemesi gibi.

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ
وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٤﴾ وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ
أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كِتَابًا مُؤَجَّلًا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ
الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا وَسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٥﴾ وَكَأَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ
فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٦﴾
وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا
عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿١٤٧﴾ فَآتَاهُمُ اللَّهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْآخِرَةِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٤٨﴾

144 — Muhammed; sadece bir peygamberdir. Ondan önce de nice peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse geriye mi döneceksiniz? Kim geriye dönerse Allah'a hiç bir zarar vermez. Allah, şükredenlerin mükâfâtını verecektir.

145 — Allah'ın izni olmadıkça hiç bir kimseye ölmek yoktur. O, va'desiyle yazılmış bir yazıdır. Kim dünya nimetini isterse kendisine ondan veririz, kim de âhiret nime-

tini dilerse buna da ondan veririz. Ve şükredenleri mükâfâtlandıracağız.

146 — Nice peygamberler, beraberinde Rabba kul olanlardan bir çoğu bulunduğu halde savaştılar ve Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı yılmadılar, boyun eğmediler. Allah sabredenleri sever.

147 — Sadece : Ey Rabbımız, günâhlarımızı ve işimizdeki isrâfımızı bize bağışla, sebâtımızı artır, kâfirler gürûhuna karşı bize yardım et, diyorlardı.

148 — Bu yüzden Allah onlara dünya nimetini de, âhiret nimetini de fazlasıyla verdi. Ve Allah ihsân edenleri sever.

Peygamber Ordusu

Uhud günü müslümanlardan bir kısmı bozguna uğrayıp bir kısmı da öldürülünce şeytân şöyle seslendi : Haberiniz olsun, âgâh olun ki Muhammed öldürüldü!

İbn Kamîe de müşriklerin yanına dönüp onlara : Muhammed'i öldürdüm, dedi.

Halbuki Rasûl-i Ekrem'e sadece vurmuş ve mübârek başından yaralamıştı.

Bu (haber), insanlardan birçoğunun içine te'sîr etti ve Rasûlullah (s.a.) ın öldürülmüş olduğuna inanarak Allah'ın birçok peygamber hakkında anlattığı üzere onun da öldürülmüş olabileceğini kabullendiler.

Böylece bir durgunluk, zayıflık ve harbden çekilme duygusu ortaya çıktı. Bunun üzerine Allah Teâlâ Rasûlüne : «Muhammed, sadece bir peygamberdir. Ondan önce de nice peygamber gelip geçmiştir.» buyuruyor. O size peygamberlikte de, öldürülmesinin mümkün olduğunda da bir örnektir.

İbn Ebu Necîh babasından rivâyet ediyor : Muhâcirlerden birisi ansârdan kan revân içinde olan birine uğrayıp; ey falan Muhammed (s.a.) in öldürüldüğünü duydun mu? diye sordu. Ansâr'dan olan o kişi; eğer Muhammed öldürüldüyse Hak dini bize tebliğ etti. Dininiz uğruna vuruşun, dedi. Bunun üzerine «Muhammed, sadece bir peygamberdir...» âyeti nâzil oldu.

Bu hadîsi Beyhakî Delâilü'n-Nübüvve'sinde rivâyet eder.

Sonra Allah Teâlâ kendilerine za'f ve durgunluk gelenleri kınayarak :

«Şimdi o ölür veya öldürülürse geriye mi döneceksiniz? Kim geriye

dönerse Allah'a hiç bir zarar vermez. Allah kendisine itâatta kâim olmak, dini yolunda muhârebe etmek, ölü olsun diri olsun Rasûlüne uymak sûretiyle şükredenlerin mükâfâtını verecektir.» buyuruyor.

Sahîh, Müsned, Sünen ve diğer İslâmî kitablarda kesinlik ifâde eden müteaddit tarîklardan rivâyet edilen ve bizim, Ebubekir ve Ömer'in müsnedlerinden naklederek zikrettiğimiz hadîse göre, Rasûlullah (s.a.) vefât ettiğinde Hz. Ebubekir bu âyet-i kerîme'yi okumuştur.

Buhârî diyor : Bize Yahyâ İbn Bükeyr... Hz. Âişe (r.a.) den rivâyet etti ki; o şöyle haber verdi : Ebu Bekr, Sünh denilen yerdeki evinden atla geldi, atından indi ve mescide girdi. Kimseyle konuşmayarak Hz. Âişe'nin yanına girdi. Rasûlullah (s.a.) ı sıvazladı (Meshetti). Efendimiz'in üzeri Yemen kumaşından bir elbiseyle örtülüydü. Yüzünü açtı, üzerine kapanıp öperek ağladı, sonra şöyle dedi : Anam, babam sana fedâ olsun, Allah'a yemîn olsun ki, Allah sende iki ölümü cem'etmedi. Senin için yazılan ölüme gelince; işte sen o ölümü tattın.

Zührî anlatıyor : Bana Ebu Seleme, İbn Abbâs'tan nakletti ki : Hz. Ömer insanlarla konuşurken Ebubekir dışarı çıktı ve : Otur ey Ömer, dedi. Ömer oturmadı. Etrâfındakiler de onu bırakarak Ebubekir'e döndüler. Ebubekir Allah'a hamd, Rasûlüne salâtdan sonra : Kim Muhammed'e tapıyorsa; bilsin ki Muhammed ölmüştür. Kim Allah'a ibâdet ediyorsa bilsin ki Allah diridir ve aslâ ölmez. Allah Teâlâ : «Muhammed sadece bir peygamberdir... Allah şükredenlerin mükâfâtını verecektir.» buyuruyor, dedi.

İbn Abbâs der ki : Allah'a yemîn ederim ki; Hz. Ebubekir okuyuncaya kadar insanlar, Allah'ın böyle bir âyet indirdiğini sanki bilmiyorlardı. Tüm insanlar böylece bu âyeti Ebubekir'den duymuş oldular da, duyan herkes onu okumaya başladı.

Saîd İbn el-Müseyyeb Hz. Ömer'in şöyle dediğini haber veriyor :

Hz. Ebubekir'in bu âyeti okuduğunu duyunca hayretimden dona kaldım, ayaklarım, vücudumu taşıyamadı da olduğum yere çöküverdim.

Ebu'l-Kâsım Taberânî diyor : Bize Ali İbn Abdülazîz'in... İbn Abbâs'dan naklettiğine göre, Hz. Ali, Rasûlullah (s.a.) henüz hayatta iken «şimdi o ölür veya öldürülürse geriye mi döneceksiniz?...» âyetini okur ve şöyle derdi :

Allah'a yemîn ederim ki; biz, Allah bize hidâyet bağışladıktan sonra aslâ geriye dönmeyeceğiz. Yine eğer o ölür ya da öldürülürse, o ne için savaşmışsa o yolda ölünceye kadar savaşacağız. Vallâhi ben onun kardeşi, dostu, amcası oğlu ve vârisiyim. Ona benden daha lâyık kim vardır?

Allah Teâlâ :

«Allah'ın izni olmadıkça hiç bir kimseye ölmek yoktur.» buyuruyor.

Herkes ancak Allah'ın kaderi ile ve Allah'ın kendisi için koymuş olduğu süreyi doldurduktan sonra ölür. Bunun içindir ki : «Bir ömürlünün çok yaşaması ve ömrünün azalması ancak kitâbtadır.» (Fâtır, 11).

«O'dur sizi bir çamurdan yaratan. Sonra size bir ecel ta'yîn eden. Bir de O'nun katında belli bir ecel vardır.» (En'âm; 2) âyetlerinde de geçtiği üzere Allah Teâlâ burada da «O, va'desiyle yazılmış bir yazıdır.» buyuruyor.

Bu âyette (muhârebeden) korkanlar cesâretlendirilmekte ve harbe teşvîk edilmektedir. Zîrâ gerek atılganlık gerekse harbden geri durmak ömrü ne kısaltır ne de uzatır.

Nitekim İbn Ebu Hâtim diyor : Bize Abbâs İbn Yezîd... Habîb İbn Suhbân'dan rivâyet etti ki, o şöyle nakletmiş : Müslümanlardan birisi —ki Hucr İbn Adiyy'dir— Dicle nehrini kastederek : (Karşımızdaki) şu düşmana ulaşmanıza şu bir damlacık su mu engel oluyor? «Allah'ın izni olmadıkça hiçbir kimseye ölmek yoktur. O va'desiyle yazılmış bir yazıdır.» dedi ve atını Dicle'ye sürdü. O atını sürünce diğerleri de atlarını sürdüler. Düşman onları görünce : Bunlar deli, dediler ve kaçtılar.

Allah Teâlâ :

«Kim dünya nimetini isterse kendisine ondan veririz. Kim de âhiret nimetini dilerse buna da ondan veririz.» buyuruyor. Ameli sadece dünya için olan kişi, dünya (malından) Allah'ın kendisi için takdîr buyurduğu kadarını elde eder. O kimse için artık âhiretten bir nasîb yoktur. Kim de ameliyle âhiret hayatını kastederse Allah dünyada ona nimet verdiği gibi, âhiretten istediğini de ona verir.

Nitekim şu âyet-i kerîme'lerde de aynı husûs bahis konusu edilmektedir :

«Kim âhiret kazancını isterse onun kazancını artırırız. Kim de dünya kârını isterse ona da bundan veririz. Âhirette ise onun (başkaca) hiçbir nasîbi yoktur.» (Şûrâ, 20)

«Kim geçici dünyayı isterse, onun için oradan dilediğimiz kadar, dilediğimiz kimseye hemen veririz. Sonra onun için cehennemi hazırlarız. Kötülenmiş ve kovulmuş olarak oraya girer. Kim de âhireti isterse ve onun için inanmış olarak gerekli çabayı gösterirse işte onların çabaları şükre değerdir.» (İsrâ, 18 - 19)

Ve şükredenleri, şükürlerine ve amellerine göre, dünyada ve âhirette rahmetimizle, nimetimizle mükâfatlandırırız.

Sonra Allah Teâlâ, Uhud günü başlarına gelenlerden dolayı müslümanları tesellî mâhiyetinde olmak üzere :

«Nice peygamber, beraberinde Rabba kul olanlardan bir çoğu bulunduğu halde savaştılar...» buyuruyor.

Bunun anlamının; nice peygamberler öldürüldü, ashâbından ve

Rabba kul olanlardan da bir çoğu öldürüldü, şeklinde olduğu söylenilmiştir. İbn Cerîr de bunu tercîh ederek der ki :

Âyetteki (قاتل) kelimesini (قتل) okuyanlar şöyle diyorlar : Bu âyette peygamberin ve beraberinde Rabba kul olanların bazısının öldürüldüğü kasdediliyor, tamâmı değil. Böylece arkada kalan ve öldürülmeyen kullardan zayıflık ve gevşeklik de kabul edilmemiş oluyor.

İbn Cerîr devâmla;

(قاتل) şeklinde okuyanlar; bu okuyuşu tercîh etmelerini şöyle açıklarlar : Eğer vuruşmuş (قاتل) değil de öldürülmüş (قتل) olsalardı; âyetin devâmındaki «yılmadılar, boyun eğmediler» kısmının izâhı mümkün olmazdı. Çünkü öldürüldükten sonra «yılmamak ve boyun eğmemek» le nitelenmeleri mümkün olmazdı, derler.

İbn Cerîr, (قتل) şeklinde okuyanların görüşünü tercîh eder : Çünkü Allah Teâlâ bu ve bundan önceki âyet-i kerîme'de Uhud günü bozguna uğrayarak vuruşmayı bırakan ya da «Muhammed öldürüldü» diye bağıran sese kulak verenleri kınıyor. Vuruşmayı terkederek kaçtıklarından dolayı kendilerini ayıplayarak : «Şimdi o ölür, ya da öldürülürse...» Ey mü'minler, siz dininizi terkederek (dinden çıkarak) gerisin geriye mi döneceksiniz? buyuruyor.

Âyetin; nice peygamberler vardı ki, önünde ashâbından birçokları öldürüldü, şeklinde olduğu da söylenmiştir.

İbn İshâk, Sîret'inde daha değişik bir yorum getirerek şöyle der : Yanında cemââtı (ashâbı) olduğu halde nice peygamberler öldürüldü. Fakat peygamberlerinin öldürülmesinden dolayı ashâbı gevşemedi, düşmana zayıflıklarını göstermedi. Allah ve din yolunda savaş konusunda bu musîbet onları gevşetmedi, zayıflatamadı, işte sabır budur ve Allah Teâlâ da âyet-i kerîme'nin sonunda : «Allah sabredenleri sever» buyurmaktadır. Bu tevcîhiyle İbn İshâk (معه ربيون كثير) kısmını hâl yapmaktadır. Süheylî bu görüşü desteklemektedir ki : «Başlarına gelenlerden dolayı yılmadılar, boyun eğmediler.» kısmının da delâletiyle bu görüş açıklık kazanabilir. Bu açıklamayı el-Emevî de Meğâzî'sinde Muhammed İbn İbrâhîm'in kitâbından naklen zikretmiş olup bir başkası bu açıklamayı yapmamıştır.

Bazıları âyeti (قاتل معه ربيون كثير) şeklinde okumuşlardır.

Süfyân es-Sevrî, İbn Mes'ûd'dan rivâyetle, o «Rabba kul olanlardan bir çoğu» kısmını «Binlerle» diye tefsîr etmiştir.

İbn Abbâs, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, İkrime, Hasan, Katâde, Süddî, Rebî' ve Atâ el-Horasânî (ربيون) kelimesini, kalabalık insan toplulukları; şeklinde açıklamışlardır.

Abdürrezzâk... Hasan'dan rivâyetle (ربيون) kelimesini «âlimler» olarak yorumlamışlardır. Abdürrezzâk; bunların, sabırlı, iyi ve

müttakî âlimler olduğunu da kaydeder. İbn Cerîr Basralı nahiv bilginlerinden (ربيون) kelimesinin Rabba ibâdet, edenler olduğunu hikâye eder.

İbn Cerîr der ki; bazı Kûfeli bilginler bu yorumu kabul etmeyip eğer böyle olsaydı kelimenin (رَبِيُونَ) olması gerekirdi.

İbn Zeyd (ربيون) un tebea ve halk, (ربابيون) un ise vâlî ve idâreciler olduğunu söyler.

«Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı —Katâde ve Rebî' İbn Enes'e göre; peygamberlerinin öldürülmesinden dolayı— yılmadılar, boyun eğmediler» Dinlerini bırakmadılar, basîretle hareket ettiler, Allah'a kavuşuncaya kadar da peygamberleri ne için savaştıysa aynı gâye için savaşmaya devâm ettiler.

İbn Abbâs (استكانوا) kelimesini; boyun eğmediler, şeklinde açıklarken, Süddî ve İbn Zeyd düşman karşısında hakîr, zelîl ve zayıf olmadılar, diye açıklamıştır. Muhammed İbn İshâk, Katâde ve Süddî ise; Peygamberleri öldürüldüğü zaman böyle olmadılar, şeklinde açıklamıştır.

Allah sabredenleri sever. Sadece : Ey Rabbımız günâhlarımızı ve işimizdeki israfımızı bağışla, sebâtımızı artır. Kâfirler gürûhuna karşı bize yardım et, onlar hakkındaki âdaletin ve sünnetin zâten böyledir, diyorlardı. Bu yüzden Allah onlara dünya nimeti olan yardımını, zaferi ve güzel netîceyi âhiret nimetini de fazlasıyla verdi ve Allah ihsân edenleri sever.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تُطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا يَرُدُّوكُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا
خَاسِرِينَ ﴿١٤٩﴾ بَلِ اللَّهُ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ خَيْرُ النَّاصِرِينَ ﴿١٥٠﴾ سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا
الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَمَأْوَاهُمُ النَّارُ وَبِئْسَ
مَثْوَى الظَّالِمِينَ ﴿١٥١﴾ وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِإِذْنِهِ حَتَّىٰ
إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا أَرَاكُمْ مَا تُحِبُّونَ
مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ
وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥٢﴾ إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُونَ عَلَىٰ
أَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أُخْرَاكُمْ فَأَثَابَكُمْ غَمًّا بِغَمٍّ لِكَيْلَا تَحْزَنُوا عَلَىٰ

مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا أَصَابَكُمْ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٥٣﴾

149 — Ey îmân edenler, küfredenlere uyarsanız; ökçelerinizin üstünden sizi geri çevirirler de hüsrâna uğrayanlardan olursunuz.

150 — Halbuki Mevlânız Allah'tır. Ve O, yardımcıların en hayırlısıdır.

151 — Hakkında hiç bir delil indirilmediği şeyi Allah'a eş tuttuklarından dolayı küfredenlerin kalblerine korku salacağız. Onların varacağı yer ateştir. Ne kötüdür o zâlimlerin varacağı yer!

152 — Gerçekten Allah'ın size olan va'di doğru çıktı; O'nun izni ile kâfirleri doğruyordunuz ki, içinizden dünyayı isteyenler ve âhireti isteyenler bulunduğundan sevdiğiniz zaferi size gösterdikten sonra; baş kaldırdığınız, verilen emir hakkında çekiştiğiniz ve yıldığınız zaman, imtihân etmek için Allah sizi mağlûbiyete uğrattı. Bununla beraber sizi bağışladı. Allah mü'minlere lutufkârdır.

153 — Hani siz kimseye bakmadan kaçıyordunuz. Peygamber de arkanızdan çağırıp duruyordu. Kaybettiğinize ve başınıza gelene üzülmeyesiniz diye Allah sizi kederden kedere uğrattı. Ve Allah, yaptıklarınızdan haberdârdır.

Allah Teâlâ bu âyetlerde mü'min kullarını, kâfirlere ve münâfıklara uymaktan (itâat etmekten) sakındırıyor. Zîrâ onlara uymak dünya ve âhirette helâk olmaya sebeptir. Bunun için Allah Teâlâ :

«Ey îmân edenler, küfredenlere uyarsanız ökçelerinizin üstünden sizi geri çevirirler de hüsrâna uğrayanlardan olursunuz.» buyuruyor. Sonra da kendine uymalarını (itâat etmelerini) kendi dostluğu ile yetinip yalnız kendinden yardım umarak tevekkül etmelerini emrediyor ve; «Halbuki Mevlânız Allah'tır. Ve O, yardımcıların en hayırlısıdır» buyuruyor.

Daha sonra Allah Teâlâ; mü'min kullarına müjde veriyor ve düşmanlarının kalblerine korku salacağını böylece mü'minlerden korkacaklarını, mü'minlerin karşısında onların hor ve hakîr olacağını bildiriyor. Bunun nedeni; onların küfrü ve Allah'a ortak koşmalarıdır. Bu kadarla kurtulamıyacaklardır. Zîrâ âhiret günü de azâb onları beklemektedir.

Cenâb-ı Hak bu müjdeyi şöyle veriyor: «Hakkında hiç bir delil indirilmediği şeyi, Allah'a eş tuttuklarından dolayı küfredenlerin kalblerine korku salacağız. Onların varacağı yer ateştir. Ne kötüdür o zâlimlerin varacağı yer.»

Buhârî ve Müslim'in Câbir İbn Abdullah'tan rivâyet ettikleri hadîste Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur:

أُعْطِيتُ خَمْساً لَمْ يُعْطَهُنَّ أَحَدٌ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ قَبْلِي نُصِرْتُ بِالرُّعْبِ مَسِيرَةَ شَهْرٍ وَجُعِلَتْ لِيَ الْأَرْضُ مَسْجِداً وَطَهُوراً وَأَيُّمَا رَجُلٍ مِنْ أُمَّتِي أَدْرَكَتْهُ الصَّلَاةُ فَلْيُصَلِّ وَأُحِلَّتْ لِيَ الْغَنَائِمُ وَكَانَ النَّبِيُّ يُبْعَثُ إِلَى قَوْمِهِ خَاصَّةً وَبُعِثْتُ إِلَى النَّاسِ كَافَّةً وَأُعْطِيتُ الشَّفَاعَةَ

Bana, benden önce hiçbir peygambere verilmeyen şu beş şey verildi: Bir aylık mesâfeden korku ile desteklendim. Yeryüzü benim için mescid ve temiz kılındı. Benim ümmetimden her kime namaz vakti ulaşırsa, o namazını kılsın. Bana gânîmetler helâl kılındı. Önceleri Peygamber özellikle kendi kavmine gönderilirdi, ben ise bütün insanlığa gönderildim. Ve bana şefâat verildi.

İmâm Ahmed diyor: Bize Muhammed İbn Ebu Adiyy... Ebu Ümâme'den rivâyet etti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: Rabbım beni peygamberlerden —ya da ümmetlerden— şu dört şey ile üstün kıldı: Bütün insanlara gönderildim. Bana ve ümmetime yeryüzünün tamâmı temiz ve mescid kılındı. Ümmetimden birisi nerede namaz vaktine erişirse orası onun için temizdir ve mesciddir. Bir aylık yoldan düşmanlarımın kalbine salınan bir korku ile yardım olundum. Ganîmetler bana helâl kılındı.

Bu hadîsi Tirmizî de rivâyet edip; hasendir, sahîhdir, demiştir.

(.....)

İmâm Ahmed diyor: Bize Hüseyn İbn Muhammed... Ebu Mûsâ'dan rivâyet etti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: Bana beş şey verildi:

Kırmızı ve siyah (derili bütün insanlar) a gönderildim. Yeryüzü bana temiz ve mescid kılındı. Benden öncekilere helâl kılınmadığı halde bana ganîmetler helâl kılındı. Bir aylık yoldan korku ile yardım olundum. Bana şefâat verildi. (Benden önceki) bütün peygamberler şefâat istediler, ben ise onu gizledim ve Allah'a ortak koşmadan ölen kimseler için kıldım (şefâatim onlar üzerine olacaktır.)

Bu hadîsi yalnız İmâm Ahmed tahrîç etmiştir.

Avfî, İbn Abbâs'tan «Küfredenlerin kalblerine korku salacağız.» âyeti hakkında rivâyet ediyor ki; Allah, Ebu Süfyân'ın kalbine korku saldı da Mekke'ye geri döndü. Rasûlullah (s.a.) da şöyle buyurdular:

Ebu Süfyân sizden bir şey elde etti ve geri yurduna döndü. Allah ise onun kalbine korku saldı.

Hadîsi İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir.

Allah Teâlâ buyuruyor :

«Gerçekten Allah'ın size olan va'di doğru çıktı.»

Bu âyet daha önce geçen; «Hani sen mü'minlere : İndirilmiş üçbin melekle Rabbınızın size yardım etmesi yetmez mi diyordun. Evet, sabreder sakınırsanız ve onlar da hemen üzerinize gelirlerse, Rabbınız size nişânlı beşbin melekle yardım edecektir.» (Âl-i İmrân, 124 - 125) âyetindeki iki tefsirden birisine —ki meleklerin yardıma gelmesi konusunda idi— delil olarak gösterilir. Buna göre meleklerin yardıma gelmesi Uhud günüdür. Zîrâ : Uhud gününde düşmanlar 3000 savaşçı olup, iki ordu karşılaşınca günün başlangıcında zafer müslümanlarda idi. Ancak okçular Rasûlullah (s.a.) ın emrinin dışına çıkınca, bazı savaşçılar da başarısız kalınca Allah Teâlâ'nın, sebât ve itâat şartlarına bağlı olan va'di gecikti. Bunun için Allah Teâlâ :

Gerçekten Allah'ın size olan va'di, günün başlangıcında doğru çıktı. O'nun izni ve sizi kâfirlere gâlib kılması ile, onları doğruyordunuz. Yıldığınız —İbn Abbâs'a göre burada yer alan (الفشل) kelimesi korkaklıktır.— sonra baş kaldırdığınız ve okçuların yaptığı gibi verilen emir hakkında çekiştiğiniz zaman sevdiğiniz zaferi size gösterdikten sonra, düşmanların bozguna uğradığını görüp te ganîmet peşine düşmek sûretiyle içinizden dünyayı isteyenler ve âhireti isteyenler bulunduğundan; sizi, denemek ve imtihân etmek için Allah bozguna uğrattı. Bununla beraber düşmanın sayısı ve hazırlığı fazla, sizin ise hem sayınız hem de hazırlığınız az olduğundan, Allah yine de sizi bağışladı.

İbn Cüreyc «Allah sizi bağışladı» âyetini; sizin kökünüzü kazımadı, sizi tamâmıyla yok etmedi, şeklinde tefsîr eder. Muhammed İbn İshâk da aynı yorumu getirir. Her ikisini de İbn Cerîr rivâyet ediyor.

«Allah mü'minlere lütufkârdır.»

İmâm Ahmed diyor : Bize Süleymân İbn Dâvûd'un... İbn Abbâs'dan rivâyetinde o şöyle dedi : Allah, Uhud gününde olduğu kadar (başka) bir yerde yardım etmemiştir.

Biz bunu garîbseyince de şöyle nakletti : Sizin bunu garîbsemenizle benim aramda Allah'ın kitâbı hakemdir. Allah Uhud günü hakkında : «Gerçekten Allah'ın size olan va'di doğru çıktı. O'nun izni ile kâfirleri doğruyordunuz. —İbn Abbâs'ın dediğine göre : Onları öldürüyordunuz— ki içinizde dünyayı isteyenler ve âhireti isteyenler bulunduğundan sevdiğiniz zaferi size gösterdikten sonra; baş kaldırdığınız, verilen emir hakkında çekiştiğiniz ve yıldığınız zaman, sizi imtihân etmek için Allah mağlûbiyete uğrattı. Bununla beraber sizi bağışladı.

Allah mü'minlere lutufkârdır.» buyuruyor. Bu âyetle okçular kastedilmektedir. Şöyle ki : Rasûlullah (s.a.) okçuları bir yere yerleştirdi ve onlara; arkamızı koruyun. Bizim öldürüldüğümüzü de görseniz, ganîmet topladığımızı da görseniz bize yardıma gelmeyin, buyurdu.

Ancak Rasûlullah (s.a.) ın yanındakiler gâlib gelip müşrik askerleri yerlerinden atınca, okçular toptan askerin içine dalıp ganîmet toplamaya başladılar ve Rasûlullah (s.a.) ın ashâbının safları birbirine karıştı. Onlar bu halde —râvî ellerinin parmaklarını birbirine geçirdi— gânimete dalmışken, okçular bulundukları gediği açık bıraktıklarından düşman atlıları buradan Rasûlullah (s.a.) ın ashâbına saldırdı. (Müslümanlar) rasgele vuruşmaya başladı ve Müslümanlardan birçok kişi şehîd oldu. Halbuki günün başında Rasûl-i Ekrem ve ashâbı gâlib idi, müşriklerin sancaktârlarından yedi ya da dokuzu öldürülmüş ve müslümanlar dağa doğru dolanmışlar fakat —ulaşmayı arzuladıkları yere, mağaraya ulaşamamışlardı. Mihrâs'ın altındaydılar ki şeytân :

Muhammed öldürüldü, diye bağırdı. Doğru olup olmadığında bile şüphe edilmedi. Biz bunun doğruluğunda şüphe bile etmez iken, Rasûlullah sa'deyn'den göründü. O'nu yürüyüşünden tanımıştık.

Râvî anlatmaya devâm ediyor : O kadar sevindik ki, başımıza gelenler sanki hiç olmamıştı. Rasûlullah (s.a.) bize doğru çıktı, şöyle diyordu : Allah Rasûlü'nün yüzünü kana bulayan kavme Allah'ın öfkesi şiddetli oldu.

Başka bir kerresinde de şöyle diyordu : Allah'ım, elbette onlar bize üstün gelemeyecekler ve bize ulaşamıyacaklar.

Rasûlullah (orada) bir süre kaldı. Bir de baktık ki Ebu Süfyân dağın aşağı tarafından bağırıyor : Yücel (Ey) Hübel —iki kere— (İlâhlarını kastediyor.) İbn Ebu Kebşe nerede? İbn Ebu Kuhâfe nerede? İbn el-Hattâb nerede?

Ömer : Ey Allah'ın Rasûlü cevap vermeyeyim mi? dedi. Rasûlullah (s.a.); evet, cevap ver, buyurdu.

Ebu Süfyân : Yücel ey Hübel! deyince, Ömer; Allah daha yücedir, diye cevap verdi. Ebu Süfyân; evet dedi, cevâbı doğru çıktı, bırak onu, diye karşılık verdi. (Ebu Süfyân Uhud savaşına çıkacağı zaman bir oka «evet» diğerine «hayır» yazdı, Hübel'in yanında oku çektiğinde «evet» çıkmıştı. Bkz. İbn el-Esîr, en-Nihâye fî Garîb'il-Hadîs, IV, 158)

İbn Ebu Kebşe nerede? İbn Ebu Kuhâfe nerede? İbn el-Hattâb nerede? diye tekrârladı.

Hz. Ömer : İşte şu Allah'ın Rasûlü, şu Ebubekir, ben de Ömer'im, karşılığını verdi.

Ebu Süfyân'ın : Bugün Bedir gününe karşılıktır, günler nöbet iledir, harb de bazan lehte bazan aleyhtedir, demesine karşılık olarak Hz. Ömer; ama eşit değiliz, bizim ölülerimiz cennette, sizinkiler cehennem-

de, dedi. Ebu Süfyân son olarak şöyle dedi : Bu, sizin iddiânız. Öyle olsaydı eğer biz kaybeder ve hüsrânda olurduk. Ölülerinize işkence edildiğini göreceksiniz. Ama bu, büyüklerimizin görüşü ile yapılmış değildir. —Sonra câhiliyet hamiyeti ile ilâve etti— Fakat öyle bile olsa biz, bunu kerîh görmezdik.

Bu hadîs ve sevkedilişi garîbdir. İbn Abbâs'ın mürsellerindendir. Çünkü O, Uhud'da bulunmamıştır. Babası da öyle.

Hadîsi Hâkim Müstedrek'inde, İbn Ebu Hâtim, Beyhakî, Delâilü'n-Nübüvve'sinde tahrîç etmiştir. Hadîsin bazı kısımları Sahîh'lerde ve başka kitaplarda da yer almaktadır.

İmâm Ahmed diyor : Bize Affân... İbn Mes'ûd'dan rivâyet etti ki; o şöyle demiş : Uhud günü müslüman kadınlar da ordunun arkasında yer almışlardı ve müşriklerin yaralılarının işlerini bitiriyor (yani onları da kadınlar öldürüyor)lardı. Yemîn etsem doğru olur ki, o gün bizden dünyayı arzulayan hiç kimse yoktu. (O gün) Allah Teâlâ : «İçinizden dünyayı isteyenler ve âhireti isteyenler bulunduğundan... Sizi imtihân etmek için Allah mağlûbiyete uğrattı.» âyetini indirdi. Rasûlullah (s.a.) ın ashâbı muhâlefet edip, emrini yerine getirmeyince; ikisi Kureyş'ten, yedisi ansârdan olmak üzere Rasûlullah (s.a.) dokuz kişinin ismini ayrı ayrı zikretti. Bunları cennetle müjdeledi, kendisi de onuncudur. Müşrikler bulundukları yere yaklaşınca Rasûl-i Ekrem :

Bizden onları uzaklaştırana Allah rahmet etsin, buyurdular. Ansârdan bir adam kalktı, şehîd edilinceye kadar vuruştu. (Müşrikler yine) yaklaşınca : Bizden onları uzaklaştırana Allah rahmet etsin, buyurdular. Yedi kişi öldürülünceye kadar Rasûlullah böyle söylemeye devâm buyurdular. Sonunda arkadaşlarına; ashâbımıza acımadık, buyurdu.

Sonra Ebu Süfyân geldi ve; yücel ey Hübel, dedi. Rasûlullah (s.a.); Allah en yücedir, deyin, buyurdular. Ashâbı da; Allah en yücedir, dediler. Ebu Süfyân : Bizim Uzzâ'mız var, sizin yok, dedi. Rasûlullah (s.a.) : Allah bizim dostumuz; kâfirlerin dostu yok, deyiniz, buyurdular. Ebu Süfyân; bugün Bedir gününe bir karşılıktır. Bir gün aleyhimize ise bir gün de lehimizedir. Bir gün üzülürsek bir gün de seviniriz. Hanzala'ya karşılık Hanzala; falana karşı falan, falana karşılık falan, dedi. Rasûlullah (s.a.); ama eşit değiliz : Bizim ölülerimiz diri olup rızıklanıyorlar, sizinkilerse cehennemde azâb görüyor, buyurdular. Ebu Süfyân : Kavmimde işkence (yapılanlar) olmuştur. Herne kadar bizimle istişâre etmeden yapmışlarsa da ben emretmesem bile yasaklamazdım. Sevmesem bile nefrette görmezdim, ne hoşlanırdım ne de hoşlanmazdım.

İbn Mes'ûd diyor : Bir de baktılar Hz. Hamzâ'nın karnı deşilmiş

ve Hind onun ciğerini alarak çiğnemiş ama yiyememiş. Rasûl-i Ekrem; bir şey yiyebilmiş mi? diye sordu.

Hayır, dediler. Bunun üzerine : Allah Hamza'nın hiçbir yerini cehenneme koyacak değildir, buyurdular.

İbn Mes'ûd anlatmaya devâm ediyor : Allah Rasûlü (s.a.) Hamza'yı yere koydu ve cenâze namazını kıldırdı. Ansârdan bir şehîd getirilip Hamza'nın yanına koyuldu. Rasûlullah onun üzerine de cenâze namazı kıldırdı. Ansârî kaldırıldı ve Hamza yerinde bırakıldı. Sonra bir şehîd daha getirilip Hamza'nın yanına konuldu ve cenâze namazı kılındı. O da kaldırılıp Hamza yine bırakıldı. Böylece o gün Hz. Hamza'nın üzerine yetmiş kere cenâze namazı kılındı.

Bu hadîsi de sadece İmâm Ahmed tahrîç etmiştir.

Buhârî rivâyet ediyor : Bize Ubeydullah İbn Mûsâ... Berrâ'dan rivâyet etti ki o şöyle demiştir : O gün müşriklerle karşılaştık. Rasûl-i Ekrem okçulardan bir orduyu yerleştirdi ve başlarına Abdullah İbn Cübeyr'i emîr ta'yîn etti. Onlara şöyle emir verdi : Yerinizden ayrılmayın. Biz onlara gâlib gelsek bile yerinizi terketmeyin. Aksine onlar bize galebe çalarsa da yardımımıza gelmeyin.

(Müşriklerle) karşılaştık onlar kaçtılar. Kadınlar dahi dağa doğru koşmaya başladılar. Paçalarını sıvamışlar halhalleri görünüyordu. Bunun üzerine okçular; ganîmete koşun ganîmete, diyorlardı.

(Okçuların reîsi) Abdullah : Rasûlullah, yerinizden ayrılmıyacaksınız diye bizden söz aldı. dediyse de onu dinlemediler. Sonunda iş tersine döndü ve yetmiş şehîd verdiler.

Ebu Süfyân göründü ve : Kavmin içinde Muhammed var mı? diye sordu. Rasûl-i Ekrem : Cevâb vermeyiniz, buyurdular. O, tekrâr : İçinizde İbn Ebu Kuhâfe var mı? diye sordu. Rasûl-i Ekrem : Cevâb vermeyiniz, buyurdular. O, yine : İçinizde İbn el-Hattâb var mı? diye sordu. Cevâb gelmeyince de : Demek ki bunların hepsi ölmüş; sağ olsalar cevap verirlerdi, dedi. Bunun üzerine Ömer kendini tutamayıp : Yalan söyledin ey Allah'ın düşmanı, Allah seni üzmek üzere onları sağ bıraktı, diye cevâb verdi. Ebu Süfyân : Yücel ey Hübel, deyince Rasûl-i Ekrem : Cevâb veriniz, buyurdular. Ashâb : Ne diyelim? diye sorunca; Rasûlullah : Allah en yücedir, deyiniz buyurdular. Ebu Süfyân : Bizim Uzzâ'mız var; sizin ise yok, dedi. Rasûlullah : Cevâb veriniz, buyurdular. Ashâb yine : Ne diyelim? diye sordular. Efendimiz : Allah bizim dostumuz, sizin ise dostunuz yok, deyiniz buyurdular. Ebu Süfyân : Bugün Bedir gününe bir karşılıktır. Harb sırayladır, ölülerinize işkence yapıldığını göreceksiniz. Bunu ben emretmedim ama üzülmedim de, dedi.

Hadîsi bu şekliyle sadece Buhârî tahrîç etmiştir ve ilerde daha geniş olarak gelecektir.

Yine Buhârî diyor ki : Bize Ubeydullah İbn Saîd'in Âişe (r.a.) den rivâyetinde o şöyle dedi : Uhud günü müşrikler bozguna uğramıştı. İblîs bağırdı; ey Allah'ın kulları, diğerleriniz (nerede?) : Çocukları geri döndü. Onlar ve diğerleri vuruşmaya giriştiler. Huzeyfe (etrâfına) bakınırken birden babası Yemân'ı gördü ve, ey Allah'ın kulları, babam, babam, diye seslendi. Vallâhi (hemen) başına üşüşerek onu öldürdüler.

Huzeyfe; Allah, sizi bağışlasın, dedi. Râvî Urve der ki : Vallâhi, ölünceye kadar Huzeyfe hayırda devâm etmiştir. Ölünceye kadar Huzeyfe'nin hayırdan nasîbi olmuştur.

Muhammed İbn İshâk anlatıyor : Bize Yahyâ İbn Abbâd... Zübeyr İbn Avvâm'dan rivâyet etti ki o şöyle dedi : Vallâhi gördüm ki Hind ve arkadaşları paçalarını sıvamışlar halhalleri gözükür halde az veya çok bir şey alamadan kaçıyorlardı. Okçular bizim, müşrikleri yerinden attığımızı görünce, askere doğru geldiler. Onlar da ganîmet toplamak istiyorlardı. Ama böylece arkamızı (müşrik) atlılarına açmış oldular. Onlar da arkamızdan saldırdılar. Bu esnâda birisi; Muhammed öldürüldü, diye bağırdı. Biz döndük, müşriklerin sancaktârlarını öldürdük. Bizimle beraber topluluk ta geri çekildi ve artık kimse sancağa yaklaşamadı.

Muhammed İbn İshâk anlatmaya devâm ediyor : Müşriklerin sancağı yere düşmüş duruyordu ki Amre bint Alkâme el-Hârisiyye onu yerden aldı ve Kureyş'e verdi. Onlar da hemen sancağın etrâfında toplanıverdiler.

Süddî... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyet ediyor ki o, şöyle demiş : Zannetmiyorum ki Rasûlullah (s.a.) ın ashâbından dünyayı isteyen olsun. Uhud günü Allah Teâlâ bizim hakkımızda : «İçinizden dünyayı istiyenler ve âhireti isteyenler bulunduğundan...» âyetini indirdi.

Başka bir şekliyle bu hadîs İbn Mes'ûd'dan, Abdurrahmân İbn Avf' dan ve Ebu Talha'dan da rivâyet edilmiş olup bunları İbn Merdûyeh tefsîrinde zikretmiştir.

«Sizi imtihân etmek için Allah (sizi) mağlûbiyete uğrattı.» âyeti hakkında İbn İshâk şöyle dedi :

Adiyy İbn Neccâr oğullarından Kâsım İbn Abdurrahmân anlatıyor:

Enes İbn Mâlik'in amcası Enes İbn en-Nadr ellerindeki (silahları) bırakmış olan ansâr ve muhâcirler arasındaki Ömer İbn el-Hattâb ile Talha İbn Ubeydullah'ın yanına vardı ve onlara : Size ne oluyor? Niçin vuruşmayı bıraktınız? diye sordu. Onlar : Rasûlullah (s.a.) öldürüldü, dediler. Enes : Ondan sonra yaşayıp da ne yapacaksınız. Kalkın ve o'nun, uğrunda öldüğü şey yolunda siz de ölün, dedi. (Müşriklere doğru) ilerledi ve şehîd edilinceye kadar vuruştu.

Buhârî diyor ki : Bize Hassân İbn Hassân'ın... Enes İbn Mâlik'den

rivâyetine göre : amcası Enes İbn Nadr Bedr harbine katılamamıştı ve şöyle demişti :

يَارَسُولَ اللهِ غِبْتُ عَنْ اَوَّلِ قِتَالٍ قَاتَلْتَ الْمُشْرِكِينَ لَئِنِ اللهُ اَشْهَدَنِي قِتَالَ الْمُشْرِكِينَ لَيَرَيَنَّ اللهُ مَا اَصْنَعُ فَلَمَّا كَانَ يَوْمُ اُحُدٍ وَانْكَشَفَ الْمُسْلِمُونَ قَالَ اللّٰهُمَّ اِنِّي اَعْتَذِرُ اِلَيْكَ مِمَّا صَنَعَ هٰؤُلَاءِ يَعْنِي اَصْحَابَهُ وَاَبْرَأُ اِلَيْكَ مِمَّا صَنَعَ هٰؤُلَاءِ يَعْنِي الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ تَقَدَّمَ فَاسْتَقْبَلَهُ سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ فَقَالَ يَا سَعْدُ بْنَ مُعَاذٍ الْجَنَّةَ وَرَبِّ النَّضْرِ اِنِّي اَجِدُ رِيحَهَا مِنْ دُونِ اُحُدٍ قَالَ سَعْدٌ فَمَا اسْتَطَعْتُ يَارَسُولَ اللهِ مَا صَنَعَ قَالَ اَنَسٌ فَوَجَدْنَا بِهِ بِضْعًا وَثَمَانِينَ ضَرْبَةً بِالسَّيْفِ اَوْ طَعْنَةً بِرُمْحٍ اَوْ رَمْيَةً بِسَهْمٍ وَوَجَدْنَاهُ قَدْ قُتِلَ وَقَدْ مَثَّلَ بِهِ الْمُشْرِكُونَ فَمَا عَرَفَهُ اَحَدٌ اِلَّا اُخْتُهُ بِبَنَانِهِ قَالَ اَنَسٌ كُنَّا نُرَى اَوْ نَظُنُّ اَنَّ هٰذِهِ الْآيَةَ نَزَلَتْ فِيهِ وَفِي اَشْبَاهِهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللهَ عَلَيْهِ اِلَى آخِرِ الْآيَةِ

Ey Allah'ın Rasûlü, müşriklerle savaştığın ilk gazâdan uzakta bulundum. Eğer Allah bana müşriklerle savaşmayı gösterirse; muhakkak Allah; yapacağım şeyi (herkese) gösterecektir.

Uhud günü gelip te müslümanlar dağılınca —İbn Nadr— şöyle dedi : Allahım şunların —arkadaşlarını kasdediyordu— yaptıklarından dolayı beyân-ı i'tizâr ederim. Onların da —müşrikleri kasdediyordu— yaptıklarından dolayı sana sığınırım. Sonra ilerledi. Bu sırada Sa'd İbn Muâz onunla karşılaştı. O; ey Sa'd İbn Muâz cennet (i arzuluyorum) ve Nadr'ın rabbına yemîn ederim ki, ben Uhud'da cennetin kokusunu buluyorum, dedi. Sa'd İbn Muâz dedi ki : Ey Allah'ın Rasûlu, onun yaptıklarına güç yetiremedim. Enes der ki : Biz onu öldürülmüş olarak bulduğumuzda onun bedeninde kılıç darbesi, mızrak vurması ve ok isâbet etmiş seksen şu kadar yara bulduk. Müşrikler ona öylesine işkence yapmışlardı ki onu kimse tanıyamadı da yalnızca kız kardeşi parmaklarının ucu sâyesinde tanıyabildi. Enes İbn Mâlik der ki : Biz şu âyetin o ve benzerleri hakkında nâzil olduğunu görüyor veya sanıyorduk : «Mü'minlerden öyle erler vardır ki onlar; Allah'a verdikleri söze sâdık kaldılar...» (Ahzâb, 23)

Lafız Buhârî'nindir. Müslim ise bu hadîsi Sâbit kanalıyla Enes'den rivâyet etmiştir.

Buhârî rivâyet ediyor, bize Abdân... Osmân İbn Mevheb'den rivâyet etti ki o şöyle dedi :

Bir adam Beytullah'ı haccetmeye geldi ve oturmakta olan bir grup görerek sordu : Bu oturanlar kimlerdir? Bunlar, Kureyştir, dediler. (Bunların) şeyhi kimdir? diye sordu. İbn Ömer'dir, dediler.

O'na geldi ve şöyle konuştu : Sana bir şey soracağım bana haber

ver, bu Beyt'in harâmlığı adına söyle; Osmân İbn Affân'ın Uhud günü kaçtığını biliyor musun? dedi. İbn Ömer; evet, dedi. O adam; Bedir'e katılmadığını biliyor musun? diye sordu. İbn Ömer; evet, dedi. Adamın; Bîyatü'r-Rıdvân'dan geri kalıp ona da katılmadığını biliyor musun? demesi üzerine Abdullah İbn Ömer; evet, diye cevâb verdi.

Adam, Allahü ekber dedi, İbn Ömer; gel, dedi; sana, sorduğun şeyleri haber verip açıklayayım :

Uhud'dan kaçmıştır (diyorsun.) Ben şehâdet ederim ki, Allah bundan dolayı onu affetti. Bedir'de bulunmamıştır. Zîrâ Rasûlullah'ın kızı ile evliydi ve hanımı hastaydı. Rasûlullah (s.a.) kendisine; senin için Bedir'e katılan bir adamın ecri (sevâbı) ve payı vardır, buyurmuşlardır. Bîy'atü'r-Rıdvân'da bulunmamasına gelince : Şâyet Mekke vâdîsinde ondan daha izzetli birisi olaydı, Rasûlullah (s.a.) onu Mekke'ye gönderirdi. Nitekim Rasûl-i Ekrem Mekke'ye Osmân'ı gönderdi ve Bîy'at da, Mekke'ye gittikten sonra yapıldı. Rasûlullah (s.a.) bîy'at esnâsında sağ eliyle diğer elini tutarak; bu Osmân'ın elidir, buyurmuşlardır. Haydi şimdi mutmain olarak git, dedi.

Hadîsi Buhârî başka bir şekilde yine... Osmân İbn Abdullah İbn Mevheb'den rivâyet etmiştir.

Hani siz; korkunuzdan kimseye bakmadan dağa doğru kaçıyordunuz. Peygamberi arkanızda bırakmıştınız da, sizi arkanızdan; düşmandan kaçmayı bırakıp dönerek tekrâr hücûm etmeye çağırıp duruyordu.

Süddî anlatıyor :

Uhud günü müşrikler müslümanlara ağır basınca, müslümanlar bozguna uğramış; bazıları Medîne'ye kadar gelirken, bazıları da dağa doğru gidip orada bir kayanın üzerinde durmuşlardı. Rasûlullah (s.a.) ashâbını çağırmaya başlamıştı : Bana gelin ey Allah'ın kulları, bana gelin ey Allah'ın kulları.

İşte Allah Teâlâ onların dağa çıkmalarını ve Rasûlullah (s.a.) ın kendilerini çağırmasını zikrederek :

«Hani siz kimseye bakmadan kaçıyordunuz, Peygamber de arkanızdan çağırıp duruyordu.» buyuruyor.

Aynı şeyleri İbn Abbâs, Katâde, Rebî' ve İbn Zeyd de söylemektedir.

(.....)

İmâm Ahmed'in rivâyet ettiği hadîse göre; Rasûlullah (s.a.) (Uhud günü) ashâbından sadece oniki kişi ile birlikte yalnız kalmıştı. İmâm Ahmed şöyle rivâyet eder : Bize Hasan İbn Mûsâ... Berâ İbn Âzib'den nakletti ki o şöyle demiş : Uhud günü Rasûlullah (s.a.) okçuların başına —ki elli kişi idiler— Abdullah İbn Cübeyr'i koydu ve onlara; ben, size haber gönderinceye kadar yerinizden ayrılmayın. Bizim yenildiği-

mizi görseniz bile, ben size haber gönderinceye kadar yerinizi terketmeyin. Bizim, düşmana gâlip gelerek onları çiğnediğimizi (ezip geçtiğimizi) görseniz dahi, ben haber göndermedikçe yerinizden ayrılmayın, buyurdular.

Berâ anlatmaya devam ediyor :

Müslümanlar, müşrikleri bozguna uğrattı. Allah'a yemîn olsun ki, kadınları gördüm; dağa doğru koşuyorlardı, eteklerini toplamışlar, baldırları ve halhalleri görünüyordu.

Abdullah'ın arkadaşları; ganîmet, ey topluluk, ganîmete (koşun) arkadaşlarınız gâlib geldi, ne bekliyorsunuz? dediler. Abdullah İbn Cübeyr : Rasûlullah (s.a.) ın size ne emrettiğini unuttunuz mu? dediyse de; Vallâhi biz de diğerlerinin yanına gideceğiz ve ganîmet toplıyacağız, dediler. Yerlerinden ayrılınca da işler tersine döndü ve bozguna uğradılar. İşte Rasûlullah (s.a.) ın arkalarından çağırdığı kimseler bunlardır. Rasûl-i Ekrem'in yanında oniki kişiden başka kimse kalmamıştı. Ve yetmiş şehîd vermişlerdi. Halbuki müşriklerin Bedir'de kaybı 140 kişi idi. 70 esir ve 70 ölü.

Ebu Süfyân üç kere : Kavmin içinde Muhammed var mı? diye bağırdı. Rasûlullah cevâb vermemelerini buyurdu. Sonra ikişer kere de : Kavmin içinde İbn Ebu Kuhâfe var mı?

Kavmin içinde İbn el-Hattâb var mı? diye seslendi. (Cevâp alamayınca) arkadaşlarına dönüp : (Demek ki) bunlar öldürülmüş. Onlar da size yeter, dedi. Ömer kendine hâkim olamadı ve : Allah'a yemîn olsun ki, yalan söyledin ey Allah'ın düşmanı. Saydıklarının hepsi sağdır. Kalan da seni üzecektir, dedi.

Ebu Süfyân : Bugün Bedir gününe bir karşılıktır, harp sırayladır. Siz (ölülerinize) işkence yapıldığını göreceksiniz. Bunu ben emretmedim ama üzülmedim de, dedi. Sonra şöyle konuştu : Yücel ey Hübel, yücel ey Hübel!

Rasûlullah (s.a.); cevâb vermeyecek misiniz? buyurdular. Ashâb; ey Allah'ın Rasûlü, ne diyelim? diye sordular. Allah Rasûlü; Allah en yücedir, deyiniz, buyurdular.

Ebu Süfyân : Bizim Uzzâ'mız var; sizin ise yok, dedi. Rasûl-i Ekrem; cevâb vermiyecek misiniz? buyurdular. Ashâb yine; ey Allah'ın Rasûlü ne diyelim? diye sordular. O da; Allah bizim dostumuzdur. Sizin ise dostunuz yok, deyiniz, buyurdular.

Bunu Buhârî, Züheyr İbn Muâviye hadîsinden ve muhtasar olarak, İsrâîl hadîsinden ve Ebu İshâk'tan da geniş olarak —daha önce geçtiği üzere— rivâyet etmiştir.

Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve'sinde İmâre İbn Ğaziyye tarîkiyle... Câbir'den rivâyet ediyor ki o, şöyle demiş :

Müslümanlar, Uhud günü bozguna uğrayarak Rasûlullah (s.a.) ın

yanından dağıldılar. Yanında sadece ansârdan onbir kişi ve Talha İbn Ubeydullah olduğu halde Rasûl-i Ekrem dağa doğru çıkmaya başlamıştı ki, arkalarından müşrikler yetiştiler. Rasûl-i Ekrem; bunlara karşı çıkacak (bunlarla vuruşacak) birisi yok mu? buyurdular. Talha; ben varım ey Allah'ın Rasûlü, dedi. Efendimiz; senden başka birisi ey Talha, buyurdular. Ansârdan bir adam; ben varım, ey Allah'ın Rasûlü, dedi ve onlarla çarpıştı. Rasûlullah (s.a.) ve yanında kalanlar dağa çıkmaya devâm ettiler, sonra ansardan olan zât şehîd oldu ve yeniden müşrikler yetiştiler. Rasûlullah (s.a.); bunlara karşı çıkacak birisi yok mu? buyurdular. Talha yine; ben varım, ey Allah'ın Rasûlü, dedi. Rasûlullah yine aynı şeyleri söyledi. Ansârdan bir adam :

Ben varım, ey Allah'ın Rasûlü, dedi ve çarpışmaya başladı. Rasûlullah ve (kalan) ashâbı tepeye çıkmaya devâm ettiler. O da şehîd oldu ve müşrikler yeniden onlara yetiştiler. Rasûlullah tekrâr aynı soruyu sordu. Talha hemen atılarak aynı şeyi söyledi ve Rasûlullah onu bundan alıkoydu, ansârdan başka birine izin verdi ve o da vuruşarak şehîd oldu. Bu, böylece Rasûl—i Ekrem'in yanında sadece Talha kalıncaya kadar devâm etti. Nihâyet müşrikler tekrâr onlara yetişince Rasûl-i Ekrem; bunlara kim karşı çıkacak? buyurdular. Talha; ben, dedi ve kendisinden öncekiler gibi o da vuruştu, parmakları yaralandı. Yaralanınca «Has! (beklemediği bir şeyle; ateş darbe vs. gibi bir şeyle karşılaşan kişinin çıkardığı bir ses)» dedi. Rasûlullah (s.a.); Bismillah desen ve Allah'ın ismini ansaydın insanlar sana bakakalırken melekler seni göğe kaldırırlardı, buyurdu. Bilâhere Rasûlullah (s.a.) ashâbının toplu bulunduğu yere ulaştı.

Buhârî, Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe kanalıyla... Kays İbn Ebu Hâzim'den rivâyet ediyor : O şöyle dedi : Uhud günü Talha'nın elinin yaralandığını gördüm (yaralı) eliyle Rasûlullah (s.a.) ı koruyordu.

Buhârî ve Müslim'de, Mu'temer İbn Süleymân kanalıyla... Ebu Osmân en-Nehdî, Talha İbn Ubeydullah ve Sa'd'dan rivâyetle şöyle der : Rasûlullah (s.a.) ın muhârebe ettiği günlerden birinde; —Uhud gününü kastediyor— yanında Talha İbn Ubeydullah ve Sa'd'dan başka kimse kalmamıştı.

Hammâd İbn Seleme rivâyet ediyor : ... Enes İbn Mâlik'den nakledildiğine göre, Rasûlullah (s.a.) Uhud günü Ansâr'dan yedi ve Kureyş'ten iki kişi ile yalnız kaldı. (Müşrikler) kendilerine yaklaşınca; bunları kim def'ederse ona cennet var —ya da : O, cennette benim arkadaşımdır— buyurdular.

Ansârdan birisi ilerledi ve şehîd oluncaya kadar vuruştu. Sonra müşrikler yine yaklaştılar. Rasûlullah (s.a.); bunları kim def'ederse ona cennet var, buyurdular. (yine) Ansârdan birisi ilerledi ve şehîd oluncaya kadar çarpıştı. Bu, yedi kişi şehîd edilene kadar böylece de-

vâm etti. Rasûlullah (s.a.) arkadaşlarına; arkadaşlarımıza acımadık buyurdular.

Bunun bir benzerini Müslim de, Hediyye İbn Hâlid'den, o da Hammâd İbn Mesleme'den rivâyet etmiştir.

Hasan İbn Arafe der ki bize Mervân İbn Muâviye... Sa'd İbn Ebu Vakkâs'dan rivâyet etti ki, o şöyle dedi :

Uhud günü Rasûlullah (s.a.) sadağını çıkarıp bana verdi ve; at, anam babam sana fedâ olsun, buyurdular.

Bu hadîsi Buhârî, Abdullah İbn Muhammed'den, o da Mervân İbn Muâviye'den tahrîç etmiştir.

Muhammed İbn İshâk diyor : Bize Sâlih İbn Keysân... Uhud günü Rasûlullah (s.a.) ın önünde ok atan Sa'd İbn Vakkâs'tan rivâyet etti ki o şöyle dedi :

Rasûlullah (s.a.) ın yanına düşen okları alıp bana veriyor ve; at, babam ve anam sana fedâ olsun, diyordu. Nihâyet demir'i olmayan bir oku atmak üzere verdi.

Buhârî ve Müslim'de tahrîc edilen bir hadîs şöyledir : İbrâhîm İbn Sa'd... Sa'd İbn Ebu Vakkâs kanalıyla nakleder ki, o şöyle demiş :

Uhud günü Rasûlullah (s.a.) ın sağ ve solunda üzerlerinde beyaz elbiseler olan iki kişi gördüm. —Cebrâîl ve Mîkâîl (a.s.) i kastediyor.— Şiddetli bir şekilde çarpışıyorlardı. Ne önce, ne de sonra onları bir daha görmedim.

Ebu'l-Esved diyor : Urve İbn Zübeyr... şöyle dedi :

Cümah oğullarından Übeyy İbn Halef daha Mekke'de iken Rasûlullah (s.a.) ı öldüreceğine yemîn etmişti. Onun bu yemîni Rasûlullah (s.a.) a ulaşınca Efendimiz; inşâallah onu ben öldürürüm, buyurmuşlardı.

Uhud günü olunca Übeyy miğfer giymiş olarak geldi. Şöyle diyordu; eğer Muhammed kurtulursa ben kurtulamam.

Übeyy, öldürmek maksadıyla Rasûlullah (s.a.) a hamle yaptı. Abdüddâr oğullarının kardeşi Mus'ab İbn Ümeyr bedeniyle Rasûlullah (s.a.) ı korumak üzere Übeyy'i karşıladı ve şehîd oldu. Rasûlullah (s.a.) kılıç ve zırhlar arasından Übeyy'in gırtlağını görüverdi ve harbesiyle vurdu. Übeyy atından yere düştü. Rasûlullah (s.a.) ın bu vurmasıyla ondan kan çıkmadı. Arkadaşları yetişip onu yüklendiklerinde Übeyy öküz gibi böğürüyordu. Ona; ne feryâd ediyorsun? Nihâyet bir bere, dediklerinde onlara; Rasûlullah (s.a.) ın : (İnşâallah) Ben Übeyy'i öldüreceğim, dediğini hatırlattı ve; eğer bana olan, Zülmecâz halkına olsaydı hepsi ölürlerdi, dedi. Ve canı cehenneme gitti.

Mûsâ İbn Ukbe de Meğâzî'sinde Zührî kanalıyla Saîd İbn Müseyyeb'den benzer bir rivâyet nakletmiştir.

Muhammed İbn İshâk diyor ki : Rasûlullah (s.a.) vâdîye tırmanır-

ken Übeyy İbn Halef kendilerine yetişti. Şöyle diyordu : Eğer sen kurtulursan ben kurtulmam. Rasûlullah (s.a.) ın etrâfında bulunanlar; ey Allah'ın Rasûlü, bizden biri onu karşılasın mı? diye sordular. O; bırakın onu, buyurdular. Yaklaşınca Rasûlullah (s.a.) Hâris İbn Sımme'den harbeyi aldı. Bana anlatıldığına göre; insanlardan bazıları şöyle dediler : Rasûlullah (s.a.) ondan aldığı harbeyi öyle bir salladı ki, sırtında kırmızı sinek bulunan bir devenin silkinmesi zannettik. Sonra Rasûlullah (s.a.) onu karşıladı ve boğazına öyle bir vurdu ki; bu vuruşla o, atının üzerinde defalarca sallandı ve yuvarlanıverdi.

Vâkidî de Yûnus ibn Bükeyr tarîkıyla... Mâlik'ten aynı olayı nakleder. Vâkidî der ki; Abdullah İbn Ömer anlatıyor : Übeyy İbn Halef Batn Râbiğ'de (Cuhfe yakınlarında bir vâdî) öldü. Gece olduğunda ben Batn Râbiğ'de yürüyordum. Birden bir ateş gördüm. Ona yaklaştım. Bir de ne göreyim, oradan zincirleri çeken (sürüyen) susamış bir adam çıktı. (O esnâda) bir adam şöyle dedi; (sakın) ona su verme. Bu, Rasûlullah (s.a.) ın vurduğu adamdır. Bu Übeyy İbn Halef'tir.

Buhârî ve Müslim'de, Abdürrezzâk kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyet edildiğine göre o şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) öndişlerinin yanındaki azı dişlerine işâret buyurarak; Allah Rasûlü'nün, Allah yolunda kendi eliyle öldürdüğü adama elbette Allah'ın gazabı şiddetli olur. Allah Rasûlünün yüzünü kana bulayan bir kavme de Allah'ın gazabı şiddetli olur.

Muhammed İbn İshâk İbn Yessâr şöyle der : Rasûlullah (s.a.) ın azı dişi kırılmış, yanağından ve dudağından yaralanmıştı. Efendimizi yaralayan Utbe İbn Ebu Vakkâs idi.

Sâlih İbn Keysân... Sa'd İbn Vakkâs'tan rivâyet ediyor : Utbe İbn Ebu Vakkâs'ı öldürmeyi arzuladığım kadar kimseyi öldürmeyi arzulamamıştım. Eğer benim bildiklerim olsaydı ahlâkı bozuk ve kavmi içinde sevilmeyen biri olurdum. O'nun hakkında Rasûlullah (s.a.) ın şu sözü bana yeter : Allah Rasûlü (s.a.) nün yüzünü kana bulayana Allah'ın gazabı şiddetli olur.

Abdürrezzâk'ın Ma'mer'den... O'nun da Miksen'den rivâyetine göre Rasûlullah (s.a.) Uhud günü azı dişini kıran ve yüzünü kana bulayan Utbe İbn Ebu Vakkâs'a bedduâ eylediler ve; Allah'ım, kâfir olarak ölünceye dek bir sene yaşamasın, buyurdular. Gerçekten bir yıl geçmeden kâfir olduğu halde canı cehenneme gitti.

Vâkidî anlatıyor : İbn Ebu Sebre'den... O da Nâfi' İbn Cübeyr'den nakletti ve dedi ki; Muhâcirlerden bir adamı şöyle derken işittim; Uhud'da bulundum, her taraftan ok yağdığını gördüm. Rasûlullah (s.a.) okların ortasındaydı ve hepsi de ondan çevriliyordu. O gün Abdullah İbn Şihâb ez-Zührî'yi şöyle derken duydum :

Muhammed'i bana gösterin. Eğer o kurtulursa ben kurtulamam. (Halbuki) Rasûlullah (s.a.) yalnız olarak yanıbaşındaydı. Sonra Safvân yanına geldi ve onu azarladı. Bunun üzerine şöyle dedi : Vallâhi görmedim. Allah'a yemîn ederim ki o bizden saklanıyor. Dört kişi çıktık ve onu öldürmek üzere aramızda sözleştik fakat buna muvaffak olamadık.

Vâkidî der ki : Bize ulaştığına göre; Rasûllulah (s.a.) ın yanağını yaralayan İbn Kamîe; dudağını yaralayan ve azı dişini kıran da Utbe İbn Ebu Vakkâs'tır.

Ebu Dâvûd et-Tayâlisî rivâyet ediyor : Bize İbn el-Mübârek'in... Mü'minlerin annesi Hz. Âişe'den naklettiğine göre o, şöyle demiş : Ebu Bekir, Uhud günü anıldığında; o gün tamâmıyla Talha'nındır, der ve şöyle anlatırdı : Uhud günü (vuruşmaya ve harbe) ilk dönen bendim. Rasûlullah (s.a.) ın önünde onunla birlikte vuruşan bir adam gördüm ve kendi kendime; «Talha olsun, zîrâ o beni geçmiştir, dedim ve ilâve ettim : Kavmimden bana en sevimil adam o olacak, müşriklerle benim aramda tanımadığım bir adam vardı. Rasûlullah (s.a.) a ben ondan daha yakındım. Ama o benden daha hızlı yürüyordu. Birden onun Ebu Ubeyde İbn el-Cerrâh olduğunu gördüm. Birlikte Rasûlullah (s.a.) ın yanına ulaştık. Azı dişi kırılmış, yüzü yaralanmış, miğferinin halkalarından ikisi yanağına geçmişti. Rasûl-i Ekrem (s.a.) Talha'yı kastederek : Arkadaşınıza bakın, buyurdular. O da yaralanmıştı. Biz Rasûlullah'ın sözüne kulak vermedik. Ben miğferin halkasını Rasûl-i Ekrem'in yüzünden çıkarmaya çalıştım. Ebu Ubeyde; eğer bana bırakmazsan hakkımı helâl etmem, dedi. Ben de ona bıraktım. Ebu Ubeyde halkayı eliyle çıkarmak sûretiyle Rasûlullah'a eziyet vermek istemeyip dişiyle halkalardan birini çıkardı. Bir ön dişi de halka ile beraber düştü. Onun yaptığı şekilde öbür halkayı da ben çıkarmak istedim. Ebu Ubeyde yine; eğer bana bırakmazsan hakkımı sana helâl etmem, dedi ve ikinci halkayla birlikte diğer ön dişi de düştü. Ebu Ubeyde insanlar arasında ön dişleri en güzel olan idi. Rasûlullah (s.a.) ı böylece tedâvî ettikten sonra, çukurlardan birine düşmüş olan Talha'nın yanına gittik. Yetmiş küsûr ok, mızrak ve kılıç yarası almış ve bir parmağı kopmuştu. Onu da tedâvî ettik.

Bu hadîsi Heysem İbn Küleyb ve Taberânî de rivâyet etmişlerdir. Haysem'in rivâyetinde şu fazlalık vardır :

Ebu Ubeyde; Allah aşkına bana bırak, dedi ve Rasûlullah'a eziyet vermek istemediği için oku ağzıyla tutarak hareket ettirmeye başladı ve ağzıyla çıkardı. Bu esnâda Ebu Ubeyde'nin ön dişi de çıktı.

Hadîsi Hâfız Ziyâ el-Makdisî de kitabına almıştır.

Ali İbn el-Medînî bu hadîsi, İshâk İbn Yahyâ yönünden zayıf bulmuştur. Bu İshâk İbn Yahyâ hakkında Yahyâ İbn Saîd el-Kattân, Ah-

med, Yahyâ İbn Maîn, Buhârî, Ebu Zür'a, Ebu Hâtim, Muhammed İbn Sa'd, Neseî ve başkaları konuşmuşlar. (zayıf bulmuşlar)dır.

İbn Vehb... Ömer İbn es-Sâib'den rivâyet ediyor; o şöyle anlatmış:

«Rasûlullah (s.a.) Uhud günü yaralandığında Ebu Saîd el-Hudrî' nin babası Mâlik yarayı emdi ve temizledi. O kadar ki yara bembeyaz oldu. Ebu Saîd'e : Tükür, dediler o; aslâ tükürmeyeceğim, çıkarmayacağım, dedi ve dönüp vuruşmaya devâm etti. Rasûlullah (s.a.); kim, cennet ehlinden birine bakmak isterse buna baksın, buyurdular. Ve Mâlik şehîd oldu :

Buhârî ve Müslim'de, Abdülazîz İbn Ebu Hâzim kanalıyla... Sehl İbn Sa'd'dan nakledildiğine göre ona Rasûlullah (s.a.) ın yarasını sordular. Şöyle dedi :

جُرِحَ وَجْهُ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكُسِرَتْ رَبَاعِيَتُهُ وَهُشِمَتِ الْبَيْضَةُ عَلَى رَأْسِهِ فَكَانَتْ فَاطِمَةُ عَلَيْهَا السَّلَامُ تَغْسِلُ الدَّمَ وَعَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يُمْسِكُ فَلَمَّا رَأَتْ أَنَّ الدَّمَ لَا يَزِيدُ إِلَّا كَثْرَةً أَخَذَتْ حَصِيرًا فَأَحْرَقَتْهُ حَتَّى صَارَ رَمَادًا ثُمَّ أَلْزَقَتْهُ فَاسْتَمْسَكَ الدَّمُ

Rasûlullah'ın yüzü yaralanmış, azı dişi kırılmış ve başındaki tolgası ezilmişti. Ali tutuyor, Hz. Fâtıma da kanı yıkıyordu. Fâtıma kanın arttığını görünce, bir hasır parçası aldı, onu yaktı, kül olunca da külü yaraya bastı. Kan da kesildi.

«... Allah sizi kederden kedere uğrattı.»

İbn Abbâs : Birinci keder müslümanların bozguna uğramaları ve Muhammed öldürüldü, denilmesi, ikincisi de dağın üstünde müşriklerin onlardan yukarda olmasıdır. Rasûlullah (s.a.) : Allah'ım, bizden üstün olmak onlar için değildir, buyurmuşlardır, diyor.

Abdurrahmân İbn Avf'dan rivâyet ediliyor : Birinci keder bozgun sebebiyle; ikincisi de Muhammed (s.a.) öldürüldü, denildiğindedir. Zîrâ bu, müslümanlara bozgundan daha ağır gelmişti.

Her iki görüşü de İbn Merdûyeh rivâyet etmiş olup bir benzeri Ömer İbn el-Hattâb'dan da rivâyet edilmiştir. İbn Ebu Hâtim, Katâde'den bu görüşün benzerini zikreder.

Süddî de şöyle der : Birinci keder, ganîmet ve zaferi (fethi) kaçırmaları; ikincisi de düşmanın onlardan yukarıya çıkmasıdır.

Muhammed İbn İshâk diyor ki : «Allah sizi kederden kedere uğrattı.» Kardeşleriniz öldürüldü, düşmanınız size üstün geldi. Peygamberiniz öldürüldü, sözü de size te'sîr etti. Böylece peşpeşe kedere uğratılmış oldunuz.

Mücâhid ve Katâde : Birinci keder, Muhammed'in öldürüldüğünü işitmeleri; ikincisi de ölü ve yaralılarıdır, derken Katâde ve Rebî' İbn

Enes'den aksi rivâyet edilmiştir.

(.....)

İbn Cerîr der ki; bu sözlerin doğruya en yakını şudur :

«Allah sizi kederden kedere uğrattı» yani ey mü'minler; Rabbınıza karşı günâh işleyip Peygamber (s.a.) in emrine muhâlefet etmeniz sebebiyle, Allah Teâlâ müşriklere karşı zafer kazanarak ganîmet elde edememeniz ve sizden ölü ve yaralılar olması sebebiyle uğramış olduğunuz kedere ilâveten, peygamberinizin öldürüldüğünü sanmanızdan, bir de düşman karşısında bozguna uğrayıp kaçtıktan sonra düşmanların tekrâr size doğru gelmesinden doğan bir kedere uğratılmışsınızdır.

İbn Abbâs, Abdurrahmân İbn Avf, Hasan, Katâde ve Süddî'nin söylediğine göre : Düşmana karşı zaferi ve ganîmeti kaybetmenize ve başınıza gelen ölüm ve yaralanmaya üzülmeyesiniz diye «Allah sizi kederden kedere uğrattı. Ve Allah yaptıklarınızdan haberdârdır.»

ثُمَّ أَنزَلَ عَلَيْكُم مِّن بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُّعَاسًا يَغْشَىٰ طَائِفَةً مِّنكُمْ وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنفُسُهُمْ
يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَل لَّنَا مِنَ الْأَمْرِ مِن شَيْءٍ قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ
يُخْفُونَ فِي أَنفُسِهِم مَّا لَا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَّا قُتِلْنَا هَاهُنَا قُل
لَّوْ كُنتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَىٰ مَضَاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ
وَلِيُمَحِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٥٤﴾ إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنكُمْ يَوْمَ الْتَقَى
الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٥٥﴾

154 — Sonra o üzüntünün ardından, üzerinize öyle bir emniyet ve öyle bir uyku indirdi ki, içinizden bir kısmını bürüyordu, bir kısmı da canları sevdâsına düşmüştü. Allah'a karşı câhiliyet zannı gibi haksız bir zan besliyorlar. Bu işten bize ne? diyorlardı. De ki : Bütün iş Allah'ındır. İçlerinde sana açmadıkları bir şey gizliyorlar. Bu, bize âit bir şey olsaydı burada öldürülmezdik, diyorlar. De ki : Evlerinizde olsaydınız üzerlerine ölüm yazılmış olanlar; yine mutlakâ devrilecekleri yerlere çıkıp gideceklerdi. Bu;

göğüslerinizin içindekini yoklamak, kalblerinizdekini temizlemek içindir. Allah, göğüslerdekini bilir.

155 — İki topluluğun karşılaştığı gün, içinizden geri dönenleri, yaptıklarının bir kısmından ötürü şeytân yoldan çıkarmak istemişti. Bununla beraber Allah onları bağışladı. Gerçekten Allah Ğafûr'dur, Halîm'dir.

Büyük İmtihân

Allah Teâlâ kullarına minnette bulunarak, onlara sekînet ve emniyet indirdiğini bildiriyor. Bu sekînet ve emniyet; keder ve üzüntü içinde iken ve silâhlı oldukları halde uyuşukluğun, uykuya benzer bir halin kendilerini kaplamış olmasıdır. Böyle hallerde uyuşukluk ve uykuya benzer bir hale girmek emniyetin delilidir. Nitekim Allah Teâlâ Enfâl sûresindeki Bedir kıssasında da : «Hani O, size kendi katından bir emniyet olmak üzere sizi hafîf bir uykuya daldırıyordu.» (Enfâl, 11) buyurmaktadır.

Muhammed İbn Abdurrahmân İbn Ebu Hâtim rivâyet ediyor : Ebu Saîd el-Eşecc'in... Abdullah İbn Mes'ûd'dan naklettiğine göre o, şöyle demiş :

Uyuşukluk (uyku hali); muhârebede Allah'dan, namazda ise şeytândandır.

Buhârî rivâyet ediyor : Bana Halîfe... Ebu Talha'dan nakletti ki, o, şöyle demiş : Uhud günü kendilerini uyku kaplayanlar içindeydim. O kadar ki, kılıcım elimden defalarca düştü, kılıcım düşüyor ben alıyordum, düşüyor yine alıyordum.

(.....)

Bu hadisî Tirmizî, Neseî ve Hâkim de rivâyet etmişler, Tirmizî, hasendir, sahîhdir, demiştir.

Aynı şey Zübeyr ve Abdurrahmân İbn Avf'dan da rivâyet edilmiştir.

Beyhakî rivâyet ediyor : Bize Ebu Abdullah'ın... Enes İbn Mâlik'ten rivâyetinde Ebu Talha şöyle dedi : Uhud günü saflarımızda iken bizi bir uyuşukluk kapladı. Kılıcım elimden düşmeye başladı. O düşüyor ben alıyordum. O düşüyor ben alıyordum. Münâfıklara gelince; onlar canları sevdâsına düşmüşlerdi. Kavmin en korkakları ve hak'dan en uzak olanları onlardı. «Allah'a karşı câhiliyet zannı gibi haksız bir zan besliyorlardı.» Yalancılardı ve Allah'dan şüphe içindeydiler.

Beyhakî hadîsi Katâde'nin sözü imiş gibi, bu ziyâde ile rivâyet etmiştir. Allah Teâlâ da şöyle buyuruyor : Sonra o üzüntünün ardından üzerinize öyle bir emniyet ve öyle bir uyku indirdi ki içinizden; gerçek îmân, sebât ve tevekkül sahibi olup da Allah'ın, Rasûlünü mutlakâ za-

fere eriştireceğine ve umduklarına erdireceğine kesinlikle inananları bürüyordu. Bir kısmı da canları sevdâsına düşmüştü, huzûrsuzluk ve korkuya karşı uyku onları bürümemişti. Allah'a karşı câhiliyet zannı gibi haksız bir zan besliyorlar. Allah Teâlâ'nın başka bir âyet-i kerîme' de :

«Aslında siz peygamberin ve mü'minlerin, âilelerine bir daha dönmeyeceklerini sanmıştınız. Bu, sizin kalblerinize güzel göründü de kötü zanda bulundunuz. Ve helâke mahkûm bir kavim oldunuz.» (Feth, 12) buyurduğu gibi onlar, müşriklerin o saatlerde gâlib geldiğini görünce herşeyin bittiğine, İslâm'ın ve müslümanların yok olduğuna inanıvermişlerdi. Şek ve şüphe ehlinin hali dâimâ böyledir. Kötü bir şey olduğunda hemen bu şen'î (alçak ve kötü) zanna kapılıverirler.

Sonra Allah Teâlâ onlardan haber vererek şöyle buyuruyor : Bu halde onlar; bu işten bize ne? diyorlardı. De ki : Bütün iş Allah'ındır. İçlerinde sana açmadıkları bir şey gizliyorlar. Allah Teâlâ onların içlerinde gizlemiş olduklarını açıklıyarak; bu, bize âit bir şey olsaydı burada öldürülmezdik, diyorlar. Ve bu sözü Allah Rasûlünden gizliyorlardı.

İbn İshâk İbn Yessâr rivâyet ediyor : Bana Yahyâ İbn Abbâd'ın... Abdullah İbn Zübeyr'den naklettiğine göre, Zübeyr şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) ile birlikteydik. Üzerimizdeki korku şiddetlenmişti ki, Allah bize bir uyku gönderdi. Bizden çenesi göğsüne düşmeyen kimse kalmamıştı. Allah'a yemîn olsun ki (o sırada) Muattib İbn Kuşeyr'in; bu, bize âit bir şey olsaydı burada öldürülmezdik, dediğini sadece bir rüyâ gibi duydum ve bu sözü hatırımda tuttum. İşte bunun üzerine ve Muattib'in o sözünden dolayı Allah Teâlâ : «... Bu bize âit bir şey olsaydı burada öldürülmezdik diyorlar,» âyetini indirdi.

Hadîsi İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir :

De ki : Bu Allah'ın takdîr buyurmuş olduğu bir kaderdir. Kurtuluş ve uzaklaşılması mümkün olmıyan bir hükümdür ki evlerinizde olsaydınız üzerlerine ölüm yazılmış olanlar; yine mutlakâ devrilecekleri yere çıkıp gideceklerdi.

Bu, göğüslerinizin içindekileri yoklamak başınıza gelen şeylerle sizi sınamak, pis ile temizin ayrılması, söz ve işlerde mü'min ile münâfıkın insanlar yanında açığa çıkması ve kalblerinizdekini temizlemek içindir. Allah göğüslerde cereyân eden gizlilikleri ve şüpheleri bilir.

İki topluluğun karşılaştığı gün içinizden geri dönenleri; daha önce işlemiş oldukları bir takım günâhlarından dolayı şeytân yoldan çıkarmak istemişti.

Seleften birisi şöyle diyor : İyilikten sonra bir başka iyilik öncekinin sevâbından; kötülükten sonra başka bir kötülük de öncekinin cezâsındandır.

Bununla beraber Allah, bozguna uğrayarak kaçanların bu hatâsını bağışladı. Gerçekten Allah Ğafûr'dur, Halîm'dir. Günâhı bağışlar, yaratıklarına hilmi ile muâmelede bulunur ve onların günâhlarından vaz geçer.

Hz. Osmân hakkındaki İbn Ömer hadîsi ile Hz. Osmân'ın Uhud'dan kaçması ve bunu Allah'ın af buyurduğu mes'elesi daha önce «Bununla beraber sizi bağışladı.» (Âl-i İmrân, 152) âyetinde geçmişti.

Burada da kısaca işâret etmemiz uygun olacaktır :

İmâm Ahmed rivâyet ediyor : Bize Muâviye İbn Amr... Şakîk'ten nakletti ki, o şöyle dedi : Abdurrahmân İbn Avf, Velîd İbn Ukbe ile karşılaştı. Velîd ona : Görüyorum ki mü'minlerin emîri Osmân'dan uzak duruyorsun. Neden? dedi. Abdurrahmân da; o'na söyle : Ben Ayneyn günü (Uhud günü) kaçmadım. Bedir'den geri kalmadım ve Ömer' in sünnetini de terketmedim, dedi. Bunun üzerine Velîd giderek bunları Osman'a sordu ve bilgi istedi. Osmân : Ben, Ayneyn günü kaçmadım sözüne gelince; Allah Teâlâ'nın : «İki topluluğun karşılaştığı gün içinizden geri dönenleri... Allah onları bağışladı» kavli ile bağışladığı bir günâhtan dolayı beni nasıl ayıplar?

Benim Bedir'den geri kaldığım, sözüne gelince; ben, Rasûlullah (s.a.) ın kızı (ve zevcem) Rukiyye'nin vefâtına kadar hastalığı ile meşgûl idim. Rasûl-i Ekrem bana da ganîmetten pay ayırdı. Rasûlullah (s.a.) ın ganîmetten pay ayırdığı kimse (Bedir'de) hazır bulunmuştur.

Ömer'in sünnetini terketmedim, sözüne gelince; ona ne benim, ne de onun gücü yeter. Git ona böylece haber ver, dedi.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَكُونُوا۟ كَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَقَالُوا۟ لِإِخْوَٰنِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ أَوْ كَانُوا۟
غُزًّى لَّوْ كَانُوا۟ عِندَنَا مَا مَاتُوا۟ وَمَا قُتِلُوا۟ لِيَجْعَلَ ٱللَّهُ ذَٰلِكَ حَسْرَةً فِى قُلُوبِهِمْ ۗ وَٱللَّهُ يُحْىِۦ وَيُمِيتُ ۗ
وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١٥٦﴾ وَلَئِن قُتِلْتُمْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِّنَ ٱللَّهِ وَرَحْمَةٌ
خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴿١٥٧﴾ وَلَئِن مُّتُّمْ أَوْ قُتِلْتُمْ لَإِلَى ٱللَّهِ تُحْشَرُونَ ﴿١٥٨﴾

156 — Ey îmân edenler, siz; küfredip de yeryüzünde dolaşan veya gazâda bulunan kardeşleri hakkında : Onlar yanınızda olsalardı ölmezler veya öldürülmezlerdi, diyen kâfirler gibi olmayın. Allah; bunu, onların kalblerinde bir hasret olarak koydu. Halbuki öldüren de, dirilten de Allah'tır. Ve Allah yaptığınız şeyleri bilir.

157 — Andolsun ki, Allah yolunda öldürülür veya ölürseniz Allah'ın bağışlaması ve rahmeti onların toplayacağı şeylerden çok daha iyidir.

158 — Andolsun ki, ölseniz de, öldürülseniz de Allah katında toplanacaksınız.

Ölüm ve Hayatın Değerlendirilmesi

Allah Teâlâ mü'min kullarına; bozuk inançlarda kâfirlere benzemeyi yasaklıyor. Onların, seferlerde ve harblerde ölen kardeşleri hakkında; eğer bunu bıraksalardı (sefere ve harbe çıkmasalardı) ölmezlerdi, demeleri onların bu bozuk inançlarına delâlet etmektedir.

Ey îmân edenler, siz, küfredip de yeryüzünde ticâret ya da benzeri gâyelerle dolaşan veya gazâda bulunan kardeşleri hakkında; onlar memlekette ve yanımızda olsalardı ölmezler veya harbde öldürülmezlerdi, diyen kâfirler gibi olmayın.

Allah, bu inancı onların kalblerine koydu ki, kendi ölümlerine ve öldürülmelerine hasretleri ve üzüntüleri artsın. Sonra Allah, onların yukardaki sözlerini red makâmında olmak üzere şöyle buyuruyor: Halbuki dirilten de öldüren de Allah'tır. Bütün yaratıklar O'nun elindedir. Bütün işler O'na döner. O'nun dilemesi olmadan kimse yaşamaz da ölmez de. Kimsenin ömrü O'nun kazâ ve kaderi olmadan artmaz da eksilmez de. Ve Allah yaptıklarınızı bilir. O'nun ilmi ve görmesi bütün yaratıkları için geçerlidir. Hiç bir şey O'na gizli kalmaz.

Andolsun ki, Allah yolunda öldürülür veya ölürseniz Allah'ın bağışlaması ve rahmeti onların toplayacağı şeylerden çok daha iyidir. Allah yolunda öldürülmek kadar ölmek de Allah'ın bağışlaması, rahmeti ve rızâsına kavuşmaya bir vesîledir ve bu dünyada kalmaktan da, onun geçici mallarını toplamaktan da daha hayırlıdır.

Sonra Allah Teâlâ her ölen ya da öldürülenin dönüşünün Allah'a olduğunu, Allah'ın herkesi ameline göre; hayır ise hayırla, şer ise şer ile cezâlandıracağını haber vererek: «Andolsun ki, ölseniz de öldürülseniz de, Allah katında toplanacaksınız.» buyuruyor.

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ
وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾
إِن يَنصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَإِن يَخْذُلْكُمْ فَمَن ذَا الَّذِي يَنصُرُكُم مِّن بَعْدِهِ وَعَلَى اللَّهِ

فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٦٠﴾ وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ
ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦١﴾ أَفَمَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ كَمَنْ بَاءَ
بِسَخَطٍ مِنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٦٢﴾ هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا
يَعْمَلُونَ ﴿١٦٣﴾ لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ
وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿١٦٤﴾

159 — Allah'ın rahmeti sâyesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba ve katı kalbli olsaydın şüphesiz çevrenden dağılır giderlerdi. Öyleyse onları bağışla ve yarlıganmalarını dile. İşler hakkında onlarla müşâvere et. Bir kerre de azmettin mi artık Allah'a tevekkül et. Muhakkak Allah, tevekkül edenleri sever.

160 — Allah size yardım ederse, artık sizi yenecek yoktur. Sizi yardımsız bırakırsa da O'ndan başka size yardım edecek kimdir? Mü'minler sadece Allah'a tevekkül etsinler.

161 — Bir peygamber için emânete hiyânet, olur şey değildir. Kim böyle hâinlik ederse; kıyâmet günü hâinlik ettiği şey ile gelir. Sonra herkese kazandığı ödenir. Ve onlara zulmedilmez.

162 — Allah'ın rızâsına uyan kimse; hiç Allah'ın hışmına uğrayan gibi olur mu? Onun varacağı yer cehennemdir. O, ne kötü dönüş yeridir.

163 — Onlar Allah katında derece derecedir. Allah yaptıklarını görmektedir.

164 — Andolsun ki, Allah mü'minlere büyük bir lutufda bulunmuştur. Zîrâ onlara Allah'ın âyetlerini okuyan, tezkiye eden, kitâb ve hikmeti öğreten kendi içlerinden bir peygamber göndermiştir. Halbuki onlar daha önce apaçık bir dalâlet içinde idiler.

Allah'ın Lutuf ve İhsânı

Allah Teâlâ Rasûlüne ve mü'minlere nimetini hatırlatarak Allah'ın emrine uyan, yasaklarını terkeden ümmetine karşı peygamberin kalbini yumuşattığını ve onlara karşı yumuşak, güzel sözler sarfettiğini haber vererek :

«Allah'ın rahmeti sâyesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın» Allah'ın rahmeti olmasaydı seni onlara karşı hangi şey yumuşak davrandırabilirdi?

(.....)

Hasan el-Basrî; bu, Muhammed (s.a.) in, Allah'ın, Rasûlüne verdiği bir huydur, der. Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın; «Andolsun ki size, kendinizden bir peygamber gelmiştir ki, sıkıntıya uğramanız kendisine ağır gelir. Sizin üzerinize düşkündür, mü'minlere raûf ve rahîm'dir.» (Tevbe, 128) kavline benzemektedir.

İmâm Ahmed rivâyet ediyor : Bize Hayve... Ebu Râşid el-Hubrânî'nin şöyle dediğini haber verdi : Ebu Ümâme el-Bâhilî elimi tuttu ve şöyle dedi : Rasûlullah (s.a.) elimi tuttu ve; ey Ebu Ümâme, muhakkak ki mü'minlerden kalbi bana karşı yumuşayanlar vardır, buyurdular.

Hadîsi sadece İmâm Ahmed tahrîc etmiştir.

«Eğer onlara karşı kaba sözlü ve katı kalbli olsaydın şüphesiz çevrenden dağılır giderlerdi.» Halbuki Allah onları senin çevrende topladı, onların kalblerini sana ısındırmak için, seni onlara karşı yumuşak davrandırdı.

Nitekim Abdullah İbn Amr, Rasûlullah (s.a.) ın niteliklerini daha önceki mukaddes kitaplarda şu şekilde gördüğünü söyler : O, katı ve kaba değildir. Çarşıda pazarda çığırtkanlık yapmaz (bağırıp çağırmaz) Kötülüğe kötülükle mukâbele etmez. Aksine affeder, müsâmahalı davranır.

Ebu İsmâîl Muhammed İbn İsmâîl et-Tirmizî rivâyet ediyor : Bize Bişr İbn Ubeyd... Âişe'den nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Allah bana, farzları yerine getirmemi emrettiği gibi, insanlarla iyi geçinmemi de emretti. Hadîs garîbdir.

İşte bunun için Allah Teâlâ :

«Öyleyse onları bağışla ve yarlığanmalarını dile. İşler hakkında onlarla müşâvere et.» buyuruyor. Nitekim Allah Rasûlü, bir iş olduğunda gönüllerini hoş etmek ve yaptıkları işi isteyerek yapmaları için ashâbı ile müşâvere ederdi.

Bedir günü (Kureyş) kervanının üzerine gidip gitmeme konusunda ashâbı ile müşâvere etmiş ve onlar da; ey Allah'ın Rasûlü, sen bizden denizi geçmemizi istesen muhakkak ki, seninle birlikte denizi geçeriz. Dünyanın öbür ucuna bizi yürütsen seninle birlikte yürürüz. Biz, Mû-

sâ'nın kavminin ona : «Sen ve Rabbın gidin ve dövüşün, biz burada oturucularız» dedikleri gibi demeyiz. Aksine biz; git, biz de seninle beraberiz, önündeyiz, sağında ve solundayız, deriz, demişlerdi. (Yine aynı gün) nerede konaklayacakları konusunda onlarla müşâvere etmiş ve ölüm için acele eden Münzir İbn Amr herkesin önüne geçerek konaklayacakları yeri göstermişti.

Uhud'da Rasûl-i Ekrem Medîne'de kalmak ya da düşmana karşı çıkmak husûsunda ashâbı ile müşâvere etmiş, çoğunluk çıkmaya taraftâr olunca da düşmana karşı çıkılmıştır.

Hendek (muhârebesi) günü Medîne'nin o yılki mahsûlünün üçte biri mukâbilinde düşmanla sulh yapıp yapmama konusunda Rasûl-i Ekrem ashâbı ile müşâvere ettiğinde iki Sa'd, yani Sa'd İbn Muâz ile Sa'd İbn Ubâde, buna karşı çıkmışlar; Rasûlullah (s.a.) da bu düşüncesinden vazgeçmiştir. Hz. Peygamber Hudeybiye günü müşriklerin üzerine yürüme (onlarla harbetme) konusunda da ashâbı ile istişâre etmiş; Hz. Ebubekir'in; biz birileriyle harbetmek için değil, umre yapmak üzere çıktık, demesi üzerine, onun görüşünü tasvîb buyurmuşlardı.

Rasûlullah (s.a.) ifk hâdisesinde şöyle buyurmuşlardı : Ey müslüman topluluğu; âilemi töhmet altında bırakanlar hakkında bana akıl verin. Vallâhi ben âilemin bir kötülüğünü bilmiyorum. Allah'a yemîn ederim ki; hakkında hayırdan başka bir şey bilmediğin birisi ile töhmet altına almışlardır.

Hz. Âşe'den ayrılıp ayrılmama konusunda da Hz. Ali ve Üsâme ile istişârede bulunmuşlardı.

Rasûl-i Ekrem harb ve benzeri konularda ashâbı ile istişâre ederdi. Yalnız istişârenin Rasûlullah (s.a.) a farz mı, yoksa ashâbının kalbini hoş tutmak üzere mendûb mu olduğu konusunda fıkıh bilginleri ihtilâf ederek iki görüş ileri sürmüşlerdir.

Hâkim Müstedrek'inde şöyle diyor : Bize Ebu Ca'fer Muhammed İbn Muhammed'in rivâyet ettiğine göre «... İşler hakkında onlarla müşâvere et» âyeti hakkında İbn Abbâs : Bunlar Ebubekir ve Ömer (r.a.) dir, demiştir.

Hadîs Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahîh olmakla beraber tahrîç etmemişlerdir.

Kelbî, Ebu Sâlih kanalıyla İbn Abbâs'tan rivâyet ediyor ki, şöyle dedi. Bu âyet Ebubekir ile Ömer hakkında nâzil olmuştur. O ikisi Rasûlullah (s.a.) ın dostları, vezîrleri ve müslümanların babaları idiler. İmâm Ahmed diyor ki; bize Vekî'... Abdurrahmân İbn Ğanm'den rivâyet etti ki Rasûlullah (s.a.) Ebu Bekir ve Ömer'e : Bir meşveret (meclisinde) bir araya geldiğimizde ben ikinize mühâlefet etmem (ikinizden ayrılmam.), buyurdular.

İbn Merdûyeh, Ali İbn Ebu Tâlib'den rivâyet ediyor ki; Rasûlullah

(s.a.) a «Azm» i sormuşlar, efendimiz; görüş (akıl) sahipleriyle müşâvere etmek, sonra da onlara uymaktır, diye cevap vermiş.

Belki Rasûlullah (s.a.) almıştır, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ; «Bir peygamber için emânete hiyânet olur şey değildir», âyetini indirdi. İbn Cerîr der ki : Bize Muhammed İbn Abdülmelik İbn Ebu'ş -Şevârîb'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre «Bir peygamber için emânete hiyânet olur şey değildir.» âyeti Bedr günü kaybolan kırmızı bir kaftan hakkında nâzîl olmuştur. İnsanlardan bazıları : O (peygamber) almıştır, dediler ve bu çokça konuşuldu da Allah Teâlâ : «Bir peygamber için emânete hiyânet olur şey değildir. Kim böyle haînlik ederse, kıyâmet günü hâinlik ettiği şey ile gelir.» âyetini indirdi.

Hadîsi Ebu Dâvûd ve Tirmizî de rivâyet etmiş, Tirmizî; hadîs hasendir, garîbdir demiştir. Bazıları da bunu Husayf'dan, o da Miksem'den mürsel olarak rivâyet etmişlerdir.

İbn Merdûyeh rivâyet ediyor : Amr İbn el-Alâ... İbn Abbâs'dan : nakletti ki o şöyle demiş. Münâfıklar, Rasûl-i Ekrem'i, kaybolan bir şeyi (almakla) ithâm ettiler. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Bir peygamber için emânete hiyânet olur şey değildir.» âyetini indirdi.

Hadîs yukarda geçtiği üzere çeşitli vecihlerde İbn Abbâs'tan rivâyet edilmiştir. Âyet-i kerîme Rasûlullah (s.a.) ı emâneti yerine getirme, ganîmeti bölüştürme ve başka konularda her türlü hiyânetten temize çıkarmaktadır.

Avfî, İbn Abbâs'dan «Bir peygamber için emânete hiyânet olur şey değildir.» âyeti hakkında rivâyet ediyor ki o; bazı seriyyelerde ganîmeti taksîm edip bazısında da taksîm etmemek sûretiyle emânete hiyanet olur şey değildir, şeklinde tefsîr etmiştir.

Dahhâk da aynı şeyi söylemiştir.

Muhammed İbn İshâk bu âyeti şöyle açıklar : Peygamberin, kendisine indirilenlerin bir kısmını ümmetine teblîğ etmemek sûretiyle emânete hiyânet etmesi olur şey değildir.

Hasan el-Basrî, Tâvûs, Mücâhid ve Dahhâk bu âyeti (وماكان لنبى ان يغلّ) «Bir peygamberin aldatılması olur şey değildir» şeklinde okumuşlardır.

Katâde ve Rebî' İbn Enes şöyle diyorlar : Bu âyet Bedir günü nâzil oldu. Ashâbtan bazıları (o gün) hiyânet etmişti.

İbn Cerîr bunu Katâde ve Rebî' İbn Enes'den rivâyet etmiştir. Bazıları da İbn Cerîr'in bu âyeti; emânete hiyânetle ithâm edilmesi olur şey değildir, anlamına gelecek şekilde okuduğunu hikâye ederler.

İbn Mâce rivâyet ediyor : Bize Ebu Bekr İbn Şeybe... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular : İstişâre edilen, güvenilir kişidir.»

Hadîsi Ebu Dâvûd ve Tirmizî de rivâyet etmiş, Neseî hadîsi daha genişçe nakletmiş ve hasendir, demiştir.

(.....)

Yine İbn Mâce der ki : Ebu Bekr... Câbir'den haber veriyor ki : Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular : Sizden birisi kardeşiyle istişâre ettiğinde (kardeşi ona) yol göstersin. Bu hadîsi sadece İbn Mâce tahrîc etmiştir.

Onlarla bir işte müşâvere edip de bir kere o işe azmettin mi, o konuda Allah'a tevekkül et. Çünkü Allah tevekkül edenleri sever.

«Allah, size yardım ederse artık sizi yenecek yoktur. Sizi yardımsız bırakırsa da O'ndan başka size yardım edecek kimdir?» Bu âyet-i kerîme Allah'ın : «Zafer, ancak Azîz ve Hakîm olan Allah'tandır.» (Âl-i İmrân, 126) kavli gibidir. Burada müminlere, kendisine tevekkül etmelerini emrederek : «Mü'minler sadece Allah'a tevekkül etsinler.» buyuruyor.

«Bir peygamber için emânete hiyânet olur şey değildir.» âyetini İbn Abbâs, Mücâhid ve başkaları; bir peygambere, ihânet etmek yaraşmaz, şeklinde tefsîr etmişlerdir. İbn Ebu Hâtim diyor : Bize babam... İbn Abbâs'tan rivâyet etti ki Bedir günü bir kaftan kaybedilmişti.

Sonra Allah Teâlâ;

«Kim böyle hâinlik ederse, kıyâmet günü hâinlik ettiği şey ile gelir. Sonra herkese kazandığı ödenir. Ve onlara zulmedilmez.» buyuruyor ki bu; şiddetli bir tehdîd, kuvvetli bir vaîddir. Emânete hiyânetin yasaklandığı müteaddid hadîs-i şerîfler vârid olmuştur. Şöyle ki :

İmâm Ahmed rivâyet ediyor : Bize Abdülmelik'in... Ebu Mâlik el Eşcaî'den, naklettiğine göre Rasûlullah şöyle buyurdu : Allah katında hiyânetin en büyüğü dünyadaki bir zirâ' (Kulaç) arâzîdeki hiyânettir ; Toprakta —ya da evde— komşu olan iki kişi görürsünüz. Birisi, diğerinin hissesinden bir kulacını kendi hissesine geçirir. Bunu yaptığında kıyâmet gününe kadar yedi kat yeryüzü onun boynuna geçirilmiş oldu.

İmâm Ahmed rivâyet ediyor : Bize Mûsâ İbn Dâvûd... Müstevrid İbn Şeddâd'dan nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Kim bizim bir işimizi üzerine alırsa evi olmazsa ev edinsin, ya da zevcesi yoksa evlensin veya hizmetçisi yoksa hizmetçi edinsin, veyahut da binek hayvanı yoksa bir binek hayvanı edinsin. Bunlardan başka bir şey alan (emânete) hiyânet etmiş olur.

Hadîsi başka bir senedle ve ayrı ifâdelerle olmak üzere Ebu Dâvûd şöyle rivâyet ediyor : Bize Mûsâ İbn Mervân... Müstevrid İbn Şeddâd'dan nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) : Kim bize vâlî olursa (önce) bir zevce edinsin. Eğer hizmetçisi yoksa bir hizmetçi edinsin, eğer evi yoksa bir ev edinsin, buyurdular. Ebu Bekir der ki : Rasûlullah (s.a.) ın:

Kim bunlardan başkasını edinirse ya hâindir ya da hırsız, buyurduğunu haber aldım.

Şeyhimiz Hâfız el-Mizzî der ki : Hadîsi Ca'fer İbn Muhammed el-Firyâbî, Mûsâ İbn Mervân'dan rivâyet etti ve Cübeyr İbn Nüfeyr'in yerine Abdurrahmân İbn Cübeyr'den rivâyetinin daha doğru olduğunu (bu rivâyetin doğruya daha çok benzediğini) söyledi.

İbn Cerîr diyor : Bize Ebu Küreyb... İbn Abbâs'tan nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular :

Sizden, kıyâmet günü yanında meleyen bir koyunla gelen bir adamı ben tanımayacağım. Adam; ey Muhammed, ey Muhammed, diye bağıracak. Ben de; Allah katında ben, senin için bir şey yapamam. Ben sana teblîğ etmiştim, diyeceğim. Yine sizden, kıyâmet günü yanında bağıran (böğüren) bir deve ile gelen bir adamı da ben tanımayacağım. Adam; ey Muhammed, ey Muhammed, diye bağıracak. Ben de; Allah katında senin için yapacağım bir şey yok. Ben sana teblîğ etmiştim, diyeceğim. Yine sizden birisi kıyâmet günü yanında kişneyen bir atla gelecek ve ben onu tanımayacağım. O kişi; ey Muhammed, ey Muhammed, diye bağıracak. Ben de; Allah katında senin için yapacağım bir şey yok. Ben sana daha önce teblîğ etmiştim, diyeceğim. Sizden birisi kıyâmet günü yanında kuru bir deri (post) ile gelecek ve ben onu da tanımayacağım. O kişi de; ey Muhammed, ey Muhammed, diye bağıracak. Ben yine; senin için Allah katında yapacağım bir şey yok. Ben sana (daha önce) teblîğ etmiştim, diyeceğim.

Hadîsi Kütüb-i Sitte müelliflerinden hiçbirisi tahrîc etmemişlerdir.

İmâm Ahmed diyor : Bize Süfyân... Ebu Humeyd es-Saidî'den nakletti ki, o şöyle dedi :

اِسْتَعْمَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ رَجُلاً مِنَ الأَزْدِ يُقَالُ لَهُ : اِبْنُ اللُّتْبِيَّةِ عَلَى الصَّدَقَةِ ، فَجَاءَ فَقَالَ : هَذَا لَكُمْ وَهَذَا أُهْدِيَ لِي . فَقَامَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلَى الْمِنْبَرِ فَقَالَ : مَا بَالُ الْعَامِلِ نَبْعَثُهُ فَيَجِيئُ فَيَقُولُ : هَذَا لَكُمْ وَهَذَا أُهْدِيَ لِي . أَفَلاَ جَلَسَ فِي بَيْتِ أَبِيهِ وَأُمِّهِ فَيَنْظُرَ أَيُهْدَى إِلَيْهِ أَمْ لاَ ؟ وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لاَ يَأْتِي أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنْهَا بِشَيْئٍ إِلاَّ جَاءَ (بِهِ) يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى رَقَبَتِهِ إِنْ كَانَ بَعِيراً لَهُ رُغَاءٌ ، أَوْ بَقَرَةً لَهُ خُوَارٌ ، أَوْ شَاةً تَيْعَرُ ، ثُمَّ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى رَأَيْنَا عُفْرَةَ إِبْطَيْهِ ثُمَّ قَالَ : اَللَّهُمَّ هَلْ بَلَّغْتُ ثَلاثاً

Rasûlullah (s.a.) Ezd kabîlesinden İbnu'l-Lütbiyye'yi zekât me'mûru olarak görevlendirmişti. Adam dönüşünde : Şunlar sizin, şunlar da bana hediye edildi, dedi. Rasûl-i Ekrem minbere çıkarak : (Zekât toplamaya) gönderdiğimiz me'mûra ne oluyor ki, geliyor da; şu sizin, şu da bana hediye edildi, diyor. Babasının ve anasının evinde otursaydı

da baksaydı kendisine hediye veriliyor mu, verilmiyor mu? Muhammed'in nefsi kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki, sizden birisi (zekât malından) bir şey aldığında kıyâmet günü o aldığı şey boynunda olarak gelir. Aldığı şey; deve ise bağıracak, inek ise böğürecek, koyun ise meleyecek, buyurup iki elini kaldırdı. O kadar kaldırdı ki, koltuk altının beyâzlarını gördük ve üç kerre şöyle buyurdular : Ey Allah'ım, teblîğ ettim mi?»

Hişâm İbn Urve ilâve ediyor : Ebu Humeyd dedi ki : Gözüm gördü, kulağım işitti. İsterseniz Zeyd İbn Sâbit'e sorun.

Hadîsi Buhârî ve Müslim Süfyân İbn Uyeyne'den rivâyetle tahrîc etmişlerdir.

İmâm Ahmed rivâyet ediyor : Bize İshak İbn Îsâ... Ebu Humeyd'den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular :

«Âmillerin (me'mûrların) hediyeleri hiyânettir.» Bu hadîsi sadece İmâm Ahmed tahrîc etmiş olup isnâdı zayıftır. Sanki bir önceki hadîsin muhtasarı gibidir.

Ebu Îsâ et-Tirmizî el-Ahkâm'ında tahrîc ediyor : Bize Ebu Küreyb... Muâz İbn Cebel'den nakletti ki; o şöyle dedi : Rasûlullah (s.a.) beni Yemen'e gönderdi. (Yolda) giderken peşimden birini göndererek geri çağırttı ve şöyle buyurdu :

Sana niçin adam gönderdim biliyor musun? Benim iznim olmadan hiç bir şey alma. Çünkü o hiyânettir. Ve «Kim böyle hâinlik ederse, kıyâmet günü hâinlik ettiği şey ile gelir.» Seni bunun için çağırttım. (Haydi şimdi) işine git.

Bu hadîs hasendir, garîbtir. Sadece bu vecihle biliyoruz. Bu konuda Adiyy İbn Amîre, Büreyde, Müstevrid İbn Şeddâd, Ebu Humeyd ve İbn Ömer'den de rivâyetler vardır.

İmâm Ahmed diyor : Bize İsmâîl İbn Uleyye... Ebu Hüreyre'nin şöyle dediğini nakletti :

Bir gün Rasûlullah (s.a.) aramızda kalktı ve hâinlik (emânete hiyâneti) andı. Onu çok büyük bir şey olarak gördü ve anlattı : Sonra da şöyle buyurdu :

Kıyâmet günü sizden birisi boynunda bağıran bir deve olduğu halde gelirken göreceğim. Ben onu tanımayacağım. (Ona yakınlık göstermiyeceğim) o kişi : Ey Allah'ın Rasûlü bana yardım et, diyecek. Ben de : Allah katında senin için yapabileceğim bir şey yok. Ben sana teblîğ etmiştim, diyeceğim. Yine kıyâmet günü sizden birisi boynunda kişneyen bir at olduğu halde gelecek. Ben ona yakınlık göstermeyeceğim. O : Ey Allah'ın Rasûlü bana yardım et, diyecek, Ben de ona : Allah katında senin için yapabileceğim bir şey yok. Ben sana teblîğ etmiştim, diyeceğim. Yine kıyâmet günü sizden birisi boynunda dalgalanan (kumaş) parçalarıyla gelecek. Ben ona yakınlık göstermeyeceğim. O :

Ey Allah'ın Rasûlü bana yardım et, diyecek. Ben de ona : Allah katında senin için yapabileceğim bir şey yok. Ben sana teblîğ etmiştim, diyeceğim. Yine kıyâmet günü sizden birisi boynunda bir mal olduğu halde gelecek. Ben ona da yakınlık göstermiyeceğim. O : Ey Allah'ın Rasûlü bana yardım et, diyerek medet umacak. Ben de ona : Senin için Allah katında yapabileceğim bir şey yok. Ben sana tebliğ etmiştim, diyeceğim.

Buhârî ve Müslim hadîsi Ebu Hayyân'dan rivâyetle tahrîc etmişlerdir.

İmâm Ahmed diyor : Bize Yahyâ İbn Saîd... Adiyy İbn Amîre el-Kindî'den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Kim bizim için bir iş yapar da ondan bir iğne ya da daha fazlasını gizlerse işte bu hiyânettir ve kıyâmet günü onunla gelecektir.

Ansâr'dan bir adam —Râvî Saîd İbn Ubâde olduğunu söylüyor ve sanki ben onu görür gibiyim diyor— Ey Allah'ın Rasûlü (bana verdiğiniz) işi geri alınız, dedi. Rasûl-i Ekrem :

Neden o? diye sordular. O : Şöyle şöyle dediğinizi işittim, dedi. Bunun üzerine Allah'ın Rasûlü : Bunu şimdi söylüyorum. Kimi bir işe me'mûr etmişsek onu azıyla, çoğuyla getirsin. Ona ne verilirse alsın, ne yasaklandıysa onu da bıraksın, buyurdular.

Hadîsi Müslim ve Ebu Dâvûd da muhtelif tarîklardan ve İsmâîl İbn Ebu Hâlid'den rivâyet etmişlerdir.

İmâm Ahmed diyor : Bize Ebu Muâviye'nin... Ebu Râfi'den naklettiğine göre o, şöyle dedi : Rasûlullah (s.a.) ikindiyi kıldığında bazan Abd'ül-Eşhel oğullarına gider akşam yaklaşıncaya kadar onlarla sohbet ederdi.

Ebu Râfi' anlatıyor : Rasûl—i Ekrem, akşam (namazı) için sür'atle giderken Bakî'e uğradı ve iki kere : Yazık sana (yazıklar olsun sana) buyurdu. Bu bana ağır geldi ve beni kasdettiğini zannederek geride kaldım. Rasûlullah (s.a.); sana ne oluyor? Yürü, buyurdular. Ben; bir şey mi yaptım ey Allah'ın Rasûlü? diye sordum.

O da ne ki? buyurdular. Ben yine; yazıklar olsun buyurdunuz, dedim. Efendimiz : Hayır, buyurdular. Ancak şu, falancanın kabridir. Onu falan kabîleye (zekât) me'mûru olarak göndermiştim. (Bizden habersiz olarak) bir elbiseyi almıştı. Şimdi ise o elbisenin ateşten bir benzeri ona giydirildi, buyurdular.

Abdullah İbn İmâm Ahmed diyor : Bize Abdullah İbn Sâlim'in... Ubâde İbn Sâmit'den naklettiğine göre :

Rasûlullah (s.a.) ganîmet olarak alınan deveden bir kılı eline almış ve şöyle buyurmuştu :

Bunda benim hissem, ancak sizden birininki kadardır. Emânete hiyönetten sakınınız. Zîrâ hiyânet kıyâmet günü sahibi için bir utançtır.

(Alınan ganîmet ya da emânet) bir ip ve iğne de olsa, bundan fazla da olsa (yerine ya da sahibine) veriniz. Hazarda ve seferde yakın ve uzak (düşmanla) Allah yolunda muhârebe ediniz. Muhakkak ki cihâd cennet kapılarından bir kapıdır ve Allah onunla sizi üzüntülerden kurtaracaktır. Allah'ın hadlerini uzağa ve yakına uygulayınız. Ayıplayanların ayıplaması, sizi Allah yolundan (Allah'ın emirlerini yerine getirmekten) alıkoymasın.

Hadîsin bir kısmını «Allah'ın hudûdunu uzağa ve yakına uygulayınız» kısmından itibâren İbn Mâce de rivâyet etmiştir.

Amr İbn Şuayb, babasından, o da dedesinden rivâyet ediyor ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular :

Bir iğne bile olsa (emâneti sahibine) veriniz. Zîrâ (emânete) hiyânet kıyâmet günü sahibine utanç ve ateştir.

Ebu Dâvûd rivâyet ediyor : Bize Osmân İbn Ebu Şeybe... Ebu Mes'ûd el-Ansârî'nin şöyle dediğini nakletti :

Rasûlullah (s.a.) beni (zekât) me'mûru olarak gönderdi. Sonra şöyle buyurdu : Git ey Ebu Mes'ûd. (Ama) ben seni kıyâmet günü sırtında hiyânet etmiş (bizden habersiz almış) olduğun zekât develerinden birisi bağırarak geldiğini görmeyeyim.

Ben : O halde gitmem, dedim. Rasûl-i Ekrem : O halde seni zorlamam, buyurdular.

Hadîsi sadece Ebu Dâvûd tahrîc etmiştir.

Ebu Bekr İbn Merdûyeh rivâyet ediyor : Bize Muhammed İbn Ahmed İbn İbrâhîm... İbn Büreyde'den, o da babasından Rasûlullah (s.a.) ın şöyle buyurduğunu nakletti :

Cehenneme bir taş atılır. Yetmiş sene düşer de dibine ulaşamaz. Sonra çalıntı mal (ganîmet ya da emânetten alınan mal) getirilir. O da taşla birlikte cehenneme atılır ve onu çalan kimseye : Haydi onu getir, denilir. İşte bu : «Kim böyle hâinlik ederse, kıyâmet günü hâinlik ettiği şey ile gelir» âyetinin anlamıdır.

İmâm Ahmed rivâyet ediyor : Bize Hâşim İbn el-Kâsım... Ömer İbn el-Hattâb'ın şöyle dediğini nakleder :

Hayber günü Rasûlullah (s.a.) ın ashâbından bir grup gelerek; falanca şehîd oldu, falanca şehîd oldu, dediler. Sonunda bir adam hakkında da; falanca şehîd oldu, dediler. Rasûlullah (s.a.) : Hayır, ben onu cehennemde, ganîmet malından çaldığı bir hırka —ya da bir aba— ile gördüm, buyurdu. Sonra da; ey Hattâb oğlu, git ve insanlara seslen; cennete ancak mü'min olanlar girer, buyurdular. Ben de çıktım ve; cennete ancak mü'min olanlar girer, diye seslendim.

Bu hadîsi Müslim ve Tirmizî de İkrime İbn Ammâr'dan rivâyet etmişler ve Tirmizî; hasendir, sahîhtir, demiştir.

İbn Cerîr diyor : Bize Saîd İbn Yahyâ... İbn Ömer'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.), Sa'd İbn Ubâde'yi zekât me'mûru olarak göndermiş ve o'na : Ey Sa'd, kıyâmet günü, bağıran bir deveyi taşıyarak gelmekten sakın, buyurmuş. Sa'd :

Almam da, onunla gelmem de, demiş. Rasûlullah (s.a.) onu (bu vazîfeden) af buyurmuş.

İmâm Ahmed rivâyet ediyor : Bize Ebu Saîd'in... Sâlim İbn Abdullah'tan naklettiğine göre; Sâlim, Mesleme İbn Abdülmelik'le birlikte Rum topraklarında iken bir adamın eşyâsı içinde ganîmetten çalınmış mal bulundu. Sâlim İbn Abdullah'a sordu. O da şöyle dedi : Babam Abdullah'ın, Ömer İbn el-Hattâb'dan bana rivâyet ettiğine göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :

Kimin eşyâsında ganîmetten çalınmış mal bulursanız onu (bulduğunuz çalıntı malı) yakınız. —Öyle zannediyorum ki, o kişiyi de dövünüz, buyurmuş.

Râvi anlatmaya devâm ediyor : O çalınan mal pazara çıkarıldı. Ancak o malın içinde bir mushaf bulundu. Bu husûsta Sâlim'e soruldu.

Sâlim; onu sat, bedelini de tasadduk et, dedi.

Ali İbn el-Medînî, Ebu Dâvûd ve Tirmizî de, Abdülazîz İbn Muhammed hadîsinden bu şekilde rivâyet etmişlerdir. Ayrıca Ebu Dâvûd'da şu ilâve vardır :

Abdülazîz ile birlikte Ebu İshâk el-Fezârî, Ebu Vâkıd el-Leysî Sâlih İbn Muhammed İbn Zâide'den rivâyet etmişlerdir.

Ali İbn el-Medînî, Buhârî ve başkaları diyor ki : Ebu Vâkıd'ın rivâyeti olan hadîs münkerdir.

Dârekutnî de diyor ki : Sahîh olan; bu ifâdenin sadece Sâlim'in fetvâlarından birisi oluşudur.

İmâm Ahmed İbn Hanbel ve arkadaşlarından ona tâbî olanlar hadîsin muktezâsınca fetvâ vermişler; Ebu Hanîfe, Mâlik, Şâfiî ve cumhûr ise buna muhâlefetle :

Ganîmet malından çalanın eşyâsı yakılmaz, ancak çaldığı miktardan dolayı ta'zîr cezası verilir, demişlerdir. Buhârî de; Rasûlullah (s.a.), ganîmet malından çalanın üzerine cenâze namazı kılmayı reddetmiş; fakat eşyâsını yakmamıştır, demiştir. Allah en iyisini bilir.

İbn Cerîr diyor : Bize Ahmed İbn Abdurrahmân... Abdullah İbn Enîs'den haber veriyor : Abdullah İbn Enîs ve Ömer İbn el-Hattâb bir gün zekât hakkında müzâkere ediyorlarmış. Ömer : Duymadın mı ki Rasûlullah (s.a.) zekât malından çalmayı zikrettiğinde; kim zekât malından bir deve ya da bir koyun çalarsa kıyâmet günü onu taşıyarak (gelir), buyurmuşlardı.

Abdullah İbn Enîs de : Evet duydum, demiş.

Hadîsi, İbn Mâce Amr İbn Sevvâd'dan, o da Abdullah İbn Vehb'den rivâyet etmiştir.

Emevî, Muâviye'den... o da Hasan'dan şöyle rivâyet ediyor : Zekât ya da ganîmet malından çalanın cezâsı yükünün (eşyâsının) çıkarılarak içindekilerle yakılmasıdır.

Emevî yine Muâviye'den... o da Ali'den şöyle rivâyet ediyor : (Zekât ya da ganîmet malından) çalanın yükü (eşyâsı) toplanır, yakılır ve ona (hırsızlık) haddinden az sopa vurulur.

İmâm Ahmed rivâyet ediyor : Bize Esved İbn Âmir... Cübeyr İbn Mâlik'den nakletti ki o, şöyle dedi : (Hz. Osmân'ın mushafı dışındaki) mushafların silinmesi emredilmişti. İbn Mes'ûd şöyle dedi :

Sizden kim bir mushaf çalmak isterse çalsın. Zîrâ kim birşey çalarsa kıyâmet günü onunla beraber gelecektir. Ve ilâve etti : Allah Rasûlü'nün ağzından yetmiş sûre okudum (öğrendim). Rasûl-i Ekrem'in ağzından almış olduğum bir şeyi terk mi edeyim?

Vekî', tefsîrinde... İbrâhîm'den rivâyet ediyor : (Müshaf-ı Osmânîden başka) Mushafların yakılması emredilince Abdullah (İbn Mes'ûd) : Ey insanlar, Mushafları çalınız. Zira kim bir şey çalarsa kıyâmet günü o çaldığıyla gelecektir. Mushaf ne güzel çalıntıdır ki sizden birisi kıyâmet günü onunla gelecektir, dedi.[1]

Dâvûd, Semure İbn Cündeb'den rivâyetle şöyle diyor : Rasûlullah (s.a.), bir ganîmet alındığında Bilâl'a emreder. O da insanlara nidâ eder, herkes aldığı ganîmetleri getirirdi. Rasûlullah (s.a.), ganîmetin beşte birini ayırdıktan sonra kalanı bölüştürürdü.

Bir gün bir adam (Bilâl'in) nidâsından sonra elinde kıldan bir yular ile geldi ve; ey Allah'ın Rasûlü, bu aldığımız ganîmetlerdendi, dedi. Efendimiz; Bilâl'in üç kerre nidâ ettiğini duydun mu? diye sordu. Adam; evet, dedi. Efendimiz; peki, onu getirmene engel olan nedir? diye sordu. Adam özür beyân ettiyse de Rasûlullah (s.a.); aslâ, sen kıyâmet günü bununla geleceksin. Bunu senden kabul etmem, buyurdular.

«Allah'ın rızâsına uyan kimse hiç Allah'ın hışmına uğrayan gibi olur mu? Onun varacağı yer cehennemdir. O, ne kötü dönüş yeridir.»

Allah'ın koyduğu (kanunlarda) O'nun rızâsına uyarak, Allah'ın hoşnûtluğuna sevâbına ve şiddetli azâbından kurtulmaya hak kazanan ile, onun öfkesini hakkeden ondan aslâ kurtulamıyacak olan, kıyâmet günü de varacağı yer cehennem olan kişi —ki cehennem kötü bir dönüş yeridir.— hiç eşit olur mu?

---

1 — Bu âyet; ister mushaf olsun, ister başka birşey olsun her türlü çalmayı yasaklamaktadır. Sünnet-i seniyye de bunu desteklemektedir. İbn Mes'ûd'un bu sözü, öyle sanıyoruz ki Hz. Osman'ın kendi mushafından başka mushafları yakma emri üzerine söylenmiştir. Zîrâ İbn Mes'ûd'un da bir mushafı bulunuyordu. Arapça nâşirlerin notu.

Kur'an-ı Kerîm'de bu âyetin benzerleri pek çoktur. Şu âyetler buna misâl verilebilir :

«Sana Rabbından indirilenin gerçek olduğunu bilen, hiç kör gibi midir?» (Ra'd, 19)

«Şimdi, kendisine güzel bir vaadde bulunduğunuz ve ona kavuşan kimse, dünya hayatında kendisine bir geçimlik verdiğimiz... kimse gibi midir?» (Kasas, 61)

Allah Teâlâ sonra :

«Onlar Allah katında derece derecedir.» buyuruyor.

Hasan el-Basrî ve Muhammed İbn İshâk âyeti şöyle açıklarlar : Hayır sahipleri de, şer sahipleri de derece derecedir.

Ebu Ubeyde ve Kisâî de şöyle derler : Cennetteki derece ve evlerinde; cehennemdeki yerlerinde eşit değildirler.

Nitekim başka bir âyette de : «Herbirinin işlediklerine karşılık dereceleri vardır.» (En'âm, 132) buyuruyor. Burada ise :

«Allah yaptıklarını görmektedir.» buyuruyor ki, yaptıklarını tamâmıyla onlara verecektir. Hayrı eksiltmek sûretiyle zulmetmeyecek, yaptıkları kötülükleri arttırmıyacak, bilakis herkesi yaptığıyla cezâlandıracaktır.

Andolsun ki Allah; mü'minlere büyük bir lutufta bulunmuştur. Zîrâ onlara Allah'ın âyetlerini okuyan, tezkiye eden kitâb ve hikmeti öğreten, karşılıklı konuşabilmeleri, soru sorabilmeleri, birlikte oturabilmeleri ve faydalanabilmeleri için kendi içlerinden bir peygamber göndermiştir.

Âyetteki (من انفسهم) kavli kendi içlerinden ve kendi cinslerinden şeklinde anlaşılmalıdır. Nitekim başka bir âyette : «Allah sizin için kendinizden eşler yarattı.» (Nahl, 72) buyurmuştur.

Başka âyetlerde de Allah Teâlâ şöyle buyurur : «De ki : Ben de ancak sizin gibi bir beşerim. Bana... vahyolunuyor.» (Fussilet, 6)

«Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de şüphesiz yemek yerler, sokaklarda gezinirlerdi.» (Furkan, 20)

«Senden önce gönderdiğimiz elçiler de ancak kasabalar halkından, kendilerine vahyettiğimiz birtakım erkeklerdi.» (Yûsuf, 109)

«Ey cin ve insan topluluğu, içinizden... peygamberler gelmedi mi?» (En'âm, 130)

Karşılıklı konuşma ve Allah kelâmını anlamak için, kendisine mürâcaat imkânı vermesi dolayısıyla, peygamberin kendi cinslerinden gönderilmiş olması lutufların en büyüğüdür. Onun için Allah Teâlâ :

Zîrâ onlara Allah'ın âyetlerini, Kur'ân-ı Kerîm'i okuyan, şirk ve câhiliyet hallerinde bulaşmış oldukları pislik ve kirlerden onların nefisleri temizlensin diye onlara iyiliği emredip kötülüğü yasaklamak sûretiyle kendilerini tezkiye eden, kitâb ve hikmeti, kur'an ve sünneti

öğreten, kendi içlerinden bir peygamber göndermiştir. Halbuki onlar daha önce, bu peygamberden önce herkese açık seçik belli olan bir azgınlık, cehâlet ve apaçık bir dalâlet içinde idiler, buyurmuştur.

İZÂHI

İstişâre

Bu konuda bazı mes'eleler vardır : Birinci mes'ele şudur : İstişâre sonunda bir görüş belirir ve kuvvet kazanırsa, artık ona dayanmak gerekmez, aksine Allah'ın yardımıyla, desteğine ve inâyetine i'timâd etmek gerekir. Yani asıl kastolunan kulun herhangi bir şeye değil, her konuda yalnız ve yalnız Allah'a dayanmasıdır.

İkinci mes'ele : Bu âyet gösteriyor ki, tevekkül bazı câhillerin söylediği gibi insanın kendini ihmâl etmesi değildir. Öyle olacak olsaydı; istişâre emri tevekkül emrine aykırı olurdu. Gerçekte tevekkül; insanın zâhirî sebeplere sarılmasıdır. Ancak tevekkül eden kişi gönlüyle, zâhirî sebeplerin her şeyi çözeceğine değil, Allah'ın korumasına güvenip dayanırlar. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, IX, 67 - 68)

Burada bazı sorular vardır : Birinci soru : Cennetin genişliğinin göklerin ve yeryüzünün genişliği kadar olması ne demektir? Bu soruda bazı vecihler vardır :

Birincisi; bu genişlikten maksad şudur : Eğer gökler ve yerler; kat kat olsaydı, her katı birbirinden ayrılmayan bölümlerden müteşekkil bir yüzey biçiminde bulunsaydı ve her kat birbirine değecek şekilde dümdüz olsaydı, işte bu, cennetin genişliğinin bir modeli olurdu ki bu sonsuz genişliğin derecesini Allah'dan başka kimse bilemez.

İkinci vecih : «Genişliği göklerle ve yeryüzü kadar olan» cennet yalnızca bir kişinin malıdır. Çünkü insan ancak kendi mülkü olan şeye rağbet eder. Dolayısıyla her şahsın mülkü olan cennetin genişliğinin bu derece olması gerekir.

Üçüncü vecih : Ebu Müslim der ki; burada bir başka vecih daha vardır. O da göklerle ve yeryüzüne karşılık cennet satışa çıkarılsaydı, ancak her ikisi cennetin bedeli olabilirlerdi. Çünkü sen bir şeyi bir başka şeyin mukâbilinde sattığın zaman ben ona şunu sundum, o da şu karşılığı verdi, (عرضت عليه وعارضته به) dersin. Bu takdîrde bu âyette geçen (عرضها) kelimesi, iki şey arasındaki ölçüde eşitlik yerine kullanılmaktadır. Kıymet kelimesi de böyledir. Çünkü o, bir şeyin bir şeye karşılık olması (المقاومة) teriminden alınmıştır. Dolayısıyla iki şeyden biri karşılık olarak diğerine denk olur.

Dördüncü vecih : Burada cennetin genişliğinin çok büyük olduğu anlatılmak istenmektedir. Çünkü bize göre; göklerle yeryüzünden daha geniş bir şey tasavvur etmek mümkün değildir. Bu âyetin benzeri «göklerle yer devâm ettiği sürece ebediyyen orada kalırlar.» kavlidir. Zîrâ bize göre; varlıklar içerisinde en uzun süre kalan göklerle yeryüzüdür. Bu sebeple biz bu âyette bildiğimiz şeye uygun bir hitâb ile karşılaşmış oluyoruz. Aynı durum yukardaki âyet için de sözkonusudur.

İkinci soru : Neden özellikle cennetin genişliği zikredilmiştir?

Bunun cevâbı da iki vecih iledir : Birincisi; genişliği böyle olunca bundan uzunluğunun daha fazla olacağı anlamı ortaya çıkar. Nitekim benzer bir ifâde Allah Teâlâ'nın şu kavlidir : «Orada örtüleri parlak atlastan yataklara yaslanırlar.» (Rahmân, 54) Bu âyette örtüler anlamına (بطائن) kelimesinin zikredilmesinin nedeni; örtülü kısmın, açık kısımdan daha az belirgin olduğunun bilinmesidir. Buradan şu netîce çıkar : Örtülü kısmı böyle olunca açık kısmı nasıl olur? Aynı husûs bu âyette de söz konusudur. Şöyle ki; cennetin genişliği böyle olursa, uzunluğu nasıl olabilir?

İkinci vecih : Kaffâl der ki : Buradaki genişlikten maksad uzunluğun karşıtı değildir. Aksine Araplar geniş ülke, geniş dâvâ, derken geniş ve büyük anlamına (عريضة) kelimesini kullanırlar. Bu terimin aslı şuradan gelmektedir : Genişliği yaygın olan şey dar olmaz. Dar olursa bu şey ince olur. Dolayısıyla âyette geçen (العرض) kelimesi genişlikten kinâye olarak kullanılmıştır.

Üçüncü soru : Siz diyorsunuz ki; cennet gökyüzündedir. O zaman nasıl cennetin genişliği gökyüzünün genişliği gibi olabilir? Buna cevâb iki vecih iledir :

Birincisi; bizim sözümüzden maksad; cennetin göklerin üzerinde, arş'ın altında olduğudur. Nitekim Aleyhissalâtü Vesselâm Efendimiz; Firdevs cennetini anlatırken onun tavanı Rabbının arş'ıdır buyurmuştur. Yine rivâyet edilir ki; Heraklius'un elçisi Hz. Peygambere siz cennetin genişliğinin göklerle yeryüzü kadar olduğunu iddiâ ediyorsunuz. Öyleyse cehennem nerededir? diye sorduğunda, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Sübhânallah, gündüz geldiğinde gece nerededir? O zaman bunun anlamı —Allah en iyisini bilir ya— felek döndüğü zaman âlemin bir tarafında gündüz olur. Gece ise o tarafın tersinde kalır. Cennet de aynı şekildedir. Cennet üst yüzünde, cehennemse alt yüzündedir. Nitekim Enes İbn Mâlik'e cennet gökyüzünde midir, yeryüzünde midir? denilmiş, o da hangi gökyüzü ve yeryüzü cenneti içine alabilir? Öyleyse nerededir? diye sorulduğunda, arş'ın altında, yedi göğün üstündedir, demiş.

İkinci vecih : Cennet ve cehennem şu anda yaratılmış değildir. Al-

lah Teâlâ kıyâmet koptuktan sonra onları yaratacaktır, diyenlerin sözüdür. Bu takdîrde cennetin gökyüzünün yerinde, cehennemin de yeryüzünün yerinde yaratılacağı uzak bir ihtimâl sayılamaz. Allah en iyisini bilendir. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, IX, 5 - 6)

İkinci mes'ele : Allah Teâlâ'nın Rasûlüne ümmetiyle istişâre etmesini emredişindeki faydalar konusundadır. Bu konuda birkaç vecih vardır :

Birincisi : Rasûlullah (s.a.) ın ümmeti ile istişâre etmesi; onların derecelerinin yüceliğini ve durumlarının üstün olmasını gerektirir. Bu ise, onların Hz. Peygamberin sonsuz derecelerini ve o'nun buyruklarına samîmiyetle itâat etmelerini gerektirir. Bu takdîrde Allah'ın Rasûlü onlarla istişâre etmemiş olsaydı, bu, kendilerinin durumunun değersizliğine işâret olur ve böylece kötü bir davranış örneği ortaya çıkardı.

İkincisi : Hz. Peygamber her ne kadar akıl bakımından insanların en mükemmeli ise de, şüphesiz ki halkın bilgileri sonsuzdur. Bir konuda bir insanın aklına gelen pek çok faydaların Hz. Peygamberin aklına gelmemiş olması uzak sayılamaz. Özellikle dünya işleriyle ilgili konularda bu daha açıktır. Çünkü Hz. Peygamber : Siz dünyanızın işlerini benden daha iyi bilirsiniz. Ben ise dininizin işlerini sizden daha iyi bilirim, buyurmuştur. Bunun için Hz. Peygamber; bir kavim istişâre ettiği sürece mutlakâ işlerinin en doğrusunu bulurlar, buyurmuştur.

Üçüncüsü; Hasan ve Süfyân İbn Uyeyne derler ki : Hz. Peygambere istişâre etmesi emredilmiştir ki; bununla ümmetinin ona bağlanıp istişâre etmesi gerçekleşsin. Ve böylece istişâre onun ümmeti hakkında sünneti olsun.

Dördüncüsü : Hz. Peygamber Uhud vak'asıyla ilgili olarak onlarla istişâre etmiş, onlar da Medîne dışına çıkılması konusunda fikir beyân etmişlerdir. Hz. Peygamberin temâyülü ise çıkmamak konusundadır. Hz. Peygamber Medîne'nin dışına çıkınca olanlar olmuştur. Eğer onlarla istişâre ettikten sonra onların fikirlerini yerine getirmemiş olsaydı, bu onun kalbinde kendileriyle istişâre etmesi netîcesinde bir takım şeylerin izinin kaldığına delâlet ederdi. Bunun için Allah Teâlâ o olaydan hemen sonra kendileriyle istişâre etmesini emrediyor ki; kalbinde bu olayla alâkalı en ufak bir iz kalmış olmadığını göstersin.

Beşincisi : Onlarla istişâre et. Ancak onlardan görüş ve bilgi bakımından yararlanmak için değil. Sadece onların akıllarının ölçüsünü ve anlayış dereceleriyle sana olan sevgi miktarlarını bilmek için istişâre et. Buyruğuna itâatlarındaki samîmiyetlerini ölç. Böylece kimin daha üstün olduğu ortaya çıkar ve onların mertebelerini belirlemiş ol.

Altıncısı : Onlarla istişâre et. Ancak sen onlara muhtâç olduğun için değil. Aksine sen kendileriyle istişâre edersen, her biri o olayla il-

gili en uygun şekli ortaya çıkarmak için çalışırlar ve rûhlar en uygun görüşün elde edilmesi üzerinde anlaşır, âhenk ve birlik sağlanır. Temiz rûhların bir nokta üzerinde birleşmesi, o mes'elenin elde edilmesine yardımcı olur. İşte namazdaki toplanma budur. Ve cemâatle namazın münferid namazdan üstün olmasının sırrı da buradan gelmektedir.

Yedincisi : Allah Teâlâ Hz. Muhammed'e ümmetiyle istişâre etmesini emretmekle; onların Allah katında bir değer ve kıymeti olduğunu göstermek istemiştir. Bu ise; onların hem Allah katında, hem Rasûlü katında, hem de halkın katında değerleri olduğunu ifâde eder.

Sekizincisi : Büyük hükümdârlar önemli işlerinde ancak kendi yakınları ve «havâss» adı verilen çevreleriyle istişâre ederler. Bunlar günâh işleyip de, Allah günâhlarını affedince belki akıllarından, belki zihinlerinden şöyle bir fikir geçebilir idi : Her ne kadar Allah bizi lutfuyla bağışladıysa da onun katında bizim yüce bir derecemiz kalmamış olmalıdır. İşte Allah Teâlâ, bu âyet-i kerîme ile o derecenin tevbeden sonra eksilmediğini, aksine daha fazla artmış olduğunu açıklıyor. Şöyle ki, bu olaydan önce Ben peygamberime sizinle istişâre etmesini buyurmamıştım. Ama bu olaydan sonra ona sizinle istişâre etmesini emrettim ki, sizin şu anda Allah katındaki derecenizin daha önceki derecenizden çok üstün olduğunu bilesiniz. Bunun nedeni şudur : Siz bu olaydan önce kendi amel ve itâatlarınızla geçiniyordunuz. Şu anda ise Benim rızkım ve bağışlamamla. Öyleyse şu andaki dereceniz ve mevkîinizin öncekinden daha üstün olması gerekir. Ve yine bilmeniz icâb eder ki; Benim affım sizin amelinizden daha büyüktür. Benim lutfum sizin itâatınızdan daha çoktur.

İlk üç vecih âyette zikredilmiştir. Geriye kalanlar ise burayı kaleme alırken benim zihnime gelenlerdir. Allah murâdının ne olduğunu ve kitâbının sırlarını en iyi bilendir. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, IX, 66 - 67)

İslâm'da Şûrâ Prensibi

Korku ve emniyet, savaş ve barış hallerinde milletin idâresi demek olan genel işlerde ve diğer dünyevî menfaatlarda müslümanlarla istişâre et. Uhud savaşından önce nasıl istişâre ettinse, yine her konuda istişâre etmeye devâm et ve özen göster. İsterse danıştıklarının görüşü yanlış olsun, sen istişâre et. Çünkü bütünüyle hayır; ümmetini bir işi yapmazdan önce o konuda istişâre etmeye alıştırıp, terbiye etmektir. Doğru da olsa istişâresiz başkanın emrine uymamalarını öğretmektedir. Çünkü iktidârlarının geleceğinde istişârede çok fayda vardır. Eğer bu büyük temeli iyice yerleştirirlerse gelecekte iktidârlarına yararlı olur. Zîrâ çoğunlukla topluluk ferdden daha az hatâ eder.

Milletin bütün işlerini tek bir kişinin direktifine teslîm etmesi ise çok büyük bir tehlikedir.

Üstâd Muhammed Abduh der ki : Kişinin ne istişâre etmesi, ne de istişâre edilmesi kolay değildir. İstişâre edilenler çok olursa o konuda da tartışma fazla olur. Görüş birliği sağlamak zorlaşır. Bu kadar zor ve engebeli olmasına rağmen Allah Teâlâ nebiyy-i zîşânına İslâm ümmetinin davranışlarında istişâre sünnetine uymalarını haber veriyor. Hz. Peygamber, son derece nezâket içerisinde ashâbıyla istişâre eder ve onların her görüşüne kulak verir, bazan kendi görüşünü bırakıp onların görüşüne dönerdi. Bu mes'elede üstâddan bunun dışında bir şey dinlemedim. Ancak ben derim ki; Mekke'de inen Şûrâ sûresinde İslâm hükûmeti için konulmuş bulunan ilk kurala ilâve olarak müslümanlara Şûrâ emredilmektedir. Nitekim Şûrâ sûresinde müslümanların bulunması gereken durumu açıklarken «ve onların işleri aralarında istişâre iledir» buyuruluyordu. İşlerden maksad normal olarak yöneticilerin yaptıkları umûmî işlerdir. Yoksa görüşlere göre değil de vahye göre serdedilen sırf dinî konulardaki mes'eleler değildir. Şâyet inançlar, ibâdetler, helâller ve harâmlar müşâvere ile karârlaştırılmış bulunsaydı, bu takdîrde din insan elinin mahsûlü olurdu. Halbuki din Allah tarafından konulmuştur. Bu konuda hiçbir kimsenin görüşüne i'tibâr yoktur. Ne peygamber devrinde, ne de ondan sonra, bu dinde insan elinin mahsûlü hiçbir şey yoktur. Ashâb-ı kirâm'dan nakledilir ki; onlar dünya ile ilgili problemlerde Hz. Peygambere, buyruğunun üstüne bir görüş sunmazlardı. Ancak Hz. Peygamber bu görüşünün vahye dayalı olmayıp, kendi görüşü olduğunu söyleyerek durumu açıklarsa görüş beyân ederlerdi. Nitekim Bedir günü Hz. Peygamber, Bedir kuyusundan daha aşağı bir yere konakladığı sırada, Habbâb İbn Münzir; ey Allah'ın Rasûlü, şu konakladığın yerde Allah mı seni konaklattı? O takdîrde burayı aşmak veya buradan geri durmak bizim elimizde değildir. Yoksa görüş, savaş ve tuzak mıdır demiş, Hz. Peygamber; hayır görüş, savaş ve tuzak buyurmuş. Bunun üzerine Habbâb İbn Münzir, ey Allah'ın Rasûlü, burası konaklanacak yer değil demiş. Halkı kaldırın da düşmandan daha fazla suya yakın olan bir yere varıp konaklayalım. Sonra buradan saldıralım demiş. (...) Bunun üzerine Hz. Peygamber sen güzel görüş beyân ettin diyerek onun görüşüyle amel etmiştir.

Hz. Peygamber Şûrâ kâidesini zamanında, durumun icâbına göre kullanmıştır. O gün müslümanlar azınlıkta bulunuyorlardı. Mekke'nin fethiyle sonuçlanacak olan hicret görevi geldiği zaman, toplam bir mescidi dolduruyorlardı. Buna rağmen Hz. Peygamber kendisiyle beraber bulunan görüş ve bilgi sahiplerinin büyük çoğunluğuyla istişâre ediyordu. Hattâ açıklanması zararlı olan mese'leleri bile onlara açıklıyor-

du. Nitekim Kureyş'lilerin Mekkę'den savaş için çıktıkları bilgisini alınca, Bedir harbinden önce ashâbıyla istişâre etmişti. Mes'ele ancak Muhâcirlerin ve Ansârın görüş birliği netîcesinde karârlaştırılmıştı. Aynı şekilde Uhud günü de onlarla istişâre etmişti. Böylece Hz. Peygamber vahyin gelip açıklanmasını emrettiği konuların dışında kalan her mevzûda ümmetiyle istişâre ederdi. Ve karârı anında uygulardı. Mekke'nin fethinden sonra müslümanların sayısı çoğalıp İslâmın hâkimiyeti Medîne'den uzak bölgelere yayılınca; uzak diyârdaki her kabîle veya köyde görüş sahibi olabilecek üstün değerli müslüman erler bulunuyordu. Devletin yüce yönetim noktasından uzakta bulunan bu insanların görüşlerini belirtmek üzere dönüşümlü olarak bir kural veya sistem koymak ihtiyâcı hissedilmiş olabilir. Ancak Hz. Peygamber bir çok neden ve hikmetle böyle bir kuralı koymamıştır :

Birincisi; bu konu İslâm ümmetinin zaman ve mekân içindeki sosyal durumunun değişmesine göre değişir. Hz. Peygamberin Mekke'nin fethinden sonra yaşamış olduğu o çok az süre insanların akın akın Allah'ın dinine girmeye başladıkları süredir. Allah'ın, Muhammed ümmetine imparatorlukların ve ülkelerin kapısını açacağını, milletleri emri altına vereceğini Hz. Peygamber biliyordu ve bunun müjdesini almıştı. İşte bütün bu nedenler, Hz. Peygamberin Mekke'nin fethinden hemen sonraki kısa hayat döneminde, İslâm ümmeti için elverişli olacak bir şûrâ kâidesini va'z etmesini engelliyordu. O'nun asrından sonra gelen dönemlerde, geniş ülkeler fethedilmiş, eski medeniyet mensûbu milletler ya müslüman olmuşlar veya İslâm'ın hâkimiyyetini kabullenmişlerdi. Peygamber bu kâideyi va'z etmemişti. Çünkü o zaman için uygun olan kuralların, her zaman için elverişli olmasının imkansızlığını biliyordu. Kezâ arapların ilkellik dönemlerinde uygun düşen bir kâidenin daha sonraki dönemlerine uygun düşmeyeceğini biliyordu. Binâenaleyh, en uygun olanı; Hz. Peygamberin şûrâ kâidelerini va'z etmeyip, ümmetin kendi şartlarına göre şûrâ şekillerini kabullenmeleridir.

Bir diğer hikmet de şu idi : Eğer Hz. Peygamber belirli bir zamanın ihtiyâcını esâs alan geçici şûrâ kuralları koymuş olsaydı, müslümanlar onu esâs alırlar, her zaman ve her yerde dinî bir ilke imiş gibi onu uygulamaya çalışırlardı. Halbuki bu karâr dinî bir emir değildir. Bu sebeple sahâbe-i güzîn Hz. Ebu Bekir'i halîfe seçerken, Hz. Peygamber onu bizim dinimiz için seçmiş, biz dünyamız için neden seçmeyelim? demişlerdi. Denebilir ki, böyle kâideler va'z edilmiş olsaydı, İslâm ümmetinin ihtiyâç halinde o kâideleri ortadan kaldırıp değiştirme ve tebdîl yoluyla tasarruflarda bulunmaları câiz olabilirdi. Biz deriz ki; Hz. Peygamber; siz dünyanızın işlerini benden daha iyi bilirsiniz, dediği halde (bunu Müslim rivâyet eder) ve : Sizin dininizle

ilgili konularda söyleneni yapın. Dünyanızla ilgili konulara gelince, siz bunu daha iyi bilirsiniz. (Bunu Ahmed İbn Hanbel rivâyet ediyor.) Buyurduğu halde; insanlar onun dünya ile ilgili sözlerinden bir çoğunu din olarak kabul etmişlerdir. İnsâflı bir kişi mes'eleyi iyice düşünür, avâm ve havâsstan ibâret olan mü'minler tabakasının şuûr yapısını gerçek şekilde bilir ise, bu gibi konularda halkın ekseriyetinin herhangi bir şeyi değiştirmeye rızâ göstermesinin çok zor olacağını anlar. Eğer Hz. Peygamber bunu koyup da değiştirmesine cevâz verseydi, onlar engellerler ve derler ki hayır, değiştirilemez. Peygamber tevâzu nedeniyle değiştirilmesine cevâz vermiş ve bizim görüşlerimizden rücû' etmekle hoşlanmayalım diye bizi eğitmiştir. Aslında en doğru görüş her hâlükârda o'nun görüşüdür. Bu söylediğimize en yakın örnek İmâm Ahmed merhûmun zayıf ve mürsel hadîsle amel etmeyi kıyâs ve ta'lîle tercîh etmesidir.

Bir diğer husûs da eğer; Hz. Peygamber bu kuralları kendiliğinden koymuş olsaydı, şûrâ ile amel etmemiş olurdu. Bu ise, onun için muhâldir. Zîrâ o, Allah'ın emrine muhâlefet etmekten uzaktır. Eğer bu kâideleri, yanında bulunan müslümanlarla istişâre ederek koymuş olsaydı, bu takdîrde ümmetinin çoğunluğunun karârlaştırdığı görüşü vaz' etmiş olurdu. Tıpkı uhud gününde savaşa çıkmak konusundaki karârı gibi. Daha önce de söylediğimiz gibi, ekseriyetin görüşü yanlış idi ve Hz. Peygamberin görüşüne aykırı idi. Rasûlullah (s.a.) bu gibi kimseleri ve hattâ fetihten sonra İslâm'a giren pek çok kimsenin karârlarına göre İslâm hükûmetinin kısâs ve ilkelerini vaz' etmeye râzı oldu mu? Yoksa bunu, her zaman uygun olan hükmü vermeye yetkili kılınan ümmetin çoğunluğuna mı terketti? Evet, bu yeteneğin mahiyyeti daha sonra açığa çıktı. Umûmun menfaatını garanti edecek bir kural koymaya o günkü kitlenin kabiliyetinin yeterli olmadığı anlaşıldı. Bunun için Hz. Ömer (r.a.) Hz. Ebubekir'e bîat ederken; ümmetin tehlikeye ve ihtilâfa düşmesinden korkarak acele davranmıştır ve bu konuda Ebubekir'e bîat âni bir olaydı. Allah müslümanları o gibi hallerin kötülüğünden muhâfaza etsin. Tekrâr o gibi durumlara dönmek uygun olmaz diye ifâde etmiştir. Kezâ Hz. Ebu Bekir de istişâre etmiş, onların hoşnûd olduğunu anlayınca, yerine halîfe adayı olarak Hz. Ömer'i göstermiştir ki, bir daha tefrika ve ihtilâfa mahal kalmasın. Nitekim az sonra bu konu da gelecektir. Eğer Hz. Ebu Bekir (r.a.), İslâm ümmetinin şûrâyı yerine getirme konusunda hazır olduğunu bilseydi; ihtilâf ve tefrikadan emîn olacaklarını kabul etseydi, mes'eleyi şûrâ hey'etine bırakır ve hayatında en uygun gördüğü kişiyi devlet başkanlığı görevine getirmek ve onun üzerinde oy birliğini sağlayarak dağılmayı önleyip öyle ölmek istemezdi.

Bazı kimseler derler ki : Hz. Ömer'e bîat şûrâya göre değil, ta'yîne

göre olmuştur. Halbuki azîz olan kitâbın apaçık hükmüne göre; İslâm hükûmetinin esâsı Şûrâ, Hz. Ebu Bekir'in Hz. Ömer'i yerine aday göstermesi ise sahâbenin görüşüdür ve Kur'an'ı neshedemeyeceği gibi, tahsîs ve takyîd de edemez. Sahâbenin cumhûru nasıl olmuşda bu karâra göre davranmış ve fakîhler de onu şer'î bir kaîde olarak benimsemişlerdir? Şiî veya şiî olmayan bağımsız araştırıcılar, fıkıhla meşgûl olan birine bu soruyu sordukları zaman, o kimse kendilerine fıkhî kurallara göre cevâb verir ve der ki; bu, ashâbın kabul ettiği ve üzerinde icmâ' ettiği bir görüştür. İcmâ' ise müstakil bir delildir ve onunla amel etmek gerekir. Biz diyoruz ki : Şîa ve diğer bağımsız araştırıcıları bu cevâb iknâ' etmez. Çünkü onlar icmâ'ın meydana geliş tarzını tartışmakta ve nassın bulunduğu hallerde icmâ'ın câiz olup olmadığını, icmâ'ın İslâmın menfaati gereği, kat'î bir mes'ele olup olmadığını tartışmaktadırlar. Ve demektedirler ki : İcmâ'ı kabul etsek bile Hz. Ebu Bekir, nass'a muhâlif olan bu konuda nasıl öne atılmıştır? Halbuki henüz o mevzûda icmâ' vâkî' olmamıştır. Siz diyorsunuz ki; bu husûsta icmâ' olduğu için uyulması gerekir. Halbuki daha o hayatta iken icmâ' gerçekleşmiş değildir? Doğrusu Hz. Ömer'e bîat, şûrâ ile olmuştur. Ancak bu şûrâ Hz. Ebu Bekir'in hayatında gerçekleşmiştir ve bunun önderliğini de az önce belirttiğimiz gibi bizzât Hz. Ebu Bekir yapmıştı. Hz. Ebu Bekir'in şûrâyla acele etmesinin sebebi; İslâm ümmeti arasında kendisinin vefâtından sonra ihtilâf, tefrika fitnelerinin doğması endîşesi idi. Bu sebeple kendisinden sonra gelen sahâbe arasında görüş ve yer sahibi olan kişilerle istişâre etti. Ve bunların ekseriyetinin Hz. Ömer konusunda muvâfakat ettiklerini gördü. Bir kısmının da, Hz. Ömer'in şiddetinden çekindiklerini tesbît ederek onların içindeki bu korkuyu izâle etmeye çalıştı ve; o beni çok yumuşak görüyor da bunun için şiddet gösteriyor gibi sözler söyledi. Yani ikisinin davranışlarının birleşmesinden denge ortaya çıktığı için böyle davrandığını belirtti. Hattâ Hz. Ebu Bekir vefâtından önce minbere çıkarak bu konuyu anlattı ve halkı da iknâ' etti. Böylece, daha halîfe hayattayken Ömer'i yerine aday gösterdi. Hastalığı esnâsında kendisine vekîl ve öldükten sonra da millete halîfe adayı olarak onu gösterdi. Ancak Hz. Ömer'in emîr olmasındaki ana kâide ümmetin ona bîat etmesiydi. Bîatın sahîh olması ise şûraya dayalı değildir. Herkesi tek bir görüş üzerinde birleştirip ümmeti memnûn edecek oy birliğini sağlamak için şûrâya ihtiyâç vardır. Eğer bu husûs, hall ve akd ehli arasında şûrâsız gerçekleşebilecekse —günümüzdeki cumhûriyet hükümetlerinde olduğu gibi seçim yoluyla veya benzer bir şekilde gerçekleştirmek mümkün ise— maksad hâsıl olmuş sayılır. Hz. Ebu Bekir'in hayatta iken Hz. Ömer'i halîfe seçtirmek için istişâre edip halkı iknâ' etmesi, onun ölümünden sonra ayrıca istişâre etmeye gerek duyurmamıştır. Bütün üm-

met ona bîat etmiş ve onu halîfe olarak kabul etmiştir. Böylece Hz. Ömer'in hilâfeti, şûrâdan sonra veya şûrâ vâsıtasıyla sağlanmış olan, oy birliğine dayalı bir hilâfettir.

Hz. Ömer'in şûrâ için belirli şahısları ta'yîn etmesi, onun bir içtihâdıdır. Bu da istişâre edilenlerin sayısının fazlalığından korkularak ihtilâf fitnesinin doğmasını önlemek için ve aynı zamanda şûrâ esâsını ayakta tutabilmek için yapılmış bir içtihâdtır. Hz. Ömer'in şûrâ için ta'yîn ettiği kişiler İslâm ümmeti içerisinde yeri ve görüşü olan insanlardır. Onlar bir konu üzerinde ittifâk ederlerse, ümmet onların görüşüne boyun eğer. Kezâ ihtilâf edecek olurlarsa, arkalarında onlara bağlanan bir grup vardır. Çünkü her birinin arkasında bir topluluk, onu müslümanların emîrliğine ehil olarak görüyordu. Hz. Ömer'in seçtiği bu insanlar ülü'l-Emr veya ülü'l-Emrin önderleri ve seçkinleriydi. Bunlar, istişâre edilmeye daha lâyık kişilerdi. (...) (Reşîd Rızâ, Tefsîr el-Menâr, IV, 199 - 203)

Azim ve Tevekkül

Reşîd Rızâ tevekkül konusunda da şöyle demektedir :

Allah Teâlâ, peygamberine istişâreyi emrettikten sonra, buyuruyor ki : «Bir azmettin mi artık Allah'a tevekkül et.» Yani bir konuda istişâre edip, şûrâ'nın tercîh ettiği görüş belirdikten sonra, o görüşü gerçekleştirmeye azmedip hazırlandın mı, artık gerçekleştirme konusunda Allah'a tevekkül et. O'nun yardım ve desteğine güven. Kendi gücüne, kuvvetine dayanma. İyi bil ki; senin gücünden daha fazla, daha mükemmel güç vardır. Senin güvenip dayanman ve bağlanman gereken güç O'dur. Sebepler tükenip kapılar kapandığında O'na sığınırız. Bu konuda üstâd (Muhammed Abduh şöyle der) : Bir fiile azmetmek; her ne kadar düşünme, sağlam görüşe ulaşma istişâre ve tedbîrler alındıktan sonra gerçekleşmekte ise de bütün bunlar, başarı için yeterli değildir. Başarı, ancak Allah'ın yardım ve tevfîkı ile mümkündür. Çünkü başarının önüne dikilen hâricî engelleri ancak Allah izâle eder. Bu sebeple mü'minin Allah'a güvenip dayanması onun gücüne ve kuvvetine i'timâd etmesi gerekir.

«Doğrusu Allah tevekkül edenleri sever.» Kanunu uyarınca sebeplere sarılmakla beraber, Allah'ın güç ve kudretine dayananları Allah sever. Kimide Allah severse, onu kendi lutfuyla şahsî güç ve kuvvetine dayanmaktan alıkoyar. (...) Kişi gurûr ve kibre kapıldığı için mes'elelere iyice bakamaz. Allah'ın buyruklarını gaflet ve alayla dinler. Mes'elelere erinerek el atar. Allah'a dayanan kişi görerek kulağını verir. İbret gözüyle bakar ve o zaman gözü demir gibi keskindir. Karârlılıkla elini atar, o zaman pençesi güçlü kuvvetlidir. Çünkü o, duyaı

ve görür. Hak için amel eder. Arzunun süslediği, gurûrun aldattığı bâtıl için değil. Böylece kudsî hadîsin doğrulayıcısı olur. Kudsî hadîste buyurulur ki : Ben onu sevdiğimde gördüğü gözü, duyduğu kulağı ve dokunduğu eli olurum. Âyet-i kerîme; şartları yerine gelmiş olan karârın uygulanmasının gerekliliğini açıkça belirtmektedir. Savaş ve yönetim gibi umûmu ilgilendiren mevzûlarda şartların en önemlisi istişâredir. Çünkü karârsızlık rûhtaki zayıflığın, ahlâktaki sarsıntının ifâdesidir. Söz ve davranışlarda kimseye güvenmemenin netîcesidir. Özellikle karârsız olan kişi, devlet başkanı veya ordu komutanı ise onun karârsızlığı başında bulunduğu devlete veya orduya güveni ortadan kaldırır. Bilhâssa bu karârsız davranış işe başladıktan sonra devâm ederse, daha tehlikelidir. Bunun için Hz. Peygamber; Uhud'da şûrâda beliren görüşten dönmek isteyenlere i'tibâr etmemiş, zırhını giymiş olduğu halde, onların şehrin dışına çıkmak istememelerini gözönüne almayarak çıkmıştır. Bu ise —daha yukarda belirtildiği gibi— kesîn sonuca vardıktan sonra şûrâ karârının uygulamaya konulmasının gerekliliğini gösterir. Böylece Hz. Peygamber onlara, her işin bir zamanı olduğunu ve istişârenin de bir vakti olduğunu bildirmiş, istişâre bitince iş zamanının geleceğini öğretmişti. Bir başkasının; şûrânın karârlarını uygulamaya başlayınca, karârını bozmasının, işini bırakmasının doğru olmayacağını belirtmiştir. O başkan, isterse şûrâ ehlinin görüşünün hatâlı olduğunu kabul etsin. Tıpkı Hz. Peygamberin Uhud savaşına çıkıştaki şûrâ karârının uygun olmadığını kabul etmesi gibi. Bu husûs, zararlardan en hafîf olanı istenir, kuralına ircâ' edilebilir. (...)

Yukarda açıklananlardan tevekkülün ancak sebeplere sarılmakla olabileceği ve tevekkül iddiâsında bulunup da sebepleri terketmenin akılsızlık, şerîatı bilmemek olduğunu görmüştük. Tevekkülün yeri kalbdir. Sebeplere göre davranmanın yeri organlardır. Allah'ın yarattığı fıtrat gereği; insan da bu karârı uygulayan kişidir. Allah'ın fıtratında ve yaratışında değişme göremezsiniz. Binâenaleyh şerîatta insan; sebeplere sarılmakla mükelleftir. Nitekim Allah Teâlâ Mülk sûresinde şöyle buyurur : «Yeryüzünü size boyun eğdiren O'dur. Öyleyse yerin sırtlarında dolaşın, Allah'ın verdiği rızıktan yeyin, sonunda dönüş O'nadır.» (Mülk, 15). Nisâ sûresinde ise şöyle buyurur : «Ey îmân edenler, ihtiyâtlı davranın, bölük bölük veya hep birden savaşa gidin.» (Nisâ, 71). Enfâl sûresinde ise şöyle buyurur : «Onlara karşı gücünüzün yettiği kadar Allah'ın düşmanı ve sizin düşmanlarınızı ve bunların dışında Allah'ın bilip sizin bilmediklerinizi sindirmek üzere kuvvet ve savaş atları hazırlayın. Allah yolunda sarfettiğiniz her şey, size haksızlık yapılmadan tamâmen ödenecektir.» (Enfâl, 60). Bakara sûresinde ise şöyle buyurur : «Ve azık edinin. Şüphesiz ki azığın en hayırlısı takvâdır.» (Bakara, 197) Hûd sûresinde peygamberi Lût (a.s.) a şöyle

emreder : «Geceleyin bir ara âilenle beraber yola çık.» (Hûd, 81). Mûsâ peygambere de şöyle emretmektedir : «Kullarımı geceleyin yola çıkar.» (Duhân, 23) Hz. Ya'kûb'un oğlu Yûsuf (a.s.) a söylediklerini aktarırken de şöyle buyurur : «Oğulcuğum, rü'yânı kardeşlerine anlatma, yoksa sana tuzak kurarlar. Zîrâ şeytân insanın apaçık düşmanıdır.» (Yûsuf, 5) Kezâ Ya'kûb'un şöyle dediğini aktarır : «Oğullarım, tek bir kapıdan değil, ayrı ayrı kapılardan girin. Ama Allah katında size bir faydam olmaz. Hüküm ancak Allah'ındır. O'na tevekkül ettim. Tevekkül edenler de O'na tevekkül etsinler.» (Yûsuf, 67). Böylece Allah'a tevekkül ettim diyenleri uyarmakla birlikte, Allah'a tevekkülün gereği de bu âyette hatırlatılarak iki vâcib birleştiriliyor. Bu ikisi arasında çelişki olmadığı, mü'minin bunlardan kendini uzak sayamayacağı belirtiliyor. Çünkü kişi tevekkül edip de gerekli tedbîri almaz, Allah'ın sebepler ve sonuçlarla ilgili kanununu gözönünde bulundurup hazırlanmazsa kaybettiğinde ve amacına ulaşamadığında; pişmân olur, yanar, şer'an ve aklen gülünç olur. Nitekim Allah Teâlâ israf konusunda şöyle buyuruyor : «Elini boynuna bağlayıp cimri kesilme, büsbütün de açıp tutumsuz olma. Yoksa pişmân olur, açıkta kalırsın.» (İsrâ, 29). Kişi; hazırlanıp sebeplere sarılır ve güvenir de kalbi Allah'tan gâfil olursa; çalışmasının boşa gitmesi ve maksadına ulaşmaması halinde paniğe kapılır, huzûrsuz olur. Sabredemez, dayanamaz. Kişiye işleri kolay gösteren sabır ve sebâttan uzaklaşır. Artık o insan, kayıpdan nasıl yararlanmak gerektiğini ve işlerini nasıl düzenlemek icâb ettiğini anlayamaz. Kurtuluş ve başarı ümîdi kalmaz, ümitsizliğe ve ye'se düşer. Bunun için Allah Teâlâ birçok âyet-i kerîme'de sabırla tevekkülü aynı yerde zikretmiştir. Nitekim İbrâhîm sûresinde kavmiyle tartışan peygamberlerden söz ederken şöyle buyuruyor : «Bize yollarımızı gösteren Allah'a niçin tevekkül etmeyelim? Bize ettiğiniz eziyete elbette sabredeceğiz. Tevekkül edenler ancak Allah'a tevekkül etsinler.» (İbrâhîm, 12). Peygamberler Allah'ın kendilerini ilâhî yola sevkettiğini bildiriyorlar ki bu yol sebepler konusundaki ilâhî kanunlardır. Ancak mütevekkil oldukları için kendilerini sabra alıştırdıklarını da bildiriyor. Diğer taraftan zulme uğradıktan sonra hicret edenler için : «Onlar ki sabrettiler ve Rablarına tevekkül ederler.» (Nahl, 42) buyuruyor. Kezâ Ankebût sûresinde; «iş yapanların mükâfâtı ne güzeldir. Onlar ki sabrederler ve Rablarına tevekkül ederler.» (Ankebût, 58 - 59) buyuruyor. İnananları; iş yapmak, sabır ve tevekkülle niteliyor. Peygamberlerin sonuncusu olan Hz. Peygambere de; «öyleyse O'nu vekîl edin. Ve müşriklerin söylediklerine sabret.» (Müzzemmil, 9) buyuruyor. Ayrıca ona «Kâfirlere ve münâfıklara uyma. Onların eziyyetlerinden vazgeç. Ve Allah'a tevekkül et. Vekîl olarak Allah yeter.» (Ahzâb, 48) buyuruyor. Burada sözüne güvenilmeyen kişilerin sözüne göre davranmayı yasak-

larken, tevekkül emri de birlikte geliyor. Sözüne güvenilmeyen insan; hîle yapar, aldatır ve doğruyu söylemez. Aynı zamanda bu âyette tevekkül ile istişâreyi de birleştiriyor. Bütün bunlar müsbet ve menfî yönleriyle sebeplere sarılmaya âmirdir. Ayrıca Talâk sûresinde rızıktan mahrûmiyyet veya genişlik bahis mevzûu iken, tevekkül sözkonusu ediliyor. Kezâ azgınların işkencelerine sabırdan sözedilirken; yine tevekkül bahis mevzûu ediliyor: «Allah müttakîlere kurtuluş yolu sağlar ve onlara beklemedikleri yerden rızık verir. Kim de Allah'a tevekkül ederse Allah ona yeter. Allah emrini yerine getirendir.» (Talâk, 43). Ayrıca âhiretten gafletten ve dünya rızkından genişliğine aldanmaktan vazgeçmeyi bildiren âyette de tevekkül bahis mevzûu ediliyor: «Size verilmiş olan herhangi bir şey sadece dünya hayatının metâıdır. Allah katında olan îmân edip tevekkül edenler için çok daha hayırlı ve daha süreklidir.» (Şûrâ, 36)

Sebeplere sarılmakla tevekkül etmeyi birlikte ele alan Kur'an'dan bu âyetlerle yetiniyoruz. Bu konudaki hadîs-i şerîf'lere gelince; en sahîhlerinden birisi cennete hesâbsız olarak girecek lerden bahseden hadîstir. Ahmed İbn Hanbel ile Buhârî ve Müslim'in Abdullah İbn Abbâs'tan merfû' olarak naklettikleri hadîs birkaç değişik ifâdeyle vârid olmuştur. Bunlardan biri şöyledir: Ümmetimden yetmişbin kişi hesâbsız olarak cennete girer. Bunlar muska yaptırmayan, uğura inanmayan ve ateşle dövme yaptırmayan ve Rablarına tevekkül edenlerdir. (...) Görüyorsunuz ki, hadîs-i şerîf'te tevekkül, bir takım vehme dayalı davranışları terketmeyle birlikte zikredilmiştir. Hadîs-i şerîf muskayla şifâ istemeyi reddetmiştir. Çünkü muska, şifânın hakîkî sebebi değildir. Ancak sebepleri bilmeyen ve kavrayamayan câhiller, bilinmez sebepler olduğunu söyleyerek muskadan şifâ umarlar. Şerîat, tabîat, akıl ve nakil; eşyayı hakîkî sebeplerinden öğrenmek gerektiği konusunda birleşmiştir. (...)

Bu hadîsten ayrı olarak bir diğer hadîste de şöyle buyurulur: Siz, eğer Allah'a hakkıyla tevekkül etseydiniz, kuşları rızıklandırdığı gibi sizi de rızıklandırırdı. Onlar sabahleyin aç karınla giderler, akşamleyin tok karınla dönerler. Bu hadîsi İmâm Ahmed, Tirmizî ve İbn Mâce zikretmişlerdir. Tirmizî bu hadîsin hasen ve sahîh olduğunu söyler. Hâkim de onu sahîh saymıştır. Zehebî tevekkülün çalışmayla beraber olduğu görüşünü bu hadîse dayandırır. Çünkü bahis mevzûu olan kuşlar, sabahleyin rızkını aramaya koşar, aç karınla gider, ama akşamleyin tok karınla dönerler. Hadîs-i şerîf kuş yuvasında durup kalırsa Allah ona hiç çalışmadan rızık indirir, demiyor.

Bu konuda bir diğer hadîs de şöyledir: Hz. Peygamberin yanına gelen ve devesini başı boş bırakmak isteyen birisi; Hz. Peygamber'e devemi bağlayıp öyle mi tevekkül edeyim? diye sormuş. Hz. Peygamber

de : Bağla, öyle tevekkül et, buyurmuş. Tirmizî bu hadîsi Enes'den rivâyet eder. (...)

Bu konuda selef-i sâlihînin pek çok rivâyetleri ve özlü sözleri vardır. (...) Ahmed İbn Hanbel'in oğlu Abdullah der ki : Ben babama dedim ki : Şu mütevekkiller; biz otururuz, Allah rızkımızı gönderir diyorlar. Ne dersin? O; bu, çirkin ve kötü bir sözdür, dedi ve Allah Azze ve Celle : «Cum'a günü namaza çağırıldığında Allah'ın zikrine koşunuz ve alış-verişi bırakınız,» buyuruyor, dedi. Yine Ahmed İbn Hanbel'in oğlu der ki; ben babama; biz, Allah'a tevekkül ediyoruz çalışıp kazanmayız, diyen bir topluluğun durumunu sorduğumda dedi ki : Bütün insanların Allah'a tevekkül etmesi gerekir. Ancak kendilerine de çalışıp kazanmak düşer. O söz, ahmak bir insanın sözüdür. Ahmed İbn Hanbel'in oğlu Sâlih'den rivâyet edilir ki; o babasına tevekkülü sorduğunda şöyle demiştir : Tevekkül güzel bir şeydir. Fakat kişiye gereken; insanlara yük olmamaktır. Kişi çalışmalı, âilesine ve evine yeterli olmalı ve işi bırakmamalıdır. (...) Hz. Ebubekir, Osmân, Abdurrahmân, Talha ve diğerleri (Allah onlardan râzı olsun.) ticâret yaparlardı. Hatta Ebubekir halîfe seçildiğinin ertesi günü pazara giderek sabahleyin omuzuna elbise asmış ve onları satıyormuş. Hz. Ömer ve Ebu Ubeyde gelip, ne yapıyorsun? demişler. O da alış-veriş yapıyorum, demiş. Onlar sen müslümanların başına geçtiğin halde niçin hâlâ ticâret yapıyorsun? dediklerinde, o, âilemi ne ile doyuracağım? demiş. Acaba bunu diyen Ebubekir mütevekkil değil miydi? Sahâbe-i güzîn kendi elinin kazancıyla yetinmeye çalışmışlardır. Ashâbtan; biz Allah'a tevekkül ettik. O çalışmadan bizi rızıklandırır diyene rastlanmamıştır. (Reşîd Rızâ, Tefsîr el-Menâr, IV, 205 - 213)

Hz. Peygamberin Gelişi

Allah Teâlâ'nın onlara bir peygamber göndermesi ve bu peygamberin de kendilerinden olması hiç şüphe yok ki, pek büyük bir lutufdur. Celâl sahibi olan Zât-ı Kibriyânın kendi ind-i İlâhîsinden bazı mahlûkâtına bir peygamber göndermesi pek büyük inâyetinin bir ifâdesidir. Bu lutf-u inâyet ancak kerem ve ihsân sahibi Zât-ı İlâhîden feyezân edebilir. Bu ilâhî lutuf ve ihsân karşısında hiç bir beşerî değerin sözü olmaz. Beşer denilen şu kitle de neci oluyor... Ne değeri var şu mahlûkâtın ki, Allah Teâlâ, onları kendi ind-i İlâhîsinde zikre şâyân görsün. Onlara böyle bir lutf ve inâyeti müyesser kılsın. Allah Teâlâ'nın mü'minlere bahşettiği lutf-u inâyetin miktârı o dereceye ulaşıyor ki, kendi ind-i İlâhîsinden onlara bir peygamber gönderdiği gibi, bu gelen peygamber onlara âyetlerini ve kelâmını okuyor. Şâyet Allah'ın

lutf-u inâyeti olmasaydı ne onlara böyle hesâbsız ihsânlarda bulunurdu, ne de kullarından hiç bir karşılık beklemeden onları rahmet deryâsına daldırırdı.

Bu gelen peygamberin «kendi içlerinden» olması ise bu ilâhî lutfu kat kat fazlalaştırıyor. Âyet-i kerîme'de «Onlardan» denmiyor da, «kendi içlerinden» buyuruluyor. Zîrâ Kur'an-ı Azîmüşşân'da geçen (من انفسهم) ta'bîrindeki ifâde kudreti çok derin mânâlar ihtivâ ettiği gibi ilhâm vermesi yönünden de geniş delâletler ifâde etmektedir... Gerçekten Peygamber-i Zîşân ile mü'minler arasındaki münâsebetler kendi içlerinden bir kişinin, diğer kişi ile münâsebetleri gibidir. Yoksa ferdin toplulukla olan münâsebeti gibi değildir. Mes'ele, sadece Rasûlullah'ın onlardan bir ferd olmasıyla bitmiyor. Peygamber ile mü'minler arasındaki münâsebetler bundan çok daha derin ve daha ileri münâsebetlerdir. Hem bu îmân sâyesinde, onlar peygamber ile bu derece münâsebet kurabilmektedirler. Ve Allah Teâlâ'nın verdiği lutf-u ihsân sâyesinde böyle yüce ufka yükselebilmektedirler. Ve bu, Allah Teâlâ'nın mü' minler üzerinde bir lutf-u ihsânı birkaç misli fazladır. Bir kere onlara bir peygamber göndermesi Allah'ın lutf-u inâyetinin nümûnesidir. Onların nefsinin peygamberin nefsi ile münâsebettâr olması ayrı bir lutf-u ihsân örneğidir. Peygamberin de onlarla böyle güzel ve tatlı münâsebet te'mîn etmesi Allah Teâlâ'nın başka bir ihsânının eseridir.

Diğer taraftan bu ulvî lutfun eseri, pratik netîcelerde de kendisini gösteriyor. Onların kendi benlikleri, yaşadıkları hayat ve insanlık tarihindeki yerleri bu lutfun güzel bir nümûnesidir.

«Bu Peygamber onlara Allah'ın âyetlerini okur, kendilerini tezkiye eder ve onlara kitâbı ve hikmeti öğretir.»

Bu lutf-u ihsân iki büyük sâhâda tecellî ediyor :

a — Allah Teâlâ'nın kendi içlerinden onlara bir peygamber göndermesi ile ortaya çıkan ilâhî ihsân, bu gelen peygamberin kendilerine Allah Teâlâ'nın kelâmı ile hitâb etmesi ile daha da artıyor.

«Bu peygamber onlara Allah'ın âyetlerini okur.»

Şâyet insanoğlu tek başına bu ilâhî lutf-u ihsânı düşünüp, idrâk etseydi bütün benliği ile titrer, bütün varlığı ile Hak Sübhânehu ve Teâlâ'nın huzûru izzetinde eğilerek secdeye varırdı. O'na şükreder, ibâdet ederdi.

Şâyet beşer cinsi Allah Zülcelâl'in kendisine lutfederek, kelâmı İlâhîsi ile hitâb edişindeki ulviyyeti kavrasaydı... Evet, insanoğluna zâtı ve sıfatına dâir ma'lûmâtdan söz etmek için hitâb edişini ve Ulûhiyyetinin mâhiyyetini ve husûsiyyetlerini açıklamak için hitâb edişini anlasaydı... Ne büyük ikrâmlarda bulunduğunu idrâk ederdi. Hak Teâlâ insana insan olması i'tibârı ile hitâb ediyor. O zayıf ve âciz kulun hayatından ve durumundan, heyecânından, hareket ve sükûnetin-

den söz ediyor. İnsanı hayat verecek şeylere davet etmek, gönlüne ve haline uygun olan doğru yolu göstermek ve beşeriyyeti genişliği gökler ve yeri ihâta eden cennetlere davet etmek için hitâb ediyor...

Bu, Allah Tâlâ'nın o lutfu, ihsânı ve fazlı ile birlikte yürüyen kerem ve feyzinden başka bir mânâ ifâde etmez.

Hiç şüphe yok ki, Allah Teâlâ bütün âlemlerden müstağnîdir. Âciz ve zayıf olan insanoğlu ise, pek fakîr ve muhtâç durumdadır... İşte O Celîl olan Zât-ı Kibriyâ bu fakîr ve muhtâç olan insanoğlunu bütün varlığı ile kuşatıyor, lutf-u inâyeti sâyesinde ilâhî daveti ile onu adım adım ta'kîb ediyor. Şu fakîr ve âciz insanoğluna hitâb eden, onu Hakka davet eden ve davetini tekrâr be tekrâr zikreden; Ganî olan Allah Teâlâ'dır.

Ne ikrâm!.. Ne lutuf!.. Hadsiz şükürlerle ödenmesi mümkün olmayan ne büyük fazl-u atâ Allah'ım!..

«Ve onları tekziye eder.» Tertemiz yapar onları. Pirpâk kılar ve yüceltir... Düşünce ve fikirlerini, gönül ve duygularını temizler... Evlerini, eşyâlarını, içtimâî nizâmlarını temizler. Onları putperestliğin, şirkin, hurâfe ve efsânelerin pisliklerinden temizler. Ve bunlardan beşer hayatında arta kalan, insanın insanlığını lekeleyen, insanlığın mânâsını unutturan âdet ve alışkanlıklardan, aşağılık merâsim ve hareketlerden temizler... Onları câhiliyyetin kirlerinden temizlediği gibi, câhiliyyet devrinden kalma kirli âdet ve alışkanlıklardan, değer ve ölçülerden tertemiz kılar.

Her câhiliyyet devrinden arta kalan birtakım kirlilikler ve pislikler vardır. Arabların câhiliyyetinden de arta kalan bir yığın pislikler mevcûd idi. İşte bunlardan bir kısmını Hazret-i Ca'fer İbn Ebu Tâlib şöyle anlatmaktadır : Kureyşlilerin elçilerinin yanında Habeşistân Necâşî'sinin huzûrunda o devir câhiliyyet âdetlerinden söz ederken diyor ki, —Kureyş elçileri Necâşî'nin yanına gelip, müslüman muhâcirlerin geri döndürülmesini taleb etmişlerdi.—

Ey kral, biz câhiliyyet ehli kimseler idik. Putlara tapar, ölü eti yer, fuhşu irtikâb eder, sıla-i rahim tanımaz, komşulara kötülük yapar bir kavim idik. İçimizden kuvvetli olanlar zayıf olanları ezer ve yerdi. İşte biz, böyle bir halde iken Allah Teâlâ bize kendi içimizden bir peygamber gönderdi. Biz onun soyunu ve doğruluğunu bilir, iffetli ve emîn bir kişi olduğunu kabul ederdik. Bizi tek bir Allah'a —tevhîde— çağırdı. O'na ibâdet etmeye davet etti. Daha önce bizim ve atalarımızın Allah'tan başka ibâdet eder oldukları taştan ve ağaçtan yapma şeylere ibâdet etmememizi istedi. Doğru sözlü olmayı, emânete riâyet etmeyi, sıla-i rahim yapıp etrafımızda bulunanlara karşı iyi muâmele etmemizi emretti. Başkasının mahremine tecâvüz etmeyi ve kan dökmeyi yasakladı. Fuhşu irtikâb etmeyi, yalan söylemeyi, yetîmlerin malını ye-

meyi, temiz kadınlara iftirâ atmayı nehyetti. Allah'a ibâdet etmemizi, O'na aslâ şirk koşmamamızı emretti. Namaz kılmamızı, zekât vermemizi ve oruç tutmamızı emretti.

O câhiliyyet devrinden arta kalan pislikler arasında Hz. Âişe (r.a.) nin anlattığı ve iki cins arasındaki münâsebetleri tasvîr eden şu fıkraya dikkat ediniz. Bu gülünç ve çirkin durumu ifâde eden metin Sahîh-i Buhârî'de aynen şu şekildedir.

Cahiliyyet devrinde nikâh dört şekilde yapılırdı :

1 — Bugünkü halkın yaptığı gibi nikâh. Bir adam, birisinin kızı ve evlâtlığı ile nişânlanır, mehrini öder, sonra da nikâhlanırdı.

2 — İkinci bir nikâh şekli de şöyle idi : Karısı hayızdan temizlenince adam karısına derdi ki; falancaya var ve onunla birleş. Kadının kocası bundan sonra ona hiç yaklaşmazdı. Temâs ettiği adamdan hâmile kaldığı anlaşılıncaya kadar karısından uzaklaşırdı. Hâmile kaldığı anlaşılınca isterse ve severse karısı ile birleşirdi. Daha çok, doğacak çocuğun necâbeti için böyle yaparlardı. Bu nikâha İstibdâ' nikâhı adı verilirdi.

3 — Bir başka nikâh şekli de şöyle idi : On kişiden, aşağı olmamak üzere bir topluluk birleşerek bir kadının yanına girip hepsi birden onunla temâs ederlerdi. Kadın hâmile kalıp da çocuk dünyaya gelince; çocuğun doğumundan birkaç gün sonra, kadın onların hepsine haber yollardı. İçlerinden hiç bir erkek gelmemezlik etmezdi. Hepsi birden toplanınca kadın : Sizin işinizden olan şeyi biliyorsunuz. İşte şimdi doğum yaptım. Bu çocuk senindir ey falan, derdi ve içlerinden sevdiğinin adını verirdi. Çocuk o adama verilirdi ve adam çocuğu almamazlık edemezdi.

4 — Son olarak da şöyle bir nikâh şekli vardı : Bir çok kişi toplanır ve bir kadının yanına girerlerdi. Kadın gelenlerden hiç birisini geri çevirmezdi. Bunlar umûma âit kadınlardı. Kapılarının üzerine işâretler çekerlerdi. Bununla tanınırlardı. İsteyen kimse bu kadınların yanına girerdi. Herhangi birisinden hâmile kalır da çocuğunu doğurursa bütün o erkekler yanına gelir toplanırlardı. Ehl-i vukûf bir kişiyi çocuğun babasını tesbît etmesi için çağırırlardı. Sonra o fâhişe kadının doğurduğu yavruyu ehl-i vukûf'un tesbît ettiği şahsa verirlerdi ve o kişi bunu kabullenmekten imtinâ' etmezdi. Hz. Peygamberin bi'setiyle bütün o câhiliyyet devrinden kalma nikâh şekilleri ibtâl edilmiş ve bugünkü haline gelmiştir.

Yukarda geçen ibâreden; hiç bir tefsîre ihtiyâç hissetmeden insan düşüncesinin ne derece aşağılık durumlara düştüğünü, ne kadar behî-

mîleştiğini anlamak mümkündür. Bir insanın karısını gönderip de başka bir erkekten kendisine necîb bir evlâd getirmesini istemesi, ne derece düşük bir durumda olduğunu anlatmaya kâfîdir. Tıpkı atını veya devesini asîl ve tohumluk bir hayvana çektirip iyi bir döl elde etmek gibi!...

Ne âdî bir tasavvur... On kişiyi aşmamak üzere bir topluluğun (!) birleşerek bir kadın ile temâs etmesi... Sonra kadının bunlardan birini seçip çocuğuna onun adını vermesi.

Gayr-i meşrû hayata gelince —ki, yukarda zikri geçen hadîs-i şerîf'te dördüncü sırayı işgâl ediyor— tamâmen zulmün ve fuhşun kendisidir. Diğerlerinden farklı tarafı sadece meydana gelen şeyin ehl-i vukûf bir kişiye atfedilmesidir. Ve bunda utanılacak hiç bir taraf bulunmuyordu. (!) Çocuk kendisine atfedilen kimse de çocuğa sahip çıkmaktan imtinâ' etmiyordu!..

Büsbütün bir çirkefti bu hal. İşte İslâm bu çirkeften kurtardı arapları... Bu pislikten temizledi onları. Ve şâyet İslâm olmasaydı arablar hâlâ o çirkefin içine batacaklardı. Hem de ta gırtlaklarına kadar gömüleceklerdi.

Cinsî münâsebetler mevzûunda zikrettiğimiz câhiliyyet devrinin bu aşağılık hali sadece kadın anlayışının bir kısmını teşkîl ediyordu. Bakınız Üstâd Ebu'l-Hasan el-Nedvî, «Müslümanların Gerilemesiyle Dünya Neler Kaybetti?» adlı kıymetli eserinde şöyle diyor : Câhiliyyet devrinde kadın; zulüm ve aldatılmanın hedefi idi. Hakkı çiğneniyor, malı yağma ediliyordu. Boşandıktan veya kocası öldükten sonra beğendiği erkek ile evlenmekten men'ediliyordu. Eşyâ ve hayvan gibi elden ele intikâl ediyordu. İbn Abbâs rivâyetinde der ki : Bir kimsenin babası veya vârisi, öldüğü zaman onun eşi kendisine kalırdı. Mehrini verinceye kadar onu tutabilir veya habsedebilirdi. Şâyet mehrini vermezse, ölünceye kadar bekletirdi. Atâ İbn Ebu Rebâh der ki : Câhiliyyet devrinde bir adam ölünce karısının evlenebilmesi için o âileden bir çocuk varsa, o büyüyünceye kadar bekletilirdi.

Süddî der ki : Câhiliyyet devrinde bir adamın kardeşi, babası veya oğlu ölür de bir kadın geriye bırakırsa, vârislerinden birisi onun üzerine elbisesini attığı takdîrde ilk kocasının mehri ile kendisine nikâhlar, yahut da başkasına nikâhlayarak mehrini almaya hak kazanırdı. Şâyet ölen adamın karısı kaçar ve kurtulursa âilesinin yanına gider ve kurtulurdu.

Câhiliyyet devrinde kadının hiç bir değeri yoktu. Erkekler haklarından istifâde edip gerektiği gibi kullandıkları halde kadınlar kullanamıyorlardı. Kadınlara verilen mehir elinden alınıyor ve sırf eziyyet olsun diye bekletiliyordu. Kocasının haksızlıkları ile karşılaşır ve ba-

zan da kocası kendisinden yüz çevirirdi. Bazan bakımsız olarak askıda kalıyor ve kendi haline terkediliyordu. Bir takım yiyecekler sadece erkeklere mahsûs idi. Kadınlara yasaktı. Hiç bir hudût tanımadan bir erkek istediği kadın ile evlenebilirdi.

Bu devirde kız çocuğundan nefret o kadar ilerlemişti ki; onları diri diri toprağa gömecek hale gelmişti. —Meydânî'nin naklettiğine göre— Heysem İbn Adî şöyle anlatır : Kız çocuklarını diri diri toprağa gömmek âdeti; bütün arap kabîlelerinde cârî olmakla beraber, ancak on kişide bir kişi yapardı. İslâmiyyetin ilk devirlerinde, kız çocuğunu toprağa gömmek âdeti üzerinde muhtelif fikirler serdediliyordu. Bir kısmı sırf namuslarını korumak için kızlarını toprağa gömüyordu. Yahut da üzerlerine bir şerefsizliğin gelmesinden çekindikleri için. Bir kısmı da mavi gözlü, siyahî, cüzzâmlı veya topal çocuklarından nefret ettiklerinden dolayı toprağa gömüyorlardı. Bazı kimseler de geçim sıkıntısından ötürü fakîrlik korkusu ile kız çocuklarını diri diri toprağa gömerlerdi.

Kız çocuklarını o kadar çirkin ve acı bir şekilde toprağa gömerlerdi ki, pek az kurtulanlar olurdu. Kızın babasının seferde bulunması veya meşgûliyeti yüzünden bazan gömme işi gecikebilirdi. Bu takdîrde çocuk büyür ve aklı başına gelirdi. Böyle olanlardan insanı fiğâna sevkedecek kadar acı hikâyeler nakledilirdi. Bir kısım kimseler de kız çocuklarını bu duruma gelince bir yar kenarından aşağı atar ve yuvarlarlardı.

Bu çirkefler meyânında —hattâ bütün bunların esâs sebebi— çok gülünç ve alçak bir veche arz eden şirk ve putperestlik belâsı gelirdi. Üstâd Ebu'l-Hasan Ali el-Nedvî zikri geçen eserinde bu husûsu da şöyle özetler :

«Câhiliyyet devri arabları en iğrenç putperestlik ve şirk deryâsına son derece dalmışlardı. Her kabîlenin, her şehrin ve her bölgenin husûsî bir putu olurdu. Hattâ her evin ayrı ve kendisine hâs bir putu bulunurdu. Kelbî diyor ki : Mekke'de her ev sahibinin ayrı bir putu bulunurdu ve evinde ona tapınırdı. Bir Mekke'li sefere çıkmak istediği zaman, evinde yaptığı en son iş; putunu silmek ve okşamak oluyordu. Seferden döndüğü zaman da evine ilk girdiğinde yaptığı ilk iş; putunun önüne varıp onu okşamaktı.

Araplar putperestlikte o derece ileri gitmişlerdi ki; bazıları bir evi, bazıları bir putu, bir eve veya puta gücü yetmeyenler de bir taşı Kâ'be' nin haremine diker veya sevdiği, hoşuna giden bir yere kor, sonra da tıpkı Beyt'ül-Harâm'ı tavâf eder gibi onu tavâf ederdi ve buna «Ensâb» adını verirlerdi.

Sırf Allah'a ibâdet edilmek için yapılmış olan Kâbe'nin hareminde veya çevresinde tam üçyüzaltmış tane put vardı. Daha sonra ilerleyerek

putperestlik yerine taşlara tapınmaya başlamışlardı. İmâm Buhârî Ebu Recâ el-Utâridî'den rivâyeten diyor : Ebu Recâ dedi ki : Biz taşlara tapınır idik. Tapındığımız taştan daha iyi bir taş görünce onu atar, bunu alır, üstüne bir miktar süt sağdıktan sonra çevresini tavâf etmeye başlardık.

Kelbî diyor ki : Bir kimse sefere gittiği zaman, konak mahalline varınca dört tane taş alır, içlerinden en iyisini seçerek onu Rab edinirdi. Diğer üç taşı da üzerine yemek pişirecek kazanını koymak için dizer ve ocak taşı yapardı. Tekrâr yolculuğa başlayınca hepsini de olduğu yerde bırakırdı.

Her yerde ve her devirde müşrik milletlerde olduğu gibi arapların da cinlerden, meleklerden ve yıldızlardan birçok ilâhları vardı. Meleklerin, Allah'ın kızı olduğuna inanıyorlardı. Bunun için de melekleri ilâhları indinde kendilerine şefâatçı olarak kabul ediyorlardı. Ve onlara tapınıyorlardı. Ayrıca cinleri de Allah'a eş tanıyorlardı. Onların kudret ve te'sîrlerine inanıp tapınıyorlardı. Kelbî diyor ki : Huzâa kabîlesinden Melik oğulları cinlere tapar idiler. Saîd de der ki : Himyer kabîlesi güneşe tapar idi. Kinâne kabilesi de aya tapardı. Temîm kabîlesi Debrân'a, Lahm ve Cüzâm kabîlesi Müşterî'ye, Tay kabîlesi Süheyl'e, Kays kabîlesi Sirius'a, Esed kabîlesi de Utârid'e tapardı.

Putperestliğin bu derece basît ve iptidâî durumuyla karşı karşıya bulunmak; bunun kalblere serpeceği dalâlet ve pisliği, pratik hayatta meydana getireceği gülünç tasavvurları anlamak için yeter... Sonra İslâm'ın arab milletini nereden nereye götürdüğünü ve nasıl bir intikâl ile değiştirdiğini anlatacağı gibi, arapların hayat ve tasavvurlarında ne büyük temizliklere giriştiğinin anlaşılması için de önemlidir. Bu çirkefler meyânında onların düşmüş bulunduğu ahlâkî ve içtimâî hastalıklar da bulunuyor idi ki, arap insanının şuûrunda bunlar başlıca iftihâr ve övünme vâsıtasıydı. Piyasalarında, çarşı ve pazarlarında en çok övündükleri şeyler arasında içkiden tutun da kumar ve kabîlevî kan gütme âdetlerine kadar her türlü fikrî gelişmeyi engelleyici ve insanı; mahallî, mahdût âdetlerin üstüne çıkarmayan bazı gülünç şeyler bulunuyordu.

Arablarda kabîle taassubu ve kan gütme âdeti çok şiddetli ve yaygın bir haldeydi. Kan dökmek ve harb yapmak onların nazarında gâyet basît bir işti. Pek önemli olmayan alelâde hâdiseler bile kan dökmek için, harb açmak için kâfi gelirdi. Bekr kabîlesi ile Tağleb İbn Vâil kabîlesi arasında bir harb çıkmış ve tam kırk sene oluk oluk kan akmıştı. Bu savaşın sebebi Maad kabilesi reîsi Küleyb'in, Münkiz'in kızı Bessûs'un devesinin memesine ok atmasıyla kanın süte karışması hâdisesi olmuştu. Cessâs Bin Mürre, Küleyb'i öldürdü. Bekr kabîlesi ile Tağleb kabîlesi arasında çatışma başladı. Savaş alevlendi. Ve savaş

Küleyb'in kardeşi Mühelhel'in dediği gibi : Hayatı mahvetti. Anneleri figân içinde bıraktı. Yavruları yetîm bıraktı. Dinmeyen göz yaşları ve defnedilmeyecek kadar çok cesedler bıraktı.

Dâhis ve Ğabrâ savaşı da böyle. Bu savaşın sebebi de şu hâdise idi : Kays İbn Züheyr ile Huzeyfe İbn Bedir arasında bir yarış yapılıyordu. Kays'ın atı Dâhis'i geçerken Huzeyfe kabîlesinden biri onun önüne çıktı ve yüzüne bir şamar atarak onu durdurdu. Ve yarışı kaybetti. Bunu müteâkib birbirini öldürenler oldu. Ve arkasından intikâm almalar başladı. Her kabîle kendi adamlarına yardım etti. Birbirlerinden esîr alanlar oldu. Her biri diğerini mahvetmek için her şeye tevessül etti. Ve binlerce kişi öldü, heder oldu.[1]

Bütün bu hâdiseler onların yüce değerlerden mahrûm olup, büyük meşgaleler ile uğraşmadıklarını ve bütün enerjilerini böyle boş şeyler uğrunda sarfettiklerini göstermektedir. Zîrâ o günkü Arab insanı hayâtî değerler ikâme eden bir risâletten mahrûm idi. Beşeriyyeti ihâta eden mefkûreleri yoktu. Onları bu nevi boş şeylerden alıkoyacak âlemşümûl mükllefiyetleri hâvî bir fonksiyona sahip değildiler. Onları bu çirkin içtimâî çirkeflerden uzaklaştırıp temizleyecek akîdeleri de yoktu... İlâhî bir i'tikâd olmadıkça insanlar böyle şeyleri nereden bileceklerdi? Akîdesi olmayan insanların ahlâkî seviyyesi olabilir mi? Yüce bir tasavvura mâlik olabilir mi? Büyük bir değere sahib olabilir mi?..

Hiç şüphe yok ki, câhiliyyet aynı câhiliyyettir. Her câhiliyyetin kendisine hâs fenalıkları vardır. Câhiliyyetin zamanı ve mekânı mühim değildir. İnsan gönlü ne zaman hâkimiyyeti altında bulunduğu ilâhî tasavvurlardan ve akîdeden mahrûm olursa, böyle bir akîdeden neş'et eden ve hayatı idâresi altına alan bîr şerîattan uzak kalırsa, mutlakâ ortaya pek çok câhiliyyet şekillerinden birisi çıkacaktır... Bugün beşeriyyetin çamurları içine gömüldüğü câhiliyyet, tabîatı i'tibâriyle, o günkü Arab câhiliyyetinden veya muâsır herhangi bir câhiliyyet şeklinden farklı değildir. O gün Arab insanını bu câhiliyyet bataklığından İslâm kurtarmıştı. Tertemiz kılmıştı onları...

Bugün beşeriyyet korkunç bir bataklıkta yaşamak bedbahtlığına terkedilmiştir!.. Günümüz insanının, okuduğu gazetelere, seyrettiği filmlere, kıyâfet balolarına, güzellik yarışmalarına, dans pistlerine, meyhânelerine, radyo yayınlarına bir bakış... Çıplak etlerin çılgınca teşhîr edildiği kadın pazarlarına, şehvet duygularının gıcıklayıcı mikrop yuvası san'at ve edebiyat anlayışına, her türlü reklâm vâsıtalarına bir bakış... Bir yandan hayata hâkim olan faiz nizâmına, tefeciliğe, vürgunculuğa ve bunların gerisinde gizlenen hasîs vâsıtalara bir bakış... Kanun kisvesine gizlenmiş şans oyunlarına, piyango dalaverele-

1 — Ebu'l-Hasan Ali Nedevî, Müslümanların Gerilemesiyle Dünya Neler Kaybetti?, 34

rine bir göz atış... Bunların yanı sıra ahlâkî inhitâta, içtimâî buhrânlara, her ferdi, her âileyi, her cemiyeti, her nizâmı, tehdîd eden rûhî krizlere bir bakış... Evet, bütün bunlara kısa bir bakış, günümüzdeki câhiliyyet nizâmının beşeriyyetin başına musallat ettiği elem ve ıztırâbların, belâ ve musîbetlerin ve korkunç âkibetlerin anlaşılmasına ve bu husûslarda bir hüküm verilmesine yeter...

Bugün beşeriyyet kendi insanlığını yiyip mahvetmektedir. Bugün insanoğlu tıknefes olmuş hayvanların ve hayvanî duyguların peşinde koşmaktadır. Bütün hedefi o aşağılık âleme düşmekten başka bir şey değildir... Doğrusu hayvanlar bile bu insanlardan çok daha temiz ve şereflidir. Çünkü hayvan, yok edilmesi ihtimâl hârici olan hayvanî bir fıtratın mahkûmudur. Akîde bağından kurtulan insanlarda olduğu gibi, şehvet bataklığına kendi isteği ve irâdesi ile dalmamaktadır. Hayvan, bir nizâmdan ve i'tikâd bağından mahrûmdur. Hayvanlardan çok aşağı seviyelerde olan bu kimseler her türlü bağlardan kopmuş, bir câhiliyyet bataklığına doğru yuvarlanıp gitmektedir... Halbuki bu kitâb-ı mübîn ile Allah Teâlâ, mü'minleri o iğrenç bataklıklardan kurtarmış ve sağlam akîde temelleri üzerinde ikâme etmişti. Rasûlü kibriyâsı vâsıtası ile tertemiz kılmıştı onları...

O gün bu âyet-i kerîmeye muhâtab olanlar câhil idiler. Bir şey bilmezlerdi. Hem yazı bilmezlerdi, hem de aklî yapıları gelişmiş değildi... Hiç bir babta âlemşümûl mikyâs ve değer ölçülerine sahib değildiler. Herhangi bir sâhâda âlemşümûl değerlere hâiz yüce bir ma'rifet kaynağından nebeân eden ulvî değerlerden ve mükellefiyetlerden hayatlarında bir iz bile yoktu. Ama bir de bakıyorsunuz ki, bu akîde onları bir istihâleye tâbi tutuyor ve cihânın âlimi, yeryüzünün üstâdları yapıyor. Cihâna ilim ve hikmet saçılıyor bu ümmî insanlardan. Ve o gün bütün beşeriyyeti içine düştüğü câhiliyyet bataklığından çekip çıkaran içtimâî nizâm, âlemşümûl mefkûre ve cihân çapında bir akîdeye dayalı nizâma sahib oluyorlar... Ve Allah'ın izni ile en sonunda bugünkü beşeriyyeti de içine düşmüş olduğu modern câhiliyyet bataklığından, yine İslâm kurtaracaktır. Bugünkü câhiliyyet, bütün husûsiyyetleri ile dünkü câhiliyetten farksızdır. Ahlâkî ve içtimâî yönden, insânî hayat tarzı ve beşerî mefkûre ve hedef bakımından, insanlığı bir kerre daha bu akîde kurtaracaktır... Bunca maddî ilerlemeler, sınâî inkilâblar ve refah seviyelerine rağmen bugünün câhiliyyeti dünün câhiliyyetinden farksızdır...

«Halbuki onlar daha önce apaçık bir dalâlet içinde idiler.»

Tasavvurda dalâlet... İ'tikâdda dalâlet... Hayatî mefhûmlarda sapıklık... Gâye ve yönelişlerde sapıklık... Âdetlerde ve gidişâtta sapıklık... Nizâm ve prensiblerde dalâlet... Cemiyet ve ahlâkî yaşayışta sapıklık...

O gün bu âyet-i kerîme'ler ile muhâtab olan arablar; hiç şüphe yok ki, daha önceki hayat ve nizâmlarını çok iyi hatırlıyorlardı. İslâm'ın meydana getirdiği büyük değişimin ne demek olduğunu anlıyorlardı. Halbuki İslâm olmasaydı nereden ulaşacaklardı onlar bu seviyyeye?.. Bu âlemşümûl inkılâbın insanlık tarihinde bir eşine daha rastlamak mümkün değildir...

Evet, onlar kendilerini geçmişteki kabîle hayatından kurtaran, ibtidâî düşünüş tarzından çekip çıkaran o esârengîz gücün İslâm'da —yalnızca İslâm'da— gizlenmiş olduğunu çok iyi biliyorlardı. İslâm, onları kabîle hayatından, kan dâvâlarından, sadece bir ümmet kılmak için kurtarmamıştı... Onlara göz açıp kapamak gibi çok kısa bir zaman zarfında ve bir anda beşeriyyete kumanda eden, beşeriyyetin gideceği yolun plânını çizen, hayat nizâmını tanzîm eden ve beşeriyyetin uzun tarihi boyunca eşine bir daha rastlamak mümkün olmayan hârikulâde bir tarz dâhilinde yücelten gücün İslâm olduğunu çok iyi biliyorlardı.

Onlar, kendilerine millî varlıklarını bahşeden, siyâsî mevcûdiyyetlerini te'mîn eden, devletlerarası yerlerini muhâfaza ettiren kuvvetin İslâm olduğunu —evet, sadece İslâm olduğunu— çok iyi biliyorlardı. Her şeyden daha önemlisi ve her şeyden daha evvel gelen de... İnsânî değerlerini yücelten, beşerî varlıklarını şereflendiren, insanca yaşamalarını te'mîn eden, bütün hayatlarını da bu şerefli esâslar üzerine ikâme eden ve kerem sahibi Rabb-i Zülcelâlleri tarafından bir lutuf, bir ihsân eseri olarak kendilerine gelmiş olan şeyin İslâm olduğunu gâyet iyi biliyorlardı. İşte bundan sonra onlar, beşeriyyete nûr saçmaya başlamışlardı. İnsana nasıl hürmet edileceğini onlar öğretmişlerdi yeryüzüne. Daha önce hiç geçmemiş bir şekil ve tarz içerisinde Allah'ın ihsân ettiği şerefle insanları şereflendirmenin ne demek olduğunu onlar göstermişlerdi cihâna. Böyle bir şeref ve hürmete insanlık ne Arap yarımadasında, ne de herhangi bir yerde tesâdüf etmemişti.

Onların beşeriyyete takdîm edecekleri risâlet müessesesini, beşerî hayat görüşünü ve insanlık hayatı için apayrı bir sistemi getiren şeyin İslâm olduğunu —tek başına İslâm— çok iyi biliyorlardı. Büyük insanlık meydanında bir ümmeti var eden ve söz sahibi yapan şey onun beşeriyyete takdîm ettiği risâlet ve görüş tarzı ve beşeriyyeti ileri merhalelere götüren prensib ve mefkûresidir.

Gerçekten İslâm ve onun mevcûdâta dâir tasavvuru, hayat görüşü, cemiyetler için vaz'ettiği şerîatı, beşer hayatını nizâm ve intizâma koyuşu, gölgesi altında mes'ûd bir «insanlık» cemiyetinin ikâmesi için getirmiş olduğu pratik ve müsbet nizâmı... Evet, bütün bu husûsiyetleri ile arapların şahsî tâkatları nisbetinde cihâna takdîm ettikleri, kendilerinin tanınıp, herkes tarafından hürmetle karşılanmalarına vesîle olan ve çöl hayatından kurtarıp yeryüzüne kumanda edecek duru-

ma getiren yegâne kuvvetin İslâm olduğunu çok iyi biliyorlardı. Onların taşıdıkları arma bu idi.

Bugün ve yarın arablar bu armadan başka hiçbir şey taşıyamamaktadırlar. Kendilerini cihâna tanıtacak bundan başka hiç bir vasıfları mevcûd değildir. Araplar ya bu armayı taşıyacaklar ve bütün cihâna kendilerini tanıtıp onunla şerefyâb olacaklardır, yahut da bu ilâhî armayı bırakıp daha önce olduğu gibi, başıboş bir hayata dönecekler, ne olduklarını kimse bilmeyecek ve hiç bir ferd kendilerine değer vermeyecektir...

Araplar, insanlığa İslâm'ı takdîm etmeyince, başka ne takdîm edebilirler?

Beşeriyyete edebiyat, ilim ve fen sâhasında büyük dehâlar mı takdîm edeceklerdir? Halbuki bu sâhalarda birçok insan toplulukları onları fersahlarca gerilerde bırakmıştır. Ve beşeriyyet hayatın bu sâhâsında dâhiler deryâsına dalmış bir durum arzetmektedir. Her tarafta ilim ve fen adamları dolup taşmaktadır. Bugün insanoğlu hayatın tâlî kısımlarını alâkadar eden edebiyat, ilim ve fen sâhalarında büyük dâhîlere muhtâç değildir. Beklenen de onlar değil.

Yoksa beşeriyyet âlemine sınâî üretim sâhalarında mı büyük elemanlar takdîm edecekler de ileri ve gelişmiş sanâyii ile herkesi önlerinde boyun eğdirecekler? Dünya piyasasına sürecekleri sınâî üretim maddeleri ile herkesin elini ağzında bırakacak durumdamıdırlar? Ne gezer, bir yığın topluluk onları fersahlarca gerilerde bırakmış ve her türlü ilerleme direksiyonunu eline geçirmiştir.

Araplar, insanlığa bir felsefî veya içtimâî ekol getirecek, yahut kendi elleriyle icâd ettikleri bir iktisâdî plân ve proje mi takdîm edeceklerdir? Beşerî zekâları ile böyle bir nizâmı getirecek durumda mıdırlar?... Heyhât bugün yeryüzü, insanlar tarafından yapılan bu nevi felsefî ekoller, ekonomik sistemler, ve idârî nizâmlarla dolup taşmaktadır. Ve hepsi de insanlığı felâketten felâkete sürüklemekte ve bir saâdet ışığı va'detmemektedir...

Öyleyse bunlar beşeriyete ne verebileceklerdir? Kendilerini tanıtacak hangi şeye sahiptirler? Herkesten üstün duruma getirecek, yarış sâhasında herkesi gerilerde bırakacak, ne gibi imtiyâzlara sahiptirler, ne gibi değerleri vardır? Yok... Hiç bir şeyleri yok... Bu risâletten başka insanlığa takdîm edebilecekleri hiç bir şeyleri yok... Allah Teâlâ'nın kendilerine bir lutf ve ihsân eseri olarak sunduğu ve bununla şereflendirdiği, bir zamanlar onların vâsıtaları ile beşeriyyeti kurtardığı bu ilâhî nizâmdan başka insanlara takdîm edecek hiç bir şeye sahip değildirler...

Halbuki beşeriyyet her zamankinden daha çok muhtâçtır bugün

İslâm'a... Her gün biraz daha şakâvet bataklığına, karârsızlık, ıztırâb ve iflâs uçurumuna doğru sürüklenip gitmektedir.

Geçmişte beşeriyyet âlemini kurtarmış olan bu ilâhî nizâm, bugün de o uçurumlara doğru yuvarlanan insanlığı kurtaracak yegâne kuvvettir. Ve insanlığı kurtarıp selâmete erdirecek bu yegâne kudret bugün müslümanların elinde bulunmaktadır.

Büyük milletlerden her milletin kendisine hâs bir risâleti vardır. En büyük ümmet de şüphesiz ki en büyük risâleti taşıyan ümmettir. Cihâna en büyük nizâmı o takdîm edecektir. En yüce hayat görüşüne sahip prensibleri o ümmet sunacaktır insanlık âlemine.

Günümüzde bu risâletin asıl sahipleri araplardır. Bu risâlete sahip olan diğer milletler ise sadece birer ortak durumundadırlar. Aman Allah'ım, hangi şeytândır onları bu ilâhî risâletten uzaklaştıran... Bu, ulu hazîneden mahrûm eden?... Kimdir, hangi şeytândır bu işi yapan?...

Gerçekten bu peygamberi göndermekle Allah Teâlâ bu ümmete büyük, hem de çok büyük nimet ve lutuflarda bulunmuştur... Bu ilâhî nimetten bu ümmeti mahrûm etmek, yüz çevirtmek isteyenler ise; şeytândan başka bir vasfa sahip değildirler. Bu uğursuz oyunu oynayanlar, şeytân gibi Allah'ın huzûrundan kovulmakla karşı karşıyadırlar ve mutlakâ kovulacaklardır... (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, II, 514 - 528)

———oOo———

أَوَلَمَّآ أَصَٰبَتْكُم مُّصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُم مِّثْلَيْهَا قُلْتُمْ أَنَّىٰ هَٰذَا ۖ قُلْ هُوَ مِنْ عِندِ أَنفُسِكُمْ ۗ
إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٦٥﴾ وَمَآ أَصَابَكُمْ يَوْمَ ٱلْتَقَى ٱلْجَمْعَانِ فَبِإِذْنِ ٱللَّهِ وَلِيَعْلَمَ ٱلْمُؤْمِنِينَ
﴿١٦٦﴾ وَلِيَعْلَمَ ٱلَّذِينَ نَافَقُوا۟ ۚ وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا۟ قَٰتِلُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ أَوِ ٱدْفَعُوا۟ ۖ قَالُوا۟ لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا
لَّٱتَّبَعْنَٰكُمْ ۗ هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَٰنِ ۚ يَقُولُونَ بِأَفْوَٰهِهِم مَّا لَيْسَ فِى
قُلُوبِهِمْ ۗ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ﴿١٦٧﴾ ٱلَّذِينَ قَالُوا۟ لِإِخْوَٰنِهِمْ وَقَعَدُوا۟ لَوْ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا۟ ۗ
قُلْ فَٱدْرَءُوا۟ عَنْ أَنفُسِكُمُ ٱلْمَوْتَ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿١٦٨﴾

165 — Onları iki misline uğrattığınız bir musîbete kendiniz uğrayınca; bu nereden? dediniz. De ki : O, kendinizdendir. Doğrusu, Allah her şeye Kâdir'dir.

166 — İki ordu karşılaştığı gün size gelen musîbet Allah'ın emriyleydi. Bu; mü'minleri belirtmek içindi.

167 — Bir de münâfıklık edenleri açığa vurmak içindi. Kendilerine: Gelin Allah yolunda savaşın veya savunun, dendiği zaman: Şâyet savaşmayı bilseydik peşinizden gelirdik, dediler. O gün onlar îmândan çok küfre yakındılar. Kalblerinde olmayan şeyi ağızlarıyla söylüyorlardı. Onların gizlediği şeyi Allah çok iyi bilir.

168 — Kendileri oturarak kardeşleri için: Bize uysalardı öldürülmezlerdi, diyenlere, de ki: Şâyet sâdıklardan iseniz kendi nefislerinizden ölümü geri çevirin.

İki Ordunun Karşılaşması

Allah Teâlâ buyuruyor:

Onları Bedir günü, 70 kişiyi öldürmek, bir o kadarını da esîr almak sûretiyle iki misline uğrattığınız bir musîbete, Uhud günü 70 şehîd vermek sûretiyle kendiniz uğrayınca; Bu nereden? dediniz. De ki: O, kendinizdendir.

İbn Ebu Hâtim diyor: Babam... Ömer İbn Hattâb'ın şöyle dediğini anlattı:

Bir sonraki sene Uhud günü olunca müslümanlar, Bedr günü fidye almak sûretiyle yapmış olduklarının cezâsını çektiler: Onlardan yetmiş kişi öldürüldü, Rasûlullah (s.a.)ın ashâbı, kendisini bırakıp kaçtı. Azı dişi kırıldı. Başındaki tolgası kırıldı ve yüzüne kan aktı.

(Bunun üzerine) Allah Teâlâ: «Onları iki misline uğrattığınız bir musîbete kendiniz uğrayınca: Bu nereden? dediniz. De ki: O, kendinizdendir.» Bedir günü fidye almanızdandır.

İmâm Ahmed de bunu, Abdurrahmân İbn Ğazvân —ki bu zât Kurâd Ebu Nûh'tur— dan kendi senediyle, ancak daha uzun olarak rivâyet etmiştir. Hasan el-Basrî de böyle söylüyor.

İbn Cerîr diyor: Bize Kâsım... Ali (r.a.) nin şöyle dediğini nakleder: Cibrîl (a.s.), peygamber (s.a.) e geldi ve; ey Muhammed, Allah Teâlâ, ashâbının esîr almalarını hoş görmedi. Allah sana onları şu ikiden birini yapmakta muhayyer bırakmanı emrediyor: Ya onları getirirler, sen de boyunlarını vurursun, ya da kendilerinden de onların sayısınca adam (daha sonraki bir harbde) öldürülmek üzere fidye alırlar.

Rasûlullah (s.a.) insanları (ashâbını) çağırdı ve bunu onlara anlattı. Onlar; ey Allah'ın Rasûlü, onlar akrabalarımız ve kardeşlerimiz

fidyelerini alsak. Bu aldıklarımızla düşmanla muhârebe için kuvvetlensek de bizden onların sayısı kadarı şehîd olsa. Bunda bizim hoşlanmıyacağımız bir şey yok, dediler ve Bedir günü aldıkları esîr sayısınca Uhud günü kendilerinden 70 kişi öldürüldü.

Hadîsi, Tirmizî ve Neseî de başka bir tarîkten rivâyet etmişler; Tirmizî; hasendir, garîbdir, demiştir. Hadîs, mürsel olarak Ubeyde'den de rivâyet edilmiştir.

Muhammed İbn İshâk, İbn Cüreyc ve Süddî şöyle derler :

«De ki : O, kendinizdendir.» âyeti, Uhud günündeki okçular hakkındadır ve âyet şöyle anlaşılmalıdır :

«De ki : O, kendinizdendir.» Rasûlullah (s.a.) a, size yerinizden ayrılmamanızı emrettiği zaman isyân etmeniz, emrini dinlemeyerek yerinizden ayrılmanız sebebiyledir. «Allah her şeye Kâdir'dir» dilediğini yapar, dilediği hükmü verir. O'nun hükmüne karşı çıkacak da yoktur.

«İki ordu karşılaştığı gün size gelen musîbet Allah'ın emriyleydi.» Sizin düşman önünden kaçmanız, onların sizden bazılarını öldürmesi, bazılarınızı yaralaması, Allah'ın kazâ ve kaderi ileydi ve bunda bir hikmet vardı. Bu, mü'minlerden sabır ve sebât ederek sarsılmayanları belirtmek içindi.

Burada Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl'un yolda kendine uyan (ve dönen) arkadaşları kastedilmiştir. Mü'minlerden bazıları da onlara tâbî olmuşlar ve onları geri (Rasûlullah'ın yanına) dönmeye, savaşa ve müslümanlara yardımcı olmaya teşvîk etmişler, onlara «veya savunun» demişlerdi.

(اوادفعوا) kavline İbn Abbâs, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Dahhâk, Ebu Sâlih, Hasan ve Süddî; müslümanların sayısını artırın, mânâsı vermişlerdir.

Hasan İbn Sâlih; duâ ile savunun, diye tefsîr ederken, başkaları da; cihâd ediniz, şeklinde tefsîr etmişlerdir. Onlar; savaşmayı bilseydik peşinizden gelirdik, diye bahâne ettiler.

Mücâhid diyor ki; «Savaşmayı bilseydik peşinizden gelirdik.» sözüyle; sizin harbe tutuşacağınızı bilsek mutlakâ gelirdik. Ama siz harbe tutuşmayacaksınız, demek istiyorlardı.

Muhammed İbn İshâk diyor : Muhammed İbn Müslim, İbn Şihâb ez-Zührî, Muhammed İbn Yahyâ İbn Hibbân, Âsım İbn Ömer İbn Katâde, Husayn İbn Abdurrahmân İbn Amr İbn Sa'd, İbn Muâz ve daha başka âlimlerimiz haber veriyorlarki; Rasûlullah (s.a.) Uhud günü bin ashâbıyla birlikte yola çıkmıştı. Şavt —Medîne ile Uhud arasında bir yerdir— denilen yere gelince Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl; onları (ashâbı kasdediyor) dinledi de savaşa çıktı, beni dinlemedi. Vallâhi ey insanlar, bilmiyorum ki burada kendimizi niçin öldüreceğiz? diyerek ordunun üçte biriyle ayrıldı ve münâfıklarla birlikte geri döndü. Sele-

me oğullarından Abdullah İbn Amr İbn Harâm da onların peşinden gitti ve onlara; düşmanla karşılaşınca peygamberinizi ve kavminizi terketmeniz husûsunda size Allah'ı hatırlatırım, dediyse de onlar; savaşacağınızı bilsek sizi bırakmazdık. Fakat biz savaş olacağını sanmıyoruz, dediler. Abdullah İbn Amr İbn Harâm onların söylediklerine karşı çıkıp müslümanlardan kesinlikle ayrılma fikrinde olduklarını görünce; Allah düşmanları; Allah sizden uzak olsun. Allah sizden müstağnîdir, dedi. Ve (onlardan ayrılarak) Rasûlullah'ın bulunduğu yere doğru yöneldi.

Allah Teâlâ buyuruyor :

«O gün onlar îmândan çok küfre yakın idiler.» Âlimler bu âyetin kişinin hallerinin değişebileceğine, bazan küfre yakın bir halde, bazan da îmâna yakın bir halde bulunabileceğine delil olduğunu söylerler.,

Sonra şöyle buyuruyor :

«Kalblerinde olmayan şeyi ağızlarıyla söylüyorlardı.» Söyledikleri sözün sıhhatine kendileri de inanmıyordu. «Şâyet savaşmayı, savaş olacağını bilseydik peşinizden gelirdik.» diyorlardı. Fakat onlar kesin olarak biliyordu ki, uzak bir beldeden bir müşrik ordusu geliyordu ve onlar Bedir günü önderlerinin öldürülmesinden dolayı müslümanlara diş biliyorlardı. Müslümanlardan kat kat üstündüler ve mutlakâ aralarında çarpışma olacaktı. Onların gizlediği şeyi Allah çok iyi bilir.

Kendileri oturarak kardeşleri için; Medîne-i Münevvere'de kalma ve düşmana karşı Medîne dışına çıkmama şeklindeki görüşümüze kulak vererek «bize uysalardı öldürülmezlerdi.» diyenlere, de ki : Mâdem ki harbe çıkmayarak oturmak kişiyi ölümden ve öldürülmekten kurtarıyor; o halde sizin de ölmemeniz gerekir. Halbuki yüksek burçlarda bile olsanız, mutlakâ ölüm size gelecektir. Şimdi «Şâyet sâdıklardan iseniz kendi nefislerinizden ölümü çevirin bakalım.»

Mücâhid, Câbir İbn Abdullah'tan rivâyetle bu âyetin Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl hakkında nâzil olduğunu söylüyor.

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا ۚ بَلْ أَحْيَاءٌ عِندَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴿١٦٩﴾ فَرِحِينَ بِمَا
آتَاهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِم مِّنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ
يَحْزَنُونَ ﴿١٧٠﴾ يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٧١﴾
الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِن بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ ۚ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا أَجْرٌ

عَظِيمٌ ﴿١٧٢﴾ الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا
وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ﴿١٧٣﴾ فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ لَمْ يَمْسَسْهُمْ سُوءٌ
وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ ﴿١٧٤﴾ إِنَّمَا ذَٰلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ فَلَا
تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٧٥﴾

169 — Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilakis onlar diridirler. Rabları katında rızıklandırılırlar.

170 — Allah'ın keremiyle kendilerine verdiklerinden sevinerek arkalarından henüz kendilerine katılmayanlara; kendilerine korku olmadığını ve üzülmeyeceklerini, müjdelemek isterler.

171 — Onlar Allah'tan gelen bir nimet ve kerem ile ve Allah'ın mü'minlerin mükâfâtını zâyi' etmeyeceği müjdesiyle sevinirler.

172 — Kendileri yara aldıktan sonra yine Allah'ın ve peygamberin davetine koşanlar, ihsân edenler ve sakınanlar için pek büyük mükâfât vardır.

173 — Onlar ki; bir takım kimseler kendilerine; düşmanlarınız sizin için kuvvetlerini topladılar, onlardan korkun, dedikleri zaman bu haber onların îmânını artırır da; Allah bize kâfidir. O ne güzel Vekîl'dir, derler.

174 — Sonra da kendilerine hiçbir kötülük dokunmadan Allah'tan bir nimet ve bollukla geri döndüler. Allah'ın rızâsına uydular. Ve Allah çok büyük lutuf sahibidir.

175 — O şeytân, ancak kendi dostlarını korkutur. Mü'min iseniz onlardan korkmayın, Benden korkun.

Allah Yolunda Öldürülenler Diridir

Allah Teâlâ, şehîdlerin her ne kadar bu dünyada öldürülmüş olsalar da, rûhlarının âhirette diri ve Rabları tarafından rızıklandırılmakta olduğunu haber veriyor.

İbn Cerîr diyor : ... Enes İbn Mâlik, Rasûlullah (s.a.) ın Bi'r-i Ma-

ûne halkına gönderdikleri hakkında şunları rivâyet ediyor : O şöyle dedi :

40 kişi mi, 70 kişi miydiler bilmiyorum. Bu su (Bi'r-i Maûne) üzerinde Âmir İbn Tufeyl el-Ca'ferî vardı.

Rasûlullah (s.a.) ın ashâbından onlar üzerine gönderilenler, yola çıktılar ve bu suya bakan bir mağaraya gelerek oraya oturdular. Birbirlerine; Rasûlullah (s.a.) ın risâletini bu suyun halkına hanginiz tebliğ edecek? dediler. İbn Milhân el-Ansârî; Rasûlullah (s.a.) ın risâletini ben tebliğ ederim, dedi ve çıkıp onların mahallesine gitti. Evlerinin önünde (bir yere) gizlendi ve; ey Bi'r-i Maûne halkı; ben Allah Rasûlü'nün size gönderdiği elçisiyim. Ben şehâdet ederim ki, Allah'dan başka ilâh yoktur ve Muhammed O'nun kulu ve Rasûlüdür. Allah ve Rasûlüne îmân ediniz, diye seslendi. Evin bir tarafından bir adam elinde mızrakla çıktı ve mızrağı bir yanına sapladı. Mızrak öbür tarafından çıktı. İbn Milhân; Allahü Ekber, Kâ'be'nin Rabbına yemîn olsun ki kazandım, dedi.

İzini ta'kîb ederek mağaradaki arkadaşlarını buldular ve Âmir İbn Tufeyl (kabîlesi) onların hepsini öldürdü.

İshâk, Enes İbn Mâlik'ten rivâyetle şöyle der :

«Allah onlar hakkında şu âyeti indirdi :

«Biz Rabbımızdan, Rabbımız da bizden râzı olarak Rabbımıza kavuştuğumuzu kavmimize ulaştırın.»

Sonra bu âyet nesholundu ve biz, onu bir süre okuduktan sonra da kaldırıldı. (ref' olundu) ve Allah «Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilakis onlar Rabları katında diridirler, rızıklandırılırlar.» âyetini indirdi.

Müslim sahîh'inde... Mesrûk'tan rivâyet ediyor ki o, şöyle dedi :

Abdullah'a : «Allah yolunda öldürülenleri ölü sanmayın...» âyetini sorduk. Şöyle anlattı : Biz de bunu sorduk. Rasûlullah şöyle buyurdu : Onların rûhları yeşil bir kuşun karnındadır. Kuş için Arş'tan asılı kandiller vardır. Cennette dilediği yere uçar. Sonra da bu kandillere varır. Rabları onlara tecellî ederek; bir şey istiyor musunuz? buyurur. Onlar; ne isteyelim. Biz cennette dilediğimiz yere gidiyoruz, derler. Rabları bunu üç kere tekrârlar. Mutlakâ bir şey istemeden bırakılmayacaklarını anlayınca; ey Rabbımız, derler; Senin yolunda bir kere daha öldürülmek üzere rûhlarımızın cesetlerimize geri çevrilmesini istiyoruz, derler. Rabları onların hiçbir ihtiyâcı olmadığını görünce, bırakılırlar.

Bunun bir benzeri Enes'den ve Ebu Saîd'den de rivâyet edilmiştir.

İmâm Ahmed diyor ki... Enes, Rasûlullah (s.a.) ın şöyle buyurduğunu nakletti : Allah katında bir hayrı olup da dünyaya dönmenin

kendini sevindirmiyeceği hiçbir ölü yoktur. Ancak şehîdler müstesnâ. Şehîdlikte gördüğü fazîletten dolayı onu da ancak tekrâr (Allah yolunda) öldürülmek üzere dünyaya dönmek sevindirir.

Bu hadîsi Hammâd tarîkıyla rivâyette Müslim tek kalmıştır.

İmâm Ahmed diyor : ... Câbir şöyle dedi : Rasûlullah (s.a.) bana : Bilmiyor musun ki; Allah babanı diriltti ve; dile benden, buyurdu. Baban da Allah'a; dünyaya geri döndürüleyim de tekrâr (senin yolunda) öldürüleyim, dedi. Allah Teâlâ buyurdu ki; Ben hükmettim ki onlar oraya dönmeyecekler.

Hadîsi bu şekliyle sadece İmâm Ahmed rivâyet etmiştir. Buhârî, Müslim, ve başka kitaplarda hadîs şöyledir:

«Ebu Câbir —Abdullah İbn Âmir İbn Harâm el-Ansârî'dir.— Uhud günü şehîd edilmişti.

Hadîsin bundan sonraki kısmının isnâdı Buhârî'de değişiktir ve Câbir'e varmaktadır. Cabîr şöyle dedi : Babam öldürülünce yüzündeki örtüyü açarak ağlamaya başladım. Rasûlullah (s.a.) ın ashâbı beni bundan alıkoydular. Rasûl-i Ekrem ise bundan menetmeyerek; ona ağlama, buyurdular. O, kaldırılıncaya kadar melekler kanatlarıyla onu gölgelediler, buyurdu.

Hadîsi Buhârî, Müslim ve Neseî yine Câbir'e varan başka bir tarîktan müsned olarak rivâyet etmişlerdir.

İmâm Ahmed... İbn Abbâs'tan naklediyor ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular :

Kardeşleriniz Uhud'da ölünce Allah Teâlâ onların rûhlarını yeşil kuşların karınlarına koydu da cennet ırmaklarına vardılar. Orada cennet meyvelerinden yediler ve Arş'ın gölgesinde; altından kandillere ulaştılar (sığındılar). Güzel yeme-içme ve karşılanmayı görünce; ne olurdu, kardeşlerimiz Allah'ın bize yaptıklarını bilselerdi de cihâddan uzak kalamasalar ve harbden yüz çevirmeselerdi, dediler. Allah Teâlâ : Bunu sizden uzaklaştırırım, buyurdu ve : «Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın...» âyetiyle bundan sonraki âyetleri indirdi.

İmam Ahmed hadîsi böylece rivâyet etti.

Hadîsi İbn Cerîr, Ebû Dâvûd ve Hâkim Müstedrek'inde rivâyet etmiş olup, Hâkim'in senedi daha sağlamdır. Ve yine İbn Abbâs'a dayanmaktadır.

Aynı hadîsi Süfyân es-Sevrî de... İbn Abbâs'tan rivâyet etmiştir.

Hâkim, Müstedrek'inde... İbn Abbâs'tan rivâyet ediyor o şöyle dedi : «Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın...» âyeti Hz. Hamza ve arkadaşları hakkında nâzil olmuştur.

Hâkim hadîsi rivâyet ettikten sonra; hadîs, Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahîhtir; fakat tahrîc etmemişlerdir, der.

Katâde, Rebî, ve Dahhâk âyetin Uhud'da şehîd olanlar hakkında nâzil olduğunu söylerler.

Ebu Bekr İbn Merdûyeh... Câbir İbn Abdullah'dan naklediyor ki; o şöyle dedi: Rasûlullah (s.a.) bir gün bana baktı ve; ey Câbir, seni düşünceli görüyorum, buyurdular. Ben; ey Allah'ın Rasûlü, babam şehîd oldu. Arkasında borç ve (bakılması gereken bir) âile bıraktı, dedim. Rasûlullah (s.a.); sana haber vereyim ki, Allah hiç kimseyle perde arkasından olmaksızın konuşmamışken babanla yüzyüze konuştu ve ona; iste Benden, vereyim, buyurdu. Baban; (Ey Rabbım), Senin için (Senin yolunda) ikinci bir kez öldürülmek için tekrâr dünyaya döndürülmemi istiyorum, dedi. Hak Teâlâ; daha önce söz verdim. Onlar (ölenler) oraya (dünyaya) kat'iyyen döndürülmeyecekler.» buyurunca baban; arkamda kalanlara (bunu) ulaştır, dedi. Allah Teâlâ da; «Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın...» âyetini indirdi.

Hadîsi İbn Merdûyeh, yine Câbir'e varan başka bir senedle; Beyhakî de Ali İbn el-Medînî tarîkıyla Delâilü'n-Nübüvve'sinde rivâyet etmişlerdir.

Ayrıca Beyhakî Ebu Ubâde el-Ansârî hadîsinden ve Câbir'e varan bir senedle hadîsin bir başka şeklini rivâyet etmiştir.

(.....)

İmâm Ahmed... İbn Abbâs'tan naklediyor ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Şehîdler cennet kapısında (بارق نهر) üzerindedirler. Üstlerinde yeşil bir kubbe vardır. Sabah-akşam kendilerine rızıkları cennetten gönderilir.

Bu şekliyle hadîsi sadece İmâm Ahmed rivâyet etmiş olup hadîsi İbn Cerîr de rivâyet etmektedir ve o'nun isnâdı ceyyiddir.

Öyle anlaşılıyor ki; şehîdler iki kısımdır, kiminin rûhları cennette dolaşmaktadır, kimininki de cennet kapısındaki bu nehirde. Yürüyüşlerinin sonunda bu nehre ulaşmış olmaları (yürüyüşlerinin bu nehirde son bulmuş olması) ve oraya toplanmış olmaları da ihtimâl dâhilindedir. Böylece orada rızıkları kendilerine verilir ve (yine) giderler.

İmâm Ahmed'in Müsned'inde rivâyet edilen bir hadîs (tüm) mü'minlere; rûhlarının cennette dolaşacağı, cennet meyvelerinden yeyip onun güzellik ve sevinçlerini göreceği, Allah'ın kendileri için hazırlamış olduğu şerefi müşâhede edeceği, müjdesini içermektedir. Azîz ve sahîh bir isnâdla rivâyet edilen bu büyük hadîste dört mezhebten üçünün görüşleri toplanmıştır. Şöyleki :

İmâm Ahmed, Muhammed İbn İdris eş-Şâfiî'den; o, Mâlik İbn Enes el-Asbâhî'den, o, Zührî'den... rivâyet ediyorlar ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular : Mü'minin rûhu; Allah'ın, kendilerini tekrâr dirilteceği günde cesetlerine döndürünceye kadar cennet ağaçlarından

yiyen bir kuştur. Bu hadîste mü'min kişinin ruhûnun cennette bir kuş şeklinde olduğu tasvîr edilmektedir.

Şehîdlerin rûhları ise, —daha önce geçtiği üzere— yeşil kuşların içinde olup diğer bütün mü'minlerin rûhlarına nisbetle yıldızlar gibidir. Onlar bizzât kendileri uçarlar.

Allah'ın bizi îmânda dâim kılmasını dileriz.

Allah Teâlâ buyuruyor: «Allah'ın keremiyle kendilerine verdiklerinden sevinerek, arkalarından henüz kendilerine katılmıyanlara...»

Allah yolunda öldürülmüş olan şehîdler; Allah katında diridirler. İçinde bulundukları nimetten dolayı sevinçlidirler. Kendilerinden sonra Allah yolunda öldürülecek olan kardeşlerine onların da kendi yanlarına geleceklerini müjdelemek isterler. Onlar önlerinde olan şeylerden korkmaz, arkalarında bıraktıklarına da üzülmezler.

Muhammed İbn İshâk (ويستبشرون) kavlini şöyle izâh eder: Onlar kendilerinden sonra, kendileri gibi (Allah yolunda) vuruşan kardeşlerinin onlara katılmalarından sevinç duyarlar.

Süddî diyor: Şehîde bir kitap verilir. Bu kitapta şöyle yazılıdır: Şu günde sana falan gelecek, şu günde sana falan gelecek. Dünya ehlinin uzakta olan tanıdıklarının gelmesiyle sevindikleri gibi şehîd de buna sevinir.

Saîd İbn Cübeyr der ki: (Şehîdler) cennete girip de şehîdlere cennette (hazırlanan) değeri ve şerefi görünce: Ne olur, dünyadaki kardeşlerimiz bizim bildiğimiz kerâmet ve şerefi bilseler de harbe hazır bulununca şehîd olmaya çalışsalar ve şehîd olup bizim kavuştuğumuz hayra onlar da kavuşsalar, derler. (İşte) Rasûlullah (s.a.) onların bu halini ve içinde bulundukları şerefi haber verdi. Rabları da onlara; peygamberinize (vahiy) göndererek sizin durumunuzu ve içinde bulunduğunuz nimet ve şerefi ona haber verdim, buna sevinin, buyurdu. İşte «... Arkalarından henüz kendilerine katılmayanlara... müjdelemek isterler.» âyetinin anlamı budur.

Buhârî ve Müslim'de Enes'ten rivâyet ediliyor:

Bi'r-i Maûne'de ansârdan 70 kişi bir sabah topluca öldürülmüşlerdi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) onları öldürenler aleyhinde kunût duâsı okumuş ve la'net etmişti. Enes der ki: Onlar hakkında âyet nâzil oldu. Allah tarafından kaldırılıncaya kadar (neshedilinceye kadar) biz bu âyeti okurduk. Neshedilen âyetin metni şöyledir:

«Bizden kavmimize ulaştırın ki; biz Rabbımıza kavuştuk. O bizden hoşnûd oldu. Bizi de hoşnûd eyledi.»

Sonra Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

«Onlar, Allah'tan gelen bir nimet ve kerem ile ve Allah'ın mü'minlerin mükâfatını zâyi' etmeyeceği müjdesiyle sevinirler.»

Muhammed İbn İshâk der ki : Onlar, kendilerine va'dedilenin yerine getirildiğini ve bol sevâbı görünce sevinirler.

Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem der ki : Bu âyet şehîdleri ve diğer efrâdıyla bütün mü'minlere şâmildir. Allah'ın peygamberlere verdiği lutuf ve sevâbı zikredip de onlardan sonra mü'minlere verdiklerini zikretmediği yer çok azdır.

«Kendileri yara aldıktan sonra yine Allah'ın ve peygamberin davetine koşanlar...» âyetine gelince; bu, Hamrâü'l-Esed günü olmuştur. Şöyle ki :

Müşrikler Uhud'da, müslümanlara yapacaklarını yaptıktan sonra, memleketlerine dönmek üzere yola çıkmışlar, yola devâm ederken de Medîne'lilerin işlerini niçin bitirmedik diye pişmân olmuşlardı. Bu haber Rasûlullah (s.a.) a ulaşınca müslümanları, müşrikleri korkutmak ve henüz kuvvetli olduklarını onlara göstermek üzere müşriklerin peşinden gitmeye çağırdı. Uhud harbine katılanların dışında —ilerde zikredeceğimiz sebebe binâen— Câbir İbn Abdullah hâricinde kimseye de (bu sefere katılmak için) izin vermedi. Müslümanlar da yaralı ve güçsüz olmalarına rağmen, Allah ve Rasûlüne itâat ederek bu çağrıya icâbet ettiler.

İbn Ebu Hâtim... İkrime'den naklediyor ki, o şöyle dedi : Müşrikler Uhud'dan dönüşlerinde; Muhammed'i öldürmediniz, genç kızlarını esîr almadınız, ne kötü yaptınız, dönün, dediler. Rasûlullah (s.a.) bunu duyunca müslümanları (müşriklerin peşinden gitmeye çağırdı). Onlar da icâbet ettiler ve Hamrâü'l-Esed'e —Ya da Bir-i Uyeyne'ye— kadar geldiler.

Müşrikler; önümüzdeki yıl döneriz, dediler. Rasûlullah (s.a.) da döndü ve bu da bir gazve sayıldı. (Bunun üzerine) Allah Teâlâ : «Kendileri yara aldıktan sonra yine Allah'ın ve Rasûlü'nün davetine koşanlar...» âyetini indirdi.

Hadîsi İbn Merdûyeh de... İbn Abbâs'tan rivâyet etmiştir.

Muhammed İbn İshâk anlatıyor :

Uhud harbi şevvâl ayının yarısındaki cumartesi günü olmuştu. Harbin ertesi günü —ki Şevvâl'in 16. günüdür— Rasûlullah (s.a.) ın müezzini düşmanın peşinden gidileceğini ve bir evvelki gün harbe katılanların dışında hiç kimsenin bu sefere katılmayacağını duyurdu. Cabir İbn Abdullah Rasûlullah (s.a.) ile konuştu ve şöyle dedi : Ey Allah'ın Rasûlü, babam arkasında yedi kız kardeşimin başına, beni bıraktı ve dedi ki; oğulcuğum, bana ve sana bu kadınları arkalarında, erkeksiz bir halde bırakmak yaraşmaz. Rasûlullah (s.a.) ile birlikte cihâd (a katılma şerefini kazanmada) seni kendime tercîh edecek de değilim. Kız kardeşlerinin başında bulunmak üzere arkada kal. Ben de onların başında arkada kaldım.

Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) Câbir'e izin verdi ve o da bu sefere katıldı. Rasûlullah (s.a.) düşmanı korkutmak, onlara, peşinden gidecek kadar kuvvetli olduklarını ve başlarına gelenin henüz kendilerini düşman karşısında zayıflatmadığını göstermek üzere bu sefere çıkmıştı.

İbn İshâk anlatıyor : ...Âişe Bint Osmân Abdü'l Eşhel oğullarından ve Rasûlullah'ın ashâbından birisinden —ki o adam Uhud'da bulunmuştu— nakletti ki o, şöyle dedi : «Ben ve kardeşim Rasûlullah (s.a.) ile birlikte Uhud'da bulunduk ve yaralı olarak döndük. Rasûlullah (s.a.) ın müezzini düşmanın peşinden gidileceğini duyunca ben kardeşime —ya da kardeşim bana— Rasûlullah (s.a.) ile birlikte bu gazâyı kaçıracak mıyız? Allah'a yemîn olsun ki, binecek bir hayvanımız olmadığı gibi birimiz de ağır yaralı, dedim. Rasûlullah (s.a.) ile birlikte sefere çıktık. Benim yaram kardeşiminkinden daha hafîfti. Onun yarası ağırlaştığında bir süre ben onu taşıyordum, bir süre de yürüyordu. Böylece müslümanların vardığı yere kadar biz de vardık.

Buhârî... «Kendileri yara aldıktan sonra yine Allah'ın ve peygamberin davetine koşanlar...» âyeti hakkında rivâyet ediyor : Hz. Âişe Urve'ye şöyle demiş :

Ey kızkardeşimin oğlu, senin babaların Zübeyr ve Ebubekir onlardandı. Allah'ın Rasûlü; Uhud günü musîbete dûçâr olup da müşrikler onlardan ayrıldıktan sonra; müşriklerin geri dönmelerinden çekinerek, kim onların peşinden gidecek? buyurdu. (Gitmek istiyenlerden) yetmiş kişi seçti. İşte Ebubekir ve Zübeyr de onlar arasındaydı.

Hadîsi bu şekliyle sadece Buhârî rivâyet etmiştir. Ayrıca Hâkim hadîsi Müstedrek'inde Hişâm İbn Urve'den rivâyetle, hadîs sahîhtir, fakat Buhârî ve Müslim tahrîc etmemiştir, der.

Yine Hâkim hadîsi... Urve'den rivâyet eder, Urve şöyle der : Hz. Âişe bana : Yavrucuğum, senin baban kendileri yara aldıktan sonra Allah ve Peygamber'in davetine koşanlardandır, dedi.

Hâkim hadîsi rivâyet ettikten sonra : Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre, hadîs sahîhtir, fakat onlar tahrîc etmemişlerdir, demektedir.

Hadîsi İbn Mâce, Saîd İbn Mansûr ve Ebu Bekr el-Humeydî Müsned'inde rivâyet etmişlerdir.

Ebu Bekr İbn Merdûyeh diyor : ... Hz. Âişe şöyle dedi : Rasûlullah (s.a.) bana : Muhakkak ki senin iki baban Ebubekir ve Zübeyr kendileri yara aldıktan sonra yine Allah'ın ve peygamberin davetine koşanlardandır, buyurdular.

Bu hadîsin, Rasûlullah'a kadar ulaştırılması, isnâdı yönünden daha önce söylediğimiz gibi —bu hadîsin Hz. Âişe'de mevkûf olarak sika râvîler tarafından rivâyet edilmesi sebebiyle— hatâdır. Mânâ yönün-

den de hatâdır. Çünkü Zübeyr, Hz. Âişe'nin babalarından değildir. O halde bu sözü Hz. Âişe Urve İbn Zübeyr'e söylemiştir. Bunun da sebebi Urve İbn Zübeyr'in Hz. Âişe'nin kız kardeşi Esmâ bint Ebu Bekr'in oğlu olmasıdır. İbn Cerîr, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet ediyor : Allah, Uhud günü olanlardan sonra Ebu Süfyân'ın kalbine bir korku saldı da Mekke'ye döndü : Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular : Ebu Süfyân sizden bir parça almış, koparmış ve dönmüştür. Allah da onun kalbine bir korku bırakmıştır.

Uhud harbi Şevvâl ayında olmuştur. Tüccârlar Medine-i Münevvere'ye Zülkâde ayında gelirlerdi. Ve Bedr es-Suğrâ denilen yerde her sene bir kere iner konaklarlardı. Tâcirler Uhud harbinden sonra geldiler, mü'minler yaralanmıştı. Bu sebeble Rasûlullah (s.a.) ashâbının kendisiyle beraber gelerek, onların peşinden gitmeleri konusunda çağrıda bulundu ve şöyle dedi : Onlar (yani tâcirler) şimdi göçüp Hacca geliyorlar. Böyle bir şeye önümüzdeki yıla kadar güç yetiremezler. Şeytân dostlarını korkutarak; muhakkak ki insanlar, sizin için toplandılar, dedi. Rasûlullah'ın ashâbı kendisine uymayınca, Rasûlullah; insanları teşvîk etmek için peşimden kimse gelmese dahi ben gidiyorum, dedi.

Ebubekir Sıddîk, Ömer, Osmân, Ali, Zübeyr, Sa'd, Talha, Abdurrahmân İbn Avf, Abdullah İbn Mes'ûd, Huzeyfe İbn el-Yemmân, Ebu Ubeyde İbn el-Cerrâh ile birlikte yetmiş kişi Hz. Peygamberle beraber geldiler. Ve Ebu Süfyân'ın peşinden yürüdüler. Onu arayarak Safra denilen yere kadar gittiler. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Kendileri yara aldıktan sonra yine Allah'ın ve peygamberin davetine koşanlar...» âyetini indirdi.

İbn İshâk sonra şöyle der : Rasûlullah (s.a.) çıktı ve Hamrâ'ül-Esed denilen yere kadar vardı. Hamrâ'ül-Esed, Medîne-i Münevvere'ye sekiz mil mesâfededir.

İbn Hişâm diyor ki : Rasûlullah (s.a.) Medîne-i Münevvere'de İbn Ümm-i Mektûm'u vâlî olarak bıraktı ve Hamrâ'ül-Esed'de pazartesi, salı ve çarşamba günleri kaldı. Sonra Medîne-i Münevvere'ye döndü. Onlar, Hamrâ'ül-Esed'de iken yanlarına Mâbed İbn Ebu Ma'bed el-Huzâî uğradı. Huzâa içinde o günlerde müşrik olanlar da, müslüman olanlar da vardı. Ancak Rasûlullah (s.a.) ile sulh içindeydiler. O civârda olanları Rasûlullah'tan gizlemezlerdi. Ma'bed de o sırada henüz müşrik idi.

Ma'bed dedi ki; ey Muhammed, vallâhi ashâbın ve senin başına gelenler bize ağır geldi. Biz isterdik ki; sen onların içinde âfiyette olasın. Sonra Rasûlullah (Hamrâ'ül-Esed'de iken Ma'bed ayrıldı ve Ravha denilen yerde Ebu Süfyân ve beraberindekilere ulaştı. Ebu Süfyân ve yanındakiler Rasûlullah'a ve ashâbının üzerine tekrâr saldırmak üzere söz birliği etmişlerdi, şöyle diyorlardı : Biz o'nun arkadaşlarının kuv-

vetlilerini, kumandanlarını ve şereflilerini yaraladık. Sonra onların kökünü kazımadan döndük. Muhakkak geri döneceğiz, kalanların üzerine hücûm edip işlerini bitireceğiz.

Ebu Süfyân Ma'bedi görünce sordu : Arkanda ne var, ne yok ey Ma'bed?

Ma'bed dedi ki : Muhammed ashâbıyla beraber sizin peşinizden çıktı. Şimdiye kadar görmediğim bir topluluk içinde. Hepsi size karşı yanıp kavruluyor (diş biliyor) lar. Size kinleri büyük. Uhud günü geride kalanlar da onun yanında toplanmışlar, daha önce yaptıklarından pişmânlar ve size karşı şimdiye kadar görmediğim bir nefret içindeler.

Ebu Süfyân : Yazıklar olsun, ne diyorsun? dedi. Ma'bed : Allah'a yemîn olsun ki, eğer hemen ayrılmayacak olursanız, atlarının alınlarını göreceksiniz.

Ebu Süfyân şöyle dedi : Vallahi biz, onların arkada kalanlarının kökünü kazımak üzere üzerlerine hücûma karâr vermiştik.

Ma'bed şöyle dedi : Ben seni bundan men'ederim. Allah'a andolsun ki, gördüğüm kalabalık bana şu şiiri söyletti, dedi. Ebu Süfyân; (şiirinde) ne dedin? dedi. O da, şöyle dedim, dedi ve şiirini okudu.

(.....)

Ma'bed'in söyledikleri Ebu Süfyân ve yanındakileri fikirlerinden caydırdı.

Ebu Süfyân'ın olduğu yere Abdülkays oğullarından bir grup uğradı. Ebu Süfyân onlara sordu : Nereye gidiyorsunuz? Onlar : Medîne'ye gidiyoruz, dediler.

Ebu Süfyân : Niçin? diye sordu. Onlar da : Yiyecek almak için, dediler. Ebu Süfyân tekrâr sordu : Sizinle göndereceğim bir mektubu Muhammed'e iletir misiniz? Eğer bunu yaparsanız, yarın Ukkâz'da size üzüm getiririm.

Onlar da : Pekiyi, dediler.

Ebu Süfyân devâm etti : O'na ulaştığınızda haber verin ki, biz o'na ve ashâbına doğru, kalanların kökünü kazımak için yürümeye karâr verdik.

Rasûlullah (s.a.) Hamrâ'ül-Esed'de iken Abdülkays oğulları grubu onlara yetişti ve Ebu Süfyân ile arkadaşlarının söylediklerini Rasûlullah'a haber verdi. Rasûlullah (s.a.) ın ashâbı (حسبنا الله ونعم الوكيل) «Allah bize yeter, O, ne güzel vekîldir» dediler.

İbn Hişâm, Ebu Ubeyde'den rivâyetle zikreder ki, Rasûlullah (s.a.)a müşriklerin geri dönecekleri haberi ulaşınca şöyle buyurdu : Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemîn ederim ki, onlara bir taş gönderildi. Bu karârda sabaha kadar direnselerdi, dün gibi gider olacaklardı.

Hasan el-Basrî «Kendileri yara aldıktan sonra yine Allah'ın ve peygamberin davetine koşanlar» âyeti hakkında şöyle der : Ebu Süfyân

ve arkadaşları müslümanları yaralayıp döndüklerinde —ki bu olay Uhud günü olmuştur— Rasûlullah (s.a.) : Muhakkak ki, Ebu Süfyân döndü ve Allah da onun kalbine bir korku saldı. Kim onun peşinden gidecek? buyurdular. Rasûlullah önce kalktı, Ebubekir, Ömer, Osmân ve Ali peşinden kalktılar. Rasûlullah (s.a.) ın ashâbından bir grup da kendilerine uydu. Rasûlullah (s.a.) ın peşlerinden geldiği haberi Ebu Süfyân'a ulaştı. Onlara tâcirlerden bir kervan uğradı. Ebu Süfyân dedi ki : Geri döner de Muhammed'e; benim kendileri için bir ordu topladığımı ve onların üzerine geri geleceğimi haber verirseniz, size şöyle şöyle mükâfât var, dedi.

Tâcirler geldiler ve bunu Rasûlullah (s.a.) a haber verdiler. Allah'ın Rasûlü : (حسبنا الله و نعم الوكيل) «Allah, bize yeter, O, ne güzel vekîldir.» buyurdular. Allah da bu âyeti indirdi.

İkrime, Katâde ve başkaları da aynı şekilde bu âyetin Hamrâ'ül-Esed vak'ası hakkında nâzil olduğunu söylediler. Bu âyetin Uhud'dan sonra vâki' olan ikinci Bedir olayı hakkında nâzil olduğu söylenirse de doğru olan birincisidir.

Allah Teâlâ buyuruyor ki; Onlar, bir takım kimseler kendilerine; düşmanlarınız sizin için kuvvetlerini topladılar. Onlardan korkun, dediklerinde ve böyle diyerek kendilerini düşmanların çokluğuyla korkuttuklarında buna aldırmayıp Allah'a tevekkül ettiler ve O'ndan yardım dileyerek, Allah bize kâfidir, O ne güzel Vekîl'dir, derler.

Buhârî «Hasbunallah ve ni'mel vekîl» âyeti hakkında İbn Abbâs'tan nakletti ki; bu sözü İbrâhîm (a.s.) ateşe atıldığında söylemiştir. Muhammed (s.a.) de düşmanlar sizin için kuvvetlerini topladılar, onlardan korkun, dedikleri zaman bu sözü söylemiştir. Bu hadîsi Neseî de... İbn Ayyâş'tan rivâyet etmiştir. Garîbdir ki, Hâkim de bu hâdîsi Ahmed İbn Mûnus'tan rivâyet eder, Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre bu hadîs sahîhtir, fakat tahrîc etmemişlerdir, der.

Buhârî Ebu Ğassân Mâlik İbn İsmâîl kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyet ediyor ki, o şöyle dedi :

قَالَ كَانَ آخِرَ قَوْلِ إِبْرَاهِيمَ حِينَ أُلْقِيَ فِي النَّارِ حَسْبِيَ اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ

İbrâhîm (a.s.) ateşe atıldığında son sözü «Allah, bana yeter, O, ne güzel Vekîl'dir» olmuştur.

Abdürrezzâk diyor ki : İbn Uyeyne... Abdullah İbn Amr'ın şöyle dediğini nakleder : Bu, yani, «Hasbunallah ve ni'mel-vekîl» sözü İbrâhîm (a.s.) in ateşe atıldığında söylediği sözdür. Hadîsi İbn Cerîr de rivâyet etmiştir.

Ebu Bekr İbn Merdûyeh diyor : Bize Muhammed İbn Ma'mer... Enes İbn Mâlik'ten onun da Rasûlullah'tan naklettiğine göre; Uhud

günü Rasûlullah'a; Düşmanlarınız sizin için kuvvetlerini topladılar, onlardan korkun, denildiğinde Allah Teâlâ bu âyeti indirdi.

Ebu Bekr İbn Merdûyeh yine aynı sened ile Ebu Râfi'den rivâyet eder ki, Rasûlullah (s.a.) Hz. Ali'yi beraberinde bir grupla Ebu Süfyân'ın peşinden gönderdi. Huzâa kabîlesinden bir bedevî onlara rastlayarak, doğrusu o kavim, yani müşrikler, sizin için toplandılar, dediğinde onlar «Hasbunallah ve ni'mel-vekîl» dediler. Ve onlar hakkında bu âyet indi. Sonra İbn Merdûyeh diyor ki : Bize Da'lec İbn Ahmed'in... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivâyetine göre, o şöyle dedi : Rasûlullah (s.a.) büyük bir işe, musîbete dûçâr olduğunuzda «Hasbunallah ve ni'mel-vekîl» deyiniz, buyurdular.

Bu şekliyle bu hadîs, garîb bir hadîstir.

İmâm Ahmed diyor : Bize Hayve İbn Şüreyh... Avf İbn Mâlik'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) iki kişi arasında bir mes'elede hüküm verdi. Aleyhine hüküm verilen geri döndüğünde, «Allah, bana yeter, O, ne güzel vekîldir» dedi. Rasûlullah (s.a.); bu adamı bana geri getirin, buyurdu.

Adam gelince Rasûl-i Ekrem; ne dedin? diye sordu.

Adam; «Allah, bana yeter, O, ne güzel vekîldir,» dedim, karşılığını verdi. Rasûlullah (s.a.); Allah aczi ayıplıyor, fakat sen akıllı olmalısın, (akıllı ol). Sen bir işi yapamayınca, «Allah bana yeter, O ne güzel vekîldir,» de, buyurdu. Hadîsi Ebu Dâvûd ve Neseî de rivâyet etmişlerdir.

İmâm Ahmed diyor : Bize Esbât... Müddessir sûresi âyeti hakkında İbn Abbâs'tan nakletti ki, o şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) sûr'un sahibi, sûr'u ağzına almış ve yüzünü çevirmiş, ne zaman emredilecek de sûr'u üfliyeceğim diye beklerken, ben nasıl olur da ni'met içinde olabilirim, buyurdular. Rasûlullah (s.a.) ın ashâbı; ey Allah'ın Rasûlü, o halde ne diyelim? diye sordular. Rasûlullah; «Allah, bize yeter, O, ne güzel vekîldir, Allah'a tevekkül ettik,» deyiniz, buyurdular.

Hadîs bundan başka bir şekilde de rivâyet edilmiştir. Ve bu ceyyid bir hadîstir.

Mü'minlerin anası Hz. Âişe ve Zeyneb'ten rivâyet edildi ki, ikisi karşılıklı övünürlerdi. Zeyneb; beni Allah evlendirdi. Sizi ise âileleriniz evlendirdi, dedi.

Hz. Âişe de; benim temiz olduğum, semâdan Kur'an'da inmiştir, dedi. Zeyneb bunu kabul etti sonra; Saffân İbn Muattal'ın devesine bindiğinde nasıl demiştin? diye sordu. Hz. Âişe : Allah bana yeter, O, ne güzel vekîldir, diye cevap verdi. Zeyneb : Müminlerin söyleyeceği sözü söylemişsin, dedi.

Bunun için Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : Onlar, Allah'a tevekkül ettiklerinde Allah onları üzen şeye karşı onlara kâfi geldi ve onlar hak-

kında hîle düşünenin kötülüğünü onlardan geri çevirdi de memleketlerine, beldelerine, kendilerine hiçbir kötülük dokunmadan, Allah'dan bir nimet ve bollukla geri döndüler. Düşmanlarının kendileri için kalblerinde gizlemiş oldukları kötülük onlara dokunmadı. Onlar Allah'ın rızâsına uydular ve Allah çok büyük lutuf sahibidir.

Beyhakî diyor : Bize Abdullah el-Hâfız... İbn Abbâs'tan nakletti ki o :

«Sonra da kendilerine hiçbir kötülük dokunmadan Allah'tan bir nimet ve bollukla geri döndüler» âyeti hakkında şöyle demiştir : Âyetteki nimet, onların düşmandan kurtulmalarıdır. Âyetteki lutuf kelimesine gelince... onun da mâhiyyeti şöyledir : Rasûlullah (s.a.) ve ashâbının bulunduğu yere bir kervan uğradı. Ticâret mevsimiydi. Rasûlullah (s.a.) kervanı satın aldı, çok mal kazandı ve onu ashâbı arasında taksîm etti.

Mücâhid'den rivâyetle İbn Ebu Necih : «Onlar ki bir takım kimseler kendilerine, düşmanlarınız sizin için kuvvetlerini topladılar, onlardan korkun.» âyeti hakkında şöyle dedi : Bu Ebu Süfyân'dır. Ebu Süfyân Hz. Muhammed (s.a.) e, buluşacağımız yer arkadaşlarımızı öldürmüş olduğunuz yer olan Bedir olsun, dedi. Muhammed (s.a.) de; belki, dedi.

Rasûlullah (s.a.) verdiği bu söz üzerine yola çıktı ve Bedr'e indi. Orada pazara rastladılar, alışveriş yaptılar. İşte «Allah'tan bir nimet ve bollukla geri döndüler. Allah'ın rızâsına uydular ve Allah çok büyük lutuf sahibidir» âyetinin mânâsı budur.

Mücâhid sonra der ki : Bu, küçük Bedr gazvesidir. Bunu İbn Cerîr rivâyet etmiştir. Yine İbn Cerîr'in Kâsım'dan... Onun da İbn Cüreyc'den rivâyetine göre İbn Cüreyc şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) Ebu Süfyân'a verdiği sözü yerine getirmek üzere yola çıktığında, müşriklerle karşılaşmaya başladılar ve onlara Kureyş'in durumunu sordular. Müşrikler müslümanları korkutmak maksadıyla, Kureyş'in kendilerine bir hîle ya da bir baskın yapmak üzere ordu topladıklarını söylediler. Müminler de «Allah bize yeter, O, ne güzel vekîldir,» diyerek Bedr'e kadar geldiler. Bedir'deki pazarı rahat buldular. Orada hiç kimse kendileriyle tartışmadı. Sonra müşriklerden bir adam; bari Mekke halkına Muhammed'in (a.s.) atlılarını haber vereyim diyerek bir şiir yazdı.

(.....)

Sonra Allah Teâlâ şöyle buyuruyor :

«O şeytân ancak kendi dostlarını korkutur.» Sizi, dostlarıyla korkutur ve size onların güçlü, kuvvetli olduğu vehmini verir. Mü'min iseniz onlardan korkmayın, Benden korkun. Size öyle bir şey söylendiğinde ve size böyle bir vehim verildiğinde Bana tevekkül edin, dayanın,

Bana iltica edin. Ben size yeterim. Ve size yardım edecek olan da Benim.

Kur'an-ı Kerîm'deki Allah'ın şu âyetleri de bu mânâdadır :

«Allah kuluna yetmez mi? Seni O'ndan başkasıyla korkutuyorlar. Allah kimi saptırırsa onu hidâyete erdirecek yoktur. Allah kimi de hidâyete erdirirse, onu saptıracak yoktur. Allah, intikâm sahibi mutlak gâlib değil midir? Andolsun ki onlara; gökleri ve yeri yaratan kimdir? diye sorsan, muhakkak, Allah'tır, diyecekler. De ki : Öyle ise söyleyin bakayım, Allah bana bir zarar vermek istese, O'nu bırakıp ta taptıklarınız O'nun verdiği zararı giderebilir mi? Yahut bana bir rahmet dilerse, O'nun rahmetini önleyebilir mi? De ki : Allah bana yeter. Tevekkül edenler O'na tevekkül ederler.» (Zümer, 36 - 38)

«O halde şeytânın dostlarıyla savaşın. Şüphesiz ki şeytânın hîlesi zayıftır.» (Nisâ, 76)

«İşte onlar, şeytânın taraftârıdırlar. İyi bilin ki, şeytânın taraftârları muhakkak hüsrâna uğrayanların kendileridir.» (Mücâdile, 19)

«Allah : Ben ve peygamberlerim elbette gâlib geleceğiz, diye yazmıştır. Şüphesiz ki, Allah Kavî'dir, Azîz'dir.» (Mücâdile, 21)

«Şüphesizki Allah, kendisine yardım edenlere yardım eder.» (Hacc, 40)

Ey îmân edenler, Allah'(ın dâvâsına) yardım ederseniz, Allah da size yardım eder.» (Muhammed, 7)

«Şüphesiz ki biz, peygamberlerimize ve îmân etmiş olanlara, hem dünya hayatında, hem de şâhidlerin şehâdet edecekleri günde mutlakâ yardım ederiz. O gün zâlimlere ma'zaretleri fayda vermez. La'n'et onların, yurdun kötüsü de onlarındır.» (Ğâfir, 51 - 52)

İZÂHI

Rûhun Bakâsı, Ölüm ve Hayat

İyi bil ki; bazı kimseler cihâd etmek isteyenlere; cihâd ölüm getirir, diyerek onları durdurmak istemişlerdir. Nitekim Uhud günü cihâda çıkanlar hakkında cihâd ölüm getirir, ölüm ise istenmeyen bir şeydir. Binâenaleyh cihâddan kaçınmak îcâb eder, demişlerdir. Bunun için Allah Teâlâ, onların bu görüşünün bâtıl olduğunu açıklıyor ve ölümün ancak Allah'ın kazâ ve kaderiyle meydana geleceğini, öldürmenin de böyle olduğunu bildiriyor. Binâenaleyh Allah kimin için ölümü takdîr etmişse ondan kaçması mümkün değildir. Kime de ölümü takdîr etmemişse onun ölümden korkması olur şey değildir. Ayrıca Allah Teâlâ bu âyette böyle diyenlere bir başka cevâb daha veriyor. Şöyle ki : «Biz Allah yolunda öldürülmenin; istenmeyen bir şey olduğunu kabul etmiyoruz. Nasıl böyle denebilir ki; Allah yolunda öldürülenler aslında öl-

dürüldükten sonra da diridirler. Allah onlara yüce şerefler ve Allah'a yakın dereceler vermiş, çeşitli rızıklar lutfetmiş ve onu değişik sevinç ve neş'e dolu mertebelere ulaştırmıştır. Öyleyse hangi akıl sahibi böyle bir ölümün istenmeyen şey olduğunu söyleyebilir. Âyetin nazmı böyledir. Ancak âyette bazı mes'eleler vardır :

Birinci mes'ele : Bu âyet, Bedir ve Uhud şehîdleri hakkında vârid olmuştur. Zîrâ bu âyetin nâzil olduğu vakit, bu iki savaşta şehîd olanlardan başka şehîdler yoktu. Münâfıklar ise, mücâhidleri Allah yolunda cihâddan nefret ettirmeye çalışıyorlardı. Tâ ki müslümanlardan Bedir ve Uhud günü öldürülenler gibi kendileri de öldürülmesinler. Allah Teâlâ ise; bu iki savaşta öldürülenlerin fazîletlerini açıklayarak bunun; müslümanları cihâda ve onları örnek almaya davet olmasını sağlıyor. Böylece müslümanlar, Bedir ve Uhud gününde savaşıp ölmüş olanlara benzemeye özendiriliyor. Sözün hakîkati ise şudur : Cihâdı terkeden kişi ya dünya nimetine erişebilir veya erişemez. Erişecek olduğunu farzedersek, o nimetler değersiz ve pek azdır. Cihâda koşan kişi, kesinlikle âhiret nimetine erer ve kurtulur. Âhiret nimeti ise ulu ve pek çoktur. Böyle olduğu gibi, aynı zamanda süreklidir. Binâenaleyh cihâda koşmak, cihâdı bırakmaktan üstündür.

İkinci mes'ele : Âyetin zâhiri Bedir ve Uhud savaşında öldürülmüş olanların diri olduğunu gösteriyor. Dirilikten hakîkî veya mecâzî mânâ kastedilmiş olabilir. Hakîkî mânâ da dirilik kastedilmişse; buradan onların âhirette dirilecekleri kastedilmiş olabileceği gibi, şu anda da diri oldukları kastedilmiş olabilir. Eğer şu anda diri oldukları farzedilecek olursa; buradaki maksad ya ruhânî hayatın isbâtı, veya cismânî hayatın isbâtı olacaktır. İşte bu âyette zikredilmesi mümkün olan vecihlerin toplamı bundan ibârettir.

Birinci ihtimâl; bu âyetin tefsîrinde şehîdlerin âhirette dirilecekleri ihtimâlidir. Mu'tezile kelâmcılarından bir topluluk bu görüşü benimsemişlerdir. Bunlar arasında Ebu'l-Kâsım el-Kâ'bî der ki : Bunun sebebi Allah'ın sözünü ettiği münâfıkların; Muhammed (a.s.) in ashâbı kendilerini ölüme sürüklüyorlar ve öldürülüyorlar, hayatı yitiriyorlar, hiçbir hayır elde etmiyorlar, demeleridir. Münâfıkların bunu demeleri, dirilişi ve âhireti inkâr etmelerindendir. Allah Teâlâ; onları yalanlayarak bu âyet ile şehîdlerin dirileceklerini, rızka nâil olacaklarını, değişik sevinç, ferâh ve müjdeye ulaşacaklarını beyân etmiştir. İyi bil ki; bize göre —ehl-i sünnet— bu görüş bâtıldır. Bu görüşün bâtıl olduğunun bir çok delili vardır. Birinci delîl : Allah Teâlâ'nın «diridirler» kavlinin zâhiri, âyetin indiği sırada onların diri olduklarını gösteriyor. Bundan sonra, onların ileride dirileceklerini söyleyerek, âyeti bu şekilde mânâlandırmak zâhirden dönmek olur.

İkinci delil : Şüphesiz ki rahmet, lutuf ve ihsân cephesi azâb ve

kendilerine Allah'dan başka yardımcı bulamadılar.» (Nûh, 25) buyurarak azâb için çıkarıldıklarını bildirmektedir. Buradaki fe edâtı, ta'kîb kim «Onlar günâhları yüzünden suda boğuldular, ateşe sokuldular, cezâ cephesinden daha çok tercîh edilir. Sonra Allah Teâlâ azâb ehlini kıyâmetten önce azâblandırmak üzere dirilteceğini bildirmiştir. Niteiçindir. Azâblandırmaysa hayat şartına bağlıdır. Ayrıca «sabah akşam ateşe sunulurlar.» buyurmuştur. Azâb ehli kıyâmetten önce azâblandırılmak üzere diriltildiklerine göre; sevâb ehlinin de kıyâmetten önce sevâb ve lutfa ulaştırılmak için diriltilmeleri daha uygundur.

Üçüncü delil : Eğer Allah Teâlâ, onları ölümden sonraki diriliş esnâsında cennette dirilteceğini kasdetmiş olsaydı Hz. Peygambere; «Allah yolunda öldürülmüş olanları aslâ ölü sanmayın.» buyurmazdı. Çünkü bütün mü'minlerin bu şekilde olacağı bilinmektedr. Eğer biz bu dirilmeyi kabirde sevâb elde etmek üzere dirilme anlamına alırsak, bu takdîrde «aslâ ölü sanmayın» kavli uygun olur. Çünkü Hz. Peygamber belki de itâat ve ihlâs sahiplerinin böyle bir sebeple sebepleneceğini bilmiyor olabilir. Bu şeref, onların sevâba nâil kılınmak üzere kıyâmetten önce diriltilmeleri şerefidir. (...)

Bu âyette muhtemel olan vecihlerden üçüncüsü de şudur : Burada maksad; şehîdlerin şu anda da diri olduklarıdır. Bu görüşü serdedenlerden bir kısmı şehîdlerin rûhen diri olduklarını, bir kısmı da bedenen diri olduklarını kabul etmişlerdir. Bu konuya dalmadan önce bir mukaddime serdetmemiz de gerekecektir. Şöyle ki; insan, bünyenin bütününden ibâret bir yaratık değildir. Bunun iki delili vardır : Birincisi, insan bünyesinin bölümleri değişir, bozulur, eriyip yok olur. Özel olarak insan ise ömrünün başından sonuna kadar bâkîdir. Bâkî olan, değişenin zıddıdır elbette. Bu sözümüzü te'yîd eder mâhiyette şöyle diyebiliriz : İnsan; bazan şişman, bazan zayıf olur. Başlangıçta insanın bedeni küçüktür. Sonra büyür ve gelişir. Şüphesiz ki her insan, ömrünün başından sonuna kadar bu söylediğimiz şeyleri kendisinde bulur. Öyleyse insanın bir özellik kazanan varlığının ömrünün başından sonuna kadar bâkî olduğu görüşümüz doğruluk kazanmaktadır. İkincisi; insan kimi kere bedeninin bütün bölümlerinden ve uzuvlarından habersiz bulunduğu halde, kendi nefsinin bilinci içindedir. Bilinen ise bilinmeyenin tersidir. Binâenaleyh bu iki şekilde rûhun, duyularla kavranan şu bedeninin zıddı olduğu sâbit olur. Ayrıca rûhun özel bir cisme sirâyet etmesi ihtimâli vardır. Tıpkı ateşin kömüre, susam yağının susama ve gülsuyunun güle sızışı gibi. Kezâ rûhun; cisim olması, cisme yerleşmeksizin kendi nefsinde kâim bir cevher olması ihtimâli de vardır. Her iki görüş uyarınca insanın bedeni öldüğü zaman, o şeyin bedeninden canlı olarak ayrılması uzak görülemez. Biz, her ne kadar Allah onu öldürdü desek de, tekrâr Allah onu hayata döndürecektir. Bu

takdîrde kabir sevâbıyla ilgili bütün şüpheler ortadan kalkmıştır. (...) Anlattıklarımızdan ortaya şu çıkıyor ki : Âyetin zâhirine delâletinin imkânsız olmayacağı açıktır. Binâenaleyh bu görüşün kabul edilmesi gerektir. Zikrettiklerimizi Kur'an, hadîs ve akıl te'yîd eder. Kur'an da pek çok âyetler vardır. Birincisi; «Ey huzûr içinde olan nefis, hoşnûd etmiş ve hoşnûd edilmiş olan Rabbına dön. Kullarımın arasına gir, cennetime gir.» (Fecr, 27 - 30). Şüphesiz ki Rabbına dön buyruğu ile ölüm kastedilmiştir. Sonra kullarım arasına gir, buyurulmaktadır. Burada ta'kîb edâtı olan fe kullanılmıştır ki bu, kulları arasına girişin ölümden sonra olacağı anlamını verir. Bu da bizim zikrettiğimizin delilidir. İkinci âyet : «Nihâyet sizden birinize ölüm gelince elçilerimiz onun canını alır.» (En'âm, 61) âyetidir. Bu da bedenin ölümünden ibârettir. Âyetin devâmından, «sonra gerçek Mevlâları olan Allah'a döndürülürler.» buyurulmaktadır. Burada döndürülürler ile rûh kastedilmiştir. Bu ise özel hayat ve zât ile döndürülmedir. Binâenaleyh rûhun, bedenin ölümünden sonra bâkî olduğunun delilidir. Üçüncü âyet ise Allah Teâlâ'nın şu kavlidir : «Eğer ölen kişi Allah'a yaklaştırılmışlardan ise; rahatlık, hoşluk ve nimet cennetindedir.» (Vâkıa, 88 - 89) buyruğudur. Buradaki ta'kîb edâtı olan fa rûhun, reyhânın ve cennetin ölümden sonra ortaya çıkacağını göstermektedir.

Hadîs-i şerîf'lere gelince; Hz. Peygamber buyuruyor ki : Kim ölürse onun kıyâmeti kopmuştur. Burada kullanılan fe harfi ta'kîb edâtıdır ve herkesin kıyâmetinin ölümünden sonra ortaya çıkacağını göstermektedir. Büyük kıyâmet ise Allah katında ma'lûm olan zamanda ortaya çıkacaktır. Ayrıca Hz. Peygamber : Kabir; ya cennet bahçelerinden bir bahçe veya cehennem çukurlarından bir çukurdur, buyuruyor. Ayrıca rivâyet edilir ki, Bedir günü ölüler çağırılırken Rasûlullah (s.a.) : Rabbınızın size va'dettiğini gerçek olarak buldunuz mu? diyordu. Kendisine; ey Allah'ın Rasûlü, bunlar ölüdürler, nasıl onlara sesleniyorsunuz? dediklerinde Hz. Peygamber; onlar sizden daha iyi duyarlar, buyurmuştur. Veya hadîsin bu mânâda benzer bir lâfızla metni vârid olmuştur. Yine Hz. Peygamber; Allah'ın dostları ölmezler, ancak bir diyârdan bir diyâra intikâl ederler, buyurmuştur. Bütün bunlar rûhların cesedin ölümünden sonra bâkî olduğunu gösterirler.

Aklî delile gelince, bu da birkaç şekildedir :

Birincisi : Uyku zamanı beden, güçsüzleşir. Bedenin güçsüzlüğü rûhun güçsüzlüğünü gerektirmez. Aksine rûh uykudayken güçlenir, çeşitli halleri müşâhede eder ve bilinmeyen olaylara muttali' olur. Bedenin güçsüzlüğü rûhun güçsüzlüğünü gerektirmediğine göre, bedenin ölümüyle rûhun ölmeyeceği görüşü kuvvet kazanmaktadır.

İkincisi : Çok düşünme beynin katılaşmasının sebebidir. Beynin katılaşması ise ölüme vesîle olur. Halbuki aynı düşünce ameliyesi, rû-

hun ilâhî bilgilerle olgunlaşmasının nedenidir ve nefsin kemâlinin zirvesidir. Öyleyse rûhun kemâlinin sebebi olan bir şey, neden bedenin noksanlığının sebebi olmuştur? Bu da bedenin ölümüyle rûhun ölmeyeceği görüşünü güçlendiren bir nedendir.

Üçüncüsü : Rûhun hali bedenin halinin tersinedir. Rûh ilâhî bilgilerle sevinç ve huzûr duyar. Bunun delili de Allah Teâlâ'nın «Dikkat edin, Allah'ı zikirle gönüller huzûr bulur.» âyet-i celîle'si ve Hz. Peygamberin; Ben Rabbımın katında gecelerim, O beni yedirir ve içirir, buyruğudur. Şüphesiz ki yemek, içmek, bilgi, sevgi ve gayb âleminin nûrlarıyla nûrlanmadan ibârettir. Ayrıca biz, insanların hükümdâra hizmet etme müjdesini alınca veya bir makâma ulaşınca veya sevgilisiyle buluşunca; yemeyi ve içmeyi unuttuğunu görüyoruz. Hattâ bu kişi yemeye ve içmeye davet edildiğinde içinden yemek ve içmeye karşı şiddetli bir nefret hisseder. Allah'ın bilgisiyle derinliğine meşgûl olan ârifler de o ilâhî nûrlardan bir şey kendilerine açılınca ve ilâhî esrâr gözlerinin önünde belirince; rûhlarında öyle bir huzûr duyarlar ki, hiçbir şekilde açlık ve susuzluğu hissetmezler. Toparlayacak olursak; rûhî mutluluk, bedenî mutluluğun zıddı gibidir. Bu ise rûhun kendiliğinden bağımsız bir varlık olduğu, bedenle ilişkisi bulunmadığı görüşünü gâlib kılmaktadır. Durum böyle olunca; bedenin ölümüyle rûhun ölmemesi gerekir. Burada bu kadarlık iknâ' edici deliller yeterli olmalıdır.

İyi bil ki; bu kâide iyice anlaşılırsa; Kur'an da kabir sevâbı ve azâbıyla ilgili vârid olan husûsların hepsindeki müşkiller ve şüpheler zâil olur. Sen bu kâideyi öğrendikten sonra biz deriz ki : Müfessirlerden bir kısmı; şehîdlerin rûhlarının diri olduğunu ve kıyâmete kadar her gece arş'ın altında rükû' ve secdeye vardıklarını söylemişlerdir. Bunun delili de Hz. Peygamber'den nakledilen şu hadîs-i şerîf'tir : Kul secdeye vardığı zaman, Allah Teâlâ onunla meleklerine karşı övünür ve der ki : Şu kuluma bakın, rûhu benim katımda, bedeni benim hizmetimde. (...)

Bu âyetin tefsîrinde muhtemel olan üçüncü vecih : Buradaki hayatın bedenî hayat olduğunu söyleyenlerin görüşüdür. Bunu söyleyenler daha sonra farklı açıklamalar getirmişlerdir. Bir kısmı der ki : Allah Teâlâ şehîdlerin bedenlerini göklere çıkarır ve arş'ın altındaki kabirlere koyar, onları türlü mutluluk ve şerefli mertebelere ulaştırır. Bir kısmı da der ki : Onların bedenleri yeryüzünde kalır, ancak Allah onları diriltterek bahis mevzûu olan mutluluklara ulaştırır. Bazı insanlar bu görüşe karşı çıkarak derler ki : Biz şehîdlerin bedenlerinin yırtıcı hayvanlar tarafından yenildiğini görüyoruz. Bu takdîrde; ya denilecektir ki, Allah Teâlâ onların bedenini bu yırtıcı hayvanların karınlarında iken diriltecektir ve onu sevâba erdirecektir, ya da onların bedenlerinin bölümleri yırtıcı hayvanların karınlarından ayrılınca Allah onları bira-

raya getirip birleştirecek ve hayat verip sevâba ulaştıracaktır. Her iki görüş de uzak karşılanacak bir görüştür. Çünkü biz, öldürülmüş bir kişinin bedeninin ancak birkaç gün kalabileceğini, organlarının kokuşup bozuştuğunu, kan ve irinin ayrıldığını görüyoruz. Eğer biz, onun bedeninin nimet içerisinde diri ve akıllı, her şeyi bilmekte olduğunu kabul edersek bu; safsatayı kabul etme netîcesini doğurur.

Bu âyetin tefsîrinde dördüncü vecih : Deriz ki : Onların diri olmalarından maksad; bedenlerinde hayatın mevcûd olması değildir. Sadece bir takım lutuf ve mükâfâtlara nâil kılınmalarıdır. Bu bir kaç şekilde açıklanabilir. Belh'li Asamm der ki : Ölünün dinî bakımdan mertebesi yüce ise; kıyâmet gününde âkibeti huzûr, saâdet ve şereflilik olur. O zaman bu kimse için ölmemiştir, diridir demek doğru olur. Nitekim ne kendine, ne de başkasına faydası olmayan cahil için de; ölüdür, deriz. Tıpkı ahmağa merkeb, işkence edene canavar denildiği gibi. Nitekim Abdülmelik İbn Mervân Zührî'yi görüp de, onun fıkıhdaki derinliğini öğrenince, kendisine senin gibi olan biri öldükten sonra ölmez demiştir. Özetleyecek olursak; şüphesiz ki insan, ölüp de geride güzel bir hâtıra ve zikr-i cemîl bırakırsa onun için mecâzî olarak ölmemiştir, diridir, denir.

İkinci şekli : Bazıları dediler ki; buradaki hayat mecâlîdir. Onların cesedleri kabirlerinde bâkîdir ve hiçbir zaman toprağın altında çürümezler. Bunu söyleyenler şu vak'âyı delil getirirler : Rivâyet edildiğine göre; Muâviye, şehîdlerin kabirlerinin olduğu yerden su akıtmak istediğinde, ölüsü bulunan buradan çıkarsın diye bir münâdî seslendirmiştir. Câbir der ki : Biz onları çıkardığımızda bedenleri daha ter-ü taze ve yaştı. Birisinin parmağına dokunulduğunda ondan kan fışkırmıştı.

Üçüncü vecih : Denilir ki; onların diri olmasından maksad; ölüler gibi yıkanmazlar, demektir. Bu âyet hakkında söylenenlerin toplamı bundan ibârettir. Mahlûkatındaki sırları en iyi bilen ise elbette Allah'tır. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, IX, 88 - 94)

Uhud Savaşının Genel Değerlendirmesi

Sûrenin baş taraflarında olduğu gibi mücâdele, münâzara, beyân, tenvîr, tevcîh ve tahzîr savaşından sonra âyetin akışı meydan savaşına dönüyor. Uhud savaşına...

Uhud gazâsı sadece meydan muhârebesi değil, aynı zamanda vicdânlarda girişilen bir harbtir. Bu savaşın meydanı cephelerin en genişidir. Çünkü ordaki savaş meydanı, sadece tek yönlü olmayıp birçok yönüyle en müthiş savaş meydanıdır. İnsanların nefsinde, tasavvur ve

duygularında, tamah ve şehvetlerinde, duygu ve hayâllerinde, umûmen bütün varlığında girişilen bir meydan savaşı...

Evet, Kur'an oralarda girişmişti meydan savaşına... Savaşların seyyâr hastahanelerdeki tedâvilerinden daha güzel, daha derin ve daha şümûllü tedâvîsini insanoğlunun nefsinde yapıyor. Önce zafer vardı. Sonra hezîmet geldi. Zafer ve hezîmetten sonra da en büyük muzafferiyet geldi. Kur'an'ın açıkladığı hakîkatleri aydınlatan ve duygularda bu hakîkatleri yakînen yerleştiren açıktan görüş ve ma'rifetin zaferiydi bu... Safların temizlenişi; nefislerin denenişiydi. Bundan sonra tasavvurdaki karaltılardan, değerlerdeki cıvıklıklardan, İslâm saflarındaki duyguların üstünlüğünden hürriyete erişip serbestlik vardı. Bu, ancak saflardaki münâfıkları büyük bir hadde kadar nifâk ve sadâkatin alâmetlerini açıklayıp şuûrda, gidişâtta söz ve fiilde ayırdetmekle oluyordu... Îmânî direktifleri açığa çıkarıp îmâna dâvetin yükümlülüklerini belirtip onunla hareket etmek, bütün bunlar; ma'rifete, tecerrüde, tanzimâta hazırlanmayı gerektirmektedir. Bütün onlardan sonra da itâatı, ittibâı sadece Allah'a tevekkülü, yolda atılan her adımda O'na dayanmayı, zafer ve hezîmette, ölüm ve hayatta, her işte ve her yönelişte işi sadece O'na döndürmeyi icâb ettirmektedir.

Hâdiselerin ve hâdiselerden sonra gelen tevcîhâtın gerisinde elde edilen en büyük hâsılât bu idi. Zafer ve ganîmet hâsılâtıyla kıyâslanmayacak kadar büyük ve önemli bir hâsılât... Eğer Müslümanlar gazâdan zafer ve ganîmetle dönselerdi bile bu geniş hâsılâta yine muhtaç olacaklardı.

Ganîmet ve zafer hâsılâtından bin kerre daha büyük bir hâsılât. Aynı zamanda ganîmet ve zafer hâsılâtından İslâm cemiyeti ve sonra gelen nesiller için arta kalan en mühim ve en değerli bir hazînedir bu. İşte Müslüman saflarındaki karaltılardan, belirsizlikten, zaaftan, eksikliklerden ve bu vâkıaların doğurduğu hezîmetin gerisinden savaş meydanında beliren Allah'ın ulvî tedbîri.. Allah'ın cârî olan kanunu uyarınca ortaya çıkan tabiî sebepler gereğince meydana gelen bu vâkıaların gerisindeki ulvî tedbîr bu idi. O zamanki Müslümanların tamâmen hayrına olan bir tedbir idi bu... Bu geniş hâsılât ile ibret ve terbiyeye, diriliş ve olgunlaşmağa, seçme ve temizlemeğe, düzenleme ve saflaşmaya ancak ulaşıldı. Bu hazîne; parayla ölçülemiyecek derecede hakîkat, tevcîhât ve tecrübelerden arta kalan İslâm cemiyetine en büyük emânet idi...

Gerçekten yeryüzü meydanlarında yapılan savaş sona ermişti. Ama Kur'an onu en büyük meydanlarda başlatacaktı. Nefis meydanında... İslâm cemiyetini içine alan âlemşümûl hayat meydanında... Hak Teâlâ İslâm cemâatı ile ilim ve hikmete dayalı bilgi ve basîret esâsına mebnî takdîrâtını icrâ etti. Ve Allah'ın irâde buyurup istediği şey

oldu. Ve bu olan şeydeki zarar ve ziyândan belâ ve acılardan sonra beliren ulu bir hayır gizli idi...

Kur'an'ın üslûbunda savaşta cereyân eden hâdiseleri müteâkib vârid olan ifâdelerde en çok dikkati çeken husûs; savaş sahnelerini ve cereyân eden hâdiseleri sunarken bu manzara ve vâk'aların ötesinde onlarla doğrudan doğruya alâkalı olarak yeralan ilâhî tevcîhât arasındaki hayretkâr tevâfuk ve uygunluktur. Ayrıca nefislerin tezkiyesi, çapraşık düşüncelerden arındırılması, şehvetin boyunduruğundan kurtarılması, karanlık kinlerden âzâde edilmesi; hatâların zulûmâtından, hırsın ve cimriliğin, gizli duygu ve arzuların köleliğinden çıkarılması için vârid olan tevcîhâttaki uygunluk da câlib-i dikkattir.

Bir savaş sahnesini, müteâkib vârid olan bahis içinde en çok dikkati celbeden husûs; şüphesiz ki, faizden söz edilerek onun yasaklanması, şûradan bahsedilerek, Uhud savaşında açıkça görülen kötü netîcelerine rağmen istişâre yapılarak hareket edilmesini emreden husûslardır.

Daha sonra... Kur'an nizâmını beşer nefsinde ve insanlık hayatında icrâ ettiği hareket sâhâsının genişliği mevzûu geliyor. Kur'ân'ın bu müteaddit hareket noktalarına nüfûzu ve buralara girişi sonra hayret verici tekâmül husûsu gelir.

Fakat bu, Rabbânî nizâmın tabîatını anlayanlar bu genişlikten, bu tekâmülden, bu girginlikten ve uygunluktan, hiçbirisine hayret etmezler. İslâmî hareketteki savaş meydanı sadece silâhların, atların, erlerin ve cephânelerin meydanı değildir. Bu cüz'î savaş, İslâm cemiyetinin içtimâî nizâm ve vicdân âlemindeki büyük savaşından farksızdır.

Bunların vicdân temizliği, ihlâs, tecerrüd, iki yakası arasına çöken engellerden ve pisliklerden kurtuluş ile kuvvetli irtibâtı vardır.

Bu husûsların aynı zamanda İslâm cemâatının hayat nizâmının üzerine kâim olduğu nizâm ve intizâm mevzûları ile yakînen alâkası vardır. İslâm cemâatının hayatında şûra —yalnız idârî nizâmda değil— içtimâî nizâmda da temel esâsdır. Faiz kat'iyetle memnûdur. İçtimâî yardımlaşma esâsı ile faiz aynı yerde birleşemez.

Kur'an; İslâm cemâatını savaş meydanlarındaki çatışmalardan ayrı bir metodla terbiye ediyor. Bu çatışma, büyük harb meydanlarındaki çatışmalardan tamâmen farklıdır. Bu savaş; nefis meydanında ve pratik hayat sâhâsında cereyân etmektedir... Sonra âyet-i kerîme faiz mevzûuna geçiyor. Ve faizi kat'iyetle yasaklıyor. Gizli infâk ile açıkça infâk etme bahsine giriyor ve infâkı teşvîk ediyor. Allah'a ve Rasûlüne itâat etme husûsunu da beyân ederek bunun rahmet-i ilâhînin âmili olduğunu bildiriyor ve Rasûlullah'ın merhametli oluşunu ve bunun ilâhî rahmetin bir nümûnesi olduğunu izâh ediyor. Şûra prensîbini takrîr ederek en zor zamanlarda bile istişârenin lâzım olduğunu bildiriyor.

Emânete hiyâneti men'ettiği gibi, cimriliği nehy edip cömertliğe teşvîk ediyor.

Bütün bunları şunun için serdediyor... Bu hususlar; İslâm cemâatını bu kadar geniş sâhâda vukûbulan çetin savaşa hazırlama esâsına mebnîdir. Meydanlarda yapılan savaş; bu esâslı savaşın sadece bir kısmıdır. Ama hepsi bundan ibâret değildir. Bu savaşta büyük bir zafer elde edebilmek için diğer meşakkatlara katlanmak gerekmektedir. Bu savaşta kin ve intikâm duygularına karşı zafer gerekmektedir. Cemiyetin bütün hayat sâhasını kaplayan sağlam nizâm ve değerler ikâme etmek için mutlâk zafere ihtiyâç vardır...

İnsanın mevcûdiyyeti ve beşerî enerjisi muvâcehesinde bu akîdenin vahdetine işâret etmek ve hepsini tek bir mihvere yerleştirmek için bütün bunları serdediyor Hak Teâlâ... Evet, Allah'a ibâdet ve kulluk, hassâsiyet ve takvâ şuûru içinde inananları Hakka yöneltmek için serdediyor. İnsanları beşerî bünyeye hâkim olan ilâhî nizâmın vahdeti etrafında birleştirmek için serdediyor bunları. Her hâl-ü kârda bu nizâmın gölgesi altında birleşip yardımlaşmak, insan faâliyetinin nihâî netîcelerindeki nizâm ve intizâmı, nefsî hareket ile alâkalı müessirlerin vahdetini belirtmek için serdediyor Hak Teâlâ bunları...

Şu halde serdedilen şu şümûllü tevcîhât; girişilen savaşlar ile alâkasız değildir. İnsan; nefsi ile nizâma dâir ahlâkî kâidelerle ve şuûr ile alâkalı husûslarda bu gerçek savaşı kazanmadan cenk meydanlarındaki savaşı aslâ kazanamaz...

İki tâifenin karşılaştığı Uhud gününde geri dönenler; kazandıkları günâh yüzünden şeytâna uyanlardır... İ'tikâd savaşında peygamberlerin arkasında günâhlardan tevbe edip Allah'a yönelen ve O'nun kuvvetli desteğine güvenerek çatışmaya başlayanlar her zaman muzaffer olmuşlardır. Şu halde günâhlardan temizlenmek, Allah'a dayanmak ve Allah'ın yardımına dönmek, zafer vâsıtalarındandır. Meydandan kaçmak yoktur.

Faize dayalı nizâmı atıp, içtimâî yardımlaşmaya dayanan nizâma dönmek zafer hazırlığındandır. Birbirleriyle yardımlaşan cemiyetler, faizle alış-veriş yapan cemiyetten daha çok zafere lâyıktır. Kinleri yenip insanları affetmek zafer hazırlığındandır... Nefse hâkimiyet, harb kuvveti gibi bir kuvvettir. İçtimâî yardımlaşma, dayanışma ve müsâmaha, cemiyete dinamizm veren önemli bir unsurdur.

Baştan sona âyet-i kerîme'nin temâs ettiği husûslar, hakîkatler manzûmesinden ibârettir. Allah'ın takdîrine boyun eğip, herşeyi O'na havâle etmek... Bu noktada, düşünce tarzına hiçbir kapalılığa mahal kalmayacak şekilde kat'iyet ve kesinlik vermek. Aynı zamanda, insanların başına gelen halleri Allah'ın koyduğu kanunlara göre düzenlemek... İnsanoğlunun say'i ve gayreti, hatâ ve sevâbı, itâat ve ma'siyeti,

verilen emre sarılıp sarılmaması, yahut ifrâta dalması gibi husûslara bağladıktan sonra meydana gelen herşeyi takdîr perdesinin ötesine bırakmak... Meşiyyet-i Sübhâniyenin bir vâsıtası kabul etmek. Hak Teâlâ'nın takdîrine göre meşiyyet dâhilinde tahakkuk edeceğine güvenmek... gerçekleri yer alıyordu.

Nihâyet zafer mes'elesinde müslümanların şahsî bir payı olmadığını anlatmak husûsu geliyor. İnsan, mesâîsinin ötesinde, zaferin ilâhî tedbîre bağlı olduğunu beyân ediyor. Mükâfât Allah'a âittir. O'nun için, zaferin karşılığında yeryüzündeki şeylerin hiç değeri yoktur. Şahsî mes'eleler için de Allah zafer ihsân etmez. Allah zaferi, dilediği zaman ve istediği ulvî gâyeler hesâbına verir.

Hezîmet de böyle... O da, Allah'ın kanunlarına bağlı olarak gelir. Yoksa müslümanların arasındaki taksîrât münâsebetiyle gelmez. Sadece Allah'ın ilmi ve hikmetiyle nefisleri seçmek, hakîkatları aydınlatmak, safları ayırmak, değerler koymak, ölçüler getirmek, görmek isteyenlere Allah'ın kanunlarını açıklamak, takdîr ettiği gâyelerin tahakkuku için gelir.

Askerî, siyâsî, iktisâdî zaferler Rabbânî nizâmın esâsına dayanmadıktan sonra İslâm'ın nazarında değer kazanmaz. Önce nefse gâlib gelip, hevâyı yenip, şehveti mağlûb etmek gerekir. Allah'ın insanlık hayatı için istediği hakkı takrîr etmek. Bütün zaferleri Allah ve Allah nizâmını ikâme yolunda sarfetmek gerekir. Böyle olmadığı takdîrde bir câhiliyet nizâmı, diğer birisini mağlûb etmiş demektir. Böyle bir zaferden insanlık ve hayat için hayır gelmez. Hayır; sadece Hakk için Hakkın sancağını yükseltmektedir. Hak ise tekdir, birkaç tane değil... Hak yalnız Allah nizâmındadır. Ondan başka şu kâinatta Hak yoktur. O'nun zaferi, nefisler meydanında kazanılmadan tamâmlanmaz. Zafer pratik hayat sâhasında kazanılmalıdır... Nefis kendi şahsına düşen paylardan vazgeçip, şehvet ve arzularından kurtulup, pislik ve kirlerinden temizlenip, zincir bukağılarından âzâd olduğu zaman... Bütün bu yüklerden, bu kirlerden âzâde olarak Allah'a koştuğu zaman... Üzerine düşen cehdi ve hareketi ifâ ettikten sonra, bütün işleri Allah'a bağlamak için sebep, vesîle ve enerjilerden sıyrıldığı zaman... Bütün işinde Allah nizâmı ile hükmettiği ve bu hükmü cihâd ve zaferinin gâyesi saydığı zaman...

Evet, bütün bunlar tamâmlandığı zaman, siyâsî, iktisâdî ve içtimâî sâhalardaki zaferler Allah'ın nizâmına göre hakîkî zafer sayılabilir. Yoksa bir câhiliyet nizâmının başka birisini yenmesinden başka bir şey değildir. Böyle bir zaferin Allah indinde ne önemi, ne de kıymeti vardır.

Uhud günü o geniş harb meydanında cereyân eden savaştan sonra nâzil olan âyetlerdeki şümûliyyet ve uygunluk bunun içindi. Nitekim

savaş meydanlarındaki çatışmalar İslâm'ın giriştiği umûmî savaşın birçok cephelerinden bir cephesini meydana getiriyordu... (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, II, 419 - 425)

Uhud Harbinin Cereyân Tarzı

Pakistan'lı büyük bilgin Muhammed Hamîdullah, Uhud harbinin cereyân şeklini tarihî kaynaklara dayanarak şöyle anlatıyor :

Mekkeli Kureyşîlerin Bedr'de ilk hezîmetlerinden sonra terketmek mecbûriyetinde kaldıkları, Sûriye ve Mısır'a ve bir çok diyârlara bağlıyan ma'lûm yolun kendileri için değer ve önemi çok büyüktü. Bunun için, mukâbil bir sefer hazırlıklarına yardım olmak üzere, tertipledikleri çeyrek milyon dirhemlik serveti hiç de israf telâkki etmiyorlardı. Bedr'de müslümanlar tarafından esir edilmiş arkadaşlarından altmışına fidye-i necât olarak bu parayı tercîhan harcadılar. Her esîrin vasatî olarak 4000 dirhem fidye-i necât parası ödemesi lâzımdı. İbn Hişâm, ve diğerlerinin verdikleri malûmata nazaran Kureyşîler, sadece mahallî gönüllü askerler, hattâ ebedî müttefikleri Ehâbiş kabîlesi askerleriyle (bunlar ücretli idi) iktifâ etmediler. Amr İbn Âs, Abdullah İbn Ziba'râ, Hubeyre İbn Vehb, Musâfi İbn Menâf, Amr İbn Abdullah el-Cumâhî gibi bazı mühim şahsiyetleri, bütün arabistan yarımadasını dolaşarak, kabîlelere İslâmiyetin arzettiği yeni tehlikeyi haber vermeye ve izâh etmeye gönderdiler ve onlardan, bütün kuvvetlerini «Police Action = Önleyici Hareket» halinde Medîneye karşı birleştirmelerini istediler. Heyet, muvaffak olmuştu; bütün Bedevîler, mahşer halinde bu vazîfe etrafında toplandılar.

Hz. Peygamberin (s.a.) Mekke'deki gizli ajanı, amcası Abbâs, diğer Mekkelilerle birlikte Bedr'de esîr alındığı zaman, onun da fidye-i necât ile mükellef tutulmasına rağmen, Mekke'ye döndükten sonra Ğifâr kabîlesinden bir haberci vâsıtasıyla Mekke'de zamanla inkişâf eden en son durumlardan Hz. Peygamber (s.a.) i haberdâr ediyordu. (İbn Sa'd, II, 25). Düşman hicretin 3. yılında Medîne üzerine yürüdüğü zaman esâsen Medîneliler hazır vaziyetteydiler. Kureyşliler ve müttefikleri Uhud dağı yakınında Medîne şehrinin kuzeyinde karargâh kurdular.

Uhud dağı, Medîne'nin tam şimâline düşmekte ve şehrin merkezinden itibâren beş kilometre kadar bir mesâfede bulunmaktadır. Kureyşliler, Medîne'nin cenûbunda uzak bir mesâfede bulunan Mekke'den gelmişlerdi. Mekke'li müstevlîler, cenûbdan geldikleri halde, niçin Medîne'nin cenûbuna isâbet eden bir yerde durmadılar da Medîne'yi atlayıp, çok daha ötelere yürüdüler ve şehrin şimâlinde karargâh kurdular? Bu halde ise, Medîne'liler, onların ric'at ve takviye yollarını ko-

laylıkla kesebilirlerdi. Gerek mahallî ve gerekse yabancı birçok mütehassıs bilgine, bu meseleyi sordum, kimse beni iknâ' eden bir cevâb veremeyince müteredditbir şekilde şu netîceye vardım ki; bugünkü Uhud diye anılan yerin, meşhûr muhârebenin cereyân ettiği gerçek Uhud olmaması gerekir. Bugün, artık unutulmuş olan hakîkî Uhud'un ve coğrafyacılar olduğu kadar, eskilerin de ittifâkla te'mîn etmeleri, hattâ Uhud'un unutulmaz ve en hürmete şayan şehîdi Hz. Hamza'nın türbesi bile, vardığım bu netîceden dönmemde bence kâfi deliller değildir.

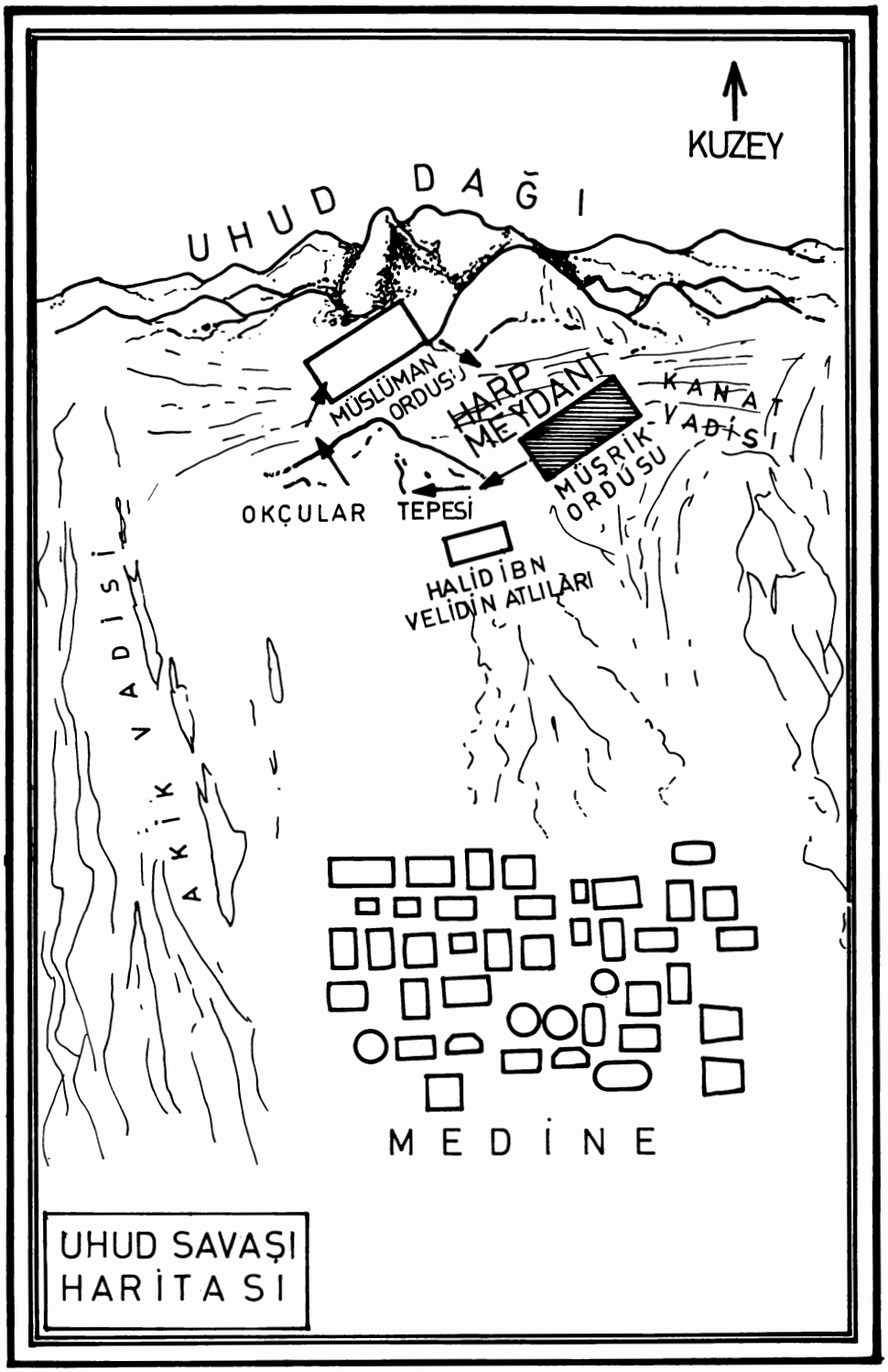
Filhakîka; mezkûr mahalli ziyâret ve arâzîyi tedkîk fırsatını ele geçirdiğim zaman, anladım ki; ömrüm boyunca sayfalarını çevirdiğim kitaplar, çok yüksek ma'lûmata sahip âlimlerle görüşmelerim veya mektuplaşmalarım, durumu bana tâm mânâsıyla izâh etmekten uzak kalmışlardır.

Medîne'nin mahallî durumu ve Hz. Peygamber (s.a.) zamanında arzettiği manzara :

Hakîkaten Medîne, yapısı lâv olan eni ve boyu takrîben onbeş kilometrelik bir ova üzerinde kurulmuştur. Esâsında bu ova Cevf'ül-Medîne diye adlandırılır; sonradan Hz. Peygamber (s.a.) tarafından «Harâm» mukaddes, tecâvüzden masûn yer olarak isimlendirilmiştir. Bu ova her taraftan zincirleme uzanan yüksek dağlarla çevrilidir. Ulaştırma, bu dağların aralarında kalan dar vâdîler arasından yapılır. Eski müelliflerin «Air» ve «Sevr arası» dedikleri bu ova, aynı zamanda, bu iki dağın arasında muhteşem Şal' dağına ve diğer stratejik kıymete sahip küçük tepelere de sahiptir.

Hz. Peygamber (s.a.) devrinde Medîne, bugünkü hal ve tertîbi ile bir şehir halinde değildi, kalabalık cadde ve iskân mıntıkaları yoktu, o günlerde Medîne'de bir çok Arap ve Yahûdî kabîleleri vardı ve her kabîlenin köyü yahut mahallesi, birbirinden tamâmen ayrı mıntakalarda bulunuyordu; aralarındaki mesâfe bir iki veya daha fazla kilometrelerle ölçülmekteydi. Bu karyelerin teşkîl ettikleri zincir Air dağından Sevr dağına doğru uzanıyordu.

Bu kabîle köylerinden her biri, bir veya birkaç kuyuya sahipti ve hepsinde de taştan yapılmış çift katlı evler de inşâ edilmişti. Bütün köylerde «Utm» veya «Ucum» denilen sağlam yapıda birçok burç ve hisârlar yapılmıştı. Bir harp vukûunda kadınlar, çocuklar ve mevâşî ve diğer menkûl eşya, emniyet gâyesiyle buralara nakledilirlerdi. Bir zamanlar, bu nevî kulelerden, şehirde yüz kadar mevcûd bulunuyordu. Şâyet Benû Zeyd kabîlesinin 14 hisâra sahip olduğunu söylersek, durum, kendiliğinden izâh edilmiş olur. (Kays İbn'ül-Hatîm'in Divânı, neşr. Kowalski, s. XVIII). Hattâ bunlardan bazıları çok büyüktü. (Kitâb'ül-Eğânî, XIII, 124) e göre Uheyla İbn'ül-Culah'a âit «Utm'üd-Dihyan» bunlardandır; bu sonuncusu üç katlı olup temeli siyah lâv taşlarıyla

UHUD SAVAŞI HARİTASI

örülmüştü. Burcun iki katı da «nabara» denen gümüş gibi beyaz taştan yapılmıştı ve bu hisar o kadar yüksekti ki, deve ile bir günlük mesâfeden göze çarpardı. Bu kulenin harabelerine Kubâ denen köy civârında 1947 senesinde tarafımdan rastlanmıştır. Mahfûz kalan zemin kat, harâbî bir halde bile olsa, bize İslâm'dan evvel, Medîne şehrinin askerî yapı ve mimârîsi hakkında fikir edinmek imkânını vermektedir. Medîne'deki bu hisârların ekserisinde, uzayan muhâsara durumlarına karşı, burç sâkinlerini içme suyundan mahrûm etmemek için kuyular açılmıştır. Bu yaygın ve birbirlerinden aralıklarla ayrılmış köyler bir yana, herbir kabîlenin fertlerine âit birçok bahçe ve tarlalar da mevcûttu. Bunları, birbirlerinden ayıran müşterek duvarlar ise kezâ taştan yapılmıştı. Bütün bu tarla ve bahçeler Medîne'nin her istikâmetinde yaygın olarak bu şehri kuşatıyordu.

Kabîlelerin ikâmet ettikleri bu mahallelerden birinin adı «Yesrib» idi; suyun çok bol olduğu Uhud dağının cenûbî garbîsinde, vaktiyle muhtemelen kurulu bulunduğu yeri bana tereddütle göstermişlerdi. Muhtemeldir ki; burası İslâm'dan evvel bu bölgenin ya ilk ikâmetgâhlarının te'sîs edildiği veya en ma'mûr ve müreffeh veyahutta en mühim ikâmet bölgesini teşkîl ediyordu. Her nasılsa, şurası gerçektir ki; bu mahal, bu bölgenin bir kısmını teşkîl ettiği halde, bütün bölgenin isimlendirilmesinde kullanılmıştır. Aynı durumda, diğer çeşitli memleketlerdeki mahal isimlerinde de rastlanmaktadır. Sonraları, sadece Medîne olarak anılan «Medînet'ün Nebî» bölgenin merkezine isâbet eden bir yerdedir.

Mekkeli Kureyşîlerin Medîne ahâlîsine karşı husûsî garazları yoktu. Onlar, sadece bir tek kişiye karşı kızgındılar. O da Medîne'ye sığınmış olup kendi hemşehrileri olan Hz. Peygamberdi (s.a.). Şehrin dışından «Medînet'ün-Nebî» ye varmak için, bir çok bahçelerde mevcût sık ağaç kümelerini aşmak zarûreti vardı. Bunun için binlerce kişilik bir ordunun rahatça meydan muhârebesi verebileceği hiçbir şey mevcûd değildi. İkinci asır müellifi Samhûdî'nin (Vefâ'ül-Vefâ adlı eserinin Hendek bahsinde) İbn İshâk'tan naklettiğine nazaran «Medîne dışarıya bir cihetten açıktı, diğer taraflar, bir düşmanın geçit bulamayacağı binâlar, hurma korulukları gibi mânialarla himâye edilmekteydi» demektedir.

M. Hamîdullah daha sonra Medîne ve civârını şöyle tanıtıyor :

Medîne havâlîsinin topoğrafik durumu tedkîk edilirse, görülür ki, cenûb-i şarkîde Kubâ ve Avâlî mıntakasında nüfus kesâfeti hayli yüksektir. Cenûb-i garbî ve cenûbda lav yapısında ve son derece ârızalı tepelerin birbirini kovaladığı arâzî yer alır ki, gerek süvârî ve gerekse piyâdelerin döğüşmesi için hiç de müsâid olmayan bir mıntıkadar. Şarkta Kubâ'dan Uhud dağına kadar Yahûdî köyleri uzanmaktadır. Batı kesiminde, çok kesîf bir tarzda kümelenmemekle beraber, bahçeler ve

ağaçlıklar yer almaktadır. Arâzî tam mânâsıyla münbit olmayıp, şartlar o günlerde bile çok iyi olamazdı. Bugünkü kalenin şimâl tarafında tâm Şam kapısının garbında Benû Sâide kabîlesinin toplantı odası bulunmaktadır ki; bu Benû Sâide kabîlesinin burada yaşadığını gösterir. Şimâl-i garbîde Mecîdî kapısı hâricinde çok eski bahçeler vardır ki, Hz. Peygamber (s.a.) zamanına âit birçok hâtırayı nefsinde taşımaktadır. Şimâle doğru bir düzine kadar kuyu burada yapılan bir umûmî hastahane inşââtı sırasında, temel kazılırken keşfedilmiştir. Buradan biraz Şark istikâmetinde doğrulacak olursak, Sal' dağının tâm tepesinde Benû Harâm kabîlesinden zamanımıza kadar kalan mezarlıkları görürüz; bu da açıkça gösteriyor ki, bu kabîle, bu istikâmette ikâmet etmekteydi. Medîne'nin tamâmen garbinde Vadî el-Akîk'in nehir yatağı boyunca bilhâssa şimal-i garbî tarafından ve aynı zamanda tarihî bir kuyu olan Bir'ü Ru'ma'nın altına düşen yerde ve Kıbleteyn Camiinin tâm cenûbunda birçok bahçe ve bostanlar yer almaktadır. Bir'rû Ru'ma ve etrâfındaki sulak arâzî esâsında bir şahsa âitti. Sonradan, üçüncü halîfe olan Hz. Osmân, Hz. Peygamber (s.a.) in ısrârlı talebi üzerine burayı satın almış ve gâyet iyi bilindiği gibi, burayı umûmun istifâdesine olmak üzere terketmiş, yani vakıf haline getirmişti.

Şimdi görüyoruz ki; şimâl ciheti tâm bir açık arâzî manzarasındadır. Beyaz renkli, tuzlu bir arâzî olan bu kısım bu gün bile her ne çeşit olursa olsun, hiçbir zırââta elverişli değildir. Medîne şehri, bu mıntakadan diğer kesimlere nazaran daha çok zarar görebilirdi.

Yukarıda da zikrettiğimiz gibi, Medîne'nin cenûbu tepelik ve lav kütleleri ile kaplı idi; münâkalât derin vâdiler ve boğazlar vâsıtasiyle yapılıyordu. Bu istikâmetten gelip Kubâ yakınından geçerek şehre giren yolun büyük kervanlar tarafından isti'mâl edildiği, kullanılmasının arzettiği müşkülât dolayısıyla hiç rivâyet edilmemiştir. Bazı kimseler bu yolu ancak bazı kat'î ve âcil ihtiyaçlar vukûunda kullanmışlardır. Gördüğümüz gibi, Hz. Peygamber (s.a.) de hicreti sırasında emniyet sâikasıyla bu yoldan geçmiştir, önce Kubâ'ya uğramış ve sonra Medîne'ye girmiştir. Fakat, büyük bir orduya âit atlar vesâir nakliye hayvanları için bu yol kullanılamazdı. Bundan başka Uhud harbi sırasında, mevsimin en sıcak günleri idrâk edilmekteydi. Aynı zamanda, sıcak sebebiyle kızgın hale gelen lav tabakaları, yolcular ve hayvanlar için sıkıntıyı büsbütün arttırıyordu. Halbuki, develer aslâ kayalık arâzîden hoşlanmazlar. Lav tabakalarıyla kaplı ova Medîne'yi üç cihetten, Şarktan, Cenûbdan ve Garbdan çevirmektedir. Sadece Şimâl arâzîsi, bu yapıda değildir. Emniyet mülâhazasiyle evler lavlı arâzîde inşâ edilmiştir. Ve bu bölgelerde de hiçbir nebat yetiştirmek mümkün olmuyordu. Bir ordu karargâh kuracağı yerde evvelâ mer'a arar; bu da arzettiğimiz kesimde mevcût değildi. Herhangi bir ordunun böyle bir lâvlık

arâzîden geçtiğini düşünsek bile, onu savaş alanı olarak seçeceği akla bile getirilemez. Şurası düşünülmelidir ki, Anbariye kapısı ve buraya cenûbdan ulaşan yol, nisbeten yeni bir yoldur, ancak üçyüz senelik bir mâzîye sahiptir. Eminiz ki, eski devirlerde cenûbdan gelen kervanlar Zu'l-Huleyfe'de tevakkuf ediyorlar ve sonra Vadîy'ül-Akîk'a girip Medîne'yi sağda bırakarak şimâle doğru çıkıyorlardı. Zağabe'nin iltisak noktasında dönüp Medîne'ye iniyorlardı. Mezkûr vâdide nehir yatağının yumuşak kumlarla kaplı yüzü develerin sevdiği bir şeydir.

İşte, Mekke ordusunu zorlayan, arâzînin tabiî mânia ve ârızaları bunlardan ibârettir. Mekke'liler, yirmi günlük hızlı ve devâmlı bir yürüyüşten sonra, ölü denecek derecede yorgun bir halde gelmişlerdi. Hasımlarından emniyetçe uzak bir mesâfede karargâh kurmuş ve gerek asker, gerekse hayvanlarının yorgunluklarını almaya çalışıyorlardı. Zağabe denen yerde hem su hem de bir mer'a vardır. Mekke'liler zaferden o kadar emîndiler ki, dönüş yollarını emniyete almayı akıllarına bile getiremediler.

Muhammed Hamîdullah devâmla şöyle diyor :

Evvelce de arzedildiği gibi, Uhud dağı Mekke'nin şimâlinde olup doğu-batı istikâmetinde düz bir hat üzerinde 4 - 5 kilometre kadar bir mesâfeye uzanmaktadır. Bu uzunluğun tâm ortasında şehrin karşısına isâbet eden yerde yarım dâire şeklinde ve at nalı biçiminde tabiî bir girinti, içerleklik vardı. Binlerce kişiyi istiâb edecek kadar genişliktedir. Bu yerin daha içlerinde dar bir boğazla girilen daha içerlek küçük bir mahal vardı. Uhudun Cenûbunda Vâdiy'ül-Kanât suyu akmaktadır. Bu suyun da cenûbunda Ayneyn tepesi yahut Cebel'ür-Rumât (Okçular Tepesi) bulunmaktadır; bu tepe Uhud harbi sırasında Hz. Peygamber (s.a.) tarafından okçuların burada vazîfelendirilmesi sebebiyle bu ismi almıştır. Vadiy'ül-Kanât'ın şimâlinde geniş girintinin ilersinde iki su menbaı vardır ki, muhtemelen Ayneyn (iki kaynak) tepesi ismini bunlardan almıştır.

Kureyş ordusu, Zu'l-Huleyfe mevkiine gelince, müslüman câsûslar yürüyüş halindeki askerler arasına katıldılar ve ancak düşman Uhud'un Batısında Zağabe de durup karargâh kurdukları vakit dönüp Hz. Peygambere (s.a.) gördüklerini anlattılar (İstî'ab, Enes İbn Fudâla; Vâkidî'nin Meğâzî adlı eseri, vr. 49 b). Hz. Peygamber (s.a.) şahsen şehri bizzât içinden müdâfaa etmeye, «onu sokaklarında çarpışarak korumaya» karâr vermişti. Bir celse akdedildi ve genç subayların velvele ve ısrârlı talepleri üzerine, kendi karârını değiştirerek şehirden çıkıp, muhârebeyi açık arâzîde kabul etmeye karâr verdi (İbn Hişâm, 558). Gönüllülerin, Uhud'un cenûb-i şarkîsinde «Şeyheyn» denilen çifte hisârlar önünde toplanmalarını emretti. Burada toplanan askerlerini her zaman olduğu gibi teftîş etti ve çok genç yaşta olanlar ile işe ya-

ramazları ayırdı. (Taberî, I, 130) : Bu arada, önemli miktarda kadın gönüllülerin de mevcûd olduğunu görüyoruz. Buhârî'nin uzun uzadıya anlattığı gibi Hz. Peygamber'in (s.a.) en genç zevcesi Ümm'ül-Mü'minin Hz. Âişe, gönüllü olarak çalışıp yaralılara hastabakıcılık etmiş, susamış olanlara su taşımış ve çeşitli diğer hizmetlerde bulunmuştur. Zührî'nin naklettiğine göre Medîne'li müslümanlar Hz. Peygambere (s.a.) Yahûdî kabilelerini acaba şehrin müdâfaasında yardıma çağırıp çağırmayacağını sorduklarında, Hz. Peygamber (s.a.) «Bu yardıma katiyyen muhtâç değiliz.» diye cevap vermiştir. (Târih-i İbn Kesîr, IV, 14) Diğer rivâyetlere göre, başlarında meşhûr münâfık İbn Ubeyy olduğu halde Benû Kaynuka kabîlesine mensûb altıyüz kadar Yahûdî, Hz. Peygambere (s.a.) yardım etmek üzere geldiler, fakat Hz. Peygamber (s.a.) dedi ki : Biz onlara aslâ muhtâç değiliz, biz inanmayanları inanmayanlara karşı yardımcı olarak kabul etmeyiz. (İbn Sa'd, II, 1, 27, 34; İbn Kesîr, IV, 22). Burada biraz tuhaflık vardır; çünkü Benû Kaynuka Yahûdî kabîlesi daha evvelden şehirden tardedilmişlerdi; her neyse, bu mevzûa ilerde tekrâr temâs edeceğiz. Yuvarlak bir hesâbla müslüman gönüllüler, bin kadar olmuşlardı. Sonradan mezkûr İbn Ubeyy'in te'sîrinde kalarak üçyüz kadar münâfık, harp sâhasından son dakîkada firâr etmişler, bunun için de boş ve asılsız bir bahâne ileri sürmüşlerdi. Görüldüğü gibi, geriye Hz. Peygamberin (s.a.) idâresinde yediyüz kadar erden müteşekkil bir kuvvet kalıyordu; İslâm ordusu, kendinden dört defa daha kuvvetli bir ordu ile çarpışmaya çıkmıştı. Bu yediyüz kadar askerden, sadece yüz kadarında zırhlı elbiseler vardı. Bir rivâyete nazaran, İslâm ordusunda yalnız iki at vardı, biri Hz. Peygambere (s.a.) ve diğeri Ebu Burde'ye âitti. (...)

Düşmana gelince; Kureyşliler topladıkları çeyrek milyon dirhemi tam yerinde ve isâbetli olarak sarfedememişlerdi. Orduda «paraları peşin ödenmiş ücretli askerler» vardı ki, bunun iki bini sadece Ehâbiş'lerden ve diğer bir kısım askerler de diğer bedevî kabîlelerinden te'mîn edilmişti. Kureyşlilerin topladıkları muhâriblerin yekûnu cem'an üçbini buluyordu; bunun yediyüzü zırhlı elbiseler takınmış ve ikiyüzü süvârî kuvveti idi. (İbn Hişâm, 561) Süvârîler ikiye ayrılarak sağ ve sol kanatlarda vazîfelendirilmiş ve bu iki kuvvete de ayrı ayrı kumandanlar ta'yîn edilmişti; bunlar, Hâlid ve İkrime'dir.

Düşmanın muvâsalat ettiği günün gecesi, Hz. Peygamber (s.a.) hâlâ şehirden çıkmamıştı. Şehir ve bilhâssa Hz. Peygamberin (s.a.) evi bütün gece devriyelerle muhâfaza ve emniyet altında bulunduruldu. O gün Şeyheynin çifte hisârları yanında içtimâ ve teftişten sonra Hz. Peygamber (s.a.)geceyi açık arâzîde, yani karargâhta geçirdi. Elli kadar muhâfız askeri, başlarında Muhammed İbn Mesleme olduğu halde, bütün gece karargâh civârında devriye vazîfesinde bulunarak mahalli

emniyet altında bulundurdular. (İbn Kesîr, IV, 27). Ertesi sabah Hz. Peygamber (s.a.) Uhud dağındaki mezkûr içerlekliğe yürüdü ve burada harp vaziyetine geçti, karargâhını bir boğazla girilen mezkûr ikinci içerleklikte kurdu. Harbi, geniş olan dış içerleklikte kabul etmeye karar vermişti, hazırlık ve tavırlarını buna göre ayarladı. Elli muhâripten müteşekkil bir okçu müfrezesini Ayneyn tepesinde vaziyet almak üzere gönderdi; bunlar Zübeyrin reîsliğinde küçük bir süvârî birliği ile teşrîk-i mesâî edecekler, beraberce, yani bu küçük bir süvârî birliği ve okçular, Uhud ile Ayneyn tepesi arasındaki geçidi bu sûretle koruyacaklar, düşmanın buradan İslâm ordusunun arkasına sızmasına mâni' olacaklardı. (İbn Hişâm, 560).

İslâm ordusu düşmanın ilerlemekte olduğu Batı cihetine cephe vererek harp nizâmında dizilmişti. Okçular yerlerinde sadece düşmanın gerilere sarkmamasını değil, aynı zamanda şehre geçip girmemesini de te'mînât altında bulunduruyorlardı. Bu durum; bize Hz. Peygamberin (s.a.) Ayneyn okçularına verdiği; «akbabalar müslümanların cesedleri üzerine konsalar bile yeni ve kat'î bir emir almadıkça yerlerini terketmemeleri» emrindeki fevkalâde sertliği izâh etmektedir.

Sonra Hz. Muhammed (s.a.) at üzerinde yaptığı son teftîşi de bitirdikten sonra, attan indi ve bizzât yürüyerek o küçük ordusunun sıra ve saflarını tanzîm etti. Sağ ve sol kanadı tertîb ve tanzîm etti. (İbn Sa'd, II/1, 27). Askerlerine zırhlı elbiselerini çift olarak giyinmelerini söyledi. (Taberî, I, 1393; İbn Hişâm, 576; Mişkât da Ebu Dâvûd (Cihâd bahsi 75); İbn Mâce (No : 2806) ve el-Bezzâz rivâyet ederler.) Diğer bir rivâyete göre; kendi zırhlı elbisesini Kâ'b İbn Mâlik'inki ile değiştirmiştir. (İstî'ab, No : 916); gâyesi tebdîl-i kıyâfet etmek ve harp esnâsında kendisini emniyete almaktı.

Kureyşîler de, bir gece hücûmundan korkarak İkrime'nin reîsliğinde bir muhâfız kuvveti ile karargâhlarını bütün bir gece, devriyelerin murâkabesi altına aldılar. (İbn Kesîr, IV, 27). Savaş sabahı ana kuvvetleri ile ve İkrime'nin kumandasında süvârî kuvvetlerinin hemen hemen yarısı ile Hz. Peygambere (s.a.) doğru yürüyüşe kalktılar. Düşman ordusu kumandanı Ebu Süfyân idi. Kadınlar tanburinlerle onları harbe teşvîk ediyorlar ve bu arada intikâm türküleri söylüyorlardı. Süvârî kuvvetlerinin diğer yarısı Hâlid İbn Velîd kumandasında arkadan dolaşıp İslâm ordusunun gerilerine sarkmak üzere, harekete geçmişti. (...)

Kureyşliler, bütün kuvvetleriyle Zağabe'deki karargâhlarından hareketle Uhud'a gelince, bugünkü batı tarafında bulunan şehîdliğin yakınında, müslüman ordusu ile karşılaştılar. Fakat, Hâlid'in kumandasındaki düşman süvârî kıtasının acaba Ayneyn tepesi doğusundan müslüman ordusu arkasına sarkması nasıl oldu? Acaba harp sâhasına bir

kilometre kalıncaya kadar gelip, sonra onlardan ayrılıp hemen çark ederek Ayneyn tepesinin öbür tarafına mı dolaştılar? Her ne ise, fakat bu kuvvetin burada gözükmesi, kuvvetlerinden bir kısmını tehlikeyi önlemek için buraya çevirmeye kâdir olan müslümanlar için, bir şaşkınlık vesîlesi teşkîl etmedi. Bazı kimseler Uhud dağının arkasından bir geçit olduğunu ve bunun doğruca, Hz. Peygamberin (s.a.) karargâhını kurduğu harp sâhasının hemen bitişiğinde bir boğazla girilen iç mahfûz girintiye açıldığını ileri sürmüşlerdir. (...)

Harbin ilk safhası Kureyşlilerin ana kuvvetlerinin veya öncülerinin mağlûbiyeti ile sona erdi. Hâlid'in süvârîleri ise, muhtelif hücûmlar yaptılar ve her defasında da müslüman atlılar ve Ayneyndeki okçuların işbirliği ile muvaffakiyetle püskürtüldüler. Sonra, herkes ganâimden ne kapabilirse onu yağma ile meşgûl olmaya başladı. (Taberî, I, 1401). Müslüman okçular vazîfeli bulundukları yerleri boş bıraktıkları zaman harp henüz sona ermemişti. Kumandanlarının evvelki sert ve kat'î ihtârlarına rağmen harbin sona erdiğini zannederek yağmaya başlamışlardı, okçuların kumnadanı yedi veya sekiz askerle birlikte mevkilerinde kalmışlardı ki, bu sırada Hâlid tekrâr hücûma teşebbüs etti. Bu defa ise kolay bir zafer kazanarak harp sâhasına, yani müslüman ordusunun arkasına sarkmış oldu. (İbn Hişâm, 570)

Buradaki müslümanlar bu darbeyi beklemiyorlardı. Bu sefer düşman atlılarının müthiş yüklenişlerine karşı koyabilmek için durup geri döndüler. Bu sırada harp sâhasından çekilmekte olan Kureyşliler, ana kuvveti artık ta'kîb edilmediklerini görerek, onlar da durdular ve yeniden tertîb ve nizâma girdiler. Müslümanlar iki taraftan da geri çekilmişlerdi; ne zaman ki, düşman okçularından biri «Hz. Peygamberi (s.a.) vurup öldürdüğünü» haykırması (öyle anlaşılıyor ki, Hz. Peygamberin (s.a.) evvelce de söylediğimiz gibi zırhlı elbisesini başkasınınki ile değiş tokuş etmesi bu okçuyu yanıltmış olacak) ve bu haberin de ordu içinde yayılmasından sonra, müslüman askerler ümitsizliğe kapıldılar ve her bir istikâmette dağılıp kaçıştılar. (İbn Hişâm, 570)

Yetmiş müslüman, hayatını kaybetti; buna mukâbil düşmandan yirmiüç silâhlı öldürülmüştü ki, anlaşılan bunların çoğu, harbin ilk safhasında katledilmişlerdir. (İbn Hişâm, 610)

Burada, bazı küçük teferruâtın kaydedilmesi gerekmektedir.

Hz. Peygamberin Medîne'de içtimâ, teftîş gibi işlerle meşgûl olduğu son iki günde müstakbel harp sâhası düşman keşif kıtaları istihkâm ve ağır birlikleri tarafından mânialandırılmıştı. Ebu Âmir er-Râhib isimli Medîne'li bir papaz evvelden Mekke'ye hicret etmiş ve bura halkını müslümanlara karşı kıtâle teşvîk ve teşci' işine iştirâk etmişti. Şimdi de kendisiyle beraber gelen elli kadar arkadaşı ile birlikte Ku-

reyş ordusu içinde yer almış, Uhud'a kadar gelmişti. Tarihî kaynaklarda şu ma'lûmât veriliyor ki, bu râhib harbin cereyân ettiği bu sâhada birçok çukurlar açmış ve onları başarı ile kamufle etmişti ki, işte harbin son safhasında bunlardan birine; Hz. Peygamber (s.a.) düşmüş bulunuyordu. (İbn Hişâm, 572)

Uhud harb sâhası taşlık ve molozluktur. Harbin son safhasında, düşman, dağılan müslüman askerler üzerine bunları yağdırmağa başlamıştı. Bazılarının sırtlarından yaralanmalarına mukâbil, Hz. Peygamber (s.a.) yüzünden isâbet almış, gelen taş ön dişlerini incitmişti; giymiş olduğu zırhlı elbisenin demir halkaları derin surette yüzüne batmış ve buraya takılıp kalmıştı. Ashâbdan biri bunu görüp dişleri ile bunları çıkarmak isterken, kendi dişini kırdı, fakat bu halkaları da Hz. Peygamberin (s.a.) yüzüne batmış olduğu yerlerinden (kemikten) söküp çıkarmaya muvaffak olamamıştı. (İbn Hişâm, 571). Daha sonraları, Hz. Peygamber (s.a.) günlük ibâdeti için abdesti sargılar içinde almakta bir müddet devâm etmiştir. (Sarahsî'nin Şerh Siyer'ül-Kebîr, I, s. 89 veya Müneccid neşri, I, 127).

Hakîkaten îmân sahibi küçük bir muhâfız birliği, Hz. Peygamberi (s.a.) sonuna kadar yalnız bırakmadı, onu muvaffakiyetle korudu. Bunlardan bir çoğu, bu asîl ve mukaddes vazîfe uğrunda hayatlarını fedâ ettiler. Bu muhâfaza vazîfesine bir kadın da katılmış, onun yaptığı bu hareket, Hz. Peygamberin (s.a.) medh ve senâsına mazhar olmuştur. (İbn Kesîr, IV, 34; İbn Hişâm, 873)

Hz. Peygamber, birkaç mü'minin yardımıyla düşman safındaki mezkûr Ebu Âmir tarafından kazılmış olan içine düştüğü çukurdan çıkmaya muvaffak oldu ve Uhud dağında bir mağaraya doğru tırmandı. (İbn Hişâm, 572, 576). Bu mağara, Uhud dağının yarım dâire şeklindeki boşluğunun doğu tarafına isâbet etmektedir; bir insanın rahatça uzanabilmesine yetecek kadar büyüklükte ve düşman atış mesâfesinden uzakta bulunuyordu.

Müslümanların mukâvemeti kırılır kırılmaz, düşman son derece sevinç ve neşeye kapıldı. Mekkelilerin kumandanı Ebu Süfyân'ın karısı, Hz. Peygamberin (s.a.) amcalarından biri olan ve çarpışmada şehîd düşen Hz. Hamza'nın cesedini yardı ve ciğerini sökerek Bedr savaşında Hz. Hamza ile teke tek döğüşüp, netîcede mağlûb olarak ölen babasının intikâm hislerini dindirmek için bunu parça parça yutmaya başladı. (İbn Hişâm, 581)

(...) Yavaş yavaş Hz. Peygamberin (s.a.) sağ ve sâlim olduğu haberi etrafa yayıldı ve müslümanlar tekrâr O'nun etrâfında toplanmaya başladılar. Bir kısım düşman mağaraya doğru tırmanmak isteyince, sayıları epey yüksek olan müslümanlar yukarıdan düşman üzerine taşlar atmak sûretiyle, şiddetle karşı koydular. Düşman da bu vaziyetten

Hz. Peygamberin (s.a.) orada olduğuna dâir hiçbir şüphe uyanmamıştı. Daha fazla da ısrâr etmeyerek çekilmişlerdi. Düşman ordusu kumandanı Ebu Süfyân; anlaşılan ordusuna karargâha dönmek husûsunda kat'î emirler verdikten sonra harp sâhasında son bir defa daha dolaştı ve Hz. Peygamberin (s.a.) yaşadığına dâir bazı emâreler tesbît etti. Harp sâhasında durmadan meydân okuyarak bağırıyordu. Fakat, Hz. Peygamber (s.a.) cevâb vermemelerini arkadaşlarına emretti. Ancak, vaktâ ki, Ebu Süfyân, Hz. Peygamber (s.a.) hakkında hakâretâmiz sözler sarfetti, o sırada Hz. Peygamber (s.a.) tarafında olan Hz. Ömer ortaya çıktı ve aralarında tarihen meşhûr olan şu söz düellosu cereyân etti: (İbn Hişâm, 582 - 583; İbn Sa'd, II/1, 33)

Ebu Süfyân — «Hübelin» (şânı) yüce olsun,

— Bizim Hübelimiz var, sizin ise yok!

— Allah bizim (sevgili) dostumuz (Mevlâmız)dır. Sizin ise değil!

— Ey Ömer! Bana hakîkati söyle! Muhammedi (s.a.) öldürdüğünü iddiâ eden Kamî'e'den çok, sana i'timâd ederim, bu iddîası doğru mu?

— Ey Allah'ın düşmanı! Hz. Peygamber (s.a.) ve Ebu Bekir hayattadır ve şimdi seni işitip dinlemektedirler.

— Uhud, Bedr'e mukâbildir. (Onun intikâmıdır.)

— Evet! Fakat bizim ölülerimiz (şehîdlerimiz) cennette sizinkiler ise cehennemdedirler.

Kureyşliler, artık tamâmen karargâhlarına çekilmişlerdi. Kumandanları bu söz kavgasından sonra, adamlarını çağırıp, müslümanların bu son mukâvemet birliğine hücûm etmeleri için emir vermedi veya veremedi ve dönüş için onları ta'kîb etti.

Hz. Peygamber (s.a.) onların bu şüpheli çekilişlerinden kuşkulanmıştı. Onların müdâfaa tedbîrleri alınmamış olan Medîne şehrini zaptetmeye hazırlandıklarını zannediyordu. Yaralarına rağmen, hemen mümkün olduğu kadar en iyi işe yarar adamlarından bir avuç kuvvet tertîb ve teşkîl etti; gâyesi şehri müdâfaa idi. Müslüman istihbârât askerleri düşman karargâhı hakkında bazı haberler getirmişlerdi; bunlara göre, Kureyşliler, develerine biniyorlar, atlar ise sırtları çıplak olarak bunların yanı başlarında yedekte bırakılıyordu. Hz. Peygamber dedi ki: «Bu halde, onlar memleketlerine dönmek üzere uzun yolculuk niyetinde olsalar gerek, bu tarz yola çıkış, yeni bir harbe girmemek niyetinde olduklarını gösterir. (İbn Hişâm, 583)

Fakat, Hz. Peygamberin (s.a.) hâlâ gönlü rahat edememişti. Düşmanın pek yakında bu dönüşten vazgeçip tekrâr Medîne üzerine hücûma geçeceğini ve elde ettikleri muvaffakiyeti tamâma erdireceğini zannediyordu; haklıydı da. Hz. Peygamber (s.a.) düşmanın arkasından epey bir müddet yürüdü! Hattâ bazı ileri keşif kolları çıkardı. Bunlardan ikisi esîr edilmiş ve düşman tarafından şehîd edilmişlerdir. (İbn

Sa'd, C. II/1, 35). Fakat bütün bu harekât, düşman üzerinde, Hz. Peygamberin (s.a.) ordusunu yeniden tertîb ve teşkîl ettiği, hattâ Uhud'da karşılaştıkları müslüman ordusundan daha kuvvetli bir ordu ile tekrâr karşılarına çıkmak istediği zehâbını uyandırdı. Bu sûretle, düşmanın mukabil blöfü müslümanlar üzerinde hiçbir te'sîr icrâ etmemiş oluyordu. Hz. Peygamber (s.a) Medîne'den 16 kilometre mesâfedeki Hamrâ'ül-Esed mıntıkasında Vadî el-Akîk üzerinde Zu'l-Huleyfe'nin solunda otağ kurdu ve bütün bir gece askerlerine, beş bin kadar ateşi mütemâdiyen yakmalarını emretti. Birkaç gün sonra, artık düşmanın tekrâr dönmesine imkân olmadığı anlaşılınca Medîne'ye dönüş için yürüyüşe geçti. (Muhammed Hamîdullah, Hz. Peygamberin Savaşları, 61-83, Türkçe çev. Salih Tuğ, İstanbul - 1962)

Uhud Savaşından Tablolar

Şehîd Seyyîd Kutub Uhud savaşından canlı örnekleri şöyle aktarıyor :

Müşriklerden Amr İbn Kumey'e, savaşın dehşetli ânında, yani okçular yerlerini terkettikten sonra kâfirlerin müslümanları çepe-çevre sarıp «Muhammed (a.s.) öldü» sadâsının müslüman saflarında yarattığı panik esnâsında, Rasûlullah'ın yanına kadar sokulmuştu. İnsanın aklını yitirdiği o anda Kâ'b-el-Mâzinî'nin kızı, (Ümmi İmâre) Nasîbe Rasûlullah'ın yanında şiddetli bir şekilde çarpışıyordu. Amr İbn Kumey'e'ye, kılıcıyla birkaç darbe indirdi. Fakat Amr, iki zırh üst-üste giydiğinden pek fazla te'sîr etmedi. O da kılıcıyla Nesîbe'ye şiddetli darbeler indirdi. Ve boynundan ağır bir şekilde yaraladı.

Ebu Dücâne, vücûdunu Rasûlullah'a siper etmişti. Gelen oklar ona isâbet ediyordu. O ise yerinden bile kımıldamıyor ve okların Rasûlullah'a değmesine mâni' oluyordu.

Talha İbn Ubeydullah, çabucak Rasûlullah'ın yanına koşmuş, tek başına o'nun önüne durmuş çarpışıyordu. İbn Hibbân'ın Sahîh'inde Hz. Âişe anlatıyor : Hz. Ebu Bekir dedi ki : Uhud günü herkes Peygamberin yanından ayrılmıştı. Rasûlulah'ın yanına ilk gelenlerden birisi bendim. Bir kişinin o'nu koruduğunu ve savaştığını görmüştüm. Talha'dır dedim. Anam, babam sana kurban olsun Talha! dedim. Ben daha ona ulaşmadan Ebu Ubeyde İbn el-Cerrâh'ı gördüm. Tıpkı bir kuş gibi uçuyordu. Bana ulaştı hemen Rasûlullah'ın yanına gidip onu müdâfaaya başladık. Önünde Talha uzanmıştı. Rasûlullah : Kardeşinize koşun o gitmek üzere, dedi. Rasûlullah yanağından yaralanmıştı. Miğferin halkalarından biri tamâmen yanağına geçmişti. Peygamberin mübârek yanağından halkayı çıkarmaya çalıştım. Ebu Ubey-

de hemen seslendi : Allah için Ebu Bekir onu bana bırak. Ebu Ubeyde onu ağzının içerisine aldı ve Rasûlullah'a eziyet vermemek için ön dişleriyle çekmeye başladı. Ebu Ubeyde'nin ön dişlerinden birisi kırıldı. Ebu Bekir diyor ki : Diğerini çıkarmak için gittiğimde Ebu Ubeyde yine koştu ve; Allah için onu da bana bırak ya Ebu Bekir dedi. Yine dişlerinin arasına onu alıp çekmeye başladı. Ebu Ubeyde'nin diğer dişi de kırılmıştı. Sonra Rasûlullah, arkadaşınıza koşun o, yaralı. dedi. Ebu Bekir diyor ki : Koşup Talha'yı tedâvî etmeye başladık. Vücûduna tam on üç bu kadar darbe isâbet etmişti.

Hz. Ali (k.v.), Rasûlullah'ın yarasını yıkamak için su getirdi. O, yaranın üstüne su döküyor, Hz. Fâtıma da yıkıyordu. Kan durmayınca bir parça hasır bölüğü aldı, yaktı ve külünü yaranın üstüne koydu. Kan durdu.

Ebu Saîd el-Hudrî'nin babası Mâlik, Rasûlullah'ın yarasını somurup temizledi. Rasûlullah, onu tükür, dedi. Mâlik, vallâhi tükürmem, dedi ve gitti. Rasûlullah : Kim cennetlik bir kişiye bakmak isterse Mâlik'e baksın, dedi.

(.....)

Hanzala el-Gasîl lakabı verilen Ansâr'dan Hanzala, Ebu Süfyân'a karşı çıkınca o, karşı duramadı. Karşısına Şeddâd İbn Esved çıkıp Hanzala'yı öldürdü. Hanzala savaş ilânını işittiği zaman karısıyla temâsta bulunuyordu. Hemen koşup cünüp olduğu halde orduya katılmıştı. Ölünce Rasûlullah meleklerin onu yıkadıklarını haber verdi. Sonra âilesine sorun bakalım nasıldı? deyince, karısına sordular. O da cünüb olduğunu söyledi.

Zeyd İbn Sâbit diyor ki : Rasûlullah Uhud günü Sa'd İbn Rabî'i aramak üzere beni yolladı. Ölüler arasında dolaşıyordum. Onu bulduğumda son nefesindeydi. Tam yetmiş yerinden kılıç darbesi, ok yarası, mızrak izi yemişti. Dedim ki; Ey Sa'd, Rasûlullah'ın sana selâmı var, nasıl olduğunu soruyor. Sa'd; benden de Rasûlullah'a selâm et ve o'na de ki : Ben cennetin kokusunu duyar gibi oluyorum. Kavmim olan ansâra da de ki : Eğer basîretli gözleri varsa Peygambere ihlâsla bağlansınlar, dedi ve rûhunu Allah'a teslîm etti.

Muhâcirlerden birisi ansâr'dan birisine rastladı. O, kanlı kanlı sürünüyordu. Ey falanca! İşittin mi, Muhammed öldürülmüş? dedi. Ansârdan olan kimse, şâyet Muhammed öldürülmüşse dininiz için çarpışın, dedi...

Abdullah İbn Amr İbn Harâm diyor ki; Uhud'dan önce Mübeşşir İbn Abdü'l-Münzir'i rü'yâmda gördüm. Bana birkaç gün sonra bize geleceksin, dedi. O'na sen nerdesin? dedim. O, Cennette... dilediğimiz gibi rahat ediyoruz, dedi. Ona : Sen Bedir günü öldürülmedin mi? de-

dim. O : Evet, ama tekrâr dirildim, dedi. Rasûlullah'a bunu anlatınca, bu, şehâdete alâmettir, ey Ebu Câbir, dedi.

Hayseme anlatıyor : Onun oğlu Bedir gününde şehîd olmuştu. Vallâhi ben, ne kadar şehâdet arzu ettimse Bedir'de nasîb olmadı. Oğlumla hangimizin gideceği konusunda kur'a çektik, ona düştü ve şehîd oldu. Dün gece yavrumu çok güzel bir sûrette gördüm. Bana inşâallah cennette buluşuruz, Allah va'dettiğini bana hakkıyla verdi, diyordu. Vallâhi ya Rasûlullah cennette ona yoldaşlık etmeyi çok arzu ediyorum. Yaşım geçti, saçlarım ağardı. Rabbıma ulaşmak istiyorum. Ne olur Allah'a duâ et, bana da şehîdlik versin ve cennette Sa'd'a yoldaş etsin, dedi. Rasûlullah ona duâ etti ve o, Uhud günü şehîd oldu.

Abdullah İbn Cahş o gün şöyle demişti : Allah'ım, senden dileğim beni yarın düşmanlarla karşılaştır. Öldürsünler beni, sonra karnımı yarsınlar, kulağımı ve burnumu kessinler. Rabbım bu nedir? diye sorarsan senin uğrunda, diye cevap vereyim.

Amr İbn Cemûh fazlaca topaldı. Dört delikanlı oğlu vardı. Rasûlullah ne zaman gazâya çıkarsa birlikte giderlerdi. Uhud'da o da Peygamberle birlikte gitmek istedi. Çocukları ona dediler ki : Allah sana izin veriyor, yerinde otur, biz senin yerine savaşırız. Allah senin üzerinden cihâdı kaldırmıştır. O, Peygambere gelip, ey Allah'ın Rasûlü çocuklarım seninle birlikte harbe çıkmama engel oluyorlar. Bense şehîd olmak ve şu topal ayağımla cennete gitmek istiyorum, dedi. Rasûlullah; Allah senden cihâd farîzasını kaldırmıştır, dedi. Çocuklarına dönüp : Neye onu bırakmıyorsunuz? Allah belki şehîdlik nasîb eder, dedi. Amr, Rasûlullah'la harbe gitti. Ve Uhud'da şehîd düştü.

Savaşın heyecânlı bir anında Huzeyfe İbn el-Yemmân babasını müslümanlar tarafından, öldürüleceğini farkedince; ey Allah'ın kulları, ne yapıyorsunuz? Babam... dedi. Fakat onu işiten olmadı ve öldürdüler. O, Allah sizi affetsin, dedi. Rasûlullah diyetini ödemek istediyse de Huzeyfe, ben onu müslümanlara bağışladım, dedi. Böylece Rasûlullah'ın yanında Huzeyfe'nin derecesi daha da arttı...

Cübeyr İbn Mut'im'in kölesi Vahşî bu gazâda şehîdlerin şâhı Hamza'yı nasıl öldürdüğünü anlatıyor : Cübeyr, bana eğer Muhammed'in amcası Hamza'yı öldürürsen seni âzâd ederim, dedi. Ben de herkes gibi birlikte kalabalığın içine karıştım. Habeş'li olduğumdan, habeşliler gibi iyi mızrak kullanırdım. İsâbet ettiremediğim pek az vâki' idi. Halk birbirine girince ben de Hamza'ya bakıp onu gözetliyordum. O kır bir deve gibiydi. Kılıcıyla insanları yarıyordu. Önünde hiç bir şey duramıyordu. Vallâhi ona ok atmak için hazırlanıyordum. Bana yaklaşmasına engel olmak için bir ağacın veya taşın gerisine saklanmıştım. Sibâ İbn Abdül'luzza önüne geçti. Hamza onu görünce öyle bir darbe indirdi ki, sanki yere geçirmişti. Benim mızrağımı da sarsmıştı. Ben de buna

sevinerek hemen ona fırlatmıştım. Mızrak kasığından isâbet etmiş, ayakları arasından çıkmıştı. O benden yana devrildi. Ve biraz sonra öldü. Sonra ona yaklaştım, mızrağımı aldım ve cepheye döndüm, geriye oturdum. Artık bana ihtiyâç kalmamıştı. Çünkü ben âzâd edilmek için savaşmıştım.

Bundan sonra Ebu Süfyân'ın karısı Hind geldi. Hamza'nın karnını yardı, ciğerini çıkardı, yaladı ve attı.

Rasûlullah savaştan sonra Hz. Hamza'nın cesedi üzerinde durunca çok fazla müteessir oldu. Ve şöyle dedi : Daha ebediyen senin gibisine rastlanmaz. Beni bundan daha çok üzen bir şey olmadı. Sonra Rasûlullah, Hind birşey yedi mi? dedi. Hayır, dediler. O; Allah, Hamza'nın hiç bir yerini ateşte yakmaz, dedi.

Rasûlullah Uhud şehîdlerinin, düştükleri yere gömülmesini, Medîne kabristânına taşınmamasını emretti. Sahâbelerden bir kısmı ölüleri taşımışlardı. Bir münâdî Rasûlullah'ın emrini teblîğ edince hepsi tekrâr Uhud'a naklettiler. Rasûlullah iki-üç kişiyi bir kabre gömüyordu. ve soruyordu, hangisi daha çok Kur'an okuyabiliyor? O kimseyi daha önce gömüyordu. Abdullah İbn Amr İbn Harâm'ı ve Amr İbn Cemûh'u bir kabre gömdü. Zîrâ aralarında sıkı bir muhabbet vardı. Ve buyurdu : Bu dünyada sevişen bu iki kişiyi bir kabre gömün.

Zafer ve hezîmet at başı gittiği halde az sonra peygamberin emrine muhâlefetin ve nefsin arzusuna uyarak hareket etmenin netîcesi meydana gelen mağlûbiyetten arta kalan manzaraları gördünüz... Bu savaşta yüksek tepelerle alçak kuyular, îmân tarihinin kahramanlık nümûneleri ile nifâk ve hezîmet tarihinin aşağılık timsâlleri yan yana yer almaktadır... (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, II, 432 - 437)

Uhud Harbinin Anlattığı Gerçekler

Harbin safahâtı sona eriyor. Şimdi de çeşitli ve büyük hakîkatler karşımıza çıkıyor. Onları saymak ve burada bütün tafsîlâtıyla arzetmek, cidden çok zor... Biz sadece, bu hakîkatlerin en bâriz ve en şümûllü olanlarına işâretle iktifâ edeceğiz. Kur'an-ı Kerîm'in arzettiği diğer gazâlarda cereyân eden hâdiselere kıyâs edebilmek, ibret almak ve istidlâlde bulunmak için bunları kısa çizgileriyle arzetmeğe çalışalım:

1 — Harb sona erdi... Netîcede, bütün cephesi ile beşerî hayat için vaz'edilen bu dinin, tabîatında mündemiç bulunan büyük ve esâslı bir hakîkat ortaya çıkıyor. Bu, ilk ve basît bir hakîkattir. Çok kere unutulabilir veya hemen idrâki mümkün olmaz. Onu unutmak veya idrâk edememekle, bu dine karşı büyük bir hatâ işlenmiş olur. Bu dinin hakîkatine, tarihî vâkıasına, insanın hayatına, dün, bugün ve yarınki hayata dâir rolüne ve te'sîrine büyük bir darbe indirilmiş olur...

Bazılarımız; mâdem ki bu din, beşer hayatı için vaz'edilen ilâhî bir nizâmdır, öyleyse beşer hayatında hârikûlade mucizevî olaylar yaratması lâzım geldiğine inanırız. Beşerin tabîatını, fıtrî tâkatını, maddî vâkıasını aslâ nazar-ı i'tibâra almayız. Hangi terakkî merhalesinde bulunursa bulunsun, hangi cemiyette olursa olsun, bunlara kat'iyyen ehemmiyet vermeyiz.

Fakat anlamıyoruz ki, İslâm, böyle bir anlayışın nizâmı değildir. Böyle bir yol ta'kîb etmez... İslâm, sadece beşerî tâkatların, maddî vâkıaların hudûdunda icrâ-yı faâliyet gösterir. Bu tâkat ve bu vâkıa dâima İslâm'la beraber yürür. Zaman zaman İslâm'ın te'sîri altında kalır. Bazan, insanlar İslâm'a boyun eğdikleri müddetçe, ona te'sîr de edebilir. Bazan da bunun tâm tersi olur; dinin davet ettiği hakîkata uymayan, dinin emirlerine de kâmil bir şekilde teslîm olmayan insanları, şehvet ve arzularının câzibesi ve çamurlaşan ağırlıkları ile yere serer. Onlar, bu realiteyi gördüklerinde sükût-u hayâle uğrarlar. Çünkü, hiç beklemedikleri bir şeyle karşılaşmışlardır. Halbuki onlar, mâdem ki, bu din Allah'dan gelmiştir, öyleyse herşeyi kendiliğinden halleder, derler. Sonra da ilâhî nizâmın hayata ve hayatî hâdiselere dâir olan ahkâmı hakkında ciddiyetle tereddüde düşerler. Veya mutlak olarak dinin bütünü hakkında şüphe beslerler. İşte onlar böylece, musîbetten musîbete dûçâr olurlar.

Bütün bu sakat anlayışlar, tek bir hatâdan neş'et eder. O da; bu dinin tabîatını ve ta'kîb ettiği yolu anlamamak veya bu ilk ve basit hakîkati unutmaktır.

Şüphe yok ki bu din, bir nizâmdır; hayat nizâmıdır. Bu nizâmın beşer hayatında tahakkuk edebilmesi, beşerî tâkatın imkânı dâhilinde gösterilecek olan gayretlere bağlıdır. İslâm, bu gâyeyi tahakkuk ettirmek için, önce beşerin bilfiil üzerinde bulunduğu noktadan ve maddî vâkıalarından başlar, sonra onları, beşerî cehd ve tâkatları nisbetinde nihâî gâyeye doğru yürütmeye devâm eder. Netîcede onları, gayret ve tâkatlarının varabildiği noktaya kadar ulaştırmayı bizzât taahhüd eder.

İslâm; hiçbir zaman ve mekânda hayatın hiçbir merhalesinde insan fıtratının tabîatından gâfil değildir. İnsan tâkatının hudûdundan ve maddî vâkıalarından bîhaber değildir. Bu keyfiyet, İslâm'ın en bâriz ve değişmez özelliğidir. Nizâm-ı İlâhî, bir vakitler insanı öyle bir merhaleye, öyle bir saâdet ve huzûr âlemine ulaştırmıştı ki, bugüne kadar hiç bir beşerî nizâm, bu merhaleye topuğunu bile basamamıştır. Bu saâdet devirleri, mâzîde bilfiil yaşandı. İmkân verildiği takdîrde, bugün dahi aynı saâdeti tahakkuk ettireceğinde aslâ şüphe yoktur.

Fakat yukarda da söylediğimiz gibi, bütün hatâ, bu dinin tabîatını anlamamak veya onu unutmaktan neş'et ediyor. Beşerî vâkıalara istinâd etmeyen hârikulâde hâdiseler beklemekten doğuyor. Beşerin

maddî vâkıasıyle, tâkatiyle, isti'dâdiyle, meyliyle, fıtratiyle hiç alâkası olmayan, insan fıtratına tamâmen aykırı düşen, onu başka bir biçime sokan mucizevî olaylar beklemekten meydana geliyor!...

Peki ama, bu din Allah'tan gelmedi mi?.. Hiç bir şeyin acze düşüremediği mutlak kudretin eseri değil mi?.. Öyleyse, niçin sadece beşerî tâkatların hudûdları dâhilinde icrâ-yı faâliyet gösteriyor?.. Hayata hâkim bir nizâm haline gelmesi için, neden beşerin gayretine ihtiyâç hissediliyor?... Sonra zafer, niçin dâimâ onun malı olmuyor?... Bu dinin sâlikleri, niçin dâimâ muzaffer olmuyorlar?... Maddî vâkıanın, arzuların ve tabîatın baskısı, neden zaman zaman onları mağlûb ediyor?... Onlar hak ehli oldukları halde, dalâlet ehli neden zafer ve gâlibiyyeti elde etmeye muvaffak oluyor?...

Sorular ve şüpheler... O ilk ve basit hakîkati idrâk edememekten, bu dinin tabîatını ve yolunu anlamamaktan veya onu unutmaktan ortaya çıkan sorular... Şüpheler...

Şüphesiz ki Allah, insan fıtratını değiştirmeğe kâdirdir. Gerek bu ulvî dinin yolundan, gerek diğer yollardan insanları çevirmeye muktedirdir. Kezâ, insanı başka bir fıtrat üzere yaratmaya da kâdirdi... Fakat buna rağmen Allah, insanı bu şekilde yaratmayı murâd etti. İnsana; irâde ve istediğini yapabilme gücünü vermeyi de ihmâl etmedi. Hidâyetin de, gayret ve fedâkârlığın bir netîcesi olmasını arzuladı. İnsan fıtratının dâimâ çalışmasını, onun tembelliğe mahkûm edilmemesini, öldürülmemesini ve hakîkatinin tebdîl edilmemesini irâde etti. İlâhî nizâmının, cemiyet hayatında tahakkukunu; beşerî tâkatların hudûdları dâhilinde gösterilecek olan gayret ve faâliyetlerin netîcesine bağlamayı münâsib gördü. İnsanın da, hayatî vâkıaların hudûdunda göstereceği gayret ve fedakârlıklar netîcesinde bunlara ulaşmasını irâde buyurdu.

Aslında hiç bir mahlûkun, hâlıkına; bunu niçin böye yaptın? diye hesâb sormaya selâhiyeti yoktur. Madem ki o, Allah'ın mahlûkâtından biridir ve ilâh da değildir. Öyleyse böyle bir suâle nasıl hakkı olur?... Üstelik onun ilmi de yok... Bütün kâinatın küllî nizâmını bilmeye imkânı da yok... Mevcûdâttaki her varlığın tabîatında mündemiç olan bu nizâmın gereklerini ve husûsî bir planla mevcût olan her varlığın yaratılışının ötesinde gizlenen hakîkatleri bilme iktidârı da yok!..

«Niçin» diye bir suâli; ne samîmî bir mü'min, ne de samîmî bir mülhid ağzına alabilir. Mü'min, böyle bir suâl soramaz; çünkü o, Rabbına karşı bir edeb ve saygı tavrına bürünmüştür. Sadece Allah'ın sıfat ve hakîkatini kalbinde mülâhaza eder. Beşer idrâkinin, bu sâhada, hiçbir amelî hazırlığı olmadığını kuvvetle bilir... Mülhid de böyle bir suâl soramaz; çünkü herşeyden önce o, Allah'ı tanımıyor. Şâyet Allah'ı

kabul ederse, bu hakîkatın, O'nun şânının ve ulûhiyetinin icâbı olduğunu da kabul edecektir.

Fakat ahmak, kaypak ve alaycının biri bu suâli sorabilir. Çünkü o, ne dosdoğru dindârdır, ne de tamâmen dinsizdir. Öylelerini muhâtab almaya, ciddî insan muâmelesi yapmaya bile değmez!..

Ulûhiyetin hakîkatini bilmeyen câhiller de bunu sorabilir... Böyle câhillere direkt olarak cevap vermek doğru değildir. Ona önce ulûhiyyetin hakîkati anlatılır. Kabul ederse, ne alâ; mü'mindir. Kabul etmezse, münkir ve mülhidler sınıfına girer. Böylece münâkaşa da sona erer ve geriye dedikodudan başka bir şey kalmaz!

Öyleyse, herhangi bir mahlûkun Allah'a hesâb sormaya hakkı yoktur... İnsânî varlığı, neden böyle bir fıtratla yarattın, diye suâl sormaya selâhiyeti yoktur... Niçin insan fıtratının dâimâ çalışmasını, tenbelliğe mahkûm edilmemesini, söndürülmemesini ve hakîkatinin değiştirilmemesini diledin, diye hesâb sormaya kat'iyyen hakkı yoktur... İlâhî nizâmın cemiyet hayatında tahakkukunu, beşerî tâkatların hudûdları dâhilinde gösterilecek olan gayret ve faâliyete neden bağladın, diye onu muâheze etmeye aslâ selâhiyeti yoktur...

Fakat, mahlûkâtın herbirinin, bu hakîkati idrâk etmesi lâzım... Onun, beşerî vâkıaların içinde yürüdüğünü görmesi lâzım... Beşer tarihini, bu hakâkatin ışığında açıklamaya çalışması lâzım... Böylece bir taraftan tarihin seyir hattını anlar, diğer taraftan da bu hattın nereye çevrileceğini ve onu nasıl karşılayacağını öğrenir.

İslâm'ın temsîl etmiş olduğu bu ilâhî nizâmın, sadece Allah tarafından gönderilmek keyfiyetiyle yeryüzünde tahakkuku mümkün değildir. Mücerred olarak insanlara teblîğ ve beyân etmekle de bu dâvâ gerçekleşmez. Yıldızların akışı ve feleğin deverânı müddetince Kanun-u İlâhî'nin nice defalar tecellî ettiği gibi kahr-ı ilâhi ile de tahakkuk etmez. Çünkü netîceler, tabiî sebeplere dayanır... Ancak; beşerî bir cemâatin, ona sahip çıkması ve tatbîkâtını devâm ettirmesiyle bu dâvâ tahakkuk edebilir. Bu cemiyet, ona kâmilen ve samîmiyetle îmân eder. Gücü yettiği kadar onun dosdoğru yoluna sülûk eder. Onu; varlığının en ulvî gâyesi ve hayatın en büyük vazîfesi olarak kabul eder. Diğer insanların pratik hayatlarına ve kalblerine aynı duyguları yerleştirmek için gayret sarfeder. Gücünün, kudretinin son haddine kadar bu gâye için çalışır, faâliyet gösterir. Gerek kendi bünyelerinde ve gerek diğer insanların nefislerinde tezâhür eden beşerî zaaflarla, beşerî heveslerle ve cehâletle mücâdele eder. Bu yüce nizâma cehâleti, süflî arzuları ve beşerî zaafları sokmak isteyen hiyânet şebekesiyle muhârebe eder. Bütün bunlardan sonra da; ilâhi nizâmın gerçekleştiğine ve beşer fıtratına tamâmen mutâbık hale geldiğine şâhid olur. Öyle bir tetâbuk ki; beşerî, bilfiil bulunduğu noktadan alır ve bu nizâmın tabiî seyrinde,

beşerî vâkıalardan ve bu vâkıaların gereklerinden aslâ gaflet etmez.

Sonra bu cemiyet; gerek kendi bünyesinde, gerek diğer insanların nefislerinde, bazan zafer tahtına oturmak kudretini elde eder, bazan da mağlûbiyet acısıyla yüzyüze gelir. Sarfettikleri gayretler, sarıldıkları amelî vâsıtalar ve bu vâsıtaları ihtiyâr etmek husûsundaki isâbetleri, kaderlerinin ta'yîninde baş rolü oynar.

Burada diğer bir unsur göze çarpıyor ki, o da; bu cemiyetin sadece bu gâye için kendini fedâ etmesi, bizzât kendi bünyesinde bu nizâmın hakîkatini yaşaması, bu nizâmın sahibi olan Allah'a kuvvetle bağlanması, O'na güvenmesi ve O'na dayanmasıdır.

İşte bu dinin hakîkati ve yolu budur. Onun, devâmlı hareket halinde olan cemiyet hayatındaki yürüyüşü bundan ibârettir.

Ve işte bu, Allah'ın, müslüman cemâate öğretmek istediği hakîkatin ta kendisidir. Allah onları, Uhud muhârebesindeki hâdiselerle ve onu müteâkib meydana gelen ahvâl ile terbiye ve tecrübe ediyor.

Müslüman cemâat; muhârebenin bazı sahnelerinde, bu dinin hakîkatine ve amelî sebeplere sarılmakta kusûr ettikleri, bu ilk hakîkatten gâfîl olup onu unuttukları ve şahsî tasarruf ve tasavvurlarına göz yumup müslüman olarak yaşayabilmek için mutlakâ muzaffer olmaları lâzım geldiğine inandıkları zaman, Allah da onları, acı elemlerle, hezîmetle yüzyüze getiriverdi. Sonra da bu mağlûbiyeti, o ilk sebebe bağladı :

«Kendilerini iki misline uğrattığınız bir musîbete kendiniz uğrayınca; Bu nereden? dediniz. De ki : O, kendi tarafınızdandır. Doğrusu Allah her şeye kâdirdir.»

Fakat Azîz ve Celîl olan Allah, müslümanları bu noktada yalnız başlarına terketmiyor. Bilakis onları, sebep ve netîcelerin mâverâsındaki kudretullah'a bağlıyor. Kendi tasarrufları netîcesinde meydana gelen bu imtihân ve musîbetin arkasından, kendileri için hayırlar murâd edildiğini izhâr ediyor.

Beşerî gayret ve tasarruflar vâsıtasıyla ilâhî nizâmı geliştirip tahakkuk ettirme yoluna gelince; bu hal, şüphesiz bütünüyle hayırdır, maslahattır. Bu nizâm; beşerî hayatı islâh eder. Onu kat'iyyen ifsâd etmez ve muattal hale getirmez. Beşer fıtratını islâh eder, ikâz eder ve hayat seviyesi ile olan dengeyi muhâfaza eder. Hakîkat şudur ki; sadece beşerin kalbinde meknûz olan îmân, hiç bir zaman hakîkî bir îmân olamaz. Bu îmân için insanlarla mücâhede etmediği, gerek lisânen teblîğ ve gerek hak nizâma saldıran azgınları kuvvetle te'dîb etmek gibi İslâmî rûhu elde etmediği müddetçe, îmânı aslâ kemâle eremez... Bir imtihân vesîlesi olan bu mücâhede ve mücâdelede; gayret ve fedâkârlığa katlanamadığı, eziyete tahammül edemediği, mağlûbiyyet ve hezîmete, zafer ve muvaffakiyete rızâ gösteremediği, sabredeme-

diği müddetçe kat'iyyen kâmil bir mü'min olamaz... Gerçekten, zafere sabretmek, hezîmete tahammül etmekten çok daha zordur. Buna rağmen zafere sabredemezse, aslâ kâmil bir îmâna sahip olamamıştır. Kalb inkişâf etmedikçe, saflar temizlenmedikçe, îmân ehli hak yoldaki istikâmetini devâm ettirmedikçe, üstün bir olgunluk ve kemâle ulaşmadıkça, Allah'a tevekkül etmedikçe bu dâvâ gerçekleşmez.

Evet, sadece beşerin kalbinde meknûz olan ve insan hayatı ile beraber yürüyemeyen îmân, aslâ hakîkî bir îmân değildir. Kişi, insanlarla olan mücâdelesine önce kendi nefsinden başlamalıdır. Böylece îmâna dâir, kendisine açılması ebediyyen mümkün olmayan ufuklar açılır. Emniyet, huzûr ve selâmet içinde bulunduğunu hisseder. İnsanlar ve hayat hakkında, bundan başka bir yolla ortaya çıkması mümkün olmayan hakîkatler zuhûr eder. Bu acı tecrübe olmaksızın, ulaşılması ebediyyen mümkün olmayan husûslara; nefsiyle, şuûruyla, tasavvuruyla, âdetleriyle, tabîatiyle, infiâl ve icâbetiyle bizzât ulaşır.

Bu husûs, ferd için böyle olduğu gibi, cemiyet için de böyledir. Belâlarla, imtihânlarla, tecrübelerle yoğrulmayan cemiyetin îmânı da, aslâ hakîkî bir îmânı temsîl edemez. Tâ ki, cemiyeti meydana getiren fertler, tâkat ve gâyelerinin hakîkatini anlasınlar. Cemiyet binâsını meydana getiren birer tuğla olduklarını ve bir sadme anında binânın yıkılmaması için birbirlerine sarılmaya mecbûr olduklarını idrâk etsinler.

İşte bunlar; Allah'ın, Uhud'daki hâdiselerle ve bu sûrede mezkûr diğer vâkıalarla müslüman cemâate öğretmeyi, onları tecrübe ve terbiye etmeyi murâd ettiği husûslardır. Allah; o musîbetin zâhirî sebebini beyân ediyor ve mü'minlere şöyle buyuruyor :

«İki ordu karşılaştığı gün size gelen musîbet, Allah'ın emriyleydi. Bu, mü'minleri belirtmek içindi. Bir de münâfıklık edenleri açığa çıkarmak içindi.»

Sonra yine buyuruyor :

«Allah mü'minleri; sizin üzerinizde bulunduğunuz halde bırakacak değildir. Nihâyet pisi temizden ayıracaktır.»

Sonra onları, bütün bu sebep ve vâkıaların mâverâsındaki Allah'ın takdîr ve hikmetine bağlıyor ve o büyük îmânî hakîkate ulaştırıyor; mü'minin gönlüne tamâmen hâkim olmasıyla kemâle eren îmânın hakîkatine...

«Eğer size bir yara isâbet etmişse, şüphesiz o kavme de o kadar yara isâbet etmiştir. Hem o günleri biz, insanlar arasında döndürür dururuz. Allah'ın îmân edenleri belirtmesi ve içinizden şahîdler edinmesi içindir bu. Allah, zâlimleri sevmez. Hem Allah'ın îmân edenleri seçip, kâfirleri mahvedeceği içindir bu.»

Öyleyse bu olay, Allah'ın; sebepler, şahıslar, hâdiseler ve hareket-

lerin ötesindeki takdîr, tedbîr ve hikmetinin eseridir. O; bu hâdiselerin sonunda açıkça ortaya çıkan ve müslüman rûhlarda istikrâr bulan, kâmil ve ihâtalı İslâmî tasavvurun netîcesidir.

2 — Harp sona erdi. Fakat esâslı ve büyük bir hakîkat ortaya çıktı.: İnsan nefsinin tabîatı, insan fıtratının tabîatı ve beşer gayretinin mâhiyyeti anlaşıldı. İlâhî nizâmın tahakkukunda ulaşılması mümkün olan merhale tebeyyün etti.

Şüphesiz ki, beşer nefsi, kâmil değildir; fakat gelişmeye ve olgunlaşmaya kâbiliyeti vardır. Yeryüzünde kendisi için takdîr edilen kemâlin en son basamağına çıkıncaya kadar yükselme isti'dâdı vardır.

İşte biz, o insanları görüyoruz; beşer cinsinin basît bir parçası... Fakat insanlığın en üstün cemiyetini meydana getiriyorlar. Allah'ın medhine mazhar oluyorlar :

«Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz.»

Onlar; beşer nevinin mutlak olarak en kâmil örneği olan Muhammed (a.s.) in yârânıdırlar.

Peki ama, bizim gördüğümüz şey ne?... İnsan topluluklarından biri... Aralarında noksanlık da, zaaf da mevcut... Allah'ın şu hitâbına ma'rûz kalan kimseler de var içlerinde :

«İki topluluğun karşılaştığı gün, içinizden geri dönenleri; yaptıklarının bir kısmından ötürü şeytân yoldan çıkarmak istemişti. Bununla beraber, Allah onları bağışladı.»

Şu hitâba ma'rûz kalanı da var :

«İçinizden dünyayı isteyenler ve âhireti isteyenler bulunduğundan, sevdiğiniz zaferi size gösterdikten sonra, baş kaldırdığınız, verilen emir hakkında çekiştiğiniz ve yıldığınız zaman Allah sizi imtihân etmek için mağlûbiyete uğrattı. Bununla beraber sizi bağışladı.»

Şöyleleri de var :

«O zaman içinizden iki takım bozulmak üzere idi. Halbuki onların dostu Allah idi. Ve mü'minler yalnız Allah'a güvenip dayansınlar.»

Mağlûbiyet korkusuyla kaçışıp dağılan kimseler de var. Allah'ın tavsîf ettiği hezîmeti bizzât müşâhede edenler de var :

«Hani siz, kimseye bakmadan kaçıyordunuz. Peygamber de arkanızdan çağırıp duruyordu. Kaybettiğinize ve başınıza gelene üzülmeyesiniz diye, Allah sizi kederden kedere uğrattı.»

Şüphesiz ki, onların hepsi de mü'min ve müslümandır. Ama, henüz yolun başındaydılar.. Kendilerini sağlamlaştırmak ve terbiye etmek devresindedirler... Fakat onlar, herşeye rağmen bu dâvâya ciddiyetle sarılıyorlar... Allah'ın hâkimiyetine rızâ gösteriyorlar, işlerini, problemlerini Allah'ın emrine teslîm ediyorlar. Allah'ın nizâmına boyun eğiyorlar... Bunun içindir ki Allah, onları huzûrundan kovmuyor; bilakis merhamet ediyor ve onları affediyor. Peygamberine de; onları affet-

mesini, onlar için istiğfârda bulunmasını, meydana gelen her olayı onlarla müşâvere etmesini ve bu meşveretin icrâsından sonra vukûa gelen husûslar için tekrâr istişâreye başvurmasını emir buyuruyor.

Evet, Allah, onların kötü tasarruflarının âkibetini tatmalarını, bu acı ve zorlu imtihâna tahammül etmelerini istiyor... Fakat onları, aslâ safların dışına atmıyor. Zayıflık ve noksanlıkları ortaya çıktığı halde, kat'iyyen onlara; «Hiç bir şeye yaramazsınız, hiç bir şeyi islâh edemezsiniz.» demiyor. Zaaf ve eksikliklerini kabul ediyor. Bunun için imtihân üstüne imtihâna, tecrübe üstüne tecrübeye tâbi tutuyor. Hâdiselerden ibret ve öğüt almalarını telkîn ediyor. Onlara merhamet ve müsâmaha ile muâmele ediyor. Büyüklerin, küçükleri terbiye ettiği gibi, sağlam bir terbiye ve disiplin rûhu vermek istiyor.

Onlar, böyle ateşlerle dağlanıyorlar; tâ ki anlasınlar, hakîkati idrâk etsinler ve olgunlaşsınlar diye... Zayıflıkları ve nefislerinde gizledikleri şeyler, önlerine seriliyor. Peki ama, niçin böyle yapılıyor?.. Onları tahkîr etmek, rezîl ve rüsvây etmek için değil elbette... Tâkat getiremiyecekleri mükellefiyetleri yüklemek için de değil... Öyleyse gâye nedir? Gâye; Allah'ın, kopmak bilmeyen sağlam ipine sarıldıkları müddetçe nevmîd olmamalarını, gâyelerine mutlâka ulaşacaklarına îmân etmelerini, kendilerine güvenmelerini ve küçük görmemelerini telkîn edip hatırlatmaktır.

Netîcede gâyelerine erdiler... Maksadlarına ulaştılar... Savaşın başlarında sayılmış olan haller onları mağlûb etmişti. Fakat mağlûbiyet ve hezîmetin ertesi günü; korkmadan, çekinmeden, tereddüd etmeden, insanların korkutmalarına aldırmadan Rasûlullah'la beraber düşmanı ta'kîbe çıktılar. Böylece Allah'ın medhine mazhar oldular :

«Onlar ki; bir takım kimseler kendilerine; düşmanınız sizin için kuvvetlerini topladılar, onlardan korkmalısınız, dedikleri zaman, bu haber onların îmânını arttırır da; Allah bize kâfîdir, O ne güzel muhâfızdır, derler.»

Aynı insanlar, adım adım ilerliyorlar... Derken muâmeleleri değişiyor... Küçüklerin terbiye edildikleri gibi eğitiliyorlar... Büyüklerin muhâsebe edildiği gibi hesâba çekiliyorlar...

Sonra bakın!.. Bakın, Tebûk gazvesine ve gazâya iştirâk etmeyen bir azınlığa... Bakın, Allah ve Rasûlünün, onları nasıl şiddetle muâheze ettiğine... İçtimâî muâmelelerin farklılığına bakın!.. O hayretengîz ilâhî eğitimin, tatbîk merhalelerindeki farklılığa bakın!.. Sonra, Uhud'daki müslümanlarla Tebûk'deki müslümanların kıyâs kabul etmeyen değişikliğini hayretle temâşâ edin!..

Halbuki onlar, aynı insanlar... Aynı hayat kanunlarına bağlı yaratıklar... Ama onlar, ilâhî eğitime tâbi tutulmuşlar... Yüce seviyelere ulaştıran ilâhî eğitime... Fakat, herşeye rağmen beşerdirler. Beşerî hu-

sûsiyetlere sahiptirler... Kendilerinde zaaf da, noksanlık da, hatâ da mevcûd... Ama ilâhî eğitim onlara başka bir rûh veriyor... Ve hemen tevbe ve istiğfâra sarılıyorlar... Allah'a rücû' ediyorlar...

İlâhî nizâm; beşerî tabîatı aslâ inkâr etmez. Yeryüzünde takdîr edilen en üstün mertebeye ulaşsa dahi, onu değiştirmeye teşebbüs etmez; muattal hale getirmek istemez... Tâkat getiremeyeceği şeyi yüklemez... Bilakis onu korur ve muhâfaza eder.

İşte bu hakîkat; beşere ebedî idealini vermesi ve bu biricik nizâmın gölgesinde gâyelerine ulaşması için büyük bir kıymete sahiptir. O insanlar, bu yüce zirveye semâdan ulaşmadılar. İçinde kıvrandıkları bataklıktan merhale merhale yükselerek vâsıl oldular. Mevzûumuzun akışı içerisinde örneklerini arzettiğimiz üzere; her şeyde geri kalan câhiliyet arabının alışmış olduğu kaypak adımlarla, bu meşakkatli yolda gâyeye doğru yürüdüler.

Bütün bunlar, beşeriyyete büyük idealler verir. O yüce zirvelere ulaşmak husûsunda imkân bahşeden idealler... İçinde kıvrandıkları bataklığa ne derece gömülürlerse gömülsünler, bu ideal kurtarır onları... Bu hakîkat, zirveye doğru yücelen o cemiyete kat'iyyen farklı bir muâmele yapmaz. Onları aslâ mucizevî bir topluluk yapmaz. Misâli görülmeyen hârikulâde bir cemiyet nazarıyla bakmaz onlara...

O, normal bir cemiyettir. Ne bir fevkalâdelik netîcesinde meydana gelmiştir, ne de tesâdüfen... O, ilâhî nizâmın ihyâ ettiği cemiyettir!.. Bir nizâm ki, beşerî cehd ve gayretle tahakkuk ediyor... Beşerî tâkatın hudûdları dâhilinde icrâ-yı faâliyet gösteriyor... Beşerî tâkat ise, şüphesiz ki, birçok şeyler yapmağa muktedirdir.

Bu nizâm; her cemiyeti; içinde bulunduğu şartlardan ve maddî vâkıalardan harekete geçirir. Sonra ulvî hedeflere doğru yükseltir onları... İşte örneği : Zayıf ve basit câhiliyyet arabından müteşekkil cemiyeti ele alıyor. Düştükleri bataklıktan kurtarıyor... Sonra çeyrek asır bile geçmiyor; zirvelere doğru yükseltiyor... Yepyeni bir insan dünyası meydana getiriyor... Gâyeleri tahakkuk ettiriyor...

Bu hedefin ve bu gâyenin tahakkuku için tek bir şart var :

Beşerî cemiyetlerin; hayatî kumanda makâmını, bu nizâmın emrine vermeleri, ona îmân etmeleri, ona teslîm olmaları, onu hayatın ana kanunu, hareketlerinin değer hükmü ve her türlü hatâyı düzelten bir ölçü olarak kabul etmeleri...

3 — Üçüncü hakîkat; Allah'ın nizâmına sımsıkı sarılmaktır... Müslüman bir ferd ve İslâmî bir cemiyetle, onların, herhangi bir yerde muhârebeye mecbûr kaldıkları düşmanları arasında meydana gelen vâkıalarda ilâhî sisteme sarılmaktır... Nizâm-ı ilâhî ile sağlam bir irtibâttır... Akîdede, düşüncede, yaratılışta, hayatın seyrinde; siyâsî, iktisâdî ve içtimâî esâslarda ve her muhârebeden sonra tecellî edecek olan zafer

veya hezîmetlerde bu ilâhî nizâma gönülden bağlanmaktır... Bütün bunlar, zafer ve hezîmete müessir olan esâslı âmillerdir.

İlâhî nizâm: insan nefsinin ve beşer hayatının bu korkutucu sâhalarında icrâ-yı faâliyet gösterir. Bu girift sâhalarda... Hayatın her yönünü, her noktasını, her mes'elesini, her müşkülünü içine alan sâhalarda... Hem de her yönüyle mükemmel ve şümûllü olarak... Bütün bu sâhalar arasındaki nizâm ve irtibâtın bozulması, şüphesiz her şeyin bozulup dağılmasını intâc eder. İşte, bu sâhalar arasındaki tenâsüb ve uygunluğu muhâfaza etmek, o cihânşümûl nizâmın en husûsî özelliğidir. O nizâm, hayatı parçalayıp dağıtmaz, onu bir bütün olarak ele alır. Ferde ve hayata, her yönüyle bakar; her cephesiyle ihtiyâçlarına cevâb verir. Hayatın bütün girift meselelerini kabza-i kudretine alır, düzeltir, nizâm ve intizâma sokar. Cemiyet fertlerini kat'iyyen dağıtmaz; cemiyetin parçalanıp çözülmesine sebeb olmaz.

İslâm'ın; hayatı, bütün yönüyle ele aldığına ve onu ilâhî nizâma bağladığına en güzel örnek; bahsi geçen muhârebelerdir... Beşerî hatâların, zafer ve hezîmete nasıl yüzde yüz te'sîr ettiğini dile getiren ifâdelerdir... İslâm, der ki; hezîmet, şeytânın iğvâsı ile alâkalıdır. Çünkü şeytân, bazı zayıf kimseleri, kötü tasarrufları sebebiyle kandırır ve onları emri altına alır :

«İki topluluğun karşılaştığı gün, içinizden geri dönenleri; yaptıklarının bir kısmından ötürü şeytân yoldan çıkarmak istemişti.»

Diğer bir kısım insanlar da var ki; Allah'ın Rasûlü ile beraber sebâtla, azimle savaşa devâm ediyorlar. Gerçekten mü'minlere örnek olmaya lâyık olduklarını isbât ediyorlar. Günâhlarından istiğfâr ederek çarpışma sâhasına atılıyorlar :

«Nice peygamberler, beraberinde Rabba kul olanlardan bir çoğu ile; muhârebe etti de Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı ümitsizliğe düşmediler, yılmadılar, boyun eğmediler. Allah, sabredenleri sever.

Dedikleri sadece şu idi : Ey Rabbımız, günâhlarımızı ve işimizdeki taşkınlığımızı bize bağışla. Sebâtımızı arttır. Kâfirler gürûhuna karşı bize yardım et. Bu yüzden Allah, onlara dünya nimetini de, âhiret nimetini de fazlasıyla verdi. Ve Allah, ihsân edenleri sever.»

İlâhî nizâm, mü'minlerin, çarpışma anında korkmamalarını, mahzûn olmamalarını emreder. Günâhlarından temizlenmeleri için istiğfârda bulunmalarını telkîn eder :

«Rabbınızın mağfiretine ve eni göklerle yer kadar olan cennete koşuşun. O cennet, takvâ sahipleri için hazırlanmıştır. Onlar ki, bollukta ve darlıkta infâk ederler. Öfkelerini yenerler. İnsanların kusûrlarını bağışlarlar. Ve Allah, ihsân edenleri sever.

Onlar ki, fenâ bir şey yaptıklarında veya kendilerine zulmettiklerinde, Allah'ı anarlar. Günâhlarının bağışlanmasını dilerler. Günâhları

Allah'dan başka kim bağışlar? Hem onlar, yaptıklarında bile bile ısrâr etmezler.»

Daha önce de; ehl-i kitâb'ın zillet ve inkisâra düşmesinin sebebi zikredilmişti. Ma'siyete dalıp haddi tecâvüz etmelerinin, bu tabiî netîceyi doğurduğu ifâde edilmişti :

«Nerede bulunursa bulunsunlar, üzerlerine zillet damgası vurulmuştur. Allah'ın ve mü'minlerin ahdine sığınmış olanlar müstesnâ... Allah'ın hışmına uğradılar. Üzerlerine de bir miskinlik vuruldu. Bu, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmelerindendir. Bu, onların isyân etmeleri ve taşkınlık yapmalarındandır.»

Bir hatâ ve arkasından bir tevbe... Hemen o savaş hâdiselerinin arasına sokuşturulduğunu görüyoruz. Nitekim takvâya ve müttakîlerin hallerinin tasvîrine dâir olan bir bahsin de, geniş bir mülâhaza ile, sûrenin umumî akışına sıkıştırıldığını müşâhede etmiştik. İhtivâ ettiği mevzûlar muhtelif olmasına rağmen, burada sûrenin umûmî havası ile muhârebe havası da birbirine bağlanıyor. Yine burada, çeşitli davetler karşımıza çıkıyor; faizi terke dâvet... Allah ve Rasûlüne tâata davet... İhsâna davet... İnsanları bağışlamaya davet... Öfkeyi yenmeye davet...

Bütün bunlar, insanı ve insan hayatını temizleyen unsurlardır... İçtimâî hâdiseleri islâh eden âmillerdir... Zaten, sûrenin bütün gâyesi, cemiyeti bu esâslı ve mükemmel hedeflere yöneltmektir.

4 — Dördüncü hakîkat; İslâm eğitim nizâmının, metodu ve tabîatıdır. İslâm; önce müslüman cemâati, duyguların, infiâllerin ve isteklerin meydana getirdiği hâdiselerle karşılaştırır. Sonra onlara, bu hâdiseleri ta'kîb ettirir; aynen Uhud muhârebesinde Kur'an'ın, hâdiseleri ta'kîb ettiği gibi... İlâhî nizâm; bu ta'kîb esnâsında, beşerî varlığın her a'zâsının, bu hâdiselerden etkilenmesini, hem de kuvvetle etkilenmesini ister. Çünkü insanın, tahakkukunu ve kendisini huzurâ kavuşturmasını arzuladığı hakîkat, bu etkilenmenin içinde gizlenmiştir.

İslâm, bir nizâmdır ki; beşerin hiç bir tarafını, hiç bir tasavvurunu, hiç bir hayâlini ve hiç bir arzusunu ihmâl etmez... Bütün nazarları ona çevirir... Nûrânî projektörlerini onun üzerine teksîf eder... Beşer nefsinin alışkanlığında ve çeşitli zikzaklarında gizlenen şeyleri ortaya koyar. İnsanı, bütün çıplaklığı ile karşısına diker... Sonra onun derûnî âlemini kötülüklerden temizlemeye koyulur. İçine nûrânî bir parlaklık doldurur. Değerlerini, düşüncelerini, duygularını doğrultur. Sonra rûhuna prensiblerini yerleştirir; üzerine sağlam İslâmî tasavvuru ve müstakar İslâmî hayatı ikâme etmeyi murâd ettiği prensibleri telkîn eder. İslâm cemiyetine; her yerde ve her vesîle ile vukûa gelen hâdiselere yapışmanın, onlara göre hareketlerini ayarlamanın zarûrî olduğunu ve

bu keyfiyetin, her yönüyle terbiye ve tenvîr için bir vesîle olduğunu ilhâm eder.

Uhud gazâsını ta'kîbe devâm ediyoruz. Derken bir dikkat, bir derinlik ve bir genişlik hissediyoruz... Her duraklamaya, her harekete ve her karışıklığa nüfûz eden bir dikkat... Nefsin derûnuna ve gizli duygularına kadar işleyen bir derinlik... Beşerin ve hâdiselerin bütün yönlerini içine alan bir genişlik... Sebeb ve netîcelerin şümûllü, ince ve dikkatli bir tahlîli karşımıza çıkıyor. Hâdiselerin duraklamasına ve yürümesine te'sîr eden âmiller gözümüze çarpıyor. Öyle ki; tasvîrde îkâ ve ilhâmlarda bir canlılık, bir hareket görünüyor. Öyle ki; duygular, o tasvîr ve ta'bîrlerle derin ve ince bir şekilde kaynaşıyor. Öyle ki; insan ne kadar hissiz, ne kadar duygusuz olursa olsun, böyle bir tavsîfin önünde dayanamıyor, hemen harekete geliyor, duygulanıyor. Çünkü o : hakîkaten canlı bir tavsîfdir, hareketli bir tasvîrdir. Dikkatli insanların gözlerinin önüne dikiliveriyor. Çünkü o; etrafındakilere te'sîr eden neş'eler, rûhun derinliklerine kadar işleyen parlak şuâlar ve coşkun duygular ihtivâ ediyor.

5 — Beşinci hakîkat; ilâhî nizâmın gerçekçiliğidir... İlâhî nizâmın yolları, vasıtaları çeşitlidir. Kâinatta, kendi eserlerini inşâ ve ihyâ etmek, mes'eleleri bilfiil ele almak ve prensibler vaz'etmek; bu vesîlelerin birkaçıdır... Fakat bu nizâm, sadece nazarî prensibler ve yalnız mücerred olarak verilen emirlerle iktifâ etmez. Nazariye ve emirlerini bizzât ele alır ve tatbîkini tahakkuk ettirir... İşte bu gazâda bu gerçeğe de şâhid oluyoruz. Nitekim mevzû, dönüyor dolaşıyor ve şûrâ'ya gelip dayanıyor.

Şüphesiz ki, Rasûlullah, ma'rûz kaldıkları bu acı tecrübelerden müslüman cemâati korumak iktidârında idi. Çünkü onlar, rûhlarının içinde kapanan düşmanlarla kuşatılmışlardı. Evet, Rasûlullah, ma'rûz kaldıkları bu acı tecrübeden müslümanları koruyabilirdi. Ama, savaşın cereyânına kendi kanâati hükmetmiş olsa... Sâdık rü'yâsına istinâd ederek hareket etmiş olsa... Ashâbı ile istişâre etmese... Şûrâ sonunda umûmun tercîh ettiği görüşü almasa!.. Yahut henüz fırsat varken bu karârdan rücû' etse... Evinden çıktığında kendi kanâatinin aksini müdâfaa edenlerin nâdim olduklarını görüp onlara uysa!.. İşte bu yollarla, müslümanları o felâketten koruyabilirdi.

Fakat o, herşeye rağmen şûrâ'nın aldığı karârları infâz ediyor. Müslümanları, içtimâî mes'ûliyetin netîceleri ile yüz yüze getirmek için... Fikrî ve amelî mes'ûliyetin nasıl taşınacağını öğretmek için... Şüphesiz ki, bunları öğretmek, Rasûlullah'a ve tatbîk etmiş olduğu İslâm nizâmına göre maddî hüsrânlardan sakındırmaktan daha ehemmiyetlidir. Müslümanları, bu acı tecrübeden korumaktan daha mühimdir. Ce-

miyeti bu tecrübeden korumanın mânâsı; onu hemen mahrûmiyete sürüklemektir. Eğitimden ve bilgiden mahrûm etmektir!..

Sonra, bu çarpışmayı müteâkib tekrâr şûrâ konusunda ilâhî emir geliyor. Bu acı tecrübenin netîcelerine karşı nasıl hareket edileceğini tesbît için istişâre emri geliyor. Bu husûs; bir taraftan ilâhî nizâmı yerleştirmek, diğer taraftan onun kâidelerini izâh etmek için daha sağlam ve daha dakîk bir yoldur.

İslâm; ilâhî prensiblerin tatbîkâtının geri bırakılmasını aslâ kabul etmez. Çünkü cemiyeti, o prensiblere alıştırmak lâzımdır, isti'dâdını geliştirmek lâzımdır. İslâm bilir ki; bir cemiyet, bu prensiblere fiilen alıştırılmadıkça, kendi kendine kat'iyyen alışamaz. Bir milletin, hayatî prensiblerin alışkanlığından mahrûm edilmesi, o prensibleri ilk kullandıklarında ma'rûz kalacakları acı netîcelerden çok daha kötü âkibetlere sebep olur. Bu prensiblerin tatbîkinde, her ne kadar büyük hatâlar yapılsa da, aslâ bu prensiblerden vazgeçilmesini istemez. Muayyen bir zaman için dahi olsa tatbîkatının durdurulmasını da gerektirmez. Çünkü böyle bir hareket; o prensibleri tamâmen yok etmek veya tatbîkâtını durduracak cemiyetin ve hayatın gelişip büyümesine sed çekmek demektir. Hattâ, doğrudan doğruya milletin, millet olarak varlığını yok etmek demektir.

Bütün bunlar, şûrâ'nın değişik netîcelerine rağmen, yine de şûrâ emrini veren şu ilâhî kelâmdan elde edilen sonuçlardır :

«Artık onları bağışla. Mağfiret dile onlara. İş husûsunda onlarla istişâre et.»

Nitekim nazarî prensiblerin amelî uygulaması, Rasûlullah'ın tasarrufunda ortaya çıkıyor. O, karârlaştırılan muayyen bir görüşe azimle sarıldıktan sonra, tekrâr, şûrâ'ya başvurmayı aslâ kabul etmiyor. Bunu bir karârsızlık ve kaypaklık olarak kabul ediyor. Bu ise, şüphesiz ki, şûrâ'nın karârlarını dâimî bir kaypaklık ve tatbîkî bir döneklikten korumak içindir. Bu husûsta şu müessir ve eğitici ölçüyü koyuyor :

«Bir peygamber zırhını giydikten sonra, Allah hükmünü verinceye kadar onu çıkarmaz.»

Nihâyet şu ilâhî emir de geliyor :

«Bir kere de azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et.»

Görüldüğü gibi tatbikâtta, bu emir ile şûrâ'nın karârlarını infâz eden Rasûlullah'ın hareketi tetâbuk ediyor.

6 — Nihâyet, son bir hakîkat daha öğreniyoruz... Rasûlullah'ın muazzez ashâbını; onların, kâinatta Allah'ın en şerefli kulları olduklarını anlıyoruz... Bu, son derece faydalı bir hakîkattır. İslâmî hayata başlamamıza yardımcı olacak bir ölçü ve örnektir...

İlâhî nizâm; sâbittir, değiştirilemez... O'nun ölçüleri ve değerleri kat'îdir, tebdîl edilemez... İnsanlar bu nizâma; ya sahip olurlar veya

ondan uzaklaşırlar... Bu nizâmın tasavvur ve tatbîkâtında; ya isâbet veya hatâ ederler... İnsanların işledikleri hatâların hiç biri, bu nizâma mal edilemez... İslâm'ın sâbit ölçülerini eskitmez, değerlerini değiştirmez!..

İnsan; bu nizâmın tasavvur ve tatbîkâtında hatâ ettiği zaman, bizzât kendisi hatâ ile tavsif edilir; nizâm bundan sorumlu tutulamaz... Doğru yoldan inhirâf ettikleri zaman, bizzât kendileri sapıklıkla muttasıf olurlar; bunun vebâli ilâhî nizâma yüklenemez. Çünkü İslâm; miktarı ve durumları ne olursa olsun, onların hatâ ve sapıklıklarından aslâ mes'ûl değildir. Onların sapıklığına uymak için, kendisi de kat'iyyen haktan inhirâf etmek mecbûriyetinde değildir!

Bu kâideden hareket ederek, bir nizâmın kötü oluşuyla şahısların da kötü olamayacağı hakîkatini anlamış oluyoruz! Nizâm-ı ilâhî'nin sağlam kat'î ve üstün prensibleri ihtivâ edişinin, bu ümmet için büyük bir hayır ve selâmet nimeti olduğunu görmüş oluyoruz. Hatâ edenlerin ve sapıkların, kim olursa olsun ve hangi makâmda bulunursa bulunsun, bizzât kendilerinin bu vasıflara müstahak olduklarını tesbît edip, onların hatâ ve inhirâflarını temize çıkarmanın bu nizâmı tahrîfe, yüce ölçülerini tağyîre ve eşsiz kıymetlerini tebdîle sebep olacağı bedîhîdir. İlâhî nizâmın tebdîl ve tahrîfi, o şahsiyetlerin hatâ ve inhirâfla muttasıf kılınmalarından çok daha tehlikelidir. Çünkü nizâm, şahıslardan çok daha yüce ve çok daha uzun ömürlüdür. İslâm'ın tarihî hakîkati şudur ki; müslümanların yapmış oldukları her fiil ve hareket, hiç bir zaman İslâm'ın kendisini temsîl etmez. Bu fiil ve hareket, İslâm nizâmına, onun değişmez ölçü ve prensiblerine uygunsa, o zaman İslâm'ı temsîl eder ve işte İslâmî hareket budur, denebilir. Bu ölçülere uygun değilse, yapılan hareket hatâdır, hakîkatten inhirâftır. Bunun hesâbı da aslâ İslâm'dan sorulamaz; bizzat onu yapan kişiden sorulur... Ve o kişi hareketinin ağırlığı oranında; hatâ, hakîkatten inhirâf ve İslâm'dan uzaklaşmak gibi, müstahak olduğu şekilde tavsîf edilir.

Hakîkatte İslâm tarihi, hiçbir zaman müslümanların tarihi demek değildir. Onların isimleri müslüman olsa da... Dilleriyle İslâm'ı ikrâr etseler de... Böyle olsa da; İslâm'ın tarihi ile müslümanların tarihi tamâmen birbirinden ayrı şeylerdir. Gerçek şu ki; İslâm tarihi, İslâm'ın, bütün hakîkatiyle tatbîk tarihidir. İnsanların tasavvurlarında, İslâm'a olan bağlılıklarında, karşılaştıkları hâdiselerde ve cemiyetlerinin nizâmında her cephesiyle İslâm'ın tatbîk edildiği tarihtir.

İslâm, sâbit bir mihverdir. Beşer hayatı, muayyen bir çerçeve ile onun etrâfında döner. İnsanlar, bu güzergâhtan ayrılır veya o mihveri terkederlerse, bundan kim kaybeder?... İslâm mı yoksa insan mı?... Kendisinde İslâm'ın muhâsebe ve mülâhaza edildiği beşerî tasarruf ve faâliyetlerin durumu ne olur?.. İslâm nizâmına gönülden inanmayan ve

hayatlarında bu nizâmı tatbîk etmeyenler, aslâ müslüman olamazlar... Bu nizâmı, hayatlarında bizzât tatbîk edenlerden başkasının; biz müslümanız, demeye kat'iyyen hakları yoktur!.. Zâten yalnız müslüman ismini taşımak, hiç kimseye bir şey kazandırmaz. Sadece, diliyle müslüman olduğunu söylemesi kimseye bir fayda te'mîn etmez!..

İşte bütün bunlar, Azîz ve Celîl olan Allah'ın, müslümanlara öğretmeyi murâd ettiği husûslardır. O; müslümanların hatâlarını ortaya koyuyor, zaaf ve noksanlıklarını tescîl ediyor. Sonra da onlara, afla ve merhametle muâmele buyuruyor. Onları hesâba çekiyor; fakat zaaf ve noksânlıklarının günâhını bağışlıyor. Şâyet bu imtihân sâhasında zaaf ve noksanlıkların günâhını onlara tattırmış olsaydı, durumları ne olurdu acaba? (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, II, 558 - 575)

———oOo———

وَلَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ ۚ إِنَّهُمْ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا ۗ يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ
لَهُمْ حَظًّا فِي الْآخِرَةِ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ
شَيْئًا ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٧﴾ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ خَيْرٌ لِأَنْفُسِهِمْ ۚ إِنَّمَا
نُمْلِي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿١٧٨﴾ مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ
يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ ۗ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِنْ رُسُلِهِ مَنْ
يَشَاءُ ۖ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ ۚ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٩﴾ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ
يَبْخَلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَهُمْ ۖ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَهُمْ ۖ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ
الْقِيَامَةِ ۗ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١٨٠﴾

176 — Küfre koşanlar, seni üzmesin. Şüphesiz onlar Allah'a zarar veremezler. Allah onlara âhirette hiç bir nasîb vermemek istiyor. Onlar için büyük bir azâb vardır.

177 — İmân karşılığı küfrü satın alanlar, Allah'a hiç bir şeyle zarar veremezler. Onlar için elem verici bir azâb vardır.

178 — Küfredenler kendilerine mühlet verişimizi; sakın kendileri için hayırlı sanmasınlar, Biz, onlara sırf günâhları çoğalsın diye mühlet veriyoruz. Onlar için alçaltıcı bir azâb vardır.

179 — Allah; mü'minleri, oldukları halde bırakacak değildir. Nihâyet murdarı temizden ayıracaktır. Allah size gaybı da bildirecek değildir. Fakat Allah, peygamberlerinden dilediğini seçer. Bunun için siz, Allah'a ve peygamberlerine inanın. İnanır ve sakınırsanız size çok büyük bir mükâfât vardır.

180 — Allah'ın fazl-ı kereminden verdiği şeylerde cimrilik edenler; bunun kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Bilakis bu, onlar için şerlidir. Cimrilik ettikleri şey, kıyâmet günü boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirâsı Allah'ındır. Ve Allah işlediğiniz şeylerden haberdârdır.

Küfre Koşanlar

Allah Teâlâ peygamberine, «küfre koşanlar seni üzmesin» buyuruyor. Rasûlullah (s.a.) insanların müslüman olmalarını çok arzu ettiği için kâfirlerin kendisine muhâlefete, inâda ve isyâna koşmaları onu üzerdi. Bunun için Allah Teâlâ : Ey Peygamberim bu seni üzmesin. Şüphesiz onlar Allah'a zarar veremezler. Allah onlar hakkındaki hikmeti, dilemesi ve kudreti gereği onlara âhirette hiçbir nasîb vermemek istiyor. Onlar için büyük bir azâb vardır, buyuruyor.

Allah Teâlâ bundan kesinleşmiş bir haber olarak şöyle sözediyor :

İmân karşılığı küfrü satın alanlar, imânla küfrü değiştirenler Allah'a hiçbir şeyle zarar veremezler. Ancak kendilerine zarar verirler. Onlar için elem verici bir azâb vardır.

Sonra Allah Teâlâ şöyle buyuruyor :

Küfredenler kendilerine mühlet verişimizi sakın kendileri için hayırlı sanmasınlar. Biz onlara sırf günâhları çoğalsın diye mühlet veriyoruz. Onlar için alçaltıcı bir azâb vardır.

Allah Teâlâ'nın bu kavli, şu âyetleri gibidir :

«Kendilerine mal ve oğullar vermekle zannederler mi ki; iyiliklerde onlar için acele davranmaktayız, hayır farkında değiller.» (Mü'minûn, 55-56)

«Bu sözü yalanlayanları bana bırak! Biz onları kendilerinin bilmeyecekleri bir yönden derece derece azâba yaklaştıracağız.» (Kalem, 44)

«Artık onların malları da, çocukları da seni imrendirmesin. Doğrusu Allah ancak bununla onlara dünya hayatında azâb etmeyi ve kâfirler olarak canlarının çıkmasını ister.» (Tevbe, 55)

Sonra Allah Teâlâ şöyle buyuruyor :

«Allah mü'minleri oldukları halde bırakacak değildir. Nihâyet murdarı temizden ayıracaktır.»

Allah muhakkak ki mihneti bir sebeb kılacak, bununla dostları meydana çıkacak, düşmanları da rezîl olacaktır. Böylece sabreden mü'min ve günahkâr münâfık bilinecek. Bu âyetle mü'minlerin imtihân edildiği Uhud günü kastedilmektedir. Bu günde mü'minlerin sabrı, kuvveti, Allah ve Rasûlüne itâatleri meydana çıkmış, o sâyede münâfıkların örtüleri parçalanmış, onların muhâlefetleri, cihâddan kaçmaları, Allah ve Rasûlüne hâinlikleri ortaya çıkmıştır. İşte bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Allah mü'minleri; oldukları halde bırakacak değildir. Nihâyet murdarı temizden ayıracaktır.» buyurmaktadır.

Mücâhid diyor ki : Allah Uhud gününde aralarını ayırmıştır. Yani mü'minle münâfığı tefrîk etmiştir.

Katâde diyor ki : Allah onların arasını cihâd ve hicretle ayırmış, tefrîk etmiştir.

Süddî diyor; kâfirler; eğer Muhammed (s.a.) doğru ise, bizden kimin kâfir, kimin mü'min olduğunu bize haber versin bakalım, dediler. Allah Teâlâ da «Allah mü'minleri oldukları halde bırakacak değildir. Nihâyet murdarı temizden; mü'mini kâfirden ayıracaktır..» âyetini indirdi.

Bunların hepsini İbn Cerîr rivâyet etmektedir.

Allah Teâlâ sonra şöyle buyuruyor : «Allah size gaybı da bildirecek değildir.» Siz Allah'ın yaratıkları hakkındaki gaybını bilemezsiniz. Şâyet Allah açıklayacak sebepler yaratmasaydı siz mü'minle münâfıkı birbirinden ayıramazdınız.

Sonra Allah şöyle buyuruyor : «Fakat Allah peygamberlerinden dilediğini seçer.» Allah'ın bu âyeti şu âyet gibidir :

«Görülmeyeni bilendir. Görünmezliklerini kimseye muttali' kılmaz. Ancak beğenip seçildiği bir peygamber bundan müstesnâdır. Çünkü O, peygamber (ler) in önüne ve arkasına gözcüler koyar.» (Cinn, 26 - 27)

Sonra Allah şöyle buyuruyor : «Bunun için siz, Allah'a ve peygamberlerine inanın.» Siz Allah ve Rasûlüne itâat edin. Sizin için koyduklarında ona tâbi olun. «İnanır ve sakınırsanız size çok büyük bir mükâfât vardır.»

Allah Teâlâ devâmla şöyle buyuruyor : «Allah'ın fazl-u kereminden verdiği şeylerde cimrilik edenler; bunun kendileri için hayırlı olduğunu

sanmasınlar. Bilakis bu, onlar için şerlidir.» Cimri; mal toplamasının kendisine fayda sağlayacağını zannetmesin. Bilakis bu, hem dinine, hem de dünyasına zararlıdır.

Sonra Allah Teâlâ o cimri kişinin topladığı malın kıyâmet günündeki durumunu haber vererek : «Cimrilik ettikleri şey, kıyâmet günü boyunlarına dolanacaktır.» buyuruyor.

Buhârî diyor : Bize Abdullah İbn Münîr... Ebu Hüreyreden nakletti ki o, şöyle dedi : Rasûlullah (s.a.) buyurdular : Kime Allah mal verir de zekâtını vermezse kıyâmet günü o mal iki gözlü başı açık bir yılan şeklinde onun karşısına getirilir. Yılan kendisini boğar ve avurtlarına alarak : Ben senin malınım, ben senin hazînenim, der. Sonra Allah Rasûlü : «Allah'ın fazl ve kereminden verdiği şeylerde cimrilik edenler bunun kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Bilakis bu, onlar için şerlidir...» âyetini okudu.

Hadîsi bu şekliyle sadece Buhârî rivâyet etmiştir. Başka bir şekilde Müslim de rivâyet eder. Hadîs İbn Hibbân tarafından da Sahîh'inde rivâyet edilmiştir.

İmâm Ahmed diyor : Bize İbn el-Müsennâ... İbn Ömer'den, o da Rasûlullah (s.a.) dan nakletti ki o, şöyle buyurdu : Malının zekâtını vermeyen kimseye, Allah Teâlâ kıyâmet gününde bu malını güçlü, kuvvetli iki gözlü bir yılan olarak karşısına çıkarır. Sonra yılan ona yapışarak boğar ve : Ben senin hazînenim, ben senin hazînenim, der.

Hadîsi Neseî de rivâyet edip şöyle der : Abdülazîz'in İbn Ömer'e dayanan rivâyeti, Abdurrahmân'ın Ebu Hüreyre'ye dayanan rivâyetinden daha sağlamdır.

Ben de derim ki : İkisinin arasında aykırılık yoktur. Herhalde Abdullah İbn Dinâr da hadîsi iki şekliyle birden kaydetmiştir.

Hâfız Ebu Bekr İbn Merdûyeh de hadîsi başka bir şekilde ve Ebu Hüreyre'ye dayanan bir isnâdla rivâyet etmiştir.

İmâm Ahmed diyor : Bize Süfyân... Abdullah'dan, o da Rasûlullah (s.a.) dan nakletti ki o şöyle buyurdu : Malının zekâtını vermeyen hiç bir kul yoktur ki, o mal, kendisi için güçlü kuvvetli bir yılan yapılmasın. Yılan peşinden gelir. O kişi de kaçar. Yılan arkasından gelerek : Ben senin hazînenim, der. Sonra Abdullah bu mânâdaki «Cimrilik ettikleri şey kıyâmet günü boyunlarına dolanacaktır.» âyetini okudu.

Tirmizî, Neseî ve İbn Mâce de bunu Süfyân İbn Uyeyne hadîsinden... Abdulalh İbn Mes'ûd'a varan bir senedle rivâyet ederler. Sonra Tirmizî; hadîs hasendir, sahîhtir, der. Hadîsi Hâkim de Müstedrek'inde İbn Mes'ûd'a varan bir senedle rivâyet etmiştir. İbn Cerîr de hadîsi İbn Mes'ûd'dan mevkûf olarak başka bir şekilde rivâyet eder.

Hâfız Ebu Ya'lâ diyor : Bize Ümeyye İbn Bistâm'ın... Sevbân'dan, onun da Rasûlullah (s.a.) dan naklettiğine göre, efendimiz şöyle bu-

yurdu : Kim kendisinden sonraya bir hazîne bırakırsa, kıyâmet günü o hazîne iki gözlü güçlü kuvvetli bir yılan olarak karşısına çıkarılacak. Yılan onun peşine düşer. Adam şöyle der : Sen kimsin yazıklar olsun sana. Yılan şöyle der : Ben, kendinden sonraya bıraktığın hazînenim. Yılan peşinden gelmeye devâm eder ve elini ağzına alarak yer, sonra cesedini yer ve diğer taraflarını da yer. Bu hadîsin isnâdı ceyyid ve kavî olmakla birlikte, başkaları tahrîc etmemişlerdir. Bunu Taberânî de Cerîr İbn Abdullah el-Becelî'den rivâyet etmiştir. Aynı şekilde İbn Cerîr ve İbn Merdûyeh de Behz İbn Hakîm hadîsinden rivâyet ettiler ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Bir adam efendisine gelir ve yanında bulunan malının fazlasından ister de, o da vermezse; kıyâmet günü o vermeyen adam için, vermediği fazlalığı ağzında dolandıran bir yılan çağrılır. Hadîs'in lafzı İbn Cerîr'e âittir.

İbn Cerîr diyor : Bize İbn el-Müsennâ... Ebu Kezea'dan, o da birisinden, o da Rasûlullah (s.a.) dan nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) birisi akrabasına varır da; Allah'ın kendisine vermiş olduğu malın fazlasından ister ve o da cimrilik yapıp vermezse, kıyâmet günü cehennemden dilini ağzında dolaştıran bir yılan çıkarılır ve yılan kendisini boğar, buyurdular.

İbn Cerîr hadîsi başka bir tarîktan ve Ebu Mâlik el-Abdî'den mevkûf olarak; başka bir şekliyle de Ebu Kezea'dan mürsel olarak rivâyet etmiştir.

Avfî, İbn Abbâs'dan rivâyetle der ki : Bu âyet yanlarında bulunan semâvî kitapları beyân etmemek sûretiyle cimrilikte bulunan ehl-i kitâb hakkında nâzil olmuştur.

Bunu İbn Cerîr rivâyet eder. Fakat sahîh olan, daha önce rivâyet ettiğimizdir. Bu da her ne kadar âyetin mânâsına giriyorsa da, diğerinin âyetin mânâsına girmesi daha evlâdır.

Allah Teâlâ buyuruyor ki : «Göklerin ve yerin mîrâsı Allah'ındır.» Allah'ın sizi, üzerine halîfe kıldığı şeylerden infâk ediniz, harcayınız. Muhakkak ki bütün işlerin dönüp varacağı yer Allah'tır. O halde Allah'a döneceğiniz günde size fayda sağlamak üzere mallarınızdan harcayınız. Allah, işlediğiniz şeylerdeki niyetlerinizden ve kalblerinizdekinden haberdârdır.

İZÂHI

Bu konuda Kâdî Beydâvî de şöyle der : Bu âyet gösteriyor ki; insan duyularla kavranan şu iskeletin dışında bir varlıktır. O kendiliğinden idrak edici olan bir cevherdir. Bedenin harab olmasıyla yokolmaz. İnsanın idrâki, elem ve zevkleri bedene bağlı değildir. Nitekim Allah Teâ-

lâ'nın Firavun hânedânı hakkında söylemiş olduğu «ateşe sunulurlar» kavli bunu destekler. Yine Abdullah İbn Abbâs (r.a.) dan nakledilen; şehîd rûhlarının bir kuş kafesi içinde olduğunu belirten hadîs-i şerîf de bunu te'yîd eder... Bunu inkâr eden ve rûhun bir rüzgâr ve arazdan ibâret olduğunu söyleyenler ise; şehîdlerin kıyâmet günü diri olacaklarını belirtmişlerdir. Burada şu anda diridirler diye nitelendirilmelerinin sebebi; bunun kesinkes gerçekleşmesinin yakın olmasından dolayıdır. Yalnızca şehîdler, hâtıraları ile veya inanç yoluyla diridirler. Bu âyette cihâda ve şehîd olmaya teşvîk vardır. Kezâ itâatın arttırılmasına kendilerinin eriştikleri nimetin benzerine kardeşlerinin erişmesi için temennî edenlere öğüt vardır. Ayrıca mü'minlere kurtuluş müjdesi vardır. (Kâdî Beydâvî, Envâr'üt-Tenzîl, I, 627)

———oOo———

لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتْلَهُمُ
الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿١٨١﴾ ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيكُمْ
وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ ﴿١٨٢﴾ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ عَهِدَ إِلَيْنَا أَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّىٰ يَأْتِيَنَا
بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِي بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالَّذِي قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ
إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٨٣﴾ فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ جَاءُوا بِالْبَيِّنَاتِ
وَالزُّبُرِ وَالْكِتَابِ الْمُنِيرِ ﴿١٨٤﴾

181 — Gerçekten, Allah fakîrdir, bizler zenginiz! diyenlerin lafını Allah işitmiştir. Dediklerini ve haksız yere peygamberleri öldürdüklerini yazacağız. Ve : Tadın o yangın azâbını, diyeceğiz.

182 — Bu, yaptığınızın karşılığıdır. Allah kullarına aslâ zulmedici değildir.

183 — Doğrusu ateşin yiyeceği bir kurban getirmedikçe hiçbir peygambere inanmamamız için Allah bize and verdi, diyenlere; benden önce nice peygamberler size apaçık delillerle ve dediğiniz şeylerle geldi. Doğru söylüyorsanız niçin onları öldürdünüz? de.

184 — Seni yalanladılarsa senden önce açık mucizeler, sahîfeler ve nûrlu kitâbı getirenler de yalanlanmıştı

Yahûdî'lerin Ham Hayâlleri

Saîd İbn Cübeyr diyor ki; İbn Abbâs şöyle dedi : «Kimdir o ki Allah'a güzel bir borç versin de Allah, onu kat kat fazlasıyla ödesin.» (Bakara, 245) âyeti nâzil olunca, yahûdîler; Ey Muhammed, Rabbın fakîr düştü de kullarından borç mu istiyor? dediler. Allah Teâlâ da : «Gerçekten Allah fakîrdir bizler zenginiz, diyenlerin lafını Allah işitmiştir...» âyetini inzâl buyurdu.

Hadîsi İbn Merdûyeh ve İbn Ebu Hâtim rivâyet etmişlerdir.

Muhammed İbn İshâk diyor : Bize Muhammed İbn Ebu Muhammed'in... İbn Abbâs'dan naklettiğine göre o, şöyle dedi : Ebubekir es-Sıddîk (r.a.) Beytü'l-Midrâs'a girdi ve orada yahûdî âlim ve hahamlarından Finhâs isimli bir adamın etrafına toplanmış yahûdileri gördü. Finhâs'ın yanında bir adam daha vardı ki, onun da adı Eşya idi. Ebubekir : Yazık sana ey Finhâs, Allah'tan kork ve müslüman ol. Vallâhi sen de bilirsin ki Muhammed Allah'ın Rasûlüdür ve size Allah katından hakkı getirmiştir, onu yanınızda bulunan Tevrât ve İncil'de yazılı olarak bulmaktasınız, dedi.

Finhâs : Vallâhi ey Ebubekir, biz Allah'a muhtâç değiliz, ama o bize muhtâçtır. Ama onun bize yalvardığı gibi biz ona yalvarmıyoruz. Biz ondan müstağnîyiz. Eğer o, bizden zengin olsaydı dostunuzun zannettiği gibi bizden borç istemezdi. O size faizi yasaklıyor ama bize veriyor. Şâyet zengin olsaydı bize faizi vermezdi, dedi.

Ebubekir öfkelendi, şiddetli bir şekilde Finhâs'ın yüzüne vurdu ve şöyle dedi : Nefsim yed-i kudretinde olan (Allah'a) yemîn ederim ki, eğer aramızda anlaşma olamasaydı boynunu vururdum ey Allah'ın düşmanı. Eğer doğru iseniz gücünüz yettiğince bizi yalanlayın, bakalım.

Finhâs Rasûlullah (s.a.) a giderek; arkadaşın bana ne yaptı gördün mü? dedi. Rasûlullah (s.a.) Ebubekir'e sordu; bunu yapmana sebep nedir? Ebubekir şöyle dedi : Ey Allah'ın Rasûlü, bu Allah düşmanı büyük bir söz etti; zannediyor ki, Allah fakîrdir ve onlar Allah'tan zengindirler. Böyle deyince söylediğinden dolayı Allah için öfkelendim ve yüzüne vurdum. Finhâs bunu inkâr ederek; böyle söylemedim, dedi ve Allah da Finhâs'ı red, Ebubekir'i de tasdîk makâmında olmak üzre : «Gerçekten Allah fakîrdir bizler zenginiz, diyenlerin lafını Allah işitmişti...» âyetini indirdi.

Hadîsi İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir.

Allah Teâlâ'nın : «Dediklerini yazacağız...» sözü bir tehdîdtir onun içindir ki : «Haksız yere peygamberlerini öldürdüklerini...» kavli ile birlikte getirmiştir. Bunun anlamı şudur : Onların Allah hakkındaki sözleri budur. Allah'ın peygamberlerine yaptıkları da budur. Allah bunlara karşı onları, en kötü cezâ ile cezâlandıracaktır. Bunun için buyurur ki : «Ve : tadın o yangın azâbını, diyeceğiz. Bu, yaptığınızın karşılığıdır. Allah kullarına aslâ zulmedici değildir.» Bu sözler onları azarlama, tahkîr ve küçültme maksadıyla söylenecektir.

Allah Teâlâ devâmla buyuruyor ki : «Doğrusu ateşin yiyeceği bir kurban getirmedikçe hiç bir peygambere inanmamanız için Allah bize and verdi diyenlere...»

Allah Teâlâ, ümmetinden birisi tasaddukta bulunup ta sadakasının kabulüne dâir gökten bir ateşin inerek sadakasını yemesi mucizesini gösterinceye kadar, hiç bir peygambere inanmamalarına dâir Allah'ın kendilerine and verdiğini zannedenlere red makâmında olmak üzere böyle buyurmuştur.

Bunu İbn Abbâs, Hasan ve başkaları zikretmektedirler.

Allah Teâlâ devâmla buyuruyor : Benden önce nice peygamberler size apaçık delillerle, hüccet ve burhânlarla ve dediğiniz şeylerle, kabul edilen kurbanları yiyen bir ateşle geldi. Doğru söylüyorsanız, hakka tâbi olup peygamberlere boyun eğiyorsanız, niçin onları yalanlama, muhâlefet ve inâdlaşma ile karşılayıp onları öldürdünüz? de.

Allah Teâlâ sonra da peygamberi (s.a.) tesellî ederek şöyle buyuruyor : «Seni yalanladılarsa, senden önce açık mucizeler, sahîfeler ve nûrlu kitâbı getirenler de yalanlanmıştı.» Ey Rasûlüm, onların seni yalanlaması seni üzmesin. Senin için senden önceki peygamberlerin ta'kîb ettikleri bir yol, âdet vardır, onlar da kesin bürhânlar ve hüccetlerden ibâret apaçık deliller, gökten almış oldukları kitaplar, Rasûllere indirilen sahîfeler, apaçık ve nûrlu kitâb getirmiş olmalarına rağmen yalanlanmışlardı.

كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ ۗ وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۖ فَمَن زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ
وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ ۗ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ ﴿١٨٥﴾ لَتُبْلَوُنَّ فِي أَمْوَالِكُمْ
وَأَنفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا
أَذًى كَثِيرًا ۚ وَإِن تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿١٨٦﴾

185 — Her canlı ölümü tadacaktır. Kıyâmet günü ecirleriniz size eksiksiz verilecektir. O vakit kim ateşten uzaklaştırılır, cennete sokulursa; artık o kurtulmuştur. Zâten dünya hayatı aldatıcı geçimlikten başka bir şey değildir.

186 — And olsun ki; mallarınız ve canlarınız konusunda deneneceksiniz. Sizden önce kendilerine kitâb verilenlerden ve Allah'a şirk koşanlardan birçok incitici şeyler işiteceksiniz. Eğer sabreder ve sakınırsanız işte bu, azme değer işlerdendir.

Allah Teâlâ;

«Yeryüzünde bulunan her şey fânîdir. Ancak azamet ve ikrâm sahibi Rabbının zâtı bâkî kalacak.» (Rahmân, 26 - 27) âyetinde olduğu gibi, bütün yaratıkları içine alacak şekilde haber vererek; «Her canlı ölümü tadacaktır» buyuruyor. Diri olup ölmeyecek olan yegâne Allah'tır. İnsanlar ve cinler ölecektir. Melekler ve Arş'ı taşıyanlar da (Hamelet'ül-Arş) da böyledir. Devâmlılık ve bekâ ile Vâhid, Ehad, Kahhâr olan yegâne O'dur ilk olduğu gibi son da O, olacaktır.

Bu âyette bütün insanlara bir ta'ziye ve tesellî vardır : Yeryüzünde hiç kimse kalmayıp ölecektir. Süre bitip de Allah'ın, Âdem'in sülbünden varlığını takdîr buyurduğu nutfe ve toprak bitince Allah kıyâmeti koparacak, yaratıkları âmelleriyle cezalandıracak; büyük olsun küçük olsun, az olsun çok olsun, hiç kimseye zerre miktarınca dahi zulmetmeyecek. Bunun için şöyle buyuruyor : «Kıyâmet günü ecirleriniz size eksiksiz verilecektir.»

İbn Ebu Hâtim diyor : Bize babam... Ali İbn Ebu Tâlib'den nakletti ki, o, şöyle dedi : Rasûlullah (s.a.) vefât edip te ta'ziye için gelindiğinde, onlara birisi geldi. Geldiğini hissediyor, fakat kendisini görmüyorlardı. Şöyle konuştu : Selâm size ey ehl el-Beyt, Allah'ın rahmeti ve bereketleri size olsun. Her canlı ölümü tadacaktır, kıyâmet günü ecirleriniz size eksiksiz verilecektir. Muhakkak ki Allah, katında her musîbete sabır, her yok olana (helâk olana) bir halef, her kaçana bir telâfi vardır. Ancak Allah'a güvenin ve O'na dönün. Gerçek musîbete uğrayan; sevâbtan mahrûm kalandır. Selâm size, Allah'ın rahmeti ve bereketleri üzerinize olsun. Cafer İbn Muhammed diyor ki : Babam bana Ali İbn Ebu Tâlib'in şöyle dediğini haber verdi : Biliyor musunuz bu kimdir? Bu hızır (s.a.) dır.

Allah Teâlâ buyuruyor : «O vakit kim ateşten uzaklaştırılır, cennete sokulursa artık o, kurtulmuştur.»

İbn Ebu Hâtim diyor : Bize babam... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivâyet etti ki, o şöyle dedi : Rasûlulah (s.a.) buyurdular : Cennetteki bir kamçı yeri dünyadan ve dünyada olan şeylerden daha hayırlıdır. Dilerseniz «O vakit kim ateşten uzaklaştırılır, cennete sokulursa artık o, kurtulmuştur» âyetini okuyun.

Hadîs, Buhârî ve Müslim'de buradaki fazlalık olmaksızın başka bir şekliyle mevcûttur. Kezâ bu ziyâdesi olmaksızın hadîsi Ebu Hatim, İbn Hibbân sahîh'lerinde, Hâkim Müstedrek'inde Muhammed İbn Amr tarîkıyla rivâyet etmişlerdir.

Hadîsi İbn Merdûyeh de başka bir şekilde rivâyet eder ki; Muhammed İbn Ahmed İbn İbrâhîm... Sehl İbn Sa'd'ın şöyle dediğini rivâyet etti. Rasûlullah (s.a.) buyurdular ki : Sizin cennetteki bir kamçı yeriniz, dünyadan ve dünyadakilerden hayırlıdır. Râvî şöyle der : Rasûlullah (s.a.) «O vakit kim ateşten uzaklaştırılıp cennete sokulursa artık o, kurtulmuştur.» âyetini okudular.

Şimdi göreceğimiz İmâm Ahmed'in Vekî' kanalıyla... Abdullah İbn Amr İbn el-Âs'dan rivâyet ettiği hadîs daha önce; «Ve herhalde müslüman olarak can verin.» (Âl-i İmrân, 102) âyetinde geçmişti. Buna göre; Rasûlullah (s.a.) buyurdular : Kim cehennemden uzaklaştırılmak ve cennete girmek isterse, ölüm kendisini yakaladığında Allah'a ve âhiret gününe îmân eder halde olsun. İnsanlara, kendisine yapılmasını istediği şekilde muâmele etsin.

«Zaten dünya hayatı aldatıcı geçimlikten başka bir şey değildir.» âyeti ise; «Fakat siz, dünya hayatını tercîh ediyorsunuz. Halbuki âhiret daha hayırlı ve daha bâkîdir.» (A'lâ, 16 - 17) «Size verilen herhangi bir şey, dünya hayatının bir geçimliği ve süsüdür. Allah katında olan ise daha hayırlı ve daha devâmlıdır.» (Kasas, 60) âyetlerinde olduğu gibi, dünyanın değerini küçültmek, durumunu tahkîr etmek içindir. Dünya değersizdir, fânîdir, geçicidir, azdır ve yok olucudur.

Bir hadîs-i şerîf'te şöyle denir : Allah'a andolsun ki âhirete göre, dünyanın durumu, birinizin denize parmağını daldırması gibidir. Baksın bakalım, parmağı ona denizden ne getiriyor?

Katâde «Zaten dünya hayatı aldatıcı geçimlikten başka bir şey değildir.» âyeti hakkında şöyle der : O bir geçimliktir, terk edilecek bir geçimliktir. Kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a yemîn ederim ki, sahiplerini terkedeyazdı (mutlakâ terkedecektir). O halde bu geçimlikten gücünüz yettiğince Allah'a itâat için yararlanınız. Kuvvet ancak Allah'ındır.

«Andolsun ki mallarınız ve canlarınız konusunda deneneceksiniz.» âyeti, Allah Teâlâ'nın; «Andolsun ki sizi; biraz korku, biraz açlık, biraz da mallardan, canlardan ve mahsûllerden yana eksiklikle imtihân edeceğiz, sabredenleri müjdele. Ki, onlara bir musîbet geldiği zaman : Biz

Allah içiniz ve yine O'na döneceğiz, derler» (Bakara, 155 - 156) âyeti gibidir.

Her mü'min mutlakâ, nefsi, çocuğu ve âilesi ile denenecektir. Mü'min dininin kuvveti ile de denenecektir; şâyet dininde kuvvetli ise imtihânı artırılacaktır.

«Sizden önce kendilerine kitâb verilenlerden ve Allah'a şirk koşanlardan birçok incitici şeyler işiteceksiniz.»

Allah Teâlâ; mü'minlerin Bedir harbinden önce, Medîne'ye geldiklerinde, ehl-i kitâb ve müşriklerden görmüş oldukları eziyetlere karşı onları teselli için böyle buyurmaktadır. Allah Teâlâ, Allah kendilerini genişliğe çıkarıncaya kadar onlara sabrı, müsamâhayı ve affetmeyi emrederek : «Eğer sabreder ve sakınırsanız işte bu, azme değer işlerdendir.» buyurmaktadır.

İbn Ebu Hâtim diyor : Bize babam... Üsâme İbn Zeyd'den haber verip şöyle dedi : Rasûlullah (s.a.) ve ashâbı Allah'ın kendilerine emrettiği üzere müşrikleri ve ehl-i kitâb'ı bağışlar, eziyetlere sabrederlerdi. Allah Teâlâ : «Sizden önce kendilerine kitâb verilenlerden ve Allah'a şirk koşanlardan birçok incitici şeyler işiteceksiniz.» buyurdu. Râvî der ki; Rasûlullah (s.a.) kendisine bu konuda izin verilinceye kadar Allah'ın emrettiği gibi bağışlayıcı idi.

Hadîsi İbn Ebu Hâtim bu şekilde, muhtasar olarak rivâyet etmiştir.

Buhârî ise bu âyetin tefsîrinde hadîs-i şerîf'i uzun bir şekilde şöyle zikretmektedir : Bize Ebu'l-Yemmân... Usâme İbn Zeyd'den naklederek haber verdi ki, Rasûlullah (s.a.) Bedir harbinden önce Sa'd İbn Ubâde'yi, Hâris İbn el-Hazrec kabîlesi içinde ziyârete gitmek üzere, bir merkebe bindi. Üzerinde fedek kadifesinden bir elbise vardı. Zeyd oğlu Üsâme'yi arkasına aldı. Üsâme diyor : Abdullah İbn Übeyy müslüman olmadan önce idi. Mecliste müslümanlar müşrikler, puta tapanlar, yahûdîler vardı. Abdullah İbn Revâha da o mecliste bulunuyordu. Hayvanın çıkardığı toz meclisi kapayınca Abdullah İbn Übeyy burnunu elbisesiyle örterek; bizi tozutma dedi. Rasûlullah (s.a.) selâm verdi, sonra durdu, indi ve onları Allah'a çağırdı. Onlara Kur'an okudu. Abdullah İbn Übeyy; ey adam, söylediğin şey güzel değildir; eğer doğru ise bize meclisimizde onunla eziyet etme. Binitine dön, onu sana gelene anlat, dedi. Abdullah İbn Revâha : Evet ey Allah'ın Rasûlü, meclisimizde bizi onunla (başbaşa) bırak. Biz öylesini seviyoruz, dedi. Müslümanlar, müşrikler ve yahûdîler birbirlerine ağır konuşmaya başladılar, o kadar ki neredeyse birbirlerinin üzerine atılacaklardı. Rasûlullah (s.a.) onları yatıştırmaya çalışıyordu, nihâyet sustular. Sonra Rasûlullah (s.a.) binitine bindi, yürüdü ve Sa'd İbn Ubâde'nin yanına girdi. Rasûlullah (s.a.) Sa'd İbn Ubâde'ye; ey Sa'd Ebu Hubâb'ın —Abdullah İbn Übeyy'i kasdediyor— şöyle şöyle dediğini duymadın mı,

buyurdular. Sa'd; ey Allah'ın Rasûlü onu bağışla. Sana kitâbı indiren Allah'a yemîn olsun ki, Allah sana hakkı gönderdi, bu şehrin halkı da onu başkan yapmak üzere anlaştı. Allah Teâlâ sana verdiği hak ile bunu kabul etmediğinde o bununla boğulacaktır. İşte sana yaptığını gördüğün şey budur, dedi.

Rasûlullah (s.a.) da onu bağışladı. Rasûlullah (s.a.) ve ashâbı Allah'ın kendilerine emrettiği gibi müşrikleri ve ehl-i kitâb'ı bağışlarlar ve kendilerine yapılan eziyete sabrederlerdi. Allah Teâlâ da : «Sizden önce kendilerine kitâb verilenlerden ve Allah'a şirk koşanlardan birçok incitici şeyler işiteceksiniz...» buyurdu. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur : «Kitâb ehlinin çoğu, hak kendilerine apaçık belli olduktan sonra; içlerindeki çekememezlikten ötürü, sizi îmândan sonra küfre döndürmek isterler. Allah'ın açıklayıcı emri gelene kadar onları affedin, geçin.» (Bakara, 109)

Rasûlullah (s.a.) Allah'ın emrettiği şekilde, kendisine onlarla muhârebeye izin verilinceye kadar bağışlardı. Rasûlullah (s.a.) Bedir'de harbedince Allah, Kureyş kâfirlerinin büyüklerini öldürdü. Bunun üzerine Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl ve yanındaki müşrikler; bu ilerleyen bir iştir, diyerek Rasûlullah'a geldiler ve İslâm üzere o'na itâat ederek müslüman oldular.

Kim hak üzere olur, ya da iyilikle emreder veya kötülükten men ederse mutlakâ ona eziyet edilir. O kimsenin, Allah için sabır, Allah'tan yardım dileme ve Allah'a dönmekten başka çâresi yoktur.

İZÂHI

Her Nefis Ölümü Tadacaktır

Bu âyette bazı mes'eleler vardır : Birinci mes'ele : Allah Teâlâ'nın «her nefis ölümü tadacaktır.» kavliyle ilgili bir suâldir. Şöyle ki : Allah Teâlâ'ya nefis adı verilmektedir. (Kelimesi ıtlâk edilmektedir). Nitekim Allah Teâlâ, bizzât âyet-i kerîme'de «Sen benim nefsimde olanı bilirsin. Ancak ben Senin nefsinde olanı bilmem» (Mâide, 116) buyurarak bu ismi vermiştir. Ayrıca nefis ve zât aynı şeydir. Buna göre, katı maddeler de nefis adı altında yer alır. Şu halde bütün katı maddelerin ölmesi gerekir. Ayrıca Hak Teâlâ «Allah'ın diledikleri müstesnâ göklerde ve yerde bulunanlar baygın düştüler.» (Zümer, 68) buyuruyor. Böylece bu istisnâya dâhil olanların ölmemesi gerekir. Kaldı ki, buradaki umûm lafzı hepsinin ölmesi gerektiğini bildirmektedir. Ayrıca cennet ve cehennem ehlinin de ölmesi gerekir, çünkü onlar da nefistirler.

Bu suâlin cevâbı şöyledir : Âyette kastedilenler mükellefiyet diyârında yaşayan mükelleflerdir. (...)

Üçüncü mes'ele : Filozoflar ölümün cismânî hayat için gerekli bir netîce olduğunu iddiâ etmişlerdir. Şöyle ki; bedenin hayatı ancak tabiî nem ile, tabiî ısıdan meydana gelir. Tabiî ısı tabiî nemin ayrışmasını etkiler. Ve bu durum, sürekli devâm eder. Netîcede aslî nem son bulur ve tabiî ısı söner ve ölüm meydana gelir. Şu halde ölüm bu hayat için zorunludur. «Her nefis ölümü tadacaktır.» kavli ise nefislerin bedenin ölümüyle ölmediğini gösterir. Çünkü nefis ölümü tadacaktır, denilmiştir. Tadan mutlakâ tadı aldığı zaman mevcûd ve bâkî olmalıdır. Öyleyse âyetin anlamı her nefis bedenin ölümünü tadacaktır, olmalıdır. Bu da gösteriyor ki; nefis bedenden ayrı bir şeydir ve nefis bedenin ölümüyle ölmez. Aynı şekilde nefis lafzı cisimlere hâs bir lafızdır. Bu ifâde gösteriyor ki; ölüm zarûreti cismânî hayata hâs bir özelliktir. Mücerred varlık olan rûhlar ise ölmezler. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, IX, 124 - 125)

———oOo———

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ
ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ۖ فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ ﴿١٨٧﴾ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ
بِمَا أَتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ ۖ وَلَهُمْ
عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٨٨﴾ وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٨٩﴾

187 — Hani Allah kendilerine kitâb verilenlerden; onu mutlakâ insanlara açıklayacaksınız, gizlemiyeceksiniz, diye söz almıştı. Onlar ise bunu arkalarına attılar ve az bir değere değiştiler. Satın aldıkları şey ne kötüdür!

188 — Ettikleri ile sevinen ve yapmadıkları şeylerle övülmeyi sevenlerin azâbdan kurtarılacaklarını sanma. Onlar için pek acıklı bir azâb vardır.

189 — Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Allah her şeye Kâdir'dir.

Bu ifâde; ehl-i kitâb'ı azarlama ve tehdîddir. O ehl-i kitâb ki, Allah Teâlâ peygamberlerinin dilinden Muhammed (s.a.) e îmân ede-

ceklerine, insanlar arasında O'nun adını anıp yücelteceklerine ve peygamber olarak Allah Teâlâ kendisini gönderdiğinde o'na uyacaklarına dâir söz almıştı. Onlar ise, bunu gizlediler, basit dünyevî bir haz, alçak ve boş bir karşılık ile O'nun dünya ve âhirette va'detmiş olduğu hayra karşı çıktılar. Verdikleri söz ve bîat ne kötü oldu.

Bu âyette aynı zamanda bilginler uyarılmakta ve ehl-i kitâb'ın gittiği yoldan giderek, onların başlarına gelen âkibetin kendi başlarına gelmesinden ve bu sebeble insanların onların yoluna girmesinden sakındırılmaktadır. Âlimlere düşen, sahib oldukları, faydalı ve sâlih amellere ileten ilmi; etrâflarında bulunanlara bolca vermeleri ve bilgilerini saklamamalarıdır.

Müteaddit tarîklerden rivâyet edilen bir hadîs-i şerîf'te Rasûlullah (s.a.) :

مَنْ سُئِلَ عَنْ عِلْمٍ يَعْلَمُهُ فَكَتَمَهُ : أُلْجِمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِلِجَامٍ مِنْ نَارٍ

Kim kendisine bildiği (konuda) bir bilgi sorular da onu gizlerse; kıyâmet günü ateşten bir gem ile gemlenir, buyurmuşlardır.

«Ettikleri ile sevinen ve yapmadıkları şeylerle övülmeyi sevenlerin azâbtan kurtarılacaklarını sanma.» âyet-i kerîme'si ile, kendisinde bulunmayan şeyleri fazlasıyla varmış gibi göstermeye çalışan riyâkârlar kastedilmektedir. Nitekim Buhârî ve Müslim'de rivâyet edilen bir hadîs-i şerîf'te Rasûlullah (s.a.) :

«Kim kendini çok (zengin) göstermek gâyesiyle yalan iddiâda bulunursa, Allah Teâlâ ancak onun azlığını fazlalaştırır.» buyurmuşlardır.

Sahîh bir hadîs-i şerîf'te de şöyle buyurulur : Kendisine verilmeyen bir şey ile tok ve zengin görünen kişi yalanın iki elbisesini giyen kişidir (hem etrafındakilere hem de Allah'a karşı yalan söylemiştir.)

İmâm Ahmed diyor ki : Bize Haccâc... Humeyd İbn Abdurrahmân İbn Avf'dan rivâyet etti ki; Mervân kapıcısı Râfî'e; ey Râfi' İbn Abbâs'a git ve sor; bizden yaptığı ile sevinen ve yapmadığı şeyle övülmeyi isteyen her bir kişi azâba dûçâr olacak ise, bu demektir ki hepimiz azâblandırılacağız. Öyle mi?

İbn Abbâs; bundan size ne? Bu âyet ehl-i kitâb hakkında nâzil olmuştur, diyerek «Hani Allah kendilerine kitâb verilenlerden... satın aldıkları şey ne kötüdür.» âyetini, sonra da : «Ettikleri ile sevinen ve yapmadıkları şeylerle övülmeyi sevenlerin azâbtan kurtarılacaklarını sanma.» âyet-i kerîme'sini okudu.

İbn Abbâs dedi ki : Rasûlullah (s.a.) onlara bir şey sordu da; onlar Rasûlullah (s.a.) ın sorduğunu gizleyerek, onun dışında bir şeyi haber verdiler ve çıktılar. Sonra da Hz. Peygamberin sorduğunu haber

verdiklerine inandırdıklarını sandılar. Bununla övünmek istediler ve Rasûlullah (s.a.) ın sorduğunu gizlediklerinden dolayı da sevindiler.

Bu hadîsin bir benzerini Buhârî, Müslim, Tirmizî ve Neseî tefsîrlerinde, İbn Ebu Hâtim, İbn Cerîr, İbn Merdûyeh ve Hâkim müstedrek'inde rivâyet etmişlerdir.

(.....)

Buhârî der ki : Bize Saîd İbn Ebu Meryem... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyet etti ki; Rasûlullah (s.a.) ın zamanında Rasûlullah (s.a.) harbe çıktığında münâfıklardan bir kısmı geride kalır ve Rasûlullah (s.a.) a muhâlefet ederek oturup kalmalarıyla sevinirlerdi. Rasûlullah (s.a.) harpten döndüğünde, o'na özür beyân ederek yemîn ederler ve yapmadıkları şeylerle övülmek isterlerdi. Bunun üzerine; «Ettikleri ile sevinen ve yapmadıkları şeylerle övülmeyi sevenlerin azâbdan kurtarılacaklarını sanma.» âyet-i kerîme'si indirildi.

İbn Merdûyeh tefsîrinde Leys İbn Sa'd tarîkı ile Zeyd İbn Eslem' den rivâyet eder ki; o şöyle demiştir : Ebu Saîd, şöyle cevab verdi : Bu, o sebepten değildir; münâfıklardan bir kısmı Rasûlullah (s.a.) bir seriyye gönderdiğinde (harp için bir grubu gönderdiğinde) geride kalırlardı. Giden grubun başına bir felâket geldiğinde geride kalmaları ile sevinirler; Allah'tan bir zafer ve fetih müyesser olunca da yaptıklarından râzı olduklarına yemîn ederek mü'minlerin kazandıkları zafer ve fethe sevinmeleri ile övünürlerdi.

Mervân : Bu nerede, o nerede? deyince, Ebu Saîd : Bu, bunu biliyor, dedi. Mervân : Öyle mi ey Zeyd? diye sorunca, o : Evet, Ebu Saîd doğru söyledi, diye cevâb verdi. Sonra Ebu Saîd Râfî' İbn Hadîc'i kastederek : Bu da bunu biliyor. Fakat sana haber verirse zekâttaki develerini geri alacağından korkar, dedi. Mervân'ın yanından çıktıklarında Zeyd Ebu Saîd el-Hudrî'ye : Senin için yaptığım bu şehâdetten dolayı beni övmeyecek misin? dedi. Ebu Saîd : Doğru şehâdette bulundun, derken Zeyd'de, doğru şâhidlik yaptığından dolayı beni övmeyecekmisin? diye sordu.

(.....)

İbn Merdûyeh... Sâbit İbn Kays el-Ansârî'den rivâyet etti ki; o şöyle demiştir : Ey Allah'ın Rasûlü, Allah'a yemîn ederim ki helâk olmaktan korkarım. Rasûlullah (s.a.) : Niçin? diye sorunca, o şöyle cevâb verdi : Allah kişiyi yapmadığı ile övülmeyi sevmekten men'etti. Ben, kendime bakıyorum ve görüyorum ki övülmeyi seviyorum. Allah ise kibri ve kendini beğenmeyi yasakladı. Ben güzelliği seviyorum. Allah Teâlâ sesimizi senin sesinden daha fazla yükseltmemizi yasakladı. Benim ise sesim yüksektir.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular : Övülmüş olarak yaşamak, şehîd olarak öldürülmek ve cennete girmeye râzı olmazmısın? Sâbit İbn

Kays buna cevâben : Evet ey Allah'ın Rasûlü, dedi ve o, övülmüş olarak yaşadı, Müseylime el-Kezzâb ile yapılan harpte şehîd edildi.

(.....)

Allah Teâlâ : «Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Allah her şeye Kâdir'dir.» buyuruyor. O her şeyin sahibidir. Her şeye gücü yeter ve hiç bir şey O'nu âciz bırakamaz. O'ndan korkun ve O'na karşı gelmeyin. O'nun öfkesinden ve azâbından sakının. O öyle büyüktür ki, O'ndan daha büyüğü yoktur. Öyle güçlüdür ki, ondan daha güçlüsü yoktur.

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١٩٠﴾
الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا
مَا خَلَقْتَ هَٰذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٩١﴾ رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ
وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴿١٩٢﴾ رَبَّنَا إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ
فَآمَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ ﴿١٩٣﴾ رَبَّنَا وَآتِنَا
مَا وَعَدْتَنَا عَلَىٰ رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿١٩٤﴾

190 — Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde; akıl sahipleri için elbette âyetler vardır.

191 — Onlar ki; ayakta, oturarak ve yanları üstü yatarken Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler. Rabbımız; Sen bunları boşuna yaratmadın. Sen pâk ve münezzehsin. Bizi o ateş azâbından koru.

192 — Rabbımız; Sen kimi ateşe sokarsan, şüphesiz onu perîşân edersin. Zâlimlerin hiç yardımcıları yoktur.

193 — Rabbımız; doğrusu biz; «Rabbınıza inanın,» diye îmâna çağıran bir davetçiyi işittik ve îmâna geldik. Ey Rabbımız; günâhlarımızı bağışla, kusûrlarımızı ört, canımızı da iyilerle birlikte al.

194 — Rabbımız; bize peygamberlerinin vaad ettik-

lerini ver ve kıyâmet günü rezil etme bizi. Sen, sözünden aslâ dönmezsin.

Göklerin ve Yerin Yaratılışını Tefekkür

Taberânî der ki : Bize Hüseyin İbn İshâk et-Tüsterî... İbn Abbâs' dan rivâyet etti ki o şöyle demiştir :

Kureyşliler; yahudîlere giderek; Mûsâ size ne getirdi diye sordular. Onlar : Asâsını ve bakanlar için beyaz elini, dediler. Sonra Hıristiyanlara giderek; Îsâ nasıldı? diye sordular. Onlar da : Anadan doğma körleri ve alaca tenlileri iyileştirir ve ölüleri diriltirdi, diye cevâp verdiler. Sonra Rasûlullah (s.a.) a gelerek; Rabbına bizim için duâ et de, Safâ dağını bize altın yapsın, dediler. Rasûlullah (s.a.) da Rabbına duâ edince bu âyet nâzil oldu : «Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde akıl sahipleri için elbette âyetler vardır.» Bunların üzerinde düşünsünler.

Bu izâh, müşkil'dir. Çünkü bu âyet Medîne'de nâzil olmuştur. Halbuki Kureyş'in Safâ tepesini (dağını) altın yapmasını istemeleri Mekke'de olmuştur.

Âyetin anlamına gelince; Allah Teâlâ buyurur ki : Göklerin ve yerin yaratılışında, göklerin yüksekliği ve genişliğinde, yerin alçaklığı, yoğunluğu ve zelîl oluşunda, onlarda müşâhede edilen âyet ve delillerde, yıldızlar, seyyâreler, sâbit yıldızlar, denizler, dağlar, çukurlar, ağaçlar, bitkiler, ekinler, meyveler, hayvanlar, madenler ve menfaatler... çeşitli renkler, tatlar, kokular ve özellikler bulunmasında gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde uzunluk ve kısalıkta birbirlerinden alıp-vererek peşpeşe gelmelerinde : Bazan birinin uzayıp diğerinin kısalmasında —Bunların hepsi Azîz ve Hakîm olanın takdîri iledir— akıl sahipleri için elbette âyetler vardır. Öyle akıl sahipleri ki, eşyâyı bütün açıklığıyla ve gerçekliğiyle bilirler. Allah Teâlâ'nın haklarında: «Göklerde ve yerde nice âyetler vardır ki, yüzlerini çevirerek onları görüp geçenler. Onların çoğu Allah'a îmân etmezler, ille de şirk koşanlardır onlar.» (Yûsuf, 105 - 106) buyurduğu aklı ermeyen sağır ve dilsizler gibi değildirler.

Sonra Allah Teâlâ, bu akıl sahiplerini nitelemeye başlıyor : «Onlar ki ayakta, otururak ve yanları üstü yatarken Allah'ı anarlar.»

Sahîh-i Buhârî'de İmrân İbn Husayn'dan rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :

Ayakta namaz kıl, buna gücün yetmezse oturarak, buna da gücün yetmezse yan üstü yattığın halde kıl. Yani onlar bütün durumlarda içleriyle, kalbleriyle ve dilleri ile Allah'ın zikrini bırakmazlar. Göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler. Onlardaki yaratıcının büyüklüğüne,

gücüne, ilmine, hikmetine, ihtiyârına ve rahmetine delâlet eden hikmetleri anlarlar.

Şeyh Ebu Süleymân ed-Dârânî der ki : Evimden çıktığımda gözüm neye takılsa onda Allah'ın bana lutfettiği bir nimetini görür ve ondan ibret alırım.

Bunu, İbn Ebu Dünyâ «Et-Tevekkül ve'l-İ'tibâr» isimli kitâbında zikretmiştir.

Rivâyete göre; Hasan el-Basrî : Bir saat düşünmek bir gece namaz kılmaktan daha hayırlıdır, demiştir.

Fudayl, Hasan'ın şöyle dediğini nakleder : Düşünme, iyiliklerini ve kötülüklerini sana gösteren bir aynadır.

Süfyân İbn Uyeyne de şöyle demiştir : Düşünmek, kalbine giren bir nûrdur.

Şu beyit te bu husûsu güzel anlatıyor :

«Kişi, iyi düşününce;

İbret vardır her şeyde.

Rivâyete göre Îsâ (a.s.) şöyle demiştir : Uyuması zikir, susması tefekkür ve bakışı ibret olan kişiye ne mutlu.

Lokman el-Hakîm demiştir ki : Yalnızlığın uzaması daha çok düşünme ilhâm edici, düşünmenin uzaması da cennet kapısını çalmanın bir delilidir.

Vehb İbn Münebbih şöyle der : Kişinin düşünmesi uzayınca anlar, anlayınca bilir ve bilen kişi de mutlakâ amel eder.

Ömer İbn Abdülazîz demiştir ki : Allah'ı zikretmek güzeldir. Allah'ın nimetleri hakkında düşünmek ise ibâdetlerin en üstünüdür.

Muğîs el-Esved der ki : Her gün kabirleri ziyâret ediniz; bu, sizi düşünmeye sevkeder. Kıyâmet günü duracağınız yeri kalblerinizle görünüz. Cennete ya da cehenneme gidenlere bakınız. Kalblerinizi ve bedenlerinizi cehennemi, cehennem topuzlarını ve cehennemin katlarını hatırlamaya alıştırınız. Muğîs sözün burasında ağlar ve sanki aklını yitirmiş gibi yere düşerek arkadaşları tarafından tutulup kaldırılır.

Abdullah İbn Mübârek anlatıyor : Bir adam kabir ve çöplüğün yanında duran bir râhibe rastladı ve ona seslenerek şöyle dedi : Ey râhib, senin yanında dünya hazînelerinden ikisi duruyor; onlara bak da ibret al; insanların hazînesi ve mallarının hazînesi...

Rivâyet edildiğine göre İbn Ömer kalbi ile ahidleşmek (sözleşmek) istediği zaman, bir harâbeye gider, kapısında durarak üzüntülü bir sesle seslenir şöyle derdi : Nerede senin ahâlîn? Sonra nefsine döner ve; Allah'ın dışında her şey helâk olucudur, derdi.

İbn Abbâs'tan rivâyet edildiğine göre, o şöyle demiştir : Düşünülerek kılınan kısa iki rek'at namaz, kalbin gâfil bulunduğu bütün bir gece kılınan namazdan daha hayırlıdır.

Hasan şöyle demiştir : Ey Âdemoğlu, karnının üçte birini yemeye, üçte birini içmeye ayır. Kalan üçte birini de düşünebilmek için nefes almak üzere bırak.

Hakîmlerden birisi demiştir ki : Kim ibret almaksızın dünyaya bakarsa, bu gafletinin miktârınca kalbinin nûru (basîreti) gider.

Bişr İbn Hâris el-Hafî de şöyle demiştir : Şâyet insanlar Allah Teâlâ'nın büyüklüğünü düşünebilselerdi, aslâ O'na karşı gelmezlerdi.

Hasan, Âmir İbn Abdülkays'ın şöyle dediğini nakleder : Bir, iki, üç değil, Rasûlullah (s.a.) ın ashâbının bir çoğunun şöyle dediklerini işittim : Îmânın ışığı, ya da îmânın nûru tefekkürdür. (Düşünmedir.)

Rivâyete göre; Îsâ (a.s.) şöyle demiştir : Ey güçsüz Âdemoğlu, nerede olursan ol, Allah'tan kork. Dünyada bir misâfir ol. Mescidleri ev edin. Gözlerine ağlamayı, cesedine sabrı ve kalbine düşünmeyi öğret. Yarının rızkı ile gamlanma. (Üzülme, yarının rızkını düşünerek kendini üzme.)

Rivâyete göre; mü'minlerin emîri Ömer İbn Abdülazîz bir gün arkadaşlarının arasında ağladı. Sebebi sorulunca şöyle dedi : Dünyayı, onun lezzet ve şehvetlerini düşündüm de ibret aldım. Şehvetleri bitmek üzere ve sonunda acılığı onu bulandıracak. Eğer ibret alacaklar için bunda bir ibret yoksa bile hatırlayanlar için nice öğütler vardır.

نُزْهَةُ المؤمنِ الفِكَرْ لَذَّةُ المؤمنِ العِبَرْ
نحمد الله وحمده نحنُ كلٌ عَلَى خَطَرْ
رُبَّ لاهٍ وعُمْرُه قد تَقَضَّى وما شَعَرْ
رُبَّ عيشٍ قد كانَ فو ق المُنَى مُونق الزَّهَرْ
في خرير من العيو ن وظلٍ منَ الشَّجَرْ
وسُرُور من النَّبا ت وَطِيبٍ منَ الثمرْ
غَيَّرَته و أهْلَه سرعةُ الدَّهر بالغِيَرْ
نَحمَدُ الله وحدَه إنَّ في ذا لمعتبرْ
انَّ في ذا لعبرةً للبيب ان اعتَبَرْ

Düşüncedir gezisi mü'minin;
İbrettir zevki mü'minin.

Yalnız Allah'a hamd ederiz
Her an uyanık bekleriz.

Kimileri var ki hep eğlenirler,
Ömür biter de, farkında değiller.

Kimileri de öyle bir hayat sürer ki;
Arzulananın da üstünde, zarîf bir çiçek gibi.

Şırıltısında çeşmelerin,
Gölgesinde ağaçların,

Sevincinde bitkilerin,
Tatlılığında meyvelerin

Değiştirir onu ve âilesini,
Başkalarıyla zamanın hızlı akışı.

Yalnız Allah'a hamd ederiz,
Yalnız O'na i'tibâr ederiz.

Bundadır doğrusu ibret;
Akıllı için, alırsa eğer ibret.

(B. K.)

Allah Teâlâ zâtına, sıfatlarına, şeriatına, kaderine ve âyetlerine delâlet eden yaratıklarından ibret almayanları kınayarak : «Göklerde ve yerde nice âyetler vardır ki, yüzlerini çevirerek onları görüp geçerler. Onların çoğu Allah'a îmân etmezler, ille de şirk koşanlardır onlar.» (Yûsuf, 105) buyururken, mü'min kullarını da överek : «Onlar ki ayakta, otururak, ve yanları üstü yatarken Allah'ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler. Rabbımız, Sen bunları boşuna yaratmadın, bu yaratıklarını boşuna değil, kötülük yapanları yaptıklarına karşılık cezâlandırmak ve iyilik yapanları da iyilikle mükâfâtlandırmak üzere yarattın, derler. Sonra bu kimseler Allah Teâlâ'yı abesle meşğûl olmaktan ve bâtıl olanı yaratmaktan tenzîh ederek şöyle derler : Allah'ım Sen bâtıl bir şeyi yaratmaktan münezzehsin. Bizi o ateş azabından koru. Ey yaratıkları hak ve adâletle yaratan, noksanlıklardan, ayıptan ve abesten münezzeh olan; gücün ve kuvvetinle bizi ateşin azâbından koru. Bizim için râzı olacağın amellere bizi muvaffak kıl. Bizi kendileriyle Naîm cennetlerine erdireceğin acıklı azâbından koru. Bizi kendisiyle kurtaracağın sâlih ameller yapmaya muvaffak kıl.

Sonra onlar şöyle diyecekler : Rabbımız; Sen kimi ateşe sokarsan şüphesiz onu perîşân edersin. Onu alçaltır ve kıyâmet günü toplanan herkesin önünde perîşânlığını ayân-beyân kılarsın. Zâlimlerin kıyâmet günü hiç yardımcıları yoktur. Onları senden kurtaracak hiç kimse bulunmayacak ve senin dilediğinden kaçınmaları da imkân dışı olacaktır. Rabbımız; doğrusu bizi «Rabbınıza inanın» diye îmâna çağıran bir davetçiyi, Rasûlullah (s.a.) ı işittik; Rabbınıza îmân edin dedi, biz de o'nun bu çağrısına icâbet ettik, o'na uyduk ve îmâna geldik. Ey Rabbımız; Senin peygamberine îmân edip uyduğumuz için günâhlarımızı bağışla. Onları ört. Canımızı da ihsân edenlerle birlikte al. Böylece bizi sâlih kullarına ulaştır. Rabbımız; bize, peygamberinin diliyle vaad ettiklerini ver.

İmâm Ahmed der ki : Bize Ebu'l-Yemmân... Enes İbn Mâlik'den rivâyet etti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :

Askalân (Şam yakınlarında bir şehir ki oraya Arûs'üş-Şam da derler.) iki Arûstan biridir. Allah Teâlâ kıyâmet günü Askalân'dan hesâbsız yetmişbin kişi, Allah Teâlâ'ya gidecek ellibin şehîd diriltecek. Şehîdlerin safları oradadır. Kesik başları ellerinde, şah damarlarından kan akar olduğu halde; Rabbımız, bize peygamberinin vaadettiklerini ver ve kıyâmet günü rezîl etme bizi. Şüphesiz Sen; sözünden aslâ dönmezsin, diyecekler. Allah Teâlâ da : Kullarım doğru söyledi, onları beyda nehrinde yıkayınız, buyuracak. Böylece onlar, bu nehirden tertemiz, bembeyaz çıkarak cennette diledikleri yerde dolaşacaklar, gezeceklerdir.

Bu hadîs, Müsned'in garîb hadîslerinden sayılır. Bunu, mevzû (uydurma) hadîs sayanlar da vardır.

«Kıyâmet günü (bütün yaratıkların huzûrunda) rezîl etme bizi. Şüphesiz Sen; sözünden aslâ dönmezsin. (Senin peygamberlerine haber vermiş olduğun sözün mutlakâ gerçekleşecektir ki, o da kıyâmet günü Senin huzûrunda kalkıp dikilmektir.)»

Hâfız Ebu Ya'lâ diyor ki : Bize Hâris İbn Sürec... Câbir İbn Abdullah'dan rivâyet etti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :

Âdemoğlunun kıyâmet günü Allah Teâlâ'nın huzûrundaki utanma ve perîşânlığı o dereceye ulaşır ki; kul bir an evvel cehenneme gönderilme emrinin verilmesini temenni eder. Bu hadîs garîbtir.

Rivâyet edildiğine göre; Rasûlullah (s.a.) Âl-i İmrân sûresinden bu on âyeti geceleyin teheccüd namazı kılmak için kalktıklarında okurlardı.

Bu konuda Buhârî diyor ki : Bize Saîd İbn Ebu Meryem... İbn Abbâs'tan rivâyet etti ki; o şöyle demiştir :

بِتُّ عِنْدَ خَالَتِي مَيْمُونَةَ فَتَحَدَّثَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَ أَهْلِهِ سَاعَةً ثُمَّ رَقَدَ فَلَمَّا كَانَ ثُلُثُ اللَّيْلِ الْآخِرُ قَعَدَ فَنَظَرَ إِلَى السَّمَاءِ فَقَالَ إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ثُمَّ قَامَ فَتَوَضَّأَ وَاسْتَنَّ فَصَلَّى إِحْدَى عَشْرَةَ رَكْعَةً ثُمَّ أَذَّنَ بِلَالٌ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ خَرَجَ فَصَلَّى الصُّبْحَ

Teyzem Meymûne'nin yanında geceledim; Rasûlullah (s.a.) âilesi ile bir saat konuştuktan sonra, uyudular. Gecenin son üçte biri olunca kalkıp göğe nazar buyurdular ve : «Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde akıl sahipleri için elbette âyetler vardır...» buyurdular. Sonra kalkıp abdest aldılar ve dişlerini misvâkladılar. Ve onbir rek'ât namaz kıldılar. Bilâl'in ezân okuması üzerine; iki rek'at daha namaz kılarak çıktılar, sonra sabah namazını kıldırdılar.

Bu hadîsin bir benzerini Müslim de rivâyet etmiştir.

Buhârî değişik tarîklardan, Mâlik'den... o da İbn Abbâs'tan rivâyet ediyor ki; İbn Abbâs teyzesi olan Rasûlullah (s.a.) ın hanımı Meymûne'nin yanında gecelediğini şöyle anlatmış :

Ben yastığın geniş tarafına yattım, Rasûlullah ve âilesi de uzun tarafına yattılar. Rasûlullah (s.a.) uyudular. Gece yarısı olunca —az önce, ya da az sonra— Rasûlullah (s.a.) uykusundan uyanarak yüzünden uykuyu atmak üzere elleriyle yüzünü ovuşturmaya başladılar. Sonra Âl-i İmrân sûresinin sonlarından on âyet okudular. Sonra asılı bir kırbayı alarak güzelce abdest aldılar. Sonra namaz kılmaya kalktılar. Ben de kalkıp o'nun yaptıklarını yaparak gidip yanına durdum. Rasûlullah (s.a.) sağ elini başına koydu ve sol kulağını ovuşturmaya başladı. Önce iki rek'at, sonra iki rek'at, sonra iki rek'at daha, sonra iki rek'at, sonra iki rek'at, sonra iki rek'at ve sonunda da tek rek'at namaz kıldı. Sonra da müezzin gelinceye kadar yattı. Müezzin gelince kalkarak kısa iki rek'at namaz kıldı. Sonra mescide çıkarak sabah namazını kıldırdı.

Cemâatın diğer mensûbları da hadîsi muhtelif tarîklardan bu şekilde tahrîc etmişlerdir. Müslim ve Ebu Dâvûd da değişik şekillerde bu hadîsi rivâyet etmiştir.

(.....)

İbn Merdûyeh Âsım İbn Behdele'den rivâyet ediyor : ...İbn Abbâs'ın rivâyetine göre; Rasûlullah (s.a.) bir gece, gece ilerledikten sonra çıkarak göğe bakmış ve; «Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde akıl sahipleri için elbette âyetler vardır...» âyet-i kerîme'sinden başlayarak sûrenin sonuna kadar okuduktan sonra : Allah'ım, kalbimde bir nûr, kulağımda bir nûr, gözümde bir nûr, sağımdan, solumdan, önümden, arkamdan, üstümden ve altımdan bir nûr kıl. Kıyâmet günü benim nûrumu büyült, buyurdular.

Bu duâ bazı sahîh tarîklerle Küreyb'in rivâyetiyle İbn Abbâs'tan sâbittir.

Sonra İbn Merdûyeh ve İbn Ebu Hâtim, Ca'fer İbn Ebu Muğîre tarîkı ile İbn Abbâs'tan rivâyet ettiler ki; Kureyşliler yahûdîlere gelerek : Mûsâ size hangi mucizeleri getirdi? diye sordular. Onlar da : Asâsını ve bakanlara beyaz elini, diye cevâb verdiler. Hıristiyanlara gelerek : Sizin aranızda Îsâ nasıldı? diye sordular. Onlar da : Anadan doğma körü ve alaca hastalığına yakalanmış olanı iyileştirir, ölüleri diriltirdi, diye cevâb verdiler. Bundan sonra Rasûlullah (s.a.) a gelen Kureyşliler : Rabbına duâ et de Safâ tepesini bizim için altın yapsın, dediler. Rasûlullah (s.a.) ın Rabbına duâ etmesi üzerine : «Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde akıl sahipleri için elbette âyetler vardır.» âyet-i kerîme'si nâzil oldu. Rasûlullah (s.

a.) : Bunları düşünün, buyurdular. İbn Merdûyeh'in lafzı bu şekildedir.

Bu hadîsin Taberânî rivâyeti bu âyetin başında geçmişti. Buna göre bu âyetin mekkî olması gerekir. Halbuki meşhûr olan görüş; bu âyetin Medîne'de nâzil olduğudur. Delili ise şu serdettiğimiz son hadîstir.

İbn Merdûyeh diyor ki : Bize İsmâîl İbn Ali... Atâ'dan rivâyet etti ki, o şöyle demiştir :

Abdullah İbn Ömer, Ubeyd İbn Umeyr ve ben Hz. Âişe'nin yanına gittik. Onunla bizim aramızda bir perde vardı... Ey Ubeyd, seni bizi ziyâret etmekten alıkoyan nedir? dedi. O da; şâirin «az ziyâret et, çok sevilirsin» sözüdür, dedi. İbn Ömer : Bizi bırak ta, Rasûlullah (s.a.) dan görmüş olduğun en garîb (en hayret verici) şeyi bize haber ver, dedi.

Hz. Âişe ağladı ve; onun her işi hayret vericiydi. Benim sıram olduğu bir gece bana geldi. Cildi cildime temâs etti sonra : Beni bırak, Rabbıma ibâdet edeyim, buyurdu. Ben şöyle dedim : Allah'a yemîn ederim ki; ben Senin bana yakınlığını çok severim. Fakat Rabbına ibâdet etmeni de severim. Kalktı, su kırbasını alarak abdest aldı. Suyu fazla harcamadı. Sonra namaza durdu ve o kadar ağladı ki sakalı ıslandı. Sonra secdeye vardı ve yer ıslanıncaya kadar ağladı. Sonra yan üzeri uzanıp yine ağladı. Bu Bilâl'in kendisine gelerek sabah namazını haber vermesine kadar devâm etti. Bilâl : Ey Allah'ın Rasûlü, seni ağlatan nedir? Halbuki Allah Teâlâ senin geçmiş ve gelecek günâhlarını bağışlamıştır, deyince Rasûlullah (s.a.) : Yazık sana ey Bilâl, ben nasıl ağlamayayım; bu gece bana; «Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde akıl sahipleri için elbette âyetler vardır.» âyet-i kerîme'si nâzil oldu, buyurup şöyle ilâve etti : Bu âyeti okuyup da üzerinde düşünmeyen kimseye yazıklar olsun.

Bu hadîsi daha uzunca Abd İbn Humeyd... Atâ'dan rivâyet etmiştir.

Ebu Hâtim ve İbn Hibbân Sahîh'inde bu hadîsi İmrân İbn Mûsâ kanalıyla... Atâ'dan rivâyet etmişlerdir. Ancak Atâ burada sadece Ubeyd İbn Umeyr ile Hz. Âişe'nin yanına vardıklarını kaydetmiştir.

Bu hadîsi «Kitab'üt-Tefekkür ve'l-İ'tibâr» adlı eserinde Şücâ' İbn Eşrec'den rivâyet eden Abdullah İbn Muhammed İbn Ebu Dünyâ sonra şöyle der : Bana Süfyân es-Sevrî'den merfû' olarak Hasan İbn Abdülazîz rivâyet etti ki; o şöyle demiştir: Kim Âl-i İmrân sûresinin sonunu okur da üzerinde düşünmezse ona yazıklar olsun ve parmaklarıyla ona kadar saydı.

Hasan İbn Abdülazîz şöyle demiştir : Bana Ubeyd İbn Sâib haber vererek şöyle dedi : Evzaî'ye : Bu âyetlerin üzerinde en iyi düşünmen nedir? diye sordular. O : Anlayarak okumaktır, dedi.

İbn Ebu Dünya der ki : Bana Kâsım İbn Hâşim... Abdurrahmân İbn Süleymân'dan rivâyet etti ki; o şöyle demiştir : Bu âyetler üzerinde düşünmenin kişiyi hadîsteki «yazıklar olsun» hükmünden kurtaracak en alt derecesini Evzaî'den sordum. Kısa bir süre başını önüne eğdi, sonra şöyle dedi : Kişinin bunları anlayarak okumasıdır.

İZÂHI

İslâm'da Tefekkür

İyi bil ki; bu âyet-i kerîme hem Bakara sûresinde hem de burada zikredilmiştir. Bakara sûresinde «Akleden bir kavim için âyetler vardır.» cümlesiyle son bulurken, burada «akıl sahipleri için âyetler vardır.» kavliyle son bulmaktadır. Bakara sûresinde bu üç çeşit delille birlikte diğer beş tane delil daha incelenmiş ve toplam deliller sekiz çeşide ulaşmıştır. Burada ise yalnızca şu üç delille yetinilmiştir. Gökler, yeryüzü, gece ve gündüz. Burada üç suâl bulunmaktadır :

Birinci suâl : Aynı lafızla bir âyetin iki sûrede tekrârlanmasının ne faydası vardır?

İkinci suâl : Neden burada diğer beş delil terkedilmiş de üç delilin tekrârlanmasıyla yetinilmiştir?

Üçüncü suâl : Neden orada «akleden bir kavim için» denilirken, burada «akıl sahipleri için» denilmiştir.

Allah; kitâbının sırlarını en iyi bilendir ya ben derim ki : Basîretin karası; gözün karası yerine geçer. Nasıl ki gözün karası bir bakışta iki şeye birlikte uzanamazsa, aksine göz bakışını bir şeye diktiği zaman aynı anda başka bir şeye bakması imkânsız ise, burada da durum aynıdır. İnsan; aklını akledilir bir şeyi düşünmeye verdiği zaman, aynı hal içinde bir başka akledilir şeye aklını vermesi imkânsızlaşır. Buna göre aklın pek çok akledilenlere yöneliş ile meşguliyeti ne kadar fazla olursa, o akledilen şeyleri ve idrâkleri kavramaktan yoksunluğu da o derece fazladır. Buna göre Allah yolunda yürüyenin ilk emirde pek çok delillere sahip olması gerekir. Gönül; Allah'ın ma'rifet nûruyla aydınlanınca, kalbin o delillerle meşgûliyeti; onun için bir tevbe gibi olur ve Allah'ın mağfiretine dalmasını önler. Allah yolunda yürüyen sâlik işin başlangıcında delilleri çoğaltmakla meşgûl olacaktır. Kalbinde aydınlık belirince de artık delilleri azaltma yoluna koyulacaktır. Nihâyet kalbin Allah'dan başka şeylerle meşgûliyetinden doğan karanlıklar zâil olunca, Allah'ın ma'rifet nûrlarının tecellîsi ile o kalb kemâle erer. (...) Sen bu kâideyi bildikten sonra iyi bil ki; Bakara sûresin-

de sekiz çeşit delilden bahsedilirken burada üç çeşit delilin tekrârlanması ârif kişinin, ârif olduktan sonra deliller araştırmayı azaltmasına işâret vardır. Ancak böylece makûlün delil ile bilinmesi gerçekleşmiş olur. Bu üç tür delilin tekrarlanıp da diğerlerinin bırakılması zikrettiğimiz husûsa dikkatleri çekmek içindir. Sonra Allah Teâlâ burada semâvî delilleri anlatmış, yeryüzüne âit olan öteki beş delili terketmiştir. Çünkü semâvî deliller daha kabule şâyan ve gözalıcıdır. Ondaki hârikalar daha çoktur. Ve kalbin semâvî delillerde Allah'ın azametine ve büyüklüğüne intikâli daha fazladır. Sonra Allah Teâlâ, orada âyeti «akleden bir kavim için» buyruğuyla bitirirken, burada «akıl sahibi olan kavim için» diye tamâmlamaktadır. Bunun sebebi; aklın bir zâhiri, bir de özü olmasındandır. Birincisiyle akıl, akıl olur, durumun kemâliyle de öz olur. Bu da bizim zikrettiğimiz husûsu takviye eden bir sebebtir. Aklımıza gelen bu oldu. Allah; Kerîm, Hakîm, Azîm olan kelâmının sırlarını en iyi bilendir. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, IX, 134 - 135)

İyi bil ki; Allah Teâlâ rubûbiyyet ile alâkalı olarak ulâhiyyet, kudret ve hikmet delillerini zikrettikten sonra kullukla ilgili delilleri zikrediyor. Kulluğun çeşidi üçtür : Kalb ile tasdîk, dil ile ikrâr ve organlarla amel. «Onlar ki Allah'ı zikrederler» kavli, dil ile kulluğa işârettir. «Ayakta, oturarak ve yanları üstü yatarak» kavli organlarla kulluğa işârettir. «Göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler.» kavli ise; kalb, fikir ve rûh ile kulluğa işârettir. İnsan bu üçünün toplamından meydana gelir. Dil zikre dalarsa, organlar şükre dalarsa, gönül fikre dalarsa, kul bütün bölümleriyle kulluğa dalmış olur. Birinci âyet rubûbiyyetin devâmını gösteriyor. Bu âyet ise kulluğun kemâlini gösteriyor. Buradaki tertîb rûhları halktan hakka celbediyor ve kulları rûh âleminden mağfiret sahibi hükümdârın katına nakletme konusunda çok güzel bir tertîbdir. (...)

İyi bil ki; Allah Teâlâ, kullarını zikir niteliğiyle tavsîf ettikten ve zikrin ancak fikirle kemâle ereceğini bildirdikten sonra; arkasından «göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler.» buyuruyor. Bu konuda bazı mes'eleler vardır :

Birinci mes'ele : İyi bil ki; Allah Teâlâ insanları zikre teşvîk etmiş. Ama konu tefekküre gelince; Allah'ı tefekküre teşvîk etmemiştir. Aksine göklerin ve yerin ahvâlini tefekküre teşvîk etmiştir. Rasûlullah (s.a.) da bu âyete uygun olarak; yaratıkları düşünüp, yaratanı düşünmeyin, buyurmuştur. Bunun sebebi; yaratıklardan yaratana delil getirmenin benzerlik niteliğinin anlatılmasıyla mümkün olmayıp ancak muhâlefet niteliğinin mümkün oluşudur. Binâenaleyh biz, duyularla kavranılan evrenin hâdis olmasını, onu yaratanın kadîm olmasına delil getiririz. Bu evrenin kemiyyet, keyfiyyet ve şeklinden onun yara-

tıcısının kemiyyet, keyfiyyet ve şekilden uzak olduğuna delil getiririz. Hz. Peygamberin; nefsini bilen, Rabbını bilir, sözünün anlamıysa; nefsinin hâdis olduğunu bilen, Rabbının kadîm olduğunu bilir, nefsinin mümkün olduğunu bilen, Rabbının vâcib olduğunu bilir, nefsinin muhtâç olduğunu bilen, Rabbının ihtiyâçsız olduğunu bilir, demektir. Öyleyse yaratıklar hakkındaki tefekkür bu bakımdan mümkündür. Ama yaratanı tefekkür kesinlikle mümkün değildir. Şu halde O'nun hakîkati, ancak selb (eksik sıfatları O'ndan uzaklaştırma) yoluyla tasavvur edilebilir. Biz deriz ki; O cevher değildir, araz değildir, bileşik değildir, te'lîf edilmiş değildir, ciheti yoktur. Gerçekte O'nun husûsî hakîkati bütün bu nefiylere aykırıdır. Ama O'nun husûsî hakîkatini bilmek, akıl için mümkün değildir. Akıl, bu konuda hayret ve dehşete düşmüş, bocalayan insanlar gibidir. Bunun için Hz. Peygamber Allah'ı düşünmeyi nehyetmiş, yaratıklarını düşünmeyi emretmiştir. Bu inceliğe binâen Allah Teâlâ bu âyetlerde kendisini zikretmeyi emretmiştir. Tefekküre gelince; kendisini düşünmeyi emretmemiş, yalnızca yaratıklarını düşünmeyi emretmiştir.

İkinci mes'ele : İyi bil ki; bir şeyin hakîkatını bilmek mümkün olmazsa, onu ancak eserleri ve fiilleriyle bilmek mümkün olur. Fiiller ne kadar değerli ve üstün olursa, akıl o fiili yapanın kemâli üzerinde daha fazla durur. Bunun için avâmdan birisi Kur'an hakkında yüksek bir inanca sahip olursa da bu, icmâlî ve taklîdî bir inançtır. Ama araştırıcı bir tefsîr bilgini her âyetteki hârika ve sırlara muttali' olur, incelikleri görürse, onun inancı ve Kur'an hakkındaki i'tikâdı daha mükemmel olur. Bunu bildikten sonra, biz deriz ki; tevhîd delilleri iki kısımdır : Bir kısmı âfâkî (dış dünya ile ilgili) bir kısmı da enfusî (iç dünya ile ilgili) delillerdir. Şüphesiz ki, dış dünya ile ilgili deliller daha önemli ve daha değerlidir. Nitekim Allah Teâlâ «göklerin ve yerin yaratılması insanların yaratılmasından daha büyüktür.» (Gâfir, 57) buyurmuştur. Durum böyle olunca bu âyet-i kerîme'de de göklerin ve yerin yaratılışını düşünmeyi emretmiştir. Çünkü göklerin ve yerin delâleti daha hayret verici ve delilleri daha büyüktür. Nasıl bunu inkâr edebiliriz? Bir insan küçük bir ağaç yaprağına bakacak olsa; o yaprakta ortada bir damarın uzun uzadıya gittiğini görür. Sonra bu damar iki yanda muhtelif kollara ayrılır. Ve o kollar da daha küçük ve ince damarcıklara bölünür. Nihâyet her damardan bir çok damarlar çıkar. Netîcede göz göremeyecek kadar incelen damarlar zinciri devâm eder. İşte bu noktada bilir ki; yaratıcının o yaprağı tanzîminde, bu şekilde yaratmasında erişilmez bir hikmet ve hârika bir sır vardır. Allah Teâlâ ona gıdâsını toprağın derinliklerinden alma ve çekme gücü vermiştir. Sonra bu gıdâ, o damarlar vâsıtasıyla yaprağın her bölümüne dağılırlar. Ve her damar Azîz ve Alîm olan Allah'ın takdîri ile aldığı gıdâyı

her yana taşır. İnsanoğlu bu yaprağın yaratılış ve meydana getiriliş şeklini öğrenmek, geliştirici ve besleyici güçlerin o yaprağa verilişini öğrenmek istese bundan âciz olur. İnsan; kendi aklının, bir küçük yaratılış keyfiyyetini kavramaktan âciz olduğunu öğrenince, o zaman o yaprakla gökyüzünü mukâyese eder. Güneşleri, ayları ve yıldızlarıyla gökyüzünü. Sonra denizleri, dağları, madenleri, bitkileri ve canlılarıyla yeryüzünü karşılaştırır. Ve onlar ki, bu devâsâ şeyler karşısında o yaprak bir hiç gibidir. Aklının bu küçük şeyi bilmekten âciz olduğunu anlayınca; Allah'ın göklerin ve yerin yaratılışındaki hikmetinin hârikalarını kavramaktan elbette ki âciz olacağını anlar. Bu apaçık delille aklının eksikliğini ve kavrayış gücünün ihâta etmekten âciz olduğunu anlayınca; yüce yaratıcının yüceliğini i'tirâfdan başka yapacağı bir şey kalmaz. Vasfedenlerin nitelemeleri, bilenlerin bilgisi O'nun yüceliğini kuşatmaktan âcizdir. O zaman kabul eder ki; Allah'ın yarattığı her şeyde erişilmez bir hikmet, büyük bir sır gizlidir. Ve bunu kavramak da imkânsızdır. Bu i'tirâf esnâsında; «tesbîh ederiz Rabbımız Seni, der...» (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, IX, 135 - 138)

Kâinâtı Tefekkür

«Göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler.» İkisinin de yaratılışından ibret alırlar. Tefekkür yaratıklara tahsîs edilmiştir. Çünkü efendimiz (a.s.); yaratıkları düşünün, yaratanı düşünmeyin, buyurmuştur. Yaratanı düşünmekten nehyedilmenin sebebi, O'nun mahsûs hakîkatını bilmenin beşer için mümkün olmayışındandır. Öyleyse yaratanın zâtını düşünmenin hiçbir faydası yoktur. İnsan rûh ve bedenden mürekkeb olduğu için kulluk da rûh ve bedene göre olmuştur. Allah Teâlâ «Allah'ı zikredenler» kavliyle bedenî kulluğa işâret etmiştir. Bu kulluk, ancak organları kullanmakla tamâmlanır. «Göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler... kavliyle de rûhî ve kalbî kulluğa işâret etmiştir. Atâ İbn Ebu Rebâh der ki : Abdullah İbn Ömer ve Ubeydullah İbn Umeyr ile Hz. Âişe'nin yanına girdik ve ona selâm verdik. O bunlar kimdir dediğinde Ömer'in oğlu Ubeydullah dedim. O merhabâ sana ey Ömer'in oğlu Ubeydullah dedi. Niçin bizi ziyâret etmezsin? diye sordu. Ubeydullah dedi ki; istekle ziyâret et, sevgin artsın. Abdullah İbn Ömer dedi ki; bunu bırakın da siz Rasûlullah (s.a.) dan gördüğünüz en hayret verici olayı bize anlatın. Hz. Âişe şiddetle ağladı ve dedi ki; onun her davranışı hayret vericidir. Benim sıram olduğu bir gece yanıma girdi ve yatağıma girerek, derisini derime iliştirdi. Sonra; Ey Âişe, bana izin verir misin ki Rabbıma ibâdet edeyim? dedi. Ben de; Allah'a andolsun ki, ben senin O'na daha çok yakın olmanı ve O'nu arzulamanı isterim. Sana izin verdim dedim. Bir tas su alarak abdestini aldı. Sonra kıyâ-

ma durdu ve kıyâmdayken ağlamaya başladı. Gözyaşları böğrüne kadar indi. Sonra sağ tarafına dayandı ve sağ elini sağ yanağının altına koydu ve ağladı. Öyleki gözyaşları akarak toprağa ulaştı. Bir süre sonra Bilâl geldi ve sabah ezânını okudu. Onu ağlarken gördü. Ey Allah'ın Rasûlü, Allah senin gelmiş, geçmiş günâhlarını bağışlamışken, niçin ağlarsın? dedi. O; ey Bilâl, Allah'a şükreden bir kul olmayayım mı? dedi. Ben neden ağlamayayım. Bu gece bana «doğrusu göklerin ve yerin yaratılışını...» âyeti nâzil oldu dedi ve âyeti sonuna kadar okudu. Kim onu okuyup da gökler ve yeri düşünmezse yazıklar olsun ona, dedi. Hadîste buyurulur ki, bir saatlik tefekkür altmış senelik ibâdetten daha hayırlıdır. Tefekkürün ibâdete üstün kılınmasının iki şekli vardır : Birincisi tefekkür seni Allah'a ulaştırır. İbâdet ise Allah'ın sevâbına ulaştırır. Allah'a ulaştıran şey, Allah'dan başkasına ulaştıran şeyden şüphesiz ki daha hayırlıdır. İkincisi; tefekkür kalbin amelidir, itâat ise uzuvların amelidir. Kalb öteki organlardan daha şerefli olduğu için onun ameli diğer organların amelinden daha üstün olmuştur. (İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, I, 400 - 401).

Bütün semâvât arz devlet ve memleketi, müstakıllen Allah'ın mülküdür. Bunun idâresinde ancak O'nun emirleri ve O'nun kudreti icrâ-yı hükmeder. Bunlar içinde halkın hükümleri hilâfına hareket etmek isteyenler, elbette cezâya mahkûm olurlar. O'nun kudretine hiçbir şey karşı gelemez. Allah'ın kudreti pâyânsızdır. Herkes O'nun için çalışmalı ve her vâzifeyi bu mülkü idâre eden, hükümlerine, emirlerine ve câri sünnetine uygun olarak ve ancak O'nun nâmına yapmalıdır.

Bunu nasıl anlamalı? Bu noktada gönülleri hakkın ma'rifetine cezb ve tevcîh ile tenvîr ve ilâhî saltanatın tecellî sûretini ve esrârını Allah Teâlâ'nın kudret ve hikmetinin kemâli ile sun'u ve mülkündeki ahkâm ve tasarruflarını, hilkatin sirr ve gâyesini keşfettirecek olan hakkın âyetlerini gösterip bütün bilgi usûlünü ta'lîm ve dinin kemâl gâyesini tefhîm için buyurulmuştur ki; semâvât ve arzın yaratılışında gece ile gündüzün değişmesinde sayısız nice âyet ve deliller vardır ki, bütün kâinat mülkünün O'na mahsûs olduğuna ve Allah'ın eşsiz kudretine, kibriyâ ve azâmetine delâlet ederler. Fakat bu âyetler herkes ve her akıl için değil, temiz ve tâm akıl sahipleri içindir. Gök ve yer, mekân mefhûmunun tazammun ettiği bütün ulviyyât ve süfliyyâtıyla beraber mekânî varlıklardır. Yaratma, bunların zât ve sıfatlarıyla bulundukları tarz ve varlık keyfiyyeti üzere îcâd ve ifnâlarını ifâde eden hakîki illiyyet mefhûmudur. Gece ile gündüzün ihtilâfı; zaman mefhûmunu veren ve harekât ile alâkadar olub bu mevcûdâtın mahlûkıyyetlerini ve inzibâtlarını gösteren tevâlî ve tahavvüldür. İşte gerçek, bilginlerin keşf usûlü; işbu semavât ve Arz, gece ve gündüz, yaratma ve ihtilâf ile vâkıalar ve mefhûmlar üzerindeki tefekkürdür.

Abdullah İbn Ömer (r.a.) demiştir ki : Hz. Âişe'ye Rasûlullah'dan gördüğün şeylerin en acâibini bana haber ver, dedim. Bunun üzerine o ağladı ve uzun bir müddet ağladı da, sonra dedi ki; o'nun her işi acâibâttan idi, bir gece bana geldi, yorganıma girdi, hattâ cildini cildime iliştirdi, sonra da buyurdu ki; ya Âişe bu gece Rabbıma ibâdet etmek için bana izin verir misin? Ben de, ya Rasûlullah ben senin yakınlığını severim, murâdını da severim, me'zûnsunuz, dedim. Kalktı, odadaki su kırbasına vardı, abdest aldı, suyu çok da dökmedi, sonra elini kaldırdı yine ağlıyordu. Hattâ göz yaşlarının yeri ıslattığını gördüm. Müteâkiben Bilâl geldi. Kendisine sabâh namazını ilân ediyordu, baktı ki ağlıyor; ya Rasûlullah dedi. Allah Teâlâ senin gelmiş ve geçmiş günâhını mağfiret etmiş olduğu halde ağlıyor musun? Ya Bilâl buyurdu; binâenaleyh ben şükreden bir kul olmayayım mı? Sonra buyurdu ki : nasıl ağlamayayım, Allah Teâlâ bu gece şunu inzâl etti. Rasûlullah bunu söyledi, sonra da vay bunu okuyub da bu bâbda tefekkür etmeyene. Diğer bir rivâyette vay bunu çeneleri arasında çiğneyib de bunda teemmül etmeyene, buyurdu.

(.....) Öyle ülü'l-Elbâb ki; ayakta iken, otururken, yatarken, yani gerek çalışma ve gerek istirâhat hallerinin hepsinde Allah'ı zikrederler, dillerinden bırakmazlar. Bu üç hal insanın bütün ahvâline şâmildir. Demek ki ülü'l-elbâb her ne halde bulunursa bulunsunlar, kalbleri zikrullah'dan başka bir şey ile huzûr zevkini bulamadığından zikrullah'dan gaflet etmezler, gönülleri ilâhî murâkebeye dalmıştır. Burada zikirden murâd; gerek zât ve gerek sıfat ve fiilleri bakımından zikirden, kezâ dil ile zikre mukârin olub olmamaktan daha umûmî olarak mutlak zikirdir. Abdullah İbn Mes'ûd hazretlerinin beyânına göre; bu zikirden murâd namazdır ki kudretleri yettikçe ayakta, yoksa otururak, yoksa yattıkları yerde namaz kılanlar, demektir. Maamafih namaz, zikirler cümlesinden ma'dûd ise de, bütün zikirler namazdan ibârettir denemez. Namazdan daha geneldir. Ülü'l-Elbâb'ın böyle zikrullaha müdâvemet ile tavsîfleri dinî terbiyede terakkî etmiş, Rabbâniyyûn olduklarını gösterir ki; bu vasıf burada mevzû-u bahs olan tefekkür sûretiyle keşf ve müşâhede edecekleri fenlerin, ilimlerin bir ön şartı demek olur. Maamafih tertîbe delâlet etmemek hasebiyle, bunun bir ön şartı olmayıb tefekkürün bir ayrılmaz gereği olması da mümkün görülür. Görülenden görülmeyeni okuyabilen, evhâmın şâibelerinden uzak, nefsânî alâkalarından ve karanlık engellerden mütecerrid sâf akıl erbâbı olan ve ahvâlin hakîkatini ahkâm ve evsâfı teemmül eden, etvâr-ı mülk ve esrâr-ı melekûtü murâkabe ederek Melîk Hallâk Allah Teâlâ'nın san'atının eşsizliklerini ve kudretinin âyetlerini görebilen bu Ülü'l-Elbâb her ahvâlde mahabbetullah ile dolu olarak Allah'ı yâdederler. Ve semâvât ile arzın akılları hayrete düşüren keyfiyyet ve yaratılış hik-

metini tefekküre girişir, her arzda hakkın emrini anlamak ve gereği üzere amel ederek vazîfe îfâsına muvaffak olmak için, ilâhî hükümler ve tasarrufların cereyân ediş şeklini gösteren hılkatın sırr ve nizâmını telâkkî ve keşfe çalışırlar. Bu yaratıştan semâvât ve arz mecmûunun hem kül, hem cüz nokta-i nazarından hiç biri hâriç kalmaz. Semâvât ve arzın keyfiyyeti, şekli ve âyânı, halk mefhûmu da illiyyet te'sîrinin hakîkatini ifâde ettiği için; bu tefekkürün bağlantısı eşyânın şekil ve keyfiyyetini temâşâ tasvîr, tasnîf, tahlîl ve terkîb ile tahdîd ettikten ve nedenlerin araştırılması ile hepsini müşterek oldukları halk mefhûmunda kısaca toplayıp tasnîf eyleyerek cümlesini Hâlık Teâlâ'nın yapma ve yaratmasına bağladıktan sonra, ilâhî melekûtu müşâhede ve ondan istikbâl ve âhirete doğru ilmî ve hikemî sonuçlarını anlayıp almak ve bu sûretle vazîfe hakkındaki ilâhî hükmü keşf ve ta'yîn ederek gereğini icrâ ve gâyeye isâbet için yine Hâlık Teâlâ'nın tevfîk ve halkına dehâlet ve ilticâ etmek ve böyle âhiret sözleşmesi ile ilahî rıdvâna yürümektir. Binâenaleyh bu mevzû ve matlûbun bizzât ilâhî hikmet ve Rabbânî siyâset ilminin mevzû ve matlûbu olduğunda şüphe olmamakla beraber, bunda gerek hey'et ilmi ve gerek diğer kevnî ilimler ve beşerî fenler mevzûlarının hepsi birer mukaddime ve tarîk olarak dâhil bulunduğunda da şüphe edilmemelidir. (...) Ancak burada muhtelif mevzûat-ı ulûmun kâsır olan hudûd ve nazariyyelerini ve şirk ve taaddüd arz eden sîmâlarını atıp hepsinin müteveccih olduğu tek bir küllî ilme teveccüh vardır. Bunun için bu mevzû da tefekkür bilcümle eşyânın ve beşerî ma'lûmâtın halk mefhûmu altında tensîk, tanzîm ve tevhîdiyle Allah Teâlâ'ya istinâdını yakînen idrâk eden ve ancak mahabbetullah ve zikrullah ile mutmain olan ulü'l-Elbâb'ın şiârı olduğu ve diğer mevzûlardaki tefekkür, eşyâdan Allah'a müteveccih olup nihâyet Allah'a istinâd ile mütenâhî olabildiği halde, bu mevzûda tefekkürün sonsuza kadar sürekli olacağı ve bunun Evvel ve Zâhir isimleriyle Allah'dan başlayıp nihâyet yine Âhir ve Bâtın isimleriyle Allah'a müteveccih olacağı anlatılmak istenmiştir. Demek oluyor ki; bunda halkın tecellî sûreti ve tarîkı tesbîte çalışan tasvirî ve tahdîdî tabiî fenlere ve astronomi araştırmalarına büyük bir terğîb vardır. Bütün semâvât ve arz Allah'ın mülkü olduğu için bu kitâb-ı âlemden okunabilen her hâdise, her nizâm, Hak Teâlâ'nın ahkâm ve tasarruf şeklini okumaktır. Onu okuyanlar ve muktezasıyla hareket edenler; her halde hakkın nimetinden nimetlenir ve faydalanırlar. Fakat bunun iki tavrı vardır. Birisi nimetin sahibi olan Hâlik Teâlâ'dan gaflet ve ona arz-ı tâbiiyyetle edâ-i şükrândan kaçınıb zulm ve küfrâna sapmaktır ki bunun mâhiyyeti ilâhî mülk içinde eşkiyâlık ederek geçinmeğe çalışmak olduğundan âkıbeti felâket ve husrândır. Ve bu kabîl ilimler ve fenlerin nimetlendirdiklerinin reîsi İblîs ve şeytânlardır. Diğeri, hakîkî ni-

met sahibini tanıyarak ona şuûr ve îmân ile arz-ı tâbiiyyet ve inkıyâd ederek eda-i şükrâna çalışmak ve bütün harekâtını ilâhî mülk içinde ilâhî hükmün infâkına sarfetmektir ki, bunun önderleri de Melâike, Enbiyâ, Sıddîkîn ve Şühedâ gibi Rabbâniyyûndur. Bunlar semâya çıkınca düşmemek üzere çıkarlar. Öbürleri ise düşüp helâk olmak için çıkmaya uğraşırlar. Yukarıdan beri tesbît olunagelen bu mânâlarla bu âyet; hılkati tefekküre sevkederken, hem tabîî fen araştırmalarını teşvîk ediyor, hem de araştırmada bulunanlara büyük bir ders veriyor ki, bu ders şu iki noktada hulâsa edilebilir : Birincisi : Semâvât ve arz mefhûmlarının ifâde ettiği varlık tabakaları içinde yekdiğerinden bazı meziyyetlerle mütemâyiz, müteaddid mevzûlar etrafında toplanacak ma'lûmât ve kâideleri yekdiğerinden her noktadan ayrı ve tamâmen müstakil birer yüce ilm telâkkî etmeyip bu mevzûların bir yüce ilim mevzûuna müstenid bulunduğunu unutmamaktır. Binâenaleyh ikincisi : Muhtelif tabîî faktörlerin te'sîri altında mahkûm kalmayıp hâdiseleri ve hâdiselerin tabîat nizâmını eşyâ nâmına değil, Hâlik Teâlâ'nın bir tek eşsiz kudreti nâmına kaydetmek, yâni hakîkî illetine isnâd eylemek lüzûmudur. İşte bu ma'rifet noktasına terakkî etmiş olan ülü'l-Elbâb'ın zikri, fikri Allah'a yükselmek olur da Allah'ı seyr ile ilâhî san'atın sonsuz eşsizliklerini semâvât ve arzın esrâr ve hikmet-i hılkatini tefekkür ederler. (Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak Dini, Kur'an Dili, II, 1255 - 1260)

oOo

فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَالَّذِينَ
هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ
وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ ﴿١٩٥﴾

195 — Nihâyet Rabları onlara icâbet etti : Birbirinizden meydâna gelen sizlerden; gerek erkek olsun, gerek dişi olsun, çalışanın işini boşa çıkarmam. Hicret edenlerin, yurtlarından çıkarılanların, benim yolumda işkenceye, hakârete, ziyâna uğrayanların, muhârebe edenlerin ve öldürülenlerin suçlarını elbette önleyeceğim. Allah katından mükâfât olmak üzere; onları altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Sevâbın en güzeli, Allah katındadır.

(.....)

Saîd İbn Mansûr der ki : Bize Süfyân... Ümmü Seleme'den rivâyet etti ki; o şöyle demiştir : Ey Allah'ın Rasûlü, biz, Allah Teâlâ'nın hicret husûsunda kadınları zikrettiğini hiç işitmedik. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Nihâyet Rabları onlara icâbet etti... Allah katında mükâfât olmak üzere onları altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Sevâbın en güzeli Allah katındadır.» âyet-i kerîme'sini inzâl buyurdular. Ansârdan Ümmü Seleme'nin Medîne-i Münevvere'ye ilk gelen kadın olduğunu söylemişlerdir.

Hadîsi Müstedrek'inde Süfyân İbn Uyeyne'den rivâyet eden Hâkim; Buhârî'nin şartlarına göre sahîhtir, ancak Buhârî ve Müslim hadîsi tahrîc etmemişlerdir, demiştir.

İbn Ebu Necîh'in Mücâhid'den, onun da Ümmü Seleme'den rivâyetine göre; Ümmü Seleme «Nihâyet Rabları onlara icâbet etti...» âyetinin son nâzil olan âyet olduğunu söylemiştir. Ancak Kur'an-ı Kerîm'den en son nâzil olan âyet değil de, hicret konusunda en son nâzil olan âyetin bu olduğu kastedilmiş olabilir.

Bu hadîs İbn Merdûyeh tarafından da rivâyet edilmiştir.

Âyetin anlamına gelince : Akıl sahipleri mü'minler yukarda geçenleri Rablarından isteyerek duâ ettiklerinde; Rabları onlara icâbet etti, şeklindedir. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyurulur : «Kullarım sana Beni sorarsa, şüphesiz ki Ben çok yakınım. Bana duâ edince Ben, o duâ edenin duâsına karşılık veririm, öyleyse onlar da Benim davetime icâbet etsinler, Bana îmân etsinler ki; doğru yola ulaşmış olalar.» (Bakara, 186)

«Birbirinizden meydana gelen sizlerden; gerek erkek olsun, gerek dişi olsun, çalışanın işini boşa çıkarmam.» âyet-i kerîme'si Rablarının onlara icâbetinin bir açıklamasıdır. Yani Rabları onlara icâbet ederek; katında hiçbir çalışanın işini boşa çıkarmayacağını, erkek olsun, kadın olsun her çalışana çalışması ölçüsünde karşılık vereceğini, tâm olarak mükâfâtlandıracağını, haber vermektedir.

Hicret edenlerin, şirk ülkesini terkederek îmân ülkesine gelen, sevdiklerinden, dostlarından, kardeşlerinden ve komşularından ayrılanların, müşriklerin eziyet ederek kendilerini sıkıştırdığı ve kendilerini aralarından çıkmaya mecbûr ettikleri yurtlarından çıkarılanların, insanlara karşı biricik suçlarının tek olan Allah'a îmân etmeleri olan, Benim yolumda işkenceye, hakârete ve ziyâna uğrayanların...

Başka âyet-i kerîme'lerde Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurmuştur : «Halbuki onlar, Rabbınız olan Allah'a inandığınızdan dolayı sizi ve peygamberi yurdunuzdan çıkarıyorlar.» (Mümtahine, 1), «Onlar ancak Azîz, Hamîd olan Allah'a inandıkları için mü'minlerden intikâm almışlardı.» (Bürûc, 8)

Allah Teâlâ : «Muhârebe edenlerin ve öldürülenlerin...» buyuruyor. Allah yolunda savaşırken yaralanıpta insanın yüzünün kan ve toprağa bulanması, makâmların en üstünüdür. Sahîh bir hadîste vârid olduğu üzere, bir adam : Ey Allah'ın Rasûlü, ben sabrederek, sevâbını Allah'dan bekleyerek, geri dönmeksizin devâmlı ilerlerken öldürülürsem Allah Teâlâ benim hatâlarımı bağışlar mı? diye sordu. Allah Rasûlü : Evet, buyurduktan sonra; nasıl demiştin? diye sordu. Adam söylediğini tekrârlayınca Allah Rasûlü : Evet, borç hâriç. Bunu biraz önce bana Cibrîl söyledi, buyurdular.

Bunun içindir ki; Allah Teâlâ : ...Suçlarını elbette örteceğim. Allah katında mükâfât olmak üzere onları altlarından, aralarından süt, bal, şârâb, berrâk sular ve bunların dışında çeşitli içeceklerden oluşan, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve bir insanın hatırına gelmeyecek ırmaklar akan cennetlere koyacağım.

Allah Teâlâ : «Allah katında mükâfât olmak üzere...» buyurmak sûretiyle mükâfâtı, sevâbı kendisine izâfe ediyor ki, bu da O'nun büyüklüğüne delâlet eder. Zîrâ büyük ve kerîm olan çok verir. Nitekim bunun bir mütemmimi olmak üzere : Sevâbın en güzeli, amel-i sâlih işleyen kişiye mükâfâtın en güzeli, Allah katındadır, buyurmaktadır.

İbn Ebu Hatim der ki : Dihyem İbn İbrâhîm... Hâriz İbn Osmân'dan rivâyet eder ki, Şeddâd İbn Evs şöyle dermiş : «Ey insanlar, hükmünde Allah'ı ithâm etmeyiniz. Çünkü O bir mü'mine aslâ zulmetmez. Eğer sizden birine, sevdiği ve istediği bir şey gelirse Allah'a hamdetsin, hoşlanmadığı bir şey geldiğinde de sabredip sevâbını Allah'tan beklesin. Çünkü mükâfâtın en güzeli Allah katındadır.

لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ ﴿١٩٦﴾ مَتَاعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمِهَادُ
﴿١٩٧﴾ لَكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نُزُلًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ
وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ لِلْأَبْرَارِ ﴿١٩٨﴾

196 — Küfredenlerin diyâr diyâr dönüp dolaşmaları sakın seni aldatmasın.

197 — Az bir geçim. Sonra varacakları yer cehennemdir. O ne kötü yataktır.

198 — Fakat Rablarından korkanlar için; altlarından

ırmaklar akan cennetler var. Orada temelli kalacaklar. Allah tarafından ağırlanacaklar. Allah katında olanlar kendileri için daha hayırlıdır.

Rablarından Korkanlar

Allah Teâlâ; şu kâfirlerin nimet, neş'e ve sevinç içinde bulunmalarına bakmayın; az zaman sonra bunların hepsi sona erecek ve kötü amelleri karşılığında tutuklanacaklar. İçlerinde bulundukları halde onların küfürleri artsın diye kendilerine bir mühlet veriyoruz. Onlarda bulunan şeylerin hepsi «az bir geçimdir. Sonra varacakları yer cehennemdir. O, ne kötü yataktır.» buyuruyor.

Bu âyet-i kerîme; Allah Teâlâ'nın şu âyetleri gibidir :

«Küfredenlerden başkası, Allah'ın âyetleri üzerinde tartışmaya girmez. Şimdilik onların memlekette gezip dolaşması seni aldatmasın.» (Ğafir, 4); «De ki : Allah'a karşı yalan uyduranlar hiç şüphesiz felâh bulmayacaklardır. Onlara, dünyada bir müddet faydalanma vardır. Sonunda dönüşleri bizedir. Biz de küfürlerinden dolayı kendilerine en şiddetli azâbı tattıracağız.» (Yûnus, 69 - 70); «Onları az bir süre geçindirir, sonra da ağır bir azâba sürükleriz.» (Lokmân, 24); «Sen, şimdilik o kâfirlere mühlet ver, onları biraz geciktir.» (Târık, 17); «Şimdi kendisine güzel bir vaadde bulunduğumuz ve ona kavuşan kimse, dünya hayatında kendisine bir geçimlik verdiğimiz, sonra kıyâmet gününde huzûrumuza getirilmişlerden olan kimse gibi midir?» (Kasas, 61)

Allah Teâlâ kâfirlerin dünyadaki hallerini ve cehenneme varışlarını zikrettikten sonra, şöyle buyuruyor : «Fakat Rablarından korkanlar için altlarından ırmaklar akan cennetler var. Orada temelli kalacaklar. Allah tarafından ağırlanacaklardır. Allah katında olanlar iyiler için daha hayırlıdır.»

İbn Merdûyeh der ki : Bize Ahmed İbn Nasr... Abdullah İbn Amr İbn Âs'dan rivâyet etti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :

Bunlara Ebrâr (iyilik yapanlar) ismi verildi. Çünkü onlar hem babalarına, hem çocuklarına iyilik yaparlar. (iyi davranırlar). Senin üzerinde babanın hakkı olduğu gibi, çocuğunun da hakkı vardır.

(.....)

Sonra İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babam... Hasan'ın şöyle dediğini rivâyet etti : Ebrâr (iyilik yapanlar) küçük bir kırmızı karıncaya bile eziyet etmeyen kimselerdir.

İbn Ebu Hâtim yine der ki : Bize Ahmed İbn Sinân... Abdullah İbn Mes'ûd'un şöyle dediğini rivâyet etti : «Gerek iyilik yapan ve gerekse günahkâr olan her nefîs için ölüm daha hayırlıdır. Şâyet iyilik

yapan bir nefis ise Allah Teâlâ onlar hakkında : «Allah katında olanlar onlar için daha hayırlıdır.» buyurmuştur.

Sevrî tarîki ile aynı şeyi A'meş'ten rivâyet eden Abdürrezzâk sonra : «Küfredenler kendilerine mühlet verdiğimizi sakın kendileri için hayırlı sanmasınlar. Biz onlara, sırf günâhları çoğalsın diye mühlet veriyoruz. Onlar için alçaltıcı bir azâb vardır.» âyetini okumuştur.

İbn Cerîr der ki : Bana Müsennâ... Ebu'd-Derdâ'dan rivâyet etti ki, o şöyle dermiş : Hiçbir mü'min yoktur ki; ölüm onun için daha hayırlı olmasın. Yine hiçbir kâfir yoktur ki, ölüm onun için daha hayırlı olmasın. Kim benim bu sözümü doğrulamazsa bilsin ki; Allah Teâlâ : «Allah katında olanlar onlar için daha hayırlıdır.» ve «Küfredenler kendilerine mühlet verişimizi sakın kendileri için hayırlı sanmasınlar. Biz onlara, sırf günâhları çoğalsın diye mühlet veriyoruz. Onlar için alçaltıcı bir azâb vardır.» buyurmaktadır.

وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ خَاشِعِينَ لِلَّهِ لَا يَشْتَرُونَ
بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٩٩﴾
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٢٠٠﴾

199 — Ehl-i kitâb'dan öyleleri vardır ki; Allah'a, size indirilen ve kendilerine indirilmiş olana, Allah'a huşû' duyarak inanırlar. Allah'ın âyetlerini az bir pahaya değişmezler. İşte onların ecirleri Rabları katındadır. Allah, şüphesiz hesâbı çabuk görendir.

200 — Ey îmân edenler, sabredin, sebât gösterin, düşmana karşı durun ve Allah'tan sakının ki, felâh bulasınız.

Bu âyetlerde Allah Teâlâ ehl-i kitâb'dan bir grubu haber vererek onların gerçekten Allah'a, daha önceki kitâblara inanmakla birlikte Muhammed (s.a.) e de indirilen kitâba îmân ettiklerini, Allah'a itâat ve O'nun huzûrunda zelîl bir halde durarak boyun eğdiklerini bildiriyor ve : «Allah'ın âyetlerini az bir pahaya değişmezler.» buyuruyor. Yani onlar kendilerindeki Muhammed (s.a.) e dâir müjdeleri, o'nun güzel sıfatlarını, peygamber olarak gönderileceğini ve o'nun ümmetinin sıfatlarını gizlemezler. Onlar ehl-i kitâb'ın en hayırlı ve seçkinleridir. İster yahûdî, ister hıristiyan olsunlar.

Nitekim diğer âyet-i kerîme'lerde de Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : «Kendilerine daha öncede kitâb verdiklerimiz de buna inanırlar. Onlara Kur'an okunduğu zaman derler ki : Ona inandık, doğrusu o Rabbımızdan gelen gerçektir. Şüphesiz biz, daha önceden de müslüman olmuş kimseleriz. İşte onlara sabrettiklerinden ötürü ecirleri iki defa verilir.» (Kasas, 52 - 54), «Kendilerine kitâb verdiğimiz kimseler onu hakkıyla tilâvet ederler. İşte buna onlar inanırlar.» (Bakara, 121), «Mûsâ'nın kavminden bir topluluk da vardır ki, (halkı) hakka irşâd ederler ve onunla hükmederler.» (A'râf, 159), «Hepsi bir değildir. Onlardan secdeye vararak geceleri Allah'ın âyetlerini okuyup duran bir topluluk vardır.» (Âl-i İmrân, 113), «De ki : «İster ona inanın ister inanmayın, muhakkak ki ondan önce kendilerine bilgi verilenlere; o okunduğu zaman, yüzleri üstü secdeye kapanırlar ve derler ki : Tenzîh ederiz Rabbımızı, Rabbımızın va'di şüphesiz yerine gelmiş olacaktır. Yüzleri üstü kapanarak ağlarlar ve bu, onların Huşûunu arttırır.» (İsrâ, 107 - 109)

Bu sıfatlar yahûdîlerde bulunursa da çok azdır. Nitekim Abdullah İbn Selâm ve benzeri yahûdî din adamlarından îmân edenlerde bu sıfat bulunmaktaydı. Ancak sayıları ona bile ulaşmamaktadır. Hıristiyanlardan hidâyete erip de hakka boyun eğenler ise daha çoktur. Nitekim Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurmaktadır : «Andolsun ki, insanlardan îmân edenlere en şiddetli düşman olarak yahûdîleri ve Allah'a şirk koşanları bulacaksın. Andolsun ki, onlardan îmân edenlere sevgice en yakını da, biz Hıristiyanlarız, diyenleri bulacaksın... Allah da onları dediklerinden dolayı altından ırmaklar akan cennetlerle mükâfâtlandırdı. Orada temelli kalacaklardır.» (Mâide, 82 - 85)

Burada ise şöyle buyurmaktadır : «İşte onların ecirleri Rabları katındadır.»

Bir hadîs-i şerîf'te vârid olduğu üzere Câfer İbn Ebu Tâlib Meryem sûresini Habeş kralı Necâşî'nin huzûrunda, yanında patrikler ve papazlar olduğu halde okuduğunda; hem Necâşî ve hem de yanındakiler ağlamışlardı. O kadar ağladılar ki sakalları ıslandı.

Yine Buhârî ve Müslim'de bulunan bir hadîse göre Necâşî vefât ettiğinde, Rasûlullah (s.a.) bunu ashâbına haber vermiş ve, Habeşistan'da bir kardeşiniz ölmüştür. Haydin onun üzerine namaz kılın, buyurarak sahraya çıkmış, ashabını saf tutturarak cenâze namazı kılmıştır.

İbn Ebu Hâtim ve Hâfız Ebu Bekr İbn Merdûyeh'in Hammâd İbn Seleme tarîki ile... Enes İbn Mâlik'den rivâyetine göre; o şöyle demiştir : Necâşî vefât edince Rasûlullah (s.a.) : Kardeşinize istiğfârda bulununuz, buyurmuşlardı. Bunun üzerine bazıları; Habeşistan'da ölen kâfir bir adama istiğfârda bulunmayı bize emrediyor, deyince : «Ehl-i

kitâb'dan öyleleri vardır ki; Allah'a, size indirilen ve kendilerine indirilmiş olana Allah'a hûşû' duyarak inanırlar...» âyet-i kerîme'si nâzil oldu.

Bu hadîsi Abd İbn Humeyd ve İbn Ebu Hâtim başka bir tarîktan Hammâd İbn Seleme'den... Hasan'dan Rasûlullah (s.a.) a ulaşan bir isnâd ile rivâyet etmişlerdir. Sonra İbn Merdûyeh bu hadîsi değişik tarîklerden ve Humeyd kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den geçen hadîse benzer şekilde rivâyet etmiştir.

İbn Cerîr de, Ebu Bekr el-Huzelî tarîkı ile... Câbir'den hadîsi şu şekilde rivâyet eder : Rasûlullah (s.a.) Necâşî öldüğü zaman; kardeşiniz Ashame ölmüştür, buyurarak çıktılar ve cenâze namazı gibi namaz kılarak dört tekbîr getirdiler. Bunun üzerine münâfıklar; Habeş toprağında ölen kâfir bir adam üzerine namaz kılıyor, deyince Allah Teâlâ : «Ehl-i kitâb'dan öyleleri vardır ki Allah'a... inanırlar...» âyet-i kerîmesini indirdi.

Hâfız Ebu Abdullah el-Hâkim, Müstedrek'inde rivâyet ediyor : Bize Merv'de Ebu'l-Abbâs es-Seyyârî... Abdullah İbn Zübeyr'den rivâyet etti ki, o şöyle demiştir : Necâşî'ye karşı, onların topraklarından bir düşman zuhûr etti. Muhâcirler Necâşî'ye gelerek, onlara karşı çıkmak ve senin yanında savaşmak istiyoruz. Böylece sen bizim cesâretimizi görmüş olacaksın ve bize yaptığına karşılık vermiş olacağız, dediler. Necâşî de; hayır, Allah'ın yardımıyla bir ilâç insanların yardımıyla olan ilâçtan daha hayırlıdır, dedi. Râvî der ki : Bunun üzerine : «Ehl-i kitâb'dan öyleleri vardır ki; Allah'a, size indirilen ve kendilerine indirilmiş olana Allah'a hûşû' duyarak inanırlar.» âyet-i kerîme'si nâzil oldu.

Hâkim sonra der ki : Bu, isnâdı sahih bir hadîstir, ancak Buhârî ve Müslim tahrîç etmemişlerdir, der.

Ebu Dâvûd diyor ki : Bize Muhammed İbn Amr er-Râzî... Hz. Âişe'den rivâyet etti ki, o şöyle demiştir : Necâşî öldüğünde biz, onun kabri üzerinde bir nûr görüldüğünden bahsederdik.

İbn Ebu Necîh Mücâhid'in «Ehl-i kitâb'dan öyleleri vardır ki...» âyet-i kerîme'sinden ehl-i kitâb'dan müslümanların kastedildiğini söylediğini nakletmiştir.

Abbâd İbn Mansûr şöyle diyor : Hasan el-Basrî'ye : «Ehl-i kitâb'dan öyleleri vardır ki Allah'a, size indirilen ve kendilerine indirilmiş olana, Allah'a huşû' duyarak inanırlar.» âyetini sordum. Şöyle cevâp verdi : Bunlar, Muhammed (s.a.) den önceki ehl-i kitâb'dır. O'na uydular ve islâm'ı tanıdılar. Böylece Allah Teâlâ da kendilerine Muhammed (s.a.) den önceki îmânları ve Muhammed (s.a.) e uymaları sebebiyle iki ecir (mükâfat) birden verdi.

Bunu İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir.

Buhârî ve Müslim'de Ebu Mûsâ'dan rivâyet edilen bir hadîste Rasûlullah (s.a.), Üç sınıf vardır ki, onların ecirleri iki kere verilir : Bunlar arasında birisi de ehl-i kitâb'dan olup da hem kendi peygamberine ve hem de bana inanan adamdır, buyurmuştur.

Allah Teâlâ : «Allah'ın âyetlerini az bir pahaya değişmezler.» buyuruyor ki; onlar kendilerinden rezîl ve alçak bir grubun yaptığı gibi sahib oldukları bilgileri gizlemezler, bilakis bilgilerini karşılıksız olarak bolca dağıtırlar. İşte bunun içindir ki; Allah Teâlâ : «İşte onların ecirleri Rabları katındadır. Allah şüphesiz hesâbı çabuk görendir.» buyurmuştur.

Allah Teâlâ : «Ey îmân edenler, sabredin, sebât gösterin, düşmana karşı durun...» buyuruyor. Hasan el-Basrî der ki : Bu âyet-i kerîme; îmân edenlerin Allah'ın kendileri için seçtiği dinleri —ki bu İslâm'dır— uğrunda sabretmelerini, müslüman olarak ölünceye kadar, ister darlıkta olsunlar, ister bollukta olsunlar, ister sevinç içinde olsunlar, ister sıkıntı içinde olsunlar dinlerini bırakmamalarını ve düşmanlarına karşı sabır ve sebât göstermelerini emrediyor.

Aynı görüş selef ulemâsından bir çoğu tarafından da söylenmiştir.

Âyet-i kerîme'deki (المرابطة) «düşmana karşı durmak» kelimesine gelince : Bu, ibâdet yerine devâm ve sebât etmedir. Bunun namazdan sonra namazı beklemek olduğu da söylenmiştir ki, bunu İbn Abbâs, Sehl İbn Huneyf, Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî ve başkaları söylemişlerdir.

İbn Ebu Hâtim burada, Müslim ve Neseî'nin Mâlik İbn Enes'den rivâyet ettikleri şu hadîsi zikretmektedir : Alâ İbn Abdurahmân İbn Ya'kûb... Ebu Hüreyre'den, rivâyet eder ki Rasûlullah şöyle buyurmuştur :

Allah'ın kendisiyle hatâları sildiği ve dereceleri yükselttiği şeyi size haber vereyim mi? Zorluklara (hoşlanılmıyan şeylere) rağmen abdesti güzelce almak, mescidlere giderken adımların çokluğu, bir namazdan sonra diğer bir namazı beklemek. İşte ribât budur, işte ribât budur, işte ribât budur.

İbn Merdûyeh der ki : Bize Muhammed İbn Ahmed... Ebu Seleme İbn Abdurrahmân'dan rivâyet etti ki o şöyle demiştir : Bir gün Ebu Hüreyre bana gelerek; «Ey îmân edenler, sabredin, sebât gösterin, düşmana karşı durun...» âyeti ne hakkında nâzil olmuştur? biliyormusun ey kardeşimin oğlu? diye sordu. Ben, hayır, deyince şöyle devâm etti : Rasûlullah (s.a.) zamanında onların sab u sebât gösterecekleri ve düşmana karşı duracakları bir harp yoktu. Bu âyeti ancak mescidleri i'mâr eden, namazları vakitlerinde kılan, sonra oralarda (mescidlerde) Allah'ı zikredenler hakkında nâzil olmuştur. Onlar hakkında beş vakit

namaza «sabredin,» nefislerinize ve arzularınıza karşı da «sabırlı olun» ve mescidlerinizde «sebât göstererek durun,» oralara devâm edin. Aleyhinize olan şeylerde «Allah'dan sakının ki, felâh bulasınız.» buyurdu.

Hâkim de Müstedrek'inde Sâid İbn Mansûr tarîkı ile aynı hadîsi Ebu Hüreyre'den rivâyet etmiştir.

İbn Cerîr der ki : Bana Ebu Sâib... Hz. Ali (r.a.) den rivâyet etti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Günâhları ve hatâları örten şeyi size göstereyim mi? Zorluklara rağmen abdesti güzelce almak ve namazdan sonra başka bir namazı beklemek. İşte ribât budur.

Yine İbn Cerîr diyor ki : Bana Mûsâ İbn Sehl... Câbir İbn Abdullah'dan rivâyet etti ki, Rasûlullah (s.a.) : Allah'ın hatâları sildiği ve günâhları örttüğü şeyi size göstereyim mi? buyurdular. Biz : Evet ey Allah'ın Rasülü, deyince de : Abdesti yerli yerince almak, mescidlere giderken atılan adımların çokluğu ve namazdan sonra diğer bir namazı beklemek. İşte ribât budur, buyurdular.

İbn Merdûyeh der ki : Bana Muhammed İbn Ali... Ebu Eyyûb (r.a.) den rivâyet etti ki, o şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) bizim karşımızda durup; size Allah'ın kendisiyle günâhları sildiği ecirleri büyülteceği şeyi göstereyim mi? diye sordular. Biz; evet ey Allah'ın Rasûlü o nedir? dedik. Zorluklara (hoşlanılmıyan şeyler) rağmen abdesti güzelce almak, mescidlere doğru atılan adımların çokluğu ve namazdan sonra diğer bir namazı beklemek, buyurarak devâmla; işte bu, Allah Teâlâ'nın : «Ey îmân edenler, sabredin, sebât gösterin, düşmana karşı durun, ve Allah'tan sakının ki, felâh bulasınız.» âyetidir. İşte bu mescidlerdeki ribâttır, buyurdular.

Hadîs, bu şekliyle gerçekten garîbtir.

Abdullah İbn Mübârek der ki... Dâvûd İbn Sâlih rivâyet edip dedi ki, Bana Ebu Seleme İbn Abdurahmân; ey kardeşimin oğlu, «sabredin, sebât gösterin, düşmana karşı durun» âyeti ne hakkında nâzil olmuştur biliyor musun? diye sordu. Ben, bilmiyorum deyince; ey kardeşimin oğlu, Rasûlullah (s.a.) zamanında düşmana karşı durup beklenecek bir harp yoktu. Fakat o, namazdan sonra diğer bir namazı beklemektir, dedi.

Bu hadîsi İbn Cerîr rivâyet etmiştir. Bu anlamdaki İbn Merdûyeh'in rivâyeti daha önce geçmişti ki, o da Ebu Hüreyre'nin sözü idi. Allah en iyisini bilir.

Buradaki «Murâbata» dan harpte düşmana karşı durup (nöbet beklemek,) İslâm hudûtlarındaki gedikleri koruyarak düşmanların müslümanların memleketlerine girmesine engel olmanın kastedildiği de söylenmiştir ki, buna teşvîk zımnında hadîsler vârid olmuş ve bunun sevabının çokluğu anlatılmıştır.

Buhârî'nin Sahîh'inde Sehl İbn Sa'd es-Sâidî'den rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :

رِبَاطُ يَوْمٍ فِي سَبِيلِ اللهِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا عَلَيْهَا

Allah yolunda bir gün (cephede) nöbet beklemek dünyadan ve dünyadaki şeylerden daha hayırlıdır.

Müslim... Selmân el-Fârisî'den rivâyet ediyor ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Bir gün, bir gece nöbet tutmak bir aylık oruç ve ibâdetten daha hayırlıdır. Eğer (o esnâda) ölürse yapmakta olduğu ameli onun lehine devâm eder, rızkı ona verilir, fettân'dan (şeytândan) da emîn olur.

İmâm Ahmed diyor : Bize İshâk İbn İbrâhîm... Fudâle İbn Ubeyd'den rivâyet etti ki, o Rasûlullah (s.a.) ın şöyle buyurduklarını işittim, demiştir : Her ölenin ameli sona erdirilir. Allah yolunda (cephede) nöbet beklerken ölen hâriç. Zîrâ onun ameli kıyâmet gününe kadar artar ve kabir fitnesinden de emîn olur.

Ebu Dâvûd ve Tirmizî de Ebu Hânî el-Havlânî hadîsinden aynı şekilde rivâyet etmişler ve Tirmizî; bu, hasen, sahîh bir hadîstir, demiştir.

Hadîsi İbn Hibbân da Sahîh'inde tahrîc etmiştir.

İmâm Ahmed rivâyet ediyor : Yahyâ İbn İshâk... Ukbe b. Âmir'den naklediyor ki, o şöyle demiştir : Rasûlullah (sa..) ın şöyle buyurduğunu işittim. Allah yolunda (düşmana karşı harpte) nöbet bekleyen kişi dışında her ölünün ameli sona erdirilir. Onun ameli ise Allah kendisini yeniden diriltene kadar devâm eder. Ve fettân'dan (şeytân) da emîn olur.

Hâris İbn Muhammed İbn Ebu Usâme de hadîsi Abdullah İbn Yezîd'den rivâyet etmiştir. Ancak onun hadîsinde, «Fettân'dan emîn olur» kısmı, yoktur. İbn Lehîa —seneddeki râvî— hadîsin hasen olduğunu belirtir.

Özellikle daha önce geçen şâhidlerde bunu te'yîd etmektedir.

Ebu Abdullah Muhammed İbn Yezîd İbn Mâce Sünen'inde der ki : Bize Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ... Ebu Hüreyre'den rivâyet etti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Kim Allah yolunda (cephede düşmana karşı) nöbet beklerken ölürse, daha önceden yapageldiği sâlih amelleri onun lehine devâm eder ve kendisine rızkı verilir. Fettân'dan da emîn olur ve Allah Teâlâ kıyamet günü o kişiyi korkudan emîn olarak diriltir.

Aynı hadîsin diğer bir tarîkı şöyledir :

İmâm Ahmed der ki : Bize Mûsâ... Ebu Hüreyre'den rivâyet etti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Kim düşmana karşı du-

rurken ölürse; kabir fitnesinden korunur, büyük korkudan (kıyâmetin kopması) emîn olur, cennetten bir rüzgâr kendisine rızkını estirir, ve kıyâmete kadar ona murâbıt sevâbı yazılır.

İmâm Ahmed der ki : Bize İshâk İbn Îsâ... Ümmü Derdâ'dan rivâyet etti —ki Ümmü Derdâ hadîsi merfû' olarak rivâyet etmiştir— ki, o şöyle demiştir : Kim müslümanların sâhillerinden birinde üç gün nöbet beklerse; onun için bir sene nöbet beklemek yerine geçer.

İmâm Ahmed der ki : Bize Muhammed İbn Ca'fer'in, Mûs'ab İbn Sâbit İbn Abdullah İbn Zübeyr'den rivâyetine göre; Hz. Osmân (r.a.) minberde hutbe okurken şöyle demiştir : Size Rasûlullah (s.a.) dan işitmiş olduğum bir sözü nakledeceğim. Bunu size aktarmama sadece size karşı cimri davranmam engel olabilirdi. Rasûlullah (s.a.) ın şöyle buyurduğunu işittim :

Allah yolunda bir gece bekçilik yapmak (nöbet beklemek) gündüzü oruçlu geçirilen ve gecesi ibâdetle ihyâ edilen bin geceden daha hayırlıdır.

Hadîsin diğer bir tarîktan rivâyeti şöyledir :

Tirmizî der ki : Hasan İbn Ali'nin Hz. Osman İbn Affân (r.a.) ın kölesi Zühre İbn Ma'bed'den rivâyetine göre; o, Hz. Osmân (r.a.) ın minberde şöyle dediğini işitmiş : Rasûlullah (s.a.) dan duyduğum bir sözü, sizin yanımdan dağılıp (ayrılıp) gitmenizi istemediğim için gizlemiştim. Sonra da bunu size nakletmeyi münâsip gördüm. Kişi ondan kendine uygun geleni seçsin. Rasûlullah (s.a.) ın şöyle buyurduğunu işittim : Allah yolunda (harpte) bir gün nöbet beklemek, bunun dışındaki yerlerde geçirilen bin geceden daha hayırlıdır.

Tirmizî hadîsin bu şekliyle hasen ve garîb bir hadîs olduğunu söyler. Buhârî, hadîsin senedinde ismi geçen ve Hz. Osmân'ın kölesi Ebu Sâlih'in isminin Bürkân, Tirmizî hâriç diğerleri ise Hâris olduğunu söylemişlerdir. Doğrusunu Allah bilir.

Hadîsi, Leys İbn Sa'd ve Abdullah İbn Lehîa tarîkı ile rivâyet eden İmâm Ahmed'in rivâyetinde şu fazlalık vardır : Kişi dilediği gibi (harpte) nöbet beklesin. Teblîğ ettim mi? Orada bulunanlar; evet, dediler. Hz. Osmân da devâmla; Allah'ım şâhid ol, dedi.

Ebu Îsâ Tirmizî der ki : Bize Abdullah İbn Ebu Ömer'in... Muhammed İbn el-Münkedir'den rivâyet ettiğine göre, o şöyle demiştir : Selmân el-Fârisî kendisine âit bir karakolda olan Şürahbil İbn Simt'e uğradı. Şürahbil ve arkadaşlarına orada durmak (beklemek) zor geliyordu. Selmân; ey İbn Simt, Rasûlullah (s.a.) dan işittim ki, o şöyle buyurdu : Allah yolunda bir gün nöbet beklemek, bir aylık oruç ve ibâdetten daha üstündür —ya da daha hayırlıdır— Kim o sırada ölürse kabir fitnesinden korunur ve ameli kıyâmet gününe kadar kendisi için artar.

Bu hadîsi bu şekliyle sadece Tirmizî rivâyet etmiş ve hadîsin ha-

sen olduğunu söylemiştir. Bazı nüshalarda ise hadîsin muttasıl olmadığı ve İbn el-Münkedir'in Selmân el-Fârisî'ye yetişmediği kaydedilmiştir.

Ben derim ki : Anlaşıldığına göre Muhammed İbn el-Münkedir hadîsi Şurahbil İbn es-Simt'den duymuştur.

Müslim ve Neseî de Mekhûl ve Ebu Ubeyde İbn Ukbe tarîkıyla... Selmân el-Fârisî'den rivâyet etmiştir ki; efendimiz : Bir gün nöbet beklemek, bir aylık oruç ve ibâdetten daha hayırlıdır. Eğer ölürse yapmakta olduğu ameli devâm eder, rızkı kendine gönderilir ve fettân (şeytân) dan emîn olur.

Müslim'in rivâyeti daha önce geçmişti.

İbn Mâce der ki : Bize Muhammed İbn İsmâîl İbn Semüre'nin... Übeyy İbn Kâ'b'dan rivâyet ettiğine göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular : Allah yolunda ve sevâbını Allah'dan bekleyerek müslümanlara zarar gelecek yerlerde Ramazân ayı dışında bir gün nöbet beklemek; orucuyla kıyâmıyla yüz senelik ibâdetten daha üstündür. Yine Allah yolunda ve sevâbını Allah'tan umarak, müslümanlara zarar gelebilecek yerlerde Ramazân ayında bir gün nöbet beklemek —orucuyla, kıyâmıyla bin senelik ibâdetten— Allah katında sevâbça daha ulu ve üstündür. Eğer Allah, kendisini âilesine sağ sâlim döndürürse bin senelik kötülüğü yazılmaz, iyilikleri ise yazılır ve nöbet bekleme sevâbı kıyâmete kadar artarak devâm eder.

Bu hadîs garîb olduğu gibi, bu haliyle münkerdir. Zîrâ hadîsin isnâdındaki Ömer İbn Subeyh müttehemdir.

İbn Mâce der ki : Bize Îsâ İbn Yûnus'un Enes İbn Mâlik'ten rivâyetine göre; o, Rasûlullah (s.a.) ın şöyle buyurduğunu işitmiş : Allah yolunda bir gece nöbet beklemek, kişinin âilesi yanındaki bin senelik oruç ve ibâdetinden daha üstündür. Sene 360 gündür. Bir gün ise bin sene gibidir.

Bu da garîb bir hadîs olup Ebu Zür'a ve imâmlardan bir çokları hadîsin senedindeki Saîd İbn Hâlid'in zayıf olduğunu söylerken, Ukaylî hadîsine tâbi olunmaz; İbn Hibbân onunla delil getirilmez; Hâkim de, Enes'den uydurma hadîsler rivâyet etmiştir, demişlerdir.

İbn Mâce der ki : Bize Muhammed İbn Sabbâh'ın... Ukbe İbn Âmir'den rivâyetine göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular : Allah, bekçilik yapan bekçilere rahmet etsin.

Hadîsin senedinde Ömer İbn Abdülazîz ile Ukbe İbn Âmir arasında kopukluk vardır. Hadîs, munkatı' hadîstir. Zîrâ Ömer İbn Abdülazîz, Ukbe İbn Âmir'e yetişmemiştir. Allah en doğrusunu bilir.

Ebu Dâvûd der ki : Bize Ebu Tevbe'nin... Sehl İbn el-Hanzaliyye'den rivâyetine göre; onlar Huneyn günü Rasûlullah (s.a.) ile birlikte yatsı vaktine kadar yürüyüşe devâm etmişler ve Rasûlullah (s.a.) ile

birlikte iken namaz vakti girmiş. Atlı bir adam gelerek efendimiz'e; ey Allah'ın Rasûlü, önünüzden gittim ve falanca dağa çıktım. Hevâzin kabîlesinin bütün kadınlarının, eşyâları ve koyunları ile Huneyn'de toplandıklarını gördüm, dedi. Rasûlullah (s.a.) gülümseyerek : Onlar yarın inşâallah müslümanların ganîmeti olacak, buyurup, bu gece kim bize koruculuk yapar? diye sordular. Enes İbn Ebu Mersed; ben, ey Allah'ın Rasûlü, dedi. Rasûlullah (s.a.) ın; bir bineğe bin, emrine uyarak bir ata bindi ve Allah Rasûlüne geldi. Efendimiz ona; en yüksek yerine varıncaya kadar şu vâdî tarafına git. Gece senin tarafından (bize) baskın olmasın, buyurdular. Sabah olunca Rasulûllah (s.a.) namaz kılacağı yere çıktı ve iki rek'at namaz kıldıktan sonra; atlınızı farkettiniz mi? buyurdular. Bir adam; ey Allah'ın Rasûlü hissetmedik, dedi ve (nâfile) namaz kılmaya başladı. Rasûlullah (s.a.) namazda iken (o) vâdiye doğru döndüler. Nihâyet namazı bitirince : Müjdeler olsun size, atlınız geldi, buyurdular. Biz vâdîde ağaçların aralarına bakınırken, o çıkageldi, Rasûlullah (s.a.) ın önünde durdu ve; Allah Rasûlünün bulunduğu vâdînin en yüksek noktasına kadar gittim. Sabah olunca her iki vâdînin de tepesine çıktım, oralardan baktım ve hiç kimseyi göremedim, dedi. Efendimiz : Gece hiç atından indin mi? diye sordu. O; hayır, sadece namaz kılmak ve def-i hâcet için indim, dedi. Rasûlullah (s.a.) : (Cenneti) kendine vâcib kıldın, artık bir şey yapmak senin için gerekmez, buyurdu.

Hadîsi Neseî de Muhammed İbn Yahyâ İbn Muhammed İbn Kesîr'den, o da Ebu Tevbe —ki Rebî' İbn Nâfi'dir— den rivâyet etmiştir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Zeyd İbn el-Habbâb... Ebu Reyhâne'den rivâyet etti ki; o şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) ile bir gazvede idik. Bir gece yüksek bir yere gelerek, orada geceledik. Hava o kadar soğuktu ki, içimizden yerde bir çukur kazarak oraya giren ve kalkanını (soğuktan korunmak üzere) üzerine örtenleri gördüm. Ashâbının bu halini gören Rasûlullah (s.a.) : Bu gece bizi kim bekleyecek? (kim bize koruculuk yapacak) Ona duâ edeceğim ve onun bundan dolayı üstünlüğü olacak, buyurdular. Ansârdan birisi : Ben, ey Allah'ın Rasûlü, dedi. Efendimiz ona; yaklaş, buyurdular. O da yaklaştı. Sordular; sen kimsin? Ansârî ismini söyledi. Rasûlullah (s.a.) duâya başladı ve o kadar çok duâ buyurdu ki, Ebu Reyhâne şöyle anlatır : Rasûlullah (s.a.) ın ettiği duâyı işitince; ben diğer (koruculuk yapacak) kişiyim, dedim. Efendimiz; yaklaş, buyurdular. Yaklaştım. Sen kimsin? buyurdular. Ben Ebu Reyhâne'yim, dedim. Bana da ansârîye yaptığı duâdan az olmak üzere duâ ettiler ve : Allah korkusundan yaşaran —ya da ağlayan— gözle Allah yolunda uykusuz kalan göz, ateşe (cehenneme) harâm kılındı, buyurdular.

Tirmizî der ki : Bize Nasr İbn Ali'nin... İbn Abbâs'dan rivâyet ettiğine göre; o, Rasûlullah (s.a.) ın şöyle buyurduğunu işitmiş : İki göz var ki ateş onlara dokunmaz. Allah korkusundan ağlayan göz ve Allah yolunda koruculuk yaparken geceleyen göz.

Tirmizî bu hadîsin hasen, garîb olduğunu söyledikten sonra, bunu sadece Şuayb İbn Ruzeyk tarîkıyla biliyoruz, der ve bu konuda Osmân ve Ebu Reyhâne'nin de hadîsinin bulunduğunu ilâve eder ki, bu daha önce geçmiştir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Yahyâ İbn Ğaylân... Muâz İbn Enes'ten rivâyet etti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular : Kim müslümanlara zarar edebilecek yerde (hudûtta) hükümdârın verdiği ücret karşılığı değil de, sevâbını Allah'tan bekleyerek Allah yolunda koruculuk yaparsa ateşi iki gözüyle son derecede az bir miktar dışında görmeyecektir. Nitekim Allah Teâlâ : «İçinizde ona uğramayacak kimse yoktur.» (Meryem, 71) buyurmuştur.

Hadîsi rivâyette İmâm Ahmed tek kalmıştır.

Buhârî'nin Sahîh'inde Ebu Hüreyre'den rivâyet ettiğine göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :

تَعِسَ عَبْدُ الدِّيْنَارِ وَعَبْدُ الدِّرْهَمِ وَعَبْدُ الْخَمِيْصَةِ اِنْ اُعْطِيَ رَضِيَ وَ اِنْ لَمْ يُعْطَ سَخِطَ تَعِسَ وَانْتَكَسَ وَ اِذَا شِيْكَ
فَلَا انْتَقَشَ طُوْبٰى لِعَبْدٍ آخِذٍ بِعِنَانِ فَرَسِهٖ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اَشْعَثَ رَأْسُهٗ مُغْبَرَّةٍ قَدَمَاهُ اِنْ كَانَ فِي الْحِرَاسَةِ كَانَ
فِي الْحِرَاسَةِ وَ اِنْ كَانَ فِي السَّاقَةِ كَانَ فِي السَّاقَةِ اِنِ اسْتَأْذَنَ لَمْ يُؤْذَنْ لَهٗ وَ اِنْ شَفَعَ لَمْ يُشَفَّعْ

Dînâr, dirhem, giyim-kuşam kulları yok olsun (helâk olsun), verilirse hoşnûd olur, verilmezse kızar. Yok olsun, tersine dönsün, diken batırılırsa dikeni çıkarılmasın. Allah yolunda atının dizginine sarılan, saçı-başı birbirine karışan, ayakları toz-toprağa bulanan kula ne mutlu. Bekçilik yapıyorsa, (gerçek) bekçilikte, geri saflarda bulunacaksa arka saflarda olur. Bir meclise girmek için izin isterse izin verilmez. Bu konuda şefâatte bulunursa şefâatı kabul edilmez.

Bu konuda zikredilmesi mümkün olan hadîsleri buraya kadar zikretmiş olduk. Bol bol nimetlerinden dolayı yıllar ve günler boyu Allah'a hamd olsun.

İbn Cerîr der ki : Bize Müsennâ... Zeyd İbn Eslem'den rivâyet etti ki; o şöyle demiştir : Ebu Ubeyde (r.a.) Hz. Ömer (r.a.) e mektup yazarak ona Rûmların çokluğunu ve onlardan çekindiği husûsları bildirdi. Hz. Ömer (r.a.) ona cevâb olarak şöyle yazdı : Mü'min kulun başına bir darlık, bir zorluk ve sıkıntı geldiğinde, Allah bundan sonra bir genişlik ve ferâhlık yaratır. Zorluk, aslâ iki kolaylığı alt etmeyecektir.

Zîrâ Allah Teâlâ kitâb'ında : «Ey îmân edenler sabredip sebât edin, düşmana karşı durun ve Allah'tan sakının ki felâh bulasınız...» buyurmuştur.

Hâfız İbn Asâkir; Abdullah İbn el-Mübârek'in hayat hikâyesinde, Muhammed İbn İbrâhîm İbn Ebu Sekîne kanalıyla şunu nakleder: Abdullah İbn el-Mübârek Tarsûs'ta bana şu beytleri yazdırdı. Oradan gitmek üzereydi. 170 yılında onu benimle beraber Fudayl İbn İyad'a okudu. Bir rivâyete göre de 177 yılında okumuştur :

يا عابدَ الحرمين لو ابصَرتَنا ... لَعَلِمتَ أنك فى العبادة تلعبُ
مَن كان يخضب خدّه بدموعه ... فجورنا بدمائنا تتخضب
أوكان يتعب خيله فى باطل ... فخيولنا يوم الصُبيحة تتعبُ
ريح العبير لكم ونحن عبيرُنا ... وهج السنابك والغبار الأطيب
ولقد أتانا من مَقال بيننا ... قول صَحيح صادق لايكذبُ
لايستوى وغبَارَ خيل الله فى ... أنف امرئ ودخانَ نار تلهَبُ
هذا كتاب الله يَنطق بيننا ... ليس الشهيد بميت، لايكذبُ

Ey, Mekke'de, Medîne'de ibâdet edenler görseydiniz eğer bizi;
Anlardınız o zaman ibâdet ile eğlendiğinizi.

Ey, yanaklarını boyayanlar gözyaşlarıyla;
Boynumuzdur bizim boyanan kanlarımızla.

Veya, atıyla boş yere eğlenip duranlar,
Atlarımızdır bizim sabah erken yorulanlar.

Sizin için güzel koku saçan rüzgârdır.
Bizim kokumuzsa atların nalları ve kalkan tozlardır.

Geldi söz bize o yüce peygamberimizden;
Bir söz ki doğru, sağlam ve yalanlanmayan.

Hiç birleşir mi Allah yolundaki atların tozuyla
Alevli ateşin dumanı, kişinin burnunda?

İşte Allah'ın kitâbı, haykırıyor peygamberimiz de :
«Ölü değildir şehîd aslâ.» ve o, yalanlanamaz da.

(B. K.)

(.....)

Mansûr İbn el-Mu'temir... Ebu Hüreyre'den rivâyet etti ki; o şöyle demiştir : Bir adam : Ey Allah'ın Rasûlü bana öyle bir amel öğret ki, onunla Allah yolunda mücâhede edenlerin sevâbına nâil olayım, dedi. Allah'ın Rasûlü : Hiç durmadan namaz kılar, hiç iftâr etmeden oruç tutabilir misin? diye sordu. Adam : Ey Allah'ın Rasûlü ben buna gücü yetmiyecek kadar zayıfım, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) : Nef-

sim kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki; buna gücün yetseydi (de yapsaydın) bile yine de Allah yolunda cihâdda bulunanlara erişemezdin. Bilmedin mi ki mücâhidin atı, kendisi üzerinde olmadan bile bir iki adım atsa bu yüzden o mücâhide iyilikler (sevâbı) yazılır, buyurdular.

Allah Teâlâ : Bütün işlerinizde ve her halde Allah'tan sakının, korkun ki, dünya ve âhirette felâh bulasınız, buyuruyor. Allah Rasûlü de Muâz'ı Yemen'e gönderirken : Nerede olursan ol, Allah'tan sakın. Kötülüğün peşinden onu silecek bir iyilik yap. İnsanlara (dâimâ) iyi muâmelede bulun, buyurmuşlardı.

İbn Cerîr Taberî der ki : Yûnus'un... Muhammed İbn Kâ'b'dan rivâyetine göre; o, «Allah'tan sakının ki, felâh bulasınız.» âyeti hakkında şöyle derdi : Benimle sizin aranızdaki şeylerde benden sakının ki, yarın bana kavuştuğunuzda felâha eresiniz.

Âl-i İmrân sûresinin sonu. Hamd ve minnet Allah'adır. O'ndan kitâb ve sünnet üzre ölmek dileriz.

ÂL-İ İMRÂN SÛRESİNİN

SONU

NİSÂ SÛRESİ

NİSÂ SÛRESİ

Avfî; İbn Abbâs'tan rivâyetle Nisâ sûresinin Medîne'de nâzil olduğunu söylemiştir. İbn Merdûyeh de Abdullah İbn Zübeyr ve Zeyd İbn Sâbit'den, Abdullah İbn Lehîa tarîkıyla... İbn Abbâs'tan rivâyet ediyor ki; o şöyle demiştir : Nisâ sûresi nâzil olunca Allah Rasûlü : Artık, bundan böyle hapis yok, buyurdular.

Hâkim, Müstedrek'inde der ki : Bize Ebu'l-Abbâs Muhammed İbn Ya'kûb'un... Abdurrahmân İbn Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre, Abdullah İbn Mes'ûd şöyle demiştir : Nisâ sûresinde beş âyet vardır ki, onlarla birlikte dünya ve dünyadaki şeylerin benim olması beni onun kadar sevindirmezdi. Onlar :

«Allah şüphesiz zerre kadar haksızlık yapmaz...» (Nisâ, 40), «Size yasaklanan büyük günâhlardan kaçınırsanız...» (Nisâ, 31), «Allah kendisine ortak koşmayı bağışlamaz. Bundan başkasını dilediğine bağışlar.» (Nisâ, 48), «Onlar kendilerine yazık ettikleri zaman sana gelip...» (Nisâ, 64), «Kim bir kötülük yapar veya kendine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse Allah'ın Ğafûr ve Rahîm olduğunu görür.» (Nisâ, 110) âyetleridir. Hâkim, şâyet hadîsin isnâdındaki Abdurrahmân, babasından işitmişse —ki bunda ihtilâf edilmiştir— hadîsin isnâdı sahîhtir, demiştir.

Abdürrezzâk der ki : Bize Ma'mer'in bir adamdan, onun da İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; Nisâ sûresindeki bu beş âyet hakkında İbn Mes'ûd şöyle demiştir : Muhakkak ki onlar (âyetler) benim için bütünüyle dünyadan daha sevimlidir. Bunlar da :

«Size yasaklanan büyük günâhlardan kaçınırsanız...» (Nisâ, 31), «Allah şüphesiz zerre kadar haksızlık yapmaz...» (Nisâ, 40), «Allah kendisine ortak koşmayı bağışlamaz. Bundan başkasını dilediğine bağışlar.» (Nisâ, 48), «Kim bir kötülük yapar veya kendisine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse, Allah'ın Ğafûr ve Rahîm olduğunu görür.» (Nisâ, 110), «Allah ve peygamberlerine îmân edip onların birini

diğerinden ayırmayanlara, işte onlara; Allah, mükâfâtlarını verecektir. Allah Ğafûr, Rahîm olandır.» (Nisâ, 152) âyetleridir.

Hadîsi İbn Cerîr el-Taberî rivâyet etmiştir. Yine İbn Cerîr Sâlih el-Mürrî tarîkıyla... İbn Abbâs'tan rivâyet eder ki, o şöyle demiştir : Nisâ sûresinde nâzil olan 8 âyet bu ümmet için üzerine güneşin doğup battığı herşeyden daha hayırlıdır. Birincisi : «Allah size bilmediklerinizi açıkça bildirmek, sizden öncekilerin yollarını size göstermek ve tevbelerinizi kabul etmek ister. Allah Alîm'dir, Hakîm'dir.» (Nisâ, 26)

İkincisi : «Allah sizin tevbelerinizi kabul etmek ister. Şehvetlerine uyanlar da sizin büyük bir sapıklığa düşmenizi isterler.» (Nisâ, 27)

Üçüncüsü : «Allah (teklîfleri) sizden hafîfletmek istiyor. Çünkü insan, zayıf yaratılmıştır.» (Nisâ, 28) âyetleridir. İbn Cerîr kalan beş âyet-i kerîme için Abdullah İbn Mes'ûd'un sözünü —yani onun zikrettiği beş âyeti— aynen zikreder.

Hâkim, Ebu Nuaym tarîkıyla... İbn Ebu Müleyke'den İbn Abbâs'ın: Nisâ sûresini benden sorun, zîrâ Kur'an-ı Kerîm'i ben, daha küçükken okumuşumdur, dediğini rivâyet eder ve bu hadîs Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahîhtir, fakat tahrîc etmemişlerdir, der.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ﴿١﴾

(Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla)

1 — Ey insanlar; sizi bir tek nefisten yaratan, ondan eşini vareden ve ikinizden birçok erkek ve kadın üreten Rabbınızdan korkun. Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'dan korkun da, akrabâlık bağını kesmekten sakının. Muhakkak ki Allah; sizin üzerinizde tâm bir gözeticidir.

İlk Yaratılış

Allah Teâlâ yaratıklarına kendisinden korkmalarını —ki bu korkma; eşi ve ortağı olmayan tek Allah'a ibâdet ve kulluktur— emrediyor,

kendilerini bir tek nefisten Âdem (a.s.) den, yarattığı gücüne, kudretine dikkatleri çekiyor. Ondan da eşini Havva (a.s.) yı var ettiğini bildiriyor. Allah Teâlâ Hz. Havvâ'yı, Hz. Âdem uyurken onun sol arka kaburga kemiğinden yaratmış, Hz. Âdem uyandığında Hz. Havvâ'yı görerek hoşlanmış ve birbirlerine ısınmış (yek diğerini yadırgamamış) lardır.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... İbn Abbâs'tan rivâyet ettiğine göre; o şöyle demiştir : Kadın erkekten yaratıldı ve Allah kadını erkeğe muhtâç kıldı. Kezâ erkeği topraktan (yerden) yaratan Allah onun da ihtiyâcını topraktan (yerden) kıldı. Kadınlarınızı hapsediniz. (Kadınlarınıza sahip olunuz.)

Sahîh bir hadîs-i şerîf'te şöyle buyurulur : Muhakkak ki, kadın kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Kaburga kemiğinin en eğri kısmı da üst tarafıdır. Eğer onu düzeltmeye kalkarsan kırarsın. Eğer ondan faydalanacaksan eğri olarak faydalanabilirsin.

Allah Teâlâ : «İkisinden (Hz. Âdem ve Hz. Havvâ (a.s.) dan) birçok erkek ve kadın (yaratan) üreten (onları sınıf sınıf, renk renk, nitelikleri ve dilleri ayrı ayrı, âlemin çeşitli köşelerine dağıtan) Rabbınızdan korkun. Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan (O'na itâat etmek sûretiyle) korkun da, akrabalık bağını kesmekten sakının.» buyuruyor.

İbrâhîm, Mücâhid ve Hasan burayı şöyle anlamaktalar : Kendisi adına senden şunu diliyorum demen gibi, Allah'tan korkun.

Dahhâk ise şöyle demektedir : Adına anlaşma ve akidler yaptığınız Allah'tan korkun. Akrabâlık bağlarını kesmekten sakınarak onlara iyi davranın gidip gelin. Bu sözler İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Hasan, Dahhâk, Rebî' (İbn Enes) ve bunların dışında birçoklarına âittir.

(.....)

Allah Teâlâ buyuruyor :

«Allah sizin üzerinizde (sizin herbir işinizi ve durumunuzu) tâm bir gözeticidir.»

Başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur : «Ve Allah her şeye şâhiddir.» (Bürûc, 9)

Sahîh bir hadîs-i şerîf'te : Sanki görüyormuşun gibi Allah'a ibâdet et. Eğer sen O'nu görmüyorsan bil ki O, seni görmektedir, buyurarak herşeyi görüp gözeten Allah'ın murâkabesine işâret edilmiştir. Yine bunun içindir ki; Allah Teâlâ burada yaratıkların aslının bir baba ve anneden olduğunu zikretmektedir. Böylece yekdiğerlerine sevgi besleyecekler, güçsüzlerine merhamet ve şefkat göstereceklerdir. Nitekim Sahîh-i Müslim'de Cerîr İbn Abdullah'dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîf'e göre; Mudar kabîlesinden fakîrlikleri sebebiyle eski-püskü elbiseler içinde bir grup geldiğinde; Rasûlullah (s.a.) öğle namazından son-

ra kalkıp halka bir hutbe îrâd etmiş; «Ey insanlar, sizi bir tek nefisten yaratan, ondan eşini var eden ve ikisinden birçok erkek ve kadın üreten Rabbınızdan korkun... Muhakkak ki Allah sizin üzerinizde tâm bir gözeticidir.» âyetinden sonra : «Ey îmân edenler, Allah'tan korkun. Ve herkes yarın için ne hazırladığına baksın.» (Haşr, 18) âyet-i kerîme'sini tilâvet buyurarak, ashâbını sadaka vermeye teşvîk etmiş böylece kimisi dînâr ve dirheminden, kimisi buğdayından, kimisi de hurmasından sadaka vermişti.

Müslim hadîsin tamâmını zikretmiştir.

İmâm Ahmed ve Sünen sahipleri de Abdullah İbn Mes'ûd'dan Hutbet'ül-Hâce de aynı hadîsi rivâyet etmişlerdir. Orada şu ilâve vardır : Sonra üç âyet-i kerîme okudu ki «Ey insanlar, sizi bir tek nefisten yaratan... Rabbınızdan korkun...» âyeti bunlardandı.

İZÂHI

Tek Nefis, Hz. Âdem mi?

Muhammed Abduh der ki : Burada tek bir nefisten maksad; ne zâhir bakımından, ne de nass bakımından Hz. Âdem değildir. Müfessirlerden bir kısmı derler ki : Bu gibi hitâblar ile Mekke halkı veya Kureyşliler kastedilir. Eğer bu görüş sahîh ise, buradan Kureyş oğullarının tek bir nefis olduğu anlamı çıkar ki, bu Kureyş kabîlesi veya Adnan oğullarıdır. Eğer hitap araplara ise tek bir nefîsten maksadın Ya'rûb ve Kahtân arapları olması muhtemeldir. Eğer bu hitâb İslâm'a çağırılan herkese, yani bütün milletlere yöneltilmiş bir davettir dersek, şüphesiz ki her millet bundan kendi inandığını anlayacaktır. Bütün insanların Âdem'in soyundan geldiğini kabul edenler tek bir nefis hitâbıyla Hz. Âdem'in kasdedildiğini anlayacaklardır. Ancak her insanın bir atası olduğuna inananlar, buradaki bir tek nefis ta'bîrini kendi inandıkları atalarına hamledeceklerdir. (...)

Burdaki tek bir nefis ta'bîrinden Hz. Âdem'in kasdedilmediğinin bir karînesi de «ve onlardan pek çok erkek ve kadınlar var etmiştir» kavlidir. Pek çok erkek ve kadınlar denirken ifâdeler nekire olarak kullanılmıştır. Halbuki bu tür ifâdede uygun olan, ma'rife olarak kullanılmasıydı ve onlardan bütün erkek ve kadınları varetmiştir denilmesiydi. Öyle ise bu ifâde nasıl bilinen tek bir kişiye Hz. Âdem'e hamledilebilir? Hitâb bütün milletleredir ve umûmîdir. Hz. Âdem'in insanlığın atası olduğu görüşü bütün milletlerce bilinen bir görüş değildir. Hz. Âdem'i ve Havvâ'yı tanımayan ve duymamış olan pek çok insan topluluğu vardır. Nûh peygamberin soyundan gelen meşhûr şecere İb-

ranîlerden alınmıştır. Çünkü beşeriyet tarihini Hz. Âdem'e bağlayan ve bunu yakın bir zamanla sınırlandıran İbrânîlerdir. Çinliler ise insanlığı bir başka ataya nisbet ederler ve onun tarihini İbrânîlerin bahsettikleri atanın tarihinden daha uzun zamana götürürler. İlmî araştırmalar ve antropolojik incelemeler, İbranîlerin tarihini reddeder niteliktedir. Biz müslümanlar ise, yahûdî tarihini doğrulamak zorunda değiliz. Eğer bu görüşü Hz. Mûsâ'ya malederlerse, Tevrât'da bu görüşün Hz. Mûsâ'ya âit olduğuna dâir güvenilir bir belgemiz yoktur. Muhammed Abduh der ki : Biz his ve aklın kavrayış alanının dışında kalan konularda sadece bizim peygamberimizin getirdiklerine dayanırız. Ve bu vahyin sınırları içerisinde dururuz. Fazla veya eksik bir şey söylemeyiz. Daha önce birçok kez söylediğimiz gibi, Allah Teâlâ insanlığın yaratıldığı canlının durumunu burada mübhem kılmış ve nekire olarak ifâde etmiştir. Öyleyse biz de aynı müphemlik içerisinde bırakırız. Firenk araştırıcılarının, her insan türünün bir atası olduğuna dâir görüşleri doğru çıkarsa, bu görüş bizim kitâbımız bakımından bir önem ifâde etmez. Halbuki bu konuda açık hüküm bulunan Tevrât hakkında önem ifâde eder. İşte bu durum; araştırıcıların Tevrât'ın Allah katından gelme ve ilâhî vahiy eseri olması konusunda şüpheye düşmelerine ve bunu reddetmelerine sebep olmaktadır.

Yine âyet-i kerîme'lerde; insanlara ey Âdemoğulları diye hitâb edilmesi bu görüşle çelişmez ve bütün insanların Âdem'in torunları olduğu konusunda kesin bir delil ifâde etmez. Hitâbın sıhhati bakımından kendilerine hitab tercîh edilen ve Kur'an'ın indiği zamanda bulunan insanların Hz. Âdem'in soyundan gelmiş olmaları yeterli olabilir. Bu husûs, Bakara sûresinin başında Âdem peygamberin kıssası anlatılırken geçmişti. Yine orada Âdem'den önce yeryüzünde bazı türlerin bulunduğu ve bunların yeryüzünde fesâd çıkarıp kanlar akıttığı konusu açıklanmıştı. Burada biraz daha izâh için deriz ki : Herne kadar müfessirlerin cumhûru buradaki «bir tek nefis» ifâdesini Hz. Âdem, diye tefsîr etmişlerse de, bu görüşlerini âyetin metninden veya zâhirinden almış değillerdir. Sadece onlarca gerçek kabul edilen bir mes'eleden yani Hz. Âdem'in insanlığın atası olması mes'elesinden hareket ederek bu görüşü belirtmişlerdir. (...)

Sufîlerden ve imâmiyye mezhebi mensûblarından nakledildiğine göre ehl-i kitâb'ın ve bizim bildiğimiz meşhûr Âdem'den önce pek çok Âdem'ler varmış. Bu husûs Rûh el-Meânî'de belirtilir. İmâmiyye'nin Câmî el-Ekber kitâbının müellifi 15. fasılda uzun bir haber nakleder ki, buna göre; Allah Teâlâ atamız Âdem'den önce 30 Âdem yaratmış. Her Âdem arasında bin sene varmış. Ve dünya onlardan sonra 50.000 yıl harab kalmış. Sonra 50 bin yıl i'mâr görmüş ve ardından atamız Âdem (a.s.) yaratılmış. Kezâ İbn Bâbeveyh, Tevhîd kitâbında Ca'fer

el-Sâdık'dan uzun bir söz nakleder ki, o şöyle demiş : Belki de siz Allah'ın sizden başka bir insan yaratmamış olduğunu kabul ediyorsunuz. Doğrusu Allah binlerce Âdem yaratmıştır. Siz bu Âdem'lerin sonuncususunuz. (...) (Reşîd Rızâ, Tefsîr el-Menâr, 323 - 325).

———oOo———

وَءَاتُوا۟ ٱلْيَتَٰمَىٰٓ أَمْوَٰلَهُمْ ۖ وَلَا تَتَبَدَّلُوا۟ ٱلْخَبِيثَ بِٱلطَّيِّبِ ۖ وَلَا تَأْكُلُوٓا۟ أَمْوَٰلَهُمْ إِلَىٰٓ أَمْوَٰلِكُمْ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ
حُوبًا كَبِيرًا ﴿٢﴾ وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا۟ فِى ٱلْيَتَٰمَىٰ فَٱنكِحُوا۟ مَا طَابَ لَكُم مِّنَ ٱلنِّسَآءِ مَثْنَىٰ وَثُلَٰثَ وَرُبَٰعَ ۖ فَإِنْ
خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا۟ فَوَٰحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَٰنُكُمْ ۚ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰٓ أَلَّا تَعُولُوا۟ ﴿٣﴾ وَءَاتُوا۟ ٱلنِّسَآءَ صَدُقَٰتِهِنَّ
نِحْلَةً ۚ فَإِن طِبْنَ لَكُمْ عَن شَىْءٍ مِّنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيٓـًٔا مَّرِيٓـًٔا ﴿٤﴾

2 — Yetîmlere mallarını verin. Temizi murdara değişmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin. Çünkü bu, büyük bir günâhtır.

3 — Eğer yetîm kızların haklarını gözetemeyeceğinizden korkarsanız; size helâl olan diğer kadınlardan ikişer, üçer ve dörder olmak üzere nikâhlayın. Şâyet aralarında adâlet yapamayacağınızdan endîşe ederseniz, o zaman bir tane almalısınız. Veya sahip olduğunuz câriye ile yetinmelisiniz. Bu, adâletten sapmamanıza daha uygundur.

4 — Kadınların mehirlerini seve seve verin. Şâyet ondan bir kısmını gönül hoşluğu ile size bağışlar iseler, onu âfiyetle yeyin.

Yetim Kızların Hakkı

Allah Teâlâ, yetîmler bâliğ olduklarında mallarının kendilerine verilmesini emrederek, onların mallarının kendi mallarına katılarak yenilmesini yasaklıyor ve «Temizi murdara değişmeyin» buyuruyor.

Ebu Sâlih'ten naklen Süfyân es-Sevrî : Senin için takdîr edilen helâl rızık; sana gelmeden önce acele ile harâm rızka (harâm rızık peşinden gitme) koşma, demiştir.

Saîd İbn Cübeyr der ki : İnsanların mallarından harâm olanı kendi helâl mallarınızla değiştirmeyin. Yine o şöyle diyor : Kendi helâl

malınızı saçıp savurup da onların harâm mallarını yemeyin.

Saîd İbn el-Müseyyeb ve Zührî de : Zayıf, çelimsiz malı vererek besili malı alma, demiştir.

İbrahîm en-Nehaî ve Dahhâk : Bozuk malı verip iyi malı alma, demişlerdir.

Süddî de şöyle der : Onlardan biri; yetîmin koyunlarından semiz koyunu alır ve yerine arık koyunu koyar, sonra da; «koyuna koyun,» derdi. İyi (ayarından) dirhem alır, yerine bozuk dirhem koyarak «dirheme dirhem» derdi.

«Onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin.» âyetinin tefsîrinde Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Mukâtil İbn Hayyân, Süddî ve Süfyân İbn Hüseyn : Karıştırıp da hepsini (birlikte) yemeyin, demişlerdir.

«Çünkü bu, büyük günâhtır.» âyetindeki (الخوب) kelimesini İbn Abbâs «günâh» olarak tefsîr etmiştir. İbn Merdûyeh'in Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre Rasûlullah (s.a.) a «çünkü bu, büyük bir günâhtır...» âyeti soruldu. Efendimiz ... büyük bir günâhtır, buyurdular. Ancak hadîsin senedinde bulunan râvîlerden, Muhammed İbn Yûnus zayıftır. İbn Abbâs'ın kavlinin benzeri Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Hasan, İbn Sîrîn, Katâde, Dahhâk, Mukâtil İbn Hayyân, Ebu Mâlik, Zeyd İbn Eslem ve Ebu Sinân'dan da rivâyet edilmiştir.

Sünen-i Ebu Dâvûd'da rivâyet edilen bir hadîs-i şerîf'te de bu âyetin anlamı «suçlarımızı (günâhlarımızı) ve hatâlarımızı bağışla» demektir.

İbn Merdûyeh, Ebu Uyeyne'nin kölesi Vâsıl'a varan bir senedle... İbn Abbâs'tan rivâyet eder ki; Ebu Eyyûb karısını boşamıştı da Rasûlullah (s.a.) ona : Ey Ebu Eyyûb, Ümmü Eyyûb'u boşamak günâhtır, buyurmuşlardı. İbn Sîrîn «hûb» kelimesinin «günâh» anlamında olduğunu söylemiştir.

Yine İbn Merdûyeh der ki : Bize Abdülbâkî'nin... Enes'ten rivâyetine göre; Ebu Eyyûb, Ümmü Eyyûb'u boşamak istedi ve Rasûlullah (s.a.) dan bu konuda izin istedi. Efendimiz : «Ümmü Eyyûb'u boşamak günâhtır, onu tut (boşama), buyurdular. Bu konuda İbn Merdûyeh ve Hâkim Müstedrek'inde, Ali İbn Âsım tarîkıyla... Enes İbn Mâlik'ten rivâyet ederler ki; o şöyle demiştir : Ebu Talha, Ümmü Süleym'i boşamak istedi. Rasûlullah (s.a.) da ona : Muhakkak ki, Ümmü Süleym'i boşamak günâhtır, bundan vazgeç, buyurdular.

Buna göre âyet-i kerîme'nin anlamı şöyledir : «(Yetîmlerin) mallarını kendi mallarınızla beraber yemeniz büyük bir günâh; büyük bir hatâdır, bundan sakının.»

Allah Teâlâ : «Eğer (kendileriyle evlendiğinizde) yetîm kızların haklarını gözetemiyeceğinizden korkarsanız; size helâl olan diğer ka-

dınlardan ikişer... nikâhlayın» buyuruyor. Sizden birinin yanında bir yetîm kız bulunur da, ona mehr-i misil vermeyeceğinden korkarsa, onun dışındaki kadınlara yönelsin (ve onları nikâhlasın). Zîrâ onlar çoktur ve Allah Teâlâ bu konuda bir darlık (zorlaştırma) da koymamıştır.

Buhârî der ki : Bize İbrâhîm İbn Mûsâ... Hz. Âişe (R. Anhâ) den rivâyet etti ki; birisinin (yanında) yetîm bir kız vardı. Onu kendine nikâhladı. Yetîm kızın bir hurmalığı vardı ve adam burayı da kendi elinde tutuyordu. Yetîm kıza kendinden bir şey (mehir) vermemişti. Bunun üzerine «Eğer (kendileri ile evlendiğinizde) yetim kızların haklarını gözetemeyeceğinizden korkarsanız...» âyeti nâzil oldu. Öyle sanıyorum ki : Kız hem bu hurmalıkta, hem de onun malında ortak idi de, demişti.

Yine Buhârî der ki : Bize Abdülazîz İbn Abdullah... Urve İbn Zübeyr'den rivâyet etti ki o, Hz. Âişe (R. Anhâ) ye «Eğer (kendileriyle evlendiğinizde) yetîm kızların haklarını gözetemiyeceğinizden korkarsanız...» âyetini sormuş, o da şöyle demiştir : «Ey kızkardeşimin oğlu, bir yetîm kız, velîsinin evindedir ve velîsinin malında ona ortaktır. Kızın malı ve güzelliği velîsinin hoşuna gider de başkasının vereceği mehir kadar mehir vermek sûretiyle onun mehrinde adâletli davranmaksızın onunla evlenmek ister. İşte bu durumda yetîm kızların mehirlerinde adâletli davranma ve âdet olan şekilde en yüksek mehri vermeksizin onlarla evlenmeleri yasaklanmış ve onların dışında hoşlarına gidecek kadınları nikâhlamaları emredilmiştir. Urve der ki : Hz. Âişe (R. Anhâ) şöyle dedi : «Halk bu âyetten sonra Rasûlullah (s.a.) dan (yine) sordular. (Fetvâ istediler). Allah Teâlâ da : «Kadınlar hakkında senden fetvâ istiyorlar...» (Nisâ, 127) âyetini indirdi.» Hz. Âişe (R. Anhâ) devâmla : Allah Teâlâ'nın : «Nikâhlanmayı istemediğiniz yetîm kızlar hakkında...» sözüne gelince bu; sizden birinin malı ve güzelliği az olduğunda yetîm kızdan yüzçevirmesidir. Bu âyetle malları ve güzellikleri az olduğunda onlardan yüz çevirmeleri nedeniyle adâletle olması dışında yetîm kadınlarla mal ve güzelliklerine göz dikerek evlenmekten men'edildiler.

Birden Fazla Kadınla Evlenme

Allah Teâlâ : «...İkişer, üçer ve dörder olmak üzere nikâhlayın...» buyuruyor. Onların (yetîm kızların) dışındaki kadınlardan dilediğinizi nikâhlayın. Dileyen iki, dileyen dört nikâhlasın. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de : «Hamd, ...melekleri ikişer, üçer, dörder; kanatlı elçiler kılan Allah'a mahsûstur.» (Fâtır, 1) buyuruyor ki; onlardan kiminin iki, kiminin üç ve kiminin de dört kanadı vardır. (Başka) delil olduğundan melekler için bu sayıların dışında kanat olmadığı anlaşıl-

maz. Bu âyette ise durum böyle değildir. Ve erkeklerin evlenebilecekleri kadın sayısı dörtle sınırlandırılmıştır ki, İbn Abbâs ve ulemanın cumhûru bu görüştedirler. Zîrâ burada makâm ihsân (da bulunma, nimet verme) ve mübâh kılma makâmıdır. Şâyet dört kadından fazlasını aynı anda almak (nikâhlarını cem'etmek) câiz olsaydı elbette âyette zikredilirdi.

Şafiî der ki : Allah Teâlâ'nın emirlerini beyân edici olan Rasûlullah (s.a.) ın sünneti delâlet ediyor ki; Rasûlullah (s.a.) dan başka hiç kimseye dörtten fazla kadını bir nikâhla toplama (aynı anda dört kadından fazlasıyla evlenme) câiz değildir. Şafiî —Allah ona rahmet eylesin— nin söylediği budur ve âlimler arasında bu konuda icmâ' vardır. Sadece Şîa'dan bazılarından nakledildiğine göre; bir erkek, dörtten fazla kadını dokuza kadar nikâhı altında toplayabilir. Bazıları da sayı tahdîdi koymamışlardır. Bir kısmı ise Rasûlullah (s.a.) ın dörtten dokuza kadar kadınlarla evlenmesine dayanmaktadırlar. Nitekim bu husûs, Buhârî ve Müslim'de sâbittir. Onbir sayısına gelince : Buhârî buna şöyle bir yorum yapıp der ki : Bize Enes'den rivâyet edildi ki; Rasûlullah (s.a.) onbeş hanımla evlendi, bunlardan onüçü ile zifâf vukû' buldu. Yanında (aynı zamanda) onbir tanesi bir arada bulundu. Vefâtlarında dokuz hanımı vardı.

Âlimlere göre bu, ümmetinin diğer ferdlerine değil, sadece Rasûlullah (s.a.) a âit özelliklerdendir. Ve biz, ancak dört kadınla evlenilebileceğine (dört kadının nikâhının bir erkekte toplanabileceğine) delâlet eden hadîs-i şerîf'leri de zikredeceğiz.

Bu Konudaki Hadîs-i Şerîf'ler :

İmâm Ahmed der ki : Bize İsmâîl ve Muhammed İbn Ca'fer'in... Sâlim'den, onun da babasından rivâyetine göre; Ğaylân İbn Seleme es-Sekafî müslüman olduğunda, nikâhı altında on kadın vardı. Rasûlullah (s.a.) ona : İçlerinden dört tanesini seç, buyurdular. Hz. Ömer (r.a.) in zamanında Gaylân hanımlarını boşadı ve malını oğulları arasında paylaştırdı. Onun bu davranışı Hz. Ömer (r.a.) e ulaşınca : Hz. Ömer; öyle sanıyorum ki gökten gizlice haber aşıran şeytân, senin ölüm haberini alıp içine atmış. Herhalde sen çok yaşamayacaksın. Allah'a yemîn ederim ki, ya kadınlarına döner (onları tekrâr nikâhlar) ve malına onları döndürürsün, ya da onları ben sana mîrâsçı kılar Ebu Rağâl'in kabrinin taşlandığı gibi senin de kabrinin taşlanmasını emrederim... dedi. (Ebu Rağâl, uğursuzluk ve zulûm için verilen bir örnektir.)

Şâfiî, Tirmizî, İbn Mâce, Dârekutnî, Beyhakî ve başkaları da hadîsi bu şekliyle İsmâîl İbn Uleyye, Ğunder, Yezîd İbn Zürey, Saîd İbn Ebu Arûbe, Süfyân es-Sevrî, Îsâ İbn Yûnus, Abdurrahmân İbn Muhammed el-Muhâribî, Fazl İbn Mûsâ ve bunların dışındaki hâfızlar kana-

lıyla Ma'mer'den «İçlerinden dört tanesini seç.» sözüne kadar olan kısmını rivâyet etmişlerdir. Hadîsin Hz. Ömer (r.a.) ile ilgili kısmını ise sadece İmâm Ahmed rivâyet etmiştir. Bu kısım, güzel bir ilâve olmakla birlikte Tirmizî'nin Buhârî'den nakline göre; Buhârî bu hadîsi illetli görerek zayıf kabul etmiştir. Tirmizî hadîsi rivâyet ettikten sonra; Buhârî'nin şöyle dediğini işittim der : Bu hadîs mahfûz değildir. Sahîh olan, Şuayb ve başkalarının Zührî kanalıyla Muhammed İbn Şüveyd'den rivâyet ettiklerini; Sâlim'den, o da babasından rivâyet etti ki, sakîf'ten bir adam hanımlarını boşadı. Ömer de kendisine : Ya kadınlarına dönersin, ya da Ebu Rağâl'in kabrinin taşlandığı gibi ben de senin kabrini taşlattırırım (ya da taşlarım), dedi.

Bu ta'lîl şüphelidir ki doğrusunu Allah bilir. Hadîsi Abdürrezzâk... Zührî'den, Mâlik de Zührî'den mürsel olarak rivâyet etmişler, Ebu Zür'a da; bu daha sahîhtir, demiştir.

Beyhakî der ki : Bu hadîsi bize Akîl Zührî'den rivâyet etti. O da : Bu hadîs bize, Osmân İbn Muhammed İbn Ebu Süveyd'den ulaştı, dedi. Ebu Hâtim ise; bunun vehm olduğunu, Zührî'nin Muhammed İbn Süveyd'den naklen : Bize ulaştığına göre Rasûlullah (s.a.) (...) şeklinde rivâyet ettiğini söyler. Beyhakî, bu hadîsi Yûnus ve İbn Uyeyne'nin Zührî'den onun da Muhammed İbn Süveyd'den rivâyet ettiğini söylemektedir. Bu da Buhârî'nin ta'lîl ettiği hadîs gibidir. İmâm Ahmed'in Müsned'inden yukarıya aldığımız hadîsin isnâdındaki râvîler; Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre güvenilir kişilerdir. Sonra Ma'mer ve hattâ Zührî tarîkından başka kanaldan da rivâyet edilmiştir.

Hâfız Ebu Bekr el-Beyhakî der ki : Bize Ebu Ali el-Hâfız'ın... İbn Ömer'den rivâyetine göre : Ğaylân İbn Seleme müslüman oldu. Yanında on kadın vardı ve onlar da onunla birlikte müslüman oldular. Rasûlullah (s.a.) Ğaylân'a, onlardan dört tanesini seçmesini emretti. Hadîsi Neseî de Sünen'inde bu şekilde tahrîc etmiştir. Ebu Ali İbn es-Seken : Hadîsi rivâyette Serâr (?) İbn Müceşşer tek kalmıştır, o da güvenilir bir râvidir, derken, İbn Maîn de onu güvenilir bulmuştur. Hadîsi Semeydâ İbn Vâhib de Serâr (?) dan rivâyet etmiştir.

Beyhakî der ki : Ğaylân İbn Seleme hadîsi, bize Kays İbn el-Hâris kanalıyla Urve İbn Mes'ûd ve Safvân İbn Ümeyye'den rivâyet edilmiştir.

Hadîsin delâlet ettiği hükme gelince; şâyet dörtten fazla kadınla aynı anda evli olmak, câiz olaydı —müslüman olduklarına göre— Ğaylân'ın diğer kadınlarıyla birlikte olmasına Rasûlullah müsâade buyururdu. Dördünü bırakıp diğerlerinden ayrılmasını emrettiğine göre; bu, hiçbir şekilde dört kadından fazlasıyla aynı anda evli olmanın câiz olmadığına delâlet eder. Devâm eden (eskiden nikâhlanılmış) kadınlar hakkında durum böyle olunca, başlangıç halindeki hüküm de evleviy-

yetle böyledir. Allah Teâlâ doğrusunu en iyi bilendir.

Ebu Dâvûd ve İbn Mâce Sünen'lerinde Muhammed İbn Abdurrahmân İbn Ebu Leylâ tarîkıyle... Kays İbn el-Hâris'ten —Ebu Dâvud'un bir rivâyetinde Hâris İbn Kays İbn Umeyra el-Esedî'den— rivâyetlerine göre o şöyle demiştir : Müslüman olduğumda yanımda sekiz hanımım vardı. Bunu Rasûlullah (s.a.) a söyledim : Onlardan dördünü seç (tercîh et), buyurdular.

Hadîsin isnâdı hasendir. Seneddeki bu gibi ihtilâf hadîsin başka şâhidleri de bulunduğu için herhangi bir zarar vemez.

İmâm Ebu Abdullah Muhammed İbn İdrîs eş-Şafiî Müsned'inde der ki : Bana İbn Ebu Zinâd'dan işiten birisinin... Nevfel İbn Muâviye'den rivâyet ettiğine göre; o şöyle demiştir : Yanımda beş kadın (karım) olduğu halde müslüman olmuştum. (Müslüman olduğumda beş hanımım vardı.) Rasûlullah (s.a.) bana : Dilediğin dört tanesini seç, geriye kalan birini bırak buyurdular. Hanımlarının en eskisi, yaşlı ve doğumdan kesilmiş olanı —ki 60 seneden beri benimleydi— boşadım.

Hâfız Ebu Bekr el-Beyhakî'nin de dediği gibi bütün bunlar, daha önce geçen Ğaylân hadîsinin sıhhatine delâlet etmektedir.

Allah Teâlâ : «Şâyet aralarında adâlet yapamayacağınızdan endîşe ederseniz o zaman bir tane almalısınız. Veya sahib olduğunuz câriye ile yetinmelisiniz.» buyuruyor. Başka bir âyet-i kerîme'de de «Ne kadar isteseniz yine de kadınlar arasında adâlet yapamazsınız» buyrulduğu üzere kadınların birden fazla olması halinde; aralarında adâletli davranamamaktan korkarsanız, böyle bir endişesi olan kişi bir kadınla ya da odalık câriyelerle yetinsin. Zîrâ onlar arasında vâcib değildir, müstehabdır. Yaparsa güzeldir, yapmazsa günâhı yoktur.

Allah Teâlâ : «Bu, adâletten sapmamanıza daha uygundur...» buyuruyor. Bazıları —ki Zeyd İbn Eslem, Süfyân İbn Uyeyne ve Şâfiî bunlardandır— âyeti, âilenizin çoğalması için bu daha uygundur, şeklinde anlamışlardır. Bunlara göre bu, (Tevbe, 28) âyetinden alınmadır ve âyetteki (عيلة) fakîrlik anlamınadır.

Ancak bu açıklama şüphelidir. Zîrâ hür kadınların sayılarının çoğalması ile âilenin çoğalmasından korkulacağı gibi, odalık câriyelerin sayılarının çoğalmasıyla da âilenin çoğalmasından korkulur. Bu konuda cumhûr'un kavli en sahîhidir ki, buna göre anlam zulmetmemenize daha uygundur, şeklinde olacaktır.

(.....)

İbn Ebu Hâtim, İbn Merdûyeh ve Sahîh'inde İbn Hibbân diyorlar ki : Abdurrahmân İbn İbrâhîm kanalıyla... Hz. Âişe'nin, Rasûlullah'dan rivâyetine göre; efendimiz : «Bu, adâletten sapmamanıza daha uygundur» âyetini, zulmetmemenize daha uygundur, buyurmuşlardır.

İbn Ebu Hâtim; babasının, bu hatâlı bir rivâyettir. Hz. Âişe'den mevkûf olarak rivâyeti sahîhtir dediğini nakleder.

İbn Ebu Hâtim'in söylediğine göre; İbn Abbâs, Hz. Âişe, Mücâhid, İkrime, Hasan, Ebu Mâlik, Ebu Rezîn, Nehaî, Şa'bî, Dahhâk, Atâ el-Horasânî, Katâde, Süddî ve Mukâtil İbn Hayyân'ın (Adâletten) meyletmemenize, daha uygundur. şeklinde tefsîr ettikleri rivâyet edilmiştir. İkrime merhûm da Ebu Tâlib'in şiirini bu anlama delil getirmiştir. Ancak o, bu şiiri es-Sîre'de olduğu gibi nakletmiştir. İbn Cerîr bunu naklettikten sonra doğru şeklini de kaydetmiştir.

Allah Teâlâ : «Kadınların mehirlerini seve seve verin.» buyuruyor. İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha; âyetteki (النحلة) kelimesinin mehir anlamına geldiğini, söylemiştir.

İbn İshâk şöyle der : Zührî, Urve kanalıyla Hz. Âişe'den nakleder ki; âyette geçen (النحلة) kelimesi, Farîza demektir. Mukâtil, Katâde ve İbn Cüreyc de aynı anlamı verirler. Ayrıca İbn Cüreyc müsemmâsını da ilâve eder.

İbn Zeyd de şöyle der : (النحلة) arap dilinde, vâcib anlamınadır. Allah Teâlâ bu âyette kadınların ancak vâcib bir şey (mehir) mukâbili nikâhlanacaklarını bildiriyor. Hz. Peygamberden sonra hiç kimseye vâcib olan mehir ödemeksizin nikâhlamanın haksız yere ve yalan mehir kesmenin uygun düşmeyeceğini ifâde ediyor.

Bu konuda âlimlerin sözleri aşağı-yukarı şu anlamdadır :

Kadına mehir vermek, kesin olarak erkek üzerine vâcibtir ve bunu gönül hoşluğu ile vermelidir. Kişi nasıl hediye ve bahşişi gönül hoşluğu ile veriyorsa, kadına da mehrini aynı şekilde gönül hoşluğu ile vermesi gerekir. Mehir kesildikten sonra kadın, gönül hoşluğu ile mehrini, ya da mehrinin bir kısmını kocasına bağışlarsa koca, helâl ve temiz olarak ondan yesin. İşte bunun içindir ki, Allah Teâlâ âyetin devâmında : «Şâyet ondan bir kısmını gönül hoşluğu ile size bağışlar iseler, onu âfiyetle yeyin» buyurmuştur.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ahmed İbn Sinân... Hz. Ali (r.a.) nin şöyle dediğini rivâyet etti : Sizden biri birşeyden (hastalıktan) şikâyet ettiğinde hanımından üç dirhem, ya da ona yakın bir şey istesin. Onunla bal satın alsın, sonra da yağmur suyu alarak ikisini şifâlı, bereketli ve âfiyetli bir ilâç halinde birleştirsin. (Satın aldığı bal ile yağmur suyunu birbirine katsın. Böylece şifâlı, bereketli bir ilâç elde etmiş olur.)

Hüşeym, Seyyâr'dan o da Ebu Sâlih'ten rivâyet ediyor ki; o şöyle demiştir : Birisi kızını evlendirdiğinde onun önünden (kızı vermeden önce) mehrini alırdı. Allah Teâlâ bunu onlara yasakladı ve «Kadınlarınızın mehirlerini seve seve verin.» âyetini indirdi.

Bu hadîsi İbn Ebu Hâtim ve İbn Cerîr Taberî rivâyet etmişlerdir.

İbn Ebu Hâtim diyor ki : Bize Muhammed İbn İsmâîl'in... Abdurrahmân İbn el-Beylemânî'den rivâyet ettiğine göre; Rasûlullah (s.a.) : «Kadınlarınızın mehirlerini seve seve verin,» âyetini okudu. Orada bulunanlar; mehirler nedir, ey Alalh'ın Rasûlü? diye sordu. Hz. Peygamber; ailelerinin karşılıklı olarak razı ve hoşnûd olduğudur, buyurdu.

İbn Merdûyeh, Haccâc İbn Artât kanalıyla... Ömer İbn el-Hattâb'dan rivâyet etti ki, o şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) hutbede üç kerre : Dul (kadın ve erkekleri) evlendirin (nikâhlayın...) buyurdular. Bir adam kalktı ve; ey Allah'ın Rasûlü, onların aralarındaki mehir nedir? diye sordu. Allah'ın Rasûlü : Âilelerinin üzerinde uyuştuğu (karşılıklı râzı ve hoşnûd oldukları) dur, buyurdu.

Hadîsin senedindeki İbn el-Beylemânî zayıftır ve hadîsin senedinde inkıtâ' vardır. (hadîs, munkatı' hadîstir.)

İZÂHI

Teaddüd-i Zevcât (Polygami)

Birden fazla evlilik konusu; evlilik yoluyla da olsa, yetîmlerin mallarını yemekten nehyeden söz içerisinde vârid olmuştur. Ve deniliyor ki; eğer kendi içinizde yetîm eşinizin malını yemek endîşesini hissederseniz onlarla evlenmemeniz gerekir. Çünkü Allah Teâlâ, diğer kadınlarla dörde kadar evliliği mübâh kılmışken, yetîmler konusunda bunu öngörmemiştir. Fakat eşler arasında adâlet edemeyeceğinizden endîşe ederseniz, yalnız bir eşle yetinmeniz gerekir. Adâletsizlikten korkma; şek ve zan halinde mevcûd sayılır. Hattâ adâletsizlik vehmi bile, bu konuda geçerlidir. Ne var ki, şerîat vehim halindeki adâletsizliği affediyor. Çünkü bu gibi şeylerin bilinmesi çok zordur. İki veya daha fazla evlilik kendisine mübâh olan koca; hiçbir zan veya tereddüde mahal bırakmayacak derecede adâletli davranacağına güvenen kocadır. Tereddüd zayıf da olabilir.

Allah Teâlâ; «Adâlet edemeyeceğinizden endîşe ederseniz, bu takdîrde bir tane» buyurarak bunun adâletten uzaklaşmamaya daha uygun olduğunu bildiriyor. Yani tek eşle yetinme, zulüm ve azgınlığın bulunmaması için en müsâit yoldur. Şu halde çok evliliğin meşrû' kılınmasının dayanağı zulümden uzaklaşmaktır. Adâlet şartı, adâletin gözetilmesinin vâcib oluşunu takviye için konulmuştur. Ancak her hâlükârda adâletin zor olduğuna da dikkat çekilmektedir. Allah Teâlâ Nisâ sûresinin bir diğer âyetinde de şöyle buyurmaktadır : «Ne kadar özen gösterseniz de kadınlar arasında adâlete güç yetiremezsiniz.» (Nisâ, 129) Bu ifâde; gönüldeki temâyüllerde adâlete hamledilebilir. Eğer

böyle olmasaydı, bu iki âyetin toplamı birden fazla evliliğin hiçbir şekilde câiz olmadığı sonucunu doğururdu. Daha önceki âyette geçtiği gibi «Tamâmen de o tarafa meyletmeyin ki, onları muallakta bırakmış olmayasınız» buyurarak konu açıklanmaktadır. Yani Allah, kulun kalbindeki meyillerini kontrol etmesine imkân olmayan noktalarda kulu affeder. Nitekim Hz. Peygamber son dönemlerinde Hz. Âişe'ye diğer kadınlarından daha çok temâyül ediyordu. Fakat öbürlerinin rızâsı ve izni olmadan ona özel bir davranışta bulunmuyordu. Hattâ; Allah'ım, benim sahib olduğum konuda payım bu. Sahip olmadığım konudan dolayı da beni sorumlu tutma, diyerek gönlündeki temâyülünden dolayı sorumluluktan kurtulmak istiyordu.

Muhammed Abduh der ki : Bu iki âyeti dikkatle okuyanlar, İslâm'da birden fazla kadınla evliliğin mübâh oluşunun çok zorunlu hallerin ortaya çıkardığı bir zarûret olduğunu görür ve anlarlar. Zarûretler ise ihtiyâç halinde sahibine harâmı mübâh kılar. Ancak zarûret hali de adâlet ve zulümden emîn olma şartına bağlanmıştır. Bu zarûri hale rağmen, günümüzde birden fazla evliliğin sebep olduğu bozuklukları iyi düşünen kişi, çok evliliğin yaygın olduğu toplumun yaşamasının mümkün olmayacağı kanâatına kesinkes varır. Doğrusu o ki; bir evde iki kadın bulunan ailenin durumu hiçbir zaman düzelmeyeceği gibi, orada nizâm ve düzen de bulunmaz. Erkek, eşleriyle birlikte evin düzenini bozmak için çalışır. Ve sanki eşlerden her biri diğerinin düşmanı gibidir. Sonra her eşten doğan çocuk, birbirine düşman hale gelir. Öyleyse çok evliliğin doğurduğu bozukluk ferdlerden âilelere, âilelerden de millet-lere intikâl eder.

Muhammed Abduh der ki : İslâm'ın başlangıç döneminde çok evliliğin bazı faydaları vardı. En önemlisi neseb bağıydı. Ve kişinin asabiyyetini güçlendiren sıhrî yakınlıktı. O zaman günümüzdeki gibi zararları mevcûd değildi. Çünkü o gün, kadınların ve erkeklerin rûhunda din köklüce yer etmişti. Zarar görenin sıkıntısı zararından daha fazla olmuyordu. Ama günümüzde zarar her eşin çocuğuna babasına ve diğer akrabâlarına kadar intikâl etmekte ve aralarında kin, düşmanlık tohumlarını ekmektedir. Zarar gören kadın, çocuğunu kardeşine düşman etmekte, kocasını çocuğunun hakkını yemekle ithâm etmektedir. Koca, budalalığından en çok sevdiği karısına boyun eğmekte ve böylece bütün âilede bozukluk yayılmaktadır. Eğer çok evlilikten doğan kötülükleri ve musîbetleri açıklayacak olsaydınız, mü'minlerin böyle bir evliliğe tevessül etmekten tüyleri ürperirdi. Çok evliliğin doğurduğu zararlar arasında hırsızlık, zinâ, yalan söyleme, hiyânet, korkaklık ve tezvîrin yanı sıra katil olayları da bulunmaktadır. Öyle ki çocuk babasını, anasını öldürmekte, baba evlâdını, karı kocasını, koca karısını katletmektedir. Bütün bunlar mahkeme kayıtlarında sâbittir. Ko-

casının değerini bilmeyen, çocuğunun değerini bilmeyen, kendini bilmeyen, dinini bilmeyen, din adına bir takım şurdan burdan öğrendiği hurâfe ve sapıklıktan başka bir şey bilmeyen ve din namına bildiği şeylerden; Allah tarafından indirilmiş her kitabın ve her peygamberin uzak duracağı bir kadının; eğitilmesi durumu da bu konuda sizi önleyecek bir engeldir. Eğer kadın; sağlam bir dinî terbiye ile yetiştirilir ve onun dini duyguları yegane etken güç olursa; birden fazla evliliğin topluma bir zararı olmaz. Zarar, sadece kadınların kendilerine yönelik olur. Ama durum gördüğümüz ve duyduğumuz gibi olunca, birden çok evlilikle bir toplumun terbiye edilmesi imkânı yoktur. Binâenaleyh bilginlerin bu meseleyi iyice gözönünde bulundurmaları gerekir. Özellikle iktidârı elinde bulunduran ve kendi mezheblerine göre hüküm verilen hanefîlerin bu konuda dikkatli olmaları îcâbeder. Hanefîler, dinin insanların faydası ve hayrı için indirilmiş olduğunu, karşılıklı zarar vermenin yasaklanmasının dinî bir kâide olduğunu inkâr etmezler. Binâenaleyh daha önce mevcûd değilken herhangi bir zamanda bir konuda bozukluk ortaya çıkarsa, şüphesiz ki, hükmün değiştirilmesi ve mevcûd duruma göre yeni bir hükmün konulması gerekir. Yani bozukluğu önlemek, faydayı celbetmekten önce gelir. Muhammed Abduh der ki : Böylece adâletsizlik endîşesi sözkonusu olunca; birden fazla kadınla evlenmenin kesinlikle yasak olduğu anlaşılmış oluyor.

Üstâd (Muhammed Abduh) ilk derste böyle söyleyerek âyeti tefsîr etmişti. Sonra ikinci derste dedi ki : Birden fazla kadınla evlenmenin bir zarûret olduğu, gerçekleşmesi güç olan şartlara bağlandığı ve bunun sanki çok evliliğin yasaklanmış olduğu anlamına geldiği daha önce anlatılmıştı. Adâlet edemeyeceğinden endîşelenen kişinin, birden fazla kadınla evlenmesinin harâm olduğu belirtilmişti. Ancak bazı arkadaşların anladığı gibi bu ifâdeden adâlet edememe endîşesinin mevcûdiyeti halinde nikâh akdinin bâtıl veya fâsid olacağı sonucu çıkarılmamalıdır. Çünkü harâmlık geçicidir ve nikâh akdinin ibtâlini gerektirmez. Zîrâ kişi zulümden korkar ama zulmetmez. Veya zulmeder, sonra dönüp tevbe ederek adâletli davranıp, normal bir hayat yaşayabilir. (...)

Ben derim ki (Reşîd Rızâ); Taaddüd-i Zevcât, aslında evliliğin tabîatına aykırıdır. Esâs olan; bir erkeğin tek bir kadını olması ve o kadın nasıl kendisi için eş olarak o erkeği seçmişse, erkeğin de eş olarak o kadını seçmesidir. Ancak bazan toplumda zarûret hâsıl olur. Özellikle İslâm toplumunda olduğu gibi, savaşçı toplumlarda bu durum açıkça görülür. Binâenaleyh taaddüd-i zevcât bir zarûret için mübâh kılınmış ve zulmetmeme, haddi aşmama şartına bağlanmıştır. (...)

Frenklerden büyük bir topluluk çok evlilik mes'elesini; —kendi

dinî gelenek ve alışkanlıklarının etkisiyle ve bilhâssa kadınlara aşırı saygı gösterme gayretkeşliği ile— İslâm'a sürülmüş en büyük leke olarak görmektedirler. Özellikle birden fazla kadınla evlenen pek çok müslümanın halini görerek veya işiterek bu değerlendirmeye varmaktadırlar. Bazı müslümanların, Kur'an'ın koyduğu ve çok evliliğin cevâzına neden olan şartları, kayıtları nazar-ı itibâra almadan hayvanî hislerinin tatmîninden ibâret davranışlarını gördükleri için veya bir kocanın evinde birçok eşin bulunması halinde âile yuvasında meydana gelecek bozukluğu, çocuklar arasındaki didişme, kin, nefret ve kıskançlıkları gördükleri için bu kanâatı belirtmektedirler. Ne var ki, böyleşine büyük ve sosyal bir konuda dış görüşüne bakarak hüküm vermek gerekmez. Aksine hüküm vermeden önce erkekle kadının tabîatına ve aralarındaki eşlik ilişkilerine, evlilikteki amaca, kadın ve erkek sayısının toplumlardaki miktarına, ev hayatının problemlerine, erkeğin kadının bakımını üstlenmesi veya aksi duruma, eşlerden birinin diğerinden bağımsız olmasına, insanlığın gelişme tarihine bakmak gerekmektedir. İnsanlığın bedevîlik döneminde; her erkeğin bir tek eşi bulunması ve bununla yetinmesi gereğinin mevcûdiyetine bakmak îcâb etmektedir. Bütün bunlardan sonra; Kur'an'ın çok evlilik mes'elesini, istenen dinî bir konu olarak mı, yoksa çok daraltılmış şartlara bağlanmış zarûretlerin gerektirdiği bir ruhsat olarak mı değerlendirdiğine gözatmak îcâb etmektedir. Siz tıp bilimleriyle uğraşanlar, insanlar arasında erkeğin yapısıyla, kadının yapısı arasındaki farkı ve ayrılığı en iyi bilenlersiniz. Bizim bildiğimize göre, tabîatı îcâbı kadının erkeği istediğinden daha çok erkek kadını ister. Harem ağalarından başka tabîatı gereği kadına karşı istek duymayan hiçbir erkek bulunmaz. Ama tabîatları gereği, erkeklere arzu duymayan pek çok kadın vardır. Eğer kadının, bir erkek tarafından sevilmiş, ve erkeğin ilgisini çekmiş olma gibi duygusu bulunmasaydı, bu günkünden çok fazla olarak pek çok kadının evlilikten uzak duracakları görülürdü. Kadındaki bu arzu tabiî olarak soyun devâmı içgüdüsünden doğan eğilimden farklıdır. Yaşlı erkekler evlenmek için süslenme ihtiyâcı duymazken, yaşlı dullarda bu ihtiyâç fazlasıyla duyulur. Benim değerlendirmeme göre; bunun sebebi, kadının tabîatında yer eden ve uzun asırlar boyunca süre gelen bir erkeğin himâye ve korumasına muhtâç olma düygusudur. Erkeğin kadına kol kanat germesi ise, ancak ona göstereceği temâyül ve sevgiye bağlıdır. Bu sebeple nesiller boyu kadınlar bu fıtrî duyguyu hissetmişler ve bunun için çalışmışlar, netîcede nesilden nesile tevârüs eden bir meleke haline gelmiştir. Hattâ bir kadın, erkekten nefret eder ve hoşlanmaz. Ama bunun yanısıra ondan yüzçevirmez. İster yaşlı, ister her şeyden el etek çekmiş râhibe olsun, kadınlar, kendilerine temâyül etmeyen, kadınların büyüsüne kapılmayan, arzularına koşmayan bir erkek görmekten

rahatsız olurlar. Netîce olarak diyebiliriz ki; erkekte soyun devâmı içgüdüsü kadından daha güçlüdür. Bu birinci mukaddimedir.

Sonra hikmet-i ilâhiyye gereği olarak, eşlerden birinin diğerine temayülünü sağlayan ve onu evlenmeye sevkeden ana faktör; türün korunmasını sağlayan tenâsül içgüdüsüdür. Nitekim beslenme arzusunda ana hikmet, şahsın kendisini korumasıdır. Kadın, bir insanın normal olarak ömrünün yarısı boyunca nesil vermeye elverişlidir. Bir insanın normal ömrü yüz senedir. Bunun sebebi ellisinden sonra çoğunlukla kadının gebe kalma gücünün zayıflamasıdır. Elli yaşını geçen kadınlarda âdet kanı kesilir, döllenmeyi sağlayan tenâsül yumurtacıkları tükenir. Bu konuda ilâhî hikmet açıktır. Doktorlar bu konunun detayını daha iyi bilirler. Erkeğe bir kadından fazlasıyla evlenmek müsâadesi verilmezse, normal olarak toplumda erkeklerin ömrünün yarısı, evlilik amacının ana motifi olan tenâsül içgüdüsünü muattal halde bırakmaya vesîle olur. Bir erkeğin kendi yaşında bir kadınla evlendiği farzedilecek olursa; bunun elli seneden fazla kalan ömrü boşa gitmiş olur. Bilhâssa kendisinden daha da yaşlı bir kadınla evlenen ve normal hayat yaşayan kişiler için bu kural geçerlidir. Kendisinden daha küçük bir kadınla evlenen için bu süre daha az olur. Herhalükârda erkek elli yaşında bile 15 yaşında bir kadınla evlenecek olsa 15 yıllık ömrünü boşa geçirmiş olur. Kaldı ki, normal olarak erkeklerde bülûğ yaşına ermeden önce meydana gelen erken ölüm, yaşlılık vb. hastalıklar görülmekle beraber kadında, ancak âdetten kesilme yaşından önce bu gibi haller görülebilir. Hattâ bu farkı bazı Frenk filozofları da görmüş olacaklar ki, şöyle demişler : Bir erkeği, bir yıl boyunca, 100 kadınla başbaşa bıraksak, bir yılda bir erkekten 100 insan doğabilir. Ama yüz erkeği, bir yıl, bir kadınla başbaşa bıraksak, en çok soy alabilme imkânımız yalnızca bir tek insandır. Kesin olarak görüş odur ki; böyle bir kadın sadece bir mahsûl verebilir. Çünkü erkeklerden her biri diğerinin ekinini bozar. Tabiî kurallar uyarınca neslin çoğalması durumunun önemini dikkate alanlar ve buna mukâbil milletlerin durumunu gözönünde bulunduranlar, bu şartı çok iyi görürler. Bu da ikinci mukaddime.

Sonra kadınlarda doğum oranı yeryüzünün büyük bir kısmında erkeklerden daha fazladır. Erkekler kadınlardan daha az doğdukları halde, ölüm, meşgûliyyet gibi engellere daha çok ma'rûz kalırlar. Bu sebeple erkekler, evlenmeme durumuyla kadınlardan daha çok karşılaşırlar. Genellikle savaşlarda, askerî ortamda ve eşlerin geçimini sağlamanın zor olduğu hallerde bu durum müşâhede edilmektedir. Fıtrat nizâmının temeli böyle olduğu için, milletlerin ve toplumların geleneği ve alışkanlığı böyle cereyân ettiği için umûmiyetle âilenin geçimi erkeğe âittir. İstisnâlar müstesnâ. Şu halde evlenme çağına gelmiş bir

erkeğe birden fazla kadınla evlenmeyi engellesek, kadınlardan bir çoğunun evlenme imkânlarının elinden alınması netîcesi doğar. Halbuki kadının tabîatı soyunun devâmını arzular. (...)

Şimdi de sizi, eşler arasındaki geçim durumunun temeline indirmeye çalışacak ve akıl ve fıtratın bu noktadaki hükmünü göstermeye gayret edeceğiz : Erkek; kadının koruyucusunun, evin efendisinin kendisi olmasını ister. Bedenî gücü, aklı, kazanma ve savunma yeteneğine sahip bulunması bunu gerektirir. Bunun için Allah Teâlâ; «erkekler kadınlar üzerinde kâimdirler.» buyurmaktadır. Kadın ise; sabırlı olduğu, yufka yürekli bulunduğu için, ev işlerinin sorumlusu ve çocukların terbiyecisi olmak ister. Daha önce de söylediğimiz gibi kadın, erkekle çocuk arasında ihsâs ve düşünme vâsıtasıdır. Kadın; erkek çocuğunu derece derece erkekliğe hazırlamak için kendisinin âciz olduğunun farkındadır. Kezâ kız çocuğunun da tabiî fonksiyonunu icrâ etmek için görevini üstlenmeye ve hassâs olarak yetiştirmeye kendisini vazîfeli sayar. (...)

Benimle birlikte beşeriyyetin gelişim tarihini araştıracak olur da; evlilik ve âile ya da evlilik ve üretkenlik konusunda inceleme yapacak olursanız, hiçbir millette erkeğin bir tek kadınla yetindiğini göremezsiniz. Nitekim bu canlıların pek çoğunun özelliğidir. Bu konunun tabiî nedenini açıklama sadedinde değildir elbette. Bilâkis araştırmalar göstermiştir ki; vahşî kabîlelerde kadınla erkek arasında anlaşmaya bağlı bir hak vardır. Anne evin reîsidir. Çünkü genellikle baba belirlenmiş değildir. Fakat insanlık ilerleyip geliştikçe, bu karışık ve ortaklaşa hayatın zararını farketti ve genelleşmeden özelleşmeye doğru meyletti. Kabîledeki ilk özelleşme; bir kadının bir erkeği olması, kabîlenin başka erkekleriyle birleşmemesi oldu. Bu gelişme devâm etti. Nihâyet bir erkeğin belirli bir sayıyla sınırlandırılmaksızın birkaç kadına sahip olması noktasına geldi. Kadın sayısı sınırlı değildi. Mümkün olduğu miktara bağlıydı. Böylece âileler tarihi yeni bir döneme geçti. Burada baba, soyun direği ve yuvanın temeli oldu. Nitekim son dönem Alman ve İngiliz bilginleri âile tarihiyle ilgili kitaplarında bu konuyu açıklamışlardır. Buradan hareketle Frenkler, bu tekâmülün sonuçta bir erkeğin bir kadını olması gerektiği noktasına ulaşmışlardır. Bu ana ilkedir. Ve bu ilkenin bütün evlerde geçerli olması gerekir. Ama tabiî ve sosyal gelişmelerle, kadınların menfaati, toplumun menfaati ve tabiî yeteneklerinin gereği olarak bir erkeğin birden fazla kadına kol kanat germesini gerektiren hallerde durum ne olacaktır? Acaba bu özelleşme sonucu günümüzde hangi toplumda erkekler bir tek kadınla yetinme gereğini duymuşlardır? Bize bildirilebilir mi? Avrupa'da yüzlerce, binlerce erkekten zinâ etmeyen kaç erkek vardır? Hayır, erkek tabîatı, ırsî kâbiliyetleri gereği olarak tek bir kadınla yetinemez. Çünkü kadın her

zaman erkeğin isteklerini karşılamaya yeterli değildir. Kezâ her vakit kadın, bu isteğin ürününü vermeye kâbiliyetli olamaz. Ki bu ürün nesildir. Erkekte birleşme isteği, hiçbir vakte bağlı değildir. Ama kadının bunu kabul etmesi vakte bağlıdır. Bazı vakitlerde kadın bunu isterken, bazı zamanlarda istemez. Kadının erkeği kabulünün tabiî motifi —fıtrî gücü dengeli olduğu takdîrde— ancak âdetten temizlenme sonrasıdır. Âdet ve hâmilelik anında ise tabîatı gereği birleşmek istemez. Öyle sanıyorum ki; kadın erkeği memnûn etme isteğini kendi rûhuna yerleştirmemiş olsa ve bundan zevk duymasa, birleşme anında duyduğu zevki hatırlayıp buna dayalı hayaller kurmasa, birleşmeyi tekrârlamak için yeni bir istek duymaz. Özellikle eğitimin etkisi ve genel alışkanlıkları nedeniyle kadınlar temiz kaldıkları günlerin çoğunda bile, erkeklerden kaçarlar. Çünkü üretimin ana ilkesi olan aşılama için, kadının her anı müsâid değildir. Bu açıklamadan anlaşılıyor ki; erkeğin bir tek kadınla yetinmesi; tabîatı îcâbı kadının kendisini kabule elverişli olmadığı uzun günler boyunca, kadına doğru hızla istek duymasını gerektirir. Bunun en belirgin hali âdet, hâmilelik ve doğum sonrası halidir. En azı ise emzirme süresidir. (...)

Bu mukaddimeleri dikkatle okudunuzsa, detaylarını, temellerini iyice öğrendinizse, aşağıdaki netîcelerin ortaya çıktığını görürsünüz. Âile hayatında mutluluğun temeli, erkeğin bir tek eşi olmasıdır. İnsanlığın tekâmülünün en yüksek noktası budur. İnsanların eğitimle yönlendirilmesi gereken nokta da budur. Buna inanmak ve kabullenmek gerekir. Ancak zaman zaman insanların bu esâsı tüm olarak benimsemelerini önleyen engeller zuhûr edebilir. İhtiyâçlar; bir erkeğin birden çok kadını kanadı altına almasını gerektirebilir. Bu konuda kadın ve erkeklerin menfaatı bunu îcâb ettirebilir. Sözgelimi bir erkeğin, kısır bir kadınla evlendiği halde soyunu devâm ettirmek için, başka bir kadına başvurması îcâb edebilir ve bu her ikisinin de menfaatına olabilir. Bu gibi hallerde kadın, kendisini boşamaması kaydıyla kocasının başka bir kadınla evlenmesine müsâade edebilir. Özellikle krallar ve hükümdârlar için bu husûs geçerlidir. Yahut kadın, artık her türlü verimlilikten uzak bir yaşa girer, kocasının daha başka kadınlarla ilişki kurmaya müsâid olduğunu görür ve kocasına evlenmek için izin verir. Kendisini çocuklarının terbiyesine ve eğitimine verebilir. Veya erkek tek bir kadının kendisi için yeterli olmayacağını, tabîatı gereği daha çok ilişki kurmak istediğini kabul edebilir. Ancak eşinin tabîatı bunun tamâmen tersi olabilir. Ya da kadının âdet görme süresi her ayda 15 güne kadar çıkabilir. Bütün bu durumlarda erkek; ya ikinci bir evlilik yapmak zorunda kalacaktır veya dini, malı ve sıhhati mahvedecek olan zinâya yönelecektir. Zinâ ise, bir başka eşin eklenmesinden aralarında eşitlik ve adâlet kurmak kaydıyla daha kötüdür. Ancak İslâm'da bir-

den fazla evliliğin mübâh olmasının şartı adâlettir. Bunun için birden fazla evliliği yasaklayan toplumlarda zinâ normal kabul edilmiştir. Birden fazla evlilik, toplumun menfaati için de gerekebilir. Sözgelimi; kadınlar sayı i'tibâriyle fazla olurlar. Bu da bugünkü İngiliz toprağında olduğu gibi fuhşun fazlalaşmasına neden olur. Savaşan her ülkede binlerce erkek ölüme gider ve bu sebeple kadın sayısı artar. Bu da kadınların çalışmalarını zorunlu kılar. Tabiî ihtiyâçlarını gidermek için çaba harcamalarını gerektirir. Halbuki kadınların çoğunlukla yaptıkları işler karşılığında elde ettikleri bedel, kendi giderlerinden başka bir şey değildir. Kadınlar kendilerini kazanç uğrunda fedâ ettikleri takdîrde, elbette ki bunun sonu huzûrsuzluk ve mutsuzluk olacaktır. Garantisi olmayan kadın, kendini satarak ayakta durmak gereğini duyarsa rahatsız olur. Bilhâssa babasız dünyaya gelecek çocukları onu rahatsız eder. Çocuk emzirme, çocuk yetiştirme gibi doğum sonrası haller de onu huzûrsuz kılar. Nitekim İngiliz kadın yazarlardan bir kısmı fabrikalarda ve diğer işyerlerinde çalışan, kendilerini ve namuslarını hebâ etmekten başka çıkar yolu bulmayan pek çok kadını görünce birden fazla evliliğin gerektiği kanısına varmışlardır. İslâm, zarûretler gerektirdiği ve zarûret kaydı ile sınırlı olduğu, erkeklerin genellikle menfaattan çok şehevî isteklerinin gâlibiyyeti sebebiyle bu yola yöneldikleri için çok evliliğe müsâade etmiştir. Fakat esâs olan; tek kadınla yetinmektir. İdeal şekil de budur. Birden fazla kadınla evlenmek —İslâm'a göre— bir emir değil, bir ruhsattır. İstenen ve arzu edilen bir çözüm değildir. Sadece zarûretin gerektirdiği bir izindir. Âyetin belirttiği ve tekrâr tekrâr üzernde durduğu gibi bu izin belirli şartlara bağlıdır, sınırı mahdûddur. (Reşîd Rızâ, Tefsîr el-Menâr, IV, 348 - 359)

Şerîat-i Muhammediye erkeğe dört kadınla evlenme izni vermiştir. Ancak bunu, aralarında adâlet yapabilme gücüne bağlamıştır. Aksi takdîrde birden fazlasıyla evlenmek câiz olmaz. Nitekim Allah Teâlâ : «Adâlet edemeyeceğinizden korkarsanız bir tane ile yetinmek gerekir.» buyurmaktadır. Eğer erkek eşlerinden her birinin hakkını tâm olarak veremezse evin düzeni bozulur, âilenin geçimi kötüleşir. Evin düzenini ayakta tutan ana direk, âile fertleri arasındaki birlik ve uyuşmadır. (...) Gerek Hz. Peygamber gerekse ashâb-ı güzîn, Hulefâ-i Râşidîn ve o günden bu güne sâlih bilginler birden fazla kadınla evlenmişlerse de eşler arasında adâlet gözetmek için Allah'ın emirlerine itinâ etmişlerdir. Gerek Hz. Peygamber, gerekse o'nun ashâbı ve sâlih kişiler; eşlerinden birinin sırası olduğu akşam, onun izni olmadan diğer eşinin odasına dahi girmezlerdi. Hattâ Hz. Peygamber hasta iken bile omuzlarda taşınarak eşlerinin evine götürülürdü. Maksad adaleti korumaktı. Eşlerinden hiçbirinin evinde sürekli kalmaya râzı olmamıştı. Birinin yanındayken yarın kimin yanındayım? diye sorardı. Eşleri o'nun Hz.

Âişe'nin sırasını sorduğunu anlamışlar ve hastalığı boyunca Hz. Âişe'nin yanında kalmasına izin vermişlerdi. O buna râzı mısınız? dediğinde, hepsi evet demişlerdi. Görülüyor ki, Hz. Peygamber eşlerinin rızâsını almadan Hz. Âişe'nin evinde kalmamıştır. (...)

Hattâ fakîhler derler ki: İmâmların icmâına göre; birden fazla kadınla evlenen kocanın, evin yerleşimini taksîm konusunda da eşitliğe riâyet etmesi vâcibdir. Kezâ aralarındaki nafaka dağıtımında da aynı eşitliği koruması gerekir. Hattâ demişlerdir ki; bir deliye velâyet eden kişinin, deliyi eşleri arasında gezdirmesi îcâb eder. Yine fakîhler derler ki; bir eşinin sırası olan akşam erkeğin diğer eşlerinin yanına girmesi câiz değildir. Ancak girmeyi mübâh kılan bir zarûret bulunursa câiz olur. Fakat kocanın evin dışında karısına selâm verip, içeri girmeden dışardan halini sorması câizdir. Fıkıh kitapları sırası gelen eşin yanına girmek istediği zaman, karısı kapıyı kapayacak olursa, kocanın o kadının odasında yatıp başka bir odaya geçmemesi gerektiğini, ancak soğuk ve benzeri bir engel olursa geçebileceğini belirtirler. Hanefî bilginler derler ki; âyetin zâhirinden anlaşılıyor ki; adâlet, ev seçmede, giymede, yemede, sohbette farzdır. Ancak cinsî temâsta farz değildir. Bu konuda çok temâs isteyenle, hiç temâs edemeyen veya organı kesik olanla hastalanmış ve sağlıklı olan arasında fark yoktur. Onlar derler ki; âdâlet eşliğin hakkıdır. Ve şer'an diğer haklar gibi kocaya vâcibdir. Çünkü bunlar arasında bir farklılık yoktur. Hanefî fakîhler derler ki; koca adâletli davranmaz ve bu sebeple hâkimin huzûruna çıkarılırsa, onu bu davranışından nehyetmek ve azarlamak vâcib olur. Eğer yine tekrârlarsa ona sopa cezâsı verilir. Hapis cezâsı verilmez. Bütün bunlar, birleşmenin aslî maksadını korumak gâyesine mahsûstur. Birleşmedeki asıl amaç, iyi davranmak ve geçimde yardımlaşmaktır.

lefet etmeye aldırmaksızın nasıl birden fazla kadınla evlenebiliriz? tirilme ihtimâli bulunmayan hükümlerden sonra; eşler arasında —bırakın bu ihtimâlin gerçekleşmesini— adâletli davranmaya güç yetirememe ihtimâli bulunursa nasıl birden fazla kadınla evlenmek câiz olabilir? Biz, fânî olan arzularımızı tatmîn etmek ve belirli zevkler elde etmek için ortaya çıkacak bozukluklara ve şerefli şerîate muhâ-

Bunca şer'î tehdîdlerden ve onca zorunluluklardan ve te'vîl, değiş-

Bu, ana ilkenin aksinedir ve kemâlin tersinedir. Rûhun huzûrunu sağlayan dostluk ve merhamete aykırıdır. Bunlar ise âile hayatının temelleridir. (...) Bir müslümanın; ancak zarûret halinde bu yola başvurması ve buna başvururken de Allah'ın şart koştuğu adâlet ilkesine sarılması gerekir. (Reşîd Rızâ, Tefsîr el-Menâr, IV, 364 - 370)

Çok Evlilik Emir Değil Ruhsattır

Taaddüd-ü zevcâtta, muhâfazakâr davranmakla beraber, adâleti

gözetememe endîşesiyle birisiyle veya mâlik olduğu câriyeyle yetinmek hakkındaki bu ruhsat... Evet —Muhâfazakârlıkla beraber— bu ruhsat; hikmetin berrâklığını ve bu hikmetteki kurtuluşu hissettiriyor. Bir zamanlar insanlar, kendilerini yaratan Rablarına karşı bilgiçlik taslayarak kendilerinin, insanın hayatı, yaratılışı ve mevzûâtı husûsunda Allah Teâlâ'nın bilgisinin üstünde bir bilgiye sahip olduklarını iddiâ ediyorlardı. Çünkü onlar bu ve diğer husûslarda sırf hevâ, arzu, cehâlet ve körlüklerine dayanarak konuşuyorlardı. Bütün bu hâdiseler ve zarûretler için konulan bu kanunların yapılışında Allah Teâlâ'nın irâde ve kudretini hesâba katmadan, meseleyi bu açıdan mütâlaa ediyorlardı!

Bu, câhilce, âmiyâne bir iddiâdır. Bu bir küstahlıktır, edebsizliktir... Bu bir küfürdür, sapıklıktır. Fakat söyleniyor... Ne yazık ki, küfür ve dalâlette bulunan utanmaz nânkörler, bu kör cehâletin içinde eridiler gittiler Zîrâ onlar, Allah'a ve şerîatine karşı böbürleniyorlar. Allah Teâlâ'nın büyüklüğü karşısında, kendilerinin daha büyük olduklarını izhâr etmek istiyorlardı. Onlar, bu dine pusu kurmak için en nâzik noktalardan, korkmadan, kendilerini emniyette hissederek Allah'a ve O'nun yoluna çamur atıyorlardı.

Bu meseleyi —taaddüd-ü zevcâtın İslâm'ın yerleştirdiği muhâfazakâr şekliyle mübâh olması meselesi— açıklık, kat'iyyet ve kolaylıkla ele almak gerekir. Bulunduğu pratik ve realist vâkıaları bilmek yerinde olur. (.....)

İslâm, erkeklerin —hiç bir kayd ve şarta bağlanmadan— on tane, daha fazla veya daha az kadınlara sahip oldukları bir zamanda geldi. Erkeklere şöyle seslenerek geldi : Bir hudûd vardır. Müslüman hiçbir zaman bu hudûdu çiğnemeğe yeltenmez. O da dörttür. Bir kayd vardır : O da adâletin gözetilmesidir. Aksi tadîrde, bir taneyle yetininiz. Veyahutta mâlik olduğunuz câriyenizle iktifâ ediniz.

İslâm hiç bir zaman bu meseleyi başıboş bırakmamış sadece meseleyi sınırlandırmıştır. İslâm, işi erkeğin arzusuna terketmek için değil, taaddüd-ü zevcâtı adâletle zabt-u rabt altına almak için gelmiştir. Aksi takdîrde verilen ruhsatı men'ederdi.

Peki İslâm bu ruhsatı niçin vermiştir?

Çünkü İslâm insânî bir nizâmdır. İslâm, pratik ve müsbet bir nizâmdır. İnsanın fıtrat ve yapısına uygun bir nizâmdır. İnsanın zarûret ve vâkıalarına muvâfık bir nizâmdır. İslâm, muhtelif zaman ve mekânlarda, çeşitli durumlarda insanın dâimâ değişme halindeki hayat gerçeklerine uygun bir nizâmdır.

İslâm, pratik ve müsbet bir nizâmdır. İslâm; insanı, içine düştüğü bataklıktan, içinde bulunduğu durumdan kurtarıp yükseklere, fıtratını inkâr etmeden, değiştirmeden yüksekliklerin en son noktasına çıkar-

mak ister. Değer ve kıymetlerini bozmadan, ihmâl etmeden... İnsanın şüpheye düştüğü, yanıldığı noktalarda zorluğa ve zulme başvurmadan yükseltir.

Çünkü Islâm, insanın fıtratını ve hayat gerçeklerini yıkıp toz eden kof palavracılığa, silinmeye mahkûm zerâfete, başıboş ve hayalî idealizme dayanmayan bir nizâmdır.

İslâm, insanın yaratılışına ve cemiyetin nezâfetine dikkat eden bir nizâmdır. Bunun için, bu gerçekleri sarsan zarûretlerin tokmağı altında ahlâkı bozmaya ve cemiyeti kirletmeye ma'tûf maddî bir esâsın getirilmesine aslâ müsâade etmez. Bilakis, ferd ve cemiyetin kolaylıkla yapabileceği, ahlâkî yapıyı ve cemiyetin temizliğini koruyabilecek esâsların konulmasını her fırsatta şiddetle teşvîk eder.

Gelin, İslâm nizâmındaki bu esâsların husûsiyetlerini beraber inceleyelim. Önce taaddüd-ü zevcât meselesini ele alalım. Bakalım neler göreceğiz?

İlk olarak... —Gerek günümüzde, gerekse tarihte— birçok cemiyetlerin pratik hayatında evlenme çağına gelmiş kadınların, evlenme çağına girmiş erkeklerin sayısını aştığı bir vâkıa olarak göze çarpar.

Ancak bir takım cemiyetlerde rastlanan bu farklılığın, tarihin hiç bir devresinde dörtte bir oranına düştüğü görülmemiştir. Her zaman bu nisbet muayyen bir oran dâhilinde kalmıştır.

Peki, muhtelif cemiyetlerde sık sık tekerrür eden bu meseleyi nasıl halledeceğiz? Bu; inkârı hiç bir fayda te'mîn etmeyen bir meseledir.

Omuz mu silkeceğiz buna? Yoksa insanı nefsiyle başbaşa bırakarak, zamana ve tesâdüflere mi terkedeceğiz?

Efendim bu mesele omuz silkmekle falan halledilmez! Aynı zamanda böyle bir şey insanın şeref ve şahsiyetine itibâr etmeyen beşer cinsine hürmet beslemeyen bir cemiyetten de beklenemez! Şu halde bir nizâm lâzım, icrâât lâzım... İşte o zaman kendimizi üç ihtimâl karşısında buluyoruz :

I — Evlilik çağına gelmiş her erkeğin, evlilik çağına gelmiş bir kadınla evlenmesi... Bu durumda —meydana gelen farkın derecesine göre— bir veya daha fazla kadın açıkta kalacaktır. Böylece hayatını —veya hayatlarını— erkek yüzü görmeden geçireceklerdir...

II — Evlilik çağına girmiş her erkeğin, evlenme usûllerine göre meşrû' olarak ancak bir kadınla evlenmesi... Bu durumda cemiyet içerisinde eşleri bulunmayan kadınlardan biri veya bir çoğu ister istemez metres hayatına veya sefîh bir hayata itileceklerdir. Netîce olarak erkeği, karanlık ve harâm yerlerde bir metres, bir dost olarak tanıyacaklardır.

III — Erkeklerin —bir kısmının veya hepsinin— birden fazla kadınla evlenmeleri... Diğer kadınların erkeği, karanlık ve harâm yerlerde bir dost, bir metres olarak değil apaçık bir yerde şerefli bir koca olarak tanımaları...

Hayat boyunca erkek yüzü görmemiş bir kadının durumu gözönüne getirilecek olursa; birinci ihtimâl insan fıtratına aykırıdır, beşerî tâkatın dışındadır. Kadının kazanç ve işte erkekden müstağnî olduğunu iddiâ eden palavracılar ne derlerse desinler, hakîkati hiç bir zaman değiştiremezler. Çünkü mesele, insanın fıtratına yabancı, bu palavracı, sathî görüşlü, donuk fikirli heriflerin zannettiklerinden daha da derindir. Zîrâ bin türlü iş, bin türlü kazanç kadını, tabiî hayatındaki fıtrî ihtiyâçlarından müstağnî kılamaz... Bu, ister vücûdunun veya fıtratının istekleri olsun, ister ev bark sahibi olmak, hayat arkadaşı aramak gibi aklî veya rûhî istekler olsun, netîce itibâriyle aynıdır, değişmez... Erkek çalışır, kazanır, fakat bu ona kâfî değildir. Bir hayat arkadaşı edinmek ister. İşte —bu husûsda— kadın da erkek gibidir. Çünkü ikisi de aynı köktendirler.

İkinci ihtimâl; tertemiz İslâm prensiblerine, afîf İslâmî cemiyet kâidelerine ve kadının insânî şeref telâkkisine temâmen zıttır. Şu fuhşun, cemiyet içinde yayılmasına göz yumanlar yok mu, işte onlar Allah'a karşı bilgiçlik taslayan ve O'nun şerîatı önünde büyüklenenlerdir. Çünkü onlar kendilerini bu küstahlıktan men'edecek meydanda hiç kimse göremiyorlar. Aksine bu dine pusu kurmak için gece gündüz var güçleriyle çalışan eşkiyâları buluyorlar yanlarında!..

Üçüncü ihtimâl : İslâm'ın seçtiği yoldur. Çünkü, İslâm bu yolu seçerken, omuz silkmenin, palavracılığın, yüksekten atmanın hiç bir zaman fayda vermeyeceği hakîkatler müvâcehesinde, bir takım kayıtlarla zabt u rabt altına alıyor. İslâm, insanın müsbet gerçekleriyle —fıtratıyla, hayatındaki faâliyetleriyle— yanyana, atbaşı yürüdüğü için bu yolu seçmiş bulunuyor. Evet, İslâm dâimâ temiz yaratılışa ve sâf cemiyete hürmet beslediği için bu yolu seçiyor. İslâm, insanı sefâhatin bataklığından tutup çıkarmak, yükseklere yüceltmek, yüksekle-rin en son noktasına yerleştirmek için bu yolu ta'kîb ediyor. Ama nasıl? Kolaylıkla, güzellikle, pratik olarak!..

İkincisi; ister eski, ister yeni insan topluluklarında olsun, dün, bugün, yarın velhâsıl kıyâmete kadar insan hayatının bir yönü dâimâ göze batar.

Bunu kimse inkâr edemez veya bilmemezlikten gelemez.

Görüyoruz ki; erkeğin en verimli çağı, yetmiş yaşına kadar olan devredir. Kadının çocuk yapabilme çağı ise takrîben elli yaşlarına kadardır. Görülüyor ki, burada erkeğin hayatındaki verimlilik çağı ile kadının hayatındaki çocuk yapma çağı arasında ortalama olarak yirmi

yaş fark vardır. Şüphesiz, cinslerin farklı olması ve sonra birleşmeleri, hayatın nesillerle devâm etme hedefine ma'tûftur. Hal böyle olunca, erkekteki fazla olan verimlilik devresinden fayda te'mîn edemeden hayattan el etek çekmek, hiç bir zaman umûmî fıtrat kanunlarıyla bağdaşamaz. Fakat bu, ancak —her zaman ve her yerde her hâlükârda— geçerli fıtrî hakîkatlerle dâimâ ittifâk halinde bulunan —bu ruhsat— kanununu koymakla imkân dâhiline girebilir. Ferdî zorlama yolunu tutmadan. Bu fıtrî hakîkatlere cevap verebilecek umûmî sâhalar koyarak. Gerektiği zaman hayattan istifâde edilmesine müsâmaha göstererek... İşte bu, fıtrî hakîkatler dâimâ ilâhi kaynaktan beslenen kanûnî tevcîhâta uygundur. Beşerî kanunların sayısı çok değildir. Çünkü beşeriyyetin kısır düşünceleri bunu anlamaktan uzaktır. Uzak yakın bütün hâdiseleri idrâk edemez. Her türlü ihtimâlleri göz önünde bulunduramaz.

Karı ve koca fıtrî vazîfelerini yerine getirmek arzusu duydukları halde —hastalık veya yaşlılıklarının buna engel teşkîl etmesi— yukardaki hâdiselerdendir. Bununla beraber karı ve koca hayat arkadaşı olmaları sebebiyle aralarındaki bağların kopmasını istemez ve ayrılmaktan şiddetle kaçınırlarsa, böyle durumlarda hangi yola baş vurabiliriz?

Sadece omuzlarımızı silkerek, her birinin kafalarını duvardan duvara vurmaya mı terkederiz?... Yahut da başıboş palavracılık veya yapmacık bir zarâfet olarak mı karşılarız?!..

—Dediğimiz gibi— omuz silkmekle hiç bir mesele halledilmez. Palavracılık ve yapmacık nezâket insanlık hayatı ve onun gerçek problemlerinin ciddiyetiyle bağdaşamaz...

İşte böyle bir zamanda kendimizi —bir defa daha— üç ihtimâl karşısında buluruz :

I — Erkeği şehvetini frenlemek ve bu fıtrî arzudan vazgeçirmek için kanun kuvvetine baş vurmak. Ve ona şöyle demek : Ayıp be adam! Bu sana yakışmaz. Hele hele kadın hakkındaki hak ve şeref ile hiç bağdaşamaz!

II — Erkeği başıboş bırakıvermek. İstediği kadını metres edinsin. İstediği kadınla düşüp kalksın. Böylece sefîh bir hayat yaşasın.

III — Erkeğin —zaruret halinde— birden fazla kadınla evlenmesini meşrû' kılmak. Hem de ilk karısının nikâhını muhâfaza ederek...

Birinci ihtimâl; fıtrata aykırıdır. İnsan tâkatının dışındadır. Erkeğin nefsi ve asabî değerlerine zıttır. Zîrâ —biz, erkekde kanun ve kuvvet yoluyla bu fıtrî arzuya karşı bir nefret uyandırdığımız zaman— bu aynı zamanda kendisine bu ağırlığı ve cehennemî hayata tahammülü yükleyen erkeklik hayatına karşı bir nefret olur...

İslâm buna rızâ göstermez... Çünkü İslâm, evi bir sükûnet yeri, kadını bir arkadaş, bir örtü olarak kabul eder.

İkinci ihtimâle gelince... Bu, İslâm'ın hilkat kanunlarına aykırıdır. Aynı zamanda Allah Teâlâ'nın hayvanlardan üstün kıldığı insanın, insanlığına lâyık olabilmesi için beşerî hayatın gelişip yükselmesinde, temizlenip tezkiye edilmesinde ta'kîb ettiği hareket tarzına zıttır!..

Üçüncü ihtimâle gelince... Evet, bu tek başına müsbet fıtrî zarûretleri ve İslâm'ın; hılkat kanunlarında ta'kîb ettiği seyri bütün ayrıntılarıyla gözler önüne sermektedir. İlk hanımı evlilik hayatlarına hürmeten muhâfaza ediyor. Karı-kocayı aralarındaki sevgi ve hâtıralarla başbaşa bırakıyor. Netîce itibâriyle insanın kolay, mutedil ve pratik yoldan büyük adımlar atmasını kolaylaştırıyor...

Bu ve benzeri husûslar, kadın çocuk yapmak istediği halde çocuğu olmaması durumlarında da görülmektedir. O zaman önümüzde sadece iki yol vardır, üç değil...

I — Karısını boşayıp insanın fıtratında mevcûd olan çocuk sahibi olma arzusuna cevap verebilecek başka bir kadınla evlenir.

II — Veya ilk karısıyla olan âilevî bağları koparmadan başka bir kadınla evlenir.

Şımarık erkeklerle, çığırtkan kadınlardan bir kısmı birinci yolun müdâfaasına yeltenebilirler. Ama kadınların en azından yüzde doksandokuzu; kocalarına, bu yolu tavsiye edenlere tel'înle karşılık vereceklerdir. Hiçbir karşılık gözetmeksizin kadınların evini başına yıkan bir yoldur bu.

Nitekim, kısır olup da bu kusûrunu evlenme anında açıklayan kadınlar çok azdır. Çok kere kısır kocalar karılarının daha evvelki kocalarından yanlarında getirmiş oldukları küçük çocukları severek kendileri için bir rahat ve ünsiyyet vesîlesi kabul ederler. Bu küçük yavrular ile —kendi çocukları olmamalarından dolayı her ne kadar üzüntü duyarlar ise de— evlerinin içi neş'e ve hareket ile dolup taşar.

Böylece biz lâf kalabalığına ve şaklabanlığa mahal bırakmayacak şekilde meseleyi pratik hayatın realitesi olarak düşünmeye çalıştık. Kat'î ve ciddî mevzûlarda boşboğazlığın ve iğrenç komedyenliğin yeri yoktur...

Biz, ulvî hikmetin pırıltılarını bu ruhsatın göstermiş olduğu naslarda bulduk. Çünkü bu ruhsat, aşağıdaki âyet-i celîleyle tahkîm edilmiştir :

«Sizin için helâl olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın. Adâleti gözetemeyeceğinizden endîşe ederseniz, bir tâne ile iktifâ edin.» (Nisâ, 3)

Nitekim ruhsat, fıtrî gerçeklere ve hayatî hakîkatlere cevap verici mâhiyyettedir. Çeşitli pratik fıtrî zarûretlerin ağırlığı altında cemiyetin çözülüp dağılması gibi büyük bir tehlikeye karşı koruyor... Kayda gelince... Bu, aile hayatını taşkınlık ve ayrılma gibi felâketlere karşı himâye ediyor. Kadını zulüm ve baskıdan koruyor. Zarûret olmaksızın sırf küçük düşürmek için girişilen tarruzlara karşı kadının şeref ve haysiyetini koruyucu tedbirler alıyor. İzzet-i nefsinin îcâbı ve zarûretlerin yüklediği vazîfeleri garanti altına alıyor.

İslâm'ın rûhuna ve onun ta'lîmâtına vâkıf olan birisi, kalkıp «Taaddüd-ü zevcât sadece erkeğin yararına olan bir şeydir... İçtimâî veya fıtrî zarûretler nazarı itibâra alınmadan yapılmış bir tercîhtir... Bu, hayvânî bir şehvet hırsından başka bir şey değildir... Bu, kadın arkadaşlarla erkek arkadaşlar arasında yapılan değişim gibi zevceler arasında yapılan bir değişimdir.» diyemez.

Çünkü bu, zarûretler karşısında baş vurulan bir kapıdır. Problemler karşısında tercîh edilen bir çözüm yoludur.

Hem taaddüd-ü zevcât, pratik hayatın bütün gerçeklerine eğilen İslâmî nizâmda hiç bir kayd ve şarta bağlanmadan başıboş bırakılmış da değildir.

Eğer bir grup bu ruhsatı ana gâyesinden başka yönlere saptırırsa, erkekler, âilevî hayatı bozmak ve kadını hayvânî arzuların bir metâı durumuna getirmek için bu fırsatı değerlendirme yoluna giderlerse. Taaddüd-ü zevcâtı erkek dostlarla kadın dostlar arasındaki değişim gibi zevceler arası bir değişim telâkkî ederler ve bunun yanında bozuk şekliyle «harem» hayatını tercîh ederlerse... Bu, İslâm'a uymaz. Bu tip kişiler İslâm'ı temsîl etmekten fersah fersah uzaktırlar... Çünkü onlar İslâm'ın mübârek, temiz rûhunu idrâk edemedikleri için bu hale gelmişlerdir. Bunun asıl sebebi, İslâm'ın hükmetmediği bir cemiyette hayat sürmeleri, İslâmî esâslara hayat hakkı tanımayan bir cemiyette yaşamalarıdır. İslâm nizâmının hâkimiyyetinden mahrûm bir cemiyette. Halkı, İslâm'ın prensiblerine, İslâm'ın tevcîhâtına, İslâm'ın âdâb ve erkânına ve İslâm'ın getirdiği geleneklere davet edecek müslüman bir iktidârdan uzak talihsiz bir cemiyette...

İslâm nizamından ve İslâm şerîatından kopmuş İslâm düşmanı bir cemiyet, şüphesiz bu sapıklığın ilk sorumlusudur. Evet, başıbozuk «harem» hayatının bu hale getirilmesinde baş rolü oynayan bu cemiyet şeklidir. Aynı zamanda âilevî hayatı, behîmî arzuların tatmîn sâhası haline getiren yine bu gayr-i İslâmî cemiyettir. Bu durumu kim düzeltmek isterse insanları İslâm'a, İslâm'ın şerîatına ve İslâm'ın yoluna davet etsin... Evet, halkı temizliğe, nezâkete, doğruluğa ve i'tidâle çağırsın... Bu bataklıktan kurtulmak isteyen insanları, İslâm'a davet etsin. İslâmî hükümlerin bir kısmını alıp bir kısmını bırakmaya değil,

İslâm'ı, hayatın bütün cephelerini kuşatıcı parçalanma kabul etmez bir bütün olarak kabullenmeye çağırsın... Çünkü İslâm, mütekâmil bir nizâmdır. Çünkü İslâm, beşerî hayatı kucaklayan küllî, cihânşümûl bir sistemdir...

Âyet-i celîle'de istenen adâlet; muâmelelerde nafakada ve cinsî münâsebette adâlettir. Kalbî arzu ve duygulardaki adâlete gelince...

Hiçbir kimseden böyle bir şey taleb edilemez. Çünkü bu insanın irâdesi dışındadır. Allah Teâlâ bu sûrede diğer bir âyet-i kerîme'de bu nevî adâletten şu şekilde bahseder :

«Âdil hareket etmeye ne kadar uğraşsanız, kadınlar arasında eşitlik yapamayacaksınız. Bâri bir tarafa kalben tamâmen meyletmeyin ki, öbürünü askıdaymış gibi bırakmayasınız.» (Nisâ, 129)

Bazıları bu âyet-i celîleden taaddüd-ü zevcâtın harâm olduğuna dâir delil çıkarmak sevdâsındadırlar. Fakat mesele hiç de böyle değildir... Allah'ın şerîatı, sağdan verip soldan alma gibi, bir âyette emrederken bir diğer âyette yasaklamaz. İstenilen adâlet —ki bu tahakkukundan korkulduğu zaman terkedilir— muâmelâtta, nafakada, muâşerâtta, cinsî münâsebette ve diğer durumlarda yerine getirilmesi istenen adâlettir. Hiç bir husûsda kadınlarından birini noksân bırakmayacak, veya diğerinden daha makbûl saymayacak şekilde bir adâlet... Tıpkı peygamber —salât ve selâm o'na olsun— in yaptığı gibi... Ki o, beşeriyetin tanıdığı insanların en yücesi ve en âdilidir. Çevresinde bulunanlardan, hattâ eşlerinden hiç birisi o'nun Hz. Âişe'yi (r.a.) hepsinden fazla sevdiğini, ona gönülden bir sevgi ile bağlandığını ve bu sevginin sadece ona mahsûs olup diğerleriyle paylaşmadığını bilmeyen yoktu. Çünkü kalbler sahibinin mülkü değildir. Zîrâ «kalb Rahmân'ın iki parmağı arasındadır.» İstediği tarafa çevirir... Halbuki Peygamber efendimiz (s.a.) dinini ve kalbini daha iyi biliyordu. Ve şöyle dyordu :

«Allah'ım! Mâlik olduğum şeyde benim payım budur. Senin mâlik olup da benim mülküm dâhilinde olmayan şeyden dolayı beni levmetme.»

Bu noktayı geçmeden önce bir defa daha tekrâr ediyoruz ki, İslâm taaddüd-ü zevcât meselesini başıboş bırakmamıştır. Bir takım sınırlar çizmiştir. Taaddüd-ü zevcâtı emrederken verilen ruhsatı çeşitli bağlarla zabt u rabt altına almıştır. Beşerî hayatın gerçekleri, insanî fıtratın zarûretleri karşısında İslâm; bu ruhsatın verilmesini luzûmlu görmüştür. Çünkü zikrettiğimiz bu zarûretlere ve şu hakîkatlere günümüzde bile sık sık rastlanmaktadır. Aynı zamanda bu gerçeklerin ve zaruretlerin gerisinde başka milletlerin hayatî devirlerinde ve diğer durumlarda görülen daha birçok zorunluluklar ve sebebler vardır. Bu Rabbânî nizâmın getirmiş olduğu her türlü hüküm ve tâ'lîmâtta olduğu gibi. Ne yazık ki beşeriyyet, tarihin her devresinde her yasağın

arkasında gizlenen fayda ve hikmeti sezmekten dâimâ âciz kalmıştır. Hikmet ve fayda, bütün ilâhî nizâmlarda olagelmiş iki farîzadır. İnsanlık, bu sınırlı beşerî idrâki ile kısa insanlık tarihinde bu iki unsuru idrâk etse de, etmese de durum bu merkezdedir!..

Bu izâhtan sonra, adâletin tahakkukundan korkulduğu an âyet-i celîle'nin ortaya koyduğu ikinci icrâata geçilebilir.

«Şâyet aralarında adâlet yapamayacağınızdan endîşe ederseniz, o zaman bir tâne alınalısınız veya mâlik olduğunuz câriye ile yetinmelisiniz.»

Yani, birden fazla kadınla evlenen şahıs, şâyet adâleti hakkıyla gözetemeyeceğinden endîşe ederse, bir kadınla yetinsin! Dikkat edilecek olursa biri aşmayı yasaklamıyor. Yahut «Mâlik olduğunuz câriye ile yetinmelisiniz.» Evet, câriyenizi zevce olarak seçebilirsiniz. Böylece bu âyet-i celîle herhangi bir sınır çizmemiş oluyor.

Câriyelik

Câriyelerle evlenmek; câriyenin insanlık şeref ve haysiyetinin iâdesi yönünden büyük bir ehemmiyet arzeder. Bu; câriyeyi ve neslini efendisinin elinde hürleştirme yolunu güden bir evlendirmedir. Hattâ evlenme anında efendisi câriyeyi âzâd etmese bile. Câriye, doğum yaptığı günden sonra «çocuk anası» «ümmü veled» olarak tanınır, efendisinin onu satması yasaktır.

Ancak efendisinin ölümünden sonra hürriyyetine kavuşabilir. Çocuğuna gelince... Doğduğu günden itibâren hürdür.

Çocuğunu dünyaya getirmesi arzusu ile câriyeyi efendisinin yanında bırakmak husûsu da aynı şekildedir. Bu durumda câriye çocuk doğurursa «ümmü veled» adını alır. Artık başkasına satılamaz. Efendisinin ölümünden sonra da doğrudan hür olur. Ondan doğacak çocuk da efendisi tarafından nesebi tanındığı takdîrde hür olur.

Gerek evlenmek, gerekse çocuk yapmak üzere yanında bırakmak husûsu sırf hürriyete ulaştırmak için baş vurulan bir metoddur. İslâm bunun gibi pek çok teşrîât vaz'etmiştir kölelerin hürriyyetini te'mîn etmek için. Câriyenin, çocuğunu dünyaya getirmesi için evde tutulma meselesi bir bakıma şüphe emâresi arzedebilir. Daha önce de beyân ettiğimiz gibi, kölelik mevzûu bütünüyle bir takım zarûretlerin meydana çıkardığı bir mevzûdur. Allah'ın şerîatını tatbîk eden müslüman devlet başkanı tarafından ilân edilen harblerde köleleştirmenin normal kabul edilmesi bir harb zarûretidir. İşte bu zarûret yüzündendir ki, câriyelerin evlerde bırakılarak çocuk dünyaya getirmesi ve böylece satılmalarının önlenmesi mübâh kılınmıştır. Zîrâ diğer tarafta iffetli müslüman

kadınlardan harbde esîr düşenlerin durumu çok daha beter ve çok daha acı idi.

Fakat burada hemen şunu da ifâde edelim ki; şüphesiz bu köle muâmelesi gören esîrlerin hayatta mutlakâ karşılanması gereken bir takım fıtrî arzularının bulunduğunu da hiç bir zaman unutmamak gerekir. Zâten insanın fıtratına ve yaratılışına hürmet besleyen pratik bir nizâmdan bu husûsta ihmâlkârlık beklenemezdi. Bu fıtrî hisler ya evlendirme yoluyla tatmîn edilir, ya da efendisinin evinde bırakılıp çocuk yapma imkânı sağlanarak. Kölelik nizâmı devâm ettiği müddetçe bu, böyledir. İslâm'ın bu hükümleri koymasının yegâne sebebi, cemiyet içinde ahlâkı bozucu ve cinsî taşkınlık yaratıcı herhangi bir hâdiseye meydan vermemek içindir. Şâyet câhiliyyet devrinde olduğu gibi, fıtrî arzu ve isteklere azgınlık ve metres tutma usûlüyle cevâb verilmeye kalkışılırsa bunun önünü hiç bir kuvvet alamaz.

Fakat —tarihin bazı devirlerinde görüldüğü gibi— parayla, cebren ve diğer yollarla çokça câriye alarak köşk ve saraylarda toplamak, onları hayvânî arzuların tatmînine vâsıta kılmak, câriyelerle çalgılı, danslı, içkili ve eğlenceli gece âlemleri tertiplemek... Ve daha buna benzer bize nakledilen doğru haberlere ve bu husûsta zamanımıza kadar ulaşan rivâyetlere gelince... Evet, yukardaki rezâletlerin İslâm'la kıl payı ilgisi yoktur. İslâm bu değildir... Bu İslâmî bir hareket değildir. Bu, İslâm'ın ta'lîmâtıyla bağdaşamaz. Bunu, İslâmî nizâmın icrâatı zannetmek hiç de doğru değildir. Aynı zamanda bunu İslâm'ın tarihî hâdiselerine izâfe hatâlı bir düşüncedir...

«İslâm» tarihinin hâdiseleri, İslâm'ın esâslarına, İslâm'ın tasavvuruna, İslâm'ın şerîatına ve İslâm'ın ölçülerine uygun olarak cereyân etmiştir. İşte sadece bunlar, İslâm tarihinin hâdiseleridir... Fakat, İslâm'ı kabul edip İslâm'ın kâidelerini, İslâm'ın değer ve ölçülerini hayat sahnesinden kaldıran cemiyete gelince... Evet, böyle bir cemiyetin hâdiseleri İslâm'a maledilemez. Çünkü bu İslâm'dan inhirâftır...

İslâm, herhangi bir müslüman milletin hâdise ve gerçeklerinden ayrı, müstakil bir bünyeye sahiptir. Çünkü İslâm'ı kuran; müslümanlar değildir. Aksine müslüman bir toplum kuran İslâm'dır. Zîrâ İslâm bir esâstır. Müslümanlar ise, ondan bir cüz' ve netîce mesâbesindedirler. Bu sebepden insanların ortaya koydukları veya anladıkları şeylerin hiç birisinin İslâm nizâmının esâsını ve temel mefhûmlarını sınırlandırması düşünülemez. Çünkü insanların düşünce ve davranışlarının o müstakil ve sâbit İslâm esâslarına tamâmen uygun olması iktizâ eder. Böylece hangisinin İslâm'a uygun, hangisinin aykırı olduğunu anlamak için, her milletin hareket ve tasavvurlarını İslâmî esâslar ile kıyâslaması gerekir. (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, III, 64 - 75)

———oOo———

وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا
مَعْرُوفًا ﴿٥﴾ وَابْتَلُوا الْيَتَامَىٰ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُم مِّنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ
وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَن يَكْبَرُوا ۚ وَمَن كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ ۖ وَمَن كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ ۚ
فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ حَسِيبًا ﴿٦﴾

5 — Allah'ın sizi başına diktiği mallarınızı beyinsizlere vermeyin. Kendilerini bunların geliri ile rızıklandırıp giydirin ve onlara güzel söz söyleyin.

6 — Öksüzleri evlenme çağına gelene kadar deneyin. O vakit kendilerinde bir olgunlaşma görürseniz; mallarını kendilerine teslîm edin. Büyüyecekler de geri alacaklar diye onları isrâf edip de tez elden yemeyin. Zengin olan sakınsın. Fakîr olan da uygun bir şekilde yesin. Mallarını kendilerine verdiğinizde yanlarında şâhid bulundurun. Hesâb sorucu olarak Allah kâfîdir.

Yetîmlerin Hakkını Gözetmek

Allah Teâlâ; bu âyet-i kerîme'de, insanların ticâret ve başka yollarla hayatlarının dayanağı olan mallar üzerinde beyinsizlere tasarruf (harcama) imkânı verilmesini yasaklıyor. Buradan, beyinsizlere hacr (tasarruftan men') hükmü çıkarılır ki, bunlar da şu kısımlara ayrılır : Bazan hacr; küçüklükten dolayı olur. Zîrâ küçük (çocuğun) ifâdesi (merâmını ifâde edebilmesi) alınmış (soyulmuş)tır. Bazen hacr; delilikten (delilik sebebiyle) olur. Bazı kere de akıl ve din noksanlığından olur. İflâs, kişinin borçlarla çevrilmesi (borçlarını ödemeye) yetmemesi halidir. Bu durumda alacaklılar hâkimden hacr karârı almasını isterlerse hâkim onun üzerine hacr koyar.

«... mallarınızı beyinsizlere vermeyin.» âyeti hakkında Dahhâk, Abdullâh İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder : Onlar (beyinsizler) sizin oğullarınız ve kadınlarınızdır. Abdullah İbn Mes'ûd, Hakem İbn Uteybe, Hasan ve Dahhâk da; onlar, kadınlar ve çocuklardır, demişlerdir. Saîd İbn Cübeyr; onlar yetîmlerdir, derken; Mücâhid, İkrime ve Katâde; onlar kadınlardır, demişlerdir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bana babam... Ebu Ümâme'den, Rasûlullah (s.a.) ın şöyle buyurduğunu rivâyet etti : Kocasına itâat edenler dışında kadınlar beyinsizdirler.

İbn Merdûyeh hadîsi uzunca rivâyet etmiştir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Müslim İbn İbrâhîm... Ebu Hüreyre'den «Mallarınızı beyinsizlere vermeyin» âyeti hakkında şöyle dediğini zikreder : Onlar, hâdimlerdir, onlar insan şeytânlarıdır, onlar hâdimlerdir.

Allah Teâlâ : «Kendilerini bunların geliri ile rızıklandırıp giydirin ve onlara güzel söz söyleyin» buyuruyor. Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet ediyor : Malını, Allah'ın sana verdiklerini ve sana geçimlik kıldığı şeyleri; karına ve çocuklarına verip de onların elindekilere bakma. Tersine malını elinde iyice tut. Malını, onların giyeceklerine, geçimlerine ve rızıklarına harcayan sen ol.

İbn Cerîr der ki : Bize İbn el-Müsennâ'nın... Ebu Mûsâ'dan rivâyetine göre; o şöyle demiştir : Üç sınıf var ki, Allah'a duâ eder de Allah onların duâlarına icâbet etmez : Kötü huylu bir karısı olup da onu boşamayan adam, Allah Teâlâ : «... mallarınızı beyinsizlere vermeyin.» buyurduğu halde malını beyinsize veren adam ve birisinden alacağı olup da bu borcuna şâhid tutmayan adam.

Mücâhid «Onlara güzel söz söyleyin» âyeti hakkında; «iyilik ve sıla-i rahimde bulunun» demiştir.

Bu âyet-i kerîme âileye ve fiilen hacr altında bulunan kişilere yapılacak iyilikleri, onların giyeceklerine yapılacak harcamaları ve diğer harcamalarla güzel söz söylemeyi, ahlâkı güzelleştirmeyi düzenlemektedir.

Allah Teâlâ : «Öksüzleri evlenme çağına gelinceye kadar deneyin» buyuruyor. İbn Abbâs, Mücâhid, Hasan, Süddî ve Mukâtil İbn Hayyân âyetteki (ابتلو) kavlini deneme, sınama olarak anlamışlardır. «Evlenme çağına kadar» kısmını ise Mücâhid; bâliğ oluncaya kadar, şeklinde anlamıştır. Ulemânın cumhûru da şöyle demişlerdir : Çocukta, bülûğa erme; bazen ihtilâm ile olur. İhtilâm; çocuğun rüyâsında kendisinden çocuğun olmasını sağlayan suyu kuvvetle getiren şeyi görmesidir. Ebu Dâvûd Sünen'inde Mü'minlerin emîri Hz. Ali (r.a.) nin şöyle dediğini rivâyet ediyor : Rasûlullah (s.a.) dan ezberledim ki, ihtilâm olduktan sonra yetîmlik (öksüzlük) ve gün boyunca ev de dâhil olmak üzere susmak sûretiyle oruç tutmak yoktur. (Cahiliye devrinde bir gün ve bir gece hiç konuşmadan durur ve bunu oruç tutma sayarlardı.)

Hz. Âişe ve sahâbeden başkalarından rivâyet edilen başka bir hadîs-i şerîf'te de Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : «Üç kişiden kalem kaldırılmıştır. (günâhları sayılmaz) : İhtilâm oluncaya kadar çocuktan, uyanıncaya kadar uyuyandan, ayılıncaya veya onbeş yaşını

tamâmlayıncaya kadar deliden. Bunu (yani onbeş yaşını tamâmlama husûsunu) Buhârî ve Müslim'de Abdullah İbn Ömer'den rivâyet edilen şu hadîse dayandırırlar : Abdullah İbn Ömer şöyle demiştir : Uhud günü beni Rasûlullah (s.a.) a gösterdiler. O sırada ondört yaşında idim. Benim harbe katılmama izin vermedi. Hendek muhârebesi günü, beni Rasûlullah (s.a.) a gösterdiklerinde onbeş yaşında idim. Harbe katılmama izin verdi. Bu hadîs mü'minlerin emîri Ömer İbn Abdülazîz'e ulaşınca; bu fark, küçük ile büyük mânasındadır, dedi.

Cinsiyet organının etrâfında sert kılların çıkmasının bülûğa delâlet edip etmediği konusunda ihtilâf edilmiş ve üç görüş ileri sürülmüştür. Bunlardan üçüncüsünde; çocuğun müslüman veya zimmî olmasına göre hükümün değiştiği belirtilir. Eğer çocuk müslüman ise tedâvî ihtimâline binâen bülûğa delâlet etmez. Zimmîlerin çocuklarına gelince; bülûğa ermelerinin ta'cîli (acele edilmesi) sadece onları cizye ile mükellef tutmak içindir. Dolayısıyla tedâvî edilmezler ve bunlar cinsiyet organının etrâfında sert kılların çıkmasıyla bülûğa ermiş sayılırlar. Sahîh olan görüş ise bunun; bütün çocuklar hakkında bülûğa delâlet etmesidir. Zîrâ bu, fıtrî bir iştir ve bütün insanlar bunda eşittirler, tedâvî ihtimâli ise uzaktır. Sonra İmâm Ahmed'in rivâyet ettiği şu hadîsdeki Rasûlullah (s.a.) ın fiili de buna delâlet etmektedir : Atıyye el-Kurazî şöyle der : Kurayza (muhârebesi) günü bizi Rasûlullah (s.a.) a gösterdiler. Kimin kılı bitmişse öldürüldü, kılı bitmeyenler ise serbest bırakıldı. Ben kılı bitmeyenler içindeydim, beni de serbest bıraktı.

Bu hadîsin benzerini dört Sünen sahibi tahrîc ederken Tirmizî; hasendir, sahîhtir, demiştir.

Durum gerçekten böyle olup Sa'd İbn Muâz onlar hakkında : Muhârebe edenlerin (muhâriblerin) öldürülmesi ve çocukların esîr edilmesi, hükmünü vermişti.

İmâm Ebu Ubeyd Kâsım İbn Sellâm, Kitâb'ül-Ğarîb'inde şöyle diyor : Bize İbn Uleyye'nin... Hz. Ömer (r.a.) den rivâyetine göre bir çocuk, şiirinde bir câriyeye yapmadığı bir şeyi yaptığını iddiâ etmişti. Hz. Ömer (r.a.) : Bakın ona, dedi. Baktılar ki, henüz kıl bitmemiş (kıl çıkmamış) cezâyı kaldırdı. Ebu Ubeyd «İbtihâr» ı iftirâ etmek olarak anlamıştır. İbtihâr, kişinin «yalancı olduğu halde (yalan yere) bir kadın hakkında ona şöyle şöyle yaptım.» demesidir. Eğer bu sözünde doğru olursa buna da ibtiyâr denilir.

Allah Teâlâ : «O vakit kendilerinde bir olgunlaşma görürseniz; mallarını kendilerine teslîm edin.» buyuruyor. Saîd İbn Cübeyr bu âyeti; onların dinlerinde bir düzelme ve mallarını korudukları görülürse, şeklinde anlamış; bu görüş, Abdullah İbn Abbâs, Hasan el-Basrî ve birçok imâmlardan rivâyet edilmiştir. Fakîhler de; çocuk, dini için faydalı olacak (dinini uygulayabilecek) yaşa ulaştığında, üzerindeki hacr çö-

zülür (kaldırılır) ve velîsinin elinde bulunan malı onun tarafından kendisine teslîm edilir, demişlerdir. (Buradan anlaşılıyor ki; yetîmin malının kendisine teslîmi için ihtilâm görmesi yetmemekte, onda olgunluğun gözlenmesi de gerekmektedir.

Alah Teâlâ : «Büyüyecekler de geri alacaklar diye onları israf edip de tezelden yemeyin» buyurarak yetîmlerin mallarını zorunlu bir ihtiyâç olmadan, onlar bülûğa ermeden israf ve acele ile yenilmesini yasaklıyor ve «Zengin olan sakınsın» buyuruyor. Kim, yetîmin malından müstağnî ise (ona muhtâç değilse) ondan sakınsın (ifetli davransın) ve ondan hiçbir şey yemesin. Şa'bî bunun (zengin olan için yetîm malının) ölü ve kan gibi harâm olduğunu söylemiştir. «Fakîr olan da uygun bir şekilde yesin.»

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Abdullah İbn Süleymân'ın... Hz. Âişe (R. Anhâ) den rivâyetine göre «Zengin olan sakınsın» âyeti öksüz malı hakkında nâzil olmuştur.

Eşecc ve Hârûn İbn İshâk'ın... Hz. Âişe (R. Anhâ) den rivâyet ettiğine göre «Fakîr olan da uygun bir şekilde yesin» âyeti; öksüz malına bakıp onu ıslâh edenin, muhtâç olması halinde ondan yiyebileceği hakkında nâzil olmuştur.

Bize babam... Hz. Âişe (R. Anhâ) den rivâyet etti ki; o şöyle demiştir : «Bu âyet yetîmin velîsi (vasîsi) hakkında nâzil olmuştur : «Zengin olan sakınsın, fakîr olan da uygun bir şekilde (yetîm malına baktığı kadarıyla) yesin.»

Bu hadîsi Buhârî de İshâk kanalıyla... Hişâm'dan rivâyet etmiştir.

Fakîhler diyorlar ki : Velinin şu iki durumdan hangisi daha az ise ona göre yetîm malından yeme hakkı vardır, yaptığı hizmetin benzerinin ücreti, ya da ihtiyâcının miktarı. Eli bollaştığında yediklerini geri verirler mi vermezler mi? bu konuda iki görüş vardır :

1 — Hayır, geri vermez. Çünkü fakîr olduğu zamanda yapmış olduğu çalışmanın bir ücreti olarak yemiştir. Bu, Şâfiî'nin taraftârları katında sahîh olan görüştür. Zîrâ âyet, yemeyi bedelsiz olarak mübâh kılmıştır.

İmâm Ahmed der ki; bize Abdülvehhâb... Amr İbn Şuayb'dan, o, babasından, o da dedesinden rivâyet ediyor ki, bir adam Rasûlullâh (s.a.) a; benim malım yok ve bir yetîmim var (ne yapayım?), diye sordu. Rasûlullah (s.a.) : Yetîminin malından israf etmeksizin, saçıp dağıtmaksızın, malı kökünden bitirip tüketmeksizin ve kendi malını onun malıyla karıştırmaksızın —Râvî, Hüseyn'in şüphe ettiğini, ve son olarak, kendi malını onunki ile korumaksızın dediğini bildiriyor— ye, buyurmuştur.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ebu Saîd el-Eşecc.. Amr İbn Şuayb'dan, o, babasından, o da babasından rivâyet etti ki; o şöyle demiştir : Bir

adam Rasûlullah (s.a.) a gelerek : Yanımda bir yetîm var, onun malı var, —kendisinde hiçbir şeyi yoktu— Onun malından yiyeyim mi? diye sordu. Rasûlullah (s.a.) : Uygun bir şekilde, israf etmeksizin (ye), buyurdular.

Bu hadîsi Ebu Dâvûd, Neseî ve İbn Mâce Hüseyn'den rivâyet etmişlerdir.

Ebu Hâtim, İbn Hıbbân Sahîh'inde, İbn Merdûyeh de Tefsîrinde Ya'lâ İbn Mehdî tarîkıyla... Câbir'den rivâyet ediyorlar ki; bir adam Rasûlullah (s.a.) a : Ey Allah'ın Rasûlü, yetîmi ne için (hangi durumlarda) döveyim? diye sordu. Allah Rasûlü : Çocuğunu ne sebeble dövmüşsen (dövüyorsan) o nedenle döv. Malını onun malıyla korumaksızın ve onun malını temelden yok etmeksizin, buyurdular.

İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Hasan İbn Yahyâ... Kâsım İbn Muhammed'den rivâyet etti ki; o şöyle demiştir : Bir bedevî Abdullah İbn Abbâs'a gelerek; benim kucağımda (yanımda) yetîmler var. Onların da benim de develerimiz var. Ben kendi develerimi (sütünden ve kılından) faydalanmaları ve binmeleri için başkalarına (geçici olarak) veriyorum. Onların sütlerinden bana ne (kadarı) helâldir? diye sordu. İbn Abbâs; kayıp olan (deve)lerini arıyor, uyuz hastalığına karşı onları katranlıyor, havuzlarını sıvıyor ve sulayıveriyorsan (develerin) nesline zarar vermeksizin ve sağmakta aşırı gitmeksizin için, dedi. Bunu Mâlik Muvatta'ında Yahyâ İbn Saîd'den rivâyet etmiştir.

Yetîm malından herhangi bir bedel verilmeden yenilmesi görüşü Atâ İbn Ebu Rebâh, İkrime, İbrâhîm en-Nehaî, Atıyye el-Avfî ve Hasan el-Basrî tarafından kabul edilmiş (söylenmiştir.)

2 — İkinci görüşe göre; bir bedel verilmeli, geri ödenmelidir. Zîrâ yetîm malı harâmdır, ancak bir ihtiyâçtan dolayı mübâh kılınır. İhtiyâç halinde muztar olan kişinin başkasının malını yemesinde olduğu gibi bedeli geri verilir. (verilmelidir).

Ebu Bekr İbn Ebu Dünya demiştir ki : Bize İbn Hayseme'nin... Hârise'den rivâyet ettiğine göre; Hz. Ömer (r.a.) şöyle demiştir : Ben, kendimi bu mal karşısında yetîm velîsi mesâbesinde tutuyorum. Eğer zengin olursam ondan sakınır, muhtâç olursam borç alır ve elim bollaştığında da geri öderim.

Hadîsin başka bir tarîktan rivâyeti de şöyledir :

Saîd İbn Mansûr... Berâ'dan rivâyet ediyor, Hz. Ömer, bana dedi ki : Ben kendimi Allah'ın malı karşısında yetîmin velîsi mesâbesinde tutuyorum. Muhtâç olursam, ondan alır, elim genişlediğinde geri veririm. Zengin isem ondan sakınırım.

Bu hadîsin isnâdı sahîhtir ve Beyhakî bunun bir benzerini İbn Abbâs'tan rivâyet etmiştir. İbn Ebu Hâtim de Ali İbn Ebu Talha kanalıyla «Fakîr olan da uygun bir şekilde yesin» âyet-i kerîme'sinden; borç

alma kastedildiğini İbn Abbâs'tan nakleder. İbn Ebu Hâtim der ki : Bu görüşün bir benzeri Ubeyde, Ebu'l-Âliye, Ebu Vâil rivâyetlerin birisinde Saîd İbn Cübeyr, Mücâhid, Dahhâk ve Süddî'den rivâyet edilmiştir. Süddî tarîkıyla... «Uygun bir şekilde yesin» âyet-i kerîme'si hakkında İbn Abbâs'ın «Üç parmakla yer» dediği rivâyet edilmiş olup bu söz i'tidâl ve aşırılığa kaçmadan yeme anlamına alınmalıdır.

Yine İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ahmed İbn Sinân... İbn Abbâs'tan rivâyet etti ki; o «Fakîr olan da uygun bir şekilde yesin.» âyet-i kerîme'si hakkında şöyle demiştir : Onun malından yer ve yetîmi gıdâlandırır. Tâ ki yetîmin malına ihtiyâcı kalmayana dek. İbn Ebu Hâtim bu görüşün Mücâhid, rivâyetlerden birinde Meymûn İbn Mihrân ve Hakem'den de rivâyet edildiğini söyler.

Âmir eş-Şâ'bî ise şöyle diyor : Ölü eti yemek zorunda kalanın durumunda olduğu gibi, yetîmin malından ancak zor durumda (mecbûr kaldığında) yiyebilir. Bu durumda yerse (sonradan) geri öder. Bu görüş İbn Ebu Hâtim tarafından rivâyet edilmiştir.

İbn Vehb şöyle diyor : Bana Nâfî İbn Nuaym rivâyet etti ki; o, Yahyâ İbn Saîd ve Rabîa'ya «Fakîr olan da uygun bir şekilde yesin» âyetinden sormuş. Onlar demişler ki : Bu, yetîm hakkındadır : Eğer fakîrse fakîrliği ölçüsünde ona harcar, ondan velî için bir şey yoktur. Ancak bu izâh tarzı âyetin akışına uzaktır. Zirâ Allah Teâlâ «(Velîlerden) zengin olan sakınsın (onlardan) fakîr olan da uygun bir şekilde yesin» buyuruyor. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de : «Yetîmin malına; erginlik çağına erinceye kadar en güzel olanından başka bir şekilde yaklaşmayın.» (En'âm, 152). Yetîm malına ancak onu ıslâh edici olarak yaklaşınız. Ona muhtâç olursanız ondan uygun bir şekilde yersiniz, buyurulmaktadır.

Allah Teâlâ buyuruyor : «Mallarını kendilerine verdiğiniz zaman...» Onlar bülûğa erdikten sonra ve kendilerinde olgunlaşma görürseniz, işte o zaman mallarını kendilerine teslîm edin. Mallarını onlara teslîm ettiğinizde «yanlarında şâhid bulundurun».

Bu, Allah Teâlâ'nın yetîm velîlerine bir emridir : Velîler, yetîmleri bülûğa erip de mallarını onlara teslîm edeceklerinde teslîm aldığını inkâr etmemesi için yanlarında şâhid bulunduracaklardır.

Allah Teâlâ : «Hesâb sorucu olarak Allah kâfîdir.» buyurur. Yetîmlere bakmaları halinde ve onlara mallarını teslîm durumunda velîlerden hesâb sorucu, onları murâkabe edici ve şâhid olarak Allah Teâlâ kâfîdir. Teslîm ettikleri mallar tâm ve eksiksiz mi, yoksa noksan ve eksik mi, işleri karıştırılıp hesâbı birbirine katılmış mı? Bunların hepsini Allah Teâlâ bilir. İşte bunun içindir ki, Müslim'in Sahîh'indeki bir hadîs-i şerîf'te Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur :

يَا أَبَا ذَرٍّ! إِنِّي أَرَاكَ ضَعِيفًا وَإِنِّي أُحِبُّ لَكَ مَا أُحِبُّ لِنَفْسِي. لَا تَأَمَّرَنَّ عَلَى اثْنَيْنِ. وَلَا تَوَلَّيَنَّ مَالَ يَتِيمٍ.

Ey Ebu Zerr, ben seni zayıf görüyorum ve kendim için sevip istediğimi senin için de seviyorum. İki (kişi) üzerine aslâ emîr olma ve yetîm malına velî olmaktan kesinlikle sakın.

لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَ
الْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ ۚ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ﴿٧﴾ وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ
وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُم مِّنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ﴿٨﴾ وَلْيَخْشَ الَّذِينَ
لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٩﴾
إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا ۖ وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا ﴿١٠﴾

7 — Ana-babanın ve yakınların bıraktıklarında erkeklere bir pay vardır. Ana-babanın ve yakınların bıraktıklarında kadınlara da bir pay vardır. Bunlar; az veya çok farz kılındığı şekilde bir paydır.

8 — Mîrâs taksîm olunurken; yakınlar, yetîmler ve miskînler de hazır bulunursa, onları da rızıklandırın. Hem de güzel söz söyleyin.

9 — Arkalarında küçük ve âciz çocuklar bıraktıkları takdîrde, (çocuklar için) endîşe edecek olanlar, haksızlıktan çekinsinler. Allah'tan sakınsınlar ve sözü de dosdoğru söylesinler.

10 — Yetîmlerin mallarını zulmen yiyenler, karınlarına sadece ateş doldurmuş olurlar. Zaten onlar çılgın bir ateşe gireceklerdir.

Verâset Hükümleri

Saîd İbn Cübeyr ve Katâde diyorlar ki : Müşrikler malı sadece büyük erkeklere bırakıyorlar, kadın ve çocuklara mîrâs olarak hiçbir şey

vermiyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Ana-babanın ve yakınların bıraktıklarında erkeklere bir pay vardır...» âyetini indirdi. Allah'ın hükmü karşısında hepsi müsâvîdir. Ölüye nisbetle; akrabâlık, karı-kocalık ve hısımlık gibi, yakınlığa göre Allah'ın koymuş olduğu hisselerinde farklılık olsa bile, vâris olma konusunda hepsi eşittirler, hısımlık (el-Velâ) da mîrâsta nesebden olan akrabâlık gibidir.

İbn Merdûyeh'in İbrâhîm İbn Herâse kanalıyla... Cabîr'den rivâyetine göre; Ümmü Kücce Rasûlullah (s.a.) a gelerek; ey Allah'ın Rasûlü, benim iki kızım var, babaları öldü ve hiçbir şeyleri yok, dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Ana-babanın ve yakınların bıraktıklarında erkeklere bir pay vardır...» âyetini indirdi. Bu hadîs-i şerîf mîrâsa dâir olan iki âyetin tefsîrinde başka bir siyâk ile gelecektir. Allah en iyisini bilir.

Allah Teâlâ buyuruyor : «... Mîrâs taksîm olunurken... hazır bulunursa...» Burada maksadın vâris olmayan akrabâlar mîrâs taksîm olunurken hazır bulunursa... şeklinde olduğu söylenir. «Mîrâs taksîm olunurken yakınlar, yetîmler ve miskînler hazır bulunursa...» onlara da ölünün terekesinden bir miktar verilsin. Bu, İslâm'ın başlangıcında vâcib idi. Müstehab olduğu da söylenmiştir. Bu âyetin (hükmünün) neshedilip neshedilmediği konusunda iki görüş vardır : Buhârî, Ahmed İbn Humeyd tarîkıyla... İkrime'den «Mîrâs taksîm olunurken, yakınlar, yetîmler ve miskînler de hazır bulunursa...» âyeti hakkında İbn Abbâs'ın; bu âyet muhkemdir, mensûh değildir, dediğini rivâyet etmiş, buna Saîd de İbn Abbâs'tan rivâyetle tâbi olmuştur.

İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Kâsım'ın... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, bu âyet durmaktadır, kendisiyle amel edilir, demiştir. Sevrî de İbn Ebu Necîh'den, Mücâhid'in bu âyet-i kerîme hakkında : O, mîrâs ehline gönülleri râzı oldukça vâcibtir, dediğini nakleder. Abdullah İbn Mes'ûd, Ebu Mûsâ, Abdurrahmân İbn Ebu Bekr, Ebu'l-Âliye, Şa'bî, Hasan el-Basrî, İbn Sîrîn, Saîd İbn Cübeyr, Mekhûl, İbrâhîm en-Nehaî, Atâ İbn Ebu Rebâh, Zührî ve Yahyâ İbn Ya'mer'den de bunun vâcib olduğu rivâyet edilmiştir.

İbn Ebu Hâtim, Saîd İbn el-Eşecc kanalıyla... Muhammed İbn Sîrîn'den nakleder ki, o şöyle demiştir :

Ubeyde bir vasiyeti üstlendi ve bir koyunun kesilmesini emrederek bu âyetin sahiplerine (bu âyeti duyanlara) yedirdi ve şöyle dedi : Eğer bu âyet olmasaydı bu, benim malımdan olurdu.

Mâlik kendisinden tefsîr sâhasında rivâyet edilen toplu bir cüz'de el-Zührî'den rivâyetle şöyle demiştir : Malı taksîm edildiği sırada Mus' ab'ın malından Urve'ye de verilmişti. Zührî bunun muhkem olduğunu söyler.

Mâlik, Abdülkerîm'den Mücâhid'in : O gönül hoşluğu ile olduğu

sürece vâcib olan bir haktır, dediğini nakleder. Bu âyetin, (terekesinden) onlara (yakınlar, yetîmler, miskînler) verilmesinin vasiyet edilmesini emrettiği görüşünde olanları zikredelim :

Abdürrezzâk der ki : Bize İbn Cüreyc... Esmâ Bint Abdurrahmân ve Kâsım İbn Muhammed'den rivâyet etti ki; Abdurrahmân İbn Ebu Bekr'in oğlu Abdullah, babası Abdurrahmân'ın mîrâsını bölüştürdü. Hz. Âişe henüz hayattaydı. Esmâ ve Kâsım derler ki : Evde babasının malından vermedik yakın ve miskîn bırakmadı ve «Mîrâs taksîm olunurken, yakınlar, yetîmler ve miskînler de hazır bulunursa...» âyetini okudu. Kâsım anlatıyor : Bunu İbn Abbâs'a anlattım. O : İsâbet etmemiş (doğru yapmamış) buna hakkı yoktu. Bu, ancak vasiyete bağlıdır ve bu âyet-i kerîme vasiyyet hakkındadır. (Eğer) ölen kişi dilerse onlara (malından verilmesini) vasiyet eder.

Bunu İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir.

Bu âyetin bütünüyle mensûh olduğunu söyleyenleri zikredelim :

Süfyân el-Sevrî, Muhammed İbn Sâib el-Kelbî'den... İbn Abbâs'ın «Mîrâs taksîm olunurken yakınlar... hazır bulunursa...» âyeti mensûhtur, dediğini nakleder. İsmâîl İbn Müslim de Katâde vâsıtasıyla İbn Abbâs'tan «Mîrâs taksîm olunurken yakınlar... hazır bulunursa...» âyetinin kendinden sonra gelen «Çocuklarınızın mîrâstaki durumu hakkında, Allah size şöyle emir buyuruyor...» (Nisâ, 11) âyeti ile neshedildiğini nakleder.

Avfî de «Mîrâs taksîm olunurken yakınlar... hazır bulunursa...» âyeti hakkında İbn Abbâs'tan rivâyetle şöyle diyor : Bu, ferâiz hakkındaki âyet nâzil olmadan önceydi. Allah bundan sonra ferâizi indirdi ve her hak sahibine hakkını verdi. Böylece sadaka, ölen kişinin belirttiği kısımda kalmış oldu.

Bunları İbn Merdûyeh rivâyet etmiştir.

İbn Ebu Hâtim diyor ki : Bize Hasan İbn Muhammed... İbn Abbâs'tan rivâyet etti ki : «Mîrâs taksîm olunurken yakınlar, yetîmler ve miskînler de hazır bulunursa...» âyetini mîrâs âyeti neshetmiştir. Böylece ana-baba ve akrabâların bıraktıklarından az ya da çok herkes nasibine kavuşmuş oldu.

Yine İbn Ebu Hâtim'den : Bize Üseyd İbn Âsım... Saîd İbn el-Müseyyeb'den rivâyet etti ki; o şöyle demiştir : Bu âyet mensûhtur. Bu uygulama ferâizden önceydi. Kişinin bıraktığı maldan bölüştürme sırasında hazır bulunduklarında yetîmlere, fakîrlere, miskînlere ve akrabâlara da verilirdi. Sonra Allah Teâlâ bir hak sahibini kendi hakkına kavuşturdu. Ancak ölen kişi, malından akrabâlarından dilediğine vasiyette bulunabilir.

Mâlik de... Saîd İbn el-Müseyyeb'den rivâyetle : «Bu âyet mensûh olup mîrâs ve vasiyyet âyetleri ile neshedilmiştir.» demiştir.

İkrime, Ebu'ş-Şa'sâ, Kâsım İbn Muhammed, Ebu Sâlih, Ebu Mâlik, Zeyd İbn Eslem, Dahhâk, Atâ el-Horasânî, Mukâtil İbn Hayyân ve Rabîa İbn Ebu Abdurrahmân'dan rivâyet edildiğine göre; onlar da bu âyetin mensûh olduğunu söylemişlerdir. Bu, fakîhlerin cumhûrunun, dört imâm ve ashâbının mezhebidir.

Burada İbn Cerîr el-Taberî'nin tercîh ettiği ve gerçekten garîb bir söz vardır ki; özet olarak şöyledir : Ona göre âyet şöyle anlaşılır : Vasiyyet malının taksîminde ölünün yakınları hazır bulunursa onlara da mîrâstan verin. Orada hazır bulunan yetîmlere ve miskînlere ise güzel söz söyleyin.

Uzun bir ibâre ve tekrârlardan sonra onun anlatmaya çalıştığı mânâ budur ki şüphelidir. Doğrusunu Allah bilir.

İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfî şöyle demiştir :

«Taksîm olunurken, yakınlar... hazır bulunursa...» âyetinde söz konusu olan mîrâs taksîmidir. Birçokları da böyle söylemişlerdir. Mânâ; Ebu Ca'fer İbn Cerîr'in izâhına göre değil, buna göredir. Bu takdîrde şöyle mânâ verilecektir : Akrabâlardan vâris olmayan fakîrler, yetîmler ve miskînler fazlaca bir malın taksîminde hazır bulunduklarında onların da gönülleri çeker, şunun ve bunun aldığını görünce, kendilerine bir şey verilmediği için ümitlerini keserler. Bu sebeple lutufkâr ve rahîm olan Allah; bir iyilik, bir sadaka ve bir ihsân olmak üzere onlara orta hallice bir şey verilmesini emretmiştir.

Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de : «Her biri mahsûl verdiği zaman mahsûlünden yeyin, hasâd edildiği gün de hakkını verin.» (En'âm, 141) buyurarak muhtâçlar ve darlık çekenler görürler korkusuyla malı gizlice bir yerden bir yere nakledenleri yermektedir. Bahçe sahiplerinden haber verirken de şöyle buyurur : «Hani sabah olunca onu mutlakâ devşireceklerine ve biçeceklerine yemîn etmişlerdi... ve gizli gizli konuşarak yürüyorlardı. Sakın bugün hiçbir yoksul çıkmasın karşımıza ve oraya girmesin diye.» (Kalem, 17, 23, 24)

Yinè Allah Teâlâ buyurur ki : «Allah onları yere batırmıştır. Ve kâfirlere de bunun benzerleri vardır.» (Muhammed, 10)

Kim Allah Teâlâ'nın kendi üzerindeki hakkını inkâr ederse, Allah o kimseyi en kıymetli malında cezâlandırır. Bunun içindir ki, bir hadîs-i şerîf'te şöyle buyrulmuştur : Bir mala sadaka karışınca (sadaka olarak verilmesi gereken kısım verilmez de içinde bırakılırsa) o malı mutlakâ bozar. Sadakasının verilmemesi o malın bütünüyle mahvolmasına sebep olur.

«Arkalarında küçük ve âciz çocukları bıraktıkları takdîrde (çocuklar için) endîşe edecek olurlar...» âyet-i hakkında Abdullah İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha diyor ki : Bir adam ölüm halinde olur, başka bir adam da onun vârislerine zarar verecek bir vasiyette

bulunduğunu duyar. İşte âyet bunlar hakkındadır. Allah Teâlâ vâsiyyeti duyan kişinin Allah'tan korkmasını, ölüm halinde olanı doğrultmasını, doğruya iletmesini emretmiştir. O kişi vârislere bakmalıdır. Kendi vârislerinin telef olmasından korktuğunda, onlara ne yapılmasını seviyor ve istiyorsa karşısındakine de o yolu göstermelidir. Mücâhid ve birçokları da böyle söylemişlerdir.

Buhârî ve Müslim'deki bir hadîs-i şerîf'e göre; Rasûlullah (s.a.) hasta halinde iken ziyârete gittiği Sa'd İbn Ebu Vakkâs'ın yanına girdiğinde; Sa'd kendilerine : Ey Allah'ın Rasûlü, ben varlıklı biriyim. Bir tek kızımdan başka vârisim yok. Malımın üçte ikisini tasadduk edeyim mi? diye sordu. Efendimiz : Hayır, buyurdular. Ya yarısını? sorusuna da hayır cevabını veren Hz. Peygamber, onun, ya üçte birini? sorusuna da : Üçte bir mi, üçte bir çoktur, cevâbını verdi ve : Vârislerini zengin olarak bırakman, onları insanların verdikleri ile geçinen muhtâçlar olarak bırakmandan elbette daha iyidir, buyurdular.

Sahîh bir hadîste Abdullah İbn Abbâs şöyle demiştir : Keşki insanlar üçte biri, dörtte bire indirmiş olsalardı. Çünkü Rasûlullah (s.a.) üçte bir (mi?) üçte bir çoktur, buyurmuşlardır.

Fakîhler de şöyle diyorlar : Şâyet ölünün vârisleri zengin iseler; onun vasiyyetinde üçte biri aşması, fakîr iseler üçte birden az vasiyyet etmesi müstehab olur.

Şöyle de denilmiştir : «Arkalarında küçük ve âciz çocuklar bıraktıkları takdîrde (çocuklar için) endîşe edecek olanlar haksızlıktan çekinsinler. Allah'tan sakınsınlar...» âyetini şöyle anlamak lâzımdır : «Yetîmlerin mallarına dokunma husûsunda Allah'tan sakınsınlar.» Nitekim başka bir âyette de : «Büyüyecekler de geri alacaklar diye israf edip de tez elden yemeyin» buyrulmaktadır.

Bu açıklama İbn Cerîr tarafından Avfî kanalıyla İbn Abbâs'tan nakledilmiş olup, güzel bir görüştür. Bunu ta'kîb eden âyette yetîmlerin malını yeme hakkında vârid olan tehdîd de bu görüşü kuvvetlendirmektedir. Anlatılmak istenen şudur : Kendinden sonraki nesline nasıl davranılmasını istiyorsan, insanların nesillerine de onların işlerini üstlendiğinde aynı şekilde davran. Sonra bil ki; yetîm malını zulümle yiyen, ancak karnına ateş doldurmuş olur. İşte bunun içindir ki, Allah Teâlâ : «Yetîmlerin mallarını zulmen yiyenler karınlarına sadece ateş doldurmuş olurlar. Zaten onlar çılgın bir ateşe gireceklerdir.» buyuruyor. Yetîmlerin mallarını sebepsiz yere yiyenler ancak kıyâmet günü karınlarında tutuşup alevlenecek bir ateş yemiş olurlar.

Buhârî ve Müslim'de Süleymân İbn Bilâl kanalıyla... Ebu Hüreyre' den rivâyet edilen bir hadîs-i şerîf'te Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Cezâyı gerektiren yedi şeyden sakının (uzaklaşın). Ey Allah'ın Rasûlü, nedir onlar? diye sordular. Şöyle karşılık verdi : «Allah'a ortak

koşmak, sihir, hak ile olması dışında Allah'ın harâm kıldığı bir nefsi (kimseyi) öldürmek, faiz yemek, yetîm malı yemek, harpte yüz çevirip kaçmak, suçsuz mü'min kadınlara iftirâ ile zinâ isnâd etmek.

İbn Ebu Hâtim diyor ki : Bize babam'ın... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Biz, ey Allah'ın Rasûlü İsrâ gecesi (Mi'râc gecesi) ne gördün? diye sorduk. Şöyle buyurdular :

Beni götüren, Allah'ın yaratıklarının çok olduğu bir yere götürdü. Oradaki bir adamın deve dudakları gibi dudakları vardı ve onların başında görevliydi. İnsanlar oradakilerden birinin derisini soyuyorlar, sonra ateşten bir kaya getiriliyor ve onlardan birinin ağzına konuluyor da ateş altından çıkıyordu. Bunun üzerine böğürüyor ve haykırıyorlardı. Ben : Ey Cibrîl, kim bunlar? diye sordum. Bunlar yetîmlerin mallarını zulümle yiyenlerdir. Böylece karınlarına ateş doldurulmuş oldular. Onlar çılgın ateşe gireceklerdir, diye cevâb verdi.

Süddî diyor ki : Yetîm malı yiyen kişi kıyâmet günü ağzından, kulaklarından, burun ve gözlerinden alevler çıkar halde diriltilecek. Onu gören, onun yetîm malı yediğini bilecektir.

Ebu Bekr İbn Merdûyeh diyor ki : Bize İshâk İbn İbrâhîm İbn Zeyd... Ebu Berze'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular : Kıyâmet günü bir kısım insanlar ağızlarından ateşler çıkarak diriltileceklerdir. Bunlar kimler ey Allah'ın Rasûlü? diye soruldu. Efendimiz, Allah Teâlâ'nın : «Yetîmlerin mallarını zulmen yiyenler...» sözünü görmedin mi? buyurdular.

Hadîsi İbn Ebu Hâtim Ukbe'den İbn Hibbân da Sahîh'inde... Ukbe İbn Mükerrem'den rivâyetle tahrîc etmişlerdir.

İbn Merdûyeh diyor : Bize Abdullah İbn Ca'fer... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular : İki güçsüzün —ki onlar kadın ve yetîmdir— malı vebâlli kılındı. Rasûlullah (s.a.) bununla; size onların malından uzaklaşmanızı tavsiye ederim, demek istemiştir.

Daha önce Bakara sûresinde de geçtiği gibi, Atâ İbn Sâib kanalıyla... İbn Abbâs'tan nakledildiğine göre; şöyle demiştir : «Yetîmlerin mallarını zulmen yiyenler...» âyeti indirilince; yanında yetîm bulunanlar gidip yiyeceklerini ve içeceklerini yanlarındaki yetîmlerin malından ayırdılar. Yetîmin yiyecek ve içeceğinden bir şey arttığında bunu saklıyor veya yetîm onu yeyinceye, ya da bozuluncaya kadar bekliyorlardı. Bu, onlara zor ve ağır gelmeye başladı, durumu Rasûlullah (s.a.) a aktardılar. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Ve sana yetîmlerden soruyorlar. De ki : Onlar için ıslâhta bulunmak hayırlıdır.» (Bakara, 220) âyetini indirdi. Râvî anlatıyor : Bunun üzerine onlar; yetîmlerin yiyeceklerini kendi yiyeceklerine, içeceklerini kendi içeceklerine karıştırdılar.

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا
مَا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ
كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ
السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ
أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١﴾

11 — Çocuklarınızın mîrâstaki durumu hakkında; Allah size şöyle emir buyuruyor : Erkeğe iki dişinin hissesi kadardır. Eğer kadınlar ikinin üstünde ise, bırakılan malların üçte ikisi onlarındır. Şâyet kız tek ise, yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, ana ve babadan herbirine bırakılan malın altıda biri; çocuğu olmayıp da ona ana ve babası mîrâsçı olduysa üçte biri, anasınındır. Kardeşleri varsa o vakit altıda biri anasınındır. Bu hükümler ölenin borcu ödenip yaptığı vasiyetler yerine getirildikten sonradır. Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin fayda bakımından size daha yakın olduğunu bilmezsiniz. Bunlar Allah'ın koyduğu farzlardır. Doğrusu Allah Alîm'dir, Hakîm'dir.

Mirâsta Erkeğe İki Pay, Kadına Bir Pay

Bu ve bundan sonraki âyet ile bu sûrenin son âyeti ferâiz ilmine dair âyetlerdir. Ferâiz ilmi; bu üç âyetten çıkarılmıştır. Ferâize dâir vârid olan hadîsler ise bu âyetlerin tefsîri mâhiyetindedir. Bu âyetlerin tefsîri sadedinde olanları buraya alacağız. Ancak meselelerin anlatılması, ihtilâflar, delîlleri ile imâmlar arasındaki münâkaşaların yeri «Ahkâm» kitabıdır. Yardım istenecek sadece Allah'tır.

Ferâiz'i öğrenmeyi teşvîk sadedinde hadîs-i şerîf'ler vârid olmuştur. Bunların en önemlileri işte şunlardır : Ebu Dâvûd ve İbn Mâce, Abdurrahmân İbn Ziyâd kanalıyla... Abdullah İbn Amr (r.a.) dan nakleder-

ler ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : İlim üçtür. Bunların dışında kalanlar fazlalıktır : Ya muhkem âyet, ya sâbit ve kâim sünnet ya da adâletli bir farîza.

Ebu Hüreyre'den rivâyete göre de Rasûlullâh (s.a.) şöyle buyururlar : Ey Ebu Hüreyre, ferâiz öğrenin ve öğretin. Zîrâ o, ilmin yarısıdır. Unutulacak ve ümmetimden ilk sökülüp atılacak olan da ferâiz olacaktır.

Hadîsi İbn Mâce rivâyet etmişse de isnâdında zayıflık vardır. Bu hadîs Abdullah İbn Mes'ûd'dan ve Ebu Saîd'den de rivâyet edilmiş olup her iki rivâyet de şüphelidir.

İbn Uyeyne der ki : Rasûlullah (s.a.) ferâiz'i, ilmin yarısı olarak isimlendirmiştir. Zîrâ bu, bütün insanların başına gelecektir.

Buhârî, bu âyetin tefsîrinde der ki : Bize İbrâhîm İbn Mûsâ'nın... Câbir İbn Abdullah'tan rivâyetinde o, şöyle demiştir : Ben hastalandığımda; Selime oğullarının yanındayken Rasûlullâh (s.a.) ve Ebubekir yürüyerek beni ziyârete geldiler. Rasûlullah (s.a.) beni, hiçbirşeyi akletmez halde bulmuş, su istemiş, abdest almış ve benim üzerime de su serpmiş. Ben ayıldım ve sordum : Ey Allah'ın Rasûlü, malımı ne yapmamı emredersiniz? Bunun üzerine «Çocuklarınızın mîrâstaki durumu hakkında; Allah size şöyle emir buyuruyor : Erkeğe, iki dişinin hissesi kadardır...» âyeti nâzil oldu.

Hadîsi Müslim ve Neseî de Haccâc İbn Muhammed el-A'ver'den, o da İbn Cüreyc'den rivâyet etmişlerdir. (Hadîsçilerden) bir cemâat da Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla aynı hadîsi Câbir'den naklederler.

Bu âyetin nüzûl sebebine dâir yine Câbir'den rivâyet edilen bir diğer hadîs şöyledir :

İmâm Ahmed diyor : Bize Zekeriyyâ İbn Adiyy'in... Câbir'den naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Sa'd İbn Rebî'in hanımı Rasûlullah (s.a.) a geldi ve; ey Allah'ın Rasulû, bu ikisi Sa'd İbn Rebî'in kızlarıdır. Babaları Uhud'da sizinle birlikte şehîd edildi. Amcaları bunların mallarını aldı ve bunlara hiçbir mal bırakmadı. Bunlar, ancak malları olursa nikâhlanacaklar, dedi. Allah Rasûlü : Bu konuda Allah hüküm verir, buyurdular.

Câbir devâmla şöyle anlatır : Mîrâs âyeti nâzil oldu ve Rasûlullah (s.a.) kızların amcalarına haber gönderip çağırttı ve : Sa'd'ın iki kızına üçte iki, annelerine sekizde bir ver. Kalanı senindir, buyurdu.

Hadîsi Ebu Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce değişik tarîklerden ve Abdullah İbn Muhammed İbn Ukayl'den rivâyet etmişler, Tirmizî; bunu sadece onun hadîsinden biliyoruz, demiştir.

İlerde geleceği gibi, birinci Câbir hadîsinin, bu sûrenin son âyetinin nüzûl sebebi olduğu açıktır. Zîrâ onun sadece kız kardeşleri vardı. Kızları, mîrâsçı olarak babası ve erkek evlâdı da yoktu. Birinci Câbir

hadîsini Buhârî'ye uyarak buraya aldık. Zîrâ o, bu âyetin tefsîrinde hadîsi zikretmiş. İkinci Câbir hadîsi, bu âyetin nüzûl sebebi olmaya daha muvâfıktır. En doğrusunu Allah bilir.

Allah Teâlâ : «Çocuklarınızın mîrâstaki durumu hakkında; Allah size şöyle emir buyuruyor : Erkeğe, iki dişinin hissesi kadardır» buyuruyor. Onlar hakkında adâletli davranmanızı emrediyor. Zîrâ Cahiliye devri halkı mîrâsın tamâmını erkeklere bırakır, kadınlara hiçbir şey vermezlerdi. Mîrâsta hakkı olma bakımından Allah Teâlâ aralarında eşitliği emretmiş; ancak iki sınıf arasında fark gözeterek, erkeğe, iki dişinin hissesini vermiştir. Zîrâ erkek nafaka, külfet zahmetinden dolayı daha muhtâçtır. Erkek ticâret ve kazanç meşakkatleriyle boğuşmak zorundadır. O halde kadının aldığının iki mislinin ona verilmesi uygun olacaktır.

Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân İbn Abdullah «Çocuklarınızın mîrâstaki durumu hakkında, Allah Teâlâ size şöyle emir buyurur : Erkeğe, iki dişinin hissesi kadardır» âyetinden şu netîceyi çıkarır : Allah Teâlâ yaratıklarına karşı babanın oğluna acımasından, merhametinden daha fazla merhametlidir ki ana-babaya çocukları hakkında emirde bulunmuştur. Kaldı ki, kendisi de kendi zâtının, onlar (çocuklar) hakkında ana-babalarından daha merhametli olduğunu bilmektedir. Nitekim sahîh bir hadîs-i şerîf'te anlatıldığına göre, Rasûlullah (s.a.) esîr bir kadının çocuğunu aradığını gördü. Kadın çocuğunu bulunca hemen aldı, göğsüne yapıştırdı ve emzirdi. Rasûlullah (s.a.) ashâbına : Ne dersiniz, gücü yettiği halde bu kadın çocuğunu ateşe atar mı? diye sordu. Ashâb-ı kirâm; hayır, ey Allah'ın Rasûlü, dediler. Efendimiz : Allah'a yemîn ederim ki Allah Teâlâ kullarına, bu kadının çocuğuna karşı merhametinden daha fazla merhametlidir, buyurdu.

Buhârî burada der ki : Bize Muhammed İbn Yûsuf'un... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o şöyle demişti : (Daha önceleri) mal çocuğa kalır, ana-baba için de vasiyyette bulunulurdu. Allah bunlardan dilediğini (sevdiğini) neshetti (kaldırdı da) erkeğe; iki dişinin hissesini, ana-babadan herbirine altıda bir ve üçte bir, kadına sekizde bir ve dörtte biri, kocaya da yarım ve dörtte biri verdi.

İbn Abbâs'tan naklederek Avfî : «Çocuklarınızın mîrâstaki durumu hakkında; Allah size şöyle emir buyuruyor : Erkeğe iki dişinin hissesi kadardır» âyeti hakkında şöyle der :

Allah'ın farz kılmış olduğu ferâiz, erkek çocuk, kız çocuk ve ana-babanın (mîrâstaki hisselerini beyân eden) âyetler nâzil olunca bu; halkın ya da bazılarının hoşuna gitmedi ve dediler ki : Kadına dörtte bir, ya da sekizde bir, kız çocuğuna yarı veriliyor. Küçük çocuğa da veriliyor. Halbuki bunların hiçbiri insanlarla harbetmez, ganîmet kazanmaz. Ama bunu konuşmayın. Herhalde Allah Rasulü bunu unutuyor, ya da

biz söylersek değiştirilir. Diğer bir kısmı da şöyle konuştular : Ey Allah'ın Rasûlü, biz kız çocuğuna babasının bıraktığı mîrâsın yarısını veriyoruz. Halbuki o, ata binmez ve (düşman olan) halkla savaşmaz. (Küçük) çocuğa da mîrâs veriyoruz. Halbuki bu da bir işe yaramaz. Onlar câhiliye döneminde böyle yapıyor ve sadece (düşman) kavimle harp edebilenlerle dâimâ büyüğe, mîrâs veriyorlardı.

Hadîsi İbn Ebu Hâtim ve İbn Cerîr de rivâyet etmişlerdir.

Allah Teâlâ : «Eğer kadınlar ikinin üstünde ise, bırakılan malların üçte ikisi onlarındır» buyuruyor. Son âyetteki iki kız kardeş hakkındaki hükümden anlaşıldığına göre; buradaki üçte iki, iki kız çocuğu hakkındadır. Allah Teâlâ o âyette iki kız kardeşe üçte iki hisse vermiştir. İki kız kardeş, mîrâstan üçte iki hisseye sahip olduğuna göre, iki kızın da üçte iki hisseye evleviyetle sahip olmaları gerekir. Nitekim daha önce geçen Câbir hadîsinde Rasûlullah (s.a.) ın, Sa'd İbn Rebî'in iki kızına üçte iki hisse verilmesine hükmettiğini görmüştük. Kitâb ve sünnet buna delâlet etmektedir. Allah Teâlâ yine : «Şâyet kız tek ise, yarısı onundur» buyurmaktadır. Eğer iki kız için mîrâsın yarısı olsaydı; Allah Teâlâ bunu belirtirdi. Tek başına bir kız için hüküm konulduğuna göre bu; iki kızın, üç mesâbesinde olduğuna delâlet eder. En doğrusunu Allah bilir.

Allah Teâlâ «Ana-babadan herbirine, bırakılan malın altıda biri.» buyuruyor. Ana-babanın mîrâstaki durumları şöyledir :

1 — Ana-baba çocuklarla birlikte mîrâsçı olurlar. Bu durumda onlardan her birine altıda bir hisse düşer. Ölenin sadece bir tek kızı varsa, malın yarısı onundur. Ana-babadan her birerine altıda bir hisse vardır. Kalan altıda biri de, baba asabe olarak alır. Babanın hissesi böylece hem kendi hissesi ve hem de asabe olarak aldığının toplamıdır.

2 — Ana-baba tek olarak mîrâsçı olurlar. (başka mîrâsçı bulunmazsa) bu durumda anne üçte bir alır. Kalana, baba tek asabe olarak sahip olur. Böylece baba, ananın hissesinin iki mislini almış olur, ki bu da üçte ikidir. Bu durumda onlarla birlikte koca ya da kadın bulunursa koca yarı, kadın da dörtte bir alır. Koca ve kadın hisselerini aldıktan sonra, annenin ne alacağı konusunda âlimler ihtilâf etmişler ve üç görüş ileri sürülmüştür.

a — Anne, iki meselede, kalanın üçte birini alır. Zîrâ kalan, ona göre mîrâsın tamâmıdır. Allah Teâlâ ana-babaya verilenin yarısını vermiştir. O halde anne, kalanın üçte birini, baba da üçte ikisini alır. Bu, Hz. Ömer, Hz. Osmân ve kendisinden gelen iki rivâyetin sahîhinde Hz. Ali'nin kavilleridir. Abdullah İbn Mes'ûd ve Zeyd İbn Sâbit de bununla fetvâ vermişlerdir. Fukahâ-i Seb'a'nın, dört imâmın ve Cumhûr-u ulemânın da görüşü böyledir.

b — «Çocuğu olmayıp da ona ana ve babası mîrâsçı olduysa üçte biri anasınındır» âyeti, hükmü umûmî olduğuna nazaran anne, bütün malın üçte birini alır. Âyet-i kerîme, ölenin ana ile birlikte koca yada karı olmasından daha geneldir. Bu görüş İbn Abbâs'ındır. Hz. Ali ve Muâz İbn Cebel'den de bu görüşün benzeri rivâyet edilmiştir. Şureyh ve Dâvûd İbn Ali ez-Zâhirî bununla fetvâ verirler. el-İ'câz fi ilm'il -Ferâiz adlı eserinde İmâm Ebu'l-Hüseyn Muhammed İbn Abdullah İbn Lebbân el-Basrî de bu görüşü tercîh etmiştir.

Ancak bu görüş şüphelidir, hattâ zayıftır. Zîrâ âyetin zâhirinden terikenin tamamında tek kalındığındaki durum anlaşılır. Bu meselede ise koca ya da karı hissesini alır, geriye kalan sanki terikenin tamamı olmuş olur ve daha önce de geçtiği üzere anne de bunun üçte birini alır.

c — Karı ile birlikte mîrâsçı olduğunda bütün malın üçte birini alır. Karı dörtte bir alacaktır ki, bu da on ikide üç eder. Anne de üçte bir alır ki, bu da onikide dört eder. Baba için de beş kalır.

Koca ile mîrâsçı olduğunda ise şâyet bütün malın üçte birini alırsa babadan daha fazla almış olacağından dolayı kalanın üçte birini (sülüs'ül-bâkî) alır. Bu durumda mesele altın üzerinden yapılır, yarısı kocaya, kalanın üçte biri bir hisse olarak anneye, bundan sonra kalan da iki hisse olarak babaya verilir.

Bu görüş Muhammed İbn Sîrîn'den nakledilmiş olup ilk iki görüşün birleştirilmişidir. Bir şekilde onlardan her birerine uygun düşmektedir. Ancak bu görüş de zayıftır. Sahîh olan birinci görüştür. Allah en doğrusunu bilendir.

3 — İster ana-baba bir, ister baba bir ve isterse ana bir olsun erkek kardeşlerle birlikte mîrâsçı olmaları durumu : Bu kardeşler baba ile birlikte mîrâsdan bir şey alamazlar, ama annenin hissesini üçte birden altıda bire düşürürler. Onlar varsa anneye altıda bir verilir. Ananın ve babanın dışında başka vâris yoksa baba, kalanı da alır.

Zikrettiğimiz üzre iki erkek kardeş, cumhûra göre kardeşler hükmündedir.

Beyhakî, İbn Abbâs'ın kölesi Şu'be kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki o, Hz. Osmân'ın yanına girmiş ve; iki erkek kardeş annenin üçte bir almasını engellemez. Zîrâ Allah Teâlâ : «Kardeşleri varsa...» buyuruyor. Senin kavminin dilinde iki kardeş (Ehavân), kardeşler (İhve) anlamında değildir, demiş. Hz. Osmân da : Ben, benden öncekileri, ülkede yaygın olan uygulamayı ve insanların tevârüs edegeldikleri şeyleri değiştiremem, diye cevap vermiştir.

Bu hadîsin sıhhati de şüphelidir. Zîrâ Mâlik İbn Enes bu Şu'be hakkında konuşmuş (ve onun zayıf olduğunu söylemiştir.) Şâyet bu hadîsin İbn Abbâs'tan rivâyeti sahîh olsaydı, onun çok yakın arkadaşları da buna kâil olurlardı. Halbuki onlardan bunun zıddı nakledilmiştir.

Abdurrahmân İbn Ebu Zinâd, Hârice İbn Zeyd'den, o da babasından rivâyet eder ki o, şöyle demiştir : İki erkek kardeş, erkek kardeşler diye isimlendirilir. Ben bu konuya müstakil bir cüz tahsîs ettim.

İbn Ebu Hâtim diyor : Bize babam... «Kardeşleri varsa o vakit altıda biri anasınındır.» âyeti hakkında Katâde'den rivâyet etti ki; o şöyle demiştir : Anneye zarar veriyorlar ve kendileri de mîrâsçı olamıyorlar. Bir tek erkek kardeş ananın üçte birine mâni olmaz. Ancak bundan fazlası (birden fazla olurlarsa) mâni olur. İlim ehlinin söylediğine göre; erkek kardeşler ananın üçte bir almasını engellerler. Zîrâ onları evlendirme görevi babanındır. Annenin değil de babanın nafakası da onların üzerinedir.

Bu söz güzeldir. Ancak İbn Abbâs'tan sahîh bir isnâdla rivâyet edildiğine göre; o, ananın alması gerektiği halde erkek kardeşlerin engel oldukları altıda birin erkek kardeşlere âit olacağı görüşündedir. Bu şâz bir görüş olup İbn Cerîr bunu tefsîrinde rivâyet eder ve der ki : Bize Hasan İbn Yahyâ'nın... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Ananın almasına erkek kardeşlerin engel olduğu altıda bir, onların (erkek kardeşlerin) dır. Analarının bunu almasına, bu hisse babalarına değil de kendilerine âit olsun diye engel olmuşlardır. Bunu rivâyet ettikten sonra İbn Cerîr der ki : Bu görüş, ümmetin bütününe muhâliftir. Bize Yûnus... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder : Kelâle, erkek çocuğu ve babası olmayan kişidir.

Allah Teâlâ : «Bu hükümler, ölenin borcu ödenip, yaptığı vasiyetler yerine getirildikten sonradır» buyuruyor. Selef ve halef âlimleri borcun vasiyyetten önce olduğunda icmâ' etmişlerdir.

Âyet-i kerîme dikkatle incelendiğinde bu, rahatlıkla anlaşılabilir.

İmâm Ahmed, Tirmizî, İbn Mâce ve tefsîr sahipleri Ebu İshâk kanalıyla... Ali İbn Ebu Tâlib'den naklediyorlar ki o, şöyle demiştir : Siz «Bu hükümler, ölenin borcu ödenip, yaptığı vasiyetler yerine getirildikten sonradır» âyetini okuyorsunuz. Rasûlullah (s.a.) vasiyetten önce borcu öderdi. Ana oğullarının asılları (ana bir çocukların asılları) üvey ananın (yani baba bir ana ayrı) çocuklarından önce birbiri aralarında vâris olurlar. Kişi, baba bir kardeşinden önce ana-baba bir kardeşine vâris olur.

Tirmizî; bunu, sadece Hâris el-A'ver hadîsinden bilmekteyiz ki, bazı ilim ehli onun hakkında konuşmuşlardır, der. Ben de derim ki : Fakat o, bir ferâiz hâfızıydı; ferâiz ve hesâbla ilgilenirdi. En doğrusunu Allah bilir.

Allah Teâlâ : «Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin, fayda bakımından size daha yakın olduğunu bilmezsiniz» buyuruyor. Biz babalar ve oğullara mîrâstan hisse ayırdık. Câhiliye devrindeki durumdan farklı olarak mîrâsçı olma konusunda onları eşit kıldık. İslâm'ın ilk

günlerinde durum böyle değildi. Mal çocuğa bırakılıyor, ana-babaya da vasiyette bulunuluyordu. Nitekim bu husûs, daha önce İbn Abbâs'tan rivâyetle zikredilmişti. Allah eski durumu kaldırarak bu yeni nizâmı koydu. Onlara ve diğerlerine (Hem babalara, hem oğullara ve diğerlerine) yakınlıklarına göre hisse ayırdı. Zîrâ insana dünyevî veya uhrevî fayda, bazan da her ikisi birden; oğlundan değil de babasından gelebilir. Bazen de bunun tersi olabilir. Bunun içindir ki; Allah Teâlâ: «Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin, fayda bakımından size daha yakın olduğunu bilmezsiniz.» buyuruyor. Birinden fayda beklenir ve umulurken diğerinden de beklenip umulabilir. Bunun için hem ona, hem diğerine hisse ayırdık ve mîrâsçı olma bakımından her iki kısmı eşit kıldık, buyuruyor. Allah Teâlâ en iyisini bilir.

Allah Teâlâ: «Bunlar, Allah'ın koyduğu farzlardır.» buyuruyor. Zikretmiş olduğumuz mîrâs konusundaki geniş bilgi, vârislerden bir kısmına diğerlerinden daha fazla verilmesi Allah'ın hükmedip koyduğu farzlardır. Allah Teâlâ Alîm'dir, Hakîm'dir. Eşyayı yerli yerince koyar ve herkese yakınlığına göre kazandığını verir. Bunun içindir ki: «Doğrusu Allah Alîm'dir, Hakîm'dir.» buyurmuştur.

İZÂHI

Paylar Niçin Eşit Değil?

Erkeğin hissesinin kadının hissesinin iki katı olmasının hikmeti şudur: Erkek hem kendine, hem de eşine harcama gereğini duyar. Dolayısıyla erkeğin payı iki olmaktadır. Kadın ise kendi kendine harcamak durumundadır. Evlenecek olsa masrafları kocasına âit olacaktır. Dolayısıyla kadının mîrâstan payı bazı hallerde erkeğin payından daha fazla olma durumuyla karşılaşılacaktır. Bazı müfessirlerin erkeğe iki, kadına bir pay verilmesinin hikmetini açıklarken; kadınların akıllarının noksân, kötü yollarda harcamaya vesîle olan şehvetlerinin fazla olduğunu söylemelerine gelince; bu, çok çirkin ve kötü bir sözdür. Kadınların akıllarının zayıf olması maldan paylarının da az olmasını gerektirmez. Hattâ aksi de söylenebilir ve o takdîrde kadınların payının daha fazla olmasını îcâb ettirebilir. Çünkü kadınlar beden yapıları itibâriyle zayıf ve güçsüzdürler. Bunun için selef-i sâlihînden bazıları derler ki; mîrâs aklen kıyâsın aksine gelmiştir. Ben rivâyetin doğru olmadığını kabul ettiğim gibi, anlamının da doğru olmadığını görüyorum. Çünkü yukarda bunun hikmetini belirtmiştim. Müfessirlerin, kadının şehvetinin erkeğin şehvetinden daha fazla olduğunu iddiâ edip, buna dayanarak onların daha çok mal harcamaları netîcesi doğuracağını söyle-

meleri ise; bir bâtıl üzerine binâ edilmiş bir başka bâtıldır. Tecrübemizle biliyoruz ki; şehvetlerini tatmîn etmek uğrunda mallarını daha çok erkekler harcıyorlar. Bu gibi yollarda kadınların mallarını harcadıkları ise çok az duyulmuştur. Kadınlar tutumludurlar, alırlar, vermezler. Erkekler ise savurgandırlar. Çünkü onların şehevî güçleri daha fazladır ve arzuları daha şiddetlidir. Ancak kadınlar süslenme konusunda israfa meylederler. Bu da pek çok harcamayı gerektirir. Halbuki şerîat israfı yasaklamıştır. Binâenaleyh müfessirlerin hükmü bu esâsa istinâd etmiş olamaz. Ne var ki tecrübeler, daha çok kadınların iktisât yaptıklarını gösteriyor. Harcama işleri onlara bırakıldığında onlar daha tutumlu davranıyorlar. (Reşîd Rızâ, Tefsîr el-Menâr, IV, 406)

———oOo———

وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِن لَّمْ يَكُن لَّهُنَّ وَلَدٌ ۚ فَإِن كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ
الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ مِن بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِينَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ ۚ وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ إِن
لَّمْ يَكُن لَّكُمْ وَلَدٌ ۚ فَإِن كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُم مِّن بَعْدِ وَصِيَّةٍ
تُوصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ ۗ وَإِن كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوِ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ
فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ ۚ فَإِن كَانُوا أَكْثَرَ مِن ذَٰلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي
الثُّلُثِ مِن بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَىٰ بِهَا أَوْ دَيْنٍ ۙ غَيْرَ مُضَارٍّ ۚ وَصِيَّةً مِّنَ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ
عَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿١٢﴾

12 — Çocukları yoksa, eşlerinizin geriye bıraktıklarının yarısı sizindir. Çocukları varsa, bıraktıklarının dörtte biri sizindir. Bunlar yaptıkları vasiyyet ve borç ödendikten sonradır. Çocuğunuz yoksa, sizin bıraktıklarınızın dörtte biri eşlerinizindir. Şâyet çocuğunuz varsa bıraktıklarınızın sekizde biri onlarındır. Ancak bu; yaptığınız vasiyyet ve borç ödendikten sonradır. Eğer mîrâs bırakan erkek veya kadın; çocuğu ve ana-babası olmayan bir kimse olur da, bir erkek veya bir kızkardeşi bulunursa, bunlar-

dan her birine altıda bir düşer. Eğer onlar bundan çoksalar, zarara uğratılmaksızın üçte birine ortak olurlar. Bunlar, yaptıkları vasiyyet ve borç ödendikten sonradır. Bunlar Allah'tan bir vasiyyet (emir) dir. Allah Alîm'dir, Hakîm'dir.

Mîrâs Kâideleri

Allah Teâlâ erkeklere hitâb ediyor ve; çocuksuz ölen eşlerinizin bıraktığı malın yarısı sizindir, buyuruyor. Eğer çocukları varsa bıraktıkları mîrâstan vasiyyetleri yerine getirilip, borçları ödendikten sonra dörtte biri sizindir. Daha önce de geçtiği üzere, borçlarının edâsı vasiyyetten öncedir ve âlimler bu konuda ittifâk halindedir. Erkek çocukların, erkek çocukları da —kaç batın aşağı inerse insin— sulbî erkek çocukları hükmündedir.

Allah Teâlâ: «Sizin bıraktıklarınızın dörtte biri eşlerinizindir.» buyuruyor. Dörtte bir veya sekizde birde eşlerin sayısı önemli değildir. Hanım bir, iki, üç ya da dört bile olsa bunlar bu hissede müşterek hak sahibidirler.

«Ancak bu, yaptığınız vasiyyet ve borç ödendikten sonradır.» âyeti hakkında bilgi daha önce geçmişti.

Allah Teâlâ: «Eğer mîrâs bırakan erkek veya kadın; çocuğu ve anası-babası olmayan bir kimse olur da...» buyuruyor. Bu âyette geçen (كلالة); kelimesi (اكليل) den türetilmiştir. İklîl, başı çevreleyen şeydir. Burada (كلالة) ile kastedilen kişi; aslî ya da ferdî olmayan, yakınları, kendisine mîrâsçı olan kişidir.

Nitekim Şa'bî'nin Ebu Bekr es-Sıddîk'dan rivâyet ettiğine göre; kendisine «Kelâle» yi sorduklarında şöyle demiş. Bu konuda kendi görüşümü söyleyeceğim; eğer doğru ise Allah'tan, yanlış olursa benden ve şeytândandır. Bundan Allah ve Resûlü berîdirler. Kelâle, çocuğu ve babası olmayan (ölen) kişidir. Ömer İbn el-Hattâb halîfe olunca; ben Ebubekir'in görüşüne muhâlefet etmekten utanırım, demiştir.

Bu hadîsi İbn Cerîr ve başkaları rivâyet ederler.

İbn Ebu Hâtim tefsîrinde der ki: Bize Muhammed İbn Abdullah İbn Yezîd'in... Abdullah İbn Abbâs'tan naklettiğine göre o, şöyle demiş: Ömer İbn el-Hattâb'a yetişenlerin sonuncusuydum. O demiş ki: Söz benim dediğimdir. —Bunu üç kerre tekrârladı— Şöyle demişti: Kelâle erkek çocuğu ve babası olmayan (ve o halde ölen) kişidir.

Ali İbn Ebu Tâlib ve İbn Mes'ûd da böyle söylediler. Abdullah İbn Abbâs ve Zeyd İbn Sâbit'den vaşka vecihlerle gelen rivâyetlerin sahîh olanı da budur. Şa'bî, Nehaî, Hasan el-Basrî, Katâde, Câbir İbn Zeyd

ve Hakem, Medîne, Kûfe ve Basralılar bununla fetvâ vermişlerdir. Fukahâ-i Seb'a (Yedi Fakîh), dört imâm, selef ve halef (âlimleri) ve hattâ bütün âlimler aynı görüştedirler. Birçoklarının bu konuda icmâ' ettiği nakledilmiştir.

Ebu Hüseyn İbn el-Lebbân, İbn Abbâs'tan, bunun hilâfına bir rivâyet olduğunu söylemektedir ki, buna göre kelâle, erkek çocuğu olmayandır. Ancak İbn Abbâs'tan nakledilen rivâyetlerin ilki sahîh olup herhalde râvî, onun kasdettiğini anlamamış olsa gerektir.

Mîrâs bırakan kişinin «Bir erkek veya bir kız kardeşi bulunursa, bunlardan herbirine altıda bir düşer. Eğer onlar bundan çoksalar, zarara uğratılmaksızın üçte birine ortak olurlar.» Sa'd İbn Ebu Vakkâs'ın da içlerinde bulunduğu seleften bazılarının kanâatinden anlaşılacağı üzere, bu kız ya da erkek kardeş ana bir kardeştir. Katâde'nin rivâyetine göre Hz. Ebubekir de âyeti bu şekilde açıklamıştır.

Ana bir kardeşler diğer varîslerden birçok yönüyle ayrılırlar :

1 — Kendisi sebebiyle mîrâsçı oldukları kişiyle —ki bu da anadır— birlikte mîrâsçı olurlar.

2 — Erkek ve kızları müsâvîdir (eşittir).

3 — Ancak ölenin kelâle olması halinde, mîrâsçı olabilirler. Baba, dede, erkek çocuk, erkek çocuğun çocuğu ile birlikte mîrâsçı olamazlar.

4 — Erkek ve dişileri (kadınları) ne kadar çok olursa olsun hisseleri üçte birden fazla olamaz.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Yûnus'un... Zührî'den rivâyetine göre; o şöyle demiştir : Ömer İbn el-Hattâb; anadan olan kardeşin mîrâsının aralarında erkekler dişiler gibi olmak üzere olduğuna hüküm verdi. Muhammed İbn Şihâb ez-Zührî : Şâyet Hz. Ömer Rasûlullah (s.a.) dan bu konuda bir şey bilmese idi böyle bir hüküm vermezdi. Yine bunun içindir ki, Allah Teâlâ da : «Eğer onlar bundan çoksalar... üçte birine ortak olurlar.» buyurmuştur, der.

Ortak olma meselesinde âlimler ihtilâf etmişlerdir. Ortak olanlar; koca, anne ya da nene, annenin çocuklarından ikisi ana-babanın çocuklarından bir veya daha fazlası. Cumhûr'un kavline göre koca; yarı hisse, ana veya nene altıda bir hisse, ananın çocuğu üçte bir hisse alır. Ana ve babanın çocuğu da ana (bir) kardeş olduğuna göre aralarındaki müşterek mîrâsta onlara ortak olur.

Böyle bir mesele mü'minlerin emîri Hz. Ömer İbn el-Hattâb'ın zamanında meydana gelmiş ve o, kocaya yarı hisse, anneye altıda bir hisse, ananın çocuklarına da üçte bir hisse vermişti. Ana-babanın çocukları şöyle diyerek itirâz etmişlerdi : Ey mü'minlerin emîri, tut ki babamız eşekti. Biz bir anneden değil miyiz? Bunun üzerine Hz. Ömer onları da diğer (ana bir) kardeşlere ortak kılmıştı.

Hz. Ömer ve Hz. Osmân'dan ortak kılmaya ilişkin sahîh rivâyet vardır. Abdullah İbn Mes'ûd, Zeyd İbn Sâbit ve Abdullah İbn Abbâs'dan gelen iki rivâyetten biri de böyledir. Saîd İbn el-Müseyyeb, Kâdı Şureyh, Mesrûk, Tâvûs, Muhammed İbn Sîrîn, İbrâhîm en-Nehaî, Ömer İbn Abdulazîz, Sevrî ve Şureyk; bununla fetvâ vermişlerdir. Mâlik, Şa'bî ve İshâk İbn Râhûyeh'in mezheblerinde de böyledir.

Ali İbn Ebu Tâlib ise onları diğerlerine ortak etmez, üçte biri ananın çocuklarına verir. Ana-babanın çocuklarına ise bir şey vermezdi. Zîrâ onlar asabe oluyorlardı. Vekî' İbn el-Cerrâh der ki : Hz. Ali'nin bu görüşte olduğu husûsunda kimse ihtilâf etmemiştir.

Bu görüş aynı zamanda Übeyy İbn Kâ'b ve Ebu Mûsâ el-Eş'arî'nin de görüşü olup İbn Abbâs'tan meşhûr olan da budur. Şa'bî, İbn Ebu Leylâ, Ebu Hanîfe, Ebu Yûsuf, Muhammed İbn el-Hasan, Hasan İbn Ziyâd, Züfer İbn el-Hüzeyl, İmâm Ahmed İbn Hanbel, Yahyâ İbn Âdem, Nuaym İbn Hammâd, Ebu Sevr, Dâvûd İbn Ali ez-Zâhirî'nin mezhebleri de böyledir. Ebu'l-Hüseyn İbn el-Lebbân el-Farazî de «el-İ'câz» adlı eserinde bu görüşü tercîh etmiştir.

Vasiyyeti adâlet üzre olsun, vârislerden bir kısmını mahrûm etmek, hisselerini azaltmak, ya da Allah'ın kendilerine vermiş olduğu payı artırmak sûretiyle zarar vermek ve zulmetmek için olmasın diye Allah Teâlâ : «Zarara uğratılmaksızın... bunlar yaptıkları vasiyyet ve borç ödendikten sonradır.» buyuruyor. Kim bunun hilâfına hareket ederse hikmetinde ve taksîminde Allah'ın zıddına hareket etmiş olur. Bunun için İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babam'ın... İbn Abbâs'tan naklettiğine göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Vasiyyete zarar vermek büyük günâhlardandır.

Bu hadîs yine İbn Abbâs'tan mevkûf olarak rivâyet edilmiştir ve İbn Cüreyc; bu mevkûf rivâyetin sahîh olduğunu söylemiştir.

Bunun içindir ki; imâmlar, vâris lehine ikrâr konusunda ihtilâf etmişlerdir : Vâris lehine yapılacak ikrâr sahîh midir, değil midir? Bu konuda iki görüş vardır :

Vâris lehine ikrâr sahîh değildir. Zîrâ vâris lehine ikrâr sîgası ile vasiyette bulunmak töhmet sebebidir. Sahîh bir hadîs-i şerîf'te Rasûlullah (s.a.) : Allah her hak sahibine hakkını vermiştir ve vâris lehine vasiyet yoktur, buyurmuşlardır. Ebu Hanîfe, Mâlik ve Ahmed İbn Hanbel'in mezhebleri bu görüştedir. Şâfiî'nin eski görüşü de budur. Ancak yeni kavlinde o, bunun sahîh olacağına kâildir.

Bu görüş, Tâvûs, Atâ, Hasan, Ömer İbn Abdülazîz'in de görüşüdür. Ebu Abdullah el-Buhârî de Sahîh'inde bunu tercîh etmiş ve Râfi' İbn Hadîc'in, «Fezâriyye»nin kapılarının kapatıldığı şeyin dışında açılmamasını vasiyet etmiş olduğunu buna delil olarak getirmiştir. O (Buhârî) şöyle der : Bazı kimseler, kötü zanna sebebiyyet verir diye kişinin

vârisleri lehine ikrârının câiz olmadığını söylemişlerdir. Halbuki Rasûlullah (s.a.) : Zandan sakının (kaçının). Zîrâ zan, sözlerin en yalan olanıdır, buyurmuşlardır. Allah Teâlâ da : «Şüphesiz ki Allah, size, emânetleri ehline vermenizi... emreder.» (Nisâ, 58) buyururken bunu vâris ya da bir başkasına tahsîs etmemiştir.

Buhârî'nin zikrettikleri burada bitiyor.

İkrâr; sahîh ve vâkıaya mutâbık olduğu takdîrde bu ihtilâf normaldir. Ancak ikrâr bir hîle, vârislerin bir kısmının hissesini artırmaya, diğer bir kısmınınkini de azaltmaya vesîle olacaksa bu ikrâr icmâ' ile harâmdır. Bunun delili «Zarara uğratılmaksızın. Bunlar, Allah'tan bir vasiyet (emir) dir. Allah Alîm'dir, Halîm'dir.» âyetidir.

تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَن يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٣﴾ وَمَن يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ
وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿١٤﴾

13 — İşte bunlar Allah'ın hudûdudur. Kim Allah'a ve peygambere itâat ederse; Allah onu, altından ırmaklar akan cennetlere koyacaktır. İşte bu, en büyük kurtuluştur.

14 — Kim de Allah'a ve peygamberine isyân eder de hudûdunu aşarsa, (Allah) onu da içinde temelli kalmak üzere ateşe sokar. Hor ve hakîr edici bir azâb vardır onun için.

Allah'ın Hudûdu

Allah Teâlâ'nın; ölülere yakınlıklarına, ihtiyâçlarına göre vârislere takdîr etmiş olduğu bu farzlar (hisseler) ve ölçüler O'nun hudûdudur. Onları aşmayın ve onlara tecâvüz etmeyin. Bunun için Allah Teâlâ şöyle buyurur :

«Kim Allah'a ve peygambere itâat ederse (hile ve bir takım vesîlelerle vârislerden bir kısmının hissesini arttırmaz, diğer bir kısmınınkini eksiltmez, bilakis onları Allah'ın hükmüne, hisselerine ve bölüştürmesine bırakırsa) Allah, onu altından ırmaklar akan cennetlere koyacaktır. Orada temelli kalacaklardır. İşte bu, en büyük kurtuluştur. Kim Allah'a ve Peygamberine isyân eder de hudûdu aşarsa (Allah)

onu da içinde temelli kalmak üzere ateşe sokar. Hor ve hakîr edici bir azâb vardır onun için.»

Allah'ın verdiği hükmü değiştirmek; Allah'ın hükmüne muhâlefet etmek suretiyle ona ve Peygamberine isyân etmektir. Bu da Allah'ın hüküm ve taksîmine râzı olmamaktan neş'et eder. İşte bunları Allah Teâlâ yakıcı ve devâmlı azâbıyla alçaltmak sûretiyle cezalandıracaktır.

İmâm Ahmed, Abdürrezzâk kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyet ediyor ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur :

Bir adam yetmiş sene hayır ehlinin işlediği amelleri işler de vasiyyette bulunduğunda vasiyyetinde adâletten sapar (ve zulmeder) se (amel defteri) bu kötü ameli ile kapatılır ve ateşe girer. Bir adam da yetmiş sene kötülük ehlinin yaptığı amelleri yapar da vasiyyetinde adâletten ayrılmazsa (amel defteri) hayırla kapanır ve cennete girer. Sonra Ebu Hüreyre şöyle dedi : Dilerseniz : «İşte bunlar Allah'ın hudûdudur... Hor ve tahkîr edici bir azâb vardır onun için...» âyetini okuyunuz.

Ebu Dâvûd Sünen'indeki «Vasiyyette zarar vermek» bâbında diyor ki : Bize Abd İbn Abdullah... Ebu Hüreyre'den rivâyet etti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular :

Bir adam ya da kadın altmış sene Allah'a itâat eder ve tâatte bulunur da ölüm vakti geldiğinde, vasiyyetinde zarar verirse ona ateş vâcib olur. Ravî der ki : Ebu Hüreyre burada : «Zarara uğratılmaksızın... bunlar, yaptıkları vasiyet ve borç ödendikten sonradır... İşte bu, en büyük kurtuluştur.» âyetini okudu.

Hadîsi Tirmizî ve İbn Mâce de Abdullah İbn Câbir kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Tirmizî; hadîs hasendir, garîbdir demiştir. İmâm Ahmed'in rivâyeti daha mükemmeldir.

وَاللَّاتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِن نِّسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِّنكُمْ فَإِن شَهِدُوا
فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّىٰ يَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا ﴿١٥﴾ وَاللَّذَانِ
يَأْتِيَانِهَا مِنكُمْ فَآذُوهُمَا فَإِن تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ تَوَّابًا
رَّحِيمًا ﴿١٦﴾

15 — Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı içinizden dört şâhid getirin. Onlar şehâdet ederlerse ölünceye

veya Allah onlara bir yol gösterinceye kadar evlerde (göz altında) tutun.

16 — Sizden fuhuş yapanların her ikisine de eziyet edin. Tevbe edip, ıslâh olurlarsa artık onlardan vazgeçin. Çünkü Allah Tevvâb, Rahîm olandır.

Fuhşa Sed Çekmek İçin

İslâm'ın başlangıcındaki hükme göre, bir kadın zinâ eder de bu suçu doğru bir belge ile sâbit olursa bir evde hapsedilir ve ölünceye kadar o evden çıkmasına izin verilmezdi (o evden çıkartılmazdı.) Bunun için Allah Teâlâ : «Kadınlarınızdan fuhuş (zinâ) yapanlara karşı aranızdan dört şâhid getirin. Onlar şehâdet ederlerse ölünceye veya Allah onlara bir yol gösterinceye —ki bu yol da Allah Teâlâ'nın bu hükmü neshetmesidir.— kadar evlerde (göz altında) tutun.» buyuruyor.

İbn Abbâs; Allah Teâlâ'nın Nûr Sûresinde sopa ve recm cezâsı ile neshetmesine kadar hüküm böyleydi, der.

İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Hasan, Atâ el-Horasânî, Ebu Sâlih, Katâde, Zeyd İbn Eslem ve Dahhâk'tan rivâyete göre bu âyet mensûhtur. Bu konu, üzerinde ittifâk edilmiştir.

İmâm Ahmed diyor : Bize Muhammed İbn Ca'fer... Ubâde İbn Sâmit'den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) a vahy indiğinde bu kendisine te'sîr eder, bu sebeple meşakkate uğrar (bu ona zor ve ağır gelir) ve yüzü değişirdi. Bir gün Allah Teâlâ kendisine vahy indirdi. Bu durumundan açılınca şöyle buyurdular : Benden alın (öğrenin ve rivâyet edin); Allah onlara bir yol gösterdi : Dul dul ile, bâkire bâkire ile. Dula yüz değnek ve taş ile recm, bâkireye yüz değnek ve bir yıl sürgün.

Hadîsi Müslim ve Sünen sahipleri muhtelif kanallardan... Ubâde'den merfû' olarak rivâyet etmişlerdir. Müslim'in lafzı şöyledir :

Benden alın, öğrenin. Benden alın, öğrenin. Allah onlara bir yol gösterdi. Bâkire bâkire ile (zinâ ederse) yüz değnek ve bir sene sürgün, dul dul ile (zinâ ederse) yüz değnek ve taşlanarak (öldürmedir). Tirmizî; hadîs hasendir, sahîhtir, demiştir.

Ebu Bekr İbn Merdûyeh diyor : Bize Muhammed İbn Ahmed İbn İbrâhîm... Übeyy İbn Kâ'b'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : (Zinâ eden) iki bâkire (ise) sopa vurulur ve sürgün edilir, iki dul ise sopa vurulur ve taşlanarak (öldürülür), iki ihtiyâr ise taşlanarak (öldürülür).

Hadîsin bu şekildeki rivâyeti garîbtir.

Taberânî, İbn Lehîa kanalıyla... İbn Abbâs'tan naklediyor ki, o şöyle demiştir : Nisâ sûresi nâzil olunca, Rasûlullah (s.a.) : Nisâ sûre-

sinden sonra artık (zinâ eden kadınların) hapsedilmeleri yoktur, buyurdular.

Bu hadîs gereğince İmâm Ahmed İbn Hanbel zinâ eden dulun hem sopa hem de taşlanarak öldürülme ile cezalandırılacağına kâil olmuştur. Cumhûr ise zinâ eden dulun sopa vurulmaksızın taşlanacağı görüşündedir.

Onlar diyorlar ki : Rasûlullah (s.a.) Mâiz ve Gâmid kabîlesinden olan kadını, iki yahûdîyi taşlamış ve taşlamadan önce onlara sopa vurmamıştır. Bu da gösteriyor ki sopa vurmak vâcib değildir. Bilakis onların söylediğine göre neshedilmiş, kaldırılmıştır. En doğrusunu Allah bilir.

Allah Teâlâ : «Sizden fuhuş yapanların her ikisine de eziyet edin.» buyuruyor. İbn Abbâs, Saîd İbn Cübeyr ve başkaları bu eziyet vermenin sövme, ayıplama ve nalınla vurmak olduğunu söylemişlerdir. Allah Teâlâ bu hükmünü sopa ve taşlama cezâsıyla değiştirinceye kadar onlar hakkındaki hüküm böyleydi.

İkrime, Atâ, Hasan ve Abdullah İbn Kesîr bu âyetin, zinâ eden erkekle kadın hakkında nâzil olduğunu söylerken, Süddî evlenmeden önce (bu fiili işleyen) gençler hakkında nâzil olmuştur, der. Mücâhid zinâ eden iki erkek hakkında nâzil olmuştur derken, sanki bununla livâta'yı kasdetmiştir. En iyisini Allah bilir.

Sünen sahiplerinin Amr İbn Ebu Amr kanalıyla... İbn Abbâs'tan naklettiğine göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : «Lût kavminin yaptığını yapan birini gördüğünüzde hem yapanı (fâil) hem de yapılanı (mef'ûl) öldürün.»

Allah Teâlâ : «Tevbe edip ıslâh olurlarsa (yaptıkları şeyi bırakır, amellerini düzeltir ve güzelleştirirlerse) artık onlardan vazgeçin» buyuruyor. Artık onlara çirkin sözlerle kızıp ayıplamayın. Zîrâ günâhından tevbe eden, günâhsız gibi olmuştur. Bir de «Çünkü Allah Tevvâb, Rahîm olandır.» Buhârî ve Müslim'de nakledilen bir hadîste şöyle buyurulur :

«Sizden birinin câriyesi zinâ ettiğinde onu sopayla dövsün ondan sonra artık ayıplamasın, azarlamasın». Yani yaptığının keffâreti olan haddi, cezâyı uyguladıktan sonra bu yaptığından dolayı onu ayıplamasın.

İZÂHI

İslâm Fuhşa Nasıl Engel Oluyor?

İslâm akîdesi Mekke'de bazı kalblere yerleşince, kalbleri câhiliyyet pisliklerinden temizlemek için mücâdeleye girişti. Nihâyet Medîne'de

İslâm devleti kurulup otoritesini Allah'ın kanunları üzerine oturtunca ve Allah'ın nizâmı yeryüzünde bütün ayrıntılarıyla yerleşince —bir yandan prensibler ve öğütler— diğer yandan cezâ ve te'dîb yoluyla cemiyeti fuhşiyâttan korumak için gereken tedbîrleri almaya başladı. Çünkü İslâm —dediğimiz gibi— vicdânlarda saklı mücerred inançlar yığını değildir. İslâm —bunun yanında— vicdânî inançları hayatın vâkıalarında tatbîk eden bir hükümler manzûmesidir. Bunun için İslâm, hiç bir zaman tek ayak üzerinde durmaz.

Nitekim Allah katından gelen bütün dinler de aynı şekildedir. Aksini iddiâ etmek hatâdır. Bazı zihinler, şerîatsız, nizâmsız ve hâkimiyyetsiz semâvî dinlerin bulunduğunu iddiâ ederler. Hayır. Kat'iyyen böyle bir şey düşünülemez! Bütün dinler başlıbaşına bir hayat yoludur... Evet, amelî, pratik bir hayat yolu... Burada bütün insanlar sadece Allah'ın dinine bağlanırlar. Hayat nizâmlarının yalnız Allah'dan alırlar. Amelî hayatlarını tanzîm eden kanunları, ahlâkî değerleri ve itikâdî tasavvurlarını aynı kaynaktan alırlar. Bunun için, kanunları insanların hayatında otoritesiyle infâz edecek, kanunlara karşı çıkanları ikâz edecek veya gerekirse cezâlandıracak ve cemiyeti câhiliyyet pisliğinden koruyacak bir hâkimiyetin, bu kanunlar üzerine oturması lâzımdır. Evet, hâkimiyetin bütünüyle sadece Allah'ın olması için... Dinin tamâmen yalnız Allah'ın olması için... Yani insanlar için kanunlar koyan bir takım kıymet ve ölçüler biçen, hükümler ve nizâmlar vaz'eden, ilâhları —bütün çeşitleriyle— ortadan kaldırmak için... Evet, bütün bunların yapıcısı sadece ve sadece Allah Teâlâ'dır. Eğer herhangi bir yaratık bu konuda hak iddiâ etmeye kalkarsa bilmiş olsun ki; insanlara karşı ulûhiyyet iddiâsında bulunuyor, demektir... Çünkü Allah katından gelmiş hiçbir din yoktur ki, insanlardan birinin kendisini ilâh olarak ilân etmesini veya bu dâvâyı bizzât şahsının ortaya koyduğunu iddiâ etmesini müsâmaha ile karşılasın... Bunun için Allah indinden gelmiş olup da, amelî bir şerîata sahip olmayan veya olsa bile bu şerîatı infâza me'mûr bir otoriteden mahrûm, sırf vicdânlara sıkıştırılmış bir yığın inanç manzûmesi bir dinin mevcûdiyetinden bile söz edilemez!..

İşte böylece İslâm; bütün varlığını ortaya koyarak cemiyeti, teşrî', infâz, cezâ ve te'dîb yollarıyla temizlemek için Medîne'de işe başladı. Evet, bu sûrede gördüğümüz ve sonraları değişen hükümlere ve Allah Teâlâ'nın murâdına uygun olarak cemiyeti câhiliyyet pisliklerinden temizlemeye girişti.

Ayrıca gerek cemiyeti fuhşiyâttan temizleme husûsunda gösterilen titizlik ve gerekse her türlü mücâdelenin netîcesinde meydana gelen şiddet hareketlerini de garîb karşılamamak gerekir. Çünkü yeryüzünü saran günümüzün modern câhiliyyetinde olduğu gibi —her zaman—

câhiliyyetin ilk işâreti; hiçbir ahlâkî veya kanunî bağ tanımadan, cinsî taşkınlık ve behîmî arzulara yöneliş ve cinsî taşkınlıkları «Şahsî hürriyetin» birer tabiî icâbı olarak mütâlaa etmektir... Binâenaleyh inâtçılardan başka kimse, bu hürriyyetin karşısına dikilemez! Yobazlardan başkası buna engel olamaz!.

Şunu da ifâde edelim ki; câhiliyyet insanları, bütün «İnsanî» hürriyyetler husûsunda müsâmaha gösteriyorlar ama «behîmî» hürriyyetler üzerinde aslâ müsâmaha kabul etmezler. Onlar bütün «İnsanî» hürriyyetlerden vazgeçebilirler. Fakat behîmî hürriyyetlerini sınırlandırmak ve temizlemek isteyen kimselerin kaşısına dikilirler!..

Nitekim câhiliyyet esâsı üzerine kurulmuş olan bütün cemiyetler, her türlü imkânlarıyla ahlâkî engelleri yıkmak, insan rûhundaki fıtrî kanunları bozup behîmî arzularla tezyîn etmek ve bunu temize çıkaran parlak etiketler koymak husûsunda birbirleriyle yardımlaşırlar. Ayrıca cinsî arzuların muhtelif vâsıtalarla galeyâna getirilip hiç bir kâide tanımayan fiilî taşkınlıklara yol açmak, içtimâî ve âilevî bağların koparılması, cemiyetin ve âilenin mürâkebesine büyük darbeler indirmek gibi konularda da dâimâ yekdiğerine destek olurlar. Şehvet kokan çıplaklıktan nefret eden selîm fıtrat sahiplerin duygularını gülünçleştirmek, bu şehvet saçan manzaraları yüceleştirmek, çıplaklık duygularının meddâhlığını yapmak, bedenî arzuları parlak ifâdelerle idealleştirmek için çalışırlar.

İşte bütün bunlar, câhiliyyetin alâmetleridir. İslâm, beşerî duyguları ve beşerî cemiyetleri bunlardan temizlemek için gelişmiştir... Evet, bunlar bütünüyle her câhiliyyetin ortak yönleridir... Eğer câhiliyet devrinin yetiştirdiği şâirlerden İmri'ül-Kays'ın şiirlerine bir göz atılacak olursa Roma ve Yunan câhiliyet devrinin şiirleriyle aralarında benzer tarafların bulunduğu görülecektir. Aynı zamanda Arap câhiliyyetinin muâsırı başka câhiliyyetler arasında da aynı şekilde gerek san'at ve gerekse edebiyat dalında benzer taraflar bulunacaktır. Nitekim böyle bir cemiyetin geleneklerine, o cemiyette kadının hareketlerine, ortaya çıkan sevdâ ve delirme hâdiselerine, erkek-kadın ihtilâtının netîcesinde husûle gelen taşkınlıklara göz gezdirecek olursak, eski veya yeni bütün câhiliyyetler arasındaki benzer yön ve bağların mevcûdiyeti göze çarpacaktır. Çünkü aynı düşünceden doğuyorlar. Ve aynı yolun yolcularıdırlar!..

Fakat şunu da unutmamak lâzımdır ki; behîmî arzulardaki bu başıboşluk dâimâ medeniyetlerin yıkılması ve milletlerin yok olmasıyla netîcelenmiştir. —Nitekim eski Grek, Roma ve Pers medeniyetlerinde bunu görmekteyiz.— Ne yazık ki, bu gün de Avrupa ve Amerika medeniyetlerinde aynı durumlarla karşılaşmaktayız. Sanâyide dev adımlarla ilerlemesine rağmen bugün, behîmî arzuların çarkları ara-

sında ezilmektedir. Ortadaki yürekler acısı manzara düşünebilen kafaları uyarmak için kâfîdir. Düşünen kafalar da —ki bu onların sözünden ortaya çıkmaktadır— bu korkunç felâkete karşı durup direnmekten âcizdirler.

Evet, bütün bunlara rağmen, âkibet budur... Câhiliyyet devrinin insanı —her zaman ve her yerde— dâimâ aşağılık şeyler ister ve «insanî» hürriyyetlerin hepsinin kaybolmasına rızâ gösterir de «behîmî» hürriyyetlerin yolu üzerine tek bir engelin dikilmesini aslâ kabul etmezler. Köleler gibi kula kul olmayı kabul ederler de, hayvânî arzularını serbestçe icrâ etme hakkından vazgeçmek istemezler!

Halbuki bu yaptıkları şey, serbestlik değildir. Buna hürriyet denemez. Bu, hayvânî arzuların zebûnu olmak ve behîmî arzuların gayyâsına yönelmekten başka bir şey değildir! Belki onlar hayvandan da aşağıdırlar! Çünkü hayvan, —bu husûsda— cinsî arzuyu tatmîn için mevsimler ta'yîn eden fıtrat kanununa bağlıdır. Hiçbir hayvan, bu hudûdu çiğnemeye yeltenemez. Hem, çiftleşme ve yavru yapma bağlarıyla fıtrat kanunu hayvanı, zabt u rabt altına almıştır. Bunun için dişi hayvan erkeğini, çiftleşme mevsimi hâricinde hiç bir zaman kabul etmez. Erkek de, fıtratın kendisine vermiş olduğu içgüdü sâyesinde hiç bir zaman dişinin bu hareketine, kızarak zor kullanmaya kalkışmaz! İnsana gelince... Allah Teâlâ insanı aklıyla başbaşa bırakmış ve aklını akîdesinin murâkabesine terketmiştir. Akıl ne zaman akîdeden sıyrılıp kaçarsa, insan büyük güçlüklerin önünde zayıf düşer. Varlığından boşanan fıtrî arzularını frenleyemez. Bu yüzden meydana gelen taşkınlığı önlemek ve cemiyeti o nevi pisliklerden temizlemek imkânsız olur. Bunu ancak iktidâr sahibi bir akîde yapabilir. Bunu, kuvvetini bu akîdeden alan bir idâre ve akîdenin direktiflerine karşı çıkanları te'dîb edecek, gerekirse cezâlandıracak bir hükûmetten başkası başaramaz. İşte böylece İslâm; beşeriyeti, hayvanlık seviyesinden, Allah'ın «İnsan» için hazırlamış olduğu şerefli makâma yükseltmektedir.

İnsanların akîdeden mahrûm olarak yaşadıkları câhiliyyet cemiyetlerinde, akîde esâsları üzerine kâim olan kuvvet kaynakları da bulunmuyor. İşte bunun için feryâd ediyor, Batıdaki câhiliyyet hayatını yaşayan akıllı kimseler... Feryâd ediyorlar ama ses veren kimse yok meydanlarda. Zîrâ arkasında icrâ kuvveti, te'dîb müeyyidesi bulunmayan havada uçuşan boş sözlere elbette kimse ses vermeyecektir. Kilise feryâd ediyor. Din adamları feryâd ediyor. Ama onlara da kulak asan bulunmuyor. Zîrâ koruyucu kuvvete sahip olmayan, prensip ve nizâmlarını tatbîk edecek kudreti bulunmayan boş feryâdlara kimse kulak asmaz. Böylece beşeriyyet; Allah'ın canlılar dünyasına bahşettiği tutucu fıtrî kuvvetlerden mahrûm olarak boşluğa yuvarlanıp gidiyor. Bu gidişi

durdurmak için Allah tarafından insanlığa sunulmuş olan bir akîde ve şerîat bağı da yok ellerinde...

Bu medeniyetin çökmesi, kaçınılmaz bir âkibettir. Çünkü geçmişteki beşerî tecrübeler bunu gösteriyor. Evet, bu medeniyet ne kadar sağlam görünürse görünsün, üzerinde oturduğu temeller ne kadar metîn olursa olsun, bir gün mutlakâ çökecektir. Şunu da unutmamak lâzımdır ki, «insan» denen varlık, medeniyyetin en önemli temel taşıdır. «İnsan» ezildiği takdîrde; medeniyet, ne fabrikalar, ne de fabrika ma'mûlü eşyâ üzerinde tutunabilir...

Bu gerçeği derinliğine idrâk ettiğimiz zaman, İslâm'ın insanı mahvolmaktan kurtarmak için fuhuş konusundaki hukûkî müeyyideler vaz'etmesindeki ve insan hayatını asîl insanî esâslar üzerine ikâme etmek için katılık göstermesindeki azameti de idrâk etmiş oluruz. Bu arada insan hayatının temelini dinamitleyen fuhşu idealleştirerek, parlak laflarla süsleyerek övme vâsıtalarına başvuranların suçunun da bir tarafını idrâk etmiş oluyoruz. Bunlar şehveti süslü görünüşler içinde sunmakta, şehvet konusundaki bütün bağları boşaltmakta, bazan «san'at» adı altında, bazan «hürriyet» maskesi altında, bazan da «ilericilik» kisvesi ile takdîm etmektedirler... «İnsanı» mahvetmeye mebnî bütün vâsıtaları gerçek ismiyle belirtmek lâzımdır... Suç... olarak damgalamak şarttır... Ayrıca bu suçun karşısına gerek nasîhatla, gerek cezâî müeyyideler ile dikilmek gerekir!.. İşte İslâm bunu yapıyor. Evet en mütekâmil ve sağlam nizâmıyla sadece İslâm böyle hareket ediyor... (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, III, 114 - 119)

———oOo———

إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَأُولَٰئِكَ
يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧﴾ وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ
حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْآنَ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ ۚ أُولَٰئِكَ
أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٨﴾

17 — Allah; ancak, bilmeyerek kötülük yapıp da hemen tevbe edenlerin tevbesini kabul eder. Allah Alîm'dir, Hakîm'dir.

18 — Kötülükleri işleyip dururken, ölüm gelip çatın-

ca: Şimdi işte gerçekten tevbe ettim, diyenlerin ve kâfir olarak ölenlerin tevbesi kabul değildir. İşte onlar için biz, elem verici bir azâb hazırlamışızdır.

Tevbe Kapıları

Allah Teâlâ; ancak bilmeyerek kötülük yapıp sonra da can boğaza gelmeden, rûhunu teslîm alacak meleği görmeden önce bile olsa tevbe edenlerin tevbesini kabul edeceğini haber veriyor.

Mücâhid ve birçokları Allah'a gerek hata ile ve gerekse kasden isyân eden herkesin günâhtan vazgeçinceye kadar câhil olduğunu söylemişlerdir.

Katâde, Ebu'l-Âliye'nin şöyle dediğini nakleder: Rasûlullah (s.a.) ın ashâbı: Kulun düşmüş olduğu (işlemiş olduğu) her günâh bilgisizlik iledir, derlerdi.

Hadîsi İbn Cerîr rivâyet etmiştir.

Abdürrezzâk diyor ki: Bize Ma'mer, Katâde'nin şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (s.a.) ın ashâbı; ister kasden ister başka bir şekilde olsun kendisiyle Allah'a isyân edilen her şeyin bilgisizlik (cehalet) olduğu görüşünde birleştiler.

İbn Cüreyc der ki: Bana Abdullah İbn Kesîr, Mücâhid'in, şöyle dediğini nakletti: Allah'a isyân olan bir şeyi yapan herkes; bu işi işlediğinde (işlediği sırada) câhildir. İbn Cüreyc, Atâ İbn Ebu Rebâh'ın, kendisine bu sözün bir benzerini söylediğini nakleder.

İbn Abbâs'tan naklen Ebu Sâlih: Kötü iş yapması, o kişinin bilgisizliği cümlesindendir, der.

«Hemen tevbe edenlerin...» âyeti hakkında Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder: O (hemen tevbeden maksad) işlediği günâhla, ölüm meleğine bakacağı zaman arasında tevbe edenler, demektir. Dahhâk: Ölümden önce olan herşey yakındır, derken, Katâde ve Süddî de; sıhhatte bulunduğu sürece, açıklamasını getirmişlerdir ve bu açıklama İbn Abbâs'tan rivâyet edilmiştir. Hasan el-Basrî âyeti; can boğazına gelmeden tevbe edenler, şeklinde anlarken, İkrime de; dünyanın tümü yakındır, demiştir.

Şimdi bu konudaki hadîs-i şerîf'leri zikredelim:

İmâm Ahmed der ki: Bize Ali İbn Ayyâş'ın... Abdullah İbn Ömer' den, onun da Rasûlullah (s.a.) dan naklettiğine göre; efendimiz şöyle buyurmuştur: Canı boğazına gelmedikçe Allah Teâlâ kulun tevbesini kabul eder.

Tirmizî ve İbn Mâce de bunu Abdurrahmân İbn Sâbit İbn Sevbân hadîsinden rivâyet etmişler ve Tirmizî; hadîs hasendir, garîbtir, de-

miştir. İbn Mâce'nin Sünen'inde Abdullah İbn Amr, şeklinde kayd edilmişse de bu vehîmdir. Doğrusu Abdullah İbn Ömer'dir.

Ebu Bekr İbn Merdûyeh diyor : Bize Muhammed İbn Ma'mer... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki o, Rasûlullah (s.a.) ı şöyle buyururken işitmiş : Ölümünden bir ay evvel tevbe eden hiçbir mü'min kul yoktur ki; Allah onun tevbesini kabul etmesin. Bundan (ölümünden) daha yakın ve hattâ ölümünden bir gün ve bir saat öncesinde Allah kulun tevbe ettiğini ve ihlâsını bilirse; tevbesini kabul eder.

Ebu Dâvûd et-Tayâlisî der ki : Bize Şu'be'nin... Abdullah İbn Ömer'den naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Kim ölümünden bir sene önce tevbe ederse, tevbesi kabul edilir. Kim ölümünden bir ay önce tevbe ederse, tevbesi kabul edilir. Kim ölümünden bir cuma önce tevbe ederse, tevbesi kabul edilir. Kim ölümünden bir saat önce tevbe ederse, tevbesi kabul edilir. Ben kendisine; ama Allah Teâlâ : «Allah ancak, bilmeyerek kötülük yapıp da hemen tevbe edenlerin tevbesini kabul eder» buyuruyor, dedim. Abdullah İbn Ömer; ben ancak sana Rasûlullah (s.a.) dan işittiğimi haber veriyorum, dedi.

Ebu'l-Velîd et-Tayâlisî, Ebu Amr el-Havzî ve Ebu Âmir el-Akadî de Şu'be'den böyle rivâyet etmişlerdir.

İmâm Ahmed diyor : Bize Hüseyn İbn Muhammed'in... Abdurrahmân İbn el-Beylemânî'den naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) ın ashâbından dördü bir araya geldi ve birisi Rasûlullah (s.a.) ın; ölümünden bir gün önce Allah kulunun tevbesini kabul eder (Allah Teâlâ kulun tevbesini ölümünden bir gün önce kabul eder), buyurduğunu işittim, dedi. Diğeri; sen bunu Rasûlullah (s.a.) dan işittin mi? diye sordu. Evvelkisi evet, dedi. Diğeri şöyle devâm etti : Ben de Rasûlullah (s.a.) ın; Allah Teâlâ kulun tevbesini ölümünden (ölmeden) yarım gün önce kabul eder, buyurduğunu işittim, dedi. Üçüncüleri, sen Rasûlullah (s.a.) dan bunu mu işittin? diye sordu. O, evet deyince de şöyle dedi : Ben de Rasûlullah (s.a.) ı şöyle buyururken işittim : Allah kulun tevbesini ölmeden bir kuşluk vakti kadar önce kabul buyurur. Dördüncüleri; sen bunu Rasûlullah (s.a.) dan işittin mi? diye sordu. Üçüncüleri, evet deyince de şöyle devâm etti; ben de Rasûlullah (s.a.) ı şöyle buyururken işittim : Allah Teâlâ kulun tevbesini can çekişmedikçe kabul buyurur.

Hadîsi Saîd İbn Mansûr da... Abdurrahmân İbn el-Beylemânî'den buna yakın lafızlarla rivâyet etmiştir.

Ebu Bekr İbn Merdûyeh diyor : Bize İshâk İbn İbrâhîm İbn Zeyd' in... Ebu Hüreyre'den naklettiğine göre Rasûlullah (s.a.) : «Allah kulunun tevbesini can çekişmedikçe kabul eder» buyurmuştur.

İbn Cerîr der ki : Bize İbn Beşşâr'ın... Hasan'dan rivâyetine göre;

o şöyle demiştir : Bana Rasûlullah (s.a.) ın; Allah kulun tevbesini can çekişmedikçe kabul eder, buyurduğu haberi ulaştı.

Bu, Hasan el-Basrî (Allah o'na rahmet etsin) den menkûl, hasen ve mürsel bir hadîstir.

(.....)

İbn Cerîr diyor ki : Bize İbn Beşşâr'ın... Katâde'den rivâyetinde o şöyle demiştir : Biz Enes İbn Mâlik'in yanındaydık. Ebu Kılâbe de oradaydı. Ebu Kılâbe rivâyet edip dedi ki : Allah Teâlâ İblîs'e la'net ettiğinde; o mühlet istedi ve dedi ki : Senin izzet ve celâline yemîn ederim ki; onda rûh bulunduğu sürece Âdemoğlunun kalbinden çıkmayacağım. Allah Teâlâ da şöyle buyurdu : İzzetime yemîn olsun ki; Ben de kendisinde rûh bulunduğu sürece onun tevbesine engel olmayacağım (onun tevbe etmesini engellemeyeceğim ya da : Onun tevbesini geri çevirmeyeceğim.)

Bu ifâde; merfû' bir hadîs-i şerîf'te yer almaktadır. Şöyle ki : İmâm Ahmed Müsned'inde Amr İbn Ebu Amr kanalıyla... Ebu Saîd'den, o da Rasûlullah (s.a.) dan rivâyet ediyor ki; O, şöyle buyurmuştur : İblîs : Senin izzetine yemîn ederim ki, rûhları cesetlerinde olduğu sürece onları azdırıp yoldan çıkaracağım, dedi. Allah Teâlâ da : İzzet ve celâlime yemîn olsun ki, onlar Benden bağışlanma diledikleri sürece, onları bağışlayacağım, buyurdu.

Bu hadîsler, yaşama umudu içindeyken Allah'a tevbe edenin tevbesinin makbûl olduğuna delâlet etmektedir. İşte bunun içindir ki, Allah Teâlâ : «İşte Allah onların tevbesini kabul eder. Allah Alîm'dir, Hakîm'dir.» buyurmuştur. Yaşamaktan ümit kesip (ölüm) meleğini gördüğünde, can boğazda hırıldamaya başlayıp, göğüs ona dar gelir. Nefes hırıldayıp boğazın başına kadar çıktığında —ki can çekişme halidir— tevbe makbûl değildir. O zaman, kaçılıp kurtulabilecek zaman da değildir. Buna delâlet etmek üzere Allah Teâlâ : «Kötülükleri işleyip dururken ölüm gelip çatınca : Şimdi işte gerçekten tevbe ettim, diyenlerin... tevbesi kabul değildir.» buyurmaktadır. Başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur : «Baskınımızı görünce : Yalnız Allah'a inandık ve O'na ortak koştuğumuz şeyleri inkâr ettik, dediler. Ama baskınımızı görüp de öylece inanmaları kendilerine fayda vermedi. Bu Allah'ın kanunudur...» (Gâfir, 84 - 85)

Daha başka bir âyet-i kerîme'de de Allah Teâlâ; güneşin batıdan doğduğunu gördüklerinde yer yüzü halkının tevbesinin kabul edilmeyeceğine hükmederek şöyle buyurur : «Rabbının âyetleri geldiği gün; kişi daha önceden inanmamış veya îmânından bir hayır kazanamamışsa îmânı ona hiç fayda vermez.» (En'âm, 158)

Allah Teâlâ : «Kâfir olarak ölenlerin tevbesi kabul değildir.» buyuruyor. Kâfir; küfür ve şirk üzere öldüğünde pişmânlığı ve tevbesi

ona fayda vermez. Yeryüzü dolusu dahi olsa ondan fidye de kabul edilmez.

İbn Abbâs, Ebu'l-Âliye ve Rebî' İbn Enes «Kâfir olarak ölenlerin tevbesi kabul değildir.» âyeti şirk ehli hakkında nâzil oldu, demişlerdir.

İmâm Ahmed diyor : Bize Süleymân İbn Dâvûd'un... Ebu Zerr'den naklettiğine göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular : Allah Teâlâ kulunun tevbesini hicâb (örtü) vukû' bulmadıkça kabul eder —ya da kulunu bağışlar—. Orada bulunanlar; hicâbın vukûu da nedir? diye sorduklarında, şöyle buyurdu : Müşrik olduğu halde canının çıkmasıdır.

Allah Teâlâ da : «İşte biz onlar için elem verici (şiddetli ve devâmlı) bir azâb hazırlamışızdır» buyuruyor.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَن تَرِثُواْ ٱلنِّسَآءَ كَرْهًا ۖ وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُواْ
بِبَعْضِ مَآ ءَاتَيْتُمُوهُنَّ إِلَّآ أَن يَأْتِينَ بِفَٰحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ ۚ وَعَاشِرُوهُنَّ بِٱلْمَعْرُوفِ ۚ
فَإِن كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَىٰٓ أَن تَكْرَهُواْ شَيْـًٔا وَيَجْعَلَ ٱللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا ﴿١٩﴾ وَإِنْ
أَرَدتُّمُ ٱسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ زَوْجٍ وَءَاتَيْتُمْ إِحْدَىٰهُنَّ قِنطَارًا فَلَا تَأْخُذُواْ
مِنْهُ شَيْـًٔا ۚ أَتَأْخُذُونَهُۥ بُهْتَٰنًا وَإِثْمًا مُّبِينًا ﴿٢٠﴾ وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُۥ وَقَدْ أَفْضَىٰ بَعْضُكُمْ
إِلَىٰ بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنكُم مِّيثَٰقًا غَلِيظًا ﴿٢١﴾ وَلَا تَنكِحُواْ مَا نَكَحَ ءَابَآؤُكُم
مِّنَ ٱلنِّسَآءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ فَٰحِشَةً وَمَقْتًا ۖ وَسَآءَ سَبِيلًا ﴿٢٢﴾

19 — Ey îmân edenler, kadınlara zorla vâris olmaya kalkmanız size helâl değildir. Apaçık hayâsızlık etmedikçe onlara verdiğiniz mehrin bir kısmını alıp götürmeniz için onları sıkıştırmayın, onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmıyorsanız, olabilir ki; bir şey sizin hoşunuza gitmez de Allah onu çok hayırlı kılar.

20 — Bir eşin yerine başka bir eş almak istediğiniz takdîrde; öncekine yüklerle mehir vermiş olsanız bile, bir şey almayın. İftirâ ederek ve günâha girerek ona verdiğinizi geri alır mısınız?

21 — Onu nasıl alırsınız ki; birbirinize karışıp katıldınız. Ve onlar, sizden kuvvetli te'mînât da aldılar.

22 — Babalarınızın nikâhladığı kadınları nikâhlamayın. Geçmişte olanlar artık geçmiştir. Çünkü o, çok çirkin ve iğrenç bir şeydi. Ve o, fenâ âdetti.

Eşlerin Ayrılması ve Birleşmesi

Buhârî naklediyor : Bize Muhammed İbn Mukâtil'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, «Ey îmân edenler, kadınlara zorla vâris olmaya kalkmanız size helâl değildir.» âyeti hakkında şöyle demiştir :

كَانُوا إِذَا مَاتَ الرَّجُلُ كَانَ أَوْلِيَاؤُهُ أَحَقَّ بِامْرَأَتِهِ إِنْ شَاءَ بَعْضُهُمْ تَزَوَّجَهَا وَإِنْ شَاؤُا زَوَّجُوهَا وَإِنْ شَاؤُا لَمْ يُزَوِّجُوهَا فَهُمْ أَحَقُّ بِهَا مِنْ أَهْلِهَا فَنَزَلَتْ هٰذِهِ الْآيَةُ بِذٰلِكَ

Bir adam öldüğünde; ölenin vârisleri onun karısı üzerinde en çok hak sahibi olurdu. Dilerse onlardan birisi o kadınla evlenir, dilerlerse kadını (bir başkasıyla) evlendirirlerdi. Ve dilerlerse hiç evlendirmezlerdi. Bu işe onlar kadının âilesinden daha lâyıktılar. Bunun üzerine, bu âyet nâzil oldu.

Hadîsi Buhârî, Ebu Dâvûd, Neseî, İbn Merdûyeh ve İbn Ebu Hâtim, Ebu İshâk eş-Şeybânî kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyet etmişlerdir.

Ebu Dâvûd diyor ki : Bize Ahmed İbn Muhammed İbn Sâbit'in... İbn Abbâs'tan naklettiğine göre; o, «Ey îmân edenler, kadınlara zorla vâris olmaya kalkmanız size helâl değildir. Apaçık hayâsızlık etmedikçe onlara verdiğiniz mehrin bir kısmını alıp götürmeniz için onları sıkıştırmayın» âyeti hakkında şöyle demiştir : Kişi akrabâsının karısına vâris olurdu da, ölünceye ya da mehrini alıncaya kadar onu sıkıştırırdı. İşte Allah Teâlâ bunu yasakladı. Bu hadîsi sadece Ebu Dâvûd rivâyet etmiştir. Ancak birçokları İbn Abbâs'tan bunun benzerini rivâyet etmişlerdir. Vekî'nin... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; câhiliyye devrinde bir kadının kocası öldüğünde bir adam gelip kadının üzerine bir elbise atar ve o kadınla (evlenmeye) en lâyık aday o kişi olurdu. Bunun üzerine : «Ey îmân edenler, kadınlara zorla vâris olmaya kalkmanız size helâl değildir» âyeti nâzil oldu.

Ali İbn Ebu Talha «Ey îmân edenler, kadınlara zorla vâris olmaya kalkmanız size helâl değildir.» âyeti hakkında İbn Abbâs"ın şöyle dediğini nakleder : Bir adam ölür de arkasında bir câriye bırakırsa

ölenin bir arkadaşı (dostu) câriyenin üzerine elbisesini atar ve onu insanlardan men'ederdi. Ya güzelce onunla evlenir, değilse ölüp de mîrâsı kendine kalıncaya kadar hapsederdi.

Avfî'nin İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; Medîne'de birisinin samîmî bir dostu öldüğünde gider (arkada bıraktığı) hanımının üzerine elbisesini atar ve onun nikâhına vâris olurdu. Bu takdîrde o kadını bir başkası nikâhlayamazdı. O da kendini bundan kurtaracak bir fidye vermedikçe kadını hapsederdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Ey îmân edenler, kadınlara zorla vâris olmaya kalkmanız helâl değildir.» âyetini indirdi.

İbn Ebu Hâtim'in rivâyetine göre Zeyd İbn Eslem bu âyet hakkında şöyle demiştir : Câhiliyye devrinde iken Yesrîb'de aralarından birisi öldüğünde malına vâris olan kişi, karısına da vâris olur, kadına vâris oluncaya ya da onu dilediği biriyle evlendirinceye kadar onu sıkıştırır, evlenmesini engellerdi. Tühâme halkı ise; erkeğin kadını boşayıp, verdiği şeylerin bir kısmını karşılık olmak üzere dilediği kişiyle evlenmesini şart koşmadan, kadınla birlikte yaşamasını hoş karşılamıyorlardı. İşte Allah Teâlâ mü'minlere bunu yasakladı.

Ebu Bekr İbn Merdûyeh diyor ki : Bize Muhammed İbn Ahmed İbn İbrâhîm'in... Ebu Ümâme İbn Sehl'den rivâyetine göre; Ebu Kays İbn Eslet öldüğünde, oğlu; karısı ile evlenmek istemişti. Câhiliye devrinde bu mümkündü. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Ey îmân edenler, kadınlara zorla vâris olmaya kalkmanız size helâl değildir» âyetini indirdi. Bu hadîsi Muhammed İbn Fudayl'dan rivâyet eden İbn Cerîr sonra İbn Cüreyc kanalıyla Atâ'nın şöyle dediğini kaydeder : Câhiliyye devrinde halk; birisi ölüp ardında karısını bıraktığında kadını kendilerinden bir çocuğa verirlerdi. İşte bu konuda «Ey îmân edenler, kadınlara zorla vâris olmaya kalkmanız helâl değildir» âyeti nâzil oldu.

İbn Cüreyc, Mücâhid'in şöyle dediğini rivâyet eder : Bir adam öldüğünde ölenin oğlu; eğer isterse babasının eşini nikâhlama hakkına sahipti. Kadının oğlu yoksa onu ölenin kardeşiyle, ya da kardeşinin oğlu ile nikâhlarlardı.

İbn Cüreyc, İkrime'nin şöyle dediğini nakleder : Bu âyet Evs kabîlesinden Kübeyşe bint Ma'n İbn Âsım hakkında nâzil oldu. Kocası Ebu Kays İbn el-Eslet onu arkada bırakıp öldüğünde; oğlu onunla evlenmek istedi. O da Rasûlullah (s.a.) a gelip; ey Allah'ın Rasûlü, ben kocama vâris olmadım, onu terketmedim de. (Beni) evlendir, dedi. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu. Ebu Mâlik'den rivâyetle Süddî şöyle der : Câhiliyye devrinde bir kadının kocası öldüğünde; kocasının âilesi gelir ve onun üzerine bir elbise atardı. Eğer ölenin küçük bir oğlu, ya da bir erkek kardeşi varsa o büyüyünceye, ya da kadın ölüp de ona vâris oluncaya kadar kadını hapsederlerdi. Kadın boşanıp kurtulur ve kendi âile-

sine giderse, ya da üzerine bir elbise atılmazsa bu takdîrde kurtulurdu. İşte bunun için Allah Teâlâ : «Ey îmân edenler, kadınlara zorla vâris olmaya kalkmanız, size helâl değildir.» âyetini indirdi.

İbn Ebu Hâtim'in rivâyetine göre; Mücâhid bu âyet hakkında dedi ki : Kişinin yanında yetîm bir kız bulunur ve adam onun işlerini üstlenirdi. Sonra da karım ölür ve onunla evlenirim, ya da oğlumla evlendiririm ümidiyle onu hapseder, yanında tutar (başkasıyla) evlendirmezdi.

Sonra İbn Ebu Hâtim bu görüşün bir benzerini Şa'bî, Atâ İbn Ebu Rebâh, Ebu Miclez, Dahhâk, Zührî, Atâ el-Horasânî ve Mukâtil İbn Hayyân'dan da rivâyet edildiğini söyler.

Ben de derim ki : Âyet-i kerîme gerek câhiliyye devri halkının ve gerekse Mücâhid ve onun görüşünde olanların söylediklerini kapsamaktadır. Bu konuda meydana gelenlerin hepsi bunun bir çeşididir. Allah en iyisini bilir.

Allah Teâlâ «Onlara verdiğiniz mehrin bir kısmını alıp götürmeniz için onları sıkıştırmayın.» buyuruyor. Onlara verdiğiniz mehrin tamâmını, ya da bir kısmını veya sizin üzerinizdeki haklarından birisini size bırakması için onların geçiminde kendilerine zarar vermeyin. Onlara zulüm ve eziyet etmeyin.

İbn Abbâs'tan naklen Ali İbn Ebu Talha «Onları sıkıştırmayın» âyeti hakkında şöyle der : Onlara verdiğiniz mehrin bir kısmını alıp götürmeniz için, onlara zulmetmeyin. Burada, karısıyla beraber olmaktan hoşlanmayan bir adam kasdediliyor. Kadının adam üzerinde mehri vardır. Adam verdiği mehrin kadın tarafından kendisine iâdesi için onu sıkıştırmaktadır. Dahhâk, Katâde böyle söylemiş, İbn Cerîr de bu görüşü tercîh etmiştir.

İbn el-Mübârek ve Abdürrezzâk... İbn el-Beylemânî'den naklen şöyle derler : Bu iki âyetten birisi; câhiliyye devrindeki durum hakkında, diğeri de İslâm dönemindeki durum hakkında nâzil olmuştur. Abdullah İbn el-Mübârek «Ey îmân edenler, kadınlara zorla vâris olmaya kalkmanız size helâl değildir.» âyeti câhiliyye devrindeki durum hakkında; «Onları sıkıştırmayın» âyeti de İslâmî devredeki durum hakkında nâzil olmuştur, der.

«Apaçık hayâsızlık etmedikçe» âyetiyle İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Saîd İbn el-Müseyyeb, Şa'bî, Hasan el-Basrî, Muhammed İbn Sîrîn, Saîd İbn Cübeyr, Mücâhid, İkrime, Atâ el-Horasânî, Dahhâk, Ebu Kılâbe, Ebu Sâlih, Süddî, Zeyd İbn Eslem ve Saîd İbn Ebu Hilâl zinânın kasdedildiğini söylemişlerdir. Yani kadın zinâ ederse; vermiş olduğu mehri geri istemek ve onu sana bırakıncaya, ya da hülû' yolu ile senden boşanıncaya kadar sıkıştırmak hakkındır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Onlara verdiğinizden bir şeyi geri almanız sizlere he-

lâl değildir. Meğer, erkekle kadın, Allah'ın hudûdunu ikâme edemeyeceklerinden korkmuş olalar.» (Bakara, 229)

İbn Abbâs, İkrime ve Dahhâk'ın söylediğine göre apaçık hayâsızlık; nefret etmek, kaçmak ve isyân anlamınadır.

İbn Cerîr ise bunun zinâ, isyân, kaçmak (yüz çevirmek), ağız bozukluğu vb. durumları içine aldığı görüşünü tercîh etmiştir. Yani bu gibi durumlar; kadının, hakkının tamâmından ya da bir kısmından vazgeçmesine ve erkekten ayrılmayı kabul etmesine kadar onun sıkıştırılmasını mübâh kılmaktadır. Bu iyidir ve en doğrusunu Allah bilir.

Daha önce geçtiği üzere Ebu Dâvûd, Yezîd en-Nahvî kanalıyla... İbn Abbâs'ın «Ey îmân edenler, kadınlara zorla vâris olmaya kalkmanız size helâl değildir.» âyeti hakkında şöyle dediğini rivâyet eder : Kişi akrabâlarından birinin karısına vâris olur, ölünceye, ya da mehrini kendisine geri verinceye kadar onu sıkıştırırdı. İşte Allah Teâlâ bunu yasakladı.

Bu hadîsin rivâyetinde Ebu Dâvûd tek kalmıştır.

İkrime ve Hasan el-Basrî derler ki : Bu âyetin tamâmı âyetin cahiliyye devrindeki durum hakkında olmasını gerektirir. Halbuki Allah Teâlâ böyle davranılmasını müslümanlara yasaklamıştır.

Abdurrahmân İbn Zeyd şöyle diyor : Mekke'de Kureyş içinde «Azl» (العزل) şöyle oluyordu : Bir adam şerefli bir kadını nikâhlıyor, fakat kadın buna müvâfakat etmiyordu. Erkek kadından ayrılmayı; ancak kendi izniyle evlenebilmesi şartıyla kabul ediyordu. Buna şâhidler getiriyor ve bu durum kadın hakkında yazılarak belgelendiriliyordu. Kadına birisi tâlib olduğunda; kadın kendisini daha önce nikâhlayana mehrini verir ve onu râzı ederse adam onun evlenmesine izin veriyor, değilse onu sıkıştırıyordu. İşte Allah Teâlâ'nın «Onlara verdiğiniz mehrin bir kısmını alıp götürmeniz için, onları sıkıştırmayın» âyetinin anlamı budur.

Mücâhid «Onlara verdiğiniz mehrin bir kısmını alıp götürmeniz için onları sıkıştırmayın» âyeti Bakara sûresinde azl hakkındaki 232. âyet gibidir.

Allah Teâlâ «Onlarla iyi geçinin» buyuruyor. Onlarla güezl konuşun, işlerinizi ve durumlarınızı güç yetirebildiğiniz kadarı ile güzelleştirin. Sana nasıl davranılmasını istiyorsan, sen de öylece davran. Allah Teâlâ : «Kadınların da onlar üzerinde hakları vardır.» (Bakara, 228) buyuruyor. Allah Rasûlü : Sizin en hayırlınız ehline (hanımına) en hayırlı olanınızdır. Ben ehlime en hayırlı olanınızım, buyuruyor. Güzel geçim, devâmlı güler yüzlülük, ehli ile oynaşmak, onlarla şakalaşmak, onların nafakasını (geçimini) geniş tutmak ve kadınlarını güldürmek efendimizin huylarındandı. O kadar ki; mü'minlerin annesi Hz. Âişe ile yarışır ve bu davranışı ile ona olan sevgisini gösterirdi. Hz. Âişe

şöyle diyor : Allah Rasûlü benim ile yarıştı. Ve ben onu geçtim. Bu, benim şişmanlamamdan önce idi. Ben şişmanladıktan sonra, yarıştığımızda ise o beni geçti ve; işte bu, seninkine bir karşılıktır, buyurdu. Hz. Peygamberin kadınları onun akşamlayacağı evde her akşam toplanırlar, efendimiz bazı kere akşam yemeğini onlarla birlikte yer, sonra her biri kendi evine giderdi. Efendimiz hanımı ile bir örtü altında uyurlar, omuzundan ridâsını bırakır ve izar (iç çamaşırı) ile uyurdu. Yatsı namazını kıldıktan sonra evine girer, uyumazdan önce ehli ile bir miktar sohbet eder ve böylece onlara yakınlık sağlardı. Allah Teâlâ : «Sizin için, andolsun ki; Rasûlullah'ta güzel bir örnek vardır.» (Ahzâb, 21) buyuruyor. Kadınlarla geçim ve bunun tafsîlâtının yeri «Ahkâm» kitâbıdır. Hamd Allah'a mahsûstur.

Allah Teâlâ «Eğer onlardan hoşlanmıyorsanız, olabilir ki; bir şey sizin hoşunuza gitmez de Allah onu çok hayırlı kılar.» buyuruyor. Umulur ki; onları yanınızda tutmada sabretmeniz onların bunların hoşlanmaması ile birlikte size dünya ve âhirette çok hayırlar getirecektir. Nitekim İbn Abbâs bu âyet hakkında şöyle demiştir : Bu, erkeğin kadına şefkât göstermesi, Allah'ın kendisine bir çocuk ihsân etmesi ve bu çocukta bir çok hayırların bulunmasıdır. Sahîh bir hadîste şöyle buyurulur : Bir mü'min; mü'min kadına kızmasın, öfkelenmesin, onun bir huyuna kızarsa diğer bir huyundan hoşnûd olur.

Allah Teâlâ : «Bir eşin yerine başka bir eş almak istediğiniz takdîrde; öncekine yüklerle mehir vermiş olsanız bile, bir şey almayın. İftirâ ederek ve günâha girerek ona verdiğinizi geri alır mısınız?» buyuruyor. Sizden birisi karısından ayrılmak ve onun yerine bir başkasını almak istediğinde, ona yüklerle mal vermiş olsa bile verdiği mehirden kat'iyyen bir şey almasın.

Âyette geçen (القنطار) kelimesi hakkında Âl-i İmrân sûresinde yeterli bilgi vermiştik. Burada tekrârına gerek görmüyoruz.

Bu âyet kadına çok mal ile mehir vermenin câiz olduğuna delâlet eder. Hz. Ömer İbn el-Hattâb çok mehir vermeyi yasaklamış, sonra bu görüşünden dönmüştür. Bunu rivâyet eden İmâm Ahmed der ki : Bize İsmâîl'in... Ebu'l-Acfâ'dan naklettiğine göre; o, Ömer İbn el-Hattâb'ı şöyle derken işitmiş : Kadınların mehirlerinde aşırı gitmeyiniz, şâyet bu, dünyada bir şeref ya da Allah katında bir takvâ olsaydı Allah Rasûlü bu (şeref ve takvâya) en lâyık olanınızdır. Allah Rasûlü kadınlarından hiçbirine fazla mehir vermemiştir. Onun kızlarından hiç birine oniki okkadan fazla mehir verilmemiştir. Eğer kişi karısına verdiği mehir ile imtihân edilirse; sonunda ona karşı içinde bir düşmanlık doğar ve nihâyet : (Sana kavuşabilmek için) kırbanın ipine bile muhtâç oldum, der. İmâm Ahmed ve Sünen sahipleri bu hadîsi değişik yollarla... Ebu'l

-Acfâ'dan rivâyet etmişlerdir. Ebu'l-Acfâ'nın ismi Heram İbn el-Müseyyeb'dir. Tirmizî; bu, hasen, sahîh hadîstir, demiştir.

Bu hadîsin diğer bir yoldan rivâyeti şöyledir : Hâfız Ebu Ya'lâ diyor ki : Bize Ebu Hayseme... Mesrûk'tan rivâyet etti ki; o şöyle demiştir : Ömer İbn el-Hattâb Rasûlullah (s.a.) ın minberine çıktı, sonra şöyle dedi : Ey insanlar size ne oluyor da kadınların mehirlerini çoğaltıyorsunuz? Rasûlullah (s.a.) ve ashâbı arasında mehir dörtyüz dirhem ve daha az olurdu. Mehirleri çoğaltmak, Allah katında bir takvâ ya da bir şeref olsaydı siz bunda onlara yetişemezdiniz. Bir kişinin hanımının mehrini dörtyüz dirhemden daha fazla arttırdığını ben kesinlikle bilmiyorum. Râvî anlatmaya şöyle devâm eder : Ömer minberden indi, Kureyş'ten bir kadın onun karşısına çıkarak; ey mü'minlerin emîri, kadınların mehirlerini dörtyüz dirhemin üstüne çıkarmalarını insanlara yasakladın mı? dedi. O da : Evet, dedi. Kadın : Allah'ın Kur' an'da indirdiğini işitmedin mi— diye sordu. Ömer o, hangisi? dedi. Kadın : Allah Teâlâ «Yüklerle mehir vermiş olsanız bile» buyurmuyor mu? dedi. Ömer, ey Allah'ım bağışla, bütün insanlar Ömer'den daha bilgili imiş, diyerek döndü ve minbere çıktı : Kadınların mehirlerini dörtyüz dirhemden fazla yapmanızı yasaklamıştım, dileyen malından dilediği kadar versin, dedi. Ebu Ya'lâ der ki : Zannediyorum, bu, kimin hoşuna giderse yapsın gönül hoşluğu ile olanını yapsın, demişti.

Hadîsin isnâdı ceyyid ve kuvvetlidir.

Hadîsin diğer bir yoldan rivâyeti şöyledir : İbn el-Münzir der ki : Bize İshâk İbn İbrâhîm... Ebu Abdurrahmân es-Sülemî'den nakletti ki; Ömer İbn el-Hattâb : Kadınların mehirlerinde aşırı gitmeyiniz, dedi. Bir kadın: ey Ömer, senin buna hakkın yok. Allah teâlâ : (وآتيتم احداهن قنطاراً من ذهب) «Mehir olarak yüklerle altın vermiş olsanız bile.» buyuruyor. —Abdullah İbn Mes'ûd'un kırâetinde böyledir— Ondan bir şey almanız size helâl değildir, dedi. Ömer : Bir kadın Ömer'le hasımlaştı ve onu mağlûb etti, dedi.

Hadîsin diğer bir yoldan rivâyeti şöyledir : Zübeyr İbn Bekkâr dedi ki : Bana amcam, Mus'ab İbn Abdullah'dan, o da dedemden naklettiler ki; Ömer İbn el-Htatâb şöyle demiştir : Zü'l-Gussa'nın kızı bile olsa kadınların mehirlerini artırmayınız. —Ömer bu sözüyle Yezîd İbn el-Husayn'ı kastediyordu— kim fazla yaparsa, fazlalığı Beytülmâle koyarım. Kadınlar tarafından uzun boylu yassı ve çökük burunlu bir kadın : Buna hakkın yok, deyince Ömer; niçin? diye sordu. Kadın : Çünkü Allah Teâlâ «Yüklerle mehir vermiş olsanız bile» buyurmuştur, dedi. Hz. Ömer bir kadın isâbet etti de, bir erkek hatâ etti dedi.

Allah Teâlâ bunu (önceki kadına verilen mehrin geri alınmasını) hoş karşılamayarak : «Onu nasıl alırsınız ki; birbirinize karışıp katıl-

dınız.» buyuruyor. Siz ona, o da size katılıp karıştığı halde mehri kadından nasıl geri alırsınız? İbn Abbâs, Mücâhid, Süddî ve birçokları bu ifâde ile cinsî temâs'ın kastedildiğini söylemişlerdir.

Buhârî ve Müslim'de rivâyet edildiğine göre; Allah Rasûlü karşılıklı olarak la'netleşen karı kocaya; onların la'netleşmeleri bittikten sonra; Allah biliyor ki, ikinizden birisi yalancıdır. İçinizde tevbe edecek var mı? diye üç kerre sordu. Adam ey Allah'ın Rasûlü, malım (ne olacak) diye karısına vermiş olduğu mehrin ne olacağını sordu. Allah Rasûlü : Sana mal yok. O, değil de, sen doğru söylemişsen vermiş olduğun mehir onun fercini helâl kılman karşılığıdır. Eğer ona karşı yalan söylemişsen vermiş olduğun mal, ondan çok uzaktır, buyurdular.

Ebu Dâvûd'un Sünen'inde ve başka kitaplarda kaydedildiğine göre; Busra İbn Ektem örtüsü içinde bir kadınla evlenmişti. Bir de baktı ki; kadın zinâdan hâmile imiş. Rasûlullah (s.a.) a geldi ve durumu ona anlattı. Allah Rasûlü mehrin kadına âit olduğuna hükmetti, aralarını ayırdı ve kadının sopa ile döğülmesini emretti. Sonra şöyle buyurdu : Çocuk senin kölendir, mehir de ondan faydalanman (kadınla temâsta bulunman) karşılığıdır. İşte bunun içindir ki, Allah Teâlâ : «Onu nasıl alırsınız ki; birbirinize karışıp katıldınız.» buyurmuştur.

«Ve onlar sizden kuvvetli te'mînat da aldılar.» âyetinden maksadın «akid» olduğu İbn Abbâs, Mücâhid ve Saîd İbn Cübeyr'den rivâyet edilmiştir.

Süfyân es-Sevrî... İbn Abbâs'ın «Onlar sizden kuvvetli te'mînât da aldılar.» âyeti hakkında şöyle dediğini nakleder : Kuvvetli te'mînâtı iyilikle tutmak; ya da güzellikle salıvermektir.» (Bakara, 229). İbn Ebu Hâtim de bu görüşün benzerinin İkrime, Mücâhid, Ebu'l-Âliye, Hasan, Katâde, Yahyâ İbn Ebu Kesîr, Dahhâk ve Süddî'den de rivâyet edildiğini söyler.

Rebî' İbn Enes'ten naklen Ebu Ca'fer el-Râzî bu âyet hakkında şöyle der : Kuvvetli te'mînât; onları Allah'ın emâneti ile almanız, onların ferclerini (namuslarını) Allah'ın kelimesiyle helâl kılmanızdır. Allah'ın kelimesi ise hutbedeki teşehhüd'dür. O, şöyle devâm eder : Teşehhüd, miraçta Rasûlullah (s.a.) a verilenlerdendir. Ona şöyle denmiştir : Senin, kulum ve Rasûlüm olduğuna şehâdet etmedikçe senin ümmetine hiçbir hutbe câiz değildir. Hadîsi İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir.

Müslim'in Sahîh'inde Câbir'den rivâyet edildiğine göre; Rasûlullah (s.a.) vedâ haccı hutbesinde şöyle buyurdular : Kadınlar hakkında birbirinize hayır tavsiye ediniz. Siz, onları Allah'ın emânı ile aldınız. Onların ferclerini (namuslarını) Allah'ın kelimesiyle helâl kıldınız.

«Babalarınızın nikâhladığı kadınları nikâhlamayın.» âyetinde babaların hanımları onlara bir hürmet olmak üzere, onları ta'zîmden dolayı ve babalardan sonra kendileriyle temâsta bulunulmasından koru-

mak üzere harâm kılınmaktadır. Hattâ babanın bir kadını sadece nikâhlamasıyla (nikâh akdi yapmasıyla) o kadın oğula harâm olur. Bu, üzerinde ittifâk edilmiş bir husûstur. İbn Ebu Hâtim diyor ki : Bana babam... Adiyy İbn Sâbit'ten o da ansârdan bir adamdan nakletti ki; o şöyle demiş : Ebu Kays —İbn el-Eslet— öldüğünde —ki o ansârın sâlih kişilerindendi— oğlu Kays onun karısıyla evlenmek istedi. Kadın; ben seni bir oğul olarak görüyorum, sen kavminin sâlihlerindensin. Ben, Allah Rasûlüne gidip danışacağım, dedi. Rasûlullah (s.a.) a gelerek : Ebu Kays öldü, dedi. Allah Rasûlü : Hayırdır, buyurdular. Kadın : Oğlu Kays beni istedi. Halbuki o kavminin sâlihlerindendir. Ben onu sadece bir oğul olarak görüyorum. Ne emredersin? diye sordu. Allah Rasûlü ona : Evine dön, buyurdu. Ve; «Babalarınızın nikâhladığı kadınları nikâhlamayın» âyeti nâzil oldu.

İbn Cerîr der ki : Bize Kâsım... İkrime'nin; «Babalarınızın nikâhladığı kadınları nikâhlamayın. Geçmişte olanlar artık geçmiştir» âyeti hakkında şöyle dediğini nakletti : Bu âyet Ebu Kays İbn el-Eslet hakkında inmiştir. O, Ümmü Ubeydullah Bint Sahr ile evlenmek istemişti ve kadın babası Eslet'in nikâhı altındaydı. Yine bu âyet Esved İbn Halef hakkında inmiştir ki; o da babası Halef'in yanında olan Ebu Talha İbn Abdüluzza İbn Osmân İbn Abdüddâr'ın kızı ile evlenmek istemişti. Yine bu âyet Fâhite Bint Esved İbn Muttalib İbn Esed hakkında inmiştir. O da Ümeyye İbn Halef'in yanında idi ve kendisinden sonra oğlu Safvân İbn Ümeyye onunla evlenmek istemişti.

Süheylî; çocuklarının babalarının kadınlarıyla evlenmelerinin câhiliyyet devrinde âdet olduğunu sanmıştır. Nitekim bunun için Allah Teâlâ «Geçmişte olanlar artık geçmiştir» buyurmuştur. Diğer bir âyette de Allah Teâlâ «İki kız kardeşi birlikte nikâhlamanız da harâmdır. Geçmişte olanlar artık geçmiştir» buyurmuştur. Süheylî şöyle der : Bunu, Kinâne İbn Huzeyme yapmış, babasının karısı ile evlenmiş ve ondan Nadr İbn Kinâne adlı oğlu olmuştur. Allah Rasûlü : Nikâhtan doğurdun, zinâdan değil, buyurmuşlardı. Süheylî şöyle devâm eder : Bu da delâlet ediyor ki; bu nikâh onlarda câiz idi ve böyle yaparlarsa aralarında nikâh sahîh kabul edilirdi.

İbn Cerîr diyor ki : Bize Muhammed İbn Abdullah... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet etti : Babaların kadınları ve iki kız kardeşin birlikte nikâhlanması dışında, câhiliyye devri insanları Allah'ın harâm kıldıklarını harâm kabul ederlerdi. Allah Teâlâ «Babalarınızın nikâhladığı kadınları nikâhlamayın» ve «İki kız kardeşi birlikte nikâhlamanız da harâmdır» âyetlerini indirdi. Atâ ve Katâde de böyle söylemişlerdir. Ancak Süheylî'nin Kinâne olayı hakkında naklettikleri şüphelidir. En doğrusunu Allah bilir. Her halde bu, bu ümmete harâmdır ve son derece çirkindir. Bunun için Allah Teâlâ : «Çünkü o çok çirkin

ve iğrenç bir şeydir ve o fenâ âdetti» buyurmuştur. Yine bunun içindir ki; Allah Teâlâ, başka âyetlerde de : «Kötülüğün gizlisine de, açığına da yaklaşmayın.» (En'âm, 151). «Zinâya yaklaşmayın. Muhakkak ki o azgınlıktır ve yol olarak da kötüdür.» (İsrâ, 32) buyurmuş, burada da (مقتا) kelimesini ilâve etmiştir. Bu, haddi zâtında büyük bir iştir. Ve karısıyla evlendikten sonra oğullarının babalarına karşı kin ve öfke beslemelerine sebep olur. Zîrâ çok kere bir kadınla evlenen kişi; kadının önceki kocasına karşı kin ve kızgınlık besler. İşte bunun içindir ki; mü'minlerin anneleri (Hz. Peygamberin hanımları) bu ümmete harâm kılınmıştır. Zîrâ onlar Hz. Peygamberin hanımları olduklarından bu ümmetin anneleridir. Rasûlullah (s.a.) da baba makâmındadır. Hattâ onun hakkı —icmâ' ile— babaların hakkından daha büyük tutulmuştur. O'nun (s.a.) sevgisi mü'minlerin kendilerini sevmelerinden daha önde tutulmuştur.

Atâ İbn Ebu Rebâh «Çünkü o, çirkin ve iğrenç bir şeydir.» âyeti hakkında; Allah ona (bunu yapana) buğz eder, demiş. «Ve o fenâ adetti.» âyeti hakkında da; bu yola giren insanlar için ne kötü yoldur, bundan sonra bunu yapan, dininden dönmüş olur ve öldürülür. Malı da Beytülmâl için ganîmet sayılır, demiştir. Nitekim İmâm Ahmed ve Sünen sahipleri Berâ İbn Âzib'den, o da dayısı Ebu Bürde'den —bir rivâyette İbn Ömer'den, başka bir rivâyette de amcasından— naklediyor ki Rasûlullah (s.a.) onu babasının ölümünden sonra onun karısıyla evlenen bir adamı öldürmek ve malını almak üzere göndermişti.

İmâm Ahmed der ki : Bize Hüşeym... Berâ İbn Âzib'den nakletti ki, o şöyle demiştir : Bana amcam Hâris İbn Amr —ya da Umeyr— uğradı. Yanında Rasûlullah (s.a.)ın kendisine bağladığı bir de sancak vardı. Ben; ey amca, Rasûlullah (s.a.) seni nereye gönderdi? diye sordum. Şöyle dedi : Beni babasının hanımı ile evlenen bir adama gönderdi ve boynunu vurmamı emretti.

MES'ELE

Âlimler; babanın evlenerek, câriye olarak ya da şüphe ile temâsta bulunduğu kadınların evlâda harâm olduğu hususûnda birleşmişlerdir. Ancak cinsî temâs olmaksızın şehvetle yaklaştığı yabancı ise, bakılması helâl olmayan yerlerine baktığı kadınların harâm olup olmadığı konusunda ihtilâf etmişlerdir. İmâm Ahmed'den bunun da harâm olduğu rivâyet edilmiştir. İbn Asâkir, Hadîc —Muâviye'nin kölesidir— in hal tercümesinde rivâyet ediyor ki; o şöyle demiştir : Muâviye için beyaz ve güzel bir câriye satın alındı ve çıplak olarak yanına götürüldü. Elinde bir kırbaç vardı, onu kadının şeyine doğru uzatarak şöyle dedi :

Bu şey, eğer onun şeyi olsaydı? Bunu Yezîd İbn Muâviye'ye götür, dedi. Sonra; hayır, dedi. Bana Rebîa İbn Amr'ı çağır, dedi. Rebîa Fakîh idi. Yanına girince : Bu (câriye) bana çıplak olarak getirildi. Onun şurasını şurasını gördüm ve onu Yezîd'e göndermek istedim, dedi. Rebîa : Böyle yapma ey mü'minlerin emîri. Bu (câriye) onun için olmaz, dedi. Muâviye; fikrin güzel, dedi. Sonra; bana Abdullah İbn Mes'ade el-Fezârî'yi çağır, dedi. Onu çağırdım. Çok esmer bir adamdı. Muâviye; bunu al ve çocuğunu bununla beyazlat, dedi. Râvî şöyle anlatır : Bu Abdullah İbn Mes'ade Rasûlullah (s.a.) ın kızı Fâtıma'ya verdiği onun da terbiye edip (yetiştirip) âzâd ettiği köledir. Daha sonra Hz. Ali'ye (Allah ondan râzı olsun) karşı Muâviye ile birlikte olmuştur.

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ
وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ
مِنَ الرَّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبَائِبُكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ
اللَّاتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَائِلُ
أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ
سَلَفَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٢٣﴾ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ
أَيْمَانُكُمْ كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَٰلِكُمْ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ
غَيْرَ مُسَافِحِينَ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ
فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٢٤﴾

23 — Analarınız, kızlarınız, kızkardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeşlerinizin kızları, kızkardeşlerinizin kızları, sizi emziren süt anneleriniz, süt kardeşleriniz, karılarınızın anaları, gerdeğe girdiğiniz karılarınızdan evlerinizde bulunan üvey kızlarınız, size harâm kılındı. Eğer üvey kızlarınızın anaları ile gerdeğe girmemişseniz, onlarla evlenmenizde bir vebâl yoktur. Öz oğullarınızın ka-

rıları ile evlenmeniz ve iki kız kardeşi birlikte nikâhlamanız da harâmdır. Geçmişte olanlar artık geçmiştir. Şüphesiz ki Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir.

24 — Ellerinize geçen câriyeler müstesnâ, evli kadınlarla evlenmeniz de (harâm kılındı.). Bunlar, Allah'ın size farz kıldığı hükümlerdir. Geriye kalan (kadın)ları ise; zinâdan kaçınıp iffetli yaşamanız şartı ile mallarınızla istemeniz size helâl kılındı. Onlardan yararlandığınızın karşılığı olarak karârlaştırılmış olan mehirlerini verin. Karârlaştırdıktan sonra, aranızda anlaştığınız husûsta size bir sorumluluk yoktur. Şüphesiz ki Allah Alîm olan, Hakîm olandır.

Evlenmeleri Yasak Olanlar

Bu âyet, neseb yoluyla ve buna bağlı olarak süt emme ve hısımlık yoluyla akrabâların harâm kılındığı âyettir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ahmed İbn Sinân'ın... İbn Abbâs'tan naklettiğine göre; o : Size neseb yönünden yedi, hısımlık yönünden yedi (kadın) harâm kılındı, demiş ve «Analarınız, kızlarınız, kızkardeşleriniz... harâm kılındı.» âyetini okumuş.

Bize Ebu Saîd İbn Yahyâ İbn Saîd'in... İbn Abbâs'tan naklettiğine göre; o : Neseb (yönüyle ve sebebiyle) yedi, hısımlıktan da yedi (kadın) harâm kılınıyor, demiş ve : «Analarınız, kızlarınız, kızkardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeşlerinizin kızları, kızkardeşlerinizin kızları... size harâm kılındı.» âyetini okuyarak bunlar nesebden olanlardır, demiştir.

Cumhûr-u ulemâ «Kızlarınız size harâm kılındı» âyetinin umûmî olmasına dayanarak, kişinin zinâ'dan olan kızının kendisine harâm olduğu görüşündedir. Çünkü o da kızıdır ve umûmî olan hükmün içine girmektedir. Nitekim Ebu Hanîfe, Mâlik ve Ahmed İbn Hanbel'in mezhebleri böyledir. İmâm Şafiî'den bunun mübâh olduğuna dâir bir kavil rivâyet edilmiştir. Ona göre bu kız, meşrû' değildir. Çünkü «Çocuklarınızın mîrâstaki durumu hakkında, Allah size şöyle emir buyuruyor...» (Nisâ, 11) âyetinin de hükmüne girmemektedir. Ve vâris olmayışında icmâ' vardır. O halde bu âyetin de hükmüne girmez, der. Allah en iyisini bilendir.

Allah Teâlâ : «Sizi emziren süt anneleriniz, süt kardeşleriniz... size harâm kılındı.» buyuruyor. Seni doğuran annen, nasıl sana harâmsa, seni emziren anan da harâmdır. Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde Mâlik

İbn Enes hadîsinde... mü'minlerin annesi Âişe'den rivâyet ediyorlar ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Süt emme; doğurmanın harâm kıldığını harâm kılar. Müslim'in lafzı ise şöyledir : Neseb yönünden harâm olan, süt emmeden (dolayı da) harâm olur.

Fakîhlerden bir kısmı; neseb ile harâm olduğu gibi, süt emme ile de harâm olur. Ancak dört durum müstesnâ, derken, bir başka grupta altı durumu hâriç tutmuştur. Bunlar fürû' kitaplarında anlatılmıştır. Gerçekte ise, bunlardan herhangi bir şey istisnâ edilmemiştir. Zîrâ bir kısmının benzeri nesebde de bulunmaktadır. Bir kısmı ise hısımlık yönünden harâm olmaktadır...

İmâmlar harâm kılan emme sayısında ihtilâf etmişlerdir. Bazıları âyetin umûmî olmasına dayanarak; mücerred emmenin harâm kılacağı görüşündedirler. Bu, imâm Mâlik'in sözüdür. İbn Ömer'den de rivâyet edilmiştir. Saîd İbn el-Müseyyeb, Urve İbn Zübeyr ve Zührî de bu görüştedirler. Diğer bazıları da Müslim'in Sahîh'inde Hişâm İbn Urve kanalıyla... Hz. Âişe'den rivâyet edilen Rasûlullah'ın «Bir ve iki emme harâm kılmaz» sözüne dayanarak, üç emmeden aşağısının harâm kılmayacağını söylemişlerdir. Katâde... Ümmü'l-Fazl'ın şöyle dediğini nakleder : Rasûlullah (s.a.) : Bir ve iki emme, bir ve iki çekme (çocuğun bir ve iki yudum emmesi) harâm kılmaz, buyurdular. Hadîsin diğer bir rivâyette lafzı şöyledir : Bir ve iki emzirme harâm kılmaz. Lafız, Müslim'indir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel, İshâk İbn Rahûyeh, Ebu Ubeyd ve Ebu Sevr bu görüşte olanlardandır. Bu görüş Hz. Ali, Hz. Âişe, Ümmü'l-Fazl, İbn Zübeyr, Süleymân İbn Yessâr ve Saîd İbn Cübeyr (Allah hepsine rahmet eylesin) den nakledilmiştir.

Diğer bazıları da beş emmeden aşağısının harâm kılmayacağını söylemişlerdir. Bunlar Müslim'in Sahîh'inde Mâlik kanalıyla... Hz. Âişe'den rivâyet edilen şu hadîs-i delîl olarak alırlar : Hz. Âişe şöyle demiştir : Bilinen, on kerre emmenin harâm kılacağı; Kur'an'da indirilenler arasındaydı. Sonra bu beş bilinen emme ile kaldırıldı. Rasûlullah (s.a.) vefât ettiğinde, bunlar Kur'an'dan okunanlar içindeydi.

Abdürrezzâk da Hz. Âişe'den bunun benzerini rivâyet etmiştir.

Sehle Bint Süheyl hadîsine göre; Rasûlullah (s.a.) kendisine Ebu Huzeyfe'nin kölesi Sâlim'i beş kere emzirmesini emretmişti. Hz. Âişe'de yanına girmesini istediği kimseleri beş kere emzirmesini emretmişti. İmâm Şâfiî ve ashâbı bununla fetvâ vermişlerdir. Sonra bil ki; Cumhûr'un kavline göre; emzirmenin iki seneden küçük yaşta olması gerekir. Nitekim bu konuda Bakara sûresindeki : «Anneler çocuklarını tamâm iki yıl emzirirler. Bu; emzirmeyi tamâmlamak isteyen içindir.» (Bakara, 233) âyetinde bilgi vermiştik.

Dört İmâm'ın hepsinin ve başkalarının söylediğine göre; çocuğu-

nun annesi olan kadınının emzirdiği çocukların, kocaya harâm olup olmayacağı konusunda ihtilâf edilmiştir. Süt emme sadece anaya hastır ve baba tarafına şâmil değildir. Selef'ten bazıları bu görüştedir. İhtilâf sonucu ortaya çıkan iki görüş «El-Ahkâm'ül-Kebîr» kitâbında anlatılmıştır.

Allah Teâlâ; «karılarınızın anaları, gerdeğe girdiğiniz karılarınızdan evlerinde bulunan üvey kızlarınız size harâm kılındı. Eğer üvey kızlarınızın anaları ile gerdeğe girmemişseniz, onlarla evlenmenizde bir vebâl yoktur.» buyuruyor. Kızıyla sadece nikâhlanmakla (nikâh akdi yapmakla) nikâhlanan kadının annesi harâm olur. Gerdeğe girilmiş olması ile olmaması müsâvîdir. Evlenilen kadının kızına (üvey kızı) gelince, annesi ile sadece nikâh akdinin yapılmış olması; gerdek vukû' bulmadıkça kızını harâm kılmaz. Gerdekten önce anneyi boşarsa kızı ile evlenmesi câiz olur. Bunun için Allah Teâlâ «Gerdeğe girdiğiniz karılarınızdan evlerinizde bulunan üvey kızlarınız da size harâm kılındı. Eğer üvey kızlarınızın anaları ile gerdeğe girmemişseniz, onlarla evlenmenizde bir vebâl yoktur.» buyurmuştur. Ve bu, sadece üvey kızlara mahsûstur. Bazıları «Eğer onlarla gerdeğe girmemişseniz» kısmındaki zamîrin hem annelere hem de üvey kızlara işâret ettiğini kabul ederek; anne ve kızdan her bireri diğeri ile sadece nikâh akdi yapılmasıyla; gerdek vukû' bulmadıkça harâm olmaz, demişlerdir.

İbn Cerîr der ki : Bize İbn Beşşâr'ın... Hz. Ali'den naklettiğine göre; o, bir kadınla evlenip gerdeğe girmeden onu boşayan kimsenin o kadının annesiyle evlenip evlenemeyeceği konusunda şöyle demiştir : O, üvey kız gibidir.

Bize İbn Beşşâr'ın... Zeyd İbn Sâbit'ten naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Bir kişi gerdeğe girmeden önce karısını boşarsa, onun annesiyle evlenmesinde bir beis yoktur.

Katâde'nin... Zeyd İbn Sâbit'den rivâyetine göre; o şöyle dermiş : Üvey kızı; yanında ölmüşse ve mîrâsını almışsa annesiyle evlenmesi mekrûhtur. Ama onunla gerdeğe girmeden boşamışsa dilerse evlenebilir.

İbn el-Münzir der ki : Bize İshâk... Bekr İbn Kinâne'den nakletti ki; onun babası kendisini Tâif'den bir kadınla nikâhlamış. O, diyor ki; annesiyle evli olan amcam, ölünceye kadar onunla gerdeğe girmedim. Annesinin çok malı vardı. Babam; annesiyle evlenmek ister misin? dedi. Ben durumu İbn Abbâs'a sorup anlattım. O, annesini nikâhla, dedi. Abdullah İbn Ömer'e sordum, o da evlenme, dedi. İbn Ömer ve İbn Abbâs'ın söylediklerini babama yazıp bildirdim. Babam da durumu Muâviye'ye yazıp bildirdi. Muâviye, şöyle cevap yazdı. Ben Allah'ın harâm kıldığını helâl, helâl kıldığını da harâm kılmam. Sen bu mesele ile başbaşasın. (Meseleni kendin hallet) o kadının dışında çok kadın var. Yani

yasaklamadı da, izin vermedi de. Babam da kadının annesinden vazgeçti ve onu nikâhlamadı.

Abdürrezzâk diyor ki : Bize Ma'mer... Abdullah İbn Zübeyr'in şöyle dediğini nakletti : Üvey kız ve anne eşittir. Kadınla gerdeğe girilmemişse onunla evlenmekte bir beis yoktur. Bu hadîsin isnâdında mübhem birisi vardır ve ismi kaydedilmemiştir.

İbn Cüreyc... Mücâhid'in «Karılarınızın anaları, karılarınızın evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size harâm kılındı.» âyeti hakkında şöyle dediğini nakleder : Âyette her ikisi ile birlikte gerdeğe girmek kastedilmiştir. Bu söz daha önce de görüldüğü gibi Hz. Ali, Zeyd İbn Sâbit, Abdullah İbn Zübeyr, Mücâhid, İbn Cübeyr ve İbn Abbâs'tan da rivâyet edilmiştir. Muâviye bu konuda duraklamış ve Râfiî'nin Abbâdî'den naklettiğine göre; Şâfiî bilginlerinden Ebu Hasan Ahmed İbn Muhammed İbn es-Sâbûnî buna kâil olmuştur.

İbn Ebu Hâtim diyor : Bize Ca'fer İbn Muhammed İbn Hârûn İbn Azre... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o karısıyla gerdeğe girmeden önce onu boşayan, ya da gerdeğe girmeden karısı ölenin annesiyle evlenmenin helâl olmadığını söylermiş. Ve (Bu annenin durumu) mübhemdir, diyerek onunla nikâhlanmayı hoş görmezmiş.

Yine İbn Ebu Hâtim'in söylediğine göre; bu görüşün benzeri İbn Mes'ûd, İmrân İbn Husayn, Mesrûk, Tâvûs, İkrime, Atâ, Hasan, Mekhûl, İbn Sîrîn, Katâde ve Zührî'den de rivâyet edilmiştir. Dört imâmın, yedi fakîhin (Fukaha-i Seb'a) ve fakîhlerin Cumhûr'unun eski ve yeni görüşleri böyledir. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.

İbn Cerîr der ki : «Anne, durumu mübhem olanlardandır.» diyenlerin sözü doğrudur. Zîrâ Allah Teâlâ; üvey kızların anneleri ile birlikte gerdeğe girmeyi şart koştuğu halde mübhemlerle gerdeğe girmeyi şart koşmamıştır. Şu kadarı var ki; bize ulaşan, üzerinde ittifâk edilmiş ve zıddına hareketin câiz olmadığı huccetlerden biri de; icmâ'dır. Her ne kadar isnâdı şüpheli ise de, bu konuda Rasûlulah'dan bir de hadîs rivâyet edilmiştir. Şöyle ki; bana Müsennâ... Amr İbn Şuayb'dan, o da babasından, o da dedesinden rivâyet ettiler ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Bir adam bir kadını nikâhladığında; o kadının annesi ile evlenmesi kendisine helâl değildir. Kızıyla ister gerdeğe girmiş, isterse girmemiş olsun. Anne ile evlenir ve onunla gerdeğe girmeden boşarsa, istiyorsa kızıyla evlenir. İbn Cerîr sonra şöyle der : Bu hadîsin isnâdı herne kadar şüpheli ise de, bu sözün sıhhatine dâir icmâ' bulunması bunun bir başkasıyla sıhhatine delil aramaya gerek bırakmaz.

Allah Teâlâ «Evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size harâm kılındı.» buyuruyor. İmâmların tamâmı kişinin ister evinde olsun, isterse

olmasın, üvey kızların harâm olduğunu söylemişlerdir. Onlar derler ki : Bu hitâb çoğunluğa hamledilmelidir. Ve mefhûm-i muhâlifi yoktur. Nitekim şu âyet-i kerîme'de de durum böyledir : «İffetli olmak isteyen câriyelerinizi fuhşa zorlamayın.» (Nûr, 33)

Buhârî ve Müslim'de rivâyet edildiğine göre; Ümmü Habîbe şöyle demiştir : Ey Allah'ın Rasûlü, kızkardeşimi, Ebu Süfyân'ın kızını nikâhla —Müslim'in lafzına göre, kızkardeşim Azze Bint Ebu Süfyân— Rasûlullah (s.a.); bunu ister misin? diye sordu. O : Evet, benden başka zevcelerin olacağını biliyorum. Benimle hayırda ortak olmasını istediklerimin en sevimlisi kızkardeşimdir, dedi. Rasûlullah (s.a.) : Bu bana helâl değildir, buyurdular. Ümmü Habîbe : Bizim işittiğimize göre; Ebu Seleme'nin kızını nikâhlamak istiyormuşsunuz, dedi. Rasûlullah (s.a.) : Ümmü Seleme'nin kızını mı? diye sorunca Ümmü Habîbe evet, dedi. Bunun üzerine efendimiz : Şâyet o evimde üvey kızım olmasaydı bana helâl olmazdı. Muhakkak ki, o süt kardeşimin kızıdır. Beni ve Ebu Seleme'yi Süveybe emzirmiştir. Bana kızlarınızı ve kızkardeşlerinizi arzetmeyiniz, buyurdu. Buhârî'nin rivâyetinde ise : Ümmü Seleme ile evlenmemiş olsaydım, o bana helâl olmazdı, kısmı vardır.

Rasûlullah (s.a.) harâmlık ilgisini sadece Ümmü Seleme ile evlenmesine bağlamış ve bunun için harâm olduğu hükmünü vermiştir. Dört imâmın fukahâ-i Seb'a'nın ve halef, selef âlimlerinin cumhûr'u bu görüştedir. Üvey kızın sadece adamın evinde bulunması halinde kendisine harâm olacağı, böyle değilse harâm olmayacağı da söylenmiştir.

İbn Ebu Hâtim diyor : Bize Ebu Zür'a... Mâlik İbn Evs'den nakletti ki; o şöyle demiştir : Nikâhlı bir eşim vardı, vefât etti. Benden çocuğu olmuştu. Ali İbn Ebu Tâlib bana rastladı ve : Sana ne oldu? diye sordu. Ben : Hanımım öldü, dedim. Hz. Ali : (başkasından) kızı var mı? diye sordu. Ben : Evet o Tâif'tedir, dedim. Hz. Ali : Evinde miydi? diye sordu. Ben : Hayır Tâif'te idi, dedim. Hz. Ali : O halde onu nikâhla, dedi. Ben : «Evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size harâm kılındı.» âyeti nerede kaldı? diye sordum. O : o senin evinde değil ki. Bu, ancak evinde olduğu zamandır, dedi. Müslim'in şartına göre, bu hadîsin isnâdı Ali İbn Ebu Tâlib'e kadar kuvvetli ve sâbittir. Ancak bu, gerçekten garîb bir hadîstir. Dâvûd İbn Ali ez-Zâhiri ve arkadaşları bununla fetvâ vermişler, Ebu'l-Kâsım er-Rafiî bunu Mâlik'ten rivâyet etmiş, İbn Hazm da bunu tercîh etmiştir. Şeyhimiz Hâfız Ebu Abdullah Zehebî'nin bana anlattığına göre; o, bu hadîsi Takıyüddîn İbn Teymiye'ye arzetmiş, o da bunu müşkil görerek üzerinde duraklamıştır. En iyisini Allah bilir.

İbn el-Münzir'in... Ebu Ubeyde'den naklettiğine göre o (اللاتى فى حجوركم) âyetini «Evlerinizde bulunan» şeklinde anlamıştır.

(ربيبة) Câriye olan üvey kıza gelince; İmâm Mâlik'in İbn Şihâb' dan naklettiğine göre; Ömer İbn el-Hattâb'a câriye olan kadın ve kızı ile birbiri ardısıra evlenilip evlenilmeyeceğini sordular. Hz. Ömer; her ikisini birden mülkiyetim altına almayı (ya da ikisi ile birlikte temasta bulunmayı) arzu etmem diye cevapladı. Hadîsin isnâdı munkatı'dır.

Süneyd İbn Dâvûd tefsîrinde şöyle der : Bize Ebu'l-Ahvas'ın... Kays'dan rivâyetine göre; o şöyle demiştir : İbn Abbâs'a; bir adam câriye olan ana-kız ile temâsta bulunabilir mi? diye sordum. İbn Abbâs : O ikisini bir âyet helâl kıldı, bir diğeri de harâm kıldı. Ben onu yapacak değilim, diye cevap verdi.

Şeyh Ebu Ömer İbn Abdülberr diyor ki : Câriye bir kadınla kızını aynı anda almanın helâl olmadığı konusunda âlimler arasında ihtilâf yoktur. Çünkü Allah Teâlâ bunu nikâhta harâm kılmış ve «karılarınızın anaları, gerdeğe girdiğiniz karılarınızın evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size harâm kılındı» buyurmuştur. Kişinin mülkiyetinde bulunan (câriyeler) da nikâhlı olana tabidirler. Ancak Hz. Ömer ve İbn Abbâs'tan rivâyet edilenler bundan hâriçtir. Fakat fetvâ imamlarından hiç kimse bu görüşe uymamış, onlardan sonra gelenler de bu görüşe katılmamışlardır. Hişâm'ın Katâde'den rivâyetine göre; üveykızı ve onun kızının kızı kaç batın aşağı inerse insin, evlenmeye elverişli değildirler. Katâde bunu Ebu'l-Âliye'den naklen söylemiştir.

«Gerdeğe girdiğiniz» âyetinden İbn Abbâs ve bir çokları «nikâhladığınız» anlamını çıkarmışlardır. Atâ'dan rivâyetle İbn Cüreyc şöyle der : Bu; kadının, ona takdîm edilmesi (verilmesi) onun da açıp, kontrol ederek, ayakları arasına oturmasıdır. Ben; bunu kadının âilesinin evinde yaparsa ne dersin? deyince şöyle karşılık verdi : Durum aynıdır. Bu, ona yeter. Allah, o kadının kızını ona harâm kılmıştır.

İbn Cerîr diyor ki : Herkesin icmâ'ına göre; bir adamın karısı ile yalnız kalması (halvet halinde kalması) ona dokunmadan, yaklaşmadan ya da kadının fercine şehvetle bakmadan onu boşarsa, bu, kadının kızını ona harâm kılmaz.

Allah Teâlâ «Öz oğullarınızın karıları ile evlenmeniz de harâmdır.» buyuruyor. Sizin sulbünüzden olmuş oğullarınızın karıları size harâm kılındı. Böylece câhiliyye devrindekilerin edindikleri oğulluklardan da sakındırılıyor. Allah Teâlâ başka bir âyette de şöyle buyurur : «Nihayet Zeyd onunla bağını kopardığında, onu seninle evlendirdik ki, (böylece) evlâtlıkları eşleriyle bağlarını kopardıklarında onlarla evlenmek konusunda, mü'minlere bir vebâl olmadığı bilinsin. (Ahzâb, 37)

İbn Cüreyc der ki : Atâ'ya «öz oğullarınızın karıları ile evlenmeniz de harâmdır.» âyetini sordum. O şöyle dedi : Bize anlatıldığına göre —doğrusunu Allah bilir— Rasûlullah (s.a.) Zeyd'in karısını nikâhladığında müşrikler Mekke'de bu konuda dedikodu yaptılar. Allah Teâlâ

da : «öz oğullarınızın karıları ile evlenmeniz de size harâm kılındı.» (Nisâ, 23) ve «Evlâtlıklarınızı da öz oğullarınız gibi kılmıştır.» (Ahzâb, 24) «Muhammed sizin adamlarınızdan herhangi birisinin babası değildir.» (Ahzâb, 40) âyetlerini indirdi.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ebu Zür'a'nın... Hasan İbn Muhammed'den naklettiğine göre; «Öz oğullarınızın karıları» ve «Karılarınızın anaları» âyetleri mübhem âyetlerdendir. Sonra İbn Ebu Hâtim şöyle der : Bu görüşün bir benzeri Tâvûs, İbrâhîm, Zûhrî ve Mekhûl'den de rivâyet edilmiştir.

Ben derim ki : Mübhem olmanın anlamı şudur : Bu âyetler gerdeğe girilmiş ve girilmemiş olanları kapsar, onlarla sadece nikâh akdinin yapılmış olması onları harâm kılar. Bu, ittifâk edilmiş bir konudur. Süt çocuğunun karısı nereden harâm oluyor? diye sorulursa, —ki bu, Cumhûr'un kavlidir. Bazıları bu konuda icmâ' olduğunu da nakletmişlerdir— buna Hz. Peygamberin şu sözüyle cevap veririz : Nesep yönüyle harâm olan, süt emmeden de harâm olur.

Allah Teâlâ «İki kız kardeşi birlikte nikâhlamanız da harâmdır. Geçmişte olanlar artık geçmiştir.» buyuruyor. İki kız kardeşle birlikte evlenmek, size harâm kılındı. Ellerinizin altında bulunan (sahip olduğunuz câriyeler) de böyledir. Ancak câhiliyyet devrinde yapmış olduklarınızı affettik ve bağışladık. Âyetin delâlet ettiğine göre; gelecekte bu yapılamayacak ve geçmişte olanlar da istisnâ edilmeyecektir. Allah Teâlâ bir âyet-i kerîme'de de : «Orada ilk ölümden başka ölüm tatmayacaklardır.» (Duhân, 56) buyuruyor. Bu âyetin işâret ettiğine göre; onlar orada ebediyen ölümü tatmayacaklardır. Sahâbe, Tabiîn, eski ve yeni bütün âlimler icmâ' etmişlerdir ki; iki kız kardeşi nikâh altında toplamak harâmdır. Yeni müslüman olan bir kişinin nikâhı altında iki kız kardeş var ise; o muhayyerdir. Birini tutar ve diğerini mutlakâ boşar.

İmâm Ahmed İbn Hanbel diyor ki : Bize Mûsâ İbn Dâvûd'un... Dahhâk İbn Fîrûz'dan, onun da babasından naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Yanımda kardeş olan iki kadın olduğu halde müslüman oldum. Hz. Peygamber ikisinden birini boşamamı emretti.

Hadîsi İmâm Ahmed, Tirmizî ve İbn Mâce, Ebu Lehîa'dan, Ebu Dâvûd ve Tirmizî de Yezîd İbn Ebu Habîb'den rivâyet etmişlerdir. Tirmizî'nin rivâyetinde Hz. Peygamber : İkisinden dilediğini seç, buyurmuştur. Tirmizî; bu, hasen bir hadîstir, demiştir.

Hadîsi başka bir isnâd ile rivâyet eden İbn Mâce şöyle der : Bize, Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe... Ebu Hırâş er-Ruaynî'den nakletti ki; o şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) a geldim, yanımda câhiliyyet devrin-

de evlendiğim iki kız kardeş vardı. Rasûlullah bana; döndüğünde birini boşa, buyurdular.

Ben derim ki : Bu Ebu Hırâş'ın, Dahhâk İbn Fîrûz olması da bir başkası olması da mümkündür. Bu durumda Ebu Vehb, hadîsi iki kişi kanalıyla Fîrûz ed-Deylemî'den rivâyet etmiş oluyor. En doğrusunu Allah bilir.

İbn Merdûyeh diyor ki : Bize Abdullah İbn Yahyâ İbn Muhammed İbn Yahyâ... Deylemî'den nakletti ki, o şöyle demiştir : Ey Allah'ın Rasûlü, benim nikâhım altında iki kız kardeş var, dedim. Allah Rasûlü : İkisinden hangisini diliyorsan boşa, buyurdular.

Zikredilen Deylemî'lerden birincisi; Dahhâk İbn Fîrûz ed-Deylemî olup Ebu Zür'a onun, Abdülmelik İbn Mervân'la birlikte olduğunu söylemiştir. İkincisi ise Ebu Fîrûz ed-Deylemî olup, peygamberlik iddiâsında bulunan Esved el-Ansî'yi öldürmekle görevlendirilen Yemen emîrleri cümlesindendir. Kişinin mülkiyeti altında bulunan (câriye) iki kız kardeşi nikâhı altında toplaması da —âyet umûmî olduğu için— harâmdır. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ebu Zür'a'nın... İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; ona iki kız kardeşi nikâhı altında toplayan bir adamı sordular. O da bunu hoşgörmedi. Soran kişi İbn Mes'ûd'a; Allah Teâlâ : «Ellerinizin altında bulunan câriyeler müstesnâ» buyurmuyor mu? dedi. İbn Mes'ûd : Deven de elinin altında bulunan şeylerdendir, diye cevâb verdi.

Herne kadar seleften bazısı bu konuda duraklamışsa da, Cumhûr'dan, dört imâmdan ve başkalarından gelen rivâyetlerin meşhûr olanı budur. İmâm Ahmed der ki : İbn Şihâb'dan, Kabîsa İbn Züeyb'den nakledildiğine göre; bir adam Hz. Osmân : İbn Affân'a câriye olan iki kız kardeşin, bir nikâh altında birleştirilip birleştirilmiyeceğini sordu. Hz. Osmân : O ikisini bir âyet helâl kılmış, başka bir âyet de harâm kılmıştır. Bu sebeple ben öyle bir nikâhı yapacak değilim, dedi. Hz. Osmân'ın yanında bulunan kişi oradan çıkarak Hz. Peygamber'in ashâbından birisine rastladı ve bu meseleyi ona da sordu. Sorulan : Elimde yetki olsa ve bunu yapan birini bulsaydım, onu cezâlandırırdım diye cevâb verdi. Mâlik'in rivâyetine göre İbn Şihâb : Öyle zannediyorum ki, o kişi Ali İbn Ebu Tâlib idi. Bunun bir benzeri bana Zübeyr İbn el-Avvâm'dan da ulaşmıştır, demiştir.

Şeyh Ebu Ömer İbn Abdülberr «el-İstizkâr» adlı kitâbında şöyle demektedir : Kabîsa İbn Züeyb, Abdülmelik İbn Mervân ile birlikte olduğundan; Ali İbn Ebu Tâlib'in ismini vermemiş ve ondan kinâye yolu ile bahsetmiştir. Çünkü onlar, Ali İbn Ebu Tâlib'i zikretmekten hoşlanmazlardı.

Ebu Ömer —Allah ona rahmet etsin— der ki : Bana, Halef İbn Ahmed... amcam İyâs İbn Âmir'den nakletti ki; o şöyle demiştir : Ali İbn

Ebu Tâlib'e : Benim elimin altında iki kızkardeş vardı. Birini odalık edindim. Ve bana çocuklar doğurdu. Sonra diğerini sevdim, (diğerine rağbet ettim) ne yapayım? diye sordum. Hz. Ali : Odalık edindiğini âzâd et, sonra diğeri ile temâsta bulun, dedi. Ben dedim ki : Bazıları odalık edindiğini nikâhla (odalık edindiğin ile evlen), sonra diğeri ile temâsta bulun, diyorlar. Hz. Ali; sayı hâriç Allah'ın kitâbında hür kadınlardan harâm olanlar gibi, elinin altında bulunan (câriyeler) de harâmdır. —Dört sayısı hâriç demiş de olabilir— Allah'ın kitâbında neseb yönünden harâm olanlar, süt emme ile de sana harâmdır, dedi.

(.....)

Ben derim ki : Hz. Osmân'dan yukarda nakledilen haber, Hz. Ali'den de rivâyet edilmiştir. Ebu Bekr İbn Merdûyeh der ki : Bize Muhammed İbn Ahmed İbn İbrâhîm'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o şöyle demiştir : Ali İbn Ebu Tâlib bana; ikisini bir âyet harâm kılmış, bir diğer âyet ise helâl kılmıştır, dedi. Bununla, iki kız kardeşi kastediyordu. İbn Abbâs şöyle diyor : Onları bana, onlara olan yakınlığım harâm kılıyor. Birisinin diğerine olan yakınlığı ise, onları bana harâm kılmıyor. —İbn Abbâs bununla câriyeleri kasdediyor— Câhiliyye devrindekiler babanın karısı ve iki kız kardeşi nikâhı altında toplama dışında, sizin harâm saydıklarınızı harâm sayarlardı. İslâm gelince, Allah Teâlâ «Babalarınızın nikâhladığı kadınları nikâhlamayın. Geçmişte olanlar artık geçmiştir» ve «İki kız kardeşi birlikte nikâhlamanız da harâmdır. Geçmişte olanlar artık geçmiştir» âyetlerini indirdi.

Ebu Ömer diyor ki : İmâm Ahmed İbn Hanbel Muhammed İbn Seleme kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan rivâyet ediyor ki, o şöyle demiştir : Sayı dışında hürlerden harâm olan, câriyelerden de harâmdır. İbn Sîrîn ve Şa'bî'den de buna benzer bir rivâyet nakledilmiştir.

Ebu Ömer —Allah ona rahmet etsin— der ki : Osmân'ın sözünün benzeri; içlerinde İbn Abbâs'ın da bulunduğu seleften bir gruptan rivâyet edilmiştir. Fakat onlar, bu rivâyetler üzerinde ihtilâf etmişlerdir. Bu görüşü zâhire uymak ve kıyâsı reddetmek sûretiyle cemâat dışına çıkmış olanlar ve bizim üzerinde ittifâk ettiğimiz uygulamayı terkedenler hâriç Hicâz, Irak, Şam, doğuda ve batıdaki şehirlerin fakîhlerinden hiçbirisi bu görüşe iltifât etmemişlerdir. Fakîhlerin tamâmı, câriye olan iki kız kardeşin nikâhta birleştirilmesinin harâm olduğunda ittifâk etmişlerdir. Müslümanlar «Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz...» âyetinin anlamının, nikâh ve elinde bulundurma (câriye edinme) bunların hepsinde müsâvîdir, şeklinde olacağında icmâ' etmişlerdir. Aynı şekilde iki kız kardeşi nikâhı altında toplamak, kadınların anneleri ve üvey kızlarını nikâhlamak konusunda da nazar ve kıyâsın geçerli olması gerekir. Cumhûr'a göre bu böyledir. Cumhûr'a muhâle-

fet eden ve Cumhûr'dan ayrılanlara karşı bu bir huccettir. Allah'a hamd ederiz.

Allah Teâlâ : «(Esîr etmek sûretiyle) ellerinize geçen câriyeler müstesnâ (yabancı) evli kadınlarla evlenmeniz de harâm kılındı.» buyurur. Esîr etmek sûretiyle ellerinize geçen câriyelerle rahimleri temizlendikten sonra temâsta bulunmak size helâl kılındı. Âyet bu konuda nâzil olmuştur. İmâm Ahmed diyor ki : «Bize Abdürrezzâk'ın... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyetine göre; o şöyle demiştir : Evtâs esîrlerinden kadınlar elimize geçmişti. Onların kocaları da vardı. Kocaları olduğu halde, onlarla temâsta bulunmaktan hoşlanmadık. Hz. Peygambere sorduk ve «Ellerinize geçen câriyeler müstesnâ, (yabancı) evli kadınlarla evlenmeniz de harâm kılındı» âyeti nâzil oldu. Ve onların fercleri bize helâl kılındı.

(.....)

Hadîsin başka bir şekliyle rivâyeti şöyledir : İmâm Ahmed der ki; bize İbn Ebu Adiyy'in... Ebu Saîd el-Hudrî'den naklettiğine göre; Rasûlullah (s.a.) ın ashâbı, Evtâs muhârebesi günü kadın esîrler almışlardı. Onların müşrik kocaları vardı. Rasûlullah (s.a.) ın ashâbından bazıları geri durarak, onlarla temâsta bulunmayı günâh saydılar. Ve bu konuda «Ellerinize geçen câriyeler müstesnâ, (yabancı) evli kadınlarla evlenmeniz de harâm kılındı» âyeti nâzil oldu. Hadîsi Müslim, Ebu Dâvûd, Neseî, Saîd İbn Ebu Arûbe'den; Tirmizî'de Hemmâm İbn Yahyâ'dan rivâyet etmişler ve Tirmizî; hadîs hasendir, demiştir...

Taberânî'nin Dahhâk kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; bu âyet Hayber esîrleri hakkında nâzil olmuş ve Taberânî Ebu Saîd el-Hudrî hadîsinin benzerini zikretmiştir.

Bu âyetin umûmî oluşundan hareketle; seleften bir grup, câriyenin satılmasının kocasından boşanma sayılacağına kâil olmuşlardır. İbn Cerîr der ki : Bize İbn Müsennâ'nın... İbrâhîm'den naklettiğine göre; ona kocası mevcûd olup ta satılan câriyenin durumunu sordular. Şöyle dedi : Abdullah; onun satılması, boşanmasıdır, der ve «ellerinize geçen câriyeler müstesnâ, evli kadınlarla evlenmeniz de harâm kılındı.» âyetini okurdu. Süfyân'ın Mansûr kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; onun satılması boşanmasıdır, demiştir. Hadîsin isnâdı munkatı'dır.

Süfyân es-Sevrî, Mansûr kanalıyla... İbn Mes'ûd'un şöyle dediğini nakleder : Câriyenin talâkı altıdır : Satılması boşanmasıdır, âzâd edilmesi boşanmasıdır, hîbe edilmesi boşanmasıdır, (mükâtebe ile) borçtan kurtulması boşanmasıdır, kocasının boşaması boşanmasıdır.

Abdürezzâk, Ma'mer kanalıyla... İbn Müseyyeb'in «evli kadınlarla evlenmeniz harâm kılındı» âyeti hakkında şöyle dediğini nakleder : Şunlar; kocaları olan kadınlardır. Câriyeler dışında onları nikâhla-

mayı, Allah harâm kılmıştır. Câriyenin satılması ise boşanmasıdır. Ma'mer; Hasan'ın da böyle söylediğini nakleder.

Saîd İbn Ebu Arûbe, Katâde'den, Hasan'ın «ellerinizin altında bulunan câriyeler müstesnâ, evli kadınlarla evlenmeniz de harâm kılındı» âyeti hakkında şöyle dediğini rivâyet eder : Eğer onun kocası varsa satılması boşanmasıdır.

Avf, Hasan'dan rivâyetle şöyle der : Câriyenin satılması boşanmasıdır, sahibinin satması da boşamadır.

Selef'ten zikrettiklerimizin bu görüşlerine karşılık Cumhûr'un eski ve yeni görüşü farklıdır. Onlar, câriyenin satılmasının boşanması olmadığını söylemişlerdir. Çünkü satın alan, satıcının nâibidir. Satıcı ise, câriyesi üzerindeki bu menfaatını mülkünden çıkarmıştır. Ve câriyesini bu menfaatından uzaklaşmış olarak satmıştır. Bu konuda onlar Buhârî, Müslim ve başka kitaplarda tahrîc edilen Berîre hadîsine dayanmaktadırlar. Mü'minlerin annesi Hz. Âişe Berîre'yi satın alarak âzâd etmiş ve kocası Muğîs ile nikâhları feshedilmeyerek Hz. Peygamber, Berîre'yi nikâhı feshetmek ve bırakmak arasında muhayyer bırakmış, Berîre de nikâhı feshetmeyi seçmiştir. Berîre'nin hikâyesi meşhûrdur. Bunların söylediği gibi câriyenin satılması boşanması olsaydı; Hz. Peygamber Berîre'yi muhayyer bırakmazdı. Efendimizin onu muhayyer bırakması, nikâhın kaldığına delâlet eder. Âyette kasdedilenler ise, sadece emir edilenlerdir. En doğrusunu Allah bilir.

Âyetteki «evli kadınlar» dan maksadın, iffetli kadınlar olduğu da söylenmiştir. Onlar bir, iki, üç ya da dört tâne olmak üzere; nikâh, şâhidler, mehir ve velî vâsıtasıyla evlenmek sûretiyle ismetlerine sahip olmadıkça, size harâmdırlar. Bu görüşü İbn Cerîr; Ebu'l-Âliye, Tâvûs ve başkalarından nakletmiştir. Ömer ve Ubeyde ise : Dördün dışında «ellerinize geçen câriyeler müstesnâ, evli kadınlarla evlenmeniz de harâm kılındı.» demişlerdir.

Allah Teâlâ «Bunlar Alalh'ın size farz kıldığı hükümlerdir.» buyuruyor. Bu harâm kılma; Allah'ın size yazdığı bir kitâbtır. O'nun kitâbına yapışınız ve O'nun hadlerinden dışarı çıkmayınız. O'nun şerîatına ve koyduğu farzlara sarılınız. Ubeyde, Atâ ve Süddî «Bunlar Allah'ın size farz kıldığı hükümlerdir.» âyetinde, dördün kastedildiğini söylemişler, İbrâhîm ise bu âyette, size harâm kılınanların kastedildiğini ileri sürmüştür.

Atâ ve başkalarının söylediğine göre; «Geriye kalan kadınlar size helâl kılındı.» âyetinde zikredilen yakınlar dışında kalan kadınların, size helâl kılındığı kastedilmektedir. Ubeyde ve Süddî burada dörtten aşağısının helâl kılındığını söylemişse de bu uzak bir görüştür. Sahîh olan Atâ'nın görüşüdür. Katâde ise, burada câriyelerin kastedildiğini söylemiştir.

Bu âyet iki kız kardeşi nikâhı altında toplamanın, helâl kılındığını söyleyerek : O ikisini bir âyet helâl kılmış, diğer bir âyet harâm kılmıştır, diyenlerin dayanaklarıdır.

Allah Teâlâ «Zinâdan kaçınıp iffetli yaşamanız şartı ile mallarınızla mehir vererek istemeniz size helâl kılındı.» buyuruyor. Dörde kadar olmak üzere hanımları ve meşrû' yoldan dilediğiniz kadar odalığı mallarınızla elde edebilirsiniz. Bunun için Allah Teâlâ «zinâdan kaçınıp, iffetli yaşamanız şartı ile» buyurmuştur.

Allah Teâlâ : «Onlardan yararlandığınızın karşılığı olarak karârlaştırılmış olan mehirlerini verin» buyuruyor. Onlardan istifâde ettiğiniz gibi, bunun karşılığında onlara mehirlerini veriniz. Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurur : «Onu nasıl alırsınız ki; birbirinize karışıp katıldınız.» (Nisâ, 21) «Kadınlarınızın mehirlerini seve seve verin.» (Nisâ, 4) «Onlara verdiğinizden bir şeyi almanız size helâl değildir.» (Bakara, 229)

Bu âyetin umûmî hükmü bazılarınca «müt'a nikâhı»na delil sayılmıştır. Şüphe yok ki bu, İslâm'ın başlangıcında meşrû' idi. Sonra kaldırıldı. Şâfiî ve âlimlerden bir gruba göre müt'a nikâhı mübâh kılınmış, sonra kaldırılmış, sonra tekrâr mübâh kılınmış ve tekrar kaldırılmıştır. Diğer bazıları; mübâh kılma ve kaldırmanın pek çok kerre olduğunu söylerken, bazıları da bir kerre mübâh kılındığını, sonra kaldırıldığını ve bir daha mübâh kılınmadığını söylemişlerdir.

İbn Abbâs ve sahâbeden bir grubun, müt'a nikâhının zarûret halinde mübâh olduğunu söyledikleri rivâyet edilir. Bu görüş, İmâm Ahmed İbn Hanbel'den de rivâyet edilmiştir. İbn Abbâs, Übeyy İbn Kâ'b, Saîd İbn Cübeyr ve Süddî bu âyeti «O halde hangilerinden belli bir zamana kadar nikâh ile faydalanıyorsanız mehirlerini kendilerine veriniz ki, bu farzdır.» şeklinde okurlardı. Mücâhid bu âyetin mü'ta nikâhı hakkında nâzil olduğunu söylemişse de Cumhûr'un görüşü bunun tersinedir. Bu konudaki mesned, Buhârî ve Müslim'de Ali İbn Ebu Tâlib'den rivâyet edilen şu hadîstir : Ali İbn Ebu Tâlib şöyle demiştir : Hz. Peygamber, Hayber günü müt'a nikâhını ve ehlî eşek etlerini yasakladı. Bu hadîsin «el-Ahkâm» kitâbında zikredilen çeşitli lafızları vardır.

Müslim'in Sahîh'inde Rebî' İbn Sebre İbn Ma'bed'den onun da babasından rivâyetinde o, Rasûlullah (s.a.) ile birlikte Mekke'nin fethinde bulunmuş, Hz. Peygamber şöyle buyurmuş : Ey insanlar, ben size kadınlardan müt'a yoluyla faydalanmanız için izin vermiştim. Muhakkak ki bunu Allah Teâlâ, kıyâmet gününe kadar harâm kılmıştır. Kimin yanında onlardan birisi varsa serbest bıraksın. Onlara verdiklerinizden hiçbir şey almayınız. Müslim'in rivâyetine göre bu, vedâ haccında olmuştur ve «el-Ahkâm» kitâbında zikredildiği üzere hadîsin değişik lafızları vardır.

«Karârlaştırdıktan sonra, aranızda anlaştığınız husûsta size bir sorumluluk yoktur.» âyetini belli bir süreyle bağlı olan müt'a nikâhına hamledenler, derler ki : Süre bittiğinde verilecek malı arttırmada ve süreyi uzatmada karşılıklı anlaşmanızda size bir sorumluluk yoktur.

Süddî şöyle diyor : Aralarında karârlaştırdıkları sürenin bitiminden önce faydalanması karşılığında kadına vermiş olduğu ücretten sonra dilerse onu râzı eder. Ve der ki : Senden şu ve şunun karşılığında faydalanacağım. Sürenin bittiği gün rahmi temizlenmeden önce süreyi artırır. İşte Allah Teâlâ'nın «Karârlaştırdıktan sonra, aranızda anlaştığınız husûsta size bir sorumluluk yoktur» âyetinin anlamı budur.

Süddî : Süre bittiğinde artık, erkek için o kadına yol yoktur. Ve kadın, ondan kurtulmuştur. Kadına düşen de, rahmindekini temizlemesidir. Aralarında mîrâs da yoktur. Biri diğerine vâris olmaz, demiştir. Bu âyeti müt'a nikâhına hamletmeyerek birinci görüşü alanlar ise; bu âyetin : «Kadınlarınızın mehirlerini seve seve verin.» (Nisâ, 4) âyeti gibi olduğunu söylemişlerdir. Yani kadına bir mehir kestikten sonra, eğer o seni bundan ya da bir kısmından kurtarırsa, ne sana ne de kadına bir günâh ve sorumluluk yoktur.

İbn Cerîr diyor ki : Bize Muhammed İbn Abd'ül-A'lâ Mu'temer İbn Süleymân'dan, o da babasından nakletti ki, o şöyle demiştir : Hadramî'nin zannettiğine göre bazıları mehir kesiyorlar, sonra da birisi darlığa düşüyor ve şöyle diyordu : Ey insanlar, karârlaştırdıktan sonra, anlaştığınız husûsta size bir sorumluluk yoktur. Yani kadın, karârlaştırılan şeyden size bir kısmını düşürürse, bu sizin için câizdir. İbn Cerîr bu görüşü tercîh etmiş ve İbn Abbâs'tan naklen İbn Ebu Talha «Karârlaştırdıktan sonra, aranızda anlaştığınız husûsta size bir sorumluluk yoktur.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Karşılıklı anlaşma ve hoşnûdluk kadına mehrini tâm olarak vermek ve sonra da kalma ve ayrılma husûsunda onu muhayyer bırakmaktır.

Allah Teâlâ «Şüphesiz ki Allah Alîm olan, Hakîm olandır.» buyuruyor ki; bu harâmların konulmasından sonra Allah'ın bu iki sıfatının zikredilmesi son derece uygundur.

İZÂHI

Müt'a Nikâhı

Denildi ki; bu âyet Mekke'nin fethi zamanında üç gün mübâh kılınıp sonra neshedilmiş olan müt'a nikâhı hakkında nâzil olmuştur. Kişi bir veya iki gece ya da bir haftalığına bir elbise veya başka bir şey karşılığı olarak bir kadını muvakkaten nikâhlıyordu. Onunla arzu-

sunu giderdikten sonra tekrâr serbest bırakıyordu. Buna müt'a adı verilmişti. Çünkü kadınla eğlenilmektedir ve verdiğinin karşılığında bir şey aldığı için bu ad verilmiştir. Hz. Ömer (r.a.) der ki; bana bir kadınla belirli bir süre için evlenen erkek getirilecek olursa, onu taşla recmederim. Hz. Peygamberin müt'a'yı önce mübâh kılıp, ertesi sabah; ey insanlar, ben size bu kadınlarla müt'a yapmanızı emretmiştim. Ancak Allah, kıyâmet gününe kadar onu harâm kılmıştır, demiştir. Denildi ki; müt'a iki kerre mübâh, iki kerre harâm kılındı. İbn Abbâs; müt'a hükmünün neshedilmemiş, muhkem bir hüküm olduğunu söyler. Ve bu âyeti de (فمااستمتم به منهن الی اجل مسمی) şeklinde okurmuş. Ancak vefâtı sırasında; Allah'ım, müt'a konusundaki sözümden dolayı sana tevbe ediyorum, diyerek bundan döndüğü rivâyet edilir. (Zâmahşerî, Keşşâf, I, 519)

Bu âyette birkaç mes'ele vardır :

Birinci mes'ele : (الاستمتاع) kelimesi, lügatta faydalanma demektir. Kendisinden faydalanılan her şey de (متاع) dır. Sözgelimi, «adam çocuğundan yararlandı» denirken, bu kelime kullanıldığı gibi, genç yaşta ölenler için de «gençliğinden yararlanmadı» denilerek yine aynı kelime kullanılır. (...)

Üçüncü mes'ele : Bu âyette iki kavil vardır : Birincisi; İslâm bilginlerinin çoğunluğunun sözüdür. Buna göre «Mallarınızla istemeniz size helâl kılındı.» kavlinden maksad nikâh yoluyla ve mehir ödenerek kadınları istemektir. Âyetin devâmında yeralan «Onlardan yararlandığınızın karşılığı olarak karârlaştırılmış olan mehirlerini verin.» kavlinden maksad ise şudur : Kadınlarla birleşerek onlardan faydalanan kimse, bütünüyle mehrini ödeyecektir. Eğer nikâh akdiyle yararlanma sözkonusu ise yarı mehrini ödeyecektir. İkinci kavle göre; bu âyetle müt'a nikâhının hükmü belirtilmiştir. Müt'a nikâhı, bir erkeğin bir kadını belirli bir mal karşılığı muayyen bir süreye kadar ücretle alıp, onunla temâs kurmasıdır. Müt'a'nın İslâm'ın başlangıç devrinde mübâh olduğu konusunda ittifâk edilmiştir. Rivâyet edilir ki; Hz. Peygamber, umre niyetiyle Mekke'ye geldiğinde, Mekke'li kadınlar süslendiler. Rasûlullah'ın ashâbı, uzun süre evlerinden ayrı kalmaktan dolayı peygambere dertlendiler. Hz. Peygamber de; şu kadınlardan faydalanın, buyurdu. Ancak müt'a'nın neshedilip edilmediği konusu ihtilâflıdır. İslâm ümmetinin büyük bilginler topluluğu, müt'a'nın neshedilmiş olduğunu kabul ederken, bir kısmı da mübâh olarak eski şekilde bâkî olduğunu söylemişlerdir. Bu kavil İbn Abbâs ve İmrân İbn Husayn'dan mervîdir.

İbn Abbâs'tan bu konuda üç rivâyet vardır : Birincisinde mutlak şekilde müt'a'nın mübâh olduğunu söyler. Nitekim İmâre der ki : Ben

Abdullah İbn Abbâs'a müt'a nikâhını sordum ve, azgınlık mıdır, yoksa nikâh mıdır, dedim. O da; ne azgınlıktır, ne de nikâhtır, dedi. Öyleyse hükmü nedir? dedim. O, Allah Teâlâ'nın söylediği gibi; müt'a faydalanmadır, dedi. Ben; müt'a'dan dolayı bir iddet bekleme süresi var mıdır? dediğimde, o evet, müt'a'nın iddeti bir hayız müddetidir, dedi. Ben, müt'a yapanla, yapılan birbirine vâris olurlar mı dedim. O, hayır dedi.

Abdullah İbn Abbâs'tan nakledilen ikinci rivâyet ise şöyledir: Müt'a konusundaki fetvâsını halkın yanlış değerlendirdiği kendisine nakledilince; Abdullah İbn Abbâs şöyle dedi: Allah kahretsin onları. Ben mutlak mânâda müt'a'nın mübâh olduğuna dâir fetvâ vermedim. Sadece darda kalan için mübâh olacağını söyledim. Tıpkı ölünün, kanın ve domuz etinin darda kalan için mübâh olması gibi.

İbn Abbâs'tan nakledilen üçüncü rivâyete göre; o, müt'a'nın neshedilmiş olduğunu kabul etmiştir. Atâ el-Horasânî; Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki, müt'a'yı bildiren «Onlardan faydalandığınıza mukâbil» kavli Allah Teâlâ'nın: «Ey peygamber, siz kadınlarınızı boşadığınız zaman onları iddetlerine göre boşayınız.» âyetiyle neshedilmiştir. Yine İbn Abbâs'tan nakledilen rivâyete göre; o ölürken, Allah'ım, müt'a konusundaki sözümden dolayı sana tevbe ederim, dedi. Ve müt'a'dan vazgeçti. İmrân İbn Husayn ise der ki: Allah'ın kitâbında müt'a âyeti nâzil olmuştur ve bilâhere onu nesheden hiçbir hüküm gelmemiştir. Rasûlullah bize müt'a'yı emretmiş ve biz de müt'a yapmıştık. Peygamber, öldüğü zaman bizi bundan nehyetmemişti. Sonra herkes kendi görüşüne göre bir şeyler söyledi.

Rivâyete göre, mü'minlerin emîri Ebu Tâlib oğlu Ali (r.a.) müt'a'yı mübâh saymıştır. İbn Cerîr Taberî de tefsîrinde Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.) den şöyle dediğini nakleder: Eğer Hz. Ömer, insanları müt'a yapmaktan alıkoymasaydı; azgınlardan başka hiç kimse zinâ etmezdi. Hz. Ali'nin oğlu —Muhammed İbn el-Hanefiye— diye şöhret bulan Muhammed der ki: Hz. Ali (r.a.) Abdullah İbn Abbâs'ın müt'a'nın câiz olduğuna dâir fetvâ verdiğine rastlamış. Mü'minlerin emîri demiş ki: Hz. Peygamber müt'a'yı ve ehlî merkeblerin etini yemeyi yasaklamıştır. Meselenin rivâyetlerle ilgili yönü böyledir.

Cumhûr adı verilen İslâm bilginlerinin büyük bir bölümü müt'a'nın harâm olduğuna bir kaç türlü delil getirmişlerdir: Birincisi; cinsî temâs ancak kişinin hanımı veya câriyesi ile helâl olur. Çünkü Allah Teâlâ «Onlar ki ırzlarını korurlar. Ancak eşleri veya câriyeleri müstesnâ.» buyurmuştur. Müt'a yoluyla birleşilen kadın, şüphesiz ki câriye değildir, eş de değildir. Bunun pek çok delili vardır. Birincisi; eğer müt'a yoluyla birleşilen kadın eş olmuş olsaydı, Allah Teâlâ'nın «Eşlerinizin bıraktığının yarısı sizindir.» kavli uyarınca, birbirlerine vâris olmaları

gerekirdi. Halbuki müt'a yapanla, yapılanın birbirine vâris olmayacağı ittifâkla kabul edilmiştir. İkincisi; Hz. Peygamber; çocuk, yatağında bulunanındır, buyurmuştur. Halbuki müt'a yoluyla nesebin sübûtunun sahîh olmayacağı ittifâkla kabul edilmiştir. Üçüncüsü; müt'a yoluyla birleşilen kadın şâyet eş olsaydı, ona da iddet gerekirdi. Çünkü Allah Teâlâ : «Sizlerden geriye eşler bırakıp ölenlerin eşleri kendiliklerinden dört ay on gün beklerler.» buyurmaktadır. İyi bil ki; bu delil son derece yerinde ve güzel bir sözdür.

Üçüncü delil : Hz. Ömer (r.a.) den rivâyet edilen şu kavildir : Hz. Ömer, hutbesinde şöyle demiştir : Hz. Peygamber devrinde mevcûd olan iki eğlenceyi ben yasaklıyor ve ona karşı cezâî ta'kîbâta başlıyorum. Hz. Ömer bu sözü, sahabeden bir topluluğun huzûrunda söylemiş ve hiçbir kimse ona karşı çıkmamıştır. Bu durumda mesele şu şekilde olmalıdır : Ya sahâbe-i güzîn müt'a'nın harâm olduğunu biliyorlardı, bu yüzden susmuşlardı veya mübâh olduğunu biliyorlardı, sadece Hz. Ömer'e hoş görünmek için susmuşlardı veya ne mübâh, ne de harâm olduğunu bilmiyorlardı ve bu konuda bir karâra sahip olmadıkları için susmuşlardı. Asıl arzulanan birinci yoldur. İkinci şık ise, hem Hz. Ömer'in hem de ashâb-ı güzîn'in tekfîrini gerektirir. Çünkü Hz. Peygamberin müt'a'yı mübâh kıldığını bilip de hakkında bir hüküm vârid olmadan onun yasaklanmış ve harâm kılınmış olduğunu söyleyen kişi, küfretmiş olur. Yanılmış bir kâfir olduğunu bile bile, onu söyleyeni tasdîk eden kimse de, aynı şekilde kâfir olur. Bu ise bütün İslâm ümmetinin tekfîrini gerektirir. Halbuki «siz ümmetlerin en hayırlısı oldunuz.» âyeti bunun zıddınadır. Üçüncü şıkka gelince; yani müt'a'nın mübâh veya yasak olduğunu bilmedikleri için susmuşlardır, denilecek olursa; nikâh gibi olur. Halbuki o günkü durumu bilmek, herkes için vâcibtir. Dolayısıyla umûmu ilgilendiren böyle bir konunun, saklı kalması mümkün değildir. Aksine nasıl herkes nikâhın mübâh olduğunu ve bu mübâh oluşun neshedilmediğini biliyor idiyse, aynı şekilde müt'a konusunda da mevcûd olan kanâatı bilmesi gerekir. Bu iki kısım bâtıl olduğuna göre, ortada kalan birinci şıktır. Yani sahâbe-i güzîn Hz. Ömer'i reddetmeyip susmuşlardır. Çünkü müt'a'nın İslâm'da neshedilmiş olduğunu biliyor idiler.

Denilirse ki; sizin söylediğiniz söz Hz. Ömer'den nakledilen şu rivâyetle bâtıldır : Hz. Ömer, bir süreye kadar bir kadını nikâhlamış olan (müt'a nikâhı) birisi bana getirilecek olursa mutlakâ onu recmederdim, demiştir. Şüphesiz ki, böyle birini recm etmek câiz değildir. Ne var ki sahâbe-i güzîn Hz. Ömer'e karşı çıkıp bu durumu açıklamamışlardır. Bu da gösteriyor ki; onlar bâtıl konusunda Hz. Ömer'e karşı çıkmayıp susmuşlardır.

Biz deriz ki; belki de bu hüküm, tehdîd, engelleme ve siyâset için

Hz. Ömer tarafından belirtilmiştir. Bu gibi yönetimle ilgili karârlar toplumun menfaatı gerektirdiği zaman, imâm için câizdir. Nitekim Hz. Peygamber; bizden zekât vermeyenin hem malının zekâtını, hem de ayrıca bir bölümünü ben alırım, buyurmuştur. Halbuki zekât vermeyenin malının bir bölümünü almak câiz değildir. Sadece Hz. Peygamber aşırı derecede zekât verilmesini önlemek için böyle buyurmuştur. Allah en iyisini bilir ya, burada da durum aynıdır.

Müt'a'nın harâm olduğunun üçüncü delili; İmâm Mâlik'in Zührî kanalıyla Abdullah'dan, onun da Hz. Ali'nin oğlu Muhammed'in oğlu Hasan'dan aktardığı rivâyettir. Buna göre; Hasan babası Hz. Ali'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.), kadınlarla müt'a yapmayı ve ehlî merkebin etini yemeyi yasaklamıştır. Rebî' İbn Sebûre de babasından rivâyet eder ki; o, ben sabahleyin Rasûlullah'ın yanına vardığımda o, Rükün ile Makâm'ın arasında dikilmiş duruyordu, belini makâma dayamış Kâ' be'ye yönelmişti ve şöyle diyordu : Ey insanlar, doğrusu ben size şu kadınlardan faydalanmayı (müt'a'yı) emretmiştim. Dikkat edin, Allah onu size kıyâmet gününe kadar harâm kılmıştır. Kimin yanında bunlardan birisi olursa, onu bıraksın. Ve onlara verdiğiniz şeylerden hiç birini almayın. Kezâ Hz. Peygamberden : Kadınlarla müt'a yapmak harâmdır, dediği rivâyet edilmiştir. Bu üç haberi Vâhidî el-Basît isimli eserinde rivâyet eder. Açığa çıkan şu ki; nikâha yararlanma (istimtâ') adı verilmez. Çüknü yararlanma (istimtâ') zevk alınadır. Nikâh ise böyle değildir.

Müt'a'nın mübâh olduğunu söyleyenler de, birkaç şekilde delil getirmişlerdir :

Birinci delil : Onlar bu âyete dayanmaktadırlar. Ancak bu âyetle müt'a'nın mübâh olduğuna delil, iki şekilde olabilir. Birincisi; bu âyet, müt'a nikâhını âmirdir. Çünkü âyet-i kerîme'de «mallarınızla istemeniz size helâl kılındı.» buyuruluyor. Malla isteyene sürekli olarak kadından yararlanmak olabileceği gibi, muvakkat olarak yararlanma da olur. Her iki şık da âyetin içinde yer aldığına göre, «Onlardan yararlandığınızın karşılığı olarak mallarınızdan istemeniz size helâl kılındı.» âyetinin hükmü içerisine, her iki şıkkın da helâl olması gereği girer. Bu ise, müt'a'nın helâl olmasını gerektirir. Bu âyetle delil getirmenin ikinci şekli ise, şöyle dememizdir : Bu âyet müt'a nikâhının açıklanmasına hasredilmiştir. Bu, birkaç vecihle açıklanabilir : Birincisi; rivâyet edildiğine göre Übeyy İbn Kâ'b bu âyeti şu şekilde okurmuş : فما استمتعتم به منهن الى اجل مسمى فاكتبوهن اجورهن) «Onlardan belirli bir süreye kadar faydalandığınıza mukâbil kararlaştırılmış olan mehirlerini verin.» İbn Abbâs'ın da kırâeti böyledir. İslâm ümmeti, bu kırâette onlara karşı çıkmamışlardır. Bu sebeple bu kırâetin sıhhatı icmâ-ı ümmetle sâbit ol-

muştur. Bunun kesinleştirilmesi sizin Hz. Ömer'in müt'a nikâhını men' ettiği sırada; orada bulunan sahâbenin karşı çıkmayarak bu konuda icmâ' vârid olmuştur, sözünüzün aynısıdır. Burada da durum, aynı şekildedir. Bu kırâetin sıhhati icmâ ile sâbit olduğuna göre, maksad gerçekleşmiş oluyor.

İkinci vecih; âyette sözkonusu edilen, sadece malla istemektir. Sonra Hak Teâlâ, yararlanmayı müteâkib onların mehirlerinin verilmesini emrediyor. Bu da malla istemek sonucu cinsel temâsın câiz olduğunu gösteriyor. Malla istemek ise; ancak müt'a nikâhında mümkündür. Mutlâk nikâhın helâl oluşu; sadece velî, şâhidler ve nikâh akdi ile hâsıl olur. Mücerred malla istemekle hâsıl olmaz. Bu da gösteriyor ki; bu âyet müt'a nikâhına mahsûstur.

Üçüncü vecih; bu âyette, mücerred yararlanma ile mehirlerin verilmesi vâcib kılınmıştır. Yararlanma ise, faydalanma ve zevk almadan ibârettir. Nikâhta, yararlanma mukâbili mehir vermek gerekmez. Mehir, nikâh mukâbilidir. Görmez misiniz ki; mücerred nikâh karşılığında mehrin yarısı icâb eder. Buradan da açığa çıkıyor ki; nikâha yararlanma adı verilemez. Çünkü biz, yararlanmanın zevk alma olduğunu açıklamıştık. Mücerred nikâh ise böyle değildir.

Dördüncüsü : Şâyet biz bu âyeti, nikâh hükmüne dâir kabul edecek olursak, nikâh hükmünün bir sûrede tekrârlanmış olması gereğini ortaya koyar. Çünkü Allah Teâlâ sûrenin başında kadınalrdan «iki, üç, dört olmak üzere hoşunuza gideni nikâhlayın.» buyurulmuştur. Fakat biz bu âyeti, müt'a nikâhının hükmünün açıklanması olarak kabul edecek olursak, yeni bir hüküm olur ve âyetin bu nikâha hamli daha evlâ olur. Allah en iyisini bilendir.

Müt'a nikâhının câiz oluşunun ikinci delili : İslâm ümmeti müt'a nikâhının başlangıçta İslâm'da câiz olduğu konusunda icmâ' etmişlerdir. Bu konuda ümmet arasında ihtilâf yoktur. İhtilâf; bu hükmün neshediliş tarzındadır. Öyleyse deriz ki : Bu hükmü nesheden bir hüküm var ise; bu neshedenin ya tevâtür yoluyla, yahut da âhad tarîkıyla bilinmesi îcâb eder. Tevâtür yoluyla biliniyorsa; Ali İbn Ebu Tâlib, Abdullah İbn Abbâs ve İmrân İbn Husayn Hz. Muhammed'in dininde tevâtür yoluyla sâbit olduğu bilinen bir husûsu inkâr etmiş olmalıdırlar ki, bu onların kâfir sayılmasını gerektirir. Halbuki bu husûs kesinlikle bâtıldır. Eğer nesih âhad tarîkıyla sâbit ise, bu da bâtıldır. Çünkü müt'a'nın mübâh oluşunun sübûtu, icmâ' ve tevâtürle bilindiğine göre; sübût kesinkes ma'lûm demektir. Eğer biz icmâ' ve tevâtür yoluyla sâbit olan bir hükmü, vâhid bir haberin neshettiğini söyleyecek olursak, tahmîne dayalı bir hükmün kesin bir hükmü kaldırmış olması gereği ortaya çıkar ki, bu da bâtıldır. Yine müt'a nikâhının câiz olduğunu söyleyenler; hükmün neshedilmiş olduğu kanâatının ibtâli

konusunda delil olmasıyla derler ki : Hz. Peygamberin; müt'a nikâhını ve ehlî merkeblerin etini yemeyi Hayber savaşında yasakladığı rivâyetlerin ekseriyyetinde vardır. Yine rivâyetlerin ekseriyyeti; Hz. Peygamberin, Mekke'nin fethi günüyle vedâ haccında müt'a'yı mübâh saydığını göstermektedir. Bu iki gün de Hayber gününden sonradır. Bu da Hz. Peygamberin Hayber günü müt'a'yı yasakladığını rivâyet eden görüşün, fâsid olduğunu gösterir. Çünkü bir hükmü neshedenin, neshedilenden önce gelmesi imkânsızdır. Müt'a'nın helâl olduğunu bildiren emir de, neshedildiğini bildiren emir de birçok kerre gelmiştir, diyenlerin sözü ise zayıftır. Ancak rivâyetler arasındaki tevâtürü ortadan kaldırmak isteyenlerin söylemiş olduğu bu söz, muteber kimse tarafından kabul edilmez.

Müt'a'nın câiz olduğuna dâir üçüncü delil : Hz. Ömer (r.a.) in minberde söylemiş olduğu, Rasûlullah (s.a.) devrinde meşhûr olan iki eğlenceyi (müt'a) ben yasaklıyorum. Bu; temettû' haccıyla, müt'a nikâhıdır. Hz. Ömer'in bu ifâdesi, onun müt'a nikâhının Rasûlullah devrinde mevcûd olduğunun apaçık belgesidir. Hz. Ömer'in o ikisini ben yasaklıyorum, sözü ise, Rasûlullah (s.a.) ın neshetmemiş olup, aksine bu hükmü Hz. Ömer'in neshetmiş olduğunu gösterir. Bu durum sâbit olduğuna göre, biz deriz ki; bu söz, müt'a nikâhının Rasûlullah devrinde helâl olarak kabul edildiğinin delilidir. Rasûlullah (s.a.) müt'a nikâhını neshetmemiştir. Onu yalnızca Hz. Ömer neshetmiştir. Eğer bu husûs, sâbit görülürse; müt'a'nın neshedilmemiş olduğu da sâbit olur. Çünkü Rasûlullah (s.a.) devrinde sâbit olup onun neshetmediği şeyin, Hz. Ömer'in neshetmesiyle mensûh sayılması imkânsızdır. İşte İmrân İbn Husayn'ın dayandığı delil de budur. Nitekim o; Allah, müt'a ile ilgili bir âyet indirdi ve bir başka âyet onu neshetmedi. Rasûlullah (s.a.) bize müt'a'yı emretti de yasaklamadı. Sonra herkes kendi görüşüne göre bir şey söyledi; derken Hz. Ömer'in bunu nehyettiğini kastediyor. İşte müt'a nikâhının câiz olduğunu söyleyenlerin delillerinin toplamı bundan ibârettir. (...)

Bu konuda dayanılması gereken söz şudur : Biz, müt'a'nın Hz. Peygamber devrinde mübâh olduğunu inkâr etmiyoruz. Söylediğimiz; sadece bunun neshedilmiş olduğudur. Bu takdîrde eğer bu âyet, müt'a'nın meşrû' olduğunu gösteriyorsa bu, bizim maksadımızı ortadan kaldırmaz. Bu cevâb, aynı şekilde İbn Abbâs'ın kırâetine sarılanlara da verilmiş bir cevâbdır. Çünkü eğer onların bu şekilde okudukları sâbit ise bu, sadece müt'a'nın bir zamanlar meşrû' olduğunu gösterir ki, biz bu konuda zaten tartışmıyoruz. Sadece mevcûd olan müt'a'nın, daha sonra neshedildiğini söylüyoruz. Sizin söylediğiniz sözler, bizim sözümüzü reddeder nitelikte değildir.

Nesheden hükmün, mütevâtir veya âhad rivâyet olması gerektiği

sözlerine gelince; biz deriz ki; belki de ashâb-ı güzînden bir kısmı bunu duymuş, sonra unutmuş. Bilâhere Hz. Ömer, büyük bir kalabalığın huzûrunda bu yasağı koyunca, onlar bu rivayeti hatırlamışlar, doğruluğunu kabul etmişler ve buyruğu benimsemişlerdir. Hz. Ömer'in müt'a'yı kendi nefsine yasakladığını söyleyenlere gelince, biz deriz ki; daha önce de açıkladığımız gibi, Hz. Ömer'in maksadı müt'a Hz. Muhammed'in şerîatında mübâhtı, onu ben yasakladım demek ise bu, onun tekfîrini gerektirir. Kezâ ona karşı çıkıp savaşmayanların da tekfîrini gerektirir ki, bu kanâat; hem mü'minlerin emîrinin, hem de ona karşı çıkmayan mü'minlerin tekfîr edilmesi netîcesini doğurur. Kaldı ki, bütün bu görüşler bâtıldır. Şu halde geriye söylenebilecek bir söz kalıyor : Hz. Ömer'in maksadı, Rasûlullah (s.a.) zamanında müt'a mübâh idi, ben Hz. Peygamberin müt'a'yı neshettiğine dâir bir belgeye dayanarak onu nehyediyorum, demiş olmasıdır. Bu takdîrde bu ifâde, bizim istediğimiz kanâat için bir delil olur. Allah en iyisini bilendir. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, X, 49 - 54)

———oOo———

وَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَّنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَّا مَلَكَتْ
أَيْمَانُكُمْ مِّنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ وَاللّٰهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ بَعْضُكُمْ
مِّنْ بَعْضٍ فَانْكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ
مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ فَإِذَا أُحْصِنَّ فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا
عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَّكُمْ
وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٥﴾

25 — Sizden; hür, inanmış kadınlarla evlenmeye güç yetiremeyen kimse, ellerinizdeki inanmış câriyelerinizden alsın. Allah sizin îmânınızı daha iyi bilir. Birbirinizdensiniz. Aynı soydansınız. Onlarla, zinâdan kaçınmaları, iffetli yaşamış ve gizli dost tutmamış olmaları halinde, velîlerinin izniyle evlenin. Ve ma'rûf şekilde mehirlerini verin. Evlendiklerinde zinâ edecek olurlarsa; onlara, hür kadınlara verilen cezânın yarısı verilir. Bu; içinizden, günâ-

ha girme korkusu olanlaradır. Sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır. Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir.

Câriyelik Müessesesi

(.....)

İbn Vehb... Rabîa'nın; «Sizden; hür, inanmış kadınlarla evlenmeye güç yetiremeyen kimse...» âyeti hakkında şöyle dediğini nakleder: Âyetteki (الطول) kelimesi arzu ve istek anlamınadır. Böyle kişi, arzu edip meylettiği zaman câriye alsın. Bunu İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim rivâyet etmişlerdir.

Allah Teâlâ bu sözü daha da açarak ve tefsîr ederek «Ellerinizdeki inanmış câriyelerinizden alsın» buyuruyor. Mü'minlerin ellerinde bulunan mü'min câriyelerle evlenin. Bunun için Allah Teâlâ «İnanmış câriyelerinizden» buyurmuştur. İbn Abbâs ve başkaları mü'minlerin câriyelerinden nikâhlasın demişler. Süddî ve Mukâtil İbn Hayyân da aynı şeyi söylemişlerdir.

Allah Teâlâ devâmla «Allah sizin imânınızı daha iyi bilir. Birbirinizdensiniz. Aynı soydansınız.» buyuruyor. O, işlerin gerçeklerini ve gizliliklerini bilendir. Ey insanlar, siz işlerin sadece dış yüzünü bilebilirsiniz. Size gerekli olan da budur. «Velîlerinin izniyle evlenin.» âyeti; câriyenin velîsinin efendisi olduğuna ve ancak onun izniyle evlenebileceğine, delâlet eder. Aynı şekilde kölenin velîsi de efendisidir. Efendisinin izni olmadan köle de evlenemez. Nitekim bir hadîs-i şerîf'te: Efendisinin izni olmaksızın evlenen köle zânîdir (zinâ etmiştir), buyurulmuştur.

Câriyenin sahibi bir kadın ise, câriyeyi, kadının kendisinin izniyle evlendiği kişi evlendirir. Bunun dayanağı şu hadîs-i şerîf'tir: Kadın kadını ve kadın kendisini evlendirmez (evlendirmesin), zinâ etmiş kadın, ancak kendi kendisini evlendirmiş olandır.

Allah Teâlâ «Ma'rûf şekilde onların ücretlerini (mehirleri) verin» buyuruyor. Onlara uygun şekilde ve gönül hoşluğuyla mehirlerini verin. Câriye olmalarından dolayı onları küçük görerek mehirlerini kısmayın.

Allah Teâlâ «Zinâdan kaçınmaları, iffetli yaşamış olmaları şartıyla...» buyuruyor. Onlardan, iffetli olanlar, zinâdan kaçınanlar ile evlenin. Âyette geçen (المسافحات) kelimesi; kendileriyle fuhşu isteyen kimselerden, çekinmeyerek zinâ eden kadınlar kastedilmektedir.

Allah Teâlâ'nın «Gizli dost tutmamış olmaları halinde» kavlinden İbn Abbâs; zinâ edenlerin kastedildiğini söylemiştir. Bunlar açıkça zinâ edenlerdir. Kendilerinden zinâ talebinde bulunan hiç kimseyi bunlar geri çevirmezler...

Âyetteki (الاخدان) kelimesini İbn Abbâs; dostlar diye tefsîr etmiş. Ebu Hüreyre, Mücâhid, Şa'bî, Dahhâk, Atâ el-Horasânî, Yahyâ İbn Ebu Kesîr, Mukâtil İbn Hayyân ve Süddî'den de aynı açıklama rivâyet edilmiştir. Hasan el-Basrî ise bu kelimeyle; arkadaş'ın kastedildiğini söylemiştir. Dahhâk da; bir dostu olan ve bunu ikrâr eden, şeklinde açıklamıştır. Böyle devâm ettiği sürece onunla evlenmeyi Allah yasaklamıştır.

«Evlendiklerinde zinâ edecek olurlarsa onlara; hür kadınlara verilen cezânın yarısı verilir.» âyetindeki (احصن) kelimesinin okunuşunda ihtilâf edilmiştir bir kısmı (أحصنّ) şeklinde elifi ötüre okurken, bir kısmı da (احصن) şeklinde elifi ve sâd'ı üstün olarak okumaktadırlar. Her iki kıraete göre de mânâ aynıdır. Ancak bu konuda iki görüş rivâyet edilir :

1 — Burada «ihsân» kelimesi ile müslüman olmak kastedilmiştir. Bu görüş; Abdullah İbn Mes'ûd, Abdullah İbn Ömer, Enes, Esved İbn Yezîd, Zürr İbn Hubeyş, Saîd İbn Cübeyr, Atâ, İbrâhîm en-Nehaî, Şa'bî ve Süddî'den rivâyet edilmiştir. Aynı görüşü Zührî, Ömer İbn el-Hattâb'dan rivâyet eder. Ancak bu rivâyet munkatı'dır. Rebî'in rivâyetinde Şa'bî'nin zikrettiği görüş de budur. O şöyle demiştir : Biz, sünnet ve ilim ehlinin çoğunun icmâ'ına delîl olarak bu görüşü söylemişizdir.

Bu konuda merfû' bir hadîs rivâyet eden İbn Ebu Hâtim şöyle demiştir : Bize Ali İbn Hüseyin, İbn el-Cüneyd'in... Hz. Ali'den naklettiğine göre; Rasûlullah (s.a.) bu âyet hakkında şöyle buyurmuş : Kadının «ihsân» ı; müslüman ve iffetli olmasıdır. Râvî şöyle devâm eder : Burada evlendirilmesi kasdedilmektedir. Hz. Ali ise; onları dövün (onlara sopa cezâsı uygulayın), diye tefsîr etmiştir. İbn Ebu Hâtim bu hadîsin münker olduğunu söylemiştir. Ben de derim ki : İsnâdında zayıflık vardır. İçlerinde ismi belirtilmeyen bir râvî bulunmaktadır ve bu hadîs huccet olarak kabul edilemez.

Kâsım ve Sâlim buradaki «İhsan» kelimesinden maksadın, kadının müslüman olması ve iffetli davranmasıdır, demişlerdir.

2 — Burada, «İhsân» kelimesinden, evlendirme kastedilmiştir. Bu, İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Tâvûs, Saîd İbn Cübeyr, Hasan, Katâde ve başkalarının görüşüdür. Bu görüşü, Ebu'l-Hakem İbn Abdülhakem'in rivâyetiyle Ebu Ali et-Taberî «el-İzâh» adlı kitâbında; Şâfiî'den nakletmiştir. Leys İbn Ebu Süleym, Mücâhid'in; câriyenin ihsânı; onu hür bir erkeğin nikâhlaması, kölenin ihsânı ise onu hür bir kadının nikâhlamasıdır, dediğini nakleder. Aynı sözü İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan rivâyet etmiş olup, her ikisini de İbn Cerîr; tefsîrinde rivâyet etmiştir. Aynı görüşü; Şa'bî ve Nehaî'den rivâyetle İbn Ebu Hâtim de zikreder.

İki kırâetin anlamının değişik olduğu da söylenmiştir. Rivâyetlerin birinden evlendirme, diğerinden de müslüman olma anlaşılmaktadır. İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr, tefsîrinde ikinci görüşü tercîh etmiştir. Açık olan şudur ki; —en doğrusunu Allah bilir— burada ihsândan kastedilen evlendirmedir. Zîrâ âyetin akışı buna delâlet etmektedir. Allah Teâlâ yukarda «sizden; hür, inanmış kadınlarla evlenmeye güç yetiremeyen kimse, ellerinizdeki inanmış câriyelerinizden alsın.» buyurmuştur. —Allah en iyisini bilir— Âyet-i kerîme'nin akışı bütünüyle mü'min câriyeler hakkındadır. Böylece (احصن) kısmından onların evlenmelerinin kastedilmiş olduğu ortaya çıkar. Nitekim İbn Abbâs ve ona uyanlar bu şekilde tefsîr etmişlerdir.

Cumhûr'un mezhebine göre; her iki kavilde de kapalılık ve muğlaklık vardır. Şöyle ki; onlar, câriye; ister müslüman olsun, ister kâfir, ister evli olsun, ister bâkire, zinâ ettiğinde elli sopa vurulur, demişlerdir. Halbuki âyetin mefhûmu, câriyelerden evlenmemiş olanlara had uygulanmamasını gerektirmektedir. Buna cevâbları değişik olmuştur.

Birinci cevâb; cumhûr şöyle diyor : Şüphe yok ki dille söylenen lafız, düşünülen mefhûmdan öncedir. Câriyelere haddin uygulanmasına dâir genel mânâda hadîsler vârid olmuştur. Biz, bunları âyetin mefhûmundan önce kabul ettik. Bu hadîslerden birisini Müslim Sahîh'inde Hz. Ali'den rivâyet etmiştir. Şöyle ki : Hz. Ali bir hutbesinde şöyle buyurur : Ey insanlar, câriyelerinizden evlenen ve evlenmiyenlere had uygulayın. Rasûlullah (s.a.) ın bir câriyesi zinâ etmiş ve Allah Rasûlü; bana onu dövmemi emretmişti. O henüz lohusa idi. Döversem onu öldüreceğimden korktum. Ve bunu Allah Rasûlü'ne söyledim. Şöyle buyurdular : İyi yaptın, yetişinceye kadar onu bırak. (ve haddi uygulama.)

Abdullah İbn Ahmed İbn Hanbel'in; babasının dışında birinden rivâyet ettiği hadîste ise lafız şöyledir : Lohusalıktan temizlenince onun haddi ellidir.

Ebu Hüreyre'den rivâyete göre; o, Rasûlullah (s.a.) ın şöyle buyurduğunu işittim demiştir : Sizden birinin câriyesi zinâ eder de bu ortaya çıkarsa, ona haddi uygulasın (dövsün) ve onu suçlamasın. İkinci kerre zinâ ederse yine had olarak dövsün ve onu azarlamasın. Üçüncü kerre zinâ eder ve zinâsı ortaya çıkarsa, bu câriyeyi kıldan bir ip mukâbili bile olsa satsın. Müslim'in lafzı ise şöyledir : Üç kerre zinâ ederse dördüncüsünde satsın.

Mâlik, Yahyâ İbn Saîd kanalıyla... Abdullah İbn Ebu Rabîa'nın şöyle dediğini rivâyet eder : Ömer İbn el-Hattâb Kureyş'ten bazı gençlerle bana emretti de, emîrlik câriyelerinden olan câriyeleri zinâ haddinden dolayı ellişer ellişer dövdük. (Ellişer sopa vurduk.)

İkinci cevâb: bazıları da evlenmemiş câriyeye had uygulanmayacağını, ancak te'dîb için dövüleceğini söylemişlerdir. Bu görüş, Abdullah İbn Abbâs'tan rivâyet edilmiştir. Tâvûs, Saîd İbn Cübeyr, Ebu Ubeyd Kâsım İbn Sellâm ve kendisinden gelen rivâyetlerden birinde, Dâvûd İbn Ali ez-Zâhirî de bu görüştedirler. Bunların dayanakları âyetin mefhûmudur. Bu, şartın mefhûmları kabîlinden olup, onlardan çoğuna göre; huccettir, onlara göre; umûm ifâde eden, delilden öncedir. Buhârî ve Müslim'de Ebu Hüreyre ve Zeyd İbn Hâlid'den rivâyet edilen bir hadîs-i şerîf'e göre Rasûlullah (s.a.) a; zinâ eden, evlenmemiş bir câriyenin durumunu sordular. Efendimiz : Zinâ ederse ona hadd uygulayınız, sonra yine zinâ ederse onu dövünüz, sonra da bir ip karşılığı bile olsa onu satınız, buyurdular. İbn Şihâb : Üçten sonra mı yoksa dörtten sonra mı bilmiyorum, demiştir. Bu hadîste, evlenmemiş kadınlara, evlenmiş olanların cezâsının yarısı ta'yin edildiği gibi bir miktar konulmamıştır. O halde bu konuda âyet ile hadîsi birlikte mütâlaa etmek gerekir, demişlerdir. En doğrusunu Allah bilir.

Saîd İbn Mansûr'un... İbn Abbâs'tan rivâyet ettiği şu hadîs-i şerîf öncekinden daha açıktır. Bu hadîste Rasûlullah (s.a.) : Evleninceye kadar câriye üzerine hadd yoktur. Bir koca ile korununca (evlenince) evli kadınlara uygulanan cezânın yarısı ona uygulanır, buyurmuştur. Bu hadîsi merfû' olarak Süfyân'dan rivâyet eden İbn Hüzeyme, bu hadîsin Hz. Peygambere ref'edilmesinin hatâ olduğunu ve bunu ancak İbn Abbâs'ın sözü olabileceğini söylemiştir. Hadîsi Abdullah İbn İmrân'dan rivâyet eden Beyhakî de, İbn Huzeyme'nin söylediklerini tekrârlar.

Şöyle de demişlerdir : Ali ve Ömer'in hadîsleri seçkinlerin hükümleridir. Ebu Hüreyre hadîsine de şu cevâblar verilebilir :

a — Bu hükümle hadîsin arasını cem'etmek üzere bu hadîs, evli câriyeye hamledilmiştir.

b — Üçüncü cevâbdaki delile dayanarak, hadîsteki «hadd» kelimesi bazı râvîler tarafından katılmıştır, denilebilir.

c — Diğer hâdis; iki sahâbeden rivâyet edilmiş bu ise, sadece Ebu Hüreyre'den rivâyet edilmiştir. İki kişiden rivâyet edileni bir kişiden rivâyet edilenden öne geçirilmesi daha uygundur. Hadîsi; Müslim'in şartlarına uygun bir isnâdla Neseî, Abbâd İbn Temîm'den, o da amcasından —ki o Bedir'de' bulunmuştu— rivâyet etmişlerdir. Bu hadîste Allah Rasûlü şöyle buyurmuşlardır : Câriye; zinâ ederse onu dövün, sonra zinâ ettiğinde yine dövün, sonra zinâ ederse yine dövün, sonra tekrâr zinâ ederse, bir ip karşılığı bile olsa onu satın.

d — Bazı râvîlerin «Celd» kelimesi yerine hadîste «Hadd» kelimesini zikretmiş olmaları ihtimâli uzak değildir. Zîrâ râvî «Celd»in bir «Hadd» olduğuna inanmış; ya da hadd kelimesini ta'dîb yerine kullanmış olabilir. Nitekim zinâ eden hastanın yüz salkımlı bir hurma salkımı

(dalı) ile dövülmesine ve kadının izin vermesi halinde karısının câriyesi ile zinâda bulunanın yüz sopa ile dövülmesine de «Hadd» denilmiştir. İmâm Ahmed ve seleften başkalarının görüşüne göre bu, bir ta'zîr ve te'dîbdir. Gerçek «Hadd» ise; bâkirenin yüz sopa ile dövülmesi, dul (ya da evli) veya livâta yapanın taşlanarak öldürülmesidir. En doğrusunu Allah bilir.

İbn Cerîr tefsîrinde İbn el-Müsennâ kanalıyla... Saîd İbn Cübeyr'in; zinâ eden câriye, evlenmediği sürece dövülmez, dediğini nakleder.

Bu hadîsin isnâdı sahîhtir. Ama garîb bir mezhebtir. Şâyet bununla; hadd olarak değil de, asıl itibâriyle dövülmez, demek istiyorsa sanki kendisine hadîs ulaşmamış da, âyetin mefhûmunu almış gibidir. Şâyet; hadd olarak dövülmez, demek istiyorsa bu da câriyenin te'dîb için dövülmemesini gerektirmez. Bu, İbn Abbâs ve ona uyanların bu konudaki görüşleri gibidir. En iyisini Allah bilir.

Üçüncü cevâb; bu âyet-i kerîme; evli câriyeye, hür kadınlara uygulanan cezânın yarısının uygulanacağına delâlet eder. Evlenmeden önceki haline gelince kitâb ve sünnetin umûmu onun da yüz sopa ile cezâlandırılacağını şâmildir. Nitekim Allah Teâlâ, bir âyet-i kerîme'de : «Zinâ eden kadın ve zinâ eden erkeğin her birine yüzer değnek vurun.» (Nûr, 2) buyurmuştur. Yine Ubâde İbn Sâmit hadîsinde Rasûlullah (s.a.) şöyle demiştir : Senden alın, Benden alın. Allah onlara bir yol koydu. Bâkire bâkire ile zinâ ettiğinde yüz değnek ve bir sene sürgün, dul (evli) zinâ ettiğinde yüz değnek ve taşla recm edilmesi. Hadîs; Müslim'in Sahîh'inde bulunmaktadır. Bu konuda başka hadîsler de vardır.

Dâvûd İbn Ali ez-Zâhirî'den rivâyet edilen meşhûr görüş budur. Ve son derece zayıftır. Zîrâ Allah Teâlâ, evli câriyelerin hür kadınlara uygulanan cezânın yarısıyla —ki elli sopadır— cezâlandırılmasını emretmişse, nasıl olur da evlenmeden önceki cezâsı evlendikten sonrakinden daha şiddetli olur? Şerîatın bu konudaki kuralı onun söylediğinin tersinedir. Şerîatı getiren Hz. Peygambere; ashâbı zinâ eden evlenmemiş câriyenin durumunu sorduklarında, o : Onu dövünüz, buyurmuş ve yüz sayısını zikretmemiştir. Şâyet hüküm, yüz sopa olaydı —ki Dâvûd öyle söylemektedir— bunu, ashâbına açıklaması gerekirdi. Zîrâ onlar, bu konuyu efendimize câriyeler hakkında evlendikten sonra yüz sopa hükmü açıklanmamış olduğu için sormuşlardı. Değilse âyet inmemiş olsaydı, evlenmiş ile evlenmemiş arasında fark olmayacağına göre onların «Evlenmemiş» demelerinin ne faydası olabilirdi? Fakat onlar hükümlerden birini bildikleri için, diğer halin hükmünü sormuşlar ve Allah Rasûlü de bunu kendilerine açıklamıştır. Nitekim Buhârî ve Müslim'de zikredilen bir hadîste, ashâb, efendimize; kendisi üzerine yapılacak salât ve selâmı sormuşlar, efendimiz de; bunu onlara zikrettikten sonra : Bildiğiniz selâm, buyurmuştu. Hadîsin bir başka rivâyetinin

lafzı şöyledir : Allah Teâlâ : «Ey îmân etmiş olanlar, siz de onu övün ve onun için selâmet dileyin.» (Ahzâb, 56) âyetini indirince, ashâb : Senin üzerine olan bu selâmı biz biliyoruz. Senin üzerine salât nasıldır? diye sormuşlardı... İşte evlenmemiş cariye hakkındaki soru da böyledir.

Dördüncü cevâb; âyetin mefhûmundan alınmadır ve Ebu Sevr'in cevâbıdır. Bunun mezhebi ise Dâvûd'un sözüne göre, çeşitli yönlerden çok daha garîbdir. Şöyle ki : O; câriye evlendiğinde ona, evli hür kadınlara uygulanan cezânın —ki taşlanarak öldürülmesidir— yarısı uygulanır. Recm cezâsı ikiye bölünmez. O halde evli câriye zinâ ettiğinde, onun da taşlanarak öldürülmesi gerekir. Evlenmeden önce ise elli sopa vurulması gereklidir, demiştir. O, âyeti anlamada hatâ etmiş ve hüküm-de Cumhûr'a muhâlefet etmiştir. Hattâ Ebu Abdullah eş-Şâfiî'nin söylediğine göre; zinâ eden câriyenin (ya da kölenin) taşlanmıyacağı konusunda müslümanlar ihtilâf etmemişlerdir. Bu böyledir. Zîrâ âyetin delâletine göre; onların cezâsı, evli hür kadınların cezâsının yarısıdır. Âyetteki (المحصنات)kelimesinin başındaki eliflâm, ahd içindir ve bunlar da âyetin başında zikredilen evli kadınlardır. «Sizden inanmış kadınlarla evlenmeye güç yetiremeyen kimse; ellerinizdeki inanmış câriyelerinizden alsın.» âyetinde sadece hür olan kadınlar kasdedilmiştir. «Hür kadınlara verilen cezânın yarısı verilir.» âyeti de delâlet ediyor ki; burada, kasdedilen cezâ ikiye bölünebilen cezâdır. Ve o da recm değil, sopadır. Allah en doğrusunu bilir.

Ebu Sevr'in mezhebini reddetme sadedinde olmak üzere, İmâm Ahmed rivâyet ediyor : Hasan İbn Sa'd babasından rivâyetle şöyle anlatır : Safiyye, Hıms'dan bir adamla zinâ etmiş ve ondan bir çocuğu olmuş, zinâ eden adam çocuğunu istemişti. İkisi birden Hz. Osmân'a giderek, dâvâ açtılar. O da bu ikisini Hz. Ali'ye gönderdi. Hz. Ali : Bu ikisi hakkında Hz. Peygamberin hükmü ile hükmedeceğim diyerek, çocuk yatağa âittir, zinâ edene de hicr vardır, dedi ve ikisine ellişer değnek vurdu.

Câriyelere hadd uygulamasında, evli bile olsalar hür kadınların cezâsının yarısı uygulanır. Onlara kesinlikle ne evlenmeden önce, ne de evlendikten sonra recm uygulanmaz. Sünnete göre; onlara verilecek cezâ her iki halde de sopadır, denilmiştir. «İfsâh» adlı eserin sahibi, İbn Abdülhakem; bunu Şâfiî'den nakletmektedir. Aynı görüşü Beyhakî de es-Sünen ve'l-Âsâr isimli eserinde zikrederek; bu görüş, âyetin lafzına göre uzaktır. Cezânın câriyelerde yarıya indirilmesini biz âyetten anlıyoruz. Âyetten onların dışında kalanların cezâsının yarıya indirilmesi nasıl anlaşılabilir? der ve şöyle devâm eder : Burada kasdedilen; evlilik halinde cezâyı ancak İmâm'ın uygulayabileceğidir. Bu durumda efendisinin ona cezâ uygulaması, câiz değildir. —İmâm Ahmed'in

mezhebindeki görüşlerden birisi böyledir— evlenmeden önce ise, cezâ uygulaması efendiye âittir. Her iki durumda da cezâ, hür kadının cezâsının yarısıdır.

Bu görüş te uzaktır. Zîrâ âyetin lafzında buna delâlet eden bir şey yoktur. Böyle olmasaydı, İmâm'ın yarıya indirme hükmüne bakılmaz ve haddin yüze tamâmlanmasında, ya da recm edilmelerinde âyetin umumî hükmüne girmeleri gerekirdi. Nitekim bu konuda delil sâbit olmuş ve daha önce Hz. Ali'den rivâyetle gördüğümüz gibi O : «Ey insanlar, evlenmiş ve evlenmemiş kölelerinize haddi uygulayınız» demiştir. Daha önce geçen hadîslerin umûmî olan hükümlerinde evlenmiş ve diğer câriyelerin durumları açıklanmamıştır. Nitekim Cumhûr'un delil olarak aldığı Ebu Hüreyre hadîsinde şöyle buyurulmaktadır : Sizden birinin câriyesi zinâ eder de, zinâsı ortaya çıkarsa onu hadd olarak dövsün ve onu azarlamasın.

Âyeti özetlememiz gerekirse; câriye zinâ ettiğinde :

1 — Evlenmeden önce ve sonra elli değnek vurulur. Peki sürgün edilir mi? Bu konuda da üç görüş vardır. a — Sürgün edilir, b — Mutlak olarak sürgün edilmez, c — Hür kadın bir sene sürgün edildiğine göre, bu da onun yarısı kadar sürgün edilir.

Bu ihtilâf İmâm Şafiî'nin mezhebindedir. Ebu Hanîfe'nin mezhebine göre ise; sürgün, haddin mütemmimi bir cezâ değildir ve İmâm'ın görüşüne bırakılmıştır. Gerek erkekler ve gerekse kadınlar hakkında imâm isterse bu cezâyı da verir, isterse terkeder. İmâm Mâlik'e göre ise, sürgün kadınlara değil, sadece erkeklere uygulanır. Zîrâ sürgün, kadınların korunmalarına engeldir. Ne kadınların, ne de erkeklerin sürgününe dâir bir şey vârid olmamıştır. (Haber vârid olmamıştır) Ubade ve Ebu Hüreyre hadîslerinde Rasûlullah (s.a.) ın, evlenmeden zinâ eden kişi hakkında bir sene sürgün ve haddin uygulanmasına —hadîsi Buhârî rivâyet etmiştir— hükmetmesi; mânâya mahsûstur ki, o da sürgünden maksad korumadır. Bu gaye ise kadınların sürgününde gerçekleşemez. En doğrusunu Allah bilir.

2 — Câriye; zinâ ettiğinde, evlendikten sonra elli değnek vurulur. Te'dîb için belli bir sayı olmaksızın dövülür. Daha önce İbn Cerîr'in Saîd İbn Cübeyr'den naklen rivâyet ettiğini görmüştük ki, buna göre; câriye evlenmeden önce dövülmez. Şâyet sürgün edilmek istenirse bu te'vîl neticesi ortaya çıkmış bir görüş olur, değilse bu da ikinci görüş gibidir.

Diğer bir görüşe göre; câriye evlenmeden önce yüz, evlendikten sonra elli değnekle cezâlandırılır. Nitekim Dâvûd'dan gelen rivâyetlerin meşhûr olanı budur. Bu konudaki sözlerin en zayıfı; câriyenin evlenmeden önce elli değnekle cezâlandırılması, evlendikten sonra ise taşla-

narak öldürülmesidir. Bu görüş Ebu Sevr'e âittir. Ve bu, daha zayıftır, doğruyu ancak Allah bilir.

Allah Teâlâ : «Bu; içinizden günâha girme korkusu olanlaradır.» buyuruyor. Yukarda geçen şartlarla câriye nikâhlamak; ancak zinâya düşmekten korkan, cinsel temâs konusunda kendisine sabır zor gelen, bu sebeple büsbütün günâha girenlere mübâhtır. İşte bu durumda câriye ile evlenebilir. Câriye ile evliliği terk edip kendini zinâdan alıkoymaya çalışsa elbetteki bu, kendisi için daha hayırlıdır. Zîrâ câriye ile evlendiğinde, bu evlilikten doğacak çocuklar câriyenin efendisinin köleleri olacaktır. Ancak İmâm Şâfiî'nin eski görüşüne göre; câriye ile evlenen arap ise, câriyenin ondan olacak çocukları köle olmaz. İşte bunlara işâretle Allah Teâlâ : «Sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır. Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir.» buyuruyor.

Cumhûr-ı Ulemâ; câriyeleri nikâhlamanın câiz olduğuna bu âyeti delil getirirler. Şu kadar var ki; onları nikâhlamakla doğacak çocukların köleliği ve hür kadınların terk edilerek câriyelere yönelinmesi horlanma olduğundan dolayı, câriyelerle evlenebilmek için hür kadınları nikâhlamaya güç yetirememe ve günâha düşme korkusu şartlarının bulunması gereklidir. Bu iki konuda (bu iki şartı aramada) Ebu Hanîfe ve arkadaşları Cumhûr'a muhâlefetle, derler ki : Hür kadınla evli olmayan kişi, hür bir kadınla evlenmeye gücü yetsin ya da yetmesin, günâha girmekten korksun ya da korkmasın; mü'min veya ehl-i kitâbtan bir câriyeyi nikâhlayabilir. Bu görüşe varmalarında dayanakları; Mâide sûresinin âyetidir. Bu âyette iffetli kadınlar kasdedilmektedir. Ve hem hür hem de câriyeleri kapsamaktadır. Bu âyet ise umûmîdir. Cumhûr'un kavline göre delâleti de açıktır. En doğrusunu Allah bilir.

İZÂHI

Câriye Sistemine Niçin İzin Verilmiştir?

İslâm dini dâimâ insanlara mizâç ve güçlerini hesaplayarak muâmele etmiştir. Gerçekleri ve ihtiyâçları gözden uzak tutmamıştır. Onları câhiliyyet hayatının bataklıklarından alarak islâmî hayatın yüceliklerine çıkarırken, tamâmen gerçekçi davranmış ve bütün ihtiyâçları dikkate almıştır. Câhiliyyet hayatının bir realite olduğu ise inkâr edilemez. İslâm bu hayata itibâr etmemiş ve iskât etmiştir. Zîrâ İslâm, insanlığı câhiliyyetin lüzûmsuz ve zararlı geleneklerinden kurtarmak için gelmiştir. İslâm gerçekçidir. Fakat gerçekçiliğini insan mizâcına ve özüne göre ayarlamıştır. İnsanın da bu gerçekten hareket ederek gelişmesi mümkündür. İnsanların câhiliyyet bataklıklarında tökezle-

yerek yürümüş olması nasıl bir gerçekse, yaratılışında mevcûd olan kudretle bu bataklıktan ayrılıp yükselmesi ve yücelmesi de öyle bir gerçektir. İnsanların özünü bilen Allah, onların gerçeklerini ve ihtiyâçlarını da çok iyi bilir. Çünkü insanı o yaratmıştır. Gönlünden geçenleri de o bilir. «Yaratan bilmez olur mu? O, Latîf'tir, Haberdârdır.» İlk müslüman topluluğun arasında harp kalıntıları olan köleler bulunmaktaydı. Bunlar hakkında da gerekli tedbîrler alınacak ve meselelerine çâre bulunacaktı. Bu çâreler; ya karşılıksız hürriyeti bağışlanmak sûretiyle, yahut müslüman esîrlerin serbest bırakılması karşılığında veya fidye karşılığı olarak düşünülmüştü. Esâsen bu husûs, müslümanlarla savaştıkları düşmanlar arasındaki şartların îcâbına göre düzenlenmiştir.

Câriyenin efendisiyle münâsebet kurabilmesine cevâz vermek te, İslâm'ın uygun bulduğu çâreler arasındadır. Yukarda da temâs ettiğimiz gibi bu çâre onların yaratılışından gelen ihtiyâca cevâb vermek gâyesini gütmektedir. Bunlardan İslâm'ı kabul edenler evlenerek, etmeyenler de bir hayızla gebe olmadıkları anlaşıldıktan sonra kendilerini satın alan efendileriyle münâsebette bulunabilirlerdi. Evlenınceye kadar efendilerinden başkasına mübâh olmazlardı. Ayrıca ücret karşılığı olarak ne kendi hesâblarına, ne de efendilerinin hesâbına namuslarını satarak, cemiyette fuhşu yaymalarına cevâz verilmemişti.

İşte aşağıdaki âyet bunların nikâhlanmalarını ve bu nikâhın gerektirdiği şartları ihtivâ etmektedir :

«Sizden hür mü'min kadınlarla evlenmeye güç yetiremeyen kimse, ellerinizdeki mü'min câriyelerinizden alsın...»

İslâm, erkeğin gücü yettiği takdîrde hür kadınla evlenmesini tercîh etmektedir. Bunun sebepleri vardır : Hür olması dolayısıyla namusunu ve kocasının şerefini nasıl koruyacağını daha iyi öğrenmiştir. Bu bakımdan âyetin bu bölümünde bunlar (المحصنات) diye vasfedilmişlerdir. (المحصنات) burada, evli kadınlar demek olmayıp hür kadınlar mânâsınadır. Hürriyyetle donatılmış olduklarından bu adı almışlardır. Hürriyetin vicdânlarda yerleştireceği şeref duygusu ve hayatta sağlayacağı emniyet hisleri unutulmamalıdır. Hür kadın, bir âile veya yuva sahibi olup bu yuvayı teşkîl eden kimselerle iktifâ ve iftihâr edebilir. Namusunun iekelenmesinden çekinir, vakârlı ve şerefli olduğundan ötürü fuhuştan ve aşağılıktan kaçınır. Halbuki bu söylediklerimizi hür olmayan kadınlarda aramak güçtür. İşte bunun için onlar (المحصنات) sınıfına girememişlerdir. Evlenseler de giremezler. Çünkü içinde köleliğin kalıntıları olan duygular taşıyacaktır. Bu itibârla hür kadına nasîb olan iffet ve vakâr duyguları bunlarda bulunamayacağı gibi, kirletmekten korkacakları âile şerefleri de söz ko-

nusu değildir. Bütün bunların yanısıra hür olmayan kadının, hür kocasından meydana getireceği çocuğa da, cemiyette hür ana, babadan doğma çocuklara nisbetle daha aşağı bir nazarla bakılabilir. O halde bu çocuklara nasıl olursa olsun, kölelikten bir özür ve eksiklik intikâl etmiş olur. Bu âyet, bu düşünceleri uygulayan cemiyete hitâb etmektedir.

Anlatmaya çalıştığımız sebeplerden dolayı İslâm, müslüman erkeklere hür kadınlarla evlenmeyi emretmiştir. Tabiî bu evlilikde imkânlar göz önünde bulundurulmuş, hür kadınla evlenme imkânından mahrûm müslümanlara diğerleri ile evlenme husûsunda izin verilmiştir. Müslümanlar imkânlarını geliştirmek ümidi ile beklemekten çekinirlerse hür olmayan kadınlarla evlenmelerine İslâm engel olmamış, aksine huzûr ve rahatlarını düşünerek, başkalarının sahip olduğu müslüman carîyelerle evlenmelerine izin vermiştir.

İslâm, hür olan erkeklerle hür olmayan kadınlar arasında tercîh ettiği evlenme şartını ta'yîn etmiştir.Ta'yîn edilen bu şartlar daha önce, hür kadınlar için ta'yîn edilen şartların aynısıdır :

a — Bu kadınların mü'min olmaları gerekir :

«Sizden hür, mü'min kadınlarla evlenmeye güç yetiremeyen kimse, ellerinizdeki mü'min câriyelerinizden alsın...»

b — Onlara farz olan ücret (mehir)lerinin ödenmesi. Bu mehir onların kendi haklarıdır, efendilerinin değil :

«Mehirlerini verin...»

c — Bedellerinin mehir olarak ödenmesi : Münâsebet yönünden faydalanmak ise, nikâhla olur. Dost edinme ve fuhuş yoluyla değil. Dost edinme mânâsına gelen (المخادنة) kelimesi bir kişi ile kadının nikâhsız münâsebet kurması şeklinde kullanılmıştır. Zinâ diye tercüme ettiğimiz (سفاح) kelimesi, kadının bir çok kişilerle münâsebet kurması mânâsında kullanılmıştır. Bunun ikisi de meşrû' değildir :

«Onlarla zinâdan kaçınmaları, iffetli olmaları ve gizli dost tutmamış olmaları halinde, velîlerinin izniyle, evlenin.»

Hz. Âişe'den mervî hadîsi şerîfte anlatıldığı üzere; hür kadınlar arasında bu çeşit temiz cinsî münâsebetler bulunduğunu o zamanın cemiyeti bilindiği gibi, hür olmayanların arasında da, fuhşun pek çok çeşidinin varlığını bilmekteydi. O devrin ileri gelenlerinden câriye sahibi olanlar, câriyelerini kendi hesâblarına kazanç te'mîn etmek için iğrenç fuhuş yollarına sevkederlerdi. Medîne de kavminin ulusu olan baş münâfık Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl'ün dört tâne câriyesi ona bu yoldan kazanç te'mîn etmekte idiler. Bu ise, câhiliyyet bataklıklarının kalıntılarıydı. İslâm; arapları bu bataklıktan çekip çıkarmak ve

yıkayıp temizlemek için gelmiştir. Esâsen yalnız arapları değil bu duruma düşen bütün insanlığı kurtarmak için gelmiştir.

Görüldüğü gibi İslâm; hür erkeklerle câriyeler arasında, münâsebet te'mîni için bir yol tanımıştır; o da nikâh yoludur. Bilindiği üzere bu yolda âile kurma ve yuva yapabilmek için kadın, yalnız erkeğe âittir. Bu âidiyet hayvânî şehveti kısıtlar. Malın erkekler elinde bulunması, farz olan mehri ödemesi içindir. Yoksa dost edinme ve fuhuş uğruna kullanmak için değildir.

İslâm bu münâsebetleri düzenlerken, câhiliyyetin bataklığına düşen köleler âlemini de tanzîm etmeye çalışmıştır. Fakat aynı bataklığa insanların bütünüyle bugün de düştüğü görülmektedir. Çünkü her yerde İslâm'ın değil, câhiliyyetin bayrağı yükseliyor.

Bu bahsi bitirmezden önce hür olsun, köle olsun, İslâm cemiyetindeki insanlık münâsebetlerinin özüyle ilgili Kur'an-ı Kerîm'in ifâdesindeki nezâket üzerinde durmak isteriz.

İslâm; Kur'an'da câriyeleri anlatırken izzet-i nefis kırıcı câriye kelimesini kullanmayıp, kızlarınız mânâsına gelen (فتياتكم) kelimesini kullanmıştır.

«Sizden hür mü'min kadınlarla evlenmeye güç yetiremeyen kimse, ellerinizdeki mü'min (câriye) kızlarınızdan alsın...»

İslâm hür olanlarla hür olmayanlar arasında insanların aslını göz önünde bulundurmuş ve ayırım gözetmemiştir. Halbuki İslâm'ın geldiği zamanlarda, durum bunun tersineydi. Ancak İslâm'dır ki, insanların aynı temele dayandığı noktasından hareket etmiş, insanî ve İslâmî meziyyetleri bu hareketin mihveri kabul etmiştir.

İslâm yine câriyelere efendilerinin malı ta'bîrini kullanmamış, daha çok âile mânâsında kullanılan (اهل) kelimesiyle maksadı ifâde etmiştir.

Ayrıca kızcağızın mehrini efendisine değil, kendisine mal etmiştir. Bu yüzden câriyenin her kazancı efendisine âittir, kâidesinden mehir konusu istisnâ edilmiştir. Zîrâ mehir, esâsen kazanç olmayıp bir erkeğe bağlanışın karşılığı olan haktır.

İslâm, bunların namuslarını para karşılığı satmalarına rızâ göstermemiş olup, evlenerek korunmakla taltîf etmiştir. Bu korunma, Kur'anda; ihsân diye ifâde edilmektedir :

Zamanın îcâbları yüzünden kendilerini bu duruma düşürmüş olan kızcağızlara, İslâm böyle güzel muâmele ve ta'bîrlerle, onların insanlık haysiyetlerini okşamış ve zedelememiştir. Câhiliyyet devrinde kölelere yapılan muâmeleler gözönünde bulundurulursa, İslâm'ın onları insanlık haysiyyetine —kısmen de olsa— kavuşturması büyük hamle sayılır. Zîrâ, köle ve câriyeler o zamanlar efendilerinin sahip olduğu her hangi bir

hakka sahib olmak şöyle dursun, insanlığa üye bile sayılmazlardı. Kölelere tanınan bu hakta İslâm'ın insanlık haysiyyetine ne büyük kıymet verdiği görülmektedir.

Fethedilen ülkelerde, İslâm'dan önceki câhiliyyet ordularının, kadın ve kızlara yapmış olduğu muâmele düşünülecek olursa; İslâm bu tutumuyla da çok ileri adımlar atmış olmaktadır. Câhiliyyet ordularının uğradıkları ülkelerde bıraktıkları sıkıntıların acısı uzun yıllar dinmezdi.

Sonra İslâm, bu kızlardan, evlendikten sonra fuhuş yapanlara daha az cezâ uygulamıştır. Bu konuda cezâ hükmünü vaz'ederken, bir câriyenin içinde bulunduğu realite ve şartları dikkate alarak fuhuş yapmaya daha müsâid olduğunu, hür kadın kadar direnme gücü olmadığını hesâb etmiş; köleliğin, haysiyyetini zedeleyeceğini, âile şerefinden de yoksun olduklarını —ki bu duygular hür kadına şerefini koruma gayreti verir— takdîr ettiği gibi sosyal ve ekonomik durumlarını da gözden uzak tutmamıştır. Tabiî bu konularda hür kadınla câriye, birbirlerinden farklıdır. Bu sebeple de câriye namusundan cömertlik edebilir. Servet ve asâlet sahibi kişilerin iğfâline kapılabilir. İşte bütün bunları göz önünde bulundurarak İslâm, evli bir câriyenin cezâsını, evli olmayan hür kadının cezâsına indirmiştir.

«Evlendiklerinde zinâ edecek olurlarsa, onlara, hür kadınlara verilen cezânın yarısı verilir...»

(Yarı) kelimesinden taksîm kabul eden cezânın kasdedildiği anlaşılıyor ki, bu cezâ sopa cezâsıdır. Recm cezâsı olduğu düşünülemez. Recm taksîm kabul etmez. Evli olan müslüman bir câriye, zinâ ederse, hür ve bekâr olan bir kızın uğradığı cezânın yarısı ile muâmele görür. Evli olmayan câriyenin cezâsına gelince; fıkıh ulemâsı bu konuda ihtilâf etmişlerdir.

Acaba aynı cezâ mı uygulanır? Bu cezâ, hür olan bâkirenin yarı cezâsı idi. Şâyet böyleyse bu işi mahkeme mi yürütür, yoksa bâkirenin yarı cezâsından daha aşağı bir cezâ mı verilir? Eğer böyleyse bunu efendisi halleder. Hülâsa bu konuda daha çok bilgi edinmek için fıkıh kitaplarına mürâcaat edilir.

Biz burada, zamanın şart ve gerçeklerini de göz önünde bulunduran İslâm'ın, insanları nasıl terakkîye götürdüğü üzerinde duracağız.

Bu dinin, insanları bataklıktan kurtarmak için geldiğini biliyoruz.

Allah köle ve câriyelerden herhangi birinin —evli olsalar bile— hatâya düşmek ve iğfâl edilmeye karşı direnmek konusunda zayıf olduklarını bilir. İşte bu gerçeği ihmâl edip de, hür kadınlara verilmesi gereken cezâyı bunlara tatbîk etmemiştir : Ancak ortada böyle bir gerçek vardır diye de, onları tamâmen cezâsız bırakmamıştır.

İslâm orta bir yol tutmuştur. Bu yolda bütün te'sîr ve ihtimâlleri göz önünde bulundurmuştur.

Yine İslâm, yeryüzünde hüküm sürmüş olan câhiliyyet kanunlarında uygulandığı gibi, köleleri düşük bir sınıf kabul ederek yüksek sınıflara uygulanan cezânın iki katını bunlara uygulamak yoluna gitmemiştir.

Meşhûr Roma kanunlarında, sınıf farkı ölçüsünde cezâ indirilir veya yükseltilirdi Nitekim; cezâ kanunu maddelerinin birisi şöyle idi :

Yüksek tabakadan bir kimse, sâbıkasız bir dul kadın veya bâkireyle münâsebet kurarsa, cezâsı; malının yarısına el konulmasıdır. Aşağı tabakadan ise dövülür ve sürgün edilir.

«Manu» diye bilinen Hind kanunlarında ise, Brahmanistlerden biri ölümü hak ederse hâkimin verebileceği cezâ, ancak başını traş ettirmek olur. Şâyet Brahmanist olmayan biri aynı cezâyı hak etmişse öldürülür.

Yine Hind kanunlarında, nesebi belli olmayan bir kimse Brahmanistlere el kaldıracak olursa eli kesilir...

Yahûdîler ise yüksek tabakadan biri hırsızlık yaptığı zaman salıverirler, aşağı tabakadan biri hırsızlık yapınca cezâ uygularlardı. İslâm hakkı yerine koymak için geldi. Bunun için suçluyu cezâsız bırakmadı. Şu kadar ki, cezâ verirken bütün gerçekleri göz önünde bulundurdu. Bundan dolayı da evli bir câriyenin evli olmayan hür kadının yarı cezâsıyla cezâlandırılmasını karârlaştırdı. Dış te'sîrlerin de baskısı ile bu câriyelerin tamâmen kendilerini salıvermelerini önlemek için de cezâyı büsbütün kaldırmadı. Öte yandan câhiliyyetin yaptığı gibi yüksek tabakaya verilecek cezânın daha fazlasının bunlara verilmesi gerektiği gibi abes bir hükümden de uzak kaldı.

Modern câhiliyyet, halen Amerika ve Güney Afrikada sürdürülmekte olup, buralarda beyaz ırkdan olanları cezâlandırmadıkları bir takım suçlarından dolayı aşağı tabaka kabul ettikleri siyah ırktan olanları cezalândırmaktadırlar. Câhiliyyet her zaman, her yerde aynı câhiliyyet olduğu gibi, İslâm da her zaman ve her yerde aynı İslâmdır. (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, III, 165 - 171)

———oOo———

يُرِيدُ اللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ
حَكِيمٌ ﴿٢٦﴾ وَاللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ أَنْ
تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا ﴿٢٧﴾ يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا ﴿٢٨﴾

26 — Allah, size bilmediklerinizi açıkça bildirmek,

sizden öncekilerin yollarını size göstermek ve tevbelerinizi kabul etmek ister. Allah Alîm'dir, Hakîm'dir.

27 — Allah sizin tevbelerinizi kabul etmek ister. Şehvetlerine uyanlar da sizin büyük bir sapıklığa düşmenizi isterler.

28 — Allah (teklîflerini) sizden hafîfletmek istiyor. Çünkü insan, zayıf yaratılmıştır.

Kolaylık Dini

Ey îmân edenler, Allah Teâlâ bu ve başka sûrelerde size helâl ve harâm kıldığı şeyleri açıklamak ister. Ayrıca «Sizden öncekilerin yollarını (onların güzel yollarını, sevdiği ve hoşnûd olduğu şerîatlarına uymanızı) göstermek ve (günâh ve harâmlardan) tevbelerinizi kabul etmek ister. (Allah kanun koymada, kaderinde, işlerinde ve sözlerinde Alîm'dir, hikmet sahibidir.) Şehvetlerine uyanlar (yahûdî, hıristiyan ve zinâ edenlerden şeytâna uyanlar) da sizin büyük bir sapıklığa (hakkı bırakıp ta bâtıla) düşmenizi isterler. Allah Teâlâ (şerîatlarında, emirlerinde, yasaklarında ve sizin için takdîr ettiği şeylerde) sizin yükünüzü hafîfletmek istiyor. (Mücâhid ve başkalarının da dediği gibi bir takım şartlarla câriyeleri mübâh kılmıştır.) İnsan zayıf yaratılmıştır.» O halde nefsinde, azminde ve hükmündeki zayıflık sebebi ile; bu hafîfletme ona münâsib düşmüştür.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Muhammed İbn İsmâîl'in... İbn Tâvûs'tan, onun da babasından naklettiğine göre; o : «Çünkü insan zayıf yaratılmıştır.» âyeti hakkında; kadınlar konusunda zayıf yaratılmışlardır, demiştir. Vekî' de; kadınların yanında aklı gider, demiştir.

İsrâ gecesi Peygamberimiz (s.a.) Sidre-i Müntehâ'dan dönüşünde yanına uğradığında Hz. Mûsâ (a.s.) Efendimize : Size ne farz kılındı? diye sormuş. Efendimizin; her gün ve gecede bana elli (vakit) namaz emretti, cevâbı üzerine : Rabbına dön ve ondan hafîfletme iste. Çünkü ümmetin buna güç yetiremez. Ben senden önce insanları bundan daha azı ile denedim de, yerine getirmekten âciz kaldılar. Senin ümmetin ise kulak, göz ve kalbleri yönüyle daha zayıftır, demişti. Efendimiz Rabbına dönmüş, o da on vakte indirmiş, sonra Hz. Mûsâ'ya dönmüş ve bu gidip gelmeler sonunda namaz, beş vakte inmiştir.

İ Z Â H I

İslâm Dışı Toplumlarda Kadının Korkunç Durumu

Din, ahlâk ve hayâ bağlarından kopmuş olan cemiyetlerin yaşayış-

larına bir göz atmak kalblere dehşet vermeye kâfidir. Tabiî, kalb varsa!..

Eski medeniyetlerin çökmesinde, cinsî alâkaların başî boşluğu birinci derecede rol oynamıştır. Yunan, Roma, Pers medeniyetleri bu yüzden yıkılmışlardır. Aynı başı boşluk, bu günkü Batı medeniyetini de yıkmak üzeredir. Fransa'nın bir ara bu yüzden yıkılmak üzere olduğu açıkça görülmüştü. Amerika, İsveç, İngiltere ve diğer Batı memleketlerinde de aynı şeyler görülmektedir. Aynı durum, günümüzde Amerika'da da mevcûddur. Askerlik çağına gelmiş her yedi Amerikalının altısı askerliğe elverişli görülmemiştir. Allah'ın kanunu hiç değişmez.

Fransa'da erken görülen bu hastalık onları 1870 yılından beri girdikleri bütün harblerde dize getirmiş, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra görüldüğü gibi tâm bir çöküntüye itmiştir.

Şehvet, önce fransızların bedenî kâbiliyetlerini zayıflatmış ve bu hal giderek ilerlemiştir. Çünkü devâmlı heyecânlar a'sâblarını gevşetmiş, şehvet düşkünlükleri direnç güçlerini yitirmelerine sebep olmuş, sârî hastalıklar sağlıklarını bozmuştur. Yirminci asrın başlarından itibâren fransız ordularının komutanları, özellikle ihtiyât askerlerinin sağlık seviyelerini önceki yılların askerlerine nisbetle düşük bulmaya başladılar. Geçen her on yılda askerin sağlık seviyesi, bir evvelki on yıla nisbetle daha da düşüyordu. Çünkü silâh altına alınan gençler arasında eski güçlü gençlerin sayıları çok azalmıştı.

Bu hal fransız halkının bedenî kâbiliyetinin çöktüğünü gösteren en doğru ölçüydü. Şahsın sağlık durumunu incelemekte kullanılan barometre gibi...

Bulaşıcı olan zührevî hastalıklar, çöküntünün başta gelen âmillerinden olmuştur. Nitekim Birinci Dünya Harbi'nin ilk iki yılında bu hastalıklara yakalanarak saf dışı edilen fransız askerlerinin sayısı yetmişbeş bini bulmuştur. Sadece küçük bir birlikte ikiyüzkırkiki kişinin bu hastalığa yakalandığını düşünecek olursak, bir yanda savaş alanında ölümle pençeleşirken, öte yanda bir de hastalıkla savaşmak durumunda kalan bu zavallı milletin içinde bulunduğu zor durumu anlamış oluruz. Bin bir fedâkârlıkla arttırılabilen franklar, memleketin savunulabilmesi için daha çok kuvvet, daha çok nakid, daha çok malzemeye muhtâç olduğu bir sırada hastalıkla savaş için kullanılıyor, binlerce kişi işretlerin sonucu olarak memleketin savunmasına katılamıyorlardı. Elbette ki bu, büyük bir ziyândı...

Fransız doktoru Le Roy der ki : Zührevî hastalıklar ve bu hastalıkların sebep olduğu başka hastalıklar yüzünden Fransa'da her yıl otuz bin kişi ölmektedir. Bu hastalık, fransız halkı için (Dük) sıtmasından sonra hastalıkların en öldürücü olanıdır. Bu rakam gizli ve sârî hasta-

lıklardan sadece birinin sebep olduğu ölüm olayını göstermektedir. Halbuki bundan başka daha nice sârî hastalıklar vardır.

Fransa'da cinsî başıboşluk olduğundan, halk şehevî arzularının cevâbını kolayca bulmaktadır. Dolayısıyla yuva kurma arzusuna hemen hemen yer kalmamaktadır. Esâsen kurulan yuvalarda da gebe kalmak ve çocuk yapmaktan kaçınıldığı için süreklilik bulunmamaktadır. Böylece evlilik azalınca haliyle nüfûs da düşmektedir. Bu durumun devâmı Fransa'nın uçuruma yuvarlanması demektir.

Bugün Fransa'da kadın ve erkeklerinin sadece binde yedi ile sekizi evlenmektedir. Bu nisbeti göz önünde tutarsanız evlenmeyenlerin ne kadar çok olduğu kendiliğinden ortaya çıkar. Evlenenlerin içinde ise, yuva kurup iffetli evlilik hayatı yaşamak isteyenler pek azdır. Bunların ekserisi evlenmeyi, yuva kurmak için değil de, başka bir takım sebeplerden dolayı isterler. Nikâh öncesi kadınla erkeğin kurdukları temâs sonunda meydâna gelen gayr-i meşrû' çocuğu, meşrû' evlâd haline getirmek düşüncesi bu sebeplerden biridir. Paul Pierrot bu mevzûda yazdığı yazılarda Fransa'daki işçi tabakası arasında cereyân eden hâdiseleri şöyle anlatıyor: Kadın dost tuttuğu erkekden olan gayr-ı meşrû, çocuğunu, meşrû' çocuğu olarak kabul etmesi için, o erkeğe şart koşar ve söz alır. Bilâhere nikâhlanmaları, bu şartı yerine getirmek içindir. Etienne şehrindeki mahkemeye başvuran bir kadın, şunları anlatıyordu: Ben dostumla evlenmeye rızâ gösterirken kasdım onunla karı-koca olup, yuva kurmak değildi. Sadece; nikâhtan önce onunla olan görüşmelerim sonunda doğurduğum çocukların meşrû' hale gelmesini istiyordum. Bunun ötesinde bir niyetim olmadığı için nikâhlandığımız günün akşamından itibâren kendisinden ayrı yaşamaya başladım ve onunla hiç birleşmedim.

Paris'in ünlü fakültelerinden birinin dekanı diyor ki: Gençliğin büyük bir kısmı, uzun yıllar tâm bir taşkınlık içinde hayatlarını gayr-i meşrû' yollarla geçirirler ve sonunda da bir yandan bu hayatı devâm ettirmek, diğer yandan evli sayılabilmek için aynı yoldaki kadınlardan biriyle nikâhlanırlar.

İşte Fransa bu yüzden felâkete dûçâr kalmış, bu yüzden birçok savaşı kaybetmiştir. Böylece günden güne benliğini kaybetmekte ve asıl medeniyetten uzaklaşmaktadır. Evet, hükm-ü ilâhî'nin tecellîsidir bu. Acelesi olan insanoğluna göre geç kalmış olsa bile, bu ilâhî hüküm yerini bulacaktır.

Bu durum, henüz genç olan diğer birçok ülkelerde de görülmektedir:

Yakınlarda İsveç'i ziyâret eden bir Mısır'lı gazeteci örnek sosyalizmi uygulayan İsveç toplumundaki seks hürriyeti, maddî refâh ve

diğer sosyal te'mînâtlardan söz ederek diyor ki : Eğer bizim en büyük emelimiz, halkın hayat standardının böyle ileri seviyeye erişmesini gerçekleştirmek, başarılı sosyalizmi uygulayarak, sınıflar arasındaki mesâfeyi kapatmak ve vatandaşı karşılaşabileceği her türlü muhtemel güçlükleri yenebilecek seviyeye kavuşturmak ise; diyelim ki, biz de bütün gücümüz ve imkânlarımızı kullanarak Mısır'da bu mutlu netîceye ulaşırsak, örnek toplum olarak aldığımız İsveç'in diğer tarafına katlanacak mıyız? Örnek aldığımız bu milletin karanlık tarafını da kabul edecek miyiz? Âilenin varlığını tehdîd eden; sevişme hürriyetini kabul edecek miyiz?

Bırakın da rakamlarla konuşalım...

İsveç'de devlet, genç kızlara evlenme yardımı yapar, doğum halinde çocuklarının tahsîlini, üniversitenin sonuna kadar üzerine alır. Âileyi destekler. Hayat seviyesini düşürmeyecek müeyyideler koyar. Bütün bu tedbîr ve teşvîklere rağmen İsveç'li âile çocuk yapmamak yolundadır.

Evlenme nisbeti devâmlı düşmekte, gayr-i meşrû' çocukların sayısı yükselmektedir. Öte yandan gençlerin (kız-oğlan) % 20 si hiç evlenmemektedir.

İsveç'de sosyalizm 1870 yılındaki sanâyi inkılâbı ile birlikte başlar. O zaman evli olmayan annelerin sayısı % 7 idi. Bu nisbet 1920 de % 16 ya yükseldi. Bundan sonrasının istatistiklerini bulmak mümkün olmadı. Fakat daha da artmakta devâm ettiğinde şüphe yoktur. İstatistik enstitüleri İsveç'de «sevişme hürriyeti» üzerinde birkaç defa yaptığı araştırmadan aşağıdaki sonuçları almıştır :

Erkekler 18, kızlar 15 yaşlarında cinsel ilişki kurmaya başlıyorlar. Ve 21 yaşındaki gençlerin % 95 i bu alâkayı kurmuş oluyor. Seks hürriyeti isteyenleri iknâ' etmek için bu konuda daha çok bilgi vermek gerekirse onu da arzetmek mümkündür :

Az önce arzettiğimiz cinsî alâkaların % 7 sini nişanlılar, % 35 ini sevgililer, % 58 ini —arkadaşlıkları geçici olan— kız ve erkek arkadaşlar teşkîl etmektedir.

20 yaşından aşağı olan kadınların cinsel ilişki sonucu meydana gelen nesebini tesbît etmek istersek; bu nesebin % 3 ünün evli olan kadınlara, % 27 sinin nişanlı bulunan kadınlara, % 64 ünün de geçici erkek arkadaş edinen kadınlara âit olduğunu görürüz.

İlmî araştırmalar, İsveç kadınlarının % 80 inin evlenmeden önce cinsî hayat yaşadıklarını, geri kalan % 20 sinin de hiç evlenmediğini göstermektedir.

Ayrıca seks hürriyeti geç evlenmeye, nişanlılık devresinin uzamasına ve yukarda da söylediğimiz gibi gayr-i meşrû' çocuk sayısının artmasına yol açmaktadır.

Bunun tabiî sonucu olarak; âilelerde çözülmeler sıklaşmaktadır. Gerçi İsveç halkı —herhangi bir medenî toplumda olduğu gibi evlilik sırasında yapılacak ihânetin İsveç'lilerce de uygun bulunmadığını ve ayıplandığını— ileri sürerek seks hürriyetini savunursa da, ifâdelerindeki bu gerçek doğru olmamakla beraber neslin çökmeye yüz tutuşunu inkâra da imkân yoktur. Sonra, boşanma oranının korkunç bir şekilde artışını müdâfaa edemezler.

Milletler câmiasında en büyük boşanma oranı İsveç'de görülmektedir.

İsveç Sosyal İşler Bakanlığı'nın yaptığı istatistiğe göre her 6-7 âileden birisi boşanmaktadır. Bu nisbet önce küçük olarak başlamış, sonra artmaya devâm etmiştir. Meselâ 1925 yılında boşanma nisbeti yüzbinde 26 kadardır. Bu nisbet 1952 yılında yüzbinde 104'e, 1954 yılında yüzbinde 114'e yükselmiştir.

Bunun sebebi; evliliklerin % 30 unun şartların zorlaması sonucu olmasındandır. Çünkü kızın gayr-i meşrû' hâmile kalması evliliğin yegâne sebebidir. Şartların zorlamasıyla vukûa gelen evliliğin ise, normal yollardan kurulan yuva kadar devâmlı olması beklenemez. Bu durum, boşanmanın önemli sebeplerinden olabilir. İsveç kanunları zaten boşanmayı kolaylaştırmaktadır. Karı-koca karâr verirse durum böyledir. Yalnız biri boşanmak istiyorsa, ileri süreceği bayağı bir sebep boşanmasına yetmektedir.

İsveç'de garanti altına alınan yalnız seks hürriyeti değil, başka hürriyyetler de vardır. Bunlardan biri de îmânsızlık hüriyetidir. Kilisenin baskısından kurtulma hareketi yayılmıştır. Bu hal Norveç ve Danimarka'da da hâkimdir. Orta ve yüksek dereceli okullarda hocalar yeni nesle bu fikri empoze ederler.

Yeni nesil geleneklerden uzaklaşmaktadır. Bu vâkıa İsveç ve diğer İskandinav ülkelerinin gençliğini tehdîd etmektedir. Çünkü îmânı yitirmekle çeşitli sapıklıklara kendilerini kaptıran gençler, içki ve uyuşturucu maddelere mübtelâ olarak oyalanmaya çalışmaktadırlar. Babaları esrârkeş olan çocuk sayısı 175 bin olarak hesâblanmıştır. Bu, İsveç'deki toplam çocuk sayısının % 10 una eşittir. 12 yaşını geçen çocukların da içkiye düştükleri görülmektedir. Bu gün İsveç polisinin 15 ve 17 yaşları arasındaki şiddetli sarhoşluk halinde yakaladığı çocuk sayısı 15 yıldan beri aynı sebepden yakalananların 3 katı kadardır. Gençlik çağına girmek üzere olan kız ve erkek çocuklar arasında içki alışkanlığı hızla kötüye doğru ilerlemektedir. Bunu işe korkunç bir gerçek izlemektedir. İsveç'de bülûğ çağına gelen gençlerde aklî dengesizlik görülmektedir. Bu memleketin doktorları hastalarından % 50 sinin aklî dengesizlikten mustarib olduklarını söylemektedirler. İmânsızlık hürriyetinin devâmı halinde hiç şüphe yok ki, sapıklıklar artarken,

rûhî hastalıklar da eksilmeyecektir. Âilede çözülmenin sebepleri artacak, neslin çökmesini hızlandıracaktır...

Amerika'da durum bundan farklı değildir. Felâket habercileri birbirini kovaladığı halde, bu genç ülkenin halkı ihtârlara aldırış etmemektedir. Dış görünüşün bütün azametine rağmen tahrîbkâr te'sîrler Amerika'yı içinden sarsmaktadır.

Amerika ile İngiltere'nin askerî sırlarını düşmanlarına satanların durumları incelendiğinde, umûmiyetle bunların paraya ihtiyâçları olmadığı, sadece topluma hâkim olan cinsî başı boşluğun te'sîriyle, bir çeşit cinsî anormallikten dolayı bu işi yaptıkları görülmektedir. Birkaç yıl önce Amerikan polisi, muhtelif şehirlerde kolları olan büyük bir yeraltı teşkîlâtına el koydu. Bu teşkîlât doktor ve avukatlardan kurulmuştu. Yani kültürlü sınıfın üst kademesinden kuruluydu. Teşkîlâtın yaptığı iş ise, boşanmak isteyen karı-kocaya yardım etmekti. Ancak bu işi gereğine göre kadın, ya da erkekten birini zinâ isnâdına ma'rûz bırakarak yapıyordu. Çünkü eyâletlerden bazıları, hâlâ boşanmanın kabulü için taraflardan birinin zinâ suçunu işlemiş olmasını şart koşuyordu. Bu noktadan hareketle boşanmak isteyen taraf, yeraltı teşkîlâtının ağına düşürdüğü diğer tarafın aleyhinde dâvâ açıyor ve sonuç olarak başarı elde ediyordu.

Burada kaydetmeye değer bir başka husûs da; Amerika'da yuvasından ayrılarak kaçan kadın ve kocaları aramak üzere kurulmuş dâirelerin olmasıdır. Bunun mânâsı; bu memlekette koca evine döndüğü zaman karısını evinde bulup bulamayacağı endîşesi içinde olduğudur. Zîrâ kadın âşığı ile kaçmış olabilir. Öte yandan kadın sabahleyin evinden çıkan kocasının akşama evine dönüp dönmeyeceğini merâk etmektedir. Çünkü kendisinden daha güzel veya daha câzib evli bir kadın tarafından kocası avlanmış olabilir. İşte toplumu meydana getiren yuvaların hali bu. Devâmlı endîşe ve dinlenmek yüzü görmeyen sinirler...

Son zamanlarda Birleşik Devletler Başkanı; Amerika'da her 7 gençten 6 sının ahlâkî çözülmeden ötürü askerliğe elverişli olmadığını ilân etmiştir. Çeyrek asır önce bir Amerikan dergisinde aşağıdaki yazıyı okumuştum : Üç şeytânî te'sîr dünyamızın üzerine çökmüştür. Bunların her biri dünyamızı imhâya yeter :

1 — Her türlü kayıttan boşanan çirkin edebiyat. Gün geçtikçe iğrençliği artmakta, özellikle büyük savaştan sonra korkunç bir hızla yayılmaktadır.

2 — Sinema. Buralarda gösterilen filmler halkın şehevî duygularını kamçılayıcı fikirler telkîn etmektedir.

3 — Bütün kadınlarda görülen ahlâkî çöküş... Bu çöküş hanımların elbiselerinde, daha doğrusu çıplak bedenlerinde kendini göstermekle kalmayıp onların sigara içmek ve erkeklerle herhangi bir kayıt

tanımadan düşüp kalkmaları şeklinde tezâhür etmektedir. Gün geçtikçe bu üçlü fesâd daha da artmaktadır. Hiç şüphe yok ki bunun sonucu, medeniyetin ve Hıristiyan câmiasının ortadan kalkması olacaktır. Eğer biz, buna dur demeyecek olursak eninde sonunda tarihimizin, Roma'lıların ve son zamanlarında içki, işret ve şehvet âlemine dalan diğer milletlerin tarihlerine benzemesi kaçınılmaz olacaktır.

Gerçek şudur ki; Amerika bu azgınlığa dur dememekte, aksine Roma'lıların son zamanlarında olduğu gibi tamâmen teslîm olduğu bu yola devâm etmektedir.

Bir başka yazar, bizim gençlerimizdeki çözülmeyi önemsiz gösterme gâyesiyle Amerika, İngiltere ve Fransa gençlerinin sapıklık derecelerini anlatmaktadır.

Amerika'lı çocukların, henüz gençlik çağına gelmek üzere olanları arasında suç işleme alışkanlığı yayılmaktadır. Newyork eyâlet vâlîsi bu sapıklığın ıslâhı konusunu, programının başına alacağını ilân ederek ıslâhât çiftlikleri ve spor salonları inşâ edeceğini ve buna benzer eğitim tedbîrleri alacağını vâdetmiştir. Bununla beraber üniversite gençleri arasında yaygınlaşan esrâr ve kokain gibi uyuşturucu madde programının dışında kaldığını, bu işi sağlık kurullarına bıraktığını da ilâve etmiştir.

İngiltere'de ise son yıllarda özellikle köy yollarında kadın ve küçük kızlara tecâvüz şeklindeki suçlar artmıştır. Çoğu zaman mütecâvizleri, gençliğe yeni ayak basan erkek çocuklar teşkîl etmektedir. Bazen kız boğularak öldürülmekte, cansız ceset yolda bırakılmaktadır. Bu faâliyetlere el koyma, ancak mesele polise intikâl ettirildiğinde fâilin kimliğinin meydana çıkarılmamasını sağlamak amacı ile yapılmaktadır.

Kitâbın yazıldığı günlerden iki ay kadar önce, ihtiyârın biri köye giderken yolda, yol kenârına çekilmiş bir çocuğun bir kızla münâsebet kurduğunu görmüştü. İhtiyâr; bunlara yaklaşarak delikanlıya bastonuyla bir tane atar ve; sizin yaptığınız herkesin gelip geçeceği yollarda olmaz, diyerek çıkışır. Fakat delikanlı yerinden fırlayıp ihtiyâra bütün gücüyle yüklenir. Adam karnına inen darbelerden sonra yerde yuvarlanır. Ancak delikanlı bu defa adamın başını tekmelemeye başlar, ihtiyârın başı ezilir.

Delikanlı 15, kız da 13 yaşlarındadır.

Memleketin ahlâkî durumu ile ilgilenen Amerikan 14. komisyonu, Amerika'lı gençlerden % 90 ının yıkıcı sârî hastalıklara mübtelâ olduğunu tesbît etmiştir. (Bu rakam penisilin ve streptomicine gibi antibiyotiklerin bulunuşundan öncedir.)

Dünya otoritelerinden doktor Alexis Carrel «İnsan Bu Meçhul» adlı kitabında diyor ki : Bir yandan biz, çocuk ishâlleri, verem, difteri, sıtma, tifo ve benzeri hastalıkların hakkından gelirken, diğer taraftan

bunların yerini ahlâkî ve rûhî hastalıklar işğâl etmektedir. Birçok insan, günümüzde sinir sistemi bozuklukları ile aklî dengesizliğe ma'rûz kalmıştır. Amerika'nın bazı eyâletlerinde şifâ yurtlarında bulunan delilerin sayısı, diğer hastanelerdeki hasta sayısından daha fazladır. Asabî hastalıklarla aklî dengesizlikler, gün geçtikçe artmaktadır. Fertlerin ve âilelerin bedbahtlığını, bazen yıkılmalarını doğuran bu hastalıklar medeniyet için mide hastalığından daha tehlikelidir. Ayrıca bu hastalık, ilim adamları ve tıp otoritelerince gereken ilgiyi de şimdiye kadar görmüş değildir.

Bu söylediklerimiz; yolunu sapıtan beşeriyyetin yüklendiği vebâlin netîcesidir. Bu sonuca ilâhî kâidelere uymak istemeyip şehvetlerine uyanlara itâat ederek gelmişlerdir. Halbuki ilâhî nizâmda beşerin yükü hafîfletilir. Aşırı duygulardan korunması cihetine gidilir. Şehvetin tasallutu önlenir. Böylece daha emîn bir yola götürülmüş olur. Sonunda insan; tevbe ederek kendi kendisini islâh eder, temiz ve sâkin hayata döner.

«Allah sizin tevbelerinizi kabul etmek isterken, şehvetlerine uyanlar da, sizin büyük bir sapıklığa girmenizi isterler.

Allah; din husûsundaki ağır teklîfleri, sizden hafîfletmek istiyor. Çünkü insan, sabır ve tahammül bakımından zayıf yaratılmıştır.» (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, III, 177 - 185)

—oOo—

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ
تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٢٩﴾ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَٰلِكَ
عُدْوَانًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَارًا وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿٣٠﴾ إِنْ تَجْتَنِبُوا
كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا ﴿٣١﴾

29 — Ey îmân edenler, mallarınızı aranızda karşılıklı rızâ ile gerçekleştirdiğiniz ticâret yolu hâriç; bâtıl yollarla yemeyin. Ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz ki Allah, sizin için Rahîm olandır.

30 — Kim, zulüm ve düşmanlıkla bunu yaparsa, yakında biz onu cehenneme sokacağız. Bu, Allah'a kolaydır.

31 — Size yasaklanan büyük günâhlardan kaçınır-

sanız, küçük günâhlarınızı örter ve sizi şerefli bir mevkie koyarız.

Büyük Günâhlar

Allah Teâlâ bu âyette faiz, kumar ve bunlara benzeyen çeşitli meşrû' olmayan kazanç şekilleriyle mü'minlerin, birbirlerinin mallarını bâtıl yolla yemelerini yasaklıyor. Çeşitli hîleli yollar hüküm yönüyle meşrû' gibi görünse de Allah Teâlâ faiz için hîle kastedildiğini, bunu yapanın bu maksadla yaptığını bilir.

İbn Cerîr der ki : Bize Abdülvehhâb'ın... İbn Abbâs'tan rivâyet ettiğine göre; bir adamdan bir elbise satın alarak; eğer hoşnûd olursam alırım, hoşnûd olmazsam yanında bir dirhem ile onu iâde ederim, diyen bir adam hakkında o, şöyle demiştir : Bu kişi Allah'ın : «Mallarınızı bâtıl yollarla yemeyin.» âyetinde işâret buyurduğu kişidir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ali İbn Harb'ın... Abdullah'dan naklettiğine göre; bu âyet muhkemdir, neshedilmemiştir ve kıyâmet gününe kadar da neshedilmeyecektir.

İbn Abbâs'tan naklen Ali İbn Ebu Talha anlatıyor : Allah Teâlâ : «Ey îmân edenler, mallarınızı aranızda bâtıl yollarla yemeyin» âyetini indirince, müslümanlar; Allah Teâlâ, mallarımızı aramızda bâtıl yollarla yemeyi, bize yasaklıyor. Yiyecek, malların en üstünüdür. Hiç kimseye başka birinin yanında (yemek) yemesi helâl değildir. İnsanlar ne yapsınlar? Nasıl davransınlar, dediler. Allah Teâlâ da bundan sonra; Nûr sûresinin 61. âyetini indirdi.

Allah Teâlâ : «Karşılıklı rızâ ile gerçekleştirdiğiniz ticâret yolu hâriç» buyuruyor. Mal kazanmada, harâm yollara tevessül etmeyiniz. Satıcı ve alıcının hoşnûdluğu (karşılıklı rızâ) ile olan meşrû' ticârete gelince; bunu yapın ve meşrû' ticaret ile mal kazanmaya çalışın. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurur :

«Allah'ın harâm kıldığı canı öldürmeyin. Hak ile olması müstesnâ.» (En'âm, 151)

«Orada ölümü tatmazlar, ilk ölüm müstesnâ.» (Duhân, 56)

Bu âyet-i kerîme'yi delil getirerek İmâm Şâfiî; satışın ancak kabul ile sahîh olacağını söyler. Çünkü kabul, hoşnûdluğa (karşılıklı rızâya) delâlet eder. Karşılıklı alıp verme ise, hoşnûdluğa delâlet etmez. Bu konuda Cumhûr'a muhalefet eden Mâlik, Ebu Hanîfe, Ahmed ve bunların ashâbı; sözlerin hoşnûdluğa delâlet ettiği gibi fiillerin de bazı yerlerde kesin olarak hoşnûdluğa (karşılıklı rızâya) delâlet ettiğini söyleyerek, karşılıklı alıp verme ile meydana gelen satışın, mutlak olarak sahîh olduğunu söylerler. Onlardan bu satışın küçük şeylerde ve insanların satış saydığı husûslarda sahîh olacağını söyleyenler de var-

dır. Bu, mezheb muhakkıklarınca ihtiyâtlı bir görüş olarak ileri sürülmüştür. En doğrusunu Allah bilir.

Mücâhid âyetteki ticârete; birinin bir diğerine verdiği hediyeyi de ilâve ederek âyeti şöyle anlar : Aranızda karşılıklı rızâ ile gerçekleştirdiğiniz ticâret yani satış, ya da birinin bir diğerine hediye olarak vermesi yolu hâriç.

Bunu, İbn Cerîr rivâyet eder ve der ki : Bize İbn Vekî'in... Meymûn İbn Mihrân'dan naklettiğine göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Satış; karşılıklı rızâ iledir. Muhayyerlik de «Safka» (satıcı ile alıcının ellerini sıkmalarından) dan sonradır. Bir müslümanın diğer bir müslümanı aldatması helâl değildir. Bu, mürsel bir hadîstir.

Muhayyerliğin (alış-veriş yapılan) mecliste olması; karşılıklı rızânın tamâmındandır. Nitekim Buhârî ve Müslim'deki bir hadîste Rasûlullah (s.a.) : Satıcı ve alıcı birbirlerinden ayrılmadıkça muhayyerdirler, buyurmuştur. Buhârî'nin lafzı ise şöyledir :

إِذَا تَبَايَعَ الرَّجُلَانِ فَكُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا بِالْخِيَارِ مَالَمْ يَتَفَرَّقَا

İki kişi alış-veriş yaptığında, her bireri birbirlerinden ayrılmadıkça muhayyerdirler.

Bu hadîs gereğince Şâfiî, Ahmed ve bunların ashâbı ile, selef ve halefin cumhûr'u alış-veriş akdinden sonra üç güne kadar —ki bu süre içinde satılan malın (kusûru) ortaya çıkacaktır— muhayyerlik şartının meşrû' olduğunu söylemişlerdir. Bu, köylerde ve benzeri yerlerde bir seneye kadar uzayabilir. Nitekim İmâm Mâlik'ten gelen rivâyetlerin meşhûr olanı budur. Bunlar, karşılıklı alıp verme şeklindeki satışın mutlak olarak sahîh olduğunu söylerler. Bu Şâfiî'nin mezhebindeki kavillerden birisidir. Onlardan karşılıklı alıp verme şeklindeki satışın, insanların satış sayacakları küçük şeylerde sahîh olduğunu söyleyenler de vardır. Bu, ashâbdan bir grubun da tercîh ettiği görüştür.

Allah Teâlâ «(Allah'ın harâmlarını işlemek, O'nun günâh saydığı şeyleri yapmak ve mallarınızı aranızda batıl yollarla yemek sûretiyle) kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz ki Allah (size emrettiği ve yasakladığı şeylerde) sizin için Rahîm olandır.» buyuruyor.

İmâm Ahmed der ki : Bize Hasan İbn Mûsâ'nın... Amr İbn el-Âs'dan naklettiğine göre; o şöyle demiştir : (Hz. Peygamber onu) Zât'üs-Selâsil senesi (bir yere seriyye olarak göndermişti.) Çok soğuk bir gecede ihtilâm oldum. Gusledersem helâk olacağımdan korktum, teyemmüm ettim, sonra arkadaşlarıma sabah namazını kıldırdım. Rasûlullah (s.a.) a gelince durumu kendisine haber verdim. Şöyle buyurdu : Ey Amr, arkadaşlarına cünüp olarak mı namaz kıldırdın? Ben : Ey Al-

lah'ın Rasûlü son derece soğuk bir gecede ihtilâm oldum. Gusledersem helâk olacağımdan korktum. Allah Teâlâ'nın : «Ve kendinizi öldürmeyin, şüphesiz ki Allah, sizin için Rahîm olandır.» sözünü hatırladım. Teyemmüm ettim, sonra namaz kıldırdım, dedim. Allah Rasûlü güldü ve bir şey söylemedi.

(.....)

İbn Merdûyeh bu âyetin tefsîrinde, Ebu Hüreyre'den rivâyet edilen A'meş hadîsini zikreder. Bu hadîste Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur : Kim kendisini bir demirle öldürürse kıyâmet günü o demiri karnına vurarak cehennemde ebedî kalacaktır. Kim kendini zehirle öldürürse, cehennem ateşinde elindeki zehiri içerek ebedî kalacaktır. Kim bir dağdan kendini atarak (yuvarlayarak) öldürürse; o da ebedî kalmak üzere cehennem ateşine yuvarlanacaktır.

Bu hadîs; Buhârî ve Müslim'de mevcûddur. Aynı şekilde Ebu Zenâd'ın... Sabit İbn Dahhâk'dan rivâyetinde Rasûlullah (s.a.) : Kendisini bir şeyle öldüren kişi, kıyâmet gününde o şeyle azâblandırılacaktır, buyurmuştur. Bu hadîsi bir cemâat Ebu Kılâbe kanalıyla tahrîc etmişlerdir. Buhârî ve Müslim'de Hasan kanalıyla Cündüb İbn Abdullah'dan rivâyet edilen bir hadîste Allah Rasûlü şöyle buyurmuşlardır : Sizden önceki ümmetlerden bir adam yaralanmıştı. (acısına dayanamayıp) bir bıçak alarak elini kesti. Kan kesilmedi ve öldü. Allah Teâlâ: «Ona cenneti harâm kıldım.» buyurdu.

Bunun için Allah Teâlâ : «Kim zulüm ve düşmanlıkla bunu yaparsa (Allah'ın yapılmasını yasakladığı şeyi, zulüm ve düşmanlıkla hem de harâm kılındığını bilerek, Allah'ın harâm kıldığını yapmaya cesâret ederek işlerse, yakında biz onu cehenneme sokacağız.» buyuruyor. Bu, şiddetli bir tehdîd, kuvvetli bir vaîddir. Kulak verip şâhid olan her akıl sahibi bundan sakınsın.

Allah Teâlâ : «Size yasaklanan büyük günâhlardan kaçınırsanız (size yasakladığımız günâhların büyüklerinden uzak durursanız), küçük günâhlarınızı örter ve sizi şerefli bir mevkie (cennete) koyarız» buyuruyor.

Bu âyet-i kerîme ile ilgili bir çok hadîs vârid olmuştur. Şimdi bunlardan bize ulaşanları zikredelim :

İmâm Ahmed der ki : Bize Hüşeym'in... Selmân el-Fârisî'den naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Allah Rasûlü bana : Cum'a günü nedir, biliyor musun? diye sordu. Ben : Allah'ın babanızı topladığı gündür, dedim. Efendimiz : Fakat cum'a günü nedir, biliyor musunuz? Kişi, o gün temizlenir. Temizliğini güzelce yapar. Sonra Cum'a'ya giderek, İmâm namazını bitirinceye kadar susarsa bu; o gün ile gelecek cum'a arasındakiler için —öldürücü şeylerden sakındığı sürece— bir.

keffâret olur, buyurdular. Bu hadîsi değişik bir vecihle Buhârî de Selmân'dan rivâyet etmiştir.

Ebu Ca'fer İbn Cerîr diyor ki : Bize Müsennâ'nın... Ebu Hüreyre ve Ebu Saîd'den naklettiğine göre; o ikisi şöyle demişlerdir : Bir gün Rasûlullah (s.a.) hutbesinde bize üç kerre : Nefsim (kudret) elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki, diye hitâb ederek ağladı. Hepimiz ağladık. Allah Rasûlünün neye yemîn ettiğini bilmiyorduk. Sonra başını kaldırdı. Yüzünde bir gülümseme ve müjde vardı. Bu, bize kırmızı develerden daha sevimli gelmişti. Şöyle buyurdu : Beş vakit namazı kılan, ramazân orucunu tutan, zekâtı veren ve yedi büyük günâhtan sakınan hiçbir kul yoktur ki; cennet kapıları ona açılarak, selâmet içinde buraya gir, denilmesin.

Hadîsi; Neseî, Hâkim Müstedrek'inde; Leys İbn Sa'd'dan rivâyet ederler. Hadîsi Hâkim ve İbn Hibbân da Sahîh'inde Abdullah İbn Vehb kanalıyla... Saîd İbn Ebu Hilâl'den rivâyet etmişlerdir. Hâkim; Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre, sahîhtir, ancak tahrîc etmemişlerdir, der.

Buhârî ve Müslim'de; Süleymân İbn Bilâl kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyet edildiğine göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Helâk edici yedi günâhtan sakının. Ey Allah'ın Rasûlü, bunlar nelerdir? diye soruldu. Allah'a şirk koşmak, hak ile olmaksızın Allah'ın harâm kıldığı bir canı öldürmek, sihir, faiz yemek, yetîm malı yemek, harp günü kaçmak, habersiz ve îmânlı evli kadınlara iftirâ atmaktır, buyurdular.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... Ebu Hüreyre'den naklettiğine göre; Rasûlullah (s.a.) : Büyük günâhlar yedidir. İlki Allah'a şirk koşmaktır. Sonra haksız yere bir nefsi (insanı) öldürmek, faiz yemek, büyüyünceye kadar yetîm malı yemek, harpten kaçmak, evli kadınlara zinâ atfetmek ve hicretten sonra tekrâr bedevîliğe dönmektir, buyurdular.

Bu yedi günâhın büyük günâh olarak belirtilmesi bunların dışında büyük günâh olmamasını gerektirmez. Ancak mefhûm-u muhâlif ile hareket edenlere göre; sadece bunlar büyük günâhtır. Fakat karîne olmaksızın mefhûm-u muhâlif ile hareket etmek zayıftır. Özellikle mefhûm-u muhâlifin mümkün olmadığı konusunda delil var ise. Nitekim bu yedi günâhın dışında büyük günâhlar olduğunu belirten başka hadîsleri de zikredeceğiz. Bunlardan birisi Hâkim'in Müstedrek'inde rivâyet ettiği şu hadîs-i şerîf'tir : Bize Ahmed İbn Kâmil el-Kâzî'nin... Umeyr İbn Katâde'den —ki ashâbtandır— bizzât imlâ ettiğine göre Rasûlullah (s.a.) vedâ haccında şöyle buyurmuşlardır : «Dikkat edin! Allah'ın dostları; üzerlerine farz kılınan beş vakit namazı kılanlar, ramazânı oruçlu geçirerek sevâbını Allah'dan bekleyenler, bunu üzerlerinde bir hak olarak görenler, sevâbını Allah'tan bekleyerek malının

zekâtını verenler ve Allah'ın yasakladığı büyük günâhlardan çekinenlerdir (kaçınanlardır). Sonra bir adam; ey Allah'ın Rasûlü, büyük günâhlar nelerdir? diye sordu. Allah Rasûlü : Dokuzdur; Allah'a şirk koşmak, bir mü'mini haksız yere öldürmek, harb günü kaçmak, yetîm malı yemek, faiz yemek, evli bir kadına zinâ iftirâsı atmak, müslüman ana-babaya âsî olmak, ölü ve diri iken kıbleniz olan Beyt'ül-harâm'ı helâl saymak. Bu büyük günâhları işlemeden namazı kılıp zekâtını vererek ölen bir kişi; kapı kanatları altından olan bir evde Peygamber (s.a.) ile birlikte olacaktır, buyurdular. Hâkim hadîsi uzunca rivâyet etmiş, Ebu Dâvûd ve Tirmizî de Muâz İbn Hânî'den bu hadîsi muhtasar olarak tahrîc etmişlerdir. İbn Ebu Hâtim, hadîsi genişçe rivâyet ederken, Hâkim, Abdülhamîd İbn Sinân dışında senedindeki bütün ravîler Buhârî ve Müslim'de hüccet kabul edilen râvîlerdir, demiştir. Ben de derim ki : Abdülhamîd İbn Sinân Hicâzlıdır. Sadece bu hahîsi ile bilinir. İbn Hibbân kendisini «Kitab'üs-Sikâ» da zikreder. Buhârî de; onun hadîsi şüphelidir, der.

(.....)

İbn Merdûyeh diyor ki : Bize Abdullah İbn Ca'fer'in... Abdullah İbn Amr'dan naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) minbere çıktı ve, yemîn ederim, yemîn ederim, buyurarak indi. Sonra şöyle buyurdu : Müjdeler olsun size, müjdeler olsun size, kim beş vakit namazı kılar ve yedi büyük günâhtan sakınırsa; cennet kapılarından çağırılır ve gir, denilir : Abdülazîz; selâmet ile gir, ilâvesini yapar. Muttalib der ki : Birisi Abdullah İbn Amr'a sordu. Rasûlullah'ın bunları (yedi büyük günâhı) zikrettiğini duydun mu? Abdullah, evet dedi : Ana babaya âsî olmak, Allah'a şirk koşmak, bir şahsı öldürmek, evli kadınlara zinâ iftirâsında bulunmak, yetîm malı yemek, harpten kaçmak ve faiz yemek.

Ebu Ca'fer İbn Cerîr tefsîrinde der ki : Bize Ya'kûb'un... Taysele İbn Miyâs'dan naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Hâricîlerden bir grupla beraberdim. Büyük günâhlardan sandığım bazı günâhlar işledim. İbn Ömer'e kavuştuğumda ona : Ben bir takım günâhlar işledim ki, onların büyük günâhlardan olduğunu sanıyorum, dedim. Nedir onlar? diye sorduğunda, ben : Şöyle şöyle yaptım, dedim. O da : Büyük günâhlardan değildir, dedi. Ben : Şöyle şöyle yaptım, dedim. O da : Büyük günâhlardan değildir, dedi. —Taysele yaptıklarının ismini vermiyor— ve şöyle devâm etti : Büyük günâhlar, dokuzdur. Şimdi ben onları sana sayacağım : Allah'a şirk koşmak, haksız yere birisini (bir nefsi) öldürmek, harpten kaçmak, evli bir kadına zinâ iftirâsı atmak, faiz yemek, yetîm malını zulüm ile yemek, mescid-i harâm'da ilhâd, sihir yapmak (ya da sihir yaptırmak), âsî gelmekten dolayı ana babanın ağlaması. Râvî Ziyâd, der ki : Taysele şöyle der : Benim korkumu

gören İbn Ömer : Ateşe girmekten korkuyor musun? diye sordu. Ben evet deyince anan - baban sağ mı? diye sordu. Ben evet annem yanımdadır, dedim. Allah'a yemîn ederim ki; ona karşı sözünü yumuşatır ve yemek yedirirsen cehennemi gerektiren günâhlardan sakındığın müddetçe, mutlakâ cennete girersin, dedi.

İbn Cerîr der ki : Bize Süleymân İbn Sâbit'in... Taysele İbn Ali'den naklettiğine göre; o şöyle demiştir : İbn Ömer'e vardım. Arafe'de bir misvâk ağacının gölgesindeydi. Başına ve yüzüne su serpiyordu. Ona : Bana büyük günâhlardan haber ver, dedim. Bu günâhlar dokuzdur, dedi. Ben : Nedir onlar diye sorunca o, şöyle cevapladı : Allah'a şirk koşmak, evli bir kadına zinâ iftirâsı atmak. Ben, öldürmeden önce mi? diye sordum. Evet, dedi, mü'min bir şahsı öldürmek, harpten kaçmak, sihir, faiz ve yetîm malı yemek, müslüman ana babaya âsî gelmek ve ölüyken de diri iken de kıbleniz olan Beyt'ül-harâm'da ilhâd (küfür). İbn Cerîr hadîsi bu iki kanaldan mevkûf olarak rivâyet etmiştir. Hadîsi Ali İbn el-Ca'd da... Taysele İbn Ali'den nakleder ki; Taysele şöyle demiştir : Arefe gecesi İbn Ömer'e vardım. O bir misvâk ağacının gölgesinde idi. Başına su serpiyordu. Ona büyük günâhlardan sordum. Şöyle dedi : Rasûlullah (s.a.) ı, onların yedi tane olduğunu söylerken duydum. Ben : Onlar nelerdir? diye sordum. Şöyle cevapladı: Allah'a şirk koşmak, evli bir kadına zinâ iftirâsı atmak, —Ben : kandan önce mi? diye sordum. O, evet dedi.— Mü'min bir şahsı öldürmek, harpten kaçmak, sihir, faiz ve yetîm malı yemek, ana babaya isyân etmek, diriyken ve ölü iken kıbleniz olan Beyt'ül-harâm'da ilhâd.

İmâm Ahmed der ki : Bize Zekeriyyâ İbn Adiyy'in... Ebu Eyyûb'dan rivâyetine göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular : Kim, hiçbir şeyi O'na şirk koşmadan Allah'a ibâdet eder, namaz kılar, zekât verir, ramazân orucunu tutar ve büyük günâhlardan sakınırsa; cennet onundur —ya da cennete girer— Bir adam efendimize; büyük günâhlar nelerdir? diye sordu. Efendimiz; Allah'a şirk koşmak, müslüman birisini öldürmek ve harp günü kaçmaktır, buyurdular. Hadîsi Ahmed ve Neseî başka bir şekilde Bakiyye'den rivâyet etmişlerdir.

Hâfız Ebu Bekr İbn Merdûyeh tefsîrinde şöyle der : Süleymân İbn Dâvûd... Ebu Bekr İbn Muhammed İbn Amr İbn Hazm'dan o, babasından, o da, dedesinden naklediyor ki; şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) yemenlilere; içinde ferâiz, sünnetler ve diyetler bulunan bir mektup yazarak Amr İbn Hazm ile gönderdi. Râvî der ki : Kıyâmet günü, Allah katında büyük günâhların en büyüğü Allah'a şirk koşmak, mü'min bir şahsı haksız yere öldürmek, harp günü Allah yolunda savaştan kaçmak, ana babaya âsî olmak, evli bir kadına zinâ iftirâsı atmak, sihir öğrenmek, faiz ve yetîm malı yemek, mektupta yazılıydı. İmâm Ahmed rivâyet ediyor : Bize Muhammed İbn Ca'fer'in... Enes İbn Mâlik'ten naklettiğine göre; Rasûlullah (s.a.) büyük günâhları

zikretti —yada büyük günâhları efendimize sordular— ve şöyle buyurdu : Bunlar, Allah'a şirk koşmak, bir şahsı öldürmek, ana babaya âsî olmak. Rasûlullah şöyle devâm etti : Büyük günâhların en büyüğünü size haber vereyim mi? Yalan söylemek veya yalan yere şâhidlik yapmaktır. Râvî Şu'be; kuvvetle sanıyorum ki, yalan şâhidlik buyurdu, demiştir.

Bu hadîsi Buhârî ve Müslim, Şu'be kanalıyla tahrîc etmişlerdir. Aynı hadîsi başka ve garîb iki kanaldan olmak üzere İbn Merduyeh Enes'ten rivâyet etmiştir.

Abdurrahmân İbn Ebu Bekr'in, babasından rivâyet ettiği ve Buhârî ile Müslim'in tahrîc ettikleri bir hadîste Rasûlullah (s.a.) : Size büyük günâhların en büyüğünü haber vereyim mi? dedi. Biz; evet ey Allah'ın Rasûlü deyince de; Allah'a şirk koşmak, ana babaya âsî gelmek, buyurdu. Efendimiz dayanmış duruyordu. Oturdu ve, dikkat edin, yalan şâhidlik, dikkat edin, yalan söz, buyurdu. Ve bunu o kadar tekrârladı ki, biz keşki sussa dedik.

Buhârî ve Müslim'de Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyet ediliyor ki, o şöyle demiştir : Ey Allah'ın Rasûlü, günâhların hangisi en büyüktür? diye sordum. Seni yaratmış olduğu halde Allah'a şirk koşmandır, buyurdular. Ben, sonra hangisi? diye sordum. Seninle beraber yiyecek korkusuyla çocuğunu öldürmendir, buyurdu. Ben, sonra hangisi? diye sordum. Komşunun hanımı ile zinâ etmendir, diye buyurdu. Ve : «Onlar ki, Allah'ın yanında başka bir tanrıya tapıp yalvarmazlar...» (Furkân, 68) âyetini okudular.

İbn Ebû Hâtim diyor ki : Bize Yûnûs İbn Abd'ül-A'lâ'nın... Abdullah İbn Amr İbn Âs'tan —ki o, Mekke'de Hicr'de idi— naklettiğine göre; ona içkiyi sordular. Allah'a yemîn ederim ki, bu makâmda benim gibi bir ihtiyârın Allah Rasûlü'ne isnâd ederek yalan söylemesi, Allah katında çok büyüktür, dedi. Sonra dönerek şöyle dedi : O'na içkiyi sordum. O; büyük günâhların en büyüğüdür, kötülüklerin anasıdır. Kim içki içerse namazı terkeder, annesi, teyzesi ve halası ile zinâ eder, buyurdular. Hadîs bu yönden garîbtir.

Hâfız Ebu Bekr İbn Merdûyeh, Abdülazîz İbn Muhammed kanalıyla... Sâlim İbn Abdullah'dan, o da babasından rivâyet ediyor ki, Hz. Ebu Bekr, Ömer İbn el-Hattâb ve Rasûlullah (s.a.) ın ashâbından bir grup —Allah hepsinden râzı olsun— Rasûlullah (s.a.) ın vefâtından sonra otururak büyük günâhların en büyüğünü zikretti. Yanlarında danışabilecekleri (bu konuyu soracakları) birisi yoktu. Beni bu konuyu sormam için Abdullah İbn Amr İbn el-Âs'a gönderdiler. Büyük günâhların en büyüğünün, içki içmek olduğunu bana haber verdi. Ben de onlara giderek bunu naklettim. Bunu garîb karşıladılar ve hemen evlerine gittiler. O da onlara haber verdi ki; Rasûlullah (s.a.) ın

yanında şöyle konuşulmuştu : İsrâiloğullarından bir kral bir adamı yakalayarak içki içmek, bir şahsı öldürmek, zinâ etmek, domuz eti yemek veya öldürülmek arasında istediğini seçmesi için muhayyer bıraktı. O da içki içmeyi tercîh etti. İçki içince dilediği her şeyi yapmaktan geri durmadı. Buna cevap olarak Allah Rasûlü bize şöyle buyurdu : Her kim içki içerse, kırk gece namazı kabul olunmaz. Mesânesinde içkiden bir şey olduğu halde ölen kimseye Allah cenneti harâm kılar. Şâyet kırk gece içinde ölürse, câhiliyyet ölümü üzre ölmüş olur.

Hadîs bu yönden (bu şekliyle) gerçekten garîbdir. Hadisîn senedinde bulunan Dâvûd İbn Sâlih, Ansâr'ın kölesi Temmâr el-Medenî'dir. İmâm Ahmed; Onda bir beis görmem, derken, İbn Hibbân onu sağlam râvîler arasında zikreder. Ben, onu cerheden birini görmedim, der.

İmâm Ahmed diyor ki : Bize Muhammed İbn Ca'fer'in... Abdullah İbn Amr'dan, onun da Rasûlullah (s.a.) dan naklettiğine göre; Hz. Peygamber şöyle buyurmuşlardır : Büyük günâhların en büyüğü Allah'a şirk koşmak, ana babaya âsî olmak, veya bir şahsı öldürmek ve yalan yemîndir. Hadîsi Buhârî, Tirmizî ve Neseî, Şu'be kanalıyla rivâyet etmişlerdir.

İbn Ebu Hâtim diyor ki : Bize babamın... Abdullah İbn Uneys'den, onun da Rasûlullah (s.a.) dan naklettiğine göre; şöyle buyurmuşlardır : Büyük günâhların en büyüğü Allah'a şirk koşmak, ana babaya âsî olmak ve yalan yere yemîn etmektir. Kim yalan yere Allah adına yemîn eder de; ona bir sinek kanadı kadar bir şey katarsa, kıyâmet gününe kadar onun kalbinde siyâh bir nokta oluşur. Hadîsi İmâm Ahmed Müsned'inde, Abd İbn Humeyd tefsîrinde rivâyet ederler. Tirmizî de hadîsi Abd İbn Humeyd'den rivâyetle tahrîc eder ve bu, hasen, garîb bir hadîstir. Hadîsin senedinde geçen Ebu Ümâme el-Ansârî, İbn Sa'lebe olup ismi bilinmiyor. Rasûlullah (s.a.) dan hadîsler rivâyet etmiştir, demektedir.

(.....)

İbn Ebu Hâtim diyor ki : Bize Amr İbn Abdullah'ın... Abdullah İbn Amr'dan —Süfyân hadîsi merfû' olarak mis'âr ise Abdullah İbn Amr'da mevkûf olarak rivâyet ederler— naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Kişinin ana babasına sövmesi büyük günâhlardandır. Kişi, ana babasına nasıl söver, diye sordular. Şöyle dedi : Kişi başka birinin babasına söver, o babasına sövülen de kalkar onun babasına söver, annesine söver, o da kalkar sövenin annesine söver.

Bu hadîsi Buhârî, Ahmed İbn Yûnus kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan tahrîc etmiştir. Buna göre; Rasûlullah (s.a.) : Kişinin ana babasına la'net etmesi; büyük günâhların en büyüklerindendir, buyurdu. Kişi, ana babasına nasıl la'n'et eder? diye sordu. Efendimiz : Birisi başka birinin babasına söver, o da kalkar sövenin babasına sö-

ver. Anasına söver, anasına sövülen de kalkar diğerinin anasına söver, buyurdu.

Hadîsi Müslim merfû' olarak rivâyet ederken, Tirmizî sahîh olduğunu söyler.

Sahîh bir hadîste Rasûlullah (s.a.) : Müslümanla (karşılıklı) sövüşmek fısk (günâh), onunla vuruşmaksa küfürdür, buyurmuştur.

İbn Ebu Hâtim diyor ki : Bize Abdurrahmân İbn İbrâhîm'in... Ebu Hüreyre'den naklettiğine göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Müslüman kişinin ırzı, iki sövme ve bir sövme büyük günâhların en büyüklerindendir.

Hadîs bu şekliyle rivâyet edilmiş ve Ebu Dâvûd Sünen'inin Kitab'ul-Edeb kısmında bu hadîsi Ca'fer İbn Müsâfir kanalıyla... Ebu Hüreyre'den tahrîc etmiştir. Buna göre; Rasûlullah (s.a.) : Kişinin haksız yere bir müslümanın ırzına dil uzatması, büyük günâhların en büyüklerindendir. Bir sövmeye karşılık iki sövme de büyük günâhlardandır, buyurmuşlardır.

İbn Merdûyeh de aynı hadîsi; Abdullah İbn Alâ kanalıyla... Ebu Hüreyre'den nakleder. İbn Ebu Hâtim rivâyet ediyor : Bize babamın... İbn Abbâs'tan, onun da Hz. Peygamberden naklettiğine göre; Rasûlullah şöyle buyurmuşlardır : Kim özürsüz olarak iki namazın arasını birleştirirse; büyük günâhların kapılarından bir kapıya varmış olur. Hadîsi Ebu Îsâ et-Tirmizî, Ebu Seleme Yahyâ İbn Halef'den, o da Mu'temir İbn Süleymân'dan rivâyet etmiştir. Tirmizî şöyle der : Hadîsin senedinde bulunan Haneş, Ebu Ali er-Rahabî'dir o da Hüseyin İbn Kays olup hadîs ehlince zayıf görülmüştür. Ahmed ve başkaları da onun zayıf olduğunu söylerler.

İbn Ebu Hâtim, Hasan İbn Muhammed İbn Sabâh kanalıyla... Ebu Katâde'den rivâyet ediyor ki, o şöyle demiştir : Bize Ömer'in mektubu okundu. Mektupta; özürsüz olarak iki namazin arasını birleştirmek, harpten kaçmak ve soygun; büyük günâhlardandır, diyordu.

Bu hadîsin isnâdı sahîhtir. Burada kasdedilen ve zikredilen tehdîd, takdîm ya da te'hîr sûretiyle öğle ve ikindi namazlarını birleştirenler hakkındadır. Akşam ve yatsı namazları da böyledir. Şer'î sebeplerden birisi ile bu iki namaz birleştirilebilir. Ancak bir kimse bu şer'î sebepler olmaksızın bu namazların arasını birleştirirse büyük günâh işlemiş olur. O halde tamâmıyla terkedenler hakkında ne demeli? Bunun içindir ki, Müslim Sahîh'inde Rasûlullah (s.a.) dan naklediyor ki; o şöyle buyurmuş : Kul ile şirk arasında namazı terk vardır. Sünen kitaplarında rivâyet edildiğine göre; Rasûlullah (s.a.) : Bizimle onların arasındaki ahd (fark) namazdır. Kim namazı terkederse küfre düşmüş olur. Kim ikindi namazını terkederse ameli boşa gitmiş olur.

Kim ikindi namazını kaçırırsa âilesini ve malını kaybetmiş gibi olur, buyurmuşlardır.

İbn Ebû Hâtim, Ahmed İbn Amr İbn Ebu Âsım en-Nebîl kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyet ediyor ki; Rasûlullah (s.a.) yanı üzeri dayanmış duruyorlardı. Yanına bir adam girerek; büyük günâhlar nelerdir? diye sordu. Efendimiz : Allah'a şirk koşmak, Allah'ın rahmetinden ümit kesmek ve Allah'ın hîlesinden emîn olmaktır. Bu ise büyük günâhların en büyüğüdür, buyurdular.

(.....)

İbn Merdûyeh, Muhammed İbn İbrâhîm İbn Bündâr kanalıyla... İbn Ömer'den naklediyor ki; o; Allah hakkında kötü zanda bulunmak, büyük günâhların en büyüğüdür, demiştir. Bu, gerçekten gârib bir hadîstir.

Ebu Bekr İbn Merdûyeh, Süleymân İbn Ahmed kanalıyla... Muhammed İbn Sehv İbn Ebu Hasme'den, o da babasından rivâyet ediyor ki; o şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) ın : Büyük günâhlar yedi tanedir, bana onları sormıyacak mısınız? Bunlar; Allah'a şirk koşmak, bir şahsı öldürmek, harp günü kaçmak, yetîm malı yemek, faiz yemek, evli bir kadına zinâ isnâdında bulunmak ve hicretten sonra bedevîliğe dönmektir, buyurduklarını işittim. Bu hadîsin isnâdı şüphelidir ve merfû' olarak rivâyet edilmesi büyük bir hatâdır. Doğrusu, İbn Cerîr'in rivâyet ettiği şu hadîstir : Bize Temîm İbn el-Muntasır'ın... Muhammed İbn Sehl İbn Ebu Hasme'den, onun da babasından rivâyetine göre; o şöyle demiştir : Ben bu mescidde idim. —Kûfe mescidini kastediyor— Hz. Ali minberde insanlara (halka) hitâben şöyle diyordu : Ey insanlar, büyük günâhlar yedi tanedir. Bunu insanlara işittirdi ve üç kere tekrârladı. Sonra, bana onları niçin sormuyorsunuz? dedi. Ey mü'minlerin emîri, onlar nelerdir? diye sordular. Hz. Ali; Allah'a şirk koşmak, Allah'ın harâm kıldığı bir nefsi öldürmek, evli bir kadına zinâ isnâd etmek, yetîm malı yemek, faiz yemek, harp günü kaçmak ve hicretten sonra bedevîliğe dönmektir, diye cevâb verdi. Babama; babacığım, hicretten sonra bedevîleşmek buraya nasıl girmiş? diye sordum. Babam oğulcuğum, kişinin hicret edip de ganîmetten hissesine kavuşup üzerine cihâd vâcip olduktan sonra bunu boynundan çıkarıp atarak eskiden olduğu hale, bedevîliğe dönmesinden daha büyük ne olabilir? diye cevâb verdi.

İmâm Ahmed'in Hâşim kanalıyla... Seleme İbn Kays el-Eşcaî'den naklettiğine göre; Rasûlullah (s.a.) Vedâ haccında şöyle buyurmuşlardır : Dikkat ediņ, onlar dörttür (büyük günâhlar). Hiçbir şeyle Allah'a şirk koşmamanız, haksız yere Allah'ın harâm kıldığı bir canı öldürmemeniz, zinâ etmemeniz ve hırsızlık yapmamanızdır. Râvî der ki; ben bunları Rasûlullah'tan işittiğim için o sayılanlar üzerinde çok

titiz davrandım. İmâm Ahmed, Neseî ve İbn Mâce ayrıca bu hadîsi Mansûr'dan aynı isnâdla rivâyet eder.

Daha önce Ömer İbn el-Muğîre rivâyeti ile geçen ve Dâvûd İbn Ebu Hind'in... İbn Abbâs'tan onun da Rasûlullah (s.a.) dan rivâyet ettiği bir hâdis-i şerîf'te efendimiz : Vasiyyette zarar vermek büyük günâhlardandır, buyurmuşlardır. Bu hadîsin sahîh olanı başkalarının Dâvûd'dan, onun İkrime'den, onun da İbn Abbâs'tan rivâyet edilenidir. İbn Ebu Hâtim : Sahîh olan bunun, İbn Abbâs'ın sözü olduğudur, demiştir.

İbn Cerîr der ki : Bize Ebu Küreyb'in... Ebu Ümâme'den naklettiğine göre Rasûlullah (s.a.) dayanmış dururken, ashâbından bir grup büyük günâhları zikrettiler. Ve dediler ki : Allah'a şirk koşmak, yetîmin malını yemek, harpten kaçmak, evli bir kadına zinâ isnâdında bulunmak, ana babaya isyân etmek, yalan söylemek, ganîmet malına hiyânet etmek, sihir ve faiz yemektir. Rasûlullah (s.a.) buyurdular ki : «Allah'ın ahdini ve kendi yemînlerini az bir pahaya değişenlerin, âhirette hiçbir payı yoktur.» (Âl-i İmrân, 77) âyetini nereye koyuyorsunuz? Hadîsin isnâdında zayıflık olmakla birlikte hasen bir hadîstir.

Selef'in bu konudaki sözleri :

Mü'minlerin emîri Hz. Ömer ve Hz. Ali'den rivâyet edilenler daha önce zikredilen hadîsler içinde geçmişti. İbn Cerîr diyor ki; bize Ya'kûb' İbn İbrâhîm'in... Hasan'dan naklettiğine göre; Mısır'da halktan bir grup Abdullah İbn Amr'a : Biz Allah'ın kitâbında bazı şeyler görüyoruz. Orada bunların yapılması emrediliyor da amel edilmiyor. Biz bu konuda mü'minlerin emîrine varmak (ve ona sormak) istiyoruz, dediler. İbn Amr ve beraberindekiler Hz. Ömer'e geldiler. Hz. Ömer; Amr'a, ne zaman geldin? diye sordu. O da falanca zamandan beri, diye cevâb verdi. Hz. Ömer izin ile mi geldin? diye sordu. Râvî diyor ki : İbn Amr'ın bu soruya nasıl cevâb verdiğini bilmiyorum. Sonra; ey mü'minlerin emîri, bir kısım insanlar Mısır'da bana gelerek biz Allah'ın kitâbında; bazı şeylerin yapılmasının emredildiğini ve bunların muktezâsınca amel edilmediğini görüyoruz, dediler. Ve bu konuda sizinle buluşmak istediler, dedi. Hz. Ömer; onları bana topla, dedi. Onları —İbn Avn (râvî) geniş bir meydanda dediğini sanıyorum— topladım. Ömer; onların en aşağı derecede olanını tutarak; Allah ve İslâm adına söyle. Kur'an'ın tamâmını okudun mu? diye sordu. Adam, evet deyince, onu tâm ihâta ile ezberleyip gereğini yerine getirdin mi? diye sordu. Adam; Allah için hayır, diye cevâb verdi. Râvî diyor ki : Şâyet evet deseydi; Ömer onunla çekişecek ve münâzara edecekti. Kur'an'ı gözün ile tâm olarak kuşattın mı? onu sözünde tâm olarak uyguladın

mı, işlerinde tâm olarak yerine getirdin mi? diye sordu. Daha sonra sonuncularına varıncaya kadar hepsini bu şekilde sıradan geçirdi ve; annesi Ömer'siz kalsın, siz ona bütün insanları Allah'ın kitâbına uydurma görevini mi yüklüyorsunuz? Rabbımız biliyor ki elbette bizim günâhlarımız olacak, dedi ve; «size yasaklanan büyük günâhlardan kaçınırsanız, küçük günâhlarınızı örteriz.» âyetini okuyarak, Medîne halkı sizin geldiğinizi biliyor mu? —Ya da Medîne halkından sizin geldiğinizi bilen birisi var mı?— diye sordu. Onlar; hayır diye cevâplayınca; eğer bilselerdi size nasîhat ederlerdi, dedi.

Bu rivâyetin isnâdı ve metni hasendir. Herne kadar Hasan'ın Ömer'den rivâyetinde İnkitâ' varsa da bu, meşhûr olmuştur ve onun şöhreti yeterlidir.

İbn Ebu Hâtim'in Ahmed İbn Sinân kanalıyla... Hz. Ali'den rivâyetine göre; o şöyle demiştir : Büyük günâhlar Allah'a şirk koşmak, bir nefsi (şahsı) öldürmek, yetîmin malını yemek, evli bir kadına zinâ iftirâsında bulunmak, harpten kaçmak, hicretten sonra bedevîliğe dönmek, sihir, ana babaya âsî olmak, faiz yemek, cemâatten ayrılmak, anlaşılmış olan alış-verişten dönmektir.

Daha önce de geçtiği üzere İbn Mes'ûd şöyle demiştir : Büyük günâhların en büyüğü Allah'a şirk koşmak, O'n'un Rahmetinden ümîdini kesmek ve Allah'ın mekrinden emîn olmaktır.

İbn Cerîr, A'meş kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan rivâyet ediyor ki; o şöyle demiştir : Büyük günâhlar Nisâ sûresinin başından 30. âyetine kadar (zikredilenlerdir). Yine Süfyân es-Sevrî ve Şu'be'nin... İbn Mes' ûd'dan rivâyetlerine göre, o; büyük günâhlar Nisâ sûresinin başından 30. âyetine kadar (zikredilenlerdir) demiş ve «Size yasaklanan büyük günâhlardan kaçınırsanız...» âyetini okumuştur.

İbn Ebu Hâtim diyor ki : Bize Münzir İbn Şâzân'ın... İbn Büreyde'den, onun da babasından naklettiğine göre; o, şöyle demiştir : Büyük günâhların en büyüğü; Allah'a şirk koşmak, ana babaya âsî olmak, kendisi suladıktan sonra suyun fazlasını salmamak ve ücret karşılığı olmadan erkek hayvanların dişileriyle çiftleşmesini men'etmektir.

Buhârî ve Müslim'de rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah (s.a.) : Ürüne engel olmak için suyun fazlası men'edilmez, buyurmuşlardır. Yine Buhârî ve Müslim'de rivâyet edildiğine göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :

ثَلاثَةٌ لا يُكَلِّمُهُمُ اللهُ وَلا يَنظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيامَةِ، وَلا يُزَكِّيهِمْ، وَلَهُمْ عَذابٌ أَلِيمٌ: رَجُلٌ عَلَى فَضْلِ مَاءٍ بِالْفَلاةِ يَمْنَعُهُ مِنِ ابْنِ السَّبِيلِ

Üç kişi vardır ki, Allah Teâlâ kıyâmet gününde onlara (rahmet nazarıyla) bakmaz, onları temize çıkarmaz ve onlara elem verici bir azâb vardır : Çölde yanında fazla su olduğu halde bunu yolcuya vermeyen kimse... ve râvî hadîsin tamâmını zikretti.

İmâm Ahmed'in, Müsned'inde Amr İbn Şuayb'dan, onun babasından, onun da dedesinden naklettiği merfû' bir hadîste; kim, suyun ve otun fazlasını men'ederek (insanlara vermezse) Allah da kıyâmet günü onu fazîletinden mahrûm eder, buyurulmuştur.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Hüseyn İbn Muhammed el-Vâsıtî'nin... Hz. Âişe'den naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Kadınlar için söz konusu edilmiş olan büyük günâhlar, şunlardır. İbn Ebu Hâtim, «Allah'a şirk koşmamak ve hırsızlık yapmamak... üzere» âyetinin kasdedilmiş olduğunu söyler. İbn Cerîr der ki : Bize Ya'kûb İbn İbrâhîm'in... Muâviye İbn Kurrâ'dan naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Enes İbn Mâlik'e vardık. Onun bize rivâyet ettikleri arasında dedi ki : Yüce Rabbımızdan bize ulaşan gibisini görmedim. Biz onun için bütün âile ve malımızdan uzak durmadık. Kısa bir süre sustu sonra; Allah'a yemîn ederim ki; Rabbımız bize bundan daha hafîf bir şey yüklememiştir. Büyük günâhlar dışında bizim diğer günâhlarımızdan vazgeçmiş (onları bağışlamıştır). Biz niçin büyük günâhları işleyelim? diyerek «Size yasaklanan büyük günâhlardan kaçınırsanız...» âyetini okudu.

İbn Abbâs'ın Bu Konudaki Sözleri :

İbn Cerîr, Mu'temer İbn Süleymân'dan, o babasından, o da Tâvûs'tan naklediyor ki; o, şöyle demiştir : İbn Abbâs'ın yanında büyük günâhlardan bahsederek onların yedi tane olduğunu söylediler. İbn Abbâs : Onlar, yedi kere yediden daha çoktur, dedi Selmân, onları kaç kere söylediğini bilmiyorum, der. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... Tâvûs'tan naklettiğine göre; o, şöyle demiştir : İbn Abbâs'a; yedi büyük günâh nelerdir? diye sordum. Cevâben : Onlar; yediden çok yetmişe yakındır, dedi.

(.....)

İbn Cerîr diyor ki : Bize Müsennâ'nın... Saîd İbn Cübeyr'den naklettiğine göre; bir adam İbn Abbâs'a : Büyük günâhlar kaçtır? yedi tane mi? diye sordu. O da : Onlar yediden çok yediyüze yakındır. Şu kadar var ki; istiğfâr ile büyük günâh, ısrâr ile devâm edilmedikçe de küçük günâh yoktur, diye cevab verdi. İbn Ebu Hâtim de bunu, Şibl kanalıyla rivâyet etmiştir.

Ali İbn Ebu Talha «Size yasaklanan büyük günâhlardan kaçınırsanız...» âyeti hakkında, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder : Allah'ın ateşle, öfke ile, la'netle ya da azâb ile bitirdiği (sona erdirdiği) her günâh büyük günâhtır. Hadîsi İbn Cerîr rivâyet etmiştir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ali İbn Harb'ın... İbn Abbâs'tan rivâ-

yetine göre; o şöyle demiştir : Allah'ın, netîcesinde ateşle tehdîd ettiği her şey büyük günâhtır. Saîd İbn Cübeyr ve Hasan el-Basrî de böyle söylemişlerdir.

İbn Cerîr der ki : Bana Ya'kûb'un... Muhammed İbn Sîrîn'den naklettiğine göre; İbn Abbâs şöyle derdi : Allah'ın yapılmasını yasakladığı her şey, büyük günâhtır. Ben ona göz kaymasını hatırlatınca o; bu, bakıştır, dedi.

Yine İbn Cerîr'in Ahmed İbn Hâzım kanalıyla... Ebu Velîd'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : İbn Abbâs'a büyük günâhları sordum. Kendisinde Allah'a isyân olan her şey büyük günâhtır, diye cevâb verdi.

Tâbiîn'in Sözleri :

İbn Cerîr diyor ki : Bana Ya'kûb İbn İbrâhîm'in... Muhammed'den naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Ubeyde'ye büyük günâhları sordum. Allah'a şirk koşmak, haksız yere Allah'ın harâm kıldığı bir nefsi öldürmek, harb günü kaçmak, haksız yere yetîm malını yemek, faiz yemek ve iftirâdır. Hicretten sonra bedevîliğe dönmek de diyorlar. İbn Avn der ki; Muhammed'e : Ya sihir? diye sordum. O, iftirâ büyük kötülüğü toplar, dedi.

İbn Cerîr diyor ki : Bize Muhammed İbn Ubeyd'in... Ubeyd İbn Umeyr'den naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Büyük günâhlar yedidir. Onlardan şirk koşma hakkında Allah Teâlâ : «Kim Allah'a şirk koşarsa, o gökten düşüpte kuşların kaptığı veya rüzgârın bir uçuruma attığı şeye benzer.» (Hacc, 31) buyuruyor. Diğerleri hakkında da şu âyetler inmiştir : «Yetîmlerin mallarını zulmen yiyenler, karınlarına sadece ateş doldurmuş olurlar.» (Nisâ, 10), «Faiz yiyenler, ancak şeytân çarpan kimsenin kalktığı gibi kalkarlar.» (Bakara, 275), «İffetli ve kötülükten habersiz mü'min kadınlara iftirâ atanlar, dünyada da âhirette de la'netlenmişlerdir.» (Nûr, 23)

Harpten kaçma hakkında : «Ey îmân edenler, toplu halde kâfirlerle karşılaştığınız zaman onlara arkalarınızı dönmeyin.» (Enfâl, 15) buyuruyor. Hicretten sonra tekrar bedevîliğe dönme hakkında : «Muhakkak ki, kendilerine hidâyet belli olduktan sonra arkalarına dönenleri; şeytân fitlemiş ve onlara ümit vermiştir.» (Muhammed, 25). Mü'mini öldürmek hakkında da : «Kim de bir mü'mini kasden öldürürse, onun cezâsı; içinde ebediyyen kalacağı cehennemdir.» (Nisâ, 93) buyurmuştur. Bunu, İbn Ebu Hâtim Ebu İshâk'tan, o da Ubeyd'den rivâyet etmiştir.

Yine İbn Cerîr, Müsennâ kanalıyla... Atâ İbn Ebu Rebâh'ın şöyle dediğini nakleder : Büyük günâhlar yedidir; insan öldürmek, faiz ve yetîm malını yemek, evli bir kadına zinâ iftirâsında bulunmak, yalan şâhidlik, ana babaya âsî olmak, harpten kaçmak.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ebu Zür'a'nın.. Muğîre'den rivâyetine

göre; o şöyle demiştir : Ebubekir ve Ömer'e —Allah onlardan râzı olsun— sövmenin de büyük günâhlardan olduğu söylenirdi.

Ben de derim ki : Âlimlerden bir grup, sahâbeye sövenin kâfir sayılacağı görüşündedir. Bu, Mâlik İbn Enes'ten de rivâyet edilmiştir. Muhammed İbn Sîrîn der ki : Rasûlullah (s.a.) ı seven herhangi bir kişinin Ebubekir ve Ömer'i kötüleyeceğini sanmam. Haberi Tirmizî rivâyet etmiştir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Yûnus... Zeyd İbn Eslem'in «Size yasaklanan büyük günâhlardan kaçınırsanız...» âyeti hakkında şöyle dediğini nakletti : Şunlar büyük günâhlardandır : Şirk koşmak, Allah'ın âyetlerini ve peygamberlerini inkâr etmek, sihir, çocukları öldürmek, Allah'ın çocuğu veya arkadaşı bulunduğunu iddiâ etmek ve bunun gibi işler ile beraberinde amelin sahîh ve doğru olmadığı söz. Dinin kendisi ile birlikte sahîh olduğu ve kendisi ile birlikte yapılan amelin makbûl olduğu günâhlara gelince; Allah kötülükleri iyilikler mukâbilinde bağışlayacaktır.

İbn Cerîr demiştir ki : Bişr İbn Muâz... bize Katâde'nin «Size yasaklanan büyük günâhlardan kaçınırsanız» âyeti hakkında şöyle dediğini nakletti : Büyük günâhlardan kaçınanlara Allah bağışlama va'dinde bulunmuştur. Bize anlatıldığına göre; Hz. Peygamber : Büyük günâhlardan kaçınınız, doğru olunuz ve müjdeleyiniz, buyurmuştur.

İbn Merdûyeh muhtelif kanallardan Enes ve Câbir'den rivâyet ediyor ki Rasûlullah (s.a.) : Şefâatım, ümmetimden büyük günâh işleyenleredir, buyurmuştur. Fakat Abdürrezzâk'ın Ma'mer kanalıyla... Enes'ten merfû' olarak rivâyet ettiği Peygamberimizin : Şefâatım, ümmetimden büyük günâh sahibi olanlaradır, sözü dışında diğerlerinin isnâdı zayıftır. Bunun isnâdı ise, Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahîhtir. Hadîsi bu şekilde; Abbâs el-Anberî ve Abdürrezzâk'tan bir senedle sadece Tirmizî rivâyet etmiş ve; sahîh, hasen hadistir, demiştir. Sahîh bir hadîs bunun manâsını te'yîd etmektedir. Şöyle ki : Rasûlullah (s.a.) şefâatı zikrettikten sonra : Bunun müttakî mü'minler için olduğunu mu sanıyorsunuz? Hayır o, (günâha) bulanmış ve kirlenmiş hatalılar içindir, buyurmuştur.

Usûl ve Fürû' âlimleri büyük günâhın ta'rîfinde ihtilâf etmişlerdir. Bir kısmı : Şerîatte haddi (ta'yin edilmiş bir cezâsı) bulunan şeydir, derken; onlardan; kitâb ve sünnette hakkında tehdîd bulunan şeydir, diyenler de vardır. Başka ta'rîfleri de yapılmıştır.

Ebu'l-Kâsım Abdülkerîm İbn Muhammed, meşhûr «Şerhu'l-Kebîr» in; şehâdetler bölümünde şöyle demiştir : Sahâbe ve onlardan sonra gelenler büyük günâh ve büyük günâhlarla küçük günâhlar arasındaki fark konularında ihtilâf etmişlerdir. Büyük günâhın açıklanmasında sahâbeden bazıları şu görüşleri serdetmişlerdir :

1 — Büyük günâh; haddi (ta'yîn edilmiş bir cezâyı) gerektiren suçtur.

2 — Büyük günâh; kitâb ve sünnetin ifâdesiyle yapan kimseye, şiddetli tehdîd vârid olan mâ'siyettir. Bu da onlar hakkında çokça bulunur. Bu görüş birinciye yakındır. Fakat bu ikincisi, büyük günâhın tefsîrinde zikrettiklerine daha uygundur.

3 — İmâm'ul-Harameyn «el-İrşâd» adlı eserinde ve başkaları şöyle derler : Büyük günâh; onu işleyenin dine az aldırış ettiğini ve diyânetinin zayıf olduğunu gösteren her suçtur ve bu, o günâhı işleyenin adâlet sıfatını ortadan kaldırır.

4 — Kâdî Ebu Saîd el-Harevî'nin zikrettiğine göre; büyük günâh; kitâbda «harâmlığına dâir nass bulunan her fiil, öldürme ya da bir başka cezâyı gerektiren her ma'siyet, hemen yapılması emredilen her farzın terkedilmesi; şâhidlik, rivâyet ve yemînde yalan söylemektir.»

Kâdî Ebu Saîd şöyle devâm eder : Kâdî er-Rûyânî tafsîlâtlı bilgi verir ve der ki : Büyük günâhlar yedidir : Bir kimseyi haksız yere öldürmek, zinâ, livâta (homoseksüellik), içki içmek, hırsızlık yapmak, bir malı zorla almak, zinâ iftirâsında bulunmak. «eş-Şâmil» adlı eserinde de bu sayılan yediye; yalan şâhidliği ilâve eder. «el-İdde» isimli kitâbın müellifi bunlara «faiz yemek, ramazân'da özürsüz olarak oruç yemek, lüzûmsuz yemîn etmek akrabâlarıyla ilgiyi kesmek, ana babaya âsî olmak, harpten kaçmak, yetîmin malını yemek, ölçü ve tartıda haksızlık etmek, özürsüz olarak namazı vaktinden önce kılmak veya vaktinden sonraya bırakmak, haksız yere bir müslümanı dövmek, kasden Hz. Peygamber'e isnâd ederek yalan söz söylemek, Rasûlullah (s.a.) ın ashâbına sövmek, özürsüz olarak şâhidlikten kaçmak (şehâdeti gizlemek), rüşvet almak, erkeklerle kadınlar arasında söz götürmek, sultânın yanında jurnalcilik yapmak, zekât vermemek, gücü yettiği halde iyiliği emredip kötülükten sakındırmamak, öğrendikten sonra Kur'an'ı unutmak, bir hayvanı ateşte yakmak, sebepsiz olarak bir kadının kocasından çekinmesi (ve onunla cinsî temasta bulunmaktan kaçınması), Allah'ın rahmetinden ümîdini kesmek ve Allah'ın mekrinden emîn olmak.» diye ilâveler yapar. Âlimlere ve hâfızlara dil uzatmanın da büyük günâhlardan olduğu söylenir. Zıhar (karısına : Sen bana nisbetle anam gibisin demek), domuz eti yemek ve zarûret durumu olmaksızın ölü eti yemek de büyük günâhlardandır. Râfiî : Bu huylardan bazısı hakkında duraklamak ve büyük günâh olduklarından şüphe etmek mümkündür, demiştir.

Ben de derim ki : Büyük günâhlar hakkında bazı kimseler müstakil eserler te'lîf etmişlerdir. Bunlardan şeyhimiz Hâfız Ebu Abdullah ez-Zehebî, yetmiş kadar büyük günâhı toplayan bir eser te'lîf etmiştir. Şâyet; büyük günâh; hakkında Allah Teâlâ'nın ateş (cehennem azâbı) teh-

dîdinde bulunduğu şeylerdir, denilirse —ki İbn Abbâs ve başkaları böyle söylemişlerdir— büyük günâhlar içerisinde birçok şey toplanabilir. Ama; Allah'ın yasakladığı her şey büyük günâhtır, denilirse bunlar gerçekten pek çoktur. En doğrusunu Allah bilir.

وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ۚ لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُوا ۖ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ ۚ وَاسْأَلُوا اللَّهَ مِن فَضْلِهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٣٢﴾

32 — Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri özlemeyin. Erkeklere kazandıklarından bir pay vardır. Kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır. Allah'ın fazlından ve lutfundan isteyin. Muhakkak ki Allah, her şeyi çok iyi bilendir.

Kadının Mülkiyet Hakkı

İmâm Ahmed diyor ki : Bize Süfyân'ın... Mücâhid'den naklettiğine göre Ümmü Seleme şöyle demiştir : «Ey Allah'ın Rasûlü, erkekler gazâya gidiyor. (Allah yolunda muhârebe ediyor), biz gazâ etmiyoruz, bize mîrâsın yarısı (onların aldıklarının yarısı) oluyor. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri özlemeyin.» âyetini indirdi.

Hadîsi Tirmizî de İbn Ömer'den rivâyet etmiştir. Süfyân... Ümmü Seleme'den nakletti ki; o, şöyle demiştir : Ben; ey Allah'ın Rasûlü... dedim. Sonra râvî hadîsin tamâmını zikreder. Hadîsi zikreden Tirmizî, daha sonra garîb olduğunu söylemiştir... İbn Ebu Hâtim, İbn Cerîr, İbn Merdûyeh ve Müstedrek'inde Hâkim, hadîsi Sevrî kanalıyla... Mücâhid'den rivâyet ederler ki Ümmü Seleme şöyle demiştir : Ey Allah'ın Rasûlü, biz harbetmiyoruz ki şehîd olalım, mîrâsı da ikiye bölmüyoruz? (erkeklerin aldığı kadar mîrâs alamıyoruz). Bunun üzerine «Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri özlemeyin. Erkeklere, kazandıklarından bir pay vardır. Kadınlara da; kazandıklarından bir pay vardır.» ve : «Sizlerden; gerek erkek olsun, gerek dişi olsun; çalışanın işini boşa çıkarmam.» (Âl-i İmrân, 195) âyetleri nâzil oldu.

İbn Ebu Hâtim sonra şöyle der; hadîsi bu lâfızla Süfyân İbn Uyeyne İbn Ebu Necîh'den rivâyet etmiştir. Hadîsi Yahyâ el-Kattân ve Vekî'

İbn el-Cerrâh, Sevrî'den ve İbn Ebu Necîh'den, onlar da Mücâhid'den, o da Ümmü Seleme'den rivâyet etmişlerdir. Hadîsin bir benzeri Mukâtil İbn Hayyân ve Husayf'dan da rivâyet edilmiştir.

İbn Cerîr'in İbn Cüreyc kanalıyla rivâyetine göre; İkrime ve Mücâhid, âyetin Ümmü Seleme hakkında nâzil olduğunu söylemişlerdir.

Abdürrezzâk rivâyet ediyor : Bize Ma'mer'in naklettiğine göre; Mekke halkından bir şeyh şöyle demiştir : Bu âyet-i kerîme, kadınların; keşki biz de erkek olaydık da onların cihâdda bulunduğu gibi biz de cihâd edebilseydik ve Allah yolunda gazâda bulunabilseydik, demeleri üzerine nâzil olmuştur.

Yine İbn Ebu Hâtim diyor ki : Bize Ahmed İbn Kâsım İbn Atiyye'nin... İbn Abbâs'tan naklettiğine göre o «Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri özlemeyin. Erkeklere, kazandıklarından bir pay vardır. Kadınlara da; kazandıklarından bir pay vardır.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Bir kadın Rasûlullah (s.a.) a gelerek : Ey Allah'ın Rasûlü, erkeklere iki kadının hissesi kadar hisse var, iki kadının şâhidliği bir erkeğin şâhidliği sayılıyor. Biz yaptığımız işlerde de böyle miyiz? Bir kadın bir iş yaptığında (güzel bir amel işlediğinde) ona bir sevâbın yarısı mı yazılacak? diye sordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri özlemeyin.» âyetini indirdi. Yani bu, Benim adâletimdir ve bunu Ben yaptım.

«Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri özlemeyin.» âyeti hakkında Süddî şöyle diyor : Erkekler; mîrâsın paylaşılmasında bize nasıl ki iki pay ayrılıyorsa, ecir ve mükâfatta da kadınların ecirlerinin iki mislinin bizim olmasını isterdik, dediler. Kadınlar da; şehîd düşen erkeklerin ecri gibi bir ecrin bizim için de olmasını isterdik, biz harbedemiyoruz. Fakat bizim üzerimize harbetmek farz kılınsaydı biz de harbederdik, dediler. Allah Teâlâ bunu kabul etmedi ve : «Benim fazlımdan isteyin, dünya malıyla değil.» buyurdu.

Bu hadîsin bir benzeri Katâde'den de rivâyet edilmiştir.

«Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri özlemeyin.» âyeti hakkında Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder : Kişi; falanca adam ve âilesinin sahip olduğu mal keşki benim olaydı, diyerek temennî ve özlemde bulunmasın. Allah Teâlâ işte bunu yasaklamıştır. Yalnızca Allah'ın lutfundan istenmelidir.

Muhammed İbn Sîrîn, Hasan, Dahhâk ve Atâ da bunun bir benzerini söylemişlerdir. Âyetin zâhirinden de bu anlaşılmaktadır. Bu görüşe şu sahîh hadîsle karşı çıkılamaz : İki kişi hakkında hased yoktur : Allah, bir adama mal ve bu malı hak yolda tüketmek imkânı vermiştir. Başka bir adam der ki : Benim falan adam kadar malım olsaydı da ben de onun yaptığı gibi yapsaydım. İşte bu ikisi ecirde eşittirler. Zîrâ bu âyette, yasaklananın dışında bir şeydir. Hadîs, misâl olarak alınan ni-

metin bir mislini temennî etmeye mahsustur. Âyette ise gösterilen nimetin kendisinin (aynının) temennîsi söz konusudur. Allah Teâlâ «Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri özlemeyin.» buyuruyor ki burada; dünya işlerinde Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri özlemeyin, anlamı kastedilmektedir. Ancak Ümmü Seleme ve İbn Abbâs hadîslerinin delâletiyle dinî işlerde de bu, böyledir. Atâ İbn Ebu Rebâh da şöyle demiştir : Bu âyet falan kişiye âit bir şey temennî etmek ve kadınların erkek olup ta harbetmeyi temennî etmelerini yasaklama sadedinde inmiştir. Haberi İbn Cerîr rivâyet etmiştir.

Allah Teâlâ «Erkeklere; kazandıklarından bir pay vardır. Kadınlara da; kazandıklarından bir pay vardır.» buyuruyor. Her birine ameline göre karşılık ve mükâfât vardır. Eğer yaptığı hayır ise; karşılığı hayır; yaptığı kötülük ise; karşılığı da öyledir. Bu tefsîr İbn Cerîr'e âittir.

Burada mîrâsın kastedildiği de söylenmiştir. Buna göre; anlam şöyle olacaktır : Herkes, ölüye yakınlığına göre mîrâs alacaktır. Bu açıklamayı Tirmizî İbn Abbâs'tan rivâyet etmiştir.

Sonra Allah Teâlâ onlara uygun gelen husûsu göstererek : «Allah'ın fazlından ve lutfundan isteyin.» buyuruyor. Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri özlemeyin. Zîrâ bu, kesinleşmiş bir husûstur, bu konudaki özlem bir fayda sağlamaz. Ama Benim fazlımdan isteyin ki, size vereyim. Zîrâ ben cömertim ve bol bol veririm.

Tirmizî ve İbn Merdûyeh'in Hammâd İbn Vâkıd kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan naklettiklerine göre; o, şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular : Allah'tan fazlını isteyin. Zîrâ Allah kendisinden istenmesini sever. İbâdetin en afdalı bolluğu beklemektir.

Tirmizî devâmla; hadîsi Hammâd İbn Vâkıd da rivâyet etmiştir. Ama o, hâfız değildir, der. Hadîs Ebu Nuaym tarafından... Hakîm İbn Cebr'den, o da birisinden, o da Rasulullah'tan şeklinde bir isnâdla rivâyet edilmiştir. Ebu Nuaym'ın hadîsi, daha sahîh görünmektedir. Aynı hadîsi İbn Merdûyeh de Vekî' kanalıyla İsrâîl'den rivâyet etmiştir. Yine İbn Merdûyeh Kays İbn Rebî' kanalıyla... İbn Abbâs'tan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Allah'ın fazlından isteyin. Zîrâ Allah, kendisinden istenilmesini sever. Kulların Allah'a en sevgili olanı; ferahlığa çıkmayı (gam ve kederden kurtulmayı) bekleyenidir.

Sonra Allah Teâlâ : «Muhakkak ki Allah, her şeyi çok iyi bilendir.» buyuruyor. Allah, dünyayı hakkedeni iyi bilir de ona dünyalık (ona dünyadan) verir. Fakîrliği hakkedeni iyi bilir de; ona fakîrlik verir. (onu fakîrleştirir). Yine Allah Teâlâ, âhireti hakkedeni de iyi bilir ve ameline göre ona takdîrde bulunur. Kimin yalnız bırakılmayı hakkettiğini bilir de; onu hayır işlerinde bulunmaktan ve sebeblerinden mahrûm bırakır. İşte bunun için Allah Teâlâ : «Muhakkak ki Allah, her şeyi çok iyi bilendir.» buyurmuştur.

وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَالَّذِينَ عَقَدَتْ
أَيْمَانُكُمْ فَآتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ﴿٣٣﴾

33 — Ana-babanın ve akrabânın geriye bıraktıklarından her birine vârisler kıldık. Yeminlerinizin bağladığı kimselere hisselerini verin. Muhakkak ki Allah; her şeye şâhid olandır.

İbn Abbâs, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Ebu Sâlih, Katâde, Zeyd İbn Eslem, Süddî, Dahhâk, Mukâtil İbn Hayyân ve başkaları; âyetteki (موالى) kelimesinden; vârislerin kastedildiğini söylemişlerdir. İbn Abbâs'tan gelen bir rivâyete göre ise, bunlar asaba (ölenin, baba tarafından akrabâları) dır. İbn Cerîr «Arapların amca oğluna «mevlâ» dediklerini kaydeder.

(.....)

«Ana-babanın ve akrabânın geriye bıraktıkları» kavliyle; kişinin ana-babasının ve akrabâlarının bıraktığı mîrâs kastedilmektedir. Buna göre te'vîl, şöyle olacaktır : Ey insanlar, hepiniz için asaba kıldık. Bunlar ana-baba ve akrabâlarının bıraktıklarına mîrâsçı olacaklardır.

Allah Teâlâ : «Yeminlerinizin bağladığı kimselere hisselerini verin.» buyuruyor. Sağlam yeminlerle anlaştığınız (karşılıklı yeminleştiğiniz) kimselere; sağlam, kuvvetli yeminlerinizde va'dettiğiniz gibi mîrâstan hisselerini verin. Bu söz ve anlaşmalarınızda aranızda şâhid Allah'tır. Bu; İslâm'ın başlangıcında vardı (mevcûddu). Sonra neshedildi ve (daha önce) ahitleştikleri kimselere karşı sözlerinde durmaları emredildi. Ancak bu âyetin inmesinden sonra benzer bir anlaşma yapmamaları da emrolundu.

Buhârî diyor ki : Bize Salt İbn Muhammed'in... Saîd İbn Cübeyr'den rivâyetine göre İbn Abbâs âyetteki (موالى) kelimesini vârisler diye tefsîr etmiş «Yeminlerinizin bağladığı kimseler» kısmı hakkında da şöyle demiştir : Muhâcirler Medîne'ye geldiklerinde bir muhâcir ansârdan birine, kendi akrabâlarından önce vâris oluyordu. Bu, Rasûlullah (s.a.) ın onlar arasında te'sîs etmiş olduğu kardeşlikten kaynaklanıyordu. «Ana-babanın ve akrabâların geriye bıraktıklarından her birine vârisler kıldık.» âyeti nâzil olunca; bu, neshedildi ve sonra Allah Teâlâ : «Yeminlerinizin bağladığı kimselere hisselerini verin.» buyur-

du. Burada kastedilen hisse onlara yardım ve nasîhattır. Böylece mîrâs kalkmış oldu ve onlara sadece vasiyette bulunuldu.

(.....)

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ebu Saîd el-Eşecc'in... Saîd İbn Cübeyr' den naklettiğine göre; İbn Abbâs «Yemînlerinizin bağladığı kimselere...» âyeti hakkında şöyle demiştir : Muhâcirler Medîne'ye geldiklerinde, muhâcir ansâra kendi akrabâlarından önce mîrâsçı oluyordu. Bu, Allah Rasûlü'nün aralarında kurmuş olduğu kardeşlikten dolayı idi. Ancak «Ana-babanın ve akrabânın geriye bıraktıklarından her birine vârisler kıldık.» âyeti inince; kaldırıldı. Sonra Allah Teâlâ : «Yemînlerinizin bağladığı kimselere hisselerini verin.» buyurdu.

Yine İbn Ebu Hâtim rivâyet ediyor : Bize Hasan İbn Muhammed İbn es-Sabâh'ın... Atâ'dan naklettiğine göre; İbn Abbâs «Yemînlerinizin bağladığı kimselere hisselerini verin.» âyeti hakkında şöyle demiştir : İslâm'dan önce bir adam, bir başkasıyla karşılıklı olarak anlaşır (akid yapar) ve derdi ki : Ben sana vâris olayım, sen de bana vâris ol. Kabîleler de bu şekilde anlaşırlardı. Rasûlullah (s.a.) : Câhiliyye devrinde olup ta İslâm'ın ulaştığı zaman yapılan her yemîn ve akdi İslâm ancak sağlamlaştırır, kuvvetlendirir. İslâm döneminde ise (câhiliyyet devrinden kalma) ne akid ne de yemîn vardır. Bunları, «Hısımlar Allah'ın kitâbına göre birbirine, daha yakındır.» (Enfâl, 75) âyeti kaldırmıştır, buyurdular.

Saîd İbn el-Müseyyeb, Mücâhid, Atâ, Hasan el-Basrî, Saîd İbn Cübeyr, Ebu Sâlih, Şa'bî, Süleyman İbn Yessâr, İkrime, Süddî, Dahhâk, Katâde ve Mukâtil İbn Hayyân'dan nakledildiğine göre; «Yemînlerinizin bağladığı kimseler» kavlinden maksad; karşılıklı yemînleşenlerdir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Affân'ın... İbn Abbâs'tan merfû' olarak naklettiğine göre; şöyle buyurulmuştur : Câhiliyyet devrinde olan yemîni İslâm ancak kuvvetlendirir.

İbn Cerîr diyor ki : Bize Ebu Küreyb'in... değişik iki kanaldan olmak üzere İbn Abbâs'tan naklettiğine göre Rasûlullah (s.a.) : Câhiliyyet devrinde olan her yemîni İslâm ancak kuvvetlendirir. Benim kırmızı develerim olsaydı, Dâru'n-Nedve'de yapılan yemîni bozmam beni sevindirmezdi, buyurmuşlardır. Hadîsin lafzı İbn Cerîr rivâyetidir. Yine İbn Cerîr der ki : Bana Ya'kûb İbn İbrâhîm'in... Abdurrahmân İbn Avf'dan naklettiğine göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Mutayyiblerin —Bunlar kendilerine mutayyib ismi vermişlerdi. Zîrâ zayıfa yardım etmek, haklıya hakkını teslîm etmek onlara hoş gelirdi. Ya da yemînlerinden önce ellerini hoş koku bulunan bir kaba daldırırlardı. Bununla yemînlerinin daha sağlam olacağına inanırlar ve yemînlerini böylece pekiştirirlerdi— yemîninde, amcalarının yanında küçük bir çocuk olarak bulundum. Kırmızı develerim olsa da bu yemînden dön-

mek istemezdim. Zührî'nin rivâyetine göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : İslâm, bulduğu, karşılaştığı bir yemîni ancak pekiştirir. Râvî devâmla şöyle der : İslâm devrinde ise yemîn yoktur. Rasûlullah (s.a.) Kureyş ile ansârı birbirine kaynaştırmış, birbirlerini sevdirmişti. Hadîsi İmâm Ahmed de Bişr İbn Mufaddal kanalıyla Zührî'den rivâyet etmiştir.

Yine İbn Cerîr'in Ya'kûb İbn İbrâhîm kanalıyla... Kays İbn Âsım'dan rivâyetine göre; o, Rasûlullah (s.a.) a yemînden sormuştu. Efendimiz şöyle buyurdular : Câhiliyye devrinde olan yemînlerinize yapışınız (sarılınız ve koruyunuz). İslâm döneminde ise yemîn yoktur. Hadîsi İmâm Ahmed de Hüşeym'den nakletmiştir.

(.....)

Bize Ebu Küreyb'in... Amr İbn Şuayb'dan, onun babasından, onun da dedesinden rivâyetine göre; o şöyle demiştir : Mekke'nin fetsi senesi Rasûlullah (s.a.) insanlar arasında kalktı ve hutbe îrâd ederek : Ey insanlar, câhiliyye devrinde yapılmış yemînleri, İslâm ancak kuvvetlendirir. İslâm devrinde ise yemîn yoktur, buyurdular.

(.....)

İmâm Ahmed diyor ki : Bize Hüşeym... Kays İbn Âsım'dan rivâyet etti ki; o, Rasûlullah (s.a.) a yemîni sormuş. Efendimiz de : Câhiliyye devrinde olan yemîne sarılınız (onu koruyunuz). Ama İslâm döneminde yemîn yoktur, buyurmuş. Hadîsi Şu'be de Muğîre'den —ki bu zât İbn Miksem'dir — o da babasından rivâyet etmiştir.

Muhammed İbn İshâk diyor ki : Dâvûd İbn Husayn'dan rivâyet edildiğine göre; o, şöyle demiştir : Ümmü Sa'd Bint Sa'd İbn er-Rebî'e, torunu Mûsâ İbn Sa'd ile birlikte (Kur'an) okuyordum. Ümmü Sa'd, Hz. Ebubekir'in yanında kalmış bir yetîm kız idi. Kendisine «Yemînlerinizin bağladığı kimselere...» âyetini okuduğumda âyeti (والذين عاقدت ايمانكم)şeklinde okumuştum. O; hayır, dedi. (والذين عقدت ايمانكم) şeklinde olacaktır. Bu âyet Ebubekir ve oğlu Abdurrahmân hakkında nâzil oldu. Abdurrahmân müslüman olmamış (müslüman olmak istememiş) Ebubekir de onu vâris kılmayacağına yemîn etmişti. Kılıç zoruyla müslüman olmaya mecbûr bırakılıp da müslüman olunca, Allah Teâlâ ona da hissesini vermeyi emretti.

Hadîsi İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir. Ancak bu; garîb bir sözdür. Sahîh olan birinci olarak serdettiğimiz görüştür. Buna göre; İslâm'ın başlangıcında yemîn ile birbirine mîrâsçı oluyorlardı. Sonra bu kaldırılmış, fakat daha önce yapılan yemînlerin hükmü kaldırılmamış, geçerli sayılmıştır. Zîrâ onlar; yapmış oldukları ahid ve yemînlere sâdık kalmakla emrolunmuşlardı. Sahâbenin bundan önce yapmış oldukları ahid ve yemînler, daha önce Cübeyr İbn Mut'im ve sahâbeden başkala-

rının hadîslerinde geçmişti. Şöyle ki; bu husûsta efendimiz : İslâm döneminde yemîn yoktur. Ancak câhiliyye devrinde yapılan yemînleri İslâm kuvvetlendirir, buyurmuşlardı.

Bu, hâlen de yemîn ile kişilerin birbirine vâris olacağı görüşünde olanların fikirlerini çürüten bir ifâdedir. Nitekim Ebu Hanîfe ve ashâbı'nın mezhebi böyledir. Bu, İmâm Ahmed İbn Hanbel'den de rivâyet edilmiştir. Ancak sahîh olan görüş, Cumhûr'un görüşüdür. Mâlik, Şâfiî ve kendisinden gelen rivâyetlerin meşhûr olanında İmâm Ahmed de bu görüştedirler. Buna göre; Allah Teâlâ «Ana-baba ve akrabaların geriye bıraktıklarından her birine vârisler kıldık.» buyurmuştur ki; burada kastedilenler, diğer insanlar değil, kişinin ana-babasından ve akrabâlarından kendisine vâris olan yakınlarıdır. Nitekim Buhârî ve Müslim'de İbn Abbâs'tan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîf'te Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Farzları (hisseleri) ehline (sahiplerine) veriniz. «Yemînlerinizin bağladığı kimseler» e gelince; bu âyetin inmesinden önce yeminlerinizin bağladığı kimseler varsa, işte bunlara da hisselerini verin. Bundan sonra yapılacak yemînlerin bu konuda hiç te'sîri olamaz.

Bu âyetin gelecekteki yemînleri kaldırdığı, bununla birlikte geçmişte de hükmünün geçerli olduğu ve geçmişte olan yemînlerle mîrâsçı olunmayacağı da söylenmiştir. Nitekim İbn Ebu Hâtim, bu konuda şöyle demektedir : Bize Ebu Saîd el-Eşecc'in... İbn Abbâs'tan naklettiğine göre; o, «hisselerini verin» âyeti hakkında şöyle demiştir : Onlara yardım ve nasîhattan ibâret olan hisselerini verin. Onlara vasiyette bulunulur, ama mîrâs bitmiştir. Hadîsi İbn Cerîr de Küreyb'den, Ebu Üsâme'den rivâyet etmiştir. Bu görüşün benzeri Mücâhid ve Ebu Mâlik'ten de rivâyet edilmiştir.

«Yemînlerinizin bağladığı kimselere hisselerini verin.» âyeti hakkında Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder : Kişi, başka birisiyle; hangimiz ölürsek kalanımız ona mîrâsçı olacaktır, şeklinde anlaşırdı (akid yapardı). Allah Teâlâ : «Akrâba olanlar, Allah'ın kitâbında (öteki) mü'minlerden ve muhâcirlerden birbirilerine daha yakındırlar. Dostlarınıza yapacağınız uygun bir (vasiyyet) başkadır. Bu, kitâbda yazılmıştır.» (Ahzâb, 6) âyetini indirerek; daha önce anlaşmış olduğu dostları için malının üçte birinden vasiyette bulunmasının câiz olduğunu —ki bu da bilinen bir şeydir— bildirdi.

Seleften bir çoğu bu âyetin : (Ahzâb, 6) âyeti ile mensûh olduğunu ifâde etmişlerdir.

Saîd İbn Cübeyr «Yemînlerinizin bağladığı kimselere hisselerini verin.» âyetinin tefsîrinde; mîrâstan hisselerini verin, demiş ve şöyle anlatmıştır : Hz. Ebubekir bir köle ile anlaşmış (akid yapmış) ve onu vâris kılmıştı. Hadîsi İbn Cerîr rivâyet etmiştir.

Saîd İbn el-Müseyyeb'den rivâyetle Zührî şöyle der : Bu âyet, ken-

di çocuklarının dışındaki kişileri evlâd edinen ve onları mîrâsçı kılanlar hakkında nâzil olmuştur. Allah, onlar hakkında bu âyeti indirmiş ve böyle kimselere vasiyyetten bir hisse vererek mîrâsı akrabâdan olanlara ve asabaya döndürmüştür. Böylece Allah Teâlâ onların, kendi neseblerine geçirdikleri ve oğul edindikleri kimselerden mîrâs iddiâsında bulunanların isteklerini kabul etmemiş, onlara sadece vasiyyetten bir pay ayırmıştır. Haberi İbn Cerîr rivâyet etmiştir.

Böylece İbn Cerîr «Onlara hisselerini verin.» âyetinden; yardım ve nasîhattan ibâret hisselerini verin, anlamı çıkarmış, mîrâstan hisselerini verin, anlamının kastedilmediğini söylemiştir ki, buna göre âyet mensûh değildir. Ayrıca bunun, daha önce var olup da sonradan kaldırıldığına da delâlet etmez. Bilakis âyet; sadece yardım ve nasîhat üzere aktedilmiş yemînlere sadakat gösterilmesi gerektiğine delâlet eder. O halde âyet mensûh değil, muhkemdir.

İbn Cerîr'in söylediği bu söz şüphelidir. Zîrâ yapılmış yemînlerden karşılıklı yardımlaşma üzre olanları olduğu gibi, mîrâs konusunda yapılmış olanları da vardı. Nitekim seleften bu konuda bir çok rivâyetler nakledilmiştir. Ve yine İbn Abbâs'ın söylediğine göre; muhâcir, akrabâlarından önce ansâra varis oluyordu sonra bu hüküm kaldırılmıştır. O halde İbn Cerîr bu âyetin neshedilmediğini ve muhkem olduğunu nasıl söyler? En doğrusunu Allah bilir.

اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ وَبِمَا أَنفَقُوا مِنْ
أَمْوَالِهِمْ ۚ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ ۚ وَاللَّاتِي
تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ ۖ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ
فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا ﴿٣٤﴾

34 — Erkekler, kadınlar üzerine hâkimdirler. Çünkü Allah kimini kiminden üstün kılmıştır. Hem de erkekler, mallarından infâk etmektedirler. İyi kadınlar; itaâtlı olan ve Allah'ın kendilerini korumasına karşılık, kendileri de gizliyi koruyanlardır. Serkeşlik etmelerinden endîşelendiğiniz kadınlara öğüt verin, kendilerini yataklarında yalnız bırakın, (yine uslanmazlarsa) dövün, size itâat ederlerse

aleyhlerinde bir yol aramayın. Muhakkak ki Allah, Aliyy ve Kebîr olandır.

Âilede Hâkimiyyet Erkeğindir

Allah Teâlâ : «Erkekler kadınlar üzerine hâkimdirler.» buyuruyor. Erkek kadın üzerine hâkimdir, onun reîsidir. Büyüğüdür, onun üzerinde hâkimdir ve eğrildiği zamanlarda onu terbiye edicidir. «Çünkü Allah kimini kiminden üstün kılmıştır.» Zîrâ erkekler kadınlardan daha üstündürler. Erkek, kadından daha hayırlıdır. Bunun içindir ki; peygamberlik erkeklere mahsûstur. Peygamber efendimizin; işlerinin idâresini kadınlara veren bir kavim, aslâ kurtuluşa ermeyecektir, sözü gereğince; en büyük hükümrânlık (idârecilik) da erkeklere âittir. Hadîsi Buhârî, Abdurrahmân İbn Ebu Bekr'den o da babasından rivâyet etmiştir. Hâkimlik makâmı ve buna benzer makâmlar da böyledir.

Allah Teâlâ «Hem de erkekler, mallarından infâk etmektedirler.» buyurmaktadır. Erkek mehir ve geçim için; Allah'ın kitâbında ve peygamberinin sünnetinde kadınlar için üzerlerine yüklemiş olduğu külfetler sebebiyle; mallarından infâkta bulunmaktadırlar. O halde, erkek haddi zâtında kadından üstündür, erkek için kadın üzerinde bir fazlalık ve üstünlük sözkonusudur. O halde erkeğin kadınlara hâkim olması uygun düşmektedir. Nitekim Allah Teâlâ bir âyet-i kerîme'de : «Erkekler onların üzerinde bir dereceye sahiptirler.» (Bakara, 228) buyurmuştur.

İbn Abbâs'tan rivâyetle «Erkekler kadınlar üzerine hakimdirler.» âyet-i kerîme'si hakkında, Ali İbn Ebu Talha şöyle demektedir : Burada erkeklerin, kadınların emîrleri olduğu kastedilmektedir. Erkek kendisine itâatı emrettiğinde, kadının üzerine düşen ona itâat etmektir. Kadının itâati ise, kocasına karşı iyi davranması ve onun malını korumasıdır. Mukâtil, Süddî ve Dahhâk da böyle söylemişlerdir.

Hasan el-Basrî şöyle diyor : Bir kadın Hz. Peygambere gelerek kocasının kendisini tokatlamasından şikâyet etti. Rasûlullah (s.a.) da kısas yapılmasını bildirdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Erkekler kadınlar üzerine hâkimdirler.» âyetini indirdi ve kısas yapılmadı. Hadîsi, İbn Cerîr ve değişik kanallardan İbn Ebu Hâtim rivâyet etmişlerdir. Hadîsi Katâde, İbn Cüreyc ve Süddî de mürsel olarak rivâyet ederler. Hepsini İbn Cerîr zikretmiştir. Hadîsi müsned olarak ve değişik bir yönden rivâyet eden İbn Merdûyeh, şöyle demektedir : Bize Ahmed İbn Ali en-Neseî'nin... Hz. Ali'den rivâyetine göre o şöyle demiştir : Ansârdan bir adam hanımını Rasûlullah (s.a.) a getirdi. Kadın : Ey Allah'ın Rasûlü, kocam ansârdan falân oğlu falândır. Beni dövdü ve yüzümde iz bıraktı, diye şikâyette bulundu. Allah Rasûlü : Buna hakkı yok, buyurdular. Allah Teâlâ da : «Erkekler, kadınlar üzerine hâkimdirler.» âye-

tini indirdi. Yani terbiye konusunda erkekler kadınlar üzerine hâkimdirler. Allah Rasûlü (s.a.) : Sen bir iş istedin, ama Allah onun gayrısını murâd etti, buyurdular.

Bu âyet-i kerîme hakkında Şa'bî şöyle diyor : «Erkekler kadınlar üzerine hâkimdirler. Çünkü Allah, kimini kiminden üstün kılmıştır. Hem de erkekler, mallarından infâk etmektedirler.» Erkeklerin mallarından yapmış oldukları bu infâk, kadınlara vermiş oldukları mehirdir. Görmez misin şâyet erkek kadına zinâ isnâdında bulunursa, onunla la'netleşir. Ama kadın erkek hakkında böyle bir iddiâda bulunursa sopa cezâsı ile tecziye edilir.

Allah Teâlâ buyuruyor : «(Kadınlardan) iyi olanlar, —İbn Abbâs ve bir çoklarına göre (kocalarına)— itâatli olan ve... kendileri de gizliyi koruyanlardır.»

Süddî ve başkaları bu âyetin tefsîrinde : Kocasının yokluğunda nefsini ve kocasının malını koruyanlardır, demişlerdir.

Allah Teâlâ : «Allah'ın kendilerini korumasına karşılık...» buyurmaktadır ki; korunmuş olan ancak Allah'ın koruduğudur.

İbn Cerîr diyor ki : Bize Müsennâ'nın... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Kadınların en hayırlısı odur ki; ona baktığın zaman seni sevindirir, ona bir şey emrettiğinde sana itâat eder, yanında olmadığın zaman senin için nefsini ve malını korur. Sonra Allah Rasûlü : «Erkekler kadınlar üzerine hâkimdirler...» âyetini okudular. Hadîsi İbn Ebu Hâtim de rivâyet etmiştir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Yahyâ İbn İshâk'ın... Abdurrahmân İbn Avf'dan rivâyetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular : Kadın beş vakit namazını kıldığında, ramazân'da orucunu tuttuğunda, namusunu koruduğunda ve kocasına itâat ettiğinde, kendisine; «hangi kapısından istersen cennete gir» denilir.

Hadîsi bu kanaldan rivâyetinde İmâm Ahmed tek kalmıştır.

Allah Teâlâ : «Serkeşlik etmelerinden endîşelendiğiniz kadınlara öğüt verin.» buyuruyor. Âyette geçen (نشوز) kelimesi yükselmek anlamındadır. Serkeşlik eden kadın ise, kocasına üstünlük taslayan, onun emrini yerine getirmeyen, ondan yüz çeviren ve ona kızan (buğz eden) kadındır. Ne zaman ki, kadında serkeşlik alâmetleri belirirse; erkek, ona nasîhat etsin ve bu isyânına karşılık Allah'ın azâbıyla korkutsun. Muhakkak ki Allah Teâlâ; kocanın hakkını onun üzerine vâcip kılmış itâatini emretmiş ve erkeğin onun üzerine üstünlüğü, fazîleti sebebiyle ona âsî gelmesini harâm kılmıştır. Rasûlullah (s.a.) : Bir kimseye başka birine secde etmesini emredecek olsaydım, üzerindeki hakkının büyüklüğünden dolayı kadının kocasına secde etmesini emrederdim, buyurmuşlardır. Buhârî'nin Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :

إِذَا دَعَا الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ إِلَى فِرَاشِهِ فَأَبَتْ فَبَاتَ غَضْبَانَ عَلَيْهَا لَعَنَتْهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تُصْبِحَ

Erkek karısını yatağına çağırır da; kadın bundan yüz çevirirse ve kocası ona kızarak yatarsa sabah oluncaya kadar melekler, o kadına la'net ederler.

Hadîsi Müslim de rivâyet etmiştir. Ancak onun lafzı şöyledir : Kadın kocasının yatağından ayrı olarak geceledîğinde; sabaha kadar melekler ona la'net ederler. İşte bunun içindir ki; Allah Teâlâ : «Serkeşlik etmelerinden endîşelendiğiniz kadınlara öğüt verin.» buyurmuştur.

Allah Teâlâ : «Kendilerini yataklarında yalnız bırakın.» buyuruyor. İbn Abbâs'tan naklen Ali İbn Ebu Talha onları yalnız bırakmanın kendileriyle cinsî temâsta bulunmamak, aynı yatakta yatmakla birlikte onlara sırtını dönmek olduğunu söyler. Birçokları böyle söylemiş, içlerinde Süddî, Dahhâk, İkrime ve kendisinden gelen rivâyetlerden birinde, İbn Abbâs'ın bulunduğu diğer bazıları ise; onlarla konuşmaması ve sohbet etmemesini de eklemişlerdir.

İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha şöyle diyor : Kadına nasîhat eder. Kabul ederse ne âlâ, yoksa onu yatağında yalnız bırakır ve nikâhını terketmeksizin onunla konuşmaz. Bu ise kadına elbette ağır gelir.

Mücâhid, Şa'bî, İbrâhîm, Muhammed İbn Kâ'b, Miksem ve Katâde yalnız bırakmanın; onunla birlikte yatmamak olduğunu, söylemişlerdir.

Ebu Dâvûd der ki : Bize Mûsâ İbn İsmâîl'in... Ebu Hurre'den, onun da amcasından rivâyetinde Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Eğer onların serkeşliklerinden korkarsanız, onları yatakta yalnız bırakınız. Hamınâd burada Rasûlullah (s.a.) ın nikâhı (cinsî temasta bulunmayı) kasdettiğini söyler.

Ebu Dâvûd Sünen'inde ve İmâm Ahmed'in Müsned'inde Muaviye İbn Hayde'den nakledildiğine göre; o : Ey Allah'ın Rasûlü, bizden birinin karısının hakkı nedir? diye sormuştu. Allah Rasûlü bunu şöyle cevaplandırdılar : Yediğinden yedireceksin, giydiğinden giydireceksin, yüzüne vurmayacaksın, çirkin olduğunu söylemeyeceksin ve onu sadece evde yalnız bırakacaksın.

Allah Teâlâ : «Onları dövün.» buyuruyor ki; nasîhatle ve yalnız bırakmakla yola gelmezlerse incitmemek şartıyla onları dövmeye hakkınız vardır. Nitekim Müslim'in Sahîh'inde Câbir'den rivâyete göre Rasûlullah (s.a.) vedâ haccında şöyle buyurmuşlardır : Kadınlar hakkında Allah'tan korkunuz. Onlar sizin yanınızda size yardımcıdırlar. Sizin onlar üzerinizdeki hakkınız; sizin hoşlanmadığınız birini evinize ayak bastırmamalarıdır. Şâyet bunu yaparlarsa; incitmeksizin onları dövü-

nüz. Onların da sizin üzerinizdeki hakları; uygun şekilde geçimlerini ve giyimlerini sağlamanızdır.

İbn Abbâs ve birçokları «İncitmeksizin dövmek» ta'bîrini kullanmışlardır. Hasan el-Basrî de; iz bırakmayacak bir şekilde dövmek, demiştir. Fakîhler de şöyle derler : Bir organını kırmamak ve iz bırakmamak suretiyle dövmektir.

İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha şöyle diyor : Onu yatakta yalnız bırakır. Şâyet gelir ve yönelirse (yola gelirse) ne âlâ. Değilse onu incitmeyecek bir şekilde dövmene Allah izin vermiştir. Onun kemiğini kırmayasın. Şâyet bununla yola gelirse ne âlâ. Değilse ondan kurtulmak sana helâl olmuştur.

Süfyân İbn Uyeyne, Zührî'den... İyâz İbn Abdullah'dan naklediyor ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular : Allah'ın câriyelerini (kadınlarınızı) dövmeyiniz. Bunun üzerine Hz. Ömer, Rasûlullah (s.a.) a gelerek; kadınlar kocalarına kafa tutuyorlar, diye şikâyet etti. Rasûlullah (s.a.) da onların dövülmesine müsâade buyurdu. Bundan sonra bir çok kadın, Rasûlullah (s.a.) ın hanımlarına gelerek kocalarından şikâyet ettiler. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) : Kocalarından şikâyet eden bir çok kadın Muhammed'in âilesine (hanımlarına) gelmektedir. Onlar sizin hayırlılarınız değillerdir, buyurdular. Hadîsi Ebu Dâvûd, Neseî ve İbn Mâce rivâyet etmişlerdir.

İmâm Ahmed diyor ki : Bize Süleymân İbn Dâvûd'un... Eş'as İbn Kays'dan rivâyetine göre; o şöyle demiştir : Ömer'e müsâfir oldum. Hanımına vararak dövdü ve şöyle dedi : Ey Eş'as, Rasûlullah (s.a.) dan ezberlediğim şu üç şeyi sen de benden ezberle : Bir adama karısını niçin dövdüğünü sorma, vitri kılmadan yatma. Râvî, üçüncüsünü unutmuştur. Hadîsi Ebu Dâvûd, Neseî ve İbn Mâce de rivâyet etmişlerdir.

Allah Teâlâ : «Size itâat ederlerse aleyhlerinde bir yol aramayın.» buyuruyor. Allah'ın mübâh kıldığı husûslardan kocasının istediği hei şeye kadın itâat ettiğinde; artık kocaya, karısı aleyhinde herhangi bir yol (hak) yoktur. Onu dövme ve yalnız bırakma hakkı da olamaz.

Allah Teâlâ'nın : «Muhakkak ki Allah, Aliyy ve Kebîr olandır.» kavli; kadınlara karşı sebebsiz yere zulümde bulunduklarında, erkeklere bir tehdîddir. Onların (kadınların) velîsi Allah Teâlâ olup O, Aliyy ve Kebîr'dir. Kadınlara zulmedenlerden elbette intikâmını alacaktır.

وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِّنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِّنْ أَهْلِهَا إِن يُرِيدَا إِصْلَاحًا
يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا ﴿٣٥﴾

35 — Eğer aralarının açılmasından endîşeye düşerseniz, erkek tarafından bir hakem, kadın tarafından bir hakem gönderin. Bunlar barıştırmak isterlerse Allah; onların arasını bulur. Muhakkak ki Allah, Alîm, Habîr olandır.

Hakem Usûlu

Allah Teâlâ önce kadının yüz çevirmesi ve serkeşliğinden ibâret olan birinci durumu zikrettikten sonra, karı kocanın birbirlerinden nefret etmeleri (uzaklaşmaları) durumuna işâretle : «Eğer aralarının açılmasından endîşeye düşerseniz; erkek tarafından bir hakem, kadın tarafından bir hakem gönderin.» buyuruyor.

Fakîhler şöyle diyorlar : Karı kocanın arası açıldığında; hâkim, her ikisini birden onların durumlarını görüp gözetecek güvenilir birinin yanına oturtur. Bu kişi, herhangi birinden gelecek zulmü ve kötülüğü engeller. İşleri zorlaşır ve hasımlıkları uzarsa, o zaman hâkim, kadının âilesinden ve erkeğin âilesinden birer güvenilir kişi gönderir. Bunlar biraraya gelerek karı kocanın durumu üzerinde düşünürler ve faydalı görecekleri şekilde ya ayırırlar, ya da birleştirirler. Fakat kanun koyucu (şârî), burada birleşmeyi daha uygun görerek : «Bunlar barıştırmak isterlerse Allah onların arasını bulur.» buyuruyor.

İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha şöyle demiştir : Allah Teâlâ; erkeğin ailesinden bir kişi, kadının âilesinden de bir kişi olmak üzere; iki sâlih kişinin gönderilmesini emretmiştir. Bunlar bakacaklar; şâyet kötülük yapan erkek ise, karısını ondan ayıracaklar ve erkeğin üzerine nafaka koyacaklardır. Şâyet kötülük yapan kadın ise; bu durumda da onu kocasıyla birleştirecekler ve kadına nafakayı vermeyeceklerdir. Karı kocayı; ayırmak ya da birleştirmek husûsunda ittifâk ederlerse bunu emretmeleri câizdir. Şâyet birleştirmeyi uygun görür de karı kocadan birisi buna râzı olur, diğeri istemezse ve daha sonra da birisi râzı olursa; râzı olan diğerine vâris olur. Râzı olmayan ise râzı olana vâris olamaz. Hadîsi İbn Ebu Hâtim ve İbn Cerîr rivâyet etmişlerdir.

Abdürrezzâk, Ma'mer kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyet ediyor ki; o şöyle demiştir : Ben ve Muâviye hakem olarak gönderildik. —Ma'mer diyor ki : Bize ulaştığına göre onları gönderen Hz. Osmân imiş— (Hz. Osmân;) onlara şöyle demiş : Eğer birleştirmeyi uygun görürseniz birleştirin. Yok ayrılmalarını uygun görüyorsanız ayırın.

Yine Abdürrezzâk rivâyet ediyor : Bize Cüreyc'in İbn Ebu Müleyke'den naklettiğine göre; Akîl İbn Ebu Tâlib, Fâtıma Bint Utbe İbn Rabîa ile evlenmişti. Fâtıma : Bana gelirsin ve ben de sana nafaka veririm, demişti. Akîl yanına girdiğinde; Utbe İbn Rabîa ve Şeybe İbn Rabîa neredeler? diye sormuş. Akîl de : Ateşe girdiğin zaman, onlar

senin sağındadırlar, diye cevâb vermiş. Bunun üzerine Fâtıma elbisesini toparlayıp Hz. Osmân'a gelip durumu anlatmış. Hz. Osmân gülerek; İbn Abbâs'ı ve Muâviye'yi göndermiş. İbn Abbâs : Ben ikisini ayıracağım, demiş. Muâviye de : Abdimenâf oğullarından iki ihtiyârı ayıracak değilim, demiş. İbn Abbâs ve Muâviye yanlarına gittiklerinde; yüzlerine kapıları kapatmışlar.

Yine Abdürrezzâk anlatıyor : Bize Ma'mer'in... Ubeyde'den naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Hz. Ali'nin yanında idim. Bir kadın kocasıyla birlikte ona geldi. Her birinin yanında bir grup bulunuyordu. Her iki grup da birer hakem çıkardılar. Hz. Ali hakemlere; üzerinize düşeni biliyor musunuz? Eğer birleştirmek isterseniz birleştirin, dedi. Kadın; lehime, ya da aleyhime olsun Allah'ın kitâbına râzıyım, dedi. Erkek ise; ayrılık ise hayır (râzı olmuyorum), dedi. Hz. Ali : Yalan söyledin, lehine veya aleyhine olsun Allah'ın kitâbına râzı oluncaya kadar böyle devâm edeceksin, dedi. Hadîsi İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir. İbn Cerîr de Ya'kûb kanalıyla... Hz. Ali'den bir benzerini rivâyet etmiştir.

Cumhûr-u Ulemâ'nın mezhebine göre; hakemlerin ayırma ve birleştirme yetkileri vardır. İbrâhîm en-Nehâî şöyle demiştir : İki hakem karı-kocanın arasını bir, iki, üç talâk ile ayırmayı isterlerse böyle yapabilirler. Bu, Mâlik'ten de rivâyet edilmiştir.

Hasan el-Basrî ise şöyle demiştir : Hakemler; birleştirmeye hükmedebilirler, ama ayırmaya hükmedemezler. Katâde ve Zeyd İbn Eslem de böyle demişlerdir. Ahmed İbn Hanbel, Ebu Sevr ve Dâvûd bununla fetvâ vermişlerdir. Bunların dayanakları; Allah Teâlâ'nın : «Bunlar barıştırmak isterlerse, Allah Teâlâ onların arasını bulur.» buyurup ayrılığı zikretmemiş olmasıdır.

Şâyet hakemlerin ikisi de karı-koca tarafından vekîl edilmişlerse; birleştirme ve ayırma husûsundaki hükümleri geçerli olur ve bu konuda ihtilâf yoktur. İmâmlar hakemler konusunda da ihtilâf etmişlerdir : Hakemler; hâkim tarafından mı ta'yîn edilmişlerdir? —ki bu takdîrde eşlerin her ikisi de râzı olmasalar bile hüküm verebilirler— Yoksa iki eş tarafından ta'yîn edilmiş vekîller midir? Bu husûsta iki görüş vardır : Cumhûr, birinci görüştedir. Zîrâ Allah Teâlâ : «Erkek tarafından bir hakem, kadın tarafından bir hakem gönderin.» buyurmuş ve bunları hakem diye isimlendirmiştir. Hakîm ise; hakkında hüküm verilenin rızâsına bakmaksızın hüküm verir. Âyetin zâhiri de böyledir. Şâfiî mezhebinin yeni görüşü ile Ebu Hanîfe ve ashâbının görüşleri budur. İkinci görüşe gelince bu; Hz. Ali'nin; koca; ayrılık olacaksa; hayır, dediğinde; ona yalan söyledin. Kadının söylediğini sen de söyleyinceye kadar sözüne dayanır. İkinci görüşe kâil olanlar, derler ki : Şâyet hakemler hâ-

kim sayılsalardı, kocanın ikrârına ihtiyâç duyulmazdı. En doğrusunu Allah bilir.

Şeyh Ebu Ömer İbn Abdülberr der ki : Âlimlerin icmâ'ına göre; iki hakemin görüşleri ayrıldığında; diğerinin de sözüne i'tibâr edilmez. Karı-koca, iki hakemi vekîl kılmasalar bile hakemlerin birleştirme konusundaki sözleri geçerlidir. Âlimler; ayırma konusunda hakemlerin sözlerinin geçerli olup olmadığı konusunda ihtilâf etmişlerdir. Ancak daha sonra Cumhûr'dan, hakemlerin bu konudaki sözlerinin de geçerli olacağı görüşü rivâyet edilmiştir.

وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ
وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ وَابْنِ السَّبِيلِ
وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا ﴿٣٦﴾

36 — Allah'a ibâdet edin. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, yakınlara, yetîmlere, düşkünlere, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşa, yolcuya ve elinizin altında bulunanlara iyilik edin. Allah kendini beğenip böbürlenenleri elbette sevmez.

Allah Teâlâ, tek ve ortağı olmaksızın kendisine ibâdeti emrediyor. Yaratan, rızık veren, nimetlendiren, her hal ve durumda yarattıklarına fazlı ile muâmele eden O'dur. Onlar tarafından tevhîde ve yaratıklarından hiçbir şeyle şirk koşulmamaya hak kazanmıştır. Nitekim Rasûlullah (s.a.) Muâz'a şöyle demiştir : Allah'ın kullar üzerindeki hakkı nedir, biliyor musun? Muâz : Allah ve Rasûlü en iyi bilir, deyince; Rasûlullah : O'na ibâdet etmeleri ve O'na hiçbir şeyle ortak koşmamalarıdır, buyurmuş sonra tekrâr sormuş : Bunu yaptıklarında kulların Allah üzerindeki hakkı nedir, biliyor musun? Onlara, azâb etmemesidir, demiş. Sonra Allah Rasûlü ana-babaya iyiliği tavsiye etmiş. Zîrâ Allah Teâlâ, anamı babamı senin var olman için bir sebep kılmış ve çok yerde kendine ibâdetin yanında ana babaya iyiliği zikretmiştir. Nitekim şu âyetler de böyledir : «Rabbın buyurmuştur ki : Kendisinden başkasına ibâdet etmeyesiniz, ana ve babaya iyi davranasınız.» (İsrâ, 23), «Bana ve ana-babana şükret. Dönüş ancak Bana'dır.» (Lokmân, 14)

Sonra Allah Teâlâ ana babaya iyiliğin yanında erkek ve kadın akrabâlara iyiliği de emretmiştir. Nitekim bir hadîste şöyle buyurulur :

Fakîre sadaka; sadakadır, akrabâya olursa; hem sadaka, hem de sıla-i rahim'dir.

Allah Teâlâ : «Yetîmlere iyilik edin.» buyuruyor. Çünkü onlar, işlerini görecek ve kendilerine harcamada bulunacak sahiblerini kaybetmişlerdir. İşte Allah Teâlâ bunlara iyiliği ve şefkati emrediyor ve «Düşkünlere iyilik edin.» buyuruyor. Bunlar, kendilerine yetecek şeyleri bulunmayan ihtiyâç sahipleridir. Allah Teâlâ onlara yetecek ve zarûrî ihtiyâçlarını giderecek şeylerle yardımda bulunulmasını emretmiştir. Fakîr ve miskîn (düşkün)lerden Tevbe sûresinde tekrâr söz edilecektir.

«Yakın komşuya ve uzak komşuya iyilik edin.» âyeti hakkında İbn Abbâs'tan naklen Ali İbn Ebu Talha şöyle diyor : Yakın komşu, aranızda akrabâlık olan, uzak komşu da aranızda akrâbalık olmayan komşudur. Bu tefsîr İkrime, Mücâhid, Me'mun İbn Mihrân, Dahhâk, Zeyd İbn Eslem, Mukâtil İbn Hayyân ve Katâde'den de rivâyet edilmiştir.

Ebu İshâk ise, nevf el-Bekkâlî'den rivâyetle yakın komşunun müslüman, uzak komşunun da yahûdî ve hıristiyan komşular olduğunu söylemiştir. Bu görüş İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim tarafından rivâyet edilmiştir.

Cabir el-Cu'fi... Ali ve İbn Mes'ûd'dan rivâyetle «Yakın komşu» dan kadının kastedildiğini söylemiştir. Mücâhid de «Uzak komşu» dan, yolculuktaki arkadaşın kastedildiğini söyler.

Komşuya (iyilik yapmayı) emreden bir çok hadîs vârid olmuştur. Bunlardan bize ulaşanları zikredelim :

1 — İmâm Ahmed der ki : Bize Muhammed İbn Ca'fer'in... Abdullah İbn Ömer'den naklettiğine göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :

مَازَالَ جِبْرِيلُ يُوصِينِي بِالْجَارِ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ سَيُوَرِّثُهُ

Cibrîl, bana komşuyu o kadar tavsiye etti ki; onu vâris kılacağını sandım. Hadîsi; Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde Ömer İbn Muhammed İbn Zeyd İbn Abdullah İbn Ömer'den rivâyetle tahrîc etmişlerdir.

2 — İmâm Ahmed diyor ki : Bize Süfyân'ın... Abdullah İbn Amr' dan naklettiğine göre; Rasûlullah (s.a.) : Cibrîl bana komşuyu o kadar tavsiye etti ki, onu vâris kılacağını sandım, buyurmuştur. Hadîsi Ebu Dâvûd da rivâyet etmiştir. Hadîsin bir benzeri, Tirmizî tarafından Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla Beşîr'den rivâyet edilmiştir. Tirmizî, hadîsin bu yönden garîb ve hasen olduğunu söyler. Hadîs, Mücâhid tarafından Âişe ve Ebu Hüreyre'den merfû' olarak rivâyet edilmiştir.

3 — Yine İmâm Ahmed rivâyet ediyor : Bize Abdullah İbn Ye-

zîd'in... Abdullah İbn Amr İbn el-Âs'dan naklettiğine göre; Rasûlullah (s.a.) : Allah katında arkadaşların en hayırlısı, arkadaşına en hayırlı olanlarıdır. Yine Allah katında komşuların en hayırlısı komşusuna en hayırlı olanıdır, buyurmuştur. Hadîsi Tirmizî de Ahmed İbn Muhammed kanalıyla Hayve İbn Şüreyh'den rivâyet etmiş ve hasendir, garîbtir, demiştir.

4 — İmâm Ahmed der ki : Bize Abdurrahmân İbn Mehdî'nin... Ömer'den naklettiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular : Kişi, komşusunun önünde karnını doyurmasın. Hadîsi sadece İmâm Ahmed rivâyet etmiştir.

5 — İmâm Ahmed, Ali İbn Abdullah kanalıyla... Mikdâd İbn el-Esved'den rivâyet ediyor ki; Rasûlullah (s.a.) ashâbına sormuştu : Zinâ hakkında ne dersiniz? Onlar : Onu, Allah ve Rasûlü harâm kılmıştır, ve o kıyâmet gününe kadar harâmdır, dediler. Allah Rasûlü : Kişinin on kadınla zinâ etmesi, komşusunun hanımıyla zinâ etmesinden çok daha hafîftir, buyurmuştur. Sonra; hırsızlık hakkında ne dersiniz? diye sordular. Onlar yine : Hırsızlığı, Allah ve Rasûlü harâm kılmıştır ve o harâmdır, dediler. Allah Rasûlü : Kişinin on evden hırsızlık etmesi komşusundan hırsızlık etmesinden çok daha hafîftir, buyurdular. Hadîsi sadece İmâm Ahmed rivâyet etmiştir. Ancak Buhârî ve Müslim'de İbn Mes'ûd'dan rivâyet edilen şu hadîs bunu desteklemektedir. İbn Mes'ûd der ki :

سَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَيُّ الذَّنْبِ اَعْظَمُ عِنْدَ اللهِ قَالَ اَنْ تَجْعَلَ لِلّٰهِ نِدًّا وَهُوَ خَلَقَكَ قُلْتُ اِنَّ ذٰلِكَ لَعَظِيمٌ قُلْتُ ثُمَّ اَيٌّ قَالَ وَاَنْ تَقْتُلَ وَلَدَكَ تَخَافُ اَنْ يَطْعَمَ مَعَكَ قُلْتُ ثُمَّ اَيٌّ قَالَ اَنْ تُزَانِيَ حَلِيلَةَ جَارِكَ

Rasûlullah'a; ey Allah'ın Rasûlü Allah katında hangi günâh en büyüktür? diye sordum. Seni yarattığı halde Allah'a şirk koşmandır, buyurdular. Ben : Bu, gerçekten büyük bir (sûç) tur. Sonra hangisi? diye sordum. Seninle beraber yiyecek korkusuyla çocuğunu öldürmendir, buyurdular. Ben : Sonra hangisi? diye sordum. Komşunun hanımıyla zinâ etmendir, buyurdular.

6 — Yine İmâm Ahmed, Yezîd kanalıyla... Ebu'l-Âliye'den, o da ansârdan bir adamdan rivâyet ediyor ki, o şöyle demiştir : Rasûlullah'ın yanına gitmek üzere âilemin yanından ayrıldım. Gördüm ki, Rasûlullah ayakta duruyor ve bir adam ona doğru gidiyor. Bir işleri (ihtiyâçları) olduğunu sandım. Ansârî anlatmaya devâm eder ve şöyle der : Rasûlullah (s.a.) o kadar çok ayakta durdu ki, ayakta bu kadar uzun süre dur-

duğu için Hz. Peygambere acıdım. Adam gidince; Rasûlullah (s.a.) a şöyle dedim : Ey Allah'ın Rasûlü, bu adam sizi o kadar çok ayakta bekletti ki, uzun süre sizi ayakta beklettiği için size acıdım.

Rasûlullah (s.a.) : Onu gördün mü? diye sordu. Ben; evet deyince : Kim olduğunu biliyor musun? diye sordu. Ben; hayır dedim. O, Cibrîl'dir. Bana komşuyu o kadar tavsiye etti ki; onu vâris kılacağını sandım, buyurarak şöyle devâm etti : Eğer ona selâm verseydin senin selâmını alırdı.

7 — Abd İbn Humeyd Müsned'inde şöyle diyor : Bize Ya'lâ İbn Ubeyd... Câbir İbn Abdullah'dan nakletti ki; o şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) Cibrîl ile birlikte cenâze namazı kılınan yerde namaz kılarken, Medîne'nin üst kısımlarında oturan bir adam geldi. Cibrîl gidince adam sordu : Ey Allah'ın Rasûlü, seninle birlikte görmüş olduğum bu adam kimdir? Rasûlullah (s.a.) : Onu gördün mü? diye sordu. Adam, evet deyince; öyleyse pek çok hayır gördün, bu Cibrîl'dir. Bana komşuyu o kadar tavsiye etti ki; onu vâris kılacağını sandım, buyurdular. Bu tarîkten rivâyetinde, Abd İbn Humeyd tek kalmıştır ve bu hadîs bir önceki hadîsi te'yîd etmektedir.

8 — Ebu Bekr el-Bezzâr diyor ki : Bize Ubeydullah İbn Muhammed' in... Câbir İbn Abdullah'tan naklettiğine göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular : Komşular üçdür : Komşu vardır; bir hakkı olur. Komşuların hak yönüyle en aşağısı budur. Komşu vardır, iki hakkı olur. Komşu vardır, üç hakkı olur. Komşuların hak yönünden en üstünü de budur. Bir hakkı olan; müşrik ve akrabâ olmayan komşudur. Bunun yalnızca komşuluk hakkı vardır. İki hakkı olan komşu; müslüman komşudur. Onun; bir İslâm, bir de komşuluk hakkı vardır. Üç hakkı olan komşuya gelince; bu da müslüman ve akrabâ olan komşudur. Bunun bir komşuluk, bir İslâm ve bir de akrabâlık hakkı vardır. Bezzâr diyor ki : Bu hadîsi Abdurrahmân İbn Fudayl'dan sadece İbn Ebu Füdeyk'in rivâyet ettiğini biliyorum.

9 — İmâm Ahmed, Muhammed İbn Ca'fer et-Taberî kanalıyla... Hz. Âişe'den rivâyet ediyor ki o, Rasûlullah'a; benim iki komşum var, hangisine hediye vereyim? diye sormuş. Allah Rasûlü de, kapısı sana daha yakın olanına, buyurmuş. Hadîsi Buhârî, Şu'be'den rivâyet etmiştir.

Âyette geçen «Yakın arkadaş» hakkında Sevrî... Ali ve İbn Mes'ûd' dan rivâyetle; bu, kadındır (kişinin karısıdır) demiştir.

İbn Ebu Hâtim şöyle diyor : Bu açıklamanın benzeri Abdurrahmân İbn Ebu Leylâ, İbrâhîm en-Nehaî, Hasan ve kendisinden gelen rivâyetlerden birinde Saîd İbn Cübeyr'den nakledilmiştir. İbn Abbâs, Mücâhid,

İkrime ve Katâde bunun; yol arkadaşı olduğunu söylerken, Saîd İbn Cübeyr; sâlih arkadaştır, demiş. Zeyd İbn Eslem de, o hazarda (ikâmet halinde) seninle birlikte oturan, yolculukta da arkadaş olandır, demiştir.

Âyette ki (ابن السبيل) kelimesi; İbn Abbâs ve bir cemâatten rivâyete göre müsâfirdir. Mücâhid, Ebu Ca'fer el-Bâkır, Hasan, Dahhâk ve Mukâtil de; yolculukla geçerken, sana uğrayan kişidir, demişlerdir. Bu görüş daha kuvvetlidir. Müsâfir olduğunu söyleyenlerin maksadı yoldan geçen kişi ise, iki görüş aynıdır. Yolcular hakkında Tevbe sûresinde bilgi verilecektir. Allah'a güvenir ve O'na tevekkül ederiz.

Allah Teâlâ'nın : «Elinizin altında bulunanlara iyilik edin.» buyruğu; kölelere iyiliği tavsiye etmektedir. Çünkü köle çaresiz ve zayıf olandır. İnsanların ellerinde esîrdir. Rasûlullah (s.a.) ölümünden önceki hastalığında ümmetine vasiyette bulunup şöyle buyurmuşlardı : Namaza sarılın ve ellerinizin altında bulunanlara (kölelere) dikkat edin. Bunu çok tekrârlamışlardı.

İmâm Ahmed der ki : Bize İbrâhîm İbn Ebu'l-Abbâs'ın... Mikdâm İbn Ma'dîkerib'den naklettiğine göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Kendi nefsine yedirdiğin, senin için bir sadakadır. Çocuğuna yedirdiğin, senin için bir sadakadır. Karına yedirdiğin, senin için bir sadakadır. Hizmetçine yedirdiğin, senin için bir sadakadır. Hadîsi Neseî, Bakiyye'den rivâyet etmiştir ve isnâdı sahîhtir. Allah'a hamdederiz.

Abdullah İbn Amr'dan rivâyet edildiğine göre; o, kâhyasına şöyle demişti : Kölelere yiyeceklerini verdin mi? O, hayır deyince de : Git ve onlara yiyeceklerini ver. Çünkü Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kişiye günâh olarak; sahib olduklarına (kölelerine) yiyeceklerini vermemek yeter. Hadîsi Müslim rivâyet etmiştir.

Ebu Hüreyre'den rivâyete göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Kölenin yiyecek ve giyeceği (efendisinin üzerinde) bir hakkıdır. Ona ancak gücünün yetebileceği iş yüklenir. Bu hadîsi de Müslim rivâyet etmiştir. Yine Ebu Hüreyre'den rivâyete göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Sizden birinin hizmetçisi yemeğini getirdiğinde, şâyet birlikte oturtmuyorsa, bir veya iki lokma, bir veya iki yiyecek ona versin. Zîrâ o, kendisinin rahat ettirilmesini ve tedâvîsini üstlenmiştir. Hadîsi Buhârî ve Müslim tahrîc etmişlerdir. Lafız, Buhârî'nindir. Müslim'in lafzı ise şöyledir : Kendisiyle birlikte oturtsun ve o da yesin. Şâyet yemek az ise eline bir veya iki yiyecek koysun.

Ebu Zerr'den rivâyet edildiğine göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :

إِخْوَانُكُمْ خَوَلُكُمْ جَعَلَهُمُ اللهُ تَحْتَ أَيْدِيكُمْ فَمَنْ كَانَ أَخُوهُ تَحْتَ يَدِهِ فَلْيُطْعِمْهُ مِمَّا يَأْكُلُ وَلْيُلْبِسْهُ مِمَّا يَلْبَسُ

وَلَا تُكَلِّفُوهُمْ مَا يَغْلِبُهُمْ فَإِنْ كَلَّفْتُمُوهُمْ فَأَعِينُوهُمْ

Onlar, kardeşleriniz, köle ve câriyelerinizdir. Allah onları sizin elleriniz altında kılmıştır. Kimin kardeşi elinin altındaysa; ona yediğinden yedirsin, giydiğinden giydirsin ve güç yetiremeyecekleri işi onlara yüklemesin. Şâyet onlara böyle bir iş yüklerseniz onlara yardım ediniz. Hadîsi Buhârî ve Müslim tahrîc etmiştir.

Allah Teâlâ : «Allah kendini beğenip, böbürlenenleri elbette sevmez.» buyuruyor. Yani kendi kendini beğenen, kibirlenen, büyüklenen, insanlara karşı övünen, kendini insanlardan daha hayırlı gören kişileri Allah elbette sevmez. O kendince büyük, ama Allah katında hakîr ve küçüktür. İnsanlar katında da sevilmeyen kişidir.

Mücâhid «Allah kendisini beğenenleri sevmez.» âyetinde kibirlenenlerin; «Böbürlenenleri sevmez.» kısmında da verdiklerini sayan kişilerin kastedildiğini söyler. Bu kişi, Allah'a şükretmez ve Allah'ın kendisine vermiş olduğu nimetlerle insanlara karşı böbürlenir. Bu nimetlerden dolayı Allah'a çok az şükreder, demiştir.

İbn Cerîr der ki : Bize Hüseyn'in... Abdullah İbn Vâkıd Ebu Recâ el-Hervî'den naklettiğine göre; o, kölelerine kötü davrananları, aynı zamanda kendini beğenip böbürlenir bulursun, demiştir. Ve «Elinizin altında bulunanlara iyilik edin.» âyetini okudu. Sonra, her bir âsîyi; aynı zamanda zâlim ve şakî bulursun, dedi ve : «Bir de anneme iyi davranmamı öğütledi ve beni bedbaht bir zorba kılmadı.» (Meryem, 32) âyetini okudu.

Kendini beğenip böbürlenenler hakkında İbn Ebu Hâtim, Avvâm İbn Havşeb'den rivâyetle şöyle diyor : Bize babamın... Mutarrif'den naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Bana Ebu Zerr'den bir hadîs ulaştı. Onunla buluşmayı çok arzu ediyordum. Onunla buluştuğumda : «Ey Ebu Zerr; bana ulaştığına göre, sen Rasûlullah (s.a.) ın : Allah Teâlâ üç kişiyi sever ve üç kişiye de buğz eder, buyurduğunu iddiâ ediyormuşsun, doğru mu? dedim. O, evet dedi. Ve üç kere : Dostuma isnâd ederek yalan söyleyeceğimi sanmıyorum, dedi. Ben; Allah'ın buğz ettiği üç kişi kimlerdir? diye sordum. O; kendini beğenip böbürlenen kişidir. Onu, size indirilen Allah'ın kitâbında da bulmuyor musunuz? deyip «Allah, kendini beğenip böbürlenenleri elbette sevmez.» âyetini okudu. Yine İbn Ebu Hâtim rivâyet ediyor : Bize babamın... Ebu Temîme'den, onun da Belhüceym'li bir adamdan naklettiğine göre; o, ey Allah'ın Rasûlü, bana tavsiye et, demişti. Allah'ın Rasûlü de : Elbiseni yerde sürümekten sakın. Çünkü elbiseyi yerde sürümek kendini beğenme alâmetidir. Allah ise kendini beğenenleri sevmez, buyurmuştu.

الَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَأَعْتَدْنَا
لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ﴿٣٧﴾ وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ
وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَنْ يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا فَسَاءَ قَرِينًا ﴿٣٨﴾ وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ آمَنُوا بِاللَّهِ
وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللَّهُ وَكَانَ اللَّهُ بِهِمْ عَلِيمًا ﴿٣٩﴾

37 — Onlar ki hem cimrilik ederler, hem de insanlara cimrilik tavsiye ederler ve Allah'ın kendilerine lutfundan verdiği şeyleri saklarlar. Biz, kâfirler için hor ve rüsvây edici bir azâb hazırladık.

38 — Mallarını, insanlara gösteriş için sarfeden, Allah'a ve âhiret gününe inanmayanları da Allah sevmez. Şeytân kime arkadaş olursa o ne kötü bir arkadaştır.

39 — Ne olurdu sanki; onlar, Allah'a, âhiret gününe inanmış ve Allah'ın verdiği rızıklardan riyâsızca infâk etmiş olsalardı. Allah onları çok iyi bilendir.

Allah Yolunda İnfâk

Allah Teâlâ; mallarıyla cimrilik edip de emretmiş olduğu şekilde ana-babaya iyilikte, yakınlara, yetîmlere, düşkünlere, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşa, yolcuya, ellerinin altında bulunan kölelere, infâk etmeyen, Allah'ın onlar üzerindeki hakkını vermeyen ve aynı zamanda insanlara cimriliği emredenleri burada kötülüyor. Rasûlullah (s.a.) da hadîs-i şerîf'lerinde : Hangi hastalık, cimrilikten daha ağırdır? ve; cimrilikten sakınınız. Zîrâ o, sizden öncekileri helâk etmiştir. Onlara sıla-i rahm'i kesmeyi (onlara gelip gitmemeyi, onlara iyilik yapmamayı) emretmiş, onlar buna uymuş; günâhları işlemeyi emretmiş, onlar da günâhkâr olmuşlardır, buyurmuştur.

Allah Teâlâ : «Allah'ın kendilerine lutfundan verdiği şeyleri saklarlar.» buyuruyor. Cimrilik, Allah'ın vermiş olduğu nimetleri inkârdır. Bu nimetler o kişide görülmez ve açığa çıkmaz. Ne yemesinde, ne giyiminde ve ne de harcamasında. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette : «Doğrusu insan, Rabbına karşı çok nânkördür. Doğrusu kendisi de buna hakkıyla şâhiddir.» (Âdiyât, 6) buyururken; burada da «Allah'ın ken-

dilerine lutfundan verdiği şeyleri saklarlar.» buyurup onları «Biz kâfirler için hor ve rüsvây edici bir azâb hazırladık.» âyetiyle tehdîd ediyor. Küfür; örtme ve gizlemedir. Cimri de Allah'ın kendisine verdiği nimetleri örter, gizler ve inkâr eder. O da Allah'ın kendine verdiği nimetlerini inkâr etmiştir. Bir hadîste : Allah Teâlâ bir kula nimet verdiğinde o kulun üzerinde nimetinin görünmesini sever, buyurulmuştur. Rasûlulah (s.a.) duâlarında şöyle derlerdi : Bizi nimetine şükreden ve onu kabul ederek sana senâ'da (övgüde) bulunan kıl. Nimeti bizim üzerimize tamâmla.

Seleften bazıları bu âyetin Rasûlullah (s.a.) ın sıfatına dâir yanlarındaki bilgiyi açığa vurmayarak gizleyen yahûdîlerin cimriliğine hamletmişlerdir. Bunun içindir ki; Allah Teâlâ «Kâfirler için hor ve rüsvây edici bir azâb hazırladık.» buyurmuştur. Bu görüşü İbn İshâk... İbn Abbâs'tan rivâyet etmiştir. Mücâhid ve bir çokları da böyle söylemişlerdir.

Şüphe yok ki; âyetin buna da ihtimâli vardır. Ancak âyetin zâhirinden anlaşılan, —her ne kadar ilimde cimrilik de evleviyetle buna dahilse de— maldan cimrilik hakkında sevkedilmiş olmasıdır. Sözün akışı; akrabâlara ve zayıflara infâkda bulunma hakkındadır. Bundan sonraki âyet de böyledir. Ki o âyette de önce : «Mallarını insanlara gösteriş için sarfeden» buyurularak kötülenmiş (zemmedilen) ve eli sıkı olanlar zikredilmiş ki; bunlar cimrilerdir. Sonra da gösteriş için dağıtanlar zikredilmişlerdir. Bunlar, bu vermeleriyle Allah'ın rızâsını istemezler de, şân ve şöhrete kavuşmak ve insanlar tarafından cömertlik sebebiyle övülmek isterler. Cehenneme ilk atılacak üç sınıfın zikredildiği hadîs-i şerîf'te bunların «Yaptıklarını gösteriş için yapan âlim, gâzi ve mal sarfedenler olduğu» bildirilmektedir. Mal sahibi şöyle der : Senin yolunda harcanmasını istediğin hiçbir şey bırakmadım ve senin yolunda harcadım. Allah Teâlâ'da; yalan söyledin, sen cömert denilmesini istemiştin ve sana böyle denildi, buyurur. Yani ona : Sen mükâfâtını dünyada aldın. Yapmış olduğun iş ile senin maksadın da buydu, denilir.

Bir hadîste Hz. Peygamber (s.a.) Adiyy'e : Baban bir iş (şey) istedi de, ona ulaştı (kavuştu), buyurdular.

Başka bir hadîste de Rasûlullah (s.a.) a Abdullah İbn Cüd'ân'ın durumu sorulur. İnfâkda bulunması ve köle azâd etmesi ona fayda verecek mi? denir. Rasûlullah; Şöyle buyurur : Hayır, bir gün olsun; Allah'ım, din günü hatâmı bağışla, dememiştir.

Bunun içindir ki; Allah Teâlâ : «Allah'a ve âhiret gününe inanmayanları da Allah sevmez.» buyuruyor. Yani onları bu kötülükleri yapmaya, ma'rûf şekilde itâatte bulunmaktan yüzçevirmeye şeytân sürüklemiştir. Onlara arkadaş olarak gaflete düşürmüş, haktan yüz çevirtmiş

ve onlara çirkinlikleri güzel göstermiştir. Allah Teâlâ : «Şeytân kime arkadaş olursa, o ne kötü bir arkadaştır.» buyurmuştur.

Sonra Allah Teâlâ : «Ne olurdu sanki onlar, Allah'a, âhiret gününe inanmış ve Allah'ın verdiği rızıklardan riyâsızca infâk etmiş olsalardı...» buyuruyor ki; en güzel yola girseler, âhiret hayatında Allah'ın, güzel amel işleyenlere va'dettiklerini umarak gösterişi bırakıp Allah'a îmâna ve ihlâsa dönseler, Allah'ın sevip hoşnûd olduğu şekilde Allah'ın kendilerine verdiği rızıklardan infâk etselerdi; bir daha onları hiçbir şey üzemez, kederlendiremezdi.

Allah Teâlâ : «Allah onları çok iyi bilendir.» buyurmuştur. Allah Teâlâ onların sâlih veya bozuk niyyetlerini iyi bilir. Onlardan kimin tevfîka müstehak olduğunu bilir de onu muvaffak kılar, doğru yola eriştirir, râzı olacağı sâlih ameller işlemeye muvaffak kılar. İlâhî katından kovulup terkedilmeye hak kazananı da iyi bilir. Onlar, kapısından kovulmuş dünya ve âhirette zarar ve ziyâna uğramışlardır. Allah bundan korusun.

إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ ۖ وَإِن تَكُ حَسَنَةً يُضَٰعِفْهَا وَيُؤْتِ مِن لَّدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٤٠﴾
فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِن كُلِّ أُمَّةٍۭ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ شَهِيدًا ﴿٤١﴾ يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ ٱلَّذِينَ
كَفَرُوا۟ وَعَصَوُا۟ ٱلرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّىٰ بِهِمُ ٱلْأَرْضُ ۚ وَلَا يَكْتُمُونَ ٱللَّهَ حَدِيثًا ﴿٤٢﴾

40 — Allah; şüphesiz zerre kadar haksızlık yapmaz. Zerre kadar iyilik yapılsa onu kat kat arttırır. Ve kendi katından büyük bir mükâfât verir.

41 — Her ümmetten bir şâhid kıldığımız ve onlara da seni şâhid getirdiğimiz zaman (bakalım) nice olacak?

42 — İşte o gün, o küfredip peygambere âsî olanlar, isterlerdi ki; yerle bir olsalardı da Allah'dan o bir sözü gizlememiş bulunsalardı.

İslâm Ümmetinin Şâhidliği

Allah Teâlâ haber veriyor ki; kıyâmet günü, kullarından hiç birisine bir hardal tanesi ve bir zerre ağırlığınca zulmedilmeyecektir. Bilakis eğer kul; güzel ameller işlemişse, karşılığını tâm olarak ve kat kat fazlasıyla verecek. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyetlerde de şöyle buyurmuştur : «Oğulcuğum, işlediğin şey bir hardal tanesi kadar da ol-

sa; bir kayanın içinde veya göklerde, yahud yerin derinliklerinde de bulunsa, Allah onu getirir.» (Lokmân, 16), «O gün insanlar, yaptıklarının kendilerine gösterilmesi için bölük bölük dönerler. Kim zerre kadar hayır yapmışsa onu görür. Kim de zerre kadar kötülük yapmışsa onu görür.» (Zilzâl, 6 - 8).

Buhârî ve Müslim'de Zeyd İbn Eslem kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrî'den, onun da Rasûlullah (s.a.) dan rivâyetine göre uzun şefâat hadîsinde şöyle buyurulmuştur : Allah Teâlâ : Dönün, kimin kalbinde hardal tanesi kadar îmân bulursanız, onu ateşten çıkarın, buyuracak. Hadîsin diğer bir rivâyetinin lafzı şöyledir : İnin, inin, inin. Bir zerre ağırlığınca îmânı olanı ateşten çıkarın. Ve bir çok kişiyi çıkaracaklar. Ebu Saîd sonra şöyle demiştir : Dilerseniz, «Allah şüphesiz zerre kadar haksızlık yapmaz.» âyetini okuyunuz.

İbn Ebu Hâtim şöyle diyor : Bize Ebu Saîd el-Eşecc'in... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; o şöyle demiştir : Kıyâmet günü kadın ve erkek kul getirilecek. Bir münâdî ilklerin ve sonların (bütün insanların) huzûrunda şöyle nidâ edecek : Bu falân oğlu falândır, kimin hakkı var ise gelsin hakkını alsın. Kadın, babası, kardeşi ya da kocası üzerinde hakkı olduğu için sevinecek. Sonra Abdullah İbn Mes'ûd : «O gün aralarında soy yakınlığı fayda vermez. Birbirlerine bir şey de soramazlar.» (Mü'minûn, 101) âyetini okuyarak, şöyle devâm etti : Allah Teâlâ kendi hakkından dilediğini bağışlar. Ama insanların haklarından hiçbirisini bağışlamaz. Kişi insanların huzûruna dikilir de şöyle nidâ edilir : Bu, falân oğlu falândır. Kimin hakkı var ise gelsin, hakkını alsın. Bunun üzerine kul : Rabbım, dünya bitti (geçti) onların haklarını nereden vereyim? der. Allah da şöyle buyurur : İyi amellerinden alın ve hak sahibine isteği kadar verin. Şâyet kul Allah'ın dostu (sevdiği bir kul) ise; ona bir zerre ağırlığı ihsânda bulunur. Ve bu zerre miktarını artırarak onu cennete koyar. Sonra Abdullah bize : «Allah zerre kadar haksızlık yapmaz. Zerre kadar iyilik yapılsa onu kat kat artırır.» âyetini okudu. Ve şöyle devâm etti : Onu cennette koyar. Âsî bir kul ise melek; Rabbım, iyilikleri bitti ve bir çok istekli kaldı (ne yapalım)? der. Allah Teâlâ da : Onların kötülüklerinden alın ve o kulun kötülüklerine ekleyin, buyurur. Sonra da cehenneme gönderilmesi hükmü yazılır.

Hadîsi İbn Cerîr başka bir şekliyle Zâzân'dan rivâyet etmiştir. Bu hadîsin bir kısmını destekleyen (kuvvetlendiren) sahîh bir hadîs vardır. Nitekim İbn Ebu Hâtim diyor ki : Bana babamın... Abdullah İbn Ömer'den rivâyetine göre; o şöyle demiştir : Bu âyet; yani «Kim bir iyilikle gelirse, ona onun on katı vardır.» (En'âm, 160) âyeti bedevîler hakkında inmiştir. Bir adam : Ey Ebu Abdurrahmân muhâcirler için ne var? diye sordu. İbn Ömer : Ondan daha üstünü «Allah şüphesiz zerre

kadar haksızlık yapmaz. Zerre kadar iyilik yapılsa onu kat kat artırır. Ve kendi katında büyük bir mükâfât verir.» âyetidir, dedi.

Bize Ebu Zür'a'nın... «Zerre kadar iyilik yapılsa onu kat kat artırır.» âyeti hakkında Saîd İbn Cübeyr'den naklettiğine göre; müşrikin kıyâmet gününde azâbı hafifletilecek. Ama ebedî olarak ateşten çıkarılmayacak. Sahîh bir hadîsde buna delil vardır. Şöyleki : Abbâs : Ey Allah'ın Rasûlü, Ebu Tâlib seni korur ve sana yardım ederdi. Senin ona bir faydan olacak mı? demişti. Allah Rasûlü bunun üzerine : Evet, o az bir ateştedir. Eğer ben olmasaydım, ateşin en alt derecesinde olacaktı, buyurdular.

Ebu Dâvûd et-Tayâlisî'nin Sünen'inde rivâyet ettiği şu hadîse nazaran bu; diğer kâfirlere değil de, sadece Ebu Tâlib'e mahsûs olabilir : Buna göre; İmrân'ın... Enes'den rivâyetine göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Allah Teâlâ mü'minin hiç bir iyiliğini boşa gidermez. Dünyada ona karşılık kendisine rızık verilir. Âhirette de onunla mükâfâtlandırılır. Kâfire gelince; yaptığı iyilikle dünyada yedirilip, içirilir. Kıyâmet günü olunca da onun hiçbir iyiliği olmaz.

Ebu Hüreyre, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Hasan, Katâde ve Dahhâk «Kendi katında büyük bir mükâfât verir.» âyetiyle cennetin kastedildiğini söylemişlerdir.

İmâm Ahmed diyor : Bize Abdüssamed'in... Ebu Hüreyre'den naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Bana ulaştığına göre; Allah Teâlâ, mü'min kulunun bir tek iyiliği karşılığında, bin kerre bin iyilik verecektir. Râvî şöyle anlatır : Hacca veya umreye gitmem nasîb oldu da, Ebu Hüreyre'ye kavuştum ve ona dedim ki : Bana söylendiğine göre; sen şöyle bir söz söylemişsin : Allah Rasûlünden duydum : Allah Teâlâ, mü'min kulunun bir iyiliğine karşı bin kere bin iyilik verecek. Doğru mu? Ebu Hüreyre şöyle dedi : Hayır, Allah Rasûlünü şöyle derken işittim : Allah Teâlâ ona, iki bin kere bin iyilik verecektir. Sonra «Allah onu kat kat artırır ve katında büyük bir mükâfât verir.» âyetini okuyarak: onun miktarını kim ölçebilir? dedi.

İmâm Ahmed şöyle rivâyet ediyor : Bize Yezîd'in... Ebu Osmân'dan naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Ebu Hüreyre'ye giderek ona : Bana ulaştığına göre, sen; muhakkak iyilik bin kere bin kat artırılır, demişsin (doğru mu?) diye sordum. O dedi ki : Allah'a yemîn ederim ki; Allah Rasûlü'nün şöyle buyurduğunu işittim : Şüphesiz Allah, iyiliği iki bin kere bin kat artıracaktır. Hadîsin senedindeki Ali İbn Zeyd'in bazı hadîsleri münkerdir. En doğrusunu Allah bilir.

Allah Teâlâ : «Her ümmetten bir şâhid kıldığımız ve onlara da seni şâhid getirdiğimiz zaman (bakalım) nice olacak» buyuruyor. Allah Teâlâ burada kıyâmet gününün korkularından, şiddetinden haber vererek, «Kıyâmet günü işler ve durum nasıl olacak? O gün her ümmetten

bir şâhid getirilecek —ki bunlar peygamberlerdir—» buyuruyor. Nitekim başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır : «Yer, Rabbının nûru ile aydınlandı, kitâb konuldu, peygamberler ve şâhidler getirildi.» (Zümer, 69), «O gün her ümmetten bir kişiyi aleyhlerine şâhid tutarız.» (Nahl, 89)

Buhârî der ki : Bize Muhammed İbn Yûsuf'un... Abdullah İbn Mes' ûd'dan rivâyetine göre; o şöyle demiştir : Allah Rasûlü bana; bana (Kur'an) oku, buyurdular. Ben : Ey Allah'ın Rasûlü, Kur'an sana indirilirken, sana Kur'an'ı ben mi okuyayım? diye sordum. Evet, onu bir başkasından dinlemeyi severim, buyurdu. O'na Nisâ sûresini okudum. «Her ümmetten bir şâhid kıldığımız ve onlara da seni şâhid getirdiğimiz zaman bakalım nice olacak?» âyetine gelince; şimdi bu yeter (bu sana kâfidir), buyurdu. Baktım gözleri yaşarmıştı.

Hadîsi Buhârî ve Müslim, A'meş kanalıyla da rivâyet etmişlerdir. Hadîs müteaddid kanallarla İbn Mes'ûd'dan rivâyet edilmişse de, bu rivâyetler maktû' rivâyetlerdir. Aynı hadîs İmâm Ahmed tarafından Ebu Hayyân ve Ebu Rezîn kanalıyla rivâyet edilmiştir.

İbn Ebu Hâtim şöyle diyor : Bize Ebu Bekr İbn Ebu Dünya'nın... Yûnus İbn Muhammed İbn Fudâle el-Ansârî'den, onun da babasından —ki bu zât Hz. Peygamberin ashâbındandır— naklettiğine göre; Rasûlullah (s.a.) Zafer oğulları içindeyken onlara gelmiş ve o gün Zafer oğulları yurdunda bulunan bir kayanın üzerine oturmuştu. Yanında İbn Mes'ûd, Muâz İbn Cebel ve ashâbından bazıları vardı. Hz. Peygamber Kur'an okuyan birine emrettiler de Kur'an okudu. «Her ümmetten bir şâhid kıldığımız ve onlara da seni şâhid getirdiğimiz zaman bakalım nice olacak?» âyetine gelince; Hz. Peygamber ağladı. O kadar ki, sakalı ve iki yanı titriyordu. Şöyle buyurmuştu : Ey Rabbım, ben aralarında bulunduklarıma şâhidim, görmediklerim nice olacak?

İbn Cerîr der ki : Bize Abdullah İbn Muhammed ez-Zührî'nin... «Her ümmetten bir şâhid kıldığımız...» âyeti hakkında Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Aralarında bulunduğum sürece onlara şâhidim. Benim rûhumu aldığında ise onları gözetecek olan Sensin.

Ebu Abdullah el-Kurtubî «Tezkire»sinin, Hz. Peygamberin ümmetine şâhidliğine dâir rivâyet edilenler bâbında şöyle diyor : Bize İbn el-Mübârek'in... Saîd İbn el-Müseyyeb'den naklettiğine göre; o şöyle dermiş : Hiçbir gün yoktur ki, Hz. Peygambere ümmeti sabah ve akşam arzedilmesin. O, onları isimleriyle ve amelleriyle tanır. Böylece onlar hakkında şâhidlik yapar. Allah Teâlâ; «Her ümmetten bir şâhid kıldığımız ve onlara da seni şâhid getirdiğimiz zaman bakalım nice olacak?» buyurmuştur.

Bu hadîsin isnâdında kopukluk vardır. Senedde ismi verilmeyen bi-

risi bulunmaktadır. Bu söz Saîd İbn el-Müseyyeb'e âittir ve o bu sözü Hz. Peygambere ulaştırmamıştır (hadîs merfû' değildir). Kurtubî hadîsi kabul edip, serdettikten sonra şöyle diyor : Ameller her salı ve perşembe günü Allah'a, cuma günleri de peygamberlere, babalara ve analara arzedilir. Bu, yukardaki hadîslerle çatışmaz. Çünkü amellerin peygamberimize her gün, diğer peygamberlerle birlikte de cum'a günü arzedilmesi mümkündür.

Allah Teâlâ : «İşte o gün o küfredip peygambere âsî olanlar isterlerdi ki; yerle bir olsalardı.» buyuruyor. O gün, görecekleri korkular ve başlarına gelecek perîşânlık, rüsvâylık ve azarlamadan dolayı yerin yarılıp da kendilerini yutmasını isterlerdi. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette de şöyle buyurur : «O gün kişi elleriyle sunduğuna bakacak.» (Nebe', 40).

Allah Teâlâ «Allah'dan o bir sözü gizlememiş bulunsalardı» buyurarak onların bütün yaptıklarını i'tirâf edeceklerini ve ondan hiçbir şeyi gizlemeyeceklerini haber vermiştir.

İbn Cerîr der ki : Bize İbn Humeyd'in... Saîd İbn Cübeyr'den naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Bir adam İbn Abbâs'a gelerek; Allah Teâlâ bir âyette, kıyamet günü müşriklerin : «Ey Rabbımız, biz müşrikler değildik.» (En'âm, 23) diyeceklerini haber verirken başka bir âyette de : «Allah'dan o bir sözü gizlememiş bulunsalardı.» buyurmaktadır, dedi. İbn Abbâs şöyle cevâb verdi : Onların; vallâhi ey Rabbımız, biz müşrikler değildik, demelerine gelince; onlar cennete sadece müslüman olanların girdiğini görünce; gelin, inkâr edelim, diyerek : Vallâhi ey Rabbımız, biz müşrikler değildik, derler. Allah Teâlâ onların ağızlarını mühürler de, elleri ve ayakları konuşur. «Ve Allah'dan o bir sözü gizlemezler.»

Abdürrezzâk diyor ki : Bize Ma'mer'in... Saîd İbn Cübeyr'den rivâyet ettiğine göre; o şöyle demiştir : Bir adam İbn Abbâs'a gelerek; Kur'an'da bana ters görünen şeyler var, dedi. İbn Abbâs; nedir onlar? Kur'an'da şüphe mi var? diye sordu. Adam : Hayır, bu bir şüphe değildir. Sadece bir ihtilâftır (çelişkidir, zıtlıktır), dedi. İbn Abbâs : Sana zıt gelen şeyleri söyle, dedi. Adam, şöyle konuştu : Allah Teâlâ bir âyette : «Vallâhi ey Rabbımız biz müşrikler değildik.» (En'âm, 23) buyuruyor. Başka bir âyette de «Allah'dan o bir sözü gizlememiş bulunsalardı.» buyuruyor ki gizlememişlerdir. İbn Abbâs, adama şöyle cevâb verdi : Allah Teâlâ'nın : «Vallâhi ey Rabbımız biz müşrikler değildik.» buyurmasının anlamı şudur : Onlar, kıyâmet günü Allah'ın sadece müslümanları bağışladığını, günâhları bağışlayıp şirk koşmayı bağışlamadığını, müşriklerin inkârının bağışlanmayacak kadar büyük olduğunu gördüklerinde; vallâhi ey Rabbımız biz müşrikler değildik, diyecekler ve bununla bağışlanacaklarını umacaklar. Ama Allah Teâlâ onların ağızlarını mü-

hürleyecek. Yapmış olduklarını elleri ve ayakları söyleyecek. «İşte o gün, küfredip de peygambere âsî olanlar isterlerdi ki; yerle bir olsalardı da Allah'tan o bir sözü gizlememiş bulunsalardı.»

Cüveybir'in Dahhâk'dan rivâyetine göre; Nâfi' İbn el-Ezrâk, İbn Abbâs'a gelerek şöyle sordu : Ey Abbâs'ın oğlu, Allah Teâlâ bir âyette : «İşte o gün, o küfredip de peygambere âsî olanlar isterlerdi ki; yerle bir olsalardı da Allah'tan o bir sözü gizlememiş bulunsalardı.» buyururken; başka bir âyette de onların : «Vallâhi ey Rabbımız, biz müşrikler değildik.» diyeceklerini haber veriyor. Ne dersin? İbn Abbâs şöyle cevâb verdi : Öyle sanıyorum ki; sen arkadaşlarının yanından kalktın ve; İbn Abbâs'a Kur'an'ın müteşâbihini söyleyeceğim, dedin. Sen onlara döndüğünde haber ver ki; Allah Teâlâ kıyâmet günü insanları bir düzlükte toplayacak. Müşrikler : Allah Teâlâ kendini bir sayan tevhîd ehli dışında hiç kimseden hiçbir şeyi kabul etmeyecek. Gelin inkâr edelim, diyecekler. Allah Teâlâ kendilerine sorduğunda : «Vallâhi ey Rabbımız, biz müşrikler değildik.» diyecekler. Ağızlarına mühür vurulacak ve organları konuşturulacak da, onların müşrikler olduğuna organları şâhidlik edecek. İşte o zaman yerle bir olup Allah'dan o bir sözü gizlememiş bulunmayı dileyecekler.

Hadîsi İbn Cerîr rivâyet etmiştir.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَقْرَبُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنتُمْ سُكَٰرَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا۟ مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا
إِلَّا عَابِرِى سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا۟ ۚ وَإِن كُنتُم مَّرْضَىٰٓ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَآءَ أَحَدٌ مِّنكُم مِّنَ ٱلْغَآئِطِ
أَوْ لَٰمَسْتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَلَمْ تَجِدُوا۟ مَآءً فَتَيَمَّمُوا۟ صَعِيدًا طَيِّبًا فَٱمْسَحُوا۟ بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ ۗ
إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٤٣﴾

43 — Ey îmân edenler, sarhoşken, ne söylediğinizi bilinceye kadar, bir de cünübken —yolcu olmanız müstesnâ— gusül yapmadıkça namaza yaklaşmayın. Eğer hasta veya yolculukta iseniz, yahud herhangi biriniz helâdan gelirse veya kadınlara yaklaşıp da su bulamazsanız temiz bir toprağa teyemmüm edin, yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz ki Allah, Afüvv ve Ğafûr olandır.

Allah Teâlâ; kişinin ne dediğini bilmediği sarhoşluk halinde namaz kılmayı mü'min kullarına yasaklıyor. Cünüblerin namaz mahalli olan mescidlere yaklaşmasını da yasaklıyor. Kalmaksızın bir kapıdan diğer bir kapıya geçme hali müstesnâdır. Bu, içkinin harâm kılınmasından öncedir. Nitekim Bakara sûresinin 219. âyetinin tefsîrinde zikretmiş olduğumuz hadîs de buna delâlet etmektedir. Rasûlullah (s.a.) o âyeti Hz. Ömer'e okumuş; Ömer de : Ey Allah'ım, içki hakkında bize yeterli bir açıklama gönder, demişti. Bu âyet inince Hz. Peygamber (s.a.) bu âyeti Ömer'e okuduğunda, Ömer : Ey Allah'ım, içki hakkında bize yeterli bir açıklama gönder, demişti. Onlar namaz vakitlerinde içki içmezlerdi. «Ey îmân edenler; içki, kumar, putlar ve fal okları şeytân işi pisliklerdir. Bunlardan kaçının ki felâha eresiniz... Artık vazgeçersiniz değil mi?» (Mâide, 90 - 91) âyeti nâzil olunca Ömer : Vazgeçtik, vazgeçtik, demişti.

İsrâîl'in... içkinin harâm kılınması kıssasında, Ömer İbn Hattâb'dan rivâyet ettiği hadîste şöyle geçmektedir : Nisâ sûresindeki «Ey îmân edenler, sarhoşken, ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın.» âyeti nâzil oldu. Namaza kalkıldığında Rasûlullah (s.a.) ın münâdîsi; sarhoş olan namaza yaklaşmasın, diye nidâ ederdi. Hadîsin lafzı Ebu Dâvûd'undur.

Bu âyetin nüzûl sebebi hakkında İbn Ebu Hâtim şöyle rivâyet eder : Bize Yûnus İbn Habîb'in... Sa'd'dan rivâyetine göre; o şöyle demiştir : Benim hakkımda dört âyet indi : Ansârdan bir adam yemek yapmış; muhâcir ve ansârdan bazılarını da davet etmişti. Yedik ve sarhoş olunca ya kadar içtik. Sonra övünmeye başladık. Bir adam devenin çene kemiğini alarak Sa'd'ın burnunu yaraladı. Sa'd'ın burnu kırılmış idi. Bu, içki harâm kılınmadan önceydi. Bunun üzerine «Ey îmân edenler, sarhoşken namaza yaklaşmayın.» âyeti nâzil oldu.

Hadîs uzun şekliyle ve Şu'be rivâyetiyle Müslim'de mevcûddur. İbn Mâce dışında diğer Sünen sahipleri de, hadîsi muhtelif yollardan olmak üzere Semmâk'den rivâyet etmişlerdir.

Bu âyetin nüzûl sebebine dâir İbn Ebu Hâtim şu hadîsi rivâyet eder: Bize Muhammed İbn Ammâr'ın... Ali İbn Ebu Tâlib'den naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Abdurrahmân İbn Avf bize yemek yaptı. Bizi davet ederek içki ikrâm etti. İçki bizden alacağını aldı (sarhoş olduk). Namaz vakti gelince birisini (imâm olarak) öne geçirdiler. O da Kâfirûn Sûresini (قل يا ايها الكافرون . ما اعبد ماتعبدون ونحن نعبد ما تعبدون .) «De ki ey kâfirler, sizin ibâdet ettiğinize ben ibâdet etmem. Biz sizin ibâdet ettiğinize ibâdet ederiz.» şeklinde okudu. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Ey îmân edenler, sarhoşken, ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın.» âyetini indirdi.

Hadîsi İbn Ebu Hâtim böyle rivâyet ediyor. Tirmizî ise Abd İbn Humeyd'den hadîsi rivâyet etmiş ve hasendir, sahîhdir, demiştir. İbn Cerîr de Muhammed İbn Beşşâr kanalıyla... Ali'den rivâyet ediyor ki; Ali, Abdurrahmân ve diğer bir adam içki içmişlerdi. Abdurrahmân onlara namaz kıldırdı ve namazda Kâfirûn sûresini okudu. Ancak onu karıştırdı. Bunun üzerine «Sarhoşken namaza yaklaşmayın» âyeti nâzil oldu.

Ebu Dâvûd ve Neseî bu hadîsi Sevrî'den rivâyet etmişlerdir.

Yine İbn Cerîr rivâyet ediyor : İbn Humeyd... Ebu Abdurrahmân es-Sülemî'nin şöyle dediğini rivâyet ediyor : Hz. Ali Rasûlullah'ın ashâbından bir grup ile kendilerine getirdiği içkiden içtiler. Bu, içki harâm kılınmazdan önceydi. Namaz vakti gelince, Ali'yi (imâm olarak) öne geçirdiler. O da namazda Kâfirûn sûresini okudu. Ama gerektiği şekilde değil. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Ey îmân edenler, sarhoşken namaza yaklaşmayın.» âyetini indirdi.

Yine İbn Cerîr rivâyet ediyor : Bana Müsennâ'nın... Abdullah İbn Habîb —bu zat Ebu Abdurrahmân es-Sülemî'dir— den naklettiğine göre; Abdurrahmân İbn Avf, yemek ve içki hazırlamış, Rasûlullah (s.a.) ın ashâbından bir grubu davet etmişti. Onlara akşam namazı kıldırdı ve Kâfirûn sûresini (قل يا ايها الكافرون . اعبد ما تعبدون ، وانتم عابدون ما اعبد . وانا عابد ما عبدتم لكم دينكم ولي دين) «De ki ey kâfirler, ben sizin ibâdet ettiğinize ibâdet ederim. Siz benim ibâdet ettiğime ibâdet edersiniz. Ben sizin ibâdet ettiğinize ibâdet ediciyim. Sizin dininiz size benim dinim bana.» şeklinde okudu. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Ey îmân edenler, sarhoşken, ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın.» âyetini indirdi.

Avfî «Ey îmân edenler, sarhoşken namaza yaklaşmayın.» âyeti hakkında İbn Abbâs'tan rivâyetle şöyle der : İçki harâm kılınmadan önce, bazı kimseler namaza sarhoş olarak geliyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Sarhoşken namaza yaklaşmayın.» buyurdu. Hadîsi İbn Cerîr rivâyet etmiştir. Ebu Râzî ve Mücâhid de böyle söylemişlerdir. Abdürrezzâk Ma'mer'den, o da Katâde'den rivâyetle şöyle demiştir : Namaz vakitlerinde sarhoşluktan sakınıyorlardı. Sonra bu, içkinin harâm kılınmasıyla kaldırıldı.

Dahhâk, «Ey îmân edenler, sarhoşken namaza yaklaşmayın.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Bununla içki sarhoşluğu değil, uyku sarhoşluğu kastedilmiştir. Bu söz İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim tarafından rivâyet edilmiştir.

Yine İbn Cerîr der ki : Doğrusu; burada içki (içilerek) sarhoş olmanın kastedildiğidir. Yasaklama; söyleneni anlamayan sarhoşa yönelik

değildir. Çünkü o, deli hükmündedir. Burada yasaklamaya muhâtab olan, teklîfi anlayabilen sarhoştur.

İbn Cerîr'in söylediklerinin özeti budur.

Usûlcülerden bir çoğu; kendisine söyleneni anlamayan sarhoşun dışında hitâbın sözü anlayabilene yöneltileceğini söylemişlerdir. Zîrâ anlama teklîfin şartıdır. Âyetten maksadın ta'rîz şeklinde sarhoşluğu bütünüyle yasaklaması da mümkündür. Zîrâ onlar gündüz ve gecede olmak üzere beş vakitte namaz kılmakla emrolunmuşlardı. Halbuki içki içen, devâmlı olarak namazları vaktinde edâ etme imkânı bulamaz. En doğrusunu Allah bilir. Buna göre âyet : «Ey îmân edenler, Allah'tan nasıl korkmak lâzımsa öylece korkun ve herhalde müslüman olarak can verin.» (Âl-i İmrân, 102) âyeti gibi olur ki; o âyette de onlara, İslâm üzere ölmeye hazır olmak ve bunun için de ibâdetlere devâm etmek emredilmektedir.

«Ne söylediğinizi bilinceye kadar» âyeti sarhoşluğun ta'rîfinde söylenebileceklerin en güzelidir. Buna göre sarhoş; ne söylediğini bilmeyendir. Sarhoş okuduğunu karıştıracak, düşünmeyecek ve huşû' içinde olamayacaktır.

İmâm Ahmed şöyle diyor : Bize Abdüssamed'in... Enes'ten naklettiğine göre; Hz. Peygamber : Sizden birisi namaz kılarken uyukladığında namazı bıraksın ve dediğini anlayacak hale gelinceye kadar uyusun, buyurmuştur. Hadîsi sadece İmâm Buhârî tahrîc etmiş, Müslim tahrîc etmemiştir. Hadîsi Buhârî ve Neseî, Eyyûb kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Hadîsin bir rivâyetinde «Olur ki, istiğfâr edeceğim derken kendine söver.» fazlalığı vardır.

«Cünübken yolcu olmanız müstesnâ, gusül yapmadıkça namaza yaklaşmayın.» kısmına gelince :

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Muhammed İbn Ammâr'ın naklettiğine göre... İbn Abbâs : «Cünübken yolcu olmanız müstesnâ gusül yapmadıkça namaza yaklaşmayın.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Gelip geçme durumu hâriç cünübken mescide girmeyiniz. (Kişi bu durumda) oturmaksızın oradan geçebilir. Sonra İbn Ebu Hâtim, bu görüşün benzerinin Abdullah İbn Mes'ûd, Enes, Ebu Ubeyde, Saîd İbn Müseyyeb, Ebu'd-Duhâ, Atâ, Mücâhid, Mesrûk, İbrâhîm en-Nehaî, Zeyd İbn Eslem, Ebu Mâlik, Amr İbn Dînâr, Hakem İbn Uteybe, Hasan el-Basrî, Yahyâ İbn Saîd el-Ansârî, İbn Şihâb ve Katâde'den de rivâyet edildiğini kaydeder.

İbn Cerîr Taberî de şöyle demiştir :

Bize Müsennâ... «Yolcu olma durumu dışında cünübken namaza yaklaşmayınız» âyeti hakkında Yezîd İbn Ebu Habîb'den nakletti ki, ansârdan bazılarının kapısı Mescid'e açılıyordu. Bazen cünüb oluyorlardı, yanlarında su bulunmuyor, su almaya gitmek istiyorlar ve mescidden geçmekten başka çâre bulamıyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Yol-

cu olma (gelip geçme) durumu hâriç cünübken namaza yaklaşmayın» âyetini indirdi.

Sahîh-i Buhârî'de mevcûd şu hadîs de Yezîd İbn Ebu Habîb'in söylediğinin doğruluğunu destekler mâhiyettedir : Hz. Peygamber : Ebubekir'in kapısı dışında mescide açılan bütün kapıları kapatınız, buyurmuşlardır. Hz. Peygamber bunu, hayatının sonlarında buyurmuştur. Zîrâ o, kendisinden sonra Hz. Ebubekir'in halîfe olacağını biliyordu ve Hz. Ebubekir, müslümanların menfaatine olan önemli işler dolayısıyla çokca mescide girme ihtiyâcı duyacaktı. İşte Hz. Peygamber bunun için onun kapısı dışında mescide açılan kapıların kapatılmasını emretmişti. İmâmlardan bir çoğu cünübün mescidde durmasının harâm olduğuna bu âyeti delil getirmişlerdir. Ancak cünübün mescidden geçmesi câizdir. Hayızlı ve lohusa kadın da aynı durumdadır. Hayızlı ve lohusa kadınların mescidden geçmelerinin de yasak olduğunu söyleyenler bulunduğu gibi; hayızlı ve lohusa kadınların mescidden geçmeleri halinde orayı pisletmeyeceklerinden emîn olunursa geçmeleri câizdir, değilse geçemezler, diyenler de vardır.

Müslim'deki bir hadîste Hz. Âişe'den rivâyete göre, o şöyle demiş :

أَمَرَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ أُنَاوِلَهُ الْخُمْرَةَ مِنَ الْمَسْجِدِ . فَقُلْتُ: إِنِّي حَائِضٌ . فَقَالَ « تَنَاوَلِيهَا . فَإِنَّ الْحَيْضَةَ لَيْسَتْ فِي يَدِكِ » .

Rasûlullah (s.a.) bana : Mescidden kendisine bir seccâde alıvermemi emretti. Ben de; hayızlıyım, dedim. Hz. Peygamber : Getir onu hayızlı olmak senin elinde değil ya, buyurdular. Aynı hadîs Buhârî'de de Ebu Hüreyre'den rivâyetle zikredilmektedir ki, bu da hayızlının mescidden geçmesinin câiz olduğuna delâlet eder. Lohusa da aynı durumdadır. En doğrusunu Allah bilir.

Ebu Dâvûd, Eflet İbn Halîfe el-Âmirî kanalıyla... Hz. Âişe'den naklediyor ki; o şöyle demiş : Hz. Peygamber bana : Ben hayızlı ve cünübe mescidi helâl kılmıyorum, buyurdu.

Ebu Müslim el-Hattâbî (bu hadîs) hakkında şöyle der : Bazıları bu hadîsi zayıf bulmuş ve hadîsin isnâdındaki Eflet meçhûldür, demişlerdir. Ancak aynı hadîsi İbn Mâce de Ebu'l-Hattâb kanalıyla... Ümmü Seleme'den rivâyet etmiştir.

Ebu Îsâ et-Tirmizî'nin Sâlim İbn Ebu Hafsa'dan, onun Atıyye'den, onun da Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyet ettiği, Hz. Peygamberin : Ey Ali, benden ve senden başka mescidde hiç kimseye cünüb olmak helâl değildir, buyurduğu şeklindeki hadîs ise zayıftır ve hadîsin isnâdındaki

Sâlim metrûktür. Şeyhi Atiyye de aynı şekilde zayıftır. En doğrusunu Allah bilir.

Âyetin anlamı konusunda bir diğer görüş :

İbn Ebu Hâtim dedi ki : Bize Munzir İbn Şâzân'ın... «Yolcu olma durumu hâriç cünübken namaza yaklaşmayın.» âyeti hakkında Hz. Ali'den naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Yolcu, cünüb olma hali dışında namaza yaklaşmasın. (Bu durumda yolcu) su bulamazsa, su buluncaya kadar namazını (teyemmümle) kılar. Hz. Ali'nin sözünü başka bir kanaldan daha rivâyet eden İbn Ebu Hâtim aynı görüşün —kendisinden gelen rivâyetlerin birinde— İbn Abbâs'tan, Saîd İbn Cübeyr'den ve Dahhâk'dan da rivâyet edildiğini söyler.

(.....)

Bu söze İmâm Ahmed ve Sünen sahiplerinin rivâyet ettiği şu hadîs delil getirilmektedir : Ebu Kılâbe kanalıyla... Ebu Zerr'den rivâyet edildiğine göre; Hz. Peygamber şöyle buyurmuş : On sene su bulamasa dahi, temiz toprak müslüman'ın temizleyicisidir. Su bulduğunda onu derine sür. Muhakkak ki en hayırlısı budur.

Her iki görüşü de naklettikten sonra İbn Cerîr Taberî şöyle der : «Gelip geçme durumu hâriç cünübken namaza yaklaşmayınız.» âyetinden; yolu üzerinde olup da geçme durumu hâriç anlamı çıkaranların sözü; bana göre daha uygundur. Zîrâ cünübken su bulamayan yolcunun hükmü «Hasta ya da seferde olduğunuzda...» âyetinde açıklanmıştır. Şâyet «Gelip geçme hali dışında gusledinceye kadar namaza yaklaşmayın» âyetinde yolcu kastedilmiş olsaydı «hasta ya da yolda olursanız...» âyetinde tekrâr zikredilmesinin ma'kûl bir izâhı bulunamazdı. Zîrâ aynı hüküm ondan önce zikredilmiştir. O halde âyetin te'vîli şöyle olacaktır : Ey îmân edenler, ne söylediğinizi bilinceye kadar içinde namaz kılmak üzere mescidlere yaklaşmayınız. Gelip geçme durumu dışında gusledinceye kadar cünübken de oraya yaklaşmayınız. Âyetteki (عابر سبيل) ifâdesi, kasdetmek sûretiyle geçen anlamındadır.

(.....)

İbn Cerîr'in bu sözünü Cumhûr'un kavli de kuvvetlendirdiği gibi âyetin zâhiri de böyledir. Böylece Allah Teâlâ, maksadına ters düşen eksik bir halde namaz kılmayı ve namaz yerine yine bu eksik halde girmeyi yasaklamış oluyor ki; bu eksik durum da namaza ve namaz yerine uzak olan cünüblük halidir. Allah en doğrusunu bilir.

Âyetin «Gusledinceye kadar...» kısmı üç imâmın; Ebu Hanîfe, Şâfiî ve Mâlik'in görüşlerinin delilidir. Onlara göre, gusledinceye veya su bulamazsa, ya da bulur da kullanamazsa, teyemmüm edinceye kadar cünübün mescidde durması harâmdır. İmâm Mâlik ise kendisinin ve Saîd İbn Mansûr'un, Sünen'inde sahîh isnâdla; sahâbenin böyle yaptıklarına dâir rivâyetine dayanarak; abdest aldığı takdîrde cünübün

mescidde durmasının câiz olduğu görüşündedir. Saîd İbn Mansûr şöyle der : Bize Abdülazîz İbn Muhammed'in... Atâ İbn Yessâr'dan naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) ın ashâbından bazılarının, cünüb iken namaz abdesti gibi abdest alarak mescidde oturduklarını gördüm. Bu hadîsin isnâdı, Müslim'in şartlarına uygundur. En doğrusunu Allah bilir.

Allah Teâlâ : «Eğer hasta veya yolculukta iseniz, yahut herhangi biriniz helâdan gelirse veya kadınlara yaklaşıp da su bulamazsanız pâk bir toprağa teyemmüm edin.» buyuruyor. Âyette zikredilen hastalık; teyemmümü mübâh kılan hastalıktır. Bu da kendisiyle birlikte su kullanıldığı takdîrde bir organın kaybedilmesi, özürlü kalması ya da iyileşmesinin uzamasından korkulan türden hastalıktır. Âyetin umûmî olmasına dayanarak; mücerred hastalanmakla teyemmümün câiz olduğunu söyleyen âlimler de vardır.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... Mücâhid'den naklettiğine göre; o «Eğer hasta iseniz...» âyeti hakkında şöyle demiştir : Bu âyet ansârdan birisi hakkında nâzil oldu. Hasta olmuştu ve kalkıp abdest alamıyordu. Kendisine abdest aldırıverecek bir hizmetçisi de yoktu. Rasûlullah (s.a.) a gelerek durumunu anlattı. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti indirdi. Hadîs mürsel bir hadîstir. Yolculuk ma'lûm olup uzunu ile kısası arasında fark yoktur.

«Yahut herhangi biriniz helâdan gelirse» âyetindeki (الغائط) kelimesi emîn yer anlamındadır. Bununla büyük abdest bozma kinâye olunur.

«Ya da kadınlara yaklaştığınızda...» âyetinde imâmlar ve müfessirler ihtilâf etmişler ve iki açıklama getirmişlerdir :

1 — (Bakara, 237) ve (Ahzâb, 49) âyetlerinin delâletiyle bu, cimâ'dan (cinsî temâstan) kinâyedir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ebu Saîd el-Eşecc'in... İbn Abbâs'tan naklettiğine göre; o, «Kadınlara dokunup da...» âyetindeki dokunmanın cimâ' olduğunu söylemiştir. Aynı görüş Hz. Ali, Übeyy İbn Ka'b, Mücâhid, Tâvûs, Hasan, Ubeyd İbn Umeyr, Saîd İbn Cübeyr, Şa'bî, Katâde ve Mukâtil İbn Hayyân'dan da rivâyet edilmiştir.

İbn Cerîr der ki : Bana Humeyd İbn Mes'ade'nin... Saîd İbn Cübeyr'den naklettiğine göre; o şöyle demiştir : (Bir toplulukta) dokunma konusu zikredildi. Mevâlîden bazıları; bu, cimâ' değildir, dediler. Arap olan bazıları da; dokunma, cimâ'dır, dediler. Ben İbn Abbâs'a giderek ona : Mevâlî ve araplardan bir grup dokunma kelimesinin anlamında ihtilâf ettiler. Mevâlîden olanlar bu, cimâ' değildir; arap olanlar da bu, cimâ'dır dediler, dedim. İbn Abbâs : Sen hangi gruptandın? diye sordu. Ben : Mevâlîler tarafındandım, dedim. O : Mevâlîler grubu ye-

nildi. Muhakkak ki (اللمس والمس والمباشرة) dokunma, elleme ve mübâşeret cimâ'dır. Fakat Allah dilediği şeyi dilediği ile kinâye olarak zikreder, dedi.

(.....)

Bize Abdülhamîd İbn Beyân'ın... İbn Abbâs'tan naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Dokunmak (el-Mülâmese) cimâ'dır. Fakat Allah kerîm'dir. Bunu, dilediği şeyle kinâyeli olarak zikreder.

Değişik kanal ve lafızlarla gelen sahîh rivâyete göre; İbn Abbâs böyle demiştir. Bu görüşü İbn Cerîr, İbn Ebu Hâtim'in kendilerinden rivâyette bulunduğu kimselerden naklederek zikretmiştir.

Yine İbn Cerîr şöyle demektedir : Diğer bazıları da derler ki : Bununla (dokunmak kelimesiyle) Allah Teâlâ, el ile ya da insandaki diğer herhangi bir organ ile dokunmayı kasdetmiştir. Böyle diyenler, vücûdunun herhangi bir kısmıyla kadının vücûdunun herhangi bir yerine dokunan herkes üzerine abdest almanın vâcib olduğunu söylemişlerdir...

Bu görüşü nakleden İbn Cerîr sonra şöyle der : Bize İbn Beşşâr'ın... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; o şöyle demiştir : (اللمس) yani dokunma cimâ'ın dışındaki şeylerdir.

İbn Cerîr bu görüşü müteaddid kanallardan olmak üzere, İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmiştir. Yine o'nun A'meş kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; İbn Mes'ûd : Öpme dokunmadandır ve bundan dolayı abdest gerekir, demiştir.

Yine İbn Cerîr şöyle der : Bana Yûnus'un... Nâfi'den rivâyetine göre; İbn Ömer kadını öpmeden dolayı abdest alırdı ve bunun abdesti gerektirdiği görüşündeydi. Şöyle derdi : O, (öpme) dokunmadandır.

(.....)

İbn Ebu Hâtim şöyle der : Bu görüş İbn Ömer, Ubeyde, Ebu Osmân en-Nehdî, Ebu Ubeyde —ki bununla Abdullah İbn Mes'ûd'un oğlunu kasdediyor— Âmir eş-Şa'bî, Sâbit İbn el-Haccâc, İbrâhîm en-Nehaî ve Zeyd İbn Eslem'den de rivâyet edilmiştir.

Ben de derim ki : Mâlik'in... Sâlim İbn Abdullah İbn Ömer'den rivâyetine göre; babası (Abdullah İbn Ömer) şöyle dermiş : Kişinin karısını öpmesi ve eliyle dokunması dokunmadandır. Kim karısını öper veya eliyle ona dokunursa abdest alması gerekir.

Bu görüşü; Hâfız Ebu'l-Hasan Dârekutnî de mü'minlerin emîri Ömer İbn el-Hattâb'dan rivâyet etmişse de bize diğer bir kanaldan rivâyet edildiğine göre o; karısını öper, sonra namaz kılarmış ve abdest de almazmış. Ondan gelen rivâyetler muhteliftir ve şayet sahîh ise abdest almanın gerektiğine dâir ondan gelen rivâyet abdest almanın müstehab olduğuna hamledilir. Allah en doğrusunu bilendir.

(Kadına) dokunmakla abdestin vâcib olduğu görüşü İmâm Şâfiî ve arkadaşlarına (ashâbına), İmâm Mâlik'e ve kendisinden gelen rivâyetlerin meşhûr olanında İmâm Ahmed İbn Hanbel'e âittir. Bu görüşü savunanlar şöyle derler : Âyetteki dokunmayı ifade eden kelime (او لامستم) ve (لمستم) şeklinde okunmuştur. Şerîatta bu kelime elle dokunmaya verilen isimdir. Allah Teâlâ : «Şâyet sana kitâbı bir kâğıtta indirmiş olaydık, elleriyle dokunurlardı.» (En'âm, 7) buyurmuştur. Hz. Peygamber de zinâ ikrârında bulunan Mâiz'e, bu ikrârından dönmesini i'mâ ederek; herhalde onu öptün, ya da ona dokundun, demişti. Sahîh bir hadîste : Elin zinâsı dokunmaktır, buyurulmuştur. Hz. Âişe : Rasûlullah (s.a.) ın bize uğrayıp öpmediği ve dokunmadığı günler azdır, demiştir. Buhârî ve Müslim'deki bir hadîse göre; Hz. Peygamber mülâmese ile satışı yasaklamıştır. Bu da her iki ta'bîre göre; elle dokunmaya râcîdir. Bu görüş sahipleri derler ki : Bu kelime lisân bakımından, cimâ' hakkında kullanıldığı gibi, elle dokunma hakkında da kullanılır. Nitekim şâir :

«Zenginlik umarak (dileyerek) elimi eline dokundurdum.» demiş ve (المس) kelimesini elle dokunmak anlamında kullanmıştır.

Bu görüş sahipleri İmâm Ahmed İbn Hanbel'in rivâyet ettiği şu hâdisten de destek görüyorlar :

Bize Abdullah İbn Mehdî ve Ebu Saîd'in... Muâz'dan naklettiklerine göre; o şöyle demiştir : Bir adam Rasûlullah (s.a.) a gelerek; ey Allah'ın Rasûlü, tanımadığı bir kadına varıp da cimâ' dışında karısıyla yaptığı her şeyi onunla yapan bir adam hakkında ne dersin? diye sordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Gündüzün iki tarafında ve gecenin (gündüze) yakın saatlerinde namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri giderir. Bu; öğüt kabul edenlere bir öğüttür.» (Hûd, 114) âyetini indirdi. Ve Hz. Peygamber : Abdest al, sonra namaz kıl, buyurdu. Ben : Ey Allah'ın Rasûlü, bu hüküm sadece ona mı mahsûs, yoksa bütün mü'minlere mi? diye sordum. Allah Rasûlü : Bilakis bütün mü'minlere mahsûstur, buyurdu.

Hadîsi Zâide'den rivâyet eden Tirmizî (senedinin) muttasıl olmadığını söyler. Aynı hadîsi Neseî de Şu'be kanalıyla... Abdurrahmân İbn Ebu Leylâ'dan mürsel olarak tahrîc eder.

Kadına dokunmakla abdestin vâcip olacağı görüşünde olanlar; Hz. peygamber abdest almasını emretmiştir. Zîrâ o, kadına dokunmuş ama onunla cimâ' etmemiştir derken, diğerleri hadîsin isnadının İbn Ebu Leylâ ile Muâz arasında kopuk olduğunu, zîrâ İbn Ebu Leylâ'nın Muâz'a yetişemediğini söylerler. Ayrıca Hz. Peygamber'in o kişiye tevbe için abdest alıp namaz kılmasını emretmiş olması da mümkündür. Nitekim

Ebubekir es-Sıddîk hadîsinde —daha önce de geçtiği gibi— hiçbir kul yoktur ki bir günâh işledikten sonra abdest alsın ve iki rek'at namaz kılsın da Allah onu bağışlamış olmasın, buyurulmaktadır. Biz bu hadîsi Âl-i İmrân sûresinin 135. âyetinin tefsîrinde zikretmiştik.

İbn Cerîr diyor ki : Bu iki görüşten doğruya en yakın olanı; Hz. Peygamber'in eşlerinden bir kısmını öptükten sonra abdest almadan namaz kıldığına dâir haberin sıhhatine binâen «Ya da kadınlara yaklaşıp da...» âyetinde (لمس) kelimesinin diğer anlamlarının değil de, cimâ' anlamının kastedildiğini söyleyenlerin görüşüdür. Zîrâ bize İsmâîl İbn Mûsâ es-Süddî'nin... Hz. Âişe'den naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) abdest alır, sonra (beni ya da bir başka hanımını) öper, sonra da namaz kılar ve abdest almazdı.

Yine bize Ebu Küreyb'in... Urve'den rivâyetine göre; Hz. Âişe; Hz. Peygamber, kadınlarından birini (ya da bazısını) öptü, sonra namaza çıktı ve abdest almadı, demiştir. Ben; herhalde o senden başkası değildir, dedim. O da güldü.

Hadîsi bu şekliyle Ebu Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce şeyhlerinden bir gruptan, onlar da Vekî'den rivâyet etmişlerdir.

(.....)

İbn Cerîr diyor ki : Bize Ebu Zeyd Amr İbn Şebbehe'nin... Hz. Âişe'den naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Hz. Peygamber abdest aldıktan sonra beni öper ve abdestini yenilemezdi.

(.....)

İbn Cerîr'in Saîd İbn Yahyâ el-Emevî kanalıyla... Ümmü Seleme'den rivâyetine göre; Hz. Peygamber oruçlu iken onu öper sonra da ne iftâr eder (orucunu bozar), ne de yeniden abdest alırmış.

Bize Ebu Küreyb'in... Zeyneb es-Sehmiyye'den rivâyetine göre Hz. Peygamber (hanımlarından birini) öper, sonra abdest almadan (abdestini yenilemeden) namaz kılarmış.

(.....)

Fakîhlerden bir çoğu : «Su bulamazsanız pâk bir toprağa teyemmüm edin.» âyetinden; yanında su bulunmayan kimsenin, ancak su aradıktan sonra teyemmüm etmesinin câiz olacağı hükmünü çıkarmışlardır. Ne zaman su arar da bulamazsa; işte o zaman, kendisine teyemmüm câiz olur. Yanında su olmayanın, nasıl su arayacağı fürû' kitaplarında anlatılmıştır. Ayrıca Buhârî ve Müslim'de İmrân İbn Husayn'dan rivâyet edilen bir hadîste Hz. Peygamber topluluktan ayrılmış ve namaz kılmayan bir adam görmüş, ona : Ey falan, seni toplulukla namaz kılmaktan alıkoyan nedir? Sen müslüman bir kişi değil misin? diye sormuş.. Adam : Evet (müslümanım) ey Allah'ın Rasûlü, fakat cü-

nüb oldum, su da yok, demişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber : Toprağa yönel (toprakla teyemmüm et) bu sana yeter, diye buyurmuşlardı.

İşte bunun içindir ki, Allah Teâlâ : «Su bulamazsanız pâk bir toprağa teyemmüm edin.» buyurmaktadır. Teyemmüm dilde kastetmek, yönelmek anlamındadır. Araplar : (تيممك الله بحفظه) «Allah sana muhâfazası ile yönelsin.» derler.

(.....)

(الصعيد) kelimesinin; yeryüzünde yükselen (yeryüzünde bulunan) herşey anlamına geldiği söylenmiştir. Böylece bunun içine toprak, kum, ağaç, taş ve bitkiler girmektedir ki, İmâm Mâlik'in görüşü böyledir. Bu kelimenin toprak cinsinden olan şeyler anlamında olduğu da söylenmiştir ki; toprak, kum, zırnık ve alçı taşına mahsûstur. Bu da İmâm Ebu Hanîfe'nin mezhebidir. Sadece toprak anlamına geldiği de söylenmiştir ki; İmâm Şâfiî, İmâm Ahmed İbn Hanbel ve ashâbının mezhebinde böyledir. Bunlar bu görüşlerine «Kaypak bir toprak haline getirilebilir.» (Kehf, 40) (yani düz ve temiz toprak) âyetini ve Müslim'in Sahîh'inde Huzeyfe İbn el-Yemmân'dan rivâyet edilen şu hadîsi delil getirirler : Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : İnsanlardan şu üç şeyle üstün kılındık : Saflarımız meleklerin safları gibi kılındı. Yeryüzünün tamâmı bize mescid kılındı. Yeryüzünün toprağı —su bulamadığımızda— bize temizleyici kılındı. Bu görüşte olanlar derler ki : Hz. Peygamber temizleyiciliği nimet sadedinde olmak üzere toprağa tahsîs etmiştir. Onun yerine geçecek başka bir şey daha olsaydı mutlakâ onunla birlikte bunu da zikrederdi.

Âyette geçen (الطيب) kelimesinin anlamı hakkında muhtelif görüşler ileri sürülmüştür : Bazıları bu kelimenin «Helâl» anlamında olduğunu söylerken; diğer bazıları da «pis olmayan» mânâsına geldiğini söylemişlerdir. İmâm Ahmed ile İbn Mâce dışındaki Sünen sahipleri Ebu Kılâbe kanalıyla... Ebu Zerr'den rivâyet ediyorlar ki; Hz. Peygamber şöyle buyurmuş : On yıl su bulamasa da temiz toprak müslümanın temizleyicisidir. Onu (temiz toprağı) bulduğunda derisine sürsün. Bu, onun için en hayırlı olanıdır.

Tirmizî; hadîsin hasen, sahîh olduğunu söylemiş, İbn Hibbân da sahîh görmüştür. Hadîsi Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr Müsned'inde Ebu Hüreyre'den rivâyet etmiş; Hâfız Ebu'l-Hasan el-Kattân da sahîh olduğunu söylemiştir. İbn Abbâs'ın bu sözünü İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiş, İbn Merdûyeh de tefsîrinde bu hadîsi merfû' olarak zikretmiştir.

Allah Teâlâ : «Yüzlerinize ve ellerinize sürün» buyuruyor ki; temizlenmede teyemmüm, abdestin yerine geçer. (Ancak abdestte yıkanan) uzuvların tamâmının (teyemmümde meshedilmesi şeklinde) ondan be-

del değildir. Aksine —icmâ'— ile sadece yüzün ve iki ellerin meshedilmesi yeterlidir.

Bununla birlikte teyemmümün keyfiyetinde imâmlar ihtilâf etmişlerdir. Bu konudaki görüşler şöyledir :

Birinci görüş; yeni görüşünde Şâfiî mezhebine âittir ki, buna göre; iki (kerre toprağa) vurma ile yüzün ve dirseklere kadar ellerin meshedilmesi gerekir. Zîrâ «iki el» ta'bîri; vücûdun hem omuzlara, hem de dirseklere kadar olan kısmına isim olarak verilebilir ve her ikisi de doğrudur. Nitekim abdest âyetinde böyledir. «Ellerini kesin.» (Mâide, 38) meâlindeki hırsızlık âyetinde olduğu gibi; bileklere kadar olan kısma da el ismi verilmektedir. Bu görüşte olanlar şöyle diyorlar : Abdest âyetinde belirtilen kısma hamledilmesi temizlik alâkası sebebiyle daha uygundur. Bazıları da Dârekutnî'nin İbn Ömer'den rivâyet ettiği şu hadîsi zikrederler : Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdular : Teyemmüm iki vuruştur : Bir vuruş yüz için ve bir vuruş da dirseklere kadar iki el için.

Ancak hadîs sahîh değildir. Zîrâ isnâdında kendileriyle hadîsin sâbit olmayacağı zayıf râvîler vardır.

Ebu Dâvûd'un İbn Ömer'den rivâyet ettiği bir hadîse göre; Hz. Peygamber iki elini bir duvara vurmuş ve iki eliyle yüzünü meshetmiş; sonra ellerini bir kerre daha duvara vurarak bununla da kollarını meshetmiştir. Ancak bu hadîsin isnâdında da Muhammed İbn Sâbit vardır ki, bazı hâfızlar bu râvîyi de zayıf saymışlardır. Ebu Dâvûd'dan başkaları ise, hadîsi İbn Ömer'in fiili ve mevkûf olarak güvenilir râvîler kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Buhârî, Ebu Zür'a ve İbn Adiyy doğru olan budur, demişlerdir. Beyhakî de bu hadîsin merfû' olarak rivâyeti münkerdir, demiştir.

İmâm Şâfiî; İbrâhîm İbn Muhammed'in... İbn es-Samme'den rivâyet ettiği Hz. Peygamber (s.a.) in teyemmüm edip yüzünü ve kollarını meshettiğini ifâde eden hadîsi delil olarak almıştır.

İbn Cerîr der ki : Bana Mûsâ İbn Sehl'in... Ebu Cüheym'den rivâyetine göre; o şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) ı küçük abdest bozarken gördüm ve selâm verdim. Selâmımı almadı. İşini bitirince kalktı, ellerini duvara vurarak elleriyle dirseklerine kadar meshetti ve sonra selâmımı aldı.

İkinci görüş; iki vuruşla yüzü ve bileklere kadar elleri meshetmenin gerektiği şeklindeki görüş İmâm Şâfiî'nin eski görüşüdür.

Üçüncü görüş ise; bir tek vuruşla yüzün ve iki elin meshedilmesinin yeterli olduğu görüşüdür. İmâm Ahmed der ki : Bize Muhammed İbn Ca'fer'in... İbn Abdurrahmân'dan, onun da babasından naklettiğine göre; bir adam Hz. Ömer'e gelerek; ben cünüb oldum ve su bulamadım, dedi. Hz. Ömer; namaz kılma, dedi. Orada bulunan Ammâr şöyle konuştu : Hatırlamıyor musun ey mü'minlerin emîri? Sen ve ben bir se-

riyyede idik. Cünüb olmuş ve su bulamamıştık. Sen namaz kılmamıştın. Ben ise, toprakta yuvarlanarak (toprağa bulanarak) namaz kılmıştım. Rasûlullah (s.a.) ın yanına geldiğimizde bunu o'na söylemiştim de; bu sana yeter, buyurmuş, elini yere vurmuş, sonra ellerini üfleyerek onunla yüzünü ve ellerini meshetmişti.

Yine İmâm Ahmed'in Affân kanalıyla... Ammâr'dan rivâyetine göre; Hz. Peygamber (s.a.) teyemmüm hakkında; yüz ve eller için bir vuruş, buyurmuştur.

Hadîsin başka bir kanaldan rivâyeti ise şöyledir :

İmâm Ahmed rivâyet ediyor : Bize Affân'ın... Şakîk'ten naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Abdullah ve Ebu Mûsâ ile birlikte oturuyordum. Ebu Mûsâ, Abdullah'a; kişi su bulamadığında namaz kılmaz öyle mi? diye sordu. Abdullah; hayır deyince Ebu Mûsâ şöyle dedi : Hatırlamıyor musun ki Ammâr, Ömer'e; hatırlamıyor musun; Rasûlullah (s.a.) seni ve beni develerin peşinden göndermişti de, ben cünüb olmuş ve toprağa yuvarlanmış (ve toprağa bulanmıştım). Rasûlullah (s.a.) a döndüğümde ona bunu haber vermiştim. O da gülerek; böyle yapman sana yeterdi buyurmuş ve iki elini yere vurarak, sonra ellerini bütünüyle meshetmiş ve aynı vuruşla yüzünü bir kerre meshetmişti, demişti. Abdullah bana (cevâben) : Şüphesiz. Ama Ömer'in bununla iknâ' olduğunu görmedim, dedi. Ebu Mûsâ bu sefer ona; peki Nisâ sûresindeki «Su bulamadığınızda pâk bir toprağa teyemmüm edin.» âyeti ne olacak? diye sordu. Abdullah onun ne söylemek istediğini anlamadı ve şöyle dedi : Şâyet onlara teyemmüm hakkında ruhsat verirsek, olur ki onlardan biri suyu soğuk bulur da teyemmüm ediverir.

Allah Teâlâ Mâide sûresindeki âyette «Ondan yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin» buyuruyor. Şâfiî bunu delil olarak alıp teyemmümde toprağın mutlakâ yüz ile ele bulaşacak şekilde tertemiz tozlu olmasının gerekli olduğunu söylemiştir. Biraz önce geçen isnâdı ile İmâm Şâfiî İbn es-Samme'den rivâyet ediyor ki; İbn es-Samme Hz. Peygamber (s.a.) e abdest bozarken uğramış ve selâm vermiş. Hz. Peygamber (s.a.) onun selâmını almamış (işini bitirince kalkıp) duvara yönelmiş; elindeki bir asâ ile onu kazımış, sonra da elini ona vurarak yüzünü ve kollarını meshetmişti.

«Allah Teâlâ (Sizin için koyduğu dinde) bir zorluk koymak istemiyor. Bilakis sizi temizlemek istiyor.» İşte bunun içindir ki, su bulamadığınızda teyemmüme yönelmenizi mübâh kılmıştır. «Ayrıca belki şükredersiniz diye size nimetini tamâmlamak istiyor.» buyurmuştur.

Teyemmümün meşrû' kılınması diğer ümmetlere değil sadece bu ümmete mahsûstur. Nitekim Buhârî ve Müslim'de Câbir İbn Abdullâh'dan rivâyet edilen bir hadîste Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Bana beş şey verildi ki; benden önce bunlar hiç kimseye verilmemişti :

Bir aylık (yoldan) korku ile yardım olundum. Yeryüzü bana mescid ve temizleyici kılındı. Ümmetimden herhangi birisi namaz vaktine ulaştığında (ulaştığı yerde) namaz kılsın. Hadîsin başka bir rivâyetine göre : Onun temizleyicisi ve mescidi yanındadır. Benden önce hiç kimseye helâl kılınmamışken ganîmetler bana helâl kılındı, bana şefâat verildi ve peygamber (sadece) kendi milletine gönderilirken ben bütün insanlara gönderildim.

Huzeyfe'den rivâyetle Müslim'de zikredilen bir hadîs-i şerîf'te şöyle buyurulur : Üç şeyle insanlardan üstün kılındık : Saflarımız meleklerin safları gibi kılındı. Yeryüzü bize mescid, su bulamadığımız zaman da toprak bize temizleyici kılındı.

Bu âyette de Allah Teâlâ : «Pâk bir toprağa teyemmüm edin yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz ki Allah Afüvv ve Ğafûr olandır.» buyuruyor. Size teyemmümü meşrû' kılması, size bir kolaylık ve ruhsat olmak üzere su bulamadığınızda, teyemmümle namazı mübâh kılması bu af ve bağışlanması cümlesindendir.

Bu âyet-i kerîme'de sarhoş ayılıncaya ve ne söylediğini anlayıncaya kadar, cünüb olan gusledinceye kadar, kendisinden hades sâdır olan abdest alıncaya kadar namazın eksik olarak edâ edilmesi önlenmiş oluyor. Ancak hasta olan ya da su bulamayanın durumu müstesnâdır. Bu durumlarda Allah Teâlâ kullarına olan şefkat ve acımasından, onlara bir kolaylık (genişlik) olmak üzere tehemmüme izin vermiştir. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.

Teyemmümün Meşrû' Kılınmasının Sebebi

Teyemmümün meşrû' kılınmasının nüzûl sebebini burada veriyoruz. Zîrâ Nisâ sûresindeki bu âyetin nüzûlü Mâide sûresindeki konu ile ilgili âyetin nüzûlünden öncedir. Şöyle ki :

Bu âyet, içkinin kesinlikle harâm kılınmasından önce nâzil olmuştur. İçki Uhud harbinden sonra ve bir rivâyete göre Uhud'un hemen akabinde Hz. Peygamber'in Benû Nadîr'i muhâsarasında harâm kılınmıştır. Mâide sûresi ve özellikle baş kısımları ise son nâzil olan âyetlerdendir. Dolayısıyla teyemmümün meşrû' kılınmasına sebep olan hadîseyi burada zikretmemiz daha uygun olacaktır. Güvenimiz Allah'adır.

İmâm Ahmed diyor ki : Bize İbn Numeyr'in... Hz. Âişe'den naklettiğine göre; o, Hz. Esmâ'dan bir gerdanlık ödünç almış ve bu gerdanlık kaybolmuştu. Rasûlullah (s.a.) kaybolan gerdanlığı aramak üzere bazılarını göndermiş, onlar da bunu bulmuşlardı. (Yolda) namaz vakti gelmişti ve yanlarında su yoktu. Onlar abdestsiz olarak namaz kıldılar ve bu durumdan Hz. Peygamber'e şikâyette bulundular. Bunun

üzerine Allah Teâlâ teyemmüm âyetini indirdi. Üseyd İbn Hudayr Hz. Âişe'ye şöyle dedi :Allah seni hayırla mükâfâtlandırsın. Allaha yemîn ederim ki; senin başına hoşlanmayacağın bir şey geldiğinde, Allah Teâlâ sana ve müslümanlara mutlakâ bir hayır ihsân etmiştir.

Hadîsin başka bir kanaldan rivâyeti şöyledir :

Buhârî der ki : Bize Abdullah İbn Yûsuf'un... Hz. Âişe'den rivâyetine göre o şöyle demiştir : Seferlerden birinde, Rasûlullah (s.a.) ile birlikte çıkmıştık. Beydâ'da —ya da Zât'ul-Ceyş'de— benim bir gerdanlığım koptu. Rasûlullah (s.a.) ve yanındakiler onu aramaya koyuldular. Bir su başında değillerdi ve yanlarında su da yoktu. Halk Hz. Ebubekir'e gelerek; Âişe'nin yaptığını görüyor musun?, Rasûlullah (s.a.)ı ve halkı (burada) tuttu. Su başında değiller, yanlarında su da yok, dediler. Rasûlullah (s.a.) başını dizime koymuş uyurken Ebubekir geldi ve Rasûlullah (s.a.s.) ı ve insanları hapsettin, su başında değiller, yanlarında su da yok, dedi. Hz. Âişe şöyle anlatır : Ebubekir beni azarladı ve Allah ne dilediyse söyleyerek eliyle böğrüme vurmaya başladı. Rasûlullah (s.a.) dizimde olduğu için hareket etmemeye çalışıyordum. Rasûlullah (s.a.) susuz olarak sabahleyin kalktığında Allah Teâlâ teyemmüm âyetini indirdi de teyemmüm ettiler. Bunun üzerine Useyd İbn Hudayr : Ey Ebubekir âilesi, bu sizin ilk bereketiniz değil, dedi. Hz. Âişe şöyle der : Üzerinde olduğum deveyi kaldırdık ve gerdanlığı altında bulduk.

Hadîsi Buhârî, Kuteybe ve İsmâîl'den; Müslim de Yahyâ İbn Yahyâ kanalıyla Mâlik'ten rivâyet etmiştir.

İmâm Ahmed, Ya'kûb kanalıyla... Ammâr İbn Yâsir'den rivâyet etti ki; Rasûlullah (s.a.) yanında hanımlarından Hz. Âişe de bulunduğu halde Evlâ'ul-Ceyş (herhalde Zât'ul-Ceyş olmalıdır) de geceledi. Hz. Âişe'nin Zafâr (1) taşından bir gerdanlığı kopmuş ve halk onu aramak üzere orada kalmıştı. Sabah aydınlanıncaya kadar (gün ağarıncaya) da aramaya devâm etmişlerdi. Yanlarında su yoktu. Allah Teâlâ peygamberine temiz toprakla teyemmüme ruhsatını indirdi de müslümanlar Rasûlullah (s.a.) ile birlikte kalktılar, ellerini toprağa vurdular, sonra (ondan) bir şey almaksızın ellerini kaldırdılar ve elleriyle yüzlerini, omuzlarına kadar ellerini, avuçlarının içlerinden koltuk altlarına kadar meshettiler.

Hadîsi İbn Cerîr de şöyle zikreder : Bize Ebu Küreyb'in... Ebu'l-Yakzân'dan rivâyetine göre; o şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) ile birlikteydik ve Hz. Âişe'nin bir gerdanlığı kaybolmuştu. Rasûlullah (s.a.) gün ağarıncaya kadar (orada kaldı). Hz. Ebubekir Hz. Âişe'ye kızmıştı. Allah Teâlâ peygamberine (ya da bu olay üzerine) temiz toprakla

(1) Zafâr, Himyerliler zamanında Yemen'de bir şehir adıdır.

meshetme ruhsatını indirdi. Ebubekir, Âişenin yanına girerek; şüphesiz ki sen (çok) bereketlisin (ya da mübâreksin). Senin sebebinle (bize) bir ruhsat indi (indirildi), dedi. Ellerimizi (toprağa) vurduk : Bir vuruş yüzlerimiz için, bir vuruş da omuz ve koltuk altlarına kadar olmak üzere ellerimiz içindi.

Hâfız Ebu Bekr İbn Merdûyeh rivâyet ediyor : Bize Muhammed İbn Ahmed İbn İbrâhîm'in... Eslâ İbn Şureyk'den naklettiğine göre; o şöyle dedi : Rasûlullah (s.a.) ın devesini yürütüyordum ve soğuk bir gecede cünüb oldum. Rasûlullah (s.a.) yola çıkmak istedi. Cünüb olduğum halde devesini yürütmek istemedim. Ölürüm veya hastalanırım diye soğuk su ile yıkanmaktan da korktum. Ansârdan birisine söyledim ve Rasûlullah (s.a.) ın devesini o yürüttü. Sonra bir miktar taşı (güneşte) ısıtarak suya attım ve suyu böylece ısıttım. Onunla yıkanarak Rasûlullah (s.a.) ve ashâbına yetiştim. Rasûlullah (s.a.) : Ey Eslâ, görüyorum binitim değişmiş, buyurdular. Ben; Ey Allah'ın Rasûlü deveyi ben değil, ansârdan birisi yürüttü, dedim. Allah Rasûlü niçin? diye sorduğunda da; cünüb olmuştum, soğuktan korkup (gusül etmedim). (Ansârdan olan o kişiye) deveyi yürütmesini söyledim ve taşları kızdırarak onlarla suyu ısıtıp yıkandım, dedim. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Allah Afüvv ve Ğafûr olandır.»a kadar olmak üzere : «Ey îmân edenler, sarhoşken, ne söylediğinizi bilinceye kadar... namaza yaklaşmayın.» âyetini indirdi.

Hadîs Eslâ İbn Şureyk'ten başka bir şekilde daha rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

Bu konuda Seyyid Kutub şöyle diyor :

Bu âyet; İslâm cemiyetinin Rabbânî terbiye silsilesinin bir halkasıdır. Bir cemiyet ki; İslâm onu, câhiliyyet bataklığından çekip kurtarmıştı. Ve içki, o câhiliyet cemiyetinin her tarafa yaygın ve köklü geleneklerinden biri, hattâ ilk göze çarpan mümeyyiz vasıflarından idi. Zaten içki, eski ve yeni bütün câhiliyyet topluluklarının hemen hemen müşterek özelliğidir... Bu, câhiliyetin zirvesinde bulunan Romalıların ve Perslilerin de başta gelen husûsiyetlerindendi. Kezâ bugün de aynı câhiliyyetin pençesinde kıvranan Avrupa ve Amerika'lıların da mümeyyiz vasfıdır. Afrika'nın geri kalmış ülkelerinde bile aynı câhilî özellikler mevcûddur!..

Modern câhiliyyet hayatının en zirvesinde bulunan devletlerden biri olan İsveç'de, geçen asrın ilk yarısında, her âilenin her gün içki için tahsîs ettiği müayyen bir vakti vardı ve bir kişinin günlük içki

istihlâki ortalama 20 litre idi. Hükümet bu işin vahâmetini hissetti ve bu hâlin devamıyla doğacak mahzûrları düşünmeye başladı. İlk tedbîr olarak içkiyi yasaklamak, ferdî istihlâkı tahdîd etmek ve umûmî yerlerde içmeyi men'etmek siyâsetiyle işe el koydu. Fakat bu kayıtlar, kısa bir zaman sonra gevşedi ve vaziyet tekrâr eski hâline avdet etti. Artık lokantalar da, yemek de yemek şartıyla içki içmek serbest hale geldi. Sonra umûmî yerlerin bazısında içki müsâdesi verildi; fakat bu müsâade sadece gece yarısına kadardı. Bundan sonra sadece bira serbest bırakıldı. Müteâkiben içki ibtilâsı, olgunluk çağına henüz gelen gençler arasında da sür'atle yayıldı.

Amerika'ya gelince; hükümet, 1919 yılında içkiyi yasaklayan bir kanun çıkardı. Bu kanunun gerekçesi; içkinin aklî muhâkemeyi bozması ve müfekkireyi sarsması idi. Bu kanun varlığını onbeş sene devâm ettirdi. Nihâyet hükümet 1933 yılında onu ilgâya mecbûr oldu. Fakat radyo, sinema, konferans gibi bütün neşir organları, içkinin aleyhinde propaganda yapmaya devâm etti. İçki aleyhtârlığı için bir senede hükümet bütçesinden sarfedilen meblâğ, altmış milyon doların çok üstünde idi. Yapılan kitap ve neşriyatlar, on milyarlarca sayfayı geçiyordu. Onbeş senelik içki yasağında, kanunun infâzı için sarfedilen meblâğ takrîben yedi milyon beşyüz bin dolardan çok fazla idi ve bu devrede üçyüz kişi i'dâm edildi. 532.335 kişi hapse atıldı; dörtyüz seksen milyon lira para cezâsı tahsîl edildi. Dört milyar yüz otuziki milyon liralık mülk müsâdere edildi. Fakat bütün bunlardan sonra Amerika, yine de kanunu ilgâ etmeye ve eski hâline avdete mecbûr oldu.

İslâm gelince; o, birkaç âyeti ile, câhiliyet hayatının bu açık ve derin yarasını netîceye bağlayıverdi.

İşte bu; eski ve yeni bütün câhiliyet nizâmları ile ilâhî nizâm arasındaki farktır... Beşer nefsini ve insanî cemiyetleri tedâvî ve ıslâh husûsunda, kapatılması imkânsız bir mesâfedir...

İçkinin câhiliyet hayatındaki te'sîrini daha iyi anlayabilmemiz için, câhiliyet şiirine bir göz atmamız lâzım gelecektir. Câhiliyet şiirine bakacak olursak görürüz ki, içki, edebiyatın en esâslı unsurlarından biridir. Hattâ içki, bütün hayatın en esâslı unsurudur.

O gün, içki ticâreti her tarafa yayılmıştı. Hattâ ticâret kelimesi, içki alışverişi mânâsına kullanılmaya başlanmıştı.

Lebîd'in, Amr İbn Kumey'e'nin, İmri'ül-Kays'ın şiirlerinde bu husûs açıkça görülmektedir.

Câhiliyet devri arap şiiri, şarâb meclislerinin tasvîri ve öğünmelerle dolup taşmakta ve bu devre âdetâ kendi damgasını basmaktadır.

İslâm'da içki yasağının merhaleleri ve bu yasağın nedenini oluşturan hâdiseler zikredilirken, bu hâdiselerin kahramanları da anlatılır... Bu kahramanlar arasında Ömer, Ali, Hamza, Abdurrahmân İbn

Avf ve benzerleri gibi sahâbe-i güzînin en ileri gelenlerini de görüyoruz. Bu hâdiseler şüphesiz câhiliyet arabının yaşayışına uygun bir şekilde zuhûr etmiştir ve fazla söze lüzûm bırakmayacak bir keyfiyete sahiptir.

Bir rivâyette, Hz. Ömer'in müslüman oluşu kıssasında şöyle söylediği nakledilir : Ben câhiliyette içki içen birisiydim. Hattâ derdim ki; falan ayyâşa gideyim de içki içeyim...

Ömer, müslüman olduktan sonra da şu âyet nâzil olana kadar içmeye devâm etti :

«Sana içkiden ve kumardan soruyorlar. De ki : İkisinde de hem büyük günâh, hem de insanlar için faydalar vardır. Günâhları ise faydalarından daha büyüktür.»

Hz. Ömer, bu âyet üzerine şöyle dedi : Allah'ım!.. İçki hakkında bize, sadra şifâ verecek bir açıklama gönder.

Böyle dedi... Fakat yine içmeye devâm etti.

Sonra şu âyet nâzil oldu : «Ey îmân edenler, sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın.»

Yine dedi ki : Allah'ım, içki hakkında bize, sadra şifâ verecek bir açıklama gönder.

Nihâyet, içkinin harâm kılındığını sarâhetle beyân eden şu âyet nâzil oldu :

«İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları ancak şeytânın emelinden birer murdardır. Onun için bunlardan kaçının ki, murâdınıza eresiniz. Şeytân, içkide ve kumarda aranıza düşmanlık ve kin düşürmek, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi?»

O zaman Ömer dedi ki : «Vazgeçtik!... Vazgeçtik... ve tamâmen vazgeçti.» (...)

Peki her yere girmiş olan bu âfete mukâvemet için İslâm ne yaptı? Sağlam, müstakîm, doğru ve güvenilir bir cemiyet hayatı kurmaya engel teşkîl eden bu musîbete karşı koymak için İslâm ne çâre buldu? Ne gibi kâideleri vaz'etti? İktisâdî menfaatları alakalandırdığı kadar içtimâî adetleri de ilgilendiren bu köklü ve eski alışkanlığın karşısına geçmek için neler yaptı?

Rabbânî nizâm; bütün bunları, Kur'an'ının birkaç âyetiyle hall-ü fasl etti. Birkaç merhalede, kolaylık ve tatlılıkla işi netîceye bağladı. Harbi kazandı. Hem de harb etmeden, kurbân vermeden, kan akıtmadan... Akan sadece fıçılar, tulumlar ve ayyâşların ağzındaki içkilerdi... İçkinin harâm olduğunu bildiren âyet duyulunca ağızlardaki içkiler boğazdan geçmedi, geri döküldü.

Mekke de İslâm'ın, Kur'an'dan başka ne devleti, ne kuvveti vardı. Orada inzâl buyrulan âyetlerde, içkiye dâir süratli ve ince bir telmîh-

ten başka bir şey göze çarpmıyor. İbârelerde, mücerred bir işâretten başka bir kesinliğe tesâdüf edilmiyordu.

Meselâ Nahl sûresinde şöyle bir âyet var :

«Hurma ağaçlarının meyvesinden ve üzümlerden de içki ve güzel bir rızık edinirsiniz.»

Âyette zikredilen içki, kelimesi güzel bir rızık mukâbilinde hurma ve üzümden elde edilen sekir verici içeceklerdir. Bu tekâbülde telmîhen işâret ediliyor ki; içki ayrı bir şeydir, güzel rızık ayrı bir şeydir. İşte sadece böyle uzaktan bir işâretle iktifâ ediliyor ve gerisi mü'minin vicdânına bırakılıyor.

Fakat en ince mânâsıyla içki âdet ve alışkanlığı, ferdî tiryâkîlikten çok daha derin içtimâî bir alışkanlıktır. Hattâ iktisâdî kökleri bile vardır. Buna uzaktan, atfedilen seri bir nazar da, şüphesiz mü'minde derin bir te'sîr icrâ eder.

Ama Medîne'de artık İslâm devleti tekevvün etmiş ve bir kuvvete sahip olmuştu. Fakat İslâm yine de içkiyi harâm kılmak için ne devlet kuvvetine sığındı, ne de saltanat kılıcına... Sadece Kur'an'ın hâkimiyet ve te'sîrine ilticâ etti.

İlâhî nizâm işine önce, kolaylıkla, yumuşaklıkla başladı. İçtimâî müesseseleri ve insan rûhunu ihtiyâçlarını düşünerek işi ele aldı.

İlk nâzil olan Bakara sûresindeki âyette, içki ve kumarın tamâmen zıddına, uyanık bir gönüle sahip olan mü'minlerin sordukları bir suâle cevâb veriliyordu :

«Sana içkiden ve kumardan soruyorlar. De ki : İkisinde de hem büyük günâh, hem de insanlar için faydalar vardır. Günâhları ise, faydalarından daha büyüktür.»

Bu, ilk adımdır... Herhangi bir işin hayır ve günâh telâkkî edilmesi nokta-i nazarından helâl, harâm veya mekrûh olarak değerlendirilebilmesi için İslâm fıkhının mantığınca; İslâm'ın duyuş ve anlayışının inceliği ile mütenâsib olarak yükselen ilk sesti. İçki ve kumarın günâhı faydalarından daha çok olursa... Bu, yolların ayrılış noktası olmalıydı.

Fakat mesele, bundan daha önce... Hz. Ömer, gözlerini yüceliklere doğru kaldırıyor; Allah'ım! Bize, içki hakkında sadra şifâ verecek bir açıklama gönder, diyordu.

Sadece bu bile, bu geleneğin arapların ruhûndaki derin te'sîrini ifâde etmeye kâfî!..

Sonra hâdiseler birbirini ta'kîb etti. Akabinde ilâhî kelâm nâzil oldu :

«Ey îmân edenler! Sarhoşken, ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın.»

İlâhî nizâm, yumuşaklıkla; basîretle işine devâm etti.

Bu âyet; günâhı sevâbından daha büyük olan içkiden nefretle, şeytân amelinden bir pislik olan içkinin kat'iyetle harâm edilmesi arasındaki orta noktayı temsîl eder. Bu orta noktanın vazifesi : «İçki adetini kesmek» veya «alışkanlığı kırmaktı.» Namaz vakitlerinde içkiyi yasak eden bir mânia vazîfesi görmekti. Namaz vakitleri bütün gün boyunca serpiştirilmiştir ve aralarında ayyâşların rahatlıkla içebilecekleri, sonra da ne söylediklerini bilecek dereceye gelene kadar rahatça ayılabilmesine kâfî bir zaman da yoktu. Kaldı ki içkinin, husûsî bir vakti vardır. Sabah akşam, onun da kendine mahsûs bir zamanı vardır... Namaz aralarındaki kısa bir zamanı müteâkib, tekrâr ikinci bir namaz vakti geliyor. Şimdi mü'minin vicdânı burada durur. Namaz farîzasının edâsı ile içkinin tadını mukâyese eder, düşünür... Bu vicdânın nazarında namaz, bizâtihi hayatın direğidir!.. İçkinin tadını ona nasıl tercîh edebilir?...

Bununla beraber... Ömer (r.a.) : Allah'ım! Bize, içki hakkında sadra şifâ verecek bir açıklama gönder, diyor.

Zaman tabiî seyrine devâm etti. Bir takım hâdiseler vukûa geldi. İlâhî nizâmın tertîbine göre, kesin hattı çizmenin, son darbeyi indirmenin en münâsib vakti gelip çatmıştı... Ve ardarda iki âyet inzâl buyruldu :

«İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları ancak şeytânın amelinden birer murdardır. Onun için bunlardan kaçının ki, murâdınıza eresiniz. Şeytân, içkide ve kumarda aranıza düşmanlık ve kin düşürmek, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vaz geçtiniz değil mi?»

Ve bütün mü'minler vazgeçtiler... İçkinin tulumları boşaltıldı. Bütün fıçılar parçalandı. Ne ile oldu bunlar?... Sadece ilâhî kelâmı işitmekle. Onlar bu ilâhî kelâmı duyduklarında, ağızlarındaki içkiyi yutamadılar. Yenisini içmek şöyle dursun ağızlarındakini bile döktüler.

İşte Kur'an, zaferi böyle kazandı! İlâhî nizâm, istediğini yaptı, hâkimiyetini, hiç kimsenin yardımına ihtiyâç duymadan, gerçekleştirdi.

Fakat bu nasıl şey? Beşer tarihinde misli olmayan bu mucize nasıl gerçekleşti? Hiç bir zaman ve mekânda resmî icrâatlarla, ne de kanunlarla elde edilmeyen bu netîce nasıl başarıldı?...

Evet, mucize gerçekleşti... Çünkü bunu yapan ilâhî nizâmdı. İnsan rûhuna, özel bir metodla te'sîr icrâ eden Kur'an nizâmıydı. İnsana; Allah'ın hâkimiyetini, O'nun korkusunu ve O'nun murâkabesini hatırlatan, dâimâ Allah'ın huzûrunda bulunduğunu, bir an bile O'ndan uzaklaşmadığını hissettiren Rabbânî nizâmdı... Ve o, hiçbir fark gözetmeden, herkese aynı nazarla bakıyordu. Beşer fıtratını; yaratanın koyduğu özel metodlarla tedâvî ediyordu...

Böylece insanın bütün boş vakitleri, en büyük gâyelerle doldurulu-yor. İçki neş'esi sarhoşluk hayâli, övünme, kendini beğenme ve arzulara tâbi olması için bir sâniye bile boş vakti kalmıyordu...

Büyük gayelerle dolu vakitler... Bu sapık ve dalâlet içinde yüzen beşeriyeti; o ıssız câhiliyet çöllerinden, yakıcı alevlerden, korkunç karanlıktan, zillet verici ubûdiyyetten, boğucu sıkıntılardan kurtarmak, İslâm'ın saâdet ülkesine, yeşil gölgeliğine, nûrânî havasına, dünya ve âhirete şâmil yüce bir hürriyet beldesine getirmek gâyesi!!..

Îmânla dolu vakitler... Güzel, parlak, hoş duygularla dolu vakitler... İçkinin vereceği neş'eye, yalın hayâllere ihtiyâç duymayan vakitler... Îmânla sulanan temiz ve yüce vakitler. İnsanı Allah'ın yakınına yükselten, O'nun nûr ve celâl'inde yaşanan vakitler... Bu vuslatın tadını tattıran, içkinin zevk ve neş'esini dağıtan, sadece ağrı ve sızısını çoğaltan, onu bütün pislik ve yakıcılığı ile ortada bırakan vakitler!..

Şüphe yok ki İslâm; fıtratı, câhiliyyet çirkefinden kurtarmıştır. Kendisinden başka hiç kimsenin açamayacağı kapılarını açmıştır. Bütün varlığında, her noktasında, her hareketinde insanla beraber yürümüştür. Nûr, hayat, temizlik, nezâfet, uyanıklık ve himmet neşretmiştir âleme!.. En büyük hayır ve en büyük iş için hazırlamıştır insanı... Cihan hâkimiyeti için hazırlamıştır... Alîm ve Habîr olan Allah'ın koyduğu esâslarla, O'nun şart ve ahdi, hidâyet ve nûru üzere edâ edilecek bir hilâfete me'mûr etmiştir...

Şüphesiz içki de kumar gibi, diğer eğlencelerden farksızdır. Spor oyunları diye isimlendirdikleri ve bütün kıymetli vakitlerin, o oyunları görmek için israf edildiği delilikler gibidir. Yarış deliliği ve sinema deliliği gibidir. Moda deliliği gibidir. Boğa güreşleri cinneti gibidir. Bugünkü beşerî hayatın büyük bir kısmını içine alan delice eğlenceler gibidir. Modern câhiliyetin, sanâyi câhiliyetinin delilikleri!..

Bütün bunlar, şüphesz ki rûhî boşluğun eseridir. Önce, îmân yokluğunun, sonra da enerjiyi değerlendirecek büyük işlerin yokluğunun netîcesidir!... Ve bu hal, mevcûd medeniyetin iflâsını ilândan başka bir şey değildir... Fıtrî tâkatin, ağzına kadar dolduğunun resmî sonucundan ibârettir. İşte bu boşluk, ve iflâstır ki, insanları, boş vakitlerini doldurmak için içkiye ve kumara sürüklüyor. Ve daha yukarda zikredilen ve edilmeyen sayısız delillere doğru götürüyor. Hattâ bizzât deliliğe sebep oluyor. Rûhî ve asabî hastalıklara yol açıyor, isyâna götürüyor. (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, III, 234 - 241)

———oOo———

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يَشْتَرُونَ الضَّلَالَةَ وَيُرِيدُونَ أَنْ تَضِلُّوا السَّبِيلَ ﴿٤٤﴾ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَائِكُمْ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَلِيًّا وَكَفَىٰ بِاللَّهِ نَصِيرًا ﴿٤٥﴾ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَرَاعِنَا لَيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِي الدِّينِ وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاسْمَعْ وَانْظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَأَقْوَمَ وَلَٰكِن لَّعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٤٦﴾

44 — Bakmaz mısın şu kendilerine kitâbdan bir şey verilmiş olanlara? Kendileri sapıklığı satın aldıkları gibi sizin de yoldan sapmanızı istiyorlar.

45 — Allah düşmanlarınızı daha iyi bilir. Allah size dost olarak da yeter, yardımcı olarak da yeter.

46 — Yahûdîlerden öyleleri var ki; kelimeleri yerlerinden değiştirir, işittik ve karşı geldik, duy, duymaz olası ve dillerini eğip bükerek «Rainâ» diyenler vardır. Eğer işittik ve itâat ettik, dinle ve bizi gözet demiş olsalardı, onlar için daha iyi ve daha doğru olurdu. İşte Allah, inkârları yüzünden onlara la'net etmiştir. Onların ancak pek azı îmân eder.

Allah Teâlâ (bu âyetlerde) Yahûdîlerden —kıyâmete kadar Allahın la'neti onların üzerine olsun— bahsediyor. Onlar, hidâyeti bırakıp sapıklığı almışlar, Allah'ın; Rasûlüne indirdiklerinden yüz çevirmişler, az bir karşılık olan dünya menfaatlerini elde edebilmek için eski peygamberlerden devralmış oldukları Hz. Muhammed (a.s.) in niteliklerine dâir ellerindeki bilgileri terketmiş, bir kenara atmışlardır.

«Sizin de yoldan sapmanızı istiyorlar» Yani ey mü'minler, sizler, size indirilenleri inkâr edip içinde bulunduğunuz hidâyeti ve faydalı ilmi terketmiş olsanız ne kadar sevineceklerdir.

«Allah düşmanlarınızı daha iyi bilir.» ve sizi onlardan sakındırır. «Allah size dost olarak yeter, yardımcı olarak da yeter.» Kendine sığınana dost, kendinden yardım dileyene de yardımcı olarak Allah yeter.

(.....)

Allah Teâlâ sonra şöyle buyurur :

«Yahûdîlerden öyleleri var ki; kelimeleri yerlerinden değiştirir.» Kasıtlı ve bir iftirâ olarak sözü; te'vîl edilmeyecek şekilde te'vîl eder, Allah'ın murâdının dışındaki şeylerle yorumlar, tefsîr ederler. «İşittik ve karşı geldik, derler.» Ey Muhammed, söylediklerini işittik ama bu konuda sana itâat etmeyiz, derler. Mücâhid ve İbn Zeyd, burayı bu şekilde tefsîr etmişlerdir ve maksad da budur ki; onların küfür ve inâdlarını çok belîğ bir şekilde ifâde etmektedir. Onlar, bu yüzden kazandıkları günâh ve başlarına gelecek azâbı bile bile anladıktan sonra, Allah'ın kitâbına sırt çevirmektedirler.

«Duy, duymaz olası» kısmına gelince; bizim söylediğimizi duy, duymaz olası, demektir. Bu tefsîri Dahhâk, İbn Abbâs'tan rivâyet etmiştir. Mücâhid ve Hasan ise : Dinle senden kabul edilmeyecektir, şeklinde tefsîr etmişlerdir.

İbn Cerîr der ki; bunlardan birincisi daha sahîhtir. Bu, onun da söylediği gibi onlarla bir alay etme ve onlara hakârettir. Allah'ın la'neti onların üzerine olsun.

Allah Teâlâ buyuruyor : «Dillerini eğip bükerek «Râinâ» diyenler vardır.» Onlar «Râinâ» demeleriyle «seni işitmemiz için bizi gözet» dedikleri vehmini vermek istiyorlar. Halbuki bu kelimenin ahmaklaşma anlamını kasdetmekteydiler. Bu konuda «Ey îmân edenler râinâ demeyin, bize bak deyin» (Bakara, 104) âyetinde bilgi verilmişti.

Yine bunun içindir ki, Allah Teâlâ; sözleriyle izhâr ettiklerinin tersini kasdeden bu yahûdîlerin dillerini bükerek, dini kötüleyerek böyle söylediklerini haber vermektedir. Yani onlar bu sözleriyle Hz. Peygamber (s.a.) e hakâret etmek istiyorlardı.

Sonra Allah Teâlâ : «Eğer, işittik ve itâat ettik, dinle ve bizi gözet demiş olsalardı onlar için daha iyi ve doğru olurdu. İşte Allah; inkârları yüzünden onlara la'net etmiştir. Onların ancak pek azı îmân eder.» buyuruyor ki; onların kalbleri hayırdan uzaktır. Kendilerine fayda verecek şekilde îmândan hiçbir şey, onların kalblerine girmez. «Onların ancak pek azı îmân eder.» âyeti hakkında daha önce bilgi verilmişti. Onlar, kendilerine fayda verecek bir îmânla îmân etmezler, anlamı kastedilmektedir.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ ءَامِنُوا۟ بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُم مِّن قَبْلِ أَن نَّطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا
عَلَىٰٓ أَدْبَارِهَآ أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّآ أَصْحَٰبَ ٱلسَّبْتِ ۚ وَكَانَ أَمْرُ ٱللَّهِ مَفْعُولًا ﴿٤٧﴾ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن

يُشْرِكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَاءُ ۚ وَمَن يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدِ افْتَرَىٰ إِثْمًا عَظِيمًا ﴿٤٨﴾

47 — Ey kendilerine kitâb verilenler. Biz bir takım yüzleri silip de enselerine çevirmezden veya onları ashâb-ı sebt'i la'netlediğimiz gibi la'netlemezden önce, gelin de elinizdekini doğrulayıcı olarak indirdiğimize îmân edin. Allah'ın emri dâimâ yapılagelmiştir.

48 — Allah kendisine ortak koşmayı bağışlamaz. Bundan başkasını dilediğine bağışlar. Allah'a ortak koşan kimse, hiç şüphesiz pek büyük bir günâhla iftirâ etmiş olur.

Allah Teâlâ bu âyetlerde ehl-i kitâb'a, ellerinde bulunan müjdelere dâir haberleri tasdîk eden, kulu ve elçisi Muhammed (a.s.) e indirdiği büyük kitâb Kur'an'a îmân etmelerini emrediyor. Bunu yapmadıkları takdîrde de onları «Bir takım yüzleri silip de enselerine çevirmezden evvel...» sözü ile tehdîd ediyor. «Bir takım yüzleri silmezden» âyeti hakkında bazıları şöyle derler : Yüzlerin silinmesi, onların arkaya çevrilmesi ve gözlerinin arkada bulunmasıdır. Burada maksadın, yüzleri göz ve kulak kalmamacasına silmemiz, buna ilâveten arka taraflarına çevirmemizden önce, şeklinde olması da mümkündür.

İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfî «Bir takım yüzleri silmezden önce» âyeti hakkında şöyle der : Yüzlerin silinmesi kör edilmeleridir. «Enselerine çevrilmezden önce» kısmı hakkında da o şöyle demiştir : Yüzlerini enselerine çevirir de arkaya doğru yürürler. Onların enselerinde iki göz yaparız.

Katâde ve Atiyye el-Avfî de böyle demiştir. Cezâ ve azâbı ifâde bakımından bu son derece belîğdir.

Bu, Allah tarafından onların haktan döndürülüp bâtıla çevrilmelerine, nurlu, aydınlık yoldan dönüp, sapıklık yollarına girerek arkalarına doğru gerisin geri gitmelerine verilmiş bir örnektir. Bazılarının söylediğine göre bu ifâde : «Biz doğrusu boyunlarına, çenelerine kadar varan demir halkalar geçirdik. Bunun için artık başları yukarı kalkıktır. Önlerinden bir sed ve arkalarından da bir sed yapmışızdır.» (Yâsîn, 8 - 9) âyetleri gibidir ki; bu da onların sapıklıkları ve hidayetten uzaklaştırılmalarına dâir Allah'ın vermiş olduğu güzel bir örnektir.

Mücâhid «Biz bir takım yüzleri silmezden...» âyetini; biz bazı yüzleri doğru yoldan çevirip sapıklığa döndürmezden, şeklinde anlamıştır. İbn Ebu Hâtim aynı te'vîlin İbn Abbâs ve Hasan'dan da rivâyet edildiğini söyler.

Süddî ise «Enselerine çevirmezden evvel...» âyetini; onları haktan

men'edip kâfirler olarak döndürürüz ve maymuna çeviririz, şeklinde anlamıştır.

İbn Zeyd de; onları Hicâz topraklarından Şam ülkelerine çevirmezden önce, şeklinde anlar.

Ka'b el-Ahbâr'ın bu âyeti işitince müslüman olduğu söylenir.

İbn Cerîr şöyle der : Bize Ebu Kureyb'in... Îsâ İbn Muğîre'den naklettiğine göre; o şöyle demiştir : İbrâhîm'in yanında Ka'b'ın müslüman oluşu hakkında konuşuyorduk. İbrâhîm şöyle dedi : Ka'b, Hz. Ömer zamanında (onun halîfeliğinde) müslüman oldu. Beyt'ül-Makdis'e doğru yola çıkmış ve Medîne'ye uğramıştı. Hz. Ömer ile karşılaştıklarında Hz. Ömer ona; ey Ka'b, müslüman ol, demiş; Ka'b cevâben; siz kitâbınızda : «Kendilerine Tevrât yükletildiği halde...» (Cum'a, 5) diye okumuyor musunuz? Ben Tevrât'ı yüklenmişim, deyince Hz. Ömer onu bıraktı. O da yola çıkarak Hıms'a kadar geldi. Ora halkının üzüntülü bir şekilde : «Ey kendilerine kitâb verilenler, biz bir takım yüzleri silip de enselerine çevirmezden önce... gelin o elinizdekini doğrulayıcı olarak indirdiğimize îmân edin.» âyetini okuduğunu işitti ve bu âyetin kendisine isâbet etmesinden (âyetin hükmünün kendisini etkilemesinden) korkarak, Ey Rabbım, îmân ettim, ey Rabbım müslüman oldum, dedi. Sonra Yemen'deki âilesine dönerek onları da müslüman edip (Medine'ye) getirdi.

Hadîsi başka bir kanaldan ve başka bir lafızla İbn Ebu Hâtim de rivâyet eder ve der ki : Bize babamın... Ebu İdrîs el-Havlânî'den naklettiğine göre; o, şöyle demiştir : Ebu Müslim el-Celîlî, Ka'b'ın hocasıydı ve Hz. Peygamber'e gitmekte geciktiği için onu ayıplardı. Kâ'b'ı (Tevrât'da ve İncil'de müjdelenen) peygamber olup olmadığına bakmak üzere Hz. Peygamber'e gönderdi. Bundan sonrasını Kâ'b şöyle anlatır : (Binitime) bindim ve Medîne'ye geldim. O (Hz. Peygamber) Kur'an okuduğunda «Ey kendilerine kitâb verilenler, biz bir takım yüzleri silip de enselerine çevirmezden önce... gelin o elinizdekini doğrulayıcı olarak indirdiğimize îmân edin.» âyetini okudu. Hemen suya koştum ve yıkandım. Yüzümün silinmesi korkusuyla yüzümü meshediyordum. Sonra müslüman oldum.

Allah Teâlâ : «Ashâb-ı sebt'i la'netlediğimiz gibi la'netlemezden önce...» buyuruyor ki; avlanmaya bir çâre bularak (hîle ile avlanmak sûretiyle) sebt günleri hakkında haddi aşmışlar, maymun ve domuz haline getirilmişlerdi. Hikâyeleri geniş olarak A'râf sûresinde gelecektir.

Allah Teâlâ : «Allah'ın emri dâimâ yapılagelmiştir.» buyuruyor ki; O, bir emir verdiğinde; ona muhâlefet edecek ve mânî olacak hiçbir güç yoktur.

Sonra Allah Teâlâ : Kendisine ortak koşmayı bağışlamayacağını

haber veriyor. Kendisine, ortak koşmuş olarak kavuşan bir kulu bağışlamıyacaktır. «Ama bunun dışında (günâhkâr kullarından) dilediklerini bağışlar.»

Bu âyetle ilgili olarak bir çok hadîs-i şerîf vârid olmuştur. Bunlardan imkân bulduklarımızı buraya alalım :

İmâm Ahmed der ki : Bize Yezîd'in... Hz. Âişe'den rivâyet ettiğine göre; Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdular : Allah katında dîvânlar üçtür : Allah'ın hiç değer vermediği (önem vermediği) dîvân, Allah'ın içinden hiçbir şeyi bırakmadığı dîvân ve Allah'ın aslâ bağışlamayacağı dîvân. Allah'ın aslâ bağışlamayacağı dîvân, Allah'a ortak koşulan (dîvân)dır. Zîrâ Allah Teâlâ : «Kim Allah'a ortak koşarsa, muhakkak ki Allah ona cenneti harâm kılar.» buyurmuştur. Allah'ın hiç önem vermediği dîvân; kulun kendisiyle Rabbı arasındaki bir gün orucu, ya da bir namazı terketme nevinden olan husûslarda kulun kendi nefsine zulmetmiş olduğu dîvândır. Allah dilerse bunu bağışlar ve vazgeçer. Allah'ın, içinden hiçbir şeyi bırakmayacağı dîvâna gelince; bu da kulların birbirlerine zulümlerinin (bulunduğu) dîvândır. Bunda kısas kaçınılmazdır.

Hadîsi sadece İmâm Ahmed rivâyet etmiştir.

Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr Müsned'inde der ki : Bize Ahmed İbn Mâlik'in... Enes İbn Mâlik'ten, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den naklettiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular :

Zulüm üç çeşittir : Allah'ın bağışlamayacağı, Allah'ın bağışlayacağı ve Allah'ın bırakmayacağı zulüm. Allah'ın bağışlamayacağı zulüm (kendisine) ortak koşmadır. Allah Teâlâ : «Şüphe yok ki şirk, büyük bir zulümdür.» (Lokmân, 13) buyurmuştur. Allah'ın bağışlayacağı zulüm; kulların, kendileriyle Allah arasında olan husûslarda kendilerine yapmış oldukları zulümdür. Allah'ın bırakmayacağı zulme gelince; o da kulların birbirlerine yapmış oldukları zulümdür ki; Allah birilerinin hakkını diğerinden mutlakâ alacak (kısas yapacak) tır.

İmâm Ahmed der ki : Bize Safvân İbn Îsâ'nın... Muâviye'den naklettiğine göre; o, Rasûlullah (s.a.) ı şöyle buyururken işitmiş : Kâfir olarak ölen, ya da bir mü'mini kasden öldüren kişinin (günâhı) dışında Allah'ın her günâhı bağışlaması umulur.

Bu hadîsi Neseî de Muhammed İbn Müsennâ'dan, o da Safvân İbn Îsâ'dan rivâyet etmiştir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Hâşim İbn Kâsım'ın... Ebu Zerr'den, onun da Rasûlullah (s.a.) dan naklettiğine göre; Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur : Allah Teâlâ buyurur ki : Ey kulum, Bana ortak koşmadığın sürece yeryüzü dolusu günâhla Bana kavuşsan da, Ben seni bir onun kadar bağışlama ile karşılarım.

Bu şekliyle hadîsi sadece İmâm Ahmed rivâyet etmiştir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Abdüssâmed'in, babamın ve Hüseyn'in... Ebu Zerr'den naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Allah Rasûlüne vardım. Rasûlullah; «Lâ İlâhe İllâllah» deyip de bu ikrâr üzere ölen her kul mutlakâ cennete girecektir, buyurdular. Ben : Zinâ edip hırsızlık yapsa da mı? dedim. Zinâ edip hırsızlık yapsa da, buyurdular. Ben : Zina edip hırsızlık yapsa da mı? dedim. Üç keresinde : Zinâ edip hırsızlık yapsa da, buyurdular. Dördüncüde; Ebu Zerr istemese de diye ilâve buyurdular. Râvî devâmla şöyle der : Ebu Zerr elbisesini sürüyerek ve Ebu Zerr'in burnu yere sürünse de diyerek çıktı. Daha sonraları Ebu Zerr bu hadîsi rivâyet eder ve Ebu Zerr'in burnu yere sürünse de, derdi.

Bu hadîsi Buhârî ve Müslim, Hüseyn'den rivâyetle tahrîc etmişlerdir.

Hadîsi başka bir kanaldan İmâm Ahmed şöyle rivâyet ediyor : Bize Ebu Muâviye'nin... Ebu Zerr'den naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Bir gece Medîne'nin taşlık bir yerinde (ya da Harratu'l-Medîne denilen bölgede) Rasûlullah (s.a.) ile birlikte yürüyordum. Uhud'a bakıyorduk. Ey Ebu Zerr, buyurdular. Ben : Buyur, ey Allah'ın Rasûlü, dedim. Şu Uhud (dağı) benim yanımda (benim elimde) altın olsa, bir borç için bekleteceğim dışında ondan yanımda bir dînârı kalmış olarak üçüncü bir gece geçirmeyi istemez; onu Allah'ın kullarına şöyle dağıtırdım, buyurup sağına, önüne ve soluna birer avuç dağıtma işâreti yaptılar. Sonra tekrâr yürüdü. (Bir süre sonra) Ey Ebu Zerr, şöyle yapanlar —sağına, önüne ve soluna birer avuç dağıtma işâreti yaptılar— dışında(dünyada) çok mal sahibi olanlar kıyâmet günü çok az şeye sahip olanlardır, buyurdular. Biraz daha yürüdük ve : Ey Ebu Zerr, ben gelinceye kadar (burada) kal buyurdular ve yürüyerek kayboldular. Bir gürültü işittim ve (kendi kendime) herhalde Rasûlullah (s.a.) ın karşısına biri çıktı dedim. Peşinden gitmek istediysem de, onun; Ben gelinceye kadar burada kal; buyurmuş olduğunu hatırlayarak (gitmedim). Gelinceye kadar bekledim ve (gelince) duyduğumu kendisine naklettim. Bu gelen, Cibrîl idi. Dedi ki : Ümmetinden her kim Allah'a hiçbir şeyle ortak koşmaksızın ölürse cennete girer. Ben, zinâ etmiş ve hırsızlık yapmış olsa da mı? dedim. O, zinâ etmiş ve hırsızlık yapmış olsa da, dedi, buyurdular.

Buhârî ve Müslim hadîsi A'meş'ten rivâyetle tahrîc etmişlerdir.

Aynı hadîsi Buhârî ve Müslim, Kuteybe kanalıyla... Ebu Zerr'den rivâyet ederler. Buna göre Ebu Zerr şöyle der : Bir gece (dışarı) çıkmıştım. Birden yalnız başına yürüyen Rasûlullah (s.a.) ı gördüm. Yanında kimse yoktu. Kendisiyle birinin yürümesini istemediğini sandım ve ayın gölgesinde yürümeye başladım. Döndü ve beni görerek, kimdir o? diye sordu. Ebu Zerr, Allah beni sana fedâ eylesin, dedim.

Ey Ebu Zerr gel, buyurdular. Onunla birlikte bir süre yürüdüm. Allah'ın hayır ihsân ettikleri ve bu ihsânla sağına, soluna, önüne, ardına iyilikte bulunan, hayırlı işler yapanlar dışında, kıyâmet günü müşrikler az şeye sahip olacaklar, buyurdular. (Sonra) onunla bir süre (daha) yürüdüm. Burada otur, buyurarak beni etrâfında taşlar bulunan bir yere oturttu ve yanına geri dönünceye kadar burada otur, buyurdular. Sonra taşlık arâzîde yürüyerek uzaklaştılar. Ve ben onu görmez oldum. Uzun süre orada yalnız oturduktan sonra geldiğini duydum. Şöyle diyordu : Hırsızlık yapsa da, zinâ etse de... Gelince dayanamadım ve sordum : Ey Allahın peygamberi, Allah beni senin yoluna fedâ etsin. Taşlık arâzî yönünde kim konuştu. Ben, sana cevâb veren birini duymadım. O Cibrîl idi, buyurdular. Taşlık arâzî yönünde karşıma çıktı ve; Ümmetine müjdele, kim Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmadan ölürse cennete girer, dedi. Ben : Ey Cibrîl, hırsızlık yapıp, zinâ etse de mi? diye sordum. O, evet, dedi. Ben : Hırsızlık yapıp, zinâ etsede mi? diye sordum. O, evet, içki içmiş olsa da, diye cevâb verdi.

Abd İbn Humeyd Müsned'inde zikrediyor : Bize Ubeydullah İbn Mûsâ'nın... Câbir'den naklettiğine göre; o, şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) a bir adam gelerek cennet ve cehennemi gerektiren iki şey nedir ey Allahın Rasûlü? diye sordu. Hz. Peygamber : Kim, Allah'a hiçbir şeyle ortak koşmaksızın ölürse cennet; kim de Allah'a herhangi bir şeyle ortak koşarak ölürse, cehennem kendisine vâcib olur, buyurdular.

Râvî, hadîsin devâmını da zikretmiştir. Hadîsi bu kanaldan sadece Abd İbn Humeyd rivâyet etmiştir.

Hadîsi başka bir kanaldan rivâyet eden İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... Câbir İbn Abdullah'dan naklettiğine göre; Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuş : Allah'a hiçbir şeyle ortak koşmaksızın ölen her nefsi Allah'ın bağışlaması mümkündür. Allah dilerse ona azâb eder, dilerse bağışlar. «Allah kendisine ortak koşmayı bağışlamaz. Bundan başkasını dilediğine bağışlar.»

Hâfız Ebu Ya'lâ'nın, Müsned'inde Mûsâ İbn Ubeyde kanalıyla... Câbir'den rivâyet edildiğine göre; Hz. Peygamber, araya örtü inmedikçe (Allah'ın) bağışlaması kul üzerinedir, buyururlar. Ey Allah'ın elçisi, örtü nedir? dediler. Allah'a ortak koşmaktır. Allah'a hiçbir şeyle ortak koşmaksızın Allah'a kavuşan her nefsi Allah'ın bağışlaması helâl olur. Dilerse ona azâb eder, dilerse bağışlar, buyurup «Allah kendisine ortak koşmayı bağışlamaz. Bundan başkasını dilediğine bağışlar.» âyetini okudular.

İmâm Ahmed der ki : Bize Ebu Nuaym'ın... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyetine göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular : Allah'a hiçbir şeyle ortak koşmadan ölen cennete girer.

Bu kanaldan rivâyette İmâm Ahmed tek kalmıştır.

İmâm Ahmed der ki : Bize Hasan İbn Mûsâ'nın... Ebu Eyyûb el-Ansârî'den rivâyetine göre; o şöyle demiştir : Bir gün Rasûlullah (s.a.) onların yanına gelerek; Azîz ve Celîl olan Rabbınız, beni ümmetimden yetmiş bin kişiyi hesâbsız olarak cennete koymak ile ümmetim için katında saklamış olduğu şey arasında muhayyer bıraktı, buyurmuştu. Ashâbından bazısı; Ey Allah'ın Rasûlü, bunu (dediğini) Rabbın mı sakladı? diye sordular. Rasûlullah (s.a.) (hânelerine) girdiler ve (biraz sonra) tekbîr getirerek çıktılar ve sakladığı da beraber olmak üzere Rabbım her bin kişi ile birlikte yetmiş bin kişi artırdı, buyurdular. (Râvî) Ebu Rûhm : Ey Ebu Eyyûb, Rasûlullah (s.a.) ın gizlediğini söylediği şeyin ne olduğunu sanıyorsun? dedi. (Etrafta bulunan) kişiler onu ağızlarıyla yediler (kızdılar) ve sana ne, Rasûlullah (s.a.) ın gizlediğinden? dediler. Ebu Eyyûb : Bırakın adamı, ben size tahmîn hattâ kesin olarak anladığım kadarıyla Rasûlullah (s.a.) ın gizlediğini haber vereyim. Onun gizlediği (Rabbının) şu sözüdür : Kim kalbi dilini doğrulayarak tek ve ortağı olmadığı halde Allah'tan başka tanrı olmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi oluğuna şehâdet ederse onu cennete koyarım.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... Ebu Eyyûb el-Ansârî'den rivâyet ettiğine göre; o, şöyle demiştir : Bir adam Rasûlullah (s.a.) a gelerek; benim bir kardeşimin oğlu var. Harâmdan vazgeçmiyor, dedi. Hz. Peygamber; onun dini ne? diye sordular. Adam : Namaz kılıyor ve Allah'ı biliyor, dedi. Allah Rasûlü : Ondan dinini hîbe etmesini iste, eğer kabul etmezse satın al. Buyurdular. Adam (gidip) bunu ondan istedi, o râzı olmadı ve Hz. Peygamber (s.a.) e gelerek (durumu) anlattı : Onu dini konusunda (çok) cimri buldum, dedi. (Bunun üğerine Râvî'nin söylediğine göre) «Allah kendisine ortak koşmayı bağışlamaz. Bundan başkasını dilediğine bağışlar» âyeti nâzil oldu.

Hâfız Ebu Ya'lâ der ki : Bize Amr İbn ed-Dahhâk'ın... Enes'ten naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Bir adam Rasûlullah (s.a.) a gelerek : Ey Allah'ın Rasûlü, hiçbir ihtiyâç ve ihtiyâç sahibi kimse bırakmadım. (Hepsini) yerine getirdim, dedi. Hz. Peygamber (s.a.) üç kere : Allah'tan başka tanrı olmadığına ve Muhammed'in Allahın elçisi olduğuna şehâdet eder misin? diye sordular. Adam; evet deyince; muhakkak ki bu, diğer hepsinin üzerinde gelir, buyurdular.

İmâm Ahmed der ki : Bize Ebu Emir'in... Damdam İbn Cevş el-Yemâmî'den naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Ebu Hüreyre bana : Ey Yemâmî, sakın bir kimseye «Allah seni bağışlamaz.» Ya da «Sen ebediyyen cennete giremezsin» deme, demişti. Ben : Ey Ebu Hüreyre, bunlar, bizden birinin kızdığında kardeşine söylediği sözlerdir, dedim. O, bunları söyleme, dedi. Ben Rasûlullah (s.a.) ı şöyle buyururken işittim : İsrâiloğulları içinde iki adam vardı. Onlardan birisi ibâdet etme-

ye gayret eder, diğeri de nefsi aleyhine (günâh işlemede) aşırı giderdi. Aralarında kardeşlik bağı kurmuşlardı. (İbâdete) çalışan, diğerini devâmlı günâh üzere görür ve : (Günâh işlemeyi) bırak, derdi. Öteki de : Beni Rabbımla yalnız bırak, sen beni gözetlemek için mi gönderildin? derdi. Bu durum birinin öbürünü, büyük gördüğü bir günâh üzre görmesine kadar devâm etti. İşte o zaman (ibâdete çalışan diğerine) : Günâh işlemeyi bırak, dedi. Öteki yine : Beni Rabbımla yalnız bırak, sen beni gözetleyici mi gönderildin? dedi. Birincisi : Allah'a yemîn ederim ki; Allah seni bağışlamaz —veya ebediyyen Allah seni cennete koymaz.— dedi. Allah bunlara bir melek göndererek rûhlarını aldırdı da Allah katında bir araya geldiler. (Allah Teâlâ) günâhkâra : Git, rahmetimle cennete gir, diğerine de : Sen Beni biliyormuydun, Benim elimde olana gücün yetermiydi? Götürün bunu da cehenneme buyurdular. Ebu'l-Kâsım'ın nefsi kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki, o hem dünyasını, hem âhiretini mahveden bir söz söylemişti.

Hadîsi Ebu Dâvûd da İkrime İbn Ammâr kanalıyla Damdam İbn Cevş'den rivâyet etmiştir.

Taberânî der ki : Bize Ebu Şeyh'in... İbn Abbâs'tan, onun da Rasûlullah (s.a.) dan naklettiğine göre; Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur : Kim Benim, günâhları bağışlamaya gücüm yettiğini (bağışlayabileceğimi) bilirse, Bana herhangi bir şeyle ortak koşmadığı sürece (diğer yaptıklarına) bakmaz onu bağışlarım.

Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr ve Hâfız Ebu Ya'lâ diyorlar ki : Bize Hudbe —ki bu, İbn Hâlid'dir— nin... Enes'ten naklettiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Allah kimin ameline bir sevâb va'dinde bulunmuşsa; bu va'dini yerine getirecektir. Kime de yaptığı bir işten dolayı cezâ tehdîdinde bulunmuşsa; Allah bu tehdîdini isterse yerine getirir.

Hadîsi sadece Ebu Bekr el-Bezzâr ve Ebu Ya'lâ rivâyet etmişlerdir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Bahr İbn Nasr'ın... İbn Ömer'den rivâyetine göre; o şöyle demiştir : Hz. Peygamber'in arkadaşı olan bizler bir kişiyi öldüren, yetîm malı yiyen, namuslu kadınlara zinâ iftirâsında bulunan ve yalan şâhidlikte bulunanlar hakkında şüphe etmezdik (bunların bağışlanmayacağı konusunda şüphemiz yoktu). Ne zaman ki «Allah kendisine ortak koşmayı bağışlamaz. Bundan başkasını dilediğine bağışlar.» âyeti nâzil oldu. Hz. Peygamberin ashâbı artık (bu konuda) şehâdette bulunmayı bıraktılar.

Bu hadîsi İbn Cerîr de Heysem İbn Hammâd kanalıyla rivâyet etmiştir.

Yine İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Abdülmelik İbn Abdurrahmân'ın... İbn Ömer'den rivâyet ettiğine göre; o şöyle demiştir : «Allah, kendisine ortak koşmayı bağışlamaz. Bundan başkasını dilediğine bağış-

lar.» âyeti nâzil oluncaya kadar; Allahın, kitâbda kendilerine ateşi (cehennemi) vâcib kıldıkları hakkında şüphe etmez (ve bunlar mutlakâ cehenneme girecektir, der) dik. Bu âyeti işitince (onlar hakkında bu tür) şehâdette bulunmayı terkettik. Ve işleri Allah Teâlâ'ya havâle ettik.

(Hâfız Ebu Bekr) el-Bezzâr der ki : Bize Muhammed İbn Abdurrahîm'in... İbn Ömer'den rivâyetine göre; o şöyle demiştir : Biz, Peygamberimiz (s.a.) in «Allah kendisine ortak koşmayı bağışlamaz. Bundan başkasını dilediğine bağışlar.» buyurduğunu işitinceye kadar; büyük günah işleyenlere mağfiret dilemezdik. Hz. Peygamber (bu âyeti okudu ve) buyurdu ki : Ben şefâatımı kıyâmet gününde ümmetimden büyük günâh işleyenlere bıraktım.

Ebu Ca'fer er-Râzî der ki : Rabî'in... Abdullah İbn Ömer'den naklettiğine göre; o şöyle demiştir : «De ki : Ey kendi nefislerine yazık eden kullarım, Allah'ın rahmetinden ümîdinizi kesmeyin.» (Zümer, 53) âyeti nâzil olunca; bir adam kalktı ve; ey Allah'ın peygamberi, Allah'a şirk koşsa da mı? diye sordu. Rasûlulalh (s.a.) bundan hoşlanmayarak : Allah kendine ortak koşmayı bağışlamaz. Bundan başkasını dilediğine bağışlar. Allah'a ortak koşan kimse, hiç şüphesiz büyük bir günâhla iftirâ etmiş olur, buyurdular.

Hadîsi İbn Cerîr rivâyet etmiş; İbn Merdûyeh de İbn Ömer'e varan muhtelif kanallardan tahrîc etmiştir.

Zümer sûresindeki âyet, (bağışlamayı) tevbe şartına bağlamaktadır. Bir kimse; hangi günâh olursa olsun, tekrârlamış dahi olsa tevbe ettiğinde Allah onu bağışlar. Bunun için Allah Teâlâ : «Ey kendilerine yazık eden kullarım, Allah'ın bağışlamasından (rahmetinden) ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz ki Allah, bütün günâhları bağışlar.» (Zümer, 53) buyurur. Ancak bu, tevbe şartına bağlıdır. Böyle olmasaydı bu günâhların içine Allah'a ortak koşma da girerdi. Bu ise, doğru değildir. Zîrâ Allah Teâlâ burada; kendine ortak koşmayı aslâ bağışlamayacağını, bunun dışındakileri ise dilediğine bağışlayacağını haber veriyor. Yani bu günâhları işleyen tevbe etmese bile. O halde bu âyet bu yönüyle Zümer sûresindeki âyetten daha çok ümit vericidir. En doğrusunu Allah bilir.

«Allah'a ortak koşan kimse, hiç şüphesiz pek büyük bir günâhla iftirâ etmiş olur.» âyeti «Muhakkak ki şirk büyük bir zulümdür.» (Lokmân, 13) âyeti gibidir. Buhârî ve Müslim'de bulunan bir hadîste İbn Mes'ûd şöyle der : Ey Allahın Rasûlü, günâhların en büyüğü hangisidir? diye sordum. Seni yarattığı halde Allah'a ortak koşmandır... buyurdular. Ve Ravî hadîsin tamâmını zikretti.

İbn Merdûyeh der ki : Bize İshâk İbn İbrâhîm İbn Zeyd'in... İmrân İbn Husayn'dan naklettiğine göre; Rasûlullah (s.a.) : Size büyük

günâhların en büyüğünü haber veriyorum : O, Allah'a ortak koşmaktır buyurarak «Allah'a ortak koşan kimse, şüphe yok ki pek büyük bir günâhla iftirâ etmiş olur» âyetini; «Ana - babaya âsî olmaktır» buyurarak da «...Bana ve ebeveynine şükret. Dönüşün Banadır.» (Lokmân, 14) âyetini okudular.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنفُسَهُم بَلِ اللَّهُ يُزَكِّي مَن يَشَاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٤٩﴾ انظُرْ
كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَكَفَىٰ بِهِ إِثْمًا مُّبِينًا ﴿٥٠﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا
مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَٰؤُلَاءِ أَهْدَىٰ
مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا ﴿٥١﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ وَمَن يَلْعَنِ اللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا ﴿٥٢﴾

49 — Bakmazmısın şu kendilerini temize çıkaranlara? Halbuki dilediğini temize çıkaran yalnız Allah'tır. Ve kıl payı zulme uğratılmazlar.

50 — Bir bak; Allah'a karşı nasıl yalan uyduruyorlar? Apaçık bir günâh olarak bu, yeter.

51 — Kendilerine kitâb verilmiş olanların puta ve tâğût'a inanıp, küfredenlere : Bunlar mü'minlerden daha doğru yoldadırlar, dediklerini görmedin mi?

52 — Allah'ın la'netlediği; işte onlardır. Allahın la'netlediği kişiye sen yardımcı bulamazsın.

Hasan ve Katâde : «Bakmaz mısın şu kendilerini temize çıkaranlara?» âyetinin «Biz Allah'ın oğulları ve dostlarıyız.» dediklerinde Yahûdî ve Hıristiyanlar hakkında nâzil olduğunu söylemişlerdir.

İbn Zeyd bu âyetin «Biz Allah'ın oğulları ve dostlarıyız» ve «Cennete ancak Yahûdî ve Hıristiyan olanlar girecek» sözleri hakkında nâzil olduğunu söylemiştir.

Mücâhid de şöyle der : Kendilerine imâm olarak duâ ve namazda çocukları öne geçirir ve onların günâhları olmadığını sanırlardı.

İbn Cerîr'in rivâyet ettiğine göre; İkrime ve Ebu Mâlik de böyle söylemişlerdir. «Bakmaz mısın şu kendilerini temize çıkaranlara?» âyeti hakkında İbn Abbâs'tan naklen Avfî şöyle der : Bunlar Yahûdîlerdir. Derlerdi ki : Ölen çocuklarımız bizim için Allah katında bir ya-

kınlıktır. (Bizim için iyi ameller mesâbesindedir.) Onlar bize şefâat edecek ve bizi temize çıkaracaklardır. Bunun üzerine Allah Teâlâ Muhammed'e : «Bakmaz mısın şu kendilerini temize çıkaranlara?» âyetini indirdi. Hadîsi İbn Cerîr rivâyet etmiştir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o şöyle demiştir : Yahûdîler çocuklarını öne geçirirler de ibâdetlerini onlara yaptırırdı. Kurbân takdîm ederler ve onların hatâ ve günâhlarının olmadığını sanarak yalan söylerlerdi. Allah Teâlâ : «Ben, bir günahkârı günâhı olmayan biriyle temize çıkarmam.» buyurarak «Bakmaz mısın şu kendilerini temize çıkaranlara?» âyetini indirdi.

İbn Ebu Hâtim sonra şöyle der : Bu görüşün benzeri; Mücâhid, Ebu Mâlik, Süddî, İkrime ve Dahhâk'tan da rivâyet edilmiştir.

Dahhâk'ın dediğine göre onlar (Yahûdîler) : Çocuklarımızın günâhları olmadığı gibi bizim de günâhlarımız yok, derlerdi. İşte Allah Teâlâ bu âyeti onlar hakkında indirmiştir.

Bir görüşe göre ise; bu âyet genel olarak övünme ve (kendisini) temize çıkarmayı kötüleme sadedinde nâzil olmuştur.

Müslim'de Mikdâd İbn el-Esved'den rivâyet edilen sahîh bir hadise göre o şöyle demiştir :

أَمَرَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ نَحْثِيَ فِي وُجُوهِ الْمَدَّاحِينَ التُّرَابَ

Rasûlullah (s.a.) bize meddâhların yüzlerine toprak atmamızı emretmişti.

Buhârî ve Müslim'de Hâlid el-Hazzâ kanalıyla Abdurrahmân İbn Ebu Bekre'den, onun da babasından rivâyetle tahrîc edilen diğer bir hadîste de Rasûlullah (s.a.) bir adamın başka birisini övdüğünü duyar ve şöyle buyurur :

وَيْحَكَ ! قَطَعْتَ عُنُقَ صَاحِبِكَ قَطَعْتَ عُنُقَ صَاحِبِكَ » مِرَارًا « إِذَا كَانَ أَحَدُكُمْ مَادِحًا صَاحِبَهُ لَا مَحَالَةَ ، فَلْيَقُلْ : أَحْسِبُ فُلَانًا . وَاللهُ حَسِيبُهُ . وَلَا أُزَكِّي عَلَى اللهِ أَحَدًا

Yazıklar olsun sana, arkadaşının boynunu kopardın, yazıklar olsun sana, arkadaşının boynunu kopardın. Birkaç kere tekrârladı. Sizden birisi arkadaşını, mutlakâ medhedecekse; falancayı böyle sanıyorum, ama Allah onun hesâbını bilendir. Ben ise Allah'a karşı kimseyi temize çıkarmam desin.

İmâm Ahmed der ki : Bize Mu'temir'in... Nuaym İbn Ebu Hind'den rivâyetine göre; Ömer İbn el-Hattâb şöyle demiştir : Kim, ben

mü'minim derse; o kâfirdir. Kim, bu âlimdir derse; o da câhildir. Kim, bu cennnettedir derse; o da cehennemdedir. (ateştedir.)

İbn Merdûyeh'in Mûsâ İbn Ubeyde kanalıyla rivâyet ettiğine göre... Ömer (r.a.) şöyle demiştir : Sizin hakkınızda en korktuğum şey kişinin kendi görüşünü beğenmesidir. Kim, o mü'mindir derse o kişi kâfirdir. Kim, o âlimdir derse o kişi câhildir. Kim, o cennettedir derse o kişi de ateştedir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Muhammed İbn Ca'fer'in... Ma'bed el-Cuhenî'den rivâyetine göre; o şöyle demiştir : Muâviye, Hz. Peygamber (s.a.) den az hadîs rivâyet ederdi. Yine çok az cuma vardı ki, şu sözleri Hz. Peygamber'den naklen zikretmemiş olsun : Allah kimin hayrını dilerse onu dinde fakîh kılar. Bu (dünya) malı tatlıdır, kim onu hakkı ile alırsa o mal kendisi için bereketlendirilir (arttırılır). Övünmekten sakının. Zîrâ o boğazlamadır (övülen kişinin boğazlanmasıdır).

İbn Mâce'nin rivâyetine göre şöyle buyrulmuştur : Övünmekten sakının. Zîrâ o boğazlamadır. Hadîs Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe, Gundür, Şu'be kanalıyla rivâyet edilmiştir. Hadîsin isnâdında bulunan Ma'bed, Ma'bed İbn Abdullah İbn Uveym el-Basrî el-Kaderî'dir.

İbn Cerîr der ki : Bize Yahyâ İbn İbrâhîm el-Mes'ûdî'nin... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; o şöyle demiştir : Kişi sabahleyin dindâr olarak çıkar da sonra döndüğünde dininden kendisinde hiçbir şey kalmamış olur. Şöyle ki; kendisine ne faydası ne de zararı olmayacak biriyle karşılaşır ve ona; Allah'a yemîn ederim ki sen şöyle şöylesin, der. Döndüğünde herhangi bir ihtiyâcının da giderilmediğini görür. Bununla birlikte Allah'ı öfkelendirmiştir. Sonra Abdullah İbn Mes'ûd : «Bakmaz mısın şu kendilerini temize çıkaranlara?» âyetini okudu.

Bu konuda genişçe bilgi : «Kendinizi temize çıkarmayın.» (Necm, 32) âyetinde gelecektir. Allah Teâlâ : «Halbuki dilediğini temize çıkaran yalnız Allah'tır.» buyurur ki; bu konuda dönüş Allah'adır. Zîrâ o işlerin gerçeklerini ve kapalılıklarını en iyi bilendir. Sonra Allah Teâlâ : «Ve kıl payı zulme uğratılmazlar» buyurur ki; hiç kimsenin kıl payı tutarındaki ecri aslâ bırakılmayacaktır.

İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Atâ, Hasan ve seleften bir çokları âyette geçen (الفتيل) kelimesinin, hurma çekirdeğinin yarığında olan şey için kullanıldığını söylerler. Yine İbn Abbâs'tan rivâyete göre; o parmaklar arasında bükülen şeydir, denilmiştir. Her iki mânâ da birbirine yakındır.

Allah Teâlâ : «Bir bak Allah'a karşı nasıl yalan uyduruyorlar» buyuruyor. Kendilerini temize çıkarmada; Allah'ın oğulları ve dostları oldukları iddiâsında; «Cennete ancak Yahûdî ve Hıristiyan olanlar girecek» ve «Bize ateş ancak sayılı günler dokunacak» sözlerinde; Allah

Teâlâ babaların amellerinin çocuklara hiçbir fayda vermeyeceğini kesinlikle bildirmişken, babalarının sâlih amellerine güvenmelerinde; onlar Allah'a karşı yalan uyduruyorlar. Allah Teâlâ babaların işledikleri güzel amellerin çocuklara hiçbir fayda getirmeyeceğini şu âyet-i kerîmede açıkça bildirmektedir : «Onlar bir ümmetti gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandığınız da sizin.» (Bakara, 134) Allah Teâlâ : «Apaçık bir günâh olarak bu yeter» buyurmaktadır ki; onların bu davranışları yalan ve açık bir iftirâ olarak onlara yeter.

Allah Teâlâ : «Kendilerine kitâb verilmiş olanların puta ve tâgût'a inanır...» buyurmaktadır. Âyette geçen (الجبت) kelimesinin izâhında Muhammed İbn İshâk... Ömer el-Hattâb'ın şöyle dediğini nakleder : «Cibt, sihirdir. Tâgût ise şeytândır.»

Bu açıklama İbn Abbâs, Ebu'l-Âliye, Mücâhid, Atâ, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Şa'bî, Hasan, Dahhâk ve Süddî'den de rivâyet edilmiştir.

İbn Abbâs, Ebu'l-Âliye, Mücâhid, Atâ, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Şâ'bî, Hasan ve Atiyye'den rivâyete göre Cibt; şeytândır. İbn Abbâs kelimenin Habeş dilinde bu anlamda kullanıldığını ilâve etmiştir. İbn Abbâs'tan gelen rivâyetlere göre Cibt, şirktir, ya da putlardır da, denilmiştir. Şa'bî'den rivâyete göre cibt, kâhindir. Yine İbn Abbâs'tan rivâyet edildiğine göre Cibt, Huyey İbn Ahtab'tır. Mücâhid'den rivâyete göre ise cibt, Kâ'b İbn-Eşref'tir.

İmâm Ahmed Müsned'inde zikreder : Bize Muhammed İbn Ca'fer'in... Kabîsa İbn Muhârik'ten naklettiğine göre; o, Hz. Peygamber (s.a.) i şöyle buyururken işitmiş : Kuşların uçuşundan mânâlar çıkarmak, yere çizgi çizmek (sûretiyle kâhinlik yapmak ve tahmînlerde bulunmak) ve bazı şeylerde uğursuzluk görmek cibttendir. Râvî Avf der ki : Hadîste geçen kıyâfet, kuşların uçuşundan manâlar çıkarmaktır. Tark, yere çizilen çizgidir. Cibt ise Hasan'ın söylediğine göre şeytândır.

Hadîsi Ebu Davûd Sünen'inde, Neseî ve İbn Ebu Hâtim de tefsîrlerinde Avf el-A'rabî'den bu şekilde rivâyet etmişlerdir.

Âyet-i kerîme'de geçen (طاغوت) kelimesi hakkında Bakara sûresinde bilgi verilmişti ki burada tekrârına gerek görmüyoruz.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın Ebu Zübeyr'den rivâyetine göre; o Câbir İbn Abdullah'a (طواغيت) kelimesinin sorulduğunu işitmiş. Câbir cevâben şöyle demiş : Onlar, üzerlerine şeytânların indiği kâhinlerdir.

Mücâhid şöyle demiştir : Tâğût, insan şeklindeki şeytândır. İnsanlar onun hakemliğine başvururlar, işlerinin sahip ve mâliki odur.

İmâm Mâlik'e göre tâğût, Allah Teâlâ'dan başka tapınılan her şeydir.

Allah Teâlâ : «Küfredenlere : Bunlar mü'minlerden daha doğru yol-

dadırlar, dediklerini görmedin mi? buyuruyor. Onlar bilgisizliklerinden, dinlerine kıymet vermediklerinden ve ellerindeki Allah'ın kitâbını kabul etmediklerinden dolayı kâfirleri müslümanlara tercîh ederler.

İbn Ebu Hâtim rivâyet ediyor : Bize Muhammed İbn Abdullah İbn Yezîd'in... İkrime'den naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Huyey İbn Ahtab ve Kâ'b İbn Eşref mekkelilere geldiler. Mekkeliler onlara : Siz kitap ve ilim sahibisiniz. Bize, bizim ve Muhammed'in durumunu haber verin, dediler. Onlar da : Siz nesiniz, Muhammed nedir (nasıldır?) diye sordular. Mekkeliler : Biz akrabâlarımıza gider geliriz, yüksek hörgüçlü develeri kurbân ederiz (boğazlarız), süt üzerine su veririz, esîrleri salıveririz, hacılara su veririz. Muhammed ise ebter bir adamdır, yakınlarımıza gidip gelmeyi terketmiştir. Gaffâroğulları hacılarının hırsızları ona uymuştur. Biz mi daha hayırlıyız, yoksa o mu? dediler. Bunun üzerine Huyey ve Kâ'b : Siz daha hayırlı ve daha doğru yoldasınız, dediler. Allah Teâlâ da : «Kendilerine kitâb verilmiş olanların puta ve tâğûta inanıp küfredenlere : Bunlar mü'minlerden daha doğru yoldadırlar, dediklerini görmedin mi?» âyetini indirdi.

Buradakinden daha değişik şekliyle hadîs İbn Abbâs ve seleften bir gruptan da rivâyet edilmiştir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Muhammed İbn Ebu Adiyy'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o şöyle demiştir : Kâ'b İbn Eşref Mekke'ye geldiğinde Kureyş kendisine : Şu ebter ve kavminden kesilen adamı görmez misin? Kendisinin bizden daha hayırlı olduğunu sanıyor. Biz hacıların ehliyiz, Kâ'be'nin örtüsünün sahibiyiz ve hacılara su verenleriz, dediler. Kâ'b da : Siz daha hayırlısınız, dedi. Bunun üzerine : «Sana buğzeden, şüphesiz ki zürriyetsiz olan, işte odur.» (Kevser, 3) ve «Kendilerine kitâb verilmiş olanların puta ve tâğût'a inanıp... Allah'ın la'netlediği kişiye sen yardımcı bulamazsın.» (Nisâ, 51 - 52) âyetleri nâzil oldu.

İbn İshâk der ki : Bize Muhammed İbn Ebu Muhammed'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o şöyle demiştir : Kureyş, Ğatafan ve Kurayza oğullarından toplulukları (müslümanlara karşı) kışkırtanlar Huyey İbn Ahtab, Selâm İbn Ebu Hukayk, Ebu Râfi', Rebî' İbn Ebu Hukayk, Ebu Ammâr, Vahûh İbn Âmir, Heyze İbn Kays idiler. Bunlardan Vahûh, Ebu Ammâr ve Hevze Vail oğullarından olup diğerleri Nadir oğullarındandı. Bunlar Kureyş'e gelince Kureyşliler : Bunlar Yahûdîlerdir, ilk kitâbları bilenlerdir. Onlara sorun bakalım, sizin dininiz mi yoksa Muhammed'in dini mi daha hayırlıdır? dediler. Kureyş'in kendilerine sorması üzerine; onlar da şöyle dediler : Bilakis sizin dininiz onun dininden daha hayırlıdır. Siz ondan ve ona uyanlardan daha doğru yoldasınız. Bunun üzerine Allah Teâlâ da : «Yoksa Allah'ın bol nimetinden verdiği insanları mı çekemiyorlar?» âyetine kadar olmak üzere «kendi-

lerine kitâb verilmiş olanların puta ve tâğût'a inanıp, küfredenlere: Bunlar mü'minlerden daha doğru yoldadırlar, dediklerini görmedin mi?» âyetlerini indirdi.

Bu; onlara bir la'net olup, onların ne dünyada, ne de âhirette yardımcıları olmadığını haber vermedir. Zîrâ onlar müşriklerden medet ve yardım ummak üzere gitmişler ve yukarıda kaydedilen sözlerini onlar kendilerine yardım etsinler diye söylemişlerdi. Müşrikler de bu çağrılarına müsbet cevâb vererek Ahzâb gününde onlarla beraber gelmişlerdi. Hz. Peygamber (s.a.) ve ashâbı Medîne çevresine hendek kazmışlar ve Allah onların kötülüklerini böylece engellemişti. Allah Teâlâ bir âyeti kerîme'de ise şöyle buyurur: «Allah küfredenleri kinleriyle geri çevirdi. Ve bir hayra nâil olamadılar. Allah savaşta müminlere yetti. Ve Allah Kavî, Azîz olandır.» (Ahzâb, 25)

أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ الْمُلْكِ فَإِذًا لَّا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا ﴿٥٣﴾ أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَىٰ مَا
آتَاهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ ۖ فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُم مُّلْكًا عَظِيمًا ﴿٥٤﴾
فَمِنْهُم مَّنْ آمَنَ بِهِ وَمِنْهُم مَّن صَدَّ عَنْهُ ۚ وَكَفَىٰ بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا ﴿٥٥﴾

53 — Yoksa onların mülkten bir payı mı var? Öyle olsaydı onlar insanlara bir çekirdek parçası bile vermezlerdi.

54 — Yoksa Allah'ın bol nimetinden verdiği insanları mı çekemiyorlar? Doğrusu biz, İbrâhîm soyuna da kitâb ve hikmet verdik. Ve onlara büyük bir nimet bahşettik.

55 — Onlardan bir kısmı ona inandı, bir kısmı da ondan yüz çevirdi. Çılgın bir ateş olarak cehennem yeter.

Allah Teâlâ: «Yoksa onların mülkten bir payı mı var?» buyuruyor ki; bu inkâr anlamında bir sorudur. Onların mülkten hiçbir payları yoktur, demektir. Sonra Allah, onları cimrilikle niteleyip: «Öyle olsaydı onlar insanlara bir çekirdek parçası bile vermezlerdi» buyuruyor. Zîrâ onlar (sandıkları gibi) mülk ve bu mülkte tasarruf payına sahip olsalardı; insanlardan hiçbirine ve özellikle Muhammed (s.a.) e hiçbir şey ve (النقير) dolduracak bir miktarı bile vermezlerdi. (النقير), İbn Abbâs ve bir çoklarının görüşüne göre; çekirdek üzerinde bir noktadan ibârettir.

Bu âyet-i kerîme: «Zâten insan pek cimridir.» (İsrâ, 100) âyeti gi-

bidir. Yani siz, bitmesi tasavvur dahi edilmezken ellerinizdeki şeylere gidiverecek korkusuyla sımsıkı yapışırsınız. Bu, sizin şiddetli cimriliğinizdendir. Bunun içindir ki, Allah Teâlâ âyet-i kerîme'nin sonunda «insan cimridir» buyurmuştur.

Allah Teâlâ : «Yoksa Allah'ın bol nimetinden verdiği insanları mı çekemiyorlar?» buyurmaktadır ki, bununla; onların (Yahûdîlerin) Hz. Peygambere Allah'ın büyük peygamberliği vermesi ve onları da kendisini tasdîkden alıkoyması yüzünden Hz. Peygamberi çekememezlikleri kastedilmektedir. Onlar Hz. Peygamberi çekemiyorlardı. Çünkü o, İsrâiloğullarından değil de Araplardan gelmişti.

Taberânî der ki : Bize Muhammed İbn Abdullah el-Hadramî'nin... İbn Abbâs'tan naklettiğine göre; o, «Yoksa Allah'ın bol nimetinden verdiği insanları mı çekemiyorlar?» âyeti hakkında şöyle demiştir : Biz, âyette zikredilen insanların dışındayız. Allah Teâlâ : «Doğrusu biz İbrâhîm soyuna da kitâb ve hikmet verdik. Ve onlara büyük bir nimet bahşettik.» buyuruyor. Yani biz, İbrâhîm soyundan gelen İsrâiloğulları boylarına Peygamberlik verdik, onlara kitâblar indirdik. Onlara kuraklık seneleri olsun diye hükmettik ki, bu bir hikmet idi. Onların arasından krallar çıkardık. Bununla birlikte yani onlara peygamberlik ve nimetler vermemize rağmen «Onlardan bir kısmı ona inandı, bir kısmı da ondan yüz çevirdi.» küfredip yüz çevirmekle de kalmadılar ve o (Peygamber) kendi soylarından, İsrâiloğullarından olduğu halde insanları ondan yüz çevirtmeye çalıştılar ve onlar hakkında ihtilâfa düştüler. O halde ey Muhammed, sen İsrâiloğullarından olmadığın halde sana nasıl davranacaklar dersin?

Mücâhid «Onlardan bir kısmı ona inandı» âyetinde Muhammed (s.a.) in kastedildiğini söyler. «Bir kısmı da ondan yüz çevirdi» onların kâfir olanları seni yalanlayanların en şiddetlileri ve onlara getirmiş olduğun hidâyet ve açık gerçekten en uzak olanlarıdır. Bunun içindir ki, Allah Teâlâ onları tehdîd ederek «Çılgın bir ateş olarak cehennem yeter» buyurmuştur. Küfürleri, inâdları ve Allah'ın kitaplarına, peygamberlerine muhâlefet etmelerine karşı bir cezâ olarak ateş onlara yetecektir.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًا كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا
لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿٥٦﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ
جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا لَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا ﴿٥٧﴾

56 — Şüphesiz ki âyetlerimizi inkâr edenleri yakında ateşe atacağız. Derileri piştikçe azâbı duysunlar diye, derilerini değiştirip yenileyeceğiz. Allah Azîz, Hakîm olandır.

57 — İmân edip, sâlih amel işleyenleri, içinde ebedî kalacakları, altından ırmaklar akan cennetlere koyacağız. Onlara orada tertemiz zevceler (eşler) vardır. Onları koyu bir gölgeye sokacağız.

Allah Teâlâ, âyetlerini inkâr ederek elçilerinden yüz çevirenleri cehennem ateşiyle cezâlandıracağını haber vererek : «Şüphesiz ki âyetlerimizi inkâr edenleri yakında ateşe atacağız» buyuruyor. Onları öyle bir ateşe sokacak ki; ateş onların her parçalarını ve her yerlerini ihâta edecek. Sonra Allah Teâlâ onların cezâ ve azâblarının nasıl devâm edeceğine temâsla «Derileri piştikçe azâbı duysunlar diye, derilerini değiştirip yenileyeceğiz» buyurmaktadır. İbn Ömer'den rivâyetle A'meş şöyle demektedir : Derileri yandığında, mısırlıların beyaz elbiseleri misâli beyaz derilerle değiştirilecektir. İbn Ömer'in bu sözünü İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir.

Yine İbn Ebu Hâtim'in rivâyetine göre Yahyâ İbn Zeyd el-Hadramî, kendisine ulaştığına göre, «Derileri piştikçe azâbı duysunlar diye, derilerini değiştirip yenileyeceğiz» âyeti hakkında şöyle demiştir : Kâfir için yüz deri verilecek. Her iki derinin arasında değişik bir azâba dûçâr kalacaktır.

Yine İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... «Derileri piştikçe...» âyeti hakkında Hasan'dan rivâyetine göre o şöyle demiştir : «Cehennem ateşi onları bir günde yetmiş bin kerre pişirecek.» Râvî Hüseyn şöyle der : Bu hadîste Fudayl, Hişâm'dan, o da Hasan'dan rivâyetle ilâve eder ve der ki : Ateş onları her pişirdiğinde etlerini yiyecek. Sonra onlara; dönün, denecek ve onlar da dönecekler.

Yine İbn Ebu Hâtim, Hişâm İbn Ammâr'dan rivâyetle şöyle zikredildiğini söyler : Bize Saîd İbn Yahyâ'nın... İbn Ömer'den naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Bir adam Ömer'in yanında «Derileri piştikçe azâbı duysunlar diye, derilerini değiştirip yenileyeceğiz» âyetini okudu. Ömer : Bu âyeti bana tekrâr oku, dedi. Adam tekrâr okuduğunda; Muâz İbn Cebel : Ben bu âyetin tefsîrini biliyorum : Bir saatte yüz kere değiştirilecek, dedi Hz. Ömer'de : Rasûlullah (s.a.) dan böylece işittim, dedi.

Hadîsi İbn Merdûyeh de Muhammed İbn Ahmed İbn İbrâhîm kanalıyla... Hişâm İbn Ammâr'dan rivâyet etmiştir. Hadîsi başka bir şekilde de rivâyet eden İbn Merdûyeh, bu rivâyetinde şöyle der : Bize Muhammed İbn İshâk'ın... İbn Ömer'den rivâyetine göre; o şöyle demiş-

tir : Bir adam Hz. Ömer'in yanında «Derileri piştikçe...» âyetini okumuştu. Hz. Ömer : Onu bana tekrâr oku, dedi. Kâ'b'da oradaydı. Dedi ki : Ey mü'minlerin emîri, bu âyetin tefsîri bendedir. Ben onu İslâm'dan önce okumuştum. Hz. Ömer : Getir onu ey Kâ'b, şâyet Rasûlullah (s.a.) dan duyduğum gibi söylersen seni doğrularım, değilse ona hiç bakmayız, dedi. Kâ'b : Ben onu İslâm'dan önce : «Derileri piştikçe bir saatte 120 kerre başka derilerle değiştiririz» şeklinde okumuştum, deyince Hz. Ömer : Rasûlullah (s.a.) dan böylece işittim, dedi.

Rebî' İbn Enes şöyle demiştir : İlk kitâbda şöyle yazılmıştı : Onlardan birinin derisi 40 kulaç, yaşlı olanı da 90 kulaçtır. Öyle bir karnı vardır ki, üzerine bir dağ konsa içine alırdı. Ateş onların derilerini yedikçe başka derilerle değiştirilir.

Hadîste bundan daha belîğ bir ifâde vârid olmuştur. Şöyle ki : İmâm Ahmed'in Vekî' kanalıyla... İbn Ömer'den rivâyet ettiğine göre; Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştu : Ateş yârânı ateşte büyür. O kadar ki, onlardan birinin kulağının yumuşağı ile omuzu arası 700 yıllık yıl, derisinin kalınlığı 70 kulaç, azı dişi de Uhud dağı gibidir. Hadîsi bu şekliyle sadece İmâm Ahmed rivâyet etmiştir.

İbn Cerîr'in naklettiğine göre; «Derileri piştikçe azâbı duysunlar diye derilerini değiştirip yenileyeceğiz» âyetinde derilerinden maksad; gömlekleridir, denilmişse de, zâhirî mânânın hilâfına olduğu için bu görüş zayıftır.

«Îmân edip, sâlih amel işleyenleri içinde ebedî kalacakları, altından ırmaklar akan cennetlere koyacağız.» âyet-i kerîme'si, mutlu kişilerin Adn cennetlerindeki durumlarını haber vermektedir. O Adn cennetlerinin her yerinde ve köşesinde ırmaklar akmaktadır. Onlar diledikleri ve istedikleri yerlerde kalacaklar ve orada sürekli olacaklardır. Oradan çevrilmeyecekler, orada sonları olmayacak ve oradan çevrilmek de istemeyeceklerdir.

Allah Teâlâ : «Onlara orada tertemiz zevceler vardır.» buyuruyor ki; oradaki zevceler hayızdan, nifâstan, eziyyetten, kötü huylardan ve eksik sıfatlardan tertemiz olacaklardır. İbn Abbâs'ın da dediği gibi; oradaki zevceler pisliklerden ve eziyyetlerden temizlenmişlerdir. Nitekim aynı açıklamayı Atâ; Hasan, Dahhâk, Nehaî, Ebu Sâlih, Atiyye ve Süddî de tekrâr etmişlerdir. Mücâhid, oradaki zevcelerin sidik, hayız, tükrük, menî ve çocuktan temizlenmiş olduklarını söylemiştir. Katâde de onların, eziyyet ve günâhlardan temizlenmiş olduklarını, hayız görmeyeceklerini ve yüzlerinde beneklerin (kırmızı ve siyah arası renkte lekelerin) olmayacağını söylemiştir.

Allah Teâlâ : «Onları koyu bir gölgeye sokacağız.» buyuruyor. Derin, çok, bol ve son derece güzel bir gölgedir bu. Bu konuda İbn Cerîr, İbn Beşşâr kanalıyla... Ebu Hüreyre'den şöyle rivâyet eder : Rasûlullah

(s.a.) buyurur ki : Cennette öyle bir ağaç vardır ki; binitli birisi onun gölgesinde 100 sene gider de yine bitiremez. Bu, ebediyyet ağacıdır.

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٥٨﴾

58 — Şüphesiz ki Allah, size, emânetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adâletle hükmetmenizi emreder. Gerçekten Allah, bununla size ne güzel öğüt veriyor. Şüphesiz ki Allah, Semî', Basîr olandır.

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'de; emânetlerin ehline verilmesini emretmektedir. Semûre'den rivâyet edilen hasen bir hadîste Rasûlullah (s.a.) : Sana güvenene emâneti öde (sana bir şey emânet edene emânet ettiği şeyi geri ver). Sana hâinlik edene sen hıyânet etme, buyurmuşlardır. Hadîsi İmâm Ahmed ve Sünen sahipleri rivâyet etmişlerdir ki; bu hadîs insana vâcib olan bütün emânetleri kapsamaktadır. Bu cümleden olmak üzere; namaz, zekât, keffâretler, adaklar, oruç, kulların muttali' olmayacakları ve kulun kendisine güvenildiği buna benzer husûslardan ibâret olmak üzere Allah Teâlâ'nın kulları üzerindeki hakları buna dâhildir. İsbâtı için bir beyyineye (delile) gerek duyulmaksızın kullarından bazısının bazısına güvenmiş olduğu emânet bırakılan mal ve benzeri konularda olmak üzere kullardan bazısının diğer bazısı üzerindeki hakları da bu emânetler cümlesindendir. İşte Allah Teâlâ bütün bu emânetlerin yerine getirilmesini emretmiştir. Bu dünyada bu işi yapmayanlardan kıyâmet günü bunlar alınacaktır. Sahîh bir hadîs-i şerîf'te Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :

لَتُؤَدُّنَّ الْحُقُوقَ إِلَىٰ أَهْلِهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ. حَتَّىٰ يُقَادَ لِلشَّاةِ الْجَلْحَاءِ مِنَ الشَّاةِ الْقَرْنَاءِ

Kıyâmet günü sahiplerine haklarını mutlakâ vereceksiniz. Öyle ki, boynuzlu koyuna boynuzsuz koyundan dolayı kısas yapılacaktır.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Muhammed İbn İsmâîl'in... Abdullah İbn Mes'ûd'dan naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Şehîdlik, emânet dışında bütün günâhlara keffârettir. Kıyâmet günü kişi; Allah yolunda öldürülmüş dahi olsa getirilecek ve kendisine : Emânetini yerine getir (öde), denilecek. O da : Ben onu nasıl ödeyeyim? Dünya (elimden) gitti, diyecek. Emânet cehennem çukurunda onun için tasvîr edilip

canlandırılacak da o kişi buna doğru indirilecek ve emâneti omuzunda taşıyacak. Emânet onun omuzundan indirilecek ve bunun eseri ebedî olarak onda kalacaktır. Râvî Zâzân der ki : Berâ'ya gittim ve ona bu hadîsi okudum. Berâ : Kardeşim doğru söylemiş, dedikten sonra : «Şüphesiz ki Allah, size, emânetleri ehline vermenizi... emreder.» âyet-i kerîme'sini okudu.

Süfyân es-Sevrî... İbn Abbâs'tan rivâyetle «Şüphesiz ki Allah, size, emânetleri ehline vermenizi... emreder.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Bu âyet, iyiler ve günahkârlar için mübhem bırakılmıştır. Muhammed İbn el-Hanefiyye de aynı görüşü paylaşarak bu âyetin iyi ve günâhkarlar hakkında mutlak olarak irâd edildiğini söylemiştir. Ebu'l-Âliye ise emânetin; emredilen ve yasaklanılan şeyler olduğunu söylemiştir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ebu Saîd'in... Übeyy İbn Kâ'b'dan naklettiğine göre; o, namusu korunmak üzere alınan kadın da emânettendir, demiştir.

Ali İbn Ebu Talha; «şüphesiz ki Allah, size emânetleri ehline vermenizi... emreder.» âyeti hakkında İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder: Bayram günü sultânın kadınlara vaaz etmesi de emânete girer.

Müfessirlerden bir çoğunun zikrettiğine göre; bu âyet Osmân İbn Talha İbn Ebu Talha hakkında nâzil olmuştur. Ebu Talha'nın ismi : Abdullah İbn Abd'ül-Uzzâ İbn Osmân İbn Abdü'd-Dâr İbn Kusayy İbn Kilâb el-Kureyşî el-Abderî olup Kâ'be-i Muazzama'nın perdedârı idi. Bu zat, Kâ'be perdedârlığının bu güne kadar nesline âit olarak kaldığı Şeybe İbn Osmân İbn Ebu Talha'nın amca oğludur. Bu Osmân Hudeybiye barış antlaşması ile Mekke fethi arasında müslüman olmuştur. Onunla birlikte Hâlid İbn el-Velîd ve Amr İbn el-Âs da müslüman olmuşlardı. Amcası Osmân İbn Talha İbn Ebu Talha'ya gelince; Uhud harbi günü müşriklerin sancağı onda idi ve o gün kâfir olarak öldürülmüştü. Bu nesebe işâret etmemizin sebebi; müfessirlerin bir çoğunun bu konuyu karıştırmış ve açıklığa kavuşturamamış olmalarıdır. Bu âyetin sebeb-i nûzûlü şöyledir : Rasûlullah (s.a.) Mekke'nin fethi günü Kâ'be'nin anahtarını ondan (Osmân İbn Talha) almış, daha sonra da geri vermiştir.

Muhammed İbn İshâk, Mekke'nin fethi gazâsı konusunda şöyle diyor : Bize Muhammed İbn Ca'fer İbn Zübeyr'in... Safiyye Bint Şeybe'den naklettiğine göre; Rasûlullah (s.a.) Mekke'ye inip insanlar huzûra kavuşunca Kâ'be'ye geldiler. Biniti üzerinde onu yedi defa tavâf ettiler. Tavâfı sırasında elindeki asâ ile rüknü selâmladılar. Tavâfını bitirince; Osmân İbn Talha'yı çağırıp Kâ'be'nin anahtarını ondan aldılar. Kâ'be'nin kapısı kendisine açıldı ve girdiler. Kâ'be'nin içinde ahşaptan yapılmış bir güvercin bularak elleriyle kırıp sonra attılar. Kâ'be'nin kapı-

sında durdular. Bu sırada insanlar mescidde (onun konuşmasını dinlemek üzere) toplanmışlardı.

Yine İbn İshâk şöyle diyor : İlim erbâbından birinin bana naklettiğine göre; Rasûlullah (s.a.) o gün Kâ'be'nin kapısında durup şöyle buyurmuşlardı : Tek ve ortağı olmayan Allah'tan başka ilâh yoktur. Va'dinde doğru oldu. Kuluna yardım etti. Ve Ahzâbı yalnız başına hezîmete uğrattı. Hacılara su verme ve Kâ'be'nin perdedârlığı dışında her intikâm veya kan veya iddiâsı yapılan mallar şu iki ayağımın altındadır. İbn İshâk o gündeki Rasûlullah'ın hutbesinin bütününü zikredip sonra şöyle demiştir : Sonra Rasûlullah (s.a.) mescidde oturdular. Kâ'be'nin anahtarı ellerinde iken Ali İbn Ebu Tâlib kendilerine gelerek : Ey Allah'ın Rasûlü, hacılara su vermeyle beraber Kâ'be perdedârlığını da bizde topla. Allah sana salât ve selâm eylesin, dedi. Rasûlullah (s.a.) ise : Osmân İbn Talha nerede? buyurdular. Osmân İbn Talha çağırılıp oraya gelince de : Ey Osmân, anahtarını al. Bu gün vefâ ve iyilik günüdür, buyurdular.

İbn Cerîr der ki : Bize Kâsım'ın... İbn Cüreyc'den naklettiğine göre; o, bu âyet hakkında şöyle demiştir : Bu âyet Osmân İbn Talha hakkında nâzil olmuştur. Rasûlullah (s.a.) Mekke'nin fethi günü Kâ'be'nin anahtarını ondan alarak Kâ'be'ye girmişlerdi. Bu âyet-i okuyarak (Kâ'be'den) çıktılar ve Osmân İbn Talha'yı çağırarak anahtarı ona verdiler. Râvî şöyle devâm eder. Rasûlullah (s.a.) bu âyeti okuyarak Kâ'be'den çıktıklarında Ömer İbn el-Hattâb şöyle demişti : Babam, anam ona fedâ olsun. Bundan önce bu âyeti okuduğunu duymamıştım.

Kâsım'ın... Zührî'den rivâyetine göre; o şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) (anahtarı) ona (Osmân İbn Talha'ya) vererek; ona yardımcı olunuz, buyurmuşlardır.

İbn Merdûyeh'in Kelbî kanalıyla... İbn Abbâs'tan naklettiğine göre; o, «şüphesiz ki Allah, size emânetleri ehline vermenizi... emreder.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) Mekke'yi fethettiğinde, Osmân İbn Talha İbn Ebu Talha'yı çağırdılar. Osmân geldiğinde : Anahtarı bana getir, buyurdular. Osmân anahtarı Rasûlullah'a getirip vermek üzere elini uzatınca, Abbâs kalktı ve : Ey Allah'ın Rasûlü, anam babam sana fedâ olsun. Hacılara su verme ile bu işi (Kâ'be'nin perdedârlığı işini) bende topla, dedi. Osmân elini geri çekince, Rasûlullah (s.a.) : Ey Osmân, anahtarı bana göster (ver), buyurdular. Anahtarı Rasûlullah'a vermek üzere Osmân elini uzatınca, Abbâs birinci söylediğini tekrârladı ve Osmân yeniden elini geri çekti. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) : Ey Osmân, eğer Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsan anahtarı bana ver, buyurdular. Osmân da : Allah'ın emâneti olarak al (buyur) dedi (ve anahtarı Rasûlullah'a verdi). Rasûlullah (s.a.) kalkıp Kâ'be'nin kapısını açtılar ve Kâ'be içinde yanında fal okları bulunan

İbrâhîm (a.s.) in bir heykelini buldular : Müşriklerin yaptığına bakınız. Allah onları kahretsin. İbrâhîm nerede, fal okları nerede? buyurduktan sonra; içinde su bulunan bir çanak istediler ve çanaktan su alarak onu yıkadılar. Sonra da heykelleri suya daldırdılar. Kâ'be'nin içinde bulunan makâm-ı İbrâhîm'i dışarı çıkararak Kâ'be'nin duvarına yapıştırdılar ve : Ey insanlar, bu Kıble'dir, buyurdular. Râvî anlatmaya şöyle devâm eder : Rasûlullah (s.a.) Kâ'be'den çıkarak bir veya iki şavt tavâf buyurdular. Ve bize anlatıldığına göre Cebrâil anahtarın (Osmân İbn Talha'ya) geri verilmesine dâir olan âyeti getirdi. Rasûlullah (s.a.) : «Şüphesiz ki Allah, size emânetleri ehline vermenizi... emreder.» âyetini sonuna kadar tilâvet buyurdular.

Bu âyetin bu konuda (Osmân İbn Talha hakkında) nâzil olduğuna dâir meşhûr haberlerden bir kısmını burada verdik. Her ne kadar âyet onun hakkında nâzil olmuşsa bile hükmü geneldir. Bunun içindir ki, İbn Abbâs ve Muhammed İbn el-Hanefî'ye : Bu hüküm hem iyiler, hem de günâhkârlar içindir, demişlerdir. Yani her biri için bir emirdir.

Allah Teâlâ'nın : «İnsanlar arasında hükmettiğiniz zaman adâletle hükmetmenizi emreder.» âyet-i kerîme'si insanlar arasında adâletle hükmetmeyi emretmektedir. Muhammed İbn Kâb, Zeyd İbn Eslem ve Şehr İbn Havşeb : Bu âyet emîrler, yani insanlar arasında hüküm verenler hakkında nâzil oldu, demişlerdir. Bir hadîste : Zulmetmediği sürece Allah Hakîm ile beraberdir. O, zulüm ettiği zaman Allah onu kendisine (kendi nefsine) havâle eder, buyurulmuştur. Yine bir hadîste :

عَدْلُ يَوْمٍ كَعِبَادَةِ أَرْبَعِينَ سَنَةً

Bir günlük adâlet; kırk senelik ibâdet gibidir, buyurulmuştur. Allah Teâlâ : «Gerçekten Allah bununla size ne güzel öğüt veriyor.» buyurmaktadır ki; emânetleri ehline verme, insanlar arasında adâletle hükmetme ve benzeri emirleri şümûllü ve mükemmel kanunlarıyla Allah bize ne güzel öğüt vermiştir. Allah Teâlâ : «Şüphesiz ki Allah Semî', Basîr olandır.» buyurmuştur ki o, —İbn Ebu Hâtim'in de dediği gibi— sizin sözlerinizi işiten, yaptıklarınızı görendir.

İbn Ebu Hâtim şöyle diyor : Bize Ebu Zür'a'nın... Ukbe İbn Âmir'den rivâyet ettiğine göre; o, şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) ı «Şüphesiz ki Allah Semî', Basîr olandır.» âyetini okurken gördüm. Şöyle buyurmuştu : O her şeyi görendir.

Yine İbn Ebu Hâtim'in, Yahyâ İbn Abdek el-Kazvînî kanalıyla... Ebu Yûnus'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Ebu Hüreyre «Şüphesiz ki Allah, size emânetleri ehline vermenizi... emreder... Allah Semî', Basîr olandır.» âyetini okuyor ve bu âyeti okurken baş parmağını da gözüne koyarak şöyle diyordu : Rasûlullah (s.a.) ı bu âyeti bu şekilde

—iki parmağından birini kulağına, birini gözüne koyarak— okurken işittim. Ebu Zekeriyyâ der ki : (Râvî) el-Mukri (Ebu Abdurrahmân) bize bu şekilde anlattı. (Rivâyet şeklini anlatan) Ebu Zekeriyyâ sağ elinin baş parmağını sağ gözü üzerine, sağ elinin baş parmağı yanındaki parmağını da sağ kulağı üzerine koydu. Ve bize göstererek : İşte böyle, işte böyle, dedi.

Hadîsi Ebu Dâvûd, İbn Hibbân Sahîh'inde, Hâkim Müstedrek'inde ve İbn Merdûyeh Tefsîr'inde Ebu Abdurrahmân el-Mukri'den onun isnâdıyla rivâyet etmişlerdir. Hadîsin isnâdında bulunan Ebu Yûnus, Ebu Hüreyre'nin kölesi olup ismi Süleym İbn Zübeyr'dir.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُوا۟ ٱلرَّسُولَ وَأُو۟لِى ٱلْأَمْرِ مِنكُمْ ۖ فَإِن تَنَٰزَعْتُمْ فِى شَىْءٍ
فَرُدُّوهُ إِلَى ٱللَّهِ وَٱلرَّسُولِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ ۚ ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ
تَأْوِيلًا ﴿٥٩﴾

59 — Ey îmân edenler, Allah'a itâat edin. Peygambere ve sizden olan emîr sahiblerine itâat edin. Eğer bir şeyde çekişirseniz Allah'a ve âhiret gününe inanmışsanız onun hallini Allah'a ve rasûlüne bırakın. Bu; hem hayırlı hem de netîce itibâriyle daha güzeldir.

Allah'a ve Sizden Olan Ûlü'l-Emr'e İtâat

Buhârî der ki : Bize Sadaka İbn el-Fadl'ın... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o : «Ey îmân edenler, Allah'a itâat edin. Peygambere ve sizden olan emir sahiplerine de itâat edin.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Bu âyet Rasûlullah (s.a.) ın bir seriyyede göndermiş olduğu Abdullah İbn Huzâfe İbn Kays İbn Adiyy hakkında nâzil olmuştur.

İbn Mace dışındaki diğer muhaddisler de bu hadîsi Haccâc İbn Muhammed el-A'ver kanalıyla tahrîc etmişlerdir. Tirmizî ise, hadîsin hasen, garîb olduğunu, sadece İbn Cüreyc kanalıyla gelen rivâyetini bildiklerini kaydetmiştir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Ebu Muâviye'nin... Ali'den rivâyetine göre; o şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) bir seriyye (askerî birlik) gönderip başlarına ansârdan birisini başkan tayîn etti. Yola çıktıklarında başkanları bir konuda onlara kızarak : Allah Rasûlü (s.a.) bana itâat etmenizi emretmedi mi? dedi. Onlar, evet dediler. Bunun üzerine : Bana

odun toplayın, deyip ateş istedi ve bununla toplanan odunları ateşleyerek : Size kesin olarak söylüyorum ki; bu ateşin içine mutlaka gireceksiniz, diye emretti. Topluluk ateşe girmeye kalkışınca içlerinden bir genç : Siz ateşten kaçarak Allah'ın Rasûlüne sığındınız. Rasûlullah (s.a.) a varıncaya kadar bunu yapmayın (ateşe girmeyin). Şâyet o girmenizi emrederse bu takdîrde girin, diye müdâhelede bulundu. Rasûlullah (s.a.) a dönerek olayı kendisine haber verdiler. Şöyle buyurdu : Şayet ona girmiş olsaydınız ebediyyen ondan çıkmayacaktınız. İtâat ancak iyiliktedir. Hadîsi Buhârî ve Müslim sahîhlerinde A'meş kanalıyla tahrîc etmişlerdir.

Ebu Dâvûd da şöyle rivâyet eder : Bize Müsedded'in... Abdullah İbn Ömer'den, onun da Rasûlullah'dan naklettiğine göre; o, şöyle buyurmuştur : Sevdiği ve hoşlanmadığı konularda müslüman kişiyi dinleyip ona itâat etmek; o, bir kötülükle emretmediği sürecedir. Bir kötülüğün yapılması emredildiğinde; bunu dinleme de, itâat etme de yoktur. Hadîsi Buhârî ve Müslim de Yahyâ el-Kattân kanalıyla tahrîc etmişlerdir.

Ubâde İbn Sâmit'den nakledildiğine göre; o şöyle demiştir : Hoşumuza giden ve gitmeyen konularda, zorluk ve kolaylık anlarımızda Rasûlullah (s.a.) a onu dinleyip itâat etmek üzere biât ettik. Herhangi bir işte onun ehli olanla münâkaşa da etmeyecek idik. Şöyle buyurdu : Allah katından bir bürhânınız varken onda açık bir küfür görme haliniz müstesnâdır. Hadîsi Buhârî ve Müslim rivâyet etmişlerdir. Enes'den rivâyet edilen diğer bir hadîs-i şerîf'te Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :

اَسْمَعُوا وَاَطِيعُوا وَ اِنِ اسْتُعْمِلَ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ حَبَشِيٌّ كَاَنَّ رَاْسَهُ زَبِيبَةٌ

Başı kuru üzüm gibi (siyah) bir habeşli köle dahi sizin üzerinize emîr olsa; dinleyip itâat ediniz. Hadîsi Buhârî rivâyet etmiştir.

Ebu Hüreyre'den rivâyete göre o şöyle demiştir :

إِنَّ خَلِيلِي أَوْصَانِي أَنْ أَسْمَعَ وَأُطِيعَ . وَإِنْ كَانَ عَبْدًا مُجَدَّعَ الْأَطْرَافِ

Dostum (Allah Rasûlü) bana, kolları kesik Habeşli bir köle bile olsa dinleyip itâat etmemi tavsiye etti. Hadîsi Müslim rivâyet etmiştir.

Ümm el-Husayn'dan rivâyete göre; o, Allah Rasûlü'nü vedâ haccındaki hutbesinde şöyle buyururken işitmiş :

وَلَوِ اسْتُعْمِلَ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ يَقُودُكُمْ بِكِتَابِ اللهِ ، فَاسْمَعُوا لَهُ وَأَطِيعُوا

Sizi Allah'ın kitâbı ile idâre eden bir köle dahi sizin üzerinize vâlî yapılsa; onu dinleyip itâat ediniz. Hadîsi Müslim rivâyet etmiştir. Yine

onun değişik lafızla olan bir rivâyetinde : Kolları kesik Habeşli bir köle... buyurulmuştur.

İbn Cerîr der ki : Bana Ali İbn Müslim et-Tûsî'nin... Ebu Hüreyre'den naklettiğine göre; Hz. Peygamber şöyle buyurmuşlardır : Benden sonra size bir takım kişiler vâli olacaklardır. İyi olanlar iyilikleriyle sizi idâre edecek, günahkâr olanları günahkârlıklarıyla sizi idâre edecektir. Onların hakka uyan her bir işinde onları dinleyip itâat edin ve arkalarından gidin. Eğer iyilik yaparlarsa; hem onlara hem size sevâb vardır. Eğer kötülük yaparlarsa size sevâb, onlara cezâ vardır.

Ebu Hüreyre'den rivâyete göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : İsrâiloğullarını peygamberler idâre etmiştir. Bir peygamber öldüğünde peşinden bir peygamber gelmiştir. Benden sonra ise peygamber gelmeyecek bir çok halîfe gelecektir. (Ashâb) Ey Allah'ın Rasûlü, (bu konuda) bize ne emredersiniz? diye sordular. En öncekilere bîat ediniz. Sonra ondan sonrakilere. Onlara haklarını veriniz.. Muhakkak ki Allah Teâlâ onların güdümüne verdiklerinden kendilerini sorguya çekecektir, buyurdular. Hadîsi Buhârî ve Müslim tahrîc etmişlerdir.

İbn Abbâs'tan rivâyet edildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :

مَنْ رَأَىٰ مِنْ أَمِيرِهِ شَيْئًا يَكْرَهُهُ ، فَلْيَصْبِرْ فَإِنَّهُ مَنْ فَارَقَ الْجَمَاعَةَ شِبْرًا ، فَمَاتَ ، فَمِيتَةٌ جَاهِلِيَّةٌ

Kim emîrinden hoşlanmayacağı bir şey (davranış) görürse sabretsin. Zîrâ cemâatten bir karış ayrılan kimse; câhiliyet ölümü ile ölmüş olur. Hadîsi Buhârî ve Müslim tahrîc etmişlerdir.

İbn Ömer'den rivâyete göre o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş : Kim itâatten elini çıkarırsa kıyâmet günü hiçbir delil (huccet) i olmadığı halde Allah'a kavuşur. Kim de boynunda bir biy'at olmaksızın ölürse câhiliye ölümü ile ölmüş olur. Hadîsi Müslim rivâyet etmiştir. Yine Müslim'in Abdurrahmân'dan rivâyetine göre; o şöyle demiştir : Mescide girdim ve Abdullah İbn Amr İbn el-Âs'ı Kâ'be'nin gölgesinde oturur gördüm. İnsanlar onun etrâfında toplanmışlardı. Onların yanına giderek oturdum. Şöyle diyordu : Biz Allah Rasûlü ile birlikte bir seferde idik. Bir yerde konakladık. Kimimiz çadırını kuruyor, kimimiz ok atıyor, kimimiz henüz hayvanının üzerindeydi. Bu sırada Allah Rasûlü'nün habercisi şöyle nidâ etti : Toplanın namaza (namaz için toplanın). Allah Rasûlü'nün yanında toplandık. Şöyle buyurdular : Benden önce hiç bir peygamber yoktu ki; ümmetine hayırlı olduğunu bildiği her bir şeye onları iletme ve onlara kötü olduğunu bildiği şeylerin kötülüğünden de onları sakındırma hakkı olmasın. Sizin bu ümmetinize gelince; bu ümmetin âfiyet üzre olması evvelindedir. Sonunda

musîbetler, sizin hoşlanmayacağınız şeyler ve birbiri içine girmiş fitneler gelecektir. Bir fitne geldiğinde mü'min : İşte benim helâkim, diyecek. O fitne açılıp da bir başkası geldiğinde mü'min yine : İşte benim helâkim diyecek. Kim cehennemden uzaklaştırılıp cennete girmeyi seviyorsa, Allah'a ve âhiret gününe îmân eder olduğu halde ölümüne kavuşsun. İnsanlara, kendisine davranılmasını istediği gibi davransın. Kim de elini uzatıp ihlâs ile bir imâma biât ederse, gücü yettiği kadar ona itâat etsin. Şâyet bir diğeri (bir diğer imâm yani devlet başkanı) çıkar da onunla mücâdeleye kalkarsa; onun boynunu vurunuz. Râvî anlatmaya şöyle devâm eder : Ona yaklaştım ve dedim ki : Allah için söyle, bunları Allah Rasûlünden işittin mi? Elleriyle kulaklarını ve kalbini göstererek: İki kulağım işitti ve kalbim onu ezberledi, diye cevâb verdi. Ben kendisine : Amcanın oğlu Muâviye bize, mallarımızı aramızda bâtıl yollarla yemememizi, birbirimizi öldürmemizi emrediyor. Halbuki Allah Teâlâ : «Ey îmân edenler, mallarınızı aranızda karşılıklı rızâ ile gerçekleştirdiğiniz ticâret yolu hâriç; bâtıl yollarla yemeyin. Ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz ki Allah sizin için Rahîm olandır.» (Nisâ, 29) buyuruyor, dedim. Bir süre sustuktan sonra şöyle dedi : Allah'a itâat olan konularda ona itâat et, Allah'a isyân olan konularda ona isyân et.

Bu konudaki hadîsler pek çoktur.

İbn Cerîr der ki : Bize Muhammed İbn Hüşeym'in... Süddî'den naklettiğine göre; o, «Allah'a itâat edin. Peygambere ve sizden olan emir sahiplerine de itâat edin.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Allah Rasûlü, Hâlid İbn el-Velîd'in başkanlığında bir seriyye gönderdi. İçlerinde Ammâr İbn Yâsir de vardı. Üzerlerine gönderildikleri kavme doğru yürüdüler. Onların yakınına ulaşınca gecelediler. O kavme bir câsûs gelerek durumu onlara haber verdi. Bir kişi dışında hepsi kaçtılar. Kalan kişi, âilesine emrederek eşyâlarını topladı, sonra gece karanlığı altında yürümeye başlayarak Hâlid'in karârgâhına geldi. Ammâr İbn Yâsir'i sordu. Ammâr yanına gelince : Ey Ebu Yakzân (Ammâr İbn Yâsir'in künyesi) ben müslüman oldum. Allah'dan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehâdet ettim. Kavmim sizin geldiğinizi işitince kaçtı ,ben ise kaldım. Benim müslüman olmam şâyet yarın bana fayda vermeyecekse kaçayım, dedi. Ammâr : Bilakis bu sana fayda verir, kal, diye cevâb verdi o da kaldı. Sabah olunca Hâlid hücûm edip o kişiden başka hiç kimseyi bulamadı. Onu yakalayıp malını aldı. Bu haber Ammâr'a ulaşınca o; Hâlid'e gelerek : Bu adamı bırak, o müslüman olmuştur ve benim emânım altındadır, dedi. Hâlid : Sen ne hakla onu kurtarıyorsun? dedi ve münâkaşa ederek Hz. Peygamber'e geldiler. Hz. Peygamber Ammâr'ın emânını geçerli kılarak, bir daha bir emîre rağmen emân vermekten onu men'etti. Hâlid ve Ammâr Allah Rasûlü'nün yanında tartışmaya devâm ettiler, Hâlid : Ey Allah'ın

Rasûlü, şu kolları kesik kölenin bana hakâret etmesine müsâade mi edeceksin? dedi. Allah Rasûlü de : Ey Hâlid, Ammâr'a hakâret etme. Kim Ammâr'a hakâret eder ve onu kızdırırsa Allah da ona kızar, kim Ammâr'a la'net ederse Allah da ona la'net eder, buyurdular. Ammâr kızarak kalktı (çıktı). Hâlid onun peşinden giderek, elbisesinden yakaladı ve ondan özür diledi. O da kendisinden hoşnûd oldu. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Allah'a itâat edin. Peygambere ve sizden olan emir sahiplerine de itâat edin.» âyet-i kerîme'sini indirdi.

Hadîsi İbn Ebu Hâtim de Süddî kanalıyla mürsel olarak rivâyet etmiştir. Bu hadîsin bir benzerini İbn Merdûyeh, Hakem kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyet etmiştir.

İbn Abbâs'tan naklen Ali İbn Ebu Talha; «Sizden olan emir sahiplerine de itâat edin.» âyet-i kerîme'sinden din ve fıkıh âlimlerinin kastedildiğini söylemiştir. Mücâhid, Atâ, Hasan el-Basrî ve Ebu'l-Âliye de aynı görüşte olup bu âyette âlimlerin kastedildiğini söylemişlerdir. Âyetin zâhiri ise —en doğrusunu Allah bilir ya— âyetin, emîr ve âlimlerden bütün emir sahipleri hakkında genel olduğudur. Nitekim başka âyetlerde de Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : «Rabba kul olanlar ve bilginler onları günâh söylemelerinden ve harâm yemelerinden vazgeçirmeye çalışmalı değiller miydi?» (Mâide, 63), «Şu halde bilmiyorsanız bilgi sahiplerine sorun.» (Nahl, 43).

Müttefekun aleyh olan ve Ebu Hüreyre'den rivâyet edilen sahîh bir hadîste, Allah Rasûlü şöyle buyurmuşlardır : Bana itâat eden Allah'a itâat etmiştir. Bana karşı gelip isyân eden de Allah'a isyân etmiştir. Benim emîrime itâat eden bana itâat etmiştir. Benim emîrime isyân eden de bana isyân etmiştir.

Bunlar, âlimlere ve emîrlere itâati içeren emirlerdir. Bunun için Allah Teâlâ : «Allah'a itâat edin.» buyuruyor ki; bundan maksad O'nun kitâbına uymaktır. «Peygambere itâat edin.» buyuruyor ki; bundan maksad, o'nun sünnetine sarılmaktır. «Sizden olan emir sahiplerine de itâat edin.» buyuruyor ki; emîrlerin Allah'a itâat olan konularındaki emirlerine itâat edilecek; değilse Allah'a isyân olan konulardaki emirlerine itâat edilmeyecektir. Daha önce geçen sahîh bir hadîste : İtâat ancak iyiliktedir, buyurulduğu üzre Allah'a isyân olan konularda yaratıklara itâat yoktur. İmâm Ahmed der ki : Bize Abdurrahmân'ın... İmrân İbn Husayn'dan, onun da Hz. Peygamber'den naklettiğine göre; Rasûlullah (s.a.) :

لَا طَاعَةَ فِي مَعْصِيَةِ اللهِ

Allah'a isyân olan konuda itâat yoktur, buyuruyor.

«Eğer bir şeyde çekişirseniz —Allah'a ve âhiret gününe inanmışsa-

nız— onun hallini Allah'a ve peygambere bırakın.» âyet-i kerîme'si hakkında Mücâhid ve seleften bir çokları şöyle demişlerdir : Bunların hallini Allah'ın kitâbına ve Rasûlü'nün sünnetine bırakın.

Allah Teâlâ'nın bu emri delâlet ediyor ki; insanların gerek dinin usûlüne ve gerekse fürûuna dâir ihtilâfa düştükleri her husûs, Allah'ın kitâbına ve sünnete bırakılacaktır. Nitekim Allah Teâlâ bir âyet-i kerîme'de : «İhtilâfa düştüğünüz herhangi bir şeyde hüküm vermek Allah'a mahsûstur.» (Şûrâ, 10) buyuruyor ki Allah kitâbının ve Rasûlünün sünnetinin verdiği hükümle sıhhatine şehâdet ettikleri şey haktır, gerçektir. Bu hak ve gerçeğin dışındakiler de ancak sapıklık olabilir. Bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Allah'a ve âhiret gününe inanmışsanız.» buyurmuştur. Yani husûmetleri ve bilmediklerinizi Allah'ın kitâbıyla Rasûlünün sünnetine bırakarak aranızda ihtilâf konusu olan şeylerde onları hakem kılın. «Eğer Allah'a ve âhiret gününe inanmışsanız.» Âyet-i kerîme'nin bu kısmı; ihtilâf konularında kitâb ve sünnetin hakemliğine başvurarak bu konuda onlara dönmiyenlerin, Allah'a ve âhiret gününe inanmamış olduklarına delâlet eder.

Allah Teâlâ : «Bu hayırlıdır.» buyuruyor ki; Allah'ın kitâbı ve Rasûlünün sünnetini hakem kılmak ve ihtilâfı halletmede bunlara mürâcaat etmek daha hayırlıdır. «Hem de netîce itibâriyle daha güzeldir.» Süddî ve bir çokları âyet-i kerîme'nin bu son kısmını «netîce itibâriyle daha güzeldir.» şeklinde anlamışlardır. Mücâhid ise «Karşılık ve mükâfât yönüyle daha güzeldir.» şeklinde anlamıştır ki, bu doğruya daha yakındır.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ
أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ
ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿٦٠﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَى مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ رَأَيْتَ الْمُنَافِقِينَ
يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُودًا ﴿٦١﴾ فَكَيْفَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ثُمَّ
جَاءُوكَ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا إِحْسَانًا وَتَوْفِيقًا ﴿٦٢﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ
مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا ﴿٦٣﴾

60 — Sana indirilene ve senden önce indirilenlere; inandıklarını iddiâ edenleri görmedin mi? Küfretmeleri emrolunmuş iken Tâğût'un önünde muhâkeme edilmelerini isterler. Halbuki şeytân, onları uzak bir sapıklıkla saptırmak istiyor.

61 — Onlara : Allah'ın indirdiğine ve peygambere gelin, denilince; münâfıkların senden büsbütün uzaklaştıklarını görürsün.

62 — Kendi işledikleri yüzünden başlarına bir musîbet geldiğinde, nasıl hemen sana geldiler de; gâyemiz sadece bir iyilik etmek ve ara bulmaktan ibâret idi, diye yemîn ediyorlar.

63 — Onlar öyle kimseler ki; kalblerindekini Allah bilir. Sen onlara aldırma da öğüt ver haklarında te'sîrli sözler söyle.

Tâğût'un Hükmüne İtâat Edenler

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'de Rasûlullah'a ve daha önce geçen peygamberlere inzâl olunanlara îmân ettiğini iddiâ etmekle birlikte, ihtilâfların çözümünde Allah'ın kitâbıyla Rasûlünün sünnetinden başka şeyleri hakem kılmak isteyenleri kötülemekte ve onların bu davranışlarını hoş karşılamamaktadır. Bu âyet-i kerîme'nin nüzûl sebebi olarak zikredilenlere göre; bu âyet, ansârdan biri ile bir yahûdî hakkında nâzil olmuştur. İhtilâfa düşmüşler ve Yahûdî : Benimle senin aranda Muhammed hakemdir, derken öteki de : Benimle senin aranda Kâ'b İbn Eşraf hakemdir, demiştir. Bir görüşe göre ise, bu âyet-i kerîme; zâhiren müslüman olup da câhiliyye hâkimlerini hakem kılmak isteyen bir grup münâfık hakkında nâzil olmuştur. Başka görüş ve rivâyetler de vardır. Ancak âyet-i kerîme hepsi hakkında genel olup, kitâb ve sünnetten yüz çevirerek bunların dışındaki bâtılları hakem kabul eden herkesi kötülemektedir. Âyetteki «Tâğût»tan bu kasdedilmektedir. Allah Teâlâ : «Tâğût'un önünde muhâkeme edilmelerini isterler...» buyurmuştur.

Allah Teâlâ : «Onların (münâfıkların) senden büsbütün uzaklaştıklarını görürsün.» buyuruyor. Onlar, büyüklenerek inkâr edenlerin yüzçevirmeleri gibi senden yüzçevirip uzaklaşırlar. Allah Teâlâ müşriklerden haber vererek, şöyle buyuruyor : «Onlara : Allah'ın indirdiklerine uyun, denilince; hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola (dîne) uyarız, derler.» (Lokmân, 21).

Bunlar ve diğerleri (müşrikler ve münâfıklar) Allah Teâlâ'nın : «Aralarında hüküm verilmek üzere Allah'a ve Rasûlüne... çağırıldıkları zaman; mü'minlerin sözü, sadece; işittik ve itâat ettik, demekten ibârettir...» (Nûr, 51) buyurduğu mü'minlerin zıddına hareket ederler. Allah Teâlâ münâfıkları zemmetme (kötüleme) sadedinde : «Kendi işledikleri yüzünden başlarına bir musîbet geldiğinde...» buyuruyor. Yani günâhları sebebiyle başlarına gelen musîbetlerde takdîr, onları sana sürükleyip getirdiği zaman onlar nasıl hemen sana geldiler ve bu musîbetler yüzünden nasıl sana muhtâç oldular. Allah Teâlâ; onların durumu hakkında devâmla şöyle buyuruyor : «Nasıl hemen sana geldiler de; gâyemiz sadece bir iyilik etmek ve ara bulmaktan ibâret idi, diye yemîn ediyorlar.» Senden özür dileyerek : Senden başkasına gitmek ve senden gayrısı önünde muhâkeme edilmemizi istemekten gâyemiz; sadece iyilik etmek ve ara bulmaktan; yani bu muhâkeme edilmenin sıhhatine inandığımızdan değil, sırf idâre ve yapmacık kabîlinden idi, diye yemîn ediyorlar. Allah Teâlâ şu âyet-i kerîme'de de onlardan haber vererek : «Kalblerinde hastalık olanların : Bize bir felâket gelmesinden korkuyoruz, diyerek onlara koştuklarını görürler... Onlar, içlerinde gizlediklerinden dolayı pişmân olurlar.» (Mâide, 52) buyuruyor.

Taberânî diyor ki : Bize Ebu Zeyd Ahmed İbn Zeyd'in... İbn Abbâs'tan naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Ebu Berze el-Eslemî kâhin olup ihtilâf ettikleri konularda Yahûdîler arasında hüküm verirdi. Müslümanlardan bir kısmı ihtilâflarında ona gidince Allah Teâlâ : «Sana indirilene ve senden önce indirilenlere inandıklarını iddiâ edenleri görmedin mi?... Gâyemiz sadece bir iyilik etmek ve ara bulmaktan ibâret idi, diye yemîn ediyorlar.» âyetlerini indirdi.

Allah Teâlâ : «Onlar öyle kimseler ki; kalblerindekini Allah bilir.» buyuruyor. İnsanların böyleleri münâfıklardır ve Allah onların kalblerindekini iyi bilir de bu yüzden onları cezâlandırır. Hiçbir şey ona gizli kalmaz. Ey Muhammed, sen de onlar hakkındaki bu bilgi ile yetin. Allah Teâlâ onların içlerini ve dışlarını çok iyi bilendir. Bunun içindir ki, Allah Teâlâ elçisine : «Sen onlara aldırma.» Kalblerinde olanlardan ötürü onlara kızma. «Ve onlara öğüt ver.» Kalblerindeki nifâk ve gizli kötülüklerden onları nehyet. «Haklarında te'sîrli sözler söyle.» Seninle onlar arasındaki konularda belîğ ve te'sîrli sözler, onları kötülüklerden alakoyacak sözlerle onlara nasîhat et.

وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۚ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذ ظَّلَمُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ جَآءُوكَ
فَٱسْتَغْفَرُوا۟ ٱللَّهَ وَٱسْتَغْفَرَ لَهُمُ ٱلرَّسُولُ لَوَجَدُوا۟ ٱللَّهَ تَوَّابًا رَّحِيمًا ﴿٦٤﴾ فَلَا وَرَبِّكَ

لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٦٥﴾

64 — Biz, hiç bir peygamberi Allah'ın izniyle itâat edilmekten başka bir gâye ile göndermedik. Onlar kendilerine yazık ettikleri zaman, sana gelip Allah'tan mağfiret dileseler ve peygamberleri de onlara mağfiret dileseydi elbette Allah'ı Tevvâb ve Rahîm olarak bulacaklardı.

65 — Hayır, Rabbına andolsun ki; aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem ta'yin edip sonra haklarında verdiğin hükümden dolayı içlerinde bir sıkıntı duymadan kendilerini tamâmen teslîm etmedikçe îmân etmiş olmazlar.

Peygamber'e İtâat Etmedikçe Mü'min Olamazsınız.

Allah Teâlâ : «Biz, hiçbir peygamberi itâat edilmekten başka bir gâye ile göndermedik.» buyuruyor ki; peygamberi kimlere göndermişse onların bu peygambere itâat etmesini farz kılmıştır. «Allah'ın izniyle...» kısmı hakkında Mücâhid şu açıklamayı getirir : Benim iznim olmadan hiç kimse ona itâat etmez. Yani benim, îmâna muvaffak kıldıklarım dışında hiç kimse ona itâat etmez. Bu âyet : «Hani Allah size va'dinde doğru çıkmıştı da O'nun izni ile onları doğruyordunuz.» (Âl-i İmrân, 152) âyeti gibidir. Yani bu, O'nun emri, takdîri, dilemesi ve sizi onlara musallat kılmasıyladır.

Allah Teâlâ : «Onlar kendilerine yazık ettikleri zaman, sana gelip Allah'tan mağfiret dileseler ve peygamberleri de onlara mağfiret dileseydi elbette Allah'ı Tevvâb ve Rahîm olarak bulacaklardı.» buyurarak isyân edenleri ve günâhkârları doğru yola iletiyor. Onlara gösterdiği yol şudur : Onlardan bir hatâ ve isyân vukû' bulduğu zaman, Allah Rasûlüne gidip onun katında Allah'tan mağfiret dileyecek, Allah Rasûlünden kendileri için Allah'tan bağışlama dilemesini isteyeceklerdir. İşte böyle yaptıkları takdîrde Allah Teâlâ onların tevbelerini kabul edecek, onlara acıyacak ve onları bağışlayacakdır. Bunun için Allah Teâlâ : «Elbette Allah'ı Tevvâb ve Rahîm olarak bulacaklardı.» buyurmuştur.

İçlerinde eş-Şâmil isimli eserin müellifi Şeyh Ebu Nasr İbn es-Sabbâğ'ın bulunduğu bir grup âlim Utbâ'dan şu meşhûr hikâyeyi nakleder-

ler : Utbâ şöyle anlatmıştır : Hz. Peygamber (s.a.) in kabri yanında oturuyordum. Bir bedevî gelerek : Selâm sana ey Allah'ın Rasûlü, Allah Teâlâ'nın : «Onlar kendilerine yazık ettikleri zaman, sana gelip Allah'tan mağfiret dileseler ve peygamberler de onlara mağfiret dileseydi elbette Allah'ı Tevvâb ve Rahîm olarak bulacaklardı.» buyurduğunu işittim. İşte günâhlarımdan mağfiret dileyerek ve Rabbıma benim hakkımda şefâatte bulunmanı isteyerek sana geldim, dedi ve şu şiiri söyledi :

«Ey yeryüzündeki efendilerin en hayırlısı ve en büyüğü; onların güzel kokularıyla yeryüzünün alçak ve yüksek yerleri hep güzelleşmiştir.

Senin bulunduğun kabre benim nefsim fedâ olsun. Orada iffet, orada cömertlik ve şeref vardır.»

Sonra Bedevî ayrılıp gitti ve bana bir uyku hali geldi. Rü'yâmda Hz. Peygamberi (s.a.) gördüm. Şöyle buyurdular : Ey Utbâ, Bedevî'ye var ve Allah'ın kendisini bağışladığını ona müjdele.

Allah Teâlâ : «Hayır, Rabbına andolsun ki; aralarında çekiştikleri şeylerde; seni hakem ta'yîn etmedikçe îmân etmiş olmazlar.» buyurarak kendi şerefli, mukaddes zâtına yemînle ifâde buyuruyor ki, bütün işlerde Allah Rasûlünü hakem ta'yîn etmedikçe hiç kimse gerçekten îmân etmiş olmaz. Onun verdiği hüküm gizli ve açık her zaman bağlanılması vâcib olan hak ve gerçektir. Bunun içindir ki, Allah Teâlâ : «Sonra haklarında verdiğin hükümden dolayı içlerinde bir sıkıntı duymadan kendilerini tamâmen teslîm etmedikçe îmân etmiş olmazlar.» buyurmuştur. Yani seni hakem ta'yîn ettiklerinde; içlerinden sana itâat ederler. İçlerinde senin verdiğin hükme karşı herhangi bir sıkıntı duymazlar. İç ve dışlarıyla bu hükme uyarlar. Bir karşı koyma, bir müdâfaa ve münâkaşa olmaksızın bütünüyle bu hükme teslîm olurlar. Nitekim bir hadîs-i şerîf'te şöyle buyurulmuştur : Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki; arzusu benim getirdiğime tâbi olmadıkça hiç biriniz gerçekten îmân etmiş olmaz.

Buhârî der ki : Ali İbn Abdullah'ın... Urve'den naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Zübeyr bir adamla Harre adı verilen yerdeki bir su yolu hakkında çekişmişti. Hz. Peygamber (s.a.) : Ey Zübeyr sula, sonra suyu komşuna gönder, buyurdu. Zübeyr'in hasmı olan ansârî : Ey Allah'ın elçisi, halanın oğlu olduğu için mi böyle? deyince Allah Rasûlü (s.a.) nün yüzünün rengi değişti ve şöyle buyurdu : Ey Zübeyr sula, sonra duvara dönünceye kadar suyu tut, hapset. Sonra da suyu komşuna gönder. Böylece ansârî kendisini öfkelendirince Hz. Peygamber Zübeyr'in hakkını açık bir çözümle tâm olarak vermiş oldu. Halbuki daha önce her ikisi için de daha uygun olan bir duruma işâret buyurmuşlardı. Zübeyr der ki : İşte; «Hayır, Rabbına andolsun ki; aralarında çekiştikleri şeyde seni hakem ta'yîn etmedikçe... îmân etmiş olmazlar.»

âyeti bu konuda nâzil olmuştur. Bu hadîsi İmâm Buhârî Sahîh'inin Kitâb'üt-Tefsîr, Kitab'üş-Şürb ve Kitab'üs-Sulh bölümlerinde rivâyet etmiştir. Hadîs mürsel gibi görünüyorsa da, mânâ itibâriyle muttasıl bir hadîstir.

Aynı hadîsi bu şekliyle İmâm Ahmed de mürsel olarak rivâyet etmiştir.

(.....)

Hadîsin isnâdı Urve ve babası Zübeyr arasında kopuktur. Çünkü o, babasından işitmemiştir. Bilâkis kardeşi Abdullah'dan bu hadîsi işitmiştir. Ebu Muhammed Abdurrahmân İbn Ebu Hâtim de bu hadîsi tefsîrinde şöyle nakleder : Bize Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ'nın... Zübeyr İbn el-Avvâm'dan rivâyetine göre; o, Harre'deki bir su yolu konusunda Allah Rasûlü ile birlikte Bedir'de bulunmuş, ansârdan birisiyle hasımlaşmışlardı. Her ikisi de bu su yolundan hurmalıklarını suluyorlardı. Ansârî : Suyu serbest bırak gitsin, dediyse de Zübeyr bunu kabul etmedi. Allah Rasûlü : Ey Zübeyr, sula, sonra komşuna gönder, buyurunca ansârî kızarak : Ey Allah'ın Rasûlü, halanın oğlu olduğu için mi? dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlünün yüzü değişti ve : Ey Zübeyr, sula, sonra su duvara dönünceye kadar suyu hapset, buyurdu. Böylece Allah Rasûlü Zübeyr'in hakkını tâm olarak vermiş oldu. Halbuki bundan önce Allah Rasûlü Zübeyr'e, hem ona ve hem de ansârîye daha uygun olan bir görüş bildirmişti. Ansârî Allah Rasûlünü öfkelendirince açık bir hüküm halinde Zübeyr'e hakkını tâm olarak vermiş oldu. Zübeyr der ki : Öyle sanıyorum ki «Hayır, Rabbına andolsun ki; aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem ta'yîn edip sonra haklarında verdiğin hükümden dolayı içlerinde bir sıkıntı duymadan kendilerini tamâmen teslîm etmedikçe îmân etmiş olmazlar.» âyet-i kerîme'si işte bu hâdise hakkında nâzil olmuştur.

Hadîsi Neseî de bu şekliyle İbn Vehb'den naklen rivâyet etmiştir. İmâm Ahmed ve bir grup hadîsi Leys'ten rivâyet eder ve Abdullah İbn Zübeyr'in Müsned'inde mevcûttur, derler. İmâm Ahmed de hadîsi Abdullah İbn Zübeyr'in Müsned'inde zikretmiştir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir. Garîbtir ki, Hâkim Ebu Abdullah en-Neysâbûrî bu hadîsi İbn Şihâb'ın yeğeni kanalıyla Abdullah İbn Zübeyr'den, o da Zübeyr'den rivâyet etmiş ve : İsnâdı sahîhtir. Ancak Buhârî ve Müslim tahrîc etmemişlerdir, demiştir. Ben, Zührî'den gelen bir isnâd ile bu hadîsi rivâyet eden ve Abdullah İbn Zübeyr'i zikreden hiç kimseyi bilmiyorum. Ancak onun kardeşi oğlu (Zührî'nin kardeşinin oğlu) hâriç. O ise Zührî'den rivâyetinde zayıftır.

Hâfız Ebu Bekr İbn Merdûyeh der ki : Bize Muhammed İbn Ali'nin... Seleme'den —Ebu Seleme âilesinden bir kimsedir— rivâyetine göre; o şöyle demıştir : Zübeyr bir konuda bir adamla Allah Rasûlü hu-

zûrunda hasımlaştı da Allah Rasûlü Zübeyr'in lehine hükmetti. Adam: Halası oğlu olduğu için onun lehine hükmetti, deyince : «Hayır, Rabbına andolsun ki; aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem ta'yîn edip sonra haklarında verdiğim hükümden dolayı içlerinde bir sıkıntı duymadan... îmân etmiş olmazlar.» âyeti nâzil oldu.

İbn Ebu Hâtim şöyle diyor : Bize babamın... Saîd İbn el-Müseyyeb' den naklettiğine göre, o, «Hayır, Rabbına andolsun ki... îmân etmiş olmazlar.» âyet-i kerîme'si hakkında şöyle demiştir : Zübeyr İbn el-Avvâm ve Hâtib İbn Ebu Beltea hakkında nâzil olmuştur. Bir su hakkında çekişmişler ve Allah Rasûlü önce yukarda olanın, sonra aşağıda olanın sulaması hükmünü vermişti. Bu hadîs mürsel olmakla birlikte Zübeyr ile hasımlaşan ansârî'nin ismini verdiğinden faydadan hâlî değildir.

Âyetin nüzûl sebebi olarak zikredilen ve gerçekten garîb diğer bir olay : İbn Ebu Hâtim der ki : Kırâat yoluyla Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ'nın... Ebu'l-Esved'den rivâyetine göre, o şöyle demiştir : İki adam Allah Rasûlü huzûrunda hasımlaştılar da Allah Rasûlü aralarında hükmetti : Aleyhine hüküm verilen kişi : Bizi Ömer İbn Hattâb'a gönder, dedi. Allah Rasûlü de : Ona gidiniz, buyurdu. İkisi Hz. Ömer'e varınca; onlardan birisi : Ey Hattâb'ın oğlu, Allah Rasûlü bunun aleyhine ve benim lehime hükmetti. O, bizi Ömer'e gönder dedi, Rasûlullah da bizi sana gönderdi, dedi. Ömer'in : Böyle mi? sorusuna öteki evet diye cevâb verince, Ömer : Ben sizin yanınıza gelip aranızda hüküm verinceye kadar yerinizden ayrılmayın, dedi. Ömer, kılıcını kuşanmış olarak ikisinin yanına geldi ve Bizi Ömer'e gönder, diyene vurarak onu öldürdü. Öteki arkasını dönerek Rasûlullah (s.a.) ın yanına kaçtı ve : Ey Allah'ın elçisi, Allah'a yemîn ederim ki, Ömer arkadaşımızı öldürdü. Şâyet müdâhele etseydim beni de öldürürdü, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) : Ömer'in bir mü'mini öldürmeye kalkışacağını sanmazdım, buyurdu da Allah Teâlâ : «Hayır, Rabbına andolsun ki; aralarında çekiştikleri şeyde seni hakem ta'yîn etmedikçe... îmân etmiş olmazlar.» âyetini indirdi. Böylece o kişinin kanı heder edilirken onu öldürmesinden dolayı Hz. Ömer de temize çıkarıldı. Ancak bunun bir sünnet olarak yerleşmesini Allah Teâlâ hoş görmeyerek : «Şâyet onlara : Kendinizi fedâ edin, yahut : Memleketinizden çıkın, diye emretmiş olsaydık, pek azı müstesnâ bunu yapmazlardı. Kendilerine öğüt verilen şeyleri yerine getirseydiler elbette bu; haklarında çok hayırlı ve daha sağlam olurdu.» (Nisâ, 66) âyetini indirdi. Hadîsi İbn Merdûyeh İbn Lehîa kanalıyla Ebu'l-Esved'den rivâyet etmiştir. Ancak hadîs garîb ve mürsel olup İbn Lehîa zayıf bir râvîdir. En doğrusunu Allah bilir.

Hadîsin diğer bir kanaldan rivâyeti şöyledir : Hâfız Ebu İshak İbrâhîm İbn Abdurrahmân İbn İbrâhîm İbn Dihyem tefsîr'inde der ki : Bize Şuayb İbn Şuayb'ın... Utbe İbn Damre'den, onun da babasından rivâ-

yetine göre; iki adam Hz. Peygambere gelerek hasımlaştılar. Allah Rasûlü hak sahibi lehine hükmetti. Aleyhine hüküm verilen : Râzı olmam, deyince arkadaşı : Ne istiyorsun? dedi. O da : Ebu Bekr es-Sıddîk'a gidelim, dedi ve ona gittiler. Lehine hüküm verilen Ebu Bekir'e : Biz Hz. Peygambere gidip hasımlaştık ve benim lehime hükmetti, dedi. Ebu Bekir : İkiniz de Hz. Peygamber (s.a.) in verdiği hüküm üzre olacaksınız. (ikiniz de Allah Rasûlünün hükmüne uyacaksınız) dedi. Ancak (aleyhine hüküm verilen) arkadaşı râzı olmayarak : Ömer İbn el-Hattâb'a gidelim, dedi ve Ömer'in yanına vardılar. Lehine hüküm verilen Ömer'e : Biz Hz. Peygambere vararak hasımlaştık. O, benim lehime, bunun aleyhine hükmetti. Bu, râzı olmayıp reddetti, dedi. Ömer'in sorusu üzerine (aleyhine hüküm verilen) durumun böyle olduğunu söyledi. Ömer evine girdi ve elinde çekilmiş kılıcı olarak tekrar çıktı. Kılıcıyla râzı olmayı reddedenin başına vurarak onu öldürdü. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Hayır, Rabbına andolsun ki; aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem ta'yîn edip... îmân etmiş olmazlar.» âyetini indirdi.

وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنِ اقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ أَوِ اخْرُجُوا مِن دِيَارِكُم مَّا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِّنْهُمْ ۖ وَلَوْ أَنَّهُمْ
فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَأَشَدَّ تَثْبِيتًا ﴿٦٦﴾ وَإِذًا لَّآتَيْنَاهُم مِّن لَّدُنَّا أَجْرًا
عَظِيمًا ﴿٦٧﴾ وَلَهَدَيْنَاهُمْ صِرَاطًا مُّسْتَقِيمًا ﴿٦٨﴾ وَمَن يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ
أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِم مِّنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ ۚ وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا
﴿٦٩﴾ ذَٰلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللَّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ عَلِيمًا ﴿٧٠﴾

66 — Şâyet onlara : Kendinizi fedâ edin, yahut; memleketinizden çıkın, diye emretmiş olsaydık, pek azı müstesnâ bunu yapmazlardı. Kendilerine öğüt verilen şeyleri yerine getirseydiler elbette bu; haklarında çok hayırlı ve pâyidâr olma açısından daha sağlam bir hareket olurdu.

67 — O takdîrde onlara katımızdan büyük bir mükâfât verirdik.

68 — Ve şüphesiz onları doğru yola eriştirirdik.

69 — Kim Allah'a ve peygambere itâat ederse; işte onlar, şehîdler ve sâlihlerle birliktedirler. Ne iyi arkadaştır onlar.

70 — Bu büyük lutuf Allah'tandır. Allah, her şeyi bilici olarak kâfîdir.

Allah'a ve Peygamber'e İtâat Edenler

Allah Teâlâ, bu âyetlerde haber veriyor ki; insanların çoğu yapagelmekte oldukları kötülükleri yapmakla emredilselerdi bunları işlemezlerdi. Zîrâ onların kötü tabîatları, emirlere karşı gelme temâyülündedir. Bu, vukû' bulmuş ya da vukû' bulmamış olsun Allah Teâlâ'nın ilmi dâhilindedir. Olacaklar hakkındaki durum o halde nasıldır? Bunun içindir ki, Allah Teâlâ : «Şâyet onlara : Kendinizi fedâ edin, yahut; memleketinizden çıkın, diye emretmiş olsaydık pek azı müstesnâ bunu yapmazlardı.» buyurmuştur.

İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Müsennâ'nın... Ebu İshâk es-Sübey'î'den naklettiğine göre; o şöyle demiştir : «Şâyet onlara : Kendinizi fedâ edin, yahut; memleketinizden çıkın, diye emretmiş olsaydık pek azı müstesnâ bunu yapmazlardı...» âyeti nâzil olunca; bir adam : Şâyet biz emredilmiş olsaydık mutlakâ yapardık. Bizi bundan affeden Allah'a hamdolsun, dedi. Bu, Hz. Peygambere (s.a.) ulaşınca şöyle buyurdu : Ümmetimden öyle insanlar vardır ki; îmân, onların kalblerinde muhkem dağlardan daha sağlamdır.

İbn Ebu Hâtim şöyle diyor : Bize Ca'fer İbn Münîr'in... Hasan'dan naklettiğine göre; o şöyle demiştir : «Şâyet onlara : Kendinizi fedâ edin, diye emretmiş olsaydık pek azı müstesnâ bunu yapmazlardı.» âyeti nâzil olunca, Hz. Peygamber (s.a.) in ashâbından bazıları : Rabbımız böyle yapsaydı (emretseydi) biz mutlakâ yapardık, dediler. Bu, Hz. Peygamber'e ulaşınca şöyle buyurdu : Ehlinin kalblerinde îmân, muhkem dağlardan daha sağlamdır.

Süddî diyor ki : Sâbit İbn Kays İbn Şemmâs ve bir Yahûdî karşılıklı övünüyorlardı. Yahûdî : Allah'a yemîn ederim ki; Allah bize katli (öldürmeyi) farz kıldı da biz kendilerimizi öldürdük, deyince, Sâbit : Allah'a yemîn ederim ki; Allah bize : Kendinizi fedâ edin (öldürün), diye farz kılsaydı biz de mutlakâ öldürürdük, dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti indirdi. Hadîsi İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir.

Yine İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... Âmir İbn Abdullah İbn Zübeyr'den naklettiğine göre; o şöyle demiştir : «Şâyet onlara : Kendinizi fedâ edin, yahut; memleketlerinizden çıkın, diye emretmiş olsaydık; pek azı müstesnâ bunu yapmazlardı.» âyeti nâzil olunca; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular : Şâyet (bu âyet) inseydi bir kölenin annesinin oğlu da kölelerden olurdu. (?)

Bize babamın... Şureyh İbn Ubeyd'den naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Allah Rasûlü : «Şâyet onlara : Kendinizi fedâ edin, diye em-

retmiş olsaydık...» âyetini okuduktan sonra eliyle Abdullah İbn Revâha'yı işâret ederek : Şâyet Allah Teâlâ bunu onlara farz kılsaydı bu —İbn Revâha'yı kasdediyor— o az kimselerden olurdu, buyurdu.

Bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Kendilerine öğüt verilen şeyleri yerine getirseydiler...» buyuruyor. Yani kendilerine emredilenleri yapıp yasaklananları terketseydiler «Haklarında çok hayırlı olurdu.» emredilenleri yapmaları, yasaklananları terketmeleri emre karşı gelme ve yasaklananları işlemekten çok daha hayırlı olurdu. «Pâyidâr olma açısından daha sağlam bir hareket olurdu.» âyetin bu kısmı hakkında Süddî şöyle diyor : Tasdîk bakımından daha sağlam bir hareket olurdu.

Allah Teâlâ · «O takdîrde katımızdan büyük bir mükâfât olmak üzere onlara cennetı verirdik. Ve şüphesiz onları (dünya ve âhiret de) doğru yola eriştirirdik.» buyurmuştur.

Daha sonra Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : «Kim Allah'a ve Peygambere itâat ederse, işte onlar, Allah'ın nimetine eriştirdiği peygamberler, sıddîkler, şehîdler ve sâlihlerle birliktedirler. Ne iyi arkadaştır onlar.» Kim Allah'ın ve elçisinin emrettiklerini yapar, Allah ve elçisinin yasakladıklarını terkederse, işte Allah Teâlâ o kişiyi şerefli evinde oturtur ve onu peygamberine, sonra rütbece onlardan sonra gelenlere —ki bunlar da sıddîkler, şehîdler, genel olarak mü'minler olup içleri ve dışları temiz sâlih kişilerdir— komşu yapar.

Daha sonra Allah Teâlâ onları överek : «Ne iyi arkadaştır onlar.» buyurmuştur. Buhârî der ki : Bize Muhammed İbn Abdullah İbn Havşeb'in... Âişe'den naklettiğine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle derken işittim : Hiçbir peygamber yoktur ki; hastalandığında dünya ile âhiret arasında muhayyer bırakılmış olmasın. Allah Rasûlü vefât ettiği hastalığında; Allah'ın nimetine eriştirdiği peygamberler, Sıddîkler, şehîdler ve sâlihlerle birlikte, buyurduğunu işittim ve anladım ki, muhayyer bırakılmıştı.

Hadîsi Müslim de Şu'be kanalıyla Sa'd İbn İbrâhîm'den rivâyet etmiştir. Allah Rasûlünün üç defa «Ey Allah'ım, Refik-i A'lâ'da.» buyurup sonra vefât buyurduğu hakkındaki hadîs ile bu hadîs-i şerîf aynı anlamdadır.

Bu âyet-i kerîme'nin nüzûl sebeplerinden bir diğeri : İbn Cerîr der ki : Bize İbn Humeyd'in... Saîd İbn Cübeyr'den naklettiğine göre; o, şöyle demiştir : Ansârdan bir adam Allah Rasûlüne üzüntülü bir şekilde gelmişti. Allah Rasûlü kendisine : Ey falan kimse, ne oldu ki seni üzüntülü görüyorum? buyurdular. O kişi : Ey Allah'ın Peygamberi, bir konu beni düşündürüyor, dedi. Allah Rasûlü'nün : Nedir o? diye sorması üzerine : Biz (şimdi) sana gelip gidiyoruz, yüzüne bakıyoruz ve seninle birlikte oturuyoruz Yarın sen peygamberlerle birlikte yükseleceksin ve biz sana ulaşamayacağız, dedi. Allah Rasûlü ona bir cevâb vermediler.

Cibrîl : «Kim Allah'a ve Peygambere itâat ederse, işte onlar, Allah'ın nimetine eriştirdiği peygamberler... ile birliktedirler.» âyetini getirince; Allah Rasûlü o kişiye haber göndererek kendisini müjdeledi.

Bu hadîs Mesrûk, İkrime, Âmir eş-Şa'bî, Katâde, Rebî' İbn Enes'den de mürsel olarak rivâyet edilmiş olup isnâdı en güzeldir.

Yine İbn Cerîr der ki : Bize Müsennâ'nın... Rebî'den rivâyetine göre o; «Kim Allah'a ve peygambere itâat ederse...» âyeti hakkında şöyle demiştir : Hz. Peygamber (s.a.) in ashâbı şöyle konuştular : Biz; Hz. Peygamber (s.a.) in cennette kendisine uyup doğrulayan mü'minlerden derece bakımından daha üstün olduğunu biliyoruz. Cennette toplandıklarında; bir kısmı diğerlerini nasıl görecekler? Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'yi indirdi. Râvî şöyle devâm eder : Allah Rasûlü şunu demek istedi : (Cennette) yüksek derecelerde olanlar; kendilerinden daha aşağıda olanlara inip gelecekler. Cennet bahçelerinde toplanacaklar. Allah'ın kendilerine verdiği nimetleri hatırlayıp onu övecekler. (Yüksek) derecelerde olanlar onların yanına inip isteyip arzu ettikleri şeyleri kendilerine getirecekler (ya da haber verecekler). Onlar bir bahçede nimetler içinde olacaklar.

Bu hadîsin Ebu Bekr İbn Merdûyeh tarafından merfû' olarak rivâyeti şöyledir : Bize Abdurrahîm İbn Muhammed İbn Müslim'in... Hz. Âişe'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Bir adam Hz. Peygambere (s.a.) gelerek şöyle dedi : Ey Allah'ın Rasûlü; sen, bana kendimden, âilemden ve çocuğumdan daha sevgilisin. Ben evde olup da seni hatırladığımda, sabredemez gelir sana bakarım. Ölümü ve senin ölümünü hatırladım ve bildim ki; sen cennete girdiğinde peygamberlerle birlikte yükselecek (yüksek derecelerde bulunacak) sin. Eğer ben cennete girersem seni göremeyeceğimden korkarım. Allah'ın Rasûlü (s.a.) bu kişiye «Kim Allah'a ve peygambere itâat ederse, işte onlar, Allah'ın nimetine eriştirdiği peygamberler, sıddîkler, şehîdler ve sâlihlerle birliktedirler. Ne iyi arkadaştır onlar.» âyet-i kerîme'si nâzil oluncaya kadar cevâb vermediler.

Bu hadîsi Hâfız Ebu Abdullah el-Makdisî «Sıfat'ül-Cenne» kitâbında Taberânî kanalıyla... Abdullah İbn İmrân el-Âbidî'den rivâyet etmiş ve; isnâdında bir zayıflık olduğunu sanmıyorum, demiştir. Allah en doğrusunu bilir.

İbn Merdûyeh de şöyle diyor : Bize Süleymân İbn Ahmed'in... İbn Abbâs'tan naklettiğine göre; bir adam Hz. Peygamber'e (s.a.) gelerek : Ey Allah'ın Rasûlü, seni o kadar seviyorum ki, seni evde hatırladığımda bu bana zor ve ağır geliyor. İsterdim ki, seninle aynı derecede olayım, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) ona cevâb vermedi ve Allah Teâlâ bu âyeti indirdi. Hadîsi bu şekliyle İbn Cerîr de İbn Humeyd'den, Cerîr'den, Atâ'dan, Şa'bî'den mürsel olarak rivâyet etmiştir. Müslim'in Sahîh'inde Hikl

İbn Ziyâd kanalıyla... Rabîa İbn Kâ'b el-Eslemî'den rivâyet edildiğine göre; o, şöyle demiştir : Hz. Peygamber (s.a.) in yanında gecelemiş, ona abdest suyunu ve ihtiyâçlarını getirmiştim. Bana; iste, buyurdular. Ben de : Ey Allah'ın Rasûlü, cennette seninle birlikte olmayı diliyorum, dedim. Ya başka? buyurdular. Ben, sadece bu dedim. O halde bu konuda çok secde etmek sûretiyle bana yardımcı ol, buyurdular.

İmâm Ahmed der ki : Bize Yahyâ İbn İshâk'ın... Amr İbn Mürre el-Cühenî'den rivâyetine göre; o şöyle demiştir : Bir adam Allah Rasûlü (s.a.) ne gelerek : Ey Allah'ın elçisi, Allah'dan başka ilâh olmadığına ve senin O'nun elçisi olduğuna şehâdet ettim. Beş vakit namazı kıldım. Malımın zekâtını verdim ve Ramazân ayında oruç tuttum, dedi. Allah Rasûlü : Kim bu minvâl üzere ölürse ve anne babasına karşı gelmemişse; kıyâmet gününde peygamberler, sıddîkler ve şehîdlerle şöyle şöyledir, buyurup iki parmaklarını işâret buyurdular. Hadîsi sadece İmâm Ahmed rivâyet etmiştir.

Yine İmâm Ahmed der ki : Bize Ebu Hâşim'in kölesi Ebu Saîd'in... Sehl İbn Muâz İbn Enes'den, onun da babasından rivâyetine göre; Allah Rasûlü şöyle buyurmuşlardır : Kim Allah yolunda bin âyet okursa; kıyâmet günü inşâallah peygamberler, sıddîkler, şehîdler ve sâlihlerle birlikte yazılır. Onlar ne iyi arkadaştırlar.

Tirmizî'nin Süfyân es-Sevrî kanalıyla... Ebu Saîd'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Doğru ve emîn tüccâr peygamberler, sıddîkler ve şehîdlerle beraberdir. Hadîsi bu şekliyle rivâyet eden Tirmizî sonra şöyle der : Bu, hasen bir hadîs olup, sadece bu tarîkdan bilmekteyiz. Hadîsin isnâdında bulunan Ebu Hamza'nın ismi Abdullah İbn Câbir olup Basralı bir hadîs şeyhidir.

Bütün bu hadîslerden müjdece daha büyük olanı sahîh hadîs kitaplarında, müsned'lerde ve başka eserlerde sahâbeden bir grup tarafından mütevâtir kanallarla rivâyet edilen şu hadîs-i şerîf'tir : Allah Rasûlü (s.a.) ne, bir kavmi sevip de onlara kavuşamayan bir adamın durumu, sorulduğunda, kişi, sevdiği ile beraberdir, buyurdular. Enes der ki : Müslümanlar bu hadîs-i şerîf ile sevindikleri kadar hiç sevinmemişlerdi. Enes'den rivâyet edildiğine göre; o, şöyle demiştir : Ben Allah Rasûlü (s.a.) nü seviyorum. Ebubekir ve Ömer'i de seviyorum. Onların amelleri gibi amellerim olmasa da Allah'ın beni onlarla birlikte dirilteceğini umarım.

İmâm Mâlik İbn Enes der ki : Safvân İbn Süleym'in... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Cennet ehli kendilerinden üstte bulunan köşklerde kalanları aralarındaki mesâfenin büyüklüğünden dolayı doğudan veya batıdan ufukda kaybolan büyük yıldızı gördükleri gibi göreceklerdir. Ey Allah'ın elçisi, bunlar peygamberlerin yerleri olup onlardan başkası bu derecelere ula-

şamayacak mı? diye sordular. Evet, nefsim kudret elinde olana yemîn ederim ki, bunlar Allah'a îmân etmiş ve Rasûlleri doğrulamış kimselerdir, buyurdular. Hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde Mâlik'den rivâyetle tahrîc etmişlerdir. Hadîsin lafzı Müslim'indir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Fezâre'nin... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Cennet ehli, cennette birbirlerini —dereceleri birbirinden çok farklı olduğu için— ufukta doğan, ya da batan büyük bir yıldız gibi göreceklerdir. Ey Allah'ın Rasûlü, onlar peygamberler mi? diye sordular. Evet, nefsim kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki, onlar Allah'a îmân etmiş, Rasûlleri doğrulamış kavimlerdir, buyurdular. Hâfız Ziyâ el-Makdısî : Bu, Buhârî'nin şartlarına uygun bir hadîstir, demiştir ki, en doğrusunu Allah bilir.

Hâfız Ebu el-Kâsım Taberânî, el-Mu'cem el-Kebîr'inde şöyle demektedir : Bize Ali İbn Abdülazîz'in... İbn Ömer'den naklettiğine göre; o, şöyle demiştir : Habeşistân'dan bir adam Allah Rasûlü'ne (bir şeyler) sormak üzere gelmişti. Allah Rasûlü kendisine : Sor, anlatayım, buyurdular. Adam : Ey Allah'ın Rasûlü, siz şekillerde, renklerde ve peygamberlikte bizden üstünsünüz. Senin îmân ettiğine îmân eder, senin amelin gibi amel işlersem ben de seninle birlikte cennette olur muyum? diye sordu. Allah Rasûlü (s.a.) : Evet, nefsim kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki; cennette siyahların (zencilerin) nûru bin yıllık yoldan parlayacaktır, buyurdular. Râvî şöyle devâm eder : Allah Rasûlü (s.a.) sonra şöyle buyurdular : Kim La İlâhe İllallah derse bu, Allah katında onun için bir ahid olur. Kim de Sübhânallah ve bihamdihî (Allah'ı tesbîh eder ve O'na hamdederim) derse, bununla onun için yüzyirmidörtbin hasene (sevâb) yazılır. Bir adam : Bundan sonra biz nasıl helâk oluruz ey Allah'ın Rasûlü? diye sordu. Allah Rasûlü cevâben şöyle buyurdular : Kıyâmet günü kişi, ameliyle gelecektir. Birinin öyle ameli olacak ki; bu ameli bir dağın üzerine konsa dağa ağır gelecek. Allah'ın nimetlerinden bir nimet gelecek ve Allah rahmeti ile uzanıvermese o amelin tamamını bitiriverecek. Bunun üzerine : «İnsanın üzerinde uzun bir devirden öyle bir zaman geçmiştir ki, o anılmaya değer birşey bile değildi.» (İnsân, 1) âyeti nâzil oldu. Habeşli bunun üzerine şöyle konuştu : Benim gözlerim cennette senin gözlerinin gördüğünü görecek mi? Allah Rasûlü; buna evet, diye cevâb verdiler de adam o kadar ağladı ki sonunda vefât etti. İbn Ömer der ki : Allah Rasûlünün (s.a.) bu adamı mezarına elleriyle indirdiğini gördüm. Hadîs garîb olup ifâdelerinde gârîblik vardır ve senedi de zayıftır.

Allah Teâlâ : «Bu büyük lutuf Allah'tandır.» buyuruyor ki; bu lutuf, onların amelleri mukâbili olmayıp, Allah katından ve O'nun rahme-

tindendir. «Allah herşeyi bilici olarak kâfîdir.» O hidâyete ve tevfîke hak kazananları çok iyi bilicidir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ فَانْفِرُوا ثُبَاتٍ أَوِ انْفِرُوا جَمِيعًا ﴿٧١﴾ وَإِنَّ مِنْكُمْ
لَمَنْ لَيُبَطِّئَنَّ فَإِنْ أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَالَ قَدْ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيَّ إِذْ لَمْ أَكُنْ مَعَهُمْ شَهِيدًا ﴿٧٢﴾
وَلَئِنْ أَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِنَ اللَّهِ لَيَقُولَنَّ كَأَنْ لَمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ
مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧٣﴾ فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا
بِالْآخِرَةِ وَمَنْ يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٧٤﴾

71 — Ey imân edenler, korunma tedbirinizi alın da silâhlanarak, birlikler halinde veya toptan seferber olun

72 — Aranızda pek ağır davranacak olanlar da var. Size bir musîbet geldiği takdîrde: Allah bana gerçekten lutfetti de onlarla beraber bulunmadım, der.

73 — Şâyet Allah'ın büyük bir nimetine mazhar olursanız; andolsun ki, sizinle bir dostluk ve tanışıklığı yokmuş gibi: Keşki onlarla beraber olsaydım da ben de büyük bir başarıya erişseydim, der.

74 — O halde dünya hayatını âhirete satanlar, Allah yolunda savaşsınlar. Allah yolunda savaşan kimse öldürülse de, gâlib gelse de Biz, ona büyük bir mükâfât vereceğiz.

Allah Teâlâ mü'min kullarına; düşmanlarına karşı korunma tedbîri almalarını emrediyor. Bu, gerek silâh hazırlama ve gerekse Allah yolunda seferber olmak, sayı ve hazırlıkları çoğaltmak sûretiyle hazırlanmayı gerektirir.

Âyet-i kerîme'deki (الثبات) kelimesi topluluklar, fırkalar ve seriyyeler halinde, demektir. İbn Abbâs'tan naklen Ali İbn Ebu Talha «Birlikler halinde seferber olun.» kısmını muhtelif seriyyeler halinde; «Toptan seferber olun.» kısmını da bütününüz seferber olun, şeklinde anlamıştır.

Aynı görüş Mücâhid, İkrime, Süddî, Katâde, Dahhâk, Atâ el-Hora-

sânî, Mukâtil İbn Hayyân ve Husayf el-Cezerî'den de rivâyet edilmiştir.

Mücâhid ve birçoklarından rivâyete göre; «Aranızda pek ağır davranacak olanlar da var.» âyet-i kerîme'si münâfıklar hakkında nâzil olmuştur. Mukâtil İbn Hayyân «Pek ağır davranacak olanların» cihâddan geri kalacaklar olduğunu söylemiştir.

Bu kişiler kendileri yavaş davrandıkları gibi, başkalarını da cihâda gitmekten ağır davranmaya teşvîk edebilirler. Nitekim Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl böyle yapmıştır. Kendisi cihâddan geri durduğu gibi, insanları da cihâda çıkmaktan alıkoymaya çalışırdı. Bu izâh İbn Cüreyc ve İbn Cerîr'e âittir. Bunun içindir ki; Allah Teâlâ münâfıklardan haber vererek, onların cihâddan geri durmaları hakkında şöyle buyuruyor : Allah'ın hikmeti gereği düşman size gelip de şehîd olma ve öldürülme gibi «bir musîbet size geldiği takdîrde : Allah bana gerçekten lutfetti de onlarla beraber (harpte) bulunmadım, der.» Bunu Allah'ın kendisi üzerine nimetlerinden sayar ve öldürüldüğü takdîrde şehîdlik ya da sabır ecirlerinden neler kaybettiğini bilmez. «Şâyet Allah'ın (yardımı, zafer ve ganîmet gibi) büyük bir nimetine mazhar olursanız; andolsun ki, sizinle bir dostluk ve tanışıklığı yokmuş (sizin dininizden değilmiş) gibi : Keşki onlarla beraber olsaydım da ben de (onlarla birlikte bana da bir pay ayrılması ve bir pay elde etmem şeklinde) büyük bir başarıya erişseydim, der.» Zaten onun en büyük maksadı ve murâdının son mertebesi de budur.

«O halde (seferber olan mü'minler) dünya hayatını âhirete satanlarla (küfürleri ve îmânsızlıkları sebebiyle dinlerini az bir dünya malı mukâbili satanlarla) Allah yolunda (Allah için) savaşsınlar. Allah yolunda savaşan kimse öldürülürse de, gâlib gelse de Biz, ona büyük bir mükâfât vereceğiz.» Allah yolunda savaşan kimseler, öldürülseler ya da gâlib gelip ganîmet alsalar da; onlar için Allah katında büyük sevâb ve bol ecir vardır. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde yer alan bir hadîs-i şerîf'e göre; Allah Teâlâ kendi yolunda savaşan mücâhid'i şâyet ölürse cennete koymayı, ya da çıkmış olduğu evine ecir ve ganîmete nâil olmuş bir şekilde döndürmeyi tekeffül etmiştir.

وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ
رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَٰذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا
﴿٧٥﴾ الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوا

أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا ﴿٧٦﴾

75 — Size ne oluyor da: Rabbımız, halkı zâlim olan şu şehirden bizi kurtar, katından bize bir sahip gönder, bir yardımcı yolla, diyen; zavallı çocuklar, erkekler ve kadınlar uğrunda ve Allah yolunda savaşmıyorsunuz?

76 — Îmân edenler Allah yolunda savaşırlar. Küfür edenler ise, Tâğût yolunda harbederler. O halde şeytânın dostlarıyla savaşın. Şüphesiz ki şeytânın hîlesi zayıftır.

Allah Teâlâ îmân eden kullarını kendi yolunda cihâda (savaşmaya) ve Mekke'de kalmak zorunda olan zayıf erkek, kadın ve çocukları kurtarmak için çalışmaya teşvîk ediyor. Ve buyuruyor ki: «(Onlar Rabbımız, halkı zâlim olan şu şehirden bizi kurtar... derler.» Bu âyet-i kerîme'de «Nice kasabaları yok ettik ki, onlar, seni sürüp çıkaran kasabadan daha kuvvetli idiler.» (Muhammed, 13) âyetinde olduğu gibi Mekke şehri kasdedilmektedir.

Allah Teâlâ âyet-i kerîme'de bu şehri «Halkı zâlim olan» şeklinde niteleyip orada bulunan zavallı ve zayıfların sözlerini şöyle naklediyor: «Katından bize bir sahip gönder, bir yardımcı yolla.»

Buhârî der ki: Bize Abdullah İbn Muhammed'in... İbn Abbâs'tan naklettiğine göre o: Ben ve annem (âyet-i kerîme'de belirtilen) zavallılardan idik, demiştir. Yine Süleymân İbn Harb kanalıyla... İbn Müleyke'den nakledildiğine göre; İbn Abbâs: «Ancak erkek, kadın ve çocuklardan çaresiz kalan... zavallılar müstesnâdır.» (Nisâ, 98) âyetini okuduktan sonra: Ben ve annem Allah Teâlâ'nın özrünü kabul ettiklerinden idik, demiştir.

Sonra Allah Teâlâ: «Îmân edenler Allah yolunda savaşırlar, küfredenler ise tâğût yolunda harbeder.» buyuruyor ki, îmân edenler Allah'a itâat ve O'nun rızâsını kazanma yolunda harbederler. Kâfirler ise, şeytâna itâat yolunda savaşırlar. Sonra Allah Teâlâ: «O halde şeytânın dostlarıyla savaşın. Şüphesiz ki, şeytânın hîlesi zayıftır.» sözü ile mü'minleri, düşmanlarıyla savaşa teşvîk etmektedir.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ
مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ لَوْلَا أَخَّرْتَنَا

إِلَىٰٓ أَجَلٍ قَرِيبٍ ۗ قُلْ مَتَٰعُ ٱلدُّنْيَا قَلِيلٌ ۖ وَٱلْءَاخِرَةُ خَيْرٌ لِّمَنِ ٱتَّقَىٰ ۖ وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧٧﴾ أَيْنَمَا تَكُونُوا۟
يُدْرِككُّمُ ٱلْمَوْتُ وَلَوْ كُنتُمْ فِى بُرُوجٍ مُّشَيَّدَةٍ ۗ وَإِن تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا۟ هَٰذِهِۦ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ
سَيِّئَةٌ يَقُولُوا۟ هَٰذِهِۦ مِنْ عِندِكَ ۚ قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ ۖ فَمَالِ هَٰٓؤُلَآءِ ٱلْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا ﴿٧٨﴾ مَّآ
أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ ٱللَّهِ ۖ وَمَآ أَصَابَكَ مِن سَيِّئَةٍ فَمِن نَّفْسِكَ ۚ وَأَرْسَلْنَٰكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا ۚ وَكَفَىٰ
بِٱللَّهِ شَهِيدًا ﴿٧٩﴾

77 — Kendilerine: Ellerinizi savaştan çekin, namazı kılın, zekâtı verin, denilmiş olanlara bakmaz mısın? Şimdi onların üzerine savaş farz kılınınca içlerinden bir grup Allah'dan korkar gibi, hattâ daha şiddetli bir korku ile insanlardan korkuyorlar. Bunlar: Ey Rabbımız, üzerimize şu savaşı niye farz kıldın? Ne olurdu bizi yakın bir geleceğe kadar geri bırakaydın, dediler. Onlara de ki: Dünyanın geçimi azdır. Âhiret ise, müttakîler için elbet daha hayırlıdır. Ve kıl kadar haksızlığa uğratılmayacaksınız.

78 — Nerede olursanız olun, sağlam kaleler içinde dahi olsanız ölüm sizi bulacaktır. İmân etmeyenlere bir iyilik gelirse: Bu Allah'tandır. Bir kötülük erişirse de: Bu senin yüzündendir, derler. De ki: Hepsi Allah tarafındandır. Bunlara ne oluyor ki hiçbir sözü anlamaya yanaşmıyorlar?

79 — Sana gelen her iyilik Allah'tandır. Sana gelen her fenâlık ta kendindendir. Seni İnsanlara peygamber olarak gönderdik. Buna şâhid olarak Allah yeter.

İslâm'ın başlangıcında ve mü'minler Mekke'de iken namazla, zekâtla emredilmişlerdi. Zekâtın her ne kadar ölçüleri verilmemiş ise de içlerinden fakîr olanlara yardımcı olmakla emrolunmuşlardı. Belli bir zamana kadar müşrikleri af ve müsâmahayla karşılamaları ve sabretmeleri de emredilmişti. Düşmanlarından kurtulabilmeleri için kendilerine savaşın emredilmesini istiyor ve bu istekle tutuşuyorlardı. Halbuki bir çok sebepten dolayı durum buna müsâit değildi. Meselâ düşmanlarının sayıca çokluğu yanında onlar henüz azdılar. Müşriklerin memleketindeydiler. Orası yeryüzünün en şerefli yeri olup, harâm bir

belde idi. Dolayısıyla orada savaşla emredilmesi başlangıçta uygun değildi. Onlar ancak kendilerinin bir ülkesi, cemâati ve yardımcıları olduktan sonra Medîne'de cihâd ile emredildiler. Bununla birlikte şiddetle istemiş oldukları şeyle emredilince, bazıları bundan feryâd ile insanlarla (müşriklerle) karşı karşıya gelmekten müthiş bir şekilde korktular ve «Ey Rabbımız, üzerimize şu savaşı niye farz kıldın? Ne olurdu bizi yakın bir geleceğe kadar geri bırakaydın?» dediler. Yani onu farz kılmayı ilerdeki bir zamana te'hîr edeydin. Zîrâ onda kan dökme, oğulların yetîm, kadınların dul kalması ihtimâli vardır, dediler. Bu âyet-i kerîme : «Îmân etmiş olanlar : (Cihad hakkında) keşki bir sûre indirilmiş olsaydı, derler» «Derken muhkem bir sûre indirilir de orada mücâhede zikrolununca...» (Muhammed, 20) âyeti ile aynı anlamdadır.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize, Ali İbn Hüseyn'in... İbn Abbâs'tan naklettiğine göre; Abdurrahmân İbn Avf ve onun bazı arkadaşları Mekke'de Hz. Peygambere gelerek : Ey Allah'ın nebîsi, biz müşrikler iken izzet ve şeref içindeydik; îmân ettiğimizde ise, zelîl (perîşân) kimseler olduk, dediler. Allah Rasûlü : Ben, affetmekle emrolundum, kavimle (müşriklerle) savaşmayınız, buyurdular. Allah Teâlâ peygamberini Medîne'ye intikâl ettirdikten sonra; o'na savaşmayı emretti de geri durdular. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Kendilerine ellerinizi savaştan çekin... denilmiş olanlara bakmaz mısın?» âyet-i kerîme'sini inzâl buyordu.

Hadîsi; Neseî, Hâkim ve İbn Merdûyeh, Ali İbn Hasan İbn Şakîk kanalıyla rivâyet etmişlerdir.

Süddî'den rivâyetle Esbât şöyle demiştir : Onlara sadece namaz ve zekât yüklenmiştir. Allah Teâlâ'dan kendilerine savaşmayı farz kılmasını istediler. Savaşma onlara farz kılınınca da «İçlerinden bir grup, Allah'dan korkar gibi, hattâ daha şiddetli bir korku ile insanlardan korkuyorlar. Bunlar : Ey Rabbımız, üzerimize şu savaşı niye farz kıldın? Ne olurdu bizi yakın bir geleceğe —ki bu da ölümdür— kadar geri bırakaydın, dediler.» Allah Teâlâ da bunlara cevaben «Onlara de ki : Dünyanın geçimi azdır. Âhiret ise, müttakîler için elbette daha hayırlıdır.» buyurdu.

İbn Cerîr'in Mücâhid'den rivâyetine göre ise; bu âyetler Yahûdîler hakkında nâzil olmuştur.

Allah Teâlâ : «Onlara de ki : Dünyanın geçimi azdır. Âhiret ise, müttakîler için elbette daha hayırlıdır.» buyuruyor ki; müttakî olan kişinin âhireti dünyasından daha hayırlıdır.

Allah Teâlâ : «Ve kıl kadar haksızlığa uğratılmayacaksınız.» buyuruyor ki; siz, amellerinizin karşılığını tâm olarak alacaksınız, demektir. Bu, onları (inananları) dünya üzüntülerine karşı bir tesellî, âhirete özendirme ve cihâda teşvîktir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... Hişâm'dan naklettiğine göre Hasan, «Dünyanın geçimi azdır.» âyetini okur ve şöyle derdi : Bu âyet ölçüsünce ona sahip olan kula Allah rahmet etsin. Öncesiyle, sonrasıyla ve bütünüyle dünya bir süre uyuyan ve rü'yâsında sevdiklerinin bir kısmını görerek sonra uyanan kişi gibidir.

Allah Teâlâ : «Nerede olursanız olun, sağlam kaleler içinde dahi olsanız ölüm sizi bulacaktır.» buyuruyor. Mutlakâ ölüme gideceksiniz ve sizden hiç kimse ondan kurtulmayacaktır. Nitekim Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'lerde de şöyle buyurur : «Yeryüzünde bulunan her şey sonludur.» (Rahmân, 26); «Her canlı ölümü tadacaktır.» (Âl-i İmrân, 185); «Senden önce hiçbir insanı ebedî kılmadık.» (Enbiyâ, 34). Bu âyetlerden murâd; herkesin mutlakâ ölecek olmasıdır. Bundan onları hiçbir şey kurtaramayacaktır. İster Allah yolunda savaşsın, ister savaşmasın. Onun için kesin bir ecel ve belirlenmiş bir son (gâye) vardır. Nitekim kendi yatağında ölen Hâlid İbn Velîd şöyle demiştir : Şu şu savaşlarda bulundum. Organlarımda ok ve kılıç yarası olmayanı yok. Ama işte ben yatağımda ölüyorum. Korkakların gözü aydın olsun.» Allah Teâlâ : «Sağlam (güçlü, yüksek) kaleler içinde dahi olsanız ölüm sizi bulacaktır.» buyuruyor. Âyetteki (البروج) burçlar, kelimesini Süddî, gökteki burçlar ile tefsîr etmişse de bu görüş zayıftır. Sıhhatli olan görüşe göre, bunlar sağlam kalelerdir. Yani sakınma ve korunma, ölüme çâre değildir.

(.....)

Burada İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim, Mücâhid'den naklen şu hikâyeyi zikrederler : Bizden öncekilerden bir kadının doğum sancısı tutmuş ve hizmetçisine kendisine bir ateş getirmesini emretmişti. Hizmetçi dışarı çıktığında kapıda duran bir adam gördü. O kişi : Kadın ne doğurdu? diye sordu. Hizmetçi, kız olduğunu söyleyince, şöyle dedi : Bu kız yüz adamla zinâ edecek, hizmetçisi onunla evlenecek ve ölümü bir örümcek yüzünden olacak. Hizmetçi hemen geri dönerek kızın karnını bıçakla yardı ve kaçıp gitti. Kızın öldüğünü sandı. Kızın annesi onun karnını dikti ve o da iyileşerek büyüdü, memleketinin en güzel kadını oldu. Hizmetçi gidebildiği kadar gitti. Denizlerde dolaştı, çokça mal kazanarak memleketine döndü ve evlenmek istedi. İhtiyâr bir kadına : Bu ülkenin en güzel kadını ile evlenmek istiyorum, dedi. İhtiyâr kendisine : Burada falan kadından daha güzeli yok, deyince de; onu bana iste, dedi ve kadın onu istemeye gidince; kız bunu kabul etti. Adam onun (kızın) yanına girince; adam kızın çok hoşuna gitti ve durumunu, nereden geldiğini sordu. Adam da durumunu ve kaçmasıyla ilgili olan hikâyesini anlattı. Kız : İşte ben o kızım, diyerek, bıçak yerini ona gösterdi. Adam bunu kabullenerek dedi ki : Şâyet sen o kız isen mutlakâ şu iki şeyi bana bildirmelisin : Birisi sen yüz adamla zinâ ettin. Kız :

Evet bir şeyler oldu. Ama sayılarını bilmiyorum, dedi. Adam : Onlar yüzdür, diyerek şöyle devâm etti : İkincisi sen mutlakâ bir örümcek yüzünden öleceksin. Adam onu bundan (örümcekle ölmekten) korumak üzere kendisi için sağlam ve muhteşem bir saray yaptı. Onlar bir gün orada iken tavanda bir örümcek göründü. Adam kıza örümceği gösterdiğinde : Beni sakındırdığın şey bu mu? Allah'a yemîn ederim ki onu mutlakâ ben öldüreceğim, dedi ve örümceği tavandan indirdi. Kız örümceğe yönelerek ayağının baş parmağı ile ona basıp öldürdü. Örümceğin zehirinden bir parça sıçrayarak tırnağı ile eti arasına girdi ve ayağı kararak eceli bu yüzden oldu.

(.....)

«Îmân etmeyenlere bir iyilik gelirse...» âyetindeki iyilik anlamına gelen (الحسنة) kelimesini; bolluk, meyveler, ekinler ve çocuklardan ibâret rızık olarak tefsîr etmişlerdir. Bu tefsîr İbn Abbâs, Ebu'l-Âliye ve Süddî'nin tefsîrlerine uygundur. «Bu Allah'tandır. Bir kötülük erişirse de bu senin yüzündendir, derler.» Âyet-i kerîmedeki (السيئة) kelimesi; kıtlık, kuraklık, meyve ve ekinlerde noksanlık, çocukların, hayvanların ve başka şeylerin ölümü olarak tefsîr edilmiştir. Ebu'l-Âliye ve Süddî bunlar arasındadır. Böyle kimseler kendilerine bir kötülük eriştiğinde; «bu senin yüzündendir» derler. Yani bütün bunlar senin yüzünden, sana ve senin dinine uymamız sebebiyledir, derler. Nitekim Allah Teâlâ, başka bir âyet-i kerîme'de Firavn'ın kavminden haber vererek şöyle buyuruyor : «Onlara bir iyilik geldiğinde : Bu bizim içindir, dediler. Şâyet kendilerine bir fenâlık gelirse, Mûsâ ile beraberindekilere uğursuzluk yüklerlerdi.» (A'râf, 131)

Başka bir âyet-i kerîme'de de Allah Teâlâ «İnsanlardan Allah'a bir harf üzere ibâdet edenler vardır.» (Hacc, 11) buyurur ki, zahiren islâm'a girmiş ve fakat gerçekte ondan hoşlanmayan münâfıklar böyledir. Onlara bir kötülük geldiğinde bunu Hz. Peygambere uymuş olmalarına isnâd ederlerdi.

Bu âyetin tefsîrinde Süddî şöyle diyor : Âyette geçen (الحسنة) kelimesi; bolluk anlamındadır. Atları, hayvanları ve koyunları yavruladığında, durumları güzel olduğunda ve kadınları erkek çocuklar doğurduğunda : «Bu Allah'tandır derler.» Onlara bir kötülük erişirse de —âyetteki (السيئة) kelimesi kuraklık ve mallarındaki zarar anlamındadır.— Bunu Hz. Muhammed'in uğursuzluğu sayarak : «Bu senin yüzündendir, derler.» Onlar derler ki : «Dinimizi terketmemiz ve Muhammed'e uymamız yüzünden bu belâ bize gelmiştir.» İşte bunun üzerine Allah Teâlâ : «De ki : Hepsi Allah tarafındandır.» buyuruyor. Her şey, Allah'ın kazâ ve kaderi iledir. O'nun kazâ ve kaderi iyi ve günâhkâr, mü'min ve kâfir hakkında geçerlidir.

«De ki : Hepsi Allah tarafındandır.» âyeti hakkında İbn Abbâs'tan naklen Ali İbn Ebu Talha şöyle der : Burada iyilik ve kötülük kasdedilmektedir. Hasan el-Basrî de böyle demiştir.

Şek ve şüpheden, anlayış ve ilmin noksânlığından, bilgisizlik ve zulmün çokluğundan neş'et eden böyle bir sözü söyleyenler hakkında Allah Teâlâ : «Bunlara ne oluyor ki hiçbir sözü anlamaya yanaşmıyorlar.» buyuruyor.

«De ki : Hepsi Allah tarafındandır.» âyeti hakkında rivâyet edilen garîb bir hadîs şöyledir : Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr diyor ki : Bize Seken İbn Saîd'in... Amr İbn Şuayb'dan, onun babasından, onun da dedesinden rivâyetine göre; o şöyle demiştir : Allah Rasûlünün yanında oturuyordum. Ebubekir ve Ömer iki grup ile geldiler, yüksek sesle konuşuyorlardı. Ebubekir Allah Rasûlünün yakınına, Ömer de onun yakınına oturdu. Allah Rasûlü : Sesleri niçin yükselmişti? diye sorduklarında, bir adam ey Allah'ın Rasûlü, dedi. Ebubekir de : Ey Allah'ın Rasûlü, iyilikler Allah'tan, kötülükler kendimizdendir, dedi. Allah Rasûlü : Sen ne dedin ey Ömer? diye sordular. Ömer de : İyilikler ve kötülükler Allah Teâlâ'dandır, dedim diye cevâb verdi. Allah Rasûlü şöyle buyurdular : Bu konuda ilk konuşan Cebrâîl ve Mikâîl'dir. Ey Ebubekir, Mikâîl senin dediğin gibi dedi. Ey Ömer Cebrâîl de senin söylediğin gibi söyledi. Biz ihtilâfa düşüyoruz, gök ehli de ihtilâfa düşüyor. Gök ehli ihtilâfa düşerse, yer halkı da ihtilâfa düşer. Mikâîl ve Cebrâîl, İsrâfîl'in hakemliğine başvurdular da o aralarında iyilik ve kötülüklerin Allah'dan olduğuna hükmetti. Sonra Allah Rasûlü Ebubekir ve Ömer'e dönerek : Aranızdaki hükmümü iyi belleyin, şâyet Allah Teâlâ kendisine isyân edilmemesini isteseydi İblîs'i yaratmazdı, buyurdular. Şeyhülislâm Takiyyuddîn Ebu el-Abbâs İbn Teymiyye bu hadîsin ma'rifet ehlinin ittifâkıyla uydurma olduğunu söylemiştir.

Sonra Allah Teâlâ elçisine hitâben ve bir cevap olmak üzere bütün insanları kasdederek şöyle buyuruyor : «Sana gelen her iyilik Allah'tandır. (Allah'ın fazlından, nimetinden, lutfundan ve rahmetindendir.) Sana gelen her fenâlık ta kendindendir. (Senin tarafındandır, senin amelindendir.)» Başka bir âyet-i kerîme'de de Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : «Başınıza gelen bir musîbet kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir. Bununla beraber O, çoğunu affeder.» (Şûrâ, 30).

Süddî, Hasan el-Basrî, İbn Cüreyc ve İbn Zeyd «Sana gelen her fenâlık da kendindendir.» âyetini; senin günâhındandır, şeklinde anlamışlardır. Katâde de «Sana gelen her iyilik Allah'tandır. Sana gelen her fenâlık da kendindendir.» âyetinin tefsîrinde şöyle demiştir : Sana gelen her cezâ, ey Ademoğlu senin günâhın yüzündendir. Devâmla Katâde şöyle der : Bize anlatıldığına göre; Allah Rasûlü şöyle demiştir : Kişiye gelen diken batması, ayak sürçmesi ve damar çatlaması ancak

bir günâh sebebiyledir. Allah'ın bağışladığı ise pek çoktur. Katâde'nin mürsel olarak rivâyet ettiği bu hadîs-i şerîf sahîh-i Buhârî'de muttasıl olarak rivâyet edilir. Buhârî'de şöyle buyuruluyor : Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki; mü'min kişiye bir üzüntü, bir dert ve zahmet geldiğinde, hattâ bir diken battığında; Allah Teâlâ bunu onun hatâlarına bir keffâret kılar.

Ebu Sâlih de «Sana gelen her iyilik Allah'tandır. Sana gelen her fenâlık da kendindendir.» âyetinin tefsîrinde şöyle demiştir : Sana gelen her fenâlık da kendi günâhın yüzündendir. Ve bunu senin aleyhine takdîr eden de Benim. Bu görüşü İbn Cerîr rivâyet etmiştir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Muhammed İbn Ammâr'ın... Mutarrif İbn Abdullah'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Kaderden ne istiyorsunuz? Nisâ sûresindeki «Îmân etmeyenlere bir iyilik gelirse bu Allah'tandır; bir kötülük erişirse bu da senin yüzündendir derler.» âyeti size yetmiyor mu? Yani gelen kötülük sendendir. Allah'a yemîn ederim ki; kadere havâle olunmadılar, emredildiler ve ona gideceklerdir, Kaderiyye ve Cebriyye'ye red makâmında olmak üzere bu; sağlam, kuvvetli bir sözdür ve izâhı başka bir yerde gelecektir.

Allah Teâlâ : «Seni insanlara peygamber olarak gönderdik.» buyuruyor ki; sen (Ey Rasûlüm) onlara Allah'ın kanunlarını, sevip hoşnûd olduğunu ve hoşlanmadığı husûsları teblîğ edip ulaştıracaksın. «Buna şâhid olarak Allah yeter.» Onun seni elçi olarak gönderdiğine Allah yeter. Seninle onlar arasında şâhid O'dur. Senin onlara teblîğ ettiğin, senin onlara ulaştırdığın hak karşısında küfür ve inâtlarından sana verdikleri cevâbı en iyi bilen de O'dur.

مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ ۖ وَمَنْ تَوَلَّىٰ فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ﴿٨٠﴾ وَيَقُولُونَ
طَاعَةٌ فَإِذَا بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ ۖ وَاللَّهُ يَكْتُبُ مَا
يُبَيِّتُونَ ۖ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿٨١﴾

80 — Peygambere itâat eden Allah'a itâat etmiş olur. Kim de yüzçevirirse; Biz, seni onlara bekçi göndermedik.

81 — Sana; peki, derler. Yanından ayrıldıktan sonra da içlerinden bir grup sana söylediklerinin hilâfına geceleyin plân kurarlar. Allah gece tasarladıklarını yazıyor. Onlara aldırış etme. Allah'a güven. Vekîl olarak Allah yeter.

Allah Teâlâ; bu âyet-i kerîme'de kulu ve elçisi Muhammed'e itâat edenin Allah'a itâat etmiş olacağını; o'na isyân edenin de Allah'a isyân etmiş olacağını haber veriyor. Bunun yegâne sebebi, Hz. Peygamberin kendi arzusuyla konuşmaması, konuştuğunun da ancak kendisine vahyedilenden ibâret oluşudur. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ahmed İbn Sînan'ın... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü şöyle buyurmuşlardır : Bana itâat eden; Allah'a itâat etmiş, bana isyân eden de; Allah'a isyân etmiştir. Emîre (başkana) itâat eden, bana itâat etmiş; emîre isyân eden de bana isyân etmiştir. Bu hadîs A'meş'den rivâyetle Buhârî ve Müslim'de zikredilmiştir.

Allah Teâlâ : «Kim de yüz çevirirse; Biz, seni onlara bekçi göndermedik.» buyuruyor ki; burada Allah Teâlâ elçisine, bundan dolayı sana bir vebâl yoktur, sana düşen sadece teblîğ etmektir. Sana uyan mutlu olup kurtulur. Onun için meydana gelen ecrin bir misli aynı zamanda sanadır. Kim de senden yüz çevirirse, kaybetmiş ve hüsrâna düşmüş olur. Onun durumundan sen sorumlu değilsin, demek istemiştir. Nitekim bir hadîs-i şerîf'te şöyle buyrulur : Kim Allah'a ve elçisine isyân ederse o sadece kendine zarar vermiş olur.

«Sana peki derler...» âyet-i kerîme'sinde Allah Teâlâ, münâfıkların Allah Rasûlüne itâat ve muvâfakat ızhâr ettiklerini haber veriyor. «Yanından ayrıldıktan sonra da içlerinden bir grup sana söylediklerinin hilâfına geceleyin plân kurarlar. Allah onların gece tasarladıklarını yazıyor.» Yani Allah Teâlâ bunları biliyor ve kullarının yaptıklarını bilen, kullarının yaptıklarını yazmakla görevli meleklerine emrettiği üzere bu yaptıklarını onların aleyhine yazıyor. Bu tehdîtteki mânâ şudur : Allah Teâlâ, onların kendi aralarında gizleyerek konuştuklarını, Allah Rasûlüne isyân ve muhâlefete dâir geceleyin söz birliği ettiklerini iyi bilmektedir. Onlar; her ne kadar elçisine itâat ve muvâfakat ızhâr etseler de gizlice, geceleyin yaptıkları bu işten dolayı onları cezâlandıracaktır. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur : «Allah'a da, peygambere de inandık ve itâat ettik, derler.» (Nûr, 47).

Allah Teâlâ : «Onlara aldırış etme,» buyuruyor ki; elçisine onlara müsâmahalı davranmasını, onlara yumuşaklıkla muâmele etmesini, onları cezâlandırmamasını, durumlarını insanlara açıklamamasını ve aynı zamanda onlardan korkmamasını emrediyor. «Allah'a güven. Vekîl olarak Allah, yeter.» buyuruyor. Kendisine güvenen ve dayananlara dost ve yardımcı olarak Allah, yeter.

أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ ۚ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِندِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا ﴿٨٢﴾ وَإِذَا

جَآءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ ٱلْأَمْنِ أَوِ ٱلْخَوْفِ أَذَاعُوا۟ بِهِۦ ۖ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى ٱلرَّسُولِ وَإِلَىٰٓ أُو۟لِى ٱلْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ ٱلَّذِينَ يَسْتَنۢبِطُونَهُۥ مِنْهُمْ ۗ وَلَوْلَا فَضْلُ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُۥ لَٱتَّبَعْتُمُ ٱلشَّيْطَٰنَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٣﴾

82 — Onlar hâlâ Kur'an'ı gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından gelseydi, muhakkak ki içinde birbirini tutmayan bir çok şeyler bulurlardı.

83 — Kendilerine güven ve korkuya dâir bir haber geldiğinde; onu yayarlar. Halbuki o haberi peygambere veya mü'min kumandanlara götürselerdi; onlar, ondan ne gibi netîce çıkaracaklarını bilirlerdi. Eğer üzerinizde Allah'ın nimet ve rahmeti olmasaydı, pek azınız müstesnâ, muhakkak şeytâna uymuş gitmiştiniz.

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'de kullarına Kur'an'ı iyice düşünmelerini emrediyor. Ondan yüz çevirmekten, onun belâgatlı lafızlarını ve muhkem mânâlarını, uygun düşmeyecek şekilde yorumlamaktan da men'ediyor. Kur'an'da hiçbir ihtilâfın ve zıtlığın bulunmadığını haber veriyor. Çünkü o, Hakîm ve Halîm olan Allah tarafından indirilmiştir. Hak'dan indirilmiş bir gerçektir. Bunun için Allah Teâlâ : «Onlar hâlâ Kur'an'ı gereği gibi düşünmeyecekler mi?» buyurduktan sonra «Eğer o, Allah'tan başkası tarafından gelseydi —münâfık ve müşriklerin câhillerinin içlerinden söyledikleri gibi uydurma olsaydı— muhakkak ki, içinde birbirini tutmayan birçok şeyler (bir çok zıtlıklar ve ihtilâflar) bulurlardı.» buyuruyor. Yani bu Kur'an ihtilâftan sâlimdir. O, Allah katındandır. Nitekim Allah Teâlâ, «Onlar hâlâ Kur'an'ı gereği gibi düşünmeyecekler mi?» buyurduktan sonra «Eğer o, Allah'tan başkası tarafından gelseydi —münâfık ve müşriklerin câhillerinin içlerinden söyledikleri gibi uydurma olsaydı— muhakkak ki, içinde birbirini tutmayan birçok şeyler (bir çok zıtlıklar ve ihtilâflar) bulurlardı.» buyuruyor. Yani bu Kur'an ihtilâftan sâlimdir. O, Allah katındandır. Nitekim Allah Teâlâ, ilimde derinleşenlerden bahsettiği bir âyet-i kerîme'de onların : «Ona inandık, hepsi Rabbımız katındandır.» dediklerini kaydeder. Yani onun muhkemi de, müteşâbihi de hak ve gerçektir. Bunun için onlar, müteşâbihleri muhkemlere döndürür de hidâyete ererler.

Kalblerinde eğrilik olanlar ise muhkemleri müteşâbihlere döndürüp sapıtırlar. Bunun için Allah Teâlâ ilimde derinleşenleri övüp, kalblerinde eğrilik olanları da zemmetmiştir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Enes İbn İyâz'ın... Amr İbn Şuayb'dan, onun babasından, onun da dedesinden naklettiğine göre; dedesi şöyle demiştir : Ben ve kardeşim, bana kırmızı develerim olmasından daha sevimli gelen bir mecliste oturmuştuk. Ben ve kardeşim geldik ve bir de baktık ki kapılarından birinde Allah Rasûlü'nün ashâbından bir grup var. Onların arasına girerek ayırmaktan hoşlanmadığımız için onlardan ayrı bir yere oturduk. Kur'an'dan bir âyeti zikrederek onun hakkında münâkaşaya başladılar ve sesleri yükseldi. Bunun üzerine Allah Rasûlü öfkeli bir şekilde çıktılar. (Mübârek) yüzleri kızarmıştı. Onların üzerine toprak atarak şöyle buyurdular : Ey kavim, yavaş olunuz. Sizden önceki ümmetler peygamberlerine muhâlefet etmeleri ve kitâbların bir kısmını diğer bir kısmına vurmaları yüzünden helâk oldular. Kur'an, bir kısmı diğer kısmını yalanlamak üzere inmemiştir. Bilakis bir kısmı diğer bir kısmını doğrular. Ondan bildiğinizle amel edin, bilmediğinizi de bir bilene götürün.

Yine İmam Ahmed bu hadîsi Ebu Muâviye kanalıyla... Amr İbn Şuayb'dan, o babasından, o da dedesinden kendi isnâdıyla şöyle rivâyet eder : Bir gün insanlar kader hakkında konuşurlarken Allah Rasûlü (s.a.) çıktılar. Öfkeden yüzleri nar gibi kızarmıştı. Onlara şöyle buyurdular : Size ne oluyor da Allah'ın kitâbının bir kısmını diğer bir kısmına vuruyorsunuz? Sizden öncekiler işte bununla helâk oldular.

(.....)

Hadîsin bir benzerini İbn Mâce'de Dâvûd İbn Ebu Hind kanalıyla rivâyet etmiştir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Abdurrahmân İbn Mehdî'nin... Abdullah İbn Amr'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Bir gün erkenden Allah Rasûlünün yanına gitmiştim. Biz otururken iki kişi bir âyet üzerinde ihtilâfa düştüler de sesleri yükseldi. Bunun üzerine Allah Rasûlü : Sizden önceki ümmetler ancak kitâb hakkındaki ihtilâfa düştükleri için helâk oldular, buyurdu. Hadîsi Müslim ve Neseî de Hammâd İbn Zeyd kanalıyla rivâyet etmişlerdir.

Allah Teâlâ : «Kendilerine güven veya korkuya dâir bir haber geldiğinde onu yayarlar.» âyeti kerîme'sinde işler gerçekleşmeden onları haber vererek belki de sıhhatli olmadıkları halde yayanları hoş karşılamamaktadır. İmâm Müslim Sahîh'inin mukaddimesinde şöyle demektedir : Bize Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe'nin... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre; Hz. Peygamber şöyle buyurmuşlardır : Duyduğu her şeyi rivâyet etmek, kişiye yalan olarak yeter. Hadîsi Ebu Dâvûd Sünen'inin «Ki-

tab'ül-Edeb» bölümünde müsned olarak; Müslim ve Ebu Dâvûd da mürsel olarak rivâyet etmişlerdir.

Buhârî ve Müslim'de Muğîre İbn Şu'be'den rivâyete göre; Allah Rasûlü dedikoduyu yasaklamışlardır. Yani insanların söylediği sözler hakkında sağlamlığını öğrenmeden, düşünmeden ve açıklığa kavuşturulmadan çokça konuşan kimseyi bundan men'etmiştir. Ebu Dâvûd'un Sünen'inde zikredildiğine göre; Allah Rasûlü şöyle buyurmuşlardır : (Doğrusu bilmeden) şöyle şöyle diyorlar, demek kişinin ne kötü bineğidir. Sahîh bir hadîste de şöyle buyurulur : Kim yalan olduğunu bile bile bir sözü naklederse, o da yalancılardan birisidir.

Burada Ömer İbn el-Hattâb'ın müttefekunaleyh olan hadîsini de zikredelim : Kendisine Allah Rasûlü'nün hanımlarını boşadığı haberi geldiğinde; hemen evinden ayrılıp mescide gelmiş ve orada insanların bu konuda konuştuklarını görmüş. Sabredemeyerek Allah Rasûlü'nün huzûruna girmek için izin istemiş ve efendimize sormuştu : Hanımlarını boşadın mı? Allah Rasûlü, hayır diye karşılık verince, Ömer Allahû Ekber demişti. Hadîs uzun uzadıya zikredilmiştir. Müslim'deki rivâyetinde ise şunlar vardır : (Ömer anlatıyor) Ben : Onları boşadın mı? diye sordum. Allah Rasûlü hayır buyurunca; ben mescidin kapısında durdum ve yüksek sesimle : Allah Rsûlü (s.a.) hanımlarını boşamadı, diye bağırdım ve «Kendilerine güven veya korkuya dâir bir haber geldiğinde onu yayarlar. Halbuki o haberi peygambere veya mü'min kumandanlara götürselerdi onlar, ondan ne gibi netîce çıkaracaklarını bilirlerdi.» âyeti nâzil oldu. Bu işi işte ben netîce olarak çıkarmıştım

(.....)

İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha «Pek azınız müstesnâ, muhakkak şeytâna uymuş gitmiştiniz.» âyetiyle îmân edenlerin kasdedildiğini söylemiştir. Ma'mer kanalıyla Katâde'den rivâyetle Abdürrezzâk da bu âyette herkesin kasdedildiğini söylemiştir.

(.....)

فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَكُفَّ بَأْسَ الَّذِينَ
كَفَرُوا وَاللَّهُ أَشَدُّ بَأْسًا وَأَشَدُّ تَنْكِيلًا ﴿٨٤﴾ مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ
مِنْهَا وَمَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُقِيتًا ﴿٨٥﴾ وَإِذَا
حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا ﴿٨٦﴾

اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ حَدِيثًا ﴿٨٧﴾

84 — Allah yolunda savaş. Sen ancak kendinden sorumlusun. İmân edenleri de savaşa teşvîk et. Umulur ki; Allah küfredenlerin şiddet ve baskısını önler. Allah'ın kahrı da, cezâsı da pek şiddetlidir.

85 — Kim iyi işte aracılık ederse, ondan kendisine bir pay ayrılır. Kim de kötü bir şeyde aracılık yaparsa, o kötülükten kendisine bir pay vardır. Allah her şeye hakkıyla kâdir ve nâzır'dır.

86 — Size bir selâm verildiği zaman; ondan daha iyisiyle selâm verin. Veya aynısıyla mukâbele edin. Muhakkak ki Allah, her şeyin hesâbını arayandır.

87 — Allah ki O'ndan başka ilâh yoktur. Geleceğinden şüphe olmayan kıyâmet günü sizi mutlakâ toplayacaktır. Allah'dan daha doğru sözlü kim olabilir?

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'de elçisi Hz. Muhammed'in bizzât savaşa katılmasını emrediyor. Kim savaştan geri durursa bunun Hz. Peygambere bir zararı yoktur. Bunun içindir ki «Sen ancak kendinden sorumlusun.» buyurmuştur.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... Ebu İshâk'dan rivâyetine göre; o şöyle demiştir : Berâ İbn Âzib'e sordum : Kişi yüz düşmanla karşılaşır ve savaşırsa Allah Teâlâ'nın «Kendinizi ellerinizle tehlikeye atmayın» (Bakara, 195) âyetinde sözünü ettiğim kimselerin arasına girer mi? Berâ dedi ki : Allah Teâlâ Peygamberi (s.a.) ne; «Allah yolunda savaş. Sen ancak kendinden sorumlusun. İmân edenleri de savaşa teşvîk et.» buyurmuştur. Hadîsi İmâm Ahmed de Süleymân İbn Dâvûd kanalıyla... Ebu İshâk'dan rivâyet etmiştir. Bu hadîste Ebu İshâk şöyle demiştir : Berâ'ya sordum : Müşriklere hücûm eden kişi, eli ile kendini tehlikeye atanlardan mıdır? O, hayır dedi. Çünkü Allah Teâlâ elçisi (s.a.) ni göndermiş ve «Allah yolunda savaş. Sen ancak kendinden sorumlusun.» buyurmuştur. Bu, ancak nafaka husûsundadır.

Hadîsi İbn Merdûyeh de Ebu Bekr İbn Ayyâş ve Ali İbn Sâlih kanalıyla... Berâ'dan rivâyet etmiştir. Daha sonra İbn Merdûyeh şöyle demiştir : Bize Süleymân İbn Ahmed'in... Berâ'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Hz. Peygamber'e «Allah yolunda savaş. Sen ancak kendinden sorumlusun. İmân edenleri de savaşa teşvîk et.» âyeti nâzil olun-

ca; ashâbına : Rabbım bana savaşı emretti, savaşınız, buyurdular. Bu hadîs garîbtir.

Allah Teâlâ'nın : «Îmân edenleri de savaşa teşvîk et.» buyruğu; peygamberine, îmân edenleri savaşa teşvîk etme ve savaş esnâsında onları cesâretlendirme emridir. Nitekim Allah Rasûlü, Bedir savaşında safları düzeltirken şöyle buyurmuşlardı : Genişliği göklerle yer kadar olan cennete kalkınız.

Bu konuda teşvîki içeren bir çok hadîs vârid olmuştur. Bunlardan Buhârî'de Ebu Hüreyre'den rivâyet edilen bir hadîs-i şerîf'te Allah Rasûlü şöyle buyurmuşlardır : Kim Allah'a ve elçisine îmân eder, namazı kılar, zekâtı verir ve ramazânı oruçlu geçirirse; ister Allah yolunda hicret etsin, isterse doğduğu yerde otursun; Allah'ın onu cennete koyması kendisi için bir haktır. Ey Allah'ın Rasûlü, bunu insanlara müjdelemiyelim mi? diye sordular. Allah Rasûlü şöyle buyurdu : Cennette yüz derece vardır ki; Allah Teâlâ bunları Allah yolunda savaşanlar için hazırlamıştır. Her iki derece arasında gökle yer arası mesâfe vardır. Allah'tan istediğiniz zaman Firdevs'i isteyiniz. Muhakkak ki o, cennetin ortası ve en yücesidir. Onun üstü Rahmânın arşıdır ki cennet ırmakları oradan kaynar. Aynı hadîs Muâz, Ebu Derdâ ve Ubâde'den de rivâyet edilmiştir.

Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyet edildiğine göre; Allah Rasûlü : Ey Ebu Saîd, kim Rabb olarak Allah'ı, din olarak İslâm'ı, peygamber olarak Muhammed'i kabul edip hoşnûd olursa; cennet kendisine vâcib olur, buyurdular. Bundan çok hoşlanan Ebu Saîd; bunları bana tekrârlar mısın ey Allah'ın Rasûlü? dediğinde; Allah Rasûlü tekrârlayıp sonra şöyle buyurdular : Bir diğeri daha var ki Allah Teâlâ onunla kulu cennette yüz derece yükseltir. Her iki derece arasındaki mesâfe gökle yer arasındaki mesâfe kadardır. Ebu Saîd el-Hudrî : O nedir ey Allah'ın Rasûlü? diye sordu. Allah Rasûlü : Allah yolunda cihâddır, buyurdular. Hadîsi Müslim rivâyet etmiştir.

Allah Teâlâ «Umulur ki Allah küfredenlerin şiddet ve baskısını önler.» buyuruyor. Burada Allah Teâlâ; peygamberine şöyle sesleniyor : Ey Rasûlüm, senin onları savaşa teşvîk etmen, onların hikmetlerini düşmanlarla mücâdeleye, İslâm beldesini ve halkını müdâfaaya, mukâvemete ve sabra yöneltir.

Allah Teâlâ : «Allah'ın kahrı da cezâsı da pek şiddetlidir.» buyuruyor. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyuruyor : «Eğer Allah dileseydi, onlardan intikâm alırdı. Fakat kiminizi kiminizle denemek ister.» (Muhammed, 4).

Allah Teâlâ : «Kim iyi işte aracılık ederse ondan kendisine bir pay ayrılır.» buyuruyor. Kim yapılmasından dolayı hayır meydana gelecek bir işi yapmaya çalışırsa; bundan dolayı kendisine bir pay vardır. «Kim

de kötü bir işte aracılık ederse, bu kötülükten kendisine bir pay vardır.» Çalışması ve niyyeti ile husûle gelecek işten dolayı ona bir günâh vardır. Sahîh bir hadîste Allah Rasûlü şöyle buyurmuşlardır : «Şefâat ediniz ki ecre nâil olasınız. Allah Teâlâ peygamberinin dilinden dilediğine hükmeder.»

Mücâhid İbn Cebr bu âyetin insanlardan bir kısmının diğer bir kısmına şefaatleri hakkında nâzil olduğunu söylemiştir.

(.....)

Allah Teâlâ : «Allah her şeye hakkıyla kâdir ve nâzırdır.» buyuruyor. Âyet-i kerîmedeki (مقيتا) kelimesini İbn Abbâs, Atâ, Atiyye, Katâde ve Matar el-Varrâk; muhâfaza edicidir, şeklinde anlarken; Mücâhid, şâhiddir, der. Ondan gelen diğer bir rivâyette de hesâba katıcıdır, şeklinde anlamıştır. Saîd İbn Cübeyr, Süddî ve İbn Zeyd ise bu kelimeyi; güç yetiricidir, diye anlamıştır. Abdullâh İbn Kesîr; en güzel şekliyle idâre edicidir, diye anlamış; Dahhâk da; rızık vericidir, şeklinde tefsîr etmiştir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... Abdullah İbn Revâha'dan rivâyetine göre; bir adam kendisine «Allah her şeye hakkıyla kâdir ve nâzırdır.» âyetini sormuştu. O, şöyle cevab verdi : Her insana ameli miktarınca rızık vericidir.

Allah Teâlâ : «Size bir selâm verildiği zaman; ondan daha iyisiyle selâm verin veya aynıyla mukâbele edin.» buyuruyor. Size bir müslüman selâm verdiğinde; ona onun verdiği selâmdan daha üstünüyle mukâbele edin veya onun verdiği selâmın misliyle mukâbelede bulunun. Burada ziyâde mendûb, aynıyla mukâbele ise farzdır.

İbn Cerîr der ki : Bize Mûsâ İbn Sehl'in... Selmân el-Fârisî'den naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Bir adam Hz. Peygambere gelerek : Allah'ın selâmı senin üzerine olsun ey Allah'ın Rasûlü dedi. Allah Rasûlü : Allah'ın selâm ve rahmeti senin üzerine olsun, buyurdu. Sonra bir diğeri gelerek : Allah'ın selâm ve rahmeti senin üzerine olsun ey Allah'ın elçisi, dedi. Rasûlullah (s.a.) ona : Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketleri senin üzerine olsun, buyurdular. Sonra bir diğeri gelerek : Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketleri senin üzerine olsun ey Allah'ın Rasûlü, dedi. Allah Rasûlü de kendisine : Senin de üzerine olsun, buyurunca adam, kendisine : Ey Allah'ın peygamberi, anam ve babam sana fedâ olsun. Sana falan falan kişiler gelerek selâm verdiler. Sen de onlara bana verdiğin cevaptan daha fazlasıyla cevap verdin, dedi. Allah Rasûlü : Sen bize bir şey bırakmadın ki. Allah Teâlâ : «Size bir selâm verildiği zaman ondan daha iyisiyle selâm verin, veya aynıyla mukâbele edin.» buyuruyor. Biz de sana aynı ile mukabele ettik, buyurdular.

(.....)

Bu hadîsin delâletine göre; «Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketleri sizin üzerinize olsun.» şeklinde selâm verildiğinde; buna verilecek cevabda fazlalık yoktur. Şayet bundan daha fazlası konulmuş olsaydı, elbette Allah Rasûlü bunun üzerine ziyâdede bulunurdu.

İmâm Ahmed der ki : Bize Muhammed İbn Kesîr'in... İmrân İbn Husayn'dan rivâyetine göre; bir adam Hz. Peygambere gelerek : Allah'ın selâmı sizin üzerinize olsun, diye selâm verdi. Allah Rasûlü, selâmını aldı ve adam oturdu. Allah Rasûlü : «On» buyurdular. Sonra bir diğeri geldi ve : Allah'ın selâmı ve rahmeti üzerinize olsun. diye selâm verdi. Allah Rasûlü onun selâmını aldı ve o da oturdu. Hz. Peygamber : «Yirmi» buyurdular. Sonra bir diğeri gelerek : Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketleri üzerinize olsun, diye selâm verdi. Allah Rasûlü onun da selâmını aldı ve o kişi de oturdu. Allah Rasûlü «Otuz» buyurdular.

Hadîsi Ebu Dâvûd da Muhammed İbn Kesîr'den rivâyet etmiştir. Aynı hadîsi aynı kanaldan Tirmizî, Neseî ve Bezzâr da tahrîc etmişler ve Tirmizî: Hasendir, bu yönden garîbtir, demiştir. Aynı konuda Ebu Saîd, Ali ve Sehl İbn Huneyf'den de hadîs rivâyet edilmiştir, demiştir.

Bezzâr : Bu hadîs Hz. Peygamberden değişik şekillerde rivâyet edilmişse de isnâdı en güzel olanı budur, demiştir. İbn Ebu Hâtim de şöyle diyor : Bize Ali İbn Harb'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o şöyle demiştir : Mecûsî bile olsa, Allah'ın yaratıklarından sana kim selâm verirse onun selâmına karşılık ver. Zîrâ Allah Teâlâ : «Ondan daha iyisiyle selâm verin veya aynıyla mukâbele edin.» buyurmuştur.

Katâde ise «Daha iyisiyle selâm vermenin» müslümanlara; «Aynıyla mukâbelenin» de zimmet ehline âit olduğunu söylemiştir. Ancak bu açıklama şüphelidir. Daha önce de hadîste geçtiği gibi maksad; kendisine verilen selâmdan daha güzeli ile mukâbele etmektir. Müslüman; selâmda meşru kılınan miktarın en üst seviyesine çıktığında; ona, verdiği selâmın aynı ile mukâbelede bulunulur. Zimmet ehline gelince; onlara selâm ile başlanılmaz. (Müslümanlar onlara ilk selâm verenler olmaz.) Ve onlara ziyâdede de bulunulmaz. Bilakis Buhârî ve Müslim de İbn Ömer'den rivâyet edilen ve Allah Rasûlü'nün : Size Yahûdî selâm verdiğinde ancak, belâ, musibet senin üzerine olsun, diye selâm verir. Sen de; Senin de üzerine olsun, diye cevap ver, buyurduğu hadîs gereğince; onlara aynı ile mukâbelede bulunulur.

Müslim'in Sahîh'inde Ebu Hüreyre'den rivâyet edilen bir hadis-i şerîfte Allah Rasûlü şöyle buyurmuşlardır :

لَا تَبْدَؤُا الْيَهُودَ وَلَا النَّصَارَىٰ بِالسَّلَامِ . فَإِذَا لَقِيتُمْ أَحَدَهُمْ فِي طَرِيقٍ فَاضْطَرُّوهُ إِلَىٰ أَضْيَقِهِ

Yahûdî ve Hıristiyanlara ilk selâm veren siz olmayınız. Onlara bir yolda rastladığınızda onları yolların en darına mecbûr bırakınız.

Süfyân es-Sevrî, ...Hasen el-Basrî'nin : Selâm sünnet, selâma karşılık vermek ise farzdır, dediğini nakleder. Hasen el-Basrî'nin bu sözü âlimlerce genelde kabul edilen görüştür ki selâma karşılık vermek vâcibtir. Kişi yapmadığı takdîrde günâhkâr olur. Zîrâ Allah Teâlâ'nın : «Ondan daha iyisiyle selâm verin, veya aynı ile mukâbele edin.» emrine karşı gelmiş olur. Nitekim bu konu onun rivâyet ettiği bir hadîste de belirtilmiştir.

Allah Teâlâ'nın: «Allah ki ondan başka ilâh yoktur.» kavli, onun bütün yaratıkların ilâhı olmada tek ve yegane olduğunu bildirmekte ve yemin mânâsı taşımaktadır. Zîrâ Allah Teâlâ bundan sonra : «Geleceğinde şüphe olmayan kıyâmet günü sizi mutlakâ toplayacaktır.» buyurmaktadır. Buranın başındaki «Lâm harfi» yemîne bir hazırlıktır. Dolayısıyla «Allah ki ondan başka ilâh yoktur.» kavli Allah Teâlâ'nın ilkleri ve sonları bir yerde toplayacağını, her amel işleyeni ameli ile mükâfâtlandırıp, cezâlandıracağını haber vermekte ve yemîni içermektedir.

Allah Teâlâ : «Allah'dan daha doğru sözlü kim olabilir?» buyuruyor ki; sözünde, haberinde, müjdesinde ve tehdîdinde ondan daha doğru hiç kimse yoktur, ondan başka ilâh ve onun dışında Rabb yoktur.

فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ وَاللَّهُ أَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا أَتُرِيدُونَ أَنْ تَهْدُوا مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ
وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ﴿٨٨﴾ وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَاءً فَلَا
تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ أَوْلِيَاءَ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ
وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٨٩﴾ إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ
أَوْ جَاءُوكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَنْ يُقَاتِلُوكُمْ أَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ
فَلَقَاتَلُوكُمْ فَإِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَأَلْقَوْا إِلَيْكُمُ السَّلَمَ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ
عَلَيْهِمْ سَبِيلًا ﴿٩٠﴾ سَتَجِدُونَ آخَرِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَأْمَنُوكُمْ وَيَأْمَنُوا قَوْمَهُمْ كُلَّمَا رُدُّوا إِلَى
الْفِتْنَةِ أُرْكِسُوا فِيهَا فَإِنْ لَمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيُلْقُوا إِلَيْكُمُ السَّلَمَ وَيَكُفُّوا أَيْدِيَهُمْ فَخُذُوهُمْ

وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأُولَٰئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُّبِينًا ﴿٩١﴾

88 — Size ne oluyor ki münâfıklar hakkında iki fırkaya ayrıldınız? Allah onları yaptıklarından dolayı başaşağı etmiştir. Allah'ın saptırdığını doğru yola getirmek mi istiyorsunuz? Allah'ın saptırdığı kimse için, aslâ yol bulamazsın.

89 — Kendileri küfrettikleri gibi, sizin de küfretmenizi isterler. O halde onlar, Allah yolunda hicret edinceye kadar içlerinden dost edinmeyin. Eğer yüzçeviririlerse; bulduğunuz yerde onları yakalayıp öldürün ve onlardan ne bir dost, ne de bir yardımcı edinin.

90 — Ancak sizinle kendileri arasında bir anlaşma bulunan bir millete sığınanlar ve sizinle savaşmaktan veya kendi milletleriyle harbetmekten bunalarak size başvuranlar müstesnâdır. Allah dileseydi; onları size musallat ederdi de sizinle savaşırlardı. Eğer sizden uzak durur, savaşmaz ve size barış teklîf ederlerse, Allah onlara dokunmanıza izin vermez.

91 — Diğerlerinin de sizden ve kendi milletlerinden güvende olmayı istediklerini göreceksiniz. Fitneciliğe çağırıldıklarında ona can atarlar. Eğer sizden uzak durmazlar, barış teklîf etmezler ve sizinle savaşmaktan geri durmazlarsa; onları tutun ve bulduğunuz yerde öldürün. İşte onların aleyhlerine, size apaçık fermân verdik.

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'lerde mü'minlerin münafıklar hakkında ikiye bölünmelerini hoş karşılamıyor. Bu âyetin nüzûl sebebinde ihtilâf edilmiştir. İmâm Ahmed der ki : Bize Behz'in... Zeyd İbn Sâbit'den naklettiğine göre; Allah Rasûlü Uhud'da (savaşa) çıktı. Onunla beraber çıkanlardan bazıları geri döndüler. Bu geri dönenler hakkında Allah Rasûlünün ashâbı ikiye ayrılmıştı. Bir grup onları öldürelim derken; diğer bir grup hayır diyordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Size ne oluyor ki münâfıklar hakkında iki fırkaya ayrıldınız?» âyetini indirdi de Allah Rasûlü (s.a.) : O (Medîne) temizdir. Ve ateşin gümüşün kirini giderdiği gibi o da pislikleri giderir.» buyurdular. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim, Şu'be'den rivâyetle Sahîh'lerinde tahrîc etmişlerdir.

Muhammed İbn İshâk İbn Yessâr'ın Uhud vakasında zikrettiğine göre; o günde Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl ordunun üçte biriyle geri dönmüştü. O, üçyüz kişi ile geri dönünce Hz. Peygamberin yanında yediyüz kişi kalmıştı.

İbn Abbâs'tan rivâyet ile Avfî şöyle der : Bu âyet Mekke'de müslüman olduklarını söyleyen ve müşriklere yardımcı olan bir kavim hakkında nâzil olmuştur. Onlar ihtiyaçlarını gidermek üzere Mekke'den çıkmışlardı. (Kendi aralarında) : Eğer Muhammed'in ashâbına rastlarsak; onlardan bize bir zarar gelmez, diyorlardı. Onların Mekke'den çıktıklarını mü'minler haber alınca içlerinden bir grup : Haydi binin korkakların üzerine gidip onları öldürün. Zîrâ onlar size karşı düşmanlarınıza yardımcı oluyorlar, demişti. İçlerinden bir grup da : «Sübhânallah, sizin söylediğiniz gibi söyleyen bir kavmi mi öldüreceksiniz? Memleketlerini terketmemeleri ve hicret etmemeleri sebebiyle kanları ve malları helâl mi kılınacak? demiş ve ikiye bölünmüşlerdi. Allah Rasûlü onların yanında olup bu iki gruptan hiç birini menetmemişti. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Size ne oluyor ki münâfıklar hakkında iki fırkaya ayrıldınız?» âyetini indirdi. Hadîsi İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir. Bu hadîse yakın bir hadîs-i şerîf Ebu Seleme İbn Abdurrahmân, İkrime, Mücâhid, Dahhâk ve başkalarından da rivâyet edilmiştir.

Sa'd İbn Muâz'ın oğlundan rivâyetle Zeyd İbn Eslem şöyle demiştir : Bu âyet-i kerîme İfk hadîsesinde Allah Rasûlü minbere çıkıp Abdullah İbn Übeyy hakkında konuştuğu zaman, Evs ve Hazrecin onun hakkındaki söyleşileri üzerine nâzil olmuştur. Bu hadîs garîbdir. Başka nüzûl sebepleri de zikredilmiştir.

Allah Teâlâ : «Allah onları yaptıklarından dolayı başaşağı etmiştir.» buyuruyor ki; Allah Teâlâ onları geri çevirmiş ve hatâya düşürmüştür. İbn Abbâs, âyetteki (ارْكَسَهُم) kelimesini; onları düşürmüş, başaşağı etmiştir, şeklinde anlarken, Katâde; onları helâk etmiştir, Süddî de; sapıklığa düşürmüştür, şeklinde anlamışlardır.

Allah Teâlâ : «Allah onları yaptıklarından dolayı başaşağı etmiştir.» buyuruyor ki; onların yaptıkları şey; isyân etmeleri, Allah Rasûlüne muhâlefet etmeleri ve bâtıla uymalarıdır.

Allah Teâlâ : «Allah'ın saptırdığını doğru yola getirmek mi istiyorsunuz? Allah'ın saptırdığı kimse için sen aslâ yol bulamazsın.» buyuruyor ki; onlar için hidâyete hiçbir yol yoktur ve onları kurtarıp hidâyete götürecek kimse de bulunamaz.

Allah Teâlâ : «Kendileri küfrettikleri gibi onlarla müsâvi olasınız diye sizin de küfretmenizi isterler.» buyuruyor ki; siz ve onlar müsâvî olasınız diye, sizin için sapıklık dilerler ve isterler. Bu da ancak size olan düşmanlık ve kinlerinin şiddetinden dolayıdır. Bunun içindir ki,

Allah Teâlâ : «O halde onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar, içlerinden dost edinmeyin. Eğer yüzçevirirlerse —İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfî'ye göre; hicreti terkederlerse, Süddî'ye göre ise; küfürlerini açığa vururlarsa— bulduğunuz yerde yakalayıp, onları öldürün ve onlardan ne bir dost, ne de bir yardımcı edinin.» buyuruyor ki; sizler onları dost edinmeyin ve bu durumda devâm ettikleri sürece düşmanlarınıza karşı onlardan yardım beklemeyin. Sonra Allah Teâlâ bunlardan bazılarını istisnâ ederek : «Ancak sizinle kendileri arasında anlaşma bulunan bir kavme sığınanlar... müstesnâdır.» buyuruyor. Ancak sizinle, aralarında barış veya zimmet anlaşması bulunan bir kavme sığınanlar müstesnâdır. Onların hükmünü; anlaşmalı olduğunuz kavmin hükmü gibi yapınız. Bu açıklama Süddî, İbn Zeyd ve İbn Cerîr'e âittir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... Sürâka İbn Mâlik el-Müdlecî'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü Bedr ve Uhud'da gâlib gelip civârlarında bulunanlar, müslüman olduğunda; Sürâka şöyle dedi : Allah Rasûlü'nün kavmim Müdleç oğulları üzerine Hâlid İbn Velîd'i göndermek istediğini duydum. Ona (Allah Rasûlü'ne) giderek : Sana nimetini hatırlatırım, dedim. (Orada bulunanlar) sus, dediler. Allah Rasûlü de : Bırakın onu, ne istiyorsun? diye sordular. O (Sürâka), şöyle dedi : Kavmim üzerine (asker) göndermek istediğini duydum. Ben, onlarla mütâreke yapmanızı istiyorum. Şâyet senin kavmin müslüman olursa onlar da İslâm'a girerler. Eğer müslüman olmazlarsa, kavminin kalbi onlara karşı sert ve haşîn olmasın. Allah Rasûlü (s.a.) Hâlid İbn Velîd'in elini tutarak : Onunla git ve istediğini yap, buyurdular. Hâlid de onlarla Allah Rasûlüne karşı başkalarına yardım etmemeleri, Kureyş müslüman olursa onlarla birlikte müslüman olmaları şartıyla barış yaptı. Allah Teâlâ da : «Kendileri küfrettikleri gibi onlarla müsâvî olasınız diye sizin de küfretmenizi isterler... onlardan ne bir dost, ne de bir yardımcı edinin.» âyetini indirdi. Bu hadîsi, Hammâd İbn Seleme kanalıyla... rivâyet eden İbn Merdûyeh; Allah Teâlâ : «Ancak sizinle kendileri arasında anlaşma bulunan bir millete sığınanlar... müstesnâdır.» âyetini indirdi ve onlara ulaşanlar onlarla birlikte ve onların anlaşmasına bağlı oluyordu, demektedir ki bu; sözün akışına göre daha uygun bir açıklamadır.

Hudeybiye barışı hakkında Buhârî'nin Sahîh'inde şöyle denilir : Kureyş ile yapılan barış ve ahde girmek isteyenler oraya giriyor, Muhammed ve ashâbıyla yapılan barış ve ahde girmek isteyen ve sevenler de onların barış ve ahdine giriyordu.

İbn Abbâs'tan rivâyete göre; bu âyet : «Harâm olan aylar çıkınca artık müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün.» (Tevbe, 5) âyeti ile neshedilmiştir.

Allah Teâlâ : «Bunalarak size başvuranlar müstesnâ.» buyuruyor

ki; bunlar daha önce zikredilen ve kendileriyle harpten istisnâ edilenlerden başka bir gruptur. Bunlar, kalbleri (gönülleri) bunalmış olarak harbe gelenlerdir. Sizinle harp etmeyi gönülleri istememektedir. Sizinle beraber kavimlerine karşı harbetmek de onlar için kolay değildir. Ne sizin lehinizde ne de aleyhinizdedirler. «Allah dileseydi onları size musallat ederdi de, sizinle savaşırlardı.» Onlar; sizden uzak durur, savaşmaz ve size barış teklîf ederlerse; Allah onlara dokunmanıza izin vermez.» Onlar bu halde oldukları sürece, sizin onlarla savaşmaya hakkınız yoktur. Nitekim Bedir günü Hâşim oğullarından bazıları müşriklerle birlikte gelmişler ve istemeye istemeye savaşta hazır bulunmuşlardı. Abbâs da bunlar arasındaydı. İşte o gün Hz. Peygamber (s.a.) Abbâs'ın öldürülmesini yasaklamıştır.

Allah Teâlâ : «Diğerlerini de sizden ve kendi milletlerinden güvende olmayı istediklerini göreceksiniz.» buyuruyor ki; bunlar da dış görünüşü itibâriyle biraz önce geçenler gibidir. Ancak bunların milletleri diğerlerininkinden başkadır. Zîrâ bunlar münâfıklar olup, Hz. Peygamber (s.a.) ve ashâbına müslüman olarak görünüyorlardı. Bununla kanlarını, mallarını ve zürriyyetlerini onların yanında emniyette kılmak istiyorlar. Maamafih onlar içlerinden, kâfirlerle birlikte çalışıyorlar. Onların yanında emniyette olmak için onların ibâdet ettiklerine tapıyorlardı. Bunlar, içlerinden onlarla birlikte idiler. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de : «Şeytânları ile başbaşa kalınca da : Biz, sizinle beraberiz... derler.» (Bakara, 14) buyurduğu gibi burada da : «Fitneciliğe çağırıldıklarında ona can atarlar.» buyurmaktadır. Süddî'nin söylediğine göre; buradaki fitne şirktir. İbn Cerîr'in Mücâhid'den naklettiğine göre; bu âyet-i kerîme Mekke ehlinden bir grup hakkında nâzil olmuştur. Allah Rasûlüne gelmişler ve gösteriş için müslüman olarak Kureyş'e dönmüşler, tekrâr putların önünde eğilmişlerdi. Bununla hem orada, hem burada emniyet içinde olmak istemişlerdi. Allah Teâlâ da şâyet ayrılıp barış yapmazlarsa onlarla savaşı emretmişti. Bunun içindir ki, Allah Teâlâ : «Eğer sizden uzak durmazlar, barış teklîf etmezler ve sizinle savaştan geri durmazlarsa, onları tutun ve bulduğunuz yerde öldürün. İşte onların aleyhlerine, size apaçık fermân verdik.» buyurmuştur.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَأً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ
مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَّدَّقُوا فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ
وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ

فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰٓ أَهْلِهِۦ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ ۖ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ
مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِّنَ ٱللَّهِ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٩٢﴾ وَمَن يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا
فَجَزَآؤُهُۥ جَهَنَّمُ خَٰلِدًا فِيهَا وَغَضِبَ ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُۥ وَأَعَدَّ لَهُۥ عَذَابًا عَظِيمًا ﴿٩٣﴾

92 — Bir mü'min'in, diğer mü'min'i hatâ dışında öldürmesi olur şey değildir. Bir mü'min'i' yanlışlıkla öldürenin bir mü'min köleyi azâd etmesi ve öldürülenin âilesi bağışlamadıkça ona teslîm edilmiş bir diyet ödemesi gerekir. Öldürülen mü'min; düşmanınız olan bir topluluktan ise, mü'min bir köle âzâd etmek gerekir. Şâyet sizin ile kendileri arasında andlaşma bulunan bir topluluktan ise, âilesine verilecek bir diyet ve mü'min bir köle âzâd etmek gerekir. Bunları bulamayan kimsenin Allah tarafından tevbesinin kabulü için iki ay ardarda oruç tutması gerekir. Allah Alîm, Hakîm olandır.

93 — Kim de bir mü'mini kasten öldürürse onun cezâsı; içinde ebediyyen kalacağı cehennemdir. Allah ona gazab etmiş, la'net etmiş ve büyük bir azâb hazırlamıştır.

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'lerde bir mü'minin hiçbir şekilde mü'min kardeşini öldürme hakkı olmadığını haber vermektedir. Nitekim Buhârî ve Müslim'de İbn Mes'ûd'dan rivâyet edildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Allah'dan başka ilâh olmadığına ve benim Allah'ın elçisi olduğuma şehâdet eden müslüman bir kişinin kanı ancak şu üç şeyden biri ile helâldir : Bir nefis mukâbili olması, evli iken zinâ etmesi ve dinini terkederek (müslüman) cemâatten ayrılması. Bu üçten birisi vukû' bulduğunda dahi tebea'dan hiç kimsenin onu öldürmeye yine de hakkı yoktur. Bu hak, ancak imâmın (devlet başkanının) ya da onun vekîlinindir. Bazıları derler ki : (الا خطئا) kavli istisnâ-i münkatı'dır.

Bu âyetin nüzûl sebebinde ihtilâf edilmiş olup Mücâhid ve birçokları şöyle diyorlar : Bu âyet Ebu Cehil'in ana bir kardeşi olan Ayyâş İbn Ebu Rabîa —ki anneleri Esmâ Bint Muharribe'dir— hakkında nâ-

zil olmuştur. Ayyâş; müslüman olduğundan dolayı kardeşi (Ebu Cehil) ile birlikte kendisine işkence eden bir adamı —ki bu da Hârîs İbn Yezîd el-Âmirî'dir.— öldürmüştü. Yaptığı işkencelerden dolayı Ayyâş ona kötü hisler beslemişti. Hâris müslüman olmuş ve hicret etmişti. Ancak Ayyâş'ın bundan haberi yoktu. Mekke'nin fethi günü Ayyâş onu gördüğünde, onu hâlâ eski dini üzre sanarak hücûm etmiş ve öldürmüştü. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti indirmiştir.

Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem de şöyle diyor : Bu âyet Ebu'd-Derdâ hakkında nâzil olmuştur. O, bir adamı öldürmek için kılıcını kaldırmış ve kılıcı ona doğru indirirken altta kalan kişi İslâm kelimesini (müslüman olmak için gerekli olan kelimeleri) söylemişti. Buna rağmen Ebu'd-Derdâ o kişiyi öldürmüştü. Bu olay Hz. Peygamber (s.a.) e anlatılınca; Ebu'd-Derdâ : O, bu kelimeleri sadece korunmak için söylemişti, demiş, Allah Rasûlü de kendisine : Kalbini mi yardın? buyurmuşlardı.

Allah Teâlâ : «Bir mü'mini yanlışlıkla öldürenin bir mü'min köleyi âzâd etmesi ve öldürenin âilesi bağışlamadıkça ona teslîm edilmiş bir diyet ödemesi gerekir.» buyuruyor ki yanlışlıkla öldürme halinde bu ikisi vâcibtir. Bunlardan birisi yanlışlıkla bile olsa işlemiş olduğu büyük günâhı için keffâret vermesidir. Bunun şartı da mü'min bir köleyi âzâd etmektir. Burada kâfir bir köle azâd etmek yeterli görülmüyor. İbn Cerîr'in rivâyetine göre; İbn Abbâs, Şa'bî, İbrâhîm en-Nehaî ve Hasan el-Basrî : Îmân şartı olduğundan dolayı küçük (çocuk) kölenin âzâd edilmesi yetmez, demişlerdir. Yine Abdürrezzâk kanalıyla... Katâde'den rivâyete göre, çocuğun âzâd edilmesi bu konuda yeterli değildir.

İbn Cerîr'in tercîh ettiği görüşe göre ise; âzâd edilecek kölenin müslüman ana babadan doğmuş olması yeterlidir. Değilse olmaz. Cumhûr'un görüşüne göre ise; küçük veya büyük olsun, müslüman kölenin âzâd edilmesi keffâret olarak sahîhtir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Abdürrezzâk'ın... Abdullah İbn Abdullah'dan, onun da ansârdan birinden nakline göre; o, siyâhî bir câriye getirmiş ve şöyle demişti : Ey Allah'ın Rasûlü, benim bir mü'mini âzâd etme borcum var. Şâyet bu câriyeyi mü'min sayarsanız, onu âzâd edeceğim. Allah Rasûlü câriyeye : Allah'dan başka ilâh olmadığına şehâdet eder misin? diye sordular. Kadın; evet, dedi. Benim Allah'ın elçisi olduğuma şehâdet eder misin? diye sordular. Kadın; evet, dedi. Ölümden sonra dirilmeye inanır mısın? diye sordular. Kadın; yine evet, dedi. Allah Rasûlü de : Onu âzâd et, buyurdular. Bu hadîsin isnâdı sahîh olup sahâbenin isminin belirtilmemiş olması (sıhhatine) zarar vermez.

Mâlik'in Muvatta'ında, Şâfiî ve İmâm Ahmed'in Müsned'lerinde, Müslim'in Sahîh'inde, Ebu Dâvûd ve Nesei'nin Sünen'lerinde Hilâl İbn Ebu Meymûne kanalıyla... Muâviye İbn el-Hakem'den rivâyet edildi-

ğine göre; o, bu zenci câriyeyi getirdiğinde Allah Rasûlü (s.a.) câriyeye : Allah nerede? diye sormuş. O da : Gökte, diye cevâb vermiş. Ben kimim? sorusuna da câriye : Sen, Allah'ın elçisisin, diye cevâb vermiş. Bunun üzerine Allah Rasûlü : Onu âzâd et, muhakkak ki o, mü'mindir, buyurmuşlardı.

Allah Teâlâ : «Öldürülenin âilesi bağışlamadıkça ona teslim edilmiş bir diyet ödemesi gerekir.» buyurur ki; kâtil ile öldürülenin âilesi arasındaki ikinci vâcib budur. Bu ödeme onların yakınlarını kaybetmelerine bir karşılıktır. Bu diyetin beşe bölünerek ödenmesi gerekir. Nitekim İmâm Ahmed ve Sünen Sahiplerinin Haccâc İbn Ertât kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan rivâyetlerine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) yanlışlıkla (hatâ ile) öldürmenin diyeti olarak; yirmi (adet) iki yaşına girmiş dişi deve, yirmi (adet) iki yaşına girmiş erkek deve, üç yaşına girmiş yirmi tane deve, dört yaşını tamâmlamış yirmi erkek deve ve dört yaşına girmiş yirmi dişi deve olarak hükmettiler.

Hadîsin lafzı Neseî'nindir. Tirmizî ise şöyle der : Hadîsi sadece bu yönden merfû' olarak biliyorum. Bu hadîs Abdullah'dan mevkûf olarak rivâyet edilmiştir. Kezâ hadîs bir gruptan da rivâyet edilmiştir.

Diyetin dörde bölünerek verilmesinin vâcib olduğu da söylenmiştir. Bu diyet kâtilin kendi malına değil, baba tarafından olan akrabâları üzerine vâcibtir. Şâfiî, —Allah ona rahmet eylesin— şöyle diyor : Allah Rasûlü (s.a.) nün diyetin baba tarafından olan akrabâlar üzerine olacağına hükmettiği konusunda bir muhâlifin olduğunu bilmiyorum... İmâm Şâfiî'nin işâret ettiği bu husûs, birçok hadîste sâbittir. Bunlardan birisi Buhârî ve Müslimde Ebu Hüreyre'den rivâyet edilmiştir ki; bu hadîste Ebu Hüreyre şöyle diyor : Hüzeyl kabîlesinden iki kadın dövüşmüş, biri diğerine bir taş atarak hem onu, hem de karnındaki (çocuğu) öldürmüştü. Bunlar, Allah Rasûlü'nün huzûruna gelerek hasımlaşmışlar ve Allah Rasûlü (kadının karnındaki) cenînin diyetinin bir köle veya câriye olmasına, kadının diyetinin ise baba tarafından akrabâlarınca ödenmesine hükmetmişti.

Buna göre; yanlışlıkla ve kasden (genelde öldürmede kullanılmayan bir şeyle) öldürmenin hükmünün; diyetin vâcib olması konusunda sırf yanlışlıkla öldürmenin hükmü gibi olmasını gerektirir. Ancak bu durumda diyet, aradaki benzerlikten dolayı kasden öldürmenin diyetinde olduğu gibi üçe bölünerek verilir.

Buhârî'nin Sahîh'inde Abdullah İbn Ömer'den rivâyet edilen bir hadîste o, şöyle demiştir : «Allah Rasûlü (s.a.) Hâlid İbn Velîd'i Hüzeyme oğulları üzerine göndermişti. Hâlid, onları İslâm'a çağırdığında; müslüman olduk, demeyi beceremişler ve sâbiî olduk, sâbiî olduk, demeye başlamışlardı. Hâlid de onları öldürmeye girişmişti. Bu olay, Allah Rasûlü (s.a.) ne ulaştığında ellerini kaldırarak : Ey Allah'ım, Ha-

lid'in yaptıklarından sana suçsuzluğumu iletirim, buyurmuş, Ali'yi göndererek ölülerin ve köpeklerinin yiyecek yediği kaplarına varıncaya kadar Hâlid'in telef ettiği mallarının fidyelerini verdirmişti. Bundan anlaşıldığına göre devlet başkanının veya vekîlinin yaptığı hatalar beyt'ül -mâl'den ödenir.

Allah Teâlâ : «Öldürülenin âilesi bağışlamadıkça...» buyuruyor ki; diyetin öldürülenin âilesine teslîm edilmesi gerekir. Ancak onlar bağışlarlarsa diyet vâcib değildir.

Allah Teâlâ : «Öldürülen mü'min, düşmanınız olan bir topluluktan ise; mü'min bir köle âzâd etmek gerekir.» buyurmuştur ki; öldürülen mü'min olmakla birlikte dostları (âilesi) ehl-i harb olan kâfirlerden ise onlara diyet verilmez. Sadece kâtilin, mü'min bir köle âzâd etmesi gerekir.

Allah Teâlâ : «Şâyet sizin ile kendileri arasında andlaşma bulunan bir topluluktan ise; âilesine verilecek bir diyet ve mü'min bir köle âzâd etmek gerekir.» buyuruyor ki; şâyet öldürülenin dostları (âilesi) zimmet ehli, ya da anlaşmalı bulunan bir halktan ise; öldürülenin diyetini onların almaya hakkı vardır. Şâyet öldürülen mü'min ise diyetin tâm olması gerekir. Âlimlerden bir gruba göre; kâfir de olsa hüküm aynıdır. Öldürülenin kâfir olması halinde müslümana ödenen diyetin yarısı, ya da üçte biri olması gerektiği söylenmiştir. Nitekim bu konu genişçe anlatılmıştır. Bu durumda kâtilin mü'min bir köle âzâd etmesi de vâcibtir.

Allah Teâlâ : «Bunları bulamayan kimsenin, Allah tarafından tevbesinin kabulü için iki ay ardarda oruç tutması gerekir.» buyurur ki; iki ay arasında iftâr edeceği (oruçsuz geçireceği) günler olmayacak ve her iki ayı da sonuna kadar oruçlu geçirecektir. Hastalık, hayız, ya da nifâs gibi bir özrü olmaksızın iftâr edecek olursa yeniden başlar. Sefer durumunda ihtilâf edilmiş olup sefer halinde orucu kesip kesmeyeceği hakkında iki görüş bulunmaktadır.

Allah Teâlâ : «Allah tarafından tevbesinin kabulü için iki ay ardarda oruç tutması gerekir. Allah Alîm, Hakîm olandır.» buyuruyor ki; bu yanlışlıkla öldürenin tevbesidir. Âzâd edecek bir şey bulamadığında peşpeşe iki ay oruç tutar. Oruç tutmaya gücü yetmeyen kişi hakkında ihtilâf edilmiştir. Acabâ bunun altmış yoksulu yedirmesi, zıhâr keffâretinde olduğu gibi vâcip midir, değil midir? Bu konudaki iki görüşten birine göre, altmış yoksulu doyurmalıdır. Nitekim zıhâr keffâretinde bu, açık olarak konulmuş ve fakat burada açıkça zikredilmemiştir. Zîrâ makâm; tehdîd ve korkutma makâmıdır. Altmış yoksulu doyurma bir çeşit kolaylık ve ruhsat olduğu için burada zikredilmesi uygun düşmezdi. İkinci görüşe göre ise; yedirip içirmeye dönülmez. Zîrâ, şâyet vâcib olsaydı, burada beyân edilmesi gerekirdi.

Allah Teâlâ : «Allah Alîm, Hakîm olandır.» buyuruyor ki; bunun tefsîri daha önce defalarca geçmiştir.

Allah Teâlâ yanlışlıkla öldürmenin hükmünü beyân ettikten sonra kasden öldürmenin hükmünü beyâna başlayarak : «Kim de bir mü'mini kasden öldürürse...» buyuruyor ki; büyük günâhı işleyen için bu, şiddetli ve kuvvetli bir tehdîddir. Allah'ın kitâbında bir çok âyette bu, Allah'a şirk koşma ile birlikte zikredilmiştir. Nitekim aşağıdaki ve bunlardan başka birçok âyette durum böyledir : «Onlar ki Allah'ın yanında başka bir tanrıya tapıp yalvarmazlar. Allah'ın harâm kıldığı cana haksız yere kıymazlar.» (Fürkân, 68), «De ki : Gelin, Rabbınızın size neleri harâm kıldığını ben söyleyeyim; O'na hiçbir şeyi şirk koşmayın.» (En'âm, 151).

Öldürmenin harâm kılındığına dâir hadîsler gerçekten çoktur. Bunlardan birisi Buhârî ve Müslim'de İbn Mes'ûd'dan rivâyet edilen şu hadîs-i şerîf'tir : Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :

أَوَّلُ مَا يُقْضَىٰ بَيْنَ النَّاسِ، يَوْمَ الْقِيَامَةِ ، فِي الدِّمَاءِ

Kıyâmet günü insanlar arasında verilecek hükümlerin ilki, kanlar hakkında olacaktır. Ebu Dâvûd'un Amr İbn el-Velîd İbn Abde el-Mısrî kanalıyla Ubâde İbn Sâmit'ten rivâyet ettiği bir hadîste de Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Harâm olan bir kanı dökmedikçe mü'min; Allah'a itâata koşar ve sâlih durumdadır. Harâm bir kanı döktüğünde ise yorulur, kalır. Diğer bir hadîste : Allah katında dünyanın yok olması, müslüman bir adamın öldürülmesinden daha hafîftir, buyuruluyor. Başka bir hadîste : Gökler ve yer ehli müslüman bir adamın öldürülmesinde birleşseler, Allah Teâlâ onların tümünü ateşe sokar, buyurulurken; diğer bir hadîste de : Bir müslümanın öldürülmesine yarım kelimeyle bile olsa yardım eden kişi, kıyâmet günü iki gözü arasına «Allah'ın rahmetinden ümîdi kesik.» yazılmış olarak gelecektir, buyurulmuştur.

İbn Abbâs, —Allah ondan râzı olsun— bir mü'min'i kasden öldürenin tevbesinin mümkün olmadığı görüşündeydi.

Buhârî der ki : Bize Âdem'in... İbn Cübeyr'den naklettiğine göre; o, şöyle demiştir : Kûfe halkı (İbn Abbâs'ın bu görüşte olup olmadığı konusunda) ihtilâf ettiler. Ben İbn Abbâs'a giderek kendisine bunu sordum. Şöyle dedi : Bu âyet, «Kim de mü'mini kasden öldürürse onun cezâsı; içinde ebediyyen kalacağı cehennemdir» son nâzil olan âyettir ve onu hiçbir şey neshetmemiştir.

Hadîsi Buhârî, Müslim ve Neseî muhtelif kanallardan olmak üzere Şu'be'den rivâyet etmişlerdir.

Ebu Dâvûd; hadîsi Ahmed İbn Hanbel'den rivâyet etmiştir. Şöyle ki : İbn Mehdî'nin... İbn Abbâs'tan rivâyet ettiğine göre o : «Kim de bir mü'mini kasden öldürürse onun cezâsı; içinde ebediyyen kalacağı cehennemdir.» âyeti hakkında : Onu hiçbir şey neshetmedi. «Onlar ki, Allah'ın yanında başka bir tanrıya tapıp yalvarmazlar.» (Fürkân, 68) âyeti hakkında da; şirk ehli hakkında nâzil oldu, demiştir.

İbn Cerîr der ki : Bize İbn Humeyd'in... Saîd İbn Cübeyr'den naklettiğine göre; o, şöyle demiştir : İbn Abbâs'a : «Kim de bir mü'mini kasden öldürürse onun cezâsı; içinde ebediyyen kalacağı cehennemdir.» âyetini sordum. Kişi, İslâm'ı ve İslâm'ın hükümlerini bilir (kabul eder) sonra kasden bir mü'mini öldürürse; cezâsı cehennem olup ona tevbe yoktur, dedi. Bunu Mücâhid'e söyledim. Pişmân olan müstesnâdır, dedi.

Yine İbn Cerîr der ki : Bize İbn Humeyd'in... Sâlim İbn Ebu Ca'd'den naklettiğine göre; o, şöyle demiştir : Gözleri kör olduktan sonra İbn Abbâs'ın yanındaydım. Ona bir adam gelerek şöyle seslendi : Ey Abdullah İbn Abbâs, bir mü'mini kasden öldüren kişi hakkında ne dersin? İbn Abbâs : «Onun cezâsı içinde ebediyyen kalacağı cehennemdir. Allah ona gazab etmiş, la'net etmiş ve büyük bir azâb hazırlamıştır.» diye cevâb verdi. Adam : Tevbe eder, sâlih ameller işler, sonra da hidâyete ererse ne dersin? deyince; İbn Abbâs şöyle dedi : Anası ağlasın, tevbe ve hidâyet ona nereden gelsin ki? Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki; Peygamberimiz (s.a.) den şöyle dediğini işittim : Bir mü'mini kasden öldürenin anası ağlasın. (öldürülen mü'min) kıyâmet günü Rahmân'ın arş'ı önünde sağ veya sol eliyle kanlar akan boyun damarlarını; sol eliyle yani diğeriyle de kâtilini yakalamış olarak gelecek ve şöyle diyecek : Sorun şuna, beni niçin öldürmüş? Abdullah'ın nefsi kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki; bu âyet nâzil olmuş ve peygamberimiz (s.a.) rûhunu teslîm edinceye kadar onu hiçbir âyet neshetmemiş, ondan sonra bir bürhân da nâzil olmamıştır.

İmâm Ahmed der ki : Bize Muhammed İbn Ca'fer'in... Sâlim İbn Ebu Ca'd'dan, onun da İbn Abbâs'tan naklettiğine göre; bir adam İbn Abbâs'a gelerek : Bir adamı kasden öldüren kişi hakkında ne dersin? diye sormuştu. O : «Cezâsı içinde ebediyyen kalacağı cehennemdir...» âyetini okuduktan sonra şöyle dedi : Bu âyet son nâzil olan âyetler içinde nâzil oldu ve Allah Rasûlü (s.a.) vefât edinceye kadar onu hiçbir âyet neshetmedi. Allah Rasûlü (s.a.) nden sonra ise vahiy inmemiştir. Adam : Eğer tevbe eder, îmân eder, sâlih ameller işler sonra hidâyete ererse ne dersin? diye sorduğunda; İbn Abbâs şöyle dedi : Tevbe ona nereden gelsin ki? Ben Allah Rasûlü (s.a.) nün şöyle buyurduğunu işitmiştim : Bir adamı kasden öldürenin anası ağlasın. (Öldürülen kişi) kıyâmet günü arş'ın önünde sağ veya sol eliyle kâtilini; sağ veya sol eliyle boyun damarlarından kan akar olduğu halde başını tutmuş olarak gele-

cek ve şöyle diyecek : Ey Rabbım, sor kuluna beni niçin öldürmüş?... (.....)

İbn Ebu Hâtim'in naklettiğine göre; seleften Zeyd İbn Sâbit, Ebu Hüreyre, Abdullah İbn Ömer, Ebu Seleme İbn Abdurrahmân, Ubeyd İbn Umeyr, Hasan, Katâde ve Dahhâk İbn Müzâhim kasden adam öldürenin tevbesinin kabul olmayacağı görüşündedirler. Bu konuda bir çok hadîs-i şerîf vârid olmuş olup, bunlardan birisini Hâfız Ebu Bekr İbn Merdûyeh tefsîrinde şöyle zikreder : Bize Da'lec İbn Ahmed'in... Abdullah İbn Mes'ûd'dan, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyetine göre; Rasûlullah şöyle buyurmuşlardır : Öldürülen, kıyamet günü (bir eliyle) kâtiline yapışmış, diğer eliyle başını tutmuş olarak gelir de : Ey Rabbım, sor şuna, beni niçin öldürmüş? der. Kâtil : (Ey Rabbım) İzzet ve şeref Senin için olsun diye onu öldürdüm, der. Bunun üzerine Allah Teâlâ : O (İzzet ve şeref) Benimdir, buyurur. Bir diğer maktûl. kâtiline yapışmış olarak gelir ve : Rabbım, sor şuna beni niçin öldürmüş? der. Kâtil : İzzet ve şeref falancanın olsun diye onu öldürdüm, diye cevâb verir. Allah Teâlâ : O (İzzet ve şeref) onun değildir, buyurur da günâhı ona yüklenir ve yetmiş güz (sene) cehenneme inmeye devâm eder.

Hadîsi Ebu Bekr İbn Merdûyeh, Neseî'den İbrâhîm İbn el-Mu'temir kanalıyla... Mu'temir İbn Süleymân'dan rivâyet etmiştir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Safvân İbn Îsâ'nın... Muâviye —Allah ondan râzı olsun— den naklettiğine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) nün : Kâfir olarak ölen veya bir mü'mini kasden öldürenin dışında her bir günâhı Allah'ın bağışlaması umulur, buyurduklarını işittim. Hadîsi, Neseî de Muhammed İbn el-Müsennâ kanalıyla Safvân İbn Îsâ'dan rivâyet etmiştir.

İbn Merdûyeh der ki : Bize Abdullah İbn Ca'fer'in... Ebu'd-Derdâ' dan rivâyetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş : Müşrik olarak ölen veya bir mü'mini kasden öldürenin dışında Allah Teâlâ'nın her günahı bağışlaması umulur. Hadîs bu kanaldan rivâyetinde gerçekten garîb olup mahfûz olan rivâyeti bundan bir önceki Muâviye rivâyetidir. En doğrusunu Allah bilir.

Yine İbn Merdûyeh'in Bakiyye İbn Velîd kanalıyla... İbn Ömer'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyetine göre Rasûlullah şöyle buyurmuştur : Kim bir mü'mini kasden öldürürse; Allah Teâlâ'yı inkâr etmiş (Allah'a küfretmiş) olur. Bu hadîs de münker olup, isnâdı hakkında çok şey söylenmiştir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Nadr'ın... Ukbe İbn Mâlik el-Leys'den rivâyetine göre; o şöyle demiştir : Hz. Peygamber (s.a.) bir seriyye (askerî birlik) gönderdi. Bunlar bir kavme saldırdılar. O kavimden bir adam kaçtı. Seriyye'den birisi; kılıcını çekmiş olarak onun peşine düştü. Kavmin içinden kaçan kişi; ben müslümanım, dediyse de onun söylediğine

bakmayarak vurdu ve öldürdü. Haber Allah Rasûlü (s.a.) ne ulaşınca bu konuda ağır sözler söyledi ve bu da kâtile ulaştı. Allah Raşûlü (s.a.) hutbe okurken kâtil : Allah'a yemîn ederim ki söylediği sözleri sadece öldürülmekten kurtulmak için söylemişti, dedi. Allah Rasûlü hem ondan ve hem de onun tarafından olan insanlardan yüzünü çevirerek hutbesine devâm buyurdu. Kâtil tekrâr : Ey Allah'ın Rasûlü, söylediği sözleri sadece öldürülmekten kurtulmak için söylemişti, dedi. Allah Rasûlü yine ondan ve onun tarafındaki insanlardan yüzünü çevirerek hutbesine devâm buyurdu. Adam sabredemeyerek üçüncü defa : Ey Allah'ın Rasûlü, Allah'a yemîn ederim ki o, bunları sadece öldürülmekten kurtulmak için söylemişti, dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü yüzünde hoşnûtsuzluk ifâdesiyle ona dönerek üç defa : Muhakkak ki Allah Teâlâ bir mü'mini öldürenden yüzçevirmiştir, buyurdu. Hadîsi Neseî de Süleymân İbn Muğîre'den rivâyet etmiştir.

Halef ve selef âlimlerinin cumhûrunun görüşü ise şöyledir : Kâtilin kendisi ile Rabbı arasındaki husûslarda tevbesi vardır. (makbüldür). Şâyet tevbe eder, rücû' eder, boyun eğer ve sâlih ameller işlerse; Allah onun kötülüklerini iyiliklere çevirir. Öldürülenin karanlığını giderir de onu istediğinden hoşnûtlukla vazgeçirir. Allah Teâlâ : «Onlar ki, Allah'ın yanında başka bir tanrıya tapıp yalvarmazlar... Ancak tevbe eden, inanıp sâlih amel işleyenlerin, işte onların Allah kötülüklerini iyiliklere çevirir.» (Furkân, 68 - 70) buyurur ki; bu, neshedilmesi ve müşriklere hamledilmesi câiz olmayan bir haberdir. Bu âyetin mü'minlere hamledilmesi ise zâhirin tersine olup delile muhtâçtır. En doğrusunu Allah bilir.

Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de : «De ki : Ey kendi nefislerine karşı haddi aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümîdinizi kesmeyin.» (Zümer, 53) buyurur ki; bu âyet küfür, şirk, şüphe, nifâk, öldürme ve fısk, ya da bunların dışındaki bütün günâhlar hakkında umûmîdir. Her kim neden dolayı tevbe etmiş olursa olsun Allah Teâlâ onun tevbesini kabul eder. Yine başka bir âyet-i kerîme'de de : «Allah kendisine ortak koşmayı bağışlamaz. Bundan başkasını dilediğine bağışlar.» (Nisâ, 48) buyuruluyor ki; bu âyet de şirkin dışında bütün günâhlar hakkında umûmî olup, bu sûrede bu âyetten önce ve sonra ümîdi kuvvetlendirmek üzere zikredilmiştir. En doğrusunu Allah bilir.

Buhârî ve Müslim'de zikredilen İsrâiloğullarına âit bir habere göre; birisi yüz kişiyi öldürmüş sonra bir âlime : Benim için tevbe var mı? diye sormuştu. O da : Seninle tevbe arasına kim girebilir? diye cevâb vererek ona, Allah'a ibâdet edilen bir memleketin yolunu göstermiş, o da oraya doğru yola çıkmıştı. Yolda öldüğü zaman kendisini rahmet melekleri almıştı. Müteaddid defalar zikrettiğimiz gibi şâyet bu, İsrâiloğulları hakkında vukû' bulmuşsa evleviyyetle bu ümmet hakkında da tev-

benin makbûl olması gerekir. Zîrâ Allah Teâlâ onların üzerine konulmuş olan yükleri, mükellefiyetleri bizden kaldırmış ve peygamberimizi müsâmahalı hanîf dini üzre göndermiştir. «Kim de bir mü'mini kasden öldürürse onun cezâsı; içinde ebediyyen kalacağı cehennemdir.» âyet-i kerîme'sine gelince; Ebu Hüreyre ve seleften bir grubun söylediğine göre eğer Allah Teâlâ cezâlandırırsa bu takdîrdeki cezâsı budur. Bu açıklamayı İbn Merdûyeh, Muhammed İbn Câmi el-Attâr kanalıyla... Ebu Hüreyre'den merfû' olarak rivâyet etmiştir. Ancak bu, sıhhatli değildir. Bu ifâdenin mânâsı : «Şâyet cezâlandırılacak olursa cezâsı budur.» şeklinde olup, her günâh hakkındaki tehdîd bu kabîldendir. Müvâzene ya da düşürme (ihbât) görüşlerine sâhib olanların söylediğine göre; bu cezânın kendilerine ulaşmasına işlemiş oldukları sâlih ameller engel olmuş olabilir. Tehdîd bâbında söylenecek sözlerin en güzeli de budur. Allah Teâlâ doğruyu en iyi bilendir.

Kâtilin ateşe gireceği noktasından hareket edersek bu, —İbn Abbâs ve onun görüşünde olanların söylediğine göre— kendisi için tevbe olmamasındandır. Cumhûr'un kavline göre ise, kendisini bundan kurtaracak sâlih amelleri olmamasındandır. Ama orada ebedî kalması sözkonusu değildir; âyetteki (الخلود) kelimesi, uzun süre kalma anlamındadır. Rasûlullah (s.a.)ın birçok hadîsinde vârid olduğu üzere; kalbinde îmândan bir zerre miktârı olan kimse; mutlaka ateşten çıkacaktır. Muâviye'nin hadîsine gelince ki; burada : Kâfir olarak ölen veya bir mü'mini kasden öldürenin dışında Allah'ın her günâhı bağışlaması umulur, denilmektedir. Buradaki (عسى) kelimesi tereccî içindir. Her iki şekilde tereccî'nin nefyedilmesi durumunda, bunlardan birinden vukû' nefyedilmiş olmaz ki, bu da zikrettiğimiz deliller ışığında katl yani öldürmedir. Kâfir olarak ölen kimsenin ise, kesinlikle bağışlanmayacağına dâir açık nass vardır. Öldürülen kişinin kıyâmet gününde kâtilden hakkını istemesine gelince bu; insanların hukûkundan bir hak olup tevbe ile sâkıt olmaz. Bu konuda öldürülen kişiyle malı çalınan, malı gasbedilen, iftirâ edilen ve diğer insan hakları arasında fark yoktur ve bunların tevbe ile düşmeyeceği, tevbenin sıhhatli olabilmesi için bu hakların kendilerine mutlakâ ödenmesi gerektiği ve şâyet ödenmesi mümkün olmaz ise kıyâmet gününde isteneceği konusunda icmâ' vardır. Ancak cezâlandırmanın vukû' bulması bu hakların istenmemesini gerektirmez. Bu durumda kâtilin sâlih amelleri olabilir. Bunların bir kısmı öldürülene çevrilir ve sonra ona Allah'ın fazlından bir ecir (mükâfât) verilir ve o da cennete girer. Ya da Allah Teâlâ öldürülen kimseye bu öldürülmüş olmasına karşılık olmak üzere cennet köşkleri, nimetleri, cennette derecesini yükseltme ve benzeri şeylerle fazlından dilediğini bağışlar. Allah Teâlâ en iyi bilendir.

Kasden öldürmenin dünyada ve âhirette ayrı ayrı hükümleri vardır. Dünyada; öldürülenin âilesinden kâtil üzerine tasallutu sözkonusudur. Allah Teâlâ bir âyet-i kerîme'de : «Kim zulmedilerek öldürülürse; gerçekten biz, onun velîsine bir hak tanımışızdır.» (İsrâ, 33) buyuruyor ki; öldürülenin âilesi şu üç konuda muhayyer bırakılmıştır : Ya öldürme, ya affetme, ya da kırk hâmile deve, otuz adet dört yaşını tamâmlamış erkek deve, otuz adet dört yaşına girmiş dişi deve olmak üzere üçe bölünmüş halde ağır diyet alma. Nitekim bu konu, ahkâm kitaplarında anlatılmıştır.

İmâmlar; köle âzâd etme keffâreti, ya da peşpeşe iki ay oruç tutma veya altmış yoksulu doyurma şeklinde bir keffâretin gerekip gerekmeyeceği konusunda aynen hatâ ile öldürmenin keffâretinde olduğu gibi iki görüşe sahiptirler. Şâfiî ve ashâbı ile âlimlerden bir grup keffâretin gerekeceğini söylemişlerdir. Zîrâ hatâ ile (yanlışlıkla) öldürmede keffâret gerekiyorsa; kasden öldürmede bu, evleviyyetle gereklidir ve bu konuyu yemîn-i gamûs'un keffâretine benzeterek bu konuda kasten terkedilen namazlar hakkında verilen hükümle görüşlerini kuvvetlendiriyorlar. Yanlışlıkla olduğunda ise, bu konuda zâten ittifâk etmişlerdir.

İmâm Ahmed'in ashâbı ve diğerleri ise şöyle demişlerdir : Kasden öldürme; keffâretlendirilmeyecek kadar büyüktür ve bunda keffâret yoktur. Yemîn-i gamûs da böyledir. Bu iki şekil ile kasden terkedilen namazlar arasını ayırmaya imkân yoktur. Onlar; kasden terkedilmiş bile olsa namazların kazâsının vâcib olduğu görüşündedirler.

Kasden öldürmede keffâretin vâcib olduğu görüşünde olanlar, İmâm Ahmed'in rivâyet ettiği şu hadîs-i şerîf'e dayanmaktadırlar : Bize Ârim İbn Fadl'ın... Vâsile İbn Eska'dan rivâyetine göre; o şöyle demiştir : Süleym oğullarından bir grup Hz. Peygamber (s.a.) e gelerek : Bizim bir arkadaşımız ateşi (cehenneme girmeyi) gerektiren bir iş işledi, demişlerdi. Allah Rasûlü şöyle buyurdular : Bir köle azâd etsin. Allah Teâlâ âzâd edilen kölenin her bir uzvu karşılığında onun bir uzvunu ateşten kurtarır.

İmâm Ahmed der ki : Bize İbrâhîm İbn İshâk'ın... Garîf ed-Deylemî'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Biz, Vâsile İbn Eska'a giderek; bize Allah Rasûlü (s.a.) nden duyduğun bir hadîs rivâyet et, dedik. Şöyle konuştu : Bizden cehennemlik olmasını gerektiren bir iş yapmış olan bir arkadaşımız hakkında Allah Rasûlü'ne gitmiştik. Bir köle âzâd ediniz. Allah Teâlâ o kölenin her bir uzvu mukâbilinde onun bir uzvunu ateşten âzâd eder, buyurdular.

Hadîsi Ebu Dâvûd ve Neseî de İbrâhîm İbn Ebu Able kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Ancak Ebu Dâvûd'un Garîf ed-Deylemî'den rivâyetindeki lafzına göre Garîf ed-Deylemî şöyle demiştir : Vâsile İbn el-Eska'a

vardık ve : Bize içinde fazlalık ve noksânlık olmayan bir hadîs rivâyet et, dedik. Kızarak : Sizden biri evinde mushaf asılı dururken Kur'an okur da eksiltip, fazlalaştırır mı? dedi. Allah Rasûlünden işittiğin bir hadîs istemiştik, dedik. O da şöyle dedi : Öldürmek sûretiyle kendisine ateşi vâcib kılmış olan bir arkadaşımız hakkında Allah Rasûlü (s.a.) ne gitmiştik. Şöyle buyurdular : Ondan (onun yerine) bir köle âzâd ediniz. Allah Teâlâ kölenin her bir uzvu mukâbilinde onun bir uzvunu ateşten âzâd eder.

İ Z Â H I

Kasıdlı ve hatâlı öldürme konusu; İslâm Cezâ hukûkunun en önemli konularıdır. Öldürme ve kısas üzerinde hassâsiyetle duran İslâm; beşerî hukûk sistemlerinin hiçbirinde rastlanmayan esâslar getirmiştir. Bu esâsları detaylı olarak etüd etmiş olan Abdülkâdir Ûdeh kasıdlı ve hatâlı öldürmenin ahkâmını şöyle açıklıyor :

Kasıdlı Öldürme Suçunun Hükümleri

İslâm hukukunda kasıdlı öldürme suçunun hükümleri üçtür :

a) Öldürülen kişi canlı bir insan olmalıdır.

b) Öldürme suçlunun kendi fiilinin netîcesi olmalıdır.

c) Suçlu öldürmeyi kasdetmelidir.

İslâm hukukunda kasıtlı öldürme suçlarının rüknü olarak kabul edilen bu esaslar, Mısır cezâ kanunu ve diğer beşerî hukuk sistemlerinin esâs olarak aldıkları rükünlerin aynıdır.

1 — Öldürülen Canlı Bir İnsan Olmalıdır

Bir canlıya yönelmiş bulunan öldürme suçu tabîatı itibârıyla canlı varlıklara tecâvüz anlamını taşır. Bunun için İslâm hukukçuları buna cana saldırı adını vermişlerdir. Binâenaleyh suçun gerçekleşmesi için saldırıya uğrayan kişinin insan olması gerekir, ayrıca öldürme suçunun işlendiği anda hayatta bulunması îcâbeder. Meselâ canlı bir hayvanı öldürmek üzere ateşli silahını boşaltan birisi, kasıdlı öldürme suçundan sorumlu olmaz. Ancak bir hayvanı telef etme suçundan sorumlu olur. Kezâ ölü bir insanın öldüğünü bilmeden öldürmek kasdıyla karnını yaran veya başını vücûdundan koparan kimse onun kâtili olarak kabul edilmez. Çünkü ölüm fiili, onun eyleminin netîcesinde ortaya çıkmamıştır. Ayrıca işlediği suç, canlının ölümünden sonra vukû' bulmuştu ki, canlının ölümünden sonra onu tekrâr öldürmek imkânı mevcût değildir. Veya bir başka ta'bîrle işlediği fiil mümkün olmadığından dolayı

bir kişi kasıdlı öldürme suçundan sorumlu tutulamaz. Ancak bir ölüye saygı göstermediği ve mahremiyetini çiğnediği için cezâlandırılır.

İslâm hukukunda ittifâkla kabul edilmektedir ki, ölüm fiili muhakkak ölüme sebeb olan bir fiil olsa, ancak hayatta kalabilmesi ve hayatını sürdürebilme imkânı da mevcût olsa meselâ karnını yarsa veya bağırsağını deşse ve ikinci kişi de boynunu koparsa bu vak'ada kâtil ikincisidir. Çünkü hayatı ortadan kaldıran veya hayat hükmünde olan durumu yokeden kişi ikincisidir. İslâm Hukukçuları bu hâdiseye delil olarak Hz. Ömer (r.a.) in bir vak'asını naklederler. Şöyle ki, Hz. Ömer (r.a.) yaralanınca yanına doktor girer ve ona süt içirir. Yavaş yavaş katılaşmaya başlar. Doktor onun ölmek üzere olduğunu anlar ve halka vasiyet et, der. Hz. Ömer de vasiyet eder ve hilâfetin şûrâ ehline kalması gerektiğini belirtir. Bunun üzerine ashâb-ı güzîn onun vasiyyetini icmâ' ile kabul ederler. Şu halde yaralanan kişinin hayatta kalma ihtimâli bulunduğu müddetçe onu ikincisi öldürmüş sayılır ve kâtil odur. Tıpkı iyileşmesi mümkün olmayan bir hastayı öldürmek gibi.

Fakat birinci suçlunun fiili, tecâvüze konu olan kişiyi hayat hükmünde olan durumdan çıkarmışsa, meselâ bağırsaklarını koparmış ve tamâmen dağıtmışsa ikinci şahıs ta gelip onu kesmişse bu noktada İslâm hukukçuları ihtilâf etmişlerdir. Bir grup, kâtilin birinci kişi olduğunu kabul etmektedir. Zîrâ birinci şahıs, maktûlü öldürecek bir hale getirmiştir. Binâenaleyh onun durumu artık mutlak mânâda ölünün durumu gibidir. Ancak bu duruma düşen kişinin konuşmaktan âciz, idrâkini yitirmiş seçme yeteneğini kaybetmiş olmasını şart koşmaktadırlar. Eğer muntazam bir sözle konuşmuşsa onun bu konuşmasını istemek gibi.

Diğer bir grup ise, kâtilin ikinci şahıs olduğunu kabul etmektedirler. Çünkü canı çıkmak üzere olan kişi, hayatta olmasa bile hayatta hükmündedir. Ruhunu teslîm etmediği sürece başkasına vâris olabilir. Vasiyet edecek kişi, ondan önce ölecek olursa ona vasiyet etmesi câizdir. Kezâ konuşabilecek güçte olur da müslüman olduğunu izhâr ederse, müslümanlığı kabul edilir ve müslüman olan vârislerinin mîrâsına hak kazanır. Şu halde o, ya canlıdır ya ölüdür. Bunun dışında bir başka değerlendirme sözkonusu olamaz. Rûhunu teslîm etmediğine göre ölü olduğu söylenemez. Öyleyse ne kadar yaralanmış olursa olsun, o kişi canlıdır. Binâenaleyh ona herhangi bir şey yapan kişi, yaptığı fiiliyle ölümünü çabuklaştırmıştır. Ve o kişi, kasıtlı kâtildir.

Anne karnındaki cenîn; hiçbir şekilde canlı insan olarak kabul edilemez. İslâm hukukunda cenîn için «bir bakımdan canlı bir bakımdan cansız» ta'bîri kullanılır. Binâenaleyh cenîni öldüren kişi, kasıdlı kâtil olarak kabul edilemez. Sadece özel bir türden katl suçunu işlemiş olarak

değerlendirilir ve ona husûsî bir cezâ verilir. Bu konudan ilerde sözedeceğiz. Mısır cezâ kanunu da bu husûsta İslâm hukukuna uymaktadır. Çünkü cezâ kanununa göre ana karnındaki bir cenîni öldürme için karârlaştırılmış bulunan cezâ uygulanmaz. Bunun yerine 260. maddede ve hâmile kadınların hamlini iskât başlıklı 2. ve 3. bentteki cezâlar uygulanır.

Tecâvüze uğrayanın (suça konu olanın) cinsiyetinin, dininin, renginin, yaşının, türünün, zayıflığının veya sağlıklı olmasının kasıdlı olarak öldürülmüş kabul edilmesi için hiçbir te's'îri yoktur. Binâenaleyh maktûlün yabancı veya suçlunun bağlı bulunduğu devletin vatandaşı olması arasında fark yoktur. Kezâ kâtilin dinine veya bir başka dine mensûb olması, mütedeyyin olup olmaması, siyah veya beyaz olması, Arap veya Arap olmayan bir kavimden olması, küçük veya büyük olması, erkek veya dişi olması, güçlü veya zayıf olması, hasta veya sağlam olması arasında hiçbir fark yoktur. Kezâ maktûl hasta ise, hastalığının basit veya öldürücü olması şifâyâb olmasının mümkün olup olmaması gibi husûsların hiçbir önemi yoktur. Binâenaleyh herhangi bir insanı —nasıl olursa olsun— öldüren kişi kasıdlı kâtil olarak kabul edilir. İsterse kâtil maktûlü dayanılmaz acılarından kurtarmak için öldürmüş olan bir doktor olsun. Netîcede bir insanı öldüren kişi, kasıdlı kâtildir.

Maktûlün cüssesinin mevcût olması, katl suçunun işlenmiş olarak kabul edilmesi için şart değildir. Katl vak'asının gerçekleştiğine dâir deliller bulunduğu sürece dâvânın açılabilmesi için maktulün vücûdunun ortada bulunması şartı yoktur.

Bu anlattığımız husûslarda İslâm hukukuyla Mısır cezâ hukuku arasında bir ayrılık mevcût değildir. Mısır cezâ kanunu, bu birinci rüknün mevcûdiyeti için saydıklarımızın dışında bir şart araştırmaz. Ancak İslâm hukuku, bu sayılanların dışında maktûlün ma'sûm olmasını yani kanının heder sayılmamış bulunmasını şart koşar.

İslâm hukukuna göre ma'sûmiyetin esâsı müslümanlık ve emândır. Emân sözünün muhtevâsı içerisine cizye, sözleşme, barış andlaşması gibi akidlerin hepsi girer. Buna göre müslüman, zimmî ve müslümanlarla sözleşmiş bulunan kimseler, barış andlaşması yapmış olanlar, İslâm devletinin topraklarına emân ahdiyle girmiş bulunanlar, —isterse İslâm devletine savaş açmış bulunan bir devletin vatandaşı olsun emân ahdine hâiz bulunduğu sürece— ma'sûm sayılır. Bir devletin toprakları içerisine girme izninin verilmesi, izin sona erinceye kadar emân ahdi sayılır. İşte bu saydıklarımızın tümü İslâm hukukuna göre ma'sûmdur. Yani malları ve kanları mübâh değildir. Herhangi bir kişi kasıdlı olarak bunları öldürecek olursa, kâtili kasıdlı öldürme suçundan sorumlu tutulur. İmâm Mâlik'in, Şafiî'nin ve Ahmed İbn Hanbel'in görüşü budur.

İmâm A'zam Ebu Hanîfe'ye göre ma'sûmiyetin esâsı İslâmiyet de-

ğildir. Ona göre kişi; bulunduğu yerine ma'sûmiyeti, İslâm'ın dokunulmazlığı ve emân ahdiyle ma'sûmdur. Binâenaleyh İslâm diyârında yaşayan kişiler dâr'ül-İslâm'da bulundukları sürece ma'sûmdurlar. Kaynağını Müslümanların kuvvet ve topluluğundan alan İslâm'ın dokunulmazlığına hâiz bulunanlar ma'sûmdurlar. Dâr'ül-Harb ahâlisi ise ma'sûm değildir. Çünkü onlar, İslâm devletine karşı muhârib durumundadırlar. Eğer dâr'ül-Harb'te bir müslüman varsa onun müslüman olması; müslüman kuvvetler içerisine dâhil olmamış bulunduğu için, ma'sûmiyyet kazandırmaz.

Ebu Hanîfe'nin görüşü ile diğer imâmların görüşü arasındaki fark şuradan gelmektedir : Ebu Hanîfe'ye göre; dâr'ül-Harb'teki bir müslümanın öldürülmesi cezâî müeyyide konusu olamaz. Çünkü o, ma'sûm değildir. Diğer imâmlara göre ise cezalandırılır. Çünkü o, müslüman olmakla ma'sûmiyet kazanmıştır. Kanı ve canı haram'dır. Ve dâr'ül-İslâm dışında yaşamasının hiçbir önemi yoktur.

Ma'sûmiyetin esâsı İslâm ve emân olduğuna göre bu hükmün dayandığı esâs ortadan kalkınca ma'sûmiyet de ortadan kalkar. Binâenaleyh müslüman irtidâd etmekle, müste'men veya muâhid emânının sona ermesiyle veya ahdini bozmakla kanları heder sayılır. İslâm devleti ile muhârebe halinde bulunan devletin vatandaşları için aslâ ma'sûmiyet sözkonusu değildir. İslâm devletiyle muhârib durumda olan devletin vatandaşlarına İslâm hukuku ıstılâhında harbî adı verilir. Harbinin aslında kanı hederdir. Ancak emân dileyip kendisine emân verilmesiyle muvakkat olarak —emân süresince— kanı ma'sûm olur. Ayrıca muhârib olan devletin vatandaşı; bağlı bulunduğu devlet İslâm devletiyle sözleşme yapıp muvakkat olarak harb hâletini ortadan kaldırınca veya zimmet akdi yapıp İslâm devletinin zimmeti altına girinci harbînin kanı ma'sûm sayılır. Şu halde ma'sûmiyet barış akdine veya zimmet sözleşmesine bağlıdır.

Emânın son bulması ve irtidâdla ma'sûmiyetin ortadan kalkması evli kişinin zinâsı, yol kesmek ve kasıdlı öldürmek gibi bazı suçların işlenmesiyle ma'sûmiyet ortadan kalkar. Bunlar sayıca bellidirler. Ebu Hanîfe'ye göre isyân suçunu işlemekle de ma'sûmiyet zâil olur. İsyân; devletin düzenine ve kanunlarına karşı çıkıp, düzeni yürüten ve kanunu tatbîk edenlere baş kaldırmaktır. İslâm hukukunda âsîlere, bâgîler adı verilir. Bu suçların her birisi üzerinde dururken, bu nokta üzerinde birer birer tafsîlâtlı bilgi vereceğiz.

Kişinin ma'sûmiyeti ortadan kalkınca kanı heder sayılan kişileri öldürenlere, âmme kuvvetlerinin görevini üstlenmek suçundan dolayı cezâ verilebilir. Yoksa kâtil olarak cezâ verilemez. Dört mezhebte de kuvvetli olan görüş budur.

Harbî : İslâm devletiyle savaş halinde bulunan bir devlete mensûb

olan kişidir. İcmâ-i Ümmet'le harbînin kanı heder sayılır. Binâenaleyh onu öldüren, kasıdlı kâtil olarak kabul edilemez. Sadece kendisini âmme kuvvetlerinin yerine koyarak onların yapması gereken bir fiili yaptığı için cezâ verilebilir.

Harbî, savaş alanında veya savaş alanı dışında nefs-i müdâfaa durumunda öldürülürse hiçbir şekilde cezâ vârid olmaz. İslâm hukukunun bu hükmü, beşeri hukukun hükümleriyle tamâmen uyuşmaktadır. Eğer harbî savaşta müslüman topraklarda yakalanır veya esîr edilirde yakalanan yahut esîr eden kişi veya bunların dışında bir başka şahıs tarafından öldürülürse, İslâm hukuku hükümlerince katleden kişi kâtil olarak kabul edilip muâheze olunmaz. Çünkü aslında harbînin kanı mübâhtır. Mübâh olması da harbî oluşundadır. Dolayısıyla onun yakalanması veya esîr edilmesi kendisine ma'sûmiyet kazandırmaz ve harbî sıfatını değiştirmez. Yakalandıktan veya esîr edildikten sonra da kanı mübâh olarak kalır. Binâenaleyh böyle bir kişiyi öldüren kimse, kanı mübâh olan birisini öldürmüştür ve kanı mübâh olan birisinin öldürülmesinden dolayı da mes'ûliyet terettüb etmez. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi kâtil olarak değil, âmme kuvvetlerinin görevini üstlenmiş olarak cezâlandırılabilir. İslâm hukukunun bu hükmü, beşerî hukukun hükmüne muhâliftir. Çünkü beşerî hukuk, her zaman katl fiilini kasıdlı öldürme olarak kabul eder ve böyle değerlendirerek cezâlandırır. Ancak pratikte vukûbulan, bu teorik şekilden farklıdır. Pratikte mahkemeler, suçlunun ve suça konu olan kişinin şartlarını değerlendirir ve suçluyu imkân nisbetinde hafîf bir cezâya çarptırırlar. Şu halde beşerî hukukun teorik olarak benimsediği fikir değil ama pratikte benimsediği tatbîkat İslâm hukukuyla bir noktada uyuşmaktadır. Sadece aradaki ihtilâf suça verilen hukukî şekil konusundadır. Beşerî hukuk, bu tür suçları katl olarak kabul eder. Beşerî hukuk hâkimlere, suçlunun ve suçun durumunu nazar-ı i'tibâra alarak cezâyı hafîfletme hakkı verir. Bunun gibi İslâm hukuku da devlet yöneticilerine bu tür katl fiillerine ta'zîr cezâsı verme veya vermeme yetkisi tanımıştır. Çünkü âmme kuvvetlerinin vazîfesine tecâvüz, ta'zîri gerektiren suçlardandır. Binâenaleyh devlet yöneticileri bu tür suçları isterlerse hafîf, isterlerse ağır cezâlarla cezâlandırabilirler.

Dinini değiştiren müslüman, mürted olur. Binâenaleyh gayr-i müslim dinini değiştirirse mürted sayılmaz. İslâm hukukuna göre mürtedin kanı hederdir. Binâenaleyh mürtedi bir kişi öldürürse kasıdlı öldürme suçundan sorumlu tutulamaz. İster tevbeye davet etmezden önce öldürmüş olsun, ister davet ettikten sonra. Çünkü mürted; mürted olduğu müddetçe ona yapılan hareketler heder olarak kabul edilir.

Aslında mürtedi öldürme yetkisi, âmme kuvvetlerine âittir. Eğer âmme kuvvetlerinin izni olmadan herhangi bir kişi, onu öldürürse yanlış

hareket etmiş olur ve âmme kuvvetlerinin görevini üstlenmiş olur. Bunun için de kendisine ta'zîr cezâsı verilir. Ancak katl fiilinden dolayı cezâlandırılamaz. Dört mezheb fukahâsının görüşü budur. Sadece Mâlikî mezhebinde muhâlif bir görüş vardır. Buna göre mürted, irtidâd etmekle ma'sûmiyetini kaybetmektedir. Ancak Mâlikî mezhebinde bu görüşe mensûb olanlar, mürtedi öldürene ta'zîr cezâsı verilmesini ve kan sahiblerine de devlet hazînesinden diyet ödenmesini gerekli görürler Onların delili şudur : Mürted öldürülmeden önce tevbeye davet olunur. İrtidâd ettikten sonra kâfir sayılacağından onu öldüren kişi, öldürülmesi yasak olan bir kâfiri öldürmüş olarak kabul edilir. Binâenaleyh ona devlet hazînesinden diyet ödenmesi îcâb eder. Zîrâ mürtedin malına vâris olan devlet hazînesidir. Onun için diyeti ödemesi gereken de devletin hazînesi olmalıdır. Bu görüşü benimseyenler, mürtedin irtidâd etmekle ma'sûmiyetinin yıkıldığını ancak kâfir olmakla ma'sûmiyet kesbettiğini kabul etmektedirler ki bu, açıkça tenâkuzdur. Çünkü onlara hemen şunlar söylenecektir : Mürted müslüman olduğu sürece ma'sûmiyet sahibidir. Kâfir olunca ma'sûmiyet zâil olur ve kâfir kişinin ma'sûmiyeti yoktur. Kâfire ma'sûmiyet kazandıran husûs, onun emân veya zimmet ahdiyle İslâm devletiyle sözleşme yapmış olmasıdır. Mürted ise, bunların hiçbirisinin içerisine dâhil olmaz. Binâenaleyh kâfir olduktan sonra ma'sûm saymak imkânı yoktur.

Beşerî hukuk, bu noktadan İslâm hukukundan ayrılır. Çünkü beşerî hukuk, din değiştirmeyi cezâlandırmaz. İslâm hukukuyla beşerî hukuk arasındaki bu ayrılığın esâsı; her iki sistemin dayandığı temellere racîdir. Beşerî hukuk, din dışı esâslara dayanır. Binâenaleyh o, kendi mantığı gereği olarak din değiştirmeyi cezâlandırmaz. İslâm hukuku ise, İslâm dinin esâslarına dayanır ve tabîatı îcâbı, üzerine dayandığı dini değiştiren kişiyi cezâlandırması îcâbeder. Mısır cezâ kanununda; alındığı beşerî hukuk sistemlerinin izlediği yolu izlemiş ve mürtede hiçbir cezâ vaz'etmemiştir. Cezâ kanununda bir hükmün bulunmaması irtidâdın mübâh olması ve cezâlandırılamayacağı anlamına gelmez. Çünkü irtidâd, İslâm hukuku hükümlerince ölüm cezâsıyla cezâlandırılması gereken bir suçtur. İslâm hukuku, müslüman olan halk arasında hâlen cârîdir. Birinci cildimizde beyân ettiğimiz gibi beşerî hukuk tarafından neshedilmesi veya lağvedilmesi imkânı yoktur. Binâenaleyh şu anda Mısır'da mürted birisini öldüren kişi, kâtil olarak değerlendirilemez. Çünkü o, şerîatın mübâh karşıladığı bir fiili işlemiş ve kendisine tanıdığı bir hakkı kullanmış olmaktadır.

Herhangi bir şahıs, Allah tarafından ölüm cezâsı verilmiş bulunan had suçlarından birisini işlerse kanı heder sayılır. Bu suçu işlediği andan itibâren ma'sûmiyeti ortadan kalkar. Çünkü suç mahalli, Allah'ın koyduğu hudûdtan bir haddir. Had ise, aslında suçun işlendiği anda tat-

bîki gereken bir cezâdır. Te'hîr veya umursamazlık kabul etmez. Ayrıca cezânın durdurulması ve affı ihtimâli mevcût değildir. Had cezâsını gerektiren bir suçu işlemiş bulunan kişinin ma'sûmiyeti; hakkında hüküm verildiği günden itibâren değil, suçu işlediği günden itibâren kalkar. Çünkü ma'sûmiyetin ortadan kalkmasının esâsı, suç işlemektir. Yoksa cezâ hükmünün verilmesi değildir. Binâenaleyh evli bir zânînin cezâsı, recm yani taşla öldürülmedir. Eğer bir kişi bu suçu işlerse, o suçu işlediği andan itibâren kanı heder sayılan kişiler safına girer. Binâenaleyh bir diğer kişi gelir onu öldürürse, öldürülmesi mübâh olan bir şahsı öldürmüş sayılır ve zînâ ettiğini kesin delillerle isbât imkânı bulunduğu müddetçe onu öldürene katl cezâsı verilemez. Ama zinâ ettiği isbât edilemezse, bu takdirde onu öldüren kişi kâtil olarak kabul edilir ve kasıdlı öldürme suçu için takarrur etmiş bulunan cezâya çarptırılır. Şâyet zinâ ettiği sâbit olursa öldüren kişi tümüyle cezâdan kurtulamaz. Çünkü o, bu takdîrde âmme kuvvetlerinin yapması gereken bir fiili kendi üstüne almış ve başkasının vazîfesine tecâvüz etmiş sayılır, âmme kuvvetlerinin görevini üstlenmekten cezâlandırılabilir.

Evli kimsenin zinâsı gibi, ölüm veya hem ölüm hem de asılma cezâsı verilen yol kesicilik suçunu işleyenlerin durumu da aynıdır. Böyle bir suçu işleyen kişi suçu işlediği andan itibâren ma'sûmiyetini yitirir ve kanı heder sayılır. Binâenaleyh onu öldüren kişi, öldürme suçundan değil âmme kuvvetlerinin görevini üstlenmek suçundan cezâlandırılır.

Had suçlarından; evli olup zinâ eden, dinden dönen ve yol kesen kişiye Allah tarafından takdîr olunan bir cezâ olarak, ölüm cezâsı verilir.. Bunların dışındaki suçlara ise ölüm cezâsı verilmez.

Kısas cezâsı olarak ölüm, Allah'ın koyduğu bir haddir. Ancak bu haddin tatbîk yetkisi ferdlere bırakılmıştır. Onun tatbîk hakkı Allah'a veya topluma âit değil ferdlere aittir. Bunun için biz; zinâ, irtidâd ve yol kesme gibi cezâsının tatbîk hakkı Allah'a veya topluma bırakılmış bulunan suçlarla, ferdlere bırakılmış olan kısas suçu arasında ayırım yaptık.

Kısası gerektiren öldürme suçunu işlemiş olan kişinin ma'sûmiyeti zâil olur ve suçu işlediği andan itibâren kanı heder sayılır. Ancak buradaki heder, nisbî bir hederdir. Kâtilin kanı sadece maktûlün sahiblerine âittir. Diğerlerine göre ma'sûmiyeti bakîdir. Binâenaleyh kan sahiblerinden birisi onu öldürürse, kasıdlı katl suçundan cezâlandırılamaz. Çünkü kan sahibleri İslâm hukukuna göre kâtilden kısas hakkını bizzât alabilirler. Tabiî kâtil fiili düşmanlıkla ve zulümle işlenmişse. Çünkü bu husûsta yüce Allah şöyle buyurmaktadır :

«Kim de zulmedilerek öldürülürse, Biz onun velîsi için bir yetki kılmışızdır.» Ama o kişiyi kan sahibi olmayan birisi öldürürse, öldüren kasıdlı öldürme suçundan olur. Çünkü birinci kâtil yani kısas uygula-

nacak kişi, ikinci kâtil için kanı ma'sûm olan bir kişidir. Ancak kan sahibleri için ma'sûmiyeti yoktur. Bu husûsta birinci cildde «hakların kullanılması ve vazîfenin îfâsı» konusundan sözederken etrâflıca ma'lûmât vermiştik.

Meşrû' yollara başvurmadan düzeni değiştirmek veya ihtilâle davet etmek, bu konuda kuvvet kullanmak isyândır. İsyâna davet edenlere İslâm hukukunda (bâğîler) âsîler adı verilir. Ayrıca kâim olan düzeni destekleyen gruba da ehl-i Adl adı verilir. Âsîlerin durumu, ihtilâf konusudur. Mâlik, Şafiî ve Ahmed İbn Hanbel âsîlerin ehl-i adl ile savaş halinde olmaları veya ehl-i adl'e saldırmaları veya ehli adl'in malına tecâvüz etmeleri hali dışında ma'sûm olduklarını kabul etmektedirler. Ebu Hanîfe ise, âsîlerin hiçbir şekilde ma'sûm olmadıklarını dolayısıyla kanlarının heder sayılacağını ve isyân etmekle ma'sûmiyetlerinin ortadan kalkacağını kabul etmektedir. Bu görüş uyarınca âsîyi öldüren kişi, kasıdlı öldürme cezâsıyla cezâlandırılmaz. Sadece âmme kuvvetlerinin görevini üstlenmek suçundan sorumlu tutulur. Harp halinde ise, İslâm hukukçularının ittifâkıyla öldüren kişi suçlu sayılmaz. İmam Mâlik, Şafiî ve Ahmed İbn Hanbel'e göre ise, âsîyi savaş veya nefs-i müdâfaa hali dışında öldüren kişi, kasıdlı kâtil olarak kabul edilir ve cezâlandırılır.

Hakkında katl cezâsı verilen herhangi bir suça ek olarak bir başka suç işlememekle cezâsı had veya kısas değilse ma'sûmiyet zâil olur. Çünkü had ve kısas suçlarının dışında suçu ve cezâyı affetme hakkı devlet yöneticilerine verilmiştir. Binâenaleyh onları anında öldürmek gereği yoktur. Şu halde kesin olarak ölüm cezâsı verilemeyen suçlar, ma'sûmiyeti ortadan kaldırmaz ve hakkında ölüm cezâsı verilse bile suçlunun kanı heder sayılmaz. Çünkü devlet yöneticisinin son anda cezâyı affetmesi mümkündür.

Bu noktada beşerî hukukla İslâm hukuku muvâfıktır. Beşerî hukuk; hakkında i'dâm hükmü verilse bile suçluyu ma'sûm kabul eder. Sadece beşerî hukukla İslâm hukuku birbirinden bu hükmün bütün suçlara ta'mîm edilmesi konusunda ayrılır. Ayrılığın esâsı şuna dayanmaktadır. İslâm hukukuna göre had ve kısas suçları; af kabul etmeyen ve cezânın te'hîrine müsâade etmeyen suçlar olarak kabul edilir. Bu ise, hakkında katl cezâsı verilmiş bulunan suçları işleyen kişilerin, suçu işledikleri andan itibâren kanlarının heder sayılmasını gerektirir. Çünkü onları, o anda cezalandırmak vâcib ve kesindir. Beşerî hukuk ise, bütün suçlarda affı kabul eder. Binâenaleyh cezânın anında verilmesi gereği kalmaz. Aynı durum İslâm hukukunda haddi ve kısası gerektiren suçların dışında kalan fiiller için de variddir. Beşerî hukuk mantığı, hakkında i'dâm hükmü çıktıktan sonra bile suçluyu ma'sûm saymayı gerektirir. Çünkü suçlunun her zaman affı mümkündür.

Suçlunun ma'sûmiyet ânının bilinmesinin büyük önemi vardır. Çünkü suçlunun mes'ûliyetinin ta'yîni tecâvüze uğrayanın halinin bilinmesine bağlıdır. Eğer tecâvüze uğrayan kişi kanı ma's'ûm olan birisi ise, suçlu, onun katlinden sorumludur. Eğer ma'sûm değil de kanı heder sayılan birisiyse sorumluluğu yoktur.

Ma'sûmiyet vaktinin ta'yîni konusunda ihtilâf vardır. Ebu Hanîfe ma'sûmiyet vaktinin, fiilin işlendiği vakit olduğunu kabul eder. Suça konu olan kişi, suçu işlendiği anda ma'sûm ise suçlu fiilinden sorumludur, aksi takdîrde sorumlu değildir. Meselâ bir kişi, müslüman olan birisini öldürmek kasdıyla yaralasa yaralı bilâhere irtidâd eder ve ölürse yaralayan kişi öldürme suçundan sorumlu tutulmaz. Sadece ma'sûm bir kişiyi yaralama suçundan sorumlu olur. Ebu Hanîfe'nin delili şudur : Suçlunun fiiliyle değil katl fiilinin meydana gelmesiyle katlden sorumlu olması gerekmektedir. Suçlunun fiilinin katl olarak kabul edilmesi ancak maktûlün ölmesiyle mümkün olabilir. Maktûlün hayatını kaybetmesi ma'sûm olmadığı bir anda vukûbulmuştur. Binâenaleyh o anda öldürmek, kanı heder olan birisini öldürmek demektir.

İmâm Ebu Yûsuf ve Muhammed ise ma'sûmiyet anının hem fiilin işlendiği hem de ölümün vukûbulduğu an olması gerektiği görüşündedir. Onlara göre fiilin kâtil ve maktûl ile alakası vardır. Çünkü kâtilin fiilinin te'sîri maktûlün hayatını kaybetmesiyle belirmektedir. Binâenaleyh ma'sûmiyetin her iki vakitte toplanmış olduğunu kabul etmek gerekir. Aslında Ebu Hanîfe'nin delilini kabul edecek olursak onunla diğer iki imâmın görüşü arasında hiçbir fark yoktur. Çünkü Ebu Hanîfe delilinde ölüm vaktine dayanmakta ve suçlunun mes'ûliyetini reddetmektedir. Çünkü suçlunun fiilinin ölüm haline dönüştüğü yani tecâvüze uğrayanın öldüğü vakitte maktûl ma'sûm değildir. Bu görüşüyle Ebu Hanîfe, fiilin ve ölümün vaktini birlikte nazar-ı itibâre almaktadır ki, Ebu Yûsuf ve Muhammed'in dediği de bundan farklı değildir. İmâm Züfer ise ma'sûmiyet vaktinin ölüm vakti olduğunu kabul eder.

İmâm A'zam Ebu Hanîfe ile Ebu Yûsuf ve Muhammed (kurşun veya ok) atmadaki ma'sûmiyet vaktinin ta'yîninde farklı görüşlere sahibtirler. Ebu Hanîfe'ye göre ma'sûmiyet vakti, isâbet vakti değil atma vaktidir. Ebu Yûsuf ve Muhammed'e göre ise ma'sûmiyet vakti, atma vakti değil isâbet vaktidir. Ebu Hanîfe'nin delili şudur : Suçlunun sorumluluğu işlediği fiile terettüb eder. Onun fiili atmaktır. Atmanın ötesindeki netîceler onun kudreti tahtinde değildir. Eğer tecâvüze uğrayan kişi, atma anında ma'sûm ise suçlu kâtil olur. İmâm Ebu Yûsuf ve Muhammed'in delili ise şudur : Asıl itibâr edilecek vakit, tecâvüze uğrayanın helâk olduğu vakittir ki, atılan şeyin isâbet anıdır.

Eğer telef olma fiili ma'sûm bir mahalde vukûbulmuşsa suçlu cezâyı haketmiştir. Eğer telef olma anında suça konu olan mahal ma'sûm değilse cezâ yoktur. Buna göre bir kişi bir başkasına kurşun sıksa, kurşun sıkılan kişi kurşunun sıkılmasından sonra ve isâbet almazdan önce irtidâd etse Ebu Hanîfe'ye göre sorumludur. Çünkü kurşunun sıkıldığı anda maktûl ma'sûmdur. İmâm Yûsuf ve Muhammed'e göre sorumlu değildir. Çünkü kurşunun isâbet ettiği anda ma'sûm değildir.

Şafiî, Hanbelî ve Mâlikîler ise ma'sûmiyet vaktinin, fiilin ve ölümün vukûbulduğu vakitler olduğu görüşündedirler. Ancak her üç mezhebin fakîhleri de atma anındaki, ma'sûmiyet vaktinin ta'yîni konusunda ihtilâflıdırlar. Bazıları atma anını ma'sûmiyet vakti olarak kabul ederken, diğer bir kısmı da vurma anını ma'sûmiyet vakti olarak kabul etmektedirler.

Şâfiî mezhebi fakîhleri tecâvüze uğrayanın ma'sûm veya heder olması halinin değişmesini şöyle bir kâideye bağlayarak açıklamışlardır :

Başlangıçta tazmin edilemeyen her yaralama, netîcede halin değişmesiyle tazmîn olunur duruma gelemez. Her iki halde de tazmîn olunur durumda bulunan yaralama, netîcedeki tazmîn olunan duruma göre değerlendirilir. Buna göre bir kişi harbî veya mürted olan birisini yaralasa harbî veya mürted bilâhere müslüman olur ve müslüman olduktan sonra o yaralamadan dolayı ölürse yaralayana mes'ûliyet yoktur. Çünkü yaralama, tazmîn olunmayan bir anda vakûbulmuştur. Yani heder olarak kabul edilmiştir. Heder olarak kabul edilene vukûbulan fiilden dolayı cezâ yoktur. Eğer bir müslüman, müslüman iken yaralanır, yaralandıktan sonra irtidâd eder ve bu yaradan ölürse; suçlu, ancak yaralamadan sorumludur. Ölümü ise hederdir. Çünkü fiil, irtidâddan sonra ölüm haline inkılâb etmiştir. Mürtedin öldürülmesi ise cezâyı gerektirmez. Eğer irtidâd ettikten sonra kişi; bu durumda öldürmüş olsaydı yine öldürmekten sorumlu olmazdı. Bazı fakîhlere göre yaralanan ölümden sorumlu olmadığına göre yaralamadan da sorumlu olmaması gerekir.

2 — Öldürücü fiil, suçludan sâdır olmalıdır.

Suçun ikinci rüknünün tahakkuk edebilmesi için katl olayının suçlunun fiilinin netîcesinde meydana gelmesi ve fiilin öldürücü olması şarttır. Eğer katl olayı suçluya nisbet edilmesi mümkün olmayan bir fiilin netîcesi ise, yahut ta suçlunun fiili öldürücü bir fiil değilse suçluyu kâtil olarak kabul etmek mümkün olmaz.

Bir fiilin katl olarak kabul edilebilmesi için muayyen bir nev'i bulunması şart değildir. Fiil vurma olabilir. Yaralama olabilir, kesme ola-

bilir, yakma olabilir, boğma olabilir, zehirleme olabilir ve daha buna benzer fiiller olabilir. Öldürücü fiil suçludan bir defa da, uzun veya kısa süreler içerisinde tedâvî ederek zuhûr etmiş olabilir.

Örf gereğince her âletin kullanıldığı bir yer vardır. Öldürücü fiillerde her fiilin meydana gelmesini sağlayan bir âlet veya vâsıta bulunur. Öldürücü fiilin bu âlet ve vâsıta olmaksızın sudûru mümkün değildir. Öldürücü vâsıta ve âletler kuvvet ve zaaf bakımından olduğu gibi kullanılışı, vücûda etkisi ve vücûdun onunla etkilenmesi bakımından da farklı şekillerde olabilir. Bunun için İslâm hukukçularının ekseriyeti öldürücü vâsıta ve aletlerin değişikliğine ve te'sîrlerine göre farklılık arzetmesinden dolayı hüküm ve şartlarını da farklı şekillerde sıralamışlardır. Şimdi bu husûsta İslâm hukukçuları arasındaki değişik görüşleri açıklamaya çalışalım.

İmâm Mâlik, öldürücü fiilde veya öldürme âletinde özel şartlar aramaz. Ona göre : İnsanın tokat, tekme, silah, taş, sopa veya diğer şeylerle kasıdlı olarak vurduğu darbe sonucunda meydana gelen ölüm darbeye uğrayan kişi öldüğü takdirde kasıdlı ölüm sayılır. İnsan bazı şeyleri yapmayı kasdeder ama öldürme kasdı gütmez. Meselâ iki kişi güreşir, biri diğerini yıkar veya iki kişi taş atar yahutta eğlence kasdıyla birisi diğerinin ayağına çelme takar, o da düşer ve ölür. İşte bu gibi hallerin hepsi de hatâlı öldürmedir. Buna öldürme denemez. Çünkü suçlu fiili kasdetmektedir ama öldürmek için değil oyun maksadı ile. Şâyet öldürmek kasdıyla yapar, kızgınlıkla karşısındakine yaklaşır ve öldürürse, yahut ayağına çelme takar düşürür ve adam öldürürse hatâlı öldürme değil kasıdlı öldürme olur.

Mâlikî mezhebinin meşhûr kitâbı El-Müdevvene'nin ifâdesi böyle. Buradan anlaşılıyor ki, öldürücü fiil veya vâsıtada Mâlikîlere göre özel şartlar tekme veya tokat genellikle öldürücü nitelikte değildir. Tekmeyi veya tokatı yiyen kişi öldüğü takdîrde umûmiyetle kasıdlı öldürme olarak değerlendirilmez. Sopayla, veya çelme takarak yahut güreşerek veya taş atarak ölüm halleri de böyledir. Bütün bu hallerde ölümün, kasıdlı ölüm olarak kabul edilebilmesi için suçlunun fiilini öldürme kasdıyla olmasa bile düşmanlık kasdıyla işlemiş olması şarttır. Aksi takdîrde kasıdlı ölüm olarak değerlendirilemez.

Bazı Mâlikî fakîhler buna rağmen kasıdlı öldürmeyi şöyle ta'rîf etmektedirler : Nev'i ne olursa olsun genellikle öldürücü olan bir âletle veya sıkma ve boğma gibi öldürücü yollarla nefsin telef edilmesidir. Bu ta'rîften anlaşılıyor ki, bazı Mâlikî fakîhleri öldürücü âletin umûmiyetle öldürücü nitelikte olmasını gerekli görmektedirler.

Diğer bir kısım Mâlikî fakîhler ise, öldürme âleti ister genellikle öldürücü olan —kılıç gibi— bir âlet olsun veya öldürücü olmayan —sopa gibi— bir âlet olsun ölüm kasıdlı olarak vukûbulduğu takdîrde

fiili kasıdlı öldürme olarak kabul etmektedirler. Kasıdlı öldürme fiilini değerlendirirken şart koştukları şey; fiilin sadece uslandırma veya oyun ve eğlence kasdıyla vukûbulmuş olmamasıdır. Bu görüş; İmâm Mâlik'in katli kasıdlı ve hatâlı olmak üzere ikiye ayırıp, bunun dışında bir ayırım kabul etmeyen görüşüyle tamâmen uyuşmaktadır. İmâm Mâlik'e göre, (öldürücü) fiil ya kasıdlıdır veya hatâlıdır. Bunun dışında üçüncü bir şık yoktur. Genellikle öldürücü olmayan bir âletle —sopa gibi— meydana gelen öldürme fiilini, suçlunun öldürme kasdı ve fiili ortada iken hatâlı öldürme olarak değerlendirmek imkânı bulunamaz.

İmâm Şafiî ve Ahmed İbn Hanbel, katl olayının genellikle öldürücü bir vâsıta ile vukûbulmasını şart koşarlar. Onlara göre isterse öldürücü olan âlet sopa ve taş gibi ezici yanları bulunmasın, öldürücü olarak kabul edilen bir âletle vukûbulan ölüm kasıdlı öldürmedir. Eğer öldürücü âlet, genellikle ölüme sebeb olmayacak bir âletse; bu takdîrde katl, kasıdlı öldürme değil kasda benzer öldürmedir. Onlara göre katl aletleri üç türlüdür :

a) Tabîatı itibârıyla hep öldürücü olan katl aletleri... Kılıç, bıçak, ok, zehirli iğne, tabanca, tüfek, çöp ve demir sopa gibi...

b) Tabîatı itibâriyla çoğu kerre öldürücü olan ammâ hep öldürücü olarak kabul edilmeyen aletler : Kırbaç, küçük sopa gibi...

c) Tabîatı itibârıyla çok az kerre öldürücü olan âletler : Tekme, tokat ve zehirleyici olmayan iğne gibi...

Tabîatı itibârıyla çoğu kere veya ender olarak öldürücü olan bir âlet, bazı hallerde büyük bir ihtimâlle ölüme sebeb olabilir.

Tecâvüze uğrayanın hastalıklı olması, küçüklüğü veya öldürücü bir noktasına isâbet ettirmek gibi... Bir âletin çoğunlukla öldürücü olup olmadığını bilmek için diğer şartları nazar-ı i'tibâra almadan sadece âletin kendisine bakmamız yetmez. Bilakis hem öldürücü âleti nazar-ı i'tibâra almalı hem de fiilin işleniş şeklini ve şartlarını, öldürülenin halini ve fiilin öldürülenin bedenindeki yerini ve te'sîrini araştırmamız îcâbeder.

Bu unsurlardan birisini veya tümünü hesâba katınca âlet genellikle öldürücü nitelikte ise, fiil kasıdlı öldürmedir. Bu unsurlardan bir kısmını veya tümünü nazar-ı i'tibâra almakla beraber âlet, öldürücü âlet değilse fiil kasda benzer öldürmedir. Meselâ kırbaçla, küçük sopayla vurmalar genellikle öldürücü olmaz. Pek çok kerre öldürür ise de umûmiyetle öldürücü nitelikte değildir. Ama şiddetli sıcaklıkta veya şiddetli soğuklukta sopa veya kırbaçla dövmek, küçük çocukları, yaşlıları hastaları ve güçsüzleri gerek küçük sopa ile gerekse kırbaçla dövmek, öldürücü bir noktaya vurmak, umûmiyetle öldürücü netîceler doğurur. Öldürücü bir yere vurmamakla beraber vu-

rulur vurulmaz ölüme sebeb olan veya ölümle netîcelenecek acı ve elemlere neden olan ve izler bırakan vurmalar da böyledir. Öldürme vâsıtası ender olarak öldürücü nitelikteyse —zehirli olmayan iğne gibi— ve öldürücü noktaların dışında aşırı derecede şırınga edilmişse veya boğaz, mesâne ve diğer hassâs noktalar gibi öldürücü yerlere vurulmuşsa, yahut iğnenin vurulması o anda ölüme sebeb olmuşsa, bu gibi hallerde de öldürücü olmayan vâsıta, öldürücü olarak kabul edilir. Anında ölüm hali ihtilâflıdır. Bazıları bunu kasıdlı öldürme olarak kabul ederken, bazıları kasda benzer öldürme olarak kabul etmektedirler. Zîrâ, farazî olarak âlet öldürücü bir noktaya isâbet etmediği sürece umûmiyetle öldürücü olarak kabul edilmez. Fiilin şartları, şekli veya ölenin durumu, fiili umûmiyetle öldürücü olarak kabul edilmez. Fiilin şartları şekli veya ölenin durumu, fiili umûmiyetle öldürücü niteliğe sokmak için yeterli sebebler değildir. Kezâ ölümle neticelenen yara ve bereler bırakmak, acı ve elemler vermek de aynı şekildedir.

İmâm A'zam Ebu Hanîfe Şafiî ve Ahmed İbn Hanbel'in öldürücü âlette koştukları şartlardan daha çok şartlar koşar. İmâm A'zam da Şafiî ve Ahmed İbn Hanbel gibi öldürücü âletin çoğunlukla öldürücü nitelikte olmasını, onlardan ayrı olarak öldürücü âletin ölüm için hazırlanmasını şart koşar. Ona göre birinci şart, ikinciyi geçersiz hale getiremez. İmâm A'zam'a göre ister demirden, ister bakırdan, ister tahtadan, ister bunların dışında kılıç bıçak, ok, ibre ve benzeri âletler olsun, ister bu âletlerin gördüğü yaralama vurma ve ezme işini gören ateş, cam parçası, mızrak ve benzeri türlerden olsun, insan vücudunda iz bırakan yaralayıcı veya delici her alet öldürücüdür. İmâm A'zam Ebu Hanîfe'den nakledilen bir diğer rivâyete göre; yaralayıcı veya delici olmasa da demirden sopa, terâzi mili, baltanın arka kısmındaki kurşun, bakır ve benzeri madenlerden olan aletler de öldürme için hazırlanmış âlet ta'rîfi içine girer.

Bir rivâyete göre öldürücü âletin, ister yaralasın ister yaralamasın, demirden veya demir hükmünde olan madenlerden olması gerekir. Bir önceki rivâyete göre ise, ister demirden olsun, ister demirden başka şeylerden olsun yaralayıcı veya delici olması gerektir. İmâm A'zam Ebu Hanîfe'den kuvvetle rivâyet edilen görüş budur.

Öldürücü âlet umûmiyetle öldürücü nitelikte bulunur ve öldürme için hazırlanmış olursa —kılıç veya tabanca gibi— fiil İmâm A'zam Ebu Hanîfe'ye göre kasıdlı öldürmedir. Eğer âlet genellikle öldürücü olmakla beraber yaralayıcı veya delici değilse, o zaman fiil kasda benzer öldürmedir. Şâyet alet kırıcı ve incitici bir aletse —büyük taş ve odun gibi— yine fiil kasda benzer öldürmedir. İmâm A'zam Ebu Hanîfe'ye göre; vuranın niyeti öldürme olsa bile aşağıda sayacağımız öl-

dürme şekilleri, kasıdlı öldürme olarak kabul edilmez. Sadece kasda benzer öldürme olarak kabul edilebilir :

a) Suçlu, küçük bir sopa veya taşla yahut tekme ile genellikle öldürücü olmayacak şekilde öldürmeyi kasdeder de darbeleri ardarda devâm etmezse, vukûbulan ölüm kasda benzer öldürmedir. Çünkü burada öldürücü âlet değildir. Ayrıca öldürme için de hazırlanmamıştır. İmâm Mâlik'e göre ise bu tür öldürme kasıdlı öldürmedir. İmâm Mâlik ayrı bir şart ta gözetmez. İmâm Şafiî ve Ahmed İbn Hanbel'e göre ise öldürme fiilinin şekli, şartı, öldürülenin hali, isâbet eden nokta ve öldürücü âletin ölenin cisminde bıraktığı izler, âleti genellikte öldürücü niteliğe girdirecek şekilde ise, bu tür öldürme kasıdlı öldürme olarak kabul edilir.

b) Suçlu, genellikle öldürücü olmayan bir âletle öldürmeyi kasdetse ve tecâvüze uğrayan kişi ölünceye kadar darbelerini ardarda devâm ettirse, bu öldürme tarzı da Ebu Hanîfe'ye göre kasıdlı öldürme olarak kabul edilmez. Çünkü suçlunun kullandığı âlet, genellikle öldürücü nitelikte ve öldürme kasdıyla hazırlanmış değildir. İmâm Mâlik, Şafiî ve Ahmed İbn Hanbel'e göre ise bu tür öldürme kasıdlı öldürmedir. İmâm Mâlik'e göre fiil, sırf düşmanlık kasdıyla işlendiği için kasıdlı ölüm olarak kabul edilir. İmâm Şafiî ve Ahmed İbn Hanbel'e göre ise; fiil, ölenin ölümüne kadar ardarda devâm ettiği ve kullanılan âlet genellikle öldürücü olduğu için bu şekildeki öldürme fiili kasıdlı öldürmedir. Onlara göre daha önce de belirttiğimiz gibi âletin çoğunlukla öldürücü nitelikte olması fiilin kasıdlı öldürme olması için yeterlidir.

c) Suçlu genellikle öldürücü nitelikte olan ağır bir âletle öldürmeyi kasdetse, meselâ yaralayıcı ve delici olmayan kasarcıların tokmağı veya büyük taş yahut ta büyük copla öldürmek isterse, Ebu Hnîfe'ye göre bu da kasıdlı ölüm olarak kabul edilemez. Çünkü öldürücü âlet her ne kadar umûmiyetle öldürücü nitelikte ise de, öldürme için hazırlanmamıştır. Binâenaleyh fiil kasıdlı öldürme olarak kabul edilemez.

İmâm Mâlik, Şafiî ve Ahmed İbn Hanbel ise, bu tür öldürmeyi kasıdlı öldürme olarak kabul ederler. Hanefî mezhebine mensûb fakîhlerden Ebu Yûsuf ve İmâm Muhammed de İmâm Mâlik, Şafiî ve Ahmed İbn Hanbel'in görüşünü benimseyerek Ebu Hanîfe'ye muhâlefet etmekte ve bu tür öldürmeyi kasıdlı öldürme olarak kabul etmektedirler. Hanefî mezhebinde kuvvetli olan görüş de bu iki imâmın görüşüdür.

İmâm Ebu Yûsuf ve Muhammed'in diğer üç mezheb imâmına uymaları onlardan birisinin görüşünü benimseyip de Ebu Hanîfe'nin görüşünü reddetmeleri manasına gelmez. İmâm Muhammed ile Ebu Yûsuf diğer üç mezheb imâmıyla Ebu Hanîfe'nin kâidesine bağlı ola-

rak muvâfakât etmişlerdir. Şöyle ki, İmâm A'zam Ebu Hanîfe'ye göre öldürücü âlet, umûmiyetle öldürücü nitelikte olmalı ve öldürme için hazırlanmalıdır. İmâm Ebu Yûsuf ve Muhammed'in görüşü işte İmâm A'zam'ın bu temel kâidesine uymaktadır. Şöyle ki; onlar, ağır öldürücü vâsıtaları öldürme fiili için hazırlanmış bir âlet olarak değerlendirmektedirler. Çünkü bu tür vâsıtalar, umûmiyetle öldürme için kullanılır ki, bu kullanış onların öldürücü âlet niteliğini kazanmalarına sebeb olmuştur. Bu hal, o âletlerle vukûbulan öldürmelerin Ebu Hanîfe'nin kâidesine göre kasıdlı öldürme olarak kabulünü gerektirir. Görülüyor ki, İmâm Muhammed ve Ebu Yûsuf'un İmâm A'zam'a muhâlefet ederek diğer üç imâmla birleşmeleri, temelde üç mezheb imâmının görüşlerini kabul etmekten doğmamakta, öldürme için kullanılan âletin değerlendirilmesinden doğmaktadır. Yani yine kendi imâmlarının kâidesine riâyet ederek ona karşı çıkmaktadırlar.

İmâm Mâlik'le diğer üç mezheb imâmı arasındaki ihtilâfın esâsı, İmâm Mâlik'in kasda benzer öldürmeyi kabul etmemesine dayanır. Ona göre Allahın kitâbında sadece kasıdlı ve hatâlı öldürme hükümleri vardır. Bunun dışında üçüncü bir hüküm yoktur. Üçüncü bir hükmün varlığını söyleyenler nassın üstünde birşey söylemektedirler. Çünkü Kur'an-ı Kerîm'de kasıdlı ve hatâlı öldürmeye dâir nass vardır, bunun ötesinde hiçbir nass yoktur. Nitekim Nisâ sûresinde şöyle buyurulmaktadır :

«Bir mü'min'in, diğer mü'min'i hatâ dışında öldürmesi olur şey değildir. Bir mü'min'i yanlışlıkla öldürenin, bir mü'min köleyi âzâd etmesi ve öldürülenin âilesi bağışlamadıkça ona teslîm edilmiş bir diyet ödemesi gerekir. Öldürülen mü'min; düşmanınız olan bir topluluktan ise, mü'min bir köle âzâd etmek gerekir. Şâyet sizin ile kendileri arasında andlaşma bulunan bir topluluktan ise âilesine verilecek bir diyet ve mü'min bir köle âzâd etmek gerekir. Bunları bulamayan kimsenin, Allah tarafından tevbesinin kabulü için iki ay ardarda oruç tutması gerekir. Allah Alîm, Hakîm olandır.»

«Herkim bir mü'mini kasden öldürürse onun cezâsı içinde ebedî kalmak üzere cehennemdir. Allah ona gazâb etmiş, la'net etmiş ve onun için büyük bir azâb hazırlamıştır.»

İmâm Mâlik'e göre, kasıdlı öldürme; düşmanlık kasdıyla işlenen —hangi tür öldürücü âlet kullanırsa kullansın— ve ölümle netîcelenmiş olan her fiildir. Eğer fiil; oyun, eğlence yahut da te'dîb kasdıyla işlenirse fiil, oyun, eğlence ve te'dîb kâidelerinin dışına çıkmadığı ve oyun, eğlence ve tedîb için hazırlanan âletlerle icrâ olunduğu takdîrde hatâlı öldürme olarak kabul edilir. Ama bunun dışına çıkarsa kasıdlı öldürmedir.

Öldürmeyi, kasıdlı ve hatâlı olarak ikiye ayırmanın tabiî netîce-

si olarak; suçlunun, fiili düşmanlık kasdıyla yapmış olmasını dikkate alıp bunun ötesinde öldürme için kullanılan âleti dikkate almamak gerekir. Zîrâ öldürücü âlette bazı şartların aranması, (genellikle öldürücü olmak, öldürme için hazırlanmış bulunmak gibi) küçük sopa ve kırbaç gibi genellikle öldürücü olmayan âletle meydana gelen kasıdlı fiillerin hepsinin (ardarda da olsa) hatâlı olarak kabul edilmesini gerektirir. Kezâ öldürme için hazırlanmamış olan âletlerle meydana gelen kasıdlı fiillerin de —bir insanı duvardan düşürmek, yardan atmak veya büyük bir sopa ile dövmek gibi— hatâlı öldürme olarak kabul edilmesi îcâbeder. Ki böyle bir görüş serdeden olmamıştır. Şu halde öldürmeyi kasıdlı ve hatâlı olarak ikiye taksîm etmenin tabiî netîcesi olarak İmâm Mâlik, öldürücü âlette herhangi bir şart aramamak zorunda kalmıştır. Âlet ister genellikle öldürücü olsun, ister çoğunlukla veya ender olarak öldürücü olsun, fiil düşmanlık kasdıyla ve kasden işlendiği takdîrde kasıdlı öldürmedir. Hattâ bu ikili taksîm, öldürme kasdının bile şart koşulmamasını gerektirmektedir. Çünkü öldürme kasdının şart koşulması, çoğu kerre kasıdlı öldürme hallerini hatâlı öldürme haline çevirir ki, aslında durum hiç de böyle değildir.

Diğer mezheb imâmları ise öldürmeyi kasıdlı, kasda benzer ve hatâlı öldürme olarak üçe ayırırlar. Onların kasda benzer öldürme konusunda dayandıkları delilleri Rasûlullah (s.a.) ın yukarda bahsettiğimiz hadîs-i şerîf'leridir. Bu taksîmin tabiî netîcesi olarak kasıdlı öldürmeyle kasda benzer öldürme arasındaki fiillerin nev'inin tefrîki gerekir. Üç mezheb imâmı bu iki tür arasındaki tefrîkte, ayırıcı bir özelliğe sahib bulunan unsuru dikkate almışlardır ki, o da öldürme kasdıdır. Binâenaleyh suçlu, öldürmeyi kasdederse fiil kasıdlı öldürmedir. Kasdetmezse kasda benzer öldürmedir. Ancak üç mezheb imâmı da suçlunun öldürme kasdının anlaşılmasının kendini alâkadâr eden bir husûs olduğunu, suçlunun niyetine bağlı bulunduğunu ve onun dışında birisinin bunu anlamasının çok zor olduğunu görmüşler, haricî bir delil bulunmadan bu durumun dâimâ su götürür olduğunu müşâhede etmişler, haricî bir delil ile ancak şüphenin ortadan kalkacağını görmüşler ve bu yüzden de suçlunun öldürme kasdının bulunup bulunmamasının sübûtu için sadece niyetini yeterli görmemişler, bunun yanısıra kullandığı âletin ve vâsıtanın mâhiyetini araştırmayı şart koşmuşlardır. Suçlunun kullandığı âlet niyetini ve suç kasdını ortaya koyan bir unsur, niyetini açıklayan haricî bir delildir. İşte bu delili belirlemek isteyince, üç mezheb arasındaki ihtilâf ortaya çıkmıştır. İmâm Şafiî ve Ahmed ibn Hanbel'e göre öldürme kasdının delili, genellikle öldürücü nitelikte olan bir âlet ve vâsıtanın kullanılmasıdır. İmâm A'zam Ebu Hanîfe'ye göre, öldürme kasdının dışa yansıyan de-

lili, genellikle öldürücü olan bir vâsıta ve âletin kullanılması ve ayrıca bu vâsıta ve âletin öldürme için hazırlanmış olmasıdır.

Yukarıdanberi yaptığımız açıklamalardan öldürme kasdının iki şekilde tesbît olunacağını belirtebiliriz.

a) Suçun işlenmesinde kullanılan âlet yoluyla

b) İtiraf ve şâhidlerin şehâdeti gibi normal delillerle.

Ne var ki, birinci yolla öldürme kasdı sâbit olmadan hiçbir şekilde kasdın sâbit olduğunu değerlendirmek mümkün değildir. Zîrâ ikinci yolla gelen bütün isbât şekilleri meşkuk olarak kabul edilir. Ancak öldürmede kullanılan vâsıta ve âlet yoluyla kasdın sübûtü kesinlik kazanırsa şüphe zâil olur. Öldürücü bir âlet kullanılmasıyla öldürme kasdının var kabul edilmesi, reddi mümkün olmayan bir delil ve kesin bir karîne değildir elbette. Suçlu, öldürücü âleti öldürme kasdıyla kullanmadığını isbât edebilir. Eğer savunmasında bunu isbât ederse, kasıdlı öldürmenin varlığı ortadan kalkar ve fiil kasda benzer öldürme olarak kabul edilir.

İmâm Şafiî ve Ahmed ibn Hanbel ile İmâm A'zam Ebu Hanîfe arasındaki ihtilâfın esâsı, kasıdlı katli ta'yîn konusundaki farklı görüşlerine istinâd eder. İmâm A'zam Ebu Hanîfe kasıdlı öldürme suçlarında kasdın sonuna kadar mevcûdiyetini gerektirdiğini öne sürmektedir. Böylece kasıdlı katl olduğu hiç şüpheye mahal kalmadan açıkça ortaya çıkmış olur. Çünkü Allahın Rasûlü : Katlin karşılığı kısastır, buyurmuştur. Kısas şartı her türlü kayıttan mutlak olarak vârid olur. Mutlak kasıd ise, her bakımdan tamâmen mevcût olan kasıttır veya hiçbir şüphenin bulunmadığı kasıttır. Ortada kasdın mevcûdiyetine dâir bir şüphe varsa, kasdın bütünüyle vâki' olduğu kabul edilemez. Zîrâ kasıdla kasda benzer hal arasındaki fark, sadece öldürme kasdıdır. Öyleyse kasdın ortaya çıkabilmesi için ortada şüphenin bulunmaması gerekir. Şüphe ise ancak, öldürmenin umûmiyetle öldürücü ve öldürme için hazırlanmış bir âletle vukûbulması halinde vârid olamaz. Çünkü öldürme için hazırlanmış ve umûmiyetle öldürücü olan bir âletin öldürme fiilinde kullanılması, suçlunun hiçbir ihtimal ve şüpheye mahal bırakmayacak derecede maksadını ortaya çıkarır. Böyle bir öldürme fiilinde kasıd her yönde mevcûd olduğu fiil kasıdlı öldürme olarak kabul edilir. Bunun için Ebu Hanîfe, bir veya iki darbe ile ve öldürme kasdıyla vukûbulan öldürmeleri, kasıdlı öldürme olarak kabul etmemiş kasda benzer öldürme olarak kabul etmiştir. Çünkü bir veya iki darbe ile normal olarak öldürme kasdının vürûdu sözkonusu değildir. Sadece tehdîd veya uslandırma kasdı güdülmüştür. İşte bu normal değerlendirme kasıdda bir şüphenin mevcûdiyetine delildir. Kasıdda şüphe mevcût olunca, kasıdlı öldürme durumunun varlığı sözkonusu olamaz. Kezâ İmâm A'zam Ebu Hanîfe

ardarda ve sürekli olarak vurma ile vukûbulan ölümleri de kasda benzer öldürme olarak değerlendirmektedir. Zîrâ ölümün meydana gelmesi için tek başına bir veya iki darbenin yeterli olması muhtemeldir. Bunun gerisindeki darbelere ihtiyâç kalmaz. Bir veya iki darbe ile ölüm yukarda belirtildiği gibi kasıdlı öldürme olarak kabul edilmediğine göre —çünkü bununla uslandırma veya te'dîbin kasdolunma ihtimâli vardır— Ebu Hanîfe genel kâide olarak ihtimâl halinde şüphenin vârid olduğunu, şüphe vârid olunca da kasıdlı öldürmenin sözkonusu olamayacağını ve bu nedenle fiilin kasıdlı öldürme olarak değerlendirilemeyeceğini öne sürmektedir.

İmâm A'zam Ebu Hanîfe'ye göre, genellikle öldürücü olmakla beraber öldürme için hazırlanmamış olan bir âletle vukûbulan ölümlerde bu durum; kasdın bulunmadığına delildir. Çünkü ona göre aslolan, her fiilin o fiili gerçekleştirmek için hazırlanan âletle yapılmasıdır. Binâenaleyh o fiilin gerçekleşmesi için hazırlanan âletle yapılmamış olan fiil, fâilin bu fiili bizzât kasdetmemiş olması ihtimâlini ortaya çıkarır ki, ihtimâl durumu şüpheyi celbeder, şüphe ise kasıdlı öldürmenin varlığından sözetmeyi imkânsız kılar.

İmâm Şafiî ile Ahmed ibn Hanbel, nev'i ne olursa olsun kullanılan âletin genellikle öldürücü olmasını kasıdlı öldürme için yeterli görürler. Onlara göre âletin genellikle öldürücü olması, katl kasdının bulunduğuna delil, te'dîb ve uslandırma kasdının bulunmadığına işârettir. Fâilin öldürme kasdının mevcûdiyetine bu da eklenince kasıd bütünleşmiş olur ve şüphe durumu ortadan kalkar, binâenaleyh fiilin kasıdlı öldürme olarak değerlendirilmesi gerekir.

Bu esâsa dayanarak İmâm Şafiî ve Ahmed İbn Hanbel, küçük sopa ile bir veya iki kere vurmayı âlet genellikle öldürücü nitelikte ise, kasıdlı öldürme olarak kabul etmektedirler. Öldürülenin şartları veya fiilin vukûbulduğu mahal ve diğer durumlardan dolayı âletin genellikle öldürücü hüviyette bulunması mümkündür. Ayrıca İmâm Şafiî ve Ahmed İbn Hanbel kuvvetli ve devâmlı vurmayı da kasıdlı katl olarak kabul etmişlerdir.

Çünkü âletin devâmlı olarak kullanılması çoğunlukla öldürücü olmasına vesîledir. İmâm Şafiî ve Ahmed ibn Hanbel, umûmiyetle öldürücü nitelikte olan, delici ve yaralayıcı hüviyette olmayan ağır maddelerle vukûbulan öldürmeleri kasıdlı öldürme olarak kabul ederler. Çünkü bu vâsıtaların umûmiyetle öldürücü ve bunu kullanmanın katl maksadına delil olduğunu öne sürerler. Suçlunun niyetinde gizli olan kasıd esâsıyla bu âletin kullanılması da birleşince kasıd tamâmlanmış olur ve ortada şüphe durumu kalmaz.

İmâm Ebu Yûsuf ve Muhammed, delici ve yaralayıcı olmayan taş

ve odun gibi ağır vâsıtalarla vukûbulan öldürmeler konusunda Ebu Hanîfe'ye muhalefet ederler ve bu tür vâsıtalarla öldürmeyi kasıdlı öldürme olarak kabul ederler. Yukarda belirttiğimiz gibi Ebu Hanîfe bunu kasda benzer öldürme olarak kabul etmekteydi. İmâm Ebu Yûsuf ve İmâm Muhammed'in delilleri şudur : Yaralayıcı ve delici olmayan ağır odun ve taşla vurmak çoğunlukla öldürücü niteliktedir. Öldürme kasdı olmadan böyle vâsıtalarla vurmak kullanıla gelen usûl değildir. Binâenaleyh suçlunun böyle bir vâsıtayı kullanmış olması, onun öldürme için hazırlanmış bir âlet kullandığını gösterir, dolayısıyla bu vâsıtayı kullanması çoğunlukla öldürücü olan ve öldürme için hazırlanmış bir âleti kullandığına ve öldürme kasdının bulunduğuna delildir. Kasıdda şüphe bulunmadığı için ve kasdın bütün unsurlarıyla mevcût olmasından dolayı bu tür öldürmeyi kasıdlı öldürme olarak kabul etmek gerekir.

Beşerî hukuk bilginlerinin görüşleri çoğunlukla İslâm hukukçularının yukarda belirttiğimiz görüşlerinden ayrı değildir. Beşerî hukuk bilginleri de aynen İslâm hukukçuları gibi öldürücü fiille öldürme âleti arasında ayırım yapmaktadırlar. Hiçbir iz bırakmadan vukûbulan öldürmelerde kullanılan âletin öldürücü nitelikte olmasını beşerî hukuk bilginleri de şart koşarlar. Zîrâ bu şartın bulunmaması suçlunun kullandığı âletle suçun vukûunu imkânsız hale getirir.

Beşerî Hukuk bilginleri, öldürme için kullanılan âletin genellikle öldürücü nitelikte olmaması, ender veya bazı kerreler öldürücü olması halinde değişik görüşler serdetmektedirler. Meselâ birisine tokat veya tekme atan veya kuvvetli bir sopayla vuran yahutta öldürmek kasdıyla ama öldürücü olmayan yerlerine vurup yaralayan kişinin durumu konusunda hukukçular değişik görüşler serdederler. Bazıları fiil ölümle netîcelenmemişse, kasıdlı öldürmeye başlangıç olarak kabul etmezler. Çünkü onlara göre kasıdlı katl'ın mevcûdiyeti için kâtilin niyeti tek başına yeterli değildir.

Ayrıca katlde kullanılan âletin genellikle öldürücü nitelikte olması îcâbeder. Yaralama veya vurma nâdir olarak veya bazı kerreler öldürebilirse tokat ve tekme, hafif dövme ve öldürmeyecek yerleri yaralama böyle değildir. Binâenaleyh bu durumda beşerî hukuk bilginlerinin bir kısmı, vurma ve yaralamayı âdî dövme olayı olarak kabul etmektedirler. Diğer bir kısmı ise, bu gibi fiillerin katle başlangıç olarak kabul edileceğini, çünkü tekrârı halinde çoğunlukla öldürücü olacağını öne sürerler. Eğer vurma, yaralama veya öldürücü olmayan noktalara saldırı üstüste devâm ederse saldırıya uğrayanın ölmesi muhtemeldir. Birinci grubun görüşü basit vurmalarla sürekli vurmalar konusunda Ebu Hanîfe'nin görüşüne uymaktadır. Ağır vâsıtalarla vurmalar konusunda ise, Ebu Yûsuf ve Muhammed'in görü-

şüne uymaktadır. Çünkü bu grubtan olanlar, suçlunun kullandığı öldürme âletinin yapısına bakmakta, fiilin tekrârını, şartlarını, tecâvüze uğrayanın halini ve üzerinde bıraktığı izleri nazar-ı i'tibâra almamaktadırlar. İkinci grubun görüşleri ise bütünüyle İmâm Şafiî ve Ahmed ibn Hanbel'in görüşüne ve daha çok da İmâm Mâlik'in görüşüne uymaktadır. Ancak buradaki ittifâk, sadece katl vâsıtasına münhasırdır, sorumluluğu münhasır değildir.

Vurma ve basit yaralamaların netîcesinde ölüm hâdisesi vukûbulursa, Fransız hukukçularının çoğunluğu bu fiili, ölümle sonuçlanan vurma olarak kabul etmektedirler (vurma ve yaralamadan doğduğu kesin olduğu takdîrde). Fakat maktûlün önceden tutulduğu bir hastalığın, bilâhare yakalandığı bir illetin yahut da tedavîyî ihmâl etmesinin netîcesinde ölümün vukûbulması kesinlik kazanırsa, suçlu sadece vurmadan sorumlu tutulur, ölümden sorumlu tutulmaz. İsterse ölen kişi, vurma ve yaralamanın te'sîriyle ölmüş olsun. Çünkü bu görüşü benimseyen hukukçulara göre ölüm, doğrudan doğruya suçlunun fiilinin netîcesinde vukûbulmuş değildir. Yani suçlunun fiili, ölümü doğuran sebeb değil ârızî bir sebebtir. Bu görüş tamâmıyla Ebu Hnîfe'nin bilumûm kasıdlı öldürme konusundaki görüşüne uyduğu gibi, Ebu Yûsuf ve Muhammed'in delici ve yaralayıcı olmayan ağır vâsıtalarla öldürme konusundaki görüşüne uymaktadır.

(Abdülkâdir Ûdeh, İslâm Cezâ Hukuku ve Beşerî Hukuk, II, 461-498).

Kasıdlı Öldürmenin Cezâları

İslâm hukukunda kasıdlı öldürmenin cezâsı birden çoktur. Kasıdlı öldürmenin bir aslî bir de tebaî (bağlantılı) olmak üzere iki tür cezâsı vardır. Aslî cezâlar şunlardır :

a) Kısas,
b) Diyet,
c) Ta'zîr,
d) Ve bir görüş uyarınca keffâret,

Tebaî (asla bağlı) olarak verilen cezâlar ise, ikidir :

a) Mîrâstan mahrûmiyet,
b) Vasiyetten mahrûmiyet.

Kısas : İslâm hukukunda kasıdlı öldürme suçu işleyen kişiye kısas cezâsı uygulanır. Kısas demek misliyle mukâbele demektir. Yani, suçluyu işlediği fiilin aynıyla cezâlandırmaktır. Öldürme suçunda misliyle mukâbele yine öldürmedir. Kısas cezâsının verilmesi için öldürme fiilinin önceden planlı suçun eşlik etmesiyle etmemesi arasında bir fark yoktur. Kasıdlı öldürme fiilinin cezâsı her hâlükârda kısasdır.

Ancak harâbe (çatışma) hali müstesnâdır. Ölümle birlikte hırsızlık durumu da mevcût olursa, bu takdîrde verilecek cezâ hem öldürme, hem de asılmadır. Ancak burada verilen cezâ suçluyu kasıdlı kâtil olarak değerlendirmekten neş'et etmemekte yol kesici ve savaş çıkartıcı olarak değerlendirilip cezâlandırılmaktadır.

Diyet ve ta'zîr cezâları ise, kısas cezâsına bedel olarak verilir. Binâenaleyh, meşrû' sebeblerden her hangi birisiyle kısas yapmak mümkün olmazsa, onun yerine diyet ve buna ilâve olarak, teşrî' yetkisini hâiz kurullar uygun görürse tâzîr cezâsı verilir. Kezâ, diyet cezâsı da yine normal sebeblerden her hangi birisi dolayısıyla mümkün olmazsa yerine ta'zîr cezâsı verilir. Sadece diyet cezâsının bedel olarak geçmesiyle, ta'zîr cezâsının diyetin yerine geçmesi halinde aradaki fark şuradandır : Ta'zîr cezâsı zaman zaman kısas cezâsına bedel olarak, zaman zaman da aslî cezâsı kısas olan ama kısas uygulanamadığı için yerine diyet cezâsı gereken cezâlara bedel olarak verilir. Demek ki ta'zîr cezâsı, hem kısas hem de diyet cezâsına bedel, diyet cezâsı ise, sadece kısasa bedel olarak verilir.

Diyetin kısasa bedel olarak değerlendirilmesinin netîcesinde iki durum ortaya çıkar :

a) Hâkim bir fiile iki cezâyı birlikte veremez. Ancak fiiller birden fazla olursa, bunları birleştirerek cezâlandırmak câizdir. O kişiye, bazı fiillerinden dolayı kısas, diğer bazı fiillerinden dolayı da diyet cezâsı verilir. Meselâ, bir kişi bir başka kişiyi kasıdlı olarak öldürürse, ona ancak kısas cezâsı verilebilir. Ama kısas cezâsı vermek imkânı olmazsa; ya ta'zîr cezâsıyla birlikte diyet, yahut sadece diyet cezâsı verilir. Eğer diyet cezâsı vermek de mümkün olmazsa, sadece ta'zîr cezâsı verilebilir. Bir kişi iki şahsı birden öldürürse, ölenlerden birisinin ölmesine karşılık kısas cezâsı ikincisinin öldürülmesine karşılık kısas cezâsı vermek imkânı kalmadığı için diyet ve ta'zîr cezâsı verilir. Eğer, kısas ve diyet cezâsı vermek mümkün olmazsa, sadece ta'zîr cezâsı verilir. Netîcede adama verilen hüküm, kısas diyet ve ta'zîr cezâları olur. Hulâsa, ikinci cezâ; birinci cezâya bedel olarak verilmişse, aslî ve bedelî cezâların birleştirilmesi câiz olmaz. Ancak, iki aslî cezâyı veya iki bedel cezâsını cem' etmek câizdir. Meselâ hem diyet, hem de ta'zîr cezâsını birleştirmek mümkündür. Çünkü her ikisi de kısas cezâsına bedeldir. Kısas cezâsıyla keffâret cezâsını da birleştirmek mümkündür. Çünkü, her ikisi de aslî cezâdır. Eğer ortada aklen, şer'an bir engel yoksa, aslî cezâ ile bedelî cezâyı birleştirmek de câizdir.

Kısasın asıl, diyet ve ta'zîrin bedel cezâsı olduğunun kabul edilmesi netîcesinde; hâkimin ancak aslî cezâ vermek imkânı olmadığı takdîrde bedel cezâsı verebileceği ortaya çıkar. Kısası önleyen meşrû'

bir sebeb varsa, kısas cezâsı yerine bedelî cezâ verilir. Böyle bir engel yoksa aslî cezânın verilmesi vâcibdir.

Kısas'a engel olan husûslar :

Kasıdlı öldürmenin ilk ve aslî cezâsı kısasdır. Suçun rükünleri mevcûd olduğu müddetçe, suçluya kısas cezâsı vemek îcâb eder. Ancak, kısas cezâsını vermeyi önleyen bir sebeb varsa, durum değişir. Kısas hükmünü önleyen sebebler üzerinde ittifâk edilmiş değildir. Hepsinde de ihtilâf vardır. Hukukçuların ekseriyeti bir kısmını kabul ederken, bazıları da bir kısmını kabul etmemektedir, ki aşağıda bunları açıklayacağız.

Kısası engelleyen birinci mânia, maktûlün, kâtilin bir parçası olmasıdır. İmâm A'zam, Şafiî ve Ahmed maktûlün, kâtilin bir cüz'ü olması halinde kısas hükmünün mümtenî' olacağı görüşündedirler. Maktûl, kâtilin çocuğu olduğu takdîrde bir cüz'ü sayılır. Binâenaleyh, baba, evlâdını kasıdlı olarak öldürürse, kısas cezâsî uygulanmaz. Çünkü, Allah'ın Rasûlü : Baba çocuğundan dolayı tutuklanamaz. Sen ve malın babanındır, buyurur. Birinci hadîs kısası açıkça men'etmekte, ikincisi, açıktan açığa men'etmemekle beraber umûmî hükmünden men'ettiği anlaşılmaktadır. Çünkü, çocuğun, babanın malı olarak değerlendirilmesi, her ne kadar gerçek manâda bir mülkiyeti isbât etmez ise de, kısası durduracak bir şüphe olarak kabul edilir. Ve İslâm hukukunda «hadlerin şüphelerle durdurulacağı» gerçeği bir umûmî kâidedir.

Çocuk babasını veya annesini öldürürse İslâm hukukunun umûmî kâideleri uyarınca, kısas hükmü uygulanır. Çünkü, husûsî hüküm; umûmî hükümden sadece ana ve babayı çıkarmıştır. İslâm hukukçuları ana ve babayla çocuklar arasındaki bu farklı hükmün nedeni olarak şunu göstermektedirler : Çocuğun korku ve sindirilmeye ihtiyâcı babadan daha çoktur. Çünkü, baba ve anne çocuğunu bir menfaat karşılığı olarak ve kendisi için değil, içten gelen bir duyguyla severler. Çünkü çocuk babanın hâtırasını canlandırır. Bu ise, baba ve annenin çocuğun hayatına karşı son derece titiz olmalarını îcâb ettirir. Çocuk ise, baba ve annesini onlar için değil, kendisi için sever. Yani çocuk, anne ve babasına gördüğü fayda mukâbilinde muhabbet besler. Bu ise, baba ve annesinin hayatını titizlikle korumasını gerektirmez. Çünkü, anne ve babanın malı, onların ölümünden sonra kendisine kalacaktır. Kendi nefsine karşı olan sevgisiyle, anne ve babasının hayatını muhafazaya karşı göstereceği titizlik çatışır.

Diğer bazı İslâm hukukçuları ise, hükümdeki bu ayrılığın nedeni olarak şunu gösterirler : Anne ve baba çocuğun dünyaya gelmesine sebeb olmaktadırlar. Çocuk ise, onların yok olmasına sebeb olamaz. Bu görüş, İslâm hukukçularının bazıları tarafından derinlikten uzak olarak nitelendirilmiştir. Çünkü, baba kızıyla zinâ ettiği takdîrde

recmolunur. Binâenleyh, onu dünyaya getirmeye sebeb olduğu halde, zinâ etmesi kendisinin dünyadan giderilmesine sebeb olmaktadır. Gerçekte ise, babanın veya annenin yok olmasının sebebi, kız veya oğlan çocuğu değil, babanın veya annenin işlemiş oldukları suçtur.

Üç İslâm mezhebine göre, anne ve baba terimine anne ve baba tarafından yukarılara doğru çıkan bütün cedler girer. Çocuk ve evlâd teriminin içine de aşağıya kadar giden bütün nesiller girer. Baba denince, babanın babası, anne denince de annenin babası ve bütün dedeler girerler. Çocuk deyince de, torunlar, torunların torunları ve en alta kadar bütün küçükler dâhil olur.

Annenin hükmü de babanın hükmü gibidir. Bir anne çocuğunu öldürürse, ona kısas hükmü uygulanmaz. Çünkü, âyet-i kerîme'de «vâlid» denilmektedir ki, bu doğuran anlamına gelir. Anne de çocuğu doğurandır. Binâenaleyh hüküm bakımından baba ile anne müsâvîdir. Kaldı ki, anne daha çok ihsâna muhtâçtır. Öyleyse anneye kısas hükmünün uygulanması gayr-i mantıkîdir. İmâm Ahmed'in amel edilmeyen bir başka görüşüne göre, anne çocuğunu öldürse, öldürülür. İmâm Ahmed bu görüşünü şu nedene dayandırır : Annenin çocuk üzerinde velâyet hakkı yoktur. Öyleyse, çocuğunu öldüren anne de öldürülür. Ancak bu görüşe hemen şöyle karşılık verilebilir : Kısasın engellenmesi konusunda velâyetin olup olmaması söz konusu değildir. Çünkü, babanın da büyük çocuk üzerinde velâyet hakkı kalmadığı halde, kısas hükmü tatbîk edilmez.

Nine de anne hükmündedir. İster baba tarafından olsun ister anne tarafından ninenin hükmü aynen dedenin hükmü gibidir. Anne ve baba çocuklarıyla din ve hürriyet konusunda ister müsâvî olsun, ister ayrı düşüncede olsun, kısas hükmü uygulanmaz. Çünkü, kısas hükmünün uygulanmayışının esâsı babalık ve annelik şerefidir ve bu şeref ister aynı dinden olsun, isterse olmasın her zaman için mevcûttur. Meselâ, kâfir olan bir baba, müslüman olan evlâdını öldürse, veya bir köle hür olan çocuğunu öldürse, babalık şerefinden dolayı kısâs hükmü tatbîk edilmez. İmâm Ahmed'in, yine amel edilmemiş olan bir başka görüşüne göre, baba çocuğundan dolayı öldürülemediği gibi, çocuk da babasından dolayı öldürülemez. Bu görüş, hemen şöylece reddedilebilir. Eğer babanın evlâdından dolayı öldürülemeyeceğine dâir husûsî hüküm bulunmamış olsaydı, her ikisinin umûmî şer'î hükümler muvâcehesinde öldürülmeleri îcâb ederdi. Kaldı ki, çocuk için baba herhangi bir yabancıyla kıyâslanmayacak hürmet hakkına hâizdir. Çocuk yabancı bir kişiyi öldürdüğü zaman kısas uygulanacağına göre, babasını öldürdüğü takdîrde, bu hükmün uygulanması daha evlâdır

İmâm Malik ise, diğer üç mezheb imâmına muhâlefet ederek, evlâdını te'dîb kasdıyla dövüp de babanın öldürdüğüne dâir şüphesi vâ-

rid olmadıkça veya kat'î olarak öldürmek istediği sâbit oldukça, öldürüleceği görüşünü serdeder. Babanın öldürme, kasdı, çocuğunu ağır şekilde dövmesi, yahut karnını yarması, yahut bir uzvunu koparması ile sâbit olur. Bu davranışları te'dîb kasdı gütmeyip, öldürmek istediğinin delilidir, binâenaleyh bu fiillerinden ötürü katlolunur. Fakat bir baba, evladını te'dîb kasdıyla döver, boğazını sıkar veya kılıcıyla çarpar, yahut demir bir çubukla vurur çocuk ölürse kısas hükmü tatbîk olunmaz. Çünkü babanın evlâdına karşı besleyeceği babalık şefkatı ve sevgisi tabîatı itibârıyla, bir babanın evlâdının evlâdını öldürme kasdının mevcûdiyeti konusunda şüphe îrâs eder. Bu ise hadlerin durdurulması için yeterli bir sebeptir. Bu takdîrde kısas yerine, ağırlaştırılmış diyet hükmü verilir.

El-Müdevvene adlı eserde belirtildiği gibi, kasıdlı öldürmede —hatâlı öldürme değil— baba tarafından akrabâlara hiçbir sorumluluk yükletilemez.

Aslında hatâlı öldürmenin diyeti ağırlaştırılmış diyet değil, hafifleştirilmiş diyettir. Ağırlaştırılmış diyet ise, kısas cezasının yerine geçen, yani kasıdlı öldürme suçuna uygulanan cezânın bedeli olan bir cezâdır. Acabâ, İmâm Mâlik, fiili kasıdlı olarak değerlendirmiş ve Allah'ın Rasûlü'nün «şüphelerle hadleri durdurunuz» sözlerine uygun olarak, şüphe durumu vârid olduğu için, kısası durdurmuş ve kısas yerine ağırlaştırılmış diyet hükmünü mü uygun görmüştür? Yoksa fiili hatâlı öldürme olarak değerlendirmiş ve suçun şenâatından dolayı diyetin ağırlaştırılmasını mı istemiştir? Tercîh olunan görüş, İmâm Mâlik'in, fiili kasıdlı olarak kabul edip biraz sonra açıklayacağımız gibi mevcud şüpheden dolayı, kısası durdurduğu noktasındadır. Bununla beraber fiili hatâ olarak değerlendirmiş olduğunu, ancak iğrençliğinden dolayı suçu ağırlaştırdığını söylemek mümkündür. Diyetin ağırlaştırılması halinde, annenin hükmü de babanın hükmü gibidir. Dede ve nine de anne ve baba gibidir. Çocukları ve torunlar da aynı çocuklar gibidir.

Üçüncü bir görüş de şöyle demektedir : İmâm Mâlik kasda benzer öldürmeyi ancak bu gibi hallerde kabul etmiş ve bu fiili kasda benzer öldürme olarak değerlendirmiştir. Malikî mezhebinde bu görüşün de dayanağı bulunmakla beraber, Mâlikîler tarafından hükme sebeb olarak serdedilmiş olduğu söylenebilir. Şüphesiz ki, Mâlikî mezhebinin prensiblerine, ilk iki görüş daha uygun ve yakındır.

Yeri gelmişken, şüpheli hallerde hadlerin durdurulması kaidesinin öldürme suçunun tatbîkatıyla ilgili biraz bilgi vermemiz faydalı olacaktır. Şüpheli hallerde hadlerin durdurulması kâidesi uyarınca, suçlunun fiilinde veya kasdında mevcût bulunan her şüphenin netîcesinde, suç; haddi gerektiren bir suç ise had durdurulur. Ve suçlu-

ya had cezâsına bedel olarak ta'zîr cezâsı verilir. Bu şekilde had cezâlarında kâidenin tatbîki kolaydır. Ancak öldürme suçlarında kâidenin tatbîki mümkün olmakla beraber nâdirdir. Hemen hemen tatbîk edilmemektedir. Vâkıa, tatbîki şekilde, mânâdadır. Çünkü katl fiili bir çeşit olmakla beraber kasıdlı katl, kasda benzer katl, hatâlı katl gibi muhtelif nev'ilere ayrılır. Kasıdlı katl'de fiilde şüphe mevcût olunca, şüpheyle haddi durdurmak mümkün olmaz. Çünkü, şüphe vârid olunca fiil hatâlı katl veya yaralama fiili olur. Eğer, şüphe kasıdda vâridse, fiil, kasda benzer katl'dir. Böylece katl fiilinin çeşitli adlar alarak şekillenmesi, haddi durdurma hâdisesinin tatbîkini önler. Kezâ fiil, kasda benzer öldürme fiili olursa, şüphe ya fiilde olacaktır, ya da kasıdda. Eğer fiilde veya kasıdda şüphe olursa fiil hatâlı öldürme ve yaralama olarak kabul edilir. Şâyet şüphe, hatâlı öldürmede vârid olursa, fiil hatâlı yaralama olarak kabul edilir. Şu halde, öldürmedeki şüphe öldürmenin nev'ini daha aşağıdaki bir yere indirmekte ve hadd daha aşağı bir hüküm ile geçiştirilmektedir. Demek ki, bu durumda kâide, ma'nen tatbîk olunmakta fakat şeklen tatbîk olunamamaktadır. Mâlikî mezhebine göre ise, kâidenin tatbîkine yer yoktur. Çünkü, Mâlikîler ölümü, hatâlı ve kasıtlı öldürme diye iki çeşit olarak kabul ederler. Kasıdlı öldürme olarak kabul edilmeyen öldürmeler hatâlı öldürme olarak kabul edilir. Şüphe kasıdda veya fiilde vârid olursa, katl hatâlı öldürme veya yaralama olarak kabul edilir.

Leys İbn Saad ve Zührî, kocayı, babaya kıyâs etmektedir. Çocuk ve malı —Rasûlullah'ın hadîsi uyarınca— babanın mülküdür. Karı da kocanın nikâh akdiyle mülküne girdiğine göre, o câriyeye benzemektedir. Binâenaleyh câriyede mülk şüphesi vârid olduğu için, kısas tatbîk olunamadığı gibi, karıya da kısas tatbîk olunamaz. Ancak, cumhûr-u fukahâ ve özellikle dört mezheb imâmı bu görüşe aslâ itibâr etmezler. Dört mezheb imâmına göre, eşlerden her biri ötekinden ayrı iki şahsiyet olarak kabul edilir. Birbirlerini öldürmeleri halinde, tıpkı yabancıları öldürmede olduğu gibi sorumluluk yüklenmiş olurlar ve öldürülürler. Kocanın karıya mâlik olduğu görüşü ise, aslâ doğru değildir. Karı, hürdür. Koca ancak kocalık haklarını kullanmak yetkisine sahiptir. Bu bakımdan o, kirâlanmış bir nesneye benzer. Kaldı ki, nikâh koca tarafından karıya akdolunduğu gibi, karı tarafından da kocaya akdolunmaktadır. Çünkü, nikâh ile beraber, koca onun bacısıyla evlenmeme akdi yapmakta ve onun dışında dörtten fazla kadın almama hakkı vermektedir. Birleşme hakkı konusunda kadından istenen şey, kocadan da istenmektedir. Sadece kocanın kadın üzerinde Allah'ın verdiği bir hak olarak hâkimiyet hakkı vardır. Bu da ona verdiği malı, nafaka ve mihirden dolayıdır. Eğer bu durum bir şüphe ise, îrâs olunan bu şüphe tek taraflı değil, iki taraflı olur.

Kısasa mâni' olan ikinci engel, maktûl suçluya denk olmalıdır.

İmâm Mâlik, Şafiî ve Hanbel, maktûlün kâtile denk olmasını şart koşarlar. Eğer denk değilse, kısâs hükmü mümtenî olur. Maktûl; kâtile, kâtil; maktûle hürriyet ve islâmiyet dışında denk olarak kabul edilir. Eğer, hürriyet ve İslâmiyet konusunda denk iseler müsâvî olarak kabul edilir ve aralarındaki diğer farklara bakılmaz. Kişisel olgunluk ve organların selâmeti şeref ve haysiyet bakımından bir üstünlük, bir eşitlik şartı yoktur. Uzuvları sağlam olan; uzuvları eksik biri tarafından öldürülebilir. Sağlıklı; hasta tarafından öldürülebilir veya bunun tersi de olabilir. Küçük büyüğü, güçlü güçsüzü, cahil âlimi, deli akıllıyı, me'mûr âmiri, dişi erkeği ve benzer şekilde birbirlerini öldürme olabilir. İslâm hukukçuları arasında, erkeğin erkeği, kadının kadını öldürmesi arasında bir fark yoktur. Çünkü yüce Allah : «Hüre hür, köleye köle, kadına kadın» diye buyurmuştur. Ancak, İslâm hukukçuları bu âyetin tefsîrinde değişik görüşlere sahiptirler. Kimilerine göre, âyet-i kerîme, nev'in hükmünü ele almıştır. Bir nev'i diğer bir nev'iyi öldürdüğü zaman, o nev'e dâir hüküm koymuştur. Ancak, iki nev'iden birisi diğerini öldürdüğü takdîrde bu konuya temâs etmemiştir. Bunun için İslâm hukukçuları bu konuda iki ayrı görüşe sahiptirler. Birinci görüş taraftârları (bu Hz. Ali'den nakledilen bir rivâyettir) kadını öldüren erkeğin öldürülüp sahiplerine yarı diyet verileceğine kâni'dirler. Bu grubun delili; nass'ın ancak, nev'in nev'i öldürmesi halinde hüküm vaz'ettiğini ve bunun dışında bir hüküm vaz'etmediğidir. Kadının diyeti, erkeğin diyetinin yarısıdır. Binâenaleyh kadını öldüren erkek öldürülür ve geriye kalan yarısı için öldürülen kişiye diyet ödenir. Eğer, kadının sahipleri isterlerse erkeği öldürmezler ve ondan kadının diyetini alırlar.

Bir kadın bir erkeği öldürürse, maktûlün sahipleri isterlerse, kadını öldürürler ve yarı diyet alırlar, isterlerse öldürmezler ve tâm diyet alırlar.

İmâm Kurtubî der ki : Ebu Ömer bu görüşe ek olarak demektedir ki, kadın erkeğe denk olmazsa ve Allah Rasûlünün «müslümanların kanları birbirine denktir» hadîs-i şerîfi'nin hükmü altına girmezse, kendisiyle denk olmayan bir kadın yüzünden bir erkek, niçin öldürülecektir? Ayrıca ulemânın, diyetle kısasın birleşemeyeceği konusundaki icmâ'a rağmen, hem yarı diyet, hem de öldürme nasıl olur? Diyetin kabulü kâtilin ölümünü harâm kılar ve kısası engeller.

İkinci görüş taraftârları ise, kadına mukâbil erkeğin, erkeğe mukâbil kadının öldürüleceği görüşündedirler. Dört mezheb imâmının görüşü de bu merkezdedir. Ve delil olarak yüce Allah'ın : «Hür'e hür», âyeti celîle'si ile, Allah Rasûlünün «müslümanların kanları birbirine denktir» hadîs-i şerîfi'ni serdetmektedirler. Allah'ın Rasûlü Yemen

halkına farzları ve sünnetleri bildiren bir mektub yazmış ve bu mektubda erkeğin ve kadının iki ayrı şahsiyet olduklarını ve her birinin diğerine karşı iftirâ etmesi halinde katlolunacağını, iki erkek gibi kadının erkeğe, erkeğin kadına mukâbil öldürüleceğini bildirmiştir. Ancak kısasla beraber, başka bir şey gerekmez. Çünkü, vârid olan kısasdır. Kısasda niyetlerin değişik olmasına itibâr yoktur. Çünkü, bir kişi için bir topluluk öldürülür, hıristiyan mecûsî için dinleri değişik olmasına rağmen öldürülür. Kezâ, değerler fazla olmasına rağmen, bir hür bir köle için öldürülür.

Şîa'nın Zeydiyye koluna mensûb olanlara göre de, bir kadın erkeği öldürürse, erkeğe karşılık kadının öldürülmesi gerekir ve bunun ötesinde bir şey yapılmaz. Bir erkek kadını öldürürse, kadına karşılık erkek öldürülür ve erkeğin vârislerine yarı diyet verilir. Kısas; ancak bir hükmü iltizâm etmeleri şartıyla vâcibdir.

Kısasın uygulanabilmesi için denklik kâtil tarafında değil maktûl tarafında olmalıdır. Eğer maktûl kâtile denk değilse, kısas mümkün olmaz. Meselâ, kâtil müslüman, maktûl kâfir olursa, veya kâtil hür maktûl köle olursa, kısas mümtenî olur. Kâtilde denklik şartı yoktur. Eğer kâtil maktûle denk değlise, bu; kısası önlemez. Çünkü denklik şartı üstünün daha aşağıdan birisine mukâbil öldürülmesini önlemek için konmuştur. Yoksa, aşağıdan birisinin üstüne mukâbil öldürülmesi için değil. Meselâ, bir kâfir bir müslümanı öldürürse veya bir köle hür birisini öldürürse, aralarında denklik olmamasına rağmen, onlar da öldürülürler. Çünkü buradaki eksiklik, kâtilde değil maktûldedir. Bu eksiklik, küfür, kölelik, farklılık ise, hürriyet ve müslümanlıktır.

a) Hürriyet : İmâm Mâlik, Şâfiî ve Hanbel, hürr'ün köleye mukâbil öldürülemeyeceği görüşündedirler. Çünkü, Allah Rasûlünden şöyle bir hadîs rivâyet olunmuştur : «Hürr'ün köleye mukâbil öldürülmeyeceği bir kâidedir» veya bir kölenin, köleliği dolayısıyla eksik sayılacağını ve hür'e denk olmayacağını kabul ederler. Onlara göre hürriyet; suçluda değil, maktûlde lâzımdır. Eğer tecâvüze uğrayan hür, suçlu köle ise, suçluya kısas uygulanmaz.

İmâm A'zam ise, hürlerle köleler arasında hiçbir fark olmadığını ve her ikisine de karşılıklı olarak kısas uygulanacağını kabul eder. Kısasda hürriyet şartını ileri sürmez. Ona göre, ister hür köleyi öldürsün, isterse köle hürr'ü öldürsün, her iki halde de suçluya kısas yapmak gerekir.

İmâm A'zam, istisnâî olarak efendinin kölesine karşı öldürülemeyeceğini söyler.

Şâyet maktûl, kâtilin kölesi ise veya kâtilin, kısasa mâlik olduğu şüphesi varsa, Rasûlullah (s.a.) ın «Ne baba evlâdından dolayı, ne

de efendi kölesinden dolayı kısas olunur» fermânına binâen kâtile kısas uygulanmaz. Kısas uygulanmamasının sebebi şudur : Şâyet kısas gerekecek olsaydı —kısas hakkına tüm olarak sahip ise— efendiye gerekecekti ki, bu hadîs uyarınca onun ne lehinde ne de aleyhinde kısas hükmü verilebilir. Eğer efendi kısasa tüm olarak sahip değil se kısmen sahib ise bu takdîrde de kısas uygulanamaz. Çünkü kısas bölünmez bir bütündür, bir kısmının uygulanıp bir kısmının uygulanmaması mümkün değildir. Kısasa mâlik olma durumu vârid ise, şüphe söz konusu olduğu için kısas uygulanmaz. Çünkü kısas olunan kısımda vârid olan şüphe, haddi önleyici bir unsurdur. Fakat köle, efendisini öldürürse kısas uygulanır. Zîrâ kısas emri umûmî bir emirdir ve bu umûmî emrin istisnâsı sadece baba ve efendidir. Bu açıklamalardan ortaya çıkıyor ki, İmâm A'zam Ebu Hanîfe, efendinin kölesi karşısındaki durumunda diğer imâmlarla müttefik, geriye kalan konularda ise muhâliftir.

Diğer bazı fukahâ da, efendi kölesini öldürdüğü takdîrde kısas uygulanması gereğine inanırlar. Nehaî ve Dâvûd, efendinin kölesini öldürmesi halinde onun da öldürüleceği görüşündedirler. Çünkü Allah'ın Rasûlünden şu hadîsi rivâyet ederler : Kim kölesini öldürürse, biz de onu öldürürüz. Kim kölesinin kulağını keserse, biz de onun kulağını keseriz.

Hürle kölenin denkliği konusunda İslâm hukukçularının görüşlerinin hülâsası budur. Bu görüşleri serdederken, İslâm hukukunun bu noktayla ilgili düşüncelerini ortaya koymak istedik. Biliyoruz, kölelik günümüzde ortadan kalkmış durumdadır. Artık ne efendi vardır, ne de köle. Ve öyle sanıyoruz ki, yeryüzünde köleliğin ibtâline çalışan ve bu noktada teşvîk eden ilk sistem İslâm hukuk sistemidir.

b) İslâmiyet :

Müslümanın gayr-i müslim'i öldürmesi.

İmâm Mâlik ve Şâfiî'ye göre, bir müslüman bir kâfiri öldürdüğü takdîrde nasıl olursa olsun katlolunmaz. Çünkü, kâfir müslümana denk değildir. Ama kâfir bir müslümanı öldürdüğü takdîrde, müslümana mukâbil kâfir öldürülür. Çünkü bu şekildeki ölüm, bir alt derecede olanın bir üst derecede olanı öldürmesidir. İmâm Mâlik ve Şafiî, cizye ödeseler bile, bu hükmün zimmîlere tatbîk edileceği görüşündedirler. Onlara göre, İslâm'ın hükümleri zimmîlere de uygulanır. Delilleri ise şudur : İslâm'da kısasın vâcib olmasının şartı denkliktir. Küfür ise bir büyük eksikliktir. Eğer, bir tarafda kâfir bir tarafta müslüman varsa, müsâvât ortadan kalkmıştır ve kısas vücûbu mümkün olmaz. Çünkü Allah'ın Rasûlü şöyle buyurmuştur :

Müslümanların kanları birbirine eşittir. Onlardan en aşağılarda

olanlar ahidlerini yerine getirirler. Ve bir mümin bir kâfire mukâbil öldürülemez.

Aslında küfür; kişinin kanını mübâh kılar, ancak zimmet sözleşmesinin yapılması, bu mübâhiyeti ortadan kaldırır. Nasıl bir müslüman; kâfir bir müste'mene karşılık öldürülemezse, zimmîye mukâbil de öldürülemez.

İmâm A'zam ise, müslümanın zimmîye mukâbil, zimmînin de müslümana mukâbil öldürüleceği görüşündedir. O demektedir ki, kısas hükmünü bildiren nass, umûmî olarak vârid olmuştur. Allah Kitâbında «Size öldürmelerde kısas farz kılındı.»

«Ve onda (Tevrât'ta) onlara yazdık ki, cana can...»

«Kim de zulmedilerek öldürülürse biz onun velîsi için bir yetki kılmışızdır.» buyurmaktadır. Görülüyor ki bu nass'lar, umûmî olarak varid olmuştur. Hiç bir ölü ve can arasında fark yoktur. Kim bu nassların tahsîs veya takyîd olunduğunu iddia ederse, bu iddiâ delilsizdir. Allah Teâlâ kitâbında «Sizin için kısasda hayat vardır, ey akıl sahibleri» buyurmaktadır. Zimmîye karşılık müslümanın katledilmesinde, müslümana karşı müslümanın katledilmesinde, kısasdaki hayatiyet gerçeği daha derin olarak tezâhür etmektedir. Çünkü müslümanı, zimmîyi öldürmeye sevkeden husûsiyet, kızdığı anda dinî düşmanlığı olacaktır. Böyle bir tahrîki önleyecek mühim bir engelin bulunması lâzımdır. Bunun için zimmîyi öldüren müslümana kısas hükmünün farz olması, kısastaki hayâtiyet manasını gerçekleştirmek bakımından son derece mânidârdır.

İmâm Mâlik ise, İmâm A'zam'dan farklı olarak şöyle düşünmektedir : Bir müslüman bir zimmîyi aldatarak öldürürse, müslümanın katli gerekir. Aldatma malını almak için yanlış bir yere sürükleme ve benzer şekillerde olabilir.

Bir kişiyi malını almak için aldatarak bir yere götürüp öldürmek, İmâm Mâilk'e göre bir nev'i harabe şeklidir. İmâm Şafiî Hanbel ve Ebu Hanîfe ise, bu görüşü benimsemezler. Onlar hîleli öldürmenin özel bir durumu olduğunu kabul ederler. Hîleli öldürme eğer öldürmenin şartları bulunursa, kasıdlı öldürme olarak kabul edilir ve kısas uygulanır. İmâm Mâlik hîleli öldürmeyi, harâbe suçuna kıyâs ediyorsa da diğer imâmlar bunu kabul etmezler.

Kezâ, diğer imâmlar Rasûlullah'dan nakledilen ve bir kâfire karşı bir mü'mine kısas uygulandığını belirten rivâyeti huccet olarak göstererek, Rasûlullah'ın : Ben sözümü yerine getirmeye daha çok mecbûr olan biriyim, buyruğunu öne sürerler. Onlar; bir kâfire karşılık bir mü'min, andlaşması olmayana karşılık, andlaşması olan öldürülmez, hadîsini kâfirden murâd, müste'mendir ve andlaşmalı da mü'mine ma'tûftur diye yorumlarlar. Hadîs'e kâfire karşılık mü'min ve kâ-

fire karşılık andlaşmalı birisi öldürülemez, diye mânâ vermektedirler.

Kezâ, zimmînin ma'sûm olmasının şüpheli olduğunu, şüphenin de kısası ortadan kaldıracağını söyleyenlere şu karşılığı vermektedirler : Zimmînin kanı harâmdır, zimmînin zimmet ahdi kâim olduğu sürece mübâh olmaz. Ve zimmet ahdi yapmış olan zimmînin durumu, İslâm olarak kâim olan müslümanın durumu gibidir. Hem küfür geniş anlamda kanı mübâh kılmaz. Kanı mübâh kılan küfür, harbe vesîle olan küfürdür. Harbe bâis olmayan zimmînin küfrü kanını helâl kılmaz. Kezâ, dinde müsâvât; kısasın şartı değildir. Eğer bir zimmî diğer bir zimmîyi öldürür ve sonra da müslüman olursa, kısas hükmü uyarınca, müslüman olan zimmî öldürülür. Halbuki aralarında din bakımından bir müsâvât yoktur. Nitekim bu husûsta Hz. Ali şöyle der : Zimmîler cizye vermekle kanlarının bizim kanımız gibi, mallarının bizim malımız gibi ma'sûm olmasını istemektedirler. Binâenaleyh onların kanı ve malı müslümanın kanı ve malı gibi ma'sûmdur. Buna göre bir müslüman, bir zimmînin malını çalarsa eli kesilir. Eğer, zimmînin malının ma'sum olduğunda bir şüphe bulunsaydı çalanın eli kesilmezdi. Nitekim müste'men'in malının çalınmasında el kesilmez. Çünkü mal cana bağlıdır. Malın durumu canın durumundan daha az ehemmiyetlidir. Hırsızlıktan dolayı el kesildiğine göre, öldürmeden dolayı kısas uygulanması daha evlâdır. Çünkü söylediğimiz gibi can, maldan daha önemlidir.

Ebu Hanîfe'nin görüşü, çağdaş beşerî hukuk bilginlerinin görüşüyle uyuşmaktadır. Çağdaş hukuk bilginleri de, din ayrılığından dolayı cezâ farklılığını kabul etmezler. Mısır yasaları da, zimmî ve müslüman ayrımı yapmaksızın her ikisine aynı hükümleri tatbîk etmektedir.

Ebu Hanîfe'ye göre, bir müslüman müslüman olmuş, fakat dâr'ülharb'den dar'ül-İslâm'a hicret etmemiş olan bir harbîyi öldürürse, kısas uygulanmaz. Çünkü, kâtil her ne kadar bir müslümanı öldürmüş ise de maktûl dâr'ül-İslâm ahâlîsinden değil, dâr'ül-harb ahâlîsindendir. Binâenaleyh, dâr'ül-harb halkından olması, ma'sûmiyeti konusunda şüphe îrâs eder. Çünkü, müslüman olduğu halde dâr'ül-İslâm'a hicret etmeyip de dâr'ül-harb'de kalan kişi kâfirlerin hâkimiyetini önemsiyor demektir. Bir kavmin hâkimiyetini önemseyen ve büyüten kişi Allah Rasûlünün diliyle, her ne kadar onların dinine mensûb olmasa da onların kavminden sayılır. Binâenaleyh o kavmin yurttaşıdır. Bu durum ise, bir şüphe ortaya çıkarmaktadır. Kezâ, iki müslüman dâr'ülharb'de ticâret veya esâretle bulunsalar ve biri diğerini öldürse, kısas hükmü tatbîk olunmaz. Çünkü ortada şüphe durumu vâriddir ve hükmün tatbîki imkânı yoktur. Fakat, diğer üç imâm, katl vak'ası,

ister dâr'ül-harb'de olsun, ister dâr'ül-İslâm'da, ve maktûl ister hicret etmiş olsun ister etmemiş, kısasın uygulanacağı görüşündedirler.

Kâfirin başkasını öldürmesi : Zimmî bir müslümanı öldürürse, buna karşılık öldürüleceği ittifâkla kabul edilir. Zîrâ, Ebu Hanîfe'ye göre, kâtil olan zimmî, umûmî nass'ların hükmü içine dâhil olmaktadır. Diğer üç imâma göre arada farklılık olmakla beraber kâtil öldürülür. Ancak farklılık kâtilin aleyhine işlememektedir. Bilindiği gibi kâtil ile maktûl arasında bir farklılık var ise ve bu farklılık zimmînin aleyhinde ise kısas durdurulmaz. Müslümanın aleyhinde ise durdurulur. Zimmînin harbîyi öldürmesi suç olarak kabul edilmez. Çünkü harbî demek, kanı mübâh kişi demektir.

Ebu Hanîfe'ye göre, müste'men'e karşılık zimmîye kısas uygulanmaz. Çünkü müste'men'in ma'sûmiyeti mutlak değil muvakkattir. Dar'ül-İslâm'daki ikâmeti süresine bağlıdır. Aslında müste'men dar'ülharb halkından bir kişidir. Dar'ül-İslâm'a girişi bir sebebden ötürüdür ve tekrâr aslî yurduna dönecektir. Bunun için ma'sûmiyeti şüphelidir. İmâm Ebu Yûsuf'a göre ise, kâtl fiilinin işlendiği zaman ma'sûmiyet mevcût olduğu için kısas uygulanır ve öldürülür. Ebu Hanîfe'ye göre ise, kıyâs yapılarak müste'men'e karşılık müste'men öldürülür. İmâm Mâlik, Şafiî ve Hanbel'e göre, birbirini öldüren kâfirler ayırım gözetilmeksizin öldürülürler. Binâenaleyh, her hangi bir kitâbî'yi, mecûsî veya müste'meni öldüren zimmî de öldürülür. İsterse aralarında din farkı bulunsun.

Bu şartın yeri, suçluların birden fazla olması halindedir. Suçlu tek başına olunca, suçu ister mübâşereten işlesin, isterse teşebbüben işlesin sorumlu bizzât kendisidir. Ama, birden fazla olursa içlerinden birisi bizzât suçu işleyecek kimisi onlara yardımcı olacak, kimisi de suça teşvîk edecektir. Dört mezheb imâmınca ittifâkla kabul etmektedirler ki, suçlulardan her biri bizzât suçu işledikleri takdîrde, birden fazla olmaları herbirine ayrı ayrı kısas hükmünün tatbîk edilmesini önlemez. Her ne kadar kısasda eşitlik gereği var ise de, bu fiilde olup suçluların veya tecâvüze uğrayanların sayısında şart değildir. Bir topluluk birleşerek bir kişiyi öldürürse, onlara kısas uygulanması hakkın îcâbıdır. Çünkü, öldürme vak'aları genellikle topluca işlenir. Topluca işlenen cinâyet vak'alarına kısas hükmü uygulanmasaydı, kısası tatbîk etme imkânı kalmazdı. Çünkü, başkasını öldürmeyi planlayan kişi, kısasdan kurtulabilmek için etrafına birçok kişiyi toplar ve böylece suçu işler ve kısasdan kurtulmuş olurdu. Halbuki kısasdaki gâye hayatın devâmı ve öldürmenin önlenmesidir. Allah kitâb-ı kerîm'inde : «Kısasda sizin için hayat vardır ey akıl sahipleri, ta ki korunasınız» buyurmaktadır.

Ahmed ibn Hanbel'den nakledilen bir rivâyete göre, suçlular bir-

den fazla olduğu takdîrde kısas sâkıt olur yerine diyet îcâb eder. İbn Zübeyr ve İbn Sinin'e göre ise, kâtillerden birisi öldürülür ve diğerlerinden de paylarına düşen diyet alınır. Bu görüşü serdedenlerin delili şudur : Yüce Allah kitâbında : «Cana can» ve «hür bir kişiye hür bir kişi» buyurmaktadır. Buna göre, bir cana karşı bir candan fazlası alınamaz. Binâenaleyh, birden fazla kişi toplanarak bir kişiyi öldürürse, birisine kısas diğerine diyet îcâb eder.

Dört mezheb imâmı; topluluk, ferdi öldürdüğü takdîrde, kısas uygulanması konusunda ittifâk etmişlerse de, öldürmeye yardım veya teşvîk konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bu konuda ihtilâfa sebeb olan dört mesele vardır :

a) Elbirliği ile öldürmeye yardım etme,
b) Maktûlü tutup kâtilin öldürmesini sağlama,
c) Öldürmeyi emretme,
d) Öldürmeye zorlama.

a) Elbirliği ile öldürme halinde yardımcı olmak :

İmâm A'zam'a göre, elbirliğinden maksat önceden anlaşmadır, diğer imâmlara göre ise, bunun önceden anlaşma adını alabileceğini ve elbirliği manasına gelmeyeceğini, elbirliğinden maksadın da öldürme suçunu işlemek için önceden ittifâk olduğunu yukarıda zikretmiştik. Bu iki durum arasındaki fark şuradan ileri gelmektedir. Önceden ittifâk halinde, suçu doğrudan doğruya işleyenler —tek başına fiilleri öldürücü olmasa da— kâtil olur. Topluca işlenen fiillerin netîcesi ölüm olduğu takdîrde suça fiilen iştirâk edenlerin hepsi kâtildir... Elbirliği bu demektir. Önceden anlaşmada ise, topluca öldürme konusunda şartlarını açıkladığımız gibi, ancak fiilen iştirâk eden kâtil olarak kabul edilir.

Her iki halde de, suça fiilen iştirâk edenlerin birden fazla olması durumunda kâtillere kısas uygulanacağı ister önceden öldürme konusunda ittifâktan doğmuş olsun, ister beklenmeyen bir buluşma ile gerçekleşmiş bulunsun, farksızdır. Asıl ihtilâf edilen konu, suçlularla ittifâk edip de vak'ada hazır bulunmayan veya suçun işlenmesine yardımcı olup da, bizzât suça katılmayan kişilerin durumudur. İmâm A'zam, Şafiî ve Hanbel'e göre; kısas hükmü, yalnız bizzât suça karışana verilir. Suça bizzât iştirâk etmeyene de ta'zîr cezâsı verilir. İmâm Mâlik'e göre, ise, kısas hükmü hazır bulunup da bizzât karışmayana ve yardımcı olup da bizzât iştirâk etmeyene de uygulanır. Kapıyı tutan veya ölümü sağlayan kimse gibi. Suçlularla ittifâk edip fiilde hazır bulunmayan kişiye ise, tercîh olunan görüş uyarınca ta'zîr cezâsı verilir. Suça yardımcı olan veya suç işlenirken hazır bulunan kişinin cezâlandırılabilmesi için, kendisinden yardım istenince yardıma koşacak veya arkadaşlarından birisi bizzât suçu işlemezse, kendi-

sinin onu bizzât işleyecek nitelikte olması şarttır. Şu halde, kısasın uygulanabilmesi için elbirliği eden kişinin bizzât fiil işlemese de hâdise mahallinde veya hâdise mahallinin yakınında olması şarttır. Bu takdîrde bizzât ölüm fiilini işlemesi şartı yoktur.

İbn Teymiye'nin fetvâlarında, bu değişik hallere dâir misâller verilir. Bu misâllerden birisi şöyledir. Topluca bir kitle ma'sûm bir kişiyi (öldürülmesi harâm olan birisini) öldürmeye iştirâk ederse, içlerinden hepsi bizzât adamın öldürülmesine mübâşeret etmişlerse, hepsine birlikte kısas vâcib olur. Ama bir kısmı bizzât fiili işlemiş, bir kısmı da ona bekçilik etmiş ve yardımcı olmuşsa, bu konuda iki görüş vardır. Birisine göre kısas ancak mubâşire uygulanır. Ki bu görüş, Ebu Hanîfe, Şafiî ve Hanbel'in görüşüdür. İkincisine göre ise, hepsine kısas uygulanır. Bu görüş İmâm Mâlik'in görüşüdür. İbn Teymiye'nin fetvâlarında şöyle bir örnek de verilir : Bir kişinin çocukları babalarını öldürme konusunda yabancı kişilerle anlaşır ve fiile iştirâk ederlerse, hepsinin birlikte öldürülmesi câizdir. Fakat, fiili bizzât işlemiş olan mubâşirin cezâsı bütün mezheb imâmlarının ittifâkı ile fiili bizzât işlememiş olup da, işlenmesine yardımcı olmuş olan (adamı eve sokan ve kapıları kapayan kimse gibi) ın öldürülmesi konusunda iki görüş vardır. İmâm Mâlik'e göre, hepsinin öldürülmesi şarttır. İbn Teymiye'nin fetvâlarındaki bir başka misâl de şöyledir : Bir kimse ma'sûm bir kişiyi öldürmesi için bir adama belirli bir miktarda mal vaad ederse, ve adam da bu mal mukâbilinde söylenen kişiyi öldürürse, vaad olunan kişinin öldürülmesi îcâb eder. Vaad edilen kişiye de, sindirici bir cezâ verilmesi ve böylelikle başkalarına örnek olması gerekir. Bazı fakîhlere göre, onun da öldürülmesi îcâb eder.

Bir kişi bir adamı tutar, ikinci bir kişi de gelir onu öldürürse, tutan kişinin adamın öldürülmesi kasdıyla tutmadığı veya üçüncü şahsın gelip onu öldüreceğini bilmediği takdîrde mes'ûliyeti yoktur. Ama tutan kişi adamı öldürme kasdıyla tutmuşsa ve üçüncü kişi de gelip öldürmüşse, bizzât öldürme fiilini işleyene kısas uygulayıp öldürüleceği konusunda ihtilâf yoktur. Ancak, öldürme fiilini bizzât işlemeyip tutmuş olan kişinin durumu ihtilâflıdır. Aşağıda bu farklılıkları açıklayacağız.

İmâm Mâlik; tutan kişinin maktûlü kâtilin öldürülmesi için tutması ve üçüncü şahsın tuttuğu kişiyi öldüreceğini farketmesi halinde kısas uygulanarak öldürülmesi görüşündedir. İmâm Mâlik'e göre tutan kişi, adamı tutmakla ölümüne sebep olmuştur. Bazı fakîhler ise, tutan kişinin öldürülmesi için şu şartı ileri sürmektedirler. Eğer onun tutması olmasa, üçüncü şahsın gelip adamı öldürmesi mümkün olmamalıdır. Ancak bazı fakîhler bu şartı ileri sürmezler.

Şâyet tutan kişi, adamı kovalayanın normal bir darbe ile döv-

mesi için tutarsa, yahut kovalayan kişinin adamı öldürmek istediğini bilmezse (kovalayanın öldürücü bir âlet taşıdığını görmemiş olabilir) veya tutulanın öldürülmesi, tutanın tutmasına bağlı değilse, bu takdirde tutan kişiye kısas değil, ta'zîr cezâsı verilir.

İmâm Mâlik, birisini öldürmek konusunda delâlet ve onun delâleti olmadığı takdîrde maktûlün öldürülmesi imkânının bulunmadığı vak'aları da buna ilhâk etmektedir.

Ebu Hanîfe ve Şafiî ise; tutan kişi, kâtilin öldürme kasdıyla kovaladığını ve öldürüleceğini bilerek dahi tutsa, ta'zîr cezâsıyla cezâlandırılacağı görüşündedir. Çünkü, onlara göre, kovalayan kişinin fiili mübâşeret, tutanınki ise tesebbübdür. Bu olayda mübâşeret hali tesebbüb haline gâlib olmuş ve tesebbübü etkisiz kılmıştır. Ayrıca sebeb, mülcî bir sebeb değildir.

Hanbelî mezhebinde ise iki görüş vardır. Birinci görüş uyarınca, tutan kişiye kısas uygulanır. Çünkü, o adamı tutmamış olsaydı, kovalayan kişi adamı yakalayıp öldüremeyecekti. Şu halde öldürme fiili ikisinin fiilinin birleşmesi sonucu meydana gelmiştir. Binâenaleyh ikisi de fiilde ortaktırlar ve her ikisine de kısas uygulamak îcâb eder. Her ne kadar kovalayan kişinin fiili mübâşeret, tutan kişinin fiili teşebbüs ise de, öldürme olayının vukûuna ikisi birden iştirâk etmiş ve fiilleri birbirine denkleşmiştir. Bu görüş, Mâlikî mezhebinin görüşüne uymaktadır ki, Hanbelî mezhebinde pek kuvvetle tercîh olunmamıştır.

İkinci görüş taraftârları ise, tutan kişinin ölünceye kadar hapsolması fikrindedirler. Onlar ibn Ömer'in, Allah'ın Rasûlünden naklettiği şu hadîse istinâd etmektedirler : Bir adam bir adamı tutar ve başkası da onu öldürürse, öldüren kişi öldürülür ve tutan kişi hapsolunur. Çünkü o, tutmakla adamı ölüme mahkûm etmiştir. Hz. Ali de, fiilen bu hükmü tatbîk etmiştir, kâtilin öldürülmesine, tutanın da ölünceye kadar hapsolunmasına hükmetmiştir.

Bu görüş taraftârlarından bir kısmı, hapis süresinin ölünceye kadar olmayıp yöneticilerin takdîrine bağlı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Çünkü, hapis cezâsı bir nev'i ta'zîr cezâsıdır ve had cezâsı değildir. Hapis cezâsını had değil ta'zîr cezâsı olarak değerlendirsek, ikinci görüş Hanefî ve Şafiî mezhebinin görüşüne uyar. İslâm hukukçuları tutmayı geniş anlamda kabul eder ve sadece elle tutmaya inhisar ettirmezler. Tutmak terimiyle maktûlün çıkamayacağı bir yere tıkanıp bırakılması ve hiçbir şekilde karşı koyamayacak şekle sokulmasını kasdederler. Bir kişi birisini öldürmek için kovalar, üçüncü bir kişi tutar ve adamın ayağını keser, bilâhare kovalayan da gelip adamı öldürürse, bu takdîrde üçüncü kişi adamın kaçmasını önlemek ve

kovalayanın tutmasını sağlamak için ayağını kesmişse, öldürmeye taalluk eden suç da tutan kimsenin hükmüne tâbidir. Çünkü, fiiliyle adamı hapsetmiş ve ölüme mahkûm etmiştir. Bundan sonra da, kasıdlı ayak koparma suçundan sorumlu tutulur.

İslâm hukukçuları öldürmeyi emretmekle öldürmeye zorlamak arasında fark gözetirler. Öldürme emrinde, emredilen kişi suçu işlemeye zorlanmış olmaz. Ve suçu kendi irâdesiyle yerine getirmiş olur. Herne kadar suçu işlemek için emir almışsa da bu emrin kendi irâdesi üzerinde bir etkisi yoktur. Emreden kişi, emredilenin üzerinde hâkimiyeti olabilir. Babanın küçük çocuğuna emretmesi gibi. İdârecinin emri altında bulunan kimseye emretmesi de böyledir. Emreden kişinin emrolunan kişi üzerinde bir etkisi olmayabilir de. Bu durumda emir, suçu işlemek husûsunda sadece teşvîk anlamı taşır. Bu hallerin her birisinin ayrı ayrı hükmü vardır.

Emrolunan kişi, çocuk veya deli gibi mümeyyiz olmayan birisi ise, imâm Mâlik Şâfiî ve Hanbel, emredene kısas hükmünün uygulanması görüşündedir. Her ne kadar emrolunan kişi öldürme fiilini bizzât işlemişse de, öldürmeye sebeb olmuş emrolunan emredenin bir âleti durumuna gelmiştir. İmâm A'zam ise, emredene, kısas hükmünün uygulanmasını kabul etmez. Çünkü, âmir, öldürmeyi bizzât yapmamış, sadece sebeb olmuştur. Ebu Hanîfe'ye göre, mütesebbibe kısas hükmü uygulanmaz.

Emrolunan kişi, âkil ve bâliğ birisi ise ve emredenin onun üzerinde hiçbir etkisi yoksa, İmâm Mâlik, Şâfiî ve Hanbel, emrolunana kısas uygulanacağı, emredene de ta'zir cezâsı verileceği görüşündedirler. İmâm Mâlik, emreden kâtil anında hazır bulunursa, kısas uygulanacağı görüşündedir ki, bu görüşü elbirliği konusundaki görüşüne uymaktadır. Ona göre, emreden kâtil anında hazır bulunmamışsa, ta'zîr cezâsı vermek gerekir. Öldürme anında emredenin hazır bulunmasını öldürmeye yardım olarak değerlendirmek îcâb eder. Çünkü, İmâm Mâlik'e göre, öldürmeye yardım eden kişiye de kısas uygulanır.

Emrolunan kişi âkil bâliğ biri ise ve emreden kişinin de üzerinde etkisi ve hâkimiyeti var ise şâyet emrine itâat etmezse, (öldürüleceğinden korkuyor ise) emrolunana ve emredene kısas uygulanır. Çünkü, bu durumda emir ikrâh sayılır. Eğer emrolunan emredenin emrine itâat etmediği takdîrde öldürüleceğinden korkmazsa, sadece emrolunana kısas uygulanır, emredene ise ta'zîr cezâsı verilir. Yalnız bu durumda, emrolunanın işlediği fiilin haksız olduğunu bilmesi şarttır. Ama emrolunan işlediği fiilinin haklı olduğunu kabul ederse, kısas emrolunana değil, emredene uygulanır. Çünkü, bu takdîrde, emrolunan emre itâatta ma'zûrdur. Tabiî, bu durum vâlî veya hükümdâr gibi, emir hakkına hâiz bulunan bir kişi tarafından verilmiş ise söz

konusudur. Ama, emir verme hakkına hâiz olmayan birisi tarafından verilmişse kısas; emredene değil, emrolunana îcâb eder. Çünkü, emrolunanın emre itâat etme mecbûriyeti yoktur. Hem emredenin öldürme emri vermek yetkisi dâhilinde değildir. Hükümdâr ve yöneticinin durumu ise, bundan farklıdır. Onun öldürme emri verme hakkı vardır ve bu emre itâat Allah'a isyân olmadığı takdîrde vâcibdir.

Bu konuda İmâm Ahmed'in görüşü, İmâm Mâlik'in görüşüyle tamâmen ittifâk halindedir.

Şâfiî'nin görüşü de bunlara uymakla beraber Şâfiî mezhebinde emrin ikrâh sayılması halinde, me'mûrun durumu ile alâkalı iki görüş vardır. Birinci görüş, taraftârları, âmire kısas hükmünün uygulanacağını, me'mûra uygulanmayacağını ileri sürerlerken, ikinci görüş taraftârları —ki doğru olanı da budur— her ikisine birlikte kısas hükmünün uygulanacağını öngörmektedirler.

Ebu Hanîfe'ye göre, ikrâh halinde, sadece âmire kısas hükmü uygulanır. Ona göre me'mûr, âmir için bir âlet durumundadır. O âleti dilediği gibi hareket ettirir. Binâenaleyh âmir; kendi emriyle öldürme fiiline mübâşeret etmiş gibidir. Eğer emir ikrâh olmazsa, âmire kısas hükmü uygulanmaz. Çünkü, o bizzât öldürme fiiline iştirâk etmemiştir. Eğer âmir ikrâh edici durumda değilse, kısas hükmü me'mûra uygulanır. Ancak emirin emir verme yekisi olmayan birinden çıkmış olması şarttır. Emir verme yetkisine sahip birisinden sâdır olmuşsa me'mûra kısas uygulanmaz. Me'mûr, emrin haksız olduğunu bilse bile kısas yoktur. Çünkü me'mûrun durumu bir şüphe îrâs eder, şüphe ise kısası önler.

Kitâbımızın birinci cildinde, ikrâh konusunda yeterli ma'lûmat vermiştik. Burada sözü tekrârlamak niyetinde değiliz. Ancak, konumuzun gereği olarak ikrâh olunan ve ikrâh edenin cezâlandırılmasının nev'i üzerindeki fukahâ'nın görüşünü özetlemekle yetineceğiz.

İmâm Mâlik, Hanbel ve Şâfiî mezhebinden sahîh olan görüşe göre, kısas; hem ikrâh edene hem de ikrâh edilene birlikte uygulanır. Çünkü, ikrâh eden kişi genellikle öldürücü olan bir fiile âlet olmaktadır. İkrâh edilerek mübâşereten fiili işlemiş olan kişi ise, maktûlü zulmen öldürmektedir ve öldürmekten maksadı kendi nefsinin bekâsını sağlamaktır. Bu durum zorlanan kişinin birisini öldürüp yemesi gibidir. İkrâhın mücbir olduğunu söylemek doğru değildir. Çünkü, ikrâh olunan kişi öldürmekten imtinâ' edebilir. Ama o, kendi nefsinin bekâsını sağlamak için imtinâ' etmemektedir.

İmâm A'zam ve İmâm Hanbel'e göre, ise ikrâh eden kişiye kısas îcâb eder, ikrâh olunana îcâb etmez. Çünkü, Allah'ın Rasûlü, buyurmaktadır : Benim ümmetimden hatâ unutma ve zorlandıkları şey kalkmıştır. Bir şeyin affedilmesi demek, o şeyin gereği olan şeylerin

de affedilmesi demektir. Hadîsin zâhiri ikrâh sonucu yapılan fiillerin affolunacağına delâlet etmektedir. Ve bir mânâda ikrâh eden kişinin kâtil olacağını anlatmaktadır. Aslında, fiili işleyen her ne kadar şeklen kâtil ise de, ma'nen kâtil ikrâh eden kişidir. Çünkü, ikrâh olunarak öldürme fiilini işleyen kişi, ikrâh edenin bir âleti durumundadır. Ve o âletini dilediği gibi hareket ettirme kudretine hâizdir. Bu görüş Şâfiî mezhebinde zayıf olan görüşe uymaktadır.

İmâm Züfer, ise sadece mübâşerin (ikrâh olunarak fiil işleyenin) öldürüleceğini, hakîkî kâtilin o olduğunu, kabul etmektedir.

İmâm Ebu Yûsuf ise, ikrâh edilene de ikrâh edene de kısas hükmünün uygulanamayacağı görüşündedir. Çünkü, ikrâh eden kişi ölüme sebebiyet vermektedir. Bilindiği gibi mütesebbibe kısas hükmü uygulanmaz. İkrâh eden kişiye tatbîk edilmediğine göre, ikrâh netîcesi fiili işleyene kısas hükmünün tatbîk edilmemesi daha doğru olur.

Fâil ile şerîk arasında ayırım :

Bu açıklamalardan anlaşılıyor ki, İslâm hukukçuları, suçu doğrudan doğruya işleyenle, suça ittifak eden, yardımcı olan veya teşvîk eden kişi arasında bir ayırım yapmamaktadırlar. Mübâşir suçu tek başına veya başkasıyla işleyen yahut da suçu oluşturan fiillerden birini icrâ eden kişidir. Yine İslâm hukukçuları tarafından ittifâkla kabul edilmiştir ki, mübâşerin cezâsı kısasdır. Mübâşir ile birlikte, yardım eden, ittifâk eden veya teşvîk eden, yani suça iştirâk eden kişinin durumuna gelince, onlar da aynı durumdadır. Teşvîk eden veya suçun işlenmemesinde iştirâk edenin cezâsı İmâm Mâlik'in dışındaki imâmlara göre ta'zîr cezâsıdır. Suça yardımcı olanın cezâsı ise, İmâm Mâlik'e göre kısas, diğer imâmlara göre de ta'zîrdir.. Mısır cezâ kanununda, öldürme olayında suça iştirâk edenlerle aslî fâillerin cezâsını birbirinden ayırmaktadır. Mısır cezâ kanununun 352. maddesine göre fâiline i'dâm hükmünü gerektiren katl olayına iştirâk eden kişilere ya i'dâm cezâsı verilir, yahut da müebbet ağır çalışma cezâsı. Yani, Mısır cezâ kanunu fâille, suça iştirâk eden arasında ayırım yapmaktadır. Ve ikisini aynı şekilde görmemektedir. Bu konuda İslâm hukukçularının görüş açısı da budur.

Mısır cezâ kanununun bu konudaki hükmü İslâm hukukçularının görüşlerinin tatbîkinden ibârettir. Kanun i'dâm hükmüne cevâz verdiğine göre, ta'zîr cezâları da i'dâm cezâlarının zımnında kendiliğinden mevcûd olur.

Yukarda gördük ki, kâtillerin birden fazla olması halinde kasıdlı öldürme suçuna kısas cezâsının hükmolunmasını önleyecek bir neden yoktur. Ancak fâiller arasında kasıtlı öldürme nisbet edilemiyen birisi bulunabilir.. Meselâ birisi yanılarak maktûle vurur, kasıtlı olarak vu-

ranların fiiliyle yanılarak vuranın fiili maktûlün ölümüne vesîle olabilir.

İşte, bu gibi hallerde fâiller arasında İslâm şerîatının prensibleri uyarınca kısas cezâsının tatbîk edilmesi mümkün olmayan kimseler de bulunabilir. Çocuklar ve deliler gibi. Hatâlı yahut küçük yahut deli suçlulardan birisinin kısas cezâsının affedilmesi diğer fâillerin durumuna te'sîr eder ve onların da kısasdan affolunmalarına sebeb olur mu? İşte bu noktaları aşağıda açıklamaya çalışacağız. Fâillerden birisine veya birkaçına kısas hükmünün uygulanamaması, iki durumda söz konusudur. Üçüncü bir durum yoktur.

a) Kısasın uygulanmaması ya fiildeki bir nitelikten dolayıdır, ya da fâildeki bir nitelikten dolayıdır.

b) Fiildeki bir nitelikten dolayı kısasın mümkün olmaması.

Fâilin fiili, kısası gerektiren bir fiil olmazsa kısas hükmünü vermek mümkün olmaz. Meselâ, fâil; fiilini hatâlı olarak veya kasda benzer bir şekilde icrâ eylemişse, fiilindeki bir nitelikten dolayı veya fiilin kısası îcâb ettirmediğinden ötürü, kısas hükmü mümkün olmaz.

İslâm hukukçuları bu durum karşısında iki fırkaya ayrılırlar.

Bir kısmı fiilinin kısası gerektirmediği gerekçesiyle fâillerden birisine kısas hükmünün uygulanmaması halinde, diğer fâillere de fiilleri isterse hatâ ile kasdın birleşmesi gibi kısası gerektiren bir fiil olsun, kısas hükmünün uygulanamayacağı görüşündedirler. Bilindiği gibi, hatâlı olarak fiil işleyenlere uygulanmaz. Çünkü fiili kısas hükmünü gerektirmez. Kasıdlı olarak işleyene ise kısas uygulanır, zîrâ kasıdlı öldürmenin cezâsı kısastır. Ama, kasıdlı fâil ile hatâlı fâil bir vak'ada birleşirse, hatâlı fâile kısas hükmünün uygulanmamasıyla kasıdlı fâilden de kısas hükmü sâkıt olur. Çünkü, hatâlı fâilin fiilinin; ölüm olayına vesîle olması ihtimâl dâhilindedir. Belki de ölüm olayını gerçekleştiren kasıdlı fiilidir. İşte bu ihtimâlin bulunması bir şüphedir, «şüphelerle hadleri durdurunuz» kâidesinin uygulaması netîcesinde, kasıdlı katlden de haddin durdurulması îcâb eder. Hanefî, Şâfiî ve Mâlikî mezhebinde tercîh olunan görüş budur.

a) Diğer bir kısım fakîhlere göre de, fâilin fiili gerektirmediği için, kısas cezâsını fâillerden birisine veya bir kısmına uygulamanın; fiilleri kısası gerektiren diğer suçluların kasıdlı olarak katl fiiline iştirâk ettikleri sürece müstahak oldukları kısas cezâsına etkisi olamaz. Onlara kısas hükmünün uygulanması gerekir. Çünkü herkes kendi fiilinden sorumludur. Bir kişinin fiili bir başkasına te'sîr edemez. Bu görüş Mâlikî ve Hanbelî mezhebinde kuvvet kazanmamış olan görüştür.

Birinci grub hatâlıyla kasıdlının birlikte olduğu bir olaya uyguladığı kâideye ittifâk etmiş, hatâlı kişinin ortağına kasıdlı da olsa kısas hükmünü uygulamamak konusunda ittifâk etmişlerdir. Ancak,

bunun ötesinde aralarında görüş farklılığı vardır. Bu görüş farklılığı ise kâidenin tatbîkinden gelmektedir. Başka değil, bir kısım İslâm hukûkçuları, ortaklardan birisinin cezâlandırılmadığı her cezâya kâideyi tatbîk ederken, —ki bunlar Hanefî fakîhleriyle diğer mezheblerin bazı fakîhleridir— bir kısmı da affolunanın fiilinin kasıdsız olması halinde bu kâidenin tatbîkini öngörmektedirler. Şâyet, fiil kasdıysa, kâidenin intibâk etmeyeceğini kabul etmektedirler.

b) Fâilin bir niteliği dolayısıyla kısas hükmünün uygulanmaması :

Bu durum birinci yoldan şu noktada ayrılır. Burada kısas fiildeki nitelikten dolayı değil fâillerden birisindeki bir nitelik dolayısıyla tatbîk olunamamaktadır. Fâilde bulunan bu nitelik yüzünden şer'an kısas hükmünün uygulanmaması gerekir. Bunun örneği, babanın bir yabancıyla birlikte çocuğunu öldürmeye iştirâk etmesidir. Böyle bir vak'ada baba kâim olan babalık niteliği dolayısıyla oğlunun öldürme suçundan dolayı kısas hükmüne çarptırılamaz. Bir başka örnek de, kısas hükmünü uygulama, yahut da, kendi nefsini savunma için bir başkasının elini koparmaktır. Eli koparılan kişiye, üçüncü bir kişi saldırarak ölümüne sebeb olur, bu vak'ada kısas hükmü uygulayan veya nefsi müdâfâda olan kişiye kısas hükmü tatbîk olunamaz. Çünkü, müdâfaa ve kısas niteliği vardır. Şer'an bu nitelikler dolayısıyla kısas hükmünü uygulamak mümkün değildir.

Bu durumda verilecek hüküm konusunda da fukahâ arasında ihtilâf vardır. Ebu Hanîfe'ye göre, ortaklardan birisinin hakkında kısas hükmünün verilmemesi diğerleri hakkında da kısas hükmünün verilmemesini îcâb ettirir, çünkü, kısasdan muâf olan suçluların öldürme fiilini gerçekleştirme ihtimâli vardır. Bu ihtimâl ise şüphedir, bilindiği gibi şüphe hadleri kaldırır. Binâenaleyh, kısas îcâb eden diğer ortaklara da kısas uygulanamaz.

Hanbelî mezhebinde İmâm Ahmed'den rivâyet edilen kuvvet kazanmamış bir görüş vardır ki, buna uyar. Mâlikî mezhebinden bazı fakîhler de bu görüştedirler.

İmâm Şâfiî, Hanbelî ve Mâlikî mezhebinden bazı fakîhler ortaklardan birisinin kısasdan muâf tutulmasının diğerlerine kısasın tatbîkini önleyemeyeceği görüşündedirler. Çünkü, kısas fâillerden birisine has bir özellikten dolayı mümkün olmamaktadır ki, bu özellik ortaklardan bir başkasında bulunmamaktadır. Binâenaleyh bu özellik bulunmadığı sürece, muâfiyet hakkı onlara kadar ulaşmaz. Bu görüşü benimseyen fukahâ, çocuk ve deli konusunda değişik fikirler serdetmişlerdir. Bazıları çocuk ve delinin suç ortağının kısas hükmüne tâbi olmayacağını öne sürmektedirler. Bu görüşü serdedenler, çocuğun ve delinin fiiline bakmaktadırlar. Fukahâ'nın ekseriyeti arasında

ittifâkla kabul edilmiştir ki, çocuğun ve delinin kasıdlı fiili hatâ olarak kabul edilir. Mâdem ki onların fiili, hatâ olarak tavsîf olunmakta, hatâ halinde de kısas uygulanmamaktadır, öyleyse, onlarla birlikte suça iştirâk eden kişi de hatâlı olarak kabuledilen suçluların hükmüne tâbidir. Dolayısıyla kısas hükmü uygulanamaz. Bu görüş, fiildeki niteliği, fâildeki niteliğe gâlip getirmektir. İkinci grup ise Şafiî'nin görüşünü kabul etmekte ve demektedir ki, çocuğun ve delinin kasdı kasıttır. Ve onların kısasdan muâf tutulmasının esâsı fâilin niteliğidir. Öyleyse onlarla birlikte suça iştirâk edenlerin bu nitelikten istifâde etmeleri mümkün değildir. Üçüncü bir grub ise, şerîkin fiilini nazar-ı i'tibâra almayı öngörmektedir. Eğer, şerîkin fiili kasıdlı fiil ise, ona fiiline bakmadan ve ortağının niteliğini nazar-ı itibâra almadan kasıtlı fâil cezâsı vermek îcâb eder.

Diğer imâmların hâricinde, İmâm A'zam, tesebbüben katlde kısas hükmünün verilemeyeceği görüşündedir. Ona göre kısas; mübâşeret yoluyla işlenen bir fiildir. Öyleyse, kısas hükmünün uygulandığı fiilin mübâşeret yoluyla işlenmiş olması gerekir. Çünkü, kısas hükmünün esâsı, fiilde mübâşerettir. (Denklik ve benzerlik).

Öyleyse, Ebu Hanîfe'ye göre, kısas yerine diyet vermek gerekir. Ancak, İmâm A'zam'ın dışındaki diğer üç imâm, tesebbüben katlle mübâşeretten katl arasında bir fark gözetmemektedirler. Onlara göre her ikisi de katl vak'asıdır ve kısas cezâsının verilmesi gerekir. Üç imâmın bu görüşü, Mısır kanunlarıyla da, diğer beşerî hukuk prensibleriyle de uyuşmaktadırlar.

Kan sahibi meçhûl olmalıdır.

Maktûlün sahibi meçhûl olursa, Ebu Hanîfe'ye göre, kısas hükmü gerekmez. Çünkü, kısasın vücûbiyeti kısasın ifâsını istemeye bağlıdır. Meçhûl olan birisinin böyle bir şeyi istemesi ise mümkün değildir. Binâenaleyh, mümkün olmayan bir şeye cevâb vermek de mümkün değildir.

Diğer imâmlar ise, bu noktada Ebu Hanîfe'ye muhâliftirler. Öldürme fiili dâr'ül-harbde olmamalıdır :

Öldürme fiili dâr'ül-harb'de olursa, Ebu Hanîfe'ye göre kısas gerekmez. Ancak Ebu Hanîfe, şu iki durum arasında fark gözetir. Maktûl dür'ül-harb ahâlîsinden olup, müslüman olmuş fakat dâr'ül-İslâm'a hicret etmemiş ise, durum farklıdır. Maktûl, dâr'ül-İslâm'dan olup, izinle ticâret için yahut da mecbûrî olarak esîrlik gibi, dâr'ül-harb'e gitmek zorunda kalmışsa, durum daha farklıdır. Birincide kâtile cezâ verilemez. İkincide, eğer ticâret için gitmişse diyet cezâsı verilir. Esâret halinde ise üzerinde hiçbir şey gerekmez. İmâm Muhammed ve Ebu Yûsuf bu konuda İmâm A'zam'a muhâlefet ederler. İki durum arasındaki farklılığın esâsı şuradan gelmektedir : Birincide ma'sûmi-

yet şüphe îrâs eden bir konudur. Maktûl her ne kadar müslüman ise de dâr'ül-harb ahâlîsindendir. Çünkü âyet-i kerîme'de açıkça buyrulmaktadır ki : «Eğer o size düşman olan bir kavimden ve mü'min bir kişi ise...» Şu halde maktûlün dâr'ül-harb ahâlîsinden olması ma'sûmiyetine şüphe îrâs etmektedir ve kâfirlerin kuvvetini önemseyerek İslâm diyârına hicret etmemiş bulunmaktadır. Bir kavmin hâkimiyetini önemseyen kişi Rasûlullah'ın söylediği gibi, onun dininden olmasa da, onların milliyetine mensûb sayılacağından, müslümanlığı onu ma'sûm kılmaz. Çünkü, Ebu Hanîfe'ye göre müslümanlık, tek başına ma'sûmiyet elde etmek için yeterli değildir. İslâm'ın yanı sıra, İslâm diyârının garantisi altına girmek şarttır. İkinci durumda ise, kısas gerekmez. Çünkü, hâdise müslümanların velâyeti altında bulunmayan bir mahalde cereyân etmiştir. Ebu Hanîfe'ye göre, had cezâlarında hükmün tatbîki için olayın vuku' bulduğu anda îfâ kudretinin mümkün olması şarttır.

Mâlik, Şâfiî ve Ahmed ibn Hanbel ise, maktûl ister dâr'ül-İslâm ahâlîsinden olsun, ister dâr'ül-harb ahâlîsinden olsun, ister dâr'ülharb'den hicret etmiş bulunsun, ister etmemiş bulunsun, maktûlün müslüman olduğunu bilerek onu öldürürse kâtilin de kısas tatbîk edilerek öldürülmesi gerektiği görüşündedirler. Çünkü onlara göre, kâtil İslâm olarak ma'sûmiyet kazanmış birisini zulmen öldürmüş bulunmaktadır.

Kısas cezâsı mutlakâ icrâ edilmesi lâzım olan bir cezâdır. Ancak, kan sahibi affederse, kısas tatbîk olunmaz. İslâm hukukçuları arasında ittifâkla kabul edilmektedir ki, kan sahibinin kâtile kısas hükmünü uygulama veya diyet mukâbili, yahut da bedelsiz olarak affetme yetkisi vardır. Ancak İslâm hukukçuları, kan sahiplerinin kısası affetmesi halinde diyeti alıp almayacağı hakkında ihtilâf etmişlerdir. İmâm Mâlik ve Ebu Hanîfe'ye göre, kan sahibinin affı, suçluya diyet ödemek mecbûriyetini getirmez. Ancak, suçluyu affetmek mukâbilinde diyet vermeyi kabul ederse müstesnâ, İmâm Şafiî ve Ahmed ibn Hanbel'e göre ise, kan sahibinin kısas hakkını affetmesi halinde suçlu diyet vermeye zorlanır. İsterse af onun rızâsı hilâfına olsun. Aradaki ihtilâfın sebebi şudur : İmâm Malik ve İmam A'zam, kısasın aynen vâcib olduğu görüşündedirler. Halbuki İmâm Şâfiî ve Hanbel kısasın aynen vâcib olmadığını, vâcibin kısas veya diyetten birisi olduğu görüşüne sahip olmalarıdır : Kan sahibinin ta'yîn hakkı kendisine âittir. İsterse kısas hükmünün uygulanmasını ister, isterse kâtilin rızâsına dayalı olmaksızın, diyet alır. Veya diyete mukâbil ta'zîr cezâsını kabul eder.

Kısasın yerini diyet ve ta'zîr cezâlarını kabul etmenin netîcesinde iki önemli sonuç ortaya çıkar :

a) Hâkim bir fiilden dolayı hem cezâ hem de onun bedelini birleştiremez. İster bedel olarak konan cezâ aslî cezâ olsun, ister aslî cezânın yerine geçen bedelî cezâ olsun. Çünkü bedel ile bedel olunanı birleştirmek değiştirmek fiilinin tabîatına aykırı düşer. Ancak, iki bedel cezâyı veya iki aslî cezâyı birleştirmek câizdir. Meselâ, bir öldürme suçu işleyen kişiye hem kısas hem diyet, yahut da, hem kısas hem ta'zîr cezâsı verilemez. Çünkü, diyet ve ta'zîr cezâlarının her ikisi de kısasın yerine geçen bedelî cezâdır. Ve bu cezâlar ancak esâs cezâ hükmünün tatbîki mümkün olmadığı zaman verilir. Binâenaleyh, kısas hükmünü tatbîk etmek mümkün olmazsa diyet ve ta'zîr cezâlarını topluca veya teker teker vermek câiz olur. Çünkü, ikisi de kısas cezâsına bedel cezâlardır. Ayrıca, her ikisi de aslî cezâ olan kısas ve keffâret cezâlarını birleştirmek mümkün ve câizdir.

b) Bu umûmî kâide kalmak kaydıyla, bedel ve aslî cezâların aralarını birleştirmek de câizdir. Şöyle ki, fiiller birden fazla olur ve hükmolunan bedel cezâsı, hükmolunan aslî cezâya bedel olarak verilmez. Üç kişiyi öldürmüş olan birisine birini öldürmekten dolayı kısas hükmü, ikinciyi öldürmekten dolayı diyet hükmü verilirse ve kısası uygulamak mümkün olmadığı için diyete hükmolunmuşsa, meselâ, maktûl kâtilin çocuğu ise, üçüncü şahsı öldürmekten dolayı da, kısas ve diyet hükmü vermek mümkün olmadığı için, ta'zîr cezâsı verilmişse, meselâ, maktûlün velisi kâtili mutlak mânâda affetmişse, bu gibi hallerin hepsinde kısas diyet ve ta'zîr cezâları birleştirilebilir ve umûmî kâide bozulmuş olmaz. Çünkü, bu vak'ada birinci kısas cezâsı aslî cezâdır. İkinci ve üçüncü cezâlar ise, bedelî cezâlardır. Aslî cezâ ile bedelî cezânın birleşmesi câiz olmuştur, çünkü, hükmolunan cezâlardan birisi diğerinin yerine geçmemiştir. Bilâkis, bedelî olarak verilen cezâ, hükmolunmamış olan bir cezâyı temsîl eder.

Kâtil bir kişi olursa, yaralıların birden fazla olması halinde yukardaki değişik iki görüş arasındaki farklılığın önemi ortaya çıkar. İmâm Mâlik ve Ebu Hanîfe'ye göre, bir kişi bir topluluğu öldürürse kısas olarak o da öldürülür. Öldürmenin ötesinde başka bir şey gerekmez. İster suçlu topluluğu bir kerede öldürmüş olsun, isterse teker teker öldürmüş olsun. İster kan sahiplerinin hepsi kâtilin öldürülmesini istesin, ister bir kısmı öldürülmesini istesin, ister bir kısmı da diyet taleb etsin. Kan sahiplerinden birisi acele davranıp diğerleri görüşlerini açıklamadan önce, suçluyu öldürürse, diğerlerinin kısas hakkı sâkıt olur ve diyet îcâb etmez, işte bu hüküm kısasın aynen vâcib olması gerektiğini belirten kâide tatbîkinden ibârettir. Zîrâ hepsinin ortak olan hakkı kısasdır. Binâenaleyh suçlu öldürüldüğü zaman hepsi de haklarını eksiksiz almış olmaktadırlar. Ve bunun dışında hiçbirisinin diyet taleb etmeye hakkı kalmaz. Zîrâ, kan sahiplerinden bi-

risi kısas hükmünün tatbikini isterse, diğerlerinin kısastan vazgeçmelerinin bir önemi yoktur. Ancak, diyet, kısas hükmünün tatbîki mümkün olmadığı hallerde kısasa bedel olarak îcâb eder ve burada kan sahiplerinden birisi kısası talep ettiği sürece kısasın imkânsızlık durumu bahis konusu olamaz. Zîrâ kısas mahallî nisbetle birdir.

İmâm Şâfiî ise, kan sahiplerinin haklarının birbirine müdâhale edemeyeceği görüşündedir. Eğer suçlu, birden fazla öldürdüğü kişileri teker teker öldürmüşse, önce öldürülmüş olanın kısası uygulanır. Zîrâ onun öncelik hakkı vardır. Eğer birincinin hakkı af ile sâkıt olursa ikincinin kısas hakkı uygulanır ve bu böylece sonuncuya kadar devâm edip gider. Eğer, kan sahiplerinden birinin isteği yerine getirilirse, diğerlerinin diyet hakkı bâkî kalır. Çünkü, kısas hükmü onların rızâsı alınmadan tatbîk olunmuştur. Binâenaleyh onların hakkı diyete inkilâb eder. Ve bu vak'a kâtilin ölmesi vak'asında olduğu gibi değerlendirilir. Kâtil öldürdüğü kimseleri bir kerede öldürmüş veya hangisini önce hangisini sonra öldürdüğünü ayırmak mümkün değilse, o zaman kan sahipleri arasında kur'a çekilir. Ve kur'a kime isâbet ederse onun kısas hakkı tatbîk olunur. Kan sahiplerinden birini diğerinin önüne geçirecek bir hak bulunmadığı için kur'a ile böyle bir öncelik hakkı kazanılmış olur. Eğer, kendisine isabet eden kişi kâtili affederse, kur'a geri kalanlar arasında tekrârlanır. Çünkü, hepsinin hakkı eşittir. Kısas hakkı kur'a yoluyla kan sahiplerinden birisine sâbit olur fakat bir başkası ondan önce davranarak kısas hükmünü tatbîk ederse hakkını kullanmış olur. Ancak, kendinden daha önce hak sahibi olanın önüne geçmekle kötü bir davranış yapmış olur.

Savaş halinde bir topluluğu öldüren muhâribin hükmünde, Şâfiî fakîhleri arasında ihtilâf vardır. Başlıcalarına göre, hüküm yukardaki gibidir. Yani muhârebe dışında topluca öldürmenin hükmüne tâbîdir. Bazı fakîhlere göre ise, hepsine mukâbil olarak o da öldürülür. Çünkü, muhârebe halinde öldürmüş olanın hakkı Allah'a âittir ve Allah'ın bu hakkı af ile sâkıt olmaz. Binâenaleyh burada cezâlar iç içe girerler. Ama insanoğlunun hakkı söz konusu ise, bu takdîrde tedâhül bahis konusu değildir.

Hanbelî mezhebi de, Şâfiî mezhebiyle bu konuda müttefiktir. Onlar sadece kan sahiplerine kâtili öldürme konusunda ithâm hakkı tanımakla ayrılırlar. Kan sahiplerinin ikisi veya daha fazlası kâtili öldürmek konusunda ittifâk ederse, kâtil öldürülür ve başkaları için bunun dışında bir hak söz konusu olmaz. Ama kan sahiplerinden bir kısmı kısası bir kısmı da diyeti isterse, kısası isteyenlere mukâbil öldürülür, geriye kalanlara da diyet verilir. Hanbelî'lerin bu husûsdaki görüşü şuna dayanmaktadır : Kısas mahalli olan kâtile kısasla beraber mümkün olmayan bazı haklar taalluk etmiştir. Kısas hakkına hâiz

bulunanlar, kısas mahallinde haklarını kullanmakla yetinirlerse, o da bununla yetinmiş olur. Bu düşüncenin temeli şudur. Madem ki, kısas hakına sahip bulunanlar, kısasla yetinmişlerdir, bunun dışındaki haklarından vazgeçmiş olmaktadırlar.

Bir kişi bir adamın elini keser, sonra da bir başkasını öldürürse, eli kesilen de, kesilme sonucu ölürse, el kesen ve ölüme sebep olan kişi, her ikisinin de kâtilidir. Binâenaleyh önce öldürdüğü adamın kısası tatbîk olunur. Çünkü, öldürme kesmeden önce olmuştur. Ve eli kesilenin ölmesi ancak sirâyetle, yani bilâhare cereyân etmiştir. Binâenaleyh öbürünün önceliği vardır. Fakat, eli kesilenin kısas hakkının uygulanması mümkün ise, ve öldürmekle kısas hakkı ortadan kalkıyorsa, ölmezden evvel eli kesilenin kısas hakkı alınır. Yani, kâtilin eli kesilir. Eli kesilen kan sahibi, Şâfiî, ve Hanbel'e göre, yarı diyet alır. Hanefî ve Mâlikîlere göre ise, hiçbir şey alamaz. Eli kesilenin elinin kesilmesi ölüme sebep olmazsa önce el kesme kısası uygulanır. İsterse kâtil el kesmeden önce olsun isterse sonra... Bu konuda İmâm A'zam, Şâfiî ve Ahmed ibn Hanbel müttefiktirler. İmâm Mâlik ise, her hal ü kârda adamın öldürülmesine ve elinin kesilmesine taraftâr değildir. Ona göre ölümle, bir organ telef olmaktadır ve kısas mahallinin yok olması kısası sâkıt eder. Elin kesilmesi kâtilden sonraya kalması halinde de hüküm aynıdır.

Bütün bunlarda vârid olan ihtilâfın esâsı kasıdlı öldürmede gerekli olan cezâdaki ihtilâfa müsteniddir. Daha önce de söylediğimiz gibi, İmâm A'zam ve Mâlik, kısasın aynen vâcib olduğu görüşündedirler. Ve maktûlün kan sahiplerinin hakkı, suçluyu diyete mecbûr etmez. Ancak suçlu buna râzı olursa başka. İmâm Şâfiî ve Hanbel ise, kasıdlı öldürmeye cezâ olarak kısas veya diyetten birisini gerekli görmektedirler. Kan sahipleri bu iki cezâdan birini seçmeye me'zûndurlar. Suçlunun muvafakatine gerek yoktur.

(Abdülkâdir Ûdeh, İslâm Cezâ Hukûku, II, 637 - 653)

İslâm hukukunda kasıdlı öldürmeye benzeyen katl olayları için de farklı hükümler vardır. Bu konuda Ûdeh şöyle diyor :

Kasda Benzer Öldürme

Daha önce kasda benzer öldürme konusunda ihtilâf olduğunu belirtmiştik.

İmâm Mâlik, ölümün iki bölümde mütâlaa edileceğini kabul etmekte ve bunların da kasıd ve hatâlı olarak ifâdelendirilebileceğini belirtmektedir. Ona göre, bu şıkkın dışında ayrı bir şey söyleyen kişi, nassın üzerine yeni bir şey eklemiş demektir. İmâm Mâlik bu görüşünü desteklemek için demektedir ki : Kur'an-ı Kerîm'de, sadece ka-

sıdlı ve hatâlı öldürmeden bahseden hüküm bulunmakta ve bunun dışında bir hüküm bulunmamaktadır : «Kim de bir mü'mini kasıdlı olarak öldürürse»

«Hatâ ile olması müstesnâ bir mü'minin diğer bir mü'mini öldürmesi olur şey değildir»

Ebu Hanîfe, Şafiî ve Ahmed ibn Hanbel ise, kasda benzer öldürmeyi kabul ederek öldürme fiilini, kasıdlı öldürme, hatâlı öldürme, kasda benzer öldürme diye üçe ayırmaktadırlar. Bu görüşlerini destekleyici delil olarak da, Allah Rasûlünün şu hadîs-i şerîfi'ni bildirmektedirler : Dikkat edin, kasıddaki hatâ dolayısıyla öldürmede, sopa, kırbaç ve taşla öldürmede yüz deve diyet vardır.

Kezâ bu iki İmâm: Hz. Ömer'in, Ali'nin, Osmân'ın, Zeyd ibn Sâbit'in, Ebu Mûsâ el-Eş'arî'nin, Muğîre'nin, kasda benzer öldürmeyi kabul ettiklerini ve onların görüşüne sahâbeden kimsenin muhâlefet etmediğini belirtmektedirler. Ayrıca, kasdın suçlunun niyetine bağlı bulunduğunu, niyetleri de ancak Allah'ın bileceğini, hükümlerin niyetlere göre değil, zâhire göre verilebileceğini öne sürmekte, niyetin en açık delilinin öldürme için kullanılan âlet olduğunu ifâde etmektedirler. Binâenaleyh, bir kimseye genellikle öldürücü nitelikte olan bir âletle vuran kişi, o âletin genellikle kullanıldığı gâye için verilen cezâya çarptırılır. Yani, öldürme kasdına hükmolunur. Genellikle öldürücü olmayan bir âletle başkasını döven kişinin hükmü hatâ ile kasıd arasında değişmektedir. Kasda benzemektedir; çünkü, kişi vurmayı kasdetmiştir, hatâya benzemektedir, çünkü, genellikle öldürücü olmayan bir âletle vurmuştur. Genellikle öldürücü olmayan bir âletle vurmak, suçlunun öldürme kasdının bulunmadığının delilidir.

İşte, bu nedenle sözünü ettiğimiz üç mezheb imâmı bu tip öldürmelere kasda benzer öldürme adını vermişlerdir. Zîrâ, suçlunun fiili her bakımdan kasıdlı öldürmeye benzemekte, ancak, öldürürken güttüğü maksat bakımından kasıdlı öldürmeden ayrılmaktadır. Farazî olarak, kasıdlı öldürmek isteyen kişinin maktûle öldürmek kasdıyla saldırması gerekir. Kasda benzer öldürme fiilini işleyen kişi ise, maktûle öldürmeyi düşünmeden sırf tecâvüz kasdıyla saldırmaktadır.

Şu halde kasıdlı öldürmeyle kasda benzer öldürme arasındaki fark, suçlunun niyetidir. Suçlunun niyetinin delili ise, suçu işlerken kullandığı âlettir. Binâenaleyh, her iki öldürme fiili arasında çok yakın benzerlikler bulunmaktadır. Bu yüzden birisine kasıdlı öldürme adı verilirken, diğerine kasda benzer öldürme adı verilmektedir.

Hanefî fakîhleri kasda benzer öldürmeyi şöyle ta'rîf etmektedirler :

Sopa ile, değnekle, kırbaçla, taşla veya elle, yahut da bunların dışında ölüme sebeb olan bir vâsıtayla, kasıdlı olarak vurmaktır. Böy-

le bir fiilin iki anlamı olmak gerekir. Birincisi kasıd anlamı. Çünkü, fâilin vurmayı kasdettiği kabul edilmektedir. İkincisi ise, hatâ anlamı taşır, çünkü, fâilin öldürme kasdı mevcût değildir. Şu halde, bu fiilin sûreti bakımından suçlu fiili kasdettiği için, suç kasıdlı fiil haline benzemektedir.

Şafiî mezhebi imâmları ise kasda benzer öldürmeyi şöyle ta'rîf etmektedirler :

«Fiilde kasıd, öldürmede hatâ olan fiildir.» Yani, öldürme kasdı güdülmediği halde, sonu öldürmeyle biten fiillerdir. Bazı Şafiî fakîhleri ise, kasda benzer öldürmeyi şöyle ta'rîf ederler : «Genellikle öldürücü olmayan bir âletle isâbet ettirmeyi kasdedip, isâbet alan kişinin ölmesidir.» Bu fiil, kasıdlı öldürme fiili olarak cezâlandırılamaz. Çünkü, suçlu öldürme maksadı gütmemiştir. Şafiî'lerin ekseriyeti ise, kasda benzer öldürme ta'rîfinde şu husûsların bulunması gerektiğinde müttefiktirler. Kasda benzer öldürmede, genellikle öldürücü olmayan bir âlet kullanılmalı, belirsiz dahi olsa, fiil veya şahıs kasdedilmiş olmalıdır.

Hanbelîler ise, kasda benzer öldürme fiilini şöyle ta'rîf etmektedirler :

«Genellikle öldürücü olmayan bir âletle suçu kasdedip öldürmektir. Kişi tecâvüzü ya düşmanlık kasdıyla yapar, yahut da te'dîb maksadıyla yapar, fakat fiilinde aşırı gider. Sopa, kırbaç, küçük taş, el ve benzeri şeylerle vurmak, hafîf suya itmek, veya damda duran bir çocuğun yahut bunağın yanında bağırarak düşürmek, yahut da aklını yitirmesine vesîle olmak gibi fiiller kasda benzer fiillerdir. Suçlu burada vurmayı veya diğer fiilleri kasdetmekte, fakat öldürmeyi kasdetmemektedir. Kasda benzer öldürme fiiline kasıdlı hatâ, yahut hatâlı kasıd gibi adlar da verilir. Çünkü, burada, hem kasıd, hem de hatâ birleşmektedir. Suçlu fiili kasdetmekte, ancak öldürmede hatâ etmektedir.»

Yukarda anlatılanlardan ortaya çıkıyor ki, kasda benzer öldürme fiilinin içine, suçlunun düşmanlık kasdıyla işlediği ancak öldürme kasdı gütmediği fiillerin tümü girer. İslâm hukukundaki kasda benzer öldürme terimi, beşerî hukuktaki ölümle sonuçlanan vurma veya dövme ta'bîrine tekâbül eder. Fakat İslâm hukukunun kasda benzer öldürme terimiyle ifâde ettiği gerçek, beşerî hukukun ölümle sonuçlanan vurma veya dövme ta'bîrinin ifâde ettiğinden mantık bakımından daha sahîhdir. Çünkü, kasda benzer ta'bîrinin içine vurma, yaralama, zehirli maddeler verme, boğma, öldürücü gıda yedirme, yakma, yuvarlama, suya atma ve öldürme kasdı güdülmeden yapılan bütün ölüm şekilleri girer. Kasda benzer öldürmede suçlunun öldürme

niyeti yoktur, ama saldırı niyeti vardır. Öldürme ta'bîrinin içine ölümle sonuçlanan her fiil girer.

İslâm hukukçularının bu ta'bîri seçmeleri, adını saydığımız muhtelif saldırı ve işkence türlerinin hepsine delâlet etmesi içindir. Binâenaleyh bu ta'bîr başarılı bir seçmedir. Beşerî hukukda ifâde edilen ölümle sonuçlanan vurma ve dövme ta'bîrinin içerisine el veya başka başka her hangi bir âletle yapılan dövme ve vurma fiilleri girer ama bunun dışında yukarda saydığımız, boğma, yakma, yuvarlama, suya atma ve diğer saldırı şekilleri girmez. Nitekim Mısır hukukçuları, bu ta'bîrin kapsamının geniş olmadığını ve bunun bir eksiklik olduğunu itirâf etmektedirler.

Kasda benzer öldürmenin rükünleri :

Kasda benzer öldürmenin rükünleri üçdür :

a) Suçlu, tecâvüze uğrayanın ölümüne vesîle olan fiili işlemiş olmalıdır.

b) Suçlu, öldürme fiilini düşmanlık kasdıyla yapmış olmalıdır.

c) Fiille ölüm arasında sebebiyet bağlantısı bulunmalıdır.

Bu rüknün oluşabilmesi için, suçlunun ne şekilde olursa olsun (vurma, yaralama veya bunun dışında saldırı ve işkence nev'ilerinden birisiyle veyahut boğma, yakma ve öldürmek kasdıyla yaralayıcı veya zehirli maddeleri vermek gibi) tecâvüze uğrayanın ölümüne vesîle olan fiili işlemesi şarttır.

Vurma ve yaralamada suçlunun belirli bir âlet kullanması şart değildir.

Hattâ, tekme, tokat, ısırma ve boğma gibi hiçbir vâsıta kullanmadan fiil oluşabilir. Sopa, kılıç, balta, bıçak, ok, mızrak, keskin veya kör, yaralayıcı veya delici bir âlet kullanılarak işlenebilir. Kezâ, taş, kurşun ve ok atılarak ayı gibi yırtıcı bir hayvanı üzerine saldırtarak veya köpek gibi evcil bir hayvanı üzerine kışkırtarak işlenebilir.

Fiilin tecâvüze uğrayanın vücûdunda maddî bir iz bırakmasıyla, hayatını etkileyen psikolojik bir te'sîr icrâ etmesi arasında fark yoktur. Bir insana kılıç veya tabanca çekerek korkutup ölümüne sebeb olmak, bir insanı uçurumun kenarına götürüp ordan atarak dehşetinden ölmesine vesîle olmak, hâmile bir kadını korkutarak çocuğunu düşürmesine sebeb olmak veya çocuk aldırılmasına zorlayarak ölümüne sebeb olmak arasında bir fark yoktur. İsterse, suçlunun fiili tecâvüze uğrayanın vücûdunda doğrudan doğruya maddî bir iz bırakmasın, mütecâviz kasda benzer katl suçundan sorumlu tutulur.

Bu konuda Mısır kanunları ile Fransız yasaları, İslâm hukûkuna uymaz. Ancak hukûkçuların ekseriyeti bu gibi hallerde cezâî müeyyideyi uygulamamanın büyük bir eksiklik olduğunu belirtmektedirler. İngiliz yasaları ise, bu gibi fiillere aynı şekilde cezâ uygular.

Şafiî ve Hanbelî mezhebinde, ölüm, doğrudan doğruya suçlunun mübâşereten işlediği fiilinin sonucu olmasa da, kasda benzer katl suçundan sorumlu tutulmasını önleyici hiç bir engel yoktur. Meselâ bir kişi kılıcını kınından çıkararak, yahut silahını göstererek veya korkutucu başka bir âleti izhâr ederek bir başkasının peşine düşülen kişi de korkarak kaçarken —bir yardan düşerek, bir tavanın altında kalarak, suda boğularak, ateşte yanarak, tökezleyip düşerek veya bir kuyuya, bir çukura düşerek— ölse bütün bu vak'alarda kovalayan kişi —fiili her ne kadar doğrudan doğruya öldürücü değilse de— kasda benzer kâtil olarak kabul edilir. Sadece hükmün genel ve sınırlı olarak kabulünde Hanbelîlerle Şafiîler arasında ihtilâf vardır ki, biz bunu yukarda açıklamıştık.

Bu durumda tecâvüze uğrayanın ma'sûm olması şarttır. Eğer ma'sûm olmazsa fiil öldürme suçu olarak kabul edilemez. Sadece âmme kuvvetlerinin, yani zâbıta ve adliyenin işine müdâhale etmiş olarak kabul edilir. Biz ma'sûmiyet konusunda kasıdlı öldürmeden söz ederken etraflı açıklamalarda bulunduk. Ancak kasıdlı öldürme konusunda zikredilmesi gereken kimseler anlatıldığından, burada onların dışında kalanları açıklamak istiyoruz. Bunlar, kasıdlı öldürme suçunun îcâbı olmayan ve durumları heder sayılan kimselerdir. Hırsız el kesilmesini gerektiren bir hırsızlık yapınca, evli olmayan yânî, zinâ suçu işleyince, iftirâ ve içki suçunu işleyince, cezânın tatbîki ile ilgili konular heder sayılırlar. Binâenaleyh, el kesilmesini gerektiren hırsızlık suçu işleyen hırsızın elini koparan, bu koparma suçundan sorumlu tutulmaz, sadece hırsızın elinin kesilmesini vazîfe olarak almış olan infâz kuvvetlerinin görevlerine tecâvüz etmiş olarak kabul edilir. Kezâ, evli olmayan zânîye sopa vuran, içki ve iftirâ suçunu işlemiş olanları cezalandıran bu sopa fiilinden dolayı cezâlandırılmaz, ancak bu görevi yapmakla yükümlü infâz kuvvetlerinin görevini üstlendiğinden dolayı cezâlandırılır. Bu fiilleri işlemenin mübâh oluşunun sebebi ise, bunların affa cevâz vermeyen had cezâları olmasındandır. Bilindiği gibi had cezâsı affedilemez veya geciktirilemez. Toplumun bu cezâları tatbîk etmesi vazîfesidir ve tatbîkinden her fert mes'ûldür. Tecâvüze uğrayanın kanı, küllî olarak heder olduğu takdîrde mesele kolaydır. Ama, şu anda zikrettiğimiz gibi, had cezâsı ölümü gerektirmeyen cüz'î heder şeklinde olursa ve bir kişi had cezâsını tatbîk ederken tecâvüze uğrayan ölecek olursa, fiil, kasıdlı katl olarak mı değerlendirilir, yoksa kasda benzer katl olarak mı?

Hırsızın elini koparmak :

Elinin kesilmesi îcâb eden bir hısızlık fiili işlemiş olan hırsızın, kesilmesi gereken uzvu ma'sûm değildir. Geriye kalan uzuvları ise ma'sûmdur. Kezâ canı da ma'sûmdur. Şu halde bir insan hırsızın üzeri-

ne saldırır ve kesilmesi gereken elini ayağını koparırsa ma'sûm olmayan bir uzvunu kopardığı için, yaptığı bu hareketten dolayı cezâlandırılmaz. Ahmed İbn Hanbel'e göre, koparma fiilinin hırsızın elinin koparılmasına dâir hüküm verilmezden önce veya sonra olmasında bir fark yoktur. Yeter ki, hırsızın hırsızlık yaptığı sâbit olsun. Ancak Ahmed ibn Hanbel dâvâsının açılmış olmasını şart koşar. Eğer, dâvâ açılmamışsa, hırsızın kolunu koparan kişi kol koparma suçundan dolayı sorumlu olur. Şâyet, kolu koparılan kişinin hakkında şâhidler şahadet ederler ve hâkim de şâhidlerin doğru söyleyip söylemediklerini araştırmak için hükmünü vermemişse, şâhidlerin adâleti ve dürüstlüğü sâbit olunca, hırsızın kolunu koparan kişiye cezâ verilmez. Ama, şâhidlerin adâleti sâbit olmazsa kasıdlı olarak ma'sûm bir eli koparma suçundan sorumlu olur. İmâm Şafiî de İmâm Hanbel'in görüşündedir.

İmâm Mâlik ve İmâm A'zam ise, koparma fiilinin hükümden sonra olmasını şart koşarlar. Eğer, koparma fiili hükümden sonra ise, koparmadan dolayı bir sorumluluk yoktur. Sadece âmme kuvvetlerinin vazîfesine tecâvüz etmiş olmaktan mes'ûl olur. Fakat koparma fiili hükümden önce ise, koparan kişi koparmaktan mes'ûl olur.

Koparma fiili, koparılan kişinin ölümüne sebeb olursa; koparan kişi, koparmaktan mes'ûl olmadığı şartlarda ölümden de mes'ûl olmaz. Ama koparmaktan mes'ûl olursa, kasıdlı öldürmekten de mes'ûl tutulur.

Koparmaktan mes'ûl olmayınca ölümden de mes'ûl olmamanın delili şudur : Ölüm hali, elin ve ayağın koparılmasından ortaya çıkmıştır. Koparma fiili ise bir vecîbedir. Hadleri tatbîk etmek vecîbe olduğundan ve te'hîre tahammülü bulunmadığından, zarûretler haddin tatbîkinden doğan netîceleri müsâmaha ile karşılamayı gerektirmektedir. Ki, hadlerin tatbîk edilmemesi durumu doğmasın.

Ebu Hanîfe'ye göre, bu durumla kısas arasındaki fark şuradan gelmektedir : Kısas; kısas yapan kişinin üzerine düşen bir vecîbe değil, bir haktır. Kişi bu hakkını kullanmakta muhayyerdir. İsterse uygular, isterse affeder. Hattâ, affetmesi daha uygundur. Bilindiği gibi hakkın kullanılması selâmet şartlarına bağlıdır. Vecîbenin yerine getirilmesi ise, selâmet şartına bağlı değildir. Şurası bir gerçektir ki, hakları ikâme etmek için toplum adına görevlendirilmiş özel görevliler bulunsun.

Sorumluluk için fiilin tecâvüze uğrayanının ölümüne vesîle olması şarttır. Ölümün fiilin netîcesinde hemen vukûbulmasıyla, sonra vukû bulması arasında bir fark yoktur. Tecâvüze uğrayan, sorumluluk konusu olan fiilden dolayı ölmez iyileşirse, suçlu, dövme, yaralama veya koparma suçlarından dolayı cezâlandırılır. Eğer tecâvüze uğrayanın bir uzvunu koparmış, veya kullanamaz hale getirmişse, suçlu bu netîceden dolayı sorumlu tutulur ve cezâlandırılır. Bu prensibin tatbîkâtında be-

şerî hukukla İslâm hukuku uyuşmaktadır. Beşerî hukuk, ölümle sonuçlanmayan dövmelerde suçluyu, ölümle sonuçlanan dövmeye başlangıç suçundan dolayı mes'ûl tutmaz. Sadece, tecâvüze uğrayanın durumunun aldığı şekle göre, dövme veya zarar verme suçundan sorumlu tutar.

Fiilin suçlu tarafından doğrudan doğruya işlenmesiyle (tecâvüze uğrayana sopa ile vurması ve taş atması gibi) fiili doğrudan doğruya işlemeyip, ona sebeb olması (üzerine bir köpeği kışkırtıp ısırtarak ölümüne sebeb olması veya yolda bir çukur kazıp çukura düşürerek ölümüne vesîle olması) arasında bir fark yoktur. Gerek mübâşeret ve gerekse tesebbüb hallerinde suçlu kasda benzer öldürme suçundan mes'ûldür. Ebu Hanîfe'ye göre, kasıdlı öldürmelerde olduğu gibi, kasda benzer öldürmelerde, mübâşereten öldürmenin cezâsıyla, tesebbüben öldürmenin cezâsı arasında bir fark yoktur.

Kasıdlı öldürme konusunda, mübâşeret ve tesebbüb ile ilgili olarak belirtilen mesele ve şartlara dâir tüm kâideler kasda benzer öldürme konusuna da intibâk eder. Mübâşeret ve sebebiyet durumunun birden fazla olması, toplu öldürme, anlaşarak öldürme, ta'kîb ederek öldürme, mübâşeret haliyle sebebiyet halinin birleşmesi gibi konularda, kasıdlı öldürmelerdeki kâidelerin hepsi kasda benzer öldürmelerde de cârîdir. Biz bu husûsta yukarda gerekli bilgiyi verdiğimiz için, burada işâret etmeyi luzûmlu bulmuyoruz.

Bir kimsenin bir başkasında, parmak, el, ayak veya kulak gibi her hangi bir uzvu koparmak konusunda kısas hakkı olsa, o kişi kısas sahibi için hakkı olan konuların içerisinde ma'sûm sayılmaz. Ancak kısas hakkı olan kişinin benzer uzuv dışında bir uzvu koparmaması şarttır. Aksi takdîrde kasıdlı koparma suçundan sorumlu olur. Eğer benzer uzvu (koparılan uzva kısas olarak koparılması îcâb eden uzuv) koparırsa sorumlu tutulmaz, sadece âmme kuvvetlerinin görevlerini üslenmekten ve kısasda acele davranmaktan mes'ûl olur. Ama kısasa hak kazanmış kişi değil de bir başkası koparacak olursa koparma suçundan sorumlu olur. Zîrâ koparılan uzuv onun için ma'sûmdur.

Kısas hakkı olan kişi, kısası uygulayarak birisinin uzvunu koparırsa, bu kısas uygulamasından o kişi ölürse kısası uygulayan kişi kasda benzer öldürme suçundan sorumlu olmaz. Çünkü, ölen kişi kısasın tatbîki mübâh bir fiilin netîcesinde ölmüştür. İmâm Mâlik, İmâm Şâfiî, İmâm Ahmed, İmâm Ebu Yûsuf ve İmâm Muhammed'in görüşü budur.

İmâm A'zam ise, kısas hakkını uygulayan kişinin kasda benzer suçundan sorumlu olacağı görüşündedir. Birinci grubun delili şudur. Ölüm, me'zûn olunan bir fiilden doğmuştur ve suç olarak kabul edilemez. Çünkü, izin verilen bir konuda doğan bir netîceden sorumluluk olmaz. Zîrâ, mübâh bir şeyden neş'et eden netîce de mübâhtır. Ebu Hanîfe'nin delili

de şudur : Me'zûn olunan fiil, kısas sahibinin mümâsil bir uzvu koparmasıdır. Ve bu onun hakkıdır, ama hakkını kullanırken hakkını aşarak, kısas yapılan kişinin ölümüne sebeb olmaktadır. Bunun için fiilinden sorumludur.

Suçlunun işlediği fiil kendisi için yasaklanmış olmalıdır. Eğer suçlu hakkı olan veya vazîfesi (üzerine vecîbe) olan bir fiili işlerse, ve bu fiil ölümle netîcelenirse, mes'ûliyet; hakkın hudûduna hak sahiplerine ve hakkı yüklenen şahısların, durumuna göre değişir. Aşağıda; te'dîb hakkını, doktorluk hakkını, sportif oyunları, kısas hakkını, ta'zir, hırsızlık ve had cezâsını anlatırken bu noktayı açıklayacağız.

Suçlu fiili kasıdlı olarak yapmalıdır :

Suçlu tecâvüze uğrayanı öldürmek kasdı gütmeden ölüme sebeb olan fiili kasdetmelidir. İşte kasıdlı öldürmeyle, kasda benzer öldürme arasında biricik ayırım buradadır. Kasıdlı öldürmede suçlu tecâvüze uğrayanı, vurmayı ve öldürmeyi kasdeder. Kasda benzer öldürmede ise, suçlu tecâvüze uğrayana vurmayı kasdeder, fakat öldürmeyi kasdetmez. Şu halde, her iki suç arasındaki ayırıcı çizgi suçlunun maksadıdır. Suçlu öldürmeyi kasdederse fiil kasıdlı öldürmedir. Suçlu, öldürmeyi kasdetmez, sadece fiili kasdederse, fiil kasda benzer öldürmedir. Suçlunun niyetini gösteren delil, her şeyden önce öldürme için kullandığı vasıtadır. Eğer âlet, genellikle öldürücü ise, suçlunun öldürmek kasdı gütmediğini başka bir delille isbât edemediği takdîrde fiil kasıdlı katldir. Âlet genellikle öldürücü nitelikte değilse, suçlu katl fiilini kasdetmiş olsa bile, fiil katle benzer öldürmedir. Çünkü fiil, ancak öldürücü olan bir âletle yapılabilir. Şâyet kullanılan âlet öldürmeye elverişli değilse, öldürme niyeti yok demektir.

Kullanılan âletlerden sonra, suçlunun kasdını gösteren diğer deliller; şahidlerin şahadetiyle kendi itirâfıdır. Kasda benzer öldürme suçu hatâlı öldürme suçundan fâilinin kasdı ile tefrîk olunur. Kasda benzer öldürme suçunda, fâil fiili öldürme kasdıyla değil saldırı kasdıyla işler. Hatâlı öldürme suçunda ise, fâil fiili saldırı kasdıyla işlemez veya fiil fâilin ihmâli ve ihtiyâtsızlığı netîcesinde ve maksatsız olarak vukûbulur.

Kasda benzer öldürmede suçlu; ihtimâlî kasdından dolayı sorumludur. Çünkü, suçlu, hâdiseyi irtikâb ederken tecâvüze uğrayanı öldürmek niyetinde değildir. Ve hâdisenin ölümle sonuçlanmasını da beklememiştir. Fakat, suçlu fiilinin netîcesi değerlendirilerek öldürme suçundan ötürü sorumlu tutulur. Çünkü fiilinin ölümle netîceleneceğini tahmîn etmesi gerekirdi.

Kasda benzer öldürme vak'alarında suçlunun ölüme vesîle olan fiili, muayyen bir şahıs için kasdetmesiyle, gayr-i muayyen şahıs için kasdetmesi arasında İslâm hukukçularına göre bir fark yoktur. Her iki

halde de fâil sorumludur. Ve fiili ölümle sonuçlanırsa, kasda benzer öldürme suçundan dolayı cezâlandırılır.

Suçlu muayyen bir kişiyi kasdeder ve hatâ ederek başka birisine isâbet ettirirse (Meselâ, bir kişiye taş atar fakat attığı kişiye isâbet ettiremez ve başka birisine isâbet ettirirse, yahut, bir şahsın Zeyd olduğunu zannederek atar, fakat attıktan sonra onun Amr olduğu ortaya çıkarsa) suçlu tecâvüze uğrayanın ölümü halinde hatâlı öldürmeden sorumlu tutulur. Bu gibi hallerde kasda benzer öldürme hali söz konusu olmaz. Hanefî ve Şâfiî mezhebinin görüşü budur. Hanbelî mezhebinden bazı fakîhlerin görüşleri de bu merkezdedir. Ancak diğer bir kısım fakîhler suçlunun, kasdettiği fiilin yasak olması halinde kasda benzer öldürme suçundan sorumlu tutulması gerektiği noktasındadır. Suçlunun kasdettiği fiil yasak değilse, bu takdîrde hatâlı öldürme suçundan sorumlu tutulur.

Tecâvüze uğrayan şahıs ölümle sonuçlanan fiile izin verir de fiil ölümle netîcelenecek olursa, Ebu Hanîfe, suçlunun kasda benzer öldürme suçundan sorumlu olduğu görüşündedir. Ona göre suçlu, öldürmeye değil yaralamaya me'zûndur. Tecâvüze uğrayan öldüğüne göre, fiil yaralama olarak değil, katl olarak cereyân etmiş bulunmaktadır. Bu görüşüne İmâm Yûsuf ve Muhammed muhâlefet ederler. İmâm Şâfiî ve İmâm Hanbel de muhâlif görüştedirler. Onlara göre bu durumda suçluya bir sorumluluk yoktur. Kasıdlı öldürme konusunu açıklarken bu husûsda yeterli bilgi vermiştik.

Suçluyu fiili işlemeye sevkeden faktörlerin hiçbir değeri yoktur. Suçluyu fiili işlemeye sevkeden sebebler ister değerli olsun ist · değersiz, ne suç ne cezâ üzerinde bir te'sîri olamaz. Çünkü, had cezâsı . ı, tahfîfi, durdurulması ve affı câiz değildir.

Fiille ölüm arasında sebebiyet râbıtası bulunmalıdır :

Suçlunun işlediği fiille ölüm arasında sebebiyet râbıtası bulunması şarttır. Yani fiil, ölümün doğrudan doğruya ilk sebebi, yahut da ölme sebeblerinden birisi olmalıdır. Suçlunun fiiliyle ölüm arasında bir râbıta bulunmazsa suçlu tecâvüze uğrayanın ölümünden sorumlu olamaz. Sadece yaralama ve dövme suçundan sorumlu tutulur.

Suçlunun fiilinin ölümün vukûunda ilk sebeb olması kâfîdir. İsterse ölümün vukûu için diğer sebebler birbirine yardımcı olsun. Meselâ, ilâcın ihmâl edilmesi, yahut yanlış kullanılması, yahut tecâvüze uğrayanın zaafı veya hastalığı gibi sebebler ölümüne sebeb olsa da, suçlunun fiilinin ölüm hâdisesinin vukûunda ilk sebeb olması yeterlidir. Kasıdlı öldürmeden söz ederken, bu noktada yeterince bilgi verdik. Orada söylediklerimiz bütünüyle buraya da uymaktadır.

Mısır cezâ hukuku Fransız hukuk sistemine muhâlif olarak İslâm hukukunun izini ta'kîb eder. Mısır temyîz mahkemesi maktûlün bir

başka darbenin isâbetiyle ölmesini, her türlü ihtiyât tedbîrini almak mecbûriyetinde bulunduğu halde uzun süre, iyileştirici tedbîri almayarak durumunun kötüye gitmesine neden olmasını hafîfletici bir unsur kabul etmemiştir. Kezâ, Mısır temyîz mahkemesi; ihtiyârlık za'fiyeti nedeniyle aldığı darbeden doğan zehirlenme netîcesinde meydana gelen ölüm olayında da aynı hükmü önermiştir. Vurma ile ölüm arasında sebebiyet bağlantısı bulunmayışını öne süren sanığın iddiâsı kabul edilmemiştir. Mâdem ki, sanıktan vâki' darbe, direkt veya endirekt olarak nihâî netîcenin doğumunda neden olmuştur, binâenaleyh, sanık fiilinden doğan bütün netîcelerden sorumludur ve bu netîceleri tahmîn etmese dahi, ihtimâli kasıd suçundan mes'ûl tutulur. Çünkü, kanunen sanığın bu netîceleri tahmîn etmesi îcâb eder.

Hatâlı Öldürme

«Bir mü'min'in, diğer mü'min'i hatâ dışında öldürmesi olur şey değildir. Bir mü'min'i yanlışlıkla öldürenin bir mü'min köleyi azâd etmesi ve öldürülenin âilesi bağışlamadıkça ona teslîm edilmiş bir diyet ödemesi gerekir. Öldürülen mü'min; düşmanınız olan bir topluluktan ise, mü'min bir köle âzâd etmek gerekir. Şâyet sizin ile kendileri arasında andlaşma bulunan bir topluluktan ise, âilesine verilecek bir diyet ve mü'min bir köle âzâd etmek gerekir. Bunları bulamayan kimsenin Allah tarafından tevbesinin kabulü için iki ay ardarda oruç tutması gerekir. Allah Alîm, Hakîm olandır.»

Bazı İslâm hukukçuları hatânın bir çeşit olduğunu kabul ederken bazıları da iki çeşit olduğunu belirtmektedirler. İki kısım olduğunu kabul edenler bunu şöyle ifâde etn ektedirler :

a) Mahzâ hatâlı öldürme,

b) Hatâlı öldürme anlamına gelen öldürme.

Mahzâ hatâlı öldürme, suçlunun fiili kasdedip şahsı kasdetmemesidir. Suçlu fiili kasdetmiş, ancak tahmîninde veya fiilinde yanılmıştır. Fiilde hatâya misâl, bir av hayvanına atarken bir insana isâbet ettirmektir. Fâilin tahmîninde hatâ ise, kanını heder sandığı kişiye atıp, kanı ma'sûm olan birisini öldürmektir. Veya hayvan zanniyle silahını ateşleyip, bir insanı öldürmektir.

Hatâlı öldürme anlamına gelen öldürme ise, suçlunun fiili ve şahsı kasdetmediği hallerdir. Yani, suçlu, ölüme sebeb olan fiili işlemeyi ve tecâvüze uğrayan kişiyi öldürmeyi kasdetmemektedir. Bu tür hatâlı öldürme fiili bazen doğrudan doğruya suçludan sâdır olur, bazen de suçlu fiile sebeb olur. Birinciye örnek, yanında yatan birisinin üzerine yuvarlanıp ölmesine sebeb olmaktır. Bir başkasının üzerine yüklemek isterken, düşen eşyanın altında kalan kişinin ölmesi de buna örnektir. İkin-

ciye misâl ise, bir çukur kazıp bir başka insanın o çukura düşerek ölmesi. Veya duvarını yıkık bırakıp düşen taşlarla geçenlerden birisinin ölmesi, yahut, yola su akıtıp, geçenlerden birisinin ayağı kayarak düşmesi ve hayatını kaybetmesi halidir. Hatâyı bölümlere ayırmayan fakîhler, her iki kısma giren fiilleri tek bir başlık altında toplarlar. Şu halde iki grub arasındaki fark, bölme ve tertîb bakımındandır. Bunun dışında bir ayrılık yoktur.

Hatâyı taksim edenleri böyle bir bölümlemeye sevkeden sebeb; öyle sanıyoruz ki, mahzâ hatâ ile, hatâ mânâsında öldürme anlarında fiilin tabîatında mevcûd olan farklılıktır.

Mahzâ hatâ olan fiilde; suçlu fiili kasdetmektedir. Ama hatâ mânâsına olan fiilde, fiili kasdetmemektedir. İkinci kısmı mübâşereten öldürme ve tesebbüben öldürme diye taksîm etmenin nedeni ise, mübâşereten öldürmede keffâretin gerekip, tesebbüben öldürmede, keffâretin gerekmemesidir. Keffâret taabbüdî bir cezâdır veya cezâ ile ibâdet arasında değişen bir cezâdır. Ancak müslümana verilebilir, gayr-i müslim'e verilemez.

İslâm hukukunda yer alan hatâ ile ilgili hükümler bütünüyle beşerî hukukla uyuşur. Hukukçular her ne kadar hatâyı bölümlere ayırmamakta, tek bir başlık altında toplamakla yetinmekte iseler de, (bazı İslâm hukukçularının yaptıkları gibi) Hatâ olarak değerlendirdikleri fiiller, İslâm hukukçularının zikrettikleri tasnîflerden farklı bir hüviyyet arzetmez.

İslâm hukukçularının verdikleri misâlleri inceleyenler, görürler ki, suçlunun işlediği veya terk ettiği fiil ihmâlin, eksikliğin, ihtiyâtsızlığın, tedbîrsizliğin, düşüncesizliğin, yahut da şerîat'ın veya âmme kuvvetlerinin emirlerine muhâlefetin netîcesi ise, sonucundan sorumlu olur. Binâenaleyh İslâm hukukundaki, hatâ ile ilgili suçların cezâsı, beşerî hukuk da, özellikle Mısır ve Fransız hukuklarındaki esâsın aynıdır. Aşağıda, İslâm hukukçularının hatâya misâl olarak verdikleri örnekleri açıklarken bu görüşümüzü destekleyici bölümleri göreceğiz.

Genellikle İslâm hukukçuları, hatâda suçlunun sorumluluğuna hüküm verdikleri iki genel kâide üzerinde yürümektedirler. Biz, bu iki genel kâideyi uygulayarak bir kişinin hatâlı veya hatâsız olduğuna karâr verebiliriz.

a) Birinci kâide şudur : Başkasına zararı erişen herşeyi yapan veya sebeb olan kişi, ondan sakınması mümkün ise doğacak netîceden sorumlu tutulur. Kişi eğer ihmâl etmemiş, tedbîrini eksik almamış ve dar görüşlülük etmemişse sakınma imkânını kullanmış sayılır. Ama sakınma imkânı yoksa, hiç bir anlamda mes'uliyet de olamaz.

b) İkinci kâide şudur : Suçlunun işlediği fiil şer'an mübâh olmayan bir fiil ise ve fâil zorlayıcı bir neden olmadan o fiili işlemişse, ge-

reksiz yere tecâvüz etmiş olduğundan işlediği fiilin netîcesinden sorumludur. İster işlediği fiilin netîcesinden kaçınmak imkânı olsun, ister olmasın...

Yolda odun taşıyan birisinin odunu düşer ve oradan geçen birisinin ölümüne sebeb olursa, o kişi öldürmekten sorumludur. Çünkü, isterse, tedbîr alıp başkasına zarar vermeyi önlemek imkânına sahiptir. Ama o, ne tedbîr almış ne de böyle bir sonucu önleme yoluna başvurmuştur. Fakat, yolda yürürken bir insanın ayağından kalkan tozlar bir başka insanın gözüne girer ve adamın gözü kör olursa, yürüyen kişi toz kaldırmaktan sorumlu tutulamaz. Çünkü, yürürken tozun kalkması kaçınılması mümkün olmayan hallerdendir.

1 — Bir hayvanı sürerek bir insanı ezdiren, üzerine bastıran veya çarptıran kişi bu fiillerinin netîcesinden mes'ûldur. Çünkü, hayvanını gemleyerek veya halkı ikâz ederek çiğnenmelerini ve çarpılmalarını önleyebilir. Fakat, hayvanın tekme atmasını, işemesini, pislemesini ve salyasını akıtmasını önlemek mümkün değildir.

2 — Bir hayvan, ayağıyla veya kuyruğuyla bir insana çarpsa ve o insan bu çarpmadan yaralanıp ölse, yahut da bir hayvanın idrârı, dışkısı ve salyası bir insanın elbisesini kirletip, mahvetse yahut da hayvan bir insana çarpsa, insan düşüp yaralansa, binenin, sürenin ve çekenin mes'ûliyeti yoktur. Çünkü, isâbet sebebi kaçınılması mümkün olmayan bir şeydir. Bu konuda Allah'ın Rasûlü şöyle buyurmaktadır : Hayvanın ayağı ile basmasında mes'ûliyet yoktur.

3 — Hayvanın yürürken çıkardığı toz, toprak, küçük taş ve benzeri şeylerden mes'ûliyet yoktur. Çünkü, bunlardan kaçınmak mümkün değildir. Büyük taş atması haline gelince, bunda da sorumluluk vardır. Çünkü, hayvan ancak hızlı ve şiddetli yürüdüğü zaman ayağından taş fırlayabilir ve kalabalık yerlerde bundan kaçınmak imkân dâhilindedir.

4 — Bir kişi hayvanın halkın gelip gittiği genel yollardan birisinde de d[illegible]lursa ve bir insanı öldürse onu durduran kişi ölümden dolayı mes'ûld[illegible] Hayvan ister ayaklarıyla çiğneyerek, ister çarparak, ister ezerek, [illegible]er basarak, öldürmüş olsun, farksızdır. Kezâ, onu durduran kişi, ha[illegible]anın bevli, pisliği veya salyası ile verdiği zararlardan da mes'ûldür, ister binili olsun, ister olmasın, farksızdır. Ve zararı tazmîn etmek mecbûriyetindedir. Çünkü, halkın gelip gittiği yolda hayvan durdurmak şer'an müsâade edilmeyen bir şeydir. Yol, halkın gelip geçmesi için yapılmıştır. Durmak, zarûret gereği değilse, gayr-i zarûrî olarak yapılmış demektir. Gayr-i zarûrî olarak yapılmış olan şeylerden de doğacak netîceler tazmîn olunur. İster bu netîcelerden sakınmak imkân dâhilind[illegible] olsun ister olmasın, netîce değişmez.

5 - [illegible]ayvanını umûmun mülkü olmayan bir yere bağlayan kişi hayvar[illegible]n ve arka ayaklarıyla, verdiği zararlardan sorumludur. Çünkü

mülkü olmayan bir yere hayvanını bağlamakla hudûdu tecâvüz etmiş demektir.

6 — Hayvanını kendi mülkünde bağlı tutan kişi, hayvanının verdiği zararlardan mes'ûl değildir. Ancak ön ve arka ayağıyla, binilmiş iken vermiş olduğu zararlar tazmîn edilir. Şâyet durduğu yer; umûmun gelip geçtiği mahallerde hayvanların durması için tahsîs olunmuş bir yer ise veya hayvanlara ayrılmış bir park ise, burası kendi mülkü gibidir. Hayvanını istediği gibi, durdurmak serbestisine sahiptir.

7 — Bir kişi hayvanını kaçırsa veya hayvan sahibinin isteği olmadan elinden çıkıp gitse, hayvanın yaptığı hallerden sahibi mes'ûl değildir. Çünkü, efendimiz şöyle buyurmaktadır : Hayvanların yaralamasında mes'ûliyet yoktur. Kaldı ki, sahibinin hayvanın kaçmasında bir dahli yoktur ve bunu önlemek imkânına da sahip değildir.

8 — Balkonunu yola taşıran, yolun üstüne oluğunu uzatan, dükkân yapan, yolun üstüne taş, ağaç veya başka bir şey koyan kişi bundan doğacak netîceden sorumludur. Meselâ yoldan geçen birisi bunlara takılır veya onlar üzerine düşerse ve ölürse, yahut su dökülen yolda birisinin ayağı kayar ve oradan geçen birisinin üzerine düşer, öldürürse bütün bu durumlarda yola taşıran kişi mes'uldür. Çünkü yaptığı tecâvüz yoluyla ısrârdır, binâenaleyh tecâvüz yoluyla doğurduğu zararları izâle etmek mecbûriyetindedir.

9 — Bir kişi evinde veya kendi arâzîsinde ateş yakar ve havanın fazla esintili olması nedeniyle ateş başkasının evine veya arâzîsine sirâyet ederse ihtiyâtsızlığı ve basîretsizliği nedeniyle yakmış olduğu kısmı tazmîn etmek durumundadır.

10 — Bir kişi kendi arâzîsini sularken suyu fazla kaçırır ve komşusunun arâzîsine zarar verirse, yahut kendi arâzîsinde bir yarık olur oradan akar ve komşusunun arâzîsine dalarsa, basîretsizliği ve kusuru sebebiyle verdiği zararı tazmîn etmek mecbûriyetindedir.

11 — Bir kişi yolu sular ve sulamada aşırı giderse, bu aşırılığını tazmîn etmek zorundadır.

12 — Bir kişi son derece ihtiyâtlı ve tedbîrli olur da beklenmeyen bir hâdise zuhûr eder veya bir yıldırım düşer ve bunun üzerine damdan herhangi bir şey düşer ve oradan geçen bir insanı öldürür veya bir şeyi mahvederse, o kimseye mes'ûliyet ve cezâ gerekmez.

İşte İslâm hukukçularının hatâ konusunda verdikleri örneklerden bazıları. Bunlardan anlaşılıyor ki, hatâ, işlenen fiilin mübâh olmasıyla mübâh olmaması arasında değişik mâhiyet arzetmektedir. Eğer işlenen

fiil mübâh ise, mes'ûliyet; ihmâle, ihtiyâtsızlığa, tedbîrsizliğe ve eksikliğe dayanmaktadır. Ama işlenen fiil mübâh değilse mes'ûliyet, mübâh olmayan fiili işlemeye istinâd etmemiştir. İsterse fiili işleyen kişiden hiçbir kusur sâdır olmasın. İşte İslâm hukûkunun hatâda mes'ûliyet konusunda dayandığı prensibler. Mısır cezâ kanununun Fransız cezâ kanunundan alınan Mısır yasalarına göre muhtelif şekillerde, ihtiyâtsızlık, ihmâl ve dikkatsizlik sonucu işlenen ve işâretlere, levhalara uymamaktan doğan suçlarda mes'ûliyet vardır. Ancak bu son halde eksiklik şartı aranmamaktır.

Hatâlı öldürmenin rükünleri :

Hatâlı öldürmenin üç rüknü vardır :

a) Fiil, tecâvüze uğrayanın ölümüne sebeb olmalıdır.

b) Fiil, suçlunun hatâsı netîcesi vukû'bulmalıdır.

c) Hatâ ile ölüm arasında sebebiyet bağlantısı bulunmalıdır.

I — Fiil tecâvüze uğrayanın ölümüne sebeb olmalıdır :

Hatâlı öldürmenin tahakkuku için ölüm fiilinin, suçlunun sebebiyet verdiği bir şeyden sudûr etmesi şarttır. Suçlu, fiili ister kasdetsin, isterse ihtiyâtsızlığı ve ihmâli netîcesi kasdetmeksizin vukû'bulsun farksızdır. Bir av hayvanına ateş edip insana isâbet ettirmek, yanında yatan çocuğun üzerine yuvarlanıp ölümüne sebep olmak arasında bir fark yoktur.

Fiilin belirli bir nev'iden olması şart değildir. Meselâ, illâ yaralama şeklinde olması diye bir kayıt yoktur. Ölüme sebeb olan her hangi bir fiil olabilir. Bir insanla karşılıklı müsâdeme, birşeyin çarpışması, yolda ayağı kaydırmak, kuyu kazıp içine düşürmek, sıcak suyu üzerine dökmek, birisini ateşe atmak, derin bir suya düşürmek, veya bir duvarın altında bırakmak ve daha benzeri fiiller arasında bir fark yoktur.

Fiil doğrudan doğruya fâil tarafından işlenebileceği gibi, fâilin sebeb olması da mümkündür. Birisi yolun üzerine su döker, yahut da muz veya kavun kabuğu atar, bir başka kişi bilmeyerek üzerine basar ve ayağı kayarak yaralanıp ölürse, o suyu döken veya kabuğu atan kişi bu ölümden mes'ûldür. Bir kişi kuyu veya çukur kazar, çevresinde gelip geçenlerin düşmesini önleyecek bir tedbîr almaz, birisi de gelip bunlardan herhangi birisine düşer ve ölürse, kişi ölümden sorumludur.

Fiil müsbet olabilir. Meselâ, balkonundaki bir taştan kurtulmak için her hangi bir kişiye isâbet ettirmek kasdı gütmeksizin taşı atan bir kişinin attığı taş geçen birisine isâbet eder ve ölümüne sebeb olabilir. Kezâ terk fiili de olabilir. Kudurmuş köpeği yolda bırakır ve oradan geçen bir insanı köpek ısırır, ölümüne sebeb olur, yahut, yıkılmak üzere olan eğik duvarı olduğu gibi bırakır, oradan geçen bir insanın üzerine yıkılır ve ölümüne sebeb olur.

Ölüm vâsıtası maddî olabileceği gibi ma'nevî de olabilir. Hâmile bir kadına iğrenç bir koku serpip hamlini düşürmesine ve ölmesine sebeb olmak gibi. Bir hayvana iz'âc edici bir avazla bağırıp, o çığlıktan korkarak endişeye düşen bir insanın ölümüne sebeb olmak gibi, bütün bu ve benzeri olaylarda kâtil; hatâlı kâtil olarak kabul edilir.

Hatâlı fiilin oluşabilmesi için, fiilin ölüme vesîle olması şarttır. Hâdisenin vukûundan hemen sonra ölmekle bir müddet sonra ölmek arasında bir fark yoktur. Eğer tecâvüze uğrayan kişi ölmezse, fiil, canın dışında kalan (ölümle netîcelenmeyen) hatâlı bir suç olarak değerlendirilir.

Mübâşeret, sebebiyet, şart, mübâşeretin birden fazla olması, sebebiyetle mübâşeretin bir birinin içinde bulunması ve peşpeşe öldürme gibi konularda kasıdlı öldürme konusunda zikrettiğimiz kâidelerin hepsi hatâlı öldürme konusuna da intibâk eder.

Suçlunun, fiilden mes'ûl olabilmesi için, tecâvüze uğrayanın ma'sûm olması gerekir. Ma'sûmiyet konusunu kasıdlı ölüm suçundan söz ederken etraflıca anlattığımız için burada ayrıca ele almıyoruz.

Fiil, suçlunun hatâsı netîcesi vukû'bulmalıdır.

Hatâen işlenen suçları diğer genel suçlardan ayıran en büyük esâs hatâ unsurudur. Hatâ unsuru bulunmayınca, hatâlı fiilden dolayı mes'ûliyet de doğmaz. Hatâ durumu; ancak bir fiilin veya terkin, suçlunun doğrudan doğruya veya dolaylı olarak istemediği netîcelerin doğması halinde vârid olur. Suçlu, fiili ister kasdetsin, ister kasdetmesin. Her iki halde de netîce şerîat'ın prensiblerine ve âmme kuvvetlerine muhâlefetten veya tedbîrsizlikten vukû'bulmaktadır.

Bizâtihî tedbîrsizliğin veya emirlere muhâlefetin bulunmadığı hallerde cezâ bulunmaz. Ancak tedbîrsizlikten, emir veya hükümlere muhâlefetten zarar doğarsa mes'ûliyet vardır, zarar doğmazsa yoktur.

İslâm hukukunda hatânın ölçüsü tedbîrsizliktir. Tedbîrsizlik derken, düşünülebilecek her türlü tedbîrsizlik; ihmâl, ihtiyâtsızlık, dikkatsizlik, lâubâlilik, aşırılık ve benzeri bütün eksiklikler girer.

Emir ve hükümlere muhâlefet, İslâm şerîat ve hükümlerine muhâlefet olduğu gibi kanunlara, lâyihalara ve teşrî' yetkisine sahip müesseselerin çıkardığı buyruklara da muhâlefettir. İster tedbîr alma imkânı bulunsun ister bulunmasın muhâlif kişiye sorumluluk terettüb eder. Sadece, mes'ûliyetin terettübü için bir zararın mevcût olması şarttır.

Hatânın belli bir nisbette ve büyüklükte olması şart değildir. Suçlunun hatâsının büyük veya küçük olması arasında bir fark yoktur. Hatânın işlenmesi sorumluluk doğurur, kişi hatâsının netîcesine katlanmak mecbûriyetindedir. Netîce, hatânın büyüklüğü ve küçüklüğü ile değişmez. Çünkü İslâm hukûkunda hatâlı öldürme suçunun cezâsı sınırlıdır. Bunu azaltmak veya çoğaltmak, durdurmak veya affetmek

âmme kuvvetlerinin yetkisi dâhilinde değildir. Binâenaleyh, tecâvüze uğrayan kişi, uğradığı zararı tazmîn etmeyi taleb edemez. Mahkeme suçluyu berâet tetirirse zararın tazmîni düşünülemez. Çünkü, zarar suçlunun hatâsı netîcesi zuhûr etmemiştir.

II — Hatâ ile ölüm arasında sebebiyet bağlantısı bulunmalıdır :

Suçlunun sorumlu tutulabilmesi için suçun hatâ sonucu olarak ortaya çıkması lâzımdır. Öyle ki; bu hatâ, ölümün sebebi olmalıdır. Ölümle hatâ arasında sebebiyet bağlantısı bulunmalıdır. Sebebiyet bağlantısı bulunmazsa suçluya sorumluluk yüklenemez.

Ölüm hâdisesinin doğuşuna kötü tedâvî, tecâvüze uğrayanın sihhatının bozulması, yaşının küçüklüğü, bünyesinin zayıflığı gibi diğer faktörler netîceye yardımcı olsa bile, suçlu sorumlu olur. Kezâ, hatâlı fiile birden fazla kişiler iştirâk etmiş olsa, her fâilin sebebiyetle dâhil olma nisbetleri nazar-ı i'tibâra alınmaksızın bir fâile nisbet edilen isâbet bizâtihî öldürücü olduğu veya ölüm halini gerçekleştirmekte pay sahibi bulunduğu takdîrde, fâil ölümden sorumlu tutulur. Ölüm ister doğrudan doğruya hatânın netîcesi olsun. Meselâ elindeki tabanca ile oynayan birisinin tabancası ateş alarak yanlışlıkla maktûle isâbet edip öldürmesi gibi, ister doğrudan doğruya hatânın netîcesi olmasın düşmanlık kasdıyla bir çukur kazıp, kenarına taş yığmak ve maktûlün o taşlara basarak ayağının kayması sonucu çukura düşüp ölmesi gibi, her iki şekilde de sebebiyet râbıtası mevcût olduğundan suçlu sorumlu olur.

Sebebin zinciri uzasa ve netîce bir kaç halka öteye gitse de örfen, suçlu işlediği fiilin netîcelerinden sorumlu olduğu takdîrde hatâdan da mes'ûl olur. Kasıtlı öldürme konusunda söz ederken sebebiyet bağlantısı üzerinde uzun uzadıya durduk. Orada söz konusu olan husûslar burada da tekrârlanabilir.

Bir kişinin veya birçok kişinin hatâya iştirâk etmesi suçluyu kasıdlı öldürme sorumluluğundan kurtarmaz. Sadece cezâyı hafîfletir. Çünkü, maktûle karşı ödenecek diyet, suçların sayısına göre takdîr olunur. Açtıkları yaralara göre değil. Meselâ, üç kişi bir dördüncü kişinin hatâlı ölümüne iştirâk etseler, verilecek diyet herbirine diyetin üçte biri olarak takdîr olunur. Teker teker açtıkları yaraların cesâmeti nazar-ı i'tibâra alınmaz. Mâdem ki öldürme fiilini işlemekte ortaklaşa hareket etmişlerdir, ödeyecekleri diyet de ortaklaşa olacaktır.

Maktûl kâtil ile birlikte hatâya iştirak ederse, maktûlün iştirâk payı nisbetinde cezâ hafîfletilir. Çünkü, maktûl de kâtille birlikte hatâya iştirâk etmiş ve kendi ölümüne yardımcı olmuştur. Meselâ, dört kişi bir kuyu kazmaya iştirâk etseler, dördü birlikte kuyuya düşse ve içlerinden birisi ölse, geriye kalan üç kişinin ödeyeceği diyet, normal diyetin dörtte biridir. Meselâ, on kişi bir kaldıraçla bir cismi kaldırıp atsalar, attıkları cisim hatâlı olarak tekrâr dönüp kendilerinin üzerine

düşse ve içlerinden birisi ölse, geriye kalanların herbirine normal diyetin dokuzda biri düşer. Arta kalan onda bir diyet ise, maktûlün iştirâk ettiği hatânın mukâbilidir. Nitekim Hz. Ali, böyle bir vak'a üzerine şu hükmü vermiştir : On kişi bir hurma ağacını kaldırırlar, ağaç içlerinden birisinin üzerine düşerek birinin ölümüne sebeb olur. Hz. Ali, geriye kalanların herbirine diyetin dokuzda birini ödettirir. Onuncusu ise, öldürülenin payına düşen miktardır. Çünkü, maktûl kendi kendisinin ölümüne yardımcı olmuştur.

İslâm hukukçuları müsâdeme konusunda ihtilâflıdırlar. Bazıları, müsâdemeye girişenlerden herbirinin fiilinden dolayı tâm olarak cezâlandırılması gerektiği görüşündedirler. Diğer bir kısmı da, ölümün iki tarafın müsâdemesi netîcesinde vukû'bulduğunu ve cezâlarının da ikiye bölünmesi gerektiğini ileri sürerler.

İslâm hukukçularının serdettikleri ikinci görüş, Mısır ve Fransız mahkemelerinin benimsedikleri görüşe uyar. Maktûl hatâya iştirâk ederse, cezâî sorumluluktan kendisini kurtarmaz ama, tazmînâta te'sîr eder ve cezâyı hafîfleştirir.

Ölüm olayı isterse doğrudan doğruya suçlunun fiilinin netîcesi olsun, suçlu fiilde mütesebbib olduğu sürece sebebiyet râbıtası var kabul edilir. Meselâ, bir kişi tabancasıyla oynarken tetiğe basıp hatâlı olarak bir insanı öldürse, ölen insanın ölümünden mes'ûldür. Kezâ, bir kişi yol üstüne bir çukur kazmak üzere bir işçiyi tutsa, geçenlerden birisi gelip o çukura düşerek ölürse, işçi mal sahibinin emrinde ücretle çalıştığı ve çalışmakta olduğu yerin kendi patronunun olmayıp, başkasına âid olduğunu bilmediği için kâtil işverendir. Bir kişi hayvanı götürürken hayvan kudurur, bir şahsı ısırır ve o şahıs da kudurmuş hayvanın ısırması sonucu ölürse, kâtil o hayvanı götüren kişidir. (Abdülkâdir Ûdeh, İslâm Cezâ Hukûku, II, 583-612)

———oOo———

DÖRDÜNCÜ CİLDİN
SONU